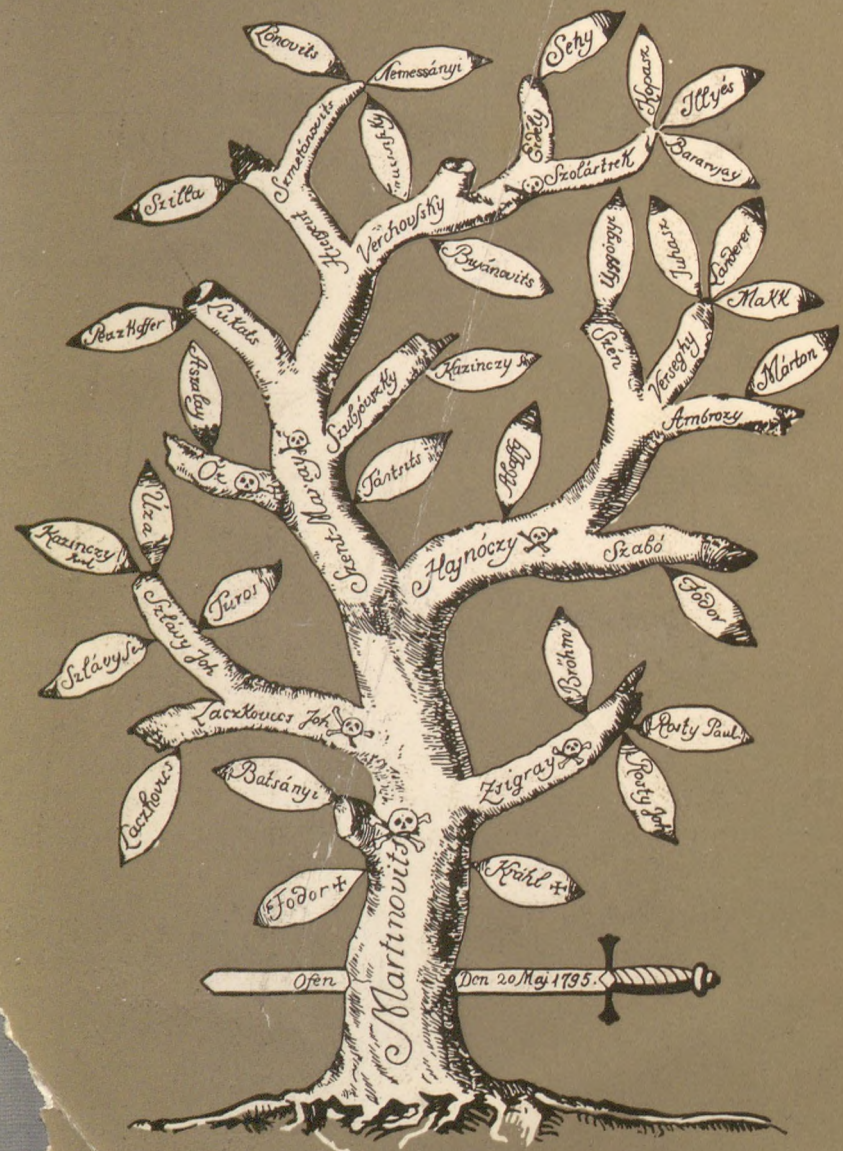

506845

BATSÁNYI JÁNOS

ÖSSZES MŰVEI II.

AKADÉMIAI KIADÓ

BATSÁNYI JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

Kritikai kiadás

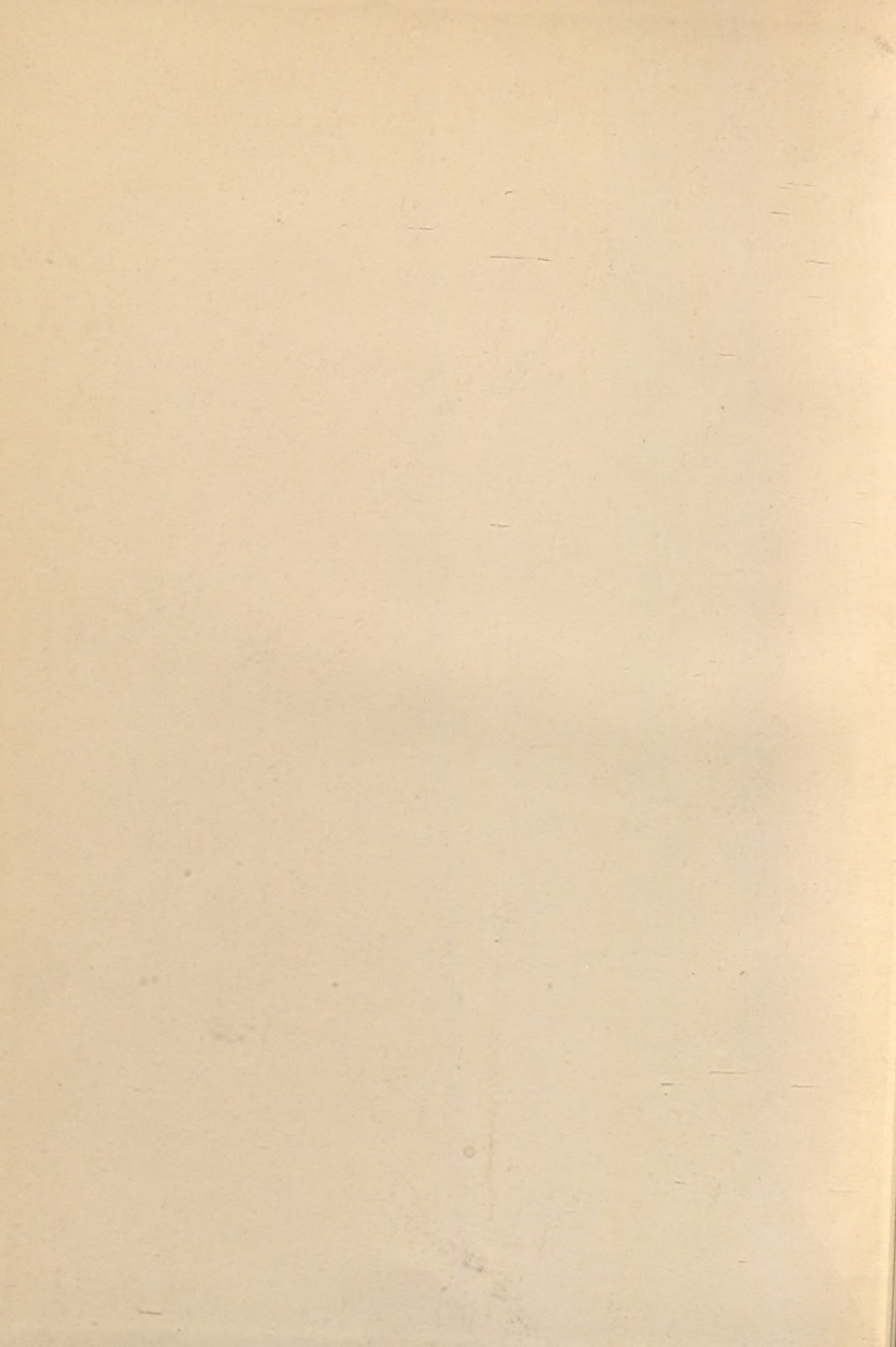
II. kötet

Sajtó alá rendezte

KERESZTURY DEZSŐ
ÉS TARNAI ANDOR

Batsányi János a megújuló Magyarország első jelentős politikai költője, forradalmi hagyományaink kimagasló alakja. Az 1780–90-es évek reformmozgalmaiban teljes erejével részt vett; a Habsburg elnyomás hatalmasai mindvégig „veszedelmes” embernek tartották. Két ízben is bebörtönözték; a Martinovics-pör után nem található többé otthon hazájában. Mint költő, kritikus és irodalomszervező egyaránt jelentékeny volt. A Magyar Tudományos Akadémia fontos adóságot ró le tehát, amikor műveit kritikai kiadásban közrebocsátja. A kiadás gondozói Keresztury Dezső és Tarnai Andor három kötetben rendezték el Batsányi műveit. Az első – 1953-ban megjelent – kötetben összegyűjtött versek együttese sok új vonással gazdagította a költő életművéről kialakult hagyományos képet. Még több feledésbe merült, vagy eddig teljesen ismeretlen elemmel egészíti ki ezt az összkiadás

BATSÁNYI JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

BATSÁNYI JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

ELŐSZÓ
KÖRÖMÖZÉS
TARTALOM

20XAI LYKASTAI
KERTSUTRY DEZSO
IRVY

BATSÁNYI JÁNOS

ÖSSZES MŰVEI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

KERESZTURY DEZSŐ

ÉS

TARNAI ANDOR

1960

50805

298946

BATSÁNYI JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

II.
PRÓZAI MŰVEK
ELSŐ KÖTET

1960

114

500845

BATSAANYI JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

Iktorálta
TÓTH DEZSŐ

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1960

Printed in Hungary

M. E. AKADEMIAI KÖNYVTÁRA
Könyvtár... 4146 / 1960

Batsányi János (Pfeiffer rézmetszete Kininger rajza után. 1799.)

MAGYAROKNAK

PITTSBURGH

MAGYAR NYELVŰ IRATOK

MAGYAR NYELVŰ IRATOK

Pittsburghi Könyvtár

Magyar nyelvű iratok

Magyar nyelvű iratok

Magyar nyelvű iratok

Magyar nyelvű iratok

Magyar nyelvű iratok

1

A°

MAGYAROKNAK
VITÉZSÉGE.

RÉGIEK PÉLDÁIVAL

MEG-VILÁGOSITTVA.

*Dacsányi János
allat.*

-- -- -- -- Qui fanguine nobis
Hanc Patriam peperere suo.

VIRG. AEN. XI.

P E S T E N,
NYOMTATTATOTT TRATTNER BETŰIVEL

1785.

MAGYAROKNAK

A' méltóságos

VITÉSZEK

RÉGIEK D. K. N. A. L. báro

Orczy Istvánhoz

Orczy István

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

a' pesti

---

mindenséges tudományaknak

királyi fő-oskoláiban

tanulo társamhoz.

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

NAGYSÁGOS URAM!

Bé-vett szokása az az Iroknak, hogy e' Világnak néző piattzán valamely munkájakkal leg-elsőbbszer meg-jelenvén, Musájaknak első áldozattyát annak neve alatt tegyék-meg, kihez egy vagy más okból tisztelettel, háládatossággal mások felett viseltetnek. Énnékem, kihez buzgobb szeretettel, mélyebb tisztelettel viseltetném, mint Nagysádhoz, senki sintsen. E' jelenvalo könyvetske pedig, melly a' hajdani százakban élt Hazánk nevezetesb Bajnokinak jeles tselekedeteit foglallya magában, és a' melly kétség kívül minden érzékeny magyar szívnek kedves fog lenni, dolgaimtól valo üres óráimnak első gyümöltse, 10 mellyel egy olly világban költözöm által, a' holott én még tellyes-séggel idegen, és esmeretlen vagyok.

Nagyságod neve alatt tészem én meg tehát ezen áldozato-mat; és Nagyságoddal lépek leg-elsőbbszer arra az utra, mellyen annyi nevezetes Férjfiak, a' tökéletességnek már felső pontyára 15 érkezvén, nagy neveknek árnyéka alatt érdemeiknek karjain nyugosznak. Ezeknek nagy nevek, a' dolgoknak nagysága, azoknak elő-adásában gyenge magyarságom; mennyi nevezetes tekéntetek, félelmessé tenni egy Iffiunak lépését! Mind ezekből származott félelmemnek nagyobb részét mindazonáltal el-osz-lattya rész szerént az a' bátoritto édes reménység, hogy kedves Hazámfiái e' munkátskában nem az én iro tollamnak gyenge tehetségét, hanem az abban foglaltt halhatatlan tselekedeteknek érdemét, fogják tekéntetben venni; rész szerént Nagyságodnak 20 pártfogo társasága.

Már most, a' szokás szerént, hogy munkámat 's magamat kedvesebbé tehessem, azonn kellenék igyekeznem, miként Nagyságodnak fő rendü vérből lett származását, nemes erköltseit, méltó ditséretékkal illessem, és érdemeihez viseltető igaz szeretetemet nyilvánóságossá tégyem; de az elsöt szükségtelennek, 30 söt részemről elégtelennek tartom; a' másiknak pedig elég

bizonysága az, hogy igyekezetemnek leg-első zsengejét Nagyságod tiszteletére ajánlattam. Szolnék mindazonáltal még is, a' mit tanulo társaink, kik Nagyságban gyönyörködnek, köz itélettel mondanak; ha ugy szeretné Nagyságod tulajdon érdemlett ditséreteit hallani, mint másoknak ditséretre méltó erköltseit betsülni szokta, és magasztalni.

Egész tágos mező terjed-ki képzelődésem előtt, melly rakva lévén szüntelen zöldellő borostyán-ágakkal, nékem elég alkalmatosságot adna, az igaz emberi érdemeket, nemes tulajdonságokat, ditsős koszorúval tetéznem. Ditsérhetném Nagyságodnak fényes Eleit, Nemzetünknek érdemes véreit; ditsérhetném méltóságos Házának, de főképpen halhatatlan érdemü Ura Attyának, Királyai 's Hazája szolgálattyaiban mind a' hadi, mind pedig polgári renden viselt fő-tisztségeinek méltóságos voltát; azokban a' Köz-jonak hasznáért el-követett jeles tselekedeteit; Nemzetéhez viseltető hiv szeretetének, mellyel édes Hazájától a' leg-buzgobb viszont-szeretetet méltán érdemlette, mutatott ditsősséges jeleit; akár Mársnak, akár Minervának piattzán szerzett igaz érdemeit; szoval: mind azokat, a' mikkel egy halando a' következő emberi nyom előtt meg-nyerheti maga emlékezetét, ditsérhetném Nagyságod méltóságos Ura Attyában; kinek már is az a' zöld koszoru diszesitti ősz homlokát, mellyel a' Haza egy igaz polgárjának, Minerva egy érdemes fiának többnyire tsak hamvait szokta meg-tisztelni; de magam ifju vagyok, 's tehetségem is igen gyenge.

A' nélkül is, nem tartya ezeket tulajdoninak Nagyságod; nagyra született nemes szive nem fő rendü vérből lett származásával, nem Eleitől költsőnezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulajdonságokkal kíván ékeskedni, tündökleni. Tudgya, melly üres semmi légyen a' büszke nevezet érdem nélkül, olly világban, mellyben a' valóságot az árnyéktól, és az igaz érdemet meg kezdik választani a' külső máztól; 's azért foglalatatoskodik olly előmenetelesen azoknak szerzéseiben, a' mellyek egy uri házból származott Iffiát jövendőben Nemzetének tagjává tésznek, 's Hazájának oszlopává.

Koránt sem a' hizekedés mondattya ezeket velem; nem, bizonyságaim mind azok, kik Nagyságod személyét közelebből esmérík, hogy igazak szavaim; sőt, ha nem félnék, ne talántán Nagyságodnak ifiui szemérmességét meg-bántanám általa, igazán el-mondhatnám mind azokat, a' mellyek egy nagy szár-

mazásu, 's a' kedvező természetnek bőv ajándékival tündöklő Iffiuban ditsértetnek: mert Nagyságodnak nemes szivét, fennköltt elmélkedését, meg-értt férjfiui okosságát, éles és eleven elméjét, illy kevés számu esztendeiben is, nints, ki ne tsudálja. De el-hallgatván egyebeket csak azt mondom, hogy én, mint ezen érdemeinek leg-buzgobb tisztelője, el-tökélvén magamban, Hazámnak Bajnokit Nemzetem előtt esméretesebbekké, Nagyságodhoz viseltető hiv szeretetemet pedig halhatatlanná tennem, bátorkodom azokat, mint az igaz haza-szeretetnek leg szentebb 's ditsösségesebb példáit, Nagyságod nemes, és valóságos haza-¹⁰ fiui tulajdonságinak ajánlani.

Fogadgya tehát Nagyságod igyekezetemnek ezen első zsen-géjét kedvesen, mint Nemzetem hasznára törekedő tzéломnak, 's Nagyságodhoz viseltető tiszteletemnek bizonyosságát; és ennek kedvellésével mutassan példát több Iffiainknak is, társoknak ¹⁵ igyekezetét jo neven venni.

N a g y s á g o d n a k

hiv szolgája 's tanulo társa
BACSÁNYI JÁNOS.

Elöl-já ro beszéd.

A' Jo példa-adások mindenkor azok az ösztönök voltak, mellyek e', vagy ama' jeles tselekedeteknek követésére a' nemes sziveket és lelkeket serkentették. Tudva vagyon pedig, hogy ezek annál sükeresebb ösztönökkel bennünket serkengetnek, ha tellyes mértékben a' Hazánkfiaiban találatnak. Vagynak nekünk Magyaroknak tzímeres példáink, mind azoknak, kik közzülünk a' Mársnak mezején, mind azoknak, kik a' Minervának piattzán magasabbra alig vihető nagy tselekedetekkel hiresek, jeles erköltseiket követnünk. De noha felesen számlálhatunk is ²⁵ Nemzetünkben olly nagy Férjfiakat, kiknél külömbeket maga a' hajdani Roma, mint Világ Aszszonya, 's a' böltzeség és vitézségnek szülő anyja, sem mutathat: kevesebbé esméretesek mégis, hogysen az egész Hazától érdemek szerént tiszteltethetnének. Ennek mi légyen az oka, kiki könnyen meg-itéli. Tudniillik: ³⁰ *Carent quia vate sacro ; a' melly koszorujára Mársnak Parnassusrol*

Minerva arany-vizet nem öntött, a' mind el-hervadt. — — — Én tehát, ezeknek bátor nem tanultt társa, hanem tsak tanítványa volnék (mivel most még tsak a' Themisnek letzkéit hallgatva gyakorolnám) azt a' bátorságot vettem magamnak, 5 hogy oskolai foglalatosságim mellett e' könyvetskének magyar nyelven valo ki-adására magamat azon okból adnám, hogy abban Hazánknek VI T Ê Z E I T Nemzetemmel nyelvünken jobban meg-esmértetném, és ezeknek, kik Hazájakért és annak ditsőségéért magokat fel-áldozni nem szánták, nemes példáikkal, 10 édes Hazánk reményyére nevelkedő Iffiainknak könnyen hajlo sziveket hasonlatos igyekezetekre serkengetném. Olvasd tehát te, MAGYAR IFFIUSÁG! kinek kedvéért igyekezetemnek ezen első jelenségét ki-botsáttom, és nyilvánítottam. Gerjeszd-fel benned a' kegyes természettől adatott nemes tüzedet, kövesd 15 ezeknek ditső példájakat, hogy magadat fényes Nemzetedhez érdemessé tégyed. Ezt kívánnya tölled az igaz erkölts, a' Királynak, és Hazának szolgálattya; mely reád néz, hogy felnevelvén tégedet, dajkalkodásáért reád támaszkodván, (kedves terh!) vállaidon nyugodhasson. Írám Pesten Sz. András-Hav. 12dik 20 napj. 1784. Eszt.

A' magyaroknak vitézsege.

Régiek' példáival meg-világosítottva.

Pünköst-Havának közepe' táján, midőn egykor gyönyörködöttő mosolygással ragyogna a' Nap, a' nedvességektől tisztán fel-derültt levegő-ég kedvet ada, hogy ki-sétálnék. El-jutván a' mezőknek zöldellő egyenességére, mellyet az akkor ki-keelő vetések mintegy smaragd-színű bársonnyal borítottak, látok távúlról egy Lovast érkezni. Mársat gondoltam, magyar öltözetben ezen tájakra jönni: sőt deli személlýének tellyességével magát a' Hadakozásnak Istenét meg-tzáfolni láttatott. Férjjiúi ábrázatjának kellemetes szépsége, 's vitézi méltósággal tellyes tekintete, 30 szerelmet és tisztelettel elegyedett félelmet gerjesztett szívemben. Termete, ne-hogy forgódásiban könnyű ne lenne, nem felyettéb' vastag, villámló fegyverével irtóztatos vala: testének illendő magassága, rendesen öszve-alkotott tagjainak egygyenlősége, és minden mozdúlása egy leg-tökélleteseb' Vitéznek esmér-

tette. Arannyal fénylő süvegéről hó-fejérségű lebegő tollak nyúl-
tak-fel, mellyeket alúlról tündöklő arany szedett-öszve. Dol-
mányja a' leg-drágáb' zöld posztóból tsináltatott: nyakába
palástúl akasztott mentéje ugyan abból készítettett, betsit a'
rajta-lévő prém és szerszám tzimerezte. Skarlátból készültt 5
nadrágja, mellynek az elejéről le-függő aranyos tzafrangok,
lábaít majd térdiig borították. Ezüst sarkantyúkkal fejérült
leg-szeb' móddal varrott fekete tsizmája: de ugyantsak az egész
öltözetét egy igen nagy árrú öv ékesítette, mellynek különös
renddel öszve-fontt arany karikáji a' Gomb-kötőnek mestersé- 10
gében-való értelmességet ajánlatták. Fegyverénél pedig nem
lehetett semmi fényeseb' 's pallérozottabb. Egy gazdag tarsolos
kard függött oldalán: ennek markolatja olly mesterséges mun-
kájú, és vasa olly erős vala, hogy Vulkántól az Etna' hegyében
koholtatottnak lenni vélhettem volna. Ki-rajzoltatott az egy- 15
gyik részén Magyar Ország' Tzimere, illy egy versetskével:
Be édes és ékes Te ér'tted meg-halni! — Más része pedig az Isten
Annyát, Hazánknek Királyné-Aszszonyát mutatta. Egy lábával
egy fél-holdat tapodott, kezét pedig Magyar Ország' Koronáján
tartotta, mellyre e' két szó vala metszve: O L T A L M Á D 20
A L A T T. Ékes termetű Trátziai paripája, látszatott szőrivel
a' hollónak feketeségét fellyül-haladni, mellyet a' rajta-lévő
tzifra szerszám tarkásított. Szikráztak szemei: tajtékkal fejérült
szája: orrából pedig gondoltathatott tüzet okádni: serények
hajlásra lábai, 's erősek a' vastag inak' keménységével: oldalait, 25
két-felől le-függő aranyos bársony tsótárja fedezte, mellynek
hosszasan le-eresztett tzafrangos szárnyai tsak nem térdeit verték.
Fejét ezüstös bőrből készítettett kantár borította, a' melly arany
virágokban rendesen foglaltatva, és drága kövekkel ki-rakva
ragyogván, kápráztatta szemeimet. E' büszke állatnak illy 30
készületén fel-índultt kevélysége, 's Urának, oldalait mester-
séggel tellyes hajlásokkal érdeklő sarkantyús lábai, olly sebes
futásra ingerlették, hogy a' föld nyomát alig mutathatná,
hanem repülni gondoltatna a' Levegőben. Ez, a' magyar Szí-
veket vígasztaló képzelődésekbe, 's édes el-ragadtatásba hozó 35
reménytelen látás, engemet-is ama', nálunk méltán arany
nevezetet érdemlő hajdani időkre emlékeztetvén, olvadozott
a' Lelkem, szemléléséből áradott gyönyörűségében. De nem
sokáig tartandó kényemnek alig kóstolhattam első édességét,
azonnal egy véletlen eset fel-serkentí gondolataiban el-anda- 40

lodott elmémet. Mert ugyan-is, sarkantyúba kapván hirtelen a' lovát ez a' tettetés Vitéz, egyenest reám futtat. Mit tsináljak? — megálljak? áldozatja lészek dühösségének; el-fussak? már nyakamon van halált-hozó pallosá. — Kihez-képest: inkább' 5 magam' oltalmazása közben (ámbátor minden védelmező fegyverem tsak egy páltzátskám volt) szép halállal el-esni, hogy sem olly gyalázatos, és egyszersmind haszontalan futással életem' meg-tartására igyekezni, el-tekéllvén, bátran ellene fordúlok. De, íme! oh szerentsés játszattatás! oh nem reménylett örvendetes 10 tsalatkozás! véltt ellenségemben Barátomra találok. Nagy örömem sorsomnak hirtelen változásához volt alkalmaztatva. A' kegyetlen halálból, mellyet el-kerülhetetlennek állítottam, magamat egy szempillantás alatt Barátomnak karjai között találni! olly Barátomnak, kivel gyermeki esztendeinktől fogva 15 egymástól el-válthatatlan barátságot tartottunk, mindaddig, míg ifiúi korra hozattatván, természeti hajlandóságinkhoz illendő állapotot választottunk. Ő serény, bátor, és nállamnál keményeb' lévén, Hazájának karddal szolgálni tökélltette-el magát. Én ellenben, nagy szomjúságom által vonattatván, 20 tovább indúltam keresni a' Tudományoknak forrásait; utáz-somban pedig olly tiszta fakadásokra-is akadtam, mellyek tulajdon magyar földeinknek kebelekből eredvén, kellemetes italú vizöknek titkos erejével el-folyván szívemet, örökös tisztelőjékké tettenek. E' szerént kívánván szolgálni mindketten 25 édes Nemzetünknek, szerentsésnek állíttanánk sorsunkat, ha valaha hasznosok lehetnének nékie.

Illyetén tanálkozásunk után, könnyű szökéssel le-ugrik lováról, és által-adván szolgájának vezetni, ki-terjesztett karokkal jön ölelésemre. Egész indúlattal vizontaglottam szívességét; és egymásnak mind azon szóbeli kedves nyájasságokat 30 el-nem halgattuk, mellyekkel meg-egygyesültt szíveinknek örömit ki-magyarázhattuk. Végezvén ebbéli foglalatosságunkat, minekutánna az előbbeni halálos ijedtségemről-is nyájás tréfákat indítottunk volna, indúltunk a' városba vissza-térni, melly úti 35 társaságát azon vigasztalásomra igyekeztem fordítani, hogy el-kezdett vídámságos beszélgetésinket tovább-is véle folytatván, tőle, utólszori meg-válásunktól-fogva miként-lelt állapotjáról, katonai életéről, és nem külömben a' kezdendő török Háborúhoz-valo¹ készületnek-is mivoltáról, utasíttathassam. Mi 40 végre: kérdezném kedves Barátom, (mondám nékie) ha terhedre

nem válnék; melly kedvező Szerentse vezérlett most ezen tá-
jakra, és melly könyörűletes Végezés hozott már régtől-fogva
utánnad sohajtozó Barátodnak karjai' közzé? Jöttem (úgy felel
réá) tám utolsó bútsúmat venni te tőled; és mégyek vitézlő
seregünkkel egyetemben a' Kereszténységnek meg-esküdtt ellen- 5
ségire, 's Hazánknak kegyetlen dúlójira a' Törökökre, kik az ő
szomszédjaiknak, a' mi Vég-Vidéki Katonáinknak tudniillik,
már sok alkalmatlanságokat szerzeni, gyakor ki-ütéseikkel őket
nyomorítottani; és seregeik-is napról napra felesebben Nándor-
Fejér-Vár alá gyülekezni, mondatnak. Vitézi módon oltalmazták 10
ugyan ellenek a' Miéink-is magokat, kiknek ditsőséges példája-
kon fel-indíttatván mi-is, égünk a' hartz kívánásától, és alig
várjuk hová hamaréb'-való oda érkezésünket, és az ellenséggel
szembe-szállásunkat. Vitéz Nép az a' Vég-Vidéki Katonaság,
és méltó, hogy Országunknak Őr-állója légyen, 's határja' 15
védelmezőjének neveztesen. Példát adok erről, hogy egynek
vitézi tüzeről a' többiét-is meg-ítélhes'd.

Történt (ha talám még nem hallottad)² ez előtt egynéhány
esztendőkkal, hogy a' Törökök a' mi részünkről magok' földjökre
által-ragadnának egy Aszszonyt, és minekutánna véle búján 20
viszsza-éltek volna, karddal által-döfve holtan ott hagynák.

Meg-hallván ezt ennek a' Szerentsétlennek Férjje, neki
megy annak a' tetemes vétkű helységnek, a' mellyből azok a'
búja gyilkosok voltak; és, tsak egy maga, vitéz boszszú-
jában, egy feleségéért, a' Törökökéből harmintzat kontzolt-fel. 25
Meg-jegyzésre méltó a' környülállás, a' mint ez történt. Éppen
akkor valami erkölts' ki-tsapásáért, a' katona fenyítékes Tör-
vény szerint, a' fogoly házat ülte ez a' Magyar Brútus. Meg-
tudván ezt a' kegyetlen esetet, és méltó vitézi haragra fel-
tüzesedvén, addig törte fejét a' ki-szökésen, a' míg egyszer 30
alkalmas módját ejthette. Végezvén illy nagyságos boszszú-
állását, már örömmel tért-viszsa megínt a' fogoly házba, a'
hol-is készen várta tsak elébb el-kárhoztatott fejét a' terhes
büntetés. Hanem, ez a' dolog ki-fejtdölvén, tsuda álmélkodást
okozott a' Fő-Tisztekben, 's jeles erköltsének jutalmául bünt- 35
tetetlen maradt. Láss'd, ilyen a' valóságos magyar Szárma-
zás! Vess'd-egybe ennek kitsiben-is ugyan, de vitézül el-követett
tettét, 's nagyságosan búzgó lelkét, bátor, ama' szép Lukréziáért
a' gögös Tárkviniusokon magát nemesen meg-boszszúlta Római
Fő-Polgárral; 's méltán fogsz kételkedni, Az-e, ama' hajdani, 40

vagy Ez, e' mostani időkben jelesebbet tselekedett légyen. Több e'hez hasonló nevezetes tselekedeteket-is beszéllett-elő az én Barátom, mellyeket hogy ő bizonyosan tudna, majd esküvéssel erősítte. Én, mivel azokról, hanem-ha a' köz hírből hallottam
5 valamit, külömben semmit se tudtam, álmétkodtató gyönyörűséggel halgattam beszédgyét. Végre, a' többi között (mert gyakran meg-szóllítottam beszéltében) azt mondtam nékie, hogy: Nékem ugyan nem lehet Hazámfiainak eléggé örvendeznem, hogy ditsőségesen Uralkodó Fejedelmünknek különös jó-tettéből
10 mezejek engedtetnék, Öseinknek ama' hajdani ditsőségekre fel-hatni, a' mellyre (minekutánna az irigy Szerentsének mostohaságából több mint két Száztól-fogván le-nyomatva lett volna) az édes emlékezetű Királyné Aszszonyunk' Uralkodásának elején kezdettünk volt ismét emelkedni; és a' mellynek hírére
15 hajdan a' kerek Világ meg-rázkódott. Midőn többet elé-hordottam volna ezen dologról; Jól vagyon! fel-kiált az én Barátom: meg-intettél fogadásadról, a' mellyet hogy bé-tölts, el-jött az idő. Nem-de! emlékezel, midőn a' Görögöknek 's Rómaiaknak viseltt hadi dolgaikat néha veled egygyütt olly nagy gyönyörűséggel
20 olvasnánk, tett többszeri ígéretdről, hogy nevezeteseb-beket fognék én hallani a' régi Magyarokról te tőled? de ezen ígéretdnek bé-telleyesíthetését azután, a' mint vélem, rész-szerént iskolai foglalatosságaid, rész-szerént pedig egymástól-való különözésünk, gátolták-meg. Sem nékem Történeteinknek
25 meg-olvasására azután vagy időm, vagy alkalmatosságom. Tselekedd tehát, és az akkor ajánlott fáradságadat, ha azon régi hajlandósággal viseltetél még hozzám (mellyben semmi kétségem) most tedd-meg érettem. Én valóban méltó dolognak itélem, nálad egynéhány napokat töltenem; fényes Eleink'
30 ditséretekről álmadaznom, és, hatsak lehet, követnem-is régi erköltsöket. — Hijában elégtelenségemet, hijában okoztam én azon dolgokról gyenge emlékezetemet. Olly sok kérésekkel, olly sok fontos okokkal ostromlotta meg-átalkodottságamat, hogy utólyára engednem kellett akarátjának. Kihez-képest: Meg-
35 győztél, mondom nékie, meg-győztél Barátom! Viszsa-adom ma bőven a' költsönt, hogy tettedért méltó-képen lakollyál. Le-vertél te engemet nem sokkal ez előtt a' mezőn félelemmel; én most tégedet meg-öllyek egészszen beszédemmel. — Dolgaim-tól üres óráimban osztán, a' mint a' történetek elmémbe ötlötte-
40 nek, így kezdém hozzája beszédemet:

Első szakasz.

Buzgóság az Ég-beliékhez, melyet a Vitézséghez kaptak a Magyarok.

Nem késleltetek itt, Barátom, a' bálványozó Magyar-
ságtól hajdan vitézül viselt dolgoknak elé-beszéllésével; távól,
és az ő homályosságokban maradjanak azok. A' mellyek nem
vakmerő dühösségből; hanem az igaz Hitnek szent Törvényei-
hez szabott sinór-mérték szerént követték-el, hozom vilá- 5
gosságra, és elsőben-is, a' fel-fegyverkezett Buzgóságnak mun-
káit terjesztem elődben rövideden. Mert, a' ki ennek vezérlésével
viaskodik, ennek társaságával diadalmaskodik; ő szedi osztán,
mivel az Égből, valóságos gyümöltseit győzedelmének. A' régi
Magyarok pedig így verekedtek, így győzedelmeskedtek. Az Hit 10
hordozta zászlójikat, a' Buzgóság kezdette tsatájakat, 's gyúl-
lasztotta hartzoló szíveket, az Ég győzedelmeskedett ellensé-
geiken. Félre ama' nagy szívű (tudniilik!) mái Vitézekkel, kik
a' hartzra termett Szíveket meg-gyengülni az ájtatossággal, az
istenes étellel a' férjfiúi erős bátorságot meg-vesztegettetni 15
szentségtörő-képen gúnyolják. Nyilvánóságossá tették az egész
Világ előtt a' Magyarok, mit tehessen a' fegyveres Buzgóság,
mit tehessen a' Márssal társalkodó Vallás, ellenségein. Iho
ennek Példái! Tartsa az elsőséget érdeme szerént ezen had
buzgó ájtatosságnak Szerzője. 20

I. 998-dik esztend. Nem ment még tellyes virágjába tsak
a' minapában bé-plántáltt Keresztény Vallásnak veteményje;
midőn a' Kupának gyúlladozó fel-fuvalkodottsága öszve-gyűjt-
ván a' Somogyságnak szomorú tsillagzatai alatt borongó setét 25
ISTVÁNNak fel-fegyverkezett buzgósága el-széllesztvén, sietett
volna meg-gátolni, külömben ezt a' gyenge szántó-földetskét
nyomorúságos romlásba, le-verettetésbe hozta volna. Szembe-
száll a' két tábor, Kupáé, és Istváné. Annak a' hitetlenség és
istentelenség, ennek az igaz ügy és buzgóság hordozták zászlójit. 30
Meg-ütököznek haragosan. És már Kupához (ki akár baromi
rohanásával, kegyetlenségével, akár a' régi bálványozó életnek
viszsa-nyerése végett mindenünnen öszve-rohanó népnek szá-
mával fellyül-haladta Istvánt) kezde a' győzelem hanyatlani;

midőn István a' viadalnak leg-heveseb' forrójában fel-emelvén az Egekre kezeit, hathatós kérésével nyertt mennyei segedelem által azon nyomban maga' részére fordítja. Mert Ventzel, ki az István' seregeit vezérli vala, mintegy villám rohanván ellenségére (5 hogy meg-esmérnéd ezt, az emberi gyarlóságot fellyűlmúló erőt, az István' kérésére adatott isteni oltalomnak lenni) szörnyű sebességgel vágja-bé magát seregeik' közzé; széllyel kereste Kupát a' személyes verekedésre, és hangoztatta nevét az egész táboron. Reá tanálván végtére, szembe-száll Kupával, 10 a' ki legkevesebbé sem rettent-meg a' haláltól, mellyel Ventzel fenyegette, hanem fel-forrott mérgétől kalauzóztatván, mintegy sebes sólyom repült ellene. De kedvezvén a' Szerentse, vagy-is inkább, az Ég Ventzelnek, egy tsapásával mind a' Kupa' fejét, mind pedig a' pártosoknak el-vette hitetlen szívét. A' meg-öltt 15 Vezérnek teste el-nyerte Győzedelmesétől érdemlett jutalmát. *Mert, a' ki az Országot egymástól osztani, és a' tagokat a' főtől el-szakasztani akarta, ő maga a' fejét el-vesztette, és fel-negyedeltetett fejellen teteme a' négy végső Várasoknak kapuira függesztetvén, rettentette, ha kik ollyast kezdeni mérésznének.* A' nyertt 20 diadalomnak minden tisztessége a' Mennyeieknek, és elsőben-is Szent Mártonnak, a' kinek magát fogadással kötelezte vala, adatott; kinek a' tiszteletére fel-szenteltt templom, hogy örökös dítséret-oszlopául fenn-állana, a' zákmánynak harmad részével meg-ajándékozott. Ezen fellyül az egész Somogyságból, 25 melly a' Kupának fel-fuvalkodottságát nevelte, nem tsak a' gabona', bor', és marhákból, hanem még a' gyermekekből-is ugyan azon templomnak örökös tizedet ajánlott. Egész Országban a' Mennyeiekhez, azoknak különös érdemek' 's segedelméért, könyörgések hirdettettek, és tartattak. Mindenütt az 30 istentelenségről győzedelmeskedő búzgóság tart vala diadalmat.³ Győzhetetlenek tudniilik, és soha győzedelem nélkül nem verekednek az ollyan kezek, mellyeket a' búzgóság az Egekre eléb', mint az ellensége, fel-emelt.

II. Hasonló szerentsével győzedelmeskedtek onoka-öttséről- 35 is, Erdély-Ország' fejedelméről Gyuláról, ISTVÁNNak az Egekhez nyújtott fegyveres könyörgési. Ezt ő, minekutánna hartztal meg-verte, és felesége' 's gyermekeivel egygyütt maga' hatalma alá hódoltatta volna, a' Kereszténységet, és egyszersmind Magyar-Ország' igáját fel-venni kényszerítette. Ebben a' hada-

kozásban szerzett prédából, hogy háladatosságának ismét meg- lenne örökké-tartandó jele, ama' tsuda nagyságú Fejér-Vári Templomot építtette. Nem sokkal azután a' Bolgároknak számtalan sokaságát, kik Országunk' szélyeit dúlták, megínt oly istenes erősséggel győzte, 's futamtatta-meg, fejét vévén az hartzban Keán nevezetű Hertzeg Vezérjeknek. Itt a' hihetetlen gazdag préda, adakozását a' Mennyeiekhez meg-mutatni, alkalmatosságot adott Istvánnak. Az arany', ezüst', 's drága köveknek mérhetetlen sokaságából világi élésre nem adatott semmi: mind a' Szentek' oltárai' ékesítésére rendeltettek. Tsak egy kápolna sem vala, a' melly arannyal 's drága kövekkel gazdagon meg-rakva nem ékeskedett volna. A' Fejér-Vári Templomnak leg-elsőbb-is, hetven fontot nyomó finom aranyból tsináltatott, 's számtalan drága követkéekkel tündöklő két Oltári ruhát ajándékozott, oly különös engedelemmel 's szabadsággal: hogy a' ki ezekben Isteni szolgálatot téendene az oltárnál; a' Királyt- is meg-koronázhatná.⁴

III. 1030. Úsorára látszatott ISTVÁN ki-adni jószágit az Ég-belieknek, oly bőven szorgalmazták viszont jóvát nékie. Nem sokára azután Második Konrád bé-ütött véletlenül Magyar-Országba. Hirtelenséggel, a' mint oly zürzavarban lehetett, eleibe áll István, nem katonáiban, kik igen kevesen valának, hanem az Égeknek már tapasztalt segélytségében vetvén bizodalmát. Közelgetett a' Nap, melly a' Magyarokat a' Németekkel hartzba eresztendő vala: midőn íme! bé-estvé- ledvén az idő, egy hadi Jelt-adó (úgy írják) el-járja Konrád' táborát, 's Német-Országba (a' honnét jött volt) a' Tsászár' akarátja gyanánt, vissza-térni parantsolja. Enged a' Katonaság, 's össze-szedvén hallasztatlan sátorfáit, seregenként oszlatja a' táborát; a' melly uton jött, azonn vissza-is megy. Konrád, ki semmit olyantént nem álmadott, virradtakor fel-serkenvén, magát majd minden őrizet nélkül hagyattva lenni tsudálja. A' Jelt-adóra hijában kerestet, kit István' kedvéért az Égből küldetett Angyalnak állítván, el-vesztette reménységét annak meg-győzhetéséről, ki mellett oly nagy tsudával vitézkednék az Égek — Így szereznek tudniillik a' buzgósággal szerzett diadalmak diadalmakat — Ezek Istvánról már eléggé esméretesek.⁵ Azt adom tsak hozzá: hogy által-ment utánna következett Maradékira-is ezen Apostoli Királynak ditső példája.

Valahányszor azután a' Magyarok ellenségre indúltak, annyiszor a' Mennyeieket segítségül hívták; valahányszor szerentsé-
sen végezték hadakozásakat, annyiszor a' Hitnek és Buzgó-
ságnak oszlopokat emeltenek a' prédából — Bizonyágot téznek
5 erről a' Történet-jegyzések.

IV. Ezen Sz. Királynak tábori buzgóságától vette eredetét
az a' szokás-is, melly az ő Hitin lévő Magyaroknál még most-is
kedvességben vagyon: a' JÉBUS' és MÁRIA' nevével élni az
hadi zászlók alatt. Mert akár ütközetbe mennének, a' hartznak
10 ez a' kettes Nevezet teszi vala kezdetét; akár szembe menvén
már viaskodnának az ellenséggel, ez, mintegy a' verekedésre
gyűllasztó jel, gerjesztette a' Mársat; akár a' hartzot hagynák-
el, ezen szóknak zengése adott jelet a' vissza-térésre-is. Hat-
15 tudálhatsz, Keresztény ellen-is.

1142. Bizonyáságul légyen Második GEJZA, a' ki alig
vetkezett-ki gyermekségéből, 's már ezen buzgósággal győzedel-
meskedett az Osztriai Henrikről. Fel-fegyverkezteté ez ellen
egész Német-Országot Henrik, a' Szász, 's égyéb sok népeket,
20 sőt a' Tsászári válagatott Katonaságot-is egy rettentő seregben
össze-gyűjtvén. És már, meg-vévén előbb Pošont tsalárdság-
gal, Magyar-Országba bé-ütni szándékozott, hogy az ifiú, 's ideje
miatt a' had-viselésre még alkalmatlan Királyt minden munka
nélkül, a' mint vélte, meg-hódoltassa. De reá akadt serege
25 próba-kövére. Mert az idején fellyül nagy szíví, és egyszersmind
jámbor életű Gejza össze-szedvén sietséggel katonáit, Henrik-
nek bátran ellene állani, el-rendeli. Némellyek az Ország'
Nagyjai közzül, szemeik' eleiben terjesztvén a' veszedelemnek
nagyságát, vakmerő végezéseitől (a' mint ők gondolták) a'
30 Gyermeket el-ijeszteti hijában igyekeztek. Ő pedig, hogy az
Ég-belieknek, és kiváltképen a' Magyarok' Nagy Aszszonyának
oltalma alatt semmi ellenség' erejétől el nem rettenne, bátran
meg-felelt. A' végre parantsolatot-is hírlettete nyilván egész
Országban, hogy minden Papi Gyülekezetek, a' háború' folyása
35 alatt, az Egektől segélytséget kérnének. Ezen heves indulatja
az ifiútska Királynak a' leg-túnyább Ország-Nagyokat-is jobb
reménységgel élesztette. Melly végre, hogy a' hadakozásnak
alkalmatlanságát-is el-távoztatná a' Hazától, gyors utazással

siet az ellenséges földre által-vinni seregeit. Hogy az Ország' szélyire jutottak, eleibe akad a' Királynak egy férjfiú (ihol a' buzgóságnak első bére!) ki az emberi tekintetnél, nem tudom, mi felségesbet visel vala magában. Ventzelnek mondá magát hivatvatni. Értésére adja ez a' Királynak, hogy közel volna a' ellenség: menne bátran; kezökben volna a' Magyaroknak a' győzelem, ha sietséggel dolgokhoz látnának. Öszve hivatván azért a' Király a' Vezéreket, előttek ugyan ezeket el-beszélteti az emberrel. Bátor beszédekkel inti osztán az Elöl-járókat, felfegyverkezve, rendben, az ütközethez el-készülve menni, mondván: hogy az a' Férjfiú az Egektől küldetett légyen, kik segedelmekre jönnének a' Magyaroknak, ha Férjfiak lenni bátor-kodnának. És már meg-láták egymást az ellenséges seregek. Fel-emelvén azonnal zászlójikat a' Magyarok, 's hangoztatván a' JESUST és MÁRIÁT zengedező szókat, bátran rohannak a' tsatára. Nem restebb a' Német, 's szitkokkal egyszersmind és fegyverrel olly erősen tartóztatja 's visszányomja a' rohanást, hogy a' könnyű Katonaságnak mind a' két szárnyát (Bessusok' és Scytulokból Trátziai népből állott) azon első öszve-tanálkozással meg-nyomná. Ez az eset a' Vasasok' kedvét-is meglankasztotta. És már nagy öszve-keveredés vala; midőn Bel, a' Királynak onoka-bátyja, a' Sz. Neveket ismét segélytséggül hívni, új hevességgel azután az ellenségre rohanni parantsolja a' Magyarokat. Velnéd, hogy menykövel verettetett-le az ellenség' tábora, úgy annyira el-rettentette ez a' két szótska a' Németeket, kik minekutánna hét ezernek el-vesztével lakaltak volna, meg-futamattván széllyel üzettettek, 's végtére fogságra vitettek nagy részint. Nagy ditsőséget szerzett ez a' győzelem Gejzának, hogy igen ifjú-létére Német-Országának válagatott erejéről diadalmaskodott. — El-annyira hasznos a' buzgóság a' győzelemre, és erőtlen Ástiánákokat is vitéz Hektorokhoz hasonlóká téssen. — Illy fényes tisztességét a' diadalomnak, a' már említett ditséretes szokás szerint, az Egeknek, a' honnan reájak tündöklük vala, háládatos buzgósággal vissza ajándékozták. Az ellenségről le-fosztott köntösök 's hadi zászlók nagyságosan ékesítették a' Szentek' oltárait. Az egyéb prédák a' Templomoknak kintseit bőven gazdagították.

V. De nem az üres szókban állatt egyedül a' Magyaroknak ebbéli vitézi buzgóságak. Arra mindenek felett fordították

figyelmetességöket a' Vezérek, ne hogy valaki katonáik közzül, valahányszor a' küszködő helyre ki-szállandók valának, ellenségre menne, ellensége lévén maga az Egeknek. Hogy tehát mind egygyig keresztényi módra lelkökben meg-tisztúlnának, leg-szorgalmatosabban vigyáztak, állítván, nem-is ok nélkül, 5 hogy: akkor lehetne osztán meg-víni az ellenséges erőt, ha mint Isten' barátjai viaskodnának. — HUNYADI JÁNOST (vitézi erővel-e, vagy illetén hadi jámborsággal jelesebb Férjfiat?) például adom.

10 1441. ÁMURÁTES Török Tsászár, az a' Keresztény Világnak veszedelmére született Fúria, hatsak Hunyadinak megrettenthetetlenül emberkedő erejére nem tanált volna; hogy népének minapi le-verettetését meg-boszsziúlná, nyoltzvan ezerből álló válagatot sereget ad Szaladin Basának az egy Hunyadi 15 ellen vezérelni. 'S már az Oláhságot fel-dúlván, az úgy nevezett Vaskapunál meg-szállatt Szaladin: midőn János, akkorban Erdélyi Vajda, nem több, mint tíz ezer embert viszen-ki a' viadalra (vakmerőül inkább, mint bátran, ha más, nem pedig Hunyadi volt volna Vezérjek) olly kemény, olly számos erőnek eleibe 20 vetni. Minekelötte a' tsatába mennének, fel-bátrítván szívöket az Elöl-járóknak az Istenben vetendő bizodalomra, parantsolatot ad-ki az egész táboron: tisztitaná-meg kiki lelke-esméretét, 's, a' mennyire lehetséges, élne Vallásunknak titkaival. De nem lehetett az Anyaszentegyház' tzeremóniás rendtartása szerint 25 az időnek rövidsége miatt. Talált tehát módot Hunyadinak elmés buzgósága. Mert, hogy mind büneiknek a' sz. szék előtt való el-törlését, mind ama' mennyei vendégségnek formáját ábrázalnák, rendenként elsőben viszontag egygyik a' másiknak vétkeit meg-gyónni, azután egygyenként egy kevés földetskét 30 szájakba venni, parantsolta. Így meg-békélvén már az Istennel, és amaz Erőseknek kenyerével, a' mennyire lehetett, meg-erősítettvén, széyesen ki-terjeszti őket az ütközetre. Táborának két szárnyát négy-szegre rendeltt fegyveres seregeiből tsínálta-ki, mellyeket az hadi készületnek minden nemével 35 meg-erakott 's egybe-kötözött derék-szekerekkel erősített-meg. Azután válagatot erős fegyveres lovag seregeket derékra helyezett, Kópjásokkal ismét, és Íjjasokkal meg-erősítve. Viszont fogadást tévén azután, hogy senki a' Vezér' parantsolatja nélkül vissza nem térne a' hartzról, sőt lelki 's testi sza-

badságakért tehetségök szerint viaskodnának, minekutánna az ütközet' lármáját meg-verték, háromszor, a' mint Hunyadi parantsolta volt, a' Sz. Neveket szokás szerint nevezték mindnyáján. Illyetén hadi jeltől fel-gyúlladván, haragos fegyverrel ütnek a' Törökre. Hogy ha az ellenség' sokaságát el-szaggathatná, 5 úgy vélte Hunyadi, könnyebben meg-verhetné, elő-vezeti vasas vitézeit egy ék-formára, mellynek nem restebb Szaladin ollót tartat eleibe. Tart a' viadal azon első szembe-menetelben olly szörnyű hevességgel, hogy, a' mint írják, olly nagy dühösség ellenkező seregeket öszve nem eresztett soha. Szörnyű a' meny- 10 nyire ingerlette haragjakat a' Pogányoknak Hunyadi ellen való dühösségök, ki az ő elémenetelökben egyedül volt ártalmakra. A' Magyarokat ellenben Hazájak, Szabadságak, és kiválttképen Vallásak utolsó erejekre kényszerítette.

Már az első Török sereg a' Magyar éktől két-felé hasított- 15 ván, láttatott hanyatlani, midőn más nyugodtt veti ismét elő magát el-vagdaltatni. Meg-újjúlván ekkor mind két részről a' hartz, noha a' Töröknek két szárnya alkalmasint hanyatlani kezdett volt-is, egész négy órákig látszatott mindazonáltal a' Szerentse függőben lenni, ha a' Törökhez állyan-e, vagy Hunya- 20 dihoz? Szaladin végre, akár a' késedelmet nem szenvedhetvén, akár hasznosnak itélvén, leg-erősebb fegyveres vitézit kerékbe gyűjti, hogy a' hoszszas verekedésben meg-tsüggedtt Magyarokat környül-vegye vélek. Hunyadi seregének jobb szárnyát bé-vonatni önként engedi, 's fegyveres férjfiakkal meg-töltött 25 szekereivel, mellyek oldalról már régen a' parantsolatra vára-koztanak, gyors, de alattomban-való futással ellenségit hátúlról hasonló-képen bé-kerítetteti. Itt osztán, fel-kiáltván a' Magyarok ismét a' Sz. Neveket, olly nagy erővel esnek a' mint-egy kelep- 30 tzébe rekesztett ellenségre, hogy hátúl a' szekerekről-is szüntelen reájak lövellő tűztől el-borítottván a' Törökök, majd mind egygyig el-töröltetnének. Melly eset a' bal szárnyán még akkor-is keményen hartzoló Pogányaknak úgy el-lankasztotta szívöket, hogy meg-rémülnének elsőben, azután lágyabban vínának, végre, a' merre lehetett, nyilvánságos szaladásra seregenként 35 todúlnának, tsak abban keresvén meg-maradásakat. Úgy szintén Szaladin kétségben-esvén meg-futamadatt olly gyorsasággal, hogy a' tágosan el-széllyesztett seregekben haszontalan kerestetne mindenfelé Hunyaditól, kinek a' győzedelem' tellyességére az az egy láttatott még kívántatni. De ő, meg-nem állapodván 40

sohol, egészen a' Dunáig szaladott, a' holott olly számos Népének alig másod részével költözködhetett-által épségben, rettegeéseiktől szörnyű le-verettetésben lévén még akkor-is. Igy győzedelmeskedvén a' Magyarok a' temérdek préda bőven
5 le-törlötte veréjtékjeket. Nem volt a' hartz utánn tsak egy-is, ki vissza-térvén Hazájába olly nagy gazdagságot nem hozott volna Nemzetének, mellyel még maradékjai-is bővölködhetnének. —

Öt ezer foglyokon kívül negyven ezer Pogánynak holt
10 teste maradt a' viadal' helyén. Az emberi vértől áradó tótsa 's genetségbe le-folyó holttestek miatt olly dögleletes bűz támadt, hogy a'hoz az egész tartományhoz sok ideig sem ember, se barom nem mehetett hozzá.

Láthatod itt, ha nem képét, árnyékát bizonyára Hunyadi'
15 hartzainak. Buzgósága, avagy Vitézsége, elméje légyen-e jelesebb, alig határozhatod-meg. Én az ő buzgósága mellett szóllok, midőn az ő viselt dolgaiban, nem tudom mit, az emberi hatalomnál felségesbet tsudállok. Valóban! olly fényes koszorúk, hanemha az Égből, külömben nem adattathatnak.⁶

20 VI. 1479. Ugyan ezen buzgósággal nyert a' Pogányokról BÁTORI ISTVÁN az emberek' emlékezete utánn leg-dícsőségesebb diadalmat. Tudtára adattván Mátyás Királynak, hogy nagy hadat gyűjtenének-össze Szenderónál a' Törökök, gyors követek által meg-inti Bátorit az Erdélyi Vajdát, és KINISI
25 PÁLT a' Temesiek' Elöl-járójakat: állanának készen fegyverben minden esetre: az ellenséget, ha mit kezdene, úznék-el az Ország' határaitól erősen. Engednek azok, és, a' mint olly véletlen dologban lehetett, kevés számú seregeket össze-szednek tartományaikban. Midőn így készülne a' hadakozáshoz Bátori, hírül
30 hozzák néki a' Kémek, hogy az ellenség már által-költözik a' Dunán a' hadakozásnak minden veszélyeit Erdélyre ki-önteni. Utasítván tehát erről követei által Kinisit, intette, hogy siettetvén táborát nyomban követné a' Törököket; bátran eleibe indul ellenséginek. Öt Török Basa Vezér több mint száz ezer
35 embert önt-bé Erdély-Országába Alibég' fő-vezérsége alatt. Bátori az ellenségnek olly számos voltáról bizonyossá tétetvén, Havas-alföldébe zákmányalva bé-hatni igen tanátsosan engedi őket, honnét midőn prédával meg-terhelte ugyan azon uton vissza-térnének, vígyázva követi vitézivel. Alibég' sohol semmi

ellenségést nem sejtethvén (olly nagy vígyázással voltak Vezéreink) már az úgy nevezett Kenyér-mezejére érkezett seregeivel, a' holott tábort ütven meg-hallya végtére, Bátorit hátúlról nem meszsze hadával jönni. Kihezképest, még elő-
álomkor, mintha már kezében volna a' győzelem, ütközetet 5
hírdettet más napra Népének. Nem külömben Bátori, kinek már tudtára vala a' Pogánynak végezése, rettenthetetlenül bátorítja vitézít, elnem hagyván leg-kevesebbet-is, a' mi tsak vágyakodást indíthatott szívökben a' győzelemre. Mihelyt fel-virradt a' Nap, azonnal szem' eleibe jött egymással a' két 10
tábor. Három egész óráig, mintha tsak erejeket itélnék-meg viszont nézéssel, némelly tsendességben maradtanak.

Bátori az alatt Nemzetünk' régi szokása szerént, elsőben seregenként az Egeket segélytségül hivatja, azután egygyenként földet adat nékiek egy kevésbé meg-kostolni; hogy, ha az 15
Erősseknek menny-béli kenyerével nem is: emlékezetével bizonyára meg-erősítették. És ugy annyira meg-keményítették a' buzgóságnak azon érzésével, hogy már alig tartóztathatnának meg a' hartztol; egyszerre mindnyájan hová hamarébb jelt akarnának adattni. Kihez-képpent: ki-adattván az öszve-futta-
tásra az utolsó jelek sipok zengése és a' sz. Nevek hangoztatása 20
által, nagy erőszakkal esnek a' még mulatozó Törökre. De nem lágyabban állattak ellent a' Pogányok, kik táborunknak mind a' két szárnyát (a' jobbon Szászok és Oláhok, a' balon Székelyek voltak) nem kevés öldökléssel meg is tolták. Mellyet észre 25
vévén Bátori, a' négy-szegre rendelt Magyar fegyveres sereget viszi-ki a' tábor hanyatló részeinek segélytségére. De alig kapja sarkantyuban lovát, hogy a' földre esik hátáról, serege' láttára.

A' Vezérjeknek esetén, mintegy bal jövendön, el-rémültt 30
Magyarok vissza-térést jovallnak Bátorinak. El-irtozván ő az olly nagy gyalázattal! inti mindnyájakat: Rohannának, mint kezdették, bátran az ellenségre. Senki, az Istennek 's Magyarok Nagy Asszonyának oltalmában bizván, nem viaskodhatna roszt jellel; sem meg-győzöttetve vissza nem térhetne a' tsatárol. 35
Igy lovát 's katonáinak szívét hirtelen fel-emelvén, olly nagy heveséggel rohannak a' viadalba, hogy az eleikben akadó pogány sereget azon első dühösségeknek fel-áldoznák azonnal. Hallván Alibég népe veszedelmét, arra fordítya minden erejét segíttségre; s' gyorsan környül-véteti a' Magyarokat. Sűrű 40

tsoportokban oda toldulnak leg-ottan a' Pogányok. Képzelly,
Barátom, magadnak egy kö-szálat, melly a' környüle el-terjedett
mély tengerre széllyel nézdegellyen, és a' melly ellen az iszszonyu
szélvész dühöskedjék, a' szörnyü haboktól veretessék, miként
5 innét a' réá rohano vizeket vissza-veri ö! miként onnét a' réá
szökdösö habokat sok-felé hasogattya! miként végre mozdít-
hatatlanul tartoztattya az egész tengernek ellene agyarkado
veszedelmeit! — Nem külömben viselik a' Magyarok ama'
pogány szélvésznek kegyetlenkedését; 's mintegy a' beléjek
10 verődő seregeknek habjait, mind vissza verik győzhetetlen
vitézséggel, mind hasogattyaék szörnyü öldökléssel. Olly nagy
volt már a' veszedelem, hogy majd minden Magyar a' magától
meg-öltt testeknek halmáról mintegy sántzrol vina a' Török
ellen; midön ugyantsak meg-fosztattván erejektől a' nagy öldök-
15 lésben, tsak nem kezeikből hullott-ki a' fegyver. Bátori maga
beszédivel 's példájával bátoritván seregeit, ditsőségesen viselte
még mind egy jó vezérnek, mind egy vitéz katonának hivatallyát,
a' midön is hat sebeket vévén, a' holt test halmok között
majd halála előtt el-temettetve le-dölt. Igy el-tsüggedvén ellen-
20 ségeik alatt a' Magyarok, már utolsó veszedelemben for-
gottanak!

Elhalványadtál, a' mint látom, és a' győzedelemtől el-
vetetted reménységedet Barátom! de nem még Bátori paissát és
dárdáját. A' romlás között is ijedhetetlen szívvel állatt ö: és
25 midön ellenségén nem tehetne semmit, az Égeket kezdi szorgal-
matos könyörgésivel ostromolni. Nagy Aszszonyunkat kívált-
képpen, fegyvere pártfogóját, hívja segítségül, 's fogadást
tészen nikie, hogy, ha utolsó veszélyében forgó seregének segít-
séget nyujtana ö a' seregeknek fényje, templomot fogna azon
30 a' helyen tiszteletére fel-állítani; ajándékot is küldene azon-
kívül Laorétomba, melly jótéteményének örökös jelül léendene.
Nem végezte vala még el egészszen szavait, midön szünni kezd
egykevessé környüle a' Törökök dühössége: azután sip szóval
elegy szokatlan kiáltás hallatik távulrol. Mert már Kinisi, midön
35 nem-is vélnék, meg támadván hátul a' pogányokat minden dü-
hösségeket magára fordította.

Nem tanálok szókat, Barátom, mellyekkel ezen Vitézt
le-rajzollyam tenéked. Mind a' két keze egy egy karddal volt
fel-fegyverkezve, mellyekkel bé-hatván az ellenség közzé, vala-
40 holott tsak meg-fordulni érkezett, a' halált hagyta mindenütt

maga utánn. Meg-émlékeztvén kedves paj- és bajtársáról Bátori Istvánról, el-tekéli, a' veszedelmeken keresztül arra rohanni, a' hol ötöt vagy vitézül viaskodni, vagy ditsösségesen megholttnak lenni állította. Kihezképpest: mint a' fellegekből le-
tsapó menykő tágos utat készítvén magának a' Pogányok' 5
sűrűn össze-vertt rendgyeiken keresztül mérges fegyverével, oda repül, a' hol Bátori' serege, vezérje el-este utánn is, keményen viaskodik vala. Akkor, a' mint tölle ki-telhetett: Hol, azt kiáltozza, hol vagyon Bátori? hol a' tisztaságnak remekje, védelme a' Hitnek, és a' nagyságos tökéletességnek példája? adna 10
feleletet, ha élne! jelen volna már Kinisi, ki Ő érette, Hazájáért, Hitiért győzni, vagy meg-halni kész volna. A' Kinisinek esmertes szavaitól meg-vigasztaltatott Bátori fel-emelvén, a' mint ereje engedte, a' holt test rakásból vérbe kevertt fejét: Hogy ő ugyan ott volna 's élne, de a' halálhoz hasonló életet élne, azt 15
feleli. Tselekedné Kinisi, és, a' mi ő néki el-fogyott ereje miatt nem engedtetnék, Hitét, Hazáját védelmezné erőssen. Ezt a' feleletet még most is az öldöklés 's viszontag vagdalkozás között vévén, kettőztetni látnád Kinisinek erejét, el annyira a' Bátorit környül-vett Török sereget vagy halállal törli el, 20
vagy szaladásra hajttya egy szempillantásban. Meg-bátrítván ezzel Bátori' katonáit, kik a' hosszu tsatában még meg-marad-
tanak, hátul (mert elől az övéi keményen verekedtek) hihetetlen nagy erősséggel szorongattya a' Pogányságot. Meg-nyomattat-
ván mindenfelől a' Törökség, lankadoz elsöben, azután a' 25
hegyeknek meredekeire, mellyek a' térségnek széllyén emelked-
tenek volt fel, vészi szaladását. Rajta a' Magyarok; ezeket hátulról kergenti, amazokat a' hegyeknek esméretes bé-menete-
leiktől el-tiltani, másokat vadak modgyára a' hegyeken vadászni, mindenütt barom gyanánt vágni, ölni, veszteni. Mit tehetett 30
légyen ebben a' hartzban az erősséghez kaptsoltt buzgóság, a' veszedelemből ismérheted-meg. Két mély-földnyi meszszeségre
ugy el volt az egész térség holt testekkel borítva, hogy egyikről a' másokra, a' földet sem érvén, által lehetett lépdesni. Egy
szoval: száz ezer Pogány majd mind egygyig el-töröltetett. Alibég 35
minden örzöitől meg-fosztattván futását 's magát változtatott
ruhával és nyelvel titkoltá-el; azt az éjtszakát egy pásztor
kunyhójában töltötte, kit, minekelötte meg-viradott volna
(készen állván már a' szaladásra) meg-intett: adná hirül Bátori-
nak, hogy Alibég vendégje volt nokie.

40

A' Törököknek illy szörnyü veszedelmek után, vissza
viszi Kinisi Pál a' Pogányoknak szokás szerént gazdag táborakra
diadalmas Magyarait. De drágább minden prédánál 's kedvesb
volt, a' raboknak, kik tsak egy kévessé az előtt majd egész
5 Havas al-földéről el-hajtattván a' Török által a' tábornak helyén
rettegő félelemben várták a' hartznak ki-menetelét, vissza-
nyertt szabadságak. Ki-mondhatatlan, nagy vigassággal tar-
tatott a' diadalom, és a' verekedésnek helyére hivatattak vatso-
rára. A' sürü holt test rakások szolgáltanak asztal gyanánt.
10 Minekutánna vigan vendégeskedtek 's boroztak volna, dimbo-
lásra fukadván tántzat is kezdettenek tartani. Kinisi mindenek
felett, Bátori életének meg-tartásából származott nagy örömé-
ben magától különözvén, a' tántzálás közben — ámbátor el-
fáradt a' tsatában — egy fegyveres Törököt, fegyverben maga is,
15 kezeinek segittsége nélkül, fogaival fel-kapván, egynehányszor
vigadva környül hordozza.

Tsudálad ezt a' fegyveres tántzat Barátom? Hát ha, hogy
olly hordót, melyet szekér alig birhatott, a' földről fel-emelt,
ha, hogy a' malom kereket egyedül meg-forgatta, 's több effélé-
20 ket hallasz? Ezek az attya házánál — mert molnártól szárma-
zott — mindennapiak voltak. De most ötet nem nézzük
mint molnár fiát, hanem mint nagy Vitézt 's Hazánknak ditső
bajnokát tsudálljuk, 's azért több illyetén tselekedeteit el-
hallgatván, tekintsük azokat, melyek a' viadalom után tör-
25 téntenek.

Ugyan-is: Ezen győzedelem után a' volt ismét leg-első
gondgyok, hogy annak tisztessége, a' honnan jött, vissza adatt-
nék; az az: Istenünknek 's Nagy Aszszonyunknak, kiknek oltal-
mok által győzedelmeskedtek, meg-mutatnák méltó háládatossá-
30 gokat. Bátori fogadása tellyesítése végett, mind a' viadal
helyén templomot emeltetett; mind ezüst képet küldött Laoré-
tomban a' Boldog Szűznek tiszteletére, a' melly oltárára füg-
gesztetvén a' diadalom tisztességét meg-tenné nékie még a'
késő maradékoknál is. Mátyás Király is háláado könyörgéseket
35 parantsolt az egész országban, melyekkel ujj győzedelmeket
vásárlatt magának az Egektől.

Ezokról tálám bővebben is szóllottam; de a' végre, hogy
ezen buzgoságos, és egyszersmind eröss hadi rendtartást kettős
példából mérsékelhesd. — — El annyira nem teltt-bé nálunk
40 az, a' mit egy Költő mondott hajdan, igy énekelvén:

Hít és jámborság nem igen vagyon a' Katonáknál;
Mert:
Betsi volt mindég és kelleti a' Magyaroknál!

És, hanem ha ezekkel a' vezérekkel, külömben nem is enged-
tetett, vagy engedtetik is diadalmaskodni valaha.

5

M á s o d i k s z a k a s z .

*Buzgóság, mellyet Nagy Aszszonyunkhoz
mutattak a' Magyarok.*

Tapasztaltam még eddig, Barátom, hogy valahányszor a'
Magyarok Nagy Aszszonyáról beszédemben emlékezet esett,
nagyobb kivánsággal figyelmeztél. Örvendek, inkább, mint sem
szoval ki-magyarázhatnám, hogy buzgoságnak ama' heves
tüze, mellyel néha a' Szent Szüzhez több tanulo társaim felett 10
égtél, még ki nem alutt, söt gyulladoz is. Eredgy, a' mint indul-
tál! mind addig erköltseiktől nem el-fajult gyermeke Atyáidnak,
a' míg nem ettől a buzgoságtól. Hogy a' mi Eleink leg-nagyobb
oltalmakat, és minden reménységeket a' győzedelemről abban
helyheztték, az a' régi szokás bizonyittya, midön a' Jel- 15
hordozonak (tishti volt ez az Ország Birájának, kinek a' Király
mellett egy Sz. Szüz képével jeles zászlót kellett hordoznia)
le-oldozták sarkantyuit lábairól; ne hogy a' szaladásról gondol-
kozniok kellene azoknak, kik olly nagy Oltalmazó segedelme
által már a' verekedés előtt bátran diadalmát énekelhetnének. 20
De térjünk vissza a' mi tzélunkra.

I. Szent László Király e' részbe majd meg-bodulttnak láttat-
hatna a' mái Százban: hogy el annyira, illy rend kívül valo
buzgoságot olly nagy vitézséggel benne meg-egygyezni, kép-
telen tsudának lenni láttassék, de tsak az előtt, a' ki valamint
fényes Eleinek ditsösségétől, ugy el-fajultt lévén ama' régi 's
annyi példákkal meg-bizonyittatott buzgoságtól becstelensé-
gére vagyon hajdani ditséreteknak.

Képzelly, Barátom, elmédben egy Akhillest, vagy fegy- 25
verével tettes Hektort. A' hónál fejérb dagályos tollakkal
tellyes sisak borítsa annak fejét; mellyét 's egyéb tagjait ezer

ütésekkel keményítettett pántzély fedezze; jobb karja tserfából készítettett dárdával, bal keze atzélból tsináltatott paissal légyen felfegyverkezve; köss kardot az oldalára, szívet végre vitézi keménységgel töltsd-meg. 'S hát te? ha ennek vállait 's 5 kezeit olvasókkal fel-ékesítve, ha minden fegyvereit a' sz. Szüz kepevel ki-festve szemléled, nemde magad is el-bámulsz az illy szokatlan látatra? Le vagyon pedig elmédben rajzolva László. *Ugy vállát, úgy ő kezeit 's úgy vitte tsatára* mellyét és fegyverét.

10 De a' katona is mind, ki az ő zászlóji alatt vitézkedett, Vezérje példájára, nem külömböző készülettal ment a' hartznak helyére: ugyanazon koszorukat aggattyák vala külön külön kardgyokra, hogy már a' tsata előtt diadalmat tartani láttatná-
15 viselnének az ütközet előtt. Hadi zászlójik is többnyire a' szent Szüzet mutogattyák vala, kinek látása igazábban, mint sem ama' mesés Gorgon, meg-fagylalná az ellenséges sziveket. Meg-maradott virágzó állapottyában az efféle hadi buzgóság a' következett onokáknál is mind addig; méglen az igaz Hit
20 a' Magyaroknál épen maradhatott. És leg-nagyobb bére 's jutalma volt mindenkor ennek a' jámbor szorgalmatosságnak.

László bizonynyára evvel a' sz. Szüzhöz viseltető buzgósá-
gával fel-fegyverkezvén meg-győzöttetve nem tért-viszsa a'
Márs mezejéről soha.⁷ Viaskodni, ő néki győzni volt, és diadal-
25 maskodni. Egyetlen egy győzedelmét Ákunrol a' Kunok vezéré-
ről hozom elő a' sok közzül.

II. Nyegtek a' Kunok táboraknak minapi eltöröltetése
utánn, a' melly olly mod és rend kívül valo volt, hogy az egy
Eszczenib — nem akarta a' Régiség el-felejtve maradni e'
30 szerentsésnek nevét — szabadulván tsak ki a' Magyarok kezeik-
ből, adhatná hirül a' többinek, le-verettetett társaiknak szen-
vedett utolso veszedelmeket. Fel-vévén azért széllyel a' szomszéd
nemzeteket, 's még meg-maradt erejeket öszve szedvén, Ákun
vezérsége alatt ki ütnek Lászlora, hogy tudniilik tulajdon
35 veszedelmekkel adnák-meg 's tennék nevezetesebbé meg-öletett
társaiknak utolso tisztességeket. László, ki egyedül a' Sz. Szüz-
nek segélytségével győzni tanult volt, meg nem rettenvén
semmit, maga személlye szerint vezérli egy maroknyi seregét
annak a meg-számlálhatatlan sokaságnak eleiben, mellyel öszve

tanálkozván az Ország határain, éppen Szombati napon, melyet már régi bé-vett szokásból a' Szent Szűznek, mint Magyar Ország Királyné Aszszonyának, tiszteletére fel-szenteltnek tarttunk (valóban szerentsés jellel!) meg-ütközik véle. Midön leg nagyobb heveességgel vina a' két ellenkező fél, 's szörnyü 5 öldöklést — noha nem ingyen — tennének a' miéink a' Pogány-ságban, meg akarván az övéinek vérit kimélni, egy olly jeles probára tekélli magát el, mellyel a' hadnak egész terhét magára vévén, el-háríttatná népétől a' veszedelmet. Ki-kerülvén azért, a' mennyire lehetett, vagy halálra vagdalván mind azokat, 10 a' kik rohanásában akadályoztatni akarták, nagy sebességgel hasítt oda, a' hol a' Kunok Vezére viaskodik vala. Akkor: Ákun! Ákun! egynéhányszor kettöztetvén: végezne véle, ha férjfiu volna! kiáltván kiáltozza.

Meg-boszszonkodván a' pogány Vezér, hogy előbb hivat- 15 tatna Lászlótól, és elég bátor lévén a' halált a' gyalázatnál előbb betsülleneni, nagy dühösséggel futtat az ellene hasonloul jövő Magyar Vezérnek. De azon első tanálkozására (hogyne a' Sz. Szűznek munkája által?) ugy meg-tsökkent szívében, hogy minekelötte öszve ütköznének, kezei közzül valo meg-szabadu- 20 lásáról már egészszen el-vesztette légyen reménységét. Lászlo az ugy nevezett szekertzével föbe üti Ákunt, mellyen az el szédülvén tántorogni kezd, s' le-esik lova lábai közzé; ekkor a' Király hegyes tört ránt, 's által-szegezi ellenségének földre veretett remegő testét.⁸ Vezérjeknek halála el-vévé a' Pogá- 25 nyoknak sziveket, kihezképpest ujra kezdvén a' miéink kiáltásokat mellyel még nagyobbban el-rettenték őket, a' győzelem egészszen a' magyarok részére hajlék; minekutánna a' Pogányok gyalázatosan hátat vettenek volna, tsak futásban keresvén meg-maradásakat. De haszontalan. Mert Lászlo, hogy az illy 30 alkalmatlan szomszédoktól meg-szabadítván Országát örökösön bátorságban helyezhetné, szokásán kívül ugy engedte rajtok kegyetlenkedni katonáit, hogy, ki-vévén keveseket kik rabságra vitetlenek, tsak hirmondoja se találtatnék veszedelmeknek.

Hogy pedig tudtán kívül ne lenne Lászlonak, ki segélyt- 35 ségével nyerte légyen a' diadalmat, midön a' hadakozás után a' vissza nyertt tsendes békességnek karjai közzt nyugodna, meg-intetik égi izenet által, hogy a' Körös vize mellett a' Sz. Szűznek tiszteletére templomot emeltetne; a' mellyben osztán a' Máriai Erösségnek, nyilvánóságos emlékezet-oszlopai állatta- 40

A' Törököknek illy szörnyü veszedelmek után, vissza
viszi Kinisi Pál a' Pogányoknak szokás szerént gazdag táborakra
diadalmas Magyarait. De drágább minden prédánál 's kedvesb
vult, a' raboknak, kik tsak egy kévessé az előtt majd egész
5 Havas al-földéről el-hajtattván a' Török által a' tábornak helyén
rettegő félelemben várták a' hartznak ki-menetelét, visszsa-
nyertt szabadságak. Ki-mondhatatlan, nagy vigassággal tar-
tatott a' diadalom, és a' verekedésnek helyére hivattattak vatsó-
rára. A' sürü holt test rakások szolgáltnak asztal gyanánt.
10 Minekutánna vigan vendégeskedtek 's boroztak volna, dimbo-
lásra fukadván tántzat is kezdettenek tartani. Kinisi mindenek
felett, Bátori életének meg-tartásából származott nagy örömé-
ben magától különözvén, a' tántzálás közben — ámbátor el-
fáradt a' tsatában — egy fegyveres Törököt, fegyverben maga is,
15 kezeinek segittsége nélkül, fogaival fel-kapván, egynéhányszor
vigadva környül hordozza.

Tsudálad ezt a' fegyveres tántzat Barátom? Hát ha, hogy
olly hordót, mellyet szekér alig birhatott, a' földről fel-emelt,
ha, hogy a' malom kereket egyedül meg-forgatta, 's több effélé-
20 ket hallasz? Ezek az atya házánál — mert molnártól száрма-
zott — mindennapiak voltak. De most ötet nem nézzük
mint molnár fiát, hanem mint nagy Vitézt 's Hazánknak ditső
bajnokát tsudálljuk, 's azért több illyetén tselekedeteit el-
hallgatván, tekintsük azokat, mellyek a' viadalom után tör-
25 téntenek.

Ugyan-is: Ézen gyözelem után a' volt ismét leg-első
gondgyok, hogy annak tisztessége, a' honnan jött, vissza adatt-
nék; az az: Istenünknek 's Nagy Aszszonyunknak, kiknek oltal-
30 mok által gyözedelmeskedtek, meg-mutatnák méltó háládatossá-
gokat. Bátori fogadása tellyesittäse végett, mind a' viadal
helyén templomot emeltetett; mind ezüst képet küldött Laoré-
tomban a' Boldog Szüznek tiszteletére, a' melly oltárára füg-
gesztetvén a' diadalom tisztességét meg-tenné nékie még a'
késő maradékoknál is. Mátyás Király is háláado könyörgéseket
35 parantsolt az egész országban, mellyekkel ujj gyözedelmeket
vásárlatt magának az Egektől.

Ezekről tálám bővebben is szóllottam; de a' végre, hogy
ezen buzgoságos, és egyszersmind erőss hadi rendtartást kettős
példából mérsékelhesd. — — El annyira nem teltt-bé nálunk
40 az, a' mit egy Költő mondott hajdan, igy énekelvén:

Hít és jámborság nem igen vagyon a' Katonáknál;
Mert:
Betsi volt mindég és kelleti a' Magyaroknál!

És, hanem ha ezekkel a' vezérekkel, különben nem is enged-
tetett, vagy engedtetik is diadalmaskodni valaha.

5

M á s o d i k s z a k a s z .

*Buzgóság, mellyet Nagy Asszonyunkhoz
mutattak a' Magyarok.*

Tapasztaltam még eddig, Barátom, hogy valahányszor a'
Magyarok Nagy Asszonyáról beszédemben emlékezet esett,
nagyobb kívánsággal figyelmeztél. Örvendek, inkább, mint sem
szoval ki-magyarázhatnám, hogy buzgoságodnak ama' heves
tüze, mellyel néha a' Szent Szűzhez több tanulo társaim felett 10
égtél, még ki nem alutt, söt gyulladoz is. Eredgy, a' mint indul-
tál! mind addig erköltseiktől nem el-fajult gyermeke Atyáidnak,
a' mig nem ettől a buzgoságtól. Hogy a' mi Eleink leg-nagyobb
oltalmakat, és minden reménységeket a' győzedelemről abban
helyhezttették, az a' régi szokás bizonyittya, midön a' Jel- 15
hordozonak (tishti volt ez az Ország Birájának, kinek a' Király
mellett egy Sz. Szűz képével jeles zászlót kellett hordoznia)
le-oldozták sarkantyuit lábairól; ne hogy a' szaladásról gondol-
kozniok kellene azoknak, kik olly nagy Oltalmazó segedelme
által már a' verekedés előtt bátran diadalmát énekelhetnének. 20
De térjünk vissza a' mi tzielunkra.

I. Szent László Király e' részbe majd meg-bodulttnak láttat-
hatna a' mái Százban: hogy el annyira, illy rend kívül valo
buzgoságot olly nagy vitézséggel benne meg-egygyezni, kép-
telen tsudának lenni láttassék, de tsak az előtt, a' ki valamint
fényes Eleinek ditsőségétől, ugy el-fajultt lévén ama' régi 's
annyi példákkal meg-bizonyittatott buzgoságtól becstelensé-
gére vagyon hajdani ditséreteknék.

Képzelly, Barátom, elmédben egy Akhillest, vagy fegy- 25
verével tettetes Hektort. A' hónál fejérből dagályos tollakkal
tellyes sisak borittsa annak fejét; mellyét 's egyéb tagjait ezer

ütésekkel keményítettett pántzély fedezze; jobb karja tserfából készítettett dárdával, bal keze atzélbol tsináltatott paissal légyen felfegyverkezve; köss kardot az oldalára, szivét végre vitézi keménységgel töltsd-meg. 'S hát te? ha ennek vállait 's 5 kezeit olvasókkal fel-ékesítve, ha minden fegyvereit a' sz. Szüz kepevel ki-festve szemléled, nemde magad is el-bámulsz az illy szokatlan látatra? Le vagyon pedig elmédben rajzolva László. *Ugy vállát, úgy ő kezeit 's ugy vitte tsatára* mellyét és fegyverét.

10 De a' katona is mind, ki az ő zászlóji alatt vitézkedett, Vezérje példájára, nem különböző készülettel ment a' hartznak helyére: ugyanazon koszorukat aggattyák vala külön külön kardgyokra, hogy már a' tsata előtt diadalmat tartani láttatná-
15 viselnének az ütközet előtt. Hadi zászlójik is többnyire a' szent Szüzet mutogattyák vala, kinek látása igazábban, mint sem ama' mesés Gorgon, meg-fagylalná az ellenséges sziveket. Meg-maradott virágzó állapottyában az efféle hadi buzgóság a' következett onokáknál is mind addig; méglen az igaz Hit
20 a' Magyaroknál épen maradhatott. És leg-nagyobb bére 's jutalma volt mindenkor ennek a' jámbor szorgalmatosságnak.

László bizonynyára evvel a' sz. Szüzhez viseltető buzgósá-
gával fel-fegyverkezvén meg-győzöttetve nem tért-viszsa a'
Márs mezejéről soha.⁷ Viaskodni, ő néki győzni volt, és diadal-
25 maskodni. Egyetlen egy győzedelmét Ákunrol a' Kunok vezéré-
ről hozom elő a' sok közzül.

II. Nyegtek a' Kunok táboraknak minapi eltöröltetése
után, a' melly olly mod és rend kívül valo volt, hogy az egy
Eszczenib — nem akarta a' Régiség el-felejtve maradni e'
30 szerentsésnek nevét — szabadulván tsak ki a' Magyarok kezeik-
ből, adhatná hirül a' többinek, le-verettetett társaiknak szen-
vedett utolso veszedelmeket. Fel-vévén azért széllyel a' szomszéd
nemzeteket, 's még meg-maradt erejeket öszve szedvén, Ákun
vezérsége alatt ki ütnek Lászlora, hogy tudniilik tulajdon
35 veszedelmekkel adnák-meg 's tennék nevezetesebbé meg-öletett
társaiknak utolso tisztességeket. László, ki egyedül a' Sz. Szüz-
nek segélytségével győzni tanult volt, meg nem rettenvén
semmit, maga személye szerint vezérli egy maroknyi seregét
annak a meg-számlálhatatlan sokaságnak eleiben, mellyel öszve

tanálkozván az Ország határain, éppen Szombati napon, mellyet már régi bé-vett szokásból a' Szent Szűznek, mint Magyar Ország Királyné Aszszonyának, tiszteletére fel-szenteltnek tarttunk (valóban szerentsés jellel!) meg-ütközik véle. Midön leg nagyobb heveséggel vina a' két ellenkező fél, 's szörnyü 5 öldöklést — noha nem ingyen — tennének a' miénk a' Pogány-ságban, meg akarván az övéinek vérit kimélni, egy olly jeles probára tekélli magát el, mellyel a' hadnak egész terhét magára vévén, el-háríttatná népétől a' veszedelmet. Ki-kerülvén azért, a' mennyire lehetett, vagy halálra vagdalván mind azokat, 10 a' kik rohanásában akadályoztatni akarták, nagy sebességgel hasítt oda, a' hol a' Kunok Vezére viaskodik vala. Akkor: Ákun! Ákun! egynéhányszor kettőztetvén: végezne véle, ha férjfiu volna! kiáltván kiáltozza.

Meg-boszszonkodván a' pogány Vezér, hogy előbb hivat- 15 tatna Lászlótól, és elég bátor lévén a' halált a' gyalázatnál előbb betsülneni, nagy dühösséggel futtat az ellene hasonloul jövő Magyar Vezérnek. De azon első tanálkozására (hogyne a' Sz. Szűznek munkája által?) ugy meg-tsökkent szívében, hogy minekelötte öszve ütköznének, kezei közzül való meg-szabadu- 20 lásáról már egészszen el-vesztette légyen reménységét. László az ugy nevezett szekertzével föbe üti Ákunt, mellyen az el szédülvén tántorogni kezd, s' le-esik lova lábai közzé; ekkor a' Király hegyes tört ránt, 's által-szegezi ellenségének földre veretett remegő testét.⁸ Vezérjeknek halála el-vévé a' Pogá- 25 nyoknak sziveket, kihezképpest újra kezdvén a' miénk kiáltásokat mellyel még nagyobbban el-rettenték őket, a' győzelem egészszen a' magyarok részére hajlék; minekutánna a' Pogányok gyalázatosan hátat vettenek volna, tsak futásban keresvén meg-maradásakat. De haszontalan. Mert László, hogy az illy 30 alkalmatlan szomszédoktól meg-szabadítván Országát örökösön bátorságban helyezhetné, szokásán kívül ugy engedte rajtok kegyetlenkedni katonáit, hogy, ki-vévén keveseket kik rabságra vitettenek, tsak hirmondoja se találtatnék veszedelmeknek.

Hogy pedig tudtán kívül ne lenne Lászlónak, ki segélyt- 35 ségével nyerte légyen a' diadalmat, midön a' hadakozás után a' vissza nyertt tsendes békességnek karjai közzt nyugodna, meg-intetik égi izenet által, hogy a' Körös vize mellett a' Sz. Szűznek tiszteletére templomot emeltetne; a' mellyben osztán a' Máriai Erösségnek, nyilvánóságos emlékezet-oszlopai állatta- 40

nak, mind addig, míg a' Szüz Anyánkhoz valo régi buzgoság-
gal egyetemben öszve nem döltenek volna.

III. 1363. Első LAJOS király is ugyan azon Sz. Szüznek
segedelme által a' Pogányokrol egész tsuda-tételig diadalmas-
5 kodott. Történt, hogy Amurátes Török szultán Trátziának fel-
dulása után, gondolván, hogy egykevéssé vitézbb és fegyver-
kezőbb nemzettel lészen ügye, nem annyira meg-támadta,
mintsem számtalan sokaságnak özönével el borította Magyar
Országot. 'S már minden falukon, városokon, és mezőken
10 hintette széllyel az égetést, pusztitást a' pogány dühösködés,
utolso veszedelmével fenyegetvén az Országot. És, hanemha
a' Sz. Szüz védelmében inkább, mint vitézinek erejekben biza-
kodo Királyját vetette volna maga helyett annak a' dühösségnek
eleiben, külömben már el-veszett igen-is édes Hazánk! Mert
15 Lajos fel-szedvén husz ezer embert zászloi alá (és mitsoda szám
ez a' számtalanakhoz?) bátran eleiben indul ellenséginek.
Utasittatván mindazonáltal a' Pogányoknak számokrol nem
kevesség félemlert-meg, ne talántán vakmerőül prédának vetné
vitézít. Az ütközet előtt valo napon tehát, töredelmességet
20 tartván Keresztényi modra büneikről, a' hartznak veszedelmes
kotzkáját buzgon ajánlya a' Czeli sz. Szüznek. A' sok könyör-
gésben osztán, és egyszersmind terhes gondokban meg-fáradván
elméje, igen mély álom nyomja-el: midön ime! meg-jelenik
álmában a' Boldog Szüz nékie; ugyanazon képiben, mellyben
25 a' Czeli Templomba tiszteltetik: igéri védelmét, erősitti el-ijedtt
szívét, és a' győzedelemről bizonyossá teszi. És, ne hogy magát
haszontalan látással játszattatni vélné, az aluvo Királynak
ölében hagyja tulajdon képét, hogy fel-serkenvén álmából
magával el-hitetné látásának valóságát. Nem külömben álmá-
30 nak, mint gondgyainak terhe alol fel-szabadulván Lajos, bizo-
nyosnak tartotta következő győzedelmét, és katonáinak is,
kik a' veszedelemnek, mellyet tsalhatatlannak állítottak, félelme
miatt majd lelkektől különöztenek, reménységet gerjesztett el-
rettentt szivekben a' nyerendő diadalom iránt. Álom-látásának
35 valóságát bizonyította az, hogy mihelyt jelentette, azonnal
hitelt adtanak beszédgyének.

Nem viadalomra, hanem diadalomra készülni vélnéd a'
Katonaságot; ugy annyira valamelly szokatlan vágyakodás
tetszett-ki mindnyájokban a' hartzolásra. Kihezképpest: alig

emelte-fel, szokás szerint, a' Jel-hordozó Nagy Aszszonyunk képét, oly nagy erővel rohannak az ellenségre, hogy nem különben hullott a' Pogányság mérges fegyverektől, mint ha minden érzékenységeitől meg-fosztatva lett volna. Jöttek ugyan a' Pogányok a' tábor hanyatlo részének segítettére, ujjabb ujjabb 5 seregekkel sietvén fel-váltani. De haszontalan. A' hartztól vészen a' Magyar erőt; mellyet ki nem állhatván tovább a' Törökség, inkább akarta szabadulását lova sebess futásában keresni; mint utolsó veszedelmét a' tsatában el-várni. Követi el-bodultt vendégeit betsületnek okáért a' Magyar tovább az Ország szé- 10 lyeinél; és hogy egykevéssé tartoztatná a' hátra-maradttakat, véres töltésekkel, mellyeket a' szaladásban meg-öltt pogány testekből tsinált, erősítte-meg uttyakat.

Ezen jeles ütközetnek végével, hálákat adván Lajos a' Sz. Szűznek segedelméért, nagy öröm-kiáltások között egész 15 táborát a' Czei Kápolnához vezeté: 's hogy a' diadalomnak minden ditsösségét Nagy Aszszonyunkénak lenni meg-bizonyittaná a' következő nyomnak, arannyal 's drága kövekkel tündöklő gyözedelmi koronáját a' Diadalmasnak fejére teszi, 's oltárára akasztja Királyi köntösét. Azon kívül kardot 's 20 sarkantyukat, hogy a' Pogányokon vett erejét örökösön a' sz. Szűznek köszönné. Nem szünt-meg még itt is háláado indulattya. Mert abból a' gazdag prédából, mellyet ellenségeiről nyert volt, Czelben ama' nevezetes nagy Templomot, mellyet oly forró buzgosággal látogatnak minden nemzetek, helyheztetí, 25 hogy a' sz. Szűz segedelmével nyertt diadalmának örökös emlékezetére fenn-állana. Látszatik itt az a' kép is, mellyet az aluvo Királynak kebelében hagyott volt a' sz. Szűz, 's a' mellyet kétség kívül nyakában akasztván oly vitézen viaskodott a' Pogányokkal, ditső példájakra a' Magyaroknak: hogy akkor 30 lennének osztán győzhetetlenek, ha az ollyatén képpel, mintegy vaspántzéllyal, erősítenék-meg melylyeket az hartzra. De oh buzgoság! . . oh hajdani ájtatosság! . .

IV. 1443. Ezen két Királyhoz kapszalom ULÁSZLOT, nem különben evvel a' Máriai erősséggel ditsüöltt Vitézt. Meg- 35 bizonyította ez a' következő idő-sarknak, mit tehessen leginkább a' Pogányok ellen a' Magyaroknak illy buzgosággal egybe-kapszoltt vitézsége. A' kitől mintegy Máriai Herkulestől, hatsak némelyeknek veszedelmes tanáttak által el-tántorit-

tattván az Egeket maga ellen nem fegyverkeztette volna Várnánál, külömben bizonyoson utolso tsapását vette volna amaz Ottomániai Hidra.

Ez tehát, hogy meg-probálná, mit tehesen a' Pogányokon
5 a' Magyarok Nagy Aszszonyának oltalma és segélytsége, Keresztényi ájtatosságot hirdettetvén elébb faluk 's városanként, hadat készített a' Törökökre, Hunyadi Jánost tévén maga utánn tábora első Vezérének. Tizenöt ezer Magyar ment-ki tsak a' mezőre, kevés holnapok el-folyta alatt mindazonáltal olly tsuda
10 dalgokat vittenek végben, mellyek több tsudálkozást láttatnak okozni, mint hitelt nyerni maradékaiknál. Egy hartzot beszéllek elő rövideden.

Minekutánna Pünköst-havának elein Budáról el-indulván, gyors utozásával az ugy nevezett Soskónél bé-hatott volna
15 Bolgár Országba, meg-vévén és le-rontván Sofia Várossát, elsőben Mura folyo vizénél száll-meg táborával. Ulászlo a szomszédságban táborozo számtalan Török seregtől nem rettent-meg; hanem által-menvén szerentséssen Mura vizén, előre küldi Hunyadi tiz ezer emberrel, a' végre, hogy az éjtszakai tsendeséget fordítaná győzedelmére. Kezdette már az éjtszakának
20 homályosságát a' fényes hold tündöklő sugáiraival fel-váltani, és mintegy boszszonkodván magát ezen undok nemzettől Isten gyanánt imádatni, kellemetes világossággal töltötte-el a' Levegőt, hogy az által a' Magyarokat mintegy gyujtott fáklyával
25 vezerezné a' diadalomra. Ennek segedelmében; de sokkal inkább annak, ki a' Holdhoz hasonlítottatik, védelmében bizakodván Hunyadi, meg indul seregével tzellya tellyesítésére, és tsak hamar el-jutván az ellenség táborához ollyan szörnyü kiáltásokkal rohan a' Törökökre, hogy az irtozás miatt minden tetemeiket borzasztó hideg fagylalván-el, elégtelenekké lettenek magok
30 védelmekre. Sietett azomban Hunyadi örökké tarto álommal borítottani-el őket. Oszolván ugyantsak azon első dobbanások és álmoságok, rész szerént fegyverrel, rész szerént futással kezdettek keresni szabadulásokat. De Hunyadi, ki minden
35 történhető dolgokat előre látatt, már az ütöközet előtt oda helyeztette népének egy részét, a' holott a' hely alkalmatosabb volt a' szaladásra; hogy az el-sietendő Törököt betsületből egy kevésség marasztaná. A' kik fegyvert fogni bátorokdtek, egy kis ideig ellent állattanak; de az álmat nem ver-
40 hetvén-el egészszen, alkalmatlanítottak, 's hallván azonkivül

Hunyadi nevét, mintegy menykötől le-verettetve bodultt szaladásnak vették magokat.

Ekkoron már nem hartz, hanem romlás vala. Mert a' Magyarok elől, hátul, oldalrol tészik az öldöklést az el-rémültt Pogányságban, 's az illy öszve-zavarodásban a' Török seregek egymásba ütköztvén magokat tiprattyák, ölik, vagdallyák. Illy képben volt az egész éjtszaka. Más napra virradván, valaholott érték a' Magyarok hasonló vitézséggel vadak gyanánt mészárolták-fel a' még meg-maradt Törököket. Harmintz ezeret öltek-meg, és négy ezeret, azokon kívül kik el-szaladtanak, fogtak-el itt a' Magyarok; öt százan maradván tsak a' miénk közzül a' viadal helylén. Ugy annyira kevés árran jön ott a' gyözelem a' hol a' Török Hold ellen ama' titkos értelmü fényes Hold viaskodik.

V. Ezen Gyözelem után Ulászlo, HUNYADI által villám modgyára bé-járta az egész Bolgár Országot; nagy erősségekkel épült számos helysségeket hihetetlen gyorsasággal vett-viszsa; söt Matzédoniát is meg-hodoltatta volna, a' Hémus hegye alá vivén már diadalmas táborát, hatsak a' télnek keménységétől, és serege eledelére meg-kivántato dolgoknak szükségétől szorongattatván, vissza-térnie nem kellett volna. De még a' vissza-jövetel is, noha a' tábora minden szükséges dolgok nélkül szükölködött: folytatván mindazonáltal majd mindenütt gyözedelmeit, a' következő emberi nyomnak emlékezetére ditsösséges volt. A' Török Vezért Karán Béket, a' ki válagatott seregeivel igen alkalmatlan helyen támadta volt meg a' Magyarokat, nem tsak meg-verte Hunyadinak el-rettenthetetlen erőssége, de még fogságra is el-vitte, negyven ezer aranyat nyervén azután váltságáért. „A' Karán-béket egy paraszt ember hurtzolta alá 's fel, kit a' Vezér (Hunyadi) meg-sejtvén, kért magának. A' paraszt 30 forintot kért János Vajdától érte, ő pedig negyvent adott néki, 's a' Béket sátorába vitte. A' Rátz Országi Despot, ki ekkor a' Töröktől el-verettvén Országán kívül tévelygett, 's Hunyadinak hadakozo társa volt, kérte magának a' Béket, reménlvén, hogy az által Országához juthat. A' Magyar Vezér 40 ezer aranyért adta oda Despotnak a' Béket”⁹.

Hét ütközetet nyert-meg Hunyadi ebben az egy hadakozásban, bátor mindég számosabb volt is a' pogány sereg.

Ulászlo, nyilvánosságossá akarván a' világ előtt tenni, ki segítségével nyerte légyen a' ditsösségnek olly bö aratását, vissza térvén Budára, fényes gyözedelmi pompával ment-bé a' Várasba. Ki-mentek a' diadalmas Király eleiben az Országnak
5 minden Rendei 's a' Papoknak Gyülekezetei szerentséltetésére. Meg-engedte ezen tiszteletet Ulászlo, annyival is inkább, hogy annál nagyobbat tehetne azután a' gyözedelmeskedő sz. Szűznek; söt tulajdon seregeit is ki-terjeszti a' gyözedelmi pompára, mellyet a' foglyoknak hoszszu rendgyei, kiket Karán-
10 bék hátul kötözve követett a' Király előtt vezetettvén, tsuda mint ékesítettek. Hunyadinak is meg-adatott a' gyözedelem tisztessége, ki a' Romai Követ és a' Despot között ditsösségének karjain, 's diadalmának borostyán koszorukkal szütt szekerekben ülvén követte a' Királyt, 's gyönyörködtette a' Magyar Sziveket,
15 kik ötet mint Hazájaknak Attyát érzékenységeikben, édes fájdalmaikban el-merülve nézték, és tsudálták. Jol előre haladott már a' diadalmas sereg, és a' Romaiaknál hajdan nevezetes: *Io Triumphe!* örömkialtás helyett, a' JÉSUST és MÁRIÁT zengedező háláadó énekjét a' zugó hegyekről vissza hangoztatta: midön a' Király (a' követő sokaságnak szeme láttára)
20 hirtelen le-ugordván lovárol, le-vetkezi lábbelijét, 's megadván a' diadalomnak minden ditsöségét nagy Aszszonyunknak, mezitelen lábbal mégyen egészszen a' sz. Szűz templomáig egy esedező bünösnek modgyára. A' templomban osztán leg-gazdagabb
25 prédáit a' sz. Szűznek szenteli, 's oltáraitra akasztja egy bé-irtt táblátskával egygyütt, a' diadalmaskodo Szűznek örökös emlékezetére. Ditsekedjenek már a' Matzédonikusok, Gyermánikusok, Affrikánusok büszke nevezeteikkel, kiket a' gyözedelmeskedésnek zabolátlan kívánsága, 's sok nemzeteknek szomorú
30 el-romlása és veszedelme ugy nevezték! Ulászlo bizonyára annyival ditsösségesebb Máriai Bajnoknak hivattatik, mennyivel jelesb és nevezetesebb tulajdon magán buzgoul, és ellenségein egyszersmind igazán diadalmaskodni.

Lásd már, Barátam! melly nem ok nélkül vetette légyen
35 közelebb is a' gyözedelemről minden bizodalját ezen buzgoságban a' mi boldog emlékezetü Királynénk Mária Terésia. Kérdezvén ő tölle barátságosbban egy valaki: Miben helyheztené leg-inkább reménységét hadának szerentsés elémenelele iránt? meg-felelt hirtelenséggel: *A' Magyarok Királynéjában.* Jám-
40 borul inkább, vagy elmésen? jelentvén: A' Magyaroknak, kik-

nek ö Királynéja, vitézségekben, és a' sz. Szüznek, ki már régi szokásból a' Magyarok Királynéjának hivattatik, védelmében, az az: a' Magyaroknak Máriai erejekben volna reménysége.

Rajta bátran Magyarok! és ama' hajdani buzgoságot ama' hajdani, és most közelebb is meg-mutatott vitézséghez 5 kaptsolván, szerzett ditsösségeteket mennjeteK tovább is fenn-tartani, terjesztteni!

[H a r m a d i k s z a k a s z]

*Vitézség, mellyet az egygyes Viadalban, vagy-is
a' Bajvivásban mutattak-meg a' Magyarok.*

Semmiben sem alatonítottam vitéz Eleinknek hadi erejeket, a' mikor azt a' buzgosággal egybe-kaptoltam. Valamint minden egyéb, ugy a' győzedelmek is munkával és erősséggel 10 kerestetnek. Híjában fáraszttya egy tunya az Egeket könyörgésivel; hatsak ereje nintsen, nemtelen 's tehetetlen lészen.

Már: melly vitézséggel, melly erős szivvel viaskodtanak légyen a' Magyarok ellenségeikkel, mindenekfelett meg fogják az egygyes viadatok mutatni, annyival is inkább, hogy ezekben 15 magoknak sem vezérjeik, sem vitézlő társaik nem tulajdoníthatnak semmit. Félre pedig innét azokkal, kiket vagy a' tulajdon ellenkezés, 's a' boszszuállásnak kivánsága, vagy a' ditsőség üres árnyékának ohajtása 's egyéb hivalkodo tekéntetek eresztenek-özve a' küszködő helyre; félénkek 's tehetetlenek 20 többnyire, midön az ellenséggel kelletik tanálkozni. Mánliusokat 's Horátziusokat állittok én elő, kiknek Hazájak szeretete és haszna parantsolt ditső bajvivást. Nézz már a' sok közzül egynéhányat!

I. Konstantzinápoly Várossa köfalainál légyen az első 25 küszködő hely. Egy régi 's még az eretnek Magyarságtól el-követtetett jeles tselekedet, mellynek emlékezete mi hozzánk is által-jött, igy történt:

Midön a' Magyarok más hadi gondgyaikban foglalatoskodnának, meg-tagadta töllök a' szokott ado-fizetést Görög 30 Ország. Fel-indíttatván azok e' dolognak méltatlanságán, mihelyt alkalmas időt kaphattak, rendbe szedvén elébb Bolgár

Országot, egész Konstantzinápoly köfalaihoz hatnak-bé; erőszakkal és fenyegetéssel kérvén viszzá az ado-pénzt a' Görög Császártól. Keményen bé-zárattván ez a' Várasban, midön az eröt erővel nem lehetne, félelemmel próbállya vissza- verni
5 az ostromlo Magyarokat. Volt az ö népe között egy, ki testének szörnyü nagyságával és szívének rendkívül valo bátorságával minden halandokat meg-haladott. — Ennek parantsollya a' Császár, hogy ki-menvén a' Váras kapuján, hivná a' Magyarokat egygyes, és a' hadakozásnak véget vetö viadalra.

10 Semmi késedelem: fel-nyittattván a' Váras kapuja, indul a' Magyarok felé az az iszszonyatos állat, szörnyü, rettentö képtelen tsuda. Irtozatosabbá tette ötet az ö szokatlan nehézségü fegyvere, mellyet az ellenségnek félelmére igen könnyü modulag kezében forgat vala; és az ö villámlo vasa, melly az
15 egész testét borította. Fel-lázzasztotta a' nézésre ez a' dolog az egész Várost: maga a' Császár Országa Nagyjai seregében nézett-le a' bástyákról, 's a' Magyarok szívet balul itélvén a' magáérol, már előre nevette félelmeket. Midön szemek eleibe adta magát ez az Oriás a' Magyaroknak, hogy nagyobbitaná
20 ijedtségeket, nagy kevélyen kiáltozza: Ha férjfiak a' Magyarok, bátorkodgyanak annyi számbol ketten vélla a' bajvivo piatzra ki-menni! Ö ugyan végben vinne majd olly tsudára méltó dolgot, melly a' Herkules munkájit fellyül mullyá: és azon egy időben mind a' kettövel viaskodna.

25 Több Magyarok (meg nem rettenvén leg-kevesebbé is kiáltozásán) készítették már magokat a' verekedésre; de meg-elözte mindnyájakat a' feleletben és egyszersmind nyereségben BOTHOND, a' ki majd szájából ragadván ki szavait a' Görögnek, gyorsan ki-ugrik a' sereg közzül, és: Nints szükség kettöre,
30 bátran fel-kiált. Ö egyedül, ámbátor vitéz pajtásai között leg-kissebb erejü légyen is, annak a' Herkulesnek meg-győzésére mindazonáltal elég erős és hatalmas lészen. Söt tselekedné azt vetélkedö társa, ha ö vélla bajtvivni akarna, két társat venne magával, kik közzül egygyik a' testéből ki-költözö lelkére vi-
35 gyázzan, sirt készitsen tetemeinek a' másik.

Ezen szokatlan nagy bátorsága Bothondnak minden Görögöt, és főképpen a' Császárt, tsudálkozással és félelemmel töltött-el, mellyet hogy Opur, a' Magyarok Vezére, meg-kettöz-
40 tetne, parantsollya Bothondnak, hatalmas erejének nyilván-ságos jeleit mutatni. A' Váras kapuja előtt állattanak a' Magya-

rok, melly az erőszak ellen vassal vala keményen meg-erősítve. Ehez szalad Bothond serénységgel, és a' Görög sokaságnak látára, olly hatalmas erővel vágja belé alabárdgyát, hogy olly nagy nyilást ejtett légyen azonnal rajta, mellyen egy gyermek által buhatott volna. Vissza repül onnét a' viadalom helyére, 5 kezdi bajvivását, érdeklí ellenkező társát.

Kezdődik a' viaskodás, és most Bothond haszontalanitván mesterséges ellent-hányásával az Oriásnak veszedelmes ütéseit, most a' Görög pántzéllya akadályoztatván Bothondnak kemény és gyakor csapásokkal sujtogató fegyverét, egész egy oráig tart 10 haszontalanul. Reménység 's félelem közt függöttek azomban a' nézők, nyughatatlanul várván mind két részről verekedéseknek bizonytalan ki-menetelét, midön utollyára Bothond, mintegy meg-neheztelvén az olly hosszszas fáradttsággal nyerendő gyözedelemre, öszve-szedi minden erejét és eszét ellensége vesze- 15 delmére, és akár mesterséges tsavarittásával tántoritván-el lábait, akár keményen vágván testébe kétélü dárdáját, hanyat ejti, 's szélesen el-terjeszti a' földön viaskodo társát. Így le-ejtvén ellenségét, tsudára méltó hamarsággal kapja alabárdgyát, 's utat nyitt véle azon képtelen nagyságu testtel küszködő 20 lelkének a' szabadságra.

A' bátorság tudniillik, és a' léleknek, nem pedig a' testnek nagysága hasznos 's tehetséges a' gyözedelemre. Az ellenséget ő egyedül győzi, és győzettetik viszontag az ellenségtől.

Imhol ismét a' másik, ki az idegen nemzetért a' küszködő 25 helyen kétszeres ditsérettel viaskodik!

II. Fel-hágván Péter Magyar Ország királyi székében, számkimenetelben voltanak három testvér Hertzzegeink Lengyel Országban: András, Béla, és Leventa, Kopasz Lászlónak, Gejza Vezér Testvérenek fiai, hogy tudniillik lennének, kik még valaha 30 a' számkivettett hitet, és boldogságot magokkal Hazájakba vissza hoznák, térítenék. Mitzislo a' Lengyelek Királya, születésekhöz képpeszt őket éppen királyi modon, 's majd fiai gyanánt tartotta. Azok, a' mint az igaz erkölts szülő földgyén kívül sem vesztegetődhetik-meg, a' hasonlot hasonloval, a' hogy 35 lehetett, viszontaglatták; és Mitzislot viszontag nem tsak mint leg-jobb Attyokat szerették 's tisztelték; de még hasznát is, a' mint az alkalmatosság hozta vala magával, tehetségek szerint szorgalmazták.

1045. Nehezelvén a' Pomeránusok az ado-fizetést, melyet a' Lengyelnek kellett volt esztendőnként adniok, meg-tagadták tőlle, melly által magok ellen fegyverkeztték Mitzislot, kinek ök is hasonloul nagy sereggel ellene szállanak. 'S már az ütközetre mind két felöl rendbe szedett seregek fenyegető tekinteteikkel gerjesztették egymás ellen haragjokat, midön a' szenvedendő veszedelemnek meg-fontolásból áradott szánakodás hirtelen fel-váltván indulatosságokat, köz-akarattal el-végzik, hogy a' hadakozásnak minden veszedelme Vezérjeik bajvivása által határozassék. A' Pomeránusok Vezére testének természetben 's Herkulesi erejében bizakodván, ezen feltételen meg nem indul semmit, hanem késedelem nélkül ki-megy a' viaskodo helyre. De nints az a' készsége Mitzislonak, a' ki mellette lévő fijasit haszontalan kéri a' helyette végzendő verekedésre: mert ezek egyenlőül igazságtalannak állítván e' végezést, meg-vetették. Nem szenvedte ezt a' gyalázatot a' Magyar Szivü BÉLA, (mert jelen volt testvéreivel) és akár az adofizetést a' Lengyeleknek — már mint tulajdon nemzetének — meg-adatni, akár nevének nem közönséges hirt szerezni keresvén, ki-ugrik a' meg-jegyzett helyre. 'S hogy: ő ugyan, ha a' Lengyeleknek is ugy tetszenék, bajra menne Mitzisloért 's Lengyel Ország ditsőségéért, és ámbátor tsak egy nemtelen 's alaton ellenséggel lenne is ügye, semmi szügyentől, semmi veszedelemtől nem tartana mindazonáltal, bátor szívvvel kiáltya, bizonyította. Viszsa vette kedvét 's reménységét Mitzislo, és ezen nagy származásu Iffiunak már régen esméretes vitézségére mind a' viaskodást maga helyett, mind a' hartznak ki-menetelét reá bizta. A' Pomeránusok Vezérje, ifiu és azért — a' mint ő vélte — gyenge ellenkező társát nem vetette-meg, hanem hogy tagjai serénységének, 30 belső indulatihoz és készségéhez valo egyenlőségében, 's husos hajlásához kemény inakkal kaptasoltatott karjainak erősségében bizakodván, erősebbet kívánt volna. Ki-adattván a' jel, békéttat a' két bajnok a' verekedő helyre, melyet a' fegyveres seregek mintegy vaskerítéssel körül-vettek. Tetszett elsőben 35 haragos dárdákkal öszve-tanálkozni; már távulról irányozván egymás ellen dárdájokat, ugy hajította ellenségéhez a' magáét Béla, hogy azon első tanálkozásával hanyat homlok verné le lováról. A' földön el-terült dühösködő, 's fenességében szörnyen ordito ellensége alig tekint fegyvere markolattyára hogy gyalázattyát karddal boszszulya-meg, midön Béla a' menkövet

megelőző hamarságu szökéssel lábra ugrik, 's fel-kelni siető ellenségének belső részeiben meríti ki-vontt törét, a' földön már kezdett nyugodalmát örökre folytatni kényszerítvén.

Igy: nem a' ki erősebb, hanem a' ki gyorsabb, gyöz gyakran; 's sokszor az okos serénység a' Herkulesi erónél is többet 5 használ a' gyözelelemre.

A' gyözedelmes Béla, azonkívül hogy a' Lengyelektől és egyszersmind a' Pomeránusoktól az egekig magasztaltatott; Mitzislotol jeles vitézségének méltó jutalmát is nyerte; mert mind a' meg-gyözött ellenségtől fizetendő pénzt néki ajándé- 10 kozta, mind hajadon leányát jegyeséül adta, kitől ama' nagy Királyaink (ez az egy haladhatta tsak meg Bélának érdemeit) Gejza és László származtak osztán e' világra.

III. Majd hasonló szerentsével vert 's végzett-ki a' Tsehekkal valo hadakozásban egy Oriást e' világból OPOS BÁTOR 15 is; a' ki a' *Bátor* nevezetet azon gyözedelmével szerzette magának, mellyet az Etsedi tájakon sok időkig garázdálkodo szertelen sárkányrol nyert volt. — De ezekről röviden emlékeznek Történetjegyzőink. Most ismét azokat állítom a' bajvivo piatzra, a' kiknek tselekedetei bővebben meg-irattattak. 20

IV. 1411. Minekutánna Bajazet Török Szultán Nikápoly Városánál hatvan ezer katonáinak el-vesztével vett volna az emberek emlékezetétől fogva leg-véresebb gyözedelmet Sigmond Királytól, a' pogánynak veszedelmes szomszédsága azt a' hasznot hozta leg-alább Atyáinknak, hogy vitéz sziveiknek minden- 25 napi gyakorlására alkalmatosságot szolgáltatott. Leg-inkább gyakorolta őket Misiának a' pogánytól adatott Isák nevezetű Királya, a' ki Országunknak ott lévő szomszéd részeit gyakran el-rabolván, fel-indította végre régen meg-érdemlett maga vesztére Matzédó Péternek fijasát MIKLOST, a' ki, midön ujra 30 bé-ütne Isák a' pogány sokasággal Magyar Országba zákmányolni, bátran eleibe veti kevés számu seregét.

És már jo rendben szedettvén a' seregek, ki-adgyák a' jeleket: öszve futtatnak, viaskodnak. Illy formálag folytatván a verekedést, midön sem az egygyik, sem a' másik hartzolo fél 35 nem láttatnék hanyatlani, mintegy rövidebb munkával maga részére sietvén Isák a' még kétséges gyözedelmet hajtani, sarkantyuban kapja lovát, 's Miklosra, kit nem hibásan ítelt

a' Magyarok Vezérének lenni, hirtelen reá rohan. Meg-állatt bátran nékie Miklos, és, mintegy nézésnek okáért enyhülvén egy kevéssé mind két részről a' hartzolás hevessége, örömmel kap a' pogánnyal valo bajvivásan. Tüstént dárdákkal kezdik
5 dolgokat. Miklos, el-kerülvén szerentsésen ellenségének rohanás-
sát, olly helyesen mértékeltt vetéssel hajittyá ábrázattyához dárdáját, hogy könnyü sebet ejtvén rajta, leg-ottan a' földre veri lovárol. Gyorsan le-ugordván maga is lovárol, lábai közzé szorittyá a' földön el-nyultt ellenséget; a' ki arany hegyeknek
10 haszontalan igérésével se volt elégséges torkát által-ütő fegy-
verének meg-tartoztatására. Vezérjeknek illy gyalázatos esetén el-rémülvén, a' merre lehetett, szaladásnak esnek a' pogányok. Minekutánna sokan szabadságoktól, többen életektől meg-
fosztatván közzülök, számtalan prédával jutalmaztatták volna
15 meg a' Katonaságnak izzadttságát, Török zászlokat küldött Sigmund Királyhoz Miklos a' győzedelemnek bizonyittásául.

V. Jajztát ostromlotta Mátyás Király, Bosna Országnek anya-várossát: melly időnek el-folyása alatt, mint az ostrom-
lásokban meg-történni szokott, magokat sokan sok szép vitézi
20 tselekedetekkel külömböztették mind két részről. Volt az Ostromlattak között egy Musztafa nevü Tiszt-viselő, bátorsá-
gával, erejével, teste hányásának serénségével mások felett nevezetes. Ez, akár nevének emlékezetét valamelly jeles tsele-
kedettel a' következendő maradékhoz által-küldeni keresvén,
25 akár némelly félelmet akarván okozni az Ostromloknak, nem szünt a' Magyarokat alkalmatlan leveleivel sürgetni: hogy jönne-
ki a' leg-erősebb közzülek, a' Váras bástyái alatt véle meg-
ütközni. Tsudára méltó dolog volt, olly számos Bajnokok közzül, kik Mátyásnak leg-válagatattabb táborában seregesen
30 járván, jeles vitézségeknek hírével tündöklöttek, senkit nem tanálkozni, a' ki a' hivogato pogánynak meg-felelni bátorkodott volna, 's ki-menni a' meg-jegyzett viaskodo helyre. Szorgatta ezt a' pogány szüntelen levelei által annál kevélyebben, mennél inkább magát rettenetesnek lenni nem ok nélkül ítélte.
35 Ki-terjedvén e' dolognak hire az egész táboron, már a' Király füleibe is jutott; a' ki katonáinak tunyaságokat nyilván dorgálni, némellyeket közzülek a' próbálásra inteni is, el nem mulatta. De szavait 's ígéretit vesztegette tsak a' Király; GEREbnek, Mátyás Király onoka-öttsének tudniüllik, rendel-

vén ezen ditsösséget a' végezések. Mert ez, mivel esztendejire nézve igen ifiu vala, akár vakmerőnek láttatni (melly annak a' kornak tulajdona) szorgalmatosan kerülván, akár e' nemes alkalmatosságtól olly hatalmas Vitézeket meg-fosztani nem mérészelvén, fojtogatta szívében ditsőségre gyulladozo szikráit, 's zabolázta titokban gerjedező indulatait. Meg-gyözvén ugyantsak ifiui szemérmetségét, midön vezéreitől környül-vétetve állana a' Király, hirtelen ki-áll, 's hogy, ha a' Király meg-engedné, Nemzete ditsőségéért, ő kész volna bajtvivni, bátor szívvel jelenti, kiáltya. Gyönyörködvé a' Király az Ifijunak nemes 10 bátorságán, annyira távul volt, hogy a' magát olly bizonytalan kotzkára vetendő attyafiának fel-indultt szívet a' veszedelemtől el-ijesztené, hogy még bátrittaná, 's ösztönt is adna a' szerzendő ditsőségre.

Idő jegyeztettvén tehát a' pogánynak, midön nem-is 15 vólné, ki-száll a' bástyák alá rendeltt futtato helyre a' két ellenkező társ, gazdagon fel-ékesített paripákan. Hartzolnia kellett, nem annyira a' hadakozásnak szeretsés ki-meneteléért, mint nemzete ditsőségéért mind kettőnek. Mellyre nézve, a' köfalakrol a' pogány vezérek a' vár-örzökkel; a' táborrol Mátyás 20 Király minden seregeivel egyetemben szemmel és lélekkel vigyázván a' viadalnak ki-menetelét, még inkább gerjesztették ditséretre vágyakodo sziveket.

Leg-ottan, hogy ki-adták a' jelt az öszve-menetelre, sarkantyuban kapák lovokat, és vissza fordítván, nagyobb 25 helyet vévének futtatásakra: a' honnan vissza térvén mind ketten szemben tanálkozni, szörnyü sebességgel öszve-tsapának. Sokáig hibáztatván a' Szerentse kardgyoknak gyakor hányását mind két részről, magokat haszontalan fásasztatták, méglen a' pogánynak valamennyire kedvezni láttatott, Gerebet gyenge 30 sebbel érdekelvén. Ekkor osztán mintegy szabadabban buzogván ereiben Gerebnek vére, mesterségének 's elméjének minden erejét segélytségre vészi: most távulrol környékezi-meg ellenségét, most ismét közzelitti; soval: mesterséges tsapásaival minden felől fásaszttya, gyengitti. Tekintette végre az erköltsöt 35 's igazabb ügyet a' Szerentse, ki a' pogányt, midön Gerebnek veszedelmes ütése távoztatásában hirtelenkednék, egy szempillantásban a' földre teritti. Gereb késedelem nélkül le-repül lovárol, 's kardgyát olly helyesen arányozza a' pogány ellen, hogy el-csapván fejét vastag nyakától, a' levegőben ugrándozna. 40

A' Magyarok tapsolo örömmel, a' pogányok kétséggel tellyes
lármával fel-kiáltván, a' nagy szívü Iffiu, kinek homlokáról le-
tsorgo izzadtsággal elegy pogány vérrel festett gyözedelmes
karjai és nemes artzultatja édes vigasztalással gyönyörködtette
5 a' vitéz szíveket, fel-kapja meg-ölt ellenségének el-ütött fejét,
's azon véresen Báltjának, a' Királynak lábaihoz hajította.

El-annyira, nem az esztendöknek számosabb volta, hanem
a' nagy lélek 's bátorság teszi az embert Vitézzé; és többet ér
a' valóságos, ámbár ifiu, vitézség az ellenségre, mintsem a'
10 szakállas fenevadság 's vakmerőség; ha, tudniillik, nemes szivre
találhat.

A' Király majd mintegy magán kívül lévén nagy örömében,
az illy ditsösséges diadalmat leg-ottan illendő drága jutalom-
mal tisztelte-meg, midön ezt a' gyözedelmes Ifiat egész
15 tábora jelenlétében meg-ditsérvén, egy büszke paripával, és
arany sarkantyukkal, melly különös tzimere volt a' Magyar
Lovasoknak, meg-ajándékozta.

VI. 1490. Kétszeres diadalmat vett JAKSITS, ugyanazon
Mátyás Királynak hajdan tanítványa 's hadakozó társa.

20 Albert János, a' ki hogy uralkodhassék, nem irtozott a'
Természet törvényét meg-fertéztetni, tizenkét ezer Lengyelt
vezérlett bé Magyar Országba, Báltya Ulászlo ellen, ki a'
Magyaroktól törvény szerént Királlyá választatott. És már
Országunknak számos Várossait maga hívségére esküdtette,
25 méglen osztán Kassa nagy bátorsággal meg-gátolná ez isten-
telennek kárhozatos igyekezeteit; a' melly a' nyártól fogva egész
a' télnek közepéig haszontalan ostromoltatván, Ulászlonak
fogadott hívségét erőssen, és álhatatossan védelmezte 's meg-
tartotta.

30 Ezen hadakozás alatt közzél vala egymáshoz a' két tábor;
midön egy a' Lengyelek részén katonáskodo kevély Tatár, erejében
's mérészségében bizakodván, elé-futtat a' két tábor között
fekvő térségre; és egygyet a' Magyarok közzül, ki a' többit
erösségével fellyül haladná, fel-fuvalkodva kíván a' bajvívásra.

35 Nem szenvedte Jaksits, a' Lovagok Kapitánnya, dagá-
lyos vakmerőségét, 's fojtván titkon haragját, meg-indittya
lovát még akkor is büszkén hánykolodo ellenségére. Azomban
a' két ellenséges felek mozdulhatatlanul állván, nézői lettenek a'
verekedés kimenetelének, hogy ök is vagy a' gyözedelmesnek

ditsőségében, vagy a' meg-győzöttetettnek gyalázattyában rész-süljenek.

A' két bajnok leg-ottan dárda hányással, mintegy elő-játékkal, kezdi tsatáját. Öszve-ütvén keményebben, most sebes-séggel előre vetik, most vissza rántják vigyázva, majd ismét 5 mesterséges tsavarittásokkal fordittyák dárdájukat. Jaksits utollyára olly hatalmas és mesterséggel tellyes tsapással érdeklí ellenségének oldalát, hogy a' Tatár nem külömben, mintha a' menykötöl verettetett volna ki nyergéből, terül azonnal a' földre. Akár dárdával vervén osztán által a' földön fekvő 10 pogánynak nyakát, akár vassal járván-még belső részét, ki-üzte belöle lelkét egyszersmind és kevésységét.

A' tselekedet mutattya 's esmérteti-meg, nem a' szo az embernek férfiui erősségét. Ritkán vezsen az a' bajvivásban ellenségén hatalmat, a' ki fel-fuvalkodva énekel a' tsata előtt 15 diadalmat.

VII. 1514. Székely DOSA GYÖRGY, még minekelötte meg-szegte volna Hazája 's Királyához tartozo hívségét egy különös verekedésben el-követett jeles tselekedetével tsinált magának utat a' méltóságokra; onnét a' kinzásnak olly nemére, 20 mellyet alig gondolt-ki az ö ideje előtt éltt emberi nyom.

Ezt, midön Nandor-Fejérváratt a' Lovas Seregnek elől-jároja lévén, hatalmas erejével 's szive bátorságával nevének különös hírét botsáttaná mindenfelé, bajra hívja az Epirusi Ali, ki hasonloul Kapitánnya vala a' Török Lovagságnak. Meg- 25 egygyeznek késedelem nélkül: és a' rendeltt időre 's helyre sietnek mind két részről. Az Epirusi Ali ereje 's szive nagyságához pántzélt is vett, a' melly a' nemzet szokásához képpes arannyal gazdagon borittatván, erősítette kemény inakkal kaptsoltt tag-jainak vastagságát. 30

Ki-szállván mind ketten a' küszködő helyre, kemény és gyakor tsapásokkal kezdették azonnal vagdalkozásokat: de vagy a' mesterség, vagy a' vas, vissza vervén mindenkor viszont ütéseiket, haszontalan volt serénykedések, mind addig, míg végre Dosa, híjában igyekeztvén annyiszor pántzéllya alatt 35 ellenségének megsebhetésére utat találni, öszve szedi jobb karjába, a' mellyel birt, tellyes erejét, 's olly keményen tsap a' pogánynak kezéhez, hogy által-hatván pántzéllyán fegyvere, leg-ottan a' földre esnék testétől el-vágott vasas karja. Így,

ujra emelivén halált-hozo fegyverét, meg-foszttya életétől 's a' győzedelemtől, hijában agyarkodo ellenségét.

Az illy jeles tselekedetével ditsösséges Dosa gyorsan felszalad Budára: meg-nyeri vitézségének jutalmát a' Királyi 5 kézből, arany lántztzal 's sarkantyukkal, karddal, és egy arany lángakkal ékesen ki-varrott veres öltözettel meg-ajándékoz-
tatván 's tiszteltetvén. — Ugy annyira gazdagon jutalmaztattak meg abban az időben a' katonáknak jeles tselekedetei! — —

Kelletlen a' katonáknál a' gyümöltstelen borostyán: 10 valamint szintén hogy a' bő jutalom önként hívja 's gerjeszti őket a' nemess próbákra.

Főbb tisztségekre emeltetvén azután a' Királytól Dosa György, akkorban a' Török ellen fel-állittatando seregnek Vezérévé is tétetett; de gyermeknek adtak ez által kést a' 15 kezében.

VIII. 1524. Midőn Keglevits Jajztát vitézi modon védel-
mezné a' pogányok ellen, követségben tartózkodott nála KÉRI
BALÁS. Ezt ismét a' Törököknek egy Gem nevü elől-járojok,
leg-erösebbnek állitván a' Magyarok közt, egygyes vereke-
20 désre hívja. Örömmel igéri Balás fáradtságát a' Törököknek, és
nem sokkal azután a' rendeltt helyen meg is áll szavának.

Lovakon tetszett a' bajvivo piatzra ki-menni, 's vagdal-
kozva verekedni. Jel adattván, elsőbbszer, szokás szerént,
mezitelen karddal köszöntik egymást barátságosan; valóságra
25 forditván a' dolgot azután, életéről vetekednek. Folytatik
a' heves viaskodás; és valamit a' mesterség, valamit az erősség
tehetett mind egyikében, el nem hagyattatott. Igy egygyiknek
sem kedvezvén sokáig a' Győzedelem, Kérire neheztelni is
látszatott a' Szerentse. Mert annak a' lova, akár a' gyakor
30 ugratásban el-gyengülvén, akár más erőtol kéntelenítettvén,
urával egygyütt hirtelen a' földhöz üti magát. De meg-fordi-
totta a' mostohálkodo Szerentsét az igaz Vitézség. Mert mind
testének mesterséges alkalmaztatásával el-kerülvén ártalmát,
lábaaira ugrik; mind a' pogánynak akkor kiváltképpen sérény-
35 kedő haragos fegyvere veszedelmes tsapásait minden sérelem
nélkül el-távoztattya.

Kérinek ezen esete után igen mostoha állapottal kellett
gyalog a' lovas Török ellen hartzolnia. 'S már az ö esésével
el-esett a' Magyarok reménysége is, a' Törökök ellenben a'

győzedelmet magok részén állani gondolván, ellenségeiket tsufságos szokkal is illetni mérészelték. De tsak lovától, nem pedig bátorságától hagyatott-el Kéri Balás. A' Szerentsének illy szégyen-tételén még inkább fel-indulván minden ereiben vére, tsudálható készséggel forgattya kardgyát a' pogány ellen, ki 5 lováról már mintegy sántzrol hartzolt volt ellene; és ostromolván mindenfelől, olly keményen vágja lábában fegyverét, hogy azon egy vágással egészen el-tsapná testétől. A' sebnék szörnyüségét onnét mérsékeld, hogy azon egy tsapás vágta légyen el leg-ottan élete fonalát is. 10

El-annyira, mennél közelebb a' veszedelem, annál inkább szokta gerjeszteni a' vitézi erköltsöt; 's az irigy Szerentsének mostoháلكodása, az erős szivnek annál ditsösségesebb diadal-makat szerez.

IX. 1565. Nem külömben BÁNFFI is vitézi erköltsének 15 inkább mint a' szerentsének áldozott, kit már imhol a' küszködő helyre állítottok elődben.

Olly nagy volt Thuri Györgynek hire, hogy látására szinte Mézopotámiából Magyar Országba jönni fel-indított egy Karalikoti nevezetü Törököt. Ez a' pogány, valamint különös testi 20 erővel 's szivbéli bátorsággal birt, ugy furtsa elméjére nézve is igen találmányos volt; de tsak a' maga modja, az az, az ö pogány tulajdonsága szerint. Jelét adta ezen furtsaságának Magyar Országban valo jövedele utánn nem sokára, meg-hallván, hogy ide érkezése előtt kevés idővel, a' Király Mákszimilián, 25 midön Posonyban meg-koronáztatnék szokás szerint¹⁰ ki-vont karddal nap-keletre, 's ugyan azért Török Ország felé is tsapást tett légyen, leg-ottan (és a' Liéus tüzesittö szent italától is valamennyire meg-hevült) bé-kötött fövel, ki-megy az utszára. Midön tudakolnák az által-menök tölle fájdalmának okát: azt 30 a' sebet fájlalom, ugy felel siralmas szoval, mellyet az uj Király minapában a' fejemen ejtett. Közönséges nevetés követte ugyan akkor ezt a' tréfás feleletet; de két esztendöknek el-telyése utánn meg-mutatta a' történet e' jövendülésnek valóságát. Mert abban a' hadakozásban, mellyet Svendi vezérsége alatt 35 viselt Mákszimilián a' Törökkel Tisza mellett, a' lovas sereg Kapitányát Bánffi Bálintot — egyedül ezt itélvén erejére 's győzedelmére érdemesnek lenni — bajra hívja Karalikoti. Bánffi mind ditsösségre vágyo kedvétől, mind barátainak

biztatásitol buzgobban fel-indittatván, reá áll kivánságára. Szembe szállnak tehát a' futtato helyen, 's keményen folytattyák egy darabig ügyöket haragos dárdájokkal. De midön egygyikhez sem akarna a' gyözelem állani, a' szerentse is hasonloul el-
5 hagyja mind kettöt, egyedül tsak a' vitézi erkölts készítvén már Bánffinak diadalmat.

Mert a' két paripa, midön sokáig ugrándoznak egymásra, mintegy meg-boszszonkodván a' gyözedelmet illy nagy fáradt-
sággal szerzeni, olly keményen ütik öszve haragos szügyöket,
10 hogy tüstént, mintegy jel-adásra, urokkal egygyütt a' földre vernék magokat. És, ne hogy a' Szerentse valamellyiket a' bajvivok közzül kevesebbé láttatnék gyüölöni, ugy rendeli eséseket, hogy mindenik tulajdon lova lábai közzé esnék egyen-
lölül.

15 De Bánffi, a' mint az igaz erkölts a' hirtelen esetekben meg nem háborodik, még az esésben is tántorithatatlan lévén szive, gyorsan fel-szabadította magát rajta fekvő lovának terhe aloll, 's egyszersmind, hogy a' halálnál valami gyalázatosbat tenne a' pogányan, szánttszándékkal el-vágja térdben a' lábát fekvő
20 ellenségének. Azután, midön egy darab ideig haszontalan igyekeztvén fel-kelni tsufságos nevetség volna a' nézők előtt a' pogány, hogy még a' poklokban se ditsekedhetnék azzal, hogy ő olly nagy vitéz kezeitől vette halálát, más által vétetik feje Bánffi parantsolattyából. Igy, a' pogánynak valósággá változott
25 a' tréfa, 's ugyanazzal mind hajdan a' Királyt nevetségül a' népnek, mind most magát tsufságul tette-ki a' rendeléseknek.

És ezt nevezhetni osztán gyözelemnek: még a' szép halálnak ditsőségét is meg-tagadni az ellenségtől.

X. 1552. Körül-vétettvén Herélt Alitol, ostromoltatott
30 Sziget-Vára, és a' pogányoknak számtalan serege tüzzel 's dühösséggel hijában igyekezett bé-hatni a' Várba. Mert STAN-SITS MÁRKUS, más néven HORVÁTH, igen kevés számu Magyar védelmező társaival ugy vissza-verte a' pogánynak minden dühösködését, 's fenyegető igyekezeteit haszontalanította, hogy
35 végre szégyenséges kétségbe is hozta, 's gyalázatos szaladásra kényszerítette.

Azon idő alatt, midön a' pogányok már a' vár köfalainál állának, Nasufbék Zántzia szigetbéli Török, testének Oriási természetben 's szívének Herkulesi bátorságában bizakodván,

nem szünt a' Magyarokat tsufságos szavaival illetni: Jönnének ki, ha mérészelnének, tüstént az hartz helyére; 's már nem tsak egyenként, de tizen is szembe szállván, vinának vélle.

Volt a' Magyar Gyalogok köztty egy, reá nézve alá-⁵valo emberetske, igen rövid termettel: mellyére mindazonáltal és bátorságára nézve, a' mint azután ki-tetszett, igen nagy szívü, és hatalmas férjfiu. Ez, midön a' többi késedelmeskednék, a' pogánytól ajánlatt bajvívásra bátran reá áll, 's a' Stansits' engedelmevel ki-menvén lohátan a' várbol a' viaskodo helyre, legottán hívja ellenségét. ¹⁰

Öszve-futtatnak haragos dárdákkal. Midön hijában tsap-¹⁵dosnák egy ideig a' levegöt, a' pogány, mintegy meg-haragudván annyiszor hibázo karjára, tellyes erejéböl a' Magyarhoz hajittyá dárdáját: mellyet olly keményen ver amaz is a' magáéval vissza, hogy törött dárdájának haszontalan darabját borostyán ág gyanánt tarthatta légyen meg kezében a' Török.

El-vetvén a' Magyar is dárdáját meszsze magától, mintegy jel-adásra gyorsan veti kiki kezét fegyvere markolattyára: ki-rántyák kardgyokat, ujjittyák viaskodásokat. De haszontalan verekedett ismét a' mesterség, erő, elme tudománnya. Kard-²⁰gyoknak ezerszeri tsapásai is tsak hijában valának; A' Magyar végre a' késedelmet nem szenvedvén, olly tselekedetre szánnya magát, melly, ha annyi nézői nem voltanak volna, külömben a' mesék közzé számláltathatna.

Mert hirtelen hozzája ugratván lovával, nyakába veti ²⁵ magát a' pogánynak, 's keményen által-ölelvén egybe-köti kezeivel azt a' képtelen nagyságu testet. Itt midön a' pogány magát ezen kelletlen terh aloll fel-oldozni serénykedik, mind a' ketten, mintegy viszont terhektől nyomattatván, hanyat a' földre kerülnek. De a' Magyarinak szerentséje 's serénysége ³⁰ okozta, hogy a' Törökre esnék.

Szörnyü zudulás és kiáltás támad a' nézők köztty. És már segedelmére siettek a' dühösködö Törökök. De semmit sem késedelmeskedvén a' Magyar, ki-rántya oldalán függö rövid kardgyát: és a' földön fetregö 's veszélyét végsö erejével el-³⁵ távoztatni haszontalan iparkodo pogánynak kövéren hizott hasát bátran felnyittyá vélle: és ugyanazon sebbel utat tsinál mind bélinek, mind tisztátalan lelkének a' kifolyásra.

El-annyira nem árt testtel Tidéusnak lenni, tsak szive ⁴⁰ bátorságával Herkules légyen az ember.

Nézted már azokat a' küszködő helyben, kik nékem első voltanak emlékezetemben. Kettőről szollok még, kik meg-haladván Herkules erejét, fegyvertelen a' fegyvereseken győzedelmeskedtek.

5 XI. Mit tehetett légyen HUNYADI JÁNOS ép erővel és fegyverben ellenségein, fegyvertelen is, és erejéből ki-fosztatván, meg-mutatta.

E' volt ugyan is az a' nagy Halando, kiről már fellyebb bőven emlékeztem, 's a' ki ditsőültt nevének hírével bé-töltötte 10 e' Világ kerekességét. Tellyesek a' vitézi viseltt dolgokrol irtt Történetes Könyvek ennek ditsösséges emlékezetével; kihez képest, tsak egy hartzot hozok még elő, mellyet az ő vezérsége alatt követtenek-el a' Magyarok a' Törökökkel, és a' mellynek véres piattza ama' gyászos emlékezetü Rigo-mezeje volt, hol 15 az irigy, 's többnyire a' nagy érdemeket üldöző Szerentse a' dühösködő pogánysággal Hunyadi 's Nemzetünk veszedelmére öszve-esküdett: hol a' Hazákat pusztito egyenetlenség, a' Keresztény Világnak belső háboruja, *melly magát vérezvén szüintelen önnön kebelét szaggatta*, egy soval: a' Föld igazságos 20 ítélő Birájának büneinket ostarozo haragja — melly mind ezeket a' büntetéseket reánk eresztette¹¹ — veszedelmünket sijtették.

„Valamint a' sebens solyom, ki a' ragadozo sasokat fészkeről el-vertén viszsza tér, 's rettegő fijait felettek ki-terjesztett 25 szárnyaival takargattya: ugy láttad volna Országunkban e' Hazának Attyát (békességnek idején Hunyadi Jánost) az erős állatokat magáról el-vertén, nemzetének polgárit, kik az ő védelme alatt rettegéssel és vigyázással lappangtanak, győzedelmes karjaival fedezni, midön hirül viszik egyszer néki, hogy a' 30 Török rémittő seregekkel készül ellene.¹² Ez uj veszedelem szoritotta kétség kívül szivét; de belső nyegéseit szivének titkos könyveivel el-rejtvén, azoknak foháskodásait kebelében fojtogatta. Soha a' Nagyok el-tsüggedéseket nem szokták mutatni, hogy az által azokat, kik tsak ő benne bátrak, félelemre ne 35 verjék. Láttá a' nagy Vitéz, hogy a' sok hartzolásban már Hazájának véri nagyobb részint el-folyt; tartott az ütközettől, 's kereste a' módokat, mellyek erején kívül rajta segíthetnének. Tsak egy ember volt még Európában, ki a' pogánnyal szemben állhatott. E' volt a' győzedelmes Skänderbék, ki a' Török nagy

Hatalomtól Epirusban soha meg nem győzethetett. — — —
 Ennek irt tehát levelet Hunyadi, és részire kívánta huzni.
 A' Rigo-mezejéig hatott a' Magyar Vezér, hol a' Török ellene
 költ. Nem akart hamar meg-ütközni, mert Skánderbéket várta.
 De félvén ennek érkezésétől Amurátes sietet meg-ütközni. 5
 Huszonkét ezer embere volt Hunyadinak; a' Török pedig 80 ezeret
 vitt ellene. Egy halomra szállott mellyet fegyveres népekkel és
 szekerekkel meg-erössített. Fel-jött a' nap, melly a' halmon és
 annak oldalain feküdt Magyaroknak a' térségen körülöttek el-
 széledtt Törökséget meg-mutatta. A' sokaságnak látása el- 10
 bádgyasztotta sziveket, hová tsak Vezérjek biztato szava 's
 jelenléte önthetett vigasztalo bátorságot. Nyoltz orakor reggel
 le-felé kezdett Hunyadi a' sikra botsátkozni, 's ellenségeivel
 szembe szállani. Az első nap iszszonyu rohanással esnek öszve a'
 felek, 's három oráig vivnak egyenlölül. LOSONTZI Benedek 15
 kezdette a' seregnak jobb szárnyán leg-először a' Törököt meg-
 nyomni. BÁNFFI István volt a' bal szárnynak vezére, ki társá-
 nak gyözedelmét látván, tüzet vett, uj erővel rohant ellenségére,
 's azt hasonloul tolni kezdette. Nemes Vitézek! érdemes vérei
 Nemzeteteknek! mitsoda szép vitézi tűz gerjesztete-fel benne 20
 az igaz ditsőségnek kívánását? betsületire voltatok a'
 Hazának, 's érdemlettétek, hogy annak Attya alatt vivjatok.
 Hunyadi azomban meg-indította szekereit a' halomrol, mellyek-
 kel az ellenség rendit szaggattatta. Láttad volna itt Hektort
 Trojának mezején hartzolni, 's szekereit az ellenség között 25-
 nyargaloztatni. Ezen tselekedettel már meg-nyerte gyözedel-
 mét külömben; de Amurátes jelen volt, ki egyedül győzött.
 Mihelyt sejtette, hogy Hunyadi, erejét a' hegyről le-hozván, sere-
 gét véle bontya, szaggattya, a' halomra népet indított; vissza
 kellett így az ütköző erőnek szaladozni, hogy háta mellett a' 30
 halom meg-oltalmaztassék; mellyet Hunyadi végbe is vitt.
 Tsak azt felejtette volna el Amurátes, oda lett volna; de ez a'
 hadakozás mesterségéhez, és gyözedelemhez szokott tsendes
 vérü Török a' Magyar Vezérnek minden mozdulására serényen
 vigyázott, hogy ellent állhassan; mindazonáltal még is tsak 35.
 sokasággal kellett inkább győzni: mert ha tsak 32 ezer embere
 lett volna, az az tiz ezerrel több mint a' Magyarok voltak,
 magának is oda kell vala veszni, és nagy vigyázás nélkül a'
 sokasággal is meg-verettetett volna."

„Ezen ütközetben Hunyadi nem tarthatott bizonyos 40

és rendes helyet; mindenütt volt, biztatott, és hartzolt. Néha, hogy példát mutassan, az ellenségnek rohant, hol kegyetlenül ölt; néha pedig biztato szavaival, és segélyö rendeléseivel elevenítette a' hartzoloknak lankado tüzét."

5 „Az első napon egész estig a Magyarok győzedelmes részen állottak, és ellenségeket verték. Fel-hozta a' nap újra viadalokat, melly már a' Magyarságot lankasztotta. Egész nap éhen, szomjan, szüntelen hányattatva verekedni; élet, halál között izzadva vérzeni; egész éjtszaka sebei alatt nyegni; más nap azokat 10 újra szaggatni, és vérezni, nehéz szolgálat volt a' Magyar vas természetnek is. A' Török pedig első napon negyven ezer embert hevertetett, mellyel más nap a' fáradtt Magyarokra új erővel ütött. Hunyadi is azomban nyegő seregének új erőt adott, és a' hartz egész erővel meg-indult. A' Török, szokása szerint, tsalárd-ságból meg-futamodott, kinek a' Magyar sereg utánna rohanván, 15 rendeket meg-szaggatták. Erre az ellenség sebesen meg-tért, és benne keserves öldöklést tett. Végre ez a' nap is el-múlt a' viaskodásban. Harmad napon újra kellett hartzolni. El-gondolhatod, hogy 22 ezer embernek 80 ezeret, ennyi fáradtság, 20 vérontás, és éhség utánn meg-győzni tsuda-tétel nélkül nem lehetett. A' Török tábornak fele mindég nyugodhatott, még is 40 ezerrel kellett a' 22 ezer Magyarnak vivni. Végre a' szárnyan lévő vezéreket, kik kétségben eséssel vakmerőül kezdtek vivni, a' Török sokaság le-kezdette verni. Székely János, a' János 25 Vajda atyafia, hosszas hartzolása és öldöklése közt veretett-le elsőben, osztán Bánfi István esett-el többekkel. A' szárnyas zászlók hullani indultak; a' nép lehelletiből ki-kelvén, pusztulását vezéreiben rémuléssel kezdte nézni; a' reménység szivekben haldakolni indult, mellyet rettegés lepett-meg."

30 „A' seregnek két szárnya veszedelembé jött. Meg-vitték a' nagy Vezérnek, hogy vitéz atyafiai már zoldgyokat Hazájoknak meg-adták, és a' reájok bizott nép fő nélkül szaladoz ögyelegve, mellyet a' Török sokasága üz és rémitt. Nem lehetett már ezt a' három napig vézett és fáradtt sereget újra fel-éleszténi, hol minden erő el-fogyott. Hunyadi szemeit a' veszedelemre 35 vetvén, egygyet fohászkodik (kétség kívül vérel szakadtak könyvei szívéről) és fáradtt lovárol egy vezeték paripára vetvén magát, egyedül meg-szaladt: mert olly nagy volt a' verettetés, hogy sereggel nem is futhatott."

40 „A halom tetején volt Magyarok addig védelmezték

magokat, még egy fegyverek és egy nyil-vezszejek kezekben maradhatott. Soha emberi természet önnön védelmére nagyobb erőlködést végbe nem vitt, mint itt a Magyarokban el-követett.”

„Hunyadi harmad napig lovagolván hegyen, völgyön, erdön, mezőn, a' harmadnap viadalra, végre lova el-áll, és 5 gyalog marad. Igy bujdosván két tolvajra akadt. Veszsző sem volt a' kezében ugy gyalogolt egyedül, a' Török Hatalomnak másszori győzője, 's Hazájának Feje. A' két tolvaj körül-fogja ezt a' fő embert, 's meg-fosztja. Arany keresztet viselt nyakában, melyet a' rablok két felé nem szakaszthattak, hogy meg- 10 oszszak magok közt, sem pedig egygyik a' másiknak engedni nem akarta. Veszekedni kezdenek.” Hunyadi az alatt szabadulhatásának már minden alkalmatosságára vigyázzván, kezébe ragadgya az egyiknek fegyverét, 's ugy tsapja véle, hogy tüstént a' poklokra veri-le e' szentségtörő gyilkosnak kárhozott 15 lelkét; méltatlan, illy nagy embernek kezeitől venni halálát. 'S már a' másokra is fel-vonta társának le-folyo meleg véréből még gözölgő fegyverét; de látván az, hogy hasonloul kellene el-vesznie, hanyat homlok esik a' szaladásnak, 's épen el-viszi, majd valaha inkább a' keréken töretendő nyakát. „Ezentul 20 bojdosván egy pásztorra akadt, ki ötet tisztelettel fel-vévén magához vitte, hagymát, kenyeret, vizet tett eleibe. Édesdeden ett ebből Hunyadi. Tudod, Barátom, hogy a' szenvedő természet mindég jobb izün eszik iszik, mint a' tunya test, mely a' jollakásban és heverésben kívánságait meg-tompittya, 's az által izlése 25 szájából ki-hal.”

1482. Kétszeres győzelem volt ZÁPOLYA ISTVÁNNak is ama' tselekedete.

XII. Sok időtől fogva gyulladozott már Friderik Császár és Mátyás Király között az egymás ellen valo gyűlölség és 30 egyenetlenség, míg végre nyilvános hadakozásra ki nem ütne. Történt, hogy Mátyás Hamburg Várossát, mely mind természetre, mind mesterségre nézve leg-erősebb hely vala, kevés napok mulva ostromlani akarván, meg-hallotta, hogy a' Császár a' Várnak segítségére seregeket küldene. Gyorsan el-küldi 35 tehát a' lovas sereg Kapitányát Zápolyát egynéhány könnyű fegyveres lovagokkal a' Város segítségére jövoket meg-kémleni.

A' Pruggi mezőre jutván, midőn nem is vélnék a' Magyarok, eleikbe akad három ezer Német, kik ezen kevés számu kémeke

azonnal reá rohannak. A' Magyarok, tsekély számokra nézve nem bizván magokhoz, leg-ottan sarkat kezdenek fordítani. Zápolya István az illy gyalázatos futást (mint ő magyarázta) nem szenvedvén, és mindenkor még addig győzni szokván, 5 midön katonáinak szakadozott rendgyeit 's bodult sziveit haszon-talan ujitgattya, elevenen kezekben esik ellenséginek. Igy fegyverétől meg-fosztatván két örzőnek adatik-által Prugg Várossába vezetetni.

Ment már középen fegyvertelen a' fegyveresek közt, és, 10 a' mint a' nagy elmék soha el nem hagyják magokat, miként a' mostoha Szerentsének rajta tett illy nagy gyalázattyát meg-boszszulhassa, azonn törte, hajtotta gondolattyát, midön végre nem türhetvén tovább a' gyalázatot 's tsufságot, mellyel ellenségeitől illetetett, egy jeles probára tekélli-el magát, 's 15 öszve szedvén erejét, meg-erössitti szívét, bizonyos, inkább ditsösséges halállal el-veszni, mint betstelenséggel tellyes napokat élni.

Mert alig vezetett-el a' Német Seregtől egy dülő föld-nyire, midön a' bal felől lévő örzőjének oldalán függő kardgyát 20 hirtelen meg-ragadgya, mellyet egy szempillantás alatt ki-rántván olly mélyen vágja ellenségében, hogy által-hatván a' testén fegyvere, leg-ottan vérével egygyütt ki-okádná lelkét a' Német. Hasonloul a' másikat is, ki akár Zápolyának szokatlan bátorságán való tsudálkozásában mintegy el-andalodott, akár haszon-talan iparkodván a' keményebb hatalomnak ellent nem állhatott, keresztül-veri véres fegyverével; kit is le-ejtvén járatlan utakra vészi szaladását: 's szerentsésen ki-gázolván a' veszedelemből, magának szabadságát, magát Királynak — tapsolo örvendezések közt mindeneknek — ditsösséggel vissza-adgya.

30 Tudniillik: valamint a' közelittő veszedelemben az okos vigyázás, ugy a' jelenlövöben némellykor a' mérész bátorság illeti a' vitéz férjfiat.

Ez által hodoltatta-meg annakutánna Mátyás Király elsöben Hamburgot, azután Bétset Magyar Országnak.

Negyedik szakasz.

Vitézsége azoknak, kik magokat Hazájokért fel-áldozták.

Patria Deo proxima.

Val. Max.

A' Halált meg-vetni, Böltseknek; azt pedig ohajtani 's önként reá menni, ha a' Köz-Jo kívánnya, Vitézeknek tulajdona. A' melly dologban a' vitézségnek leg-nagyobb ditsösségét helyeztette a' Régiség. Innét a' Kodrusok, Détziusok, és Kurtziusoknak ama' Hazájokért valo magok fel-áldozása a' régieknél 5 annyi ditséretekkel nevezetes. Nézz már, Barátom, a' miéink közzül egynéhányat! És elsöben is két Bajnokot, kik nem, mint hajdan, a' küszködö helyen a' népnek gyönyörködtetésére bajt-vivni, hanem testi 's lelki szabadságokért mind halálig fognak viaskodni. 10

Az első, keresztény vérrrel 's izzadtsággal annyiszor meg-öntözött bajvivo piatz Nándor-Fejér-Vára légyen.

1456. Ezt a' Várust II. Mahomet Török Szultán négy száz ezerből álo pogány sokasággal vette körül vizen és szárazan. Hunyadi, ama' híres Kapisztrán Baráttal, és kevés Magyarai- 15 val, szokás szerént vitézül védelmezte. 'S már a' pogány zivatar, a' Magyarok szivein semmit sem tehetvén, olly kegyetlen veszélyt öntött a' Váras bástyáira, hogy mindenfelöl nyitva volnának az ellenségnek. Mellyöket tartották ellent a' Magyarok köfalak gyanánt, olly gyözzhetetlen bátorsággal, hogy a' meg- 20 öltt Török test-halmokbol uj bástyák kelnének-fel a' le-omlott kö-falak helyén. Mindazonáltal, sokasággal gyözzvén, bé-önti magát a' Pogányság a' Várasba.

Már a' piatzra hatottanak a' hartzolók; midön egy Török fel-megy a' legmagasabb toronyba, hogy ott jelt-ado lofarkát¹³ 25 ki-dughassa, mellyet meg-sejtvén egy Magyar (el-temette nevét az idöknek mostohasága, az egekig terjedett nagy tselekedete ellen nem tehetvén semmit) ki talám a' torony alatt ellenséggel vitézül hartzolt, nyomban követi a' pogányt; 's fel-hatván véle egygyütt a' torony tetejére, neki ugrik, hogy a' lofarkot 30 ellenségének kezeiböl ki-fatsarja. De az egyenlö erősséget ugy kormányozta mind két részről a' játszadozo Szerentse, hogy egyiknek a' másiknál inkább kedvezni gyakran láttatnék, de

magát egyiknek sem adná-által egészszen. Így midön sokáig sem az lofarkát ki nem dughatná, sem ez erőszakkal kezeiből ki nem fatsarhatná, egy mérész tselekedetre szánnya magát a' Magyar.

5 Fájjalta szörnyen, a' török jelt, ámbár ki nem volt is egészen tétettve, ugy ki-függeni mindazonáltal, hogy minden felől látszatos lévén, mind ösztönt adhatna ellenséginek, mind az övéinek könnyen meg-lankaszthatná sziveket. Mire nézve, készebb volt életét el-vesztetni, mint győzedelmét. El-ereszti
10 a' végre a' lofarkot, melyet még mind addig egygyütt tartottanak, 's minden hátra-lévő ereit karjaiban öszve-gyüjtvén, által-ölelt ellenkező társát majd fulladásig szorongattya: 's jobbra és balra gántsos csavaritásokkal forgatván egy darabig, meg-taszittya, 's el-tántoritván, magával egygyütt le-veti a'
15 magasságból.

Tudniillik: A' nagy sziv a' mélységben is a' ditsösségnek felső pontyára juthat; 's el-esni ditsösségesnek állittya, ha az ő esésével Hazájának állapottya jo karban maradhat.

Meg-állt Nandor-Fejérvár is a' Magyar esésével. Mert
20 Mahomet, minekutánna egész huszonnégy oráig a' Várasban haszontalan hartzolt, söt vett sebével és negyven ezer emberének el-vesztével lakolt volna, a' le-rontott bástyáknak ugyan azon részén, mellyen bé-ütött, vettettetett-ki a' Magyaroktól, el-annyira, hogy szégyenséges kétségbe hozattatván, nem elébb
25 mint Konstántzinápoly falainál állitaná-meg bodult szaladásában, el-rémült népét.

II. Hasonlo véres piatzon izzadott egy más Jajtzi Magyar is, kinek ismét feledékenységben menvén neve, tsak nagy tselekedetéről emlékezetes.

30 1464. Ugyanazon Mahomet, Mátyás Király által el-véte-tett Jajtza Várossáért dühösségében majd tsak elméjétől meg nem fosztattván, nagy, 's minden hadi készületekkel megerössítettett seregével környül-vészi ezen várasatskát. Kosokkal
35 osztán 's értz alkotmányokkal verettetvén éjjel nappal a' bástyákat ugy le-rontya, hogy már rajtok a' nyilván valo bémenetelt sijettetné seregével. A' Magyarok, kik a' Váras őri-zetére kevesen hagyattanak, olly keményen oltalmazták magokat, és a' mindenfelől reájak rohano sokaságot olly vitézi modon verik viszzá, hogy a' Pogányság a' köfalakon belől

lábát se tehetné, Voltanak mindazonáltal a' Törökök között, kikben fel-forrván szokott dühösségek, fel-hatnának a' bástyákra, de tsak azért, hogy leg-ottan újra le-verettessenek.

Ezek között egy Török Zászló tarto fel-hág egy toronyba, melly a' Váras köfalain magasán emeltettvén, meszszi-re lát- 5 szatos vala. És már ki-tüzte a' torony tetejében a' Pogányságnak gyözelem jeléül jövendő holdgyát; midön egy Magyar Vitéz, ki talám azon helyen ört-állatt, neki ugrik, hogy zászloját kezéből erőszakkal ki-ragadgya. De a' Török erősebb lévén, olly keményen oltalmazza zászloját, hogy a' Magyarat azon 10 hosszas küszködésben el-fárasztván, pihegő lankadtságra juttatná. De ez, a' halálnak inkább, mint ellenségének, engedni bizonyos, el-tekélli magában, eszével élni gyözedelmére. Mihez-képpest: nyakában ugrik hirtelen a' Töröknek, 's kemény szorítással által-ölelvén, olly erőssen megtaszittyta, hogy mind 15 ketten az alatt hartzolo ellenségnek sűrűn öszve-vertt csoportyai közzé esnének azonnal.

El-lankasztotta ez az eset a' viaskodo ellenségnek tüzét, úgy annyira, hogy utollyára szerentsésen ki-verettetnének a' Várasból, nem sokára pedig azután, az Ostromlattak segélyt- 20 ségére jövo Mátyás Királynak egyedül költött híretől el-retténvén, meg-szalasztatnának.

Nem kettő, sem három volt illy nagy származásu a' mi Nemzetünkben, Barátom! nem; de fel nem jegyezvén írásban illetén tselekedeteiket vitéz Eleink, valamint ezen kettőnek 25 kikről most szollottam, feledékenységen mentenek neveik, bátor az esztendőknék számos volta sem homályosithatta-meg nagy tselekedeteiknek ditsőséges emlékezetét. Tulajdona volt ez ugyan is mindenkor a' Magyar származásnak, tselekedni inkább ditséretre méltot, mint másoktól jelesen viseltt dolgokrol éne- 30 kelni. Szükségtelennek is állította lenni ez a' vitéz Nemzet, véréből származott maradékinak, 's vitézségének törvény szerint valo örökösseinek írásban hagyni olly példákat, mellyek közön-ségesek 's mindennapiak lévén elöttek, nem adhatnának ösztönt az olly nemess sziveknek, kik tulajdon érdemlett ditséreteiket 35 is *hideg vérrel halgatnák, 's el-tsüggedtt illetődéssel olvasnák az ő írásaikban azokat, a' mellyeknek magok is hasonló bátorsággal síjettek volna tellyesítettésére. Innen vagyon hogy Nemzetiünk tulajdon viseltt dolgainak le-írását is nagyobbára tsak az idegen Irok tollainak 's szorgalmatosságának tulajdonithattya. Meg-térvén* 40

osztán a' közelebb valo időkben a' vérengző Mársnak veszedelmes piattzárol, Apollo templomai felé is kezdettenek Öseink fordulni, hol áldozatot nyujtván a' Musák seregének, kezdték a' nyugodalomnak 's tsendes békességnek édességét kostolni; 5 de védelmező kapuja lévén Országunk a' Kereszténységnek, gyakran kiki kellett a' Fébus oltáritól a' haragos Mársnak mezeire szállaniok, a' honnan ismét a' nyugodalomnak 's édes békességnek karjaira vissza-térvén, meg-ujjitották ugyan kezdeti foglalatosságokat, de alig vették-fel, hogy az *Amurátesek*, 10 *Mahometek menkövei verték-ki kezökböl pennájakat*. Így folyt az mindaddig, méglen fel nem derült az a' ragyogó Tsillag, a' ki fényességével el-hajtván a' szomoru fellegeket mellyekkel Országunk fedezve vala, fel-hozta régen ohajtott világosságát; amaz édes emlékezetü nagy Királynénkat Mária Terésiát értem, 15 ki, hogy a' ditsö Magyar Nemzetnek annyi Hatalmasságok ellen ö érette valo vére 's élete fel-áldozásáért, hiv 's tehetséges segélytségéért, háládatosságát meg-mutatná, nem szünt-meg naponként tapasztaltatni véllünk kegyességét 's édes anyai voltát. Oh! én szívemnek édes 's keserves fájdalma! oh el- 20 fáradtt nyelvemnek erőtlen volta! miért nem engeditek ki-magyarázhatnam kegyességét annak, a' ki életének utolsó oráján is annyira meg-mutatta Nemzetemhez viseltető nagy szerelmét 's anyai gondoskodását? — —

Ugy belé édesedtenek a' Tanulmányokban ennek békes- 35 séges országlása alatt Hazánkfiak, hogy a' Tudományoknak akár melly nemében is majd Európának leg-tudosabb Nemzeteivel vetélkedhetnek. Söt számosan tanáltatnak már olly elégségesen nem ditsérhetendő Hazafiak is, kik nem tsak a' jeles történeteket, 's nevezetes viselt dolgokat hanem 30 mindenféle tudos könyveket született nyelvünkön, *annaik ditsösséges gyarapodásával, igyekeznek a' Világ eleibe terjeszteni*. És —a' mit szívemnek édes gyönyörüsége nélkül nem mondhatok — nem tsak azoknak száma gyarapodik naponként, kik az illetén anya nyelvünken irtt munkákban gyönyörködnek, 35 hanem olly Hazájokat szerető Uri Személyek is vagynak 's szaporodnak széllyel az Országban, kik meg-gondolván, 's látván sok szomoru példákbol, melly veszedelmet okozzon az hazanyelvnek el-hagyatása, nem tsak buzgó 's példás ösztönözésekkel, bövséges adakozásokkal meg nem szünnek az Irokat magyar 40 munkák készíttésére 's ki-adására serkengetni; hanem még sok

országos gondgyaik 's fontos foglalatosságaik közt, nyelvünket elmés 's gyönyörű saját munkáikkal is gyarapítják. — De meszsze távoztam tzelomtól — meg-botsáss, Barátom, ebbéli nagy buzgoságomnak — vissza térek.

III. Nem kevésbé méltó az is a' maradékoknak emlékezetében élni, a' ki, hogy a' Királyban Hazáját meg-tartaná, önként a' veszedelembé vetette életét. DÉSEUS az; ki némellyektől DERKUSnak is neveztetik. 5

1330. BAZARÁD birta Oláh Országot, a' ki adozojok lévén a' Magyaroknak, igen nagy hivséggel viseltetett még hozzájak, midön némellyeknek (és kiváltképpen Dionisius Vitze-Királynak) udvari mesterkedések arra vitték Károly Királyt, hogy hadat indittana illy hive ellen. El-készül tehát a' hadi sereg; és maga a' Király vezérlése alatt, dulva, rabolva bé-üt Oláh Országba. 10

Bazarád a' bontott békességet akármelly fel-tétel alatt újra meg-szerzeni haszontalan igyekeztvén, söt követek által gyalázattal is illetetvén a' Királytól, fel-indul a' boszszuállásra; mellyet fortéllyal akarván kezdeni, a' Királyt önként engedi mélyebben bé-hatni Országába, a' hol az élésre szükséges dolgoktól, embertől, 's barmoktól üresen hagyván már előre minden helyeket, éhséggel győzi-meg elsöben, el annyira, hogy a' békességet és visszamentelt majd tsak nem könyörgéssel kéntelenítettett a' Király meg-venni. Bazarád, hogy a' hit-szegést annál bátorságosbban meg-boszszulhatná, böven meg-igéri mind a' kettőt, szolgálattját is, és az adofizetést, ismét szinlett készséggel és hittel fel-fogadgya a' Királynak. 15 20 25

Semmi késedelem: öszve-szedvén sátorfáikat a' seregek, viszsza-fordittatnak a' Király parantsolattjából a' zászlok, 's a' hosszas éhséggel el-lankasztott Katonaság bátorságban követi uttyát. És már oda érkezett, hol a' kevély hegyeknek, mellyek szomoru homlokokat a' fellegek közzé rejteni láttatnak, meredek nagyságai, 's töveiknél öszve-hajtott völgyeknek setétes mélységei határazzák az Országot. Ezen mélységekben el-terültt roppant fákból álló erdök vették már kebeleikben a' Magyarokat: midön hirtelen ellenséges zudulás hallatik; 's a' hegyekről, az árjaikból ki-tsapó sebess folyo-vizeknek modgyára le-ereszkedő Oláhok, omolva esnek a' Magyarokra. Semmit sem tartván ezek az ellenségtől, vigyázatlan, 's ren-

detlenül mentenek, fáradsággal mozgatván haza felé el-
lankadt tagjaikat, a' midön az illy váratlan és kemény ütkö-
zettel meg-támadtattak; kik a' nélkül is már az éhség 's nehéz
5 meg-zavarván ölték, vágták, és kontzolták őket az Oláhok.

De a' leg-nagyobb veszély a' Királynak dült, a' kit egyedül
(ugy parantsoltatott Bazarádtól) széllyel a' hartznak vesze-
delmei között kerestének a' halálra; mellyet meg-sejtvén,
rettegve, de haszontalanul, keresi mindenfelé szabadulását.
10 Oda volt már a' Magyaroknak szerentsetlen Királya, és közel,
meg nem tartott hitének büntetéséül, az haragos ellenség dühös-
ségének valo fel-áldoztatásához, hatsak Déseus, Dionisius Vitz-
Királynak fia, áldozatul nem adta volna magát érette. Ez,
15 hogy Károlyban meg-tartaná Hazáját, mellyet az atya, gonosz
tanátsáival el-veszteni indult, önként kéri a' Királytól fegy-
verét, ruházattyát, mellyet magára öltözvén, lovára ül, olva-
dozván szive keserves örömében, hogy Királlyáért életét olly
nyilvánóságos veszedelembé vetheti, 's meg-mentheti utolso
veszélyében forgo Hazáját.

20 Igy fel-öltözködven az Ál-Király, olly keménységgel
hasított, életére rajonként törekedő ellenségire a' sürü tsoportok
között, hogy senki sem volt elégséges ellent állani sebességé-
nek; melly tselekedetével magára fordítván a' dühösködő Olá-
hokat, kik ötet a' Királynak lenni tartották, alkalmatosságot
25 adott Károlynak a' szaladásra; ki is meg-mentvén más vesze-
delmével a' maga életét, vissza-adta Hazájának.

Déseus azalatt, égvén kívánságában napjait illy ditsös
véggel rekeszteni, olly hevességgel 's ditsérettel folytattya
tsatáját, hogy valamerre fordult ellenségei közt, nem külö-
30 ben hullának mindenütt haragos fegyverétől az Oláhok,
mint az ősz végén le-verettetett fának levelei, midön a' zugo
észak iszél az ágak össze-ütköztetésével tsikorgattatván a' fákat,
mutattya hatalmát. Mintegy kölykeitől meg fosztatott orosz-
lány rongálván ellenségét, halmokat tsinált el-hullott testekből
35 maga előtt. De gyengülvén utollyára az öldöklés közben ereje,
el-nyomá az ellenségnek sokasága. Véget vetett ugyan-is életé-
nek, a' nyilakkal és kard tsapásokkal egygyütt reá omlo dár-
dákknak sürü záporától el-temettetvén; véget vetett, mondom,
életének, de nem ditsösségének; melly az ő nevének halhatat-
40 lanságára annál jelesebb volt, mennél több Magyaroknak tar-

totta-meg maga el-vesztével életeket. Mert a' véltt Királynak le-esésével meg-enyhültek az Oláhok is dühösségekben, kik elébb sem a' testekre fetskendező 's folyo vérrel, sem az ellenség öldöklésével meg nem elégittethettek, talám a' nyájak 's pásztorok martzanglásával dühösködő vadaknál is kegyetlenebbek. 5
Látván most el-esni azt, kinek élete el-vesztésére mindenek felett törekedtenek, 's boszszujokat ki-tölteni meg-elégedvén, midön jelt funak a' gyözedelemre 's vissza-térésre, időt adnak a' meg-maradtt Magyaroknak, futásokban keresni szabadulásokat. 10

IV. Déseus a' Királyban Magyar Országot; de K E M É N Y S I M O N Hunyadiban, hasonloul költsönezett halállal, Európát mentette-meg utolso veszélyétől.

1441. Seregekre veri egyszer népét a' Török, hogy a' gyözedelmes Magyarokon fájdalmát meg-boszszulhassa. 15

„Metzet nevü Bassa ütött-bé Havas al-földébe, kinek nyomdokait tüz, döghalál, lántzaltt rabok követték. — — — Tsak ugy nézte Hunyadi Gyula-Fejérvárból, mint égeti, rabollya Metzet Basa veszedelembé merültt Hazáját, mellynek keserves nyegése szivére hatván, ortzáját könyveivel mosta.” Öszveszedi tehát, a' kiket kaphatott, sietséggel; ki-vezeti az ellenségre; szemben száll; meg-ütközik. De nem engedte a' Szerentse olly könnyü és hirtelen gyözedelmét Hunyadinak. Meggyözetttve eresztette most el a' véres piatzrol, hogy azt a' nagy lelket annál inkább gerjesztené a nyerendö nemessebb diadal- 25
makra.

„Az emberi szivnek vitézi és egyszersmind nemzetén szánakodo indulatya, melly az illy siralmas alkalmatosságokban egy igaz polgárt ösztönezni szokott, arra ragadta ismét a' Hazának Attyát, Hunyadi, hogy utolso erejét annak védelmében még egyszer meg-probállya. Véres tört¹⁴ adott vitézeinek kezekbe, kiket azokkal Erdélybe széllyel el-küldvén, minden fegyvert-fogható férjfit zászloja alá jönni intett.” 30

„Igy gyüjtött-öszve Hunyadi egy kis sereget, mellynek fegyverét Hazája nyegö kiáltása és a' halálra valo maga el-tökéllés vezették. Metzet Vezér már fel-füzött prédáival járkált alá 's fel, hogy bátorságba tehesse magát. Hunyadi utánna ballag kis seregével, és, mint gyözedelemre származott Vitéz, fel-tanálta magát abban is, hogy a' Törököket, mihent érte, 35

azonnal ostromlotta, kik magokat a' sok préda és rab miatt jo ütközet rendbe tovább nem vehették."

„Tudta a' Bassa, hogy Magyarainknak többnyire minden erejek tsak vezérjekben van; azért erős parantsolatot adott vitézinek, hogy tsak a' Vajdára rohannyanak minden félelem és tartozkodás nélkül, kinek fegyverét, lovát, minémü azoknak le-rajzolta. Az Isteni gondviselés, melly el-rejtett utakon dolgozik, 's itt is meg-határozta, hogy Nemzetünk a' Keresztény Világnak Hunyadiban meg-vihatatlan bástyája légyen, tud-tára adta egy kém által a' Magyar Vitéznek, mitsoda pogány végezés tétetett életéről." Alig közli az ellenség szándékát barátaiaval Hunyadi, hogy Kemény Simon, a' ki valamint azok közzül leg-hivebb, leg-kedvesebb, ugy testének állására 's ábrázattyára nézve is leg-hasonlóbb vala, önként ajánlya magát az illy ditsösséges veszedelemre. Hasznosnak, sőt Hazájára nézve szükségesnek is látván ezt Hunyadi, el-fogadgya aján-lását; 's „fegyverében öltöztetvén, fel-ülteti lovára, és kéri, hogy érette, meg-romlott Hazájáért hivséggel, emberséggel vivna. Könyveket hullatott Kemény Simon keserves örömében, hogy Hazájának Attyáért életét szerentsére 's olly nagy veszedelemre ki-tehette. Igaz is! hogy, ha már az embernek tsakugyan meg kell halni, Kemény Simonnak sorsát lehet irigyelni." Mihelyt az ütközet kezdetett, rajonként rohantak reá a' Törökök; de olly keményen hasított közziekben Kemény Simon, és olly bátorsággal követték mellette lévő vasas vitézei is ditsöültt példáját, hogy tsak hamar el-borittanak holt testekkel a' földet, mellyet patak modgyára vér veresített.

Nem külömben a' valóságos Hunyadi, biztato szavaival és vitéz példájával bátoritván katonáit, olly vitézül viseli más részről a' maga dolgát, hogy tsak hamar nyomni kezdvén hátra felé ellenségit, meg-esmértette Metzettel, hogy nem tsak egy Hunyadi találtatik a' Magyarok közt.

Keménynek azonban el-hullván már mind a' két oldala mellől katonái, 's meg-gondolván kinek visellye személyét, és melly nagy embernek segélytsége közben kellessék vesztenie életét, kettöztetett ereje, 's szive bátorsága; ujra ütven azért ellenségire, olly vitézi modon követte tsatáját, hogy tsak egyedül tartaná még fenn azon a' részen tsudára méltó vitéz-ségével az ütközetet. Már annyira meg-fáradott a' nagy öldöklében, hogy végre ugyantsak tsüggednie kellett ellenségei

alatt; midön ditsösséggel folytatván mind addig a' szomorujátékot, ezer dárdákkal borittatik, és hogy Baráttya 's Hazája épségben maradhassan, le-esik lelkétől különözve; olly halál, mellyet maga Hunyadi sem szégyenlhetett volna.

Látván a' Török Kemény Simont meg-halni, gyözedelmet 5 kezdett kiáltani; de észre vette azonnal maga nagy veszedelméből, Hunyadinak még életben létét. Mert midön a' Török sereg a' véltt Vezérnek le-verésében minden erejét ki-adja, más felől a' valóságos Hunyadi már gyözi, futamtattya ellenségit; kiket hogy meg-tartoztatna Metzét Bassa, ellene indul vitézeivel 10 Hunyadinak; de ez biztató szavaival 's vitéz példájával uj erőt, uj szívet adván hartzolo népének, ellenek rohan a' Törököknek, kik meg-tudván Hunyadi életét, kétségben esnek, 's megverettetnek a' véres ütközetben. Mert *végre a' rabok is, kik hátok megett lántzaikból szabadulván reájuk rohantak, fejszékkal, kövekkel, 15 rudakkal, botokkal háborgatni kezdték őket. Végre a' kettős veszedelem közt egész tábor meg-futamadott, 's le-verettetett.* Husz ezer Török vesztével áldozott Hunyadi ezen ütközetben hiv Baráttya ditsöültt lelkének.

„Minekutánna a' Törökök rend nélkül széllyel szaladtak, 20 el-hagyott táborok helyén találták a' Magyarok a' számtalan férjfiu, aszszony, és gyermek rabokat; ezek, keserves örömöknek kiáltásával töltvén a' levegő eget, Hunyadinak lábaihoz estek, kinek életüket köszönnvén, ruháját tsokolták. — — — Mitsoda öröm volt Hunyadinak nézni, hogy a' hetven esztendős 25 örögek, negyven esztendős anyák, kilentz tiz esztendős gyermekek sirva, lántzaikat még reszkető kezeiken tsörgetve, térdeit ölelig, lábait tsokollyák, 's ötöt Hazájak Attyának mondják! Mitsoda édes vigasztalás volt ezen nagy Vitéznek, könyveit azon személyeknek könyveivel el-keverní, 's az ártatlanoknak 30 lántzait kezeikről le-szedni!” De mitsoda ditsösség egy hazafiának, halálával mind ezeket, söt ezeknek szerzőjét, HUNYADI JÁNOST, mondom, Hazájának mintegy másodsor e' világra szülni! — Lásd, kedves Barátom, illyen egy embernek legnagyobb, leg-idvességesebb érdeme, 's legfényesebb ditsössége! — 35

Tsudállya már a' Világ ezeknél inkább ama' hajdani Kodrus, Kurtzius, és Détziusokat! söt valóban, annyival fényesebb ditsösséget tulajdonitson ezeknek, mennyivel az igaz vitézség a' vakmerőséget, a' valóságos buzgoság a' bálványozo vakságot fellyül-mullya. 40

V. A' Détziusok után Mutziust állítottom elődben a' viaskodó helyre, ki nem tsak az egy kezét, hanem magát egészen, darabokra vagdaltattván, Hazájának fel-áldozta.

1312. Trentsén Máté, Robert Károlyt Magyar Ország 5 törvény szerint való Királynak esmérni nem akarta. Hogy ennek vakmerő fel-fuvalkodottságát meg-alázván páltzája alá hodoltatná Károly Király, Kassához szállott hadával. Meg-ütkezött itt Trentsénnel olly kegyetlen hartztal, hogy egygyen kívül, melly a' Sajonál történt, Magyar Ország ahoz hasonló 10 veszedelmet nem látott. Mert a' pártosok, minekutánna a' Király részén lévök között nagy öldöklést tettek volna, egész a' Test-örzökhöz jutottanak, és már a' Királynak nem kis veszedelmet okoztanak vala.

'S már a' Test-örzök szaladni készültek, a' kik, hatsak 15 GURTZIA neveztü Zászlo-tartojoknak jeles bátorsága meg nem tartoztatta volna őket, külömben bizonyosan Károlynak egész táborát magok utánn huzták volna. Ez meg-elölvén zászlójával a' sereget, vitéz példájával 's biztato szavaival mindaddig erősítette bajtársainak sziveket, méglén mind egyig 20 ditsösségesen nem rekesztenék napjaikat.

Meg-fosztatván utollyára minden védelmező társaitól, környül vétetett ellenségeitől, kik tellyes tehetségekkel iparkodtanak le-verésére. Tsak egy lépésnyire sem tántorittathatott-el mindazonáltal állásáról. Haszontalan viaskodnak sokáig a' 25 leg-erössebb bajnokok véle, 's haszontalan igyekeznek a' zászlót kezeiből ki-ragadni, mellyet nem kevesebb hatalommal oltalmaz vala, mint a' mellyet buzogánnya védelmezésében Herkulesnek tulajdonítottak a' mesék. Végre, minekutánna mintegy vitézi koszorut kötött volna maga körül le-vertt ellenségeinek 30 testekből, engedett tsak ugyan az egy a' sokaságnak; és le-vágattván elsöbszer a' jobb karja, azutánn darabokra vagdaltattván teste, a' pártosoknak engedte a' zászlót, de nem a' gyözedelmet. Mert el-rontván itt Trentsénnek leg-nagyobb erejét, halála utánn is meg-nyerte a' gyözedelmet Királynak. 35 Igy a' nagy szivek halállal is életet adnak Hazájaknak; és, ha a' Köz-jonak hasznára vagyon, ugy ohajtyák a' halált, valamint szintén a' gyenge és alatson lelküek rettegien szokták azt.

Batsányi első művét díszítő metszet, a költő versével

Ötödik szakasz.

Vitézsége azoknak, kik ör-állo helyeket el nem hagyták mind halálig

*Mori pro Patria, et in Patria,
praeclarum est.
Cicero.*

Leonidasok fognak most viaskodni a' bajvivo helyen. kik inkább akarták életeket, mint Hazájaktól rendeltt ör-állo helyeket, el-hagyni. Egynéhányat hozok ismét elő a' sok közzül.

1521. Szolimán Török Szultán, hogy a' seregeket, mellyek Nandor-Fejérvárnak (mellyet ostromlo hadával már környül vett vala) a' Száva-vizén segítségül jöhettének, meg-gátolná, el-küldi Akhomát Bassát válogatott vitézivel a' Száva partyán épültt Szabats Várának meg-vételére. 5

LOGODI SIMON hagyatott volt akkorban a' Vár őrizetére nem több mint száz gyalogokkal, és igen tsekély számú lovasokkal. Ki-tanulván Akhomát az örzöknek kevés számát, a' Várnak, első maga meg-mutatásával léendő fel-adatásáról kezde álmadozni. Logodi ellenben mind a' taratzkokból jövő veszélyt, mind a' pogányokat kik a' sántzakhoz közelíteni mérészeltek, olly keményen vissza verte, hogy uj segedelmet, és nagyobb fal-törő alkotmányokat kellett légyen hozatniok Szolimán táboráról: a' mellyekből ugy omlott a' golyobis éjjel nappal a' bástyákra, hogy végre a' Várnak le-rontott köfalai szabad bé-menetelt engedének minden felől az ellenségnek. 15

Már a' Váras körül lévő vizes-árok is el-telvén ág-nyalábokkal, a' falak rontására szabadon eresztették az ellenséget: Logodi mindazonáltal, noha minden sérelem nélkül el-távoztatott volna a' Száván, leg-kevesebbé sem mozdult-el rendeltt helyéről, bizonyos lévén, a' Várat, midön a' le-rontatott bástyának többé helyre nem hozhatando volta miatt lehetetlen volna meg-tartani, drága árban adni-el a' pogányoknak, Meg-keményítvén tehát szívét a' Hazáért szenvedendő halálra, könnyen reá vészi szándékára több vitéz pajtasait is, kik a' nélkül is készek valának e' nagy ditsőségből velle osztozni. Kezet adván azért mindnyájan, esküvéssel fogadják egymásnak: mind egyig, életüket elébb, mint rendeltt helyeket el-hagyni. 20 25 30

Ez így lévén, mintha már kezekben volna a' győzelem, ugy várják a' le-omlott köfalakon minden félelem nélkül ellen-

ségeiket, kik az el-terített sántzakon keresztül már a' bástyákra szökdöstenek, 's a' várasba bé-hatni siettenek vala. A' Persiai 's Egyiptomi hadakozásokban gyakorlott régi tanult vitézekből álló erős sereg rohant elsőbbszer reájuk; kiknek viszontag 5 oly hatalmas bátorsággal állattak ellent a' szüntelen való munkában, vigyázásban már meg-fáradtt, 's sebeik alatt elgyengültt kevesetske Magyarok, hogy a' nagy számú sebeseken kívül hét száz pogányoknak holt testeken építenének magoknak koporsót. A' sokaságtól végre el-borítottván, a' melly 10 helyet kiki életében védelmezett, nem előbb, mint ditsösséges halállal rekesztvén napjait, engedte ellenségének.

A' szépen végzett halál is meg-adgya tudniillik az ő diadalokat a' Vitézeknek; midőn a' meg-győzöttettek ugyanazon veszedelemben keverik 's veszítik az ő győzedelmeseiket.

15 II. 1552. Minekutánna a' belső egyenetlenség az Ország fejét, Buda Várossát, a' Pogányságnak kegyetlen járma alá eresztette; Hazánknak több tagjai is ugyanazt magokra öltözni kénytelenítették. A' Heréltt Ali Budai Bassa, hogy a' Magyaroknak, kik egész a' Váras köfalai alá el-mentenek némellykor, 20 alkalmatlan szomszédságától meg-szabadulna, tíz ezer embert viszen ki a' mezőre.

Drégely Várát intézi haragja 's fegyvere első tárgyának, a' mellyet SZONDI GYÖRGY őrzött vala, ismét csak kevés számú Magyar Vitézekkel. Hirtelen sántzakat, ostromlo sövény 25 páisokat állítván-fel a' Török, oly keményen vereti a' bástyákat értz alkatmányiból, hogy mind a' kapu felett lévő tornyot le-döntené, mind a' Vár oldalait meg-fosztaná 's üresen hagyná gyenge falaitól.

Meg-törettvén már egészen a' váratska, nem kételkedett 30 Ali Bassa az Ostromlattak sziveket is tsüggedezni. Kihezképeest meg-üzeni Szondinak: engedne az időnek, adná-fel a' Várt, menne-ki belőlle sérelem nélkül; tartana-meg magában egy olyan nagy Vitézt, a' millyennek mindenektől esmértek, szerentsésebb végezésekre, még valaha ditsösségesebb halállal 35 rekeszthetvén napjait. De a' bástyáknál erősebb szivre tanálván Szondiban a' pogány, azt a' feleletet nyerte: hogy a' Magyarok inkább életektől válnának-meg, mint ör-álló helyektől.

Nem is alább való modon tselekedett Szondi, mint felett. Mert midőn a' Várnak meg-tarthatása iránt semmi reménysége

sem volna, elsőben sziveknek büneikből keresztényi modra
valo ki-tisztittását parantsollya vitézinek; azután, ne hogy
a' gyözedelemnek valamelly gyümölsét hagyná ellenséginek,
minden paripájit, mellyeket leg-szebb 's jobbakat tartott, dárdá-
val veri-által: drága házi eszközit, pénzit, köves portékáit, 5
és valami tsak zákmánya valo tanáztatott, mind rakásra hány-
ván, meggyujtya meg-égeti.

Sietséggel fordul onnét a' pogányokra, kik már a' le-
dültt bástyákra fel-hágtanak; a' hová el-érkezvén, tsak hamar
bé-tölti a' Vár romlásit azoknak holttestekkel, kik hatalmas 10
fegyverének mérges éle alá akadtanak, el-annyira, hogy a'
meg-öltt Török testeknek halmai a' köfalaknak minden hijános-
ságit ki-potolni láttatnának. Senki ötet büntetetlen nem érdekelte
közelről; 's a' pogányoknak, kik az egy ellen vivtanak minden-
felől, gyakor ütéseiket nem tsak mesterséges ellent-hányásival 15
haszontalanította, hanem vissza is verte ellenségre, 's tulajdon
veszedelmekre fordította halált-hozo tsapásaikat. Golyobissal
lövettvén osztán által a' térde, olly távul volt tölle hogy hartzolo
hevességében alább hagyna, hogy esésétől még mintegy ujjab
erőt vévén, álmétkodásra méltó készséggel követné továbbra 20
is el-tökéltt szándékát. Térdre esett, 's ugy verekedett ellen-
ségeivel, mind addig folytatván ismét öldöklését, méglen a'
pogányoknak, mérges fegyverétől meg-öletett testei halmosan
kelvén-fel körülette, mintegy bé-sántaltattni látszatna.

Vége, a' mint a' vitézi hatalmas erőnek-is, le-nyomattatt- 25
ván a' sokaságtól, tsak engednie kell, meg-fosztván a' hosszas
verekedés erejétől, 's mellyére kapván, egynéhány golyobist,
le-döl azon helyén, mellyet mind addig olly ditsösségesen oltal-
mazott. Ekkor mérészelvén osztán elsőszer a' pogányok, lelké-
től különözett testét közzelről érdekelni, el-vágják a' fejét 30
nyakától, és Ali Bassához viszik, a' ki (gyönyörű, de az ellen-
ségben, és pedig pogány ellenségben, ritka példa!) nem tsak
Szondinak nagy szivét 's vitéz tselekedeteit érdemlett ditsé-
retekkel illette, és ötet azon rendkívül valo álhatatosságáért,
nemess bátorságaért, és a' ditsösséges halálra valo maga el- 35
szánásáért, a' mellyel ő magát Hazájának fel-áldozván utolsó
lehelléséig védelmezte, az édig magasztalta népe előtt; hanem
még meg-hidegültt tetemeinek utolsó tisztességét is tábori
modra meg-adni parantsolta; 's hogy az ollyatén ritka vitézség
annál fényesebb 's látszatosb lenne, egy közel lévő hegyen 40

hányatott ennek a' halhatatlan Bajnoknak sir-halmot; mely sokáig azután dárdával és zászloval látszatos volt.

Ritka neme a' diadalomnak! a' halál után is ki-fatsarni a' győzedelmet az ellenségtől (és illy ellenségtől!) ki mintegy 5 meg-győzöttetettnek önként valya magát!

III. 1565. Nem különböző bátorsággal védelmezték Krupa várát is, mely az Unna Vizének tulso partyán épült, nem több, mint száz gyalog Horvátok. Meg-szállatta ezt a' Várat Musztafa, Bosna Országnak akkori Fő-Gondviselője, igen nagy 10 számú sereggel, mellyet egész Tot és Horvát Országokból gyűjtött össze, ugy vélekedvén, hogy tsupa félelemmel a' helynek fel-adására hajthattya a' Vár-örzöket. De tsak ál-artzával ijesztgette a' leg-bátrabb 's erősebb férjfiakat, és leg-hatalmassabb oltalmazokat: kik leg-ottan meg felelnek a' pogánynak, hogy: 15 Ők életektől fosztathatnának-meg előbb, mint a' Várnak, mellynek őrizetére Hazájaktól rendeltettek, bírásától.

Musztafa, valamit a' pogány dühösködés az Ostromlattak ellen tehetett, el nem hagyott semmit. Szüntelen valo tüzekkel, 's az ágyukból vég nélkül tsapdoso menkövekkel 20 vereti, és gyakor rohanásokkal ütteti-meg a' Vár köfalait: sem éjjel, sem nappal nem hagyván időt az Ostromlattaknak a' meg-pihenésre.

Huszonöt napokig állatták-ki azt a' szünet nélkül valo rettenetes szélvész az a' száz jeles Vitézek, vissza-verbén 15 mindenkor tulajdon kezdőjekre a' szörnyü veszedelmeket; midön utolso dühösségre fakadván a' pogány, parantsolatot ad-ki: Lennének készen az ostromlásra mindnyájan; a' lovagok is lábba szállván, valamit erővel, valamit számmal, és dühösséggel tehetnének, próbálnák-meg az ütközetten: vagy mind- 30 nyájoknak el-veszniék, vagy a' Várt meg kell venniék.

Midön ki-adatott a' jel a' rohanásra, utolso remény-ségektől kalauzoltattván a' pogányok, rajta ütnek a' Váran, 's egészlen tűzbe borittyák a' benne lévőket. — Velnéd a' házaknak tetejin el-széllyesztett lángaktól segélytettni ezeknek a' 35 jeles férjfiaknak vitézi tűzőket; olly ritka bátorsággal sietnek BAKITS vezérsége alatt a' köfalakra: mellyöket, dárdáját, kardgyokat vetik ellent a' pogány dühösségnek. Itt osztán, noha az annyi napokig szüntelen tarto kemény oltalmazásban erejeből ki-fogytak is, halmokat tsináltak a' holt testekből,

mind addig, míg haldaklásak közben oszlopokat emelvén emlékezeteknek, le-döltek, 's a' melly helyet életekben olly hivséggel, 's vitézi bátorsággal védelmeztek, holtok után is azonn, mint Vitézek, ditsősséggel nyugodtanak.

Olytán árran nyerhet az ellenség a' Vitézektől győze- 5
delmet! ha ugyantsak győzedelemnek lehet mondani azt, melly a' győzedelmesnek könyveket sajtol-ki szeméből.

IV. Az utolso állás légyen itt ama', hajdan annyi jeles Férjfiaknak vitézségekről emlékezetes Sziget-Vára.

1566. Szulimán, a' keresztény Világnak ama' rettentő 10
ostora, győzedelmeinek sohol félben nem szakadt folyásán fel-fuvalkodván, száz ötven ezer pogánnyal ütötte-meg Sziget-várát. ZRINYI MIKLOS (ditsüültt név minden Nemzeteknél!) nem több mint két ezer és öt száz Magyarral oltalmazta. Tsudálva hallunk és olvasunk a' Magyaroknak itt tsak harmintz 15
hat napok alatt el-követett halhatatlan tselekedeteikről, és tsudálva fogják a' Kronikákban olvasni késő maradékjaink is, minémü vitézséggel védelmezték hajdani fényességes Eleik mind magokat, mind pedig Hazájakat. Rövideden: olly kevés idő alatt majd huszszor ütöttek a' bástyákra a' pogányok; 's egész 20
erővel, melly attol a' számlálhatatlan sokaságtól ki-telhetett, rohantak a' Magyarokra: mindennémü ostromlo eszközökkel verettetvén azonkivül éjjel nappal majd szünetlen a' Vár köfalait.

De Zrinyinek rettenthetetlen szívét haszontalan érde- 25
kelték annyi romlások. Ellent állatt ő olly bátran és erőssen, hogy a' pogányoktól annyiszor reá hánytt veszedelmeket mindenkor tulajdon szerzőjire vissza verné, fordittaná. Minekutánna huszonöt ezer Törököt a' Várnak le-omlott köfalai alatt el-temetett volna, magát is Szolimánt, a' ki nyavalyáinak nagy- 30
ságában, vagy is, hogy valóságosbban mondgyam, igyekezete haszontalanságából áradott keservében 's gyalázattya miatt dühösséggel tellyes kétségében meg-fulladott, a' keresztényi békességnek fel-áldozta.

És már sátorfáit készült fel-szedni a' Törökség, kit még 35
mind addig, nem annyira a' Zrinyi le-verésére elegendő bátorság, mint a' Szulimánt mindenütt karjain hordozo Szerentse tartott volt reménységgel a' Várnak meg-vehetése iránt. De a' Fő-vezér Mahomet, nagy titokban tartván a' Pogányság előtt

Szultánja halálát, Szulimán neve alatt ismét ütközetet hirdettet. Kivántt kimenetelét is nyerte fortélyának. Viszsa vevén szörnyü öldökléssel már huszadszor a' pogányokat, midön tüztől borították minden felől a' Vár, végre az ellen-
5 ségnél kegyetlenebb láng meg-fosztotta Zrinyit annak oltalmazhatásától, de nem a' vitézi erköltstől: a' melly hogy érdemeiért más Vitézek felett fényes ditsösséget készittene néki, szokása szerint utolso veszedelembé hozta e' nagy embert. Széllyel terjedett a' házak fedelein a' semmi emberi munkával el nem
10 olthatando tűz, melly a' még meg-maradtt kevés eledeleket is meg-emésztette. Azomban a' falak nyílásain, a' Vár kapuján, számtalanul öszve tsoportosodott Pogányság annál keményebben sürgette a' bé-ütést, mennél kegyetlenebbül garázdálkodott a' belső ellenség. Illyetén utolso szükségre jutott állapottyában
15 Zrinyi, két védelmező erőssége a' tűz miatt le-omolván, az utolsoba vette magát, melly hasonloul már tűzben lévén, kén-telenítettett nem diadalmárol, hanem élete meg-tarthatásárol, le-tenni reménységét.

Hallyad a' tselekedetet, mellynek valamint emlékezete,
20 ugyszintén tsudállása meg nem fog szünni soha semmi maradéknál! Hogy mind mostoha rendeléseinek, mind ellenséginek rajta véendő győzedelmét meg-előzné, mintegy diadalmat akarván rollok tartani, leg-drágább 's fényesebb ruháit öltözi magára. Kihezképpest: Sisak helyett drága kövekkel 's ho fejérségü
25 tollakkal ékesítettett kalpag fedezi fejét: egyéb testét aranyos bársony takarja: annyiszor győzedelmeskedő kezeit pedig borostyán koszoruk gyanánt arany peretzek borították. Attyától maradtt kardgyát vészi jobb kezében; mellyet ahöz viseltető fiui buzgoságából azért tselekedett, hogy fegyvere által el-
30 követendő nem alatonabb utolso tselekedetével tzimereznémeg attyának ditsöültt emlékezetét. A' Vár kultsait is, és száz aranyakat vészen zébjében: azokat, hogy mig él, által ne adná Sziget-Várát az ellenségnek; ezeket, hogy valamelly jutalmát venné fáradttságának, a' ki olly nagy Vitézt meg-fosztand
35 napjaitol.

Nem külömben vitézlo társai, kik már tsak hat százan voltanak, el nem maradván Zrinyitől azon fényességben is, mintegy a' győzedelmi pompára készéttik magokat. Kinekkinék meztelen karddal vagyon fel-fegyverkezve jobb
40 keze; 's még pántzélyakat is, hogy annyival könnyebben jut-

hassanak a' halálhoz, rakásra hányván, Vezérjeknek utolszor adando parantsolattyára ijedhetetlenül ugy várapoznak.

Ekkor Zrinyi a' Várnak leg-nagyobb ágyuját, meg-töltetvén elébb vas szegekkel 's számtalan apro golyobisokkal, a' kapura fordittattya. Fel-nyitattik a' kapu: el-gyul az ágyu: 5
's a' pogányokból, kik a' kapura todultanak, leg-ottan hat százat a' földre teritt. Igy a' ki-rohanásra 's végső verekedéseknek kezdésére, a' szent Neveket zengedező kiáltás és trombiták harsogása által, jel adattván, Zrinyi ki-üt vitézivel, bal kezében vivén lobogo zászlóját. 10

Könnyen képzelheted, Barátam, magadnak, mitsoda rontást és mészárlást vittének itt a' Magyarok végben. Tudod, mennél kevesebb félelem fér a' Vitézek szívéhez, annál kevesebb veszedelmek, több bátorságok vagon. Olly nagy heveséggel rohantak azért ellenségeikre, hogy keresztül vágván sorjaikon 15 magokat, nem külömben hullának mérges fegyvereiktől a' pogányok, mint ha a' dögleletes nyavalya borította volna el az egész tábort. *Nem verekedtenek már tovább ugyan is életek megtartásáért, hanem el-végezván magokban azt el-veszteni, annyival kivánták magokat erről a' világról el-kisértetni, hogy méltó kedvet 20 nyerhessenek általok mind a' Vár oltalmazásában meg-holtt pajtásaiknak ditsöült lelkek előtt, mind pedig a' következő maradéknál örökös kedvességben hagynák emlékezeteket.* Végre, számtalan tsapásoktól sebessítettvén, a' holttesteknek, mellyek kezeiktől vették utolsó veszedelmeket, halmain lettenek ditsösséges 25 áldozattyai Hazájaknak. Négyen mindazonáltal közzülök, kiket akár az annyi sokaságnál is hatalmasabb bajnoki erő, akár a' szerentse tartott-meg, mint társaik vitézül el-követett tselekedeteinek megmeg annyi bizonyági 's hirdetőji, megmaradtanak. 30

De Zrinyi, mint hatalmas erejének utolsó próbáján, most mutatta különös jeleit szerfelett való nemess tulajdonságának. Nem külömben szavaival, mellyekkel a' tsattago fegyvereknek tsapásai között is szüntelen bátorította vitézeit; mint kardgyával hintette a' rettegést és veszedelmet, el-annyira, hogy hal- 35
hatatlan és sebheterlennek tetszván, mindenütt győzedelmet hagyott maga után, és a' halál árnyékozta azon részeit a' tábornak, valaholott ő tsak érkezett meg-fordulni. Valaki tsak ellent állani mérészelt rohanásában mérges fegyverének, holttestével készített utat néki a' ditsösségre. 40

Igy nem mérészelvén közelíteni hozzája, távulról ejtette-
le a' halál e' nagy Vitézt két golyobissal. Rettegték ellenségei
lelkétől különözött testét is; 's ne hogy halála utánn valamit
árthatna, el-vágták nyakától a' fejét, a' melly azutánn kopja
5 hegyire tüzettvén, midön öldöklést nem tehetne, rettegest és
irtozást hintett széllyel a' pogányság táborában. Hogy pedig
olly nagy Vitéz, halotti tisztességétől meg ne fosztatna, ugyan-
azon fő drága kenetekkel meg-kenettetvén és selyemben takar-
tattván, elsőbbszer a' Musztafa Budai Bassához, attol Makszi-
10 millián Tsászárhoz ajándékban küldettetett; méltó, széles e'
világan gyözedelmi pompával hordoztattni! —

Tudom jól, Barátam! nem volna mentt Zrinyi a' mostani
szörszálhasogató böltsetskéknék kedvet ronto itéletektől, és
talám vakmerőségnek is nevezné jeles tselekedetét, ezeknek a'
15 *fenyítékes erkölts oktatoknak komor szabásu oskolája*. De így
kellett a' Törökökkel a' Magyaroknak viaskodni, így kellett az
egész Görög Országoknak és Ásiának erejét, mellyet a' pogány
dühösség annyiszor az egy Magyarok ellen szedett-öszve és
gyakorlott, el-gyengíteni, rontani. Tsak az egy Sziget Várát,
20 mellyet Zrinyi kevés számu népével így oltalmazott (ugy tar-
tyák) a' Török mindenestül nyoltzvan ezer emberinek vérekkal
fizette. Ennyi számu sokaság, ha valamelly tunya és alatson
emberre tanált volna, kegyes Isten! mitsoda romlása Magyar
Hazánknak! mitsoda veszedelme a' Kereszténységnek! —
25 Annyit téssen némellykor, tsak egy bátorkodgyék is.

Hatodik szakasz.

*Hivség, mellyet Hazájak 's Királlyakhoz életek veszedelmével
vitézüil meg-mutattak a' Magyarok.*

Ezek ugyan, a' kikiről még eddig szollottam, életeknél
fellyebb betsüllették Hazájakhoz valo hivségeket; N Á D A S D I
T Á M Á S, életénél drágább vagyonyját, tudniüllik szabad-
30 ságát, ugyanazon Hazájához viseltető hivségének áldozta-fel,
annyival nagyobb ditsősséggel, mennyivel nehezebb és ditsé-
retesebb kettőről, ugymint külső és belső ellenségről, diadal-
maskodni.

I. 1529. Száz ötven ezer pogánnyal jött Szolimán, Zápolya János segítségére. 'S fejénél akarván dolgát kezdeni, Buda Várának, hajdani Királyaink lako helyének, meg-vivását parantsollya leg-elsőbszer is Ibraimnak. Gyorsan környül-önti azért magát a' Törököknek számmal, vakmerő szilajsággal, hadi készülétekkel rettentő serege; s' azon első rohanásával el-foglallya legottan a' Várost, kéntelenítettván a' miénk, kik tsak hét százan valának, magokat a' Várba fel-venni. 5

Nádasdi Tamás, Magyar és Német örökkel volt Fő-Gondviselője a' Várnak, melly még akkor nem volt ugy meg-erősítve mint most, ugymint, a' melly a' sok országos gond-gyaikban el-lankadtt elméjeknek meg-vidámíttására inkább, hogy sem az ellenség akadályoztatására szolgálna a' Királyoknak. Ez a', sok izben nyertt diadalmainak borostyán koszorúival fel-virágzott, 's ditsösségének karjai közt nyugovo régi Bajnok, el-végzi magában, leg-alább a' Várt Ferdinánd Király hívségében élete veszedelmével is meg tartani. 10 15

De nem azon hívséggel, nem azon bátorsággal voltak *Peszszerer* és *Traubinger*, a' vár-örző Németeknek Százados Kapitányai, a' kik nemzettyeknek el-fajzott fiai, 's abban az időben éltt világnak gyalázatos tsufjai, magoknak egyszerűsmind és Buda Várának el-vesztét sijettették. 20

Történt, hogy a' vitézebb Törökök talám azonn a' részen, mellyet ezek védelmeztek, a' Várba fel-hatni kezdettenek. Itt az ostromnak leg-nagyobb forrójában midön fegyverrel keményen vinának a' pogányok, szoval 's ketsegtető ígéretekkel is igyekeztek a' Németeket meg-vivni. Szünnének-meg, mondták a' pogányok, a' sebess viz ellen törekedni: sietnének inkább gondot viselni életekre, mellyet, hanemha idején fel-adnák a' Várat, külömben mind edgyig keserves halállal rekesztendnek. Most szabad menetelt enged Szolimán: éllyenek kegyelmességével: most épen el-menni, holmi portékáik 's jovaikat magokkal el-vinni, ha eszekkel élnének, még lehetne: továbbá semmit se reménylenek — — — 25 30

Könnyen meg-gyözték a' tsalogato szok 's szemfényvesztő ajánlások azokat, kik már régen le-verettettek rettegéseiktől. És már majd meg-egygyeztenek a' pogányokkal; ha tsak Nádasdi, a' ki más felől a' Várat vitézi modon oltalmazta, idején észre nem vette, 's fel-forrott méltó haragjában szemekre hányván ezen hitetleneknek fertelmes szándékjokat, és a' 35 40

pogányokra szegeztetvén ágyujit, ez izben ketté nem vágta volna beszélgetések 's hitetlenségeket. De el-járván már a' fagylalo ijedtség a' Németeknek minden ereit, tsak szorgatták a' Várnak fel-adását; már kéréseikkel, már külömbkülömbféle 5 okokkal igyekezvén Nádasdit akarattyakra huzni; söt, hatsak magát 's népét hová hamarébb bátorságos szabadságban nem helyhezteni, nem irtoztak e' nagy Vitézt szentségtöröül fenyegetni.

Haszontalan minden igyekezetek. Mert Nádasdi, akár a' 10 Bétsnek ostromlására (a' mint a' Török kérkedve mondogatta) siető pogányt, ha meg nem gátolhatná is, leg-alább egy ideig uttyában akadályoztatni szándékozván; akár Ferdinánd Királynak esküdtt hívségét élete vesztével is meg-bizonyítani akarván, a' Várat, a' meddig tsak lehetne, meg-tartani 's oltalmazni, 15 el-tekéllette magában.

Nem szenvedték a' hitszegettek e' nagy Vitéznek álhatalosságát. Hallyad a' méltatlan tselekedetet! Rajta rohannak orozva, meg-ragadják, meg-kötözik, az Istenért 's Ferdinánd hívségéért tett haszontalan reménykedései közt, tulajdon 20 Fejeket ezen pártütöttek: 's végre egy oldal-szobában, mint rabot, bé-zárják Vezérjeket.

Igy, már bátran fel-nyitják ezen hitetlenek a' Vár kapujit, által-adják a' pogánynak magokat 's a' Várat, mellyet azután két száz hetven ezer Kereszténynek vérével kellett vissza- 25 vásárolni.¹⁵

Bé-rohan tehát a' Pogányság. A' Németek fegyverektől 's jóságaiktól meg-fosztatván (ime hitetlenségeknek első jutalma!) tüstént a' Várból ki-takarodni parantsoltatnak, 's a' kapun kívül, léendő rendeléseikre váraoznani. Fel-vezetik azom- 30 ban Nádasdit fogságából Ibraim Fő-Vezérhez; dorgáltatik elsőben tselekedetéért, miért hogy Magyar lévén maga is, Magyar ellen (Zápolya János ellen) a' Német mellett fegyverkezett? — De utasittatván a' pogány, Nádasdinak tulajdon népe által miként lett meg-támadtatásáról, irtozott az illy 35 fertelmes, 's még a' pogány nemzetnél is hallatlan gonoszsgáttól, 's tselekedetével mutatta-meg e' szörnyüség-től valo iszszonyodását. Mert reájak eresztvén azonnal a' még akkor is hitetlenségeknek jutalmául engedtetendő szabad el-menetelért várakozo Németekre Jantsárjait, diribbé darabbá vakdaltattya 40 öket, 's a' poklokra vereti hitetlen lelkeket. Nádasdit ellenben,

Királyához mutatott nagy hiveségéért nyilván meg-ditsérvén, bö jutalmaknak ígérésevel hívja magához: nem hajthatván maga részére, gazdag ajándékokkal 's szabadsággal jutalmazza.

A' pogánynak (ha ugyantsak pogány) igazságát; vagy Nádasdinak hiveségét tsudállad-e inkább? — El annyira, még maga a' bárdalatlan, durva tulajdonságu természet is iszszonyodik a' hitetlenségtől: 's senki olly fene vadságot magára nem öltözött, hogy az igaz, tiszta hiveséget, az emberi társaságnak ama' köz támaszát, még ellenségében is ne ditsérje, ne tsudállya

II. Tsudára méltó hiveség volt bizonyára még az is, mellyet JURISSITS MIKLOS Köszegek oltalmazásában ugyan azon Ferdinándnak épen és ditsösségesen megtartott.

1532. Ezen kis Váras alá, mellynek azonkivül hogy a' természettől semmi erőssége nem volt, már kiseded bástyái is doledeztenek a' régiség miatt, hirtelen egy rémittő hadi sereget szállított Szolimán Török Szultán; olly hadi sereget, mellynek vitéz fegyverével az egész földet meg-verni, 's törvényre alá hodoltatni, ditsekedve szokta gyakran magának ígérni.

De ki-potolta az erőtlen falaknak hibáját Jurissits hatalmas hivesége, melly huszonhárom napokig tartoztatta a' pogány dühösködést, és gátolta. Száz hatvan ezer Töröknek a' köfalakra szüntelen valo rohanása haszontalan vala. Kösziklára vesztegette erejét az a' hijában agyarkodo szélvész, melly midön meg-nyomattna minduntalan, 's a' bástyáknak romlásitol is vissza-verettettvén semmire sem mehetne, le-tette dühöségét, kegyességgel (a' mint a' Török reménylette) inkább kegyetlenkedhetni készülvén.

Mire nézve: Kezeket adván és vevén viszontag Ibraim ki-hívja beszélgetésre Jurissitsot, jól meg-vendégeli, 's utollyára gazdag ajándékokkal is tiszteli, e' nagy Vitéznek hüségét valamiként, hatsak lehet, meg-akarván vesztegetni. De Jurissitsnak hiveséges szive, nem külömben ezen tsalogato Szirennek, mint a' mostoháalkodo Szerentsének méreggel kentt ijjai ellen védelmező paissával lévén bé-takartatva, sebheterlen maradt. Ö, ugy felel bátor tekintettel a' pogánynak, a' Várust Királlya hüségéről el-idegeníteni esküvéssel tilalmaztatik: és, ámbátor ö leg-inkább akarná is azt, lehetetlen volna mindazonáltal a' Spanyolok miatt, (ott voltanak egynéhányan temetkezve) kik a' Várust birják, tselekednie.

Illyetén beszélgetések után meg-különöztek egymástól, 's öszve-szedetvén a' Török sátorfáit, táborával egygyütt el-költözött gyalázattal, Jurissits Miklos pedig viszsza-tért a' Várasba, mint igaz Hazafia 's nagy Vitéz, ditsösséggel.

5 Tudniillik: Az igaz hivség még a' holtakat is fel-tá-masztya: 's nints semmi, a' mit ne merjen, tsak álhatatos légyen.

Hanem ez az erkölts nyilván ki-tetszett azokban, a' kikről fellyebb emlékeztem, a' hol azokról, kik magokat Hazájakért veszedelembé vetették, szollottam. Ezeknek sorjában azokat
15 kell már most helyheztetnem, kik Királlyaikért vitézi modon rohanván a' veszedelembé, hüségek jutalmául még szabadu-lásokat is nyerték.

III. 1074. Fel-fegyverkeztette Salamont Gejza ellen az uralkodásnak kivánsága. 'S már majd öszve eresztette a' dühös-ség a' két atyafiságos tábort, midön L, Á S Z L O, kit a' Szentek között tisztelünk, jól tudván, hogy Salamon, táborának minden erejét Gejzára fogná fordítani, el-tseréli tzimerét, és egyszerűsmind veszedelmét.

Alig kezdettek egy kevésség azután a' trombiták har-sogni az öszve-menetelre, hogy Salamon seregének egész erejét
20 Gejza zászlóira rohanni parantsollya. De alig kezdődvén az ütközet, fel-fedezi az Ál-Gejzát Lászlónak győzhetetlen vitéz-sége. Ezt ki-akarván Salamon kerülni, már ismét minden zászlóit a' valóságos Gejzára fordíttatya. Így vigyázatlan-ságában, hátul kerül László, meg-nyomja, meg-veri, futamtattya.

IV. HEDERVÁRI POTH LÖRINT Znek annál jelesebb volt hivsége, mennél ritkábban szokták azt idegen Vezérhez meg-mutatni.

1241. Rátislo Vezérnek, IV. Béla Király vejének, szolgál
30 ez abban az ütközetben, mellyel Dánielt az Oroszok Királyát, a' ki Gálits-Országát magának törvénytelenül tulajdonítja vala, meg-gátolni indult. Midön már vérrel izzadna a' hartz piatz, Poth Lörintz, noha halálos sebéből, mellyet tsak nem sokkal az előtt kapott, még ki nem gyógyult is, utat tsinalván
35 mindazonáltal magának keresztül az ellenség táborán mérges fegyverével, egész a' Vezérig hatott, kit dárdával le-vervén lova hátárol, Rátislo lábaihoz vezeté. Annakutánna pedig, midön Rátislo lova el-este után utolsó veszélyében forgana,

hogy a' tolyongásból 's veszedelméből ki-szabadittaná, a' magáét adgya alája; maga nem kisebb romlásával az ellenségnek, mint tulajdon fejének veszedelmével gyalog térvén vissza társaihoz.

V. Nem külömbező hűséggel, hanem hogy a' hivtelenek között hiven meg-maradni, ditséretesebb, szabadította-ki F O R G Á T S A N D R Á S IV. Béla Királyt a' nyilvánóságos veszedelméből. 5

1240. Béla uralkodása alatt a' Kunok, ki-verettetvén hazájakból a' Tatárok által, le-telepedtenek a' Király engedelme-
ből Magyarországban. De bé-jövetelek után mindgyárt má-
sodik esztendőre, reánk ütven a' Tatárok Fő-Vezére Battus 10
öt száz ezerből álo táborával, hozzá adták magokat a' Kunok is¹⁶ 's vélek egygyütt égették, dulták, és rablották az Országot.

Egybe-gyűjtven azért minden erejét a' Király, ellenek indul, és a' Sajo mellett Mohinál szembe száll vélek Meg-
verte volna kétség nélkül a' Király e' számtalan sokaságot is, 15
ha a' Magyarok mellette meg-maradtak volna; de alig adatott-ki a' jel az öszve-menetelre, hogy — töbnyire neheztelvén a' Királyra¹⁷ — majd egyedül hagyják ötet az ütközet helyén, a' pogány dühösségnek áldozatul. 20

Maradtanak mindazonáltal a' Királyhoz hívek nem kevesen, kik közzül a' két F O R G Á T S O K, kiknek egyike leg-ottan Királya meg-maradásáért fel-áldoztatott, a' másika pedig tulajdon feje veszedelmével Hazájának fejét vitézi modon oltalmazta. András volt az, a' ki látván a' hosszas szaladás-
ban el-gyengültt lova miatt a' kergető pogánynak prédájává 25
léendő Királyát, le-ugrik hirtelen a' maga lováról, 's fel-ültetvén reá Bélát, készül érette bátor szívvél meg-halni.

De kedvezett e' vitézi hűségnek a' szerentse, és bajnoki erő. Mert meg-menekedvén az ellenség' kezeitől, gyorsan tár-
sainál terem, 's több lovasokkal tanálkozván szerentsésen, 30
mind Királyát, mind magát bátorságban helyhezheti. Az öldöklésnek szörnyőségét a' Magyarok veszedelméből mérsékelhedd, mellyet olly véresnek irnak Történetjegyzőink, hogy két napi járo földre ugyan halmosodott a' holttestektől min-
denütt a' térség 35

Ime, Barátam! mind ezeknek példáiból ki-tetszik, melly álhathatos légyen a' Magyaroknak hívsége, — a' hol Királyak, Hazájak, 's ügyöknek igazabb volta kívánnya töllök.

Hetedik szakasz.

Vitézsége azoknak, kik bátran a' veszedelmekbe mentenek.

Akármelly veszélynak vakon rohanni, 's életét kotzkáz-
tatni, ostoba vakmerőség; de illendő okra nézve, tanácsosan,
veszedelembe bátran menni, a' nemes sziveknek tulajdona.
Erről — ha valamiről — leg-több példát hagytak a' mi régi
5 Eleink. És töbnyire mind azok, a' mellyeket még elő-hordottam,
nyilván meg-mutattyák, hogy soha a' magyar sziv nagyobb
bátorsággal nem bír, mint mikor Királlya 's Hazája szabad-
ságáért — szabad akaratból kell magát veszedelembe vetni.

Imhol ismét mások! kiktől minden veszedelmet meg-
10 vető bátorságot magad is vehess. B Á T O R O P O S, ama'
Magyar Herkules, légyen az első.

1075. Salamonnak segélytségére jött Henrik Császár;
és már Nyitra Várossát, melly a' Gejza részén állatt, seregeivel
bé-keríteni sieté; de a' Nyitraiak Gejzának esküdtt hivségek
15 szerint, fegyverrel 's lobogo zászlokkal mentenek-ki ellenségek-
nek el-fogadására, vassal akarván az erőszakot Várassoktól
el-tiltani. Meg-ütköznek: de olly lágyan, és el-lankadt modulag
verekedik mind a' két fél, hogy tsak játszani, nem pedig hartzolni
láttatnának.

20 Nem szenvedte ezt a' tunyaságot Bátor, ki akkor Salamon
zászloji alatt vitézkedett. Kihezképest: hogy mind társainak,
mind pedig ellenséginek meg-mutatná, mint kellessék viaskodni,
sarkantyuban kapván lovát, egyedül bé-vág az ellenség tso-
portyai közzé: 's utat nyitván magának ellenségein keresztül
25 haragos fegyverével, egész a' Váras kapujáig hinti a' halált
és rettegést. A' kaput osztán, hogy hatalmas erejének ott
jegyzéné-fel emlékezetét, egynek halálával, több sebeseznek
vérekkal festi-bé.

Igy, mintegy fel-szurván már a' tzélan gyözedelmének
30 emlékeztető jelét, ugyanazon utat, mellyen elébb bé-rohant,
ujra holt testekkel tölti, a' halál egygyesülvén mindenütt, a'
hol meg-fordult, tsapásaival: és, ne hogy ellenségei el-tagad-
hatnák tselekedetét, vér patakot ereszt maga után a' holt
testekből.

35 Azomban mint a' zápor esső kezdettenek reája hullani
a' dárdák, mellyek nem árthatván magának, lovát verték-le

ejtett sebekkel Bátorságot gerjesztett Bátorinak el-este az ellenség szívében, 's annál csoportosobban rohant reája. De a' nagy veszedelem, mellyben akkor forgott, koránt sem volt elégséges meg-ijesztésére, és győzhetetlen bátorsággal verekedvén gyalog is ellenségei ellen, mind addig folytatta ujjalag 5
öldöklését, míg végre társaihoz épen vissza-térne, 's példájával tanítaná: hogy *nem számbol, hanem vitézségből áll a' hadakozás.*

Kezek csattogtatásával mentek el-fogadására ennek az ellenség véreben egészen bé-kevertt bajnoknak a' Németek, 's nagy vitézségén valo tsudálkozásaktól el-ragadtatván, hallasz- 10
tatlan hirdetik e' szokatlan tselekedetet a' Császárnál, az egekig magasztalván ditséreteikkel Bátort. Magához hivatván Henrik a' Vitézt, tábora láttára ditséretekkal 's ajándékokkal tiszteli-meg.

De Salamon, a' mivel győznie kellett volna, avval 15
győztetett-meg. Mert kérdeztettvén a' Császártól: ha volnának-e hasonló erejü 's bátorságu Vitézek Gejza zászloi alatt is? Nemzete ditsösségét eleibe tévén saját hasznának: Seregenként, ugy felel Salamon, seregenként vagynak ollyatén férjfiak, és még sokkal jelesebb Vitézek is annak a' táborán. 20

El-ijedvén ezen feleleten a' Császár, minden reménységét le-téteti Salamonnal a' győzedelemről; táborát pedig tüstént vissza-térni parantsollya Német Országba.

II. 1073. Ugyan ez a' BÁTÓR OPOS Nándor-Fejérvárnak ostromlásán, a' hol Gejza és Lászlo vezérsége alatt vitézkedett, 25
három Bolgárok, kik Oriási erejekben 's mérészségeken bizván a' Magyarokra ki-ütni bătorkodtak, egész a' Város kapujáig kergetett vissza, a' hol is a' köfalakrol a' dárdák, nyilakkal és kövekkel egygyütt, mint a' sebes esső, ugy omlottanak reája.

III. 1073. Hanem ennek a' Városnak meg-vételekor osztán, 30
E S Z T O R Á Z L A J O S n a k ki-mondhatatlan ereje 's hasonlithatatlan vitézsége nyerte-el az elsőséget.

E' volt leg-első, a' ki mezitelen fegyverrel fel-hágott a' falak romlásira; és mind addig egyedül tartoztatta az ellenségnek haragos csoportyait, méglen követvén az ő ditsösséges pél- 35
dáját a' több Magyarok is, fel-futának ugyantsak azonn az uton, mellyet készített, a' bástyákra. Ekkor inkább veszni, mint engedni, bizonyos, mint kölykeiktől fosztatott orosz lány,

ordittással rohant újra ellenségei közzé, 's tsak hamar halmokat tsinált el-hullott testekből maga előtt. Gyengülvén utollyára az öldöklés közben, el-esett ditsösséggel, 's a' Várást halála után is a' Magyarok hatalma alá hodoltatta: nagyobbbat tselekedvén, mint ama' hajdani Kokles. Az, a' sokaság ellen a' hidat egyedül védelmezte, hogy a' Romaiaknak időt engedne az el-szaladásra; ez, bástyákat hágott 's vitt-meg, hogy társainak utat nyitna a' győzedelemre.

1494. Kettős vitézi tselekedet volt az is, mellyet egy Horvát katona el-követett, kinek egyéb nevét irigylették a' mostoha rendelések.

IV. KINISI PÁL, hogy Herkulesi munkáit utollyára valamely jeles tselekedettel tzimerezné, ki-száll seregeivel a' pogányok ellen, kik Mésiában ismét dultanak. — El-küldettek előre, szokás szerint, három ezer lovasok, hogy bé-ütvén határainak széllében, pusztittanak ellenségeiknek földgyöket.

Volt a' határan belől nem meszsze két kastély, mellyeket jól meg-erősítvén a' pogányok, mindenféle prédákkal teli rablottak. Az egyiket ezek közzül, a' mellyben Alibégnek, a' pogányok elől-járojoknak, felesége és gyermekei voltak zárkozva, meg-támadván alattomban a' mi Huszáraink, olly vigyázva folytatták kezdett dolgokat, hogy az árkakon által már majd a' sántzakra hatnának-fel, minekelötte tsak egy is az ör-állók közzül meg-sejthette volna. Észre vették végre a' pogányok a' fortélyt és veszedelmet. Fegyverre kiáltanak tehát, 's úgy esnek a' Magyaroknak, hogy tellyes lehetetlen volt azon első dühösségek miatt ollyatén szándékjokat tellyesíteniük.

Volt a' mi lovassaink között egy Horvát-Országból származando katona. Ez olly jeles tselekedettel hagyta ebben a' tsatában emlékezetét, melly a' következendő emberi nyom előtt több tsudálkozást, mint hitelt fog-nyerni. A' dárdáknak sebess zápora közt is fel-hágott az örzökkel sürüen meg-rakott sántzakra, a' holott, valamint a' meg'mérgesített orosz lány, sikoltással rohanván ellenségei közzé, halálra vagdalta mind azokat, valakik tsak haragos fegyvere alá akadni szerentsétlenek voltak, úgy, hogy meg-fosztván az erősséget minden örzöitől, szabados utat tsinált társainak a' sántzak meg-hágására.

Huszonöt sebeivel fizette ezt a' ditsösséget. Azokból szár-

mazott fájdalmainak nagyobb részét mindazonáltal ki-potolta a' diadalom, mellyet, minekutánna az öröket mind edvig kardra hányták volna, nyertének, és az ott öszve-gyűjtött megbetsülhetetlen zákmánynak sokasága.

Ulászlo Király is, meg-hallván ezt az emberi gyarloságon 5
fellyül valo vitézséget, minekutánna hálákat adott volna az Egeknek, szerentsés verekedésekért, bársony ruhával, 's két száz aranyokkal nem annyira jutalmazta, mint meg-tisztelte e' nagy Vitézt.

Nem egygyet adott illetén Bajnokot Horvát Ország; 10
a' kiket ha az időnek rövidsége elé-számlálnam engedné, meglátnád, Barátam, hogy az a' Nemzet úgy meg-tanulta a' Magyar Márs mezején a' hadakozásnak mesterségét, hogy abban a' mi Nemzetünknek is, noha ez szülő anyja a' vitézségnek, keveset enged. De meg-szünök már ditsösségesen viselt dolgainkrol 15
énekelni; esméri, és tulajdon veszedelméből esméri e' két vitéz Nemzetnek nagy erejét majd egész Europa; és élő bizonyság egybe-kaptsoltt diadalmas fegyvereknek mérges éléről.

V. Nem emlitem azért I. LAJOST, aki, már mint Király, a' sebes esső modra le-omlo dárdák között is meg- 20
hágta Kanisának köfalait; és NÁDASDI TAMÁST, a' ki Lipppa Várának meg-vételekor ki-vevén a' Zászlortarto kezéből a' zászlót, el-rettentt ellenséginek szemek láttára szurtafel a' le-rontott bástyákra, el-halgatom; hanem tsak azt mondom, hogy sok ezren voltanak a' mi Nemzetünkben ollyatén 25
Vitézek, a' kiket tulajdoninál inkább tsudált volna a' Régiség; nálunk, mivel számosak, közönségesekké válnak.

No! most, Barátom! mivel egy neki törödték már füleid, le-festem előtted, miben állyan egy vitéz Férjfiunak leg-elsőbb ditsérete, 's érdemesebb hadi tudománnya. 30

Tsupa erőt vinni tsak a' verekedő helyre, baromi tulajdonság. Az a' győzedelem érdemel hirt, nevezetet, 's borostyán koszorukra méltó, a' mellyet okossággal és mesterséggel nyerne a' Vitézek. Annyival jelesebb az okos fortéllyal szerzett diadalom; mennyivel az ész, okosság fellyül-mullya a' barmok- 35
nak erősségét.

A' mi Eleink pedig, annyival többé elmével, hadi fortéllyal, mint karjok 's kardjokkal verekedtek, hogy azért igen furtsák és ravaszoknak tartattnának széllyel a' külső nem-

zeteknél. És többnyire még mind azok a' példák, mellyeknek elő-beszéllésével fárasztottalak, ezt nyilván meg-mutatták.

Nem végeztem vala el egészszen szavaimat, midön a' sok lovaknak dobogása egygyesülvén a' trombiták harsogásával 5 füleinkbe hatottanak. Fel-kelénk tehát serénységgel, és ime! látánk nem messze egy Magyar lovas sereget érkezni, mellynek lobogo zászlóit tsattogtatván a' gyengén lengedező szellő, gyönyörűséggel folyták-el a' nézőknek sziveket; az én barátomnak pedig annyira fel-gerjesztették vitézi tüzét, hogy tulajdon 10 magát Mársat, a' hadakozásnak Istenét, láttatván ábrázalni, mintegy meg-rettentem magam is tölle. Meg-esmére mindgyárt, hogy a' légyen az a' sereg, mellyhez tartozván maga is, reája várakozott. Látván azért meg-válásunknak idejét, meg-illetődött szívvel vettük mind ketten butsunkat: El-mégyek, 15 azt mondgya énnékem, el-mégyek tölled, minthogy kötelességem 's ditsösségre vágyakodo kedvem parantsollyák különözésemet; de bár melly köz föld szakaszsa is meg testünket egymástól, koránt sem léssen mégis elégséges szívemet meg-választani szivedtől; és ha Török-Országnak leg-távolabb valo részeiben 20 történne is vitétesem, nállad lennék mindazonáltal képzelődésemmel. Megyek most Hazánk ellenségire; tűzbe hozom bennem a' természetet, hogy rohanással, kegyetlenséggel, öldöklessen Nemzetünk gyikossait, Országunk dulojít. Ha az Egek akarják, hogy el-essem fegyverek által, utolso lehellésemmel 25 fog neved ajakimrol le-szakadni, azon édes vigasztalás közben, hogy hallván el-estemet, könyveket fogsz halálamon hullatni; ha pedig meg-engedik a' kegyes rendelések, hogy gyözedelmesen, vagy leg-alább életben térjek vissza, sietve jövök karjaid közzé; és fogom tölled újra kérni beszédednek követését, mellynek 30 Vitézink jövele félben szakasztotta leg-kellemetesebb részében valo folyását. Eredgy-el, kedves Barátom, felelék nékie, eredgy-el, minthogy kedvünk ellen is meg-kell lenni; eredgy-el a' hová kötelességed, betsületed, és tulajdon indulataidtól hivatától. Eredgy védelmezni Hazádat, oly helyet, mellyben születtettél; mellynek gyümöltsével, tejével, törvényével, védelmével fel-neveltettél, iffiuságodra, emberi korra hozattattál; oly helyet, mellynek földgyében nagy Atyáidnak tetemei nyugosznak, és a' mellyet azok számodra sok nemes véreknek kiomlásával szerettek, védelmeztek. Tudod, melly ditsösséges 40 dolog légyen annak szolgálni: szabadságáért, törvényeiért —

olly szentségekért, tudniillik, mellyek annak gyümöltseivel való szabad éléedet védelmezik, nemesi jóvaidat oltalmazkák, jenn-tartyák — vért öntani, halált szenvedni. — — Mitsoda az élet, kedves Barátom? olly árnyék, mellynek valósága fájdalom, erőtlenség, és nyavalya. És mitsoda az halál? a' nyughatatlan-ságoknak, fájdalomknak, hányattatásoknak, szoval: minden nyomoruságoknak, mellyeknek az emberi élet alája van vet-tetve, véget-hozo határ. Ha ugyantsak olly veszendő dolog tehát az emberi élet, veszsz-en-el ditsösséggel: mi lehet pedig ditsösségesebb e' földön egy halandonak, mint Hazájáért szen-vedni, Nemzetének javáért magát fel-áldozni? — Ime! a' mostani Hazádfiai áldanak, ditsösséget, örök boldogságot kívánnak számadra; a' következendő maradékok pedig hálálni fogják, 's szüntelen ditséreteikkel viszontaglaní hivségeket, és ki-ontott vérednek minden tsepjeit szentelni — — Eredgy, kedves 5 Barátom! visellye a' Természet irgalmas Attya gondodat, és engedgye, hogy a' győzedelemnek örökké virágzo borostyán koszorujával fel-ékésittve nyerhesselek ismét vissza karjaim közzé; ha pedig azon vitéz Magyarok számában jössz, a' kik-ről fellyebb beszéllettem, 's a' kiknek ditsöültt példájakat 20 követni — mint tekéntetedből esmérem — te is szándékozol: jusson eszedbe, mikor haldaklasz: hogy testedre borulva fogja szivem hideg tetemeidet sirjában könyveivel áztatni, és végre tölle illy zokogásokkal butszuzni: Boldog Iffiu! Hazádnak nemes dldozattya! ditsösség lelkednek, 's örök nyugodalom testednek! 25 Isten hozzád — vezérellyen az Isteni gondviselés!

¹ 1783-dik Eszt. midőn a' török Háborúhoz olly nagy készülétek voltanak.

² Meg-íratik ez a' történet a' Magyar Hírmondó' 101-dik Levelében, 1783. esztend.

³ Ditsöséges győzedelmi pompák, mellyekben az Isten a' Vitézeknek a' győzedelem-koszorút, és a' Vitézek az Istennek a' győzedelem-ajándékot nyújtják, melly a' győzedelmes szerentsének gyümöltse.

⁴ Nevezetesebben, építtetett: hatvan Templomot, három száznál több Kalastromot, tíz Püspökséget, tizenkét Káptalant, és az Esztergami Érsekséget.

5

Mondhatod

5

*Isten' hajnalának, a' melly olly napot,
Élet' fájának, melly olly gyümölcsöt,
Mennyei harmatnak, a' melly olly gyöngyöt,
Második Dávidnak, a' ki olly Salamont
hozott e' Világnak :*

10

*a' Hertzeg Királyt,   GEJZA ISTVÁNT,
Fejedelmek' tsudáját, Királyok' példáját nemzett.*

G. Nádasdi Ferentznek Horányi Elek által *Koporsó Épület* 's a' t. nevezet alatt Magyarra fordíttatott gyönyörű munkájában.

15

⁶ Erdély mihelyt Jánost tsak látta-is, meg-rettent, és a' sok zürzavar után egészen békességre tsendesedett. Friderik meg-rémült, midőn tsak hírét hallotta: a' pártoló Drágulát alig érte-meg, lábairól le-esett: Musztafa félre állatt, Amurát el-szaladott, midőn János elő állatt. Az hamisságokat igazságosan meg-büntetvén, Despót le-tapodtatott. Az Országnak pusztításáért meg-fizetett Tseh-Ország; A' le-tartott Királyért és Koronáért meg-verettetett Austria, meg-tsapdostatott Stiria, pusztíttatott Karintia, rontatott Krájn-Ország. A' szegényekhez olly bő kegyességű volt, hogy abban a' Királyoknak, ha nem tehetségöket, akaratjokat fellyül-haladta. A' Mennyeiekhez olly nagy tisztelettel volt, hogy az építtetett Oltárakban, és a' Templomoknak meg-ajándékozásiban olly sok előtte-való Királyok között Sz. ISTVÁNhoz és Sz. LÁSZLÓhoz leg-közelebb járult. — — H. E. Kop. Épül.

30

⁷ A' Kunokat annyiszor verte-meg, a' mennyiszér ellene támadtak: a' hol néha sok ezer közzül tsak egy maradt hirmondonak. Dalmáziát, és Horvát Országot más nyoltz országgal egygyütt Magyar Országhoz foglalta. A' Kunokat fel-inditto Roksolánusokat fegyverrel hajtotta békességet tartani. A' Lengyeleket, a' kik békes olajfa ággal igazgattatni nem akartak, vas
35 veszszövel tanította vesztég ülni. A' Németeket meg-hodította, a' Totokat meg-gyözte, a' Görögöket és Rátzokat birtoka alá

vetette, a' Bessusokat, Matzédoniaiakat meg-verte. Egy szóval: a' mennyi ellensége, annyi volt a' győzedelme; a' mennyi győzedelme volt, annyi volt a' Templom, mellyeket vagy épített, vagy gazdagított. Jól tudván, hogy leg-inkább az ilyen kövekkel kerítették az ország, erősítették a' békesség, a' bátorság támasztatik 's a' t. H. E. 5

⁸ Látod e' győzedelmes bajvivásból mitsoda fegyvereket viseltek akkor Nemzetünkben a' nagy Vitézek. Fejsze, hegyestör, buzogány, nyil, tsákány, vagy ha ez nem, olyan forma valami, pais, pántzél. B. Gy. 10

⁹ BESSENYEI GY. Huny. Ján. Élet.

¹⁰ Bé-vett szokás ez, hogy koronáztatásakor a' Király, északra és délre, nap-keletre és nyugotra meztelen karddal tsapást tégyen: jelentvén ez által, Országának akármelley részén támadható ellensége ellen való védelmezésére köteles készsége. 15

¹¹ Méltán annak tulajdoníthatni. Mert ha ki a Keresztény Világnak azokban a' tsatás százakban szenvedett sok véres viszontagságaira veti elméjét, alig is tanálhattya valóságosb okát, hanem hogy büneinkért illy ostorral tetszett légyen a' Mindenhatónak meg-látogatni bennünket. "Friderik Romai Császár az Austriai birodalomnak is alig birta ekkor felét; mert a' több rész az öttésjé volt. Magyar Országának tsak a' koronáját tartotta magánál; Német, Olasz Országokban mások uralkodtak. Az Anglusokat belső háboru szaggatta. Lengyel Ország pusztulásban volt. Frantzia Ország magában meg-hasonlott, és az Anglusokkal verekedve tsak nem tellyességgel el-süllyedt. Valamennyi Fejedelmek voltak Olasz Országban, mind háborgottak, és vérengeztek magok közt. A' Spanyol részről Arragonia, Kasztilia még szakadásban voltak. A' Burgoniai Hertzeg egyedül láttatott erőben lenni, de maga egy Mahomet ellen nem mozdult. Az egész Keresztény Világ vérengezett otthonn." B. G. 20

¹² Midön a' Szerentsétől meg-hatalmasított Törökség ereje a' magában vérengező Európát ostromlotta, tsak két ember állhatott véle szemben: Hunyadi és Skanderbék. Ennek az utolsonak elég volt magát védelmezni; egyedül Hunyadi volt tehát, a' ki ellent-álló védelmezésével oltalmazta Kereszténységünket, és a' mohon rohano Törököknek számatlan seregét sok izben vitézül tartoztatta; bár veszedelmére lett is az, hogy Hazájának egy részét idegenek rablották és pusztították, kik 40

egyenetlenséget is szültek az Országban. Hogy tehát édes Hazánknak akkorban ki-állott sok véres viszontagságait, és e nagy embernek is érdemeit, némünémüképpen mintegy le-
rajzolja látnád, hozom elő azt az egy hartzot, mellyről a' többit
5 meg-ítélhesd. Festette pedig BESSENYEI GYÖRGYnek tudos és érzékeny pennája.

13 A' Török birodalomnak kezdetekor történt: hogy az ütközetben a' Törököket leg-első zászlojoktól meg-fosztanak a' Keresztények. Ugy el-rémültek ezenn a' pogányok; hogy nem
10 lévén jelek a' mellyet követnének, hátrálni, és szaladni kezdet-
tenek légyen. Fel-találván magát hirtelen a' Szultán, ki-rántya egyik lonak a' farkát, 's fel-tartya jel gyanánt, és meg-nyeri az ütközetet. Attól az időtől fogva nagy tiszteletben vagyon nállak a' lofark, és a' test-örző sereg hadi jelének tartatik.

15 14 E' volt régenten a' Magyar Nemzetnek szokás szerint fel-állatt törvénye, hogy fijait, a' reá ütött veszedelemben, véres törnek hordozásával gerjessze hartzra, kik békességnek idején szüntelenül fegyverben nem lévén, oda haza, mint pihenő oroszlányok, kunyhoikban 's sátoraikban heverték. B. Gy.

20 15 Buda Várának vissza vétele esett 1686dik Esztend. Sz. Mihály-hav. IIDik napján, midön a' halhatatlan emlékezetü Vdik Lotaringiai Károly, több olly Hertzegekkel Hazánknak szolgálattyakat a' Török ellen meg-tévén, nyoltzadszori ostromlás után a' pogány igától meg-szabadították; melly időkre
25 Leopold Tsászár uralkodott.

16 Meg-hallván a' Magyarok a' Tatárokat, nagy erővel ellenek jönni; fel-indulának a' Kunokra, azt állítván: hogy nem egyébert jötenek légyen-bé Magyar Országba, hanem hogy
30 annak egy részét birván, a' barátságna szine alatt minden álla-
pottyát ki-tanulhassák, 's a' Tatárokat bé-híván, vélek jobban el-foglalhassák. El-hitte a' Király illetén vádgyakat a' Magyaroknak, 's a' Kunok fejedelmét Kutthent egynéhány föbb Kunnal egygyütt meg-fogni, 's örizet alatt tartani parantsolta. Azok ellenben a' Fejedelmet más sok Kunokkal egyetemben,
35 meg-ölék. Fel-indulván ezenn a' Kunok, egybe-kapsollyák magokat a' Tatárokkal, 's öldöklük vélek egygyütt a' Magyarokat, mondván hamikor hozzájuk vágást tettek: *Ezt a' tsapást szenvedd jo kedvvel a' Kutthen haláláért!* — Illy szörnyü veszedelmeket szülhet tsak egy meg-gondolatlan tselekedet is!

40 17 Az okok, mellyekért a' Magyarok el-idegenedtek a'

Királytól, ezek voltak: Kutthen a' Kunok Fejedelme nem maradhatván a' Tatárok miatt Országában, esedezett Bélának, hogy fogadná-bé Magyar Országba, igérvén egész népével, hogy valamint a' Magyarok, ugyszintén fognának ök is néki engedelmeskedni; söt még a' keresztény hitet is fel-vennék, 's megkeresztelkednének. Meg-örvendvén ez a' jámbor keresztény Király, bé-eresztette őket; kik 40 ezeren voltak az Aszszonyokon kívül. Különös kegyességét mutatta hozzájuk, és a' kereszt-ségben Komája és egyszersmind Kereszt-Attya is lön a' Vezérnek. De ez a' durva Nemzet vissza-élt az ö joságával, 's nem sok idővel azután a' Magyarokon hatalmaskodni kezdett: marhá-jakat, jóságakat ragadozni; söt még feleségeiken, és leányai-
kon is erőszakot tenni, nem félt. Ezeket mégis mind el-szenvedte a' Király, meg sem hallgatván a' Magyarok panaszit. Ellenben: a' Magyarat, ha ellene Kun panasztolt, minden kegyelem nélkül meg-büntette.

2. BARÁTSÁGOS LEVÉL.

Nem újság már a' mi Hazánkban-is, hogy az Irók, jó baráttaikkal váltott Leveleiket, nyomtatásban Világ' eleibe botsássák. Szép példát adott ebben *Bessenyei*.¹ Vajha követnék azt több Tudósaink-is. — Mind e' mái napig sem mutathatunk 5 úgy-is (leg-alább, az én tudtomra) tsak egy olyan Könyvet-is, melly a' Levelezésnek minden nemeiben Ifjainknak például szolgálhatna. Az úgy-nevezett *Femer Kilián' mindennapi közönséges, és barátságos Levelei* elégtelenek e' végre, 's említettést-is alig érdemlenek. *Mészáros Ignácz*, a' *Kártigám Történetének* 10 nevezetes Írója, most készített ilyen egy *Levelező Könyvet*, mellynek nem sokára léendő ki-adásával ebbéli fogyatkozásunkat helyre hozni kívánnya. — Következendő Levelemnek közre-eresztésével én nem annyira ide tárgyazok, mint-sem azon mély tiszteletemet akarom ki-nyilatkoztatni, mellyel ezen ditső 15 Hazafinak Anyai Nyelvünk' gyarapításában tett nagy érdemeihez viseltetem.

Bárótzsi Sándornak
Batsányi bődogságot!

” — Hogy Erköltsi Leveleidnek másodszori nyomtatásából² példát mind ekkoráig nem küldöttem, a' jó alkalmatosság-
nak nem-léte okozta. Ez a' betsületes Zsidó önként ajánlotta 20 magát; 's élek-is szolgálattyával. — Imhol tehát a' nyomtatásnak közönséges példája; mellybe ha talán valamelly hibák bétsúsztanak vólna, a' Várostól-való akkori távúl-létemnek tulajdonítsd. — Most fog nem sokára újjolag egy Kötet ugyan-azon

¹ Lásd *A' Bessenyei György' Társaságát. Bétsben. 1777. esztendő-*
25 *ben.* — A' levelező személyek: *Bessenyei. Gen. B. Ortzi, Bartsai, Bárótzsi.*

² *Erköltsi Levelek. F. Barótzsi Sándor. M. N. Test-örző. Második nyomtatás. Pesten, Trattner' betűivel. 1786.*

Dusch' Leveleiből világosságra jöni; mellyeket a' Pesti *Trattner* fordítottatott. Éppen most van a' *Censurán*. A' Fordíttó esmérősem. Ha ki-nyomtatódnak, kötelességemnek fogom tartani, belőlök egy példával leg-ottan szolgálni.³ —

Mit szóllyak hozzám-küldött Leveledről? Miként fejezzem-ki szívemnek gerjedezéseit, mellyeket olvasásával érzettem? — Mitsoda valóságos képe egy igaz Magyar szívnek! mitsoda serkentető ditséreték egy Iffiúnak — egy olyan embertől! — — Én-e a' Te vetélkedő társad? — a' Te *szerentsés* vetélkedő társad? — Pirúlok, ha e' szavaidat meg-gondolom. De meg-botsáttom nagy lelkednek ebbéli le-ereszkedését; mert jól tudom, mi szándékból tselekedted. El-is érted tárgyadat. Ujjúltt erővel sietek ki-szegzett tzielomnak el-érésére; mert a' Te tetszéset meg-nyerni, annyinak tartom, mint Nemzetem előtt bizonyosan kedvet lenni. — De ki-is lenne az Hazánkban, kinek bár az esztendő'k' száma miatt hamvába borúlt légyen-is tüzes elevenésege, egy BARÓTZInak olly ditséretére heves lángra ne lobbannyon? Vajha annyi tehetséget engedett volna a' kegyes Természet, hogy méltó követőd lehetnék! de bár légyen-is, a' mitsodás; rajta lészek, hogy nyomdokaidon járván, tökéletes-ségre vihessen: és, ha mire mehetek, Te-néked fogom azt jobb részént köszönni; — 's háládatos-is lészek érette. — —

Énekelni fogunk majd nemes lelkedről,
Mennyit érdemlettél édes nemzetedről,
Hogy később unokánk, emlékezetedről
Hallván, tisztelettel szóllyon nagy nevedről.

Felfedezvén nyelvünk' fényes méltóságát,
Elúzted sok Magyar' előbbi vakságát,
Ki másnak koldúlván rongyollott jószágát,
Nem látta tulajdon ősi gazdaságát.

Elveti hályogát ugyantsak végtére,
Mellyet az idegen maszlag vont szemére;
Tekint Írójinak immár érdemére,
Könyveket szentelvén Bárótzí nevére.

³ Azt felelvén ezen levelemre B., hogy *Duschnak minden Levelei ő nálla régen fordítva vagynak, az említett másodszori fordításnak ki-adása félben maradt.* —

Tsudállya szavának mennyei szépségét,
'S neveti szomszédink' bolond irigységét,
Kik, régen orrolván hazánk' ditsősségét,
Ez által akarnák alázni felségét!

A' leg-gyászosabb állapotban voltam, midőn Leveledet
vettem. Éppen akkor fosztattam-meg lelki barátomtól.⁴ Te,
a' ki esméréd az igaz barátságának érdemét, itéld-el fájdalommat!
Nem lévén, kivel meg-oszszam 's enyhítsem halálából áradott
5 keservemet, Músám' kebelébe öntöttem panaszimat. Ennek
segedelmével igyekeztem emlékezetére oszlopot emelni, 's arra
tartós betűkkel reá vágni, melly tisztelettel viseltessem kedves
hamvaihoz. — — — — —

10 — — — — —
Élly szerentsésen, 's tartsd-fenn szívességdben igaz tisztelődet!

Buda. Kar. hav. 1786.

⁴ 1785. eszt. Sz. Andr. Hav.

3. BÉ - VEZETÉS.

Ha erre az utolsó két tíz esztendőre, mellyben Hazai Nyel-
vünket betsűlni 's mívelni kezdtük, és azokra a' munkákra
tekéntünk, mellyek az-ólta sajtóink alól ki-jöttek: nem lehet
valamennyire nem vígasztalódnunk. Úgy tetszik, mintha egy-
szerre ébredtünk volna fel hosszas mély álmunkból; vagy-is 5
inkább, mint-ha egyszerre szabadúltak volna fel kezeink a'
lántzok alól, mellyek alatt esztendő-százaktól fogva senyved-
tenek.

Nem szükség ebbéli szabadulásunknak hátráltató okait
nagy szorgalmatossággal keresnünk. Friss emlékezetben lehet-
nek még nállunk azok a' számtalan véres viszontagságok, mely-
lyek Nemzetünknek nem tsak egyéb értékeit, de még elmebeli
tehetségeit-is, le-köttve tartották. Az örök végzések tsak azért
látszattak Nemzetünket szülő földéről e' tájakra még egyszer
ki-hozni, hogy újjonnan-nyertt Hazájának mezeit szüntelenül 15
ellenségeinek és önnön fijainak vérével öntözze. Nem az egy
Mohátsi ütközet az, mellyet itt értünk; népetlen püsztaínek még
ma-is emlékeztetnek bennünket ama' gyászos időkre, midőn
édes Eleink, Hazájok' 's szabadságok' óltalmazása közben, hal-
mokra hüllottak. Ha-mikor az öldöklés meg-szűnt, 's Mársnak 20
dühössége le-tsillapodni látszott, az nem a' békesség' szeretetéből,
hanem az ellen-felek' el-erőtlenedéséből származott. Szomorú
tsendesség! melly Hazánknek tsak azért engedtetett, hogy
szenvedett kárát sírathassa, 's meg-maradott gyermekeit új
veszedelmekre készíthesse! 25

"Örökös háborúk birták századait,
Nemes vére festé Dunája' habjait!"¹

Még tovább ment a' belső egyenetlenség, mellynek ragadó
mérge meg-vesztegetvén Nagyjainknak szíveiket, szüntelenül
Hazánk' kebelét szaggatta. 30

Ide járult az Országokat-pusztító Vallásbeli Versengés, melly Magyarainkat, mint ellenségeket, egymásba-vesztvén, önnön magok által emésztette.

Könnyen el-gondolhatni, hogy az illetén vérengző időkben, az olaj-fa' békes árnyékát-szerető szelíd Músák mikközöttünk nem igen múlathattak.

Igaz ugyan, hogy *Hunyadi Mátyás*nak fényes uralkodása alatt, *Buda* a' *Tudományok*' virágzása által még a' fegyver-zörgés közt-is egész *Európát* maga' tiszteletére ragadta; sőt igaz az-is, hogy még az *Attila*' idejében-is voltak *Tyrtaeusink*'s *Bárdussaink*, kik a' Magyar fegyver' diadalmaid énekeikkel magasztalták, 's nevedelő Vitézeinket Attyaik' követésére, 's Hazájok' és szabadságok' védelmére, gerjesztették. De ritka jelenések voltak ezek, s nem állandók; jelenések, mellyek némű-néműképpen csak azt látszattak mutatni, mi nagy mértékben vettük a' Természet' ajándékát a' *Szépnek* és *Jónak* érzésére, 's el-fogadására; és mi nagy magasságra juthatna Nemzetünk, ha Mársnak vérengző mezeit el-hagyván, a' Músáknak áldozhatna. —

Bóldog emlékezetű *Aszszonyunk*' királysága alatt kezdetünk végre meg-pihenni; és ekkor ugyan úgy látszott, mint-ha nyelvünknek-is fel akart vólna régen óhajtott, de alig reménylett hajnala derülni. Az ellenkező Végzéseknak itt-is másként tetszett! A' *Deák Nyelv*, melly első közinkbe való hozattatásakor, valamint egyéb Napnyúgoti Nemzeteknél, szükséges vólt, úgy el-hatalmazott, hogy miatta édes Anyai Nyelvünk, tulajdon maga hazájában, méltatlanul meg-vettetnék, 's le-nyomattatnék. — A' Deák Nyelvonn irattatván Törvényeink, azonn folytatvatván köz-dolgaink: tanulására fordítottuk leg-szebb időnket. Iffiaink hűsz, harmintz esztendőskorokban, alig mentek tovább a' *Rhetoricánál*, az az, nem tanúltak egyebet *Deák szónál*; és így mikor, anyai nyelveken tanulván, 's elmélkedve okoskodván, már tudományra juthattak vólna, akkor kezdeték először hallani, miként kellessék *gondolkodni*. — A' Nemzetnek az a' része továbbá, melly a' Deákokat nem értette, nem tanulhatott, 's következés-képpen, tudatlanságában maradott; a' nélkül, hogy reménysége lehetett vólna, belőlle valaha ki-gázolni.

Nyelvünknek alkalmas voltát ugyan régen meg-ismérték Hazánk' fiai, sőt *Albricusnak*, *Seraphim* Esztergami Érsekhez írtt, 's azután *Kálmán Király*' Törvényei eleibe függesztett Leveléből, úgy látszik, mint-ha Törvényeink már akkor Magya-

rúl íratattak, és Deákra (talán azért, hogy az ő-előtte élt Királyok alatt tett Rendelésekkel egy nyelven lennének) *Albricus* által fordíttattak volna,² de vagy a' fellyebb-említett számtalan vizontagságok nem engedvén, vagy Eleink az ollyatén újjítást még akkor veszedelmesnek állítván: a' már egyszer bé-vett 's 5 jóvá-hagyott rend-tartást változtatni nem akarták. Tudóssaink, egész a' mí időnkig, mindent Deákúl írtak, és sajtóink alól *Imádságos Könyveknél, Szentek Életénél, Halotti Beszédék' 's Verseknél* egyéb alig jövéni-ki, úgy látszott, mint-ha itt a' Magyar Iróknak gát vettetett volna. 10

Nem vólt tudni-illik Királyi Udvarunk, hol Nyelvünknek bötse lett volna. A' Fejedelem mindenkor példája a' Népnek. Míg Bétsben *I. Jósef* alatt tsak Olaszúl, *VI. Károly* alatt Spanyolúl, *I. Ferentz*, mint született *Lotharingus* alatt, többnyire Frantziáúl szóllottak: nem lehetett bötse a' Főbb Rendnél a' 15 Haza' nyelvének. — A' Frantzia Nyelvnek tsak egy *XIV. Lajos*, a' Németnek tsak egy *II. Jósef* kívántatott: 's íme! leg-ottan egész Európában el-terjedni, 's magoknak örökös szálást verni látod. —

Ha a' mí Magyar *Nagy Lajosunk*-is hajdan szélesen kiterjedt birodalmaiban, a' törvény-székeknél a' Deák' helyébe a' Magyar Nyelvet helyhezettette volna; ha *Hunyadi Mátyásnak* olly nagyon és méltán el-híresedett Udvara, Magyarúl beszélvén, *Cesinge János*³ 's több akkorban virágozott nagy Férjfiak, munkáikat Magyarúl írták volna; ha Törvényeink, köz-dol- 25 gaink, pereink, Oskolai könyveink ugyan-azon Magyar nyelven készültek volna⁴: bóldog Isten! mire nem mehettünk volna! mennyire nem különböznék állapotunk mostani sorsunktól! — De ne gondollyunk erre; majd véres könybe borúlnak ismét ortzáink! Mit használ úgy-is, a' lehetetlenségről álmadoznunk? — 30 Lássuk inkább, mire mehelnénk még mostani erőnkkel. Lássuk a' mái tudós Nemzeteket, mitsoda eszközök által jutottak ök arra a' magasságra, a' holott most vagynak; és kövessük mí-is, a' mennyire környül-állásaink engedik, nyomdokikat.

El-üzettettvén *Mohammednek* győzedelmes ereje 's ha- 35 talma által *Hellespontus'* partyairól azok a' tudós Férjfiak, a' kik ottan még valamely kevés számmal lappangtanak, Napnyúgotra jövének, kenyeret 's bátorságot keresni. Kevés idővel történt ez-előtt a' könyv-nyomtatásnak feltalálása. — Tudva nagyon, mitsoda nagy változásokat vonszott ez a' két nevezetes 40

történet az egész Napnyúgoti Nemzetek' erköltseiben maga után. A' Római 's Athénabéli elmének, ékesen-szóllásnak, böltseségnek drága kintsei setét fogságokból egyszersmind vilá-gosságra vitettetvén, az újra fel-éledő jó-ízlés olly nagy győze-delmet vett tőstént a' Klastromi Oskoláknak kedvetlen tanítá-sin, hogy Európának a' leg-mostohább Ég alatt fekvő Nem-zetei-is illendőbb érzésekre, nemesebb indulatokra hozattattak. Mennyivel az olvasás' és írás' mestersége, melly mind-addig tsak a' Papság' számára tartatott titok vala, minden Rendekre jobban-jobban ki-terjedett; mennyivel a' Tudós Régiségnek Költőji, Történet-íróji, és Böltselkedőji közönségesebben, 's óltsóbban olvastathattak: annyival inkább nőtt naponként a' Tudományok' kedvellőjinek száma-is; el-annyira: hogy kevés idő alatt a' Világiak-is szebb és tisztább derületre kapnának, mint-sem az a' homályos tsillám vala, mellyet eddig a' Papi Rendnél a' leg-tisztább nap-fény gyanánt árultanak.⁵

Igy lett-meg ismét a' Tudományoknak helyre-hozatása; minek-utánna több száz esztendőkig egész Napnyúgot a' tudat-lanságnak leg-vastagabb setétségében senyvedett volna.

A' Régiek' Írásai bő források gyanánt szolgáltak az Újak-nak. Például vették magoknak az Olaszok, Frantziák, és Angolok őket, 's a' mennyire tsak lehetséges volt, magokéva tévén gondolkodásoknak módgyát, hasonló tökéletességre törekedtek.

Az *Este* háznak, *Mediciseknek*, és *X. Leo* Páának hatalmas párt-fogása 's bőv adakozása, Olasz Országot ismét a' Tudomá-nyok' böltsőjévé tette. Ezek az egész Emberi Nemzetnek Jól-tévőji olly magasra emelték ez által Hazájokat, a' hová önnön maga Görög Ország-is tsak a' *Perikles'* és *Demosthenes* fényes napjaiban; a' hajdani Róma ellenben még *Augustus'* idejében sem emelkedhetett.⁶

Dante vólt első, ki az ő bájoló *Versei* által az Olasz nyelvet Hazája' fijaival meg-kedvelltette. Azután jött a' 14dik Százban *Petrarcha*, *Bokkács*. Azután, *Ariosto*, *Tasso*, *Sannazár*, 's több nagy nevezetű Férjfiak, kik az Olasz nyelvet fel-állították.

A' *Medicieknek*, 's *Xdik Leo* Páának ditső példája fel-gerjesztette *I. Ferentz* Frantzia, és *VIII. Henrik* Angol, Kirá-lyokat-is; kik azoknak tiszteletre-méltó nyomdokaikat követ-vén, által-vitték Országaikba a' Tudományokat, mellyek még addig tsak az Olasz földet látszattak kedvellni.

Ekkor virágzottak már a' Frantziáknál *Marot*, *St. Gelais*,

Montagne, Ronsard, noha tsak ugyan *IV. Henrik'* uralkodása vége felé jelent-meg még-is *Malherbe*, kit első jó Frantzia Poétának tarthatni.⁷ Későbbben jöttek azután a' Frantzia Nyelvnek Attyjai, *Corneille, Racine, Despréaux, Molière, la Fontaine, Bossuet, Flechier, Pascal, Fénelon*, és mások, kik, *XIV. Lajos'* Százát olly fényessé tették, 's nyelvöket egész Európával megszerettették.⁸

Így lettek osztán Angliának-is *Spenser, Shakespeare, Waller, Dryden, Milton, Pope*, 's több olly halhatatlan Férjfijai, kiket N. Britannia szerentsés szigetei Világunknak adtanak. — 10

Leg-utólsók voltak ezen Tudós Nemzetek között a' Németek, kiknek majd hasonló akadályokkal kellett küszködniük, mint mi-nékünk. A' Német *Litteratúrának* nevezetesebb időszakaszsa a' most-folyó Száznak tsak negyedik tizedével kezdődik. *Bodmer, Breitinger*, és *Haller* eleget fáradoztak ugyan már az előtt, de nem találtak még akkor követöket. Az ötödik tizen szövetkeztek-össze egész Német Országonn a' leg-szebb Lelkek, legtehetősebb elmék, a' nemzeti nyelvnek mivélésére, 's a' Tudományoknak terjesztésére. A' hatodikban és hetedikben mind többen-többen lettek; és így hová tovább, mind inkább gyarapodott nyelvök 's Tudományok, el-annyira, hogy ma a' *Litteratúrának* akármelly nemében, bátran a' legnevezetesebb Európai Tudós Nemzetekkel vetélkedhetnek. — 20

A' tanúltság' 's világozágnak terjesztésére legnagyobb segélytségül szolgáltak mind ezen Nemzeteknél az *Academiák* és *Tudós Társaságok*; mellyek Európának majd minden nevezetesebb Várossaiban fel-állottak. Azok a' szerentsés Lelkek, kik a' Természet' ajándékiból más ember-társaiknál bővebb mértékkel nyertek, Társaságokat kötöttek, hogy egyesített erővel annál fogatosabban úzhessék a' setétséget, melly környéköket borította. A' honnét az következett, hogy ezen Tudós Gyülekezetekbe a' *Szépnek* és *Jónak* igaz szeretete minden Rendbéli jelesebb embereket egybe-hozván, a' betsültre vágyás még a' leg-restebb elméket-is nemes vetélkedésre gyúlasztotta. — Meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy mindenkor a' Poézis volt minden szép mesterségek közül leg-első, melly a' Népeket vad-ságokból ki-vetkeztetvén, a' mélyebb Tudományoknak el-fogadására alkalmasakká tette. *Linusnak, Orpheusnak*, 's *Amphionnak* tsuda-tételei isméretesek. A' Poézis volt, melly a' népeket a' Törvény-tévőknek el-készítette, 's szelídebbekké tévén enge- 40

⁴ Nevezetesebben, építtetett: hatvan Templomot, három száznál több Kalastromot, tíz Püspökséget, tizenkét Káptalant, és az Esztergami Érsekséget.

5

Mondhatod

5

*Isten' hajnalának, a' melly olly napot,
Élet' jájának, melly olly gyümölsöt,
Mennyei harmatnak, a' melly olly gyöngyöt,
Második Dávidnak, a' ki olly Salamont
hozott e' Világnak :*

10

*a' Hertzeg Királyt, GEJZA ISTVÁNT,
Fejedelmek' tsudáját, Királyok' példáját nemzett.*

G. Nádasdi Ferentznek Horányi Elek által *Koporsó Épület* 's a' t. nevezet alatt Magyarra fordíttatott gyönyörű munkájában.

15

⁶ Erdély mihelyt Jánost tsak látta-is, meg-rettent, és a' sok zürzavar után egészen békességre tsendesedett. Friderik meg-rémült, midőn tsak hírét hallotta: a' pártoló Drágulát alig érte-meg, lábairól le-esett: Musztafa félre állatt, Amurát el-szaladott, midőn János elő állatt. Az hamisságokat igazságosan meg-büntetvén, Despót le-tapodtatott. Az Országnak pusztításáért meg-fizetett Tseh-Ország; A' le-tartott Királyért és Koronáért meg-verettetett Austria, meg-tsapdostatott Stiria, pusztíttatott Karintia, rontatott Krájn-Ország. A' szegényekhez olly bő kegyességű volt, hogy abban a' Királyaknak, ha nem
25 tehetségöket, akaratjakat fellyül-haladta. A' Mennyeiekhez olly nagy tisztelettel volt, hogy az építtetett Oltárakban, és a' Templomoknak meg-ajándékozásiban olly sok előtte-való Királyak között Sz. ISTVÁNhoz és Sz. LÁSZLÓhoz leg-közelebb járult. — — H. E. Kop. Épül.

30

⁷ A' Kunokat annyiszor verte-meg, a' mennyiszor ellene támadtak: a' hol néha sok ezer közzül tsak egy maradott hirmondonak. Dalmátziát, és Horvát Országot más nyoltz országgal egygyütt Magyar Országához foglalta. A' Kunokat fel-inditto Roksolánusokat fegyverrel hajtotta békességet tartani. A' Lengyeleket, a' kik békes olajfa ággal igazgattatni nem akartak, vas
35 veszsövel tanította vesztég ülni. A' Németeket meg-hodította, a' Totokat meg-gyözte, a' Görögöket és Rátzokat birtoka alá

vetette, a' Bessusokat, Matzédoniaiakat meg-verte. Egy szoval: a' mennyi ellensége, annyi volt a' gyözedelme; a' mennyi gyözedelme volt, annyi volt a' Templom, mellyeket vagy épített, vagy gazdagított. Jól tudván, hogy leg-inkább az ilyen kövekkel kerítették az ország, erősítették a' békesség, a' bátorság támasztatik 's a' t. H. E. 5

⁸ Látod e' gyözedelmes bajvivásból mitsoda fegyvereket viseltek akkor Nemzetünkben a' nagy Vitézek. Fejsze, hegyestör, buzogány, nyil, tsákány, vagy ha ez nem, olyan forma valami, pais, pántzél. B. Gy. 10

⁹ BESSÉNYEI GY. Huny. Ján. Élet.

¹⁰ Bé-vett szokás ez, hogy koronáztatásakor a' Király, északra és délre, nap-keletre és nyugotra mezitelen karddal tsapást tégyen: jelentvén ez által, Országának akármelley részén támadhatando ellensége ellen valo védelmezésére köteles készségét. 15

¹¹ Méltán annak tulajdonithatni. Mert ha ki a Keresztény Világnak azokban a' tsatás százakban szenvedett sok véres viszontagságaira veti elméjét, alig is tanálhattya valóságosb okát, hanem hogy büneinkért illy ostorral tetszett légyen a' Mindenhatonak meg-látogatni bennünket. "Friderik Romai Császár az Austriai birodalomnak is alig birta ekkor felét; mert a' több rész az öttséjé volt. Magyar Országának tsak a' koronáját tartotta magánál; Német, Olasz Országokban mások uralkodtak. Az Anglusokat belső háboru szaggatta. Lengyel Ország pusztulásban volt. Frantzia Ország magában meg-hasonlott, és az Anglusokkal verekedve tsak nem tellyességgel el-süllyedt. Valamennyi Fejedelmek voltak Olasz Országban, mind háborgottak, és vérengeztek magok között. A' Spanyol részről Arragonia, Kasztilia még szakadásban voltak. A' Burgoniai Hertzeg egyedül láttatott erőben lenni, de maga egy Mahomet ellen nem mozdult. Az egész Keresztény Világ vérengezett otthonn." B. G. 25

¹² Midön a' Szerentsétől meg-hatalmasított Törökség ereje a' magában vérengező Európát ostromlotta, tsak két ember állhatott véle szemben: Hunyadi és Skanderbék. Ennek az utolsonak elég volt magát védelmezni; egyedül Hunyadi volt tehát, a' ki ellent-álló védelmezésével oltalmazta Kereszténységünket, és a' mohon rohano Törököknek számatlan seregét sok izben vitézül tartoztatta; bár veszedelmére lett is az, hogy Hazájának egy részét idegenek rablották és pusztították, kik 40

egyenetlenséget is szültek az Országban. Hogy tehát édes Hazánknak akkorban ki-állott sok véres viszontagságait, és e nagy embernek is érdemeit, némünémüképpen mintegy le-rajzolva látnád, hozom elő azt az egy hartzot, mellyről a' többit
5 meg-ítélhesd. Festette pedig BESSENYEI GYÖRGYnek tudos és érzékeny pennája.

13 A' Török birodalomnak kezdetekor történt: hogy az ütközetben a' Törököket leg-első zászlojoktól meg-fosztanak a' Keresztények. Ugy el-rémültek ezenn a' pogányok; hogy nem
10 lévén jelek a' mellyet követnének, hátrálni, és szaladni kezdetenek légyen. Fel-találván magát hirtelen a' Szultán, ki-rántya egyik lonak a' farkát, 's fel-tartya jel gyanánt, és meg-nyeri az ütközetet. Attól az időtől fogva nagy tiszteletben vagy on nállak a' lofark, és a' test-örző sereg hadi jelének tartatik.

14 E' volt régenten a' Magyar Nemzetnek szokás szerint fel-állatt törvényre, hogy fíjait, a' reá ütött veszedelemben, véres törnek hordozásával gerjeszsze hartzra, kik békességnek idején szüntelenül fegyverben nem lévén, oda haza, mint pihenő orozslányok, kunyhoikban 's sátoraikban heverték. B. Gy.

15 Buda Várának viszsza vétele esett 1686dik Esztend. Sz. Mihály-hav. Idik napján, midön a' halhatatlan emlékezetű Vdik Lotaringiai Károly, több olly Hertzegekkel Hazánknak szolgálattyakat a' Török ellen meg-tévén, nyoltzadszori ostromlás után a' pogány igától meg-szabadították; melly időkbe
25 Leopold Tsászár uralkodott.

16 Meg-hallván a' Magyarok a' Tatárokat, nagy erővel ellenek jönni; fel-indulának a' Kunokra, azt állítván: hogy nem egyébert jötenek légyen-bé Magyar Országba, hanem hogy annak egy részét birván, a' barátságának színe alatt minden állapottyát ki-tanulhassák, 's a' Tatárokat bé-híván, vélek jobban el-foglalhassák. El-hitte a' Király illetén vádgyakat a' Magyaroknak, 's a' Kunok fejedelmét Kutthent egynéhány főbb Kunnal egygyütt meg-fogni, 's örízet alatt tartani parantsolta. Azok ellenben a' Fejedelmet más sok Kunokkal egyetemben,
30 meg-ölék. Fel-indulván ezenn a' Kunok, egybe-kaptsollyák magokat a' Tatárokkal, 's öldöklik vélek egygyütt a' Magyarokat, mondván hamikor hozzájuk vágást tettek: *Ezt a' tsapást szenvedd jó kedvvel a' Kutthen haláldért!* — Illy szörnyü veszedelmeket szülhet tsak egy meg-gondolatlan tselekedet is!

40 17 Az okok, mellyekért a' Magyarok el-idegenedtek a'

Királytól, ezek voltak: Kutthen a' Kunok Fejedelme nem maradhatván a' Tatárok miatt Országában, esedezett Bélának, hogy fogadná-bé Magyar Országba, igérvén egész népével, hogy valamint a' Magyarok, ugyszintén fognának ök is néki engedelmeskedni; söt még a' keresztény hitet is fel-vennék, 's megkeresztelkednének. Meg-örvendvén ez a' jámbor keresztény Király, bé-eresztette őket; kik 40 ezeren voltak az Aszszonyokon kívül. Különös kegyességét mutatta hozzájuk, és a' keresztységben Komája és egyszersmind Kereszt-Attya is lön a' Vezérnek. De ez a' durva Nemzet vissza-élt az ö joságával, 's nem sok idővel azután a' Magyarokon hatalmaskodni kezdett: marhájakat, jóságakat ragadozni; söt még feleségeiken, és leányaikon is erőszakot tenni, nem félt. Ezeket mégis mind el-szenvedte a' Király, meg sem hallgatván a' Magyarok panaszit. Ellenben: a' Magyart, ha ellene Kun panaszolt, minden kegyelem nélkül 15 meg-büntette.

2. BARÁTSÁGOS LEVÉL.

Nem újság már a' mí Hazánkban-is, hogy az Irók, jó baráttaikkal váltott Leveleiket, nyomtatásban Világ' eleibe botsássák. Szép példát adott ebben *Bessenyei*.¹ Vajha követnék azt több Tudósaink-is. — Mind e' mái napig sem mutathatunk 5 úgy-is (leg-alább, az én tudtomra) tsak egy olyan Könyvet-is, melly a' Levelezésnek minden nemeiben Ifijainknak például szolgálhatna. Az úgy-nevezett *Femer Kilián' mindennapi közönséges, és barátságos Levelei* elégtelenek e' végre, 's említett-is alig érdemlenek. *Mészáros Ignázt, a' Kártigám Történetének* 10 nevezetes Írója, most készített ilyen egy *Levelező Könyvet*, mellynek nem sokára léendő ki-adásával ebbéli fogyatkozásunkat helyre hozni kívánnya. — Következendő Levelemnek közreeresztésével én nem annyira ide tárgyzok, mint-sem azon mély tiszteletemet akarom ki-nyilatkoztatni, mellyel ezen ditső 15 Hazafinak Anyai Nyelvünk' gyarapíttásában tett nagy érdemeihez viseltetem.

Bárótzsi Sándornak

Batsányi bóldogságot!

— Hogy Erköltsi Leveleidnek másodszeri nyomtatásából² példát mind ekkoráig nem küldöttem, a' jó alkalmatosság-
nak nem-léte okozta. Ez a' betsületes Zsidó önként ajánlotta 20 magát; 's élek-is szolgálattyával. — Imhol tehát a' nyomtatásnak közönséges példája; mellybe ha talán valamelly hibák bétsúsztanak vólna, a' Várostól-való akkori távúl-létemnek tulajdonítsd. — Most fog nem sokára újjolag egy Kötet ugyan-azon

¹ Lásd A' *Bessenyei György' Társaságát. Bétsben. 1777. esztendőben.* — A' levelező személylek: *Bessenyei. Gen. B. Ortzi, Bartsai, Bárótzsi.*

² *Erköltsi Levelek. F. Barótzsi Sándor. M. N. Test-örző. Második nyomtatás. Pesten, Trattner' betűivel. 1786.*

Dusch' Leveleiből világosságra jöni; melyeket a' Pesti *Trattner* fordítottatott. Éppen most van a' *Censurán*. A' Fordító esmérősem. Ha ki-nyomatatódnak, kötelességemnek fogom tartani, belőlök egy példával leg-ottan szolgálni.³ — —

Mit szóllyak hozzám-küldött Leveledről? Miként fejezzem- 5-
ki szívemnek gerjedezéseit, melyeket olvasásával érzettem? —
Mitsoda valóságos képe egy igaz Magyar szívnek! mitsoda ser-
kentető ditséretnek egy Iffiúnak — egy olyan embertől! — —
Én-e a' Te vetélkedő társad? — a' Te *szereintsés* vetélkedő tár-
sad? — Pirúlok, ha e' szavaidat meg-gondolom. De meg- 10-
batsáttam nagy lelkednek ebbéli le-eresztkedését; mert jól tudom,
mi szándékból tselekedted. El-is érted tárgyadat. Ujjúltt erő-
vel síetek ki-szegzett tzelomnak el-érésére; mert a' Te tetszése-
det meg-nyerni, annyinak tartom, mint Nemzetem előtt bizo-
nyosan kedvet lenni. — De ki-is lenne az Hazánkban, kinek 15-
bár az esztendő'k' száma miatt hamvába borúlt légyen-is tüzes
elevensége, egy BARÓTZInak olly ditséretére heves lánggra ne
lobbannyon? Vajha annyi tehetséget engedett volna a' kegyes
Természet, hogy méltó követőd lehetnék! de bár légyen-is, a'
mitsodás; rajta lészek, hogy nyomdokaidon járván, tökéletes- 20-
ségre vihessen: és, ha mire mehetek, Te-néked fogom azt jobb
részént köszönni; — 's háládatos-is lészek érette. — —

Énekelni fogunk majd nemes lelkedről,
Mennyit érdemlettél édes nemzetedről,
Hogy később unokánk, emlékezetedről 25-
Hallván, tisztelettel szóllyon nagy nevedről.

Felfedezvén nyelvünk' fényes méltóságát,
Elűzted sok Magyar' előbbi vakságát,
Ki másnak koldúlván rongyollott jószágát,
Nem látta tulajdon ősi gazdaságát. 30-

Elveti hályogát ugyantsak végtére,
Mellyet az idegen maszlag vont szemére;
Tekint Írójinak immár érdemére,
Könyveket szentelvén Bárótzii nevére.

³ Azt felelvén ezen levelemre B., hogy *Duschnak minden Leveli 35-
ő nálla régen fordítva vagynak, az említett másodszeri fordításnak
ki-adása félben maradt.* —

Tsudállya szavának mennyei szépségét,
'S neveti szomszédink' bolond irígységét,
Kik, régen orrolván hazánk' ditsőségét,
Ez által akarnák alázni felségét!

A' leg-gyászosabb állapotban voltam, midőn Leveledet
vettem. Éppen akkor fosztattam-meg lelki barátomtól.⁴ Te,
a' ki esméréd az igaz barátságnaik érdemét, itéld-el fájdalommat!
Nem lévén, kivel meg-oszszam 's enyhítsem halálából áradott
5 keservemet, Músám' kebelébe öntöttem panaszimat. Ennek
segedelmével igyekeztem emlékezetére oszlopot emelni, 's arra
tartós betűkkel reá vágni, melly tisztelettel viseltessem kedves
hamvaihoz. — — — — —

— — — — —
10 — — — — —

Élly szerentsésen, 's tartsd-fenn szívességedben igaz tisztelődet!

Buda. Kar. hav. 1786.

⁴ 1785. eszt. Sz. Andr. Hav.

3. B É - V E Z E T É S.

Ha erre az utolsó két tíz esztendőre, mellyben Hazai Nyelvünket betsúlni 's mívelni kezdtünk, és azokra a' munkákra tekintünk, mellyek az-ólta sajtóink alól ki-jöttek: nem lehet valamennyire nem vígasztalódnunk. Úgy tetszik, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas mély álmunkból; vagy-is⁵ inkább, mint-ha egyszerre szabadúltak volna fel kezeink a' lántzok alól, mellyek alatt esztendő-százaktól fogva senyvedtenek.

Nem szükség ebbéli szabadulásunknak hátráltató okait nagy szorgalmatossággal keresnünk. Friss emlékezetben lehetnek még nállunk azok a' számtalan véres viszontagságok, mellyek Nemzetünknek nem tsak egyéb értékeit, de még elmebéli tehetségeit-is, le-köttve tartották. Az örök végzések tsak azért látszattak Nemzetünket szülő földéről e' tájakra még egyszer ki-hozni, hogy újjonnan-nyertt Hazájának mezeit szüntelenül¹⁵ ellenségeinek és önnön fijainak vérével öntözze. Nem az egy *Mohátsi* ütközet az, mellyet itt értünk; népetlen pusztáink még ma-is emlékeztetnek bennünket ama' gyászos időkre, midőn édes Eleink, Hazájok' 's szabadságok' óltalmazása közben, hal-mokra hüllottak. Ha-mikor az öldöklés meg-szűnt, 's Mársnak²⁰ dühössége le-tsillapodni látszott, az nem a' békeesség' szeretetéből, hanem az ellen-felek' el-erőtlenedéséből származott. Szomorú tsendesség! melly Hazánknak tsak azért engedtetett, hogy szenvedett kárát sírathassa, 's meg-maradott gyermekeit új veszedelmekre készíthesse!²⁵

"Örökös háborúk birták századait,
Nemes vére festé Dunája' hajjait!¹

Még tovább ment a' belső egyenetlenség, mellynek ragadó mérge meg-vesztegetvén Nagyjainknak szíveiket, szüntelenül³⁰ Hazánk' kebelét szaggatta.

Ide járúlt az Országokat-pusztító Vallásbeli Versengés, melly Magyarainkat, mint ellenségeket, egymásba-vezstvé, önnön magok által emésztette.

Könnyen el-gondolhatni, hogy az illetén vérengző idő-
5 ben, az olaj-fa' békes árnyékát-szerető szelíd Músák mőközöt-
tünk nem igen múlathattak.

Igaz ugyan, hogy *Hunyadi Mátyás*nak fényes uralkodása alatt, *Buda* a 'Tudományok' virágzása által még a' fegyver-
zörgés közt-is egész *Európát* maga' tiszteletére ragadta; sőt
10 igaz az-is, hogy még az *Attila'* idejében-is voltak *Tyrtaeusink's*
Bárdussaink, kik a' Magyar fegyver' diadalmaid énekeikkel ma-
gasztalták, 's nevedő Vitézeinket Attyaik' követésére, 's
Hazájok' és szabadságok' védelmére, gerjesztették. De ritka
jelenések voltak ezek, s nem állandók; jelenések, mellyek némű-
15 néműképpen tsak azt látszattak mutatni, mi nagy mértékben
vettük a' Természet' ajándékát a' *Szépnek* és *Jónak* érzésére, 's
el-fogadására; és mi nagy magasságra juthatna Nemzetünk, ha
Mársnak vérengző mezeit el-hagyván, a' Músáknak áldozhatna. —

Bóldog emlékezetű *Aszszonyunk'* királysága alatt kezdet-
20 tünk végre meg-pihenni; és ekkor ugyan úgy látszott, mint-ha
nyelvünknek-is fel akart volna régen óhajtott, de alig remény-
lett hajnalra derülni. Az ellenkező Végzéseknak itt-is másként
tetszett! A' *Deák Nyelv*, melly első közinkbe való hozattatása-
kor, valamint egyéb Napnyúgoti Nemzeteknél, szükséges volt,
25 úgy el-hatalmazott, hogy miatta édes Anyai Nyelvünk, tulajdon
maga hazájában, méltatlanúl meg-vettetének, 's le-nyomattat-
ték. — A' *Deák Nyelv*enn íratattván *Törvényeink*, azonn foly-
tattattván köz-dolgaink: tanulására fordítottuk leg-szebb időn-
ket. Iffiaink húsz, harmintz esztendő's korokban, alig mentek
30 tovább a' *Rhetoricánál*, az az, nem tanúltak egyebet *Deák szó-
nál*; és így mikor, anyai nyelveken tanulván, 's elmélkedve
okoskodván, már tudományra juthattak volna, akkor kezdet-
ték először hallani, miként kellessék *gondolkodni*. — A' Nemzet-
nek az a' része továbbá, melly a' *Deákot* nem értette, nem tanul-
35 hatott, 's következés-képpen, tudatlanságában maradott; a' nél-
kül, hogy reménysége lehetett volna, belőlle valaha ki-gázolni.

Nyelvünknek alkalmas voltát ugyan régen meg-ismérték
Hazánk' fiai, sőt *Albricusnak*, *Seraphim* Esztergami Érsekhez
írtt, 's azután *Kálmán Király'* *Törvényei* eleibe függesztett
40 Leveléből, úgy látszik, mint-ha *Törvényeink* már akkor Magya-

rúl íratattak, és Deákra (talán azért, hogy az ő-előtte élt Királyok alatt tett Rendelésekkel egy nyelven lennének) *Albricus* által fordíttattak volna,² de vagy a' fellyebb-említett számtalan vizsontagságok nem engedvén, vagy Eleink az ollyatén újjítást még akkor veszedelmesnek állítván: a' már egyszer bé-vett 's jóvá-hagyott rend-tartást változtatni nem akarták. Tudóssaink, egész a' mí idönkig, mindent Deákúl írtak, és sajtóink alól *Imádságos Könyveknél, Szentek Életénél, Halotti Beszédék* 's *Verseknél* egyéb alig jöven-ki, úgy látszott, mint-ha itt a' Magyar Íróknak gát vettetett volna.

Nem vólt tudni-illik Királyi Udvarunk, hol Nyelvünknek bötse lett volna. A' Fejedelem mindenkor példája a' Népnek. Míg Bétsben *I. Jósef* alatt tsak *Olaszúl, VI. Károly* alatt *Spanyolúl, I. Ferentz*, mint született *Lotharingus* alatt, többnyire Frantziáúl szóllottak: nem lehetett bötse a' Főbb Rendnél a' Haza' nyelvének. — A' Frantzia Nyelvnek tsak egy *XIV. Lajos*, a' Németnek tsak egy *II. Jósef* kívántatott: 's íme! leg-ottan egész Európában el-terjedni, 's magoknak örökös szálást verni látod. —

Ha a' mí Magyar *Nagy Lajosunk*-is hajdan szélesen kiterjedt birodalmaiban, a' törvény-székeknél a' Deák' helyébe a' Magyar Nyelvet helyhezette volna; ha *Hunyadi Mátyásnak* olly nagyon és méltán el-híresedett Udvara, Magyarúl beszéllvén, *Cesinge János*³ 's több akkorban virágozott nagy Férjfiak, munkáikat Magyarúl írták volna; ha Törvényeink, köz-dolgaink, pereink, Oskolai könyveink ugyan-azon Magyar nyelven készültek volna⁴: bódlog Isten! mire nem mehettünk volna! mennyire nem különböznék állapotunk mostani sorsunktól! — De ne gondollyunk erre; majd véres könybe borúlnak ismét ortzáink! Mit használ úgy-is, a' lehetetlenségről álmadoznunk? — Lássuk inkább, mire mehettünk még mostani erőnkkel. Lássuk a' mái tudós Nemzeteket, mitsoda eszközök által jutottak ők arra a' magasságra, a' holott most vagynak; és kövessük mí-is, a' mennyire környül-állásaink engedik, nyomdokikat.

El-üzettettvén *Mohammednek* győzedelmes ereje 's hatalma által *Hellespontus*' partyairól azok a' tudós Férjfiak, a' kik ottan még valamelly kevés számmal lappangtanak, Napnyúgotra jövének, kenyeret 's bátorságot keresni. Kevés idővel történt ez-előtt a' könyv-nyomtatásnak feltalálása. — Tudva vagyon, mitsoda nagy változásokat vonzott ez a' két nevezetes

történet az egész Napnyúgoti Nemzetek' erköltseiben maga után. A' Római 's Athénabéli elmének, ékesen-szóllásnak, böltseségnek drága kintsei setét fogságokból egyszersmind vilá-gosságra vitettetvén, az újra fel-éledő jó-ízlés olly nagy győze-
5 delmet vett töstént a' Klastromi Oskoláknak kedvetlen tanítá-
sin, hogy Európának a' leg-mostohább Ég alatt fekvő Nem-
zetei-is illendőbb érzésekre, nemesebb indúlatokra hozattattak.
Mennyivel az olvasás' és írás' mestersége, melly mind-addig
tsak a' Papság' számára tartatott titok vala, minden Rendekre
10 jobban-jobban ki-terjedett; mennyivel a' Tudós Régiségnek
Költőji, Történet-íróji, és Böltselkedőji közönségesebben, 's
óltsóbban olvastathattak: annyival inkább nőtt naponként a'
'Tudományok' kedvellőjinek száma-is; el-annyira: hogy kevés
idő alatt a' Világiak-is szebb és tisztább derületre kapnának,
15 mint-sem az a' homályos tsillám vala, mellyet eddig a' Papi
Rendnél a' leg-tisztább nap-fény gyanánt árúltanak.⁵

Igy lett-meg ismét a' Tudományoknak helyre-hozatása;
minek-utánna több száz esztendőkig egész Napnyúgot a' tudat-
lanságnak leg-vastagabb setétségében senyvedett volna.

20 A' Régiek' Írásai bő források gyanánt szolgáltak az Újak-
nak. Például vették magoknak az Olaszok, Frantziák, és Ang-
olok őket, 's a' mennyire tsak lehetséges volt, magokévá tévén
gondolkodásoknak módgyát, hasonló tökéletességre törekedtek.

Az *Este* háznak, *Mediciseknek*, és *X. Leo* Pápnak hatalmas
25 párt-fogása 's bőv adakozása, Olasz Országot ismét a' Tudomá-
nyok' böltsőjévé tette. Ezek az egész Emberi Nemzetnek Jól-
tévőji olly magasra emelték ez által Hazájokat, a' hová önnön
maga Görög Ország-is tsak a' *Perikles'* és *Demosthenes* fényes
napjaiban; a' hajdani Róma ellenben még *Augustus'* idejében
30 sem emelkedhetett.⁶

Dante volt első, ki az ő bájoló *Versei* által az Olasz nyelvet
Hazája' fijaival meg-kedveltette. Azután jött a' 14dik Százban
Petrarcha, *Bokkács*. Azután, *Ariosto*, *Tasso*, *Sannazár*, 's több
nagy nevezetű Férjfiak, kik az Olasz nyelvet fel-állították.

35 A' *Medicieknek*, 's *Xdik Leo* Pápnak ditső példája fel-
gerjesztette *I. Ferentz* Frantzia, és *VIII. Henrik* Angol, Kirá-
lyokat-is; kik azoknak tiszteletre-méltó nyomdokaikat követ-
vén, által-vitték Országaikba a' Tudományokat, mellyek még
addig tsak az Olasz földet látszattak kedvellni.

40 Ekkor virágzottak már a' Frantziáknál *Marot*, *St. Gelais*,

Montagne, Ronsard, noha tsak ugyan *IV. Henrik'* uralkodása vége felé jelent-meg még-is *Malherbe*, kit első jó Frantzia Poétának tarthatni.⁷ Későbbben jöttek azután a' Frantzia Nyelvnek Attyjai, *Corneille, Racine, Despréaux, Molière, la Fontaine, Bossuet, Flechier, Pascal, Fénelon*, és mások, kik, *XIV. Lajos'* Százát olly fényessé tették, 's nyelvöket egész Európával megszerettették.⁸

Így lettek osztán Angliának-is *Spenser, Shakespeare, Waller, Dryden, Milton, Pope*, 's több olly halhatatlan Férjfijai, kiket N. Britannia szerentsés szigetei Világunknak adtanak. — 10

Leg-utólsók vóltak ezen Tudós Nemzetek között a' Németek, kiknek majd hasonló akadályokkal kellett küszködniük, mint mi-nékünk. A' Német *Litteratúrának* nevezetesebb időszakasza a' most-folyó Száznak tsak negyedik tizével kezdődik. *Bodmer, Breitinger*, és *Haller* eleget fáradoztak ugyan már 15 az előtt, de nem találtak még akkor követőket. Az ötödik tizben szövetkeztek-öszve egész Német Országonn a' leg-szebb Lelkek, legtehetősebb elmék, a' nemzeti nyelvnek mivélése, 's a' Tudományoknak terjesztésére. A' hatodikban és hetedikben mind többen-többen lettek; és így hová tovább, mind inkább 20 gyarapodott nyelvök 's Tudományok, el-annyira, hogy ma a' *Litteratúrának* akármelly nemében, bátran a' legnevezetesebb Európai Tudós Nemzetekkel vetélkedhetnek. —

A' tanúltság' 's világosságnak terjesztésére legnagyobb segélységül szolgáltak mind ezen Nemzeteknél az *Academiák* 25 és *Tudós Társaságok*; mellyek Európának majd minden nevezetesebb Várossaiban fel-állottak. Azok a' szerentsés Lelkek, kik a' Természet' ajándékiból más ember-társaiknál bővebb mértékkel nyertek, Társaságokat kötöttek, hogy egyesített erővel annál fogatosabban úzhessék a' setétséget, melly kör- 30 nyéköket borította. A' honnét az következett, hogy ezen Tudós Gyülekezetekbe a' *Szépnek* és *Jónak* igaz szeretete minden Rendbéli jelesebb embereket egybe-hozván, a' betsületre vágyás még a' leg-restebb elméket-is nemes vetélkedésre gyúlasztotta. — Meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy mindenkor a' Poézis vólt 35 minden szép mesterségek közül leg-első, melly a' Népeket vad-ságokból ki-vetkeztetvén, a' mélyebb Tudományoknak el-fogadására alkalmasakká tette. *Linusnak, Orpheusnak*, 's *Amphionnak* tsuda-tételei isméretesek. A' Poézis vólt, melly a' népeket a' Törvény-tévőknek el-készítette, 's szelídebbekké tévén enge- 40

delmességre szoktatta. *Lacedaemonban*,⁹ valamint-szinte *Cretában*-is, Versekre foglaltattak mind az erköltsi, mind a' polgári törvények. *Lycurgus* Cretából *Thalest* küldötte maga előtt, hogy polgár-társait előre el-készítené a' Törvénynek el-fogadására,
5 mellyet idővel eleikbe szabni szándékozott.¹⁰

Így mentek tehát szomszéd Nemzeteink arra a' magaságra, a' holott most őket tündökleni láttyuk. Így mutatták-meg az utat, mellyen kell indulnunk, ha valaha mí-is oda jutni kívánunk.

10 A' Poézisban már jó tova mentünk; és a' Tudományoknak egyéb nemeiben-is mutathatunk már némelly munkákat, melyek bizonyos reménységet nyújtanak, hogy nem sokára felvirradnak a' mí régen-vártt napjaink-is. Szükségtelen itt azokat a' nemes Hazafiakat említtenünk, a' kiket háladatos maradékink
15 tisztelettel neveznek majd gyermekeik előtt. Annál nagyobbak ezeknek érdemeik, mennél nehezebbek 's számosabbak valának az akadályok, mellyeket meg-haladtak.

Tsudálkozásra méltó dolog valóban, ha el-gondollyuk, hogy fellyebb-említett környül-állásainkban, a' meg-nevezett
20 tudós Nemzetekhez-képest, tsak ennyire-is érkezhettünk. Azoknál, a' nevezetesebb Írók nem tsak a' Fejedelemnek és az ország' Naggyainak pártfogása 's adakozása által ébresztetnek a' hazai nyelvnek és a' Tudományoknak gyarapíttására, hanem még azok az elmék-is, mellyek a' szerentsének szűk ajándéki miatt
25 külömben setétségben senyedni kénteleníttetnének, segítséget, 's első próbájok' ki-botsáttásával-is ditséretet, gazdag jutalmat nyernek; és e' szerént, nem tsak a' halhatatlanságnak, hanem az élelemnek keresése által-is, ösztönöztetnek.

Mí mind ezek nélkül szűkölködünk. A' mí Íróinkat, nem
30 Naggyainknak meg-külömböztetése, nem a' jutalom, nem az el-híresedés, hanem egyedül tsak a' köz haszonnak keresése, 's a' Hazának szeretete, gerjeszti.

Izzadva szerzett Munkáinkat, nem elég, nyerekedő Nyomatóinknak ingyen által-engednünk; azt kívánnyák, hogy ezenn-fellyül a' nyomtatást-is pénzünkkel fizessük.¹¹

Ha ezt a' nagy külöbséget, mondám, el-gondollyuk: nem lehet Iróinknak szerentsés fáradozásin, 's nyelvünknek szem-látomást való gyarapodásán nem tsudálkoznunk, 's szívünk-ből nem örvendenünk.

40 Nem azt állíttjuk ez által, mint-ha Munkáink minden fo-

116
M. 31

MAGYAR
MUSEUM.

ELSŐ KÖTET.

1788. és 1789.
ESZTENDŐBEN.

PESTEN,
TRATTNER MÁTYÁS' BETŰJIVEL

A Magyar Museum első kötetének címlapja

mondom , sokkal édesebb reménnyel biztat bennünket , hogy - sem akár a' nehézségnek 's egyéb történhető akadályoknak el-képzése , akár más tekintetek , meg-határozott szándékunktól el-téríthessenek. Reményük azt-is , hogy , ha az Ég igyekezetünkre olyan áldást terjeszt , a' millyent annak ártatlansága 's a' Hazának szent szerezete kíván , ennyi késedelem után mutathatunk valamit idővel , a' mi régi panaszainkat enyhíthesse.

KASSÁN, Pünköszt' Hav. 1st napj 1788.

Batsányi.

gyatkozásoktól menttek vólnának. Koránt-sem. Leg-nagyobb fogatkozásunk volna, gántsainkat meg nem ismérnünk. De ez nem-is lehetett még eddig másképpen. *Plautusnak* és *Enniusnak* ideje nem hozott mindgyárt *Tibullust* 's *Horatiust*; 's a' mikor Róma *Catullust* és *Virgiliust* mutatott, *Baviussa*-is vólt. — 5

Akkor közelítettünk majd leg-nagyobb lépésekkel a' tökéletességhez, ha több tudós Magyarok egybe-állván, a' Nyelvnek 's Tudományoknak elő-mozdítására Társaságot szereznek. E' végre állott-fel a' Frantziáknak Nyelv-mivelő Társaságok; és Olaszországban az *Academia della Crusca*, mellynek fő tárgya a' 10 nyelvnek fenn-tartása, 's az írás módgyának tisztasága. —

Szükségünk vagyon mí-nékünk ilyen egy Társaságra; melly mind a' maga tagjait költsön segítséggel, mind más Magyar Írókat hasznos tanáts-adással a' Tudományoknak Hazánkban való terjesztésére, 's az anyai nyelvnek szépíttésére, 15 serkentse, és ösztönözze; a' közre-botsátott munkákat próbakövére húzván, a' józan *Criticának* szövétnékével, minden részrehajlás nélkül, meg-visgállya; a' mi azokban követésre méltó, vagy távoztatni való, ki-mutassa; és e'-szerínt Hazánk' fiait a' Szépnek és Rútnak, az Igaznak és Nem-igaznak, a' Tökéle- 20 tesnek és Hibásnak meg-külömböztetésére, eleven érzésére vezérellye.

De mindenek felett szükséges vólna talán, hogy az a' Társaság egy olyan *Nyelv-könyvet* dolgozna-ki, mellyben minden Magyar szók, és szóllás' módgyai 's különös tulajdonságai 25 fel-találtatnának; hogy azok szerént a' Nyelvnek tisztaságát meg-ítélni lehetne. Számtalan Magyar szók találatnak Hazánkban némelly környékiben, mellyek a' második, harmadik meggyében már érthetetlenek; 's a' mellyeket írásainkban gyakorta tsak azért nem alkalmaztathatunk, mivel azok vagy ismeretle- 30 nek, vagy leg-alább határozatlan értelműek. Mennyi sok szavaink vagynak, mellyek *Páriz-Pápaiban* fel nem találatnak? — Az ilyen közönséges Nyelv-Könyvnek nem-létéből következik, hogy írásainkban vagy a' sok idegen szót halmozzuk, vagy gondolatainkat tellyességgel Magyarúl akarván ki-fejezni, új szó- 35 kat koholunk, 's nyelvünknek könnyű, természetes folyását, a' sok *-delem -dalom -vány -mány*, 's több efféle végezetű, idéetlen hoszszú szókkal rúttítyuk. —

A' míg tehát ez az óhajtott nap fel-víradna, 's Hazánk- 40 nak valamelly szerentsés környékén olyan egy Társaság fel-

állhatna: el-tökélettük mi egynéhányan magunkban, ebbéli fogatkozásunkat valamennyire másként ki-pótolni.

Tudva vagyon, mennyit használnak más Nemzeteknél a Tudományoknak és a Hazai nyelvnek elő-mozdítottására, az e végett hetenként, vagy hónaponként közre-botsáttatni szokott Írások. Az efféle Gyűjtemények, ha külömbféle válogatott jó darabokból állanak, mind a Nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig az Íróknak alkalmatosságot szolgáltatnak holmi jeles munkátskájikat, mellyek külömben talán ismételül maradtak volna, számos kézbe, 's közönséges ismeretségre juttatni.¹²

Illyen egy Gyűjteményt fogunk mi, *Magyar Museum* nevezet alatt, esztendőnt által négyszer, kissebb vagy nagyobb darabokban (mert szakaszainknak vastagságát előre meghatározunk nem lehet) közre botsáttani. Ebbe a Gyűjteménybe mind azon kissebb-szabású Munkák bé-fogadtatnak, 's közre eresztettnek, mellyek jelentett tárgyunkra, az az, Anyai Nyelvünknek gyarapítottására 's a Tudományoknak Hazánkban való terjesztésére szolgálnak.¹³ Azok az érdeemes Hazafiak tehát, a kik valamely munkájokat Gyűjteményünkbe iktattatni kívánnyák, azt *szabad Postán*, vagy valamely más alkalmatossággal ide *Kassára* a *Magyar Museum* Írójához útasítván, nevöknek alá-írásával, hozzánk bé-küldhetik. — Önként értendőik azonban, hogy az ollyan Munka nyomtatásra méltó, jól ki-pallérozott, semmi személyt vagy Vallást érdeklő versengésbe nem ereszkedett, egy szóval, minden illetlen 's nem a Nemzet hasznát arányzó alaton tekéntettől mentt légyen. Ok nélkül fogna tehát az ollyan Író reánk neheztelni, ha kinek munkáját, egy vagy más tekéntetből közre nem eresztvén, önnön maga nevének-is kedveznénk.

Ezen első Szakaszban (a millyen négy az esztendőnek végével egy Kötetet fog tenni) többnyire a mi saját munkáink foglaltatnak; melly Szakasz egyszersmind példa-is lészen, miként fogjuk dolgunknak további folytatását intézni.

Reményük, hogy tőlünk minden pontban tökéletes munkát mindgyárt eleinte senki sem fog kívánni. Egy illyen Munkának egybe gyűjtését 's helyes ki-adását több és erősebb vállak' terhének ismérjük lenni magunk-is; 's azt-is tudgyuk, hogy erre számosabb Társaság, 's hivatalbéli foglalatosságtól szabad tagok kívántatnak; de az a gondolat, hogy minden

nagynak tsekély a' kezdete, — hogy ez a' példa talán majd másokat-is fel-gerjeszt, — hogy a' köz-jónak szeretete kis Társaságunkhoz majd több igaz Magyarokat-is szövetkeztet, — ez a' gondolat, mondom, sokkal édesebb reménnyel bíztat bennünket, hogy-sem akár a' nehézségeknek 's akármelly más történhető akadályoknak el-képzélése, akár más tekéntetek, meghatározott szándékunktól el-téríthessenek. Reményük azt-is, hogy, ha az Ég igyekezetünkre olyan áldást terjeszt, a' millyent annak ártatlansága 's a' Hazának szent szeretete kíván, ennyi késedelem után mutathatunk valamit idővel, a' mi régi pa-10 nasszainkat enyhíthesse.

KASSÁN, Pünköszt' Hav. Iső napj 1788.

¹ Ányos.

² Colomanni Decr. L. I. §. 6. „Non in hoc opere proprii arbitrii vestigia figo: verum praeuiis alieni itineris visibus insisto” etc. — és §. 16. ”Verum tamen tu, mi Domine! qui in huius populi linguae genere minus promptum me consideras, si quid calamus a suscepti itineris tramite declinauerit” etc. —

³ *Janus Pannonius*. Úgy írják, hogy *Cesinge János* valójában egy *Magyar Grammaticát* készített légyen; de a' melly a' 20 mostoha idők miatt el-veszett.

⁴ Hogy ezek, valamint-szintén más Nemzeteknél, nállunk-is mind bé-tellyesedhettek volna, bizonyíttják Vármegyéinknek régibb Jegyző-Könyvei; némelly Társaságoknak törvény-szabásai; meg-avúltt pereink, 's az azokban hozatott ítéletek; bizonyos vitézi meg-szóllítások, 's t. aff.

⁵ Iselin über die Geschichte der Menschheit VIII. Buch 14. Hauptst.

⁶ Iselin über die Geschichte der Menschheit. VIII. Buch 15. Hauptst.

⁷ Lásd a' *Sans-souci Philosophust* a' Német *Litteraturáról* : kiváltképpen *Boileaut a' l'Art. Poétique*ben. 30

⁸ A' *Nantesi Parantsolatnak* meg-változtatása, ez a' haldokló Babonának utólsó próbája, nem keveset használt a'

Frantzia Nyelvnek, 's a' Tudományoknak el-terjesztésére. Azok a' nemes Bújdosók, kik a' vak buzgóság miatt hazájokat el-hagyni kénytelenítették, Európában szélyel-terjedvén, 's a' Tudományokat, mesterségeket, szorgalmatosságot, és szelíd er-
5 költsöket magokkal vivén, azon országnak, a' mellyben le-tele-
pedtek, tulajdonivá tették.

⁹ Strabo X. 545. 547. óld.

¹⁰ Plutarchus, Lycurgus' élet. 206. old.

¹¹ Úgy tudósítja egy a' *Magyar Közönséget*, hogy Ha-
10 zánkhoz viseltető különös nagy szeretetéből, 's a' Köz-Jónak elő-
mozdításához való nagy buzgóságából, Tudósainknak nyomta-
tásra-méltó munkáikat ingyen magára vállalallya, 's a' maga'
költségén ki-nyomtattya — *prenumeratioért!* Így bitangoltat-
nak számtalanul a' leg-szentebb dolgoknak nevei a' leg-alatso-
15 nabb szándékokból!

¹² A Német *Litteratura* egy ilyen Gyűjtemény által jött
leg-inkább virágzásba, úgy-mint a' *Bremische Beiträge* által!
melly Munka ennek a' Száznak ötödik tizében kezdődött, és a'
Német Országi leg-szebb elméknek szüleményeit magában fog-
20 lalta. A' leg-újabb ilyen-nemű munkák: *der deutsche Merkur*,
mellyet Wieland ád-ki. Kezdődött 1773ban, és most-is folytató-
dik. *Deutsches Museum*, melly leg-előszer 1776ban jött-ki, 's
hasonló-képpen most-is folytatódik.

¹³ Többnyire ugyan a' Poézist illető Írások fognak Gyűj-
25 teményünkben foglaltattni, úgy-mint, a' mellyek Hazai Nyel-
vünknek gyarapítására leg-egyenesebben tartoznak. De mivel
a' mélyebb Tudományokból-is fordulhatnak olyan darabok elő,
mellyek ugyan-azon tárgyra nem keveset szolgálnak; tehát in-
kább akartunk annak tágasabb, mint-sem szoros értelmű neve-
30 zetet adni. Ugyan azért fogadtuk-fel a' *Museum* rövid, de szé-
les-értelmű nevezetet. Annnyival-is inkább, mivel avval efféle
Gyűjteményekben más Nemzetek-is élnek.

4. A' FORDÍTTÁS RÓL.

A' meddig egy Nemzet magától a' Tudományokban nagy előmenetelt tehet, 's remek-munkákat készíthet: addig több száz esztendők el-telnek; holott, a' másíknak találmányait költsőnezvén, kevés idő alatt a' tökéletességhez közelíthet. Innét lett a' Könyveknek egygyik Nyelvből a' másikba való fordíttása a' tudós Világban olly közönséges szokássá, de kiváltképpen az ollyan Nemzetnél el-kerülhetetlenül szükségessé, melly a' Tudományokban még nem eléggé jártas, benne azonban szapora lépést tenni kíván. Szomszéd Nemzeteinknél, kiket most tudományaikkal fényeskedni szemlélünk, mindenütt a' Fordíttás szolgált eleintén leg-nagyobb segélytségül. Miért ne követhetnők tehát mí-is ezeknek szerentsés példáit? — Sőt igyekezzünk, mind a' Régieknek, mind a' Mostaniaknak jelesebb Munkáikat, mint meg annyi meg-betsúlhetetlen kintseket, hová hamarább nyelvünkre által-tenni, 's az onnét származandó haszon által meg-mutatni, hogy a' Nemzet soha tudományra 's közönséges világosságra könnyebben és hamarább nem juthat, mint ha az a' végre készültt Munkákat anyai nyelvén olvashattya. —

Valamint azonban a' jó Fordíttásnak haszna nagy, úgy annak végbe-vitele-is nem kevés fáradságba kerül. — Szükségesek itt is, valamint minden egyéb mesterségben, bizonyos Regulák, mellyekhez a' Fordíttó magát alkalmaztatván, tökéletes munkát adhasson.

Ugyan e' végre írtam én, ama' nagy nevezetű Tudós, *Gratterer* Úr után, a' *Fordítás' Mesterségének* e' következő *Reguláit*; mellyek noha már a' múltt nyáran a' *Bétsi Magyar Műsában* ki-nyomtattak-is,¹ illendőnek ítéltém mindazonáltal, azokat, szükséges változtatásokkal, újjolag ide bé-iktatni; annyival-is inkább, mivel majd e' jelen-való Gyűjteményünknek 30 következő részeiben gyakrabban esvén a' Fordíttásról emlé-

kezet, tudhassák egyszersmind Olvasóink-is, mit kellessék közön-
ségesen, és mit-is lehessen törvényesen, egy Fordítótól megkívánni.

Közönséges regulák.

Természet szerint való dolog az, hogy az embernek a'
nyelvet, a' mellyből, és a' mellyre fordítani akar, tudni kell:
5 még-is olly Fordítókat látunk gyakorta meg-jelenni, kik sem
az egygyiket, sem a' másikat nem értik.

Értenie kell továbbá a' dolgokat, mellyek a' fordítandó
Könyvben foglaltatnak; külömben lehetetlen, hogy az Írónak
értelmét igazán ki-fejezze. Az *Öregebbik Pliniust* p. o. olly ter-
10 mézet-visgálónak kell fordítani, ki egyszersmind a' Régiség-
nek mesterségeit-is esméri.

A' Fordítónak olly kész tehetséggel kell birni, hogy min-
denik gondolatnak; mindenik szó-ejtésnek érdemit, a' dolgok-
nak mivóltához-képest, ízenként meg tudgya határozni, ne-hogy
15 azoknak választásában tudatlanságát, vagy gondatlan restségét
árúllya-el; egy szóval: jó ízlésének kell lenni.

Az Író' elmjének természeti indulattját szorgalmatosan
ki kell nékie tanulni: egyébként nehezen fogja az eredetiségnek
tekéntetét — melly mindazonáltal szükséges — a' fordításnak
20 meg-adhatni. Az Íróknak külömbése majd a' gondolatokban,
majd az írás' modgyában, majd mind a' kettőben egyszersmind,
mutattya magát. Egygyik rövid és akarja, hogy Olvasóji magok-is
gondolkodgyanak; másik bő-szavú, és minden gondolattját,
úgy szólván, eleibe *syllabizálly*a az Olvasónak. Egy ír böltsel-
25 kedve, más elevenséggel. *Curtius* tetszik írása' tsínosságáért; és
Caesar nem kevesebb örömmel olvastatik, noha minden piperé-
től meg vagyon-is fosztatva. — Az Írók' béllyege' illy nagy
külömbségének a' fordításban-is szembe kell tűnni.

Tulajdon-képpen tsak *magához hasonlót* kell az Embernek
30 fordítani. Egy Magyar *Cicero* p. o. igen szerentsetlen fordítást
adna *Plinius'* Leveleiből; mivel a' Fordítónak a' Könyv-Író
indulatait, minémúségeit, egészlen magára kell öltözni: miképp'
tselekedheti pedig azt, ha természeti hajlandóságai annak tulaj-
donságaival nem egygyeznek?

35 Igen jól tselekszik az ember, ha az egész Darabnak fordítá-
sát eleintén tsak *hamarjában*, és mintegy *első hevenyében papi-
rosra veti*, és azután lassanként jobbítgattya. Így az egygyik

által a' Fordítottásnak eredeti hangzatot ád, a' másik által pedig a' gántsoktól, és hirtelenkedés' hibáitól meg-menti.

A' fordítottásban a' munkának leg-jobb ki-adásával kell élni; az az, a' melly az írásnak rendit leg-jobban, leg-igazábban elő-adgya, és nehezebb 's homályosabb helyeit jegyzésekkel vilá-
gosítja. 5

A' régi Íróknak munkáik többnyire már külömb-külob-
féle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a' Fordítottások a'
Magyarázónak szép szolgálatot tehetnek; de önként értetődik
ám, hogy ha elég alkalmatos, azokkal hasznosan élni. — Így 10
vagyon a' mostani tudós Nemzeteknek nevezetesebb Íróira
nézve-is. —

Hogy-ha a' Fordítottásnak (a' mit senki sem fog tagadni)
az eredeti-írás' mássának, és jól-el-találtt képének kell lenni
tehát azt, a' mi az eredet-írásban van, *mind*, és, ha-tsak lehet-
séges, *ugyan-azon renddel*, ki kell nékie fejeznie: *sem többet, sem*
kevesebbet nem szabad nékie magában foglalni. Nem szabad tehát
a' Fordítottónak az eredet-íráshoz sem hozzá adni, sem pedig tölle
valamit el-venni. Ha többet foglal a' fordítottás magában, tehát
környül-írás! ha kevesebbet, *Ki-vonás* (Extractus), következés-
képpen, egyszer-sem tulajdonos fordítottás. Egy szóval: A' For-
dítottásnak az eredet-írás' hív és igaz mássának kell lenni. — Ezt
tartom én minden jó Fordítottás' első közönséges fundamento-
mának; a' honnét minden egyéb különös Regulák önként, és
minden erőltetés nélkül következnek. 25

A' Fordítottó az eredet-írástól semmit el ne végyen: tehát
ékességeitől se foszsa meg azt; és, ha a' két nyelvnek külömb-
sége meg nem engedné, ugyan-azon szépségeket a' fordítottásba-is
által-vinni, akkor a' szépségeket szépségekkel tseréllye-fel.

De az eredeti-íráshoz tóldani sem szabad semmit. *Nints* 30
tehát *jussa* a' Fordítottónak, az eredeti-írást *szebbíteni*. Olly
Írásokban-is, mellyek külömben a' nagy elmének 's mesterség-
nek remekjei, találhatni hamis gondolatokat, lankadtt rendeket,
idétlen szó-ejtéseket, erőltetett ugrásokat. *Quandoque bonus*
dormitat Homerus. HORAT. 35

K ü l ö n ö s r e g u l á k .

Hogy a' Fordítottás hív, és tökéletes légyen, szükséges
hogy: Iör ugyan-azon dolgokat, mellyek az eredet-írásban vagy-

nak, sem többet, sem kevesebbet; és egyszersmind 2or ugyan azon renddel, magában foglallya. — Sokasítás, kevesítés, a' dolgoknak máshová helyheztetése, hibák, mellyeket a' Fordítottónak kerülni kell.

- 5 A' fordításban az eredet-írásnak gondolatait-is mind, és egygyes-egygyig ki kell fejezni; semmit hozzá tóldani, semmit ki nem hagyni, semmit máshová által-tenni. Vagyon minden gondolatnak tulajdon *színe*, tulajdon *árnyékozattyá*, és tulajdon különös *érdeme*.² Vagynak igaz, és hamis; hihető, és hihetetlen; 10 mély és eleven; nemes, és nemtelen; bő, és sovány; világos, és homályos; meg-határozott, és két-értelmű gondolatok, 's t. Meg-kívántatik a' Fordítottótól, hogy ne tsak minden gondolatot közönségesen ki-fejezzon, hanem annak színét, árnyékozattyát, és érdemét-is, az eredeti-írásnak mássába által vigye. Nem 15 jobbíttya-meg az eredet-írásnak semmi hibáit: de annak főbb ékességeit sem szabad ám kevesítenie, vagy el-múlasztania. Mivel az embereknek értelmök minden időben, minden ég alatt majd szintén az; tehát ritkán fog történni, hogy a' Fordítottónak elegendő oka légyen, a' gondolatoknak az eredet-írásban lévő 20 renditől el-távoznai.

- Mivel a' *szók* és *ki-ejtések* képei a' gondolatoknak, tehát igyekezni kell a' Fordítottónak, az eredet-írásnak mássát, a' mennyire tsak lehetséges, ahhoz ezekben-is tökéletesen hasonlónak tenni. Minden nyelvben vagynak tulajdonos, és ábrázoló; 25 hathatós, és erőtlen; illendő, és dísztelen; fontos, és üres; tüzes, és fagyos; természetes, és erőltetett; kellemetes, és kedvetlen ki-mondások, 's t. A' Fordítottó, kinek az eredeti-írást sem szebbíteni, sem kortosítottani nem szabad, éppen-azokat a' szó-ejtéseket keresi-fel a' maga nyelvében, a' mellyekkel a' munka 30 az eredetiben vagyon meg-írva; és ha talám néha-néha nem talállya éppen-azokat, ollyankor annyit-érokkkal váltya-fel. Ha p o. az eredeti-írásnak felséges hangozattyát el nem érheti, tehát (ha külömben a' tárgynak minémúsége, az illetén tserét megszenvedi) valamely eleven, vagy velős szó-ejtéssel segélyt 35 magán. 's t.

- Néha a' nyelvnek hajthatatlansága vagy szegénysége nem engedi-meg a' Fordítottónak, hogy éppen oda alkalmaztasson valamely szépséget a' holott az az eredeti-írásban helyhez-tett. Illyenkor ezt a' kárt más alkalmas helyen kell ki-pótolni, 40 hogy a' fordítás, leg-alább az egészre nézve, az eredeti-írásnak

szépségeiből semmit se veszejtsen. Önnön-magától értetődik, hogy a' fordításban minden idegen szókat, mellyek nállunk polgári jussal még meg nem ajándékoztattak, mint meg-meg annyi *Barbarismusokat*, szorgalmatosan el kelléssék kerülni; nem lehet mindazáltal a' Fordítottónak vétekkül tulajdonítani, ha az eredeti-írásban találató új dolgokat és gondolatokat ő-is új szókkal fejezi-ki. Ez koránt-sem rontya, sőt gazdagíttya nyelvünket.

Minden nyelvben találatnak olyan szó-ejtések, nevek, mellyek a' másokra fordíthatatlanok. Ide tartoznak p. o. 10

1or Többnyire minden különös Tisztségeknek, Méltóságoknak, Rendeknek neveik, úgy mint: *Ephorus, Areopagita, Dictator, Triumvir* 's a' t.

2or Mértékeknek, Fontoknak, Pénzeknek külömb-kü-lömb-féle nemeik, mint: *Epha, Talentum* (Tálemtom), *Sestertium*³ *Luisd'or, Sterling, Guinee* 's a' t. 15

3or Némelly szabadabb és néha *otsmány* mondások, mellyek p. o. hajdan a' Görögöknél és Rómaiaknál minden botránkoztatás nélkül nyilván íratathattak, mí-nállunk ellenben az illendőségnek törvényeit meg- 20 sértének. Ezeket úgy kell fordítani, hogy közöttünk pirulás nélkül olvastathassanak. Azomban jól tselekszi a' Fordítottó, ha olyankor hívségének bizonyoságául, azon szókat az eredeti nyelven-is oda-függeszti.

A' kötelességek, mellyekhez az embernek magát a' beszéd- 25 nek módgyaira és a' szoknak öszve-kötésére nézve, tartani kell, igen nehezek. Tudgyuk, melly erőssé, melly hathatóssá melly elevenné válhat némelly rándulások által a' dolgoknak elő-adása. A' Fordítottónak, igazsággal, semmi ki-ejtést, semmi rándulást, már akár szépítse, akár kortsosítsa az a' beszédet, 30 ki nem kell hagyni: leg-alább, ha egyébként nem lehet, annyit erővel kell azt ki-pótolni. A' *Soloecismusok*, hibák, mellyek olly szó-ejtéseknek öszve-kötéséből állanak, mellyek a' nyelvnek különös tulajdonságához-képpeszt egybe nem köttetődhetnek, szenvedhetetlenné tészik a' fordítást. Éppen olly kevésbé tőr- 35 hetők ennek a' termékeny anyának gyermekei, tudni-illik: a' *Graecismus, Latinismus, Gallicismus, Germanismus* 's a' t. Azomban: az elmés Fordítottó a' szóllásnak bizonyos új alkalmaz-

tatásaival, mellyekre néki p. o. az eredet-írásban valamelly különös hathatós mondás, vagy eleven gondolat, alkalmatosságot ad, ékesítheti mind-azonáltal, vagy-is inkább az eredet-írásához hasonlóvá teheti fordíttását. —

5 Szabad igen-is, a' pallérozottabb nyelveknek szépségeiből néküink-is holmit költsönöznünk; tsak hogy az ilyen költésnözés igen szembe-tünő, 's a' nyelvnek természete ellen ne légyen⁴. Nem keveset nyert már ez által a' mi nyelvünk. A' M. *Kassandrának, Erköltsi Mesék'* és *Leveleknek Szerzője* bizonynyára, 's nem külömben a' *Lucanus' Első Könyvének Fordíttója*,
10 is, olly szerentsésen loptak-bé nyelvünkbe némelly idegen szépségeket, hogy azokat az olvasás közben tsak észre-is alig vészed, 's nem-is mint újságokat, hanem mint már esméretes kedves óságokat, úgy nézed. —

15 Igaz ugyan, hogy a' mennyire tsak lehetséges, szóról szóra kell fordíttani: de igen gyakran meg-történik, hogy azt tselekedni nem lehet. Majd a' nyelvnek külömbsege, majd az értelmesség, majd ismét a' jó hangozat akadályoztattya a' Fordíttót, az eredeti-írást szóról szóra követhetni. Vagynak szegény, és gazdag; hathatós, és erőtlen; könnyen-hajló, és hajthatatlan nyelvek 's a' t. A' honnét ki-tetszik, hogy nem mindenik egygyenlőül alkalmatos a' fordíttásra. A' mostani Európai miveltebb
20 nyelvek között erre nézve az Olaszt tartják könnyebbnek: a' Frantziákéban ellenben majd minden nyomon akadályt talál a'
25 Fordíttó. A' Németeké sem nem olyan nehéz a' fordíttásra, mint a Frantzia, sem nem olly alkalmatos mint az Olasz; — mint-egy a' közép helyet foglallya közöttek. — A' Görögöknek és Deákoknak tellyes hatalmokban vólt szavaiknak öszverakása: a' beszédnek hol eleire, hol végire, hol közepire tehetek
30 majd minden szót; a' mint tudni illik a' dolognak természetes rendi, vagy a' ki-mondásnak hathatósága, vagy a' jó hangozat, egy szóval: a' beszédnek haszna, kívánta. — Ha már ezek az előszámlált Európai Nyelvek egymásra való nézve a' fordíttásban olly nagy nehézségeket szenvednek: mitsoda akadályokat nem
35 fog találni, ha ki azokból a' mi nyelvünkre akar valamit általteni? — a' mi nyelvünkre, mellynek ezekkel semmi atyafiséga, semmi hasonlatossága nintsen. — Ugyan-ez a' nagy külömbség okozta némellyekben ama' bal vélekedést, kik a' nyelvnek belső tulajdonát nem tekéntvén, tudatlanságok helyett, annak elég-
40 telenségét vakmerőül vádolták. —

Az *ábrázolatok*, az *ékes ki-mondások*, a' *szóknak* *rendes*
összverakások 's t. különösen meg-érdemlik a' Fordítottónak figyel-
metességét. Mivel az eredeti-írásnak főbb ékessége ezekben
áll, tehát a' Fordítottónak vagy ugyan-azon ábrázolatot a' ki
fejezésekben, ugyan-azon fényt a' beszédnek módgyaiban, a' 5
szóknak össze-rakásában ugyan-azon természetes rendet kell
ki-fejezni, vagy, ha a' nyelvnek tulajdonsága azt nem engedné,
ezek helyett hasonló ékességeket alkalmaztatni, a' nélkül, hogy
a' gondolatot vagy a' szóknak szaporíttásával el-erőtlenítse,
vagy azoknak össze-vonásával meg-homályosítsa. Némellykor 10
a' nyelvnek tulajdonsága nem engedi, ezeket, 's más efféle szép-
ségeket ugyan-azon ki-ejtésekhez és szóllás' módgyaihoz ragasz-
tanunk, a' mellyekhez az eredeti-írásban ragasztattak. Illyenkor
szabad a' Fordítottónak, az afféle ki-maradott ékességet más
valamelly, vagy előtte lévő, vagy utánna-következő helyen, 15
a' mint osztán leg-illendőbb lészen, alkalmaztatni; hogy a'
fordíttás leg-alább az egészre nézve, annyi szépségeket foglallyon
magában, valamint-szintén az eredeti-írás.

A' *köz-mondások* különös ékességei az Írásnak; és mivel
ezenn-fellyül még egész Nemzeteket-is ábrázolnak, a' Fordítottó- 20
nak egygyet sem szabad el mulatni közzülek. Nem könnyen
lészen egy olyan nyelv, mellyben ha nem szintén azok-is, leg-
alább annyit-értő köz-mondások, mint akármelly másikban, ne
találtattnának. De szorgalmatosan el kell ám e' mellett, a'
tárgynak minémúsége szerínt, az al-nép' köz-mondásait kerülni; 25
— mert azok gyakorta alatonok, némellykor motskosok-is.
Olyanokkal kell élni, mellyek jó-társaságbéli hangozatúak. —

Nem elég azomban, hogy a' Fordítottó a' dolgokat, a' gon-
dolatokat, a' ki-fejezéseket, és beszédnek változásait, az eredeti-
írásból annak mássába által-vigye; meg-kívántatik tőlle még 30
az-is, hogy a' kerek-beszédeket (*periodusokat*) ezeknek egygyik'
a' másikával való egybe-kötésöket, a' mennyire tsak lehetséges,
változtatás nélkül meg-hagyja: mert az Íróknak külömböztető
minémúségök jó részint a' kerek-beszédeknek módgyában, és
összve-kapcsolásában, vagyon. A' nyelvnek külömbösége, az értel- 35
messég, és a' jó hangozat az egyedül, a' mi a Fordítottónak sza-
badságot adhat a' változtatásra. A' ki tehát ezen három eseten
kívül valamelly *periodust* — bár még olyan hosszú lenne-is
az — többekre fel-oszt, vagy többekből egygyet tsinál, avagy
azóknak kötésöket el-öldgya, — nem fordítt jól. 40

Mivel a' beszédnek részetskéi, kivált a' Görög és Deák nyelvben, nem tsak a' gondolatoknak öszve-ragasztására, hanem az egész beszédnek szépítésére-is, igen sokat használnak, tehát a' fordításban-is, a' mennyire tsak lehet, meg kell azokat
5 tartani.

Ezek, itéletem szerint, a' *Fordítás' Mesterségének* főbb *Regulái*. — Keményebbek talán valamennyire, de fontos tzelra-is vezérlik a' velek élni akarókat. A' fordítást közönségesen illetik, 's azért könnyű szerrel lehet akárminémű Írásnak magyará-
10 zására alkalmaztatni, a' nélkül, hogy arra más Regulákat szabni szükség lenne.

¹ A' 47. és 48. darabban 1787. esztend.

² Ez a' három szó-ejtés a' Kép íróktól van költsönözve.

³ A' Zsidó, Görög, Római, és Magyar Régi pénzekről lásd
15 *Paris-Pápaít*, Deák Szó-Tárjának végén.

⁴ Közönségesen: Minden nyelven nagy mértékletességgel kell élni az efféle költsönözésben; de annyival nagyobb, a' mennyivel a' két nyelv egymástól különbözőbb. Midőn tehát az illetén idegen szó-ejtések' követését nekünk-is szabadnak
20 lenni állítottom, egyszersmind azt-is előre fel-tésem, hogy az Újjító a' mí Ásiai Nyelvünknek az Európaiaktól való nagy külömbségét el-nem felejtí, 's olly tehetséggel bir, mellyet egy nyelvnek ékesíttése az Újjítóban meg-kíván. Mert a' nyelv tsak-ugyan nagy elmék által mehet nagy szépségre.

5. [DOLGOZATOK ÁNYOS PÁLRAÓL]

I.

Ányos Pálról.

Azon szerentsés-születésű Iróink közül, kik a' leg-szebb természeti ajándékokkal bírván, jeles érdemeikért közönséges esmeretségre, 's hazafi társaiknak tiszteletére méltók volnának, és még-is feledékenységben maradnak, egy vólt *Ányos Pál*-is. Ez a' nemes Iffiú, ki idővel Nemzetünknek gyönyörúsége lett 5 vólna, ez-előtt már egy-néhány esztendőkkel, életének *28diká-ban*, meg-holt; és még sem találkozott mind eddig-is senki, a' ki az ő különös-kedvességű Verseit öszve-szedvén közre botsátotta vólna. El-felejtve nyúgoszik szegény a' földnek gyomrában, mint-ha soha közöttünk sem lett vólna! — Hazánkfijai- 10 nak érdemeikhez mutatott illetén érzéketlenségünk, ki-mondhatatlan, mi nagy kárára válik a' Hazának. Ez által nem tsak efféle kintseink rejtekben maradnak, de még több más Íróink-is, kiket külömben a' Hazának és ditsősségnek szeretete talán sok jeles dolgokra vezetne, meg-szomorodnak 's el-kedvetlenednek. 15

Ugyan-is mí-nékünk Magyaroknak, ha ditséretes igyekezeteink által Hazánknek tetszését, ezt a' mí számtalan fáradságainknak egygyetlen egy, kedves takarmányát, meg nem nyerhettyük, mi szolgálhat még egyéb vallyon! ösztönünkre?—

Melly helyre-hozhatatlan kárt vallott légyen a' Magyar 20 Poézis *Ányosnak* olly idő előtt történt halálával, azok, kik némelly munkátskáját kezekbe kaphatták, eléggé tudgyák. — Életéről, 's Írásairól annak idejében majd bővebben szóllok. Most tsak valami keveset jegyzek ide verseinek minéműségéről.

Ányos többnyire két-sorú végezetes versben írt, úgy- 25 mint a' melly leg-alkalmasabb mind a' Költőnek elméjét szabadon jártatni, mind az Olvasót a' Gondolatoknak 's verseknek könnyű, természetes folyásával gyönyörködtetni. Nem-is egyéb végre vétetődtek szokásba az egygyenlő-végezetű Versek, hanem hogy az utolsó szóknak mértékletes egygyenlősége ketsegtetvén 30 füleinket, a' gondolatoknak szépsége annyival kellemetesebb

foganattal hozattassék elménkbe. A' hallás leg-kényesebb érzékenysége az Embernek. Az egy-forma hangoknak mértékletes egygyeztetése kedves nékie; valamint-hogy ellenben azoknak erőltetett többszörezése úalmát okozza. E' végre (kiváltt a' 5 hosszabb Költeményekben) a' négyesnél tsak-ugyan alkalmasabb a' két-sorú Vers.

Nem következik mindazonáltal ebből az, mint-ha én a' Négyes Verset meg-vetendőnek lenni állítanám: Koránt-sem; ilyen következtést tsak azok a' *Verselők* húzhatnak szavaimból, 10 kik a' Poézisnak mivóltát többnyire tsak a' szóknak egyenlő végezetében helyeztetik; nem általván, mint valamely különös Poétai talentommal ditsekedni, ha négyes versben *némelly nap' száz strófját írhattak*.* Innét van az ízetlen verseknek olly temérdek sokasága, melyeket ha valamely Második *Sándor* 15 meg-visgáltatna, talán még *hét jóra* sem találna.**

Mennyire ment légyen *Ányos* a' Verseknek említett nemében, és egyszer'smind a' Poézisban, önnön munkájiból tetszik-ki leg-inkább. Ide írom példa gyanánt az *Isteni Gondviselésről* írtt elmélkedését; melly darab tsak fordítottás ugyan, vagy-is inkább 20 az idegen Írónak tsak tulajdon ínye szerént való követése; de a' mellyből nyilván meg-látszik még-is, hogy *Ányos* született valóságos derék Poéta volt. Melly gyönyörű és kellemetes színekkel festi gondolatait erről a' mély és felséges tárgyról, önnön maga ítéllye-meg az értelmes Olvasó.

AZ ISTENI GONDVISELÉS

25 Hol van olly Istenség, mint *Te*, ki karoddal
Mindent teremtettél, 's éltetsz hatalmoddal? —
Tölled függ e' Világ roppantt épülete,
Tölled e' Kerekség' minden szegelete;
Istene vagy Szeráf' égő szerelmének,

30 * — — *Amet scripsisse ducentos*
Ante cibum versus! totidem coenatus. — —
Garrulus, atque piger scribendi ferre laborem;
Scribendi recte: nam, ut multum, nil moror. — —

Horat.

35 ** *Nagy Sándor* illy fel-tétel alatt fogadott *Choerilussal* hogy minden egy jó versért egy *Philippust* (pénznek neve), minden egy rossz versért pedig egy pofon-tsapást nyerjen. — Alig találkozott az egész munkában *hét jó vers*.

Istene leg-kissebb plánta' gyökerének;
 Minden, a' mi lebeg, piheg, gondolkozik,
 A' Te teremtésed, 's Te-néked áldozik.
 Mennyire a' szellő repül fúvásával,
 'S mennyire a' Nap hat arany sűgárával: 5
 El-érsz végezetid' örök hatalmával,
 'S tetszésed szerént bánsz kezed' munkájával!
 Vétkesen álmadoz *Epikúr* magában,
 Úgy festvén Istenét fényes trónussában:
 Mint-ha nem ügyelne e' szép Kerekségre, 10
 Mellyet semmiségből hozott fényességre.
 Mert az a' Hatalom, mellyet töményünkkel
 Tisztelünk Egében, 's imádunk szívünkkel,
 Mint Atya, úgy vigyáz kedves szülőtyyére,
 Kegyességgel teként nagy teremtésére. 15
 Hát talám, ki lelket alkotott testünkben,
 'S gondolkodó erőt gyúllasztott eszünkben;
 Nem ügyel Ő rólla tett ítéletinkre?
 'S nem néz hálá-adó érzékenységinkre?
 Hát talám, kit minden állat életével 20
 Magasztal, 's ditsekszik illy Teremtőjével,
 Nem fog gondolkodni azok tartásáról,
 Kiket elevenné tett semmi-vóltáról?
 O! ha a' féreg-is érdemlett teremtést,
 Mért nem érdemelne tőlle gondviselést? 25
 "Mit? még a' féreg-is, kit mí meg-vetéssel
 Nézünk, 's meg-tapodunk gondatlan lépéssel,
 Érdemelné, Egek' kék bóltozattyáról
 Hogy reá tekéntszen Isten trónussáról?
 Nagy tsekélység vólna olyan Méltóságnak 30
 Ki karján nyugszik az örök bóldogságnak." —
 Így szól az emberi kevély vélekedés,
 Kit szín tsiklándoztat, 's múló képzelődés,
 És tsak az érdeemes mélyy tiszteletére,
 A' mi arany sűgárt boríthat szemére! 35
 O! te, ki így ítélsz okoskodásoddal,
 El-hiheted, tsudát tapodsz meg láboddal!
 Teremts egy olly férget, ki éllyen, 's érezzen,
 Ki éltét szeresse, 's élelmet szerezzen;
 Ha nints annyi erőd? imádd Teremtőjét, 40

Imádd olly tsudának, mint te vagy, szerzőjét;
'S valld-meg, hogy érdemes az Isten' gondgyára,
Ki ezt-is teremté Világ' tsudájára!

5 Nézz egy virágokkal bé-festett mezőre,
Melly illatyát bízván estvélyi szellőre,
Elődbe repíti, 's kér, hogy nézz reája,
Melly kies térsége, 's mely szép bokrétája,
Mondd-meg! nem látod-e minden virágjában
10 Mondd! ki ékesíti ama' telekeket,
Hol gazdag kalászkok le-hajtyák fejeket?
S' ki húllattya harmat' ezüstös tseppjeit,
Hogy itassák búza' szomjús gyökereit? —

Ott egy pataknál ülsz, mely szép tsörgésével
15 Fut a' virágok között kristályos vizével.
Ketsegtet, 's szívesen nézed kis habjait,
Szívesen tekénted illatos partyait.
Mit gondolsz? hát ennek ki intézte úttyát?
Ki szerzi vizeit? ki tartya-fenn kútytát? —
20 Ím'! látod a' gondos Természet' képéből,
Hogy mind Istennek él gondviseléséből.

Látsz amott egy terhes felleget meszszéről,
Melly minden fényt el-űz az egek' térjéről.
Előre botsáttya süvöltő szeleit,
25 'S úgy közelget, szórván pusztító tüzeit.
Kárpát' bértzekeit vélnéd formájából,
Vagy Etnát lángokat okádni torkából:
Úgy nyúlik fel-felé setét tornyaival,
Meg-rázzván a' Földet bús morgásaival.
30 Retteg a' Természet egész erejében,
Rettegsz te-is kunyhód' setét szegletében.
Védelmért sohajtasz, félsz mennyköveitől,
Félsz az Istenségnek erős kezeitől, —
Mint midőn kis madár, sziklás rejtekéből
35 Látván a' Sólyomot repülni fészkeből,
El-bújik az erdők' berkes homályában,
Várván idvességét tölgy-fa' odujában.
Nem érzed-e ekkor Teremtőd' karjait,
Ki száz halál közt-is fedezi fijait?
40 'S ámbár fejed felett tsattog mennykövével,

Még-is védelmezni tud kegyességével;
 Tsak hálá-adó légy, 's áldd fényességében
 Azt, ki Atyád, noha mennydörög egében. —
 Mennyünk most *Lybia'* fővény hegyeire,
 Nézzünk a' felhőkig nyúló fenyvesire. 5
 Meg-láttyuk, hogy szalad kis Őz rejtekiben,
 Hallván az Oroszlányt bőgni erdeiben.
 Mért fél? mért szalad-el határja szélére?
 Hogy tudja Gyilkossát? 's mért vígyáz éltére? —
 Nézzünk tovább minden állatok nemére, 10
 Melly híven igyekszik mind-egygyik végére:
 Azok, kik tanyánkban eszik baglyáinkat,
 Békességgel hordgyák terhes jármainkat,
 Kik pedig még vadan járnak határinkat,
 Rettegik halállal töltött puskáinkat. 15
 A' Sas fellegekig hat repülésével,
 Féreg pedig porban mászkál kis testével;
 A' Méh eledelét önnön munkájából
 Vészi, mellyet készített tavasz' virágjából;
 A' Karvaly pediglen hajnal' hasadttával 20
 Ki-repül az égre, 's ott lebeg szárnyával;
 Vígyáz mindenfelé, hol kapna prédára,
 Azután, mint villám, le-tsap a' pajtára,
 Fel-függeszt egy szelíd Galambot körmére,
 O! láttam, hogy vitte kegyetlen fészkére! 25
 Mondd-meg! ki taníttya e' vad állatokat,
 Hogy minden ész nélkül tudhassák tárgyokat?
 Mondod, a' természet? — hát ezt ki szerzette?
 Nem-de az, ki ezt-is vélek teremtette?
 Úgy van, Mindenható! Te taníttod őket, 30
 Te nőtetsz éltekre zöldellő mezőket!
 Hát én, kit nemessebb kezed' munkájából
 Emberré teremtél agyag' kovásszából;
 Én! kire rá tetted titkos petsétedet,
 Ruházván lelkemre Isteni képedet; 35
 Én! ne érdemellyem gondviselésedet,
 Ki ész' 's szabadsággal imádom nevedet?
 Ott egy virágotska halavány színével
 Jelenti, hogy el-hal, 's múlik szépségével;
 Itt egy Szarvas piheg el-aggott mellyéből, 40

'S készíti páráját ki-fújni testéből;
Ügyelsz mind-egygyikre, 's intézed végeket,
Intézed enyészni kezdő életeket;

Tsak én, kinek lelke Halál' törvényétől
5 Szabad, 's örökségre repül-el testétől,
Légyek el-rendelve sors' vak erejére,
Melly felettem függjön, 's hányhasson kedvére?

Nem, nem! nagy Teremtőm! gondolsz te miveddel;
Tekéntesz reám-is atyai szemeddel!

10 Még midőn lebegtem a' bús semmiségben,
Már el vólt rendelve a' nagy Istenségben:
Melly szempillantásban száll rám bóldogságom,
'S mellyben fog üldözni bóldogtalanságom. —

O! te nagy Hatalom! látlak trónusodban,
15 Látom Világunkat nyugodni karodban! —

Te vezetted *Sándort* Perzepoly' várához,
Te vezetted *Cézárt* Rubikon' partjához;
Szomorú Spártának dőlő falaira

Te vontál örökös fátyolt hamvaira.

20 Így tsinálsz várokat kórós pusztaságból,
'S ismét pusztaságot kevély uraságból!

Látod a' 'jövendő' setét éjtszakáját,
'S úgy renedeled ember' szerentse-kotzkáját.

Mindent el-intézel szent akaratoddal,

25 'S bé-is tellyesítesz örök hatalmoddal.

Van tehát olly erő Világunk' rendében,
Kinek élünk halunk gondviselésében.

Még egy kis darabot ragasztok ide ilyen két-sorú Vers-
ből; melly bánatos-szerű darabotska egyszersmind az ő érzé-
30 keny, 's Hazája' szabadságáért reszkető nemes szívének, és
Nemzetéhez viseltetett forró szerelmének mint-egy bélyege
légyen. Kezdeté ez egy Levélnek, mellyet *Ányos* (1782dik esz-
tend. 10dik Febr.) Nyitra Vármegyéből, *Elefánti magánosságá-*
ból, egy jó baráttyához Budára botsátott vólt.

35 Itt van farsang' vége, 's még fánkot sem ettem,
Mellyet néha-napján annyira szerettem.

Nem látok Ifjakat repülő szánokkal,

Futni paripákat tsergő szerszámokkal. —

Mély hallgatás tölti egész környékemet.
Lukánus Máróval mulattya szívemet. —
 Egygyik dühösségnek vezet templomához,
 Szegény *Priamusnak* vóltt palotájához;
 Hová egy Szökevény kísérvén Mátkáját, 5
 Nemzete' vérevel festé nyoszolyáját. —
 Másik szabadságnak bús temetőjére
 Hív, *Thessaliának* gyászos mezejére.
 Itt sirattya Rómát mennyei lanttyával;
 Szánakodást gerjeszt bennem fajdalmával. 10
 Kínos keserűség! o! ne terjedgy reánk!
 Ne tudgya terhedet, 's ne esmérjen Hazánk!
 — — — — —
 — — — — —
 Ilyen gondolatok lepik-el lelkemet, 15
 Midőn a' hó fedí bértzes vidékemet;
 Mellyet a' szünetlen erdők' sűrűsége,
 Hegyek' magassága, völgyeknek mélysége, —
 Iszszonyúvá tészzen Nézők' látásának: 20
 Mennyit kell érezni itt egy Poétának? 's a' t.

Melly könnyű folyások légyen *Ányos* két-sarkú Verseinek,
 ez a' két példa eléggé mutattya. Hanem készített ő mindazon-
 által Négyest-is jó számmal, de mind olly természetes és kedves
 folyásúak ezek-is, és mind olly válogatott szókkal íratattak,
 a' millyeneket tsak magok a' Músák szoktanak mennyei aja- 25
 kaikra szedni, és annak a' ritka-szerentséjű halandónak nyelv-
 vére rakosgatni, kit már születésekor ki-választván, kisdedségé-
 től fogva Hippokrén' szent italára szoktattak, 's a' Poézisnak
 leg-belsőbb titkaira megtanítottak. Imhol a' példa :

EGY BÓLDOGTALANNAK PANASZI A' HALAVÁNY HÓLDNÁL 30

Szomorú tsillagzat! melly bús sűgárokkal
 Játszol a' tsendesen tsergő patakokkal!
 Tsak te vagy még ébren bölldogtalanokkal,
 Kiknek szíve vérzik, 's küszködik bajokkal!
 Hallyad! hogy sohajtnak estvély' homállýában, 35
 Midőn a' Természet szunnyadoz álmában;
 Nints álom ezeknek gyászos kunyhójában,

El-tűnt! el-távozott bődögabb házában!

Ott egy temetőnek látom keresztyeit,
Bádogyadt szél mozgattya tziprus' leveleit;
O! az árnyékozza sokak' tetemeit,
Kik velem érezték ez élet' terheit.

5

Egy fejér árnyékot szemlélek sírjából
Suhogva fel-kelni halottas honnyából.

Vallyon! nem leszs-e ez azoknak számából,
Kik, mint én, könyveztek szívük' fájaldmából?

10

O! bár felém jőne! — nem félnék képétől;
Többet reménylenék borzasztó lelkétől,
Mint élő halandók' szemfényvesztésétől,
Kiknek számkivettve vagyok kegyelmétől.

15

Jaj, de ismét el-tűnt! — ez-is fut engemet, —
Talán észre vette húllani könyvemet!

O! hát nints már senki, a' ki nyögésemet
Hallaná, 's enyhíteni akarná ügyemet!

20

Üss, te bődög óra! a' melly inségemből
Ki fogsz szóllítani illy sok gyötrelmemből,
Szakaszd-ki e' sebes szívet kebelemből,
'S tsinálly port, agyagból készített testemből!

Talán majd valaki jő sírom' szélére,
'S akasztván egy darab fátyolt keresztére,
Reá emlékezik baráttya' szívére,

25

Egy könyvet gördítvén hideg tetemére!

Illyen egy Poétának Munkáji, kétség kívül kedvesek lesznek Magyarainknak. Jelentem azért, hogy én el-tökéltem magamban, azokat, mihelyest egybe-szedhetem, szép, tiszta nyomtatásban, közre botsáttani. Már jó vastag nyalábot öszvegyűjtöttem ugyan Verseiből, de noha már harmadik esztendeje fordul, miolta öszve keresésekben fáradozom, nagy számmal vagynak még-is, mellyeket még mind eddig kezemre nem keríthettem. Kérem e' végre mind azon Magyar Hazafijakat, a' kinknél Ányosnak valamelly munkáji találtattnak, ne sajnállyák azokat hozzám által-küldeni, hogy jelentett szándékom szerint Nemzetünkkel közölhessem. Ányosnak ditsőssége, és a' Haza kívánnya ezt tőllök; — és kinek vólna másnak azokhoz nagyobb igazsága?

A' kiadónak előbeszédgye.

Ányosnak részenként 's már ezelőtt több esztendőkkel kiadott egynéhány költeményei olly különös kedveséget nyertek; minden munkájának öszve-gyűjtések 's közrebotsáttások iránt tett jelentésem olly nagy örömmel fogadtatott mindenfelé a' Magyar Hazának érdemes tudós fijaitól: hogy 5
előre könnyen elgondolhatom, melly jó szemmel fogják most látni e' jeles poétájoknak megjelenését mind azok, valakik a' szépet és jó t érezni, 's anyai nyelveket illendőül betsülni tudgyák. Sőt elhihetem, hogy nehezen-is esett sok jó és buzgó hazafiaknak az utánna való hoszszas várakozás. — 10

Tudtam vala, hogy Ányos' írásai megvannak valahol, valakinél; de, noha eleget fáradoztam felkeresésekben, több esztendők elfolytak még-is, míg nyomokba akadhattam; — a' mint-hogy valójában még e' mái napig sem vehettem azokat mind kezemhez. 15

Ányos' versei, „a' mint öszve valának írva, (úgy mond egy még életben lévő jó baráttya) Tisztelendő *Bersenyi Kristóf* Paulínus' kezébe jutának (1784 esztendőben); ettől kikérte azokat Fő-tisztelendő *Zsolnai Dávid*, Veszprémi Kánonok Úr, azzal az ígérettel, hogy ki fogja nyomtattatni." — A' poétának 20 ezen kérdésben lévő írásai, negyed rétbén öszve-köttetve, nálam vagynak; de ez az *egy kötet*, mellyet a' Pozsonyi koronázás után (1790 esztendőben, November' vége felé) a' most-nevezett Kánonok Úr maga adott kezemhez, nem foglallya magában Ányosnak minden munkájit. A' többit tehát más helyeken 25 kellett felkeresnem, másoktól öszve-szereznem.

A' midőn 1793 esztendőre már annyit öszve-gyűjtöttem, hogy egy kötetre valót közre botsáthattam volna: olly sok új akadályokra találtam egyszerre 's véletlenül, és azután olly sok viszontagságok között hánytavetette életemet a' bal 30 szerentse, hogy lehetetlen vala mind eddig, régen tett ígéretemet tellyesítenem. Reményilem azért édes Hazámtól, hogy nem fogja vétekkül tulajdonítani ebbéli késedelmemet; valamint szinte azon szolgálatnak akaratom ellen történt elmúlását-is, mellyet szerető fijától külömben talán kívánhatott volna, — 35

El-tűnt! el-távozott bódogabb házában!

Ott egy temetőnek látom keresztjeit,
Bádgyadtt szél mozgattya tziprus' leveleit;
O! az árnyékozza sokak' tetemeit,
Kik velem érezték ez élet' terheit.

Egy fejér árnyékot szemlélek sírjából
Suhogva fel-kelni halottas honnyából.

Vallyon! nem lesz-e ez azoknak számából,
Kik, mint én, könyveztek szívük' fájdalmából?

O! bár felém jőne! — nem félnék képétől;
Többet reménylenék borzasztó lelkétől,
Mint élő halandók' szemfényvesztésétől,
Kiknek számkivette vagyok kegyelmétől.

Jaj, de ismét el-tűnt! — ez-is fut engemet, —
Talán észre vette húllani könyvemet!

O! hát nints már senki, a' ki nyögésemet
Hallaná, 's enyhíteni akarná ügyemet!

Üss, te bódog óra! a' melly inségemből
Ki fogsz szállítani illy sok gyötrelmemből,
Szakaszd-ki e' sebes szívet kebelemből,

'S tsinálly port, agyagból készített testemből!

Talán majd valaki jó sírom' szélére,
'S akasztván egy darab fátyolt keresztére,
Reá emlékezik baráttya' szívére,

Egy könyvet gördítvén hideg tetemére!

Illyen egy Poétának Munkáji, kétség kívül kedvesek lesznek Magyarainknak. Jelentem azért, hogy én el-tökéltem magamban, azokat, mihelyest egybe-szedhetem, szép, tiszta nyomtatásban, közre botsáttani. Már jó vastag nyalábot öszvegyűjtöttem ugyan Verseiből, de noha már harmadik esztendeje fordul, miolta öszve keresésekben fáradozom, nagy számmal vagynak még-is, mellyeket még mind eddig kezemre nem keríthettem. Kérem e' végre mind azon Magyar Hazafijakat, a' kiknél Ányosnak valamely munkáji találtattnak, ne sajnállyák azokat hozzám által-küldeni, hogy jelentett szándékom szerint Nemzetünkkel közölhessem. Ányosnak ditsőssége, és a' Haza kívánnya ezt töllök; — és kinek vólna másnak azokhoz nagyobb igazsága?

A' kiadónak előbeszédgye.

Ányosnak részenként 's már ezelőtt több esztendőkkel kiadott egynéhány költeményei olly különös kedveséget nyertek; minden munkájának öszve-gyűjtések 's közrebotsáttások iránt tett jelentésem olly nagy örömmel fogadtatott mindenfelé a' Magyar Hazának érdemes tudós fijaitól: hogy 5
előre könnyen elgondolhatom, melly jó szemmel fogják most látni e' jeles poétájoknak megjelenését mind azok, valakik a' szépet és jót érezni, 's anyai nyelveket illendőül betsülni tudgyák. Sőt elhihetem, hogy nehezen-is esett sok jó és buzgó hazafiaknak az utánna való hoszszas várakozás. — 10

Tudtam vala, hogy Ányos' írásai megvannak valahol, valakinél; de, noha eleget fáradoztam felkeresésekben, több esztendők elfolytak még-is, míg nyomokba akadhattam; — a' mint-hogy valójában még e' mái napig sem vehettem azokat mind kezemhez. 15

Ányos' versei, „a' mint öszve valának írva, (úgy mond egy még életben lévő jó baráttya) Tisztelendő *Bersenyi Kristóf* Paulinus' kezébe jutának (1784 esztendőben); éttől kikérte azokat Fő-tisztelendő *Zsolnai Dávid*, Veszprémi Kánonok Úr, azzal az ígérettel, hogy ki fogja nyomtattatni.” — A' poétának 20 ezen kérdésben lévő írásai, negyed rétbén öszve-köttetve, nálam vagnak; de ez az *egy kötet*, mellyet a' Pozsonyi koronázás után (1790 esztendőben, November' vége felé) a' most-nevezett Kánonok Úr maga adott kezemhez, nem foglallya magában Ányosnak minden munkájit. A' többit tehát más helyeken 25 kellett felkeresnem, másoktól öszve-szereznem.

A' midőn 1793 esztendőre már annyit öszve-gyűjtöttem, hogy egy kötetre valót közre botsáthattam volna: olly sok új akadályokra találtam egyszerre 's véletlenül, és azután olly sok viszontagságok között hánytavetette életemet a' bal szerentse, hogy lehetetlen vala mind eddig, régen tett ígéretemet tellyesítenem. Reményilem azért édes Hazámtól, hogy nem fogja vétekiül tulajdonítani ebbéli késedelmemet; valamint szinte azon szolgálatnak akaratom ellen történt elmúlását-is, mellyet szerető fijától külömben talán kívánhatott volna, — 35

's melyet valóban minden szerentsébb-születésű polgárjától méltán megkívánhat.

Imhol vannak tehát most Ányosnak mind azon munkáji, a' melyekre eddig-elé szert tehettem. Azok, a' melyek itt 5 (ezen nyomtatott kötetben) nem találtnak; vagy nintsenek kezemnél, vagy pedig nem nyomtatni valók. Ha idővel előkerülnek, és nyomtatásra alkalmasok lesznek: akkor, jó baráttyainak leveleikkel egygyütt, vagy én-tőlem, vagy más akármelyik Magyar Poétától (mert Ányos' kiadójának, poétának — legalább versszerzőnek — kell lenni magának-is) *második kötet* vagy *toldalék* gyanánt ki fognak adattathatni. —

Olvasván Ányosnak kiadása iránt a' Magyar Múzeumban közönségessé tett jelentésemet,* azt kívánták tőlem némelyek: hogy, minek-előtte munkájit kinyomtatattam, jobbítsam-meg 15 poétai fogyatkozásait, 's leveleikben kijegyzett versbéli *hibáit*; és, hogy annál könnyebben 's bizonyosabban elérhetnék tzellyokat, példákat-is küldöttek a' véltt jobbításra. Jóvá hagytam szándékjokat; de tanáttsoakat, a' közlött példák szerént, nem követhettem, mert — szentségtörésnek tartottam volna, a' 20 Magyar Apolló' egygyik fő-papjának írásait úgy megrongálni! Mások ellenben azt akarták volna, hogy minden verseit úgy, a' mint kezemhez jöttek, minden hibákkal egygyütt, (ki nem vévén még a' leírásakor történteket-is) *betű szerént* nyomtattassam-ki. Ezeknek sem teheték eleget: jól tudván több másokkal 25 én-is, *hol és mit* kívánhasson a' *diplomatica fides*; mit kívánnyon-meg, ellenben, az illyfélékben egygy okos kiadónak kötelessége, és magának-is egy nem régen (sőt mí-velünk) éltt poétának dítsőssége.

A' közép útonn jártam tehát; az az: helyre hoztam a' 30 valóságos és tetemesebb fogyatkozásokat; megegyengettem a' hibás verseket; és azt, a' mi azokban nyelvünknek kényes természetét, vagy a' poézisnak megszeghetetlen regulájit sértette, — a' mennyire az *értelemnek tsonkítása vagy egész rendeknek felbontása nélkül* lehetséges vala, — szabadon 's könnyű 35 kézzel megváltoztattam.

Mert valóban *kényes* a' Magyar Nyelv! Ollyan, mint ama' szabadon-született, jól-neveltt, 's minden viszontagságai között-is ártatlanságban maradott szűz Leány, a' kinek tiszta erkölttse,

* Magyar Múzeum. Pestenn, 1788. eszt. I. Kötet. I. Negyed. 62. lap.

's ennek érzéséből származó nemes büszkesége, semmiféle erőszakot el nem szenved. Megnyerheted idővel és tetszésedre hajthatod nagyra-termett 's minden szépnak és jónak elfogadására alkalmas szívét, — ha illendő módgyát tudod, és olly boldog tsillag alatt születél, hogy ezt tudhasd; de (akárki légy különben!) e' nélkül ne járúly hozzája, ne alkalmatlan-kodgyál rajta: mert — szégyennel-tele kosarat kapsz!

Nem ártana talán, az illy szerentsétlen kérőknek (nyelvünk' alkalmatlan pallérozójinak) valamivel nyilvánban szóllanunk. De nem akarom tartóztatni beszédemmel az Olvasót; és magát-is ezt az új életre támadott, 's hosszas halála után titkos fészkéből kirepülni vágyakodó ritka madárt. — Indúly, kedves Múza! a' tavasznak vidám szellőjivel; térj-viszsa, tetszésed szerént, annak az édes hazának boldog vidékire, a' mellynek kebeléből már több esztendőök előtt (velem egygyütt) kiköltöztél; eredgy egész bátorsággal, és kovályogj könnyen-lebegő szárnyaidon a' Magyar Ég alatt! Tiszteld és gyönyörködtesd, mennyei lantodnak majd víg öröme gerjesztő, majd édes bánattal elegy andalgásba szenderített zengedezésével, ama' két országra szakadt ditső Nemzetet, melly a' Világnak e' táján még nyelvedet érti; és, ha kedvére fogsz (reménységünk szerént) találhatni; ha látni fogod, hogy, emlékezvén Ányos-sáról, nem feledkezett-el még tellyességgel arról-is, a' ki most téged hozzája botsátt: tiszteld egyszersmind és gyönyörködtesd helyettem-is! . . . De, elérkezvén hatáira, mondd ezt legelőbb-is mind azoknak, a' kik hallani akarják:

„Ismérjetez reám szavamról, Hazámnak fíjai! Fogadgyatok-fel hív kebeletekbe; és, hallván magyar énekemnek néhol talán érzékenyebb, 's azért talán nem éppen mindenek' füleinek eggyaránt tetszhető, szokatlan hangzását, főképp' pedig a' bal vélekedésre hajlandóknak kíméletlen ítéleteket, jusson eszetelekbe: hogy, a' melly szépen-illatozó gyönyörű virágnak édes kelyhéből mézet gyűjt az ártatlan kis méh, ugyan-abból mérget szíhat a' roszszra-indúltt pók . . . Kövessétek Tí azt a' szorgalmatos kedves kis állatot; és, nem hajtván azoknak gyermeki gyengeségekre 's nevetséges gyávaságokra, ne tulajdonítsátok a' haszonra 's öröme szolgálható szelíd plántának, ha-mi kárt okozott, vagy okozni akart ez az útálatos gonosz pára.”

Ezeket mondván, kegyes Múza! emeld fellyebbre szavadnak hangját, 's imígy zengj végre:

„Azon hazafi-társatok, ó Magyarok! a' kinek énekeit
 tölem halljátok: nints már többé közöttetek . . . Régen, 's
 még virágzó korában, elköltözött ő arra a' hosszú és félelmes
 útra, a' mellyen tí-néktek-is el kell ma-holnap indulnotok;
 5 amaz ismételten messze országra, a' honnan még soha senki
 vissza nem térhetett. Olly tartományban van, hol őtet sem
 az emberi nyelv' szidalmának kártékony ereje, sem az érdemetle-
 nek' betstelenségre szolgáló ditsérete, nem érdekelheti. De, ha
 énekének megbájló hatalmával jóra indíthat benneteket; ha
 10 szíveiteket arra bírhattya, hogy az életnek nehezen viselhető
 's néha majd földig lenyomó terheit kevesebb zúgolódással
 hordozzátok; emberi 's polgári kötelességteket nyilvánban
 ismervén, örömeztőbb tellyesíttsetek; édes Hazátokat, törvényes
 Fejedelmeteket, még jobban szeressétek, még hívebben szol-
 15 gallyátok: hidgyétek-el, hogy boldogító örömet éreznek, még
 a' sírnak hideg gyomrában-is, nyugovó hamvai! 's megilletődve
 lebeg még most-is körületek, mennyei áldást mosolygó szemekkel
 néz még most-is reátok, kedves énekelőtöknek ditsőültt árnyéka !''

III.

Ányos' élete.

Ányos Pál (külömben *István*: úgy látszik, hogy a'
 20 Pál-nevet a' szerzetben vette;) született 1756 esztend. Decem-
 berben; Esztergálon, Veszprém mellett; nemes és tisztos szüléktől.
 Egy ideig Komáromban neveltetett a' nagyanyjánál.
 Oskolába Győrött és Pápán járt. 1772 esztendőben (életének
 16dikában!) szerzetbe állott; első remete Sz. Pálnak *Maria-*
 25 *Nostré* nevű klastromában. 1773^{ban} (Októberben) szorossabb
 kötelekkel lekötölte magát a' mondott szerzeti rendnek; 's
 kevés napok múlva azután a' Nagy-Szombati Univerzitasra
 küldtetett, tanulását folytatni. Ott (1776 esztendőben) a'
 Filozofiában *Doktorrá* lett.
 30 Magyar Poétai pályafutását ott kezdette. Báróti Sándor
 és Bessenyei György Urak' munkáinak olvasása gerjesztette-fel
 benne legelőször, és mindenek felett, az elmének szunnyadó
 tüztét.
 Próbára Ovidiusból fordított. (Ez a' könnyű, elmés, 's
 35 vígan játszadozó nagy poéta, természet szerént leginkább

szokott tetszeni az ifjaknak.) Utóbb, Virgyiliust, Horátziust, és főképpen Lükánust kedvelte. Ha tovább élhetett volna, hihető, hogy Horátziust választotta volna mindennapi mulató társának. Úgy látszik, hogy Oszsiánt nem ismérte!

Múzsájának első zsengejét Bartsai Ábrám Úrral közölte; 5
kérven egy kis levélben, hogy nézné-által, és mondaná-meg azután neki magyarán: ha méltó volna-e, tovább-is fáradnia? és remélhetne-e hasznos előmenetelt a' magyar poézisban? — Látta ez a' nagy-elméjű hazafi legottan, mi válhat idővel az ifjúból; 's nevelője, baráttya, Quintiliussa lett. Megismértette 10
másokkal-is; és, név szerént, a' maga' lelki baráttyával, B. Orczi Lőrinttzel, a' Magyar Írók' halhatatlan-émlékezetű Meczénássával. Könnyű elgondolni, mitsoda szívvel fogadta Ányos ezen férjfiaknak jó akarattyokat; 's mitsoda igyekezettel iparkodott, hogy barátságokat megérdemelhesse. 15

Által-vitettetvén az Universzítás Nagy-Szombatból Budára, 1777ben, ott tanulta Ányos-is a' Theologiát, majd öt esztendőkig. 1781, Novemberben, a' Felső-Elefánti klastromba, (Nyitra Vármegyébe,) küldtetett. Ez a' helység, sűrű setét 20
erdők és magas, bértzes hegyek között fekszik; 's mély tsendesség uralkodik az egész környékenn. Az ilyen tájék, jó és kellemetes lehet ugyan, eleinten 's egynéhány napi mulatásra, akárkinek, és talán lakásra-is a' nyugodalmat kereső korosabb embernek; de — Ányos ifjú, érzékeny, és *poéta* volt! Annál nagyobb szüksége vala tehát a' Múzsáknak társaságára 's meg- 25
hitt baráttyaival való levelezésre.

Által-vitettetett onnét, tsak-ugyan, (1782 Októberben) Székes-Fejérvárra, hogy ott az első Grammatikát tanítsa. Szomorú által-vitel! boldogtalan tsere! Ott (Elefánti magánosságában) kedvét, itt egészségét, 's nem sokára életét, vesztette. 30

„Egész esztendőben nem volt legjobb egészsége; (így írja-le betegségét és halálát egyik még életben lévő szerzetes társa.) Hozzá járult a' Fejérvári nedves, ködös, és egészséget rongáló 35
rossz levegő-ég, (a' város körül lévő sár-víz t. i. nem volt még akkor kiszáritva;) melly, nedves test-állással bíró embernek még ártalmasabb vala; hozzá járult az úgy-nevezett arany-ér-is, melly, mivel nem gondolt vele, a' kotsizás által úgy megdagadott és tüzesedett, hogy operálni kellett. (Ezen súlyos nyavalyájában készítette azon énekeket, a' mellyeket azután a' Fejérvári Püspök, Nagy Ignátz, megyéjének számára 40

kinyomtattatott. Itt készített még több más verseket-is.) — Fejérvárról által-vitette magát Veszprémbe (1784 esztendőben, Július' elején;) remélvén, hogy ott egy seb-orvos, ki azzal bízta vala, meg fogja gyógyítani. Azonban, ugyan-ott, 5 Szeptembernek 5dik napján, megholt; minekutánna 27 esztendőket, 9 hónapokat, és egynéhány napot élt volna. Ott fekszik, a' *Franciskánusoknál.*" —

— Termetét a' mi illeti; Magas volt; külömben, sem nem kartsú, sem nem kövér, hanem középszerű testállású. Az ábrá-
10 zattya hoszszas, homloka magas, orra egyenes; felső ajaka valamivel dombosabb az alsónál; haja és szakálla világos barna, vagy-is inkább szőkére hajló. — Erköltsi karakterére, belső tulajdonságaira nézve: Érzékeny, vidám, és öröme-stársalkodó. Heves ugyan egy kevesség; de könnyen letsendesíthető. Egészségére
15 nem igen vígyázó. Betsületet 's ditsősséget szerető. Bátor szívű; igaz, egyenes lelkű. A' barátságban hív és állhatatos. Színkedést, tsalfaságot maga nem ismért, másokban útált és került. ...

De — minek a' hoszszas leírás? Munkáji mutattyák-meg legjobban, ki és mi volt.

20 Ille velut fidis arcana sodalibus olim
Credebat libris; neque, si male cesserat, vsquam
Decurrens alio, neque si bene: fit, vt omnis
Votiva pateat veluti descripta tabella
Vita Iuvenis. —

25 Megholt! 's több esztendeje már, hogy nintsen közöttünk:
de él még hazája' fijainak emlékezetében, és élni fog saját munkájiban. Valamíg a' Magyar Nép helyet foglalhat a' Nemzetek között, nem fog elfeledkezhetni e' poétájáról; — mert azoknak számában volt, a' kik egész életüket ő-néki szentelték,
30 's nyelvét, és ez által nemzeti lételét, fenntartották.

IV.

[Jegyzetek az Ányos-kiadás egyes verseihez]

1.

GYÖNGYÖSI' ÁRNYÉKÁHOZ

Gyöngyösi István, kétség kívül nagy Poéta, és a' magyar poézisnak valóságos attya volt. Azonban, érdemeinek 's méltó ditsőségének legkevesebb kissebbítése nélkül-is, azt mondhattuk róla *Horátzius'* szavaival, (*Serm. Lib. I. Sat. X. v. 68. seqq.*), hogy,

5

Si foret hoc nostrum fato dilatus in aevum,
Detereret sibi multa: recideret omne, quod ultra
Perfectum traheretur: et in versu faciendo
Saepe caput scaberet, vivos et roderet vngues.

Ugyan-ezt mondhatni magáról Ányosról-is. Melly nagy, melly 10 helyre-hozhatatlan kár, hogy tovább nem élhetett! Mit nem írt volna későbbben (férjfiúi korában) a' ki már ifjantan, és a' magyar poézisnak akkori állapottyában, *illyeket* írhatott!

2.

AZ ISTENI GONDVEISELÉS

Úgy látszik, hogy ez a' darab más idegen nyelvből (és, ha nem tsalatkozom, némezből) van szabadon fordítva. — Kinyom- 15 tattatott már ezelőtt kétszer; úgy-mint a' Székes Fejérvári püspöki megyének *Énekes Könyvében*, mellyet nagyobb részint Ányosnak tulajdonítanak; és a' Kassai *Magyar Múzeumában*.

3.

IGAZ HAZAFI

Mintha lelkesednék Moháts' bús térsége,
Hol fátyolban nyugszik Hazánk' ditsősége!
'S a' hol minden fűnek setét árnyékába',
Egygy igaz Magyarnek akadnál hámvába!*

- * A' Mohátsi szörnyű veszedelemnek több okai voltak mellyeket, az akkori időnek környülállásaival egygyütt, nyilván 's bőven előadnak a' Történetírók (név szerént, az újabbak között, P Á L M A Károly-is, Hazánknak még eddig legjobb 5 Historikussa). Ezen okok közül egygy és első volt az egyenellen-ség, és különösen az, hogy szerentsétlen Eleink (botsássanak-meg szent árnyékjaik!) inkább akarták egy két vakmerő ember-nek, mint-sem jót-javalló törvényes királyoknak, tanáttsát követni!
- 10 Azonban: az az ellenség, a' ki Moháts' mezejénn úgy meg-rontotta Nemzetünket, nehezen fogja többé az ott elhúllott Magyaroknak *fijait* (hogy Ányos' szavaival éllyek) rabságra juttatni; mert hihető, hogy magának előbb fog ütni a' vég óra, mint mí-nékünk. — Fordítsuk hasznunkra, mindazonáltal, a' 15 tőle vett *nagy letzkét!* Egygyezzünk-meg magunk között; értsünk egygyet jó Fejedelmünkkel, kinek haszna, ditsőssége, 's boldogsága elválhatatlanul öszve van Nemzetünkével kaptsolva; és, hogy ezt tselekedhessük, ne feledkezzünk-meg soha (de kivált a' mostani változó 's ezer meg ezer veszedelmekkel 20 terhes időkbén!) számtalanszor szenvedett nagy kárainkról; főképpen pedig zúgjon füleinkben szünetlenül *Mohátsnak* rettenetes neve! . . .

- Hajh, iszonyú térség! gyászos temetője Hazámnak!
 Jártam hanttyaidon; láttam sírhalmait én-is
 25 Ósínknak, — kik hajdan az ellenségre kikelvén
 Honnyunkért, 's érette vitéz vérekkal adózván,
 Intenek íme! 's Világ' füle' hallottára kiálttyák:
 „Nézz e' térre! 's tanully már egygyességre, Magyar Nép!”

4.

KEMÉNY' DITSÉRETE

- Kemény János*, Erdélyi Fejedelem, az én ítéletem szerént, 30 legjobb munkája Gyöngyösinek, és kétség kívül az adott alkalmatosságot Ányosnak e' *ditséretre*; Ányos, ellenben, igen fiatal 's a' versszerzésben gyakorlatlan lehetett, a' mikor ezt írta.

GR. WURMSER GENERÁLNAK
VITÉZSÉGE, HABELSCHWERTNÉL

Megholt, mint Fő-Hadvezér; Bétsben, 1797. eszt. Augustus' 21dik napján; életének 73dik esztend., vízi betegségben.

A' RÉGI MAGYAR VISELETRŐL

Lehet egy nemzetet, lehet az embert szeliddé, jámborrrá tenni, ha mindgyárt öreg apja' bostkorában jár-is; és mihelyest az egész nemzet megtarttya viseletét, nem leszsz nevétséges sem a' kalpag, sem a' buzogány. — Hagygyuk-meg mi a' nemzetekben, a' mi jó és *dítséretes*; vigyázzunk hibájkra, és midőn azokat orvosollyuk, ne vágjunk más sebet rajta. Ismértessük-meg őket a' szép tudományokkal: vigyük olly oskolába, hol nem a' hijába-való szőrszál-hasogatást, hanem az igaz emberségnek, jámborságnak törvényeit tanullyák. Bánnyunk velek, nem mint rabokkal, hanem szelíd módon; mi-tőlünk-is tanulni fogják nagy részét annak a' pallérozásnak, melyet most tsak-nem minden erkölttseinek veszteségével szereznek.... De nem megyek tovább; egész tenger nyilik előttem: emmerülhetnék a' gondolatok' árjában.*

* Illy hazafiúi mély érzékenységgel panaszkodik *Zrínyi*-is, az úgy-nevezett *Ne bántsá* munkájában, a' maga' idejébéli erköltsokról. Örömmel tapasztalhattya azonban a' Magyar 5 Olvasó, hogy ezek a' panaszok a' mi jobbra-változott ideinket már nem igen illethetik.

A' LENYÚGOVÓ NAPHOZ

Az egész természet készül tsendességre;
Tsak szívünk intetik elmés ébredttségre!
Melly hasznos gondolat jó itt elméinkbe,
Millyen szent irtózás zsidog ereinkbe,
Ha jól megfontollyuk a' nap' elenyésztét,
Melly olly gyorsan éri fényessége' vesztét!
Ebből végy, oh Ember! példát életedről,
Ez int hathatósan múlandó végedről.
Mert melly nap eltűnik, többet nem világított;
Fonnyadt virágotska réteket nem sárgított;
Az elfolytt patakok már vissza nem térnek,
Vén 's kiszáradtt tölgyfák nyárt soha nem érnek;
Úgy, ha elaluszik életünk' világja,
Többet fel nem derül, — — mert a' sír elzárja!*

* A' léleknek halhatatlanságáról itt nintsen szó; erről Ányos nem kételkedett. Értetődik itt a' földi életnek múlandósága.

8.

GR. NÁDASDI FERENTZ
FŐ-HADVEZÉR' HALÁLÁRA

Lásd, így hagynak-el a' nagy férjfiak,
Ditsősségedre nőtt hazafiak.
Édes Hazánk! te-is velek immár vonaglasz,
Hatsak nem jó
Tsuda erő,
Melly megoltalmaz.*

*Hogy Gr. Nádasdi jeles Vitéz, bölts Hadvezér, halhatatlan-
5 emlékezetű Királynéjának nagy-tehetségű híve, 's Hazájának
egygyik oszlopa volt, nints kétség benne. Ijedhetetlen nagy
szíve, igaz magyar lelke, hadi szép tettei, s ezek által érdemlett
fényes ditsőssége, isméretesek egész Európában. — Azonban:
nem *hanyatlik*, nem *vonaglik* mindgyárt egygy egész *virágzó*
10 *Haza*, (egy nagyra-termett, békességben élő, 's törvényes Feje-
delmével egygyet-értő szabad Nemzet) egy két előkelő, bármelly
hatalmas, polgárnak halálával; avagy, ha *vonaglik*, — már
azelőtt régen veszni indult; 's ugyan azért, egy két ember nem
segítt rajta!

15 Hibázott tehát Ányos (ha tsak-ugyan ő-tőle származott ez
az ének; mert a' maga' keze' írására nem tehettem szert) olly
igen sokat tulajdonítván halottjának. Hibázott, mondom; mert
ember, még pedig *ijjú ember*, volt! Ha, mindazonáltal, ne-talán
valamelly új *Satrius Secundus*, vagy *Pinarius Natta*, még nagyobb
20 váddal kívánná terhelni a' Poétát:¹ gondollya-meg, hogy a'
gyarlóságból történt *hiba*, nem megbótsáthatatlan *vétek*; —
tanúllya-meg egyszersmind, hogy az érzékeny, 's hazafiúi mély
tisztületének bálványozott tárgyát sirató bánatos szív, a'
helyett hogy illendő mértéket ismerne vagy tartani tudna fáj-
25 dalmában, eget földet kesergésre kíszt, és fűnek fának panaszol-
kodván, néha magát a' természetet-is kénszeríttetni akarná, hogy
az ő gyászos veszteségének képzeltt nagyságán megindúllyon;
— de ne felejtse-el végre, 's mindenek felett, azt, hogy a' Magya-
rok — (hálá az Egeknek! tisztelet, köszönet emberi 's keresztény

-Fejedelmeknek!) nem *Tiberius'* idejében élnek. — Tí pedig, oh Ifjak,

— — — — — *quibus arte benigná*
E meliore luto finxit praecordia Titan, (JUVENAL.)

kik valaha verseitekkel, vagy más írásaitokkal, szándékoztok 5
kedveskedni 's szolgálni hazátoknak; vegyétek észre tsak e'
példából-is: hogy nem *mind* jó, nem *mind* követni való, a' mit
olvashattok, még azon jelesebb Íróknak munkájiban-is, a'
kiket különben, 's általlyában tekintve, valóban *jóknak* és
követésre méltóknak ítélnéltek. 10

¹*Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primum audito crimine*
quod editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium, Roma-
norum ultimum dixisset. Accusabant Satrius Secundus et Pinarius
Natta, Sejani clientes, Id. perniciosabile reo. — TACITVUS,
Annal. Lib. IV. 15

9.

AZ IFJÚSÁG

„R e m é n y s é g, reménység! be hamar megtsalál;
Vasmatskával festve be hijába' valál!
Szomorú, bús szívem' béborítottá halál,
'S valamerre szemem' vetem, mindenütt gyászt talál.”

Az első strófa (sőt talán a' második és harmadik-is) nem Ányos'
munkája.

10.

IVÓ-ÉNEK

Távozz' tőlünk, képmutatás,
Politzia, pallérozás;

Ányosnak eddig-elé olvasott költeményei nem hagyhattak
senkiben semmi kétséget, a' poétának emberi, érzékeny, és
tisztá *magyar* szívéről, valamint szinte világosan 's józanúl 20
gondolkodó, szép és (a' mennyire ifjúsága, 's nagyobb részint
klastromi magános élete engedhette) elég meszsze látó mély
elméjéről-is. Nem lehet tehát, igazságtalanság 's vakmerőség
nélkül, azt mondani róla, hogy ő itt a' valóságos politziaát
(*politesse*) és pallérozást akarta légyen gyűlöletessé vagy nevet- 25

ségessé tenni; vagy pedig (a' mi valóban még nagyobb 's károsabb gyengeség volt volna benne) más valamely nemzetnek jó és ditséretes szokását érdeklenni, betsmérelni. Külömben-is: a' ki az emberi szívet, és annak indulattyait isméri, (annak pedig, a' ki
5 poéta-nevet viselni akar, szükségképpen arra kell törekednie, hogy ezeket *ismérhesse*) tudgya: hogy, mennél igazabb, mennél tisztább az *öröm*, annál távúlabb van minden sértésre tzelozó szándék a' *vigadó* társaságtól. — Innen van, hogy egy német nagy poéta, az Örömről énekelvén, még az ördögöknek-is üdvözülést
10 kíván:

*Groll und Rache sey vergessen;
Unserm Todfeind sey verziehn,
Keine Thräne soll ihn pressen,
Keine Reue nage ihn. —
15 Auch die Todten sollen leben!
Brüder, trinkt und stimmt ein:
Allen Sündern soll vergeben,
Und die Hölle nicht mehr seyn!*

A' ki poéta-nevet viselni akar, mondám. Mert tudva vagyon, hogy
20 nem mind Poéta (*ingenium cui sit, cui mens divinor, atque os magna sonaturum*) a' ki magát illy névvel nevezi, vagy nevezeti; — ha bár némelly igen értelmes, igen tudós emberektől Homérushoz hasonlítottassék, és verseit (*mirabile visu, caelatumque novem Musis opus!*) tómusonként nyomtattassa-is...
25 Azért kiáltotta a' költésnek ama' fő mestere:

— — — — — Hoc tibi dictum
Tolle memor: Certis medium et tolerabile rebus
Recte concedi — mediocribus esse poetis,
Non homines, non Di, non concessere columnae!

11.

BARTSAI ÁBRAHÁM
KAPITÁNY ÚRNAK*

(Esztergár, Septemb. 8dikánn, 1777.)

30 * Ez a' nagy-nevű Hazafi utóbb a' M. Királyi Nemes Testőrzöknek *Obersterjek* volt. Él még, Erdélyben; és ilylen sokáig! Ő vezette Ányost a' Magyar Helikonnak magas tetejére.

UGYAN-ANNAK

(Esztergál, Oktober' 8dikánn, 1777.)

M e g h a t o t t a Mínoſt Orfeus lanttyával,
 Apolló tsudákat képzelt dudájával, —
 Éjszak, Sándorának élt furuglyájával;*
 Engem ujra teremt Muzsád szép tollával.

* Második *Friderik*, Pruszsziái király. Itt Ányostól ('s másutt másoktól) *Éjszaki Sándornak* neveztetik, hadi tselekedetiért. Voltaire *Éjszaki Salamonnak* nevezte böltſeségéért.

VIRÁG BENEDEK URNAK

(Budáról, 15. Nov. 1777.)

De már fátyolt vonok illyetén vétkedre,
 Mert látom, Parnaszszus készül ünnepedre;
 Örül, hogy vissza-tért régi tisztelője,
 Kiből Országunknak leszz főbb versszerzője.*

* Hogy Ányosnak e' jövendőlése nem hiú beszéd, vagy tsupa barátságbéli szívességből eredett ditséret volt, azaz, hogy 5
 V. Úr valósággal egygyik fő poétája hazájának: tudgya a' mái Magyar Világ; de még nyilvánbban fogja ezt láthatni, nem sokára kiadandó számosabb 's nevezetesebb munkájiból. — Méltán örülhet és büszkélkedhetik első remete Sz. Pál' néhai (magyar) szerzete, hogy illyen embereket, illyen hazafiakat nevelhetett 10 kebelében!

BÁRÓTZI SÁNDOR'

M. KIR. N. TESTŐRZŐ HADNAGY ÚRNAK*

(Buda, Martius' 29dikén, 1778.)

* Ez a' halhatatlan-érdemű Hazafi most Fő-Strázsa-mester a' M. Királyi Nemes Testőrzőknél, (1790dik esztendőttől fogva).

KRESKAI IMRE ÚRNAK

(Budáról, 12. Jul. 1778.)

Barátom! nem bírok felhevültt szívemmel;
 Óceán' habjait képezem kedvemmel.
 A' Magyar Íróknak gyúlaszt serénysége,*
 Kik' tollával újjúl nyelvünk' ékessége.

* E' levél azzal az alkalmatossággal íratott, midőn Kreskai Úr *Bessenyei György' társaságát* küldötte Ányosnak; melly könyvnek olvasásától függ a' levél' értelme.

BARTSAI KAPITÁNY ÚRNAK

(Esztergár, Oktob. 3dikánn 1778.)

Éltedet jelented halál' piattzáról,*
 Hol Bellóna végez Nemzetek' sorsáról,
 'S hol midőn egygy esik ditsőség' polttzáról,
 Másik zöld ágot tör Apolló' fájáról!

* Az akkori Pruszsus háborúból Ányoshoz írt levelét
 5 íme' szókkal rekeszti vala bé B. Úr: „Illyen az emberi állapot-
 nak viszázkodása! A' békességért hadakozni kell, a' halálért
 születni kell, és a' feltámadásért megint halni kell! — Én,
 mindenre kész vagyok; miért? mert tudom, hogy valaki terem-
 tett, és nem magamtól lettem; — az gondot fog viselni reám,”
 10 's a' t.

BESSENYEI GYÖRGY ÚRNAK*

(Pest, 4-dik Nov. 1778.)

* Ennek a' nagy-nevű hazafinak érdemei isméretesek az egész országban. — Lásd a' *Magy. Múzeum. I. Kötet, 106dik* 's követk. lev.

UGYAN-ANNAK

(Budáról, Junius' 9dikén, 1779.)

Miért nem lehetnénk mi-is illy boldogok Apolló' társaságában, — ha tsak-ugyan a' szív tehet egy halandót szerentséssé? — Ne fély, Barátom! mert annyit fogok érezni, hogy még *Duschnak*-is mestere lehetnék — —*

* Lásd: *Moralische Briefe zur Bildung des Herzens*. — Ezen isméretes német munkának egy részét magyarra fordította ama' nagy-érdemű Bárótzai Úr, kinek neve halhatatlan fog lenni a' Magyaroknál, mind addig, míg anyai nyelveket kedvelleni fogják. Lásd: *Erköltsi Levelek. Bétsben, 1775. és Pesten, 1785.* 5 esztendőben.

KÁRTIGÁM' NEVEZETES
ÍRÓJÁHOZ*

(Mészáros Ignácz Úrhoz)

Te pedig, Barátom ki Buda' hegyéről
Oly szépen Kártigám(*nak*) írtál esetéről, — **
Méltán ditsekedhetsz tollad erejéről,
Mert borostyánt kaptál Nemzeded' szívéről.

* Ezek a' versek be vannak nyomtatva azon könyvnek elejénn, a' második kiadásban, 1780. ime' név alatt: *Dobokai Sárközi István*. — Annak más titkos oka volt (úgy mond Ányos) hogy nevemet megváltoztattam. 10

** Ányosnak ezen egy versében két hiba van. Egygy az: hogy a' szók' helyheztetése a' nyelvnek belső tulajdonságát sérti, melly szerént így kellene lennie: *Oly szépen írtál Kártigám' esetéről*. A' szók' illy rendinek felbontására a' poézis sem adhat szabadságot; — noha különböz, 's kell-is különböznie (pedig nem tsak a' *mértékre* nézve!) a' folyó, vagy köttetlen, beszédtől. Más hiba az: hogy e' névben, *Kártigám'*, kihagyattatott a' birtokot jelentő ragaszték, *nak*: mellynek az illyféle esetekben (midőn t. i. az íge közbe vetődik, mint itt az *írtál* :) szükségképpen meg kell maradnia. 20

Ez a' hibás szó-helyheztetés gyakran előkerül Á. verseiben; de nem segíthettem rajta mindenkor, mert nagy változtatást tenni nem akartam. — Szükségesnek ítéltém azért, ezt itt egyszer kijegyezni; ne-hogy a' többszöri példa valakinek 5 több ilyenekre kaput nyisson. *Decipit exemplar vitii imitabile.*

20.

EGY JÓ BARÁTOMNAK

(Buda'-Vára Junius 25dikénn, 1781.)

Mit használt Londonnak Kromvell' buzgósága?
Mit király' vérevel festett szabadsága?*

Hah! az-is tsak azért verte-le lánttzait,
Hogy önnön' békójin lássa polgárjait! —
Czézár, ditsősségnek ült már templomában,
Győzelem-kapuk várták hazájában,
A' midőn egyszersmind kevély szándékával
Rubikonhoz repül pártütő hadával:
Ott megállapodván, kérte Isteneit,
Hogy verhesse lántzra Rómát 's testvéreit! . . .
Által-hat a' folyónn Émáth' mezejére,
Szegény Pompéjusnak temető-helyére;
Ott, ott borúlt a' Nap véres fellegekbe,
Midőn törét verte a' szabad szívekbe! — 's a' t.**

* A' nagyra-vágyóknak tsalfa politikájok gyakorta visszazárt a' vallásbéli *buzgósággal*; tudván, hogy az Ég' nevének, természet szerént, legnagyobb hatalma van a' sokaságonn. — Ilyen ámíttó volt Kromvell, Mohamed, s' mások. Ilyen 10 volt a' minapi új Kromvell-is, — szerentsétlen királynak 's nemzetének amaz útálatos, iszonyú gyilkossa; ki, hogy a' Szabadság' nevében elkövetett dühös vérengzései után végre valahára ébredni 's gyalázatos keletzójét érezni kezdő Sokaságot kéntelen ne legyen kibotsáttani lánttzaiból, *religióit* 15 hírdetni kezdett; 's szemtelen kevélységében, az egész elbámúlt Európának láttára, mintegy ditsekedni látszott, hogy ő — magának az *Istenségnek lételt* adott! . . .

** Meggondolván a' mostani zűrzavar időknék gyanúval 's veszedelemmel tellyes folyásokat, látom, hogy jó, sőt talán 20 szükséges-is volna, Ányos' munkájinak illy formálag hangzó némelly részeire magyarázó 's a' poétának igaz értelmét nyilvánb-

ban kifejező jegyzéseket tennem; és az által, a' gánts-kereső vad elméknek, a' mások' kárán magok' szerentséjeket építeni akaró 's ugyan azért minden alkalmatosságon kapva kapó patvarkodóknak felemeltt kezeikből az öldöklő kést kitekernem. — Azonban: légyen elég, itt kinekkinek, száz helyett egyszer, 5 eszébe juttatnom: hogy az az érzékeny Magyar Költő, a' ki ezeket a' verseket még 1781ben írta, már *tizennégy* esztendőök előtt megholt; hogy attól az időtől fogva, a' mennyi *esztendőt*, majd ugyan-annyi *századot* éltünk; és hogy, következképpen, ő-neki a' most kérdésben forgó, országokat 's népeket lázzasztó, 10 királyokat 's királyi méltóságot sértegető, 's minden eddig ismértt polgári rendet felbontó dolgokkal semmi köze nintsen.

21.

MÉSZÁROS IGNÁTZ ÚRNAK,
ELEFÁNTI MAGÁNOSSÁGOMBÓL

(Felső Elefánt, Nyitra vármegyéből,
10 Febr. 1782.)

- 7 Egygyik dühösségnek visz mészárszékéhez,
Szegény Priamusnak temető-helyéhez,*
Hová egy szökevény kísérvén mátkáját,
10 Nemzete' vérevel festé nyoszolyáját; —
Másik szabadságnak halottas napjára
Hív, Theszszaliának véres pusztájára,
Itt sirattya Rómát mennyei lanttyával,
'S engem'-is sírásra kisztet fájdalmával! . . .

* Ezt a' két verset — hasonlóképpen a' 11. 12 és 14-diket-is — nem így írta vala Ányos azon első eredeti levelébenn, melyet 15 M. Úrnak küldött; ezen változtatásokat későbbben tette. Megérdemlik azonban az előbbeniek-is, hogy itt előhozattassanak, úgymint:

7. *Egygyik, dühösségnek vezet templomához,*
8. *Szegény Priamusnak volt palotájához; 's. a' t.* 20
11. *Másik, szabadságnak bús temetőjére*
12. *Hív, Theszszaliának gyászos mezejére.*
14. *Szánakodást gerjeszt bennem fájdalmával!*

BÁRÓ ORCZI LŐRINTZ
GENERÁL ÚRHOZ

(Elefántról, Sz. György' Hav. 15 Napj. 1782.)

Bár tsak olly szerentsés lehetnék, hogy mostani magánosságomba Nagyságod' érdemes munkájival, úgymint a' *Szabadságról* és *Fejér Tatárok' országáról* írtt gyönyörű verseivel, múlathatnám magamat; hathatós segélytségére lennének ezek születendő poézisomnak! 's a' t.*

* *B. Orczi Lőrintz*, megholt Pestenn 1789 esztendőben, Július' 28dik napj.; de élni fog mindég a' Magyarok' emlékezetében. (Lásd a' Magyar Múzeum. II. Kötet. 402. lapj.) — Az itt megnevezett egygyik munkát (a' Szabadságról) kiadta *Révai Miklós* érdemes hazánkfija; a' másik (a' Tatárok országáról) eltévelyedett valahová, Ányos' halála utánn; — a' mint ezt magától hallottam a' nagy-lelkű Szerzőtől (a' ki, míg élt, nekem is jóltévőm, ösztöngőm, 's édes atyám helyett édes atyám volt!)

PENELOPE ULISZSZESNEK

(Ovidiusból.)*

* Fordította-e Ányos Ovidiusnak más efféle leveleit, nem-e, 10 nem tudom bizonyosan; én ennél az egynél többet nem láttam. Egygy érdemes baráttya azt írja, hogy Á. *nyoltzat* fordított, de a' mellyeket ő *sem látott*.

EGY KIS-ASZSZONYNAK LEVELE
A' KEDVESSÉHEZ

(Hogy az aszszonyi személyek emberek*)

* Ez a' levél kinyomtatott már egyszer; *Pestenn 1785. eszt.* imilly név alatt: *Báró Carberi Anna Kisaszszonyinak Kedvességéhez írtt levele, mellyben 's a' t.* A' nálam-lévő eredeti kézírásban ellenben e' név helyett az itt kitett két betű, úgymint B. és I. vagon. — Íratott e' levél 1783 esztendőben.

6. BESSENYEI GYÖRGYRŐL,
ÉS
ANNAK MUNKÁJIRÓL.

*Nil intentatum, nostri liquere Poetae,
Nec minimum meruere decus, vestigia Graeca
Ausi deserere, et celebrare domestica facta.*

HORATIUS.

Hogy ez előtt tizen-hét tizen-nyóltz esztendővel Hazai Nyelvünk mivelődni, 's annak természeti szépsége nap-fényre hozatni kezdett¹, többnyire tsak hat hét embernek tulajdoníthatnyuk, kik, nem hajtván semmi meg-rögzött bal itéletre, tellyes igyekezeteket arra intézték, miként hogy Hazájok' ⁵ Magyarait, kik az idegen nyelveken való bámúlásokban önnön magokéről egészen el-feledkeztenek, született nyelvöknek szépségére mind példájok, mind írásaik által, figyelmetessé tegyék, és annak betsülésére újjolag fel-serkentsék.

Már ennek a' Száznak közepe' táján meg-jelent ugyan ¹⁰ G. Haller László,² és nem különben Faludi Ferentz-is,³ kiknek ki-adott Munkájik még mái nap'-is példáji lehetnek Nyelvünk' hasonlíthatatlan szépségének; de nem találtak nállunk még akkor elegendő követőket. A' múltt Tíznek elején keltek-fel: BESSENYEI György,⁴ G. TELEKI Ádám,⁵ BÁRÓTZI Sándor,⁶ 's több más Hazafiai. Ezeknek szerentsés fáradozásin felindulván, még tovább mentek némelly tudós Férfijaink, kik az addig jártt közönséges útat el-hagyván, Verseiket a' Görög és Deák mértékre venni próbálgatták;⁷ melly szerentsés előmenetellel? az idő meg-mutatta; el-annyira, hogy ma, midőn ²⁰ ezeket írom, annak vagy vaknak, vagy igen tudatlannak kellene lenni, a' ki RÁJNISnak, SZABÓnak, és RÉVAInak Verseit olvasván, tagadni merészelné, hogy a' Magyar Nyelv a' Verselésnek ezen új mértékre vett módgyában, kivált a' Hatos Versben (*Hexameterben*) a' Deáknak méltóságához minden Európai élő ²⁵ nyelvek közzül leg-közelebb járúl. — A' két elsőnek rövid nap

alatt világosságra jöendő újabb munkáji majd még nyilvánban és tsalhatatlanul meg-bizonyíttyák állíttásomat.

Könnyű vólna ezt énnékem, ha szükséges lenne, addig-is példákkal meg-mutatnom. De úgy sem szándékom, e' dologba mélyebben bé-ereszkednem. Tsak azért akartam ezeket itt előre meg-jegyzeni, hogy minek-elötte intézett tárgyamra térjek, az Olvasónak elméjét újabb Nemzeti *Litteraturánknak* kezdé-
tére, 's mái napig miként-lett folyamattýára egy kevéség vissza-fordítsam.

10 *Bessenyei Györgyről*, annak munkájiról, és némelly még rejtekben heverő kéz-írásairól akarok itt rövideden szóllani. — Illendő bizonyýára, az ilyen nagy-érdemű Hazafiakhoz tartozó háládatosságunkat az egész Nemzet előtt ki-nyilatkoztatnunk, hogy (ha bóldogabb sorsot érdemlő édes M. Nyelvünk tsak
15 ugyan lábra kaphat még valaha!) jöendő Onokáink-is lát-hassák, hogy nem vóltunk érzéketlenek polgár-társainknak érdemeikhez, és tudhassák egyszersmind azt-is, kiknek hamvait kellessék leg-inkább áldaniok azért, hogy ők-is II. Andrásnak, Nagy Lajosnak, és a' Hunyadiaknak nyelvén beszéllhetnek.
20 Ez a' bólt Férjfiú tehát, tudván, hogy soha Nemzetünk idegen nyelven tudományra, 's közönséges világosságra nem juthat; és tudván azt-is, hogy az Anyai nyelvnek virágzása melly hasznára, el-hagyatása ellenben melly veszedelmére légyen a' Hazának: minden igyekezetével azonn vólt, miként
25 hogy írásainak kellemetességével Magyarainkat nyelvöknek kedvellésére indítsa. — Előre el-látta ő ugyan, hogy ez által magának nem kevés alkalmatlanságot 's kedvetlenséget fog majdan okozni. Tapasztalta az emberi értelmeknek egymással való ellenkezéseket, és azért ő sem igen reménylett, személyýére
30 nézve, önnön maga' szája' vallása szerént, munkájiról Hazája' fíjai közt háború 's ellenkezéseknél egyebet. — „De akármint itéllyek, vagy itéltessem, úgy mond, érzem azt, hogy semmit inkább nem kívánok el-távoztatni, mint az igazságon kívül való tévelygést; nem tehetvén rólla, ha sokszor olyan személyýek
35 *karakteremről* balúl itélnek, kik meg-elégesznek szüntelen azonn örülni, hogy ők-is annyi sok emberekkel 's állatokkal a' világon vagynak; — — — sok mindent látnak, 's végre meg-halnak, a' nélkül, hogy a' helyet, hol életekben tsevegtek, valaha ismér-hették vólna. Illyen elmék' ítéleti alá esik gyakran sok szeren-tétlen tanuló Férjfiúnak *karaktere-is*, ki lelkének el-rejtett

erejével e' nagy természetnek kebelében, Istent, mennyei törvényt, embert, igazságot, jó erköltsöt keresve küszködik, 's fárad." Illy módon gondolkodván Bessenyei, keveset hajtott azon régi tudatlansághoz szokott, de még-is tudománnyal kényeskedni kívánó egygyűgyű Ferentz Deákakra-is, kik minden újság 5 ellen zúgolódnak, félvén attól, hogy ki ne forgattassanak az által kitsiny vagyonkájikkól. Meg-elégedett azzal, hogy-ha munkáji által Nemzetének használhatott, 's tulajdonságai szerint egy ORCZYnak, BARTSAInak, BÁRÓTZInak, 's több más nemesengondolkodó, igazság-esmérő Hazafiaknak kedves lehetett. Ha 10 mindennek tetszeném, úgy mond ő, gonoszoktól, tudatlanoktól-is ditséretet kellene el-vennem; melly ditséret a' tudománynak és jó erköltsnek inkább el-pirulást, mint-sem örömet okoz.

1772dik esztendőben ki-adta Bétsben az Ágis, és Hunyadi László Tragyédiákat, az Eszterházi Vigaságokat, és az Émbernek 15 Próbáját; melly utólsóban az Anglus Póp'nak ugyan-azon nevezetű munkájában foglaltt gondolatait maga' módgya szerint követi. Ezen munkájit Bessenyei a' Frantziák' példájára mind két-sorú Versben készítette, és annyival-is nevezetesebbek azok, mivel a' Verselésnek ezen nemét leg-inkább ezek, és G. 20 Teleki Ádámnak már fellyebb említett fordíttása hozták Nemzetünknel kedvességbe és szokásba.⁸

Utóbb botsátotta-ki még más 12. darab rész-szerént fordított, rész-szerént eredeti saját Munkájit,⁹ mellyek közt, a' magyarságra nézve, az én ítéletem szerént, különös meg-jegyzésre méltó Lukánusnak Marmontel után folyó beszédben fordított első Könyve.¹⁰ Kár, hogy ennek a' tüzes-elméjű Római Poétának több könyveit-is hasonló ékességgel le nem fordította! — A' Holmi-is különösen meg-jegyzést érdemel.¹¹ Ez külömbkülömb-féle kissebb-szabású folyó 's kötött beszédben készült 30 darabokból áll. Találatnak a' többi közt a' M. Írás' módgyáról, Penna-tsata 's t. aff. nevezetes tikkelyek, mellyek egyenesen a' nyelvnek pallérozását illetik. Ítéletet téssen Bessenyei azokban némelly ki-adott M. Könyvekről, olly szándékkal, hogy ez által Íróinkat a' Könyv-szerzésben szükséges figyelmetességre intse, 35 és egymás közt való vetélkedésre gerjessze. Ki-jegyzi némellyeknek Írásaikban el-követett hibáikat, és (ámbar ez a' Kritikusnak nem kötelessége) tulajdon maga példájival mutattya-meg, miként lehetett és kellett-is vólna, azokat akár prósában, akár versben, meg-jobbítani.¹² — A' közre-eresztett 40

Könyveknek illetén szabad és nyilván való meg-ítélése, mivel nagy a' haszna, minden mái tudós Nemzeteknél szokásba jött. Az Írónak (bár mi nagy és különös elmével bírjon-is ő) éppen nem válik ez betstelenségére, és mind addig helytelen léssen neheztelése, valameddig munkájának Meg-ítélője az illendőség' 5 határait által nem hágja, és a' hibáknak meg-jegyzésében előforduló állításait józan okokkal támogattya. Meg-fogyatkozott természetünk nem hozhat minden pontban tökéletes munkát. Több szem többet lát; 's azért-is a' ki-mutatott 's meg-bizonyított 10 hibának meg-esmérése 's jobbítása soha sem válik a' Szerzőnek kissebségére; a' fel-jútt maga-meg-hittség pedig mindenkor. Önnön maga *Klopstock*, a' milyen nagy elmét több száz esztendőök alatt alig szül egyszer a' Természet,¹³ nem általlotta, Tudós-Társainak észre-vételeiket *Messiássának* meg-jobbításában 15 hasznára fordítani: és ha *Voltaire* a' maga' *Henriad*'ját tsak első ki-adása szerént hagyta, 's mások' intéseire hajlani nem akart volna, nem tudom, ha a' mái Világ *II. Idik Friderikkel* tartana-e, ki őtet ezen Költeményyéért *Parnaszszus'* hegyén *Virgilius* mellé helyeztette; avagy inkább *Homeval*, ki ugyan- 20 azon munkának rövid életet ígér.¹⁴ —

Hasonló szándékkal és igyekezettel írta Bessenyei a' *M. Nézőt*, és a' *Magyarság* serkentő Levelet-is; melly két kis darabjával mind szép elméjének, mind pedig fő-képpen *M. Nemzete'* és *Nyelve'* hasznán fáradhatatlanul szorgalmatoskodó nemes 25 szívének, minden igaz Hazafiak előtt örök betsületet szerzett. —

Nem szóllok egyéb már ki-adott, 's hihető, Olvasóink' nagyobb részénél-is esméretes Munkájirol. Kéz-írásaira sietek, mellyeket én ez előtt vagy hat esztendővel a' Pesti *P. Paulinusok'* Klostromának Könyves-Házában történetből láttam 's 30 olvastam, és a' mellyek, el-oszolván már egymástól az említett Szerzetes Atyák (ha-tsak vagy maga a' Szerző, vagy valamely jól-tévő eset által nap-fényre nem kerülnek) talám örökre oda vesznek. — Bessenyeinek ezen saját keze' írásai négy külömb-féle darabokból állanak, és nagy rétbén egybe-köttve vagynak.

35 Az egygyik, a' mint még emlékezhetem, a' *Törvényről* szól közönségesen, mellynek eredetét el-kezdvén keresni, felmegy az embernek első állapottyára, a' természetnek megvesztegetődése után; és az erősebbnek hatalmában találván-fel azt, úgy követi tovább, idővel több ágra miként lett el-terjedését, 40 rendbe-szedetését, és változásait; a' Nemzeteknek tör-

téneteikből példákkal világosítván, 's elvenítvén elő-beszéllését. Ez a' munka nem egész.

A' IIDik a' *Magyar Törvényről* van. Ez-is hasonlóképp' tsak töredék munka, és Birodalmunknak tsak elsőbb Századait illeti. Külömben igen szép darab, és valóságos M. szabadsággal 5
vagyon meg-írva. —

A' IIIIdik egy *Tudós Társaság*, vagy-is egy Filozofus, Theologus, Historikus, Politikus, és Statista között való beszélgetés, kik egymással azonnelmélkednek, miként és melly eszközök által lehetne az embereket és egy egész Nemzetet leg-egyenesebben, 10
leg-könnyebben, és leg-bizonyosabban boldogítani? — — —
Ez a' darab különös-szépségű és szívre-ható magyarsággal vagyon el-készítve. Vajha valamiképp' világosságra jöhetne! Mikor a' Szerző ezen munkájit a' meg-nevezett Könyves-házba által-adta, fel-jegyzette erre a' darabra, hogy annak ki-nyom- 15
tatását az akkori *Censura meg-tiltotta*. Szomorú állapot valójában, ha egy igaz polgár Hazájának hasznára az igazságot ki nem mondhattya! „Szólyunk igazsággal, úgy mond egy helyett¹⁵
böltsen Bessenyei, olly igazsággal, melly annak tsak úgy esmértethetik, ha a' szabadságnak koronájával, mellyet e' 20
világra lett származásakor fejére tett, jelenhetik-meg előttünk. Lakhatik ő mélységben, magasságban, hol mindenütt egygyenlő természetű van, és egy porban-mászáló szegénynek szájából sem hallattathatik úgy soha, hogy méltóságot azoknak ne mutasson, kik mennyei szavát esmérik.” — Egy meg-világoso- 25
dott szabad Nemzetnél kérdésbe sem kellene még annak-is vétetődni, ha vallyon önnön magok a' Felségnek rendelései-is a' nyilván-való józan meg-ítéltetésnek tárgyai lehetnek-e. A' Törvény-tévő maga magát gyanússá tenné, ha rendeléseit az illetén okos meg-visgálás alól ki-vonni akarná. A' Király, 30
feje és attya az Országnak: tehát nem akarhattya, hogy tett rendelései tzélyokat el-mellőzzék, vagy Népeének éppen ártalmára szolgállyanak.¹⁶ Annak hasznára és boldogulására kell azokat intéznie: miként érheti pedig valaki ezen végét tsalhatatlanabbúl el, mint ha törvény-szabásait ugyan-azon Országnak 35
és Népeének természeti állapottyához és minéműségéhez alkalmaztattya? és ki tudhattya annak természeti állapottyát és minéműségét jobban, mint azon értelmes és igaz Hazafiak, kik abban születtetvén 's neveltetvén, az Országnak minden környékeit és belső mivóltát, a' Népeének minden hajlandóságait, 40

természetét, és miségét gyermekségektől fogva esmérni tanulták? — Attól sem szükség tartani, hogy egy olyan Nemzetben, ki a' királyi páltzát szeretett Fejedelmének önként kezébe adván, böldegülését Annak böltseségétől 's atyai jóságától várja, ez által a' Felsőséghez tartozó engedelmesség tsak leg-kevesebben-is tsorbát szenvedgyen. Közönségesen meg-ismértt és tapasztalás által meg-erősítettett igazság az, hogy mennél nagyobb világosságra jutott valamelly Nemzet, annál könnyebb annak igazság szerént való kormányoztatása, azért, mert szabad és józan gondolkodása által annál jobban által-láttya és tudgya, hogy a' Fejedelem az ő rendeléseivel nem különösen a' maga' saját hasznát, hanem Népének, kinek Ő feje és atya, böldegőségát tárgyozza; mellynek semmi józan-elméjű Polgár és Jobbágy ellenére nem lehet.¹⁷ — Tudta ezt II. JÓSEF, mostan országló bölts Fejedelmünk, 's fel-szabadította az Igazságnak nyelvét, hogy szavát a' királyi székig emelhesse. Szabadságot adott kinek-kinek, tulajdon maga' szemeivel látni, eszének a' természettől nyertt világánál okoskodni, józan okait más ember-társaival nyilván közölni, viszontag azoknak elmélkedéseit hallani, és olvasni; sőt, tapasztalván, melly ritkán jelenhet-meg az igazság az ő tulajdon képében és tellyes mivoltában a' Trónus előtt, önnön maga' Felsőges Személyét-is *Krízis* alá botsátotta.¹⁸

A' IVdik darab, egy a' *Virgilius' Éneissének*, vagy-is inkább *Voltaire' Henriádjának* formájára *Hunyadi Mátyás* Királyról két-sarkú versben készítettett Vitézi Költemény. Ha nem tsalatkozom, nyóltz Énekre van fel-oszttva. Mivel én ezen kéz-írásokat már régen, és akkor-is tsak futólag olvashattam, ennek a' darabnak mivoltáról (az egészre nézve) nem tehetek itéletet. A' mit belőlle néhol magamnak ki-jegyezhettem, íme itt az Olvasónak itéletére eresztem. Ebből a' töredékből legalább azt láthatni, minémű versekkel, mitsoda magyarsággal, és mitsoda fellengős vagy alatt-járó hangozattal légyen az egész Költemény el-készítve.

HUNYADI MÁTYÁSNAK EGY VÉRES ÜTKÖZETE UTÁNN,
A' TERMÉSZET PANASZOLKODIK:

A' Reggel azonban fényes ujjával
Vonást tézzen Egén, 's derül sűgárral.
Napja' érkezését e' nagy természetnek 5
Jelentvén, újjúlást hírdet az Egeknek.
Fel-jön a' fényes Nap égő világával,
'S láttya, sok halandó hogy' veszett hartzával!
Az álmából-serkentt oktató Természet
Meg-áll, és úgy nézi, egy ütközet mit tett. 10
A' repedtt testeknek színére borzadott,
Irtózván a' helytől, mellyen Márs izzadott.
Nézte Emberében meg-esett romlását,
Átkozván Hunyadi' iszszonyú dúlását.
Így el-keseredvén magában végtére, 15
Fel-néz Istenének el-búsúltt egére;
Sohajt, 's magyarázván magában törvényét,
Meg-indúl feddeni nagy Emberi Nemét:
Nagy Isten! mit tesznek lásd (mond) a' halandók,
Kik úgy-is él'tekben mindnyájan múlandók! 20
Egy Királynak már nem lehet parantsolnom,
Ki ha győzedelmes, hozzá kell hajolnom.
Én lettem itt alatt e' földnek bírája,
Hatalmad' a' Világ tsak bennem tsudálja.
Hatalmam az egek' trónussa utánn van 25
Mindgyárt; 's mitsoda por fitymálhatna abban?
Törvényemmel áll-fenn e' roppant teremtés,
Hol általam esik-meg minden lehellés.
Minden-némű állat enged törvényemnek; —
Tsak ember tesz romlást hatalmas rendemnek. 30
Ezek egymás ellen szaggattyák testeket,
Őlnek, pusztíttanak, prédálván véreket.
A' fene vadaktól, futó szélvészektől,
Egyéb véghetetlen sok veszedelmektől
Meg-örzötték magok'; de önnön fegyverek 35
Mindenkor szabadon pusztíthattya létek',
Sok Nemzetek egymás' javára rohannak,
Őlnek, vágnak, nyúznak, 's égetéssel dúlnak.
Azt mondgyák, hogy nem egy természetből lettek
Azokkal, kik, mint ők, más nyelven beszéltek. 40

Embernek lehet tsak embert pusztítani,
 A' kit prédájára könnyű úszítani.
 Egy egész Nemzetnek dühösködni lehet,
 És, ha győz, a' törvény ellene mit tehet?
 5 Országot égetni, fijait kontzolni,
 Kisdedeket ölni, prédákat rabolni:
 Mint hivatalt, mind úgy tehetik a' hadak, —
 Mit nem követnének-el a' fene vadak.
 Bé kell borítani, mond, a' földet vérrel,
 10 'S el lehet törölni egy Hazát fegyverrel,
 Ha egy kisded még nyög hóltt anyja' ölében,
 Kinn el-rémültt atya esdeklik szívében:
 Öld-meg, kemény Vitéz! a' természet ellen,
 Mellynek pártot-ütött fija vagy, kegyetlen!
 15 Mikor gyakran tölled Hazák pusztítatnak,
 Városok és faluk tüzekkel gyújtatnak,
 Hány férjek, iffiak, aszszonyok, öregek
 Jajgatnak, nézvén mint füstölnek az egek,
 Az Atya gyermekét ölébe szorította,
 20 'S halálát a' tűzben alá 's fel úgy futtya,
 Sok rendes Iffiú szelíd Jegyessével
 Lángok közt ég, honnét kiált nyögésével,
 Barmoknak bőgése, Árvák' jajgatása,
 Gyújtott Városoknak tüzes le-omlása,
 25 Nem tsendesíthetnek soha ellenséget,
 A' ki vér-ontásban keres ditsősséget,
 Féllyed Istenedet bódúltt Emberi Nem!
 Ennek nagy nevében kell mived' feddenem,
 Ha benned fel-támad egy győző Királyság,
 30 Múllyon-e miatta az örök igazság? —
 Szégyenlye egy ember magát a' vadaktól,
 Kik illy vérengzést nem tesznek magoktól.
 A' Tigris leg-alább Tigrisen formáját
 Tekénti, 's nemében nem rágja prédáját;
 35 De az Ember magán képit el-felejtván,
 Öl, ditső fajjában méltóságát vesztván!
 Nagy Isten! fenyítsd-meg föld-teremtésidet,
 Hadd ne rontsák képők' 's örök törvényidet. —
 A' Természet ekként végezte panaszszát,
 40 De Márs' fijaitól nem kapta válaszzát. 's a' t.

MÁTYÁSNAK BESZÉDGYE GISKRA MEG-HÓDÚLÓ
TSEH FEJEDELEMHEZ.

E' Tseh Fejedelmet Hunyadi szavával
Köszöntvén, némíttá nagy származásával: 5
Giskra! (úgy mond néki) gyalázat Királynak,
Vertt fijává lenni a' hartzoló hadnak,
De még több gyalázat, ha felső fényével
Meg-győzetik másnak jó-téteményével,
Ne véld, hogy te köztünk idegen véredet
Mutatván, előnkbe tedd születésedet. 10
Hunyadi Jánosnak Magyar a' fajzása,
Nintsen trónusomnak fősvény származása.
Ditsősségért vagyon népem koronámmal,
Nehéz szembe szállni emellt hatalmammal.
Ajánlott hivséged', tudgyad, meg-fizetem, 15
Mert, hogy azért adós légyek, nem nézhetem,
Egy Király mindenkor nagyságát tekinti,
Népét kegyelemmel 's hatalommal inti.
Nem kérhet koronám e' Világtól törvényt,
Láttuk, mi emeli trónusunkon a' fényt, 20
Nem vóltunk fattyai még a' ditsősségnek,
Tudunk úttján járni még a' nyereségnek. 's a' t.

* * *

Midőn az említett Király szüntelen hadakozásai által
országot emberből, pénzből ki-szűkítené, Vitéz János Észter- 25
gami Érsek, mint tudva van, a' Nemzet előtt leg-nagyobb
tekéntetben-lévő fő Polgár, szívére vévén Hazájának ügyét,
hogy annak sebeire az édes békességnek gyógyító írat ragasz-
taná, el-állott Mátyástól, és magával az országnak nagyobb
részét tőlle el-húzta. A' Király, hogy ötet, és ő vele az el-pár- 30
toítottakat, magához vissza-térítse, Követyét Szápolyait hozzá
küldötte. Az Érsek azt felelte, hogy, ha Hunyadi hartzoló tüzé-
ben tsendesül, 's Hazájának több-több inségeket nem szül,
nem lészen ellene. Ezen örvendetes válasznak meg-örülvén
Mátyás, maga megy hozzája, 's meg-látván az Érseket, fájdalmas 35
örömeben így szállíttya meg: (1471. esztendőben :)

Látom, a' Világnak Istene kegyelmez,
(Mond a' Király) hol egy Barátom védelmez,

Mert így kell szóllanom ahhoz keservembe,
 Ki mérget és mézet eresztett szívembe.
 Hogy pártolhattál-el örökös fijdától¹⁹
 Miként vádálhattál előszer magadtól?
 5 Ekként mutatod-e most atyaságodat?
 Így tartod Atyámnak tett fogadásodat? —
 Ah! ha most Hunyadi János halálából
 Ki-szóllhatna hozzád szomorú sírjából;
 Mennyire zokogná fijának keservét,
 10 Leg-jobb barátságában látván ellenségét! — —
 Viseltt dolgaimról ki-szóllhat gonoszúl? —
 Vétek-e, hogy népem Róma' szavára dúl?
 A' *Vatikán*um írt törvényt trónusomra,²⁰
 A' szent Pápa ellen ki kiált dolgomra?
 15 Boszszút állottam már a' sértett Egekért;
 Fut az Eretnekség, veszti a' hitlen vért.
 Győzedelmeimről látod, hogy az Egek
 Az Eltérttek ellen miként védelmeznek.
 Már az Eretnekség rettegi fegyverem',
 20 Mert el-pártolások' Istenünkkel verem.
 Így keresi Róma fel az igazságot
 Vallásával vivén sok hatalmasságot.
 Ha Teremtőjétől segítségeket kér,
 Ki-omlik előtte az el-részegültt vér.
 25 Érezze Tseh Ország Istene' haragját,
 Rettegje Rómának reá-küldött fiját.
 Meg-botsáss, barátom, nagy buzgóságomnak,
 Ne találljad vétkét igaz vallásomnak.
 Az Érsek e' szókra mond: Hunyadi vigyázz,
 30 'S magadtól mindenkor mindent ne magyarázz.
 A' Világ' Istene nem látszik közöttünk,
 Törvényivel szóllhat titkoson tsak lelkünk.
 Mikor térített volt a' nagy Isten vérről?
 Mikor ölt valakit hitiéért fegyverrel?
 35 Az Israel a' melly népeket pusztított,
 Ott Istenünk' helyett bálvány imádatott.
 A' ki e' Világnak Teremtője ellen
 Fának imádkozik, 's térdepel lelketlen,
 Meg-érdemelhette Istene' intését,
 40 'S annak fegyverével lett verettetését;

A' természet győzi, látom, királyságom',
El-felejttem veled felső Méltóságom.
Mint meg-keseredett gyermeked', úgy nézhetsz
Haragomtól soha ezen-túl nem félhetsz.

- 5 A' nagy Istenre kér egy Király öledben
Sirva, hogy botsáss-meg ő néki szívedben!
Felejtsük-el vóltt kis háborúságunkat,
Ne fárasztjuk soha haraggal magunkat.
10 A' ki tett vétkei' gyötrelmit érzette,
'S keserves bánattyát szívében szenvedte,
Hidd-el! mindég meszszebb van a' gonoszságtól,
Mint az, ki nem jaidúlt soha hibájától.
Nagy Király! meg-botsásd tévelygéseimet,
(Igy felel az Érsek) 's tekéntsđ inségimet!
15 E szók utánn egymás' karjai közt sirva
Függöttek sokáig némán sohajtozva.
Végre barátságok' meg-erössítették,
'S békességgel egymást útnak eresztették, 's a' t.

* * *

- 20 Kazimír Lengyel Király Mátyást békességre inti, és Tseh
Országot, melyet el-foglalt vólt, fíjának Uláslónak tőlle vissza-
kéri. Ezen özve-jövetelök a' meg-nevezett Királyoknak történt
Wratizló Várossa mellett a' mezőn 1473. esztendőben.

- A' két tábor közzé három sátort vernek,
25 A' hol a' Királyok végre özve-mennek.
Kazimír kezdi-el beszédét Mátyással,
Magyarárván szavát a' fő méltósággal:
Mit akarsz, Hunyadi? (így szállal Kazimír)
Lehet-e, hogy semmi már hartzodban nem bir?
30 Mért dúlod a' földet Nemzeted' vérével? —
Ne bántsd a' Keresztényt Róma' fegyverével.²¹
A' Tseh ellen, igaz, én-is hadakoztam;
De hidd-el, Hunyadi, hogy már meg-változtam.
Vallás' 's nyereségért több vért én nem ontok,
35 Mert jól tudom aztat, hogy, mint más, meg-halok.
A' garázdaságból sem jöhet ditsősség,
Tsak a' védelemben lehet jó nyereség.
Ne engedd, Hunyadi, el-ragadtatásod';

Könnyen alá dőlhet emelt méltóságod.

— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Nintsen egy üldöző fegyverben igazság,
Valami erőszak, mind tsupa gonoszság. 5
Ha egy bromtes Jobbágy a' gyengébbnek javát
El-veszi erővel, 's úgy bővítte magát:
Azt Isten' 's világi törvénnyel fenyíttyük,
Mint hív, igaz bírák, vétkét úgy büntettyük.
Igaz-e, egy Király hogy mindent meghaladt, 10
'S nints Istene' örök igazsága alatt? —
Tsak fegyvere légyen, néki országokkal
Lehet vért ontani a' több országokkal;
Mindent el-foglalhat, övé, a' mit el-nyert,
Prédált, dúlt, égetett, 's mivel-hogy erőss, vert. 15
Nem elég ok, verni, hogy erőssek vagyunk,
'S — mivel lehet — senkit tsendesen ne hagyjunk.
Nem lehet szökdösnünk a' nagy egek felett,
Maradgyunk Istenünk' igazsága mellett!
Ha meg-búsúl az Ég, le-vér trónusodról: — 20
Mit itél a' törvény osztán halálodról?
Add-viszsa Lászlónak el-fogott javait,
Ne verd a' Korona' ártatlan fijait!
Hunyadi ezekre mond: Én nem akarom
Törni a' törvényt, sem Világunk nem marom, 25
Trónusom nem táplált soha dúló vadat,
Nem kezdetett velünk még büszkeség hadat.
Isten 's Világ ellen nem szegzem magamat,
De terjesztni szabad igaz hatalmammat.
Tsupa óltalomra készítettem fegyvert, 30
Róma úgy itél, hogy nem én, de Isten vert.
Nem ragadozom én igazságtalanúl,
Soha készültt hadam törvény ellen nem dúl.
De, ha védelmemre veszem fegyveremet,
Az ártatlanságért onthatom véretem. 35
Ha-mikor engemet vezet az igazság,
Öldöklök, de azért nints bennem gonoszság. —
Az éjszaki hideg tsillagzatok alatt,
Tudgyuk, Attilával millyen erő támadt.
Ölte a' Világot széllyel törvény ellen, 40

Meg-írta győzelmét az ég és föld ellen;
 Még-is sokan hiszik, hogy Isten vólt velünk,
 Midőn helyéből költ régi Scytha Nemünk.
 Bosforust haladta vólt vadászattyába
 5 A' Scytha, 's Szarvassal fut Európába.
 Előszer ostorúl hozattak közzétek,
 Fegyverekkel verték bünötök az egek.
 Végre e' Népet az Isten meg-térésre
 Vezérlette ide a' Kereszténységre.
 10 A' pogányságban-is törvényt írt Nemzetem
 Európátoknak, mint emlékezhetem,
 Az Isten vezette őt világosságra,
 Nem vólt ő Scythában szokva gonoszságra.
 Törvények mindenkor minden bűnt büntetett,²²
 15 Latóság közötték nem szenvedtethett.
 Uralkodni soha senkin nem akartak,²³
 Melly földeket nyertek tsak azokon laktak.
 Régen nagy Sándorral miként szólltak, tudgyuk;
 Nemes indulattyok' még ma-is tsudállyuk.
 20 Ezek a' Világra küldték ditsősségek',
 Szárazon, tengeren tették nyereségek';
 Végre, meg-esmérvén a' Világ' Istenét,
 Úgy mint Keresztények tartjuk-is törvényét. —
 Hogy Rómának és most Hazámmal engedek,
 25 'S mint régi Nemzetem, tölletek nem félek;
 Nem tsudálhattátok. Hajdan a' ditsősség
 Vitte Nemzetemet, 's most a' kereszténység
 Vezérel, hogy én-is sok győzedelmemmel
 Meg-mutassam, honnan származtam véremmel.
 30 Halhatatlanságra kell itt törekedni,
 Szabad védelemért mással verekedni.
 Róma' tanáttsából a' mit el-foglaltam,
 Pénzzel, vérrel, karddal aztat meg-szolgáltam,
 Fizettség-viszsa sok szenvedett károm,
 35 Tölletek most egyéb hasznomat nem várom.
 Engedelmem utánn birjátok országotk';
 Tsak győzni akartam, de nem kell hazátok. 's a' t.

Légyen itt szabad én-nékem, ezen érdemes Író, mivel
 személyes esmeretsége nem lehet szerentsém, közönségesen

az egész *Publikum* előtt barátságosan kérnem: ne sajnálja ezen munkáját, ha kezénél vagynak, még egyszer elő-venni, benne holmit, a' mái időknék, erköltseinknek, és a' jó ízlésnek állapottához képest, meg-jobbítani, 's nyomtatásba adni; kiváltképpen pedig hellyel-közzel azon keményebb-értelmű sorokat meg-változtatni, mellyek egy vagy más Vallás-béli M. Olvasókat talán meg-is-sérthetnének. Hitére, vallására nézve, ki-ki kényesen érez; és az ebbéli veszedelmes versengésnek még most-is viseljük seb-helyeit. Lehetünk jó polgárok, igaz hazafiak, a' nélkül, hogy *Rómnak*, *Kalvinnak*, vagy *Luthernek*, ellenségei légyünk. 5 10

*

¹ Lásd az *Első Negyedben* a' Bé-vezetést.

² G. Haller' *Telemakussáról* lásd Bárótzinak itéletét az *Erköltsi Mesék* előtt az elől-járó beszédben; és Bessenyeiét a' *Holmiban*. — Erdélyben-is ki-jött *Telemakus* 1783dik esztendőben; de, a' mi a' magyarságot illeti, árnyéka sem lehet Halle-
rénak. 15

³ Melly kedvvel fogadta légyen Nemzetünk Faludinak munkáját, eléggé meg-mutatta az; hogy Énekei, még minekelőtte Révainak hazafiúi szorgalmatossága által közre hozattának-is, többnyire már az egész Hazában el-terjedtenek. 20

⁴ 1772dik esztendőben. Munkájiról majd alább.

⁵ 1773dik eszt. fordította a' Frantzia Kornéljnek *Czid* nevű Szomorú-Játékát, két-sorú páros Versben.

⁶ 1774dik eszt. *Kassandra*. 1775. eszt. *Erköltsi Mesék*, Marmontelből; és *Erköltsi Levelek* Duschból. nyomt. Bétsben. —
Ez a' három Munka az, a' honnét a' M. Nyelvnek édességét Szépeink leg-inkább esmérni 's érezni kezdték. 25

⁷ *Szabó Dávid*' új mértékre vett Versei. 1777dik eszt. és Paraszti Majorság 1779. eszt. — *Révai Miklos*' Magyar Alagyájinak I. Könyve 1778. eszt. — *Rájnys József*. M. Helikonra vezérlő
Kalaúz. 1781. eszt. — 30

⁸ Bartsai Ábrahám talán még előbb kezdett olyanokkal élni, de az ő kellemetes Verseit még akkor tsak egynéhány jó baráttyai esmérhették. — Ő volt Ányosnak-is kalaúzza a' M. Helikonnak kellős tetejére. 35

- ⁹ Buda' és Attila' Tragy. 2. Anyai Oktatás. 3. Hunyadi János' élete és viseltt dolgai. 4. A' Filozofus. 5. Lukánus' első Könyve. 6. B. Gy. Társasága. 7. Jés. Kr. halál. v. gondol. 8. Jés. Kr. Ist. 9. Hármás Vitézek. 10. Holmi. 11. M. Néző. 12. ⁵ Magyarság.

¹⁰ Posonyban 1776. eszt. — Leg-alább, úgy mond erről maga-is, ez a' kis fordított még maradékinknak mutatni fogja, hogy anyai nyelvünknek elő-mozdítottában, ha erőtelen-is, igyekeztem.

- ¹⁰ ¹¹ Bétsben, 1779dik eszt.

¹² A' *Filozofus Víg-Játékban* keményebben bánt *Könyival*. Azok az ott előhozott Versek (128. óld.) méltán meg-érdemlették ugyan a' ki-nevettetést; de ellenben még-is meg-érdemlette volna ám az a' fáradhatatlan és jó-igyekezetű Író-is, hogy ¹⁵ leg-alább a' neve meg-kíméltessék. — Az illy ki-katzagtatást tsak azok a' kába firkálók érdemlik-meg, a' kik semmi intésre nem hajolván, mind egyre *Horatiusokat*, *Hyppolitusokat* 's t. aff. mázolnak; sőt szentség-törő kezeikkel önnön magát ANA-KREONT illetni nem irtóznak.

- ²⁰ ¹³ Nem tselekszem talám ellenére a' Szerzőnek, ha ezen gyönyörű darabját ide helyheztetem, 's közönségessé tészem, a' nagy elméknek illetén ritkaságáról.

O igaz tükör, tsuda fény, együgyű
Puszta Természet! mi keserves átok,
²⁵ Vagy gonosz jelben születés nyomorgat
Annyi sok embert?
Mennyien vagynak, kik elől homályba
Rejtezük fényed: tapogatva járnak
A' vakok sűrűn-feketültt setétben,
³⁰ 'S nyögnek utánnad!
Ritka olly bóldog, sok ezer közül-is,
A' kinek pillant valamelly szikrátskád:
Századok szülnek tsak egyet, ki téged'
Láthat egészszen.

³⁵

RÉVAI.

- ¹⁴ A' Kritikának Fondamentomiban. II. Rész. 22. Fejezet.

¹⁵ Lásd *B. Gy. Társaságát* a' 83. óld.

- ¹⁶ Mert a' Király 's Haza nem két különös test,
Hogy egynek hasznával másnak vethessünk lest.

Hiszem! minden Király a' feje a' Népnek;
 Ha egy romol a' mást nem mondhattuk épnek.
 Vallyon, mellyik okos 's jó főnek tetszenék,
 Ha a' kezét lábot előtte metszenék? —

G. TELEKI JÓSEF. 5

17 — — — — — Vir bonus est quis?

Qui Consulta Patrum, qui Leges, Iuraque servat.

HORAT.

18 *Kritiken, — — sie mögen den Landesfürsten, oder den Untersten betreffen, sind nicht zu verbieten. Jedem Wahrheitsliebenden muss es eine Freude seyn, wenn ihm solche auf die Art zukömmt. Sind diese Kritiken schlecht, so werden sie von selbst fallen; sind sie gut, so werden wir alle daraus lernen. — Böltsen!* és ez által azt mutattya, hogy örömmel megváltoztattya végezeseit, ha azok népének károsok lennének, — tsak hogy arról 15 elébb meg-győzöttessék. Tudgya, mennyire magasztaltatik még ma-is az okos Világtól Erzsébethnek, az Ánglusok' ama' nagy Királynéjának, azon tselekedete, hogy egy bizonyos Társaságnak *Monopoliumra* adott engedelmét, a' Rendeknek bé-jelentésére, vissza-vonni nem általlotta. Örök emlékezetet érdemel, 20 a' mit ez' alkalmatossággal a' Tanátsnak mondott, 's méltó, hogy szemeik előtt visellyék azt minden országló Fejedelmek: „Hozzám viseltető szorgalmatos hívségeken, mellynek most nyilván való jelét adtátok, igen nagyon meg-illetődtem. Ez a személyemhez való hajlandóságtok vitt titeket arra, hogy 25 nékem egy olyan hibát bé-jelentsetek, melly tudatlanságomból történt, de a' mellyben akaratom nem részes. Mitsoda fájdalmat érzettem volna, én, a' ki semmit drágábbat nem ismerek Népem' szereteténél és szerentsés állapotjánál, ha vígyázó fáradozástok fel nem fedezte volna nékem azt a' rosszszat, mellyet tsalatkozásom okozhatott volna? Száradgyon-el a' kezem leg-ottan, 30 szívemet halálos tsapás érje, minek-előtte én valakinek különös privilégiumot engedgyek, melly ellen Jobbágyaim panaszkodhatnak. Nem vakított-meg engemet annyira a' trónusnak fényne, hogy a' határozatlan uralkodásnak bitanglását, az 35 igazsághoz szabott hatalommal való élésnek eleibe tégyem. 'Tsak azok a' Fejedelmek, kik a' koronával járó kötelességeket nem isméri, tsak azok a' Fejedelmek vakíttatnak-el a' királyi

méltóságnak fényétől. Én reménylhetem, hogy engemet nem fognak ezen Uralkodók közzé számlálni. Tudom én azt, hogy a' királyi páltzát nem az én saját hasznomért viselem, és hogy köteles vagyok magamat egészszen annak a' Társaságnak fel-
5 áldozni, melly az ő bizodalmát bennem helyhezette. Az én bóldogságom az, ha láthatom, hogy eddig az Ország kormányozásom alatt virágzott, és hogy olly emberek jobbágyaim, kik méltók, hogy érettek székeket és életemet el-hagynám. Ne tulajdonítsátok én-nékem azon rend-szabásokat, a' mellyekre
10 el-tsábíttathatom, se azon rendetlenségeket, mellyek az én nevem alatt el-követtethetnek. Tudgyátok, hogy a' Fejedelemnek szolgálji igen-is sokszor tsak a' tulajdon-haszon-keresés által vezéreltettnék; hogy az igazság rítkán juthat a' Királyokig; és hogy ők, mivel a' foglalatosságoknak sokasága miatt kéntelenítettnek figyelmetességöket tsak a' fontosabbakra intézni,
15 nem láthatnak mindent tulajdon szemeikkel." —

¹⁹ Hunyadi János, midőn halálához közelítettene, fijasait, Lászlót és Mátyást, Vitéz Jánosnak, mint leg-hitelesebb barátjának, gondviselése alá ajánlotta; kit ezek-is, mint tulajdon
20 attyokat, tiszteltek és szerettek.

²⁰ Mátyásnak ezen szavai nem fognak idegeneknek tetszeni azok előtt, kik az akkori történeteket tudgyák. Alább az egygyik versben *Róma' fijának* nevezi magát.

²¹ Értetik itt az, hogy Hunyadi, a' Kereszténység' Fejének
25 Rómának tanátsolásából Keresztény ellen hartzolni, szünnyönmeg.

²² A' Scythák régen tsak vadászattal élvén, hazájokban tsendesesen nyúgodtak. Ha valamelly Nemzettől valamit, egy vagy más okon, nyertek-is, az felett birodalmokat fel-állítani
30 nem törekedtek. Természettyek' törvénye szerént minden bűn keményen büntettetett töllek, kivált-képpen a' tisztátalan élet és lopás.

²³ Mikor Nagy Sándor a' Scythák ellen háborút kezdett, ez a' nemzet követeivel néki elébb izenetet tett, mellynek beszéde
35 közt leg-nagyobb jegyzésre való az, hol a' Scythák így szóllanak: *Nec servire ulli possumus, nec imperare desideramus.* Úgy hiszem, hogy ez a' szó, a' Keresztény Vallásnak szent törvénynein kívül, elégséges, tsupa természetünk' rendin, egy halandóban a' leg-nagyobb 's nemesebb származást mutatni. — Így
40 szóllottak a' Magyarok még Rómának esméretsége előtt-is!

7.

TÓLDALÉK

A'

MAGYAR

MUSEUM'

III-DIK NEGYEDÉHEZ.

*Tu, quum timenda voce complexi nemus,
proiectum odoraris cibum.
Cave, cave.*

HORATIVS.

T.

Rájnis Józsefnek,
a' Virgilius' fordítottjának,
viszontag
egészséges hosszú életet kíván
Batsányi János.

Még a' múltt esztendőben, Sz. András' havának utolsó napján, írta vólt hozzám R É V A I Miklós Barátunk, hogy, vévén a' Múzséum I-ső Negyedéből számodra küldetett nyomtatványt, rövid nap alatt magad-is fogsz írni, és *meg-küldöd egyenes ítéletedet is Társaságunk iránt.* Meg-vallom, hogy ez ⁵ a' tudósítás nem kevés kívánságot gerjesztett bennem, nyelvünk' elő-vitelére tárgyazó igyekezetünknek közre-botsátott első gyümölcstéről észre-vételeidet olvasni; olly el-tökéltt szándékkal, hogy, a' mennyire azok engemet illetni, 's jók, helyesek lenni fognának, hasznomra fordítottam. Várva vártam azért ¹⁰ Leveledet, mind addig, míg el-végre hallván *Virgilius'* általad fordítottatott Pásztori Költéménnyeknek nem sokára leendő ki-adattatását, gyanakodni kezdtem, hogy talán azon alkalmatossággal nyomtatásban fogod velünk közleni meg-ígértt ítélet-tételedet. Nem tsalatkoztam-meg vélekedésemben; és, a' ¹⁵ mit jövendöltem, meg-történt. Mert ez-előtt egy-néhány héttel Kassára érkezővén *Landerer Mihály* Könyv-nyomtató, el-hozá magával a' MAGYAR VIRGYILIUS' I-ő *Darabját*, a' mellyhez tartozó úgy-nevezett *sisakos paizsos kardos MENTŐ-ÍRÁSOD* után egy *TÓLDALÉ-* ²⁰ *KOT*-is függesztettél, mellyben a' *Magyar Múzséumról*, jelesbben *pedig az abban foglaltatott Fordítás' Mesterségének Reguláiról-való ítéletedet ki-nyilatkoztatod.*¹

Ezen *Tóldalékodban* egy-eleintén ditséred *eröltetés-nélkül-való, természetes, tiszta magyarságunkat*; de az-után nagy ²⁵ *furtsaságot*, sőt egy *vétket-is* látsz, úgy mondod, írásunkban: *ollyan vétket, melly a' Magyarokban a' jó ízt, 's az igaz ítéletet meg-vesztegethetné.*

Furtsaságunknak tulajdonított, tudni illik, hogy ollyan társal, a' kinek inai szükséges erő nélkül szükölködnek; a' ki, ³⁰ a' Te *Mentő-írásod* szerént, ollyan Magyar Poéta, kit Poéta

Poétának, Magyar Magyarnak nem tarthat;² és a' ki abban-is, a' mit maga ír, tellyességgel semmit sem ért; a' ki Tégedet, mint Fedrusnál amaz állatok a' haldokló Oroszlányt, súlyos nyavalyádban írásával meg-támadni merészlett: hogy mi³ mon-
5 dom, eggy *ollyan társsal kezdettük pályya-futásunkat*. Ötet, mondod, előre-botsátottuk a' végre, hogy a' mi *nagy gyorsaságunk* (hogy már!) *e' társunk' lassúságához-képest nagyobbnak láttassék*. Ezt tulajdonítottod tehát furtsaságunknak, szinte mint azt-is, hogy mi magunk ugyan gyönyörködtető Poétai munkák-
10 nak fordításában foglalatoskodván, *Klopstokkot, Gesznert, Oszsiánt* öltöztettük magyar ruhába, *Miltonnak el-vesztett Paraditsomát* pediglen e' társunkra bíztuk, vagy leg-alább e' *szerentsétlen* munkának világra-botsáttását jóvá hagytuk. — Ez a' Te vádolásodnak eggyik része, Barátom! a' másik pedig, melly
15 szorossabban, sőt egyenesen⁴ engemet illet, az: hogy a' *jó ízt* meg-vesztegettyük, és az igaz *ítéletnek törvényét* meg-szegjük, olyan regulát szabván a' Fordítóknak, *melly szerént a' legjobb fordítások-is hibások volnának*.

Igy nyilatkoztatod-ki a' Magyar Múzséumról való ité-
20 letedet, mellyet osztán bővebb szóval igyekezel erősíteni, 's meg-mutatni. — Által, meg' által-olvastam Tóldalékodat; figyelmetesen, 's elegendő-képpen meg-vizsgáltam minden okaidat; de hová tovább, mind inkább meg-erősödtem azon első vélekedésemben, hogy ez a' Te úgy-nevezett *egyenes* ítélet-tételed
25 többnyire nem egyéb, hanem tsak Társunk ellen törekedő nehéz szívednek, és a' ditsósásra kelletinél felettébb vágyakodó elmédnek hirtelenkedve-hozott gyümöltse. Ezen állításomnak igazsága önként kitetszik majd e' feleletemből, mellyben ítélet-
30 tételednek helytelenségét fogom meg-mutatni. Többnyire Ten-
nen szavaiddal hozám azt elő; valamint-szintén hogy ellenkező állításaidat-is, a' mennyire lehetséges, és szükséges lészen, saját szavaiddal úgy fogom elő-hozni, hogy Múzséumunknak Olvasóji, mind magának a' kérdésben forgó dolognak miségét,
35 mi-vólta szerént által-láthassák, 's meg-ítélhessék.

Előre el-látom ugyan, hogy Te az én leg-világosabb-
értelmű szavaimban-is homályt 's gántsot fogsz keresni. Sőt talán, mivel én vagyok leg-első, a' ki nem tartván halállal
rettegtező két-élű fegyveredtől, veled a' vívó piatzra bátran ki-
40 szállani, vagy-is inkább (mivel-hogy verekedni nem szándé-

kom) a' ki tölled különböző-képpen érezni, itélni, 's feddő
 Leveledre felelni merek; talán, mondom, éppen én leszek az,
 a' ki ellen *haldlos tsapásokat* fogsz intézni. Mert Te, Barátom,
 keményen fenyegetődzöl; sőt meg-is-*esküdtél Skáligyernek és*
*pallossára, hogy majd sértő-írásodat is világra bocsátod;*⁵ *hogy* 5
sisakos, paizsos, kardos mentő-írásoddal, két-élű jegyvereddal, az
ellenséget rettegtetvén, halálos sebeket még tsak az egyszer nem
*osztogatsz;*⁶ *hogy betegségedből fel-gyógyulván, jól-lehet erőtlen*
a' tested, de erős a' lelked ; hogy elégséges erőd van, a' Tudókat
gyönyörködtetni, a' tudatlanokat oktatni, a' büszke tudóskákat 10
pedig példáson meg-alázni. Utólszor inted azért S Z A B Ó N A K
követőit, hogy ójják magokat, mert a' minémű Te vagy azon
sisakoddal, paizsoddal, és két-élű jegyvereddal, több olyanok,
's náladnál erősebb és irgalmatlanabb írások⁷ készen várják a' Te
parantsolatodat; hogy jaj annak, a' ki Tégedet meg-bánt! 15
kiáltva jelented, hogy majd sír, majd büdös híre egész Országra
ki-terjed! — Ezek a' szörnyű fenyegetődzések bizonyára
 nem tsak a' Múzsádnak *egyét-mássát testéhez szorító gyenge*
galandotskájiban akadozó tudóskákat a' hijába-való tsevegéstől,
 hanem az igazán tudós Írókat-is el-*ijeszthetnék az ellent-* 20
mondástól. Mert ki ne tartson egy olyan emberrel ki-kötni,
*a' ki a' leg-ártatlanabb ellenkezést-is kötődésnek, garázdaságnak,*⁸
 az övétől különböző értelmet *oktalanságnak*⁹ nevezi, és tartya?
 a' ki az ő vetekedő társának *egy egész Országra büdös hírét*
terjeszti? — De én, bízván ügyemnek igazságában, mind ezen 25
 fenyegetődzéseidre keveset hajtok. Sokkal szabadabb a' Tudó-
 soknak Társasága, hogy-sem az illy Diktátori hatalmaskodást
 el-szenvedhetné. De különben sem kell én-nékem azoktól
 tartanom. Mert *egy az, hogy engemet azért, ha S Z A B Ó*
Dávid Úrnak Poétai érdemeihez és édes anyai nyelvünk' gyara- 30
 pításában tett szerentsés fáradozásaihoz, hibájinak meg-
 ismérése mellett-is, illendő tisztelettel, 's hazafiúi hál'-adatos-
 sággal viseltetem, az ő *követőji* közzé nem számlálhatsz; *más az,*
 hogy, magamat védelmezvén, ellened-való ki-*kelésemet meg-*
bántás gyanánt nem veheted. Te támadtál-meg engemet; 35
 ennen védelmemre pedig a' 'Természet' törvénye nyújt fegyvert
 a' kezembe. Ha mind-azon-által e' tselekedetemért reám nehez-
 telni, nevemet Hazánk előtt motskolni, 's bűzbe keverni kí-
 vánod: ám! Te lássad. De arról előre bizonyossá teszek, hogy
 én a' drága időt haszontalan vetekedésre vesztegetni, vagy 40

az illetlenséget illetlenséggel viszontaglni, soha sem fogom. Tudom én azt, hogy a' mások' hírében nevében keresztül jární igyekező Író, vastag etsetével többnyire tsak önnön magát szokta le-festeni, 's a' Publikumnál útálatba ejteni. Mindenkor
5 szemem előtt fogom azt viselni, melly tisztelettel és mérték-letességgel kellessék azon Itélő-szék előtt meg-jelennünk, a' mellynél most ügyünket folytatni akarjuk.

E'-képpen értvén tehát gondolkodásomnak módgyát és szándékomat, jövel már, Barátom! vizsgállyuk-meg tsendes
10 vérrel, ha lehet-e helyt adnunk említett vádolásaidnak.

Elsőben-is S Z A B Ó *Dávid* társunk iránt-való *furtsa-
ságunkra* nézve. — Miért botsátottuk légyen ötet előre; az az, S Z A B Ónak Társaságunkról írtt Verseit miért nyomtat-
tattuk mindgyárt a' *Bé-vezetés* után, ennek az oka maga
15 mutattya magát. Nints, tudni illik, abban az egész *I-ső Negyed-
ben*, akár folyó, akár kötött beszédben, olyan darab, melly a' tárgyra nézve azt a' helyet alkalmatosabban, illendőbben fog-
lalhatta vólna, mint-sem éppen az a' Vers, mellyben a' Poéta
Társaságunk' fel-állását, és ugyan-azon Gyűjteménynek eredetét,
20 éneкли; — mivel-hogy a' daraboknak el-rendelésében inkább a' dolgoknak miségökre, 's különböző vóltokra, hogy-sem a' munka' el-készíttésének minéműségére, vagy az Írónak sze-
méllyére, vígyázunk. Hogy-ha tehát egy-valamelly jó darab más talán kissebb-érdemű után tétetődnek, helytelenül
25 ítélne, ha valaki olyan vélekedésben vólna, hogy mí azt tudat-
lanságból, furtsaságból, vagy más valamelly mellyékes tekéntet-
ből tselekedtük. Az értelmes és tudós Olvasótól függ egyedül,
mellyik darabnak itéllye az elsőséget, habár a' leg-utólsó szám
30 roszz darabokat Gyűjteményünkbe fel ne vegyünk; a' mellye-
ket pedig egyszer fel-vettünk, azokat olly rendbe intézzük,
hogy a' *gyönyörködtetők* közzé (a' mennyire lehet) *hasznosokat*
elegyíttünk, 's e' mellett Olvasóinknak a' *külömbséggel*-is
kedvöket keresni igyekezzünk. — Már, Barátom! ezek így
35 lévén: azért botsátottuk-e e' társunkat előre, hogy a' mí *nagy*
gyorsaságunk az ő *lassúságához-képest nagyobb*nak láttassék?
Lehetett-e józan ésszel e' tselekedetünket *furtsaságnak* nevez-
ned? — Azt a' hibás verset azonban, mellyet *Te természet-
ellen-való irtóztató véteknek* nevezsz vala, a' *IIdik Negyednek*
40 utóllyan a' többi hibák között meg-jobbítva olvashatod.

Ám de! *furtsaság* vólt az-is tőllünk, hogy MILTON' *el-vesztett Paraditsomának* fordíttását SZABÓ-ra bíztuk, vagy leg-alább *e' szerentsétlen munkának világra-botsáttását* jóvá hagytuk. — Tsudálkozom rajtad, hogy SZABÓ-t akarván betsmérelni, MILTON ellen kelsz-ki: holott (ha 5 már, még minek-előtte a' Magyar Miltont láthattad, meg akartad a' Világnak rólla-való ítéletedet mondani) könnyebben tehetted vólna szerét, öszve-keresvén újjolag SZABÓNAK hibájit, 's ki-szedvén olly sok ezerből minden roszz verseit, némellyek előtt azt hihetővé tenned, hogy SZABÓ *Dávid* 10 elégtelen, egy olly jeles Kőlteményt, a' millyen az *el-vesztett Paraditsom*, illendőül fordíttani; mint-sem a' tudós Magyarokkal azt el-hitetned, hogy Milton egy ollyan szerentsétlen Poéta, a' kinek munkájában tsak *néhány szépségek*, de *irtóztató hibák és tsújságok* foglaltattnak. Nyilván ki van az-is téve az 15 I-ső Negyednek 55dik oldalán, hogy a' Magyar fordíttás hat énekben, a' Deák ki-adás vagy fordíttás szerént van alkalmaztatva. A' Deák Poéta, ki-hagyván a' mellyék dolgokat, szorosabbban tsak azokat foglalta versekbe, a' mellyek fel-tett tárgyahoz egyenesebben tartoztak, első Atyáinkat közelebből illetik, 20 és a' kőlteményes dolgokban gyönyörködő érzékeny szíveknek-is kedvesebbek lehetnek; úgy hogy: Miltonnak ama' nagy munkáját itt mint-egy kisebb formába öntve (noha nem ollyan felséggel) szemlélheted. Te, Barátom, erre sem vígyáztál, sőt szántt-szándékkal ama' nagy munkához folyamodván, Voltér, 25 's mások utánn, ollyan példákat hozál-elő, a' mellyek által Miltont nevetségessé tenni; 's Magyarainkat SZABÓ' fordíttásának olvasásától előre el-idegeníttetni, reményletted. Meglehet, hogy némellyekre nézve el-is-érted szándékokodat. De a' tudós Magyarokra nézve, kik az ollyan állíttásoknak, a' kétségbe-vett dolognak vóltta-képpen való meg-vizsgálása nélkül, 30 egy-könnyen hitelt nem adnak, nagyon meg-tsalt reménységed. Mert jól tudgyák ám ők LONGYÍNUSSAL¹⁰ azt, hogy egy Poéta hibázhat, és még-is nagy; a' másik ellenben nevezetes hibák nélkül-is igen közép-szerű lehet. Tudgyák ők azt-is, 35 hogy MILTON egyike a' leg-nagyobb Poétáknak, kik valaha az Emberi Nemzetet énekeikkel gyönyörködtették, oktatták, és bődögitótták; és, hogy még azok a' nevezetes hibák-is, mellyek az ő kőlteményében találtattnak, és a' mellyeket némelly Tudósok annyiszor nevetségessé tenni 40

haszontalanul igyekeztek, többnyire mind olyan-szerűek, a' mellyeket tsak egy nagy elme követhetett-el. MILTONT nem tsak magok az Anglusok tisztelik, és majd, úgy szólván, inádgják, hanem minden Európai Nemzetek, a' kik a' szép 5 Tudományokban jártasabbak, a' leg-nagyobb Poéták közzé helyheztetik.

MILTON vólt leg-első¹¹, ki az ő *Epikum* Kőlteménynének tárgyát Keresztényi szent dolgokból választotta, és azt egyszersmind (a' mint ezt több nagy-nevű Tudósok már régen 10 meg-mutatták) Mójzsesnek és Homérusnak egygyűjű méltóságával, 's Virgiliusnak ékességével, éneklette. — Az az ellenvetés továbbá, hogy MILTONnak, ezen Kőlteményne' szerzésére Olasz-Országban tsak egy az akkori időkhöz-képpest alá-való néző-játék adott légyen alkalmatosságot, éppen semmit 15 sem bizonyított. Bár melly íze-fogyott dolog lehetett-is az a' játék, a' tárgy bizonyára, úgy-mint első Atyáinknak bóldogtalan esete, fontos vólt. MILTONnak nagy lelke nem olly közönséges szemmel nézte azt a' játékot, mint más néző-társai, kik főbb gyönyörűségöket talán tsak a' játzó személyeknek 20 ízetlen majmolásaikban találták. MILTON' Kőlteményne tsak annyiban veszi 's veheti azon játéktól a' maga' eredetét, hogy a' Poétának eszébe hozta, mitsoda méltóságos tárgy vólna az a' szerentsétlen történet egy *Epikum* Kőlteményre. „Az Emberi Nemzetnek méltósága, és a' fő bóldogságról való le- 25 esése; a' Természet' meg-vesztegetődésének kút-feje, és eredete; a' Teremtőnek a' meg-esett Emberhez mutatott jósága, kegyelme, és a' gonosz ellenségen való boszszú-állása”: ezek annak a' kőlteménynek tárgyai: 's mi lehet ezeknél felségesebb? mi lehet egy Keresztény Poétához méltóbb, és illendőbb? 30 Mitsoda ezekhez-képpest Akhillesnek haragja? ama' kegyetlen Akhillesnek, ki az ő szerentsétlen, 's Hazáját utolsó lehelletéig óltalmazó ellenségét, a' nagy-lelkű Hektort, Ílion' bástyáji körül háromszor körülkergetvén, hideg testét a' földön hürtzoltatta, 's el-végre a' kutyáknak eledelül vettette? Mitsoda 35 ezekhez-képpest Turnus' dühössége, kinek Jegyessét Lavíniát Énéas el-ragadta?¹² — De ha az említett ellen-vetésnek valójában vólna-is valamelly ereje; mitsoda ditsósságére nem szolgál e'szeréntt Miltonnak *Klopstokk'* Messiássa? mellynél felségesebb munkát még emberi elme nem költött? és a' melly Homérus' 40 Íliássát (ha a' tárgyra nézünk) annyival fellyül-múllya, a'

mennyivel a' Keresztény Vallás a' mesés Régiségnek egymással veszekedő, irigy, buja Isteneiről vólt vélekedéseit meghaladgya¹³?

Hogy azonban Milton' *el-vesztett Paraditsomának*, mint fellyebb-is emlékeztem, héjánosságai vagynak, az tagadhatatlan; és nem vólna okosság, meg nem ismérni. De ki van hiba nélkül? mellyik Poéta érte el még egészen a' tökéletességet?¹⁴ Virgyiliusnak, annak az Augustus' udvarában olly igen kispalléroztatott, kényes-érzésű, 's méltán el-annyira betsültetett Római tsínos Költőnek, még Virgyiliusnak-is vannak, 's pedig nem kitsiny, hibáji. Ollyan reménységgel-is vagyok felölled, Barátom! hogy Skáligyernek azon verseit¹⁵, mellyeket fordításod' eleibe függesztettél, magad sem igazollod egy-általlyában. — Igen-is, vagynak hibáji M I L, T O Nnak; de koránt-sem olly nevetséges hibáji, a' mint Te azokról vélekedel. Az a' két példa, mellyet Te elő-hozál, éppen az a' két hely az egész *el-vesztett Paraditsomban*, mellyet leg-inkább hánytak, vetettek, többnyire mind ollyan Írók, kiknek a' tsudálatos dolgokról kétség kívül igen szoros-határú értelmök vagyon. Mikor M I L, T O N azt éneklei, miként gyűltenek légyen öszve a' le-verettetett vétkes Angyalok abba a' szép-oszlopos nagy palotába a' tanátskozásra, és miként vónak légyen öszve Óriási termeteiket, hogy a' *Pandaemoniumba* bé-férhessenek, akkor már ő nagy mesterséggel 's elegendő-képpen el-készítette Olvasójit ennek a' tsudálatos el-változásnak hallására, úgy hogy az ő szép 's pompás festése szerint leg-kevesebb nevetségre-való sints benne. Külömben-is olly módon kellett M I L, T O Nnak erről-való éneklését intézni, hogy ezeket a' tsupa képzelődésben álló dolgokat az elmének mennél meg-foghatóbbakká tehesse¹⁶. Sokkal könnyebb pedig azt képzelnünk, hogy azok a' nagy lelkek kisszebbekké változtak, hogy-sem azt, hogy a' pártos Angyaloknak roppant tábora, 's szám nélkül való ezerei, az ő szörnyű nagyságokban, egy palotába öszve-gyűltek légyen.

Második példaul, mellyel M I L T O N T nevetségessé tenni akarnád, ama' nevezetes *allegoriát* hozád-elő, a' *Bűnnek* a' *Sátántól*, és a' *Halálnak* mind a' kettőtől való származásáról. — Ez az *allegoria* szint' olly helyes költés, valamint amaz a' *Minervának*, vagy *Bölcsességnek* eredetéről; kiről a' Régiek azt mesélték, hogy *Jupiternek* fejéből származott légyen. Szint' illyen az *Íliás'* IXdik énekében ama' szép allegoria, a' holott 40

Homérus az *Imádságokat*, vagy *Könyörgéseket*, Jupiter' leányainak lenni költi, 's tulajdonságaikat olly szép és gyönyörködtető színekkel festi. — MILTONNÁL, a' *Sátán* szülte a' *Bűnt*, a' *Halált* pedig ettől születtetett, 's mind a' kettőnek gyermeke vólt.

5 Tudni illik: *Mikor a' Kívánság fogad, a' Bűnt szüli: a' Bűn pedig, mikor véghez megyen, a' Halált nemzi*¹⁷. — De lássuk már, miként légyen ez az egész allegoria a' Deák után Magyarra fordítva: *A' Sátán*

— — — — — Pokol' ajtóját egyszerre meg-éri.
10 Két testvér: a' Bűn, 's az Halál, őrt állanak itten.
A' korban nemzette setét mélységnek az atya
E' tsuda magzatokat, mikor első fokra fel hágni,
Fellengő szekerenn a' főbb mennybéli magasság'
Vég' tetejét meg-víni, 's magán a' Mennykövet-hajtón
15 Venni botor duzmadttsággal diadalmat akarna.
Ah, nyomorúlt! mivel őtet az Úr le-vette; 's nevetvén
Méregben-forgó szemeit, 's morgásit, azonnal
Lángadozó kénkő-tónak fenekére temette.
Akkor hatott a' Bűn-is ezen mélységben, 's Pokolnak
20 Rozsdától-fogatott költsát markolta kezébe.
E' rút állatnak leg-rútabb szülte, közelről
Üldögel a' ki-meredt szemmel 's fegyverrel ijesztő
Zordon Halál, nyers húst rágván, 's tsontokra ledőlván.
Ez szín-válogatás nélkül forgattya Világonn
25 Ostorait, tsak az egy Isten' leg-alábbi tselédgye.
A' lángos tó-béli Vezér így szólall ezekhez:
Kárhozatos tsemeték! én bús esetemnek örökre
Ábrázó maradéki! jelen-vagyok édes atyátok,
Hogy fel-tördellyem szomorú lántzunkat: el-haggyuk
30 Íme Pokol' rabos országit; más birtokot, és új
Lak'-széket keresünk: az holott valahára talántán
Fel-virrad még állapotunk, 's le fog ülni keservünk.
Mondá; 's által-adák a' költsot azonnal az adáz
Szörnyetegek; 's értz-sarkaiból tsikorogva ki-fordúl
35 A' szegezett ajtó: ki-rohan törekedve Pokolnak
Minden rabja: marad süket éj, 's végetlen üresség.

Hol van ebben az egész dologban valami nevetségre-való? — MILTONnak felséges, és okos-vígyázva választott szavait 's beszédit közönséges és alaton mondásokkal fel-
40 tserélván, nevetséget indíthatsz ugyan; de az ő allegoriája a' maga' tulajdon méltóságában azért leg-kevesebb homályt sem szenved.

Más hibák vannak ebben a' költésben: hanem azok-is egész munkára nézve. Ezek pedig abban állanak, hogy az

Költő I-szor ezt a' tsupán tsak képzelt két személyt (úgy-mint a' *Bűnt* és *Halált*) valamint *Sátánt* magát, 's a' többi jó, és gonosz Lelkeket, Költeményében *machinák* eszközök gyanánt vette; és II-szor a' Pokol' ajtajának kultsát az ő kezökbe adatta, holott az Égből Sátánnal le-verettettvén, ő-nékiek-is hasonlóúl a' Pokol' tömlötzeiben kellett kínokat 's rabságot hasznolú 5
 De tudhatod azt-is, hogy ez e'-félékben nem tsak MILTON vétett; és hogy VOLTÉR a' maga' Henriássában *Érist*, a' *Viszsa-vonás'* Isten-Aszszonyát, tette az eggyik főbb *machinának*. VOLTÉR pedig a' mí' időnkben, és, úgy szóllván, 10
 tegnap-előtt élt; nem igen régi, sőt isméretes, 's mindenek előtt tudva-lévő történetekről, — Vallásbeli türhetetlenkedésről, belső háborúról, Királyt 's Jobbágyot illető dolgokról írt; Kereszténységet, *Mythologiát* egybe-kevert, és a' XVIIIedik Százban élő Keresztények előtt azt a' szerentsétlen találmányt akarta 15
 hihetővé tenni, hogy *Éris*, ez a' régi Pogány Istenség, a' Szorbonát fel-zúdította; a' Szövetségeseket az Ország' Fő-Tanátsa ellen fel-gerjesztette: a' Szerzeteseket fegyverbe öltöztette: a' Fanatismusnak Ördögét Pokol' mélységéből ki-hítta; 's egy *Klemens* nevű Dominikánus által a' Királyt meg-ölette, s' 20
 a' t. Ezeket írja, ezeket tulajdonítta VOLTÉR a' Henriásban *Érisnek*: és vallyon! ezen keverék gondolatok', 's egy Keresztény Poétához annyival illetlenebb költeményekért, alá-való Poétának tartod-e ötöt? nem-de inkább méltónak ítélted magad-is, hogy azt a' külömben ditső munkát hatos versben 25
 nyelvünkre fordítanád? —

Már, Barátom, ezek így lévén: igen nagyon hirtelenkedtél, mikor azt írtad, hogy *furtsaság* vólt tőlünk, MILTONnak el-vesztett Paraditsomát SZABÓRA bízni; és, hogy boszszonkodni fognak reánk a' tudós Magyarok azért, hogy (a' 30
 Magyar Miltonból példákat adván Múzséumunkban) őket *ollyan tsúfságokkal kínállyuk*. Hidd-el azt, hogy rövidséget téssz Tudósainknak, midőn azt tulajdonított nékiek, hogy ők Milton tsúfságokról éneklő Poétának tartják.¹⁸ — Én, részemről, nem tsak azt nem általlom, hogy azon Költeménynek 35
világra-botsáttását jóvá hagytam, hanem azt-is örömmel meg-vallom, hogy a' Fordítottónak erre ösztönözője-is vóltam. Vajha az egész MILTONT fordíthhatta vólna! De láttam, hogy ezen Hazánk' szolgálattyában, édes anyai nyelvünk' mivelésében 's helyre állíttásában meg-öregedett érdemes Férjfiú' 40

's tiszteletre-méltó Hazafinak vállalai már erőtlének, annak, 's más olly hoszszas munkának el-viselésére. A' mikor a' Sors engemet két esztendővel ez-előtt e' Városba hozott, 's ő-vele személyesen meg-ismértetett, már akkor régen bútsút vett
5 vólt ő a' szelíd Múzsáktól. Barátságos únszolásaimra ismét tollat fogott, 's nem tsak a' többször említett *Paradísomot* versekben le-fordította, hanem minden el-addig ki-adott költeményes Munkájit-is újjolog elő-vette, 's a' hibáktól ki-tisztogatva a' két első Kötetet már közre-is botsátotta. Ott vagyon
10 a' többi között *Virgyilius' Első Eklogája*-is. Ezt a' darabot, hogy, a' Te fordításodat avval öszve-hasonlítva, róllatok ki-ki ítéletet tehessen, ezen Feleletem után-is ide függesztem. Tsak abból-is nyilván ki-tetszik, ha vagyon-e Te-néked okod, SZABÓNAK Múzsáját betsmérelned; és, ha *furtsaság* vólt-e
15 mí-töllünk, *ollyan egy társsal kezdeni pállya-futásunkat.*

Lássuk már most a' *Fordítás' Mesterségének Regulájit*, mellyekkel mí, a' Te vélekedésed szerént, a' jó ízt meg-vesz-tegettyük, és az igaz ítéletnek törvényét meg-szegjük.

Fel-tesszük, úgy mondod, egy-elsőben azt, hogy a' *Fordítás az eredeti írásnak mássa és jól-el-találtt képe*; — — észre nem
20 vévén, hogy az eredeti írásnak olly mássa, olly képe-is lehet, melly alá-való rabi módra készült; ollyan-is, melly köz módra készült; ollyan-is, melly jelesen készült; vagy-is, hogy minden idegen nyelven írtt írás más nyelvben-is meg-jelenhet, vagy úgy,
25 mint egy alá-való írás, vagy úgy, mint egy közép-szerű írás, vagy úgy, mint egy jeles írás; 's hogy ugyan azért három-féle a' fordítás; tudni illik: a' rabi fordítás, a' köz fordítás, és a' jeles fordítás.

A' fordításnak külömbségéről e'-képpen szóllván, azután
30 mjnd a' háromnak tulajdonságairól példában 's példa-beszéd-ben igyekezel még azt-is hoszszasan meg-mutatni, a' mit magam-is jól tudtam, és sem én, sem más nem tagadott. Mert nem-de, Barátom! Te az egész épületedet arra a' fundamentomra állítottod, hogy ez az én fel-tételem: a' *fordítás az eredeti írásnak*
35 *mássa, és jól-el-találtt képe*, helytelen? — Már: mellyik levélen, hányadik oldalon mondottam én azt? — — A' *Múzséum' Első Negyedének 10dik* oldalán, az én szavaim imígy vannak: *Hogy-ha a' fordításnak (a' mit senki sem fog tagadni) az eredeti írás' mássának és jól-el-találtt képének k e l l e n n i*, tehát
40 a' *Fordítónak azt, a' mi az eredeti írásban van, mind, és, ha-tsak*

lehetséges, ugyan-azon renddel ki kell fejezni. 's a' t. — — egy szóval: a' fordítottának az eredet' írás' hív és igaz mássának k e l l l e n n i. — Hogy-ha én olly képtelenül vélekedtem volna, hogy minden fordítás igaz mássa és jól el-találtt képe az eredeti írásnak; és azt nem tudtam volna, hogy a' fordítás 5 külömb-féle lehet, az az, alá-való, közép-szerű, és jeles, vagy-is jó: mi-módon tudhattam volna regulákat szabni, módot mutatni, miként kellessék j ó l fordítani? — De mivel az én világos-értelmű fel-tételemnek igazságát tagadnod nem lehetett, hogy írásomat valamelly szarvas hibával vádolhassad, ki-hagytad 10 szavaimat, 's el-fatsartad értelmemet. Barátom! ha a' Te írássoddal valaki illy ravaszúl bánt volna, mitsoda neveket nem adnál néki? — De látod-e, én azzal meg-elégszem, hogy, elvévén a' talp-követ, szemeid' láttára az egész épületed halomba dől. Hogy mind-azon-által nékem ennek-utánna az illy haszon- 15 talanságok felett való szó-szaporításra (mert arra sem kedvem, sem időm nints) szükségem ne legyen: a' Fordításról való értelmemet, és azon reguláknak szabásakor volt szándékomat imitt mind Te-néked, mind pedig másoknak, ha-kik talán, a' dolgot annak mi-volta szerént meg nem vizsgálván, a' Te 20 Tóldalékod után indúltak volna, még egyszer rövideden kinyilatkoztatom; és egyszersmind reguláimról-is nyilván megmutatom azt, hogy azok nem tsak a' jó íz és igaz ítélet ellen nintsenek, hanem a' velek élni tudókat nem kevésség segélytik-is.

Tudgyuk a' Tudománybéli történetekből, mi nagy haszna 25 volt a' Könyvek' egyik nyelvből a' másikba való fordíttatásának akármelly Nemzetnél. — A' Régieknek Írásaikban foglaltattnak többnyire a' Böltseségnek, Tudománynak, és Jó Íznek leg-bővebb kintsei. A' mit az Emberi Elme a' hajdani arany időkben találhatott, tudhatott, és össze-gyűjthetett, az, 30 mint az Emberi Nemzetnek meg annyi még épen meg-maradott tár-házaiban, ott vagyon le-rakva. Ezek az Írások egyébként közönségesekké egy egész Nemzetnél nem tétethetnek, hanem-ha ugyan-azon Nemzetnek nyelvére fordíttattnak. Frantzia-Országban, XIVdik Lajos' idejében, az által-is jött leg- 35 inkább a' nemzeti Litteratura virágzásba, hogy az akkori hazabéli számos nagy Íróknak munkájin kívül, a' régi Görögök' és Rómaiaknak írásaik-is majd mindnyájan Frantzia nyelvre fordíttattva olvastattak. — A' miket a' mostani tudós Nemzetek a' később századokban írtak, 's mái nap-is írnak, tapaszt- 40

talnak, azok-is többnyire ugyan-azon Nemzeteknek tulajdon élő-nyelvökön vagynak el-készítve. Itt-is a' Fordítottás legjobb, leg-rövidebb, 's leg-bizonyosb eszköz. —

Ki-tetszik innét, melly nagy légyen egy olyan tudós
5 Férjfiúnak érdeme, a' ki mind a' magáét, mind az Idegenek' nyelvét elegendő-képpen tudván, jó fordítottása által Hazája' Népét olly kintsekkel gazdagítja.

Am de arra, hogy valaki *jól* fordíttson, sok kívántatik. Nem kell a' fordítottásból tsupa kézi mesterséget tsinálni; nem
10 kell akárkinek, mihelyt valamelly idegen nyelvonn egy kitsinyt dadogni, 's tollat emelni tud, fordíttani. Szükséges e' végre a' nyelv-birtok, tudomány, jó ízlés, 's a' tsinosgatásra meg-kívántató — békességes tűrés. A' sok *Svédí Grófnék', Horátziusok', Fedrák', Hyppolitusok'* 's a' t. ízetlen rontóji, már-is olly kárt
15 tettek nálunk mázolásaiokkal, hogy némellyek egy-általlyában minden Magyar fordíttástól irtóznak.¹⁹

Sajnálva láttam ezt a' méltatlanságot, 's el-tökéllettem magamban, tellyes igyekezettel ellene dolgozni. Közre botsá-
tottam e' végett a' fellyebb-émlyített Regulákat, mellyeknek
20 jóságokat magam tapasztaltam; hogy azok által másoknak-is használhatnék. —

Igaz az ugyan, hogy a' Mesterség nem tsinálhat nagy elmét: születni kell annak, és már a' Természettől belénk öntetődni. Tellyesen el vagyok én arról hitette, hogy száz
25 *Arisztoteles, száz Battó,* 's meg' annyi *Home* sem adhat olly szabásokat, mellyek egy *Sakspért, Oszziánt,* vagy *Homérust* nevellyenek. — A' született nagy elme, az ő kegyes anyját, a' Természetet nyomozván²⁰, maga vág magának útát, és saját világánál, minden egyéb kalaúz nélkül, el-ér oda, a' hová más,
30 szerentsétlen születése miatt homályban vakoskodván, a' Mesterségnek minden szövétnekeivel sem juthat. De tagadhatatlan az még-is, hogy a' Természet, ha hozzá Mesterség járúl, nagyobb fényre mehet; és, hogy a' józan okokon 's tapasztalásokonn épült reguláknak bölts követése a' leg-nagyobb elmét-is köny-
35 nyebbíti.²¹

A' szép Tudományok nem-is jöhetnek valamelly Nemzetnél nagy virágzásba, ha-tsak azon Nemzet a' maga' *gustussát,* ízlését tökéletességre nem viszi, 's annak vezérlése szerént osztán, valamint a' rosszszat, úgy a' közép-szerút-is el-kerüli,
40 távoztattya. Erre a' tökéletességére az ízlésnek pedig egyéb-

ként nem juthatunk, hanem-ha a' szép Tudományoknak 's Mesterségeknek fundamentomit, tulajdonságait minden figyelmetességgel 's szorgalmatossággal ki-nyomozni, és ismérni tanúlyuk.²² Valameddig a' szép Tudományokat tsak mint-egy *instinctusból*, tsupa belső hajlandóságból, úzzük; valameddig egy-valamelly munka' szépségeinek meg-választását tsak vaktában, és mint-egy gondolom-formán határozzuk-meg; valameddig magunknak, vagy másoknak-kedvező tekintetből, a' kitsiny hibákat-is tsak annyiba vesszük, valamint-szintén a' kitsiny szépségeket; egy szóval: valameddig többet nem kívánunk, többre nem törekedünk, hanem hogy tsak közep-szerűek legyünk: mind addig nem reménylhettyük, hogy ízlésünket tökéletességre vigyük. Egyedül tsak a' figyelmetes, okos meg-vizsgálás tehát, vagy-is (mivel erre magyar szónk nintsen) a' *Kritika* az, melly az ízlésünket ki-tisztítván, néki azt a' kényességet és bizonyosságot adhattya, melly által az, valamelly munkának szépségeit, vagy hibáit, leg-ottan által-láttya; a' kényes ízlés pedig nem egyéb, hanem olly kész tehet-ség, melly a' *Kritikát* a' leg-jobb módonn alkalmaztattya.²³

Így gondolkodtam én akkor, mikor a' Fordításról való Reguláimat írtam, és az-után a' Múzséum I-ső Negyedébe-is bé-iktattam. Mert, valamint közönségesen akármelly szabásoknak szolgálai módra való követését a' szép Tudományokat 's Mesterségeket gyakorlóknak útálom, 's egy tisztességes emberhez illetlen dolognak tartom: úgy viszontag, semmi józan okra nem tekintvén, akármit vaktába fel-kapni, 's minden meg-választás nélkül holmi dib-dáb eszközt egybe-hordani, 's papirosra mázolni, — szegény fő' tulajdonának; holmi különös-ségeket, szántt-szándékkal való rendtelenségeket vadászni, 's szárny nélkül magasságra erőlködni, — ritka-szármaszású nagy Lelkeknek szabad repülését majmolni kívánó tehetetlen elme' igekezetének lenni állítottam.²⁴

Én, az én fordításomban a' kérdésben-forgó regulákat tartottam szemem előtt; de szolgálai módra sem magam nem követtem, sem azt, hogy mások úgy kövessék, nem kívántam. — A' Fordításról közönségesen szóllottam, és reguláimat sem egy, sem más-nemű írások- vagy Írókra, az az, sem Bóltselkedőkre, sem Történet-írókra, vagy Költőkre 's a' t. különösen nem szabtam; hogy ki-ki észre vehetné, mennyiben kellésék azokat a' fordítandó írásnak minémúségéhez képest alkal-

maztatni. — Két-félék azok a' Regulák: úgy-mint, *közön-
ségesek*, mellyek a' fordítottást általlyában és közönségesen
illetik; és *különösek*, mellyek a' fordítás-közben elő-forduló
külömb-külömb-féle esetekre szolgálnak. Kivált-képp' ezen
5 utólsókra nézve az értelmes és a' maga' tárgyát leg-jobban
ismérő Fordítottónak ítéletétől függ, miként és mennyiben
lehessen, 's kellyen-is, azokat az olytán esetekben, a' környül-
állásokhoz képest, követnie; a' mit-is, többnyire minden
regulának rövideden az okát-is oda ragasztván, elegendő-
10 képpen értésére adtam. Ezt ugyan-azon *I-ső Negyedben* ki-ki
nyilván láthattya. Elég-is vólna, az egyik részre sem hajló
Olvasót innét oda igazítanom, hogy állításomnak valóságát
ugyan-ott szemeivel láthassa. Hogy mind-azon-által minden ez
íránt még utólb' támadhatandó ellen-vetések' 's erőltetett követ-
15 keztetéseknek itt egy úttal elejét vegyem, nézzük még egyszer,
és mennél rövidebben lehet, azokat a' szabásokat rend szerént:

1. A' Fordítottónak *a' nyelvet, a' mellyből, és a' mellyre
fordítani akar, tudni; és a' dolgokat, mellyek a' fordít-
tandó könyvben foglaltattnak, érteni kell.* Ez olly nyilván-
20 való igazság, hogy talán regulának sem kellene nevezni.
2. A' Fordítottónak *olly kész tehetséggel kell birni, hogy
mindenik gondolatnak, mindenik szó-ejtésnek (vagy-is
jobban 's igazábban: ki-fejezésnek, expressiónak) ér-
demét, a' dolognak mi-vólttá-hoz-képest, izenként meg tudja
25 határozni; egy szóval: jó ízlésének kell lenni.*
3. Az *Író' elméjének* (a' kinek munkáját fordította) hajlan-
dóságát, *természeti indulattját*²⁵ *szorgalmasan ki kell
tanúlnia.* Lásd az okát bővebben az *I-ső Negyednek*
8dik oldalán.
- 30 4. Tulajdon-képpentsak magához-hasonlót kell az embernek
fordítani. Lásd az okát a' *9dik öld.* — Ez utánn három,
inkább tanátslás, javallás, hogy-sem regula, követ-
kezik, úgy-mint:
  - a) Igen jól tselekszi a' Fordítottó, *ha az egész darabnak
35 fordítását eleintén tsak hamarjában, és mint-egygy
első hevennyében, papirosra veti, és az-utánn lassan-
ként jobbitgattya.* Lásd az okát ugyan-ott.
  - b) *A' fordításban a' munkának leg-jobb ki-adásával
kell élni.* Lásd ugyan-ott.

- c) *A' régi Íróknak munkájik (ugyan-ez értetődik a' mostani Tudós Nemzeteknek nevezetesebb Írójira nézve-is) többnyire már külömb-külömb-féle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a' fordítások a' Magyarázónak, vagy-is Magyar Fordítónak, szép szolgálatot tehetnek ; de önként értetődik ám, hogy-ha elég alkalmas, azokkal hasznosan élni.* 5

Ezek eddig-elé, úgy hiszem, mind olyan állítások, vagy regulák, hogy azoknak helyes és hasznos vólttok önként szembe tünik, 's kétséget sem szenved. Hátra-van még egy illy közönséges regula, és éppen ez az, a' mellyről én itt nem tsak azt meg fogom mutatni, hogy az a' jó iz és igaz itélet ellen nints, hanem azt-is nyilvánosságossá fogom tenni, hogy az a' regula, abban az értelemben, a' mellyben én vettem, és a' melly értelmet, a' külömb-külömb-féle különös esetekre külömb-féle különös regulákat adván, eléggé meg-is-határoztam, — egyzersmind minden jó és igaz fordításnak első közönséges fundamentoma. Ez az

5dik közönséges regula (a' 10dik óld.) imígy van: *A fordításnak azt, a' mi az eredeti írásban van, mind ; és, ha-tsak lehetséges, ugyan-azon renddel, ki kell fejezni : sem többet, sem kevesebbet nem kell nékie magában foglalni. Nem szabad tehát a' Fordítónak az eredeti íráshoz sem hozzá adni, sem pedig tölle valamit el-venni. Mivel-hogy: ha többet foglal a' fordítás magában, Környül-írás, paraphrasis ; ha kevesebbet, Ki-vonás, Ex-tractus ; következés-képpen: egyszer sem tulajdonos fordítás. Egy szóval : A' fordításnak az eredeti írás' hív és igaz mássának kell lenni.* 20

Én a' Könyveknek egyik nyelvből a' másikba való fordítását közönségesen úgy nézem, mint a' Kép-írásban a' kópialást, másolást. Hogy ha a' Másoló valamely jeles darabnak igaz párját venni akarja, úgy kell azt mindenben követnie, hogy semmit a' magáéból az eredeti munkához hozzá ne adgyon, se tölle viszontag legkevesebbet-is el ne vegyen. Mert: ha szebbíti, ha kortosítja, — mindenkor külömbözni fog festése az eredeti képtől, következendő képpen, nem leszen annak hív mássa, igaz párja. 30

Ha-ki tehát, hasonló-képpen, valamely jeles munkát más nyelvre híven, igazán fordítani akar (mert én mindenkor a'

*hív, igaz, 's jó fordítottást értem): kétség kívül arra kell igye-
kezetét intéznie, hogy az abban a' munkában foglaltt dolgokat,
gondolatokat, fordítottásába azoknak tellyes mivólttok szerént 's
minden változtatás nélkül által-vigye, 's a' maga' nyelvén úgy
5 fejezze-ki, a' mint azokat a' Munkának Szerzője, ha ezenn a'
nyelvenn írt vólna, a' maga tulajdonságaihoz és írása' módgyá-
hoz-képpest (a' fellyebb meg-írtt IIIIdik közönséges regula szerént)
ki-fejezi vala. Ha a' fordítottásból valami ki-marad, — tsonka
leszsz a' munka, leg-alább az eredeti írásnak egy része el-vész;
10 ha valami hozzá adódik, — az nem a' Könyv-szerző', hanem a'
Fordítottó elméjének szüleménnyé leszsz; ha a' gondolatok egy-
mástól el-szakasztódnak, 's más-hová tétetődnek, — akkor
ismét a' Szerző' gondolatainak módgya, rendi, és lántza (melly
az Íróknak egyik nevezetesebb külömbötetű jelök²⁶) fel-
15 bomlik, 's meg-változik. *Vagyon minden gondolatnak tulajdon
színe, tulajdon árnyékozattya, és tulajdon különös érdeme*; ugyan-
azért úgy kell a' gondolatot a' fordítottásba-is által-vinni, hogy
a' maga' tulajdonát ott-is meg-tartsa, 's a' helyheztesés miatt
el ne veszejtse²⁷. Meg-engedem én azt azonban, hogy lehet vala-
20 melly jeles munkát a' fordítottásban még jelesbbé tenni, 's na-
gyobb tökéletességre vinni; lehet más ékesebb formába önteni,
szebb 's díszesebb köntösbe öltöztetni²⁸: de, hogy ez a' más
nyelvre illy módonn által-tett 's meg-szebbített munka az
eredeti írásnak hív mással, jól el-találtt képe, az az, *igaz for-*
25 *dítottás* légyen, tellyességgel tagadom.*

És ez az én értelmem közönségesebben, a' fordítottásról;
's e' szerént tartom jóknak reguláimat-is, mellyeket ugyan
illy értelemmel írtam vólt. Mert: ha igaz az, hogy a' fordítottás-
nak — az *igaz fordítottásnak* — az *eredeti írás' mássádnak, és jól-*
30 *el-találtt képének kell lenni*, minden bizonynal jóknak kell ezek-
nek-is lenni; mint-hogy ugyan-ezen fel-tételből önként, és
minden erőltetés nélkül, következnek. Mivel:

*Hogy a' fordítás hív és tökéletes légyen, szükséges (a' mint
már mondottam) hogy I-ször ugyan-azon dolgokat, mellyek az
35 eredeti írásban vagynak, se többet, se kevesebbet; és egyszersmind
2-ször ugyan-azon renddel, magában foglallyá. Sokasítottás, keve-
sítettés, a' dolgoknak más-hová helyheztesése, hibák, mellyeket kerülni
kell. — Az elsőnek igazságát már fellyebb-is újra meg-mutatám;
a' másodiknak valóságát az utánna-következő, 's elég-nyilván
40 ki-jelentett okok és magyarázatok (a' 11. 12. 's követh. óld.)*

bizonyították. Mert mi lehet ezeknél világosabb: *Mivel a' szók, és ki-ejtések* (igazábban: *ki-fejezések, expressziók*) képei a' gondolatoknak, tehát igyekezni kell a' Fordítottónak, az eredeti írás mássát, a' mennyire tsak lehetséges, ahhoz ezekben-is tökéletesen hasonlóvá tenni. Minden nyelvben vagynak tulajdonos és ábrázoló; hathatós, és erőtlén, s t. aff. ki-mondások. A' Fordítottó, kinek az eredeti írást sem szebbíteni, sem kortsosítottani nem szabad (lásd fellyebb) éppen azokat a' szó-ejtéseket, expressziókat, keresi-fel a' maga' nyelvében, a' mellyekkel a' munka az eredetiben van meg-írva; és, ha talán néha-néha nem találja éppen azokat (mert akár-melly nyelvnek-is vagynak olly tulajdon szavai és ki mondásai, mellyeket más nyelven lehetetlen ugyan-úgy kitenni) olyankor annyit-érőkkel váltya fel. 's a' t. — Néha a' nyelvnek hajthatatlansága, vagy szegénysége, nem engedi-meg a' Fordítottónak, hogy éppen oda alkalmaztasson valamelly szépséget, a' hová az az eredeti írásban helyheztetett. Illyenkor ezt a' kárt más alkalmas helyen kell ki-pótolni, hogy a' fordítottás, leg-alább az egészre nézve, az eredeti írásnak szépségeiből semmit se veszítsen. 's a' t. — A' Soloecismusokat kerülni kell, mert szenvedhetlenné tészik a' fordítottást. — Az elmés Fordítottó a' szóllásnak bizonyos új alkalmaztatásaival, mellyekre néki p. o. az eredeti írásban valamelly különös hathatós mondás, vagy eleven gondolat, alkalmasosságot ad, ékesítheti²⁹, vagy-is inkább, az eredeti íráshoz hasonlóvá teheti fordítottást. s' a' t. —

Ezek valójában mind olly szabad- és világos-értelmű regulák, hogy éppen nem láthatom-által, miért lehetnének a' jó íz és az igaz ítéletnek törvényre ellen; és nyilván ki-tetszik mind ezekből, mind egyéb szavaimból, mitsoda értelemben legyenek, mikor azt javallom, hogy, a' mennyire lehet, szóról szóra fordítsunk. Tudni illik: A' mennyire a' nyelvnek külömsége, az értelmesség, és a' jó hangozat meg-engedik, az Írónak értelmét, gondolatait, 's azoknak rendit, az ő természeti indulattya' 's tulajdonságaihoz-képpes (a' IIIIdik közönséges regula szerént) saját szavaival ki-fejezzük; és, egy szóval: ötet nyelvünkön úgy beszéltessük, a' mint beszéll vala, ha maga ezenn a' nyelvén írt volna.

Éppen nem rabi fordítottást javall továbbá azon regula-is, hogy a' fordítottásban, a' mennyire lehet, a' beszédnek részetskéjít-is meg kell tartani. Kétség kívül van az, hogy igen sokszor az egész kerek-beszédnek hathatósága tsak e' szótskának: és, ott-40

lététől, vagy el-hagyatásától függ³⁰; a' honnét nyilván ki-tetszik, hogy igen illendő, a' Fordítottónak tsak az ollyas kitsiny-ségekre-is figyelmetességgel lenni. Önként értetődik azonban, hogy, a' mennyire azoknak meg-tartása, vagy el-hagyása, az
5 eredeti írásnak értelmét igazábban ki-jelenti, 's a' beszédet erősíti, vagy gyengíti, annyira kell meg-tartani; és ugyan-azért nyilván mondtam: a' *mennyire lehet*, az az, a' mennyire az okos, értelmes Fordító látni fogja, hogy a' beszédnek azon részetskéji a' fordításban, vagy a' nyelvnek külömbségéhez,
10 vagy az értelmességhez, vagy a' jó hangozathoz-képpest, valamelly erőltetést nem okoznak; a' gondolatoknak, és szerek-beszédnek öszve-ragasztására, az Író értelmének, 's szavainak igazán-való ki-fejezésére, szükségesek, hasznosok. — Látni-való dolog az-is, hogy mennél külömbözőbb a' két nyelv, úgy-mint
15 a' mellyből, és a' mellyre fordítottuk, annál nehezebb akadályokat találunk, és annál kevesebbé követhettyük mindenben az eredeti írást; annyival-is inkább, ha valamelly munkát vers-ben fordítottunk. De ugyan azért kell ám a' Fordítottónak mind a' két nyelvet jól tudni, és a' fordítottandó könyvben-foglalt dol-
20 gokat érteni; az Író' elméjének természeti indulattyát, gondolatainak, ki-fejezéseinek érdemét ismérni; 's olly kész tehet-séggel bírni, hogy az ő külömböztető tulajdonságait egészen magáévá tehesse, és mint-egy az ő személyébe öltözhessék; úgy hogy: C I C E R O a' Magyar köntösben-is ugyan-az a'
25 bő és hatalmas *Orator*, ugyan-az a' könnyű és kedves *Böltselkedő*; L I V I U S ugyan-az a' világos és kellemetes, C U R T I U S ugyan-az a' tsinos, T A C I T U S ugyan-az a' rövid, hathatós Történet-író; H O M É R U S ugyan-az az egygyűjű felséggel éneklő, K L O P S T O K K ellenben ugyan az az el-érhetetlen
30 magasságban fellegező Poéta legyen, a' ki, és a' milyen vólt az eredeti öltözetében.

Igaz az tehát, hogy a' fordításnak azt, a' mi az eredeti írásban van, mind, és a' mennyire lehetséges, ugyan-azon renddel ki kell fejezni, sem többet, sem kevesebbet magában foglalni.

35 Már, Barátom, ezek így lévén: térjünk ismét Tóldalé-kodra! — Tsalatkozol mindgyárt leg-elől-is *Skáligyernek* azon szavaiban, mellyeket Tóldalékod' eleibe *Mottóül* függesztettél.³¹ Mert, ha meg engedném-is azt, hogy Virgilius Teokritusnál való-jában szerentsésebb Pásztori Költő,³² és, ha meg engedem-is azt,
40 hogy Virgilius Teokritusnak némelly gondolatait 's ékességeit

költönözvén, azokat tulajdonivá tette, 's a' maga' nyelvén még szebben 's kellemetesebben ki-fejezte: vallyon, mi következik ebből? az-e, hogy Virgilius Teokritust fordította? hogy jeles fordíttása az eredeti írást meg-haladta? — Én ugyan, meg-vallom, mind ez óráig azt még tsak gondolni sem tudtam, hogy Virgilius Teokritust jelesen fordította, vagy tsak fordítani-is akarta légyen. Azt azonban jól tudom, hogy valamint az Epikumban Homérust, úgy a' Pásztori Költésben Teokritust példa gyanánt követte; sőt annyira-is ragaszkodott, úgy mond B a t t ő, hozzá: hogy Pásztori Énekei majd igen nem-is egyebek, 10 hanem a' Görög Költőnek nyomban-való követési. Azon egy a' tárgy, a' rándulások, sokszor még a' gondolatok-is.³³ Virgilius ezeket a' nagy Poétákat, kiket ő magának (kit-kit a' maga' nemében) például választott, nem fordította; hanem tsak magát hozzájok alkalmaztatta, holmi különös szépségeiket költönözte, azokat a' maga' nyelvén néha még szebben ki-fejezvén tulajdonivá tette, 's munkájit ugyan azokkal, mint meg annyi drága gyöngyökkel, ki-ékesítette. Tudva van, mit felelt, midőn egykor E N N I U S' Verseiből némelly szép gondolatokat 's jeles mondásokat magának ki-válogatván 's fel-jegyezgetvén, kérdeztetnék: mit tsinálna? Aranyat szedek, úgy monda, Ennius' ganéjából³⁴. Tudni illik: Enniusnak gyönyörű gondolatait, mellyek nem elég díszes szókba valának foglalva, ki-szedegette, hogy azokat, a' maga' módgya szerént mint-egy szebb 's tsinosabb köntösbe öltöztetvén, a' maga' sajátivá tegye³⁵. De ezt 25 én, mondom, nem fordíttásnak (ollyan fordíttást értvén, a' millyenről most szóllunk) hanem követésnek, imitációnak, 's szabad költönözésnek, és egyszersmind egy ollyan hasznos vetélkedésnek tartom, melly nem tsak a' régi, hanem a' mái akármelly Nemzetbéli nagy elmék között-is igen közönséges; 30 és egy a' leg-alkalmasabb eszközök közül, mellyek benünket a' tökéletességhez leg-közelebb vezethetnek. — Más dolog ugyan-is, egy Íliásnak formájára Éneist tsinálni, sőt a' fel-vett példát helyenként majd szóról szóra követni; holmit költönözni, 's ugyan azt néha szerentsébben-is ki-fejezni; más ismét ugyan-ezen Költeményt, vagy Liviusnak 's Tacitusnak Történetes Könyveit az eredetiből más nyelvre által-tenni, fordíttani. Én pedig nem az elsőre akartam útát mutatni; hanem ezen utólsóra, az az, miként kellessék valamelly idegen nyelven készült munkát a' miénkre híven, igazán, és jól fordíttani, arra hoztam 40

regulákat. *Skáligyernek* említett szavai tehát, bizonyíttanak-e valamit én-ellenem, vagy sem? bár Tennen magad ítéld-meg.

Lássuk a' példát-is, mellyet a' *jeles* fordításról adtál. Ennek, rövidség' okáért, tsak egy részét írom ide; mert az
5 egésze úgy sinsz szükségünk. Ezt a' darabotskát az eredeti írásban imígy adád-elő:

„Est haec sciorum in disputationis arenam descendentium turpis, squalida, abominabilis, atque idcirco cum foliis et ramis omnibus radicibus evellenda consuetudo: dum aliquantula spes victoriae adfulget, verborum flumina evomunt; quin
10 etiam, quum animadvertunt, nihil esse reliquum, nisi, ut herbam porrigant, quasi strenui athletae proludentes victoriae spem ostentant. At quando contra argumentorum vim nihil praesidii superesse vident, ad fraudes, tanquam ad asylum sacratissimum, portumque optatissimum, tranquillissimum, ac securissimum
15 confugiunt.” etc. etc.

Már: hogy ez a' hitván írás (mellyet Te még-is olly például vevél-fel, melly által azt akarod meg-mutatni, miként kellessék *jelesen fordítani*) hogy, mondom, ez az írás méltatlan a' fordításra, magad-is láthatod. Lám pedig én nyilván meg-mondottam (a' *ődik óld.*) hogy *mind a' Régieknek, mind a' Mostaniaknak jelesebb munkájikat, mint meg annyi meg-betsülhetetlen kintseket, hová hamarabb nyelvünkre által-tenni — — —*
25 *igyekezzünk.*³⁶ — Azonban, lássuk a' például elő-hozott darabotskának *jeles* fordítását.

„Olyan a' vetekedő tudósáknak szokása, hogy valamég elő-mehetésöket arányozzák, a' szóllástól nem kéméllik nyelvöket: sőt még, a' mikor látják-is sülyedésöket, pökik a' tenyeröket: és el-fogyatván oroszlány béllésöket, róka-bőrrel-
30 is szütsölik mentéjüket.”

Én örömet meg-engedem, 's meg-ismérem, hogy ez a' Magyar írás, mind' a dologra, mind a' nyelvre, vagy írás' módgyára nézve, jobb ama' Deáknál; de, nem-de, ha öszve-veted ezt az ügy-nevezett jeles fordítást amaz eredeti írással, nem
35 találsz egyéb egyenlőséget közöttök, hanem — hogy mind a' kettőnek szerzője tsak *valamit hasonlót* akart mondani? sőt, a' mi több, nem-de szerentsétlenségedre magad-is azonm kételkedel, ha vallyon *Veresmarti Mihály*³⁷ fordította-e a' Deákot Magyarra? vagy talán *Veresmartinak* írását *valamelly tudóska*
40 *roszszúl fordította Deák nyelvre?* —

De, ha tsak-ugyan példával akartad meg-mutatni szabásaimnak helytelenségét, minek kerestél egyéb példát annál, a' mellyet én ugyan-azon *I-ső Negyedben* adtam? — Világos szókkal ki-tettem (a' 40dik öld.) hogy *midőn Oszsián' munkáját magyarázom, azon szabások szerint igyekezem dolgozni, mellyeket a' Fordításról adtam vólt*; és hogy *Oszsián' Utolsó Énekét példa gyanánt botsátottam-ki*. — Ezt a' nagy Poétát én sem fordítottam ugyan az eredeti nyelvből; és, mivel a' mennyire tudom, előtted-is esméretlen lévén a' régi Kaledoniai nyelv, Te sem vetheted-össze az eredeti írással fordításomat: de, mivel azok a' felséges Költemények **MAKFERSON'** Ánglus fordítása után majd minden nevezetesebb Európai nyelvekre által-tétettek,³⁸ 's én-is külömb-féle fordításokból fordítottam; azt tsak elegendő-képpen észre vehetted volna, ha illendőül 's méltán énekeltetem-e nyelvemenn azt a' ditső Bárdust,¹⁵ kinek lélekre-ható, és az érzékeny 's nemes-indulatú szíveket kedves el-keseredésre, édes bánatra gerjesztő Énekeit egész Európa bámúlva tsudállya. Nem egy-könnyen fog Poéta találkozni, a' kinek költeményeit nehezebb volna Magyar nyelvre által-tenni, mint ugyan Oszsiánnak Énekeit; és ezen²⁰ okból elébb-is reménylhet a' Fordítója gyengébb meg-itéltetést; de, ha valamire mehettem, 's mehetek vele, azt tsak-ugyan azon reguláimnak, vagy-is inkább, azon regulák szerint vezérlő ennen érzésemnek fogom tulajdoníthatni. Minek-előtte tudni illik még a' fordításhoz kezdettem volna, már akkor minden tulajdonságait ki-tanúlni 's ismérni igyekeztem; a' fordítás-közben pedig magamat a' több-féle fordításokhoz úgy alkalmaztatom, hogy azokat egybe-hasonlítva, minden gondolatait, minden érzéseit, és ki-fejezéseit nyelvemenn, a' mennyire lehetséges, egészen, és szóról szóra tulajdonimmá³⁰ tegyem, izenként meg-határozzam; egy szóval: Oszsiánt olly *híven, igazán*, és *jól* fordítsam, hogy a' ki őtet más valamely nyelvonn olvasta, 's ismérni tanulta, nálam-is szinte olly felséges, olly érzékeny, rövid, és hathatós Énekesnek lenni talállya; sőt, mivel az anyai nyelv szívre-hatóbb szokott lenni, még³⁵ nagyobb illetődéssel olvashassa. Ez vólt az én igyekeztem; és, ha-tsak mind másoknak, a' kik szavainak telyes bátorsággal 's bizodalommal hihetek, az említett példám 's egyéb darabjaim iránt tudtomra-lett ítélet-tételök, mind pedig magam' saját érzése meg nem tsal; alkalmasint el-is-értem tárgyamat. — 40

Elegendő bizonyosság lett volna tehát az a' fordítottásom (noha még csak abban-is látok holmi kis héjánosságokat), ha az én reguláim, melyekhez magamat alkalmaztattam, a' jó íz és igaz ítélet ellen vagynak-e? vagy ellenben jók és hasznosok az olyan Fordítottóknak, a' kik azokkal élni akarnak, és — tudnak.

Ezek így lévén: nyilván-való igazság marad az, hogy rossz szemmel nézted, 's nehéz szívvel olvastad írásunkat, mikor abban nagy furtsaságot, és egy olyan vétket-is láttál, melly a' Magyarokban a' jó ízt és igaz ítéletet meg-vesztegethetné. Heves-ség, 's az elsőségért való irigykedés vezérlte tolladat, midőn bennünket azért tsalfa barátoknak állítani nem általlottál, mivel mi a' te vetélkedő társaddal kezdtük pálya-futásunkat; a' végre (tudni illik!) hogy a' mi nagy gyorsaságunk az ő lassúságához-képest nagyobb nak láttassék! Hidd-el azt, hogy sem ezt, sem egyéb ditséretedet soha sem óhajtottam; és ezután bátran arra ruházhatod azt, a' ki nélküle szűkölködik. Mert meg-vallom, hogy én ugyan a' meg-érdemlett, és önként-jövő ditséret iránt éppen nem vagyok érzéketlen,³⁹ sőt igen-is szép dolognak tartom, a' Jóktól ditséretet; de, minek-utánna Te már több nagy-nevű Írójinkat, 's nevezetesen ezt az érdemek közt meg-öregedett ditső Hazafit olly rútúl meg-motskoltad, 's le-gyaláztad; az-ólta, mondom, éppen nem kell ditséreted.

Ne gondold azonban, hogy ezeket ellened való neheztelés, harag, vagy egyéb ollyas indulat, mondattya velem. Bár miként meg-bántanál-is, annyira csak ugyan soha sem fogsz vinni, hogy hazai nyelvünk' mivelésében tett hasznos fáradságaidat 's Poétai érdemeidet, valamint eddig-elé tselekedtem, ennek-utánna-is illendőül betsülni ne tudgyam, 's ne akarjam. Igen-is, szép Poétai tulajdonságaid vagynak; — ámbár koránt-sem olly tökéletesek ám még-is az eddig ki-adott munkáid, a'mint Te azokról egy-általlyában vélekedél. De bár tökéletesebbek vólnának-is, mint-sem a' mitsodások: mind-azon-által az a' nagy fennyen-szóllás, 's némelly érdemes Írójink ellen való túrhetetlenkedés, az a' sok magad' magasztalása, 's másoknak-is Verseidről hozott, ditséretedre szolgáló ítéleteiknek szükség-telenül-való ki-nyomtattatása, — mind ollyan dolgok, mellyek munkáid' szemérmes, szelíd Olvasóji előtt éppen nem lehetnek kedvesek.

Meg-mutassam-e rövideden azt-is, hogy nem csak a' vete-kedésben a' Publikumhoz 's ellenkező társaidhoz tartozó illen-

dőség ellen, hanem közre-botsátott Írásaidban a' Magyar Nyelvnek tulajdonsága, az igaz ítélet, és a' jó íz ellen-is nem keveset vétettél?

I. Azt mondom egy helyett a' Magyar Virgyiliusodban (a' 23-dik óld.) *Gerjedezék Koridon szerelemmel 's a' t.* Más-hol 5 ismét (a' Mentő-írás' 7-dik óld.): *De még imez okos — — — Írókat sem követtem úgy, hogy akármi nyomtatással meg-elegednék 's a' t.* — *Gerjedezék*, (ardebit, flagrabat) helytelenül van mondva. *Gerjedek, gerjed, gerjede*; *gerjedezek, gerjedez, gerjedeze*, mondattatik: nem pedig *gerjedem, gerjedék* (ardebit); 10 következés-képpen nem-is *gerjedezem*, (ardeo), *gerjedezék* (ardebit).⁴⁰ Ellenben *meg-elégednék* (contentus essem) ez-is rosszszúl van mondva; mivel-hogy, *meg-elégedem, meg-elégszem; meg-elégedik, meg-elégszik*; következés-képpen, *meg-elégedném*, nem pedig *meg-elégednék*, kell mandanod 's írnod: melly utolsó nem 15 az első személyt (contentus essem), hanem a' harmadikat (contentus esset) jelenti. Mint-hogy tehát *gerjedezék* rosszszúl van, *gerjedeze* pedig a' versbe nem illet: *gerjedezett Koridon 's a' t.* lehet 's kell vala tenned. — Illyen, 's egyéb e'-féle hiba pedig több-is van munkáidban. Ezek tsak olyanok, amellyek keresés 20 nélkül szemembe tűnének.

2. A' Mentő-írásodnak 10-dik oldalán, a' többi között ezt a' nyilván-lévő valótlaniságot állított: *Tudni való, hogy a' beszédből észre nem vehetni, egyes, vagy kettős légyen-e a' végső mással-hangzó a' helyben- vagy időben-lételt jegyző ígéknek végén: 25 mert egy formán hangzik, úgy mondom, var (porrigo), varr (suit); szedet (curat colligi), szedett (collegit) 's a' t. úgy mint: szeretet, (amor), szeretett (amavit); illet (concernit, vel attingit), illett (decuitt); — Azon Könyvednek, mellyet a' Magyar Helikonra vezérlő Kalauznak nevezted, 76-dik oldalán ismét ezeket írod: 30 A' zsidó nyelvnek nyelvünkhez-való hasonlóságát sok tudós Magyarok teli torokkal rebesgették. — Teli torokkal valamit rebesgetni, éppen magában ellenkező dolog és mondás; mivel-hogy teli torokkal p. o. *beszélni, szállani, kiáltani*, mondattatik, és már magában erős hangot jelent; *rebesgetni* ellenben annyit 35 térszen, mint valamit *gyengén, lassan, alattomban, halkal* mondani, *beszélni, hírlelni 's t. aff.* példának okáért: *Azt rebesgetik, hogy a' jövő télell Ország' gyűlése leszsz. 's a' t.* — A' Mentő-írásodnak utólyán a' többi közt így okoskodol: *Hallhatta, úgy mondom, ellenkező társod két Kassai Útazótól 1786. esztendő- 40**

ben (mert szinte ez az esztendő volt ama' szerentsétlen idő, mellyben Tégedet, Kőszegi Poétát, egy sullyos nyavalya el-nyomorított) hallhatta ezt a' szomorú esetet; jó hír volt ez néki; örült, 's noha Tégedet annak-előtte rettenetesnek tartott, több esztendőktől

5 fogva hallgatott, 's motszanni sem mert, most még-is neki bátorodott, mint amaz állatok, mellyeket Fedrus említ a' beteg Oroszlányról-való Költeményében — !!! nem tartott már attól, hogy Te (Kőszegi Poéta) meg-táfojlad; az-okáért — a' Te Kalauzod 's Hang-mérséklésed ellen írtt Könyvetskéjét 1787. esztendőben

10 ki-is nyomtattatta. De meg-tsalatkozott. Mert Te meg-gyógyultál, 's jóllehet erőtlen a' tested, de erős a' lelked. Van elégséges erőd, mellyel élvén a' tudósokat gyönyörködtetheted, a' tudatlanokat oktathatod, a' büszke tudóskákat pedig, a' Te mindenkori ellenségeidet, példáson meg-alázhatod. Ójják azért magokat Tölled

15 's a' t. 's a' t. mert majd büdös híroket egész Országra ki-terjeszted. — Vallyon! az igaz itélet' törvényre szerént van-e az ilyen okoskodás? Hallhatta, hogy beteg voltam, tehát azért mérészlett engemet, rettenetes Kőszegi Poétát, mint Fedrusnál amaz állatok a' haldokló Oroszlányt, meg-támadni.⁴¹

20 3. A' Kalauzodban, melly által bennünket a' Magyar Helikonra, következő-képpen a' jó izre-is akarsz vezérelni, a' Magyar Vers-szerzésnek több példái között egy olly rút verset-is írál, mellynek itt az illendőség tsak elő-hozását sem engedi.* — Igaz ugyan, hogy Te azt egy Kotsisnak, úgy-mint Áttila' Kotsisának, szájába adtad, a' ki nálad meg-jelenvén, Tégedet zsémbes, tzinkos, szemétre-való hitvány göbre, 's holmi hasonló tisztességes nevezetekkel illetett; feddő verseket írni kénszerített; 's ostorával, azon ostorával, mellynek tsapásait Atilának (hintójának előtte) négy avagy hat tzafrangos kantzája-is érze, úgy el-lakoltatott, hogy bár miként kiáltanád: Jaj! könyörülj! kérlek! —

30 könyörülj tsak ez egyszer! elég már! még-is nem tsak a' karod és hátad kékül, hanem még az orrod is vérzett. De, ha már ez az irgalmatlan éjjeli késértő tsak-ugyan Kotsis volt, és Te-is jónak találtad, ezt az 1773-dik esztendőben, Karátson' havának elein,

35 éjjélkor rajtad-történt szerentsétlenséget az-után nyóltz esztendő múlva a' Világnak elő-beszélleni, leg-alább olly szókkal

* Ez a' motskos Vers a' Kalauzban imígy van:

Lásd az eszem- 's iszom- és aluszom- szarom- hüddozom embert! —

kellett volna azt tselekedned, mellyek az illendőséget meg nem sértik, nem motskosok, nem istállóba-valók. — Ne hozd nékem az e'-félékben a' Régieket például. Változnak az idők, változnak az erköltsök. Azoknak változása szerént ezek-is különböznek.⁴² Nem azt akarom ugyan ez által mondani, hogy az időknek, uralkodó szokásoknak, lántzoltt rabjai legyünk; tsak azt állítottam, hogy kötelességünkben jár, magunkat azokhoz annyiban alkalmaztatnunk, a' mennyiben a' szükség és a' józan okosság az illendőségnek ki-szabott határait igazollya, és javallya. Kivált-képpen szükséges pedig vígyáznunk, ne-hogy a' feddő versek által erköltseinken jobbítani akarván, igen természetesek, az az, motskosok, 's néha gorombák-is legyünk; és így, az építés helyett, több kárt szerezzünk. — A' Te előhozott versedet pedig nem tsak a' mái illendőség nem javallya, de kétség kívül még a' Régiek közül-is sokan kárhoztatták volna⁴³.

De nem-is teszem-le még reménységemet felölled, hogy annak dísztelenségét már magad-is meg-isméred: és, ha Kalaúzat még idővel jobb, tsinosb köntösbe öltöztetni talárod, a' többivel⁴⁴ majd ezt-is meg fogod változtatni; Iffiainkat (mert a' *Tudósok*, a' kiket *vezérelni* akarsz, a' Te *Kalaúzod* nélkül nem szükölködnek) a' Magyar Helikonra egyenesebb, töröttebb, 's tisztább úton vezetni; munkáidat a' kötekedő *Meg-szerzésektől*, motskolódó *Mentő-írásoktól*, oskolázó *Tóldalékoktól* megtisztogatni; 's a' kétségbe-vett, vagy meg-tzáfoltt állításaidat-is nem ellenkező társaidnak *büdös hírök' terjesztésével*, hanem mértékletesen, 's mind a' *Publikumhoz*, mind Tennen magadhoz tartozó tisztelettel elő-adott józan okok által, mint egy igazán tanúlt Férjfiú, köz haszonra szüetett emberséges Magyar Hazafi, 's békességet, egyyességet szerető jó Polgár, úgy fogod védelmezni. —

Íram Kassán, Pünkös'd' hav. utolsó napján, 1789. esztendőben.

¹ Magyar Virgyilius. Első Darab. 's a' t. Fordította Kőszegi Rájnis József. Pozsonyban, 1789.

² Azt akarja R A J N I S József Baróti SZ A B Ó Dávidról a' Magyar Világgal el-hitetni, hogy ő sem nem Poéta, sem nem Magyar!

³ K A Z I N T Z Y Úr, és én.

⁴ R Á J N I S azért vádollya K A Z I N T Z Y Urat, hogy az én regulámhoz alkalmaztatván fordítását, azon regulát jóvá hagyta. Már: K A Z I N T Z Y Úrnak az I-ső Negyedben lévő fordítása (leg-alább az *Éjtszaka*) koránt-sem alább-való ¹⁰ *Geszner' Idylliuminál*, mellyeket ő a' fordítás-béli számos hibáktól ki-tisztogatva rövid idő alatt újra ki akar nyomtatattani. Lám pedig azokat az említett Úr (a' mint azt M. B. Idősb *Ráday Gedeon* Úrhoz intézett Elől-járó beszédéből láthatni) már 1785dik esztendőben a' sajtó alá el-készítette; oly időben ¹⁵ tudni illik, a' midőn még Kazintzy Úr sem személyemet közelebről, sem pedig reguláimat nem ismérte, annyival inkább fordítását azokhoz nem alkalmaztathatta. Ha tehát az említett *Éjtszaka* valójában hibás fordítás, az nem az én reguláimnak helytelenségét bizonyította.

²⁰ ⁵ Lásd az *Elől-járó Beszédének* utóllját.

⁶ Lásd a' *Mentő-írást*, a' 24-dik oldalon.

⁷ *Nálamnál erősebb és irgalmatlanabb írások*, roszszúl van mondva. Mert nálamnál az Író magát jelenti, nem pedig ²⁵ munkáját; 's azért-is az Író vagyon mások' *írásaival* öszve-hasonlítva. Így kell vala tehát mondani: *Nálamnál erősebb és irgalmatlanabb Írók*; vagy pedig (ha tsak-ugyan másoknak írásai értetődnek) imígy: *Mert a' minémű ez az én sisakos, paizsos, és két-élű-fegyveres Mentő-írásom, több olyanok 's annál* ³⁰ *erősebb és irgalmatlanabb írások 's a' t.* (Lásd H O M É T a' *Kritikának fundamentomiban, a' XVIII-dik Fejezet, II-dik Tzikk.*, hol a' szóknak és gondolatoknak illy hibás öszve-rakásáról bővebben szóll). — Ezt a' szót: *írások*, nyomtatás-béli hibának sem tarthatni, mert ott vagyon ez a' mellyék szó-is: *erősebb*; ³⁵ már pedig, olvasván a' *M. Helikonra vezérlő Kalauzhoz tartozó Meg-szerzést*, és ama' *sisakos, paizsos, kardos Mentő-írást*, ki hitetheti-el magával azt, hogy R Á J N I S J Ó Z S E F valakit magánál erősebb Írónak, hatalmasabb baj-társnak lenni

ismérjen? — Annyival hihetlenebb dolog volna az, hogy az erősebb Írók a' Kőszegi Poétának parantsolatyától függenek.

⁸ Lásd a' *Meg-szerzést* az utolsó oldalon.

⁹ Lásd a' *Mentő-írást* a' 20dik oldalon.

¹⁰ *Dionysii LONGINI de Sublimitate Commentarius.* 5

Sectione XXXIII. Ex Edit. Tert. Zachar. Pearce. Glasquae. MDCCLXIII.

¹¹ Mert nem vélem, hogy valakinek még kedve lenne, a' Maszénius' *Szárkotissa* iránt (melly, a' Szerzőnek maga' saját vallása szerént-is, nem egyéb Poétai gyakorlásnál) annyit 10 hánytt-vetett ízetlenségeket újra kérdésbe hozni.

¹² Lásd az *el-vesztett Paraditsom' IXdik Énekének* elejét, és Nevtonnak oda-tartozó jegyzését.

¹³ Homerus enim mihi videtur, cum literis tradit Deorum vulnera, dissidia, vltiones, lacrimas, vincula, eaque omnis 15 generis, quae patiuntur, mala, Homines, qui rebus Iliacis interfuerunt, Deos, quantum potuerit, fecisse; Deos vero Homines. Sed nos quidem, si infelices simus, manet mors, malorum portus: Deorum vero non naturam solum, sed infortunium fecit aeternum. LONGINUS, *de Sublimitate.* Sect. IX. 20

¹⁴ — — — — — Age, quaeso,

Tu nihil in magno doctus reprendis Homero?

¹⁵ Nálamnál nem egy-könnyen leszz valaki Virgyiliusnak nagyobb tisztelője. Alig kezdettem a' Deák nyelvet jobbatskán érteni, mikor az ő Költeményeit már a' leg-nagyobb 25 gyönyörűséggel olvastattam; 's még most-is (noha főbb kedvemet Horatiusban és Oszsiánban találok) gyakorta, és nagy gyönyörűséggel olvasgatom. Ám de éppen azért, mivel Virgyiliust annyira betsülöm, éppen azért nem függesztettem volna a' Magyar Virgyilius' eleibe ezt a' sok — agg dadákhoz 30 illő sopánkodást.

Dulcis Virgilius! Latina Siren!

Duplex Maeonides! triplex Apollo!

Vnus omnia, quae ambiunt Poetae!

O Cygne! o Philomela! Ver Latinum!

Mel merum Latii! Latinae Athenae!

O monstrum vitio carens! Quid ergo?

O Coelum sine nube! lux serena!

O pontum sine fluctibus profundum!!! etc. etc. etc.

35

¹⁶ Azért mondattya Milton Ráfáellel, midőn Ádámnak
a' pártos Angyalok' ütközetét akarja elő-beszélni, ezeket:

Ám! de miként terjeszszem ezen tsuda hartzot elődbe?
A' Lelkek' viadalmi tehát, és fegyveri, testi
Érzékenységet mozgatnak-e? testi szemekhez
Férnek-e? — Súgárolly én-r'ám, örök Isteni méhből
Kezdetben-született nagy Fény! elmémet igazgasd!
Adgy etsetet 's eleven festékeket! Embert színbenn
A' mennybélieket kívánnya le-képzeni nyelvem.

¹⁷ Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: paccatum vero, cum consumatum fuerit, generat mortem. Jacobi C. I. v. 15.

¹⁸ Hallyuk, hogy' énekel Miltonról eggy a' mái nevezetesebb versszerzőjünk közül:

¹⁵ Nagy-elméjű MILTON! kinek bölts írása
Olly éjtszagon fakadtt új Pégáz' forrása:
Melly ha nem mindenkor forr-is kristály habbal,
De sok drága gyöngyöt hány-ki az iszappal.
MILTON! ki az eltüntt Édent fel-kerested,
²⁰ 'S az érző szívnek azt, mint előt, úgy fested;
Le-írod, melly tiszta, 's tellyes bődoltságban,
Élt ama' két remek az ártatlanságban;
Kiknek a' természet adott köntöst 's ágyat,
Minden vad állatban annyi hív jobbágyat,
²⁵ Kiknek minden fű-szál vígan illatozott,
Meg-értt gyümöltsökkel a' fa kínálkozott;
A' szépen-éneklő madarak sereggel
Víg nótákat fúttak minden estve 's reggel;
A' friss Zefir r'ájok gyengén lengedezett,
³⁰ A' suttogó forrás tetszve tsergedezett.
Bámuló szemeket most emelék égre,
Majd a' virágokkal hímzett mezőségre.
Ollykor gyöngy testeket nézvén a' forrásban.
Tellyes gyönyörködést találtak egy-másban;
³⁵ Tiszta tsókjaik közt nem tudván, mi légyen
A' bűn, 's a' szerelmet meg-hervasztó szégyen. —
'S mikor ditső helyét bődolgo Eleinknek,
Soká mutogatod képző lelkeinknek;
Mint Király-fiakat benne meg-hordozol,

'S le-dőltt hantyaikra újra vissza-hozol:
Mint a' ki sok kinttsel birt édes álmában,
Fel-ébredvén, búsúl, hogy nints hatalmában:
Úgy meg-repedtt szívünk' fatsarod sírásra,
Le-írván, mint jutott sorsok pusztulásra! 5
Véres izzadásra bűnért mint büntettek,
Bú', bánat', 's betegség' tárgyai mint lettek;
Egy napon mit tünt-el sok szép ajándékok,
'S velek nyomorúltta mint lett maradékok!
De mint a' melly felhők sűrűn öszve-gyűlnek, 10
A' sok zápor által végre ki-ürülnek,
'S túl a' már meg-ritkúlt fátyolokon látszik,
A' mosolygó Napnak ságára mint játszik:
Úgy, mikor sok könyvünk' te-is ki-merítted,
Gyászba-borúltt napunk' újra fel-derítted; 15
Vezetvén ama' jobb 's szebb Éden' kertére,
Mellyet Mennyben fondált Urunk' betses vére.
Hol bóldog él'tünknek még határt nem mért ő,
Hová nem tsúszhat-bé az álnok kísértő,
Hogy mézes törébe szép színnel keríttsen, 20
'S újra a' kárhozat' sírjába meríttsen.
Hol a' tiszta szentség' bíboriban járunk;
Bőven meg-adatik itt szenvedett kárunk.
Mert, mint halhatatlan az Ú R' ditsőssége,
Úgy szent örömünknek nem lesz híjja, s' vége. — 25
P É T Z E L I.

¹⁹ Szép dolog, írással támasztani félre-hanyatló
Nyelvünket, 's jelesebb gondal emelni betsit.
Vajha tsak, 'a kik azonn vagynak, nem véttene abban
Buzgódó gondgyok nagy tüze' lángja miatt. 30
Hogy, mikor el-dőltét szánván, fel-emelni akarják,
Botlott láboknak meg-tsuszamása nagyobb.
R É V A I.

²⁰ O S Z S Z I Á N semmi mesterséget, semmi regulát nem
ismért. A' Tudományok' lakásától ötét mind ideje, mind hazája 35
meszsze helyeztette. És mitsoda nagy Poéta ő még-is! Eggy
isméretes Költőnek sints HOMÉ RUSHOZ olly nagy
hasonlatossága, mint ő-néki. Miért? — mivel mind a' ketten

a' leg-nagyobb, leg-felségesebb elmével születettvén, annak vezérlése után a' Természetnek eggyűgyű, egyenes úttját mind a' kettő híven követte.

21 — — — Ego, nec studium sine diuite vena,
5 Nec, rude quid possit, video, ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, et coniurat amice.

H O R A T I V S.

22 „Az én szándékom” úgy mond H O M E a' Kritiká-
ról írt munkájának *Bé-vezetésében*, „az én szándékom az, hogy
10 az emberi természetnek *érző* részét meg-vizsgálgyam; azon tárg-
yakat, mellyek természettől rész szerént kellemetese-
szerént kedvetlenek, fel-keressem; és e'-képpen, ha lehet, fel-
fedezzem, miben állyanak a' szép Mesterségeknek igaz fonda-
mentomai.” — Böven és szépen meg-mutattya az említett
15 Író ezen Bé-vezetésben a' józan Kritikának 's jó ízlésnek nagy
hasznait minden-némű tekintetben. De most azoknak elő-
hozására nints elég alkalmas helyem. Ezeket-is tsak melleleg
említtem, és magára azon jeles munkára útasítottam az Olvasót;
mellynek-is homlok-írása a' német fordításban imígy van:
20 *Grundsätze der Kritik von Heinrich Home. Aus dem Englischen
übersetzt von Joh. Nikolaus Meinhard. II. Bände.*

23 Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen
Künste. I. Band. 3. S. Leipzig 1760.

24 — — Ceratis ope Daedaea
25 Nititur pennis, vitreo daturus
Nomina ponto.

H O R A T I V S.

25 Genie, genius, indoles.

26 Lásd az *I-ső Negyedét* a' 8dik öld.

30 27 Sua breuitati gratia, sua copiae: alia translatis virtus,
alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata com-
mendat.

Q V I N T I L I A N V S.

28 Illyen az az én kis Könyvetském-is, mellyet ez-előtt
35 egy-néhány esztendőkkal a' *Magyaroknak Vitézségéről* iffiúi
ész' 's tehetséggel írtam, és közre botsátottam. Többnyire
Deákból fordítottam ugyan, mind-azon-által azt igaz fordítás-

nak nevezni nem merném. Sem nem egészen eredeti munka, sem nem egészen fordítás.

²⁹ Ez az ékesítés többnyire a' nyelvnek minéműségétől 's tulajdonságától függ. A' Fordító azt az ékességet nem magától adgya hozzá, hanem a' maga' nyelvének szép 's elmés alkalmaztatásával tselekszi azt, hogy az eredeti nyelvnek 's ki-fejezésnek szépségét nem tsak ki-üti, hanem néha meg-is-haladgya. 5

³⁰ Lásd MENDELZOHNT, *über das Erhabene und Naive in den schönen Wissenschaften*: hol például Klopstok-nak ezen két versét hozza-elő: 10

*Und das Geschrei, und der Tödtenden Wuth, und der
donnernde Himmel.*

és:

— — — *Und ist noch, und denkt noch, und fluchet!* — 15

„ — Ea, quae dicuntur, non ligata proveniunt, et quasi profunduntur, fere praevenientia etiam ipsum dicentem: »et confligentes clypeos (dicit Xenophon) impellebantur, pugnant, caedebant, moriebantur.« et illa Eurylochi apud Homerum:

»Ivimus, vt iussisti, per silvas, inclite Vlysse, 20
Vidimus in vallibus extractas aedes pulchras.«

Haec enim, ab se invicem abscissa, et nihilominus accelerata, exhibent repraesentationem efficaciae cuiusdam eodem tempore, et nonnihil impediens cursum orationis, et tamen ordinantis. Talia Poeta ille protulit per dissoluta. 25
LONGINVS, *de Sublimitate Sect. XIX.* Ezen esetre, hol az említett szótskának el-hagyattatása a' beszédet erősíti, 's hathatósbba teszi, nyelvünkön e' vers lehet példa: (Baróti SZABÓ DÁVID' *Költeményes Munkái. I. kötet. 197. óld.*) 30

Már levegő, tűz, víz, ég, föld, vesztetre fel-esküdt,
Árva Hazám! egyebet várhatsz-e halálos ütésnél?

³¹ „Virgilius Theocrito rotundior est, rector, vegetior, efficacior, lepidior, comitior, cultior, venustior, divinior. — Sic exprimit Theocritia, ut vincat. Tractat eadem felicius, et 35
supponit meliora.” SCALIGER.

³² A' mostani Száznak egyik dísze, a' Németek Teokritussa, a' ki Skáligyernél kétség kívül jobban 's igazabban tudta és érezte, miben állyon a' Pásztori Költésnek mivólta; Geszner, mondom, sokkal másként itél e' két Poétáról.

5 „Én, úgy mond ez, mindenkor Teokritust tartottam leg-méltóbbnak ezen Kőltemények' nemében a' követésre. Sehol sints az erkölcsöknek és indulatoknak egygyűűsége, a' mezeiség, és a' mesterséget nem ismerő természet, igazabban találva. 's a' t. Lásd *Salamon Gessners Idyllen. Einleitung. Zürich, 1774.*

¹⁰ ³³ Lásd B A T T Ö T a' *Pásztori Költésről*, Révai Miklós' fordította szerént.

³⁴ Aurum de stercore Ennii.

¹⁵ ³⁵ Apes in agris et saltibus rorem et arborum lachrymas, et thyma, et flores nactae, adeo copiose, studioseque ex iis, quae in usus suos opportuna sunt, legunt, ut in earum republica quaedam sortito portas occupent, quae venientium onera accipiant; at qua deinde sedulitate, quo artificio ceras ex illis, ex istis mella fingunt, thymum quidem, floresque redolentia, sed transformatos? Quid aliis Virgilius debeat, nemo nescit: ²⁰ nec ipse pro modestia sua tacet, ac dissimulat, cum et Theocriti gratia, quem imitando exprimit, Sicelides Musas, et Arethusam invocat; et quod carmen Hesiodus Graece, se Latine per Italiae oppida canere profitetur. Immensam autem Iliados et Odysseae opulentiam Aeneis explicat, qua ipsa instructa ornataque in- ²⁵ cedit. I A C. W A L L I V S, ad *Paraphrases Horatianas.*

³⁶ Sajnálkodva kell gyakorta látnunk, mi alá-való firkálások jönnek világosságra; mellyeknek jobb lett volna örökös semmiségökben maradni. — Ha fordításainkkal a' Nemzetnek használni akarunk (illendő pedig, hogy a' köz haszon legyen ³⁰ fáradttságunknak első és fő tárgya) szorgalmatosan meg kell azt előre fontolnunk, ha méltó-e az a' munka arra, hogy nyelvünkre fordítsuk, hogy azzal Hazánk' fíjait gyönyörködtetni, az olvasásra szoktatni, erköltseiket jobbítani, elméjeket világosítani akarjuk; sőt (kivált most eleintén) arra-is különös ³⁵ figyelmetességgel kellene néznünk, ha a' fordítandó munka adhatna-e alkalmatosságot nyelvünknek akár-miként lehető szépítésére, 's pallérozására. E' végre leg-alkalmasabban lehetne, a' régi és mostani jelesebb Poétákon kívül, a' Görög és Deák *Klasszikus Írókat*-is választani. De most még talán ⁴⁰ leg-tanátsosb volna, gyönyörködtető írásokat fordítgatnunk.

Ha egyszer ezekkel a' Népnek kedvére találhattunk, 's nála az olvasást kedvessé tehattük, önként keresi majd a' *hasznosokat*. Addig tsak ama' szelíd Szűzek által kell ötet ketsegtetnünk:

„Kik rég' Pindarusnak mennyei lantjával
A' szót egyeztetvén Halandók' szavával,
Új útat leltenek szívek' rablására,
A' vad indulatok' meg-hódítására.”

5

BARTSA Y.

³⁷ Az *Intő és Tanító Levelében*. Pozsonyban, 1639. esztendőben.

10

³⁸ HAROLD-is azt mondgya magáról, hogy ő-néki, mint született Skótziainak, a' Celta nyelv a' mostani *dialectus* szerént anyai nyelve lévén, Oszsián' Kőlteményit Németre egyenesen abból fordította légyen; nevezetesen pedig *Oszsián' Utolsó Énekét*, mellyet a' többivel együtt ő-utánna egy Tübingai névtelen Író-is, de sem MAKFERZON, sem DÉNIS (ki magát szorosan amahhoz tartotta) le nem fordított. — Ez a' darab azonban, noha igen szép, nehezen léssen még-is Oszsiának saját munkája. Ugyan-ezt az éneket meg-bővítve többekkel együtt még-egyszer ki-adta HAROLD. Lásd: *Neu-entdeckte Gedichte Ossians. Düsseldorf. 8. 1787.*

³⁹ Trahimur omnes laudis studio, et optimus quisque maxime gloria ducitur. CICERO, *pro Archia.*

⁴⁰ A' Múzséum' I-ső Negyedében egy helyen magam-is *áradozik* tettem; melly valóságos hiba. Igaz ugyan, hogy sokan *vagynak*, a' kik úgy-is élnek vele; valamint-hogy némellyek *gerjedezik* is mondhatták. Ám de sokan a' *hazud* helyett *hazudik*; *vágy* helyett pedig *vágyik* mondgyák; sőt Baranya-és Aba-Új Vármegyében sok helyen *azt mondi*, *nem adi biz'* ő is szokásban van, 's vallyon! jól van-e így-is? —

30

⁴¹ Ennyire viheti az embert a' maga-meg-hittség, 's a' gántoskodásnak viszketegsége, ha egyszer az illendőséget félre tévén, fennhéjazó indulattját szabad pórázra botsátotta! Pedig nints rútabb, 's a' szép Tudományoknak nagyobb gyalázzattyára válható dolog, mint ha egy tanúlt ember, kinek a' szelídség vólna egyik külömböztető jele, a' Világ' piattzán füstös bottal forgolódik, 's a' külömböző értelemben lévőkkel illetlenül tzivakodva bajnokoskodik.

⁴² A' régi Görögöknél a' *Gymnasiumokban* mezítelen úzték az Iffiak testi gyakorlásait; a' fiatal személyek mezítelen

tánczoltak a' közönséges néző-helyeken; *Friné*, az Eleúzi játékokban, az egész Görögségnek szemei előtt mezítelen feredett; Spártában az ifjú leányzók egy bizonyos ünnepen mezítelen tánczoltak 's a' t. — *Laudi in Graecia ducebatur adolescentulis, quam plurimos habere amatores. Nulla Lacedaemoni*
 5 *tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat mercede con-*
ducta. Magnis in laudibus tota fuit Graecia, victorem Olympiae
citari: in scenam vero prodire, et populo esse spectaculo, nemini
 10 *in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos*
partim infamia, partim humilia, et ab honestate remota ponuntur
 CORNELIUS NEPOS, *ad Atticum.*

⁴³ C I C E R O Fam. Lib. IX. Epist. XXII. *Placet Stoicis*
 suo quamque rem nomine appellare. Sic enim disserunt: nihil
 esse obscoenum, nihil turpe dictu. — — — Ego seruo, et
 15 seruabo (sic enim assueui) Platonis verecundiam. Itaque tectis
 verbis ea ad te scripsi, quae apertissimis agunt Stoici. Sed
 illi etiam crepitus aiunt aequae liberos, ac ructus
 esse oportere.

⁴⁴ Valójában elég találtatik még R Á J N I S Ú r' mun-
 20 kájiban ki-tenni 's meg-jobbítani való; pedig nem tsak a'
röviden- vagy hosszan-hangzó íge-tagotskákra nézve, mellyeket
ő olly apró dolgoknak nevez, hogy az azokról-való vetekedésekben
akármelly tudóska-is a' tenyerét pókvén daliás bajnok-gyanánt
forgolódhatik. De nints szándékom, hibájának ki-jegyzésével
 25 *érdemeit leg-kevesebbé-is homályosítani. A' ki másnak gán-*
tsait egyedül tsak gyönyörűségből, egyedül tsak a' végre keresi-
fel, hogy azokat szemére hányhassa, ditsőssége' fénnjét meg-
kissebítthesse, az ollyan gánts-kereső nem érdemel egyebet
meg-vettetésnél, meg-útáltatásnál.

30 — — Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
 Offendar maculis, quas aut *incuria* fudit.
 Aut *humana* parum cauit *natura*.

H O R A T I V S.

VIRGYILIUS'
ELSŐ EKLOGÁJA

Foglalat

Oktáviánus Császár a' Kremónai és Mántuai földeket a' régi érdemes Katonáknak jutalmúl el-osztatá. A' többi között Virgyilius-is (Mántuai vólt) ki-rekede birtokából: de Pollió által Méczenásnak, ez által Oktáviánusnak kedvébe esvén, a' mit elvesztett vala, vissza-nyeré. Ezen Pásztori Énekben azért Oktáviánusnak, 's Rómának ditséretét, maga' szerentséjét, 's a' Mántuaiak' szerentsétlenségét emlegeti. Títirus' neve alatt maga Virgyilius, Melibéus' neve alatt a' kár-vallott Mántuaiak értetődnek; Amarillis Rómát, Galatéa Mántuát képezi; Oktáviánus az ifjú Császár, Istennek nevezetik. 5

Virgyiliusnak ezen Eklogáját Magyarra mind RÁJNIS JÓZSEF, mind SZABÓ DÁVID Úr fordította, ugyan Virgyiliusnak vers-mértéke szerént. Mellyik, és mennyire haladta legyen meg a' másikat, az Olvasó önnön maga ítéllye-meg. A' külömb-ség szembe-tünő. Imitt van mind a' két fordítottás, szóról szóra, 10
betűről betűre.

Baróti SZABÓ DÁVÍD' fordítása.

Melibé.

Títire! meszsze-terültt-ágú bük-fának alatta
Erdei hangzatokon fúvod te heverve furuglyád':
Mí pedig édes Hazánk' kebelét, 's mezeinket el-haggyuk!
5 Mí, szaladunk Idegenbe: te, hús árnyéknak eredvén,
Szép Amarill' nevével feleselni tanított az erdőt.

Títir.

E' nyugtot nekem, oh Melibé, kegyes Istenem adta.
Mert ez-után, valamíg élek, már Istenem ő leszs:
10 'S óltárára szopós bárányt küldözget az aklom.
Ő jó-vólttából járkálnak alá 's fel az erdőnn
Én tehenim, 's fúvom magam-is kényemre furuglyám'.

Melibé.

Nem, nem irigylem; hanem bámúlok rajta, mezőnkön
15 Látván e' szörnyű zivatart. Ím' szívem-epedve
Hajtom, látd magam-is ketskéim', Títire: 's ezt-is
Már tsak alig vezetem. Mogyoró-gallyaknak alatta
Két ollót, kikben vala nyájam' drága reménye,
Ah! tsak imént ellvén, el-hagyott kő-szirtnak hegyette.

Meliboëus.

Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Siluestrem tenui Musam meditaris auena:
Nos patriae fines, et dulcia linquimus arua;
5 Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in vmbra
Formosam resonare doces Amaryllida siluas.

Tityrus.

O Meliboëe, Deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus: illius aram

Melibéus.

Títire! el-terjedtt-ágú bük-fának alatta
Veszteg-heverve paraszt dalokat fújsz gyenge furuglyán:
Mí pedig el válunk ugarinktól, 's édes Hazánktól!
Mí sietünk, te pedig gyönyörű árnyékon henyélvén 5
A' felelő erdőt Amarillis-névre tanítod.

Títirus.

Oh Melibée! imez békével egy Istenem áldott;
Mert bizony Istenem ő, 's ugyan a' lesz minden üdőben.
Ennekutánna azért óltárát sokszor aklomból 10
Válogatott fiatal báránynak vére le-festi.
Engedi, hogy tehenim (mint látod) szerte legelvén,
Mint teszik, magamat múlassam pásztori síppal.

Melibéus.

Ezt nem irígylem ugyan, de tsudálom, Títire! látván, 15
Melly rút háborgás mint zúrja-zavarja mezőnket.
Ím' magam-is beteges kézzel ketskéimet hajtom:
Ezt-is nagy nehezen vezetem: most jött ki bokrokból,
Hol kettőt ellett, 's, oh jaj! kőszirton el hagyta!
Ezt nekem, oh pajtás! ha fel értem vólna eszemmel, 20

Saepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus. 10
Ille meas errare boues, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.

Meliboëus.

Non equidem inuideo: miror magis; vndique totis
Vsque adeo turbatur agris. en, ipse capellas 15
Protenus aeger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.

Nékem ezen nagy rosszát, ha fel-nyílt volna kis elmém,
Már ez-előtt a' mennykövek-is tölgy-fákra le-tsapván,
Több ízben példázgatták: a' varjak az odvas
Tser-fa' hegyin szomorún károgták eztet. Azonban,
5 Títire! tedd, kérlek, tudtomra, ki légyen ez Isten.

Títir.

Én botor, az' Várost, mellynek neve Róma, miénkhez
Tellyes hasonlónak képzeltem lenni, hová mí
Pásztorok a' fiatal bárányokat hajtani szoktuk.
10 Így mértem gedelyét annyához, kölyket ebekhez:
Így szoktam vala kis dolgot 's nagyot egybe keverni.
Lám pedig úgy meg-elöz az' Város másokat, a' mint
Ostorményt tziprus-fa szokott tetejével haladni.

Melibé.

15 'S millyen ok ösztönözött Rómát meg-látni?

Títir.

Szabadság:
Melly, bátor későre, reám pillanta; midőn már
Államról tarkálló szőrt húllatna borotvám;
20 Még-is utólb' tsak-ugyan meg-jött, 's r'ám néze, mi-ólta
Meg-szeretett Amarill, 's Galatéánn érte fel-adtam.

Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
De coelo tactas meminere praedicere quercus.
Saepe sinistra caua praedixit ab ilice cornix,
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

5 Tityrus.

Urbem, quam dicunt Romam, Meliboeae, putauit
Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
Pastores ouium teneros depellere foetus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hoedos
10 Noram: sic paruis componere magna solebam.

Ezt a' mennykövek-is, mikoron tölgyfákra le tsaptak,
Már régólta jövendölték: a' varjak-is eztet
Udvas fa' tetejin krákogva előre jelenték.
Ám de kit említél? mondhatdsza, ki légyen ez Isten?

T í t i r u s .

5

A' város, mellyet Rómának mondanak, eddig
Én botor azt véltem, Melibée! hogy e'hez hasonló,
Mellybe gyakran fiatal bárányokat hajtani szoktunk;
Úgy az apró gödölyét annyával, kölyket ebekkel,
Úgy kis dolgokkal nagy dolgokat egybe vetettem. 10
Vaj a' többit imez város tetejével haladja,
Mint az apró hajlós tsemetét a' régi tzipros-fa.

M e l i b é u s .

De mi okod lehetett, hogy Rómát látni akarnád?

T í t i r u s .

15

Meg-mondom, pajtás! oda vont a' drága Szabadság,
Melly, ámbár későre, reám mosolyogva tekintett,
A' mi üdön őszszel kezdett tarkúlni szakállom;
Tsak még-is meg-szánt öregebb-létemre; miólta
Szép Amarillosomat követem Galatée' helyébe. 20

Verum haec tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

M e l i b o e u s .

Et quae tanta fuit Romam tibi caussa videndi?

T i t y r u s .

15

Libertas: quae, sera, tamen respexit intertem;
Candidior postquam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen; et longo post tempore venit,
Postquam nos Amarillis habet, Galatea reliquit.

Mert, az igaz, valamíg Galatéa' szerelme hevített,
Nem lehetett szabadabb életre, 's vagyokra, reményem:
Bár kosaram feles áldozatit mind-úntalan hordván,
A' róllam-feledő Város puha sajtyaim' enné;
5 Mégis üres kezeket kellett haza hoznom örökké.

Melibé.

Most látom már, honnan eredt, Galatéa, keserved:
És minek engednéd almáját függeni fáján.
Títirus el-ment vólt. A' fenyves, Títire, téged'
10 A' berek, a' forrás, hegy, völgy szomorogva kiáltott.

Títir.

Mit tennék? nem vólt más mód, szabadúlnom igámtól,
'S olly közel Isteneket másutt ismérni, reménység.
Ott látám azt, a' kinek én, óltárom' hat és még'
15 Annyi naponn esztendőnként szent füstbe borítottom.
Ezt kérem; így szóllt: Mint ennek-előtte, legeltesd
Kis tehenid' nyúgodva: botsásd kedvére bikádat.

Melibé.

Bóldog Öreg! meg fognak-e hát részedre maradni
20 A' te kitsiny mezeid, bátor bé-lepte tsupasz kő,
'S posványból ki-terülő sás a' többi legellőt?

Namque (fatebor enim) dum me Galatea tanebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi:
Quamuis multa meis exiret victima septis,
5 Pinguis et ingratae premeretur caseus vrbi,
Non vnquam grauis aere domum mihi dextra redibat.

Meliboëus.

Mirabar, quid moesta deos, Galatea, vocares:
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
10 Tityrus hinc aberat, ipsae te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta, vocabant.

Mert (vallom) míg szívemben Galatéa parantsolt,
Sem pénzt, sem szabadabb éltet nem ígére reményem.
Ámbátor feles áldozatot, 's jó-féle kövéres
Sajtomat e' hálá-adatlan városba be vittem,
Még-is üres kézzel ballagtam vissza mezőnkre.

5

Melibeus.

Nem tudtam, mi okon sirnál, Galatéa! mi végre
Függene a' fáján értt almád? most veszem észre:
Títirus el-menetén búsúltál; Títire! téged
Erdők, források, szőlők, 's fák vissza idéztek.

10

Títirus.

Mit tennék? más módra le nem rázhattam igámat,
Más helyen olly közel Isteneket csak hijába keresnek.
Ott láttam, Melibée! kinek számára az óltárt
Kétszer hatod napig esztendőnként füstbe borítjuk:
Kérem, 's illy választ hallék: Térj vissza, legeljen
A' tehened, mint eddig; ereszd kényére bikádat.

15

Melibeus.

Bóldog após! hát im' most-is békével hagyatnak
Néked elég téres mezeid, maga szerte körülök
Kő földi, vagy sáros szittyó a' többi mezőket.

20

Tityrus.

Quid facerem? neque seruitio me exire licebat,
Nec tam praesentes alibi cognoscere diuos.
Hic illum vidi iuuenem, Meliboee, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, vt ante, boues, pueri: submittite tauros.

15.

Meliboeus.

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt?
Et tibi magna satis? quamuis lapis omnia nudus,
Limosoque palus obducat pascua iunco:

20

Ártalmat nem szűlnek hasas tehenidre szokatlan
 Étkek, sem szomszéd marhák' hullása mirígyet?
 Bóldog Öreg! már rég'-ismérett vizek' ágai mellett,
 Szent kútak' fejinél, itt hús árnyékod örök leszz.
 5 Itt a' fűz-fa-sövény, a' melly nem meszse koronként
 Hiblai méhektől szívattya viráginak ízét,
 Dongással szemeid' gyakrabban álomra viendi.
 Ott fog az Erdőlő kő-szirtnak alatta dalolni.
 'S a' te rekedtt örvös madarad, 's a' gerlitze sem fog
 10 E' közben szüntetni nyögést a' tornyos alás-fánn.

Títir.

A' gyors szarvas azért hamarabb megy az égre legelni,
 'S víz nélkül hágy minden halat tengernek az öble:
 Elsőbb', bújdosván mind a' kettőnek határin,
 15 Tigrisből iszik a' Német, 's a' Pártos Ararból:
 Hogy-sem az ő képét feledékenységre botsássam.

Melibé.

Mí pedig oszlódván, egy rész heves Afrika' keblét,
 Rész Scithiát, rész Krétában meg-láttjuk Oákszest,
 20 És az egész földtől el-válva Británia' Népét,

Non insueta graues tentabunt pabula foetas!
 Nec mala vicini pecoris contagia laedent?
 Fortunata senex, hic inter flumina nota,
 Et fontes sacros, frigus captabis opacum.
 5 Hinc tibi, quae semper vicino ab limite sepes,
 Hyblaeis apibus florem depasta salicti,
 Saepe leui somnum suadebit inire susurro.
 Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras,
 Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
 10 Nec gemere aerea cessabit turtur ab vlmo.

Nem kapnak nyavalyát szokatlan füvek' izire únván
 Tölgyellő tehenid, sem szomszéd marha' dögétől.
 Bóldog após! esmértt vizeink-közt éltedet élvén
 Szentés forrásnál hüves árnyékoknak örülhetsz.
 Itt közelebb a' fűz-fa-sövény, melly minden üdőben 5
 Hibli méhetskét táplálgat gyenge virággal,
 Tégedet álm-hozó dongással gyakran el altat:
 Onnan az erdőllő eget érő kőszikla' allyán
 A' levegőt hangos dololással hasítani fogja.
 Ám de azért rekedett örvös madaraddal az árva 10
 Gerlitze, a' szálas szil-fán meg-tartja nyögésit.

Títirus.

Hidd-el azért, a' szarvas előbb megyen égre legelni,
 'S tengerek a' halakat víz-nélkül szárazon hagyják.
 Pártos előbb, a' Német határt bé-járva, Arárból 15
 Vészen italt, 's Német Tigrisből Pártos' határin,
 Hogy-sem ez Ifjúnak képét valahára felejtsem.

Mélibéus.

Mí pediglen széllyel-járván, heves Afrika' táján
 Meg nyúgszunk, részént vad Szittjai földre menendünk; 20
 Krétában siető vizedet meg látjuk, Oákszes!
 És az egész földtől el-váltt Británia' népét.

Tityrus.

Ante leues ergo pascentur in aethere cerui,
 Et freta destituent nudos in littore pisces: 15
 Ante pererratis amborum finibus, exul,
 Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
 Quam nostro illius labatur pectore vultus.

Meliboëus.

At nos hinc alii sitientes ibimus Afros: 20
 Pars Scythiam, et rapidum Cretae veniemus Oaxem,
 Et penitus toto diuisos orbe Britannos.

Kedves Hazám! Láthatom-e még valahára határid'?
'S zöld pázsintba borúltt alaton kalibámra tekéntvén,
Bámúlandok-e még telekemnek ritka kalászin?
E' ki-miveltt ugarokba gonosz katonákat eresztnek?
5 E' gyönyörű gabonát idegen kéz fogja le-vágni?
Nézd, mit szült a' vissza-vonás a' régi lakosra!
Nézd, kiknek veteményeztünk! — Már óltani körtvélyt
Menny, Melibé; más most szállót nagy rendivel íltess.
Mennyetek, oh hajdan bóldog nyáj, árva gedóim!
10 Titeket én ez-után, zöld barlang' öblibe dőlven,
Függeni nem látlak bokros kő-szirtnak hegyéről.
Meg-szűnnek dalaim: nem foglak vinni, gedóim,
Már többé keserű fűz-fák' gallyára, 's zanótra.

Títir.

15 Még-is azért velem itt hálhatsz ezen éjtszaka zöldes
Ág-nyoszolyán: vagyon értt almám, van gesztenye, túró.
'S a' meszszebb majorok' tetejik füstölgenek immár,
'S a' bértzek föliről hoszszabb árnyékok omolnak.

En, vnquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis et tuguri congestum cespitem,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
Impius haec tam culta noualia miles habebit?
5 Barbarus has segetes? En, quo discordia ciues
Produxit miseros; en queis consequimur agros!
Inserere nunc, Meliboee, puros, pone ordine vites.
Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae.
Non ego vos posthac, viridi proiectus in antro,
10 Dumosa pendere procul de rupe videbo:

Látom-e még egyszer valahára Hazámnak határit?
Érem-e, hogy szemem hant-födeles kalyibámra tekéntvén
Ritka kalászt mutató kis örökségemnek örüljön?
Hát e' szép ugarink hitetlen katonáknak adatnak?
E' gyülevész idegen nemzet búzáinkat aratja? 5
Látod-e már szomorú végét a' vissza-vonásnak?
Ládd-e, kinek számára veténk! Menj már, Melibée!
Ólts körtvélybe, eredj! szőlőt szép rendeken ültess.
Menj tova, oh hajdan bóldog nyáj! már nem örülök
Mint ez-előtt, mikoron mohosúltt barlangban hevervén 10
Láttalak a' bokros kőszirton függve legelni.
Sípom-is el némúl. Nem kapsz már mézi zanótot,
Nem kopnak fogaid keserű fűz-fának az ágán.

Títirus.

Még-is ez éjjel azért velem itt zöld gallyakon hálhatsz; 15
Van túróm, vagyon értt almám, van gesztenye; s immár
Meszsze-való majorok' kéményei füstöt okádnak,
'S hosszabb árnyékok dőlnek nagy-bértzes hegyekről.

Carmina nulla canam: non, me pascente, capellae,
Florentem cytisum, et salices carpetis amaras.

Titirus.

Hic tamen hanc mecum poteris requiescere noctem
Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma, 15
Castaneae molles, et pressi copia lactis.
Et iam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus vmbrae.

8. FELELET.

Somogyból, téli szállásodról hozzánk-útasított betses leveled, tsak mostanság érkezék kezeinkhez. Nagy örömünket okozta olvasása; mind azért, hogy tetszésedet meg-nyerni szerentsénk vólt, mind pedig, és fő-képpen azért, hogy, kedves M — — barátoddal egygetemben, előbbre-is akard segítyeni Hazánk' hasznára intézett igyekezetünket. Kár, hogy a' reánk-halmozott nagy ditséretek miatt ki nem nyomtattathattuk egészen, szépelevenségű gondolatokkal, 's természetes, tiszta magyarsággal készültt leveledet. Példa lehetnél általa sokaknak, miként kel-

10 lessék a' köz jónak munkás elő-mozdítottásáról gondolkodni. —

Ígéred, hogy közleni fogod velünk némelly darabjaidat, ha meg-hallod tőlünk, hogy szabad az Igazságot társaságunkban énekelni. Igen-is! sőt fő törvényünk az mi-nékünk, hogy soha ötet leg-kissebben-is tudva, meg ne sértsük. A' ki ő-néki

15 leg-hívebb, leg-egyenesebb követője, az leg-érdemesebb a' mí tiszteletünkre-is. De tudhatod azt még-is, hogy az Igazság sem mutattya szúi mezítelenségét, mindenkor, mindenek előtt. Vígyszva jár ott, hol botránkoztatástól tart; 's azok előtt fedezi-fel inkább magát, kik elég erős szemekkel bírnak, mennyei

20 fényességének kár nélkül való nézésére. Az okos, betsületes-szívű, tudós Hazafi, ki igazán akar használni Nemzetének; mindenkor vigyszva, 's valami kis félénk bátorsággal ír; mindenkor szorgalmatos figyelmetességgel meg-fontollya: valylyon, hazafi-társainak mostani gondolkozások' módgyához,

25 erköltsi állapottyokhoz, 's természeti hajlandóságokhoz, — és különösen az időnek környül-állásaihoz képest, mitsoda fogantattya lehet közre-botsáttandó munkájának? — Vagynak p. o. olyan igazságok, melyeknek fel-fedezése gyakorta ártalmas lenne, és a' mellyeknek eleven festése néha egész Országokat

30 tűzbe hozhatna. — 's a' t.

A' KI-ADÓK.

9. NAGY-MÉLTÓSÁGÚ GRÓF FORGÁTS MIKLÓS ÚRHOZ.

(Budára, Sz. János' hav. 20-dik napj. 1790.)

Azon hálá-adatos mély tisztelet, mellyel Excellentziádnak az egész Nemzet előtt tudva-lévő nagy érdemeihez minden igaz Magyar Hazafi viseltetik, serkent engemet-is, hogy Exc.ádnak, mint sínlődő Hazánk' 's Nyelvünk' egyik leg-erősb oszlopának, ezen ide-rekesztett, 's ugyan-azon árva nyelven költt, munkáts-
kával alázatos udvarlásomat tenni bátorkodgyam. Isméretesebb
Exc.ádnak akármelly köz-haszonra-tárgyazó szándékhoz 's
hazafiúi igyekezethez való kész hajlandósága, hogy-sem attól
tarthatnék, ne talán ebbéli — tsekély ugyan, de tiszta-szívből-
eredő áldozatomat kedvetlenül fogadná.

Ezen bízodalomtól indíttatván, merészlem Exc.ádat, a'
velem egyyet-értő Magyar Íróknak nevekben, egyszer-'s-mind
arra emlékeztetni: mit várjon a' Haza mostani jobbra-fordúlt
állapottyában Exc.ádnak mély böltsességétől, és nemzeti er-
költseink' 's köz boldogságunk' fenn-tartására törekedő igaz
hazafiúi gondoskodásától.

Tudgya Exc.ád, hogy az Országok nem tsak karddal 's
fegyveres erővel, hanem egyszer-'s-mind pennával 's ésszel sze-
reztetnek, kormányoztatnak, és tartatnak-fenn. Ez nem egyéb-
ként, hanem a' Nemzeti Litteratúrának, az az, a' Tudományok-
nak hazai nyelven való virágoztatása által, mehet leg-köny-
nyebben 's leg-tsalthatatlanabbúl végbe. (Mivel-hogy: soha egy
egész Nemzet idegen nyelven tudományra, közönséges világos-
ságra, 's böltseségre nem juthat.) A' nemzeti nyelvnek el-hagya-
tásával, el-hagyattatnak a' nemzeti erköltsök, szokások, — a'
Nemzetnek egész tulajdona, meg-külömböztető béllyege.

Nem értik azok, vagy nem akarják érteni, a' magok' hasz-
nokát, a' kik Hazánkban a' Deák nyelvhez el-annyira, és olly
mód nélkül ragaszkodnak. Ennek a' nyelvnek tudása, kétség
kivül, igen jó és hasznos, sőt szükséges-is; de nem úgy, hogy
egyedül tsak ennek adgyuk az elsőséget, 's a' magunkét miatta

meg-vessük. Ugyan-azon Rómaiak, kiktől azt a ' nyelvet költsönöztük; ugyan-ők lehetnének oktató példájink. Alig győztek ők meg, alig hódítottak hatalmuk alá valamely Nemzetet, legottan Római nyelven parantsoltak, 's szabtak rendet nékie;

5 hogy, azon nyelv által mint-egy Római erköltsökbe öltöztetvén, annyival-is inkább magokhoz kaptsolhassák azt. Valójában úgy-is látszik, hogy, ha azt a ' hatalmas Birodalmat a ' maga' nagysága le nem nyomta volna; ha valamely Ország a ' polgári 's vitézi nemes erköltsöknek meg-vesztegetődése utánn-is fenn-

10 állhatna; és, egy szóval: ha minden, a ' mi a ' Nap alatt van, változás alá vettette nem volna: talán tsak ez az egy eszköz lehet vala, melly azt az egymástól olly sok tekintetben különböző számtalan Nemzetséget öszve-eggyeztetvén, Róma' hajdani szerentséjét, méltóságát, még mai nap'-is fenn-tartaná.

15 Láttuk a ' Frantziákat XIV-dik Lajos' országlásától fogva nyelvekkel, erköltsi szokásaikkal, Európának számos Nemzeteinn egész a ' mí ideinkig uralkodni, 's ezekre, mint majmaikra, úgy nézni. Láttuk az-utánn magát-is az erejéből-ki-vett, le-tapodott Frantzia Népet, betstelen álmából fel-ébredni, a ' Filozofiának

20 világitó szövetneke által méltatlan bitangoltatására szemeit fel-nyitni, 's gyalázatos lántzait szélyel-szaggatni. Láttuk, ellenben, tulajdon magunk' Országában a ' Jövényeket uraságra lépni, Hazánknak leg-érdemesebb Fijait meg-vettetni, 's egy idegen nyelvnek nem-tudása miatt hivatallyaiktól, kenyerektől

25 meg-fosztatni; a ' mi valóban soha sem történt volna, ha vitéz Eleink, a ' Deákhhoz el-annyira nem ragaszkodván, édes anyai nyelveket — ezt az olly kevésség ismértt, olly méltatlanul elhagyatott arany-bányát! — jobban meg-betsülték, ki-mivelték, 's közönségesebbé tették volna.

30 Most van az ideje, Kegy. Uram! hogy Atyáinknak hibákat ki-pótollyuk; és, a ' mit ők el-múlattak, vagy talán akkor még nehezen tselekedhetek, helyre hozzuk; hazai nyelvünket a ' maga' méltóságába helyhezteessük, és ez által Hazánk' örökös bődökságának talp-követ meg-vessük. Az Egek, kik szomorú

35 sorsunkon már valahára szánakodni látszatnak, ollyan Fejedelmet adának, ki a ' maga' hivatallyát, kötelességét, nem tsak tudgya és isméri, hanem tellyesíteni-is kívánnya; ki a ' maga' Népének nem nyomorgató Ura, hanem a ' Törvénynek értelme szerént-való igaz Kormányozója, jól-tévő Attya, lenni akar;

40 és a ' ki az ő kintsét, gazdagságát, Jobbágyai' szíveinek birtoká-

ban helyezteti. Egy illy jó-lelkű, 's igazán trónusra-született Fejedelemtől mindent meg lehet nyerni, a' mi a' Nemzet' közönséges hasznának 's ditsősségének elő-vitelére tárgyoz. —

Állíttassék-fel tehát az Országnak 's Királynak párt-fogása alatt, közönséges költséggel, egy olyan Magyar Tudós Társaság, melly kötelessége szerint a' Hazai Nyelvet mivellye, közönségesse tegye, 's a' Tudományokat az Országban ugyan-azon nyelven terjessze, virágoztassa. Ha egyszer sok-féle, szép, tudós Könyveink lesznek; ha Nyelvünknek illendő betse lészen: majd önként fogják azt még az Idegen-Országbéliek-is tanulni. Által-
láttyák majd a' Horvátok és Tótok-is, hogy tanátsosabb, egy
költséges holt nyelv helyett azon Nemzetnek élő nyelvét tanul-
niok, 's ügyöket rajta folytatniok, mellynek koronája 's védelme
alatt bátorságos, szabad életet élnek.¹

Kegy. Uram! Most, vagy talán soha sem! — Olly környül-
állásokban vagyunk, hogy, ha most a' Magyar Litteratúra jobb
karba nem állíttatik, és a' m. nyelvnek leg-alább 10. 12. esztendő
múlva tsalhatatlanul-léendő bé-hozattatása iránt bizonyos ren-
delés nem tétetik: talán soha sem reménylhettyük ki-terjedését,
virágzását. A' naponként Hazánkba sereglő sok gyűlevész nép-
nek bitang nyelvtől le-nyomattatik; ismét majmaik lészünk a'
Németeknek, 's nyelvünkkel, öltözetünkkel egyetemben nem-
zeti erköltseinket-is le-tesszük. Ennek a' maszlagnak most lehet
elejét venni. Exc.ádnak illik pedig, itt-is elsőnek lenni. Exc.ádnak
hathatós szava 's példája könnyen végbe viheti azt, a' mit sokan
talán lehetetlenségnek lenni gondolnak. Az értelmes, igaz, jó
Hazafiak, hasonlóul ezt fogják kívánni és sürgetni; azok pedig,
a' kik talán egy vagy más különös tekintetből másként értené-
nek, a' Nemzet' nyilvánosságos haszna ellen nem fognak szóllhatni.

Ez az tehát, a' mit most fő-képpen Exc.ádtól reménylünk
és várunk; mert tellyesen el vagyunk hitelve arról, hogy, vala-
mint inséges ideinkben igaz ügyünk' védelmezésétől, Exc.ádnak
nagy lelkét semmi-féle világi hatalom el nem rettentette: ked-
vezőbb környül-állásainkban bóldogságunk' elő-mozdítottásában-
is hasonló hazafiúi állhatatossággal fog munkálkodni. Ez által
fogja Exc.íád eddig-tett halhatatlan érdemeit még magasbra te-
tézni; 's ezért fogják Exc.ádat még a' késő maradékok-is áldani.

¹ Azt írták volt akkorban némelyek ide Kassára, hogy a' Horvát-
és Tót-Országi Követek tellyességgel nem akarnának a' Magyar Hazai
Nyelvnek fel-vételében meg-eggyezni.

10. A' VÉDELMEZTETETT MAGYAR NYELV.

Vagy-is:

A' dedkságnakm ennyire-szükséges voltáról Kettős Beszélgetés. Nyomtattatott Bétsben, Hummel Dávidnál. 1790. 8-ad rétbén.

5. árkus, és 2. lev.

Ezen jeles munkátskának készítésére ime' kérdések adtak alkalmatosságot:

1. Mitsoda ereje vagyon az Anyai Nyelvnek, a' Nemzet' természeti tulajdonságának (*Nationalis characterének*) fenn-
5 tartására?

2. Mennyire segíti a' Nemzetnek valóságos boldogulását az Anyai Nyelvnek gyarapodása; és ellenben mennyire hátráltatta azt, ennek valamelly idegenért való el-mellőzése?

3. Mennyire szükséges a' Magyar Nemzetnek a' Deák
10 Nyelv' tudása?

Ezt a' három kérdést ama' jó Hazafiak tették-fel a' múltt esztendőnek (1790.) elején, kik Bétsben a' *hadi' s más nevezetes Történeteket* már két esztendőttől fogva írván, a' Magyar Nyelvnek gyarapításán olly ditséretesen igyekeznek. Húsz aranyot
15 tetteken-fel azon tudós Hazafinak néműnémű jutalmául, a' ki az elő-hozott kérdéseket leg-jobban, leg-helyesebben, fogná megfejteti; ígervén ezen-fellyül még azt-is, hogy a' nyertes Írónak képét-is ki fogják metszetni. —

Alig lett minden-felé ismérteessé a' 3-dik kérdés, *mennyire*
20 *légyen tudni-illik szükséges a' Magyar Nemzetnek a' Deák Nyelv' tudása?* hogy leg-ottan hasonlás támadott Hazánk'-fijai között; egyik rész a' Magyar Nyelvet választván, és olly útnak nézvén, melly tsak egyedül viheti a' Nemzetet kívántt boldogságára, és a' ditsősségnek leg-főbb pontyára; a' más rész ellenben a' Deák
25 Nyelvnek el-hagyásában minden Törvényneinek és Szabadságának temető-halmát gondolván látni. Ezen utólsóknak számokból volt egy — különben nem érdemetlen — Hazánk'-

fija-is, ki a' kérdést fel-tévő Bétsieknek szándékjok 's remény-
ségek ellen a' Deák mellett kelvén-ki, tizen-hat tzikkelyben azt
akarta meg-mutatni: hogy a' Magyar Nyelvnek folyamatba-
való-hozásából az egész Haza' Törvényeinek és Szabadságának
veszedelme el-kerülhetetlenül fogna következni. 5

Ezen nevetlen Hazafinak munkája ellen vagyon tehát
intézve az említett *Kettős-Beszélggetés*, mellynek Szerzője
BÁRÓTZI SÁNDOR Úr, a' Magyar Királyi Test-örző Nemes
Seregnél Fő-Strázsa-Mester. Úgy tartom, hogy ezen ditső név-
nek tsak említése-is elegendő, Olvasóinkat erre a' jeles munkáts- 10
kára figyelmetesekké tenni, 's olvasására fel-gerjeszteni; mint-
hogy valójában, annak a' Magyaroknak nemzeti Litteratúránkban
tellyességgel idegennek kellene lenni, a' ki előtt az ő érdemei
isméretlenek vólnának. —

Akkorban készült 's nyomtatódott vólt ki ezen munka, 15
midőn, tavaly nyáron, Országunknak Budára-gyűltt Rendei
olly szomorú egyenetlenségek 's vissza-vonások között hányat-
tatnának. Erre nézve: a' *Bé-vezetésben*, egész Magyar egyenes-
séggel, 's igaz hazafiúi érzékenységgel kéri és inti a' nemes-
lelkű Szerző kedves Polgár-társait, hogy, félre tévén már vala- 20
hára azt a' szerentsétlen versengést, szállyanak magokba, 's
siessenek hová hamarább el-háríttani a' reájok-közelíttő közön-
séges veszedelmet. "Az egyenetlenség és vissza-vonás (úgy
mond) melly szomorú nyomait hagyta légyen elejétől fogva maga
utánn, ha véghetetlen sok idegen történetekből nem tudnók-is, 25
leg-alább önnön magunk' Nemzetének számtalan gyászos pél-
dái elegendő-képpen meg-ismértetnék velünk. A' Természettől,
sok szép tulajdonságaira nézve, oda hívatott, hogy Népeknek
szabjon törvényeket; most maga fekszik a' Magyar, Idegennek
uralkodása alatt. Ennek a' Nemzetnek, mellynek mindgyárt 30
elejét a' Kaukazu' vidékeiről való ki-jöveletekor, mint vala-
melly sebess folyó-víznek, ellent nem állhatván az el-rettentt
Napnyúgoti Tartományok, a' Végezésektől az a' sors vólt ren-
delve, hogy az egyenetlenség, vissza-vonás, versengés, és villon-
gások által, tulajdon maga' belső részeit szagatván, maga 35
eméssze-meg utóllýára-is magát. Nem külömben, mint egy sze-
lídíthetetlen Oroszlánynak, mellynek hogy véghetetlen nagy
ereje annyival kevesebbé lehessen veszedelmes, a' más állatokon
szánakodó Természet minden-napi hideg-leléssel kívánta gyen-
gítteni szörnyúségét: úgy a' Magyaroknak-is, hogy felettébb 40

nagyra ki ne terjessék hatalmokat, a' kígyóktól borzas-fejú, és kezében gyújtott métszet hordozó iszonyatos Isten-Asszony, a' *Discordia*, versengő tulajdonságait öntötte szívekbe. — Minde-
nek, valakik a' Magyarokról írt Történet-jegyzésekben ha-tsak
5 valamennyire jártasok-is, tudhattyák, melly gyászos vólt ele-
jétől fogva Nemzetünknek a' magok közt való vissza-vonás.
Ennek, egyedül tsak ennek lehet, mint leg-főbb okának, tulaj-
donítani, hogy minden egyéb nemes tulajdonságaival-is mind
eddig virágzó állapotra nem vihette még sorsát. — Most (úgy
10 mond továbbá) midőn a' tudományoknak folyamattya, és az
erköltsöknek nagyobb szelídsége láttatnék valamely mosolygóbb
jövendőt ígérni, azt reménylhetne vólna az ember, hogy, az
egyenlenségből következett sok szomorú példáktól el-rettentek,
talán majd, mint atyafiak, úgy fogják Országunk' lakossai
15 egymást ölelni; és az egyességnek lelkétől mint-egy fel-eleve-
nedvén, ugyan-azon egy akarat fogja mindnyájokat a' Köz Jó'
meg-mozdíthatatlan fundamentomainak meg-vetésére birni: de
még-is kellek tapasztalni — szomorú tapasztalás! — hogy a'
Természet most-is fenn-tartotta a' Magyarokban a' maga'
20 törvényeit."

Ez-után, munkájának eredetéről tudósítván Olvasójit az
érdemes Szerző, Bé-vezetésének vége felé újjolag egyességre
inti Hazája'-fijait; például hozván azt, a' mit Arisztoteles ír
a' Darvakról*,. "Bólts Fejedelmetekkel, az Égnek olly ritka
25 adományával, egyet értvén (imígy szóll el-végre) fordítsátok
hasznatokra emberi szívét; és vele köz meg-eggyezésből igyekez-
zetek, Hazátoknak virágzására olly józan törvényeket, olly
orvosló rendelkezéseket szerezni, és azokat változhatatlanul meg-
erősíteni, hogy lehessetek, szemeit egyedül tí-reátok függesztett
30 egész Európának figyelmetességére, nem tsak most érdemes tár-
gyak: hanem örökösítstetek-meg egyszer-'s-mind még onokájitok-
nak számára-is ezen Napnyúgotti Nemzeteknek tekénte-
teket!" —

Ekképpen végezvén Bé-vezetését, szóról szóra minden vál-
35 toztatás nélkül, elő-számlállya Deákból Magyarra fordítva a'

* Hist. VI. ann. 12. — *Grues pugnans inter se tam vehementer, ut dimicantes capiuntur: hominem enim expectare potius, quam pugna desistere patiuntur. Hic est fructus intestinae discordiae, cuius rei exempla sunt passim in promptu.*

többször említett 16. tziikkelyt. A' Beszélletgetés *István* és *Aloysius* között tartatik. Ez a' Deák nyelvet, amaz a' Magyarot védelmezi; 's valójában méltán el lehet rólla mondani, hogy annak nagyon meg-átalkodott embernek kell lenni, a' ki, Istvánnak erős okait figyelmetesen olvasván, az anyai nyelv' miveltetésének 's bé-hozatásának hasznos, sőt (állandó bóldogságunk' el-érése végett) szükséges vóltáról meg nem győződik. —

Tapasztaltt dolog az a' mí Hazánkban, hogy azok a' tudós Magyarok, kik az Anyai Nyelvnek folyamatba való hozását sürgetik 's javallyák, többnyire, mint a' Deáknak ellenségei, úgy nézettetnek; 's amaz isméretes mondás szerént: *scientia non habet osorem, nisi ignorantem* (mellyet azonban a' Magyar Nyelvnek ellenzőjire leg-helyesebben lehet alkalmaztatni) töstént tudatlansággal vádoltatnak. (Valamint-szintén ama' jobb 's igazabb Keresztényekkel történni szokott, kik a' vak-buzgóktól, azért, hogy az Isten' nevében el-követett számtalan gonoszságokat 's szörnyűségeket nem igazolhatván, a' Vallásbéli bitanglásokat 's vissza-éléseket kárhóztattyák, *Religió-nélkül-való* embereknek, 's *Religió' ellenségeinek* kiáltatnak.) Jól tudta ezt BÁRÓTZI; és, hogy az illetén haszontalanságoknak, 's gyenge-
eszüekhez illő ellen-vetéseknek egyszer-'s-mind elejét vegye: világos szókkal ki-nyilatkoztattya értelmét, 's a' Deák Nyelvhez viseltető különös nagy tiszteletét. "Vigasztalhatatlan lennék, úgy mond, el-törlésén. Ez a' leg-tanúlthabb embereknek, úgy szóllván, *classicus* nyelve, és valóságos kúltsa, a' leg-mélyebb tudományokra. Az egész Emberi Nem' ellenségének kellene annak lenni, a' ki tellyességgel-való ki-óltását kívánná. Ez soha senkinek, az én ítéletem szerént, nem járt, és nem-is járhatott eszében; valamint-szintén, hogy a' fel-adott kérdés-is, nem azt: *szükséges-e?* hanem: *mennyire szükséges a' Magyar Nemzetnek a' Deák Nyelv' tudása?* foglallya magában. — Valamint eddig, úgy ennek-utánna-is, mint szintén más Nemzeteknél, maradgyanak-meg a' Deák Iskolák; follyanak benne, a' nyelvvel együtt, az emberek' formálására szükséges-képpen meg-kívántató tudományok. — — — Hanem e'-mellett igye-
kezzünk, önnön magunk' nyelvét-is mélly álmából fel-serken-
teni, és az által Nemzetünket az örökös feledékenységnek mélly-ségéből mint-egy új életre ki-húzni, és míg az egész Világgal lehetne, addig-is leg-alább az Európai Nemzetekkel meg-ismér-
tetni." — —

„Igyekezünk (így folytatta tovább beszédét) igyekezünk arra a' fényességre jutni, mellyre elmebéli tehetségünk, gazdálkodó (*hospitalis**) nemes tulajdonságunk, mindenre-alkalmaztathatásunk, a' Természetnek, mint a' Bőség-szarvából, egész a' tékozlásig velünk-közlött gazdag adományjai; a' hely' fekvésének kellemetessége, az ég'-határozattyának éltető balszamoma, láttatik mint-egy útát készítenni. Igyekezünk azokat a' Nemzeteket, mellyeket a' Hírlelés' Isten-Asszonya, ki-ragadván a' Feledékenységnek-vizéből, a' Ditsósságnek örökké-tartandó templomába vitt, nem tsak követni, hanem el-is érni. Erre pedig el-kerülhetetlenül szükséges a' Nyelvnek mívelése 's közönségessé-tétele. — Mi viszen valamelly Nemzetet halhatatlanságra, ha-tsak nem viseltt dolgai, tudományokban-való virágzása, és nyelvének közönségessé-tétele? — Könnyebben teheti pedig közönségessé nyelvét a' Magyar, mint-sem akármelly Nemzet; egyedül tsak valóságos akarattyától és szorgalmatosságától függ. Minden minéműségek, mellyek ezen tzellyának tellyesíttésére szükségesek, a' Magyarban, talán minden ismértes Nemzetek felett, rész-szerént már-is fel-találtatók, rész-szerént pedig fel-találtathatandók; egyedül tsak az a' híjja, hogy kezdgyen rajta dolgozni. Ezen végének el-érésére pedig kívánatlik:

1-ször Fényes viseltt-dolgainak, és egyéb tudós munkáknak, maga' született nyelvén való megírása.

2-ször A' tudományoknak, és egyéb mesterségeknek, Hazájában a' maga' nyelvén-való viragoztatása.

3-szor A' kereskedés; nevezetesen pedig az, mellyet *activus* kereskedésnek nevezünk; és a' melly a' Természet' 's Mesterség' *productumaiból* áll.

4-szer Az idegen nemzetekkel való maga' kedveltetése.

5-ször A' Tartományok' fekvése és Ég' határozattya. (*situs et clima.*)" —

Mind ezeket eggyenként, bőven, 's nyilván meg-mutattya a' Szerző. El-végre imígy fejezi-bé értelmesen elő-adott 's meg-bizonyított állíttásait:

„Meg-állítván ekképpen, és rész-szerént példákkal-is meg-mutatván azt, hogy a' Magyarinak olly elmebéli tehetsége vagon,

* Sokan vagnak, kik a' *gazdálkodás* és *gazdászodás* között nem tudnak kölömbséget tenni.

mint tsak egy Nemzetben a' Világon találtathatott valaha; meg-állítván azt, hogy a' Magyaroknak az Idegenekkel való társalkodásra meg-kívántató tulajdonságai, és minden Európai Nemzetek felett való gazdálkodása meg-vagyon; meg-állítván azt, hogy nem tsak az Európai, hanem minden isméretes Nemzeteknek 5 vitézségeket fellyül-haladgya, és hogy a' meg-írásra a' leg-fényesebb dolgokat vitte véghez; meg-állítván azt, hogy bár kevés időtől fogva, vagy úgy szóllván majd nem-is, adta magát a' tudományokra és mesterségekre, még-is olly tagjaival ditsekedhetik már-is, kik más Nemzetbéliekkel rész-szerént verset futnak, 10 rész-szerént pedig fellyül-is haladgyák őket; meg-állítván azt, hogy a' Magyarok az *activus* kereskedésre minden más Európai Országok felett leg-jobb Hazát laknak; meg-állítván vegtére azt, hogy minden Nemzetek' természetéhez alkalmaztatott ég'-határozattyai alatt fekvő leg-kiesebb Tartományokat birnak: 15 ebből önként következik: hogy, ha a' Nemzet magát mindenféle tudományokra, mesterségekre, és kereskedésre, jobban mint-sem eddig tselekedett, adná; ha mind az Ország' kormányozását, mind pedig a' tanultt munkáknak, és vitézül-viseltt dolgainak ki-adását született nyelvén folytatná: de e'-mellett 20 egyszer-'s-mind a' Deák nyelvet-is, annyiban, a' mennyiben a' Prédikáló-, Igazgató-, és Itélő-Székekben meg-kívántatik, telylességgel félre nem vetné, hanem inkább azoknak, kiknek elkerülhetetlenül szükségek vagyon reája, kedveért, nem tsak miveltené, hanem egész a' tökéletességig virágoztatná; ebből, 25 mondom, következének osztán: hogy nem tsak Királyával szóllhatna született nyelvén, hanem még a'-helyett, hogy most Ifiaink drága költséggel a' leg-mostohább-környékű idegen Országokba mennek tanulás végett, akkor az Idegenek jönének csoportosan a' miénkbe; kiket a' tudományokon kívül még a' 30 helynek kiessége, és a' Természetnek Országunkban bőven fel-találtató egyéb adományai-is édesgetnének mí-hozzánk: a' honnan most rész-szerént a' nyelv' nem-tudása, rész-szerént pedig erköltseinknek és magunk' viselésének durvaságáról (mint-hogy nem ismérnek bennünket) ki-terjedett bal itélet 35 hátra tartóztat."

Ezen beszédben-forgó jeles kis munkának foglalattyát ekképpen valamivel bővebbetskén elő-adván, az vala szándékom: hogy Olvasóinkkal nem tsak annak mivóltát meg-ismertessem, 's őket olvasására fel-gerjesszem, hanem az abban olly 40

értelmesen 's érzékenyen elő-adott igazságoknak ha-tsak egy részét-is (a' mennyire t. i. a' helynek szűk vólta engedi) előttök isméretessé tegyem, azoknak ellenben, a' kik ne-talán már olvasták vólna, újjolag emlékezetekbe hozzam; különösen pedig az 5 olly Hazafiakat, kik az idegen nyelvekhez, fő-képp' a' Deákhoz, el-annyira 's olly vakon ragaszkodnak, leg-alább — *gondolkodásra* indítsam. — Szomorú tapasztalás valójában, hogy tulajdon magunk' Országában, önnön magok között a' Magyar Hazafiak között, édes Anyai Nyelvünknek olly sok ellenségre kell 10 találnunk! Szomorú tsalatkozás, hogy, majd egész Európának értelme 's példája ellen, egyedül mi Magyarok nem láttatunk Hazánk' böldegülhatásának kút-fejét, 's leg-bizonyosb eszközét meg-ismérni! Holott egyik Európai Országnek sints olly nagy szüksége egy *Nemzeti Nyelvre*, mint a' Magyar Birodalomnak; 15 mivel-hogy egyik sints olly temérdek sok-féle nyelven 's hitivalláson lévő népekből öszve-alkotva; — melly különböző népek még-is majd semmi egyéb lánntzal nem köttetnek egymáshoz, hanem tsupán tsak — hogy *egy Királyok van!* — — Tsudálkozni fognak idővel (ha a' józan ész a' szántt-szándékkal- 20 való vakoskodásonn, és a' Hazának igaz szeretete a' mellyékes tekinteteken, valahára tsak-ugyan győzedelmet vehetend) tsudálkozni fognak majd jobb időben születendő Maradékink, miként találhatott ennyi akadályt, ennyi ellenséget, egy olly világos igazság, a' mellyről tsak kételkedni-is szembe-tünő tudat- 25 lanság.

11. GR. ID. RÁDAY GEDEON TÁRSUNK' HALÁLÁRA 1792.

I.

Ki lett légyen G. Idősb RÁDAY GEDEON: jól tudgya azt az egész Haza. Fenn-maradand az ő szép híre Magyar Országban; 's Társaimnak ezen versekben ki-öntött érzékenységeik illetődéssel fognak még a' később időkben-is olvastatni. Közönséges veszteség az ő halála; érzi azt minden jó Hazafi. Mennyivel 5 nagyobb fájdalomkra esik tehát mí-nékünk tölle-való megfosztatásunk? — nékünk, kik, mint Hazai Nyelvünk' fel-emelésére öszve-szövetkezett Társak, vele több esztendőktől fogva egy pályát futottunk? — El-felejthetetlen mí-nékünk az ő emlékezete. Soha sem fog ki-halni szívünkéből. 10

Ő volt Hazánk' főbb-rendű Fijai közül leg-első, a' ki Nemzetünk' fel-serkentésére tárgyazó igyekezetünket meg-kedvellvén, már ez-előtt 4. esztendővel közinkbe állott; — olyan időben, a' mikor sok nagy-születésű Magyar — szomorú emlékezet! — Magyar lenni, 's magyarul beszélni, á l t a l l o t t ! — 15

Ő, és a' nagy-lelkű O R C Z Y — dobogj, dobogj, háladó, bánatos szív! folyatok, keserű könyvek, folyatok! ő sintsen többé! ah! oda van, el-hagyott mind a' kettő! — Ők vóltanak majd egyedül, kik, az akkori mostoha időknek szédítő maszlagitól meg nem vesztegetődhetvén, Anyai Nyelveket ked-20 vellették, gyarapították; a' Magyar Helikonnak betsületét Hazafi-társaik között támagatták, fenn-tartották; 's a' szunnya-
dozókat veszedelmes álmokból serkentgették.

Bóldog lenne a' Haza, ha most s o k ilyen Fijai vólnának! Nem kellene az erőszakos fel-háborodástól tartania, 's — 25 ki tudgya? — talán végső romlásától rettegnie. — — A' felzúdultt tengernek haragos habjai közt hánykódó ép hajó, bölts vezérjei' hathatós erejek által partra juthat néha; de a' mellynek, meg-repedezvén oldalai, sem jó vitorláji, sem elegendő-számú, egyyet-értő, okos kormányzóji nintsenek, szélvésznek 30 idején süllýedés a' sorsa! —

A' Deák Újságokat író érdemes, tudós Férjfiaknak egyike, Hadusfalvi SPILENBERG PÁL, Úr, néhai Társunknak tisztelője; szépen, 's bőven le-írta egyik levelében halálát, és tetemes érdemeit. Meg-érdemlik szavai, hogy újra itt-is ki-nyomtattassanak, 's Museumunkban fenn-maradgyanak. „*Die 6ta Augusti, vix. 5. diebus e febribus aeger, ad beatorum sedes migravit celeberrimus in Patria nostra Litterator Comes Gedeon Sen. de. RÁDA, in vico auito Pétsel, ad duo milliaria Pestino reiecto. Fuit Vir aetate grandi, octuagenario maior, viridi tamen, et vegeta adeo*
senecta, vt illud ingenii robur, illa memoriae vis, qua pollebat, omnibus admirationi fuerit. — Inde a teneris annis, lustratis Exterorum Academiis, totum se litteris dederat. In Comitiiis annorum 1751. et 1764. qua Prouinciae Pestiensis Deputatus magnae erat auctoritatis. Conuentus eiusdem Prouinciae de more adiuerat, et,
sicubi in commune bonum consulere potuit, nihil desiderari a se passus est. — Ceterum ab vrbaniis strepitibus, et dignitatum illecebris procul remotus, totam in libris quaerebat et inueniebat felicitatem. — Bibliotheca, quam selectissimis in omni scientiarum genere instruxerat libris, tanta est, tam raris et exquisitis instructa
monumentis, vt in primis, quas vsq̄iam Priuati per Europam possident, merito censeatur. — Fuit in b. m. Comite varia et multiplex eruditio; linguarum Hungaricae, Germanicae, Sclauicae, Italicae, Gallicae, Anglicae, tum Latinae, Graecae, et Hebraeae notitia. Etsi vero Polihistorem aeuo nostro lectissimum pie defunctum nominemus, vt adeo, quidquid vetus nouaque rerum gestarum memoria, Philosophia, Jurisprudentia, et Theologia, atque ad has relatae scientiae complectuntur, sciret; delectabatur tamen et extreme adhuc vitae annis amoenioribus litteris. Erat praeterea in eo memoria excellens; comitas, et lenitas supra, quam dici potest.
Fuit erga omnes, et eos etiam, quos nascendi sors alteri religioni adscripserat, tanta beneuolentia, vt omnes, quibus cum eo colloqui contigit, eius agendi rationem suspicere non cessent. etc. — Vale, grandis Anima! aeternumque vale. Accipe maesti cultoris et admiratoris tui de te his pagellis memoriam. Tua sane recordatio,
quoad viuam, cordi meo inscripta erit! — Lásd: Ephemerides — Politico Litterariae. Vulgatae Pestini die IX. Augusti A. C. M. DCC XCII. Nro 57.

Szerentsés az a' Hazafi, kinek neve halála utánn-is ked-

vességben marad; ki a' maga' jó emlékezetét érdemek által örökösíthette. Mitsoda, 's melly rövid az emberi élet! Alig jöttünk, megint kell mennünk.

Nem használ itt s e n k i' bajnoki ereje,
Sem a' gyenge Szűznek nyíló esztendeje; 5
Sem a' tüzes Ifjú' virágzó ideje,
Sem a' jó-erköltsű Ősznek tisztos feje. —
Ama' Király, ki ma koronákon sétál,
Holnap porban fekszik jobbággya' poránál. —
Bóldog, ki napjait olly-képp' rekesztheti, 10
Hogy őt fellyül-éli jó emlékezeti;
Ki pályá-futását úgy el-végezheti,
Hogy koszorút nyernek hív igyekezeti! —

Bóldog volt e' tekintetben-is G. RÁDAY. Olyan egy Férj-fiú köt most ő-nékie koszorút, a' kitől méltán leg-többet várhatni. Értem a' tudós KOPPI Urat; ki a' Pesti Univeritásban, az Ifjúságot már több esztendőktől fogva meg-betsűílhethetlen haszonnal oktatóván, oszlop-embereket nevel a' Hazának.

12. BESZÉLLGETÉS.

Júnó, Szemiramis, Áspázia, Lívia, és Erzsébet Angliai Királyné.*

JÚNÓ. Tudgyátok már, kedves Barátnéim! miért hívtalak legyen benneteket ezen titkos beszélgetésre. A' Monárkhiák, mellyeknek én óltalmazójok vagyok, veszedelmekkel vannak körül-véetve, mellyek naponként több-több nyughatatlankodó gondokat okoznak. Fundamentaikban szenvedtek erőszakot; 's némelleyek utolsó romlással fenyegetnek, ha-tsak annak idejében nem találtak-fel valamelly eszközök segítségére. Leg-rosszabb az, hogy a' Férjem — ki egy darab időtől fogva általlyában igen meg-változott, 's a' minap nagy *Morál* 5 *listává* lett — a' Demokratákhoz látszatik hajlani, 's a' jó dolog mellett való buzgóságomnak, leg-alább az eszközök' választásában, határokat tészén, a' mellyeket én által-hágni nem bátor-kodhatom. Ezen környűl-állások között szükségesnek tartottam, hogy ez iránt az Égnek leg-bőltsebb és leg-nagyobb tapasztalású 15 *Lakosnéjival* tanátskozzam; és vallyon kiket választhattam volna e' végre inkább, mint-sem titeket? Mindenik közülletek, a' nélkül hogy Fejedelmi páltzára született volna, az első helyenn állott azon Népnél, melly az akkori időben leg-első vólt. Te, *Szemiramis*, egy pásztori kunyhóból, tsupán-tsak személlyes 20 tulajdonságaidnak nagysága által, az akkori világnak első trónussára emelkedtél, a' nagy Nínustól kezdett Ország-hódoltatásokat előbbre vitted, és sok meg-győzöttetett népekenn olly szerentsével uralkodtál, melly negyven esztendeig magát mintegy hozzád tsatolni látszott. Te, *Áspázia*, egy Miléziumi *Hetérá* 25 *ból* olly méltóságra emeled magadat, hogy *Periklesnek* felesége lettél, és azt érdemletted rajta-való hatalmad által, hogy ezen *Attikai Jupiter' Júnójának* neveztetnél, olly értelemben, a' mellyet én-magam-is meg-irigyelhettem volna. Te, *Lívia*, az

* Lásd *Neue Göttergespräche* von C. M. WIELAND. Leipzig 1791.

első Czézár örökössére nézve ötven esztendőig még sokkal több valál, mint-sem Aspázia az Athéna-béli Nép-vezérre nézve. Te pótolta-d ki ő-néki *Méczenást* és *Agrippát*, oly két jó barátit, a' kik nélkül el-nem lehetett; és te-néked, az ő szíve' kedvessének 's tanáts-adójának, köszönhette a' Világ, hogy az a' kegyetlen és gyűlölött *Usurpator* egy — egész az imadásig szeretett Fejedelmé váltzott, kinek uralkodása alatt történt leg-először, hogy az Emberi Nemzet negyven esztendeig tartó közönséges nyúgodalomban élt. Te végre, Szűz *Erzsébet*, minek-utánna egy olyan *karakter* által, melly a' leg-könnyebben hajló asszonyi okosságot bajnoki állhatatossággal kaptsolta-össze, ezer veszedelmeket 's akadályokat, mellyek mind országodat, mind magadat utolsó romlással fenyegettenek, szerentsésen meg-győztél volna, te hagytad a' Világnak magad utánna, a' *szabad-tetszésű uralkodásnak* amaz — a' maga' nemében egyetlen-egy példáját; egy *szabad Népen* való uralkodásnak, melly tégedet bálványozva szeretett vala, és a' mellynek hajlandóságát 's tetszését megnyerni, ditsősségre-vágyódó lelkednek fő tárgya volt. Négy illy tanáts-adóktól olly segítséget várhatok én, mellynek igyekeztimet szükség-képpen a' leg-szerentsésebb ki-menetellel kell meg-koronázni. Nyilatkoztassátok-ki tehát gondolatitokat tartózkodás nélkül: mitsoda eszközök által, minémű úton lehetne 's kellene, a' még fenn-álló Monárkhia'knak végső romlását eltávoztatni, a' Fejedelmi székeknek régi fényességét ismét helyre állíttani, a' Népeknek el-vesztett bízodalomát újra megnyerni, és az afféle erőszakos változásokat, a' millyeneknek szemmel-látó tanúji valánk, jövendőre lehetetlenekké tenni. Szólly te először, Szemiramis!

SZEMIRAMIS. Nagy Királynéja az Égnek! Bár mi nagy légyen-is meg tiszteltetésem azon kedvező vélekedés által, mellyel országlásbéli értelmem 's tehetségim iránt lenni látszol; mind-az-által nem titkolhatom-el magam előtt, hogy én-nékem talán mindeniknél alkalmatlanabbnak kell látszanom arra, hogy e' jelen-való dologban helyes tanátsot adgyak; el-annyira különböznek a' környül-állások, mellyek között én az én időmben a' napkeleti leg-első trónusonn ültem, a' napnyúgoti országoknak mostani állapottyoktól. Azonban, mivel úgy kívánod töllem, annál szabadabban fogom ki-mondani gondolatimat, mint-hogy talán ez a' különbség maga fog bennünket azon egyedül-igaz *principiumoknak* nyomára vezetni, mellyek által a' Monárkhai

Igazgatásnak állandósága és fényessége a' Népnek boldogságával össze-kaptsoltathatik.

Mindeneknek-előtte fel-tésem azt, mint ellene mondhatatlan igazságot, hogy a' *Monárkhia* az országlásnak minden formáji között a' *leg-természetesebb*, és ugyan-azért a' leg-eggyűgyűbb, leg-könnyebb, és a' maga' tzellyának leg-jobban meg-felelő Igazgatás légyen; olyan, a' mellyhez az embereknek leg-több bizodalmok, és úgy szóllván valamelly beléjek-óltatott kívánságok vagyon, a' mellyhez következés-képpen leg-könnyebben hozzá szoknak; és a' mellyben leg-bizonyosabban el-érhetni azt az utolsó véget, a' mellyre minden polgári társaságok arányoznak. Így kellett leg-alább gondolkodniok a' leg-régiebb időbéli embereknek, kik az egész földön Királyok által igazgatták magokat; és ugyan hogy'-is gondolkodhattak volna más-képpen? A' Természet, melly az embert gyermekségétől fogva az atyai hatalom-alá rendelte, maga vetette-meg az illetén gondolkodásnak első fundamentomát; az emberek által-vitték azt magokkal, a' polgári társaságba, és meg-szokván egygy olyan atyának, kit ők nem magok adtanak magoknak, határ-nélkül való igazgatását, annál könnyebben engedték magokat egy *közönséges Atyától* igazgattatni, kit vagy *önnön-magok választottak* azzá, vagy *az Isteneknek kezeikből* nyertek. Mert így néztek ők (a' mint tulajdon magam' tapasztalásából tudom) minden Királyt, kinek páltzája alá a' hadakozás' kotzkája által jutottak. Mihelyt az, a' kinek eddig engedelmeskedtenek, a' hartzonn el-esett, a' győzedelmes állott helyébe; az ő részin vóltanak az Istenek, és a' meg-győzöttetett népnek nem jutott eszébe, egygy olly tökéletes meg-határozásnak ellene mondani; annyival-is inkább, mivel az új Monárkha rend-szerént több erővel birtóltalmazására; és mivel ennek a' maga' saját hasznát nem kellett volna ismérnie, ha új jobbágyait nem éppen olly atyai módon akarta volna igazgatni, mint-szintén a' régiéket. Innen van, hogy a' világnak első idejiben mindenütt, a' hol nagyobb- vagy kissebbszámú famíliák 's nemzetségek egygyütt-éltenek, találhatni nagyobb vagy kissebb *Királyokat*, és, a' mennyire én tudom, tsak egygyetlen-egy példát sem, hogy durva természet-emberek össze-jöttek volna, *Demokratizai* vagy *Aristokratizai* igazgatást 's rend-tartást szerezni magoknak. 'S ugyan mi-is vihette volna őket, olly mesterséges, olly szövevényes, és a' társaság' végére nézve még-is olly alkalmatlan igazgatás' formájinak fel-találására? Midőn

Királyok alá adták magokat, mindeniknek tsak arra vólt gondgya, hogy attyától-maradott kis örökségén, azon fáknak árnyékában, mellyeket Ősei ültettenek, földének 's nyájának gyümöltseivel, hozzá-tartozandójival egyyetemben, bátorságban éllyen. Ezen köz bátorságra vígyázni 's gondot viselni, kinek-kinek az igazságot ki-szolgáltatni, és a' közönséges tsendességnek meg-háborítottjait meg-büntetni, a' Királynak tisztí kötelessége vólt; és ők még, a' mint-hogy illendő-is vólt, nagyon le-kötelezetteknek tartották magokat íránta, hogy egy illy fáradttságos hívatalt magára vállalt; kiki szerentsésnek állította magát, ha tsak *magáról és a' magáéiról* szorgalmatoskodhatott, 's ingyen sem gondolkodott arról, hogy még szerentsesebb lenne, ha foglalatosságaitól, nyúgodalmától, és gyönyörúségétől idejének egy részét el-vonnia kellene, hogy a' *közönséges* dolgokról való gondoskodásban részt vegyen. A' gondolkodásnak ezen módgya, melly az én időmkor minden Napkeleti kis országoknál szokásban vólt, fenn-maradt még akkor-is, minek-utánna az én férjem' uralkodása alatt számos kis tartományok az egy Assziriai Birodalommá lettenek. Ekkor a' Monárkhának szélessége megkívánta, hogy, egy fényes Udvaron 's számos hadi seregen kivül, sok elől-járói tisztségek 's hívatalbéli méltóságok rendeltesse-
nek; mellyek között a' Monárkha a' maga' fő hatalmát renddel úgy osztotta-fel, hogy az igazgató gyeplőt mind-az-által a' maga' kezében meg-tartotta; és, valamint-hogy ő vólt minden hatalom' 's méltóságnak kút-feje, úgy egyszer-'s-mind ítélő-bíró maradt mind-azoknak magok'-viseletekre nézve, a' kikre annak egy részét bírta vala. Természet-szerént, hadi 's békességbéli személlyes érdemek vóltanak eleinten, a' mellyek mint-egy szembe-tünő just adtak az afféle hívatatokra 's tisztségekre: de, noha idővel azután a' Királyoknak és az Ország' fő-fő Tiszt-viselőjinek maradékiból némünémű örökös *Nemesség* származott, mellynek születés és nevelés, ősi érdemek 's örökségben-maradt gazdagság, szembetünő elsőséget adtak a' nép' legnagyobb része előtt: mind-az-által ezt az illendőségnek természeti érzése igen könnyen reá szoktatta, olyan-nemű embereket szemlélni maga felett, kik azon hasznokhoz, mellyekkel mások előtt éltek, érdemmel-szerzett vagy örökségben-nyertt *jussal* birni látszottak, és a' mellyeket a' kötelességnek minden szá-vára, a' Monárkhának első intésére, az Orzágnak annál nagyobb *áldozatok* által kellett le-fizetniek. A' nép annál tsendesebben

maradt e'-mellett, mivel utólyára-is a' Monárkha előtt mindnyáján *hasonlók* voltak egymáshoz, és mivel a' Nép azokat, kik szerentsebéli elsőségeikkel fel-fúvalkodva éltenek, elég gyakran annál rettenetesebben látta le-esni, mennél magassabb volt a'
5 póltz, mellyről le-dőltének.

JÚNÓ. (halkal Líviához:) Gondoltad volna-e, hogy ez a' régi Babiloniai királyné olly beszédes lenne?

LÍVIA. (ugyan-úgy Júnóhoz) Meg kell vallanom, igen távólról fog hozzá.

10 SZEMIRAMIS. (egy kis hallgatás után) Nem lehet tagadni, hogy az illy-féle Monárkhiában — hol minden, egyetlen-egy embernek akarattjától függ vala, és az ezen határozatlan hatalommal-való vissza-élés ellen semmi egyéb eszköz nem vala, mint-sem a' mit a' kétségbe-esés a' le-nyomattatottaknak javall-
15 hatott — a' Nép tsak addig vala *szerentsés* állapotban, és a' Monárkha tsak addig *bátorságban*, a' míg ez a' maga' alatta-valójit *gyermek*ei gyanánt szemlélte, és ő-tőlök viszontag *attyok* gyanánt nézetetett. Idővel, igaz, igen-is gyakran meg-történt, hogy a' Népeknek igen rossz atyaik, és erőtlen atyáknak igen
20 el-fajúltt gyermekeik voltak. Semmi emberi rendelés sem marad-meg állandóul a' maga' eredeti együgyűségében 's jóságában. Természet-szerént való dolog vólt, hogy a' Monárkhiák lassan-ként meg-változtak, hogy a' bölts, munkás, és jó Királyok után, rest, buja, 's kegyetlenkedő fejedelmek-is következtek; hogy a'
25 Népek nyomorgattattak 's le-tapodtattak, és ellenben sok ural-kodó famíliák a' trónusról le-verettettek, 's a' királyi páltza idegen kézbe jött, vagy egyyik hatalmas birodalom a' másiktól el-nyelettetett. De mind ezek mellett-is igen különös dolog az, hogy, számtalan illy-féle változások után-is, tsak egy Nap-
30 keleti Nép sem vetődött arra a' gondolatra, hogy bizonyos sar-kalatos törvények által meg-határozott Monárkhiát, annál kevesebbé pedig Demokráziát, akart volna szerezni magának! Vallyon, nem lehetne-e ebből méltán azt ki-hozni, hogy a'
Népek, mellyek egy olyan Igazgatás'-formájához, mellytől
35 gyakorta olly sokat kellett szenvedniek, illy állhatatos hajlandó-sággal viseltetnek, azt, általlyában véve, jónak 's hasznosnak lenni esmérik; és hogy annak olly jeles tulajdonságokkal kelles-sék birnia, mellyek minden hibájit 's fogyatkozásait fellyúl-haladgyák? És valójában így-is van a' dolog, ha tsak én nagyon
40 meg nem tsalatkozom; sőt, a' mi több, meg vagyok győzztetve

az iránt, hogy a' Nép a' Napnyúgoti Országokban-is szinte így
gondolkodik; és a' jármot hasonló békességes-tűréssel szenvedné
nyakán, ha némelly nyughatatlan 's uralkodásra-vágyódó embe-
rektől fel nem lázítottatnék, és egy képzelt 's tündéres szabadság-
nak színe alatt veszedelmes tévelygő útakra nem vezettetnék. 5
Egy Monárkhiai Igazgatás, bár melly hibás és rendetlen légyen-
is az, még sem olly rossz, hogy még ekkor-is többet ne érjen az
Anárkhiánál, mellybe a' Nép el-kerülhetetlenül belé esik, ha
egyszerre ollyan szabadság engedtetik néki, a' mellyre se' nem
alkalmas, sem vele élni nem tud. Légyen úgy ámbár, hogy 10
egyetlen egynek uralkodása alatt nagy vissza-élések tsúszta-
nak-bé az Országba! A' vissza-éléseket, bitanglásokat, jó rend 's
helyes élés által mindenkor meg lehet orvosolni. És ha valamelly
Nemzet, szorongató környül-állásoknak szokatlan össze-jöve-
telek által, olly állapotba jőne-is, hogy magának kellene magán 15
segélyteni, tehát ollyankor az értetlen és kegyetlen törvények
töröltessenek-el; a' helytelen elsőségek, törvény-alól való ki-
vételek, rontassanak-el; a' mód-nélkül-való adó kissebbítették-
meg, a' köz jövedelmeknek gond-viselésében tapasztalt gaz-
dátlanság 's tékozlás határoztassék-meg: de maga a' Monárkhia, 20
melly nem vissza-élés, maradgyon sérelem nélkül; és tsak egy
hagymázban-lévő Orvos fogja a' betegnek fejét el-vágni, hogy
többé ne fájhasson néki. De tegyük-fel bár azt-is, hogy valamely
Nemzet mind azon kárt 's gonoszt, a' mellynek, régi álla-
pottya' fel-forgatásából, szükség-képpen következni kell, jobb 25
időknek reménysége alatt mind el akarná szenvedni: miként
reménylheti, hogy a' Demokrátziai Igazgatás alatt jobban leszen
dolga? Vagy az ő Törvény-tévőjinek kellene az emberi termé-
szetet magát másként formálhatni, 's mint-egy újra alkotni:
vagy az Ország, a' Néppel-közös Igazgatásnak színe alatt, las- 30
sanként *Oligárkhiává* fog változni; melly a' Népnek még káro-
sabb 's szenvedhetetlenebb leszen, mint-sem az *Egynek* despotis-
mussa, minden alkalmatlanságaival egyetemben. — De
hiszen, nem arról van a' szó, ha a' rossz, a' melly ellen orvosságot
keresünk, rossz-e? hanem, ha lehet-e rajta segélyteni? 35

JÚNÓ. Ez az a' tsemó valójában, a' mellyet én örömet
fel-öldözva látnék. A' míg mi itt tanátskozunk, körül-terjed ez a'
Demokrátziai döglelő nyavalya, melly már a' földnek egyik
leg-szebb országát el-rontotta; 's nintsen mit időznünk, ha azt
akarjuk, hogy későn ne érkezzék orvosságunk. 40

SZEMIRAMIS. Nincs szűki az Orvosoknak az ilyen esetekben, kik, félvén sok időt veszteni, nem siethetnek elegendőképpen a' gonosz' ki-ütésinek meg-akadályoztatásában: de a' *palliativumoknak* rossz foganattyok lenne itten, és a' *heves* 5 *eszközök* a' gonoszt még inkább el-rontanák. Hogy a' nyavalyát a' maga' belső helyében meg-támadni, 's gyökeréből ki-gyógyítani lehessen, mindenek előtt szükséges, táplálásától meg-fosztani, 's a' forrását el-fojtani, mellyből mindég új-új rossz nedveségeket kapott. A' Népek nem fognak előbb azon állapottyokkal-
10 kal-való meg-elégedésre, melly nélkül soha a' belső tsendesség sokáig fenn nem állhat, sem a' Monárkiák előbbi fényekre ismét vissza térni, valamíg a' régi arányosság a' Fejedelmek és Népek között ismét helyre nem állittatik; valamíg a' Fejedelem a' maga' Népét ismét atyai szívvel, és a' Nép a' maga' Fejedelmét ismét gyanútlan 's határ-nélküli-való fiúi bizodalommal
15 nem fogja nézni; valamíg el-végre ő a' maga' leg-főbb büszkeségét nem alatta-valójinak boldogságában helyhezteni: ezek ellenben, tökéletesen meg-győződven arról, hogy ő az ő javokon kívül semmit egyebet nem akarhat, arról nem-is gondolkodhat-
20 nak, hogy igazgatása ellen zúgolódni, 's parantsolatitól a' minden fel-tétel nélkül való engedelmességet meg-tagadni lehetne. Ebből a' viszont arányosságból szinte olly tsalhatatlanúl fog a' jó rend, tsendesség, és boldogság azon nagy familiákban, mellyek polgári társaságoknak (*Statusoknak*,) neveztetnek, szár-
25 mazni, valamint-hogy az egyes házi-népeknek boldogságok a' férj és feleség 's szülék és gyermekek között való egyességnek 's tiszta arányosságnak gyümöltse szokott lenni. De hogy' lehetne valaha oda jutni, a' míg a' Népek és Fejedelmek között fenn-
forgó bizodalmatlanságnak 's egymás' meg-nem-értésének való-
30 ságos kút-feje, forrása, bé nem dugattatik? — Előre látom, melly igen nagyon ellenek lészen az az eszköz, a' mellyet én javallani fogok, a' most uralkodó vélekedéseknek; és alig bátorkodnám tsak említeni-is, ha kevesebbé vólnék meg-győzöttetve iránta, hogy szintén olly ártatlan és jól-tévő, valamint foganattyára
35 nézve bizonyos és tsalhatatlan.

JÚNÓ. Egész figyelmetességemet fel-gerjeszted, Szemiramis. Mitsoda eszköz lehet az?

SZEMIRAMIS. Igen egygyűí az, nagy Isten-Asszony. — Azt a' szabadságot, melly szerént a' Népeknek közönséges dol-
40 gaikról, az embernek természeti és polgári jussairól, az országló

Fejedelmeknek törvény-adások' 's kormányzásokról, kiki nyilván azt beszélí és írja, a' mit — gyakorta helytelen néző-pontból, 's homályos vagy irigy szemekkel igaz gyanánt néz; ezt a szabadságot, mondom, annak kell tartani, a' mi valósággal, az az, a' köz tsendesség' meg-háborítójának; és minden lehető 5 módok 's eszközök által el kell nyomni. A' Tudományokat közönségesen, és különösen azokat, mellyek a Filozofiának neve alatt értetődnek, ismét a' titkoknak szent fátyolával, mellyet a' néhai Görögök olly meg-gondolatlanúl vontanak-le róllok, kell bé-fedezni, és kevés-számú *Böltseknek rendre* bízni, a' mellynek 10 belső intézetét 's maga' viseletét az Igazgató Fejedelem, a' kitől örökös és tökéletes függésben kell maradnia, által-láthattya, meg-világosíthattya, és illendő határok között tart-hattya. A' Népek ellenben, mellynek semmi sem ártalmasabb, mint *igen sokat* tudni, és *igen világosan* látni, minden Rendire 15 nézve a' foglalatosság, 's munkálkodásnak azon kerületébe 's határába kell szoríttatni, a' mellybe mindenik Rend tartozik, és olly lehetetlenségbe helyeztettetni, hogy isméretekre ne tehessen szert tetszése szerént magának, a' mellyekkel-való élés olly könnyen vissza-éléssé változhatik, és a' mellyeknek bitang- 20 lása mind önnön-magának, mind az országnak, olly könnyen veszedelmére szolgálhat.

ASPÁZIA. (Elevenséggel szavába esve) Hogy-hogy', Szemiramis? 'S hát te, a' te Királyaidnak kedvekért, ilyen zárt akarnál-e a' Természet' nagy rendinek, az Emberiség' minden- 25 kor-nevekedő tökéletességének eleibe vonni? 'S hát az észnek meg-világosodását — —

SZEMIRAMIS. Meg-botsáss, Aspázia, hogy félbe szakasz-tom szavaidat. — Nem akarok én egyebet, hanem, hogy a' Tudományokkal-való vígyázatlan élés akadályoztassék-meg, és a' 30 Nép abba a' *jól-tévő* lehetetlenségbe tétettessék, hogy orvosság gyanánt mérget ne vegyen, avagy még jó orvosságok által-is, mellyekre nints szüksége, maga magát meg ne étesse. Légyen szabad a' Böltseknek, az emberi isméretek' közönséges kintsé-nek gyarapíttásában, és, ha lehetséges, még az emberi értelem' 35 határinak terjesztésében-is munkálkodniok, tetszések szerént; sőt *kötelességekben* állyon, a' Néppel, a' Felsőségnek vígyázása alatt, mind azon új tapasztalásokat 's találmányokat közölni, a' mellyekről bizonyosan tudhatni, hogy állapottyán jobbítani fognak, a' nélkül, hogy más részről nagyobb kárára válnának. 40

Tsak az ne engedtessek-meg a' Bóltseknek, hogy mind azt, a' mit tudnak 's gondolnak, minden külömbség nélkül közön-
ségessé tegyék; annyival inkább ne hagyattassék szabad tetszé-
5 sekre a' *nem-bóltseknek*, hogy esztelenségeiknek terjesztése által
az Emberi Társaságnak bóldogságát 's tsendességét háborgas-
sák. A' mi a' *meg-világosodást* illeti: úgy tetszik én-nékem,
erre-is reá illik az, a' mit szoktak mondani: hogy az egymás'
ellenébe tétetett dolgok, leg-végső pontyaikkal egymásba foly-
nak. Úgy látszik, hogy ez, a' jelen-való időben leg-felső pontyára
10 jutott; és ennek egy közönségesen-érezhető következése az, hogy
minden amaz arany időknek vissza-térésére vágyódik, mellyek-
ben az Emberiség, nem mesterkéltt egygyűjűség', egyenesség', 's
meleg érzékenységgel élve, 's egész erejével bírva, olly bóldog
volt, hogy a' mái világban élő leg-pallérozottabb 's leg-kénye-
15 sebb Szerentse'-fijai, az ő leg-mesterségesebb 's keresve keresett
gyönyörűségeiknek közepette, sem tartóztathatták-meg ma-
gokat, hogy a' Természet' azon miveletlen gyermekeinek szeren-
tséjeket ne irigylenék. Avagy honnan vagon, hogy a' meg-nem-
romlott természeti-embereknek eleven festegetése az majd
20 egyedül, a' mi egy bizonyos ellent-állhatatlan édesgetéssel 's
meg-bájoló kedvességgel hat minden szívekre; honnan van ez,
mondom, ha nem onnan, hogy ez az érzés hová tovább mind
inkább közönséges? Nékem úgy tetszik, hogy *mi-nékünk*, kik
innét az Emberiségnek egész állapottyát alkalmasint által-
25 láttyuk, majd akaratumk ellen-is szemünkbe kell ötleni annak,
hogy a' leg-mértékletlenebb puhaságnak közepette-is (mellyet
némelleyk igen helytelenül szoktak a' tökéletesedéssel fel-
tserélni) észre-vehetetlenül minden oda hajlik ismét vissza,
a' honnan az egész Emberi Nemzet egynehány ezer esztendők
30 előtt el-indúlt vólt. A' Természet a' maga' örökös pályáját,
kereken-forgó úttyát, követi ebben. De, ha olly tehetséget
adott mí-nékünk, hogy meg-gondolva 's okosan munkálkod-
gyunk vele, fel-tett végeinek el-érésére: mit tselekedhetünk job-
bat, mint-sem ha olly rendeléseket tészünk, mellyek által az ő
35 leg-jobb, leg-hasznosabb tzéllya és szándéka, az embereknek
nyúgodalma 's meg-elégedése, leg-rövidebben 's leg-bátorságo-
sabbban elő-segélytetik?

JÚNÓ. A' te javallásid, Szemiramis Királyné, meg-érdem-
lik, hogy gondolóra vétessenek, 's közelebbről fontoltassanak-
40 meg; és úgy tetszik nékem, mint-ha Aspázia' szemeiben valami

kis nyughatatlanságot látnék, hogy erről való gondolatit ki-nyilatkoztassa.

ASPÁZIA. Mint-hogy a' Fels. Királyné, vélekedésének meg-erősítésére, szükségesnek ítélte, egész a' Polgári Társasá-
goknak eredetieg vissza-menni, tehát légyen nékem szabad, 5
általlyában meg-jegyezmem: hogy az ég-vonásnak, földnek, és
minden különös helyből 's állapotból származó tulajdon szüksé-
geknek külömsége, a' *Napkeleti* termékeny országoknak lakos-
sai között, és azon *kóborló* tsoportok között, mellyek az *Éjszaki*
és *Nap-nyugoti* tartományokat lassanként meg-népesítették, 10
nagy külömséget okozott. *Azokban*, minden emlékezetet
fellyül-múló időtől fogva egyetlen-egy embernek *határozatlan*
igazgatása, ezekben pedig a' *szabadság* vólt mint-egy hazájában.
Nem akarom azt vitaní, hogy *azokban*, egy földmivelő, és ugyan
azért szelid 's tsendes Népnél az eredeti atyai házi-igazgatás 15
adhatta légyen az első talp-követ és példát a' *Napkeleti Monar-*
khiának: de bizonyos az, hogy azok a' bújdosó Nemzetségek,
a' mellyek barom-tartásból, vadászatból, és ragadozásból élte-
nek, több ezer esztendőök által egy olyan társaságban marad-
tak-eggyütt, melly a' természeti szabadságnak semmi egyéb 20
kárára nem vólt, hanem hogy kiki, a' maga' tulajdon meg-
tartása végett, a' köz jótt eszközölv törvénynek önként alá-
vetette magát. Ezek a' durva emberek, *örökké-tartó hartzban*
éltenek az erdei vadakkal, és magok között-is egymással. Egy
ilyen életben el-múlhatatlanúl szükséges vólt egy *Vezér*; és 25
mint-hogy egyedül tsak személyes érdemek különböztették-
meg őket egymástól, tehát semmi sem vólt természetesebb, mint-
sem hogy a' leg-jobb vadász, és a' leg-vitézebb katona, hogy az
a' férjfiú, a' ki szorúlt állapottyokban leg-jobb tanátsot adott,
minden veszedelemben első vólt, minden alkalmatlanságot leg- 30
tovább ki-szenvedett, meg-eggyezett akarattal a' sereg' vezérévé
's fejévé választatott. A' szabad Czelta tsoportoknak, 's ezektől-
származó más kissebb Nemzetségeknek, mellyek a' Földnek
Éjszaki 's Napnyugoti részeit lakták; ezeknek fejeik-is Királyok-
nak, vagy Fejedelmeknek neveztettek idővel; de mitsoda 35
külömség van ezen Királyok és a' Napkeleti Despoták között!
egy szabad Népnék választott feje és egy olyan Monárkha
között, ki, azon hatalomnak ereje által, mellyet hadi szolgálji-
nak fegyvere békességet-szerető 's óltalom nélkül való föld'
népin szerez nékie, azt a' határozatlan hatalmat, mellyet a' 40

Természet az Atyáknak ad neveletlen gyermekeiken, sok mil-
liom emberek felett magának tulajdonította, a' kiknek szinte
annyi jussok vagyon a' szabadsághoz, mint ő-néki; és a' szelíd
atyai névvel tsak a' végre él, hogy az ő úgy-nevezett fijaitól
5 vak 's mindent el-szenvedő engedelmességet kívánhasson, és
őket, az igaz jusnak leg-alább valamely színe alatt, örökös
jobbágyaivá tehesse. Európának régi lakossai az illy-féle nap
keleti királyságot soha sem ismérték; és, ámbár a' később idők-
ben külömb-külob-féle nagyobb 's kissebb Monárkhiákra osz-
10 lottak; ámbár a' Római és Ázsiai Despotáknak példajok, és
még inkább önnön-magának, a' Monárkhiai Igazgatásnak a' fő
hatalom' minden határon-túl való terjesztésén igyekező belső
törekedése, egy új religiónak és sok egyéb történetbéli környül-
állásoknak segélytő kedvezésével, a' királyi méltóságnak hová
15 tovább mind nagyobb erőt adott: a' szabadságnak eredeti lelke
mind-azon-által, melly a' Világnak leg-inkább ezen részében olly
sok századokig lakozott, még-is olly kevéssé fojtathatott-el
egészlen, valamint-szinte hogy a' szabadsághoz való eredeti
jus, akármí által, a' mit az emberek valaha tselekedtek vagy
20 szenvedtek, el nem veszhet.

SZEMIRAMIS. A' mit a' szép Aspázia ezen szempillantás-
ban az én tételeim, 's az Emberek' Igazgatásáról és Monárkhiá-
ról jelentett értelmem ellen elő-hozott, az, az én ítéletem szerént,
olly kevéssé gyengítheti-meg azokat, hogy még ellenben annál
25 nagyobb világosságba helyhezheti erejeket. Légyen úgy ámbátor,
hogy az egész Föld' Népeinek régi Elejik szabad természeti-
emberek vóltanak, és hogy tsupa vadászi, barom-pásztori, 's
ragadozó életet élve, ezen szabadságban — melly őket az erdők-
nek négy-lábú lakosihoz olly igen hasonlókká tette, — több
30 ezer esztendőig meg-maradtak légyen: elég az, hogy a' Termé-
szet az ő leg-nemesebb gyermekét éppen olly kevéssé rendel-
hette arra, hogy örökké egy bújdosó barom-pásztor maradjon,
valamint-szintén, hogy egy ragadozó vad állatéhoz hasonló
életet éllyen. Éppen ez, hogy az ember, elejétől-fogva, tsak
35 addig helyezettette *függelenségben* a' maga' fő javát, a' míg
vad vólt, ellenben mihelyt a' maga' igaz végéhez alkalmaztatta
magát (arra t. i. hogy a' földet mivellye, 's a' nyers, miveletlen
természetet mesterség által hasznára 's gyönyörűségére for-
dította) leg-ottan, észre-vehetetlenül szelídebb gondolkodáshoz
40 szokott, 's illendőbb erköltsöket vett-fel, a' tulajdonságnak

törvényit ismérni 's betsülni tanulta, és Egynek uralkodása alá adta magát; és hogy (a' mint-hogy ezt Aspáziának magának-is meg kell vallania) idő'-jártával el-végre még a' Czelta és Szittyai ragadozó seregeknél-is így vólt a' dolog: éppen ez erősíti-meg az én állításomat; mert meg-mutattya, hogy nem szabadság, 5 hanem egy olyan Uralkodónak, ki a' törvény-tévő, bírói, és végre-hajtó hatalmat (az *atyai* hatalomnak három fő ágait) mint az Orzágnak közönséges attya, magában foglallyja 's egyesíti, hogy illyen egy Uralkodónak páltzája, alá való vettetés, és alatta-való békes maradás, mondom, légyen az igaz, 's önnön 10 magától a' Természettől készített 's rendeltt állapot, mellyben az embereknek társalkodó 's erköltsi életre kell neveltetniek, és, a' polgári egyesülésnek minden hasznaival élve, lételekben gyönyörködniék.

ASPÁZIA. A' helyett, hogy a' nagy és mindenkor győzni 15 szokott Királynével egyetlen vetekedést folytassak, *illendő ki-vétel* mellett inkább az ő értelmére állok, 's nyilván ki-mondom: hogy egyetlen egy embernek igazgatása a' leg-természetesebb és leg-hasznosabb légyen mind azon formák között, a' mellyeket egy akármelly Nép' közönséges dolgainak kormányozása fel- 20 vehet. Ennek az állításnak valósága talán sohol sem bizonyított-meg világosabban elejétől-fogva, mint-sem önnön magokban a' szabad Társaságokban, mellyek, mint p. o. *Athéna* Perikles által, *Róma* az Áfrikai Scípió által, *Genua* Doria András által, bődögságoknak felső pontyára akkor jutottak, midőn a' 25 Nép, a' szabadságnak minden kára nélkül, leg-fontosabb dolgainak el-intézését 's folytatását határ-nélkül való bizodalommal egyetlen egy nagy emberre hagyta. Perikles, a' nélkül, hogy a' Vezéri néven kívül valaha egyéb titlust viselt volna, határozatlanabbúl uralkodott Athéna' szabad Várossán egész 30 haláláig, mint-sem *Pisistratus*, a' kit ő, a' nép' szeretetét ki-véve, talán semmiben sem haladott-meg: ő, tulajdon-képpen mindent tselekedett, a' mit akart, mert értette azt a' mesterséget, hogy az Athéna-béliektől semmit egyebet nem parantsoltatott magának, hanem a' mit ő maga jónak ítelt; és birt azzal az okossággal, 35 hogy semmit sem tselekedett magától, hanem ha a' mi ditsőséges vagy kedves vólt nékiek. Ez a' példa, hogy egyetlen egy személlynek majd határ-nélkül-való hatalma még a' Demokráziával-is öszve-eggyeztethető légyen, azt látszik én nékem meg-mutatni, hogy egy olyan Monárkha, a' ki egy Periklesnek 40

elméjével 's táalentomival birna, igen nagy szabadságot engedhetne népének, a'-nélkül, hogy a' maga' méltóságán, 's a' közönséges dolgok' folytatásában való hatalmán, valamelly tsorbát ejtene. Ennek a' mesterségnek nagy titka tsak abban áll, hogy

5 a' Népnak tiszteletére *személybeli különös érték és érdem* által, hajlandóságára pedig barátkozó *nyájasság* által tegyen szert: ez által a' leg-keskenyebb határokba szorítottatott hatalmú Király-is inkább tetszése szerént fog uralkodni a' szabad embereknek szíveik' 's elméjiken, hogy-sem akármelly Ásiai Despóta

10 az ő rab-szolgájinak testeiken. Igaz ugyan, hogy én ez által olly dolgokat kívánok a' Királyoktól, a' mellynek tellyesítettésre kétség-kívül igen kevesen alkalmasok. Eggy ollyan igazgatás, melly a' népnek szenvedő engedelmességén és a' Monárkha' atyai szívében való fiúi hitén 's bizodalmán épült, *ő-reá* nézve

15 kétség-kívül sokkal könnyebb 's alkalmasabb lehet: de igen tartok tőlle, hogy az az idő, mellyben a' Fejedelmek és Alattvalók között lévő illetén atyai és gyermeki eggyenlő arányságnak fel-tétele lehetséges vólt, nem fog többé vissza-hozattathatni. Az Európaiakról leg-alább úgy látszik, hogy ők el-érték

20 már valahára az *autonomiának* esztendejét, és hogy nem hajlandók többé, fejedelmeiknek több atyai tekintetet engedni, mintsem a' millyennel eggy atya, ember-korra jutott fíjaira nézve, birhat és élhet. A' nagy Királynénak azon javallása tehát, hogy a' meg-világosodásnak határok szabattassanak, és a' tudományok ismét egy Rend' vagy Szerzetnek titkos foglalatosságaiává

25 tétessenek, a' mint hajdan Perzsiában, Égyiptusban, és Indiában vóltanak; ez a javallás, mondom, nagy Nemzeteknél, melylyek már messze ki-terjedett *kultúrával* birnak, nehezen lenne végbe-vihető. Előbb merném Herkulesnek buzogánnyát, mint-sem

30 eggy olly Népnak, melly magát a' maga' saját eszéval-való élésnek már egyszer birtokába tette, ezt a' minden fegyverek között leg-rettenetesebb fegyvert, kezéből ismét ki-tekerni. Eggy illyen Nép úgy nézi a' tapasztalásnak, tudománynak, és mesterségnek azt az egész kintsét, mellyet a' mostani Század az el-múltaktól

35 örökségben kapott, és a' maga' saját szorgalmatossága által olly igen meg-szaporított; mint az *Emberiségnek* éppen olly *közönséges javát 's tulajdonát*, valamint-szinte a' levegőt és napvilágot; és minden ollyan igyekezet, melly őtet ezen közös kút-főből való szabad merítettésben akadályoztatná, olly tirán-

40 nusi erőszakoskodás vólna az ő szemeiben, melly eggy eszes állat-

nak leg-el-veszthetetlenebb természeti jussát sértené; egy szóval: nagyon kellene tsalatkoznom, vagy, a' mitsoda állapotban a' dolgok most vagynak, a' Fejedelmeknek a' világosodás ellen való szövetségek leg-tsalhatatlanabb eszköz lenne, a' Királyi Székeknek el-romlását siettetni, és a' Népeket által-láthatatlan nyomorúságba 's veszedelembe dönteni. Erre nézve, igen távól vagyok attól, hogy a' nagy Királyné' tanátsát helyben hagyjam; sőt meg vagyok arról győződve, hogy a' mit a' Monárkhák, méltóságaiknak meg-erősíttésére leg-jobbat tselekedhetnek, éppen abban áll, hogy alattok-valójiknak tellyes szabadságot engedgyenek, az ő lelki erejik' 's elmebeli tehetségeikkel való élésre; és inkább minden lehető módok által igyekezzenek, az emberi elme' minden-némű ismértei' 's szüleménnyeiének szabad járását és terjedését elő-segélyteni, hogy-sem meg-gátolni. Tapasztalásból mondom én ezeket; mert bizonyos vagyok benne, hogy Perikles leg-inkább az-által tartotta-meg magát olly sokáig azon nagy hatalomnak birtokában, mellyet az Athéna-béliek reája bíztnak, hogy az akkori Tudósoknak és Művészeknek tálentomit olly nagy haszonnal tudta mind az ő magok' ki-pallérozásokra, mind városoknak ki-tsínosíttására 's fel-ékesíttésére fordítani; és hogy ő, a' Teátromnak, *Sophista*-Iskoláknak, és öszve-gyűlő közönséges helyeknek szabadsága által alkalmatosságot szolgáltatván eleven és nyughatatlan elméjiknek a' kedves múltságokra 's ártalmatlan ki-lobbanásokra, a' maga' igazgatásának szorgos és igen félytő meg-visgálásától el tudta vonni figyelmetességeket. Én merem azt állítani, hogy akár-melly Monárkha-is, ha ezenn az úton indúlna (fel-tévén azt, hogy külömben túrhető-képpen bánna népével) ugyan-azon hasznokat vehetné belőlle. Arra nézve, hogy az emberi elme' rettenetes, és bizonyos értelemben meg-mérhetetlen erejének hathatóssága károtlanná tétetődgyék, leg-bizonyosabb eszköz: szabad játszó-tért engedni nékie. Az az ember, a' ki abban foglalatoskodik, hogy valamelly képzelt szabad polgári társaságnak szabjon törvényeket, el-felejtkezik az-által a' valóságosról; és a' ki a' néző-helyre szomorú játékokat tsínál, bizonyosan nem játszik ő maga a' Történet-jegyzőknek számokra. A' Múzsáknak mesterségeik, és egy-általlyában mind azok a' mesterségek, mellyek az életnek gyönyörűségére 's meg-szépíttésére dolgoznak, sok erőt 's nagy tehetségeket foglalatoskodtatnak, és mintegy ki-meríttének, a' mellyek, egy illy kellemetes és ártatlan

munkálkodhatásnak nem-léte miatt, gyakorta, tsekélyeknek
 tetsző környül-állások által fel-gerjesztetvén, igen könnyen más-
 felé üthetnének-ki, és a' társaságnak szinte úgy ártalmára lehet-
 nének, valamint-hogy most nagy hasznára szolgálnak. Eggy-
 5 általlyában, a' mindenkori közönséges tapasztalás taníttya, hogy
 annál-könnyebb akármelly Népet igazgatni, mennél kedvezőbb
 illendőséggel igazgattatik; és hogy igen örömet fel-hágy minden
polgári szabadsághoz való jussával, hogy-ha *személyes* szabad-
 sága sérelem nélkül hagyattatik. Egész bizodalommal lehet
 10 arra-is számot tartani, hogy az emberek egy illetén ki-pótolás
 mellett készek lesznek tetemes fel-áldozásokra hajlani. Közön-
 ségesen semmi sints helytelenebb azon képzelődésnél, mint-ha
 bizony az emberi elmének fel-derülése 's szabadsága valamelly
 Népet hajlandóvá tenne arra, hogy magát azon hatalom' szük-
 15 séges nyomásának, melly a' társaságot öszve-vonnyá és fenn-
 tartya, ellene szegezze. A' tapasztalás mindenkor ellenkezőt
 mutatott. Mennél világosabban láttyák az emberek minden
 dologban azt, a' mi *mellette* vagy *ellene* van, annál kevésbé
 lesznek hajlandók, jelen-való állapottyokat, ha-tsak nem tellyes-
 20 séggel el-viselhetetlen, egy isméretlennel és bizonytalannal fel-
 tserélni: és, a' polgári életnek ezernyi szövevényekkel egymásba-
 folyó arányosságai között, mint Vulkánusnak ama' hálójában,
 bár miként beléjek keverődtenek-is, mennyit nem fognak
 el-viselhetni, minek-előtte erővel próbálnák magokat ki-fejteni?
 25 Mind ezek mellett-is, nagy Királynéja az Isteneknek!
 igen tartok tőlle, hogy a' Fejedelmeknek, a' mint a' dolgok
 ő-közöttök és az alattok-valók között most állanak, minden jó aka-
 ratunkkal sem sokat szolgálhatunk. Mert mit tanátsolhatunk
 mí nékiek? A' *Bólts* maga tud magán segélyteni; az *Oktalan*
 30 ellenben a' leg-jobb tanátsot-is vagy nem fogja hallgatni,
 vagy, ha követendi, *oktalanul* fogja követni, és így éppen a'
 mí tanátsunk által még rosszabbul lészen dolga, hogy-sem az-
 előtt vólt. Egy szóval: jaj annak, a' ki valamelly Népnek kor-
 mányán áll, és nem a' leg-értelmesebb 's leg-derekasabb ember
 35 a' maga' népében! Azonban (hogy a' magam' kis részét én-is
 le-fizessem) minden jobb vélekedésnek kára nélkül, azt javallom:
 hogy intessenek-meg a' Királyok, ne-hogy a' tompa-értelmű
 Tanáts-adóktól magokat valamiként el-tsábíttatni engedgyék,
 hogy azon nagy változásnak, melly az emberi észben el-kezdő-
 40 dött, úttyába lépni akarjanak: a' helyett, hogy minden hason-

lítés nélkül ditsősségesebb és bátorosabb léssen nékiek, az ésszel egyet érteniek, azt a' maga' saját úttján menni engedniek, és egy-általlyában nyugodva 's békével maradniok, ha kiki úgy gondolkodik, a' mint érez, úgy beszél a' mint gondolkodik, azt hiszi a' mit óhajt, és azt tselekszi a' mit nem hagyhat. 5
— Hogy-ha talán ezen barátságos intéshez még egy jó tanátsot-is hozzá-adni akarnál, tehát az enyim ez vólna: azoknak, a' kiknek nintsen okok, magokhoz olly bizodalommal lenniok, hogy ők az idejebéli történetes könyveket ditséretre-méltó tselekedetekkel bé-tölthessék, füleikbe súgni: hogy még elég jeles dolgot 10 tselekednének, — ha azt tennék, hogy a' Történet-jegyzők — éppen semmit se írhasanak felőllek.

JÚNÓ. Nem mí-nállunk tanúltál-le, Aspázia, azon hangról, mellyet két-ezer esztendő előtt Athéna' Várossában a' Szokrateseknek és Alcibiadeseknek adtál vólt; és a' Királyoknak, 15 a' mint látom, nem igen nagy védelmezőjek van benned. Reményilem, Auguszta Júlia, a' kinn most a' sor van, jobban fog ügyökhöz szóllani. Eggy ollyan Asszony, a' kinek bé-folyása alatt a' minden közönséges társaságok között leg-nagyobb szabad társaság olly nyugodalmas Monárkhiává változott, a' 20 millyen valaha tsak nagy-számú Királyokról az utánnok-következetekre örökségben maradt; felesége és annya két ollyan Fejedelmeknek, kik az országlás' mesterségének leg-fínomabb fogásaiban senkitől mástól meg nem haladtattak: eggy illyen Asszony fog én-nékem ezen nyughatatlan fel-talál- 25 hatatlanságomban, a' mellyben híveim miatt vagyok, bizonyos útat mutathatni.

LIVIA. Nem tagadhatni, hogy Auguszta Császárnak nem kevés mesterségre vólt szüksége, hogy magát ötven esztendőig tarthassa-meg eggy olly magas póltzon, mellyen az ő-előtte 30 vólt nagy ember (talán a' leg-nagyobb minden halandók közt, és mindnyájoknak önnön-magától a' Természettől rendelt 's nevelt Fejedelme) eggy esztendeig alig maradhatott. Azonban, a' mint az emberi böltseségnek abból, a' mi a' Világon történik, közönségesen nagyobb részt szoktak tulajdonítani, mint-sem 35 a' mennyi van valósággal; tehát meg-lehet, hogy sok dolgok a' férjemnek számára, sőt talán az enyimre is, írattnak, a' mellyeknek érdeme 's ditsőssége inkább a' szerentsének, mint-sem a' mí okosságunknak, tulajdona. Valósággal, olly mód-nélkül való szerentsével birt Auguszta, hogy nem tsak az az 40

elég-könnyű mesterség, mellyel mind a' maga' állapottyát 's környül-állásait, mind vetélkedő társainak hibájit, a' maga' hasznára fordította; hanem (nyilván 's igazán ki-mondván) még az ő saját hibáji 's erköltstelenségei-is, mint-hogy történet-
5 ből hasznosok vóltanak, *érdemül* tulajdoníttattak nékie. A' mi leg-inkább 's mindenkor szerentséjére szolgált, az vala: hogy a' Rómaiak, 's az egész akkori világ, olyan állapotban vóltanak, mint egy hajó-törést szenvedett ember, ki szorúltságában akár-melly deszka-darabonn-is kapva kap, a' mellyhez leg-elősször
10 juthat. Lett vólna tsak az *Áktziumi* ütöközetnek *Antoniusra* nézve szerentsés ki-menetele; lett vólna tsak Oktáviánus' halála, nem pedig az övé, annak következése: bizonyára szinte olly nagy, 's talán még sokkal nagyobb hevességgel vetették vólna magokat Antonius' karjai közzé. Akármint lett légyen azonban
15 a' dolog, még-is nehezen fogok sokat mondani, ha Augusztusnak a' Rómaiak iránt való maga'-viselését — azon naptól fogva, mellyenn egész hatalmát az ő kebelekre le-tette, hogy azt, azon külömb-külobb-féle nevezetek alatt, a' mellyekhez szokva vóltanak füleik, kezeiből vegye ismét vissza, egész ama' híres
20 *plaudite*-ig, a' mellyel *életének mimussát* bé-rekesztette — a' Királyok' egyik leg-oktatóbb oskolájoknak nevezem; különösen az ollyan Királyokra nézve, kik ollyan népet igazgatnak, melly a' szabadságnak nevéhez, és az Igazgatás' demokráziái formájához félytő szeretettel ragaszkodik: vagy egy ollyan — eddig-élé
25 kéje-szerént uralkodó Monárkhára nézve-is, a' ki (mint a' minap a' Frantziák' Királya) kéntelen lenne, Népe'nek a' törvényszerző hatalmat által-adni; és maga' eleibe egy olly Igazgatás' módgyát szabattatni, a' mellyben ő-nékie a' tsupa *királyi néven* kívül alig maradna valami. Igaz ugyan, hogy Augusztus éppen
30 ellenkező állapotban vólt: ő mind azok között, a' mik egy királyt tesznek, egyedül tsak a' *név'* hijával vólt, holott a' Rómaiaknak, előbbi Igazgatások' pusztá formájainál egyéb, semmijek sem maradt: de az a' fő pont, a' mellyre itt mégyen-ki minden, ez az, hogy Augusztus mind e'-mellett-is úgy viselte magát,
35 mint-ha a' Római Nép minden, és ő-maga semmi sem vólna egyéb, mint-sem a' mit ők akarnának belőlle tenni. Olly szoros vígyázással vette mértékre minden lépéseit, olly figyelmetességgel fontolta-meg minden beszédit 's tselekedeteit, még magános életében-is; olly mértékletesen és tartózkodva élt méltóságával;
40 mindenben, a' mit kívánt, vagy a' mihez kezdett, olly igen

látszatott arról szorgalmatoskodni, ha vallyon az a' népnek kedvére lészen-e; akármelly rendelésének-is, mely az ő minden-tehetőségét gyűlöletessé tehette volna, olly alkalmatosan tudta a' Nép kívánságai iránt való kedvezés' tekintetét adni; és, egy szóval, a' Néppel való nyájás bánást olly titkoltt mesterség' és illendőséggel játszotta: hogy egy szabad Nemzetnek leg-meg-határozottabb Igazgató Fejedelme nem élhetne több mester-séggel, hogy egy olly méltóságot és hatalmat, a' mely nints nékie, kezére kerítsen, mint a' mennyivel Augusztus élt, hogy azt, a' mellyel birt, el-fedezze. Többnyire: az az egyenesség, a' mellyel én azt az embert, kinek ditsősége az enyimmel olly szorossan öszve van köttetve, éppen azon részről mutattam-meg, a' mellyet leg-szorgalmatosabban igyekezett el-titkolni, igaz just ad nékem ime' jegyzésnek ide-függesztésére: hogy, ha ő erre a' környül-állásoktól kénszerítettett, és néki mind ezen mesterséges fogásokra szüksége vólt, a' végett, hogy egy bizony-talan erővel birtt hatalmat törvényessé és állandóvá változtasson; az a' mód, a' mely szerént ezen utólsóval élt, a' leg-jobb Feje-delmek között, kik valaha trónusra születtek, tisztességes helyet érdemlett nékie. Augusztus mind öszve-eggyeztette magában azt, a' mit Szemiramis és Aspázia egy jó Fejedelem' leg-szükségesebb erköltsének lenni állítottanak; és bizonyosan atyai módra országlott az, a' ki nem kólduló és előre meg-fizetett hízelkedők-től, hanem a' hál'-adatos Rómaiaknak tellyes szívekből nyerte-el a' Haza' Attyának szép nevét. Ha meg-vallom, hogy az ő nyájás le-ereszkedésében nagy mesterség és szemfényvesztés vólt: nagy igazságtalanság lenne viszontag, meg nem ismérni, hogy még ez a' szemfényvesztés-is, mivel-hogy a' Rómaiaknak javokra szolgált, érdemei közzé tartozik. Éggy olly meg-romlott Nép, mint az ő idejebéli Rómulidések vóltanak, és a' millyenek most, nagyobb vagy kissebb mértékben, minden Európai Nemzetek, tsalattatni akar, és gyakorta a' maga' javáért tellyességgel 's szükség-képpen kell tsalattatnia: de, hogy arany álmaiból minden szempillantásban fel ne serkentessék, szükség, hogy azon édes vélekedésnek valamelly igaz és valóságos fenék-köve légyen, szükség, előbb a' szívét és bizodalmát meg-nyerni; és ezen utólsót leg-alább nehezen tarthatni-meg egyéb-képpen, hanem-ha álla-pottyának javára tett valóságos érdemek által. És ha mind az, a' mivel a' Nép a' maga' Fejedelmének tartoznék, tsupán tsak egy kellemetesebb élet' módgyában állana-is: mind-az-által 40

az emberek azt, a' mi érzékenységeiknek hízelkedik, szokás-szerént fellyebbre betsúlik, mint-sem sokkal nagyobb olyan-nemű jótéteményeket, a' mellyeknek betse tsak az értelem által ismértetik-meg, és lassan-érő gyümölcstökben éreztetik.

5 Látod, nagy Isten-Asszony, hogy az én gondolatim az Aspáziáéitól talán csak ezen egyben különböznek, hogy ő a' te fejedelmi-páltzát viselő szolgálódról nem elég jól látszik gondolkodni, nem lévén benne annyi bizodalma, hogy azon egyetlen egy tanátsnak, a' mellyet nékiek adhatunk, nem leszen
10 nállok illendő helye 's foganattya. Meg-vallom, hogy némelleyek-ről közöttök én jobb vélekedéssel vagyok; különösen egyről, kinek a' sors igen nehéz játékot adott, és a' ki, a' játszásra meg-kívántató minden tehetségekkal fel-ruházva, nem régen szálla-ki a' néző-helyre. Természetes dolog, ha egy jeles Feje-
15 delemnek azon képe, a' mellyet mindenikünk most rajzola, ahhoz, a' kit kiki közülünk hajdan az igazgatásban leg-nagyobb mesternek ismért, hasonlított: de nagyon kellene tsalatkoznom, vagy pedig azon fő *máximák*, a' mellyeknek követését a' bölts és szerentsés országlásra mindenikünk leg-szükségesebb fel-
20 tételül kívánta, jól öszve-eggyeztetethetők; vagy-is inkább *Augusz-tus' igazgatása* valóságos példája ezen öszve-eggyeztetésnek, és ehhez-képest meg-érdemli, hogy (mint régenten Poliklétusnak híres *Canona* a' Kép-faragókról) minden Fejedelmektől, akár-melly nagy vagy kitsiny légyen bár munkálkodásoknak határa,
25 *péllda* gyanánt vétetessék. Igen jól tudom, melly sokat kívánok én ez-által ezen Uraktól; de tellyességgel nints-is szándékomban, hogy ez-által szerezzek orvosságot nékiek. A' ki országolni akar, a' nélkül, hogy a' meg-kívántató tehetségekkal birjon; a' ki akármelly munkától és fáradttságtól, melly azzal egybe-
30 köttetve van, fél 's tartózkodik, és nints el-tökéltett akarattya, magát az első helyre, Népének böldegülésára nézve minden lehető érdemek által, méltónak mutatni: annak én nem adhatok egyéb tanátsot, mint-sem hogy egy olyan terhet, a' mellyet *nem viselhet*, vagy viselni *nem akar*, hová hamarább tegyen-le.
35 Még az örökségben-nyertt korona-is *törvénytelenül* viseltetik, ha *érdem* nints hozzá.

JÚNÓ. *Te-is, Júlia?* — te-is olly sokat kívánsz a' Királyoktól?

LIVIA. Meg-botsáss, Isten-Asszony! én nem kívánok
40 többet tőllök, mint az én időmbéli Római gyermekek az ő

játék-királyaiktól: *a' ki leg-jobban tud hozzá, mondották ők, az legyen király!*

JUNÓ. Éppen ez az, a' mit én igen kemény kívánságnak tartok. Ha a' Népnek azt a' just akarnók engedni, hogy ezen serpenyőben mérje-meg Fejedelmeit: mit gondolsz, hányan fognának örökségben-nyertt székeiken békével ülhetni? Holott még-is, meg-mutatta a' hosszú tapasztalás, hogy az Országoknak nyúgodalmára jobb, és alkalmazosabb: Fejedelmeiknek választását, egy meg-határozott örökös következés által, a' Sorsra hagyni? 5-10.

LIVIA. Nékem éppen nints szándékomban, a' Népnek egy olyan just engedni, a' mellynek gyakorlása önnön magának szolgálna veszedelmére, és nem sokára minden polgári rendet el-rontana, öszve-keverne. A' Nép az Igazgató Fejedelemtől semmit sem kívánhat egyebet, hanem hogy bátorságot szerezzen 's igazságot szolgáltatson nékie: de a' Fejedelemnek annál többet kell önnön magától meg-kívánnia; avagy, ha ő tsak olly-féle király, mint ama' darab-fa a' mesében: tehát nem látom-által, mitsoda jussal panaszkodhatnék, hogy-ha a' békák félelem nélkül ugrálnak rajta. 15-20.

JUNÓ. Így tehát utólyára-is az jő-ki belőlle, hogy nem könnyű dolog, a' békáknak ollyan királyt adni, a' millyenre szükségek vagyon. De, úgy tetszik nékem, hogy tanátskozásunk' tulajdon tárgyától észre-vehetetlenül el-távoztunk; a' te dolgod lessz tehát, Erzsébet Királyné, bennünket ismét reá vissza-vinni, és azon rossz ellen, a' mellyen segélytenünk kell, olly eszközöket javallani, mellyek az időnek mostani környül-állásaihoz illendők és a' mint tsak lehetséges, olly közel vagynak kezünknel; és egyszer-'s-mind olly bizonyosok 's bátorságosok az alkalmaztatásban, hogy nints miért tartanunk, ne-hogy ollyan orvoslást tegyünk, a' melly még magánál a' nyavalyánál-is rosszabb 's veszedelmesebb. 25-30.

ERZSÉBET. Hogy sok betegek meg nem gyógyúlhatnak, azt nem annyira a' foganatos gyógyító-szereknek nem-léte, mint-sem az okozza, hogy magokat Orvos-kézre bízni nem akarják, vagy leg-alább nem annak rendi szerént élnek az orvos-sággal. Nagyon tartok tőlle, hogy ez a' bajok ne legyen sok Királyoknak-is, a' kiken Te, Trónusok' nagy Óltalmazó-Aszszonya, szorúltságokban segélyteni kívánnál. Az én ítéletem szerént, valósággal vagyon egy tsalhatatlan eszköz, mellyel a' 35-40.

Népek és azoknak Igazgatójik között minden az illendő arányosságba tétetethetik: de, mint-hogy éppen olly *eggyetlen-eggy*, a' millyen tsalhatatlan, és a' Te híveid' részokról *áldozatot* kíván, a' mellyre talán egykik sem fog önként reá állani: tehát
5 meg kell előre vallanom, hogy nem sokkal van *több* bizodalmam tanátskozásunk' foganattyához, mint Aspáziának; és tsak-nem bizonyos vagyok benne, hogy egyedül a' kénstelenség fogja a' meg-vakúlttakat el-végre azon lépésekre kényszerítetni, a' mellyeket hogy önként tegyenek, (a' mint tartok tőlle) sem az illendő
10 igazságot eléggé nem szeretik, sem elég bőltseséggel nem bírnak.

Azon Fels. Királyné-Asszonyok, a' kik én-előttem szállának, külömb-külob-féle tanátsokat adtanak, mellyek az előre-botsátott fel-tételek alatt igen foganatosok lennének: tsak-hogy ezek a' feltételek szerentsétlenségünkre éppen ollyan-félék,
15 hogy reájok számot tartani nem lehet. Bizonyos az, hogy minden olly Népnek, melly egy bőlt és jó Fejedelemtől atyai módra igazgattatik, ennek páltzája alatt jól lészen dolga: De, hol van az a' halandó, avagy Isten, ki egyy akármelly Népet tsak *eggyetlen* egyről-is, nem hogy sok egymás után következendő *ollyan*
20 Fejedelmekről bizonyossá tehetne? — És hát ha éppen az ellenkező történik-meg? Ha a' Monárkha, a' ki mindent tehet, 's mindent akarhat, nem atya, hanem *tirannus*? ha igazságtalan, helytelen, az emberség' jussait sértegető, sőt egészen fel bontó, törvényeket térszen? ha ő a' maga' saját indúlatin kívül semmi
25 egyéb törvényt nem ismér? ha az alatta-valóknak értékivel, tehetségeikkel, szabadságokkal, és életekkel kéje szerint bánik, a' közönséges jövedelmeket el-tékozollya, országait szükség-telen és bolondúl-kezdett hadakozások' nyomorúságaira 's pusztíttásira ki-tészi; rövideden: ha határozatlan hatalmával
30 úgy él, mint többnyire minden Despóták mindenha tselekedtek, és ez-után-is tselekedni fognak: mi marad osztán, a' F. Babiloniai Királynének javallása 's intézete szerént, az ő le-nyomat-tatott Népének egyéb hátra, hanem-ha ezen szomorú választás: vagy szenvedni, a' mi szenvedhetetlen, vagy, ha egyszer két-
35 ségbe esvén el-viselhetetlen lántzait erővel öszve-szaggattya, magát egy hirtelen, rend-nélkül-való, talán az egész országot le-rontó változásnak minden veszedelmeire ki-tenni? — „*Ha a' Monárkha tirannus*” mondám, — és erre azt fogják ellent vetni, hogy a' mi időnkben nem származnak többé *Buzirisek* és
40 *Falarisok*; sem *Nerók* és *Domitiánusok*: de, az ember külömb-

Befüllgetés*)

Juro, Szemizamid, Aspária, Lura, is Erősebet
 Angliai Királyné.

Erősebet (Capitalia)

Hogy sok betegit megem gyógyulhatnak, aha
 nem annyira a fogorvosos gyógyítás, hanem a
 mint sem az okokba, hogy megakad orvos-kézre bíráni
 az akaszték, vagy egyáltalán nem annak zombi kévés
 élek az orvosokkal. Nagyon szűk sőt, hogy ez
 a bajok az legyen sok királyoknak is, a kőke Le, Te,
 mások nagy kőbátok. Affonyja, főzültségelben
 segegyesim kívánat. Etna is isleusa present, valóban
 gal vagy az egy válhatatlan épkos, mellyel a ké,
 pek is akóknak fargasójik köröt minden az is,
 Lento arányos-hiba késseseketik: de, mint hogy egy
 oly egyedül egy, a mellyen válhatatlan, is a Le
 kővél sejkéről áldozatot kíván, a mellyre talán
 egydik sem fog önként sía állami: schar meg kell
 előre vállanon; hogy nem sokkat van sőt bise
 dalnan tartóskoridunk fogorvosnyádor, mint
 Aspárianak; is csak nem bírósos vagyok benne,
 hogy egyedül a kőselendég fogja a megvakulna,
 és elvígve azon lépésdize kőperittemi, a mel,

*) Lásd az előbbi Negyedot, a 227. St old.

külömb módra, és igen sok-féle-képpen, még egy kegyes, és jobbjáyai' tsendességéről 's bódogságáról szívesen gondoskodó haza'-attyának ál-artzája alatt-is, *tírannus* lehet. Nintsenek talán több Nerók már: de vallyon el-rontotta-e már a' Természet azon formákat, a' mellyekben egy Spanyol Országi *II-dik Filepet*, egy Frantzia Országi *XI-dik Lajost*, egy *II-dik Ferdinánd Császárt* tsinált? Nem neveztetett-e a' Frantzia-Országi *tizen-negyedik Lajos, nagynak?* a' *tizenötödik, kedvesnek?* és nintsenek-e ezen szempillantásban-is olyan *Haza'-Attyai*, kik az alatt, míg igazságot-szerető jó szívek ezer nyelvektől magasztaltatik, megfoghatatlan érzéketlenséggel el-nézik, miként fosztatnak-ki jobbjágyaik mindeneikből az ő nevekben? Nem ismérünk-e olyan Országokat, mellyeket a' Természetnek adakozása és a' lakosoknak munkás szorgalmatosságok a' leg-virágzóbb állapotnak példájivá tette, és a' mellyek az ilyen jó Fejedelmek alatt úgy el-hanyatlottak, hogy olly állapotra bizonyosan egy *Tiberius* alatt sem jutottak volna? Nehezen fog most e' kerek földön tsak egy Uralkodó-is élni, a' kinek fülét és szívét *tizenkettődik Lajos* Frantzia királynak szép neve* ne gyönyörködtetné: és még-is többet nevezhetnék egynél, ki a' maga' népét atyai szívvel szeretni gondollya, és talán valójában szereti-is, a' kinek országlói gazdaskodása mind-az-által ollyan szerű, hogy alkalmasint ki lehet előre azon esztendőt számlálni, mellyben kedves gyermekeinek leg-nagyobb részét — köldűspáltzára fogja juttatni. Minden kétség kivűl nagy igazságot mondott Szemiramis, azt áilítván, hogy azon gonoszonn, melly ellen a' leg-foganatosabb eszközöket kell javallanunk, *palliativumok* által nem segélythetni. De mitsodák a' *Népnek* mind ezen tsalattatásai 's *szemfényvesztései*, mellyekben ő és a' felséges Livia az Országló-mesterségnek nagy titkait helyheztetni lát-szik, — a' Fejedelmek és jobbjagyok között való atyai és fiúi aranyosságnak ezen kellemetes *költése* — avagy ezek a' *tsalárd mesterségek*, egy Népet a' szabadságnak édes álmaiba szenderíteni, az-alatt pedig egy tört a' másik utánn nyakába vetni; báb-játékokkal 's arany reménységekkel múlattatni; és még, hogy egy szempillantásig bódognak tartsa magát, minden ki-gondolható alkalmatosságokat szerezni nékie zabolátlan és gyermeki indulatinak meg-elégítésére, míg alattomban egy

* Népnek attya.

tsalfa Demagóga' vagy despóta Monárkha' szabad-tetszésű hatalmának eszközévé, de végre áldozattyává-is tétetődik, — mitsodák ezek az *állatások* egyebek, hanem-ha *palliativumok*? hanem-ha némű-némű bájoló-szerek, mellyekkel a' nyavalya
5 kis ideig mint-egy meg-varázsoltatik és el-áztatik, belőlről azonban mindég tovább-tovább harapoz, és a' leg-kissebb külső indíttásra szükség-képpen ismét meg-kettőzött erővel ki-üt? — Még a' Népnek kívánságaira való mindenkori figyelmetesség, elő-ítéletei 's kénye kedve iránt viseltető szorgos vigyázás, és
10 (ha a' dolognak, valóságos nevét kell meg-adnom) az a' *politikai koketteria*-is, mellyel hajdan *én magam*-is az én vizketeges-eszű Nemzetemnek tetszése 's szeretete után kapdostam, — nem annyira talán tetszeni való hajlandóságból, melly a' mí nemünknek tulajdona, mint inkább azért, hogy
15 egy elég szabad-tetszésű igazgatás' módgyának gyűlöletességét el-vegyem, és egy bizonytalan trónuson annyival bátorosabban üllyek — nem érdemel, bár melly sok ditséretet nyertem-is általa, tulajdon képpen jobb nevet; noha ugyan nem tagadhatni, hogy e' mellett a' Népemnek jól vala dolga. Ám
20 légyen igaz az olyan időkről, mellyekben a' felsőségnek és alatt-valóknak viszont jussaikról 's kötelességeikről közönségesen még vissza-fordúltt gondolatok uralkodnak, mellyekben a' Nép a' maga' jussainak egész határát még tsak homályosan képzele, az Igazgató ellenben hajlandó, a' magáét az egész
25 lehetőségig ki-terjeszteni, rövideden, az olyan időkről, a' millyekben *mí*, és mindnyájan a' mí előttünk-vólttak, országlottunk, — ám légyen igaz az ilyen időkről, hogy minden *meg-romlott* nép (a' mint Livia állíttá) és én hozzá-tóldom, minden *tudatlan* és sok esztendő-százak által mindenkor *meg-tsaltt* Nép, tsalattatni *akar*, és gyakran a' maga' hasznáért tsalattatnia *kell*! Akármeddig tartson bár a' gyermekiségnek, tsalattkozásnak, és tsalattatásnak ezen idő-szakassza, valahára el *kell* annak az időnek jőni, mellyben az emberek nem hagynak többé magokkal mint gyermekekkel úgy bánni, nem *akarnak* többé tsalattatni,
30 — mellyben *tudni* akarják, *miben légyen állapottyok* — mellyik légyen kisebb rossz nékik, polgári törvények alatt élniek, avagy a' természeti egyenlőségnek és külömbségnek állapottyába vissza-térniek? és minémű *fel-tételek* alatt kellessék az elsőt a' második előtt választani? — Mindenben kellene tsalattatni, vagy ez az idő (hogy-ha még nintsen itt) közelget;

és ezen esetben csak *egy* módot látok én, a' melly által azon károknak, mellyekkel az emberi nemzetnek egy részét fenyegeti, elejeket vehetni. (El-hallgat.)

JÚNÓ. Siess, azt közleni velünk, Elíza! — Mert remény-
lem, nem akarod várákosodomat másodszor-is tsalattatva látni, 5
minek-utánna minden áltatás és tsalattatás ellen olly hathatósan
ki-nyilatkoztattad magadat.

ERZSÉBET. Leg-alább nem *én* lennék oka, Isten-Asszony.
Az én javallásom, az én eszközöm, a' mint mindgyárt eleinten
meg-mondám, éppen olly *tsalhatatlan*, valamint hogy *eggyetlen-* 10
eggy, a' mellyet okosan választhatni. De úgy hiszem, hogy én
az Igazgató Urakat — a' leg-első Királytól fogva a' leg-utolsó
Abderita fészeknek polgár-mesteréig — sokkal jobban ismérém,
mint-sem azt reménylhetném, hogy tsupa észbéli okok által
arra indíttathatnának, hogy önként hozzá nyúllyanak. 15

JÚNÓ. Erről te ne aggódgyál, Elíza! Ha tsak *abban* áll
a' dolog, tehát fogunk mí majd módot találni, hogy akarattyok
légyen reá.

ERZSÉBET. Éppen ez az, nagy Isten-Asszony, a' miben
én kételkedem. Bizonyosan a' *vas kéntelenségnek* kell őket reá 20
hajtani, kényszeríteni: és ha *annyyira* fogják a' dolgot juttatni,
tehát el-múlatták az idejét, és én nem állok többé jót ki-mene-
telérről.

JÚNÓ. Majd olly nyughatatlanná tehetnél engemet, mint
hajdan a' szeretőidet, *Bess* Királyné! Az eszközödet, ha szabad 25
kérnem.

ERZSÉBET. Olly együgyű az, olly igen a' leg-első, a'
minek polgári társaságba állani akaró eszes embereknek eszекbe
jutni kell, hogy, ha a' tapasztalás olly nyilván ellenkezőt nem
mutatna, hihetetlen vólna, hogy a' Világ több ezer esztendőig 30
állhatott légyen, a' míg valahára valami száz esztendő előtt
eggyetlen egy Nép akada reája; — és még ennek-is, a' mint
szokták mondani, az orrával kell belé ütköznie!

Közönségesen meg-ismértetett mindenkor az, hogy a' leg-
határozatlanabb hatalmú Monárkának is *kötelességei*, és a' 35
leg-alatsonabb szolgálatú Népnek is *jussai* légyenek: de miben
állyanak tulajdon-képpen ezek a' jusok és kötelességek, meny-
nyire terjedgyenek, mitsoda vég-határokba zárattattak légyen,
és minémű rendeléseket kellessék tenni, hogy a' Nép a' maga'
jussaival való tellyes élésre *szert tegyen*, és az Igazgatók a' 40

magok' kötelességeiknek tellyesíttésére *kénszeríttessenek*: erről mindenkor visszás és ingadozó képzeletek vóltanak; erre még inkább szántt-szándékkal 's kész akarva minden lehető homályt terjesztettek. El-végre e' napokban egy nagy Nemzetnek sorsa

5 — melly Nemzet, ki-vévén polgári alkotványját, szerződését, magát minden egyéb tekintetben a' Világon leg-elsőnek tart-hatta, de minden-féle 's hosszas bitangoltatások által végső romlásra jutván, és utolsó kétségbe hozattatván, inkább az *anárkhiának* minden nyomorúságira ki-tétettetni, mint-sem

10 a' monárkhai és aristokrátai despotismusnak öszve-rontó terhe alatt tovább szenvedni akart, el-végre, mondom, ennek a' Nemzetnek tanúsággal-telleyes és rettenetes sorsa nyitotta-fel valamennyinek szemeit; és közönségesen meg vagynak már most

15 *Constitutio*, mellyben a' Polgárok' mindenik Rendinek saját jussai nyilván és világosan meg-határoztatva vagynak, és illendő rendelések 's eszközök által minden-némű sérelmek ellen meg-óltalmaztatnak, tsak egy ilyen *Constitutio* tehet

20 bátorságossá akármelly más országot hasonló esetek 's lázadások ellen. Ez, Isten-Asszony, a' dolgoknak mostani állapottyok. Azoknak a' meg-bájoló áltatásoknak, mellyekkel az emberek eddig-elé másokat, és magokat meg-tsalták, tsak ködben 's

homályban lehet hasznokat venni, mellyet az ész már végre el-széllyesztett; *erőszakos eszközök* pedig (azonn kívül hogy szinte

25 oly *igazságtalanok*, mint *gyűlöletések*) segélytenek ugyan egy szempillantásig, de siettetik, valójában, azt a' rettenetes kifejtődést, mellyet azok által meg-előzni akarnak. Nyilván-való

dolog tehát, hogy nints egyéb hátra, hanem hogy hová hamarább határozzák-meg magokat, tselekedni azt, a' mit már régen kellett

30 vólna végbe vinni. Egy kevés-számú, a' közönséges okosságra 's a' polgári társaságnak természetére épültt tzikkelyekből álló *Constitutio* az a' tsalhatatlan, könnyű, és egyyetlen egy eszköz, mellyel a' politikai társaságnak minden *orvosolható* fogyatkozásain segélyteni, az Igazgató és Alatt-valók között a' leg-lehetőbb eggyezést helyre állítani, és az Országoknak bóldogságát meg-mozdúlhatatlan talpra helyeztetni lehet.

JÚNÓ. Tökéletesen meg-nyugszom javallásodonn; és nem látom-által, miért tartózkodhatnának a' Monárkhák, azt önként 's magok' jó-szánttából a' leg'-nagyobb gyönyörűséggel tellye-

40 sítteni.

ERZSÉBET. A' ki egyszer egy határozatlan hatalomnak birtokában vagyon, nehezen lészen annak nagy kedve, ugyan-azon hatalmának meg-határozását magától javallani. Az én régi *Angliámban* egy Királynak fejébe került, és ugyan-azon Király' második fíjának koronájába, minek-előtte a' dolog arra 5
jött, hogy az ő utánok következett Fejedelmek reá vették magokat: hogy azon jusokat, mellyeket a' Nemzet a' maga' számára meg-tartani jónak itélt, az Ország' sarkalatos törvény-nyének ismérjék.

JÚNÓ. Az-ólta a' Fejedelmek világosabban gondolkod-10
nak, és az igazságot jobban szeretik, Elíza; óltsóbbért-is reá fognak hajlani.

ERZSÉBET. Hogy-hogy'? Azok-is, kik az ő isteni jussokat, melly szerént szenvedő engedelmességet kívánhatnak az alattok-
valóktól, harmintz vagy negyven *legió* mindenre-kész hadi-15
szolgákkal mutathatták-meg?

JÚNÓ. Már Te a' Monárkháknak atyai szívekben nagyon-is keveset bízol.

ERZSÉBET. Én magam-is Királyné voltam: nem fogod rossz néven venni, ha én egy kisség nehezebben hiszek. 20

SZEMIRAMIS. E' részben magam-is úgy gondolkodom, mint Erzsébet.

LIVIA. Én-is tartok tőlle, hogy utóllýára igen-is az ő részin marad az igazság.

JÚNÓ. Eszközökről kell szorgalmatoskodnunk, kedves 25
Barátnéim, miként-hogy a' Népeknek pásztorait a' meg-győző-
désig el-hitessük, hogy a' magok' tulajdon *bátorságok'* s *nyú-
godalmokra*, valamint-szintén *dítsőségekre* nézve-is, semmit sem
tselekedhetnek jobbat, mint-sem ha Elíza' javallását haladék
nélkül tellyesítettik. — 's a' t. 30

13. ELEGYES DOLGOK.

1.

Bölds Rendelés.

A' Nevelés, az egész Polgári Társaságnak talp-köve. Sőt, az teszi, 's teheti tsak, az Embert valóságos *Emberré*. Az Ifjúság a' Hazának leg-főbb kintse. Erre kell tehát az Országló Hatalomnak fő-képpen figyelmezní, gondot viselni. Ha ez 5 el-hagyattatik, helytelen *principiumokra* szoktattatik, vagy mellyékes tárgyakra, 's nem a' Köz-Jónak hasznára, igaz szeretetére intéztetik: oda lessz vele együtt az egész Haza.

I, E O P O L D — az Országlásnak néhai nagy mestere — jeles példáját adta tavaly ebbéli vígyázó gondoskodásának. Az 10 *Egri Püspöki Lyceumot* olly fel-tételek alatt hagyta-meg továbbra, hogy az, mind a' tanításra, mind a' Tanítottokra nézve, a' Királyi Oskolákkal mindenben meg-eggyezzen, és a' Kassai Tudománybéli Kerületnek Igazgatójától függjön. —

Vajha a' közönséges Pap-nevelő Házak-is (*Generalia* 15 *Seminaria*) újra fel-állíttatnának! — Mennyit nem nyerne az által mind a' Haza, mind pedig, és kivált-képpen, önnön maga-is a' Religio! — —

2.

Vallásbéli Türedelem.

Imhol van a' Keresztényi szeretetnek, 's két ellenkező hiti-valláson lévő Lelki Pásztorok között ritkán találtató szép 20 egyességnek követésre méltó példája:

Meg-halván tavaly egy Abaúj-Vármegyei mező-városnak Plébánossa (ki egyszer-'s-mind V. esperest és Egri Kánonok vólt;) nagy pompával, 's különböző-vallású számtalan sokaságnak jelen-létében temettetett-el. A' halotti beszédet egy más helység- 25 béli Plébános (név szerént: T. Spátzai SPÁTZAY LÁSZLÓ Úr) mondotta. Ez a' hív Keresztény, 's a' felebaráti igaz szeretetnek

méltó hirdetője, el-bútsúztatván az említett halottat Püspökétől, Káptalannyától, és Kerülete-béli Pap-társaitól, imígy szállította-meg az ott-való *Református Prédikátort* :

„Ugyan-ide rekesztlek tégedet-is, ezen Város' Reformáta Ns Ekklesiájának nagy-tudományú érdemes Lelki Pásztor! 5
— — Tizeneggy esztendőig legeltettük együtt nyájainkat; különböző mezőkön ugyan, mind-azon-által olly példás eggyesség' 's békességgel, mint-ha egy akolhoz tartoztunk 's egy-féle Pásztorok lettünk volna. Ezt a' tizeneggy esztendőt minden vissza-vonás, harag, gyűlölség, és egyenletlenség nélkül töltöt- 10
tük-el. Ezen eggyes szeretetből kívánom továbbra-is, Ezékiel Próféta szerint: (*Ezech. 34.*) Legeltesd nyájadat *igen bőséges mezőkön, magas hegyeken, hogy jövendőben-is zöldellő füveken, kövér legellőkön, a' mennyei Izraelnek magas hegyein nyugod-
gyanak-meg, veled eggyütt!*” — 15

Valóban, nem kevés dítseret mind a' Halottnak, mind a' Prédikátor Úrnak, mind a' Bútsúztatónak. — Vajha foganatos példa lenne ez sok Lelki Pásztorinknak! Gondolnák-meg, hogy az az Isten, a' kinek ők szolgálni akarnak, *Békesség', Szelídség', és Szeretetnek Istene*, ki az ő heveskedésekben, 's 20 ember-társaiknak egymás ellen való gerjesztgetésében, nem gyönyörködhetik! Dolgoznának eggyesített erővel azon kárhozatos szeretetlenségnek szíveinkből való ki-irtásán, melly már több századoktól fogva annyi kárt, annyi veszedelmet árasztott Hazánkra, hogy még ma-is nyög alatta! 's a' mellynek szerent- 25
tsétlen következéseit soha elengendő-képpen meg nem sirathatta!

3.

Magyar Teátrum.

Melly nagy haszna légyen a' Teátrumnak, mind a' Nyelv', mind az egész Nemzet' ki-pallérozására, elő-menetelére nézve: tsak az nem tudhattya, ki az illy-féle dolgokról gondolkodni 30
nem szokott; és mind a' régi, mind a' később idők' 's népeknek történeteikben tellyességgel járatlan. Rövideden szállván: *A' Teátrum a' Nyelvnek és Erkölsöknek Oskolája.* — Nem szándékom, hogy ezt itt bőven meg-mutogassam, 's számtalan okaimat elő-adván, tagadhatatlanná tegyem. Tsak azt a' vígasztaló 35
újságot akarom közleni: hogy

Több Ns Vármegyék — szemek előtt viselvén mindenkor azt, hogy kötelesek ők a' Köz-Jónak minden-némű és akár-honnan áradhatandó kárát tehetségek szerént el-hárítani; — fel-írtak Ő Felségéhez, a' Királyhoz: hogy a' Pestenn öszvegyűltt Teátromi Társaságnak, melly szép tehetségének már több ízben tsalhatatlan jeleit adta, pártját fogni, 's a' játszásra illendő helyet adatni méltóztassék. Helyesnek találta ezt a' kérést a' kegyelmes Fejedelem, 's által-küldötte a' Nádor-Ispányhoz; ki mind azt, a' mivel Hazánknak használhat, szív-béli örömmel tellesítti.

Hazámnak Fijai! Tí, kik a' Természet' és Szerentse' ajándékiból nagyobb részt vettetek, 's Megyéiteket bölts tanáts-tokkal vezérlitek! Oktassátok, serkentsétek Hazafi-társaitokat. Nyúllyatok minden eszközhöz, a' mellyel édes Hazánk' 's Királyunknak javát, ditsősségét, gyarapíthattjátok. Im', el-siet az idő. Meg-történhetik ma-holnap, hogy hijában lessz minden igyekezet, minden erő. Késő bánat gyötri osztán szívünket; 's hajdani szép nevünket gyalázat nyomja.

4.

Vélekedés és Javallás.

Az Újság-írók, általlyában véve, a' Népnek majd minden más Írók között leg-többet használhatná a k. Mivel-hogy ők leg-több-féle emberektől, leg-figyelmetesebben, leg-gyakrabban, sőt minden-nap', olvastatnak. De ellenben ugyan-azért leg-többet — árt hatná a k-is. Annyivel szorgalmasabb vígyázással kellene tehát igyekezniek, hogy az igazsághoz mennél közelebb járhassanak, — leg-alább, hogy attól szántt-szándékkal el ne távozzanak.

„Az Igazságnak felséges képe, úgy mond RAYNÁL, mindenkor előttem vólt. Oh szentséges Igazság! Te valál egyedül, a' kit tiszteltem. Hogy-ha lesznek munkámnak még Olvasóji a' jövődő százakban; tehát azt akarom: hogy, látván, mennyire ki-fejttem én magamat minden pártos indulatokból és elő-ítéletekből, ne tudgyák a' tartományt, mellyben születtem; ne tudgyák, mi-némű Igazgatás alatt éltem, milyen

hivatalokat viseltem, mitsoda hitet vallottam: azt akarom, hogy mindnyájan polgár-társoknak, baráttyoknak tartsanak.”a)

Így kellene minden Történet-írónak gondolkodni; ehhez kellene magokat minden Hír-közlőknek tartani. Erre a' gondolkodásra RAYNÁL-t maga a' józan Ész, a' Böltsesség, tanította. 5 Kevesen találkoznak az olvasottabb 's gondolkodóbb emberek között, kik ebben ő-vele meg ne egyeznének; kik ezt helyesnek, követésre-méltónak, ne találnák. Miért vagynak tehát még-is oly kevés számmal, a' kik történt dolgokat 's híreket írván, e' nagy embernek példáját követni akarnák? — Nem szándékom, hogy valakit érdekellyek; el-hallgatom igaz okait. Tudom, melly sok akadállyal kell küszködniük, kivált a' mi Országunkban, még azoknak-is, kik külömben a' hízlekedést, tsúszást-mászást, 's egyéb afféle alatsonykodást, lelkekből útállyák. Én azonban, ki e' tárgyról gyakran gondolkodtam, tsekély 15 eszem szerint azt itélném: hogy addig-is, míg majd a' Nemzet és Király ez iránt rendelne, 's e' részben Anglia', Svétzia', 's több más Országoknak bóldog állapottyát mi-is elérhetnök, talán leg-jobb lenne: ottan és arról, a' hol és a' miről nyilván, egyenesen írunk és szóllanunk, egy vagy más, helyes vagy hely-20

a) *L'image auguste de la Vérité m'a toujours été présente. O Vérité sainte! C'est toi seule j'ai respectée. Si mon Ouvrage trouve encore quelques Lecteurs dans les siècles à venir, je veux qu'en voyant combien j'ai été dégagé des passions et des préjugés, ils ignorent la contrée où j'ai pris naissance, sous quel gouvernement je vivais, quelles fonctions j'exerçais dans mon pays, quel culte je professais : je veux, qu'ils me trouvent tous leur concitoyen, leur ami.*” — 25

Ugyan-ide tartozik az- is, a' mit a' Budai Deák Újságoknak a' múltt esztendőbéli 27. szám alatt költt levelében, a' 224. óld., gyönyörködve olvashatni. Nem kétlem, hogy számosan lesznek Olvasóink 30 közül, a' kik nem tartandgyák haszontalan dolognak, ha azon levél' egynehány sorainak itt-is helyet adunk. „*Ephemeridum Scriptor veri sit amans, nullis praeiudiciis innutritus; partium studium fugiat; Patriae amor, Religionis vinculum, si vera referenda sunt, exulenti, nullaque Patria, nulla religione se natum autumet, atque adeo toti se vivere mundo credat; 35 illecebras auri auersetur; non succumbat minis; calamum et respondendo et resistendo idoneum, nunquam tamen in inuerecundam aut laesivam dicacitatem euagantem, adhibeat; nouerit, scripta sua non Pasquini esse tabulam, ad quam famosi adpingi possint libelli; denique semper intonet memoriae eius Symbolum maximi post homines natos Philosophi 40 I. Jacobi ROUSSEAU: Vitam impendere vero. — His principijs instructum esse oportet, ut integer, dignusque sit, qui acta sui temporis ad seros nepotes transscribat. etc.*”

telen, okból 's tekéntetből nem lehet, *b)* nem akarunk, avagy nem bátorkodunk; az ilyen esetekben, mondom, leg-jobb volna: *h a l l g a t n u n k*. Mert az Igazságot tudva 's szántt-szándékkal meg-sérteni, tulajdon-képpen annyit tézsen, mint magát az

5 Istenséget káromlani.

Eggy-általlyában: az igaz-lelkű, betsületes-szívű embernek, meg-tílthattják ugyan (ha azok, a' kik hatalommal birnak, ezzel szabad kéjek szerint élni akarnak;) hogy e' vagy ama' kedvetlen igazságot *ne írja*, közönségessé *ne tegye*; de semmi-
10 némű emberi hatalom nem kényszerítheti őtet arra, hogy ezt vagy amazt *írja*, *hírellye*.

b) Lásd a' II-dik Negyedben, a' 127-dik oldalon: hol ebbéli vélekedésünket bővebben ki-nyilatkoztattuk.

14. [KIADÓI JEGYZÉSEK]

I.

SCIPIO ÁLMA.

Játék-néző helyre alkalmaztatva,

Metastasius Péter'

olasz Munkájiból.

Kreskay Imre

a' Magyar Museum' Írójához.

Sz. Fejér-Vár, Kis-Assz. Hav. I-ső napj. 1789.

Jók, és ditséretesek, sőt tökéletesek a' Fordítottásról közrebotsátott Regulák, mellyek az I-ső Negyedben foglaltatnak. Nem rettenthetnek ezek el senkit attól, hogy munkáját világosságra ereszteni bátorodgyék. Szorossabbatskák ott, hol a' Verseknek magyarázattyát illetik, mint-hogy a' Magyar Verseknek az együtt-hangzásban találandó örökös tulajdonságát fenn-tartván, elég, ha a' Fordított az Írónak való-ságos értelmét, 's indúlatyát, tüzét, érthető-képpen ki-festi: annyival-is inkább, ha versekből versekre tétetik a' fordítottás. a) Mondám: a' magyar verseknek az együtt-hangzásban találandó örökös tulajdonságát. — Tudom, idegen ítéletnek nevével fog ez büntettetni azoktól, kik a' Görög lábón járó Magyar Verseknek áldoznak. De én meg nem másolom ezekről valaha R É V A I Miklóshoz útasított verseimben tett ítéletemet. b) — Én R A J N I Snak, S Z Á B Ónak, és R É V A Inak verseit olvasván, tagadni nem merészelem, hogy a' Magyar Nyelv a' verselésnek ezen új mértékre vett módgyában, kivált a' hatos versben, a' Deák méltóságához minden Európai élő nyelvek közül, (mellyeket értek, 's a' mellyek effélékben gyakorlották magokat) leg-közelebb járúl. De az a' kérdés, melly Európai nyelvben, ki-vévén a' Deákot, állatták a' Versben-szóllásnak módgyát Görög lábakra? c) Én nem fogom irigyleni Nemzetemnek, ha a' Vers-szerzésnek ezen új, és más Nemzetek előtt ismételten módgyában tökéletességre juthatand; de mind addig ugyantsak Őseim' nyomdokin maradok, 's e' módot mételey helyett balzsamnak nevezem: amaz pedig úgy nézem, mint-ha egy Szittyai lakost látnék Párisi rántzokban negédeskedni. Vagyon minden Nemzetnek a' Vers-írásban természeti hajlandóságához alkalmaztatott tulajdon módgya;

's ezt ok-nélkül farba-rugni, el-vetni, meg-útálni, vakmerőség-nélkül nem lehet. Szabad, sőt okosság, új utakat keresnünk, melyeken Hazai Nyelvünk' díszét a' Ditsősség' templomáig vihessük; de míg ez újjonnan fel-találtt ösvény oda vezesse követőjít, az Ország' úttját ne ótsályuk. —

De koránt-sem oda tzélozok, Barátim! mint-ha többől ki akarnám irtani az *Elegiákat*, és *Heroikumokat*, avagy Görög 's Deák lábakra szedett Magyar Verseket. Betsesíttsek bízvást ezek-is a' Magyar Parnasszust; hogy mind-az-által amazokat meg-homályosíttani, vagy meg-gyökerezett hajdani ditsősségekből ki-forgatni ne kívánnják. d)

a) A' M. MUSEUM' III-dik Negyedéhez való *Töldalékban*, nevezetesen a' 306, 310, és 312-dik oldalonn, ez iránt már bővebben ki-jelentettem értelmemet. A' Fordítottás' mesterségének leg-jobb, leg-igazabb regulája, tudni illik, az: hogy az *Író*t, 5 kinek munkáját fordíttyuk, *nyelvünkön úgy beszéltessek, a' mint ő, tulajdonságaihoz és írása' módgyához képest, beszél vala, ha maga ezenn a' nyelvonn irt vólna*. Mi kívántassék azonban erre, azt ugyan-azon *I-ső Negyedben*, és a' most-említett *Töldalékban*, elég bőven, 's nyilván láthatni. — Vagynak némellyek, kik a' 10 kérdésben-forgó Regulákat azért nem akarják helyben hagyni, mivel (úgy mondanak ők) azon regulák szerént hibául tulajdoníttatik nékiek, hogy-ha az eredeti írást *meg-szebbíttik*. Örömost olly nagy, sőt nagyobb, embereknek kívánnának látszatni, a' millyenek önnön magok a' Szerzők, kiknek munkájikat fordíttyák. 15 El-hitetik azért magokkal, vagy-is inkább mí-velünk akarnák el-hitetni, hogy ők, az ő *jeles fordítottásokban*, valósággal magát az eredeti írást-is *meg-haladták*. D'ALEMBERT' és PLINIUS' szavaihoz ragaszkodnak, kik azt javallyák a' Fordítottónak, hogy *mint-egy vetekedő-társa* az eredeti munka' Szerzőjének, *úgy írjon*. (*Nihil obfuerit, . . . quasi aemulum scribere*. Plin. L. VII. Ep. IX.) Igen-is! bölts tanáts ez; és méltó a' követésre. De igyekezz tsak, az eredeti Író *úgy beszélletni magyarul, a' mint ő a' maga' nyelvén beszél*, fogadom, érezni fogod, hogy nem kell ennél nehezebb, 's ditséretebb bajvívás. — Rendes dolog azonban, hogy ezek az emberek mind-tsak 20 *jobbítani 's szebbíteni* akarják az eredeti írást; egy BÁRÓTZI ellenben (az *E r k ő l t s i L e v e l e* khez való elől-járó beszédeben) *gyengének* itéli a' maga fordítottását, és egy KRESKAY meg-elégszik azzal, ha *igyekezete* fog tetszeni Olvasójinak! — 30 Vesd egybe próbául, kedves Olvasó, mind a' két résznek mun-

káját az eredetivel: 's tapasztalni fogod itt-is, hogy a' *kérkedé-*
kenység tsúfos tulajdonság! —

B a t s á n y i.

b) Lásd RÉVAI MIKLÓS *Elegyes Verseit*, a' 233-dik óld.
— *Pozsonyban*, 1787.

c) Nem tsak a' Deákok, hanem több most-élő Európai 5
Nemzetek-is írtak, és írnak a' Görög mérték szerént Verseket;
kétség kívül, hogy, nyelveiknek különböző minémúségekhez
képest, nem egyenlő szerentsével. Nevezetesen a' Németek
el-annyira belé-szerettek ezen vers-mértékbe, hogy többnyire
már tsak e' szerént készíttik költeményeiket; azon külömség- 10
gel, hogy ők fő-képpen tsak a' hangzatra vígyáznak, 's követ-
kezés-képpen sokszor két, három mással-hangzó előtt-is meg-
rövidíttik a' magán-hangzó betűt; mivel-hogy az ő nyelveknek
természeti hangzása úgy kívánnya, és mivel egyéb-ként igen
kevés számmal vólnának rövid-hangzású tagokból álló szavaik. 15
Mivel mind-azon-által tagadhatatlan igazság az, hogy az egy-
forma-hangzatú szóknak mértékletes eggyeztetése, valamint-
szintén a' muzsikának édes zengedezése, kedves a' fülnek:
szokások a' Német Költőknek, Görög mértékre szabott verseiket,
a' mesékben, elő-beszéllésekben, poétai enyelgésekben, de kivált- 20
képpen (a' muzsika' és éneklés' kedvéért) az énekekben, 's a'
t. egyszer-'s-mind egyenlő-hangzatú szókkal végezni; hogy e'
szerént költeményeiknek (a' mint-hogy méltó 's illendő-is!) a'
Szép Nemnél-is nagyobb kedvességet szerezzenek. (Illy módon
van készítve FÖLDI Úrnak azon kis éneke-is, melly a' mí 25
MUSEUMUNK' I-ső Kötetének II-dik Negyedében, a' 82-dik
oldalón, találtatik. — Ezen utólsókban különösen szükséges
a' hang-mérséklés; nem-is lesznek addig muzsikához alkalmaz-
tatható jó énekeink, míg erre nem vígyáznak.) Jobban szeretik
's betsűlik azonban mind magokat, mind pedig anyai nyelveket, 30
hogy-sem azt, az úgy-nevezett *Leoninusi* versekre, a' régi tudat-
lanságnak ama' szomorú maradványira, le-aláznák; mellyek
egynéhány esztendőktől fogva a' mí Hazánkban-is némellyeknél
kedvet találni látszanak. Mí leg-alább, kik külömben mind a'
Görög 's Deák mértékre vett, mind az egyenlő szó-tagokkal 35
végződő verseknek, (tsak igaz poétai tűzzel 's ízléssel készítve
legyenek) minden elő-ítélet nélkül való kedvellőji vagyunk,
a' verselésnek ezen most-nevezett nemét gyermeki játéknak

tartyuk, és éppen meg nem foghattyuk, miként találhattya
egy olyan tudós és szép-tehetségű Férjfiú, a' millyennek
GYÖNGYÖSI JÁNOS Urat lenni ismérjük, ilyen, 's
több efféle, versben gyönyörűségét:

— — — — — Illik
Öszve Minerva' feje, szűz Cziteréa' teje.

J e g y z é s e a' M U S E U M' K i - a d ó j i n a k.

- 5 d) Ez a' védelem, a' mint látszik, RÁJNIS József Úr
ellen vagyon intézve, úgy-mint a' ki a' maga' *Magyar Helikonra*
vezérlő Kalauz nevű munkájához való elől-járó beszédében a'
Magyaroknál mind eddig-szokásban 's kedvességben lévő egy-
forma-végezetű verselést, *idő-vesztegetésnek*, 's *gyermeki dolognak*
10 nevezte. —

J e g y z. a' K i - a d ó k n a k.

II.

RÁDAY GEDEON: A' RÓKA, ÉS A' HOLLÓ.

Egy éh Holló lopott egykor egy darab sajtot,
A' mellyel egy nagy fára száll.
Felettebb éhes vólt, 's folyt szájából a' nyál, a)
Midőn egy vándorló Rókát-is arra hajtott
A' szerentse — vagy szerentsétlenség.

a) *Folyt szájából a' nyál.* — Ez, a' hollóról, igen merész
metafora!

J e g y z é s e a' K i - a d ó k n a k.

III.

G. TELEKI JÓZSEF; MITSODA AZ EMBERI ÉLET.

Nints még semmi bajod a' nagyra-vágyással,
Oda-futó pályán nem versengesz mással;
Nem kínoz a' pénznek alaton szerelme, a)
A' birtt 's nem-birtt jóknak egyenlő gyötrelme;
A' mellytől sok eszes, lett és léssen bolond,
Nem bánt a' sorsodnál fellyebb vágyódó gond.

— — — — —
Mihelyt olvasni tudsz, Deák szóra fognak.
Ezt ma sok nem tartya szükséges dolognak. b)

a) *A' pénznek szerelme.* Ez, a' mí itéletünk szerint, hibásan van mondva; mivel-hogy a' *szerelem* és *szeretet* között különbség vagon. A' *szerelem*, tulajdon-képpen, nemi hajlandóságot 's indulatot jelent. Azért nem mondatik, 's nem-is mondattathatik: *felebaráti szeretet* helyett, *felebaráti szerelme*; 5
vagy *Hazának szeretete* helyett *Hazának szerelme* (a' mint a' mí *Bé-vezetésünkben* is, a' XVII. óld. 10. sor. helytelenül van téve.) 's a' t. — Továbbá: valamint az *Amor-t* a' Régiek két értelemben vették: úgy meg-külömböztethetjük mí-is a' *Szeretetet* a' *Szerelemtől*, ime' szép versek szerint, mellyeket ama' 10
jó szívből költt, noha nem elég egyenes itélettel készültt, isméretes *Szatirában* olvashatni:

„A' Szeretet vala; Fébusnak mennybéli követtye,
Húgainak szeretője, tsalárd Szerelemnek az őttse.”

Ezt a' jegyzést senki sem fogja szükségtelennek itélni, 15
ha meg-gondollya, melly gondos figyelmetességgel kellessék lennünk, hogy-ha nemzeti nyelvünket ki-mivelni, 's arra a' tökéletességre vinni akarjuk, hogy meg-határozott-értelmű szavaink légyenek; a' mellyek nélkül a' tudományokban (fő-képp' a' Filozofiában) kevés elő-menetelt tehetendünk. 20

J e g y z é s e a' K i - a d ó k n a k.

b) Ezen munkátska akkorban készült, midőn, közönséges dolgaink Német nyelven folytattatván, sok Magyar Hazafiak (ha ugyan-tsak ezen néven lehet őket nevezni) a' Deák Nyelvet, az anyaival, 's egyszer-'s-mind nemzeti erköltseinkkel egygye- 25
temben, szükségtelennek tartották.

J e g y z é s e a' K i - a d ó k n a k.

IV.

BARCSAY ÁBRAHÁM: HOLMI GONDOLATOK.

A' Magyaroknak sorsok olyan, mint hajdan a' Frantziáké (*Gal-lusoké*) midőn egy-felől a' Rómiaiakkal, kiknek birtokában voltak, más-felől a' vadótz Némekkel határosodtanak. Idővel, mint-egy sajtó-deszka közzé szorúltak, a' Némek és Törökök közzé. Szükség volt azért német erköltsökben el-fajúltniok, mivel más-felől Pogányok* lévén szomszédgyaik, azoktól irtóztak; és inkább akartak önként hivságban el-lágyúltni, mint-sem új vadságba vissza-térni. —

* A' Törököket tulajdon-képpen Pogányoknak nevezni nem lehet, mert eggy igaz Istent ismérnek, és imádnak.

J e g y z . a ' K i - a d ó k n a k .

V.

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ: RÉGI MAGYAR TÖRTÉNETEK.

Igaz az, hogy akkor tudatlan 's durva Világ volt; hogy a' tudományok mind a' klastromokba szorúltak, és csak azokban üzettettek; 's hogy csak a' Papok 's Szerzetesek tudtak könyvből imádkozni, a' Világiak ellenben magokon csak olvasóval segítettek. Igaz az, hogy a' ki pennát tudott kezébe fogni, derék ember volt; és, a' kiket mi ma Író-Deákoknak hívunk, azok akkor Titoknokok voltak.*

* Tudva vagyok a' Tudománybéli Történetekből, melly nagy homályban feküdt légyen Európa azon időkben, a' mely-lyekről itt emlékezet vagyok. A' XIV-dik Száz (mellyben Lajos és Mária Királyaink uralkodtak) egy volt a' legsetétebbek közül, Krisztus' születése után. Nagyon meg-tsalatkoznék ehhez-képest, ha-ki azt vélné, hogy csak a' mi Hazánkban volt volna akkorban olly nagy tudatlanság. Azonban, ha bár ez úgy lett 10 volna-is, nem lehetne rajta meg-ütköznünk, 's nagyon tsudálkoznunk; meg-gondolván, hogy a' Magyar Nemzet (általlyában véve) nem olly igen régen hagyta volt el az-előtt a' bálványozást, — sőt hogy, a' mi több, még a' XIII-dik Száznak utolsó tízeiben-is nagy számmal voltak ezen Országban olyanok, kik a' Keresz-15 tény Hiten kívül vakoskodtak. (Illyenek voltak a' Kúnok; kik melly nagy és hatalmas erővel birtanak légyen, ki-tetszik onnét, hogy IV. László Királyt 1290. eszt. gyilkosúl meg-ölvén, önnön magát a' Magyar Nemzetet-is — leg-alább nagy részént — hatalmok alá hódíthatni reménylették.) — Ki nem tudgya 20 pedig, melly sok idő kívántassék arra, hogy egy hadakozó nagy Nép, ha bár a' Keresztény Relígyiót fel-vette-is, tudományra 's elmebéli világosságra juthasson? — Már: mi lett légyen annak oka, hogy a' fellyebb-említett időkben a' többi Keresztény Nemzetek-is olly nagy homályba merültek; sok nagy-hitelű 25 Történet-Jegyzők világos szókkal meg-írják; és nevezetesen *Leibnitz*, kivel ebben majd minden jelesebb Írók egyget értenek, meg-érdemli, hogy az ő ítéletére figyelmezzünk. Ezen nagy Ember tulajdon maga' szavai (*Introd. in Script. Rer.*

Bruns. ad §. 63. sive Gervasii — Otia) imígy vannak: Vixit eo seculo, quod ego, cum proximo, omnium seculorum post Christum natum ineptissimum esse comperi; decimo tertio, inquam, quo subito omnes propemodum boni scriptores euanuere, cuncta in se trahentibus monachis mendicantibus, qui tunc insurrexerunt; et mox ignorantiam atque errorem etiam viuicomburio sancientibus: vt vix alia, quam vtriusque iuris et scholasticarum argutiarum studia superessent. Germanis certe seculum decimum, aureum fuit prae decimo quarto: quo tempore etiam iura imperii supina ignorantia propemodum intercidere. — Ex Ottone Frisingensi apparet, medio duodecimo seculo integram adhuc discernendi facultatem superfuisse: mox vero vno impetu fabulae, antea intra legendas et sanctorum miracula coercitae, sese in orbem litterarium effundere. etc. —

J e g y z. a' K i - a d ó k n a k.

VI.

ÁNYOS PÁL: FELELET.

(Budáról. 1778.)

Jelentem ez úttal Ányos' kedvellőjinek, hogy nem sokára, és talán még ezen folyó esztendőben, ki fogom adhatni hátra-maradtt írásait, minthogy nagyobb részént már kezemnél vagynak; a' mellyekre pedig még eddig szert nem tettem, azokat is rövid nap alatt bizonyosan kezemhez veendem. Úgy itélem, hogy tanátsosabb lészen egy kisség várakozni, mint-sem egy illy jeles Poétának maradványait hijánosan közre botsáttani.

B a t s á n y i.

VII.

PÉTERI TAKÁTS JÓZSEF B... HOZ.

(Keszthely, 1792.)

„ — — A' mennyire hivatalbéli foglalatosságaim engedik, a' Poézisban szoktam magamat gyakorolni. Alkalmas nagyra-is nevelkedett már gyűjteményem; és, ha a' józanabb-itéletű 's finomabb-izlésű Íróink' jóvá-hagyásából gondolhatom, hogy némünémű kedvére szolgálhat Hazánknak, kész leszek, azt idővel sajtó alá-is botsáttani. Külömb-külömb-féle tárgyak fordulnak-meg benne. Jobbára az okos gondolkodás, a' gyönyörűséggel kezet-fogó hasznos nyájasság, vólt tzéllya

írásomnak. Azonn iparkodtam, hogy ne csak verseket írjak; hanem a' versnek könnyű folyamattya mellett velős értelmével-is használlyak. Mutatólag ime egynehány darabot küldök — — — —; ki-kérvén, hogy egyenes vélekedését felöllek barátságosan meg-írni ne terheltessék." 's a' t.

Már a' sajtó alatt vólt ezen Negyed, a' midőn ez a' barátságos Levél, több hasonló-kellemetességű versekkel együtt, kezemhez érkezek. Örömet közlöttem vólna még a' versek közül egy darabot, melly a' *Magyar Költők*höz vagyon intézve,
5 De az időnek 's helynek szűk vólta meg nem engedé. Majd a' következő Kötetnek első Negyedében adandunk tehát helyet nékie. Akkor egy úttal nem csak a' Poétának verseiről, és az azokban foglaltt dolgokról, ki-kértt egyenes vélekedésemet, hanem egy-általlyában a' Magyar Poézisről való gondolatimat-is
10 fogom talán közölhetni; — reménylén, hogy azon jobb agyagból formáltatott Ifjak, *quibus de meliore luto finxit praecordia Titan*, kik belső hajlandóságokhoz képest magokat a' költésre hivatatosoknak lenni vélik, jó néven veendik tiszta szándékomat. E z e k n e k, barátságosan javallom addig-is, hogy a' mit
15 fellyebb ezen levél-töredékben olvastanak, szívekre vegyék. Tudniüllik: *azonn igyekezzenek, hogy ne csak verset írjanak, hanem a' versnek könnyű folyamattya mellett velős értelmével-is használlyanak.* — B.

15. [A MAGYAR MUSEUM ISMERTETŐ SZÖVEGEI]

I.

JELENTÉS.

A' M A G Y A R M U S E U M' Első Kötete, e' jelen-való utolsó Negyeddel rekesztődik-bé. — Ez a' Negyed valamennyire el-késlődött; de reménylyük, hogy ez-után kevesebb akadály-lyaink lesznek. — Azon nyomtatásbéli hibákat 's héjánosságokat, a' mi illeti; mellyek ezen Negyedekben olly nagy számmal 5 találatnak, azokat könnyen el-fogják nézni Olvasóink, meg-gondolván, hogy a' nyomtatásnak helye messzse vagon tőllünk.

Ezen Gyűjteményünknek további folytatására nézve, egyebet nem mondhatunk, hanem, hogy a' mennyire hivatal-béli 's egyéb szükséges, foglalatosságinktól leendő ürességünk 10 engedendi, rajta leszünk, hogy Munkánkat — a' BÉ-VEZETÉS-BEN már bővebben ki-jelentett szándékunk 's igyekezetünkhöz képpest — hová tovább, mind nagyobb tökéletességre vihessük.

Kassán, Karátson' Havában, 1789.

II.

TUDÓSÍTTÁS.

Mi légyen kis Társaságunknak ezen Museum nevezetet 15 viselő Gyűjtemény' közre-botsáttásában szándéka, már az I-ső Kötetnek I-ső Negyede' eleibe függesztett Bé-vezetésben bőven ki-jelentettük. Azoknak kedveért mind-az-által, a' kik azt még nem olvasták, ime' tudósíttást tesszük:

1. Ezen Gyűjteménynek tárgya a' Magyar Nyelvnek ki- 20 mívelése, gyarapítása; és a' Tudományoknak Hazánkban való terjesztése.

2. Ezen Gyűjteménybe, minden e' most-mondott tárgyra szolgálható kissebb-szabású, jól-készültt, 's nyomtatásra-méltó

munkák bé-fogadtatnak, 's közre botsáttatnak, akár-kik légyenek azoknak Szerzőjik; tsak szabad postánn, az az, frankónn (mind-az-által a' Szerzők' neveinek alá-írásával) hozzánk bé-küldtessenek.

5 3) A' ki-adásban még most semmi bizonyos időt nem tarthatunk. A' mint a' bé-küldendő munkátskák hat, vagy hét árkusra szaporodnak, úgy eresztünk közre egy egy Negyedet: a' millyen négy Negyed osztán egy Kötetet fog tenni.

10 4) Taláztatik Pesten, Budán, Kassán, 's több nevezetes Magyar Városokban. Íránk Kassán, Pünkösöd' Havában, 1790-dik esztendőben.

A' KI-ADÓK.

III.

Kassáról, Böjtmás Havának 21-dik napján. „Meg hólt ezen hónapnak 7-dikén Novák István Ur, a' Törvényeknek első esztendőbéli Tanítója, 's a' Könyveknek Kir. Vissgálója, 15 életének 43-dik esztendejében. Nyóltz neveletlen Gyermeke maradott. Igen szép elméjű, tudós, 's jó szivü Ember vólt. Sokat vesztett vele a' Magyar Litteratura. Ő vala az, ki a' természeti 's polgári Törvényt, ugy nem külömben a' Népek' Törvényét, nem sokára magyarul meg írva, ki adta vólna. A' siető halál, 20 meg akadályoztatta ditséretes igyekezetében. — Mi, a' Magyar Museumnak Kiadói, kétszeresen fájlallyuk, illy hirtelen történt halálát. Mert méltán tarthatunk attól, hogy olly engedő, értelmes, és okos Cenzort nem egy könnyen nyerendünk. Jaj pedig annak az Írónak, kinek, a' Könyv-Vissgáló tettzése 's kénye 25 szerént kell dolgozni!

A' Magyar Museumot, esztendőt-által négyszer, postán akarnók ezután a' Vevőknek meg-küldeni; hogy hamarább el terjedgyen az Országban, 's az azt olvasni kívánó Hazafiaknak-is könnyebben essék hozattatása. Hanem, majd bővebb Tudósítást 30 küldendünk ez erántt. Ez úttal tsak azt jelentjük, hogy az utólszor ki-jött Negyedet Pesten, Stahel Ur Könyvárrosnál; itt Kassán pedig a' Kiadóknál lehet venni. Egy Negyednek, 20 kr. az árra.”

TUDÓSÍTTÁS
A' MAGYAR MUSEUMRÓL.

Tenues conamur grandia. HORATIUS.

Negyedik esztendeje már, hogy, Hazánknak akkori szerentsétlen állapotján meg-indulván, egy-nehány jó barátok itt Kassán társaságot kötöttünk, olly véggel: hogy, az idegenért olly méltatlanúl el-hagyattatott, 's nemzeti erköltseinkkel eggyetemben majd-majd temetőre jutandó édes Anyai Nyelvünknek gyarapíttásán egybe-vetett vállakkal dolgozván, annak természeteti betség lassanként vissza-adhatnók; és ebbéli igyekeztünket több más Hazafiaknak ugyan-ezen tárgyra törekedő szorgalmatosságokkal öszve-kaptsolván, tehetősb Polgár-Társainkat, a' tudományoknak 's józan világosodásnak terjesztése által, Hazájoknak munkás szeretetére meg-emlékeztetnők; 's nemzeti erköltseiknek betségülésére, fenn-tartására, serkentenők. —

A' Népeket nem tsak az Országoknak határai választyák-el, 's különböztetik-meg egymástól. A' gondolkodásnak módgya, az erköltsök, 's úgy nevezetett nemzeti szokások; a' nyelv, a' törvény, a' ruha: ezek tesznek leg-inkább különbséget köztök. Ezeken nyugszik, ezek által lántzoltatik-öszve minden-féle Polgári Társaság. Mennél nagyobb a' hasonlatosság, annál nagyobb az eggyesség, az erő, 's a' tagok közt egymáshozvonzó hajlandóság. Ezeknek meg-vesztegetődésekkel 's zavarodásokkal, bomolni, zavarodni kell annak-is. — A' Nyelv pedig különös természeteti jele, béllyege, 's fenn-tartója minden Nemzetnek. Ennek virágzásától, vagy bódogtalan sorsa. Bizonyíttják ezen állíttásnak valóságát mind a' régen-el-múltt, mind a' most-folyó időknek történetei; mind pedig önnön magunk' Hazájának tsakimént tapasztaltt szomorú viszontagságai. Hol vagynak most ama' híres Nemzetek, kik neveknek fényességével hajdan az egész Világot bé-töltötték? Mitsoda most az emberi böltseségnek néhai széke, Athéna' ditső várossa? Hová lett a' régi Rómának rettentő hatalma? — *Nyelvekkel eggyütt virágzott szerentséjek, nyelvekkel eggyütt el-fogyatkozott!* 's hogy-ha még fenn-vagyon a' nevek, hogy-ha még ma-is tisztelettel emlékezünk róllok:

ezt majd tsak-nem egyedül azon egynehány Böltseiknek köszönhetik, kik, mint a' Tudományoknak, Jó Ízlésnek, 's Böltseségnek ugyan-annyi Mesterei, halhatatlan munkájik által az egész Emberi Nemzetnek oktató példájivá tették őket. — Tekéntsünk
5 a' mostan-virágzó Európai Népekre. Honnét van, hogy ezek, kik hajdan a' Magyar Nemzetnek tsak nevére-is meg-reszkettek, utóbb ellenben, vitézsége által, esküdt ellenségeik ellen óltalmaztattak; most mi-bennünket ennyire hátra-hagytak? Honnét van, hogy ezek, egymás közt az elsőségért vetélkedvén, mi-
10 reánk még tsak ügyelni sem látszatnak? hogy minket nevünkről-is alig ismérnek? a) sőt már nem-is Magyaroknak, hanem többnyire tsak — Ausztriaiaknak (*Oesterreicher*) neveznek?

Ezeknek, 's több efféléknek meg-gondolása vitt minket arra, hogy e' Tudósíttásnak kezdetén jelentett szándékunkat
15 (mellyet-is leg-itten bővebben elő-adandunk) végre hajtani igyekeznénk.

Tudva vagyon a' Tudománybéli történetekből, 's a' szomszéd Nemzeteknek minden-napi szerentsés példájikból, melly igen sokat használlyanak a' Tudományoknak 's Hazai Nyelvnek
20 elő-mozdítottására, a' tudós Társaságoktól, vagy egyes Férjfiaktól-is, e' végett hetenként, holnaponként, vagy fertály-esztendőnként közre-eresztetni szokott Írások. Az efféle Gyűjtemények, ha külömb-külob-féle válogatott jó darabokból állanak, mind a' Nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig
25 az Íróknak alkalmatosságot szolgáltatnak, holmi jeles munkáskájikat, mellyek külömben néha talán örökre isméretlenül maradnának, számos kézbe, 's közönséges ismeretségre jutatni. —

Illy véggel, 's illyen egy Gyűjteményt kezdettünk mi,
30 M A G Y A R M U S E U M nevezet alatt, 1788-dik esztendőben, negyedenként közre botsáttani. (Olly időben, 's Hazánkknak olly környül-állásaiban, mellyekben édes anyai nyelvünknek valahára még vissza-térendő szerentséjéről jelentett reménységünk, Polgár-társainknak nagyobb részétől, lehetetlenségről-
35 való képzelődes, 's hazafiúi álmadozás gyanánt vétetődött!) — Ebbe a' Gyűjteménybe mind azokat a' kisebb-szabású munkákat bé-fogadtuk, 's közre eresztettük, mellyeket említett tárgyunkra, az az, Nyelvünknek gyarapíttására, 's a' Tudományoknak Hazánkban-való terjesztésére szolgálhatóknak itél-
40 tünk. —

Alkalmasint el-értük, a' mit reménylettünk. Olly szíves-
séggel, olly bátorító helyben-hagyással fogadták igyekezetünk-
nek közre-keltt, bátor az időnek mostohasága miatt nem egész-
len kívánságunk szerént érhetett gyümöltseit, Hazánknak min-
den Renden lévő értelmes Fijai, hogy igazságtalanok lennének, 5
ha jó szándékunk iránt mutatott hajlandóságokért-való érzékeny
hál'-adatosságunkat itt világos szókkal ki nem nyilatkoztatnók. b)
Nem kevesen támadtak az' időtől fogva olyanok, kik, e' sze-
rentsés kezdeten fel-indulván, nyelvünknek mivelésére (némely-
lyek, mint mí, társaságba állva) hasonló igyekezettel adták 10
magokat. Találatnak ezek között olyanok-is, kikkől, a' Tudo-
mányokra nézve, erős gyámolokat várhat magának a' Haza.
De még többen vagynak azok, kik a' magyar könyveket az-ólta
jobb kedvvel 's nagyobb figyelmetességgel olvasgatták. Ugyan-
azért: senki sem fogja azt nékünk vétekül tulajdoníthatni, 15
ha Nemzetünk' javára intézett fáradozásunknak illetén foga-
nattyán tapasztaltt örömlünket itt nyilván-valóvá tesszük;
valamint-szintén, hogy azt-is kiki könnyen-meg-botsátható
hivságnak fogja találni, ha magunknak azzal az édes gond-
lattal hízelkedünk, hogy kedves Hazánk' az-ólta-történtt sze- 20
rentsés változásának némű-némű-képpen mí-is eszközei vól-
tunk! —

Ám de! több 's nehezebb akadályai vagynak még Magyar
Országban a' Litteratúrának (fő-képp' a' nemzetinek) hogy-sem
azok egynehány gyenge-tehetségű embernek bár-melly serény 25
igyekezetei által el-háríttathatnának; kivált-képpen, ha az
olyanok, kiktől a' Szerentse' kedvezéséből jobban ki-telhetnék,
segélytő kezeket nem nyújtanak. Nintsenek még a' szükséges
útak az Országának minden részeire ki-tsinálva; nintsenek még
t. i. azok a' sok-ágú tsatornák fel-nyitva, mellyek a' Nyelvnek, 30
Tudományoknak, 's Mesterségeknak el-terjesztésére, valamint
minden egyéb Országokban, itt-is el-múlhatatlanúl meg-kíván-
tatnak. Nintsen a' Tudománybéli Kereskedés fel-állítva, melly
által Hazánknak Lakossai ez vagy amaz új munkához, nagy
várakozás, költség, és fáradság nélkül, hozzá juthatnának. — 35
Ezek, 's több illy-féle nehézségek (mellyeknek elő-számlálása
mind-azon-által szükségtelen, 's kedvetlen-is lenne) okozták
mí-nékünk-is, hogy Museumunkból, majd egész 3. esztendőnek
el-folyása alatt, öt negyednél többet nem adhattunk közre,
annyival-is inkább, mivel, közönséges hivatalokban lévén, 40

ürességünknek szűk vólta miatt, a' nyomtatványoknak el-
küldözgetésébe 's el-adásába nem avatkozhattunk.

Folytathattuk vólna ugyan egy darab időtől fogva
újjolag, egy nagy-lelkű Hazafinak c) segélytsége által, Gyűjteményünknek ki-adását. De olyan egy mód' és útnak fel-találásában foglalatostokdunk, mellyen többször-
5 említett munkánkat a' Hazában könnyebben, hamarább, és bizonyosabban szélyel-
küldhetnők. Ugyan-is: az efféle Gyűjtemények már természetek szerént meg-kívánnyák, hogy az Országban, mellynek számára
10 készítettnek, hová-hamarább el-terjesztessenek; és, az időknék környül-állásaihoz képest, annál nagyobb 's bizonyosabb foganattal olvastassanak. — E' végre a' *Postán-való küldés* leg-alkalmasabb. Bé-nyújtottuk tehát mí-is a' F. Kir. Helytartói Tanátsnak a' szükséges engedelemért esedező leve-
15 lünk, oly alázatos kéréssel: hogy a' Kir. Kints-tárba fizetendő pénznek meg-határozását, a' Köz-Jónak kedvéért Fels. Fejedelmünknek kegyelméből, szűk tehetségünkhez alkalmaztatni méltóztassék. (Az vala e' kérésben fő szándékunk, hogy, óltsóban adhatván munkánkat, annál többeknek szolgálhassunk.) —
20 E napokban érkezék-el hozzánk a' kívántt kegyelmes Királyi Engedelem. Mellyhez-képest:

Ezen Tudósíttásunk által jelentyük a' Hazának, hogy Magyar Museum nevet viselő Gyűjteményünket ez-után, az
alább meg-határozandó elég-óltsó fizetésért, minden három
25 holnapban egyszer (negyedenként) Postán fogjuk az Előrefizetőknek helyekbe küldeni.

Minek-előtte mind-azon-által e' munkának foglalattyáról 's minéműségéről, és egyszer-'s-mind az előre-fizetésnek módgyáról, tulajdon-képpen szóllanánk: bizonyos okok 's tekintetek
30 miatt kénteleníttetünk, szándékunk iránt ime' világos ki-nyilatkoztatást előre-botsáttani: Hogy mí, tellyességgel nem a' Deák-Nyelvnek meg-vettetését 's ki-irtását arányozzuk (a' mint némelly gyanakodó jámborok minden illy-féle igyekezetről vélekednek) sőt mí annak tudását nem tsak hasznosnak lenni esmér-
35 jük, hanem, több tekintetekre nézve, szükségesnek-is vallyuk. d) Annyival-is inkább, a' Relígyiót érdekelni nem fogjuk; ellenben, itten kinek-kinek előre ki-jelentjük, hogy semmit ollyast Gyűjteményünkbe fel nem veendünk, a' mí az eggyik vagy másik hiti-valláson lévő felekezetet méltán meg-sérthetné. Hogy mí
40 nem egyébre törekedünk, hanem, hogy (a' mint már fellyebb-is

mondánk) más fel-világosodott Nemzeteknek követésre-méltó szép példájok szerént, Hazai Nyelvünket hová-hamarább ki-mivelvén, természeti méltóságába vissza-helyheztessek. Hogy a' Tudományokat, Mesterségeket, és Kereskedést, ezenn űzhessük; és mind törvényes, polgári, 's hadi köz dolgainkat, mind pedig mindennapi különös foglalatosságinkat, ugyan-ezenn folytatván, elvégre oda juthassunk: hogy Nemzetünk, nem tsak Királlyával (kivel az országló fő hatalmat a' nélkül-is meg-osztva birja) mint egy szabad Nemzetnek illik, a' maga' született nyelvén szóllhasson; hanem, mind bölts munkáji, mind ki-miveltt erköltseinek kellemetessége, mind pedig áldott földének temérdek gazdagsága által, még az idegen népeket-is magához hódíthassa, 's nevének tiszteletére kénszeríttse! — Azt azonban említés nélkül-is kiki könnyen meg-gondolhattya, hogy eggy illy felséges tárgynak el-érésére hosszab idő, nagy tehetség, 's fő-képpen magoknak az Ország' Attyainak munkás akarattya, kívántatik. — Egyedül tsak azt akarjuk tehát ez által mondani, 's magunkról ígérni: hogy mí (a' M. Museumot ki-adó Társaság) mint hív Polgárok, igaz Hazafiak, erőnkhez képest arra fogjuk egész törekedésünket intézni, miként-hogy addig-is, míg majd F. Királyunknak, 's Hazánk' oszlop-embereinek atyai gondoskodások által, ama' régen-óhajtott nagyobb Társaság fel-állhatna, a' Magyar Litterátúrát mennél előbbre mozdíthassuk. — Már:

Gyűjteményünknek mivóltát a' mi illeti: ebben eggy-általlyában mind azon jó Magyar munkátskák helyet nyereneknek, mellyek a' szívnek jobbító gyönyörködtetésére, és az elmének világosítására, következés-képpen: a' Nemzeti Litterátúrának-is gyarapítására szolgálhatnak. Illyenek:

1-ször *Minden-féle költeményes dolgok.* — A' Poézis vólt mindennütt, mind a' régi, mind a' később időkben, mind egyéb Mesterségek közül leg-első, melly a' Népeket, vadságokból ki-vetkeztetvén, szelídségre, nemesebb erköltsökre szoktatta; 's elméjeket gyönyörködtetve világosítván, a' mélyebb Tudományoknak el-fogadására alkalmasokká tette. — Jól tudgyuk ugyan, mennyire el-hatalmazott légyen a' bal ítélet ezen meg-betsúlhetetlen-érdemű szép Mesterség ellen a' mí Hazánkban-is. Annyi t. i. a' sok ízetlen Vers-faragó minden-felé, ki, akármi hitvánságról akár-

mikor száz meg' száz *kadentziát* írhatván, vagy néha Deák lábakonn-is el-billeghetvén, a' Poéta nevet nagy-fennyen hordozza; hogy éppen nem tsudálhatni, ha némellyek előtt (kivált ha idegen nyelveken jobb ízhez szoktak) a' Magyar Poétai név igen tsekély betsületet talál. Azonban, nagy gyengeség vólna akárkitől-is, az illetén Verselőknék idéetlen szüleménnyek miatt, általlyában minden költeményes munkát meg-vetni. Mí bátran ígérhettyük, hogy azok a' darabok, mellyek a' M. Museumban, fő-képp' ennek-utánna, helyet nyerenenek (már akár mí-magunktól származtak, akár másoktól küldettek légyenek azok) ha szinte nem éppen a' leg-tökéletesebbek lesznek-is, leg-alább amazok közzé nem fognak számláltathatni.

2-szor *A' Muzsika*. — Ez az egymáshoz igen szoros szövetséggel tartozó két szép Mesterség (a' Muzsika és Poézis) leg-foganatosabb az emberi szívnek formálására, 's a' nemzeti erköltsöknek, mind fenn-tartására, mind ki-mivelésére. Annál bizonyosabb szolgálatot ígérhetünk pedig e' részben, mint hogy az egyik Társunk, azonn-kivül hogy a' Muzsikát érti, 's annak theoriáját jól tudja, egyszer-'s mind Poéta-is; következendő-képpen, egyiket a' másikhoz annál helyesebben alkalmaztathatta.

3-szor *Az Eszthetika*, vagy *Jó Ízlésről való Tudomány*. — Ez, szorossabb értelemben, a' Poétikát (a' Poézisnak regulájit közönségesen) és Retorikát (a' folyó, vagy köttetlen Ékesen-szóllásnak theoriáját) foglallya magában. Ennek hasznos, sőt el-kerülhetetlenül-szükséges vóltát, akárki-is könnyen által-láthatta.

4-szer *A' Kritika*, különösen véve. — Ez, leg-inkább az előbbeniékenn épül; 's közönségesen a' Tudományoknak azon nemét jelenti, melly az embert az Eszthetikának reguláji által akármedly tudománybéli munka' érdemének (tökéletességeinek vagy hiánosságainak) okos meg-visgálására, 's Filozofusi meg-ítélésére tanítja, vezérli. — A' Kritikának (ha jól értyük, ha illendőül 's okosan tudunk élni vele) meg-betsülhetetlen-nagy hasznát vehettyük. Hasznos ez egy-általlyában minden Írónak; de különösen azokra nézve, kik, ehhez vagy nem értvén, vagy munkájiknak fáradtságos jobbítgatását restellvén, avagy nem várhatván, minden haszontalanságot ki-nyomtattnak,

's közönségessé tesznek, el-múlhatatlanul szükséges. Ugyan-azért: a' közre-jövő könyveket próba-köre hízván, 's a' Kritikának szövétneke által, minden részre-hajlás nélkül, meg-visgálván, a' mit azokban követésreméltónak, vagy távoztatni-valónak találándunk, nyilván 5 's világosan (de mindenkor mértékletesen) ki fogjuk jegyezni; és ekképpen, Íróinkat nagyobb vigyázásra 's figyelmetességre szoktatni.

5-ször *A' józan Filozofia.* — Ez által (mivel-hogy bővebb értelemben, 's általlyában véve, az előbbi számok alatt 10 ki-tett Mesterségek és Tudományok-is Filozofusi ész t elmélkedést kívánnak e) azt a' tulajdon-képpen úgy neveztetett Böltselkedői Tudományt értyük, melly nem tsak a' hivalkodó elmének haszontalan dolgokon való futtatásában foglalatoskodik, hanem, lelkeinket méltó tárgyak- 15 nak vizsgálásában gyakorolván, életünknek külömb-kü-lömb-féle eseteiben hathatós segedelmet adhat; és néha, a' mostoháلكodó Sorsnak tsapásai alatt el-tsüggedt, 's a' Religióának meg-nyugtató vígasztalása nélkül szükölködő szívnek enyhíttésére nem meg-vetendő okokat nyújthat. — 20

6-szor *Tudománybéli nevezetes történetek.* — Úgy-mint: emléke-zetre-méltó régiségek; tudós újságok, 's találmányok; királyi rendelések; nyelv-tanító Professorok; Magyar Teátrum. 's a' t. — Egy szóval: mind annak, a' mi fellyebb meg-írtt szándékunkat valamiként elő-mozdíthattya; és a' 25 minek közlése által Olvasóink előtt kedvet találni reménylhetünk: mind annak helyet adandunk Gyűjteményünkben; úgy intézván darabjainknak ki-választását, hogy mennél több- 's jobb-félével szolgálhassunk. Azt azonban senki sem fogja talán kívánni, 's kívánhatni, hogy mind 30 ezeket, a' miket most elő-számlálánk, Museumunknak minden negyedeiben fel-találhassa.

Minden 3-dik holnapnak végével egy *nyóltz* árkusból álló Negyed, ehhez hasonló nyomtatásban, kék papírosba (melly e' végett különösen nyomtattatik) bé-kötte, fogunk az Előre 35 fizetőknek Postán küldeni. Négy Negyed egy Kötetet fog tenni.

Hogy-ha elég számosan lesznek az Előre-fizetők, az az, ha munkánknak ki-adásában nem tsak kárt nem fogunk vallani,

hanem költségünkön fellyül valami kis nyereségünk-is leszen: ezen esetre imez új ígéreteket tesszük, 's ok-vetetlenül meg-is tartandgyuk: hogy 1-ször a' nyöltz árkus helyett, kilentzet, tizet, 's (a' jövedelemhez képest) talán tizen-kettőt-is küldendünk; 2-szor a' M. Museumnak *első* kötetéből (melly Pesten nyomtatódott) a' nevezetesebb darabokat, öszve-szedve, 's néhol meg-is jobbítva, újra ki fogjuk nyomtattatni, és azoknak, kik azt magoknak meg nem szerezhették, vagy szerezhetnék, ingyen meg-küldeni; 3-szor Muzsikálékat (énekekhez tartozó nótákat) gyakrabban fogunk negyedeinkhez metszettetni, vagy nyomtattatni.

A' M. Museumnak esztendei árra, mindenestül, mind a' postapénzt, mind a' bé-kötésnek árrát belé-számlálva, 2. Rfl. és 40. kr. — Itt helyben, posta-pénz nélkül, 1. Rf. 40. kr. — Külömben azokra nézve, a' kik előre nem fizetnek, minden negyed 28. kr.

Kiki láttya, kivált, ha az illy dologgal együtt-járni szokott sok költséget, számtalan fáradtságot, isméri 's el-gondolgya; kiki nyilván láttya, mondánk, hogy nem nyerekedés a' szándékunk. Tellyes bizodalunk-is vagyon, hogy kedves Hazánk'-fijai, meg-ismérvén köz-hasznú ügyezetünknek tisztaságát, segedelmeskedő kezeket fognak nyújtani; 's mind magoknak, mind a' Nemzetnek javáért, nem fogják leg-alább e' kis pénzetskéjeket sajnállani. — A' kik tehát e' Gyűjteményt magoknak hozattatni kívánnyák, méltóztassanak az árrát mennél előbb, ha lehet, a' jövő Sz. András' Havának (Novembernek) vége felé, le-tenni; mivel-hogy Karátson' Havának (Decembernek) végével, vagy leg-fellyebb az új esztendőnek kezdetével, már kinek-kinek által akarjuk küldeni.

A' pénzt le lehet tenni akármellyik közel-lévő Posta-Tiztségnél; Könyv-áros boltokban; Könyv-kötő, Kereskedő, vagy más illy-féle pénzt bé-szedő Uraknál; a' mint t. i. az előrefizető Urak, környül-állásaikhoz képest, leg-jobbnak, leg-alkalmatosabbnak fogják találni. A' pénzt-szedő Uraknak (kiket-is e' végett egész illendőséggel 's hazafiúi bizodalommal kérünk) fáradtságoékért minden tíz nyomtatványra egyet reá adandunk, 's Postán, a' többivel együtt, ingyen meg-küldendünk. Továbbá: hasonló bizodalommal kérettetnek e' végett: a' NN. Vármegyék-nél a' TT. Tábla-Író Urak. (Némelly nagy-érdemű V. Ispány Urak önként méltóztattak magokat ajánlani; a' mit-is itt köteles

hazafiúi hál'-adatosságból említettünk.) A' Királyi 's egyéb szabad Városoknál (ha más bizonyos Pénzt-szedők nem lennének) hasonlóúl a' Notarius Urak. A' Pesti Kir. Fő-Oskoláknál, az Akadémiák', Kollégyiomok', és Gymnáziumoknál a' Professor Urak. A' kisebb helyekenn a' TT. Plébános és Prédikátor 5 Urak; és mind azok, a' kik töllünk 's a' Köz-Jótól ebbéli fáradságokat, illendő jutalomért, sajnállani nem fogják.

Bátorkodunk azonban egynehány nagyobb helyeken Némellyeket meg-nevezni, kiknek minden hazafiúi szolgálatra-való készségeket, 's rész-szerént hozzánk-viseltető szívességeiket- 10 is, esmérjük. Úgy-mint: *Bétsben*, a' Hadi 's más nevezetes Történeteknek, és a' Magyar Kurírnak, érdemes Ki-adóji; T. Szekeres Úr, Cs. Kir. Könyv-ítélő. — *Budán*, T. Lányi Úr, a' F. Kir. Helytartói Tanátsnál Titoknok. — *Pesten* T. Koppi Károly Úr, a' Történeteknek nagy-érd. kir. Taníttója; és Stahel 15 Könyv-árros Úr. — *R. Komáromban* T. Pétzeli József Prédikátor Úr. — *Székes Fejérváratt* T. Virág Benedek Professor Úr. — *Pétszett* T. Lethenyi János Úr, Plébános. — *Szegeden* T. Vedres István Úr. — *Szatmáron* Dr. Földi János Úr. — *N. Kállón* T. Osváth Lajos Úr, a' N. Vármegyénél Második Tábla-Író. — 20 *S. Patakon* T. Öry Fülep Gábor Úr. — *Miskóltzon* T. Komjáthy Professor Úr. — *Lötsén* T. Bárdosy János Assessor és Director Ur. — *Kolosváratt* T. Tseréy Úr, a' Kir. Kormányozó-Széknél Registrator. — *Szebenben* Hochmeister Márton Könyv-nyomtató és Könyv-árros Úr. 25

Azok, a' kik pénzek iránt talán nem elég bizodalommal lennének (mint-hogy az előre-való fizetésnek hitele némellyek miatt nagyon meg-tsökkent) *subscribálhatnak*, az az, a' neveiket íratthattják-bé; akkor azonban mikor munkánkat leg-elősszer kezekhez veendik, le kell a' fellyebb meg-határozott esztendei 30 fizetést tennie. Senkinek sem lehet mind-azon-által ez-úttal a' bizodalmatlankodásra elegendő oka: mert az itt-való Királyi Fő-Posta-Tiszttség maga fogja a' kívántt nyomtatványokat elküldözgetni. Ugyan-azért:

Kérettetnek újjolag a' pénzt-szedő Urak, méltóztassanak 35 a' nállok le-teendő summát, az Előre-fizetőknak, és talán *Subscribenseknek-is*, betses neveikkel egygyütt (mellyek-is az utolsó negyedben mind ki fognak nyomtattatni) a' most-említett Fő-Posta-Tisztséghez hová hamarább (ha lehetséges lészen, Novembernek végéig) imilly titulus alatt bé-küldeni: *I. Regio* 40

Azok az érd. Hazafiak pedig, a' kik e' dolog iránt egyenesen mí-hozzánk akarnak írni, vagy talán Gyűjteményünket munká-
5 jikkal segélyteni szándékoznak: méltóztassanak leveleiket *frankózní*, 's a' borítottékokra imezeket írni: *A' Magyar Museum' Kiadójinak K a s s á n.*

Egy tudós Hazafinak fel-jegyzése szerint, majd 4. millióra mégyen a' tulajdon-képpen úgy nevezetett Magyaroknak
10 száma; az Erdélyiektől meg-válva. — Nem fognánk-e, egygy illy nagy-számú Publikumban, Museumunknak leg-alább 4. 5. száz Olvasót találhatni? Nem várhatnánk-e, Nemzetünknek mostani állapottyában, midőn az Anyai Nyelvnek illendő betsülete, természeti méltósága, vissza-térni 's terjedni kezd; midőn
15 Magyarainknak tehetősb része, Hazájának szeretetét nem tsak szájában viseli, hanem munkásan, 's tselekedettel-is ki-mutattya; nem várhatnánk-e, mondánk, annyi (és olly tsekély) segedelmet, a' mennyi egygy illy tagadhatatlan-hasznú munkának el-kezdésére 's folytatására szükség-képpen meg-kívántatik? — Ezt
20 azonban tsak a' Jövendő fogja meg-mutatni. — Mí, mind-azon-által, változhatatlanúl el vagyunk tökéllve, hogy, ha tsak tíz Előre-fizetőnk lessz-is, igyekezetünkkel 's munkánkknak ki-adásával fel nem hagyandunk, a' míg leg-alább a' *második Kötetet* egészen közre nem botsátottuk. —

25 *K a s s á n*, Sz. Mihály' Hav. 21. napj. 1791.

*A' Magyar Museum'
Ki-adóji.*

a) Ipsi (Germani) quoties de vicina sibi gente, regioneque Hungara quidquam scribunt, aut proloquuntur, quam misere, quam praepostere, quam false, aut certe deprauate fere omnia! ut saepe ego, atque una mecum populares mei, cum Goettingae
30 magni nominis in Germania Professores audiremus, nos comprimere, ne in cachinnos effunderemur, necesse haberemus. *M A T T H I A S R A T H*, in suo Praenuncio Lexici Teutonico-Hungarico-Latini. 1787. — Ide tartozik az-is, a' miről *B Á R Ó T Z I S Á N D O R Úr*, (a' Magyar Királyi Test-őrző
35 Nemes Seregnél Fő-Strázsa-Mester) olly érzékenyen panaszolkodik. „Mindenkor vérzett a' szívem (úgy mond ez a' nagy-

érdemű Férjfiú) midőn az idegeneknek írásaiban, más Nemzeteknek tulajdonságairól, erköltseiről, vagy egyéb minémúségeiről, hosszasan, vagy rövidebben, szóllani láttam: a' magaméról, ellenben, mint valamely nem-létről (*non-ens*) még tsak emlékezetet sem találtam." (Lásd: a' *védelmeztetett Magyar Nyelv* 's a' t. *Bétsben*. 1790. a' 62. óld.). — Nem-de, ezt tapasztaltad te-is, kiki a' körülötted-történő dolgokra figyelmezní, 's tudományt, böltseséget, nem tsak egyedül a' *Corpus Juris*-ban keresni szoktál? kiki Nemzetednek hasznát, ditsősségét kedvelled, 's kárát, meg-aláztatását szívedre vészed? — De, nem-de! még 10 fájdalmasabb illetődéssel szemléled, midőn Hazádnak gyakorta éppen azon elő-kező Fijait, kiktől a' köz haszonnak munkás szeretetére méltán jó példát, 's gyengébb-tehetségű Polgártársaikra nézve világosíttást, segedelmet, várhatnál; midőn, 15 mondánk, éppen ezeket látod a' Deák Nyelvért leg-inkább 15 sopánkodni, és az Anyai Nyelvnek ki-miveltetését, 's lassanként a' köz dolgok' folytatására-való alkalmaztatását sürgető Hazafiakra, mint a' tudós nyelveknek ellenségire, vagy leg-alább országos dolgokhoz nem értő gyáva buzgókra, meg-vető szána-kodással tekéntení? — Kétség kívül: hogy, ha valaki azt akarná, 20 hogy a' Magyar Nyelv az egész Hazában most mindgyárt felvételödgység, lehetetlenséget kívánna; valamint-szintén, hogy, ha p. o. valamelyik Ns Vármegye a' Tót- 's Horvát-Országí Rendekhez már-is Magyarúl írna: azt senki helyben nem hagyhatná. Isméretes Magyar köz-mondás az, hogy lassan-járva 25 tovább juthatni. Soha sem jó a' hirtelenkedés; az erőszak pedig mindenkor ártalmas.

b) Hogy munkánknak 's igyekezetünknek ellenségei (ki-vált alattomban) nem lettek vólna, és még most-is nem vólnának: nem mondhattuk. Ezt azonban említés nélkül-is tud- 30 hatni. Hol, 's mellyik jó szándéknak nintszen ellensége?

c) Gróf SZÉTSÉNYI FERENTZNEK! — Nem kell olly név mellé *titulus*, mellynek tsupa említése tiszteletre gerjeszti az embert. E n n e k hallására, egy példás jó Hazafit képzél magának minden igaz Magyar; 's vígasztaló 35 örömet érez minden Magyar Író. Engedgyen az Ég Hazánknak sok illy Fiaikat!

d) A' Deák Nyelvnek tudása el-annyira szükségesnek ítéltetik a' tanúltságra, hogy e' nélkül a' *Tudós* névre senki számot sem tarthat. — Ez a' Nyelv, külömben-is már a' tökéletességnek 40

felső pontyára vitettetve lévén, és (mint holt nyelv) semmi viszontagságot vagy változást többé nem szenvedhetvén: mint egy mértékjek 's rámájok lehet minden élő nyelveknek. (Tapasztalhatni ezt egynehány, de valóban igen kevés-számú, Magyar 5 Írókban-is; kik, az igaz ékesen-szóllást a' Régiektől meg-tanulván, munkájikban jó *syntaxist* tartani, 's annak rendi szerént írni igyekeznek.) — Most annyival-is inkább szükséges ezen Nyelvnek meg-tartása, mint-hogy a' magunké nints-is még elegendő-képpen el-készítve. De hasznos leszen még akkor-is, 10 ha majd a' Magyart az egész Hazában el fogjuk-is terjeszthetni. Mert: (a' mint Gróf T E L E K Y J Ó Z S E F — Museumunknak egyik fő óltalma, 's ditsőssége — bőltsen éneklí)

„— — — A' ki Deák Nyelvet tanul,
Az más nyelvekhez-is jobb foganattal nyúl.
15 Mind azért, hogy itten a' szóllás' törvénnét
Tanulván, könnyíti más nyelvek' ösvénnét;
Mind pedig, hogy nagyobb része a' nyelveknek,
Vagy édes leánya, vagy sógora ennek.
Ebben kell tanulnod az ékesen-szóllást." 's a' t.

20 e) Lásd P L Á T Ó T, *T i m é u s b a n*, hol-ott a' Filozofiát a' Múzsák' Mesterségeinek, kalaúzzává teszi.

V.

TUDÓSÍTÁS.

A' Magyar Museumból minden 3-dik holnapban egy ekkora-nagyságú Negyed adattatik ki. Illyen *négy* Negyed *egy* Kötetet téssen.

25 A' M. Museumnak esztendei árra mindenestül (mind a' posta-pénzt, mind a' bé-kötésnek árrát belé-számlálva) 2. Rfor. és 40. kr. — Itt helyben, posta-pénz nélkül, 1. Rfor. és 40. kr. — Azokra nézve pedig, a' kik ezen pénzt előre le nem teszik, (v. nem *praenumerálnak*) minden Negyed 28. kr.

30 A' pénzt le lehet tenni minden K. P o s t a - T i s z t s é g n é l; Könyv-árros boltokban, Könyv-kötő, Kereskedő, vagy más illy-féle pénzt bé-szedő Uraknál; — a' kiknek-is ebbéli fáradságokért minden tíz nyomtatványra egyet reá adunk, 's postán a' többivel együtt ingyen meg-küldünk.

A' pénzt bé-szedő Urak méltóztassanak a' nállak le-téendő summát, az Előre-fizetőknek neveikkel egygyütt (mellyek-is az utolsó Negyedben mind ki fognak nyomtattatni) az itt-való Fő-Posta-Tisztséghez imilly titulus alatt bé-küldeni; *Incltyo Regio Postae Praefectoratus Officio Cassoviae pro Museo Hungarico.* — 5

Azok az érd. Hazafiak pedig, a' kik egyenesen mí-hozzánk akarnak írni: ne terheltesenek, leveleiket frankózni, 's a' borítottakra imezt írni: *A' Magyar Museum' Ki-adójinak Kassán.*

VI.

JELENTÉS KASSÁRÓL.

Az ide-való Magyar Társaság' Museuma érdemes Olvasói-10 nak tartozó tisztelettel jelentetik: hogy az e' folyó esztendőre járó, és még hátra lévő *Utolsó Negyed* a' jövő Decemberben fog közre botsáttatni. — Jövendőben, az Esztendőnek Negyedeihez képest, mindenkor a' harmadik holnapnak végével fog kiadattatni egy egy Negyed. — A' kik ezen munkát a' jövő 15 esztendőre magoknak jártatni kívánnyák, méltóztassanak annak egész esztendei árrát, úgymint (a' posta-pénzt, és a' bé-kötésnek árrát-is belé-számlálva) 2 Rf. 40 kr., a' jövő új-esztendőre *Kassára*, a' Kir. Fő-Posta-Tisztséghez bé-küldeni. Minden Posta-Tisztség tartozik azt el-venni, és oda *ex officio* által küldeni; 20 minthogy a' Fels. Kir. Kintstárnak-is része vagon benne.

VII.

TUDÓSITTÁS.

A' Magyar Museumból minden fertály-esztendőben egy ekkora-nagyságú Negyed adattatik-ki. Négy Negyed egy Kötet téssen.

A' M. Museumnak árra, egész esztendőre (mind a' posta-25 pénzt, melly minden nyomtatványért egy egész német forint, mind pedig a' bé-kötésnek árrát-is belé számlálva) 2. for. 40 kr. — A' posta-pénz nélkül ellenben tsak 1. for. 40. kr. —

A' pénzt le lehet tenni minden K. Posta-Tisztségnél; és mind azon érdemes Hazafiaknál, a' kik ebbéli fáradságokat 30 töllünk, sőt a' Köz-Jótól nem sajnállván, azt számunkra a' *Kassai Kir. Fő-Posta-Hivatalra* bé-küldeni akarják.

A' küldendő Levelek' borítottéjaikra tsak ezt szükséges fel-
írni: *Inclyto Regio Postae Praefectoratus Officio, pro Museo*
Hungarico. Cassouiae.

Hogy a' II-dik Kötetnek ezen utolsó Negyede ismét
5 valamivel későbbetskén készülhetett 's küldődhetett-el: azt a'
Redactor-nak hosszasb ideig tartó szükséges útazása okozta;
ki-is erről alázatosan engedelmet kér, ígervén, hogy késedelmes-
ségét máskor egyéb-képpen helyre hozandgya.

VIII.

A' M. Museumot Postán, Negyedenként, küldeni szándé-
10 kozván, bizonyosan reménylettük, hogy alkalmas számmal
leendenek, a' kik azt magoknak hozatni, 's olvasni fogják.
Az előre-fizető Urak' 's Asszonyóságok' betses neveiknek lajstro-
mából láthatni, hogy nem tsalatkoztunk-meg egészen remény-
ségünkben. De sokkal nagyobbra szaporodott volna még Olva-
15 sóink' száma, hogy-ha munkánknak előre-fizetendő árrát min-
den Posta-Hivataloknál le-tehették, 's Ezek, (mint az Újságo-
kért járó pénzt) hozzánk bé-küldeni akarták volna. Azonban,
ez az akadály-is el-hárított már a' Fels. Kir. Helytartó
Tanátsnak egy újjabban költt kegyes rendelése által; mellynek
20 annál bizonyosabb foganattyát reménylünk, mennél jobban meg
vagyunk győződve arról: hogy az érd. Posta-Tiszt Urak örömet
szolgálnak Hazájoknak.

Kérettetnek azok az Előre-fizető Urak, a' kik a' pénzt
mind eddig le nem tették, hogy azt mennél előbb bé-küldeni
25 ne terheltessenek. Nékünk itt mindent késszel kell fizetnünk;
és számtalan a' költségünk. Olly óltsó árrát szabtuk úgy-is
munkánknak, hogy az valóságos tsekélység; holott tsak a'
posta-pénz-is minden nyomtatványtól egy egész n. forint.

Több Ns Vármegyék — bőltsen által-látván, hogy az
30 illetén munkák az egész Nemzetnek javát 's ditsősségét tár-
gyozzák — — Tábla-Bírájik közül neveztek-ki némellyeket,
a' M. Museumért fizetendő pénznek öszve-gyűjtésére. Mí ezen
Ns Vármegyéknek ebbéli segedelmeskedéseket mély tisztelettel
's hál'-adatossággal említvén, bátorokunk, a' többi Ns Megyéket-
35 is hazafiúi bizodalommal kérni: méltóztassanak igyekezetün-

ket, mely egyedül a' Nemzet' hasznát tzeozza, hasonló készséggel elő-mozdítani.

Vagnak — fájdalom! — vagnak e' munkának ellenzői-is. Sajnállyuk, — de nem tehetünk rólla. Lehetetlen, és nem-is akarunk, mindennek tetszeni. Fel-tett szándékunktól, 5 valameddig Olvasóink lesznek, vagy valamely véletlen 's el-háríthatatlan akadályunk nem történik, el nem állunk. Tselekedettel kívánnók meg-mutatni, mely igaznak tartjuk S Z E N E K Ának amaz isméretes mondását: *Patriam prodere, nefas est; scelus contra, nolle, dum possis, illustrare.* 10

A' III-dik Kötetnek I-ső Negyede a' jövő Mártzius holnapnak végével fog el-készülni, és az Előre-fizető Uraknak megküldödni. Méltóztassanak tehát az esztendei summát, az az: 2. for. 40. kr., betses neveikkal együtt, hová hamarább bé-küldeni; hogy dolgunkat az Olvasók' számához képest intézhessük. 15

IX.

A' *Magyar Museum* iránt hozzám érkező számos levelekre külön-külön nem válaszolhatván, szükségesnek ítéltém, e' közönséges jelentést tenni:

Bizonyos okokra és tekéntetekre nézve — egynehány holnapok előtt arra határoztam vólt meg magamat: hogy a' 20 nevezett munkának további folytatását egy ideig el-halasszam.

A' kik tehát eddig magokat a' *Magyar Museum*ért jelentették, méltóztassanak a' további tudósíttásig várakozni. Ha ki pedig ne talán le-tett pénzzét előbb-is vissza-venni akarná, tessék nékie magát annál jelenteni, a' kinek adta. Azt azonban 25 én töllem igazsággal senki sem kívánhattya, hogy, minden hozzám jövő levélre felelvén, magamat a' posta-pénznek fizetésével terhellyem.

Kérettetnek ez úttal azok az egynehány Olvasók-is, kik a' tavalyi esztendőre még mind ez ideig sem fizettek-meg 30 egésszen, ne sajnállyák, azt, a' mivel tartoznak, bé-küldeni. —

Kassán, Juliusban, 1793.

A' *Magyar Museum*'
Redactora

16. B E S Z É D 1798.

(Töredék.)

— — „Mert valóban kényes a' Magyar Nyelv! olyan, mint ama' szabadon született, jól nevelt, és minden viszontagságai között-is ártatlanságban maradott szűz leány, a' kinek tiszta szelíd erköltse, 's ennek érzéséből származó nemes büszkesége, semmi erőszakot el nem szenved. Megnyerheted idővel és tetszésedre hajthatod nagyra-termett 's minden szépnek és jónak elfogadására alkalmas szívét, — ha illő módgyát tudod, és olly szerentsés órában születél, hogy ezt *tudhasd*: de, akárki légy külömben! e' nélkül ne járúlly hozzá, ne alkalmatlankodgyál rajta; mert szégyennel-teli kosarat nyersz!" a)

És hányan voltak még-is, hányan vannak ma-is, a' kik mind tsak jobbítani, mind tsak szebbíteni, mind tsak pallérozni, bővíteni, regulázni akarták 's akarják ezt a' nyelvet, — a' nélkül, hogy tudnák, miért? és miként?

15 Egyik — mivel oskolába járt, és írni 's olvasni tanúlt; mivel Magyarok között született 's neveltetett, Magyarok között él, magyarul szóll, és magyarul imádkozik, (ha imádkozik): elhíteti magával, hogy ő-is Auktornak termett, és — magyar könyvet ír! noha munkájának minden levelénn, minden lapjann, 20 sőt néha minden sorában, nyilván kimutattya, hogy talán még a' taníttója maga sem tudta: „mi légyen általlyában a' *stilus*? és mi légyen különösen a' *magyar* stílus?"

A' másik — nem tudván, mi vagyon 's mi volt-meg már régen nyelvünkben, vagy mire volna 's lehetne még ennek való- 25 sággal szüksége? új szókat kohol; 's azokkal, mint meg annyi drága kövekkel tzifrásván köntössét, úgy mutogattya elméjének sovány szüleményeit, úgy árúlly puszta műhelyében készült hitvány portékájit.

A' harmadik ellenben — másoktól koldúlt, Idegenből 30 hozott, szükségtelen szókkal, 's kifejezésekkel tarkázza, 's keveri

beszédit. Tudniillik: *magnum fecit, quod verbis Graeca Latinis miscuit!*

A' negyedik — valamivel jobbatkán írogathatván, keresve keresi a' különösségeket, 's úgy jeleskedik a' nevetséges ringyongy piperében. Vagnak pedig Olvasóji között olyanok, a' kik ezért tsudállyák, ditsérik, magasztalják. *Doctas posuisse figuras, laudatur.* Sőt talál ő Íróink' seregében még követőket-is! (mert ki utánn nem indul a' *servum pecus?*!)

Az ötödik — verset ír: *Quidni? liber et ingenuus!* 's látván, melly szabadon rakosgatták a' hajdani Rómaiak a' magok 10 szavaikat, vaktában és szolgálai módra követi, majmollya őket; 's nem nézi, nem láttya, melly igen nagy a' természeti külömb-ség a' két nyelv között; — 's jaj a' miénknek, ha valaha valamelyik nevezetesb Írónk példát-is adott effélékre! b)

A' hatodik és a' hetedik — grammatikákból grammatikát 15 tsinál: jó és igaz hazafiúi szándékkal ugyan, a' mint ők mondgyák; de, a' mint mí láttyuk, majd minden logika, és az *emberi* nyelvet közönségesen, a' *magyart* különösen vizsgáló, 's erős okokra támaszkodó philosophia nélkül, — rossznak, helytelenek állítván a' Magyar Írók' munkájiban mind azt, valami az 20 ő bomlott, üres és magában-is ellenkező theoreémájok' 's zavaros és theoriátlan szisztémájokkal meg nem egygyez. — 's a' t.

Látván a' jobb és tehetős, de bártortalanabb elme mind ezeket, 's a' többi temérdek sok, és szinte majd elháríthatatlan, nagy akadályokat meggondolván, — elszomorodik, kedvével 25 együtt letészi reménységét, bizodalját, 's hallgat; a' nemzeti nyelv pedig, mint valamely bitang jószág, illy szerentsétlen firkálók' tetszésére hagyattatván, napról napra fogyatkozik, kortsosodik, és még közönségesebben megvettetik, míg elvégre kihál! Ámbár hasonlíthatatlan szépségére 's felette ritka tulaj- 30 donságaira nézve, örök életre méltónak lenni látszik.

De bizzunk még-is; és ne tegyük-le mí soha reménységünket. Bizzunk, mondom, a' Magyarok' Istenében, 's mind annak gondviselő atyai jószágában, mind nemzetünk régi szittyá természetében; és gondollyuk-meg, hogy így volt ez minden 35 más népeknél-is, míg nyelveiket illő tökéletességre vihették, és a' tudományos kultúrában lassanként tovább haladhattak. Hidgyük inkább, és mondgyuk mink-is, a' bal szerentsével bátran küszködvn: *Fata viam invenient.* Mert tsakugyan igaznak tartom én-is, a' mit egy néhai bölts és örök emlékezetre 40

méltó jeles hazafi* gyakran vígasztalva 's vígasztalódva mon-
dott: hogy t. i. „a' míg sok rossz magyar könyv nem lessz, sok
jó sem lessz!”

A' nyelvet tsak nagy elmék vihetik nagyra; a' mint ezt egy
5 más érdemes Írónc) már régen és igazán állította. Az olyan
elmék pedig ritka virágok; 's nem teremnek, nem nyílhatnak
mindenütt, minden időben. Elég találtathatnék ugyan, még
ma-is, a' magyar kertben, — mert termékeny a' föld, 's
jó és tiszta a' levegője; de, minthogy nints gondviselő kertész,
10 alig kezdenek fakadni bimbójikból, már ki kell veszniek a'
hidegben.

A' mi pedig ama' szerentsétlen újítottok' 's pallérozókat
illeti: ismérjük-meg és ditsérjük benne a' jó igyekezetet! 's
hasonló szívességgel viszontagolván ebbéli szándékjokat, javaly-
15 lyuk nékik, (a' magok saját hasznokért, és a' hazai nyelv-
nek ditsősségeért, bévehetik tanátsunkat) hogy, minekelőtte
tanítottani akarnának, tanúlyanak! és, könyveket írni szándé-
kozván, vegyék észre legalább azt, hogy nem minden könyv,
nem minden firkálat nyomtatni-való! 's hogy a' beszéd- és írás-
20 beli neveléses tzifrátkodás, a' szótsigázás, a' különösködés, az
ízetlen versfaragás, 's egyéb ilyenféle haszontalan szeles erőlkö-
ködés — az értelmes Olvasónak szeméiben nem egyéb, hanem
tsak olyan elrejthetetlen 's tagadhatatlan természeti bélyeg,
melly által a' lelketlen Írók önnön magok elárúlyák szárnya-
25 szegett elméjek' tehetetlenségét; a' nevetésre vagy boszszonko-
dásra fakasztott igaz Költővel pedig azt kérdeztetik:

*Quis expedit psittaco suum XAIPE,
Picasque docuit, verba nostra conari?*

holott, a' mi rosszabb, Magyar-Országban (mert a' gazdagabb,
30 tehetősebb birtokos úrnak többnyire más-nemű 's még kisebb
kitsinységekre kell a' pénz) tsak azt sem felelhetik mentségekre:

*Magister artis, ingenique largitor
Venter, negatas artifex sequi voces!*

De térjünk-vissza, 's hagyjuk oda mí most mind ezeket.
35 Majd elragada magamat-is a' buzgóság; holott kedvetlen a'
tárgy, és az igazat (noha tsakugyan ki kelle már egyszer valaki

* Gróf idősb RÁDAY Gedeon.

Bécsben. 1798.
(Tördök.)

— „Mert valóban kényes a Magyar nyelv! olyan, mint
ami példán püteltek, jól nevelt, és minden vízpontosságai között is
irratlanosigba maradt jár leány; kinék tipte, ^{pedig} ekkor; csak
irratlósággal pármere némes büfakodás, semmi erőszakot el nem enged.
Magyaroktól idővel is teljességre hajtható nagyra termetű és minden
péjakk is jönnek elfogadására alkalmasok püvel, — ha illék ~~idő~~ ^{idő}
gyűt tudod, is oly peraccsá válnak püellettél, hogy ezt tudhass: de,
akárki legyen külömben! a nélkül ne járulék hozzája, ne alkalmas.
Lentodgyjék rajta; mert pügyancs-telék kosszat kapja!” ~)

És hányan voltak még is, hányan vágynak ma is, a kik mind
csak jobbitteni, mind csak jobbitteni, mind csak pallerozni, bösítteni,
regullani akarték és akarják ezt a nyelvet, — a nélkül, hogy tudák,
mihént ~~az~~ ^{az} miért? és mihént?

Égyjék — mivel iskolába járt, és imi ^{is} olvasni tanult;

által mondattnia) nem örömet hallják; 's egyenességet talán még azok a' jobb elméjű hazafiak-is vádolhatnak, a' kik itten tellyességgel nem értetődhetnek, de amazoknak még-is — tsalatkozásból-e, vagy felettébb való jóságból, szívbéli gyengeségből? — olly hamar és olly könnyen párttyokat fogják; 5 meg nem gondolván, hogy nints drágább és félythetőbb kintsünk ősi szép nyelvünkén! — —

Ezen legfőbb, legszentebb örökségünkről, és ennek mostani 's jövődöbéli sorsáról, azaz, nemzeti nyelvünk' előmenetelének szembetünőbb akadályairól, emlékezvén 's tanátskozván ma- 10 gunk között: szóllyunk itt most inkább ama' jobb, ritkább, tehetősb, és még-is henyélő elmékről, — azokról az ifjabb életkor' sziklás tengerének veszélyeiből biztos partra jutott, 's a' tudományok' gazdag országában találtt kintsekkel rakva rakott kamarájokban titkon gyönyörködő fősvény hazafiakról, a' kik- 15 től, minthogy legtöbbet tehetnének 's legjobban használhatnának, méltán legtöbbet várhatnánk minden tekintetben. Nem lehetne-e, vallyon, Ezeknek egynehány szóval eszékbe juttatnunk ebbéli kötelességeket? Nem kellene-e, nyilván megmondanunk, hogy ők szinte olly nagyon, és talán még nagyobbban 20 vétkeznek a' Haza ellen, mint azok az elfajúltt haszontalan fiak, a' kik, megvonván külső vagyonyyokat a' közjótól, egyedül tsak magokért és magoknak élnek? . . Mert, ha ők sem igyekeznek, tehetségeikhez és környüállásaikhoz képezt, használni Hazájoknak: miként panaszkodhatnak mások ellen? miként 25 vádolhattyyák azokat rossz polgárságokért?

Mennél nagyobb és ritkább talentommal birunk, (ha birunk;) mennél nagyobb, mélyebb, több és jelesebb ismereteket szerzettünk: annál többel tartozunk a' Hazának, mellynek kebelében származtunk, neveltettünk, és ezen értékeinkhez 30 jutottunk; annál többel tartozunk általlyában az egész emberi nemzetnek 's társaságnak-is, mellynek (akárhol születünk, akármely országban, 's akármelly időben élünk) mindenütt és mindenkor tagjai, részei vagyunk. Tsak a' jó ember jó hazafi; 's tsak a' jó hazafi betsületes ember! 35

„Szép hírre, nagy névre, illő jutalomra vágysz?” — Érde-
meld-meg! Annak idejében önként fog jöni; ha *most* nem,
máskor, későbben, halálad után! . . .

„Mi hasznod benne, ha egyszer megholtál?” — Ha ezt
kérded, oh Magyar! nints beszédem veled. Nem vagy méltó, 40

's nem-is juthatsz soha ditsősségre, ha ditséretre vársz. A' leg-
szebb, legillőbb jutalom pedig — szívedben van! munkádnak
eggyetlen egy méltó bére (valamint az igaz nyúgodalom és
boldogság) ottan vagyon. Balgatagság, másoktól várnod, másutt
5 keresned, a' mit magadban, 's egyedül tsak magadban, talál-
hatsz-fel.

„Nem érsz reá? más dolgaid, szükségesebb foglalatosságid
vagynek?” — Ha úgy van: nints mit felelnem. Te tudod, te
látod, és te érzed legjobban, mire vagy alkalmas, mire érkez-
10 hetel, és mit tehetsz, mindenre tekintve. De jaj néked, atyám-
fija! ha — nem lévén olly szoros és elkerülhetetlen állapotba
helyeztetve, melly egész idődet megkívánnyá — eggyik leg-
szebb és legszentebb kötelességednek tellyesíttésére nem érkezel;
ha éppen arra, a' miben, tehetségeidhez 's környűállásaidhoz
15 képest, talán leginkább mutathatnád, 's kellene mutatnod,
hogy ember vagy, hogy társaságban élő ember vagy, — nem
lelsz időt!

„Hijába' van fáradságod? haszontalan, sikertelen minden
igyekezeted?” — Ne hidd ezt, barátom! Valamint a' természet-
20 nek hármass országában soha semmi el nem vész, el nem enyészik,
ámbar, formájára nézve, szünetlenül újul és változik minden;*
úgy az erköltsi Világban sem veszhethet-el semmi. Nem lehet azért
foganatlan a' te igyekezeted, 's munkálkodásod-is. Vesd-el a'
jó magot, a' míg ideje van; nem eshetik mind kősziklára. Arról
25 se aggódgyál, mellyik tavasszal fog kikelni veteményed, 's
mikor fog gyümölsöt hozni. Valaha valamikor tsak el kell
jőnie az aratás' idejének; mert ez a' természetnek szokott rendi,
megváltozhatatlan örök törvénye! 's akkor megköszönik majd
szorgalmatosságodat — Azok, a' kiknek használtál; valamint
30 te most áldanád, és még tellyesebb, még lángolóbb szívvel
ditsőíttened velem egygyütt atyáink' hamvát, ha jobban gon-
doskodtak volna, e' részben-is, maradékaikról. (Mert nemzeti
nyelvünk' elhagyatásának szomorú következesi megszámlál-
hatatlanok; azonn kívül, hogy soha többé helyre nem hozat-
35 tathatnak tökéletesen, akár mint igyekezzünk, akár mint ipar-
kodgyunk!)

Az akadályok' sokaságától elijedni, nem nagy szívnek,
nem bátor léleknek tulajdona. Mennél nagyobb a' szükség.

* Omnia mutantur: nihil interit. Ovid. Met. XV.

annál szükségesebb a' segítség. Soha sem volt olly nagy, soha sem volt olly tsudára- 's tiszteletre-méltó a' hajdani Római Tanáts, mint a' Kánnai veszedelem utánn! *d)*

„Úgy de, jó igyekezetedért, nehéz és költséges fáradozásidért, köszönet' 's jutalom' helyében háladatlanságot látsz; 5 nyugodalmadat háborgattatod; irigy, árulkodó, hazug és gonosz ellenségeidtől rágalmaztatást, kárt kissebbséget tapasztalsz; polgártársaidtól, Hazád' saját gyermekeitől, ezer meg ezerféle bajt, akadályt, gyűlölséget, üldözetet szenvedsz?” — Szomorú és tagadhatatlan igazság; terhes és méltatlan állapot! Úgy 10 van; és ez az, a' mi leginkább érdekl, búsíttya, keserítti a' jó hazafit; ez az, a' mi leginkább hátráltathattya feltett szándékának tellyesíttésében. De, minthogy tulajdonsága az állhatatosság-is, — nem hagygya-el azért erköltsének szokott ösvénynyét; kezdett pállójának bármi nehéz, bármi bajos és veszélyes úttyát. 15 És annál nagyobb az érdeme! mellyet, előbb vagy utóbb, valaha majd tsakugyan meg kell ismérnie mindeneknek. Hány régi jeles embert, ditső nagy férjfiút, nem tisztelünk és tsudálunk mí, hányat nem áldunk ma, kit az idejebéliek gyűlöltek, rágalmaztak, 's átkozva üldöztek?! *e)* 20

Nézd-el, kérlek! nézd-el rendre bár a' legjobb, legbölcsebb és igazabb embereket, a' Világnak 's hazájok' népének legnagyobb jóltévőjit, — akármelly országban, akármelly időben. Többnyire mind szenvedtek; többnyire mind szerentsétlenek voltak. 25

Íme Görög-, és Ángol-Országoknak eget, földet, poklot megjáró 's előnkbe terjesztő legfőbb Poétáji, az Isteneknek ama' 30 belső, meghitt baráttyai, — szűkölködő-szegénységben töltik elhagyatott, gyámoltalan, vak öregségeket. *f)* A' Történetíróknak fejedelmei, ők, a' kiknek halhatatlan etsettyek nélkül a' régiségnek olly sok virágzó népei, olly sok hatalmas és büszke királyjai, vezérei, 's más nevezetes bajnokai, most talán ismétretlenek 's az örök feledékenységnek mély és dísztelen homállýában eltemettetve volnának, — számtalan sok fáradozásik szenvedéseik utánn idegenbe üzettetnek, 's nem találnak végre 35 tsak annyi helyet-is hazájok' földén, hol hamvaik nyughassanak. *g)* Szokrates, a' tökéletes jósnak 's szelíd böltséségnek, — Szokrates, az emberi 's polgári munkás erköltsnek szóval és tselekedettel tanított mestere, hazája' törvényeinek nevében halálra, méregre ítéltetik. Tullius, az emberi nyelv' tsudatévó 40

hatalmának első, elérhetetlen példája, 's a' hajdani Világ' szabad aszszonyának újra-szülő atya — bújosni megy, 's egy háladatlan gyilkosnak kezére jut. A' setét homályba merültt déli Európának felderítője* éjszakon hal-meg. A' Napnak megállítója** tömlőztre, a' föld' más felének felkeresője lántzra verettetik, és az ő általa feltaláltt Új-Világ másnak nevére neveztetik! . .

Illyen embereket illyen sorsra jutni, az Igazakat így szenvedni, a' gonoszokat ellenben diadalmaskodni látván — nem tagadhatom, hogy a' mennyei Gondviselésnek úttyaínn bámúlnom kell! De ha, veszni tértt hazája' szabadságát fellyül nem élhetvén, haldokolva kérdezi ama' Szerentsétlen:

*Mi vagy te, Erkölt's? nem csupa név, üres
Szó, hang? Igazság! balgatagok' süket
15 Bálvánnya? Természet! hol a' te
Isteni rended, örök hatalmad?*

vérzik a' szívem szomorú kérdésire. Mert *Brútus* — panaszolódik! *Brútus*, a' maga' saját nemes erkölséről, lelki jóságáról, és a' Mennybéliek' igazságáról 's böltsességéről kételkedik! . . .
20 Mély megilletődéssel szemlélem mellette ledőlni baráttját-is, Róma' jobb fijainak utolsó példáját! 'S könyvekre fakadva fordulok-el Utikától; mert ah! dákos villog *Cátó'* kezében-is! . .
Sír bennem a' lélek, látásokra. Mitsoda férjfiak tántorodtak-meg! mitsoda magasságából estek-le az emberi tökéletességnek! . . .
25 De még inkább szánakodom hazájokonn, mellyet utolsó szükségében hagytanak-el. Ki fog *ezenn* segíteni, ha *ők* kétségbe esnek?!

Nem, oh Nemzeteknek gondviselő Ura! nem lehet zúgóldnom végzéseid ellen. Adtál te mindent az embernek: ész, 30 erőt, szabadságot, megmérhetetlen foganatú tehetséget. Ha *akarni* nem tud, méltán bünteted! 'S látom-is már előre, mint fog heverni a' porban, mint fogja koldúlni *Nerónak* kegyelmét (hogy — élhessen!) Azoknak elvetemedett onokája, a' kiknek hajolhatatlan büszkesége kis ideig sem tűrhette *Czézár'* szerentséjét! . . Látom előre, mint fogod büntetni magát-is azt a'

* Descartes.

** Galiléi.

Világ' nyomorgatására épültt iszonyú várost, hogy visszaéltt hatalmával; hogy a' népeknek és királyoknak (holott jóltévők lehet vala!) igát vetett a' nyakokba . . .

Le fogsz egykor alázatni te-is, eltévelyedett kegyetlen Város, mely most, annak véres nyomdokiba hágván, Európá-
nak szabad népeit fegyvereddel rontod; 's tsalárd szavaiddal hitegetvén a' Világot, fellyebb akarod emelni részegségben kevély fejedet Jupiter' váránál! Úttyába léptél a' természetnek, vakmerő nép! 's szentségtörő karokkal háborgatod tsendes munkálkodásában; mert a' szabadságnak szent itala helyett
szédítő maszlagot vettél. Vásárt indítottál másnak javaiból; 's kotzkára vetted annyi századok' tapasztalásának, annyi nagy szerentsétlenek' sok szenvedésének örök békességet 's köz boldogságot ígérő egy gyümölttsét, a' *tudományt* és *erköltsöt*! . .
De tetézd bár szünetlenül vétkeidnek rettenetes halmát; igye-
kezz' bár visszadönteni a' Világot elébbi komor éjjelébe: tsak a' büntetést sietteted. El fog érkezni (ne legyen kétség benne!) el fog érkezni néked-is az ítélet' napja; fel fog támadni megént, annak idejében, a' letapodott emberiségnek megváltója, 's gyökerestől ki fogja vágni vérbe-merültt gyümöltstelen fátat,
mellyet iszonyú bálványodnak rabkézzel ültettél. h) Nem, nem lehet foganatlan a' nemzetek' átka! 's nem eshetnek mind kétségbe a' Világot fenntartó, országokat 's fejedelmeket egyaránt és egyedül boldogítható Szabadságnak igazabb barát-
ti! — — —

25

Ha azért Ezeknek számában kívántok lenni tí-is, oh Hazámnak elmésebb, tanúlttabb fiai! ti, Nemzetet és Királyt együtt szerető, egyaránt szolgálható, bölts Magyarok! fogadgyátok-el tisztelő polgártársatoknak serkentő kérését, 's vessetek már valahára véget a' soha ki nem menthető hallga-
tásnak!!

Ne úgyellyünk, oh Barátim! ne úgyellyünk a' háladatlanokra. Irígyeinket, rágalmazóinkat vessük-meg; vagy-is inkább szánakodgyunk rajtok. A setétben lappangó kémektől 's álnok és gonosz tzimboráktól őrizkedgyünk; 's egyéb ellenségeinkkel
keveset gondolván, járjunk az egyenes útonn. Szolgállyunk hív szívvel Hazánknek, Nemzetünknek; és, ha lehet, tegyünk jót amazokkal-is. Hadd gyűlöllyenek ők azonban, hadd átkozzanak bennünket: vak indulattyokat követvén, nem tudgyák, mit tselekesznek. 'S nem-is az ő vélekedésektől függ a' mí

betsületünk, maradandó igaz ditsősségünk! Ha pedig, tsakugyan, el nem kerülhetnők a' gonoszoknak ál keleptzéjeket; ha, minekelőtte pályánkat végig futhatnók, 's hazafiúi munkálkodásunk' tárgyát elérhetnők, tsakugyan el kellene esnünk: emlékezzünk-meg Szokrates' poharáról! 's mennyünk nyúgodtt lélekkel ama' jobb Világra, hol (a' mint hitünk tarttya) számot kérnek ugyan, de igazán-is ítélnek tselekedeteinkről. Üssön akármikor ama' nagy óra, a' mellyet, halandók lévén, el nem kerülhetünk: ha híven eljártunk hívatalunkban, eleget 10 éltünk!

Jegyzések.

a) Lásd az Előbeszédet Ányos Pál' munkájiban, mellyeket azon esztendőben (1798) adtam-ki Bétsben.

b) Akkor t. i., mikor járatlan, útonn indulván, új ösvényt 15 kell vala törnie a' Magyar Parnasszusra. Idővel megismérte és bőven ki-is pótolta ebbéli hibájit.

c) Bessenyei György. Ezen érdemes hazafinak hasznos igyekezeteiről 's buzgó fáradozásairól bővebben szóllottam a' Kassai Magyar Múzeumban, már 1788-dik esztendőben.

20 d) Après la bataille de Cannes, il ne fut pas permis aux femmes même de verser des larmes. Le Sénat refusa de racheter les prisonniers, et envoya les misérables restes de l'armée faire la guerre en Sicile, sans récompense ni aucun honneur militaire, jusqu'à ce qu'Annibal fût chassé d'Italie. Il alla au-devant 25 de Varron et le remercia de ce qu'il n'avait pas désespéré de la république.

Ce n'est pas ordinairement la perte réelle que l'on fait dans une bataille (c'est-à-dire, celle de quelques milliers d'hommes) qui est si funeste à un état; mais la perte imaginaire et le 30 découragement qui le privent des forces mêmes que la fortune lui avait laissées.

Montesquieu.

e) Clarus postgenitis: quatenus, heu nefas!

Virtutem incolumem ordimus,

35 Sublatam ex oculis quaerimus invidi.

Horatius.

Szomorú, de egyszersmind vígasztalható, és az emberi természetet bizonyos tekintetben szinte ditsóítható igazság, hogy a' kitsinyek és gyávák a' na[gyo]t, az ostoba kevélyek az értelmest, a' gonoszok a' jót — sehol sem szenvedhetik, mindenha gyűlölik, üldözik, rágalmazták, kissebbítettik; a' tehetős, 5 bölts, igaz és jámbor lelkek ellenben, mindenütt és mindenkor betsülik, tisztelik, szeretik egymást.

f) *Homerus* és *Milton*. — *Cervantes*, *Camoens*, *Dante*,* *T. Tasso*, *Vondel* (a' Hollandiai *Shakespeare*) a' Nagy *Corneille*, 's több mások, hasonló példák. *Osszián*-is vak és szerentsétlen 10 volt agg öregségében; 's talán még boldogtalanabb mind ezeknél! mert nem tsak élete' szerelmes párját 's egygyetlen egy gyermekét, a' bajnokok' díszét és példáját; nem tsak vitéz társait, atyafijait, mindennemű baráttyait, rokonit és kedveseit, hanem hazájának végső romlását, 's elkortsosodott, lenyomat- 15 tatott népének veszedelmét-is fellyülélte. Elvégre utolsó öldöklő fájdalmában, halhatatlan ditsósságú édes atyának sírjához vezettette magát, szívszakadva reá dőlt, 's úgy adta ki lelkét . . .

g) *Herodotus*, *Thucydides*. Nem igen jobb sorsa volt *Xenophonnak*-is; mert ő-is elűzetett hazájából, minekutánna 20 tiz ezer Görögöt az ellenség' kezétől megmentett, 's hazájába visszavezérlett volna.

h) Íme, alig múlt-el azólta tiz esztendő, és ezen jövendőlésnek nagyobb része már bétellyesedett. —

Ezt a' jegyzést, a' többivel egygyütt, 1808dik esztendő 25 ben tettem, ... t toldom. . . . .
 . . . . . orú' további foly-. . . . .
 . . . . .

* *Alighieri Dante* maga mondattya magáról, *Paraditsomának* XVIIIdik énekében: 30

Tu lascerai ogni cosa diletta
 Più caramente; e questo è quello strale
 Che l'arco dell' esilio pria saetta.

Tu proverai sì come sa di sale
 Il pane altrui, e com' è duro calle 35
 Lo scendere e 'l salir per l'altrui scale!

IDEGEN NYELVŰ IRATOK

17. [MENTŐÍRÁS A NÁDORHOZ]

Durchleuchtigster Erb-Prinz!

Erz-Herzog und Palatin!

Gnädigster Herr!

Dem 5-ten dieses Monats kamen zwey Deputirte des hiesigen Stadt-Magistrats zu mir, als dem Redacteur und Herausgeber der ungarischen Quartal-Schrift Magyar Museum und zeigten mir ein de dato 19^a Februarii anni currentis N° 4503 erlassenes hohes Statthalterey-Decret vor, wovon ich hier sub *A* eine Copie unterthänigst beyschliesse, und Kraft dessen den erwähnten Stadt-Magistrat aufgetragen wird: alle die noch bey dem Herausgeber vorfindigen Exemplarien von dem 1-ten Heft des 2-ten Bandes besagter Quartal-Schrift zu confisciren, und dann auch zu untersuchen, ob und von wem dieselbe vorgeschriebener Weise zensuriret worden sey.

Erstaunt über diese unerwartete Procedur, noch mehr aber über den Inhalt des oben zitierten hohen Decrets, vermög welchem in dem besagten Hefte mehrere zur Empörung reizende und der öffentlichen Ruhe nachtheilige Schriften enthalten seyn sollen, gab ich Redacteur den eingangserwähnten zween Stadt-Deputirten die hier sub *B*. in echter Abschrift beygeschlossene Erklärung, worinn die unwiderlegbaren Bewegursachen meiner Weigerung enthalten sind; — Einer Weigerung, die in allen Natur- und Zivil-Rechten gegründet, und bloss auf die bis zur weiteren hohen Anordnung verschobene Verabfolgung meines rechtmässigen Eigenthums beschränket ist, und die gewiss auch von Er. Königl. Hoheit gutgeheissen werden wird, sobald hochdieselben die Veranlassung und die Umstände gnädigst einzusehen geruhen werden. Ich eile demnach, solche Er. Königl. Hoheit hiermit gehorsamst und in möglichster Kürze darzustellen; in so ferne man sich nämlich bey einem Gegenstande von solchem Umfange und solcher Wichtigkeit kurz fassen kann, ohne ihn in dem gehörigen Lichte und Gesichtspunct zu zeigen versäumt zu haben.

Voll Zuversicht mit dem Bewusstseyn eines ehrlichen Mannes, eines gerechten und rechtschaffenen Staatsbürgers, der in seinen Unternehmungen fast sich selbst vergessend, nichts als das Wohl und den Ruhm seines Vaterlandes vor Augen hat, mit diesem Selbstgefühl und Vertrauen wende ich mich an E. Königl. Hoheit, und bitte um die Gerechtigkeit, welche mir und jedem anderen in meiner Lage widerfahren muss und nicht versagt werden kann.

Grosser, erhabener Prinze! Zweymal hatte ich die Ehre E. Königl. Hoheit persönlich zu sprechen und näher kennen zu lernen. Aber unendlichenmahl und mit dem innigen Gefühl eines Patrioten freüete ich mich der glücklichen Wahl meiner Nation, die Sie, gnädigster Prinze! auf ihre Spitze, auf den ersten Platz nach ihrem geliebten König aus freyem Antriebe gestellt hat. Denn ich erkannte Ihre hohe Bestimmung, und sahe schon im Geiste vor, welches Glück, welche Wohlthaten wir einst von einem Prinzen erhalten würden, der ein gütiger Menschen-Gott von vielen Millionen zu werden so grosse Anlage hat. Und sollte ich nun nur einen Augenblick anstehen können, mit der vollkommendsten Gewissheit zu erwarten, dass mir unter Ihrem und der Gesetze mächtigen Schutze kein Unrecht geschehe? Sollte ich überhaupt glauben können, dass in diesem wahrlich nicht mehr so finsternen Lande, im einem ziemlich wohlgeordneten Staate, die Ehre, die Sicherheit der Person und das Recht des Eigenthums mitten im Frieden so leicht in Gefahr kommen, so leicht verletzt werden könnte? Nein, Gnädigster Herr! kein Zweifel findet hier statt, und schreite nun näher zum Zweck.

Es ist hier nicht um das einzige, der hohen Landes-Stelle so gefährlich und gehässig dargestellte Heft unsers Journals zu thun. Nein, es ist hier die Frage von der Vernichtung oder ferneren Existenz des ganzen Instituts. Es ist die Sache der gesunden Aufklärung, der Vaterländischen Sprache und Litteratur, und jene der Pressfreyheit, welche doch der allgemeine Wunsch und der schon vor drey Jahren durch ein wirklich bestehendes Gesetz ausgedrückte Wille der Nation und des Königs ist; und es ist endlich die Sache meines eigenen politischen Daseyns, welche hier in der Frage steht.

Das Institut, oder die aus einigen Freunden der national Sprache und Litteratur bestehende Gesellschaft, welche die

Quartalschrift Magyar Museum herausgiebt, besteht schon seit dem Jahre 1788. Den Plan davon habe ich Redacteur schon unterm 5-ten Maii 1791 zu Folge eines hohen Decrets vom 5-ten April des nämlichen Jahrs N° 5494 mittels der hiesigen königl. Kameral Administration einer hochlöblichen Landes- 5 Stelle einsenden müssen. Da nun dieser Plan den ganzen Endzweck und die Einrichtung dieses periodischen Werks enthält, so nähme ich mir die Freyheit denselben hier mit abermal gehorsamst sub C beyzuschliessen.

Das Heft, welches, wie wir hören, durch das löbliche 10 Sároser Comitát angegeben und in dem jetzigen Zeitlauf so gehässig dargestellt worden ist, und nun confiscirt werden soll, ist

1° mit der Approbation der Censur,

2° schon im Jahre 1790 gedruckt, und

3° in Ungarn sowohl, als Siebenbürgen überall öffentlich 15 verkauft worden.

Die Beweise ad 1um sind hier sub D et E gehorsamst beygebogen. Ferners auch aus dem Dato der Herausgabe des in Frage stehenden Hefts sub F erhellet es, dass dasselbe nicht erst im Jahre 1792, als die Exemplarien den Praenumeranten 20 mit der Post zugesendet zu werden anfangen, gedruckt worden sey. Nur, da von den in ziemlich grosser Anzahl gedruckten Exemplarien noch eine starke Quantität übrig war, so fingen wir den Jahrgang damit an, und liessen nur das nicht mehr passende Titelblatt umdrucken. Ja eben dieses Heft diente 25 auch zum Beyspiel bey dem obangebogenen Plan als wir um die a. h. Erlaubniss baten und sie auch erhielten, dass Journal für die Zukunft mit der Post versenden zu dürfen. Sonderbar, und des Nachdenkens werth ist es dem nach, dass ein in sich und besonders zu seiner Erscheinung unschuldiges und durch 30 so lange Zeit von allem verdachte freyes, ja, ich kann sagen mit ungewöhnlichem Beyfalle aufgenommenes Werk, erst nun im 4-ten Jahre als gefährlich und ruhestörend angegeben wird.

Ganz klar und zuverlässig wahr ist es also, dass ich bey der Herausgabe dieses Hefts, so wie überhaupt des ganzen 35 Werks, nicht geföhlt, wider die Censur-Vorschrift nicht gehandelt, am wenigsten aber eine üble Absicht gehabt habe; und mir folglich die noch übrigen Exemplarien keines wegs ohne Ersatz confisciret werden können, ohne, dass mein rechtmässiges und wahrlich in jeder Rücksicht nur zu theüer 40

erworbenes Eigenthum — welches doch in jeder bürgerlichen Gesellschaft heilig und unantastbar seyn muss, — mit nicht geringem Nachtheil der allgemeinen Sicherheit verletzt würde. Mit Vertrauen auf die Rechtmässigkeit meiner so beschaffenen

5 Sache, verlasse ich mich gänzlich auf die hohe Weisheit E. Königl. Hoheit, und auf die Gerechtigkeitsliebe einer hochlöblichen Statthalterey. Ich bin überzeugt, dass hochdieselben unterrichtet von der wahren Beschaffenheit der Umstände es nicht zulassen werden, dass irgendein — ihrer Leitung anvertrauter Staatsbürger ohne Ursache gekränkt, um so weniger,

10 dass er für seine dem Vaterlande geleisteten Dienste — die mögen nun noch so unbedeutend scheinen — übelbelohnet und wegen seiner auf das allgemeine Wohl abzweckenden Bemühungen verfolgt werde.

15 Ich kann jedoch nicht umhin E. Königl. Hoheit in aller Demuth zu bitten, hochdieselben geruhen mir hier bos eine Frage und Bemerkung noch zu erlauben; eine Frage, welche das Wohl meines Vaterlandes erheischt, und eine Bemerkung, welche, wie ich glaube, auf die allgemeine Erfahrung gegründet

20 ist. Gesetzt: es wäre wirklich ein oder das andere in dem oftbesagten Heft enthaltene Stück dermal nach den so sehr veränderten Zeitumständen anstössig oder einer Missdeutung fähig, sollte es — selbst dann — nicht vortheilhafter, nicht den Grundsätzen der politischen Freyheit (ohne welche doch keine Nation

25 frey, keine Staatsverfassung gut, wohlgeordnet und sicher genannt zu werden verdient) sollte es diesen Grundsätzen nicht angemessener seyn, nach dem höchstweisen Urtheile, erhabenen Beyspiele und ausdrücklichen Willen selbst eines Josephs, mit einem solchen Hefte Nachsicht zu haben und es

30 ungehindert an die Praenumeranten abliefern zu lassen, als es wegen etlichen übel auslegbaren oder etwa auch hart klingenden Stellen gewaltsam zu unterdrücken, den Lesern sowohl als den Herausgebern ihr Eigenthum zu benehmen und doch durch ein solches Verboth erst das Publicum aufmerksam und neugierig

35 darauf zu machen? Es ist ja bekannt, und unendlichemale durch den Erfolg bewiesen worden, dass gewaltsame Mittel bey dergleichen Gegenständen nicht taugen, dass der Zwang zweckwidrig ist und immer eine contraire Wirkung hervorbringt. Auch der gegenwärtige Fall hat es hinlänglich und mehr als

40 zur Genüge bewiesen. Als sich das Gerücht verbreitete, dass

das obenbenannte Comitatz auf die Denunciation eines gewissen Mannes es für gut gefunden und beschlossen habe das Ungarische Museum höheren Orts anzugeben, und dessen Unterdrückung zu verlangen, so hielt man es Anfangs für erdichtet und lächelte darüber. Denn, das es in unsern Tagen dahin kommen sollte, die Unterdrückung eines Werks zu begehren, das schon seit mehr als fünf Jahren heftweise gedruckt, überall öffentlich verkauft, allen Freunden der vaterländischen Litteratur in Ungarn und Siebenbürgen, wenigstens dem Namen nach längst bekannt wäre; eines Werks, zu welchem Männer von jedem Range und Religion, ausgezeichneten Verdiensten und allbekannter Rechtschaffenheit, Männer über allen Argwohn erhaben, mit Unterschrift ihres Namens Beyträge lieferten, die Wirklichkeit eines solchen Begehrens wollte niemanden einleuchten. Als nun aber dieses Gerücht sich mit dem Beysatze erneuerte und bestätigte, dass das in Frage stehende 1-te Heft des 2-ten Bandes wirklich angegeben sey, und dem Scheine nach verbothen werden könnte, da erwachte die Neugierde allgemein. Selbst diejenigen, die sonst eben keine grosse Freunde der Lectur sind, wollten es lesen. Diejenigen hingegen, denen das Werk schon vorher neher bekannt war, nahmen es abermal zur Hand. Sie lasen und dachten nach, fanden aber nichts, als sub N° XII. eine bereits im Jahre 1789 geschehene und im 1790. öffentlich gemachte, desswegen jedoch keinerdings strafwürdige Profezeihung, dann sub N° XIII. Klagen mit Freüde und Besorgniss vermischte, aber doch nicht durch harte Worte ausgedrückte Klagen zweener, etwas freyer athmenden, vielleicht durch den Strom ihrer gereizten Empfindungen fortgerissenen, aber auch da zur Eintracht, Vorsicht, und echten, wahren Vaterlandsliebe ermahnenden und von jeder Uebereihung abschreckenden Dichter; deren manche Ausserungen freylich dermal, bey kälterem Blute und reiferem Verstande, selbst ihnen schief und einseitig scheinen müssen, welche jedoch durch die damalige allgemeine Stimmung der Gemüther, ja selbst durch die noch herrschenden nicht so läuterten Begriffe von Recht und Freyheit allerdings zu entschuldigen und zugleich von der Art sind, dass sie das löbliche Comitatz nicht meynen konnte. Dieses fand man in den denuncirten 2 und respective 3 Stücken. Und es wäre auch wahrhaftig zu streng und unbillig, einen andern Sinn darinn zu suchen und finden zu wollen. Man dachte also nach, und

sah allgemein, dass der ohnehin schon zu sehr und vielleicht mehr als in irgend einem andern Europäischen etwas civilisirteren Staate eingeschränkten Denk- und Druckfreyheit in unserem Lande noch immer engere Graenzen gesetzt werden, anstatt
5 mit der Augenscheinlich vorschreitenden Cultur und Aufklärung in gleichen Verheltnismässigen Schritten vorwärts zu gehen. Gnädigster Prince und Palatin! Ich glaube, und vielleicht nicht mit Unrecht, von den Gesinnungen und der jetzigen Stimmung der Gemüther des Besseren, mehrwiegenden Theils
10 in meinem Vaterlande einige Kenntniss erlangt zu haben. Mit diesem Bewusstseyn, mit der Erfahrung an der Hand und in der bessten, unschuldigsten Absicht, die ein redlicher Mann und rechtschaffener Patriot haben kann, unterfange ich mich zu sagen: „Das wohlthätige Licht der Aufklärung habe sich
15 nun in Ungarn so weit verbreitet, dass eine noch engere Einschränkung der Pressfreyheit mit jedem Tage lestiger werde, und bald — vielleicht eher als gewisse Menschen es glauben wollen — eine allgemeine Unzufriedenheit nach sich ziehen würde. Männer, die die Fortschritte der Cultur und die sichtbare
20 Entwicklung der Geistesfähigkeiten ihrer Nation beobachtet, Männer, mit Kopf und Herz, die mit Er. Königl. Hoheit am Staatsruder zu sitzen das glückliche Loos haben, die mögen es entscheiden, ob ich hierinn die Wahrheit gesagt, oder mich geirret habe. Gewiss ist es dass man die guten, aber allgemein
25 verkantten Absichten Josephs täglich mehr einzusehen anfängt, und den grossen Wert seiner kühnsten Handlung, seiner unsterblichsten Wohlthat immer besser und besser zu würdigen, immer mehr und mehr zu schätzen lernt.

Ich würde nur hier diese meine gehorsamste Rechtfertigung
30 geschlossen und das Schicksal unsers Journals der hochgnädigen Entscheidung Er. Königl. Hoheit und einer hochlöblichen Statthalterey als Redacteur getrosst überlassen, und allenfalls eine Verheltnismässige Entscheidung mit Zuversicht erwartet haben: wäre ich unglücklicher Weise nicht selbst zugleich einer
35 der Zween Dichter deren Gedichte für so gefährlich und aufrührisch angegeben worden. Denn, der Verfasser der unter dem N° XIII. Seite 63. befindlicher zweyten oder respective 3-ten Stücks, ist ein Ex-Jesuit. (Welchen Umstand ich hier gehorsamst zu bemerken aus der Ursache für nöthig erachte, weil
40 es mir nur zu sehr bekannt ist, wie weit oft Menschen gehen

können, denen so viel daran liegt, rechtschaffene, thätige Männer, deren Denkungsart und Bemühungen nicht nach ihrem Geschmacke sind, von allen Seiten verdächtig zu machen; — Menschen, von deren unbesonnenem Verfolgungsgeiste die [sub H.] beygehende unlängst hier zu Kaschau gedruckte, seyn sollende Retorsion ein neues Beyspiel gibt. Aus dieser Piece sieht man, mit welcher Schelsucht und hämischen Bosheit das anfangsstehende Sinngedicht einem ganzen Orden zugeschrieben werde; der doch allem Ansehem nach erwürdige Absichten hat, und haben muss; dessen Mitglied zu seyn ich jedoch nicht die Ehre habe.) 5 10

Ja weiser, erhabener Prinze! ich gestehe es, dass ich der Verfasser der von Seite 56 bis 62 enthaltenen zwey Gedichte bin. Auch will ich es keineswegs läugnen, dass das erste, Seite 56, wirklich hartklingen mag. Ja, ich würde es in heütigen Tagen, um zu keinem Missverständniss Anlass zu geben, auch nicht öffentlich gemacht haben. Dieses alles bekenne ich aufrichtig, ich fühle es aber zugleich tief in meiner Seele, dass ich deswegen nicht strafbar seyn kann. Geruhen Er. Königl. Hoheit mich gnädigst anzuhören, und folgende Umstände in Ihrer Weisheit zu erwägen. Ihr Geist ist zu gross und erhaben, um durch die bescheidene Freymüthigkeit eines Mannes beleidigt zu werden, der verborgen in der dunkeln Lage, wohin ihn das Schicksal gestellt hat, und geleitet durch eine reine Liebe zur Wahrheit, die feinere Sprache der grossen Welt nie gelernet hat. 15 20 25

Das erstere Stück (N° XII.) welches jetzt im Jahre 1793. für gefährlich und aufrührisch angesehen wird, ist also, wie die daraufstehende Jahrzahl augenscheinlich beweist, schon im 1789. gemacht und vermög Attestat sub D. im 1790. mit Censur gedruckt worden. Diese Bewandniss der Umstände zeigt hinlänglich, dass es in einem ganz anderen Gesichtspuncte betrachtet werden müsse. 30

Es ist nun die dritte Regierung seit der Entstehung dieses Stücks, worunter wir zu leben und der inneren Ruhe zu geniessen das Glück haben. Dies ist schon sonderbar genug. 35

Als ferner das nämliche kleine Gedicht mit dem 1-ten Hefte des II.-ten Bandes im Jahre 1790. öffentlich erschien, so wie auch da, als die noch nicht verkaufften Exemplarien des nämlichen Hefts zu Anfang des Jahrs 1792. an die Praenumeranten mit der Post versendet wurde, herrschte noch Leopold, der 40

Weise, gütige Menschenfreund, der wohltätige, allgemeingeliebte und verehrte König. Wie und warum wird also nun ebendiesem Gedichte ein Sinn beygelegt, den es nicht hat? Warum wird mir eine der öffentlichen Ruhe nachtheilige Absicht beygemessen, die ich nicht hatte? die ich garnicht haben konnte? eine Absicht, die unter einer solchen Regierung nicht als lecherlich gewesen wäre? Ich müste wahrhaftig rasend gewesen seyn, um unter einem solchem König, in solchen Umständen, bey solcher Stimmung der Gemüther (im 1792.) mitten im Frieden, eine Aehnliche Absicht zu haben, und von einem achtzeiligen Gedichtchen eine solche Wirkung erwarten zu wollen. Und dieses wird mir das löbliche Comitatz vielleicht doch nicht zu-muthen wollen; besonders, wenn es meine übrigen, in dem nähmlichen periodischen Werk enthaltenen Gedichte und andern Aufsätze gelesen hat, in welchen die Gesinnungen eines seinem Vaterlande, seinem Könige und der Monarchie ergebener, rechtschaffenen Staatsbürgers unverkennbar sind. Was ist es demnach in dem besagten kleinen Gedichte, dass diesem — einzigen löblichen Comitatz (für dessen Eifer ich übrigens alle gebührende Achtung hege) so sehr auffällt, wodoch unser Journal wie ich Redacteur es gewiss weiss, eben dort am wenigsten bekannt ist, am wenigsten gelesen wird.

Dieses kleine Gedicht ist nichts anders, als eine in Verse gebrachte, vielleicht mit zu vieler Energie ausgedrückte Empfindung, jedes Menschenfreundes, jedes denkenden, gefühlvollen, freyheitliebenden Mannes, bey dem Anblick jener grossen, Völkererschütternden Begebenheit, welche vor 4. Jahren ganz Europa in Erstaunen setzte. Es sind Empfindungen eines Dichters, der das Gebieth der Menschengeschichte mit forschendem Auge und fühlendem Herzen durchwandernd, schon lange über das Unwürdige Schicksal der leidenden Menschheit nachdachte, und durch diese grosse, noch nie erlebte Weltereigniss plötzlich überrascht wurde. Wehe ihm, wenn er nicht damit gefühlt hätte; wenn bey einem so schrecklichem Schauspiel seine Seele ungerührt wäre! Da müste er kein mit Vernunft begabtes, gesellschaftliches Wesen, kein denkender Mann und kein Ungar gewesen seyn. Und wehe dem verächtlichen Zuschauer, dem niedrigen Sklaven, der sich Dichter dünkt und bey einem solchen Anblick unempfindlich bleibt! Er ist ein tückischer Menschenfeind; ein Feind der Moralität und der Gerechtigkeit. Ein ver-

abscheüungswürdiger Egoist, der überall nur sein theüres Ich sieht; verkäufbar jedem, der ihn bezahlt.

Oder wie! — wäre es bey einer Nation, die sich doch für frey hält, wäre es in einem Lande, das schon längst eine Verfassung hat, deren sich viele andere nicht rühmen können und die ein benachtbartes, nun schon unterdrücktes Volk, mit soviel blutigen Versuchen und der Anstrengung allseiner Kräfte, mit der Gefahr seiner ganzen politischen Existenz nicht erkämpfen, nicht behaupten könnte; wäre es in einem solchen Lande, unter einem milden allgemeingeliebten König, dem Schriftstellern wirklich nicht erlaubt, sich über den — auch bey andere Nationen ungestürzten Despotismus laut zu freüen, und seines eigenen Glücks mit desto herzlicherem Gefühl zu geniessen? Und überhaupt, wäre der Dichter eines freyen Volks wirklich strafbar, wenn es ihm ja auch geglückt hätte, seinen unsterblichen Hass gegen jeden Art von Ungerechtigkeit von Tyranny auch in die Brust seines Lesers zu verpflanzen, in ihm ein würdiges Gefühl seiner Selbst, die Liebe zur vernünftigen, mit der Natur und dem Zweck der Gesellschaft vorträglichen Freyheit, die Liebe zum Vaterlande, und folglich auch zu dessen Haupt und Beschützer, dem gütigen, menschlichen König, zu erwecken? Sollte er desswegen wirklich strafbar sein? — Gott der den Menschen frey und vernünftig schuf, wolle die Söhne meines Vaterlands vor solcher Gesinnung bewahren!

Ich werde mich übrigens wohl hüten, ein unbesonnener Lobredner der schrecklichen Anarchie und all der Greüeln zu werden, welche nachher diese im Verhältniss zu andren vorhin geschehenen Staatenumwälzungen Anfangs so schöne, so viel Gutes versprechende Revolution begleitet und geschändet haben. Nein, das ist gewiss nicht meyne Meinung. Im Gegentheil, erkläre ich hiemit in klaren, unzweideütigen Worten, dass — meinen Grundsätzen, meinem Urteile nach — der ein lächerlicher Thor, oder verruchter Träumer seyn, müste, der in Ungarn eine ähnliche Umkehrung der Dinge wünschen und sehen wollte. Dann wäre wohl kaum ein unglücklicheres Land auf der Erde, kaum irgendwo ein schrecklicheres Chaos denkbar, als wenn in der ungarischen Monarchie eine Revolution ausbrechen sollte; — hier, wo noch eine so grosse Ungleichförmigkeit, ein so grosser Unterschied in den Völkerschaften, in ihren Sprachen, Religionen, der Erziehung und den damit eingesogenen gehässigen

Vorurteilen und Gesinnungen ist, wo die so verschiedenen, kaum vereinbaren Absichten und Interessen so sehr durch einander krüzen, — wo sich der öffentliche Geist sichtbarer zu entwickeln erst unlängst angefangen hat; und wo endlich die —
5 qui utilitatem civium sic tuentur, ut quidquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum — wo diese den unabsehbaren Uebeln, mit welchen der unseelige Verfolgungsgeist das Vaterland bedroht, nach dem Sinn und unter dem Schutze der Gesätze entgegenwirkenden, sich selbst verleugnenden, wahrhaft edlen Männer noch so einzeln so isolirt sind. Wieviel Unheil, welch eine Verherung würde da entstehen! — und doch kann keine menschliche Macht für die Zukunft haften. Doch wird die Reihe auch diesen, jetzt dem Scheine nach so ruhigen Staat treffen. Veränderungen sind ein Werk der Natur, die nie stille
10 steht. Sie gehören in den grossen Plan der Schöpfung. Und wo ist der Gott, der ihn ändern soll? Ja, sie kommt gewiss die Zeit — früher, oder später; da dem Drange der Umstände nicht mehr zu widerstehen seyn wird. Jetzt muss also durch zweckmässige, zu dem Zeitalter und dem Charakter des Volks
15 passende Mittel vorgebauet werden. Langsam zwar und sicher, wie die Natur, muss man vorschreiten und die Gemüther der Menschen vorbereiten. Der Verstand muss aufgeklärt, die Vernunft überzeuget werden, auf das der Wille gelenket werden könne. Diess kann nicht anders, als durch eine, dem allgemeinen
20 Grundsätzen der Vernunft und Willigkeit angemessene und zum Zweck der Gesellschaft leitende Erziehung; dann durch die Zusammenwirkung vieler mit Kopf und Herz begabten Männer, erlangt werden. Wohl dann dem Lande, wo dieses geschieht, und Heil der Regierung, die solche Männer beschützt.
25 Wo die Menschen ihrer Verhältnisse zum Staat, wo sie die Vorteile der Gesellschaft erkannt und von ihren daraus entstehenden gegenseitigen Verbindlichkeiten deutliche Begriffe erlangt haben, — wo frey gemachte, die allgemeine Wohlfarth sichernde Gesetze herrschen; da ist kein Aufruhr zu befürchten,
30 da können keine einzelnen Stimmen allgemeines Missvergnügen erregen und der Ruhe nachtheilig sein. Die verschiedenen Epochen unsrer Vaterländischen Geschichte liefern hiezu Beweise genug, wenn auch die allgemeine Erfahrung aller Zeiten und Völker nicht zu deutlich spräche.

40 In betreff meines zweyten Gedichts weiss ich nichts zu

sagen; ausser, dass es manche Ausserungen enthalte, welche ich jetzt, bey reiferem Verstande (wie ich schon oben bemerkt habe) selbst misswillige; welche jedoch eben derart sind, dass sie in der Angabe des mehrbelobten Comitats nicht gemeynt werden konnten. Dieses Gedicht ist indem nähmlichen Jahre (1790) drey mal, und immer mit Bewilligung gedruckt worden, und zwar nicht allein mit der Bewilligung der hiesigen, die man etwa desswegen einer Unachtsamkeit beschuldigen könnte, sondern selbst der — wahrlich nicht nachsichtigen wiener Censur. Ja, selbst in der ungarischen Hadi Történetek genannten Zeitung ist es demals erschienen. (1790. Seite 586) So unschuldig nämlich und so übereinstimmend mit der allgemeinen Meynung waren damals diese Gedichte, dass niemand sich träumen nur einfallen hiess, dem Verfasser eine strafwürdige Absicht zuzugemuthen. Klagen sind zwar in diesem leztern freüden Gedichte auch enthalten; aber Klagen über das erlittene, nicht erdachte Uebel. Und diese sind doch nicht ungerecht und nicht schädlich. *Le mécontentement qui s'évapore, n'est pas celui qu'il faut redouter. Les révoltes naissent de celui qui renfermé s'exalte par la fermentation intérieure, et se développe par des effets aussi prompté que terrible. Même dans un État despotique il faut laisser au peuple la liberté de se plaindre, qu'il soulage.* Kurz: der beleidigte die Nation, der die in diesem Gedichte enthaltenen — selbst durch nachher gemachte Gesetze gerechtfertigten Klagen für strafwürdig hält.

Und nun gerühen Er. Königl. Hoheit auf folgende Gründe und Umstände abermal eine hochgnädige Rücksicht zu nehmen, und dann nach ihrer hohen Weisheit, nach den Grundsätzen der Gerechtigkeit und Biligkeit zu entscheiden.

1° Ist das denuncirte Heft unsers Journals, wie es schon umständlicher gezeigt worden:

- a) im Jahre 1790.,
- b) mit der Bewilligung der Zensur gedruckt und
- c) überall öffentlich verkauft, aber
- d) doch nie für verdächtig umso weniger ruhestörend gehalten, in Gegentheil,
- e) dasselbe, als das Werk eines offenbar auf das allgemeine Wohl abzwekenden Instituts, mit ausgezeichnetem Beyfalle aufgenommen, und
- f) seit seiner Erscheinung von einem einzigen Comitats

und zwar auch von diesen jetzt erst, in einem so falschen Lichte betrachtet worden; wodoch

g) das Ungarische Museum fast in jeden andern ohne Vergleich mehrere Leser gefunden hat.

5 2° h) In den oben bezeichneten Gedichten ist nichts, was weder die a. h. Person, noch die Majestät meines Königs beleidigen könnte.

Viel mehr ist kein einziges Heft in diesem ganzen Bande, worin nicht bewiese von dem Gegentheile und ausdrückliche
10 Merkmahle der aufrichtigen Liebe und tiefen Verehrung, mit welcher wir unseren wohlthätigen, menschlichen Königen ergeben sind, enthalten wären. Das kleine achtzeilige Gedicht trifft im Allgemeinen die Despoten; jene Menschenverächter, denen das Leben und Elend ihrer untergebenen ein Spiel, ein Nichts
15 ist. Ihr daseyn kann doch wohl niemand im Zweifel ziehen. Der Künstler hat ein Gemäld entworfen, worinn sie mit wenig, aber treffenden Zügen gezeichnet sind. Und wenn da nun ein Frevler aufstünde, und die Anwendung davon auf die Besten, menschlichsten Könige machte, wie! trüge da der Künstler
20 die Schuld? — Umso weniger ist

i) dadurch die bestehende Reichs-Constitution, die Moral oder Religion beleidigt worden. Und dieses ist sonnenklar. Ueberhaupt

k) nichts ist in diesem Werke enthalten, was nicht jeder
25 Ungar von Lectür und Erziehung schon in anderen Sprachen tausendmale gelesen und in täglichen Gesprächen gehört hätte. Und

l) sollte die Lesung ähnlicher Sachen nur in der National-
sprache verwert werden? Sind wir unruhiger, als andere?
30 Sind wir minder frey?

Traurig und niederslagend wäre das, für jeden waren Ungarn, für jeden denkenden Mann! — Doch nein, das Staats-
ruder ist in zu guten Händen, als das es je dahin kommen sollte. Die Feinde der Vernunft, des gesunden Menschenverstandes,
35 der Billigkeit und öffentlichen Wohlfarth werden hier nicht siegen können.

Meine gehorsamste Bitte, mit der ich zu Er. Königl. Hoheit komme, besteht nun darin: hochdieselben geruhen
gnädigst anordnen zu lassen, dass mir entweder

40 1° mein ganzes Eigenthum belassen und die Ablieferung

der noch übrigen 75 Stück Exemplarien an diejenigen, die solche sich kaufen wollen, umsomehr gestattet werde, da die Absicht des Verboths ohnehin nicht mehr erreicht werden könnte; über dies die Leser unserer Quartalschrift vermög dem gedruckten Praenumeranten (Verzeichniss) von solcher Art und Erziehung sind, bei denen selbst freier geschriebene Piecen keine üble Wirkung thun; und also hierinn keine Gefahr zu befürchten ist. Oder aber, wenn ja noch Ursache zu bedänklichkeit for 5
Handen seyn sollte, so bitte ich unterthänigst, dass

2° das Verboth dahin eingeschränket werden wolle, womit die anstössigen Stücke herausgerissen und die Abdrücke wenigstens mit defectt versendet werden mögen. Auf den Fall jedoch

3° wenn wirklich das ganze Heft ungeacht all meiner Gründe konfisciert werden sollte, so verlange ich, dass mir mein rechtmässiges Eigenthum vergütet werde; sozwar, dass mir nicht nur für diese 75 Abdrücke der festgesetzte Preis (das Stück a 28.— Kr.) erleget, sondern auch von den übrigen 15
3 Heften ebensoviel Exemplarien um den nämlichen Preis abgenommen werden, da sonst das Werk incomplet und unverkaufbar seyn würde. 20

In aller Demuth aber mit Zuversicht flehe ich zu Er. Königl. Hoheit um diese Gerechtigkeit; und verlasse mich gänzlich auf die Rechtmässigkeit meines gehorsamsten Gesuchs. Das fernere Schicksal dieses Journals *G.*), sowie auch mein bürgerliches Glück wird nun von den Hochgnädigen Urtheile 25
abhängen, welches E. Königl. Hoheit, oder auch selbst a. h. S. M. darüber zu fällen geruhen werden.

Ich glaube übrigens, nicht besorgen zu müssen, dass selbst in meiner gegenwärtigen Rechtfertigung etwas zu kühn gesagt scheinen werde. Ein Mann, der so offen spricht, kann keinen 30
schlimmen Zweck haben, kein schlechter Bürger seyn. Jeder Rechtschaffene ist schuldig, sich dort, wo er soll, so zu äussern, wie er denkt. Meine Meynung ist gut, meine Absicht rein. Ich kann mich unrichtig ausgedrückt, auch wohl geirret haben; ich hätte aber mein Gewissen befleckt, wenn ich anders geschrieben und geglaubt die erhabene Denkungsart Er. Königl. Hoheit 35
zu verkennen oder zu beleidigen, wenn ich das was ich für Wahrheit erkenne, und halte, verschwiegen und zu meiner Verteidigung nicht gesagt hätte. Ich weiss zwar, dass meine Freymüthigkeit mir nun noch mehrere und wichtigere Feinde 40

zuziehen kann. Ihre Macht, ihr Einfluss kann mir schädlich werden. Aber ich weiss auch, dass meine Sache gerecht, dass sie die Sache aller redlichen Menschen, aller wohlthätigen Ungarn ist. Ich habe meinem Vaterlande zu dienen gesucht.
5 Die Beförderung seiner Aufklärung war mein Endzweck seyn Beifall mein Ruhm; und das Bewusstsein recht behandelt zu haben, mein einzige süsse Belohnung. Wohl mir, wenn ihm auch mein Schaden nützlich seyn kann. Wird mir nun, wie ich hoffe, Gerechtigkeit widerfahren, und wird uns der höhere Schutz,
10 welcher einer Unternehmung dieser Art unentbehrlich ist, nicht versagt werden; so werde ich nicht entstehen zur Beförderung des allgemeinen Wohls nach meinen Kräften und Kenntnissen, nebst meinen Freunden, auch ferners thätig mit zu wirken. Sollte ich aber so unglücklich seyn, kein günstigeres Urtheil
15 zu erlangen, so werde ich mich wohl hüten weiters der Redacteur und Herausgeber eines Werks zu seyn, das die höchste Stelle meines Vaterlandes für gefährlich und der Confiscation würdig geachtet; ob es gleich das erste und nun auch einzige Journal dieser Art ist, welches die vaterländische Litteratur auf zuwei-
20 sen hat.

Er. Königl. Hoheit

Kaschau, den 15-ten April 1793.

allergehorsamster Knecht
der Redacteur des Ungarischen Museums

25

Batsányi m. p.
Cameral Cancellist

18. [MENTÓÍRÁS A MARTINOVICS-PERBEN]

Joannes Batsányi

criminis laesae majestatis et perduellionis accusatus

Pro Se.

L'équité naturelle demande que le degré de preuve soit proportionné à la grandeur de l'accusation.

On avertit, *encore une fois*, qu'il faut que les preuves soient proportionnées à l'accusation: cette accusation n'est pas frivole, les preuves ne doivent pas l'être.

MONTESQUIEU.

Multos et saepe audias dicere, Vir optime! quod *rebus in humanis divina potentia ludat!* — Id ego equidem, homine philosopho indignum, et, si stricte sumatur, impium puto. Neque induci possum, ut, quosdam veterum, qui pro sapientissimis habebantur, sequendo, credam, res mortalium immutabili 5 quadam necessitate, seu aeterna ac indeclinabili illâ serie et catena consequentiae, quam iisdem fatum adpellare placuit, volvi; nullique nos nostraque superis curae esse. Nihil certe tum generi humano relictum foret aliud, quam, ut, desperatâ omni rationis, quâ tamen *nihil ei dedit Deus ipse divinius*,* 10 ope et auxiliô, caeco cuique rerum eventui, velut vile aliquod, nervisque solum alienis mobile lignum, sese committat agitandum. Si nihilominus ad confusum hunc, qui passim viget, et cursui naturae continuo refragantem rerum ordinem, advertam animum; si considerem, non modo nullum fere inter bonum malum- 15 que discrimen esse, non modo nullam fere culpae, vitii, et sceleris, aut meriti rationem haberi: at virtutes ipsas inverti, deterrimum quemque unâ et stolidissimum, laetissimis fortunae societatisque bonis perfrui; hominem, contra, probum ac

* Cicero de Officiis.

integrum, civem bonum, utilem, ac modestum, verbo, virum
justum, perpetuo fere adversis conflictari, et, dum naturae
convenienter vivere, dum sibi concivibusque suis prodesse
studet, velut destinatum saevae Fortunae ludum jactari, ipsorum
5 adeo negativorum Civitatis finium expertem esse, tandemque
alienae, vix non ubique impune grassanti, nequitiae succum-
bere; haec, inquam, ac talia si attentius considerem: non possum
ex corde non condolere tristi hominum sorti, et non ignoscere
humanum errorem philosopho, qui, deplorabilibus innumerisque
10 nobilissimae creaturae malis percitus, — in amaritudine animae
suae quaerit: Ecquid tandem commodi adtulit generi nostro,
institutio civitatis et imperii? hinc sint magni illi et toties cele-
brati scientiarum, artium, *culturae*, et religionis fructus? an,
denique, satius non fuerit, in silvis ac desertis oberrare, ritu
15 Nomadum, aut plane ferarum? —

En ipse ego, qui cuncta fere fortunae adversa inde a puero
expertus, ad hunc usque diem per trigintatres annos puram
vitiolorum aetatem egi; qui „nil conscire mihi, nullâ pallescere
culpâ” primâ hâc recte instituendae vitae regulâ, velut murô
20 aheo cinctus, infinita juventae pericula evasi, duramque
pauperiem, ut decebat, fortiter tolerando, omnium bonorum
aestimationem favoremque mihi conciliare studui; qui, ut
homo, humana procul dubio, et saepius quam ut dolere non
deberem, passus (ecquis vero est, infirmitatis suae adeo ignarus
25 aut oblitus, ut se meliorem aliis omnibûs, omnisque culpae
expertem, pronunciare, et primum in me lapidem jacere ausit?)
qui, inquam, humana non nulla passus, ceterum ita me officiis
hominis et civis defunctum fuisse iudice hôc, quem Creator
nascenti mihi indidit, persvasus sum, ut, si cedendum mihi
30 nunc vitâ foret, eam non putem talem fuisse, cujus quemquam
bonum vel pudere oporteret, vel poenitere: en ego, *ut ingratus
infidelis, Dei, hominumque contemptor; protervus, pravus,
flagitiosusque malefactor*, depingor. En ego, qui nulli unquam
concivium meorum malum injuriamque sciens et volens intuli;
35 qui, statu, quem fortuna mihi adsignavit, contentus, nullius
unquam bona facultatesque attigi, nulli unquam honores,
titulosque suos, aut qualiacunque demum meritorum seu
praemia, sive insignia, invidi; quin concivibus meis prodesse,
charaeque huic Patriae, cujus civem me esse gloriator, pro tenui-
40 tate virium mearum servire conatus sum: en, *non modo contra*

salutem et dignitatem legitimi Regis, sed et in perniciem totius Regni, Constitutionisque et Legum, sub quarum custodia securus vixerim, eversionem conspirasse, dicor; criminis laesae Majestatis ac Perduellionis accusor; ad mortem denique, et infamiam deponcor. Nempè: adeptis mihi jam antea omnibûs, quae 5 homines bona adpellare solent, securitate, honore, libertate; sola adhuc et precaria haec vita supererat; — si tamen vitam dicere possis, quae tibi, sine illis, oneri sit. Haec, inquam, sola mihi adhuc reliqua fuit; tandem et in *huius* discrimen adductum me cernis. 10

Ita est; omnibûs, quae mihi chara esse poterant, exutus sum — sine lege, sine iudice; adeo, ut vere de me dicere possim, quod, reum fuisse me, tantum poenâ sim expertus. —

Sed adest tandem et meus dies. Adest tempus, quo ego quoque audiri et possum, et debeo; quo mihi quoque me defendere, falsa illa crimina, quibus circumventus sum inscius, noscere et refellere; ac, si non finem nancisci miseriarum, saltem labem nomini inustam diluere, eorumque Concivium meorum, quibus praeprimis me probari cupio, quive per positivam hanc et solennem Fisci Regii accusationem nefors in errorem inducti 20 sunt, existimationem priorem, favoremque, velut, post propriam internamque, rectefactorum conscientiam, primum ac dulcissimum laborum conatumque meorum fructum, recuperare, nomen denique meum bonae iterum famae inserere, datur. 25

Sed quomodo ego — (dices fortasse) tot mala, tot injurias, quas inde ab annis expertus sum; quomodo seriem tot calamitatum, sine qua tamen indoles caussae meae perspici haud posset; quomodo haec omnia enarrabo, quin potentes illi inimici mei, quibus me hactenus tam impune persequi licuit, se peti, 30 et iudicio publico exponi paventes, novas perdendi mei vias ineant? — hi, qui nomine et auctoritate Principis optimi, Principis vere clementissimi, et, si mortali id datum esset, quemque subditorum suorum ex corde felicem reddituri; qui, inquam, Regis inscii, aut certe falsè informati, nomine abuti 35 non reformidarunt? qui eam ipsam potestatem, qua unio et existentia civitatis sustinetur, quâ, suum cuique tribuendo, in suis quemque defendendo, salus publica, quae (prout doctus quisque et indoctus passim ac toties repetit) *suprema lex* est, sed quae nonnisi per continuum, neque unquam ullo sub prae- 40

textu interrompendum Legum, finibus societatis conformium, ac ad promovendam communem Reipublicae privatamque cujusvis Individui felicitatem tendentium, vigorem, obtineri potest; qui, inquam, ipsam supremam Principis potestatem in
5 oppressionem innocentiae converterunt? — At haec ac talia, periclitanti quamvis, bono Civi haud quaquam consideranda sunt. Neque illi interitum meum quaerere unquam desistent; — vel ideo, quia (ut egregie, suô more, Tacitus) *proprium humani ingenii est, odisse, quem laeseris*. Neque mihi, ea, quae mecum
10 acta sunt, *reticendo*, curâque meorum erga me ipsum officiorum imprudenter, — ne dicam insanè posthabitâ, fidem, quam Patriae, Ejusque Principi debeo, frangere vel fas, vel animus est. Num, si hactenus, offensionum pro communi Reipublicae utilitate non pavidus, etiam minus fortasse *caute* (ut quidem
15 nonnullis, specie prudentium ignavis, placebit) quam fortunae meae expedierat, apertum me veritatis, et, quod crimen esse incipit, libertatis amicum professus sum: num, in suprema hac mea necessitate, opposita castra petam turpis desertor? — Non, o Virtus! cujus arduam inter tot mala semitam premere non
20 destiti; non, o sacrosancta Veritas! cui quaerendae tot labores, tantum vitae meae, impendi; non ego, vestrum fuisse me cultorem et comitem, unquam abnegabo. Sequar vos, utcunque praeceditis. Amico Vestro, quomodocunque casura res sit, nihil timendum, nihil sperandum est.

25 Si jura inventa sunt metu injusti; si lex communis est sponsio civitatis; si ideo ejus servi sumus, ut magis liberi esse possimus; si denique „Rex in subsidium oppressis datus est”: — quisque prudens intelliget, hîc non de meo unius discrimine agi; caussamque meam ad omnes et singulos eos, quos Lex
30 Regni hujus amplectitur, pertinere. Interest sane, praepremis Suae Ipsius Regiae Majestatis; tum omnium eorum, quibus respublica quoquomodo curae et cordi esse potest; interest denique nominatim et eorum Patriae nostrae filiorum, qui, ingeniô et industriâ concivibus suis profuturi, Linguae Musisque
35 Patriis sese devoverunt, aut posthac devoturi sunt; seriem factorum meorum, rationemque, et caussas, cognoscere.

Siquid igitur liberius dicere, si fidentius quid, et non omnibus aliis usitato nefors animi candore recensere videbor: id aequi iudices boni consulent; meque, debitam et intemeratam
40 in legitimos Principes fidem, tenerrimam in Patriam pietetem,

professum, si laudare non poterunt, saltem necessitate defendendae salutis excusabunt.

Tu itaque, Vir Optime! cujus singularem in agendis Caussis dexteritatem omnium ore celebrari audio; integritatem vero et fidem, propensumque erga me animum ipse perspectum 5 habeo: ades, et audi me; clientemque Tuum, non modo omnis nunc conjurationis innoxium, sed omnium etiam reliquorum, antea non nisi per malevolos in tempus confictorum criminum, omnis denique et qualiscunque occultae societatis expertem; ibi, ubi opus est, tuere ac defende. Scias nihilominus, me omne 10 jam vindictae studium deposuisse; doloremque injuriarum, recuperatâ cumprimis utcunque jam corporis valetudine (id enim unice, et anxie metuebam, ne dilatam mihi tamdiu defensionis occasionem mors praecipiat) etiam repressisse, — tempore, optimô hôc malorum omnium medico et vindice, ex ipsa etiam, 15 si tamen id fieri potuerit, memoria evellendum. Verbo: ita rem meam age, ut objecta mihi tot et tam gravia crimina, quae utique, si vera essent, nullibi tolerarentur, diluisse contentus, ab omni ulteriori damnorum meorum persecutione, et (quod mihi ea experto, et facta narranti, vix licet) etiam verborum 20 tristitia abstineas. Quae ut rite in effectum deducere possis, sic habe:

Pars Prima, Historica.

Anno 1787 Cassoviam veni. Quotidianis Camerae laboribus occupatus, horas, quas a continuo illo officio, quod Fors 25 objecerat, mechanismo reliquas habui, in studium Litterarum, culturamque desolatae et communi fere tum pessimi cujusque opprobrio expositae Linguae Patriae converti. Cum, viribus privatis nihil aut parum omnino me profecturum praeviderem, nullis ceteroquin ad producendos majores ardentis erga com- 30 mune Nationis bonum zeli ac studii mei fructus necessariis, Fortunae dotibus provisum; secutus sum consilium immortalis memoriae Viri Laurentii Liberi Baronis et Generalis Orczy — Viri, mihi vix sine lacrymis, nunquam certe sine tenerrimo grati animi adfectu memorandi! — quem per plures annos providen- 35 tissimi ac optimi Patris loco venerabar. Ille, Pestinô ad praedictam civitatem discendenti mihi repetitis vicibus svasit, et velut injunxit, ut cum eja'tibus Litterarum cultoribus, nominatim

vero cum celebri Patrio Poeta et Professore Davide Szabó de Baróth, in unum coiremus, speciemve quandam Arcadicae societatis efformarem; rem litterariam junctis viribus promoturi, ac aliis quoque Patriae civibus per exemplum stimulos, et, lapsu temporis, nefors maiori etiam alicui id genus Instituto initium daturi.* Initô igitur, inter Amicos consiliô, in eo coalitum fuit, ut opuscula nostra ad dictum finem facientia, in unum collecta, typis vulgaremus. Primus operis hujus periodici, *Musei Hungarici* nomine cogniti, fasciculus prodiit in lucem initio Anni 1788. Conatibus nostris optatis respondit effectus. Vix credibile est, quanto cum ardore vel tenue illud intentionis nostrae tentamen a bonis et Musarum Nationalium non incuriosis Patriae civibus ubique exceptum sit; cunctarum nempe magnarum rerum initia passim obscura et exigua esse, non nesciis. Non dicam autem, quantum temporis, fatigii, et aeris insumentum, qualia quantaque impedimenta supergredienda habuerim; ea, mihi *uni et soli* tantum, velut Operis Editori, nota et perspecta, si enarrarem, fidem superarent. Non referam tristia illius aevi praejudicia, malevolorumque molimina, invidiam, et odia. Id saltem dico, quod, cum „primus direxerim brachia contra torrentem” ferreâ mihi opus fuerit patientiâ; donec tandem assiduo labore et indefessâ industriâ talem successum nancisceremur, ut Litteratura Patria velut aliam faciem indueret; novaque quasi ejusdem epocha cum Museo Hungarico inchoaretur. Hoc exemplo inducti dein in aliis Regni partibus, viri litterati velut evigilarunt, operamque suam in eundem finem cum conatibus nostris junxerunt; — prout nomina eorum in ipso opere impressa legi possunt. Simili studio permoti in aliis etiam civitatibus brevi post temporis lapsu Eruditi, similem societatem instituerunt; inter quos, Comaromienses honoris causâ nominandi sunt. Salutaris hic ardor ipsam adeo discentem adhuc in diversis Academiis et Gymnasiis Juventutem pervasit, atque ad curam patriae etiam linguae reliquis studiis suis adjungendam induxit; ex quibus praeprimis Sopronienses laudem, attentionemque merentur. —

* Erectio similis Instituti litterarii jam sub Regina Maria Theresia Augusta tentabatur, eidemque ille idem Vir magnus pro Praeside destinabatur; sed res, fati Linguae et Litterarum patriarum aliter volentibus, effectum sortiri non potuit. —

Tali conatuum nostrorum fructu et progressu excitatus, cumprimis verò memorabili illò Statuum et Ordinum Regni de mense Junio 1790, decretò (postea in Legem sub Art. 16. relatò, et anno 1792 Art. 7. extenso) cujus vigore — (dispulsâ tandem infeliciam, perque tot secula cum vix reparabili Reipublicae 5 damno mentibus herentium tenebrarum nocte,* debitus Lingvae Nationali honor et sua dignitas restituta est, animatus: — novis in caeptum opus studiis incubui. Nota est commercii litterarii in Regno hoc — illius cumprimis, quod nationalium productorum distractionem respicit — penuria. Eâ tempestate major adhuc 10 fuit. Notum porro est, quanto cum emolumento cuncti cultiores Europae populi per periodice edita Opera rem suam et inluminationem promoverint. Hanc et ego viam inire, hoc exemplum sequi, statui.

Recurri idcirco Anno 1791 ad eotum imperantem Augustum 15 tum; et, expositò intentionis scopò, Musei Hungarici per cursorem publicum Lectoribus mittendi facultatem petii. Antequam indultum impetrarem, via Excelsi Consilii Locumtenentialis Regii mandatum accepi, ut Planum Operis et Instituti Nostri exhibeam; cui satisfactorius, pro majori adhuc rei fide, clariorique 20 conatuum nostrorum specimine, fasciculum I^{um} tomii II^{di} Anno jam 1790. editum advolvi, et exemplo dedi. Taliter, post maturum totius rei examen, id quod petimus, decreto per idem Excelsum Consilium sub 23 Aug. 1791, N° 15401. concessum est. Hic statim notandum est, *in eodem illo fasciculo contineri* 25 *omnes hos versus, qui mihi nunc criminis loco objectantur. Adeo nempe illo adhuc tempore nulli mortalium vel incidit, malum quid in opere suspicari, cujus omnes fere paginae velut totidem proborum et amorem Reipublicae spirantium, Patriamque suam nolle, si possint, illustrare, cum Seneca pro scelere habentium, Civium, testes indubiae sunt.* 30

* Brutis *ratione* nos praecellere dicimus. Ubi vero haec sine *sermone*? quid homo, sine illo? non-ne, ut bene Horatius, *mutum et turpe pecus*? — Recte; nihil enim ille, definiente doctissimo Sulzerò, aliud est, quam ipsa *ratio, signis corporis expressa et induita*. — Quid vero, 35 *et ubi*, Natio sine *sermone patrio*? — En ego, *pro honore, pro libertate, pro salute* denique ipsa, Hungarus coram Hungaris, post novem inde ab origine Monarchiae secula, *lingua non-patria, immo mortuâ, orare cogor!* — — —

Nuncium praedicto modo continuandi Operis ad diversas Regni Jurisdictiones dimissum tali cum alacritate et plausu exceptum est, qualem vix vel sperare poteramus. Multi Comitatum, praeter id, quod Magistratualibus suis, ut intentionem nostram ubique notam reddant, injunxerint, nonnullos etiam ex Tabulae suae Judiciariae Assessoribus denominarunt, qui a Praenumerantibus praetium colligant, Editorique transponant.

Non tulit laetum bonae rei successum eo acrius incensus malignorum livor. Scis, Vir Optime! multos esse, qui videre, multos, qui videri, nolint. Expavit arma, quae sibi parari audivit Ignorantia; — monstrum illud horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum. Nil intentatum reliquere tenebrarum amici, ut viam oriturae luci hac etiam parte obstruant; Redactorem exosi operis quoque demum modo perditum eant.

Venit tandem ipsis diu exoptata virus suum exercendi occasio. Comitatus Sárosiensis, in cujus gremium nescio quò fatò dictus *Musei Nostri* Fasciculus penetraverit, (*Lectores enim ibi non habuimus;*) Comitatus, inquam, Sárosiensis ad denunciationem cujusdem hominis, procul dubio pro viribus et natura ingenii sui de Republica eximie merituri, *post sex Annos* inde ab initio Instituti Nostri, ex Congregatione Statuum et Ordinum, *Museum Hungaricum* velut novum aliquod atque adeo in ipso ortu suffocandum perniciosum, *multa sufflamatoria, paci et tranquillitati Reipublicae derogatoria scripta continens* opus, dirigenti Regni Dicasterio per peculiarem Repraesentationem notum fecit.

Rei tam singularis famâ ad nos perlatâ, nemo risum tenuit. Pro fabella enim, et nugacis alicujus ingenii foetu habebatur. Sed rumorem non inanem fuisse, exultans primo quorundam gaudium, dein etiam eventus ipse docuit. Venit nimirum ad Cassoviensem Civium Magistratum ab eodem Exelso Consilio mandatum pro confiscatione exemplarium, siquae adhuc existerent. Cum Typographus sese ad Redactorem provocasset, misit Magistratus suos Deputatos cum accepto Decreto ad me, qui postquam statum rei juxta datum sibi a me responsum (scriptum) perscripsissent, venit dein Intimatum Excelsi Consilii ad Comitatum Abaújváriensem, eidem investigationem totius rei innuens.

Negotiò igitur in Generali Ejusdem Abaújváriensis Comitatus Congregatione adsumptò, recepta et legali methodo

investigatô ac discussô (exemplaribus, quae adhuc vendita non fuerant, interim, usque ad exitum rei, sub sequestrum sumptis) quale tam de opere, crisi subjecto tulerint iudicium, quam et de me, caractereque meo morali praestiterint testimonium ejusdem Abaújváriensis Comitatus Status et Ordines, patet ex 5
adnexa sub NB. NB. copia relationis super hoc objecto de dato 12 Junii 1793. ad saepius laudatum Regium Locumtenentiale Consilium praestitae. Viri sapientes, quantum ex republica per tales inquisitiones peteretur, haud ignari, innocenti, immo propter studium publici boni periclitanti, Concivium suorum 10
uni id, quod suum est, tribuendo, unà linguae, litterisque et harum cultoribus, sibique ipsis, ac posteritatis suae, quantum in ipsis erat, prospexerunt. — Non eget ille Comitatus laudibus meis. Habet inaestimabile pretium conscientiae. Sperare tamen insuper licet, non incuriosam adeo praeteritorum fore secuturam 15
aetatem, ut non et nostra, luci, Musis, ac virtutibus adeo inimica, tempora nosse, suam cuique laudem rependere velit. —

Publicô hoc innocentiae meae triumphô repressa malevolorum audacia alias magisque occultas vias iniit. Vix ulla est Civitas, vix ullum imperium, ubi delatores — ignavum hoc, 20
atrox, et vere publico exitio natum Genus hominum — plus minus non grassentur; et optimo cuique saepe molestias, non raro perniciem quoque facessant. Infelix Imperans, infelix subditus, ubi audiuntur; ubi, quin severitatem justitiae, quin poenam calumniae,* timendam habeant, fidem obtinent. Hi me 25
perdiderunt; — sub Principe, qui, quantopere anonymis denunciationibus cautum velit, in ipso regiminis sui aditu testatus est. Naturam criminum, quorum insimulatus tot mala pertuli, deinde — parte secundâ — videbimus. Sequar nunc ordinem temporis; et, quomodo ad hunc, in quo me cernis, statum pervenerim, ut possim, quam brevissime explicabo. 30

Mense Septembri 1793, misi Carmen sub N° 4. Actionali contentum, ejati Librorum Revisori, revidendum, et sic deinde

* Si ceux qui accusent un homme, le faisaient en vue du bien public, ils ne l'accuseraient pas devant le Prince, qui peut être aisément 35
prévenu, mais devant les magistrats, qui ont des règles qui ne sont formidables qu'aux calomniateurs. Que s'ils ne veulent pas laisser les lois entr'eux et l'accusé, c'est une preuve qu'ils ont sujet de les craindre; et la moindre peine qu'on puisse leur infliger, c'est de ne les point croire.

MONTESQUIEU. 40

typis exprimendum. Speciem totius facti hic iterum exponere quia longum foret, provocho me ad supplicem libellum meum, eodem Mense et Anno Excelso Consilio submissum. Apparet ibi, ad evidentiam, hominis hujus — speciosis *Regiae Academiae* 5 *Pro-Directoris et Regii Librorum Revisoris* titulis decorati, reipsâ autem hominis invitâ Minervâ nati, hominis nullius scientiae, nullius judicii, immo nullius propriè lingvae, habitu corporis etiam contempti, praedictis interim officiorum suorum titulis stolide ferocis, mala fides.* Quam acerba sit Viri litterati, 10 Scriptoris non ignoti, neque ullas latebras quaerentis, quin passim nomen quoque suum exponentis sors, dum non modo pro publico usu destinatos ingenii industriaeque suae fructus talium hominum judicio et crisi substernere, sed et ineptas et pueriles saepe eorundem vexas pati cogitur; quisque novit, 15 quisque videt; — sed praepremis Cassoviensis hic Censor peculiari et tristi prorsus deservit documento. Hujus ego jugum vel ferre, vel scopo meo renunciare debui. Cum interim sciverim, sciamque, privatum civem, quamvis indisputabili jure praeditus sit, opinionem suam de quovis ad Rempublicam adeoque ad 20 ipsum etiam, ejus membrum, pertinente objecto, modeste quidem, sed libere tamen, depromendi, errorem detegendi, et, si possit, meliora monstrandi;** recepto nihilominus et communi rerum ordini obviam ire non posse, se in actionibus suis eidem conformare debere: — nihil unquam, quin Censori prius revidendum exhibuissem, ad typum dedi. Et reapse: si Rex, si 25 Natio mea, non dedignantur, *horum* judicio discernendum committere, quid nos hac vel illâ lingvâ legere, quid in ambitu Monarchiae Hungaricae edere, possimus aut nequeamus: quis sum ego, ut supremae Eorum voluntati refragari, contraire, 30 audeam? — Penes Eos summum rerum arbitrium; Nobis —

* Quidam Mauritius Baro Zahlhaus.

** Laut zu denken überhaupt, und besonders über das Wohl der Gemeinde zu sprechen, ist der Unterthan nicht blos befugt, sondern gar verpflichtet. Der Herrscher nehme es mit Dank an, wenn der Unterthan, 35 ungerufen und unbesoldet, sich unter seine Râthe begibt, und ohne die geringste Verletzung höherer Pflichten, die Masregeln der nie untrüglichen Regierung prüft, Gebrechen aufspührt, und Vorschläge thut, die die Herrscher-Macht doch immer nach Behag befohen, verwerfen, oder verachtend ignoriren kann. SCHLÖTZER, *Allgemeines Staats-Recht* 40 pag. 108.

civibus et subditis — obsequendi gloria relicta est. — Sic est, repeto: nihil unquam in sciò Censore typis vulgavi; immo hoc ipsum Carmen, de quo nunc quaeritur (intelligo Epistolam illam poëticam) licet pro aliquot tantum amicis meis, poetico-
rumque laborum intelligentioribus arbitris, vigesies saltem aut
trigesies excudendum (in ipso Manuscripto id adscriptum fuit,
pro typographo) simulque pro novorum typorum tentamine
deserviturum, et, quod plus, maximam partem jam adprobatum
fuit, et quidem *id* etiam, quod dein dubii sensûs esse dicebatur.

Ut saepedicti Librorum, si Superis placet, Censoris, aut
potius (sensi enim et scivi manum Joabi) aliorum ejus consiliario-
rum, manifeste in damnum meum vergenti scopo anteirem,
simulque toties jam per omnigenas — pueriles plane, ut dixi —
vexas laccessitus, sed eas, in tali homine, ulcisci dedignatus, me
saltem pro futuro securum redderem ac liberarem, eam, quam
memoravi, Excelso Consilio exhibui Instantiam; subsequè
superiori ejatis litterarii Districtus Directioni eo cum mandato
transmissam, ut toties fatum Censorem ad reddendam facti
rationem stringeret.

Re dein ad Augustam Aulam remonstratâ, inexpectata
illa et fidem fere excedens, altissimo nomine Regio, ab Excelsa
Cancellaria Aulica supervenit resolutio: — Ut ego — dicamne?
aut potius, quae in omnium oculis gesta sunt, possumne celare?
— ut ego, velut Officio Regio indignus, perniciosus principiis
imbutus, ad pessima quaeque propensus, velut civis seditiosus,
tranquillitatieque Reipublicae perniciosus, primum a gesto
officio amovear, dein ubiubi fuero, vigili oculo custodiar etc.
etc. — Ita, quin coram ullo tribunali auditus et defensus, quin
per ullum judicem ullius criminis convictus fuisset, pane,
honore, securitate privatus, et misso ad Cassoviensem Cameralem
Administrationem, eja-temque adeo Civicum Magistratum, nec
non ad Abaujváriensem Vicecomitem mandato (ut relatum
mihi est, etiam de nescio quali ad *Sanctum Jobum* et *Sanctum
Ladislaum* per me scripta Satyra etc. mentionem habente)
similibus atris coloribus depictus, taliterque velut proscriptus,
in media Patria mea, altaque ejusdem pace, publico horro-
ri et opprobrio, ac pessimi cujusque ultro contra me provocatae
licentiae expositus fui. Sed audi adhuc, et stupe! Relatum mihi
est — et quidem *antequam* ista evenissent, vix tamen propter
incredibilem plane rei singularitatem vel ipsis sensibus meis

fido — relatum, inquam, *mihī est*: eundem illum Censorem Mauritium id petiisse, id voluisse, ut *in me*, pro *deterrendis aliis scriptoribus, exemplum* statuatur. Et factum est ita. — Tantorum autem criminum documenta fuerunt — *versiculi*
5 *octo*, ante *sex abhinc Annos*, cum *censura impressi*, jamque antea pro *innocentibus agniti*; et illa poetica epistola, cujus supra memini, ob *dubium sensum*. — —*

Veni Pestinum. Accessi, ibi et Budae, quos debui; Legis auxilium invocavi. Rem quisque vidit; innocentiam meam,
10 poenae gravitatem una ac singularitatem, quisque cum stupore perspexit; caussas nemo novit, nemo cepit; — adeo, ut, a quibus minime tale quid exspectare potuissem, repetitis vicibus mihi dictum et adseveratum sit: *Augustam Aulam id ex peculiaribus et sibi soli cognitis caussis facere debuisse*. — In verba haec,
15 totamque procedendi methodum, licet *me*, honoremque et salutem meam concernant; licet toti huic Criminali Processui velut clavim praebere videantur; commentari supersedeo. Id saltem peto, mihi gratiae loco indulgeri, ut, contra quamvis iniquam verborum meorum detorsionem protestando, quaerere possim:
20 An ego (aut quisunque alter, etiamsi ultimus infimae plebis homo) jure reprehendi possem, si a dirigente Regni Dicasterio sperassem, expectassemque, me saltem interea manutentum iri, donec *suā viā rescire* potuissem, *per quid* ego tantam prostitutionem meruerim? quae sint, et per quem demonstrata, crimina
25 mea? — An, porro, Excelsum *idem Dicasterium* videndo, Regem justitiae amantissimum; Regem, neminem subditorum suorum infelicem reddi, nemini opem *Legis* deesse, volentem; tantae iniquitatis manifeste inscium, sinistre informatum (quomodo enim Principes omnia propriis oculis viderent?) et,
30 per quemcunque demum, in errorem inductum esse: an, inquam, haec videndo non potuisset, non *debuisset*, ante effectivam mandatorum suorum — *talium mandatorum!* — expeditionem, rem tam gravem *Suae Majestati* — in sensu complurium Legum, quas hīc citare, quia alioquin cuique notae sunt, supervacaneum
35 existimo, *repraesentare?* — Si unius alteriusque — non dico

* Qui nomen referentis quoque Consiliarii nosse volent, sciant fuisse (titulo pleno) N. *Lányi* ad Excelsam Cancellariam Aulicam Referentem Studiorum.

Tunc Viennae fuit etiam *Censor Mauriti*us B. *Zahlhaus*.

classi, sed vel privatis civibus elargiti — *privilegii* laesionem, ex ipsa institutionis suae natura, avertere debet: an *honor* civium — in *Monarchia* — privilegio *vilior* res est? an hic facilius et magis laedi potest? — Vel *solus* ne ego, et reliqui meae classis cives — an nos soli, nullam attentionem meremur? 5
— Mihi, modicis patribus orto, fortunâ, facultatibus destituito, eò magis securitate, eò magis auxilio Legis, opus; honor vero, non virtute antenatorum acquisitus, non splendore originis mihi circumdatus, sed studiò, sed labore, sed industriâ propriâ, quaesitus, non minus, quam Vester Vobis, charus est; amore 10
vero virtutis, fide in Principem, pietate in Patriam, nemini, integritate morum et vitae meae, nulli vestrum, cedo. Sed, si Vobis nulla mei, nulla reliquorum, eandemque et communem meorum in illa poena partem habentium, sortis meae civium, cura fuit: saltem, ubi omnia recti et in quavis bene constituta 15
civitate vigere debentis rerum ordinis, ubi omnia Societatis civilis principia, eversa fuere, — saltem ibi silendum non fuisset. Si ego — quaero ex Vobis ultro — si ego, *homo*, atque adeo humanis passionibus obnoxius, tam firmis principiis, ut sum, praeditus non fuisset; si, tam immaniter lacesitus, vindictae 20
studuissem; si, tam atroces injurias propriis viribus ulturus, contra Imperantem et Patriam meam conspirassem, et nunc inviti criminis poenas manu carnificis luere deberem: quò oculò, quâ animae vestrae pace, conspiceretis sanguinem meum effundi? quis est vestrùm, quem, desperationi meae ansam — 25
saltem *non impediendo*, dum adhuc licuit — dedisse, non poeniteret? et ubi est infernalis illa cratura, quae, exitiò meò laetata, non potius illis, qui et vestrae culpa occasionem dedere; non potius, inquam, primis infortunii et malorum meorum auctoribus malediceret? — — Horribilia haec sunt, procul dubio; sed, qui 30
rerum humanarum, qui naturae suae aliquâ saltem notione, qui intellectu denique, et sensu communi, pollet: vera esse deprehendit. — Non referam tantae poenae (si tamen poena dici debet, ubi iudex, ubi crimen abest) sequelas et effectus. Non referam nefaria molimina, ineptissimasque malignorum 35
hominum calumnias, qui, characteris sui morumque et modestiae statui suo convenientium, obliti, ut ignotos fallere, mihi que invidiam et odium conflare possint, ad pudenda plane mendacia delapsi sunt. Tacebo etiam de iis, quae sentire, quae perferre, silentioque transmittere debui. Id saltem dico: quod non credam, 40

cuiquam potentium *vel tunc* a me causam praebitam esse, jure contra me conquerendi; — id quod ii, qui eotum omnia fere vestigia, omnes sermones meos, tam diligenter custodiêre, optime fuerint experti; *hoc* unum fortasse mihi, quod arma ipsis
5 me penitus opprimendi non dederim, pro gravissimo inter se crimine habituri, prout etiam praecipuum ipsis tunc incitamentum erat, *quod boni maerebant*.

Meministi, Vir optime! prioris anni vere Viennam me a Vobis discessisse. Resolutionem regiam ad novum supplicem
10 libellum meum, quem aliquo ante tempore Serenissimo Principi Regio, vices Suae Majestatis ibidem tunc subeunti, hic sub NB. NB. NB. in copia adiacentem, praestolaturus nempe fueram; et tunc demum, ex eventu, ulteriori sorti meae consulturus. Adempti mihi, vix alioquin ad praestanda vitae media
15 sufficientis, et tamen quotidie, totum hominem, mechanismo suo occupantis, neque ideo, quod plus, ullam ampliorem qualibuscunque vel talentis, vel meritis, vel gesti servitii annis fortunam promittentis officii restitutionem quidem nec expectavi, nec petii; sed, si non aptiorem aliquam mei ad applica-
20 tionem, saltem reparationem honoris, jure speravi. Et

Hic tandem esset locus, in quali ego ibi tunc situ fuerim, quaeve et quanta pericula vitanda habuerim, explicandi. Absolvam tamen breviter; quia vel unum exemplum sufficiet. Suffecerit, inquam, dicere: me Viennae non modo a technis, vilibusque malevolorum machinationibus, quas tam Cassoviae, quam Pestini expertus eram, immunem, sed ne in hospitio quidem meo securum satis fuisse. Ita est: ipsam etiam domum, quam inhabitavi, obsederunt; in ipsa adeo hospitii mei interna penetrarunt, ibidemque clandestinas, sed quae non ignorarentur
30 tamen, inquisitiones instituerunt; — id quod jam ante ipsum adventum meum fuisse inchoatum, deinde comperi. Vitia haec et temeraria inimicorum meorum (ut quidem credere par est) instrumenta ad Politiam se spectare, quaerenti domus curatori responderunt. Et reapse unum eorum notum sibi esse idem
35 aedium curator mihi fidem fecit. — Ampla certe ad meditandum materia!* — Quidquid sit: quisque declarationem meam, Viennensi inquisitioni de dato 13 Septembris anni praeteriti,

* Domus, quam incolui, est: *auf dem Stock-am-Eisen-Platz, beym silbernen Kreuz* — Rei veritas facile erui potest.

exhibitam, et hic sub Actionali N° 7° reproductam, lecturus, fateri debet: me, in talibus rerum mearum adjunctis, vel ita omnino quoad Abbatis Martinovitsii notitiam, prout ibi exposui, sentire, et judicare; vel vero, non improvidum modo, sed et omni penitus mentis meae usu destitutum esse, debuisse. — 5

Dum jam diutius Viennae morarer, relatum mihi est, ad memoratum supplicem libellum meum negativam resolutionem intervenisse. — Accessi adhuc semel Suam Majestatem; et, exposito negotii mei statu, justitiam flagitavi. At Superi boni! quid debui audire! quid debui sentire, dum suspicionem 10 meam ab Ipso Clementissimo et Candidissimo Principe in plenam jam certitudinem converti viderem. Sic est; Sua Majestas Sacratissima conceptis iteratisque verbis securum me reddere dignata est, id mihi Eadem Sua Majestate non tantum non volente, sed *insciâ* accidisse! — — 15

Cedendum tempori ratus, non jam de injuriarum mearum reparatione cogitare, verum de eo mecum consilia inire coepi: an non, relicta Patriâ, in qua non modo omnem mihi jam melioris fortunae spem ademptam, sed et ipsam personae meae securitatem, casui cuique obviam, hominumque malitiae expositam 20 vidi; in aliam aliquam Europæ provinciam me transferre debeam? — Jam enim a nonnullis *in eo quoque* laborabatur, ut mihi vel ad privata (quae prius, pendente ab altissima Resolutione Regia caussae meae eventu, acceptare adhuc non volui) ut, inquam, vel ad privata officia, aditum praecludant. — (O si 25 homines hi, hisque similes tam multi alii, qui sibi, quia *plebs* — omnis conditionis — ita putat, magni videntur; si hi, verum ac proprium actionum suarum pretium noscere, et, quam parvi sint in honesti hominis oculis, videre ac sentire possent!) — —

Vicit amor patriae. Hâc ego sum terrâ ortus! In hac 30 optem vivere; in hac obire. Hujus sinui mandentur cineres mei! Quidquid in me licuerit Fortunae, hic excipiam, hic praestolabor. — Haec, sensi; et recessi. —

Praebuit mihi asylum Vir, cuique bono Patriae hujus civi, cuique vere fideli Regis sui subdito, vel solâ nominis 35 adpellatione venerandus; mihi semper quidem magni aestimatus, nunc tamen, a quo singulares ejus virtutes et excelsum animum propius nosse datum est, majori etiam, atque aeterno cultu prosequendus — Excellentissimus Comes Nicolaus Forgách, de Gymes. — Tales sunt Viri, quibus ego probari, quorum bonâ 40

existimatione dignus esse, cupio. — Sed eheu! fortasse *et ille* mutavit sententiam! fortasse *et ille*, longitudine captivitatis meae et hac Fiscii Regii accusatione, in errorem inductus est! fortasse *et ille*, dignissimaque ejus conjux, matrona vere venerabilis, omnique laude major; fortasse, inquam, et hi me nunc, velut vilem hypocritam aspernantur, et favoris sui participem fecisse dolent! — Fateor ingenue, cunctis mihi saepe philosophiae praeceptis opus fuisse, ne, *octo* jam per *menses* carceri inclusus, omni ferme hominum consortio, omni defensionis
10 copiâ, privatus, — recrudescenti ad amaras hasce, et alias idgenus cogitationes, animae dolori succumberem.

Tranquillam apud magnum hunc Civem, Újlakini, vitam agebam; dum ecce adfertur infausti ominis nuncium, *me quoque* majestatis postulari! — Nullius culpa, tanto minus criminis
15 ullius, mihi conscius, nihil equidem metuendum habuissem. Sed urgebat praeteritorum, immo praesentium semper, recentique pectori haerentium casuum et calamitatum mearum, memoria. Minabatur inimicorum effrenis licentia; tot jam mihi tamque
20 hodiernae tempestatis reputatio. Quid faciam? ad quem deum, alienatô mortalium numine, me convertam? Si Lex *nunc* mihi opem ferre non potest; si *ego quoque* ad Exteros rapiendus sum: actum est de vita mea! —

Obviam igitur eundem quo ocyus discrimini censui;
25 movique eodem die, et rectâ huc Budam properavi: adhuc semel, ac velut sub ictu, auxilium Legum, gratiae loco, imploraturus. Adii Serenissimum Principem Regium, Regni Palatinum, in quo unam adhuc et ultimam spem meam collocavi. Regia Sua Celsitudo saepe me jam antea benignissime consolari,
30 verbisque, gratiae plenis, tot malis fractum et aegrum animum meum erigere, et hac etiam vice praeces meas haud absimili benignitate excipere, dignata fuit.

O Princeps! digne tantis natalibus; digne ferventi magnanimae hujus Gentis, cui volenti, tutelaremque velut suum in
35 Te genium colenti, praees, studiô, amore, fiduciâ; digne, quem ob sublimem hunc animum, raramque prorsus, quae prima in Vobis, aetatem in excelso agentibus, virtus est, humanitatem, cuncti admirentur; Tu, qui, etiamsi in alto illo fastigio collocatus non fuisses, tot et tantis animi corporisque dotibus omnium
40 bonorum Tibi venerationem conciliaturus eras; quemve ego,

si pauperum id parentum sanguini licuisset, si nos in aeternum hoc in mundo sejungere Fatis placitum non fuisset, totò mentis — virtuti soli devotae — adfectu dilexissem: O Princeps! cur ego ea, quae sequuntur, narrare cogor? cur experiri debui? per quid ego merui, ut mecum — sub auxilium Tuum confu- 5
giente, Legis tutelam toties jam antea, et nunc iterum ac ultimum exposcente, inquisitionem sollicitante; — saltem *aperte* agendum non putares? ut bono animo esse, alteroque die pro accipienda resolutione ad Te redire jussum dimitteres? Si, imperiosâ nefors temporis necessitate ita exigente, Legi silendum 10
esse censuistis; si definitae, nullamque seu remoram, sive rationem, admittenti Augusti Fratris et Regis Tui voluntati obsequendum fuit: cur ego id ignorare debui? — Ivissem certe, quocumque jussisses; et nec ingenti meo, nec publico illi Nationis dedecori locum reliquisset. Sed abditos sensus Tuos exquirere 15
nec possum, nec volo. Inlicitum. Hoc tamen unum, pro ea, quam in perspecta non modo aequitate, sed et bonitate cordis Tui prorsus singulari, positam habeo, fiducia; ab Regia Celsitudine Tua enixe peto, ut, habitâ tot calamitatum, innocentiaeque meae, quam haud cuiquam amplius dubiam fore, 20
spero et confido, ratione, omnem tandem sinsitram de me opinionem, aut resensum, quem, testor Eum, qui corda hominum scrutatur, nunquam merui, deponere; et, siquem posthac Patriae meae filiorum, iniquitati sortis, et persecutioni malignorum, qui nemini bono, praepriis litterarum et lucis amanti, 25
unquam deerunt, obnoxium; si, inquam, talem aliquem ex concivibus meis a Te subsidium legale petere in futurum contingeret: exempli mei meminisse, digneris!

Hic Budae, in Aquatica, diversorio publico, ex longiori itinere viribûs fractus, et securo somno sopitus, jacui. Prima 30
noctis, de 10^a Septembris die in undecimam vergentis, hora erat; dum ecce! strepitu et voce, vere satrapali, me excitant; apertâ portâ, caterva hominum militarium et civilium in cubiculum inruunt; armatâ me manu circumsistunt; pacatum, sed rei singularitatem merito mirantem, et, quâ qua id potestate 35
praediti faciant, placide quaerentem, brachio prensare incipiunt; vix vestibus me induendi tempus relinquunt; et, velut summum ac diu jam quaesitum, nunc tandem in hostili terra interceptum malefactorem velut latronem in sylvis deprehensum, — quadriga imponunt, nomine Regni Palatini ad Exteros rapiunt. — Sed 40

pereat memoria foedissimae noctis; nec ad eos, qui talibûs delectantur, unquam pervadat! — Non narrabo, quali per vias publicas, inter arma, apertô postali curriculô, vectus, aut potius, summâ, quâ fieri poterat, celeritate raptus, tam in
5 Hungaria, quam et praeprimis in Austriacis Civitatibus undique confluenti populo fuerim spectaculo. Unum hoc dico, et, quia ita sentio, fidenter adsevero: Consiliatorem illum, qui taliter cum Hungaris agendum svasit, sincerum Regis Eorum amicum vix fuisse. —

10 Caeco cuique et vago rumori fidem haberi non debere, nec mihi ignarum est. Sed, tanta et talia jam experto, illa, quae de Inquisitione Viennensi (utique Legibus ignotâ, adeoque necessariam populorum fiduciam obtinere nequeunte, tam communis, tam constans, immo, anxiiis jam futuri pavore
15 cunctorum animis, gliscens in dies fama ferebat; haud vana, eoque minus spernenda videbantur, quod tristes infelicis illius Poloni reliquiae, qui, desperatâ vitae veniâ, ut nunc quidem suppono, aut simul obstinatô nefors socios suos non edendi consiliô, in carceribus manum sibi adtulit; pro terrore publico,
20 vicino via ferali palo cum infami tabella prius adfixae, eo recte die, dum illac veherer, humabantur. — Sepositâ igitur omni acquirendae unquam justitiae, eo verò magis perpessorum tot malorum medelae, spe; et relinquendae jamjam vitae certus: trahi me permisi, tamquam destinatam inimicorum fraudibus
25 et furori victimam; atque in conspectum formidabilis et occultae illius inquisitionis adductus, inter *tria aut quatuor* ejusdem membra, velut pro ultimo omnium injuriarum complemento, unum ex infestissimis hostibus meis, praecipuumque malorum, quae inde ab annis jam perfero, auctorem et instrumentum
30 repperi. —*

* Veritati et justitiae hic tribuendum puto, ut conceptis verbis adtester: rumores illos de Viennensi Inquisitione non fuisse fundatos. —

Porro: Dominum de *Schilling*, qui Inquisitionis ejusdem protocol-
collum duxit, virum praestantem, atque dignum omnino tam humano
35 Principe subditum et Consiliarum esse; imitandumque uni ex duobus illis Hungaris (quorum alterum dein nobili indole praeditum, et erga Concives suos humanum, cognovi) exemplum praebuisse: quomodo homini cum homine, Viro cum Viro — etiam extero, in rebus praesertim officii, agendum sit.

40 Similem laudem meretur etiam illa agendi ratio, quam ex parte Politiae expertus sum.

O Amice! vidisti me, dum priori anno unam eandemque Tecum Pestini domum incolerem, cum mala fortuna compositum; vidisti, quem tristi illâ vitæ meae epochâ animum monstraverim; quomodo inmeritam illam stragem tolerârim. Sed interna animæ meae sensa videre utique non potuisti. 5
Noveris itaque; et mihi, quid mori quoque sit, interea bis jam experto, fidem habe: Inexplicabilem esse consolationem viro justo, si, omnibus iniquitatis humanæ telis expositus, at sibi ipsi probatus, virtuteque suâ involutus, dicere queat: *eripere mihi vitam potest mortalium potentia; conscientiam recti non potest!* 10

Sed non conquerar amplius de iniquitate sortis meae. Liber sum vel in vinculis; — quia sub tutelam Legum Patriæ meae receptus, quia Judices nactus, et de triumpho innocentiae meae certus sum. 15

Pars Secunda.

Objectio 1ma. Excussis Manuscriptis Rei (dicit Fiscus Regius) videbitur, quasi ex speculo, quis eidem sit genius et character, — quis spiritus, et quæ familiaris cogitandi ratio.

Responsum ad 1um. Genius meus nunquam latebras quaesivit; nullius hominis conspectum unquam fugit, aut reformidavit. *Character* ejus est: Amare, et, sine studio partium, quaerere verum; sequi virtutem. Esse, quam videri, bonus; videre, quam caecutire, mavult. Lucem, tenebrarum inimicus, pro viribus spargit. Amicus libertatis, hostis licentiae, quas distingvere didicit, et novit: Imperantes legitimos, justos, clementes, et humanos, diligit, amat, aestimat; — melius fortasse, sincerius certe, quam ii, qui vel nomen libertatis et philosophiæ (quam non noscunt, et ingrati persequuntur) horrent; omnes recti et justi ideas invertunt; stolidôque ac impudenti suô optimum quemque 30 calumniandi furore, bonæ etiam, et certe non talibus armis egenti, justorum Principum caussæ, plus, quam volgo creditur, nocent. — Sed imposturam et tyrannidem, velut tristissima et exitiabilia generis humani flagella, odit ac detestatur. —

Hic est *spiritus* Rei; hæc ejus *cogitandi ratio*; sine fucô, 35 sine ambagibus detecta; verbô, opere, totôque prioris vitæ institutô monstrata; neque in *Manuscriptis* aliter quam hîc,

manifestata; nullius denique, praesertim si concavum foret-
speculi egena.

Objectio 2^a. Materiâ cantûs, ante annum 1789 Fisco
ignotâ, primus ejusdem (Rei) foetus, ad Museum Hungaricum
5 quocunque demum fato relatus, dicto anno in lucem prodiit;
ampla tunc et vastâ versificandi occasione, ab *exemplo* ardentis
Galliarum Rêgni, nactâ Reus complures versus conscripsit.

Ad 2^{am}. Carmina, et alia opuscula mea in publicam lucem
edita, sicut aliis, ita et *Fisco Regio* patuere, patentque.

10 *Primus* ingenii mei *foetus*; nec ille, quem Actor adfert,
nec illo anno editus, neque iste, qui in *Museo Hungarico* legitur,
fatô illuc relatus fuit; sed ordine, jam nunc consvetô, censura
(*antea legibus ignotâ*) consciâ, et adprobante, ut jam alias
monstratum, impressus est.

15 Versiculi, *primi* omnium, quos *luce publica* non indignos
putavi, sunt sequentes, anno jam 1783 facti, 1784 editi:

Hazájáért élni, szenvedni, 's jót tenni;
Halált, vagy rabságot érte fel sem venni:
Barátom! olly dolgok, mellyek az embernek
20 Ditsösség' mezején oszlopot emelnek! —

Ita sensi, ita cogitavi *juvenis*; quomodo, in similibus,
vir sentiam et cogitem: monstret sequens fragmentum Alcaei
metro compositum:

. . . . . Úgy van!
25 Szép, a' Hazáért túrni, viselni rab-
Lántzot, 's halált szenvedni, ditső dolog.
A' melly halandó él 's vesz érte,
Nemzeteket nemesítt nevével! —

Qui ita semper sensit; qui talem habet *familiarem cogi-*
30 *tandi rationem*: non *conspirat contra Patriam suam*.

Verum est, porro: Exemplum Gallorum *amplam omnino*
dedisse *occasionem et versificandi*, et scribendi, et *cogitandi*:
Poëtis non minus, quam Oratoribus, Philosophis, Historicis,
Politicis, Theologis; Imperantibus et Subditis, Populis et Prin-
cipibus; omnibus denique iis, qui, ratione praediti, non vegetant
35 solum, sed, ut hominibus convenit, vivunt etiam, cogitantque.
Id, quod *Parisiis* fit, factumque est, naturâ suâ summam excitat,

et excitare debet, ubique terrarum, attentionem; nec minorem partim jam produxit, partim verò et vel maxime in futurum producet (praesertim, si *bellum diu protrahi* contingeret) in mentibus hominum revolutionem, quam ipsa — (absit invidia dicto! loquimur, quà philosophi, loquimur *lingvâ mortuâ*, plebi 5 non cognitâ — istud magnum aliàs *Latinistis* argumentum; — ii vero, *quibus* haec scribimus, rectum verborum nostrorum sensum perspicient) aio ergo — quam ipsa *Christiana Religio produxit fundatio!* — Pergo ultro — quia *prodesse* vellem — dicoque: „Infelices illi Imperantes, infelices illi Ministri, qui, naturae, 10 rerumque humanarum, trahentium sese, et propellentium invicem, indole non perspectâ; caussarum cum effectibus, et horum cum illis nexu reciprocò, actione item et reactione non intellectâ: fatalem opinionum torrentem imbecillâ et temerariâ manu *repellere*, quam *intra debitos canales et terminos derivare*, 15 malunt, nitunturque.” — Haec ex *occasione*, in abstracto, in genero, et Viris, qui sapere consveverunt, dicta sunt.*

Ceterum: Revolutionem Gallicam, anni 1789, summi omnium Gentium viri adprobarunt; editis scriptis narraverunt, celebrârunt; — ex quibus omnium loco, et caussâ exempli, esto 20 Wieland, ille idem, qui unicò decennio prius, adhuc propositionem de *origine majestatis a Deo*, sub clientelam suam recepit. Neque tamen ullus eorum, quod sciam, lite conventus, eo minùs punitus, est. Avertant Superi a nobis quoque tales inquisitiones, naturâ suâ ipsum *loquendi, audiendique commercium* 25 hominibus adimere tendentes — id quod vel *in servitute ultimum* esse, merito dicit maximus ille veterum Politicorum, et dignus omnino Trajanì tempore Scriptor, — quem inter Majores suos numerari, non sine caussa gloriabatur unus ex optimis olim Orbis Romani dominis, Tacitus. — 30

Criminationes hae, omni attentione dignae sunt; quia, si non nunc statim a tribunalibus repellerentur, brevi novam in Hungaria epocham inducerent. Jactis enim semel talibus accusationum principiis et argumentis: novum etiam cogitationum, adeoque rerum ordinem, consequi oporteret. Sic falsae 35 hae eadem criminationes, vera post se mala traherent, et, culpâ ac negligentîâ nefors etiam meâ, praejudicio cum tempore forent. Eò alacrius ergo contra ipsas insurgo; et, quantum res,

* Vide infra ad objectionem 9am.

temporisque brevitatis, patitur, boni civis, fidelisque et pii in Principem justum Subditi, officiô, hîc quoque defuncturus, calamum contra Fiscum molimina stringo.* Neque tamen longioribus *ratiociniis* rem protraham, neque morabor: auctoritatibus etiam, et exemplis, interdum et parallelâ, uti contentus; alioquin contra tales objectiones plus valituris, et causae quoque hujus criminalis indolem in clariori luce posituris. Itaque:

Id quod — non dicam in Britannia, cujus libertatem multi et summi jam Viri toties demirati sunt; quae nihilominus nobis, fide factorum et non spernendâ scriptorum complurium auctoritate subnixis, multum — immo plurimum jam de constitutionali vigore suo amisisse videtur; non dicam, aio, quod in Britannia; non dicam quod in liberioribus Germaniae Provinciis, ubi reapse libertatem (scribendi) fere magis, quam uspiam alibi, germanam esse comperio: sed id, quod in Svecia, quod in Prussia, quod in Dania — — auditum non est, quod in his non-liberis Regnis Scriptoribus vetitum non est: id mihi nunc in Hungaria, post novem secula inde ab origine Monarchiae (ab anno circiter 897 inchoando) *crimini datur!* Mihi, Scriptori Hungaro, *octo versiculi*, de toto hoc objecto eotum editi, — *adprobante censore editi*, post *sex annos* objectantur; mihi, civi Hungaro, 95° saeculi philosophici anno, *perduellionis convicendo*, iidem hi *octo versiculi* coram tribunali, pro crimine imputantur! — Sed magnum habeo causae Patronum: Revolutionem illam, praepriis autem ejus fructum, et *resultatum*, *Constitutionem*, Ipse adprobavit — LEOPOLDUS SECUNDUS, Romanorum Imperator, Hungarorum Rex! —

Objectio 3^a Versus pag 9^a Musei Hungarici Tom. II. contenti, ad communem animorum exacerbationem conscripti sunt.

Ad 3um. Totum illud Carmen, cujus partem excerptae hae ex situ et nexu suo aliquot lineae continuunt, consistit in 37 strophis. Recensitis fusius praeteritorum temporum malis, praesentia brevissime duabus strophis perstringuntur, absolvun-

* „Malheur à l'État où il ne se trouverait pas un seul défenseur du droit public! Bientôt ce royaume se précipiterait, avec sa fortune, son commerce, ses princes et ses citoyens, dans une Anarchie inévitable. Les lois, les lois pour sauver une nation de sa perte, et la liberté des écrits pour sauver les lois!” —

turque. Amicus dein, cui scribitur, ad colendum sermonem patrium et litteras, spe meliorum vocatur, accenditur. — Porro:

Si facta illa, quae ibi attinguntur, nota, et in oculis hominum gesta sunt: veritatem scripsi; non mea (quamquam et mea) sed Patriae, sed Regis ipsius, eadem nobiscum et damna 5 et commoda habentis; et tunc, licet bono corde, sed manifeste in errore inducti, atque ut passim fit, consilia eorum, qui opinionem suam solius veritatis, utilitatisque publicae studio ducti depromere ausi sunt, cum inreparabili dein suo et aliorum damno, spernentis; — utriusque inquam, mala et incommoda 10 exposui; hacque ratione boni civis officio functum fuisse me existimo. Sed neque debet Poëtae intentio tribui, quam nec habuit, nec habere potuit. Non enim scribit pro praesenti solum; sed pro futura etiam aetate. Scit, famam carminum, gloriam nominis sui, non a momentaneo modoviventium plausu depen- 15 dere. Propriô suo calamo vivet apud posteros, aut morietur unâ cum foetibus suis. Carmina igitur Poëtae hujus, (quem ego melius, quam Actor, nosco) non sunt conscripta pro *exacerbatione animorum*. Ast: quis non perspicit, hîc a Fisco ipsi Nationi caussam moveri? quis non videt, hîc id, quod *omnes* 20 *senserunt, dixerunt, scripserunt, et egerunt, nunc uni, criminis* loco, aut saltem, ut *malum*, objici? — Hoc Fiscus facere non debet. Sacra sint ipsi et inlibata Nationis Jura honorque; sicut Jura sua propria; nam haec ab illis vix sunt diversa; exeodem fonte profluunt; imo haec sine illis existere nequeunt, nulla 25 sunt. — Quae ibi perscripta sunt, non possunt uni imputari, quin et reliqui sentiant; non possunt uni dedecori cedere, quin labem inferant et alteri. Sed de hoc satis. Ego vero ultro etiam agnosco, et profiteor, quod eorum, quae tunc scripsi, — licet inde ab eo tempore multa etiam meliora edoctus sim, licet multa, 30 juvante Artium et Scientiarum omnium magistrâ, experientiâ, nunc melius perspiciam: quod, inquam, eorum, quae tunc ego scripsi — habitâ semper, ut aequum est, temporis ratione — me ne hodie quidem poeniteat. Immo magnum hoc ego duco, quod Patriae, tenuis grandia conatus, profui; concivibus meis 35 placui; de republica ne tunc quidem desperavi; non nulla eorum, quae sequuta sunt, praedixi; degeneres, denique, majorum suorum nepotes eâdem tunc constantiâ despexi, quâ dein, mutatis temporum adjunctis, stolidum *horum* ardorem reprobavi, qui, prius ignavo torpore sordidi, nunc, ut fit, verbis nimii 40

et procaces, omneque boni civis meritum in *solis* fere mystacibus, et latis gladiis, inanique libertatis jactatione, consistere arbitran-tes, sacrum *patriotae* nomen foede profanarunt. —

Ceterum: ne ulli sinistrae interpretationi locum relinquam, 5 declaro: Me, licet teneam, firmiterque persvasum habeam, quod *Imperantes ne bonum quidem vi, invitôque et reluctantè populo, faciendi jus*, habeant; memoriam tamen Josephi II, contra *istud* principium saepissime peccantis, gratâ omnio mente recolere, innumeraque illa bona, quae praeter mala, fecit, non 10 ignorare. Ultro adsevero: Eum, *vel solâ sentiendi et scribendi libertate* (sacrosanctô hôc et nunquam violandô jure humanitatis) populis, ex fatali lethargia illa excitatis, restitutâ, aeternam eorundem gratitudinem, immortalem nominis sui gloriam, meruisse. Multos Principum, vel ut inglorios, oblivioni tradet; 15 multos (prout nos jam cum *magno* illo, per solos tunc Scythas bene et juste aestimato, futuraeque famae suae admonito, Antiquitatis latrone, aliisque vilibus ac detestandis ejus imita-toribus, facimus) velut raptores orbis, et nationum oppressores, execratione prosequetur: — Josepho II^{do} debitum, *virtute et* 20 *exemplô* promeritum, decus rependere, Eundemque inter praecipuos generis humani benefactores numerare, non negliget Posteritas. —

Objectio 4^a. Quod versus p. 56, ad concitandos subditorum animos — ad ciendum in Dominos Terrestres odium — excutien- 25 dum utriusque potestatis jugum conscripti sint.

Ad 4um. Versiculi in quaestione, saepius jam memorati, defensione amplius egere non videntur; siquidem omni exceptione majores nacti sint interpretes, — prout id ex adnexo sub NB. NB. claret.

30 At, quod de *dominis terrestribus et excutiendo utriusque Potestatis jugo* adfertur, novum et singulare prorsus est. Iidem versiculi, a quo denunciati et inquisiti sunt, adeo innotuerunt (hic est talium prohibitionum fructus necessarius) ut passim ac per centenos recitentur: nulli tamen adhuc mortalium, me 35 consciô, incidit, hoc in illis aut quaerere, aut reperire. Estne ergo haec objectio, *ad conflanda mihi dominorum quoque terre-strium odia?* — *Primum*, sacerdotum multi, se intelligi suppo-suerunt; et querebantur. *Dein*, ut Versuum horum *licentia* vindicaretur, Imperantis attentio excitata fuit. *Nunc*, per 40 *Fiscum, invidia terrestrium dominorum* intenditur. Hoc unum

1.
Joannes Bassányi
Criminus Laica Majestatis et Perduellus accusatus
Pro Se.

L'équité nouvelle demande que le degré de preuve soit
proportionné à la gravité de l'accusation.

On avoue, ~~en ce cas~~, qu'il faut que les preuves
soient proportionnées à l'accusation; cette accusation
n'est pas frivole, les preuves ne doivent pas l'être.

Mortenson

M. KR.
ORIGINALE DE 1791

Malesse et sage ambros divina, Viri opime! quod subus
in hominis divina potentia tuca.
To ego equidem, homine philoso-
phi indigna, et, si stricte sum-
tus, magnum pato. Reges in daci
populi, us, quodam veterum, qui
pro sapientissimis habebantur, et
quibus, videtur, res moralium
immensabili quodam acedidissas
sui curas et inordinabili illa
serie et casura contigantia, quod
in Deo factum adpellare placuit
vobis; nullique nos nostrosque
perit curae esse. Nichil enim sum
genus humanas salutem foret ali-
us, quam, us, desperata omni sa-
pientia, qui tamen nihil ei deus
dedit, ipse divinus, ipse et au-
ditus, caro animi resura eventus,
velut velle et leges, nervosque solam
aliquid nobilitate signa, sed remittat
agit

7) Causa de officio.

adhuc deerat. — Quid hoc *magis docet*? meamne, an *interpretum* malignitatem? —

Si, nihilominus, versiculi isti omnino adhuc defensione indigere censerentur: non deero partibus meis. Defendam; faciamque, ne unquam eos amplius in quaestionem sumi oporteat. 5

Objectio 5^a. Pag. 58. ad irritandos et ab *Aula* alienandos Popularum animos.

Ad 5um. An hic accusandi, ratiocinandique modus — ut ex situ et nexu suo extracti diversi loci pro argumentis adsumantur — valere et admitti debeat? nolo quaerere. Sed: 10 lector quisque videt, ibi de Comitatum Congregationibus et Supremorum Comitum officiis, antea viâ facti et per *mandata* abrogatis, nunc vero legali vigori activitatique suae restitutis, sermonem esse. Vigentibus nempe Statuum et Ordinum congressibus, et publicâ, indeque a tot seculis observatâ publicorum 15 negotiorum pertractatione non abolitâ, nunquam illa Reipublicae conversio fieri potuisset. — *Publicitas*, primum est constitutionis Reipublicae fulcrum; et vanum sine illa nomen libertatis. Sine publicitate, *repeto*, nulla animorum unio, nullus nexus, nulla inter cives mutua fiducia, nullus *spiritus publicus*; sine *hoc*, 20 nulla *Natio*. Refert certe summopere ipsius etiam *Aulae*, ne liber hic et publicus generosae Nationis spiritus unquam et ullo modo corrumpatur; — qui et Monarchiam integram in splendore suo ac majestate sustinet, atque conservat; et, ut Augusta Domus Austriaca omnium earum, quae terrarum orbi 25 dominantur, prima sit, cummaxime facit.

Caeterum: Carmen hoc *TER impressum*, *TER censuratum*; in ipsisque adeo — tunc adhuc non *tam miseris*, — et spiritum vel ipsius plebeculae corrumpentibus — Hungaricis Ephemeridibus, 30 Viennae, editum fuit. —

Objectio 6ta. Quod Reus, parte primâ epistolae, ad Ladislaum Szabó, hîc aequè invinculatum scriptae, sub Act. N° 4° productae; id potissimum agat, ut Sacerdotio, tanquam omnis illuminationis hosti, invidiam; in illos autem Viros, qui salutas circa Censuram librorum emanatas resolutiones Regias secun- 35 dant, odium conciliet; etc. etc. Parte 2da vero, etc. etc. —

Ad 6^{tum}. Epistola haec poëtica, scripta fuit anno 1793. Nomen illius amici, cui inscribitur, notum est Musei Hungarici lectoribus, atque adeo omnibus iis, qui Litterarum patriarum aliquam curam habent; — id quod de iis praepremis, qui eandem 40

Epistolam, versu hexametro compositam, lecturi erant, jure supponi potest. — (Invinculatio ejus, ut gnarum esse debet Judicibus, nihil vel mecum, vel cum carmine meo, commune habet; — nisi forte notitia et memoria sortis etiam meae —
 5 amici sui — ex procul impellentibus aut determinantibus causis ad ingrediendam illam, qualemdecumque, societatem, una fuisset. Ceterum: amicum me ipsi fuisse, et nunc sorti ejusdem ex corde condolere, non negabo; ultroque confiteor, dolorem animi mei, casu amicorum, certe meliori fortunâ dignorum,
 10 iterum renovari, et nimium etiam augeri! . . . — Notandum est porro: plures esse hujus nominis Scriptores, ideoque, aut praedicato, aut loci natalis vel originis nomine, ab invidem distingvi. Sic est *Baróti Szabó*, *Bartzafalvi Szabó*, *Sz. Jóbi Szabó*. — Priores duo ipsum adeo baptismale nomen *David* commune habent.
 15 Ad has circumstantiâs praeviè reflecti debent Judices; ut fidem *Studiorum Referentis*, me ex ipso etiam Museo Hungarico damnandum svadentis, et nescio quam satyram (ut mihi quidem relatum est, utque ex memorabili illo ad Exc. Consilium dato cassatorio decreto optime videri posset) ad *Sanctum Jobum*,
 20 et *Sanctum Ladislaum*, scripsisse fingentis, eò clarius perspicere et aestimare queant.

Amor quidem veritatis, cura litterarum, reverentia concivium meorum, qui tot fabellas de carmine hac audierint; natura, denique, ipsius rei a me exigere videntur, ut totam hanc
 25 Epistolam per singulas partes inlustrarem; — cum, nihilominus, sensum ejusdem tam evidentem esse persvasus sim, ut nonnisi — usitatâ hactenus ipsarum vocum Hungaricarum significatione per ineptissimam et vix ipsis rudibus mediî aevi seculis auditam interpretationem perversâ, detorqueri possit: injuriam me
 30 facturum Judicibus putarem, si longiorem ejus defensionem susciperem. *Quand il s'agit de prouver des choses si claires, dicat ad rem Montesquieu, — on est sûr de ne pas convaincre.* — Satis ergo fore censeo, praemissis nonnullis, quae a scopo non aberunt, summam rei exponere, recensere; dein totum illud Carmen,
 35 prout est, ex ipsis Actionalibus documentis huc transscribere; tumque demum ad objectionem unam alteramque, supra adlatam, respondere. —

Epistola haec, ut *Poetae opus* considerari debet; atque ad illud in specie poëseos genus referri, cujus olim Horatius —
 40 tam illustria, et vix ulli nostrum, aut ne vix quidem, imitanda

rleliquit specimina; — insperatâ nempe illâ, et post tot, tam
ongas, tamque terribiles Urbis et Orbis discordias, ultima adhuc
morientis Romanae libertatis bona praebente temporum felicitate,
ubi — *regè sub Augusto licuit laudare Catonem!* — Ille
quidem non minus, quam hâc aevo Nos, virtute et honore 5
minores, (sed, ut sperare possumus, haud tamen indigni) ejus
admiratores, perpetuò cum stolidis inepti Fannii, Demetrii,
Tigelliique, et aliorum id genus criticorum, judiciis, immo
indocto ipsorum adeo *conctorum paene*, ut queritur, *Patrum*
clamore, conflictandum habuit. Verum, quia Maecenates, Agrippas,
et Polliones, quia Servios et Bibulos, ceteramque doctiorum
Procerum manum, nactus est defensores, ipsoque Judice laudabatur
Caesare: nullius, ut ego nunc, Fiscii actionem, nullius
Studiorum Referentis odium, aut Mauritorum interpretationem,
timere debuit. Sic factum est: ut, rectae aestimationis, potentisque
Amicitiae Eorum, quorum favorem — praeter curam 15
et reverentiam posterûm — cordi habebat, certus, contra
ignorantiam recti et invidiam tectus ac securus; sentire, quae
voluit, et, quae sensit, satis aperte dicere, fidibusque committere,
potuerit. Sorte namque contrariâ, de Milite Bruti supponi 20
potest, quod altum silere, divinumque illud ingenium non
monstrare, quam Hermogenibus volentia scribere, malisset.
Itaque: Ancilia evanuerunt; nomen et togam, vix memoriâ
dignamur; ipsa Jovis arx Vaticano cessit: — lyra Flacci, aeterno
Vestae igni superstes, iram temporum vicit; nos, aevumque 25
nostrum, delectando monet, ad studium virtutis et Patriae amabili
sono vocat, incendit; et, continuò posthac seculorum
lapsu solidanda, optimos ubique et maximos mortalium delectabit.
— Sed en, Poëtam, sacer magni Vatis amor; philosophum
reputatio praeteritorum, longius tulit. — 30

Epistola igitur haec (prout caepi) poëtica, rhapsodico
(ut lemna docet) spiritu composita, sequens planum habet,
sequentia continet:

Poëta, amicum Poëtam, in excolendo sermone patrio,
conscribendoque Museo Hungarico, socium, diu silentem, inter-
rogat: an ex Commissione *Mohâtsiensi*, cujus Actuarius erat, 35
jam, huc Budam, redierit. — Quis est Hungarorum, qui, auditò
infaustò oppidi illius nomine, non commoveatur? quis est, qui,
repetitâ fatalis illius et temerariae pugnae memoriâ, tot Nationis
suae malis, quae inde ortum traxere, non ingemiscat? qui non 40

sciat, qui non ex animo detestetur causas auctoresque cladis illius, quae nos perdidit? quae Patriam nostram sub jugum barbarae Potentiae misit, non nisi secula, post innumeras mortes, post immensam humani sanguinis effusionem, liberandam? — Haec, Poëta scivit, et *sensit*; atque, ut, ex occasione, dissensionum mala, velut oculis objecta, videri et aequè sentiri faciat, versibus expressit. (Neque ideo scribit auctor; ut: *legatur*, sed hoc vult, ut *cogitetur, sentiatur*.* — Dein: quae timeat, exponit. Malorum Civium machinationes, tumultus, et vitia, pro honesti Scriptoris officio, perstringit; nullum tamen individuum, nullam hominum classem, nominat; — quamquam et hoc liceret, quia summopere interest Reipublicae, ut *mali noscantur*. Iis, quae recensuit, motus, ad sortis humanae contemplationem digreditur; brevitatem vitae reputat, sed quae per merita etiam post mortem protrahi queat. Denique, ad satisfaciendum officiis hominis et civis, vocat; ad amorem humanitatis et Patriae, opere demonstrandum, etiam spe gloriae accendit. — *Haec Parte primâ.*

Secundâ: Pavore futuri, in hoc concussi orbis motu — quidni inter duos ignes? quidni, cum proximus, et, nî sapimus, nos quoque cunctos indubiè haustus, ardeat Ucalegon? quidni, cum terribilem illum torrentem, Volgam et Tanaim pridem jam cum Istro jungere tendentem; hanc ipsam Arcem, ubi haec scribo, effractis jam fortasse ultimis, qui restabant, aggeribûs, scandere minantem; Poëta — (cum omnibus iis, quos natura hebetes non fecit) apertis contempletur oculis? — metu, inquam, futuri percussus, quaerit: quid dubiis hisce temporibus exspectari possit? ubi spes, ubi salus?

Rebuspublicis, ut nosti, duplici viâ providetur. Icto cum Exteris faedere, paratâque semper adversus fortuita et subita (hòc saltem Europae nostrae statu, id tenendum) validâ armorum vi. His, *sola Imperantium* (aut, pro indole *Constitutionis*, cui conformiter agendum habent; saepe etiam *consciâ* illâ, cui praesunt, *civitate*) sapientia occupatur. Domi: Legibûs, fini societatis respondentibus, et varieteti temporum adcommodatis; harumque certâ et prompta semper ope, consulitur, Hic, et *Subditi* suas partes habent.

* Il ne s'agit pas de faire lire, mais de faire penser."

Jam, hōc taliter positō: Gliscentibūs in dies publicis, domi et belli, malis — ecquis vero est, qui hoc nesciat, non videat? qui hoc mihi negare non erubescat? qui sunt illi, interrogo, nimīa fortunā adeo socordes, qui nihil metuendum, summāque nunc, si aliquando alias, animorum unione et futuri curā opus non esse, contendant? qui criminosam hanc hostium lucis, quam nullā amplius humanae nequitiae arte eripi sibi patietur melior populi pars; qui, inquam, horum audaciam reprimi non debere existiment? — Ego verò, dixit Cato callido illi Catilinae patrono, eo etiam magis mihi Reiquepublicae timeo!* — His, ajo, taliter perspectis: unde Scriptor Hungarus, rerum Patriae suae, quaeve alibi geruntur, non ignarus; remedia malis expectare, spem meliorum capere possit, nisi inde, nisi ab iis, ubi et per quos publica salus procuratur? nisi ab his, qui, sedulā et prudenti praesentium cum anteactis combinatione, ex praeteritis futura praevidere, sequuturis Reipublicae damnis in tempore occurrere, et possunt, et volunt, et debent? Nimirum: 1° qui ad clavum Reipublicae sedent, et quodammodo animorum etiam habenas manibus tenent; — id quod, in Hungaria, et *Arce Budensi* (ut poëma expressis verbis habet) de aliis, quam domum *Regiam incolentibus*, et, ante omnes alios, Principe *Regio (Buda-Vára' Kírályi Lakossi)* sano sensu intelligi non posse, quis non videt? — 2° ii, qui, ut Constitutionem Regni in meliorem ordinem redigant, distributis inter se omnibūs ferme, quibus legislativa potestas definitur et exercetur, objectis sibi commissum habent; quive ad sublimem hunc, et sapientissimis quoque mortalium nonnisi arduo labore obtinendum finem (quid enim reapse sublimius esse possit, quam de tot millionum non solum modoviventium, salute, sed et subsequentium aetatum felicitate, statuere? ego saltem, non perspicio) ante tres jam annos, inde a tempore scripti carminis retrograde numeratos, communibus Populi suffragiis, velut totidem Solones, delecti fuerunt; qui denique, ut notum est toti Regno, huc Budam et Pestinum eotum conventuri dicebantur. — In his igitur Poëta quoque spem suam collocat; sed pro tenerrima, quā in Patriam suam fertur, pietate, taedioque praeteritorum anxius est, et sollicitus. Ideo quaerit (ut jam supra caepi) et certior

* Vide Orationem Iulii Caesaris, et Orationem Catonis apud SALLUSTIUM, in Catalina.

reddi cupit: quid, si debilem fortunae publicae navim (nulla ibi ullius privatae societatis *mentio*, vel *locus*, ut tamen Actori *videtur*) novis fluctibus in mare referri contingeret (hypothesis est) exspectandum foret? quae spes adfulgeret? — An memorati
 5 novi Legislatores Populi adsint? (*ott vagynak-e Népink' új Szólóni?*) quae denique eorum mens, *unio*, et *harmonia*? — —
 Utrum autem quaesitio haec ultima, inidonea et superflua, vel jure posita, sit, ii Judicum nostrorum, qui compluribus
 10 Deputationum illarum discussionibus tunc praeprimis interfuere, cum de defigendis *principiis*, velut primis superstruendi illius *Patriae templi fundamentis* ageretur, cui sacrum illud, quod paratur, suo tempore inferendum est Reipublicae Palladium; optime noverint, optime fuerint experti; — simulque perspecturi sunt, an ingenium Auctoris, qui venerabilie Vatis nomen, ut
 15 decet, aestimare novit; non pueris, non inlitteratae in quavis classe *plebi*, cui alioquin nulla rerum talium cura, sed hominibus maturis, sed viris et posteritati canit: an, inquam, ingenium Poëtae, arctis adeo limitibus circumscribi, alis suis spoliari, et ridiculo ineptissimi cujusque interpretis jugo subjici debeat.*
 20 Haec breviter executus convertit se per apostrophen ad alios etiam amicos suos, in diversis Monarchiae Hungaricae partibus degentes, non nullos eorum de persona nec cognitos, sibi tamen, velut ejusdem Patriae cives, ejusdem charae matris filios, et

* La manière de critiquer dont nous parlons, est la chose du monde la plus capable de borner l'étendue, et de diminuer si j'ose me
 25 servir de ce terme, la somme du Génie national. — Il n'y a point de génie qu'on ne rétrécisse, lorsqu'on l'enveloppera d'un million de scrupules vains. Avez-vous les meilleurs intentions du monde? on vous forcera vous-même d'en douter. Vous ne pouvez plus être occupé à bien dire, quand vous êtes effrayé par la crainte de dire mal; et qu'au lieu de
 30 suivre votre pensée, vous ne vous occupez que des termes qui peuvent échapper à la subtilité des critiques. On vien nous mettre un béguin sur la tête, pour nous dire à chaque mot: Prenez garde de tomber; vous voulez parler comme vous, je veux que vous parliez comme moi. Va-t-on
 35 prendre l'essor? ils vous arrêtent par la manche. A-t-on de la force de la vie? on vous l'ôte à coups d'épingle. Vous élevez-vous un peu? voilà des gens qui prennent leur pied, ou leur toise, levent la tête, et vous crient de descendre pour vous mesurer. Courez-vous dans votre carrière? ils voudront que vous regardiez toutes les pierres que les fournis
 40 ont mises sur votre chemin. Il n'y a ni sience, ni littérature, qui puisse résister à ce pédantisme. Notre siècle a formé des académies; on voudra nous faire rentrer dans les écoles des siècles ténébreux.

MONTESQUIEU.

alumnos virtutis, vinculo amicitiae, mutique amoris junctos, earundem Musarum sacerdotes, ad eundem secum finem tendentes. In his ille solatium et saepius jam antea repperit; et nunc ab iisdem petit: aliquos eorum porro nominat, et, quid operum struant, quaerit; de omnibus denique his, taliter enarratis, ab eo, cui scribit, certiozem se reddi optando, Epistolam claudit. — Eandem ego nunc totam, prout est, huc transscribam; oculis et stricto cuiusvis, competentis tamen et aequi, iudicis examini substernam; et sententiam securus exspectabo. Neque laudem Eorum, quibus placere, quia honor est, cupio, abnuam; 10 neque, conscius mihi bonae saltem intentionis, opprobrium cujuscunque reformidabo; aut, siquam omnino, praeter omnem spem meam, meruisse censeretur, poenam deprecabor.

LEVÉL, SZENT-JÓBI SZ. LÁSZLÓHOZ.

Disjecti Membra Poetae. HORATIUS.

Oh Te! kinek jeles elméjét örvendve tsudáltam
Még mikoron tsak távúlról hallom vala Múzsád' 15
Szívre ható dalait; Te, kiben végtére magános
Pállya-futásom alatt méltó baj-társra, 's barátság'
Tisztiben a' leg-jobb, leg-igazb emberre találtam; —
Mint vagy, drága Latzim? vagy-is inkább hol vagy? — Ezernyi
Baj közepett, 's le-nyomó bánat' terhének alatta, 20
Íme Te-tölled akar vígasztaltatni B — — id. —
Hasztalanúl várván leveled', 's óhajtvá reménylett
Kellemes énekidet: máran magam útnak eresztém
Írásom'; bár azt se' tudom, melly tájra botsássam.
Nem-de, miólta Moháts' szomorú környékire mentél, 25
Néma vagy, és hallgat veled együtt mennyei Múzsád?
Élsz-e tehát? 's hol vagy? — Szívem fele, lelki barátom,
Élsz-e? 's mikor térsz-meg lakozásod' régi helyére?
Ott vagy-e még amaz árva mezőn, hol hajdani fényünk
Olly mélyly gyászba merüle? holott a' vissza-vonásnak 30
Lelke, ditsőségünk' örökös fátyolba boríttá?
Ott, azon árva helyen, hol minden fűnek alatta
Eggy-egy régi Magyarra találsz! . . . Könyvekben el-ázva
Jársz, tudom, ott; 's, Eleink' esetét panaszolva kesergvén,
A' Tselye' bús patakába szakad fájdalmaid' árja! . . . 35

- Hajh! iszonyú térség! gyászos temetője Hazámnak!
 Jártam hantyaidon; láttam sír-halmait én-is
 Ősünknek — kik hajdan az ellenségre ki-kelvén
 Honnyunkért, 's érette vitéz vérekkal adózván,
 5 Intenek íme, 's Világ' füle' hallattára kiáltják:
 „Nézz e' térre, 's tanúly már egyességre, Magyar Nép!” —
 Ám de mit emlegetem veszedelmünk' Napjait? ennyi
 Bánattól vérző sebeink' mit szagatom újra? —
 Nemzetem' átka, Moháts' szomorú neve! rettenetes név!
 10 Ah! ne gyötörjed az én füleim'; rémítted azoknak
 Lelkeiket, kik ez árva Hazának mostoha sorsán
 Nem könyörülhetvén, bajait mindenha tetézik! —
 És Te, Barátom, eredgy; vedd tolladat: írd-le, mit érez
 Hív szíved, — 's mi lehetne Hazánk még most-is, ezernyi
 15 Kárunkonn okosodva, ha már eggyezni tanúlnánk! —
 Vagy ha talán már vissza-jövéél Buda-Vára' Királyi
 Pompával ragyogó lármás palotájiba, 's ottan
 Töltöd ezen vidám napokat most, drága Hazámnak
 Érzékeny Fija, Kellemes Éneklője: figyelmezz
 20 Egy kisség szavaimra; felelly kérdésre kedvellt
 Társodnak, kit Népe miatt mély gondok epesztnek! —
 Terhes fellegetek látok keveregni felettünk
 Újjolag; és iszonyú szélvészt terjedni Hazánkra.
 Hasztalanul tsalogatta reményünk' tsillaga, tündér
 25 Bóldogság' képével, alélt szívünket! örökre
 El-tünik ah! 's nem fog soha fel-virradni talántán! —
 Nézd, a' régi homályra szokott sok gyáva miképpen
 Üldözi mind azokat, kikről a' józan okosság'
 Élesztő tüze' sугárit tündökleni láttya!
 30 Nézzed, az Ostobaság' véres zászlójihoz esküdtt
 Vak-buzgók mi dühös-törekedve rohannak előnkbe?
 Szíveiket vad gyűlölség' mérgével itatván
 A' szeretet' szolgálji, miként gerjesztgetik őket?
 Mint fenekednek! mint hányják az ezernyi keleptzét'
 35 Újra, hogy, a' szabad észet szűkebb korlátba rekesztvén,
 Népünket le-vetett alatt jármokba szorítták! — —
 Még tsak alig jöve-fel valamelly jeles elme Hazzánkban;
 A' köz jóra törő hív Polgár, pállya-mezőben
 Még tsak alig láttatta magát: mikor íme leg-ottan
 40 Relligiója felől vetekednek, eretneki névvel

Illetik, és mérges nyelvekkel földig alázván
 Érdemiért, vér-árulók' módgyára le-rontyák! —
 Tsalfa Világ! gonosz álnokság! bal sorsa Hazámnak!
 Oh! — — 's hát hogy még éjjelit-is szagatva, 's az édes
 Nyúgodalom' puha karjairól munkára sietve 5
 Élete' napjainak fonalát rövidítti; Hazája'
 Mélyl álomba merültt Fiajit serkengeti; régi
 Durva homályát széllyesztvén új fényre vezérli,
 'S méltóbb állapotunk' úttját mutogattya: — tehát illy'
 Fáradozásaiért az légyen-e végre jutalma? — 10
 Tí, bóldogságunk' dühös ellenségi! Hazánknak
 Fattyai! . . . . . mikor lessz
 'S lessz-e gonosz szándéktoknak valahára határja?
 Oh Te! Világoknak Fejedelme! Te, Nemzetek' Attya!
 Gondviselő Bírāja! ki, föld-testébe lehellvén 15
 Lelked' szikráját, szabadon formáltad az Embert;
 Meddig, meddig nézheted-el, hogy dúllya Hazánkat
 E' nevedet gonoszúl káromló tzimbora? meddig
 Késik még méltó haragodnak mennyköve? — Fordítsd
 Ah! fordítsd-le reánk szemeid', végetlen Igazság, 20
 Már valahára! 's kevély ellenséginket alázd-le! —
 Nemzete' bal sorsán mélyl gondolatokba merűlvén
 Így búsong, 's aggódva magát így gyötri barátod; —
 A' mikoron Te talán éltednek gyenge tavasszát
 Víg Palotákban, 's szép Dafnéd' ártatlan öleiben 25
 Töltöd; gondgyaidat feledékenségbe temetvén.
 Ah! vígadgy; 's a' míg kedves lehet életed, éllyed!
 Fel-tűnik a' bú', gond', 's szomorúság' napja ma-holnap
 Néked-is; el-múlik pirosolló hajnalod álma. —
 Ím', el-tűntek az én öröim; nem kellenek immár 30
 E' bús szívnek alig kóstoltt hivságai többel!
 Úgy el-enyészének, mint éj' felhőji tavaszkor,
 Bánatos éltemnek fiatalb esztendeji; 's tisztább
 Napjai, mint valamely siető patak, úgy le-folyának! —
 Oh! Embernek léte, rövid pallyája! mi vagy te? 35
 Most jöttünk, már újra megyünk; és íme tsak azt sem
 Tudgyuk, merre, hová térünk, vagy honnan eredtünk! . . .
 Rajta, Barátom, azért: igyekezzünk szerzeni mostan
 Érdemeket. (Tsak ezek fogják nyújthatni tovább-is
 Éltünket, mikoron köz anyánk' kebelébe le-szállván 40

A' Jók' ellenségeinek szolgált az Igazság? — —

Oh írj! írj már; 's add ezeket tudtomra, Barátom!
'S, fel fog-e még valahára Napunk virradni, tudósíts.

De sacerdotio. Si characteres illi reipsâ 1° *invidiam conciliare* debent, omninoque odio digni sunt; si 2° applicante ipsô et interprete Fiscô, *Sacerdotio* convenire et proprii esse dignoscuntur: nihil prorsus est, quod obvertam. Stante hôc: ad illa Sacerdotii membra, ad illos ejusdem ductores, qui reliquis ordinis sui sociis feliciorum, saltem sorte nascendi, nacti educationem, plus sapere, eisdemque, bonis et statui religioso convenientibus exemplis ex officio praeire debent; ad hos, inquam, me converterem; sequentibusque unius ex sacro et venerabili illo Scripturum numero, qui nunquam intermorituris operibus suis plurimum orbi (Imperantibus et Populis) profuerunt, summumque ac aeternum humanitati non minus, quam seculo huic, honorem fecerunt; — sequentibus talis magni viri verbis — aequae ad Sacerdotes, ob solam opinionum diversitatem in sanguinem innocentem, Dei pacis et amoris nomine, saevientes, ipsisque olim — infante nimirum adhuc Philosophiâ — coronatis Capitibus formidabiles, directis, eosdem adloquerer:

Si vous avez la vérité, ne nous la cachez pas par la manière dont vous nous la proposez. Le caractère de la vérité, c'est son triomphe sur les coeurs et les esprits, et non pas cette impuissance que vous avouez, lorsque vous voulez la faire recevoir par des supplices. — Vous vivez dans un siècle où la lumière naturelle est plus vive qu'elle n'a jamais été, où la philosophie a éclairé les esprits, où la morale de votre évangile a été plus connue, où les droits respectifs des hommes les uns sur les autres, l'empire qu'une conscience a sur une autre conscience, sont mieux établis. Si donc vous ne revenez pas de vos anciens préjugés, qui, si vous n'y prenez garde, sont vos passions, il faut avouer que vous êtes incorrigibles, incapables de toute lumière et de toute instruction; et une nation est bien malheureuse, qui donne de l'autorité à des hommes tels que vous. (De l'Esprit des Lois. Liv. XXV. ch. XIII.)

Verum: nullibi ego ea, quae individuorum, quamvis multorum — et heu! *valde multorum!* primò hôc lustrò, in conspectu orbis totius, expressis verbis, declaratam, *Legi*, adeoque supremæ Principis et Patriæ nostræ auctoritati, *non obediendi*

Venerabilis Cleri intentionem ac voluntatem (juxta sensum et testimonium Art. 26. anni 1790/1) nimium etiam, et opere continuo monstrantium, nusquam ferenda vitia sunt, *toti* Corpori adtribui; nullibi Eidem Venerabili Clero (inter cujus membra
5 ego ipse plures bonos, egregios, et inlustres viros nosco atque aestimo) tam grande, ipsi etiam vero Christianae Religionis spiritui e diametro oppositum, totiusque humani generis exsecratione dignum, crimen objeci; nullibi eundem *omnis inluminacionis hostem* adpellavi. —

10 Adora Deum, observa Legem, dilige Proximum — haec sunt principia, quae in quavis recte ordinata *Civitate*, velut fundamenta Societatis, sacra et inviolabilia esse; in quavis, rationi et finibus hominis ac unioni Corporis Politici non prorsus difformi et adversa *Religione* obtinere, debent. Haec sunt prae-
15 primis, quae voce, opere, exemplô docuit; quibus totam doctrinam suam superstruxit magnus ille et divinus Veritatis Legatus. Sed, cum filius hominis — charum hoc ei, et frequens nomen! — amabilem se hominum fratrem vitâ et verbis testatus, *dominari* nollet; cum, ipsa mansuetudo, purusque *amor*, esset: terribilem
20 maluere. Hinc illae lacrymae! —

Censuram Librorum quod attinet: de ea quid sentiam, jam supra (parte 1^a) declaravi. — Fautoribus vero illius, si tamen favor dici potest, quod bonam etiam rem, malâ defensione semper perdentem, (non loquor autem de ipsis resolutionibus
25 Regiis, quibus illud, quod exigunt, obsequium praestandum esse scio, nec unquam neglexi) in odium adducit, exosamque reddidit: his, inquam, *Viris Censuram*, ut dicitur, *secundantibus* svadeo: ut, si Principi, si Patriae, si Posteritati, sibi que ipsis prodesse, et chari vivere volunt, quibus quaevis res armis, qua
30 arte, quo Marte defendi debeat, discant et reputent; ne, rebus speciosa, sed inpropria, vocabula indendo, sensum communem confundant; ne, nomine licentiae, quam certe nemo bonus vult, utendo et abutendo, libertati periculum facessant; verum, quid sibi omnino Natio velit, intelligant, publicam ejus opinionem
35 consulant; — denique, hunc in finem, inter plures alias, omni attentione dignas, aliorum Comitatum Repraesentationes, *Szaboltsensem* praeteritâ aestate scriptam, et fusius adlata in eadem ex ipsa Regni Constitutione argumenta, legant, relegant; et eandem — siquidem contraria juxta se posita magis elucescant,
40 cum *Sárosiensi*, quoad Universitatem Scientiarum Pestinô

aliosum transferendam, Educationem Juventutis Viris *secula-
ribus adimendam* et hominibus *religiosis comittendam*,
Directionem Studiorum et Rei Litterariae, dirigenti Regni
Dicasterio, cujus viâ suprema Inspectionis Regiae Jus, vigore
Legum Patriae, exercetur, aequè adimendam, et novo, citra 5
Status et Ordines Regni concursum, atque ex *solis tantum
Romanis Catholicis* Individuis erigendo Studiorum Directorio
concredendam *etc. etc.* ad Suam Majestatem (cujus ibi ipsum
adeo *Symbolum inversum* est) eadem aestate, mense nî fallor
Julio, submissa, typisque vulgata, diligenter conferant; utramque 10
omni veritatis, Reipublicae, et humanitatis studiò examinent,
ac iterum iterumque perpendant. —

Objectio 7^a.) Quod Auctor *plura alia, intersertis inter-
punctionibus, divinanda reliquerit.*

Ad 7um. Haec objectio, propter singularitatem suam, 15
peculiare responsum requirit.

Scriptor, qui, unicò boni publici amore, unico Patriae, lit-
terarumque et verae gloriae studio ductus, non habitâ tot fati-
giorum, quae excolendis ingenii facultatibus impendere, non
habitâ tot impedimentorum, quae vincere ac supergredi debet, 20
ratione; immo etiam fortunae suae, cujus alioquin per id eve-
hendae nullam spem, nullum exemplum videt, curâ sepositâ;
perpetuò cum vitiis malorum civium, invidia nempe, ignorantia,
odio, calumnia, et persequendi perdendique potentia, conluctari
necessum habet: — Scriptor talis jure poscere et exspectare 25
posse videtur, ut saltem ii, quorum praeprimis id refert, quive
malorum audaciam reprimere, unumquemque — vel ultimum
et infimum Monarchiae Civem — tueri debent, ideoque statuen-
dis remediis sufficienti potestate provisi sunt; ut saltem, inquam,
hi erga ipsum, si non debitâ ei strictâ justitiâ, naturali adminus 30
ducantur aequitate; et, si nefors infirmitate humanâ eumdem
etiam *errare aut peccare* contigisset, saltem *honorem** ejus
conservent; ex ea etiam ratione: ne secus, in boni conatûs
praetium, et pro se infelix, et Reipublicae inutilis, immo, ut
infinita ubique sunt exempla, etiam noxius reddatur. Ante 35

* Le prince est la source de presque tout le bien qui se fait; et
quasi toutes les *punitions* sont sur le compte des lois. —

Les monarques doivent être charmés d'avoir des sujets à qui
l'honneur est plus cher que la vie, et *n'est pas moins un motif de fidélité
que de courage.* — De l'Esprit des Loix, Livre XII. Chap. XXIII. XXVIII. 40

omnia vero ex politica etiam ratione cavendum esset, ne scriptis ejus, aspectui totius Publici patentibus, sensus malus, mentique et scopo Auctoris manifeste incongruus tribuatur. — Haec, non ut de meis injuriis iterum conquerar; non, ut cujuscunque
5 miserationem eliciam, aut opusculis meis, huicque, quod in quaestione est, Carmini benigniorem interpretationem conciliem; sed propterea, vel brevissime, adfero et praemitto: ut, monstratâ, hac etiam vice, de Musis patriis, in cunis adhuc vagientibus, omni-
10 que hominum ope destitutis, quo ocyus providendi necessitate, exemplum factorum meorum, si fieri potest, in communem Reipublicae litterariae utilitatem vertat; et ego, cum aliter ob tanuitatem virium prodesse nequeam, saltem datâ hac pro me verba faciendi occasione, meliori eorum, qui post me venturi sunt, fortunae, quantum in me est, consulam.

15 Major hîc res agitur, quam vulgo nefors putatur; — quocum interim nunc nihil Nobis. Modicis saepe et nec observatis initiis gravissima mala inreptant; non tam facili dein negotiô, postquam actis radicibus invaluere, evellenda. Quid enim tunc tristes querimoniae, quid leges vanae proficient, sine moribus? —

20 Exempla praeteritorum temporum; vitia et virtutes; mala, bona, utilia, et damnosa aliorum acta, dictaque, tam populorum quam individuorum: ideo per summos omnium temporum et gentium Viros adnotata, scriptisque consignata ad nos transmissa sunt, ut, quid sequendum, quid fugiendum sit, videamus;
25 aliorum experientiam in usum nostrum convertamus. Quae unquam homines uspiam bene egerunt, sapienterque dixerunt, aut cogitarunt: tua sunt, si iis recte uti didicisti. Sequendum, quod profuit; fugienda, quae perniciem aliis adtulere. —

Reipublicae, Imperiique Romani fata, et conversiones,
30 harumque caussas, merito maximi quarumvis Nationum Viri perscripserunt, scrutati sunt.* — Taedet hominem pudetque humanitatis, dum acta factaque illorum Generis sui monstrorum, quae orbi post Augustum imperitarunt, vilemque et abjectam eorum, qui illis obsequuti, oppressâ omni, rationabili creaturae
35 convenienti libertate, in sanguinem concivium saevire, nulli sibi vel pudori vel religioni duxerunt, servitutem, legit, reputatque. Et unde tanta haec tanti Populi mutatio? unde haec mentis et naturae humanae degradatio? quae tam tristium,

* Montesquieu, Gibbon, Ferguson *etc.* ex recentioribus.

tam horribilium effectuum caussae? — Inter primas et prae-
cipuas numeratur — *lex maiestatis*, per Tiberium reducta!*
„cui nomen apud veteres idem, dicit Annalium Scriptor, sed
alia in iudicium veniebant: siquis proditione exercitum, aut
plebem seditionibus, denique malegestâ republica majestatem 5
Populi Romani minuisset. Facta arguebantur; dicta impune
erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie
legis eius tractavit, commotus Caji Serveri libidine, quâ viros
foeminasque inlustres procacibus scriptis diffamaverat. Mox
Tiberius, consultante Pompejo Macro praetore, an iudicia 10
maiestatis redderentur? exercendas leges esse respondit. Hunc
quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata, in
saevitiam, superbiamque ejus, et discordem cum matre animum.
Haud pigebat reffere in Falanio et Rubrio, modicis equitibus
Romanis, praesentata crimina: ut, quibus initiis, quanta Tiberii 15
arte, gravissimum exitium inreperit, dein repressum sit, post-
remo arserit, cunctaque corripuerit, noscatur.” — Hoc isthïc
ipsis tanti Scriptoris verbis adtulisse, haud abs re fuerit. Talis
ejusdem legis ad scripta dictaque Romanorum extensio, tam
frequentem dein ac paene publicam, post se traxit accusandi 20
rabiem, ut per illam omni civili bello gravius (ut Seneca dicit
de Benef. 1. 3.) *adflicta sit respublica*. Haec eadem legis ejusdem
extensio fecit lapsu temporis, ut Junius Rusticus, Vir pulcher-
rimis Reipublicae Romanae temporibus dignus, interimeretur,
quod Paetum Thraseam et Helvidium Priscum — duo haec 25
tristissimae illius tempestatis lumina — *sanctissimos viros*
adpellasset. — His taliter adductis, ut propius dein ad meam
ipsius caussam delabar, unum adhuc exemplum memorabo.

* Rien ne fut plus fatal à la Liberté Romain. — *De l'Esprit*
des Lois. Liv. XII. ch. XIII. 30

Tibere se saisit de cette loi, et l'aplica non pas aux cas pour les-
quels elle avait été faite, mais à tout ce qui put servir sa haine ou ses
défiances. Ce n'étaient pas seulement les actions, qui tombaient dans
le cas de cette loi; mais des paroles et des pensées même. — — Il n'y
eut donc plus de liberté dans les festins, de confiance dans les parentés, 35
de fidélité dans les esclaves: la dissimulation et la tristesse du Prince se
communiquant par-tout, l'amitié fut regardée comme un écueil, l'in-
générité comme une imprudence, la vertu comme une affectation qui
pouvait rappeler dans l'esprit des peuples le bonheur des temps pré-
cédens. — *Considerat. sur la grandeur et la décadence des Romains. Chap.* 40
XIV.

Cremutius Cordus — cujus solius damnatio aeternam infamiam inussisset, nomini subtilis illius et crudelis tyranni, etiamsi non per tot alia scelera abominabilem se toti subsequutae et posthac etiam sequuturæ posteritati reddidisset — Cremutius Cordus „novo ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus, laudatoque M. Bruto C. Cassium *Romanorum ultimum* dixisset — postulabatur, accusantibus Satrio Secundo et Pinario Natta, Sejani clientibus” — Transscribam aliquot eius dicta, ex nota illa oratione, quam summus idem Scriptor, cujus verbis et auctoritate utor, dum *saeva jussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium* recenseret, totam, velut pluribus, *eventis aliorum docendis, profuturam*, immortalis Operi suo inseruit: „Verba mea, Patres Conscripti,” ait Cordus, „arguuntur; adeo factorum innocens sum. Sed neque haec in Principem, aut Principis Parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor. Quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. — Num cum armatis Cassio et Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli civilis caussâ populum per conciones incendio? — Suum cuique decus posteritas rependit. Nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint.” — Egressus dein senatu (addit Tacitus) vitam abstinentia finivit. Libros per aediles cremandos censuere patres,* sed manserunt occultati et editi”. etc. —

His, ad rei meae gravitatem in clariori luce ponendam exemplo futuris, ceterum vero (ut praemoneo) nonnisi in abstracto considerandis, *factis historicis*, tali ratione in memoriam revocatis: quis erit, qui meam sortem casui magnorum horum veritatis et libertatis martyrum, per summos Antiquitatis viros vivis et propriis coloribus descripto, non modo haud absimilem,

* Tibere lui (au Sénat) renvoya de même le jugement de tout ce qui s'appelait crime de *lese-majesté* contre lui. — Ce corps tomba dans un état de bassesse qui ne peut s'exprimer; les sénateurs allaient au-devant de la servitude; sous la faveur de Séjan les plus illustres d'entr'eux faisaient le métier des délateurs. — *Considerat. sur la grandeur et decadance des Romains. chap. XIV.* — Memoriae proditur, Tiberium, quoties curia egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum: *ô homines, ad servitutem paratos!* scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectae servitium patientiae taedebat. —

TACITUS *Annales, L. III.*

sed eò, si mortem demas, (quae tamen et mihi intentatur) deteriorem etiam esse non agnoscat? — *Illi* sub tyrannis, (Tiberio, Domitiano,) tam indigna passi sunt: *mihi* sub humanissimo, clementissimo Principe luendum fuit. *Illi* ingenio, honoribus, auctoritate praediti, splendore natalium et opibus fortunae 5 pollentes, multis validisque propinquitatibus subnixi, multis validisque necessitudinibus aucti et adjuti, atque adeo cunctis incubantem Patriae suae tyrannidem depellendi mediis instructi, a Dominantibus, absolutam, vi et crudelitate exercitam, inter continua manifesta que pericula trepidam, potestatem tenentibus, 10 adeoque precariae majestati non sine causa diffidentibus, formidari poterant; *ego* omnibus his destitutus, parvus et modicus civis, nullarum partium sectator, paucis contentus, ad nullos honores adspirans, nullos titulos quaerens, nemini dominari volens philosophus, ne ultimo quidem concivium meorum 15 periculo sum; eo minus ullas Principi legitimo, humanissimo, a subditis suis amato, liberam, independentem, generosam et fide amoreque in Reges suos nemini cedentem Nationem regenti, ullas molastias facessere possum. *Illi* porro, per opera sua, certe non consultò censure edita, manentibus adhuc heroum illorum 20 nepotibus novos, ad fortiter subeundum pro Patria discrimen, stimulos spe tantae gloriae additura, perniciosi evadere poterant principibus, anxiam alioquin inter tot inimicorum insidias aetatem degentibus; spiritumque democraticum, immani sua feritate magis etiam excitum, cane pejus et angve pavescentibus.* Apud *nos*, *nihil horum*. — Sed de hoc satis. At

Non satis hoc erat Actori. Factum est, fieri quod posse negassem. Fiscus in ipsam animam meam Jus sibi adrogare pergit. *Cogitationes* meas exquirat; malas supponit. Hactenus id, quod scripsi; nunc, quod non scripsi, crimini dat. — Respondeo:

1° Nulli mortalium, qualicumque potestate praedito, *Jus* esse in conscientiam alterius, atque ideo

2° A me quoque rationem cogitationum mearum tantum per eum exigi posse, qui fragili huic et perituro paulo post 35

* Trepidam sibi vitam; suspectas inimicorum insidias — facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur. TACITUS.

corpori immortalem animam indidit, et, dum volet, iterum retrahet. Denique

3° Opinionem, hujusque manifestationem (dummodo ei actio vetita, adeoque legibus jam circumscripta et definita, non jungatur) *etiam* liberam esse, neque sub cujuscunque Potestatis aut Judicii quaestionem cadere; — verbô: Leges, nonnisi ad actiones externas, et quidem, ut denuo repeto, in iisdem clare definitas applicari. Id quod in omni societate civili, in omnibus non prorsus omnis, tam civilis, quam politicae, libertatis expertibus provinciis, obtinere vigereque debet. — Haec pluribus monstrare si vellem, Actori ipsi facerem injuriam. —

Ut tamen videat Actor, quod ne in *hac* quidem herba mea anguis lateat, ideo unicum etiam illum versum, qui ibi defuerat, huc appono, in nexu et ordine suo legendum, atque adeo praemissô prius alterô, cui innectitur, una cum sequentibus:

— — — — — Buda-Vára' királyi lakossi

Mit várnak, mire készülnek? 's mibe' vólna reménynek,
H o g y h a megint valamelly szélvész támadna? Ki fogná
Ah ki, 's miként fogná kormányozhatni szerentsénk'
20 Fergeteges tengerre botsátott gyenge hajóját? etc. etc.

Ceterum: subinde admoneo, ne candida haec, ipsa cogitata mea revelandi ratio, ulli unquam in conscientiam alicujus formando juri, pro exemplo et praejudicio servire queat. Immo utor jure meo, per id requisitô, et adsero: *ipsa etiam Auctorum*
25 *Manuscripta, nondum edita, sarta tectaque esse, et pro cogitationibus solum considerari debere*; — vel ideo, ut ab iisdem auctoribus suis, nefors meliora doctis, emendari, mutari, retrahi, et suppressi possint. —

Ne denique, laudati, in carmine hoc, amici mei, propter
30 me tam gravi nunc lite conventum* citra culpam suam ullo modo subsumi, queant; adscribo huc illos adhuc versus, qui subseque, sed eodem anno facti, inde emanserunt; unicum illud epithetum, quod de doctissimo Koppio, in Universitate Pestiensi *Historiarum Professore*, legitur, clarius et contra malignorum nefors (qui tali viro deesse non possunt) ipsam vocabulo-

* L'accusation de lese-majesté est toujours terrible à l'innocence même. *De l'Esprit des Lois. Liv. XII. Chap. XII.*

rum significationem pervertentium, interpretationem, securum reddituros. Nempe:

Mit mivel a' bölls Koppi? miként nevednek alatta
A' Haza' jobb tsemetéji? miként gerjednek eröre
Bajnokaink' onokáji, midőn a' régi világnak
Nagy példájit festi? *Hová lett Versegi?* etc.

5

Si *privatus* quispiam tales mihi objectiones fecisset: illum publicò responsò haud fuisset dignatus. Si *privatim* aliquis talia mihi objectasset: his magni MONTESQUIEU verbis, contra talem criticum, usus fuisset:

10

Lorsqu'un auteur s'explique par ses paroles, ou par ses écrits qui en sont l'image, il est contre la raison de quitter les signes extérieurs de ses pensées, pour chercher ses pensées; parce qu'il n'y a que lui qui sache ses pensées. C'est bien pis, lorsque ses pensées sont bonnes, et qu'on lui attribue de mauvaises.

Quand on voit, dans un Auteur, une bonne intention générale, on se trompera plus rarement si, sur certains endroits qu'on croit équivoques, on juge suivant l'intention générale, que si on lui prête une mauvaise intention particulière.

20

Cet art de trouver dans une chose, qui naturellement a un bon sens, tous les mauvais sens qu'un esprit qui ne raisonne pas juste peut leur donner, n'est point utile aux hommes: ceux qui le pratiquent ressemblent aux corbeaux, qui fuient les corps vivans, et volent de tous côtés pour chercher des cadavres.

25

Hoc, inquam, privatis criticis reposuissem. Fisco, aliis ejusdem Populorum Legislatoris verbis respondere debeo; — simulque defensionis Versuum meorum finem impono:

Quand on écrit contre un auteur, et qu'on s'irrite contre lui, il faut prouver les qualifications par les choses, et non pas les choses par les qualifications." —

30

Objectio 8^a. Exercitationibus poeticis, ut collimari potest, hic tantisper abruptis, artem dicendi invinculatus incattus propriam sibi reddere voluit.

Ad 8um. Estne hoc vetitum? estne hoc crimen? estne hoc animi rebellis argumentum? — Sic est; saepe ego „*et versus et cetera ludicra pono; quid verum atque decens, curo et rogo, et omnis in hoc sum*”; — artem denique, non tam *dicendi*, quam recte videndi, *propriam mihi reddere volo*.

35

Objectio 9^a. Hunc in finem, praecipua Nationalis Conventus Parisiensis Decreta — acta et facta, ignotum, an ex *Moniteur* aut occultis correspondentiis secretâ viâ horsum penetrantibus, adnotavit; — Declarationem Jurium Civis; — Articulos Constitutionales; — verbô, molem Actorum (si e re fuerit, dum et quando producendorum) conscripserit, seu, verius, semina revolutionis in unum collegit. *etc. etc.* Haec ut explicet ac Juris publici faciat, conscribendae de Revolutione Status Dissertationi semet accinxit. —

10 *Ad 9um.* Si *Monitor*, publico cursore, adeoque solutâ etiam Aerario Regio pecuniâ, haberi et legi potuit: quid opus occultis correspondentiis? secretâ viâ? — Si, porro, cuncta in illo contenta Acta factaque; si omnes orationes, Proclamationes, bonae et malae declamationes; si propositiones, prudentiâ, 15 eruditione, arte, profundâ naturae humanae cognitione, sapientiâque non minus, quam eloquentiâ, quibusvis pulcherrimis ipsius Graecae et Romanae Antiquitatis temporibus non indignâ, — aut, contra, stoliditate, ferociâ, manifestisque calumniis, insaniâ, et mendaciis, insignes, si, inquam, haec omnia ab 20 omnibus, per extensum, et, ut ita dicam, in *puris naturalibus* videri, legi, et relegi, consequentuer et describi potuerant (si enim ars imprimendi ignota esset, adhuc omnia scriberemus); cur non a me saltem eorum *praecipua adnotari*? — An, porro, si Declarationem Jurium Hominis et Civis, ipsis adeo publicis 25 Ephemeridibus, quovis idiomate conscriptis, passim et in tota etiam Germania, editis, insertam, quisque legere potuit; an eam *soli mihi* — etiam Homini, etiam Civi, — Hungaro — et Litterarum cultori — bona, malaque legere ac scire volenti et debenti, — describere, possidere, non licebit? — Utinam 30 *totum Monitorem* habere possem! — Illud opus aestimari sufficienter non potest. Est bibliotheca mentis humanae; depositorium *errorum et veritatum*, hujus decenni. Sed, nempe, fortuna noverca mihi fuit. *Quinquaginta duos rhenos florenos* quotannis pro eo erogare non possum; et, si possem, jam nunc *nec admitte-* 35 *retur* — id quod ego laudare nullatenus possum. Certe, illud opus prudentioribus non nocuit; ibi, velut in theatro, est videre, quantis, quam horrendis tempestatibus jactari oporteat navim Reipublicae, si improvise, dormientibus Palinuris, ventorum turbine rapta, violentisque passionum humanarum fluctibus 40 tradita; quantis item, quam terribilibus cum periculis, tot

hominum millones, et tamdiu, collectari necessum habeant, si *Statûs Machina*, per incuriam, imperitiam, aut malignitatem dirigentium, *cardine mota sit*. Ne autem a talibus, qui ex ipsa herba salutaris venenum sugere consueverunt, legatur, provideri posset. Non, si incendia ex igne oriuntur; non, si eluvione aquarum pagi, civitatesque, et millia incolarum hauriantur; non, inquam, propterea usum elementorum prohibueris; aut Danubium nostrum ad alios derivaveris! — At (ut ad incepta redeam) suidsi ego ipse Constitutionem aliquam, seu idealem, sive Patriae etiam meae non incongruam, *conscripsissem*; 10 quidsi *Rempublicam in Regno meo* (quis namque foret temerarius ille mortalis, qui inmortalis menti meae limites defigere *ausit*? quis impudentissimus ille Dionysiorum, qui velit?) quidsi, aio, *Rempublicam condidissem*? — An, quod Platoni, quod Aristoteli, quod Ciceroni, magnis his Antiquitatis luminibus; an quod 15 aliis, et olim et recens, modoque mecum viventibus, summis ubique Gentium viris, licuit, licet, semperque licebit: — mihi soli vetabitur? mihi soli, eos imitari, et, si per ingenii, *ope Daedaleâ* niti formidantis, modestiam fieri posset; *Apis Matinae more modoque grata corpentis thyma per laborem plurimum*; 20 optima, inquam, optimorum undique conquirendo, etiam *aemulari, operosa parvo carmina fingere*, cautum erit? — Nos saltem id non tenemus; et ne *somnia* quidem boni civis (qualem *etiam me esse*, opere probavi) sperni debere, credimus. Dulcia haec sunt viventibus, decora mortuis, *somnia*! — Nolite, quaeso, 25 nobis *accipere*, quod mortalibus *dare* negatum est! —

Et, reverâ: Ignoratio — ne validissima arma subministrabit? ignoratio — ne optimos aggeres eriget contra talem ac tantum (ut jam dixi) *opinionum torrentem*?

Arma haec: homini — creaturae rationabili — *non conveniunt*; hoc *primum*.

Arma haec: *inutilia*, atque adeo (quia, quae in talibus non profuere, nocent) *damnosa* sunt. Ea enimvero, quae in conspectu totius, tamquam fatali quodam motu percussi, et inretorto semper oculo spectantis, orbis, geruntur, gesta que 35 sunt, celari negant; *secundum*. Porro:

Arma haec: iis, qui illis uti volunt, *perniciabilia* esse possunt; quia, velut libertati spiritûs humani contraria, (ideo *nitimur in vetitum*!) actione reactionem excitant; et, quo major impressio, eo major repercussio. Aeterna haec naturae lex, 40

ubique vim suam exerit [!], et exercet; ubique viget. Neque in physico mundo, quàm in morali (qui alioquin ab illo non *differt*, et perperam *sejungitur*) magis obtinet, natura, quae, si furcâ expellas, tamen usque redibit; natura *mentis humanae* 5 est, dormire quidem, et in lethargica quadam inactione per secula subsistere posse; sed, si semel, violenter percussa, excite- tur, non tam cito iterum somno se reddet; vadit versus veritatis lucem, quam primò visu deamavit; viresque acquirit eundo. Tangere noli! — Hic est certissimus ille et indisputabilis inmi- 10 nentium, licet nullâ mortalium ullius, vel sapientissimi, perspicaciâ praeviè determinabilium — rerum ordo; haec sempiterna illa et indeclinabilis, neque, si uspiam existit, aliò sensu intelli- genda, series et catena, volvens semet ipsa sese, et implicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta connexaque 15 est; — veteribus *fati* nomine vocitata. (Vide Gellius 6.) — Hinc est denique, quod

Opinionum bella tam terribilia semper fuerint, futuraque sint. Opinio occupat integram hominis, inter tantas, tamque 20 diversas passionum humanarum, tali turbine excitatarum, procellas jactati, mentem; occupat cunctas, omnique violentiâ exercet, ac velut sacrò quòdam furore percitas complet animae ipsius facultates. — Ex tali demum, tam horribili omnigenarum intentionum, sententiarum, cupiditatum, fraudis et doli, boni et mali, veri et falsi, sapientiae, prudentiae, stoliditatis et vesa- 25 niae, conflictu (sicut ex informi illa et indigesta mole — ubi frigida pugnabant calidis, humentia siccis — olim Universum) — prodibit tandem — id quod prodire debet — *Veritas!* cujus triumphus, quo tardior, eò certior est.

A-t-elle résolu d'entrer dans un pays? elle sait s'en faire 30 ouvrir les portes; tous les instrumens sont bons pour cela. — Elle traverse, quand elle veut, les mers, les rivières, et les montagnes; ce ne sont pas les obstacles d'ici bas qui l'empêchent d'aller. Mettez de la répugnance dans les esprits; elle saura vaincre ces répugnances: établissez des coutumes, formez des 35 usages, publiez des édits, faites des lois; elle triomphera du climat, des lois qui en résultent, et des législateurs qui les auront faites. — MONTESQUIEU.

Id quod de *quavis veritate* intelligendum est; — quae nempe, si semel se monstravit, lucere; et, sicut discussis nebulis 40 sol in firmamento, videri debet. — *Hoc est*, dicet aliquis, *adpro-*

bare ea, quae Galli faciunt? — C'est être bien charnel, que de parler ainsi! respondeo. Non, non adprobo, quae faciunt; quaeve nec illi unquam fecissent, si sub praeteritis regiminibus *omnia moralitatis principia corrupta*, et tot lamenta summorum Virorum, velut malitiosa inquietorum subditorum phantasmata, 5 spreta, saepe etiam punita, non fuissent. Non adprobo; odi quin immo democratiae fanaticos ac populi corruptores, cane pejus et angue; — non minus videlicet, quam alios idgenus, *hominum seductores!* —

Haec, quae ego hîc (siquidem vel invito mihi iterum de 10 revolutione illa, illiusquae caussis, consequenter, et secuturis effectibus, loquendum sit) adfero: non sunt aegri somnia, non sunt vanae species. — „Documenta?“ — Codex et totum Archivum Naturae; — omnia omnium temporum, et Nationum, monumenta! — Ceterum: denuo contra malignos me munio; 15 et iterum, iterumque admoneo, quaestionis meminimus, sciamusque: nos *ea de re hîc agere, id quaerere, quid timendum, contra quos hostes, qua tempestate agendum, qualibûs armis pugnandum sit.* — Porro:

Dissertatio illa, ex Mole Actorum (dum et quando, pace 20 meâ, producendorum) sub n° 5° adlata (noverit autem Actor, quod similem Actorum molem quisque vir litteratus habere solet) quam juris publici facere voluisse arguor, de Revolutione imperiorum, non est meus labor! — eoque minus defensione mea opus habet. Est *Extractus* libri, cui titulus: 25 *Patriotische Gedanken eines Dänen* etc. Loco continuationis et appendicis habet: *Erläuternder Commentar über die patriotischen Gedanken eines Dänen* — Prodiit in — Dania. Auctor eximii, et orbi litterato cogniti, operis, est Comes Schmetau. Vir hic, ob plura jam erudita opera celebris, et per Academias 30 praemiis decoratus, laudibus meis non indiget. — *Principia* ipsius bona sunt; certe non talia, quae cuiquam in cultiori hac terrarum parte, Europa, in criminali caussa objici mereantur. Utinam tales Viri Imperantibus et Ministris auditi, utinam consilia ipsorum non spreta fuissent! — Eventus docuit, multos 35 Eorum, multa praedixisse. Quae si credita, si non pro vanis, ut supra jam querebar, perniciosisque hominum, Jacobiticis principiis imbutorum opinionibus habita, despectaque fuissent, quanta mala evitari potuissent! quanta adhuc, quae posthac sequentur, evitari possent!

Sed nemp̄: incassum lamentabatur Priameïa virgo; ne fides Vati haberetur, fecit Apollo. Detexit insidias, monstravit pericula; clamabat, furebat, infelix Laocoon; sed heu! licet sonum quater arma dedere, non creditus ulli! — „Fabula haec?“
5 — at effectus Proclamationis Ducis Brunsvicensium non fabula fuit! —

Recte Schmettau: „Die Aufklärung — eben die wohlthätige Aufklärung, welche das Volk seine Menschen-Rechte, die Regenten ihre Vater-Pflichten, kennen lehrte — ist eine Tochter, eine Gabe des Himmels; und wer *ihr* Hohn spricht, der lästert Gott!“ — Lentam videlicet, et conceptis verbis, clarisque jam antea characteribûs descriptam illam intelligit Revolutionem, quam libera, nullis *ratione* praeditae creaturae incongruis mediis impedita, ingenii facultatum explicatio, liberque et, audiendo,
15 legendo, meditando, continuâ denique vitae experienciâ, firmatus ejusdem *rationis* usus, in mentibus humanis operantur; — verbo: *inluminatio*, quae atras noctium tenebras fugat, et dissipat; *lucet, non incendit*. — „Exemplum“ vis? — Haec eadem inluminatio fecit, quod hodie ridiculas una ac temerarias
20 *Gregoriorum*, Patriam hanc nostram *cum omni jure et protestate beato Petro oblatam et devote traditam* praetendentium, Regemque nostrum insolenter carpentium, ineptias cum despectu rideamus; quod Archi-Episcopi Strigoniensis, *totam Gentem Hungaram excommunicantis*, protervam audaciam, stupeamus — aut potius
25 non miremur; quod *Lutherani* nostrô tempore non amplius *comburantur*; quod denique — quis enim tot tenebrarum horrores vel summatim recenseat? — quod, inquam, tot millenae innocentes animae non amplius per *Justitiae tribunalia* ob sic dictam magiam horrendo superstitionis praejudicio immolentur! Haec
30 eadem, porro, in Politico Regimine, inluminatio fecit, quod ad Caraffaiana judicia non conquiramur; sed Rei Hungari ab Judicibus Hungaris judicemur; quod Principes Nostros inlimitatâ fiduciâ colamus, amemus, veneremur, ab iisdemque vicissim, ut meremur, ut digni sumus, aestimemur, diligamur! —

35 Talem inluminacionem, aut, quod idem est, *lentam revolutionem*, quisque cupere, quisque optare, et velle; insidiosas vero, et non nisi ad conflandam bonae caussae, ejusque amicis invidiam et odia tendentes, malignorum interpretationes, pro merito despiciere debet; — eodem nemp̄ constanti veritatis et publicae
40 utilitatis studiô, quo furiosas ineptissimorum hominum decla-

mationes aspernatur, qui, non habitâ *verae libertatis* notione (cui funesto errori ipsorum ejus hostium infelix nequitia praecipuam ansam praebet) ipsi naturae cursui praescribere, ipsum terrarum orbem ex cardine vertere, et velut per fenestram ejicere, volunt. Hic idem veritatis amor, hoc idem recti studium, haec eadem constantia facit, ut vir justus neutrius partis favorem (quem alioquin nec quaerit, nec dignatur) utriusque autem — velut virtutis verae custos, rigidusque satelles — invidiam, odium, et furorem experiatur; Imperantibus, tamquam seditiosus et infidelis subditus, — Nationi, tanquam malus civis — suspectus reddatur; tandemque cum ingenti bonae causae damno, nequissimis hominibus victima detur.

Haec, denique, est illa revolutio lenta, cujus ideam Actor non capit; aut, quia crimine opus est, capere non vult; — sed quae, certe cum tempore, etiam hic apud nos efficiet, ut similes *huic* criminales causae, coram primis Monarchiae Hungaricae tribunalibus, non amplius moveantur. —

Ceterum: his, alioquin prolixius fortasse, quam opus fuerit, explicatis, sperare me posse credo, quorum ad reliquas ibi contentas Actoris objectiones respondere non amplius necessum habeam. Si nihilominus talia ultro etiam eidem urgere libuerit: omnino respondebo; et, quid ego de *chimæra* illa, de qua loquitur, *libertatis et aequalitatis*; de *pressura* item, de *thesi* (quam *ibi defendi*, erroneè Actor enim *ibi*, de *facto* non de *jure facti* loquitur, adserit) de *Novatoribus* (odiosum hoc *olim*, sed malâ applicatione et nimiô abusu jam vix non venerabile redditum, nomen;) quid, inquam, ego de his omnibus sentiam? pro eo, qui *virum* et *Hungarum* decet, depromam animi candore. — Mente meâ — hoc est, legendo, meditando, conferendo acquisitis veritatis principiis — nulla unquam me quatiet, seu injuria, seu spes, sive potentia. —

Haec, de qua ego nunc, in quantum per temporis angustias licuit, hęc Defensionis meae sphaera disserendum habebam; magna est, ut patet, ampla que meditandi materia; et ideo clarissimis Europae Scriptoribus, summis ubique ingeniis, tractata. Illa ergo opera legi, illa summo studio excuti; contenta in iisdem principia, expositae motuum causae, caussarumque earundem iisdem semper, aut certe haud differentes, effectus, clare deducti, atque ex monumentis historiarum plena fide explicati: — stricto cujusvis boni et habilis ingenii judicio, discussioni subjici;

consilia denique talium Auctorum, quotidiano fere jam nunc eventu probatorum atque adeo attentione et fide dignorum excipi, expendi, et, in quantum temporis, loci et climatis, rerumque praesentis sitûs ratio admittit, effectui mancipari
5 debent. Hoc ut fiat — ego pro ea, qua legitimo Regi meo, subditorum sibi Populorum felicitatem omni studio anhelanti (utque veritatem, unicam hanc, repeto, Imperiorum et Civitatum conservatricem, in tota sua divinitate noscat, vere digno) obstrictus sum, intemerata fide et reverentia; pro ea item, qua
10 toti quidem Generi humano, at praepremis huic ejus portioni, quae limitibus Patriae meae, mihi semper Deo proximae, definitur, teneor pietate: in omni, omnis et qualiscunque (ut jam ultrò professus sum) seu metûs sive spei, expertis animi candore, omnibus iis, qui ad clavum Reipublicae sedendi,
15 Imperantibusque Nostris, propius accedendi fortunam vel nascendi conditione, vel aliâ viâ et meritis nacti sunt, commendo et svadeo; — contra quamvis ceterum, recto et ingenio verborum meorum sensui contrariam cujusvis maligni, ideoque ad serendas iniquas subsumptiones semper promptissimi, hominis
20 interpretationem protestando.

Objectio 10^a. Quibus expensis, quisque facile perspiciet, Invinculatum Incattum sponte sua ad Ligam Actionalis Conspirationis devenisse.

Ad 10um Qualificationem rei, existentia rei praecedere
25 debet. Quaeritur primo: *an ad illam Ligam reapse devenerit?* — id quod Actor monstrare, et quidem non frivolis, sed claris, firmisque documantis monstrare debet. *Deinde* primò quaeri poterit, *debebitque: sponte, an invitatus?* Hôc habitò, *denique:* etiam investigandum insuper erit humano Judici: si, *sponte?*
30 *cur, quibûsve caussis inductus; sin, invitatus?* *cur, quibusve caussis impulsus, id fecerit? cur ille reus, in illo rerum suarum situ, illis principiis imbutus, ita et non aliter e g i t?* ita et non aliter agere *debeuit?* — Hunc in finem psychologicâ hominis notione opus est; — quâ praeditus *quisque facile perspiciet,*
35 *Invinculatum Incattum ad Ligam Actionalis Conspirationis* — (cujus alioquin ad hoc usque temporis momentum, ubi haec scribit, nullam prorsus aliam *ideam* habet, nisi quam 1° ante sui interceptionem ex rumoribus et privatis relationibus tam
Viennae, quam et in Hungaria; dein 2° post incaptivationem,
40 in examinibus, libelloque ipso actionali, ac demum nunc ex

his ipsis allegatis hausit; cujusve ipsa adeo prima principia et elementa ignorat — id quod de omni et qualicumque Liga, conspiratione, et alia *occulta Societate*, intelligi debet) — nec sponte, nec praeter intentionem devenisse; immo, etiamsi violentarum revolutionum amans esset (quod tamen de homine, 5 in hac etiam defensione abunde monstratis *principiis* imbuto, si non prorsus impossibile, certe probabile non est) *in illo* rerum suarum situ (ut ex Defensionis hujus parte 1^a, et ex Declaratione Inquisitioni Viennensi data elucet) saltem sanâ mente, *devenire nec potuisse*. — 10

Objectio 11^a. Cognita haec erant Abbati Márinovits, Revolutionalium Societatum Fundatori.

Ad 11um. Ea, de quibus hactenus, (*hac parte* Defensionis) disseruimus vix, immo ne vix quidem *fuerint cognita*. Nec de persona, nec per litterarium commercium, nos invicem novimus. 15 Manuscripta vero mea (etiamsi litteris patriis fuisset delectatus) eo magis ignoravit. Sed

Fata mea, quia — certe non *meâ* seu culpâ, sive operâ, — publica fuerant, sicut aliis, ita et Ei, nota esse potuere; — noscenturque etiam per eos, qui, post nos venturi, historiam 20 Litterarum et Legum Patriae, hoc decenniô, legere, scrutari, et per alios etiam legendam ultro tradere volent.

Objectio 12^a. Testatur hoc uberius Fassinio authentica Abbatis Márinovits sub N° 6° etc.

Ad 12um. Quomodo Abbas Márinovits mecum notitiam 25 inierit? quomodo res tota acta fuerit? — quia hac in saepe memorata illa Declaratione mea, sub N° 7° producta, fusius describuntur: hîc iterum repetere longum et superfluum foret. —

Verum, quoad Eamdem *declarationem* meam notandum habeo: — quod illa (prout res sese monstrat nec ad purum 30 descripta) propere nimium et valut in ardente domo adposita, Aequitate Lectoris opus habeat; et ita considerari velit, tamquam (si licet Poëtae huc termino uti) tamquam abortivus foetus honestatae Matronae, cui vis parabatur. — Quod nihilominus non de ipsis *rebus* ibi expositis (eae enim ita et non aliter factae 35 sunt) sed de quibusdam terminis et judiciis, quae tunc mihi — ex prima, prout adpulimus statim celebrata, sessione Inquisitionis (de qua vide finem 1^{ae} Partis, in hac Defensione) exeunti, recens justusque tantarum injuriarum dolor vel invito expressit, intellectum volo). Id quod ad ipsam etiam illam declarationem, 40

cum uberiori *unius* talis expressionis explicatione, velut pro exemplo futura, nunc manu meâ adscripsi.

Est res terribilis, majestatis postulari; dura aequae, Legis auxilio destitui; dura ad Exteros rapi; — sed durior et tristior
5 adhuc, ad unius hominis, in carceres conjecti; — metu mortis, spe gratiae — fortasse vera et falsa fatentis — fassionem suam nullô seu Manuscriptô, seu alio aliquo documento et testimonio probantis — *verbum*, haec omni pati!

Mártinovits scivit, aut saltem (quia, ut praecedenti
10 §pho vidimus, fata mea noverat) speravit, rem se gratam facturum, si me, licet conjurationis innoxium, periculo suo involverit, interque socios nominatum, eorum manibus tradiderit, per quos pridem jam interitum meum quaeri meminerat.

Fortasse etiam societate culpae, in multos extensae,
15 tutiorem se fore crediderit.

Fortasse (quod inprobale non est) ad dandam detecto plano suo magis regularem formam, unô adhuc reapse indiguerit Directore.

Fortasse denique — quis enim omnes cordis humani
20 latebras et angulos perspexerit, excusserit? — non solita peccans, ipsôque adeo cupitô peccandi praeminô, hoc est, primam Europae Monarchiam convellendi intentionis famâ; fortasse, ajo, ipsâ conceptae rei magnitudine, indeque secuturâ nominis sui gloriâ — (illis, qui talia volunt, cupiunt, et aestimant, gloria
25 est; vel ex sola aditi periculi insolentia laudem, id est, intrepidi animi praetium trahentibus) fuerit gavisus; ad quem finem omnino Directoribus, et quidem sufficienti numero, opus habens, quo plures indiiscis suis inligare studuerit; iis, quibus voluit, detecti tam ingentis periculi gratiâ placiturus. — Quidquid sit, non
30 pervideo, quomodo me *pro superioris Hungariae Directoratu* destinare potuerit; cum ego eorsum, amissô officio, venditisque etiam eo fine rebûs meis, nunquam amplius redire fixum animo habuerim.

Illum porro in finem, ut insidias dolumque mihi strueret,
35 et ita circumventum (hoc enim erat, quod, timui; quod timere *debui*; quodve ut ab ipso mihi timeam, etiam expressis verbis per amicos *monitus* fui; — hoc porro, quod tam declarationes meae, quam verbo data fassio, et quidquid denique sub tota hac capivitate mea aut dixi, aut scripsi, claris verbis jam toties
40 testantur;) Politiae, ex cujus interiori admissione esse decebatur,

manibus traderet: ad talem, inquam, finem signis aliisque id genus fucum facientibus mediis, opus fuit. Supponi enim prudenter non potuit, quod ille, cui fallendo tanti ingenii vir (Martinovitsii ingenium revera tale est, ut primis in Europa merito adcenseri quaet) destinatus videbatur; quod homo, dico tot jam 5 antea fraudibus et dolis petitus, tamdiu cunctas cujusvis Emisarii insidias evadere noverat, ita nunc omni judicandi facultate privatus sit, ut, nullam occultam societatem absque signis aliquibus coalescere et subsistere posse, ignoraret. Docet eadem declaratio, quod ego ipse ultro illa mihi dein communicari, 10 petierim; sed, quod intendebam, obtinere nequiverim: ipsam nempe *rei originem; prima elementa et principia; his superfundatum Planum; huius quando et quibus viis in finem deducendi media; societatis capita; Exterorum nefors conscientiam, et juvamen; quidquid denique non solum tantorum et tam ingentium 15 moliminum essentiam* constituit, sed in quovis alio etiam minoris momenti negotio necessariò praesupponitur, desideraturque. Sed nempe, quia artem simulandi non calleo, advertere debuit, me prorsus non Eum esse, quem, velut ob tantas tamque tristes injurias vindictae studentem, putaverit. Voti ergo 20 compotem me non fecit; — id quod in priori suspicione opinio- neque (et *mea et communi*) eo me magis etiam confirmavit. Utinam mihi rem suam revelasset! certe haec, quae nunc una mecum (qui ad totam hanc rem, sicut Pontius Pilatus ad Credo, deveni) tamdiu patitur, nunquam sequuta fuissent, severita- 25 temque Legis timendam non haberet. Sperare enim me posse confido, eò me rem fuisse adducturam, ut Societatem suam Imperanti, alioquin clementissimo, adeoque gratiam Suam confitenti certe non denegaturo, ultor aperuisset. Dolet mihi cor, si reputo, quanto cum Reipublicae damno tanta, tamque 30 rara Viri hujus talenta, si eundem lege definitam criminis, cujus insimulamur, poenam experiri contigerit, pessumibunt! Utinam pro totius Monarchiae commodo conserventur! Utinam Rex et Ministerium, hominum Eorum, qui, antea eum persequuti, nunc, nefors sangvini ejusdem inhiant, quosque ego, ex his 35 carceribus meis, velut armatis oculis contemplor, audioque, contra ipsum sanae rationis usum cum furore debacchari, et cum tam specioso in ignarae, sed eò ipsò fortasse plus mali, seu potius libertati suae favens aliquid suspicantis, plebis oculis, quam falso coram prudentibus, et blasphemante, 40

triumpho, omnia mala increpantur *Inluminati*, quae talem
conspirationem produxerit — cui tamen *ipsi* fortasse primam
originem praecipuamque ansam praebuerint; — utinam, inquam,
saevos hominum horum clamores (qui per Actorem falso *vox*
5 *Populi* adpellantur) non morentur, et vel propterea pro merito
contemnunt; utaturque Jurium Majestatis pulcherrimò Rex
clementissimus! —

Hoc ego, tam Reipublicae, quam et Mártinovitsii — vitâ,
quam morte plus ei profuturi — caussâ, ex toto mentis adfectu
10 precor. Huic eidem Viro, qui tantis me periculis, tanto dedecori
involvit, non modo ignosco sed — quia hoc ipso momento,
dum has lineas scribo, *jam damnatum esse* intelligo — ex animo
condoleo, tristemque ejus et reliquorum casum obortis lacrymis
deploro! —

15 Martinovits ergo totum id, quod cognoscere et experiri
volebam, celavit. Nec Catechismum mihi ullum monstravit,
nec quidquam, licet urgenti, ex eodem recitavit. *Haec* circum-
stantia, tunc pro novo argumento fictae rei et insidiarum habita,
nunc eo me magis de ejusdem diffidentia convincit. Neque
20 enim adduci possum, ut credam, Eum, Societatis Fundatorem,
et Catechismi procul dubio totius rei indolem et essentiam con-
tinentis, auctorem, nihil prorsus ex eo *memoriâ tenuisse*; quam
tamen ingentem, et meâ longe meliorem habet. Accessit tunc
ad hoc, quod mihi neminem nominaverit ex iis, quibuscum Ei
25 in Hungaria interior aliqua amicitia et nexus intercederet.
Viennae maxime in locis publicis, atque centenos inter homines
convenimus; de rebus politicis, litterariis, hisque similibus
discursui virorum ampliorem materiam praebentibus, immo
saepe de nugis, collocuti sumus; — tali enim revera pollet
30 agendi arte, ut neminem non sciat juxta ingenium suum delectare.
Homines, quibuscum eundem conversari vidi, praeter
unum in Declaratione mea descriptum ejatem Civem, non novi.
Cum Gothardio vero familiarem nexum eidem esse, ex famulo
ipsius casu rescivi; — id quod mihi novam cavendi caussam
35 praebisset, si aliqua adhuc societatis alicujus aut mentio
fuisset, aut memoria. Nam et hic ad Politiam pertinebat, et
non valde bene velle Nostratibus dicebatur. Ceterum: cum
Eodem Gothardio nulla mihi unquam intercessit notitia. —

Martinovits, ceteroquin perspicax, pervidere poterat,
40 etiamsi ipse non dixissem, me occultarum societatum, qualem

et quaecumque demum finem habeant, amantem haud esse. Non *amo*, inquam, Societates occultas. Neque tamen per id laudem et gloriam, quam nonnullis earum deberi agnosco, ingratus denegatam volo. Sed hoc dico: (recte, an male, nil ad rem;) quod mihi longe praeplaceant Societates tales, quales in Britannia tam magno numero, tam magna non solum Patriae suae, sed totius etiam Generis humani utilitate, pridemjam vigent, florentque. *Tales* Societates — et veris Civitatis finibus, rectisque Juris publici Principiis conformes, et Imperiis ipsis utiles sunt. Apud nos vero — ne dicam necessariae, certe non minus bonae, utilesque, et (sufficienti semper contra abusus, qui ex optima quavis re, ex optimis quibusvis institutis, oriri possunt, *cautelâ*) salutare forent. Legibus, etiamsi vigeant, non omnibus tamen semper et ubique *malis* obviam itur; non omnibus semper *bonis* consulitur. Animorum in communia Reipublicae commoda aemulatio; studium gloriae, — Principi et Patriae profuturum; amor litterarum et Artium; agriculturae et commercii; *etc.* haec omnia per tales Societates, publicâ Regni Constitutione admissas et securas, facili negotio obtineri possent; simul denique individua eas constituentia, alique boni, ingenio et industriâ valentes, Patriae Cives, ab impetitionibus ignorantiae et malignitatis securi forent, qui nunc interim — *dum singuli pugnant, universi vincuntur.* —

— His ita se habentibus, cum Viennam nunc hinc Budâ abductus fuisset, pro ea, qua uti consuevi, ingenuitate, totum candide narraui; immo, ut rem in clariori luce ponerem, pluribus etiam, quam forte debuisset, circumscripsi. Si enim secus negare quidquam voluissem, quis me ad fatendum adegisset? — ad mortem ipsam praeparatus fui; et, an metum in me fuerint experti, ipsi Inquisitores poterunt optime attestari. At ipsum aestimo; conscientiam sequor; et, hac iudice tutus, *mentiri* illis relinquo, qui, ut securi vivant, semetipsos fallere necesse habent. Viro probo, nec lege (pro se) opus. Id quod Inluminatio, veneranda haec Naturae adiutrix, et tot bonorum, tot virtutum mater, sola praestat, sola praestare potest. —

Igitur: nunc iterum, et pro semper, breviter declaratum esto: „Me, ad hoc usque temporis momentum, quo haec scribo, nullius unquam et qualiscunque occultae societatis seum embrum, sive conscium fuisse; nullius prorsus vel ideam habere; et hujus in specie propter quam *octo* jam *menses* patior, ne prima

quidem principia, prima elementa nosse.” — Hanc Declarationem et Viennae feci; et hîc, in cognitione, coram Inclita Deputatione iterum et repetitis quidem vicibus factam, etiam Fassioni inscribi desideravi, — ut Inclita Eadem Deputatio attestari
5 potest; ad cuius testimonium ideo me iterata etiam vice provoco, quin in Copia Fassionis, Actis adhaerente, nescio quô fatô, *omissum*, aut saltem non meis verbis expositum, video.

Quae cum ita sint: quisque videt, quod quidcunque Martinovits contra me fassus fuisset, id velut omni documento,
10 omni testimonio, omnique consequenter fide destitutum, ne apud barbaros quidem coram ullo tribunali valere debuisset. Et tamen *unica ipsius* fassio contra me, *perduellionis convincendum*, nunc adfertur. At, quid dicent Iudices, quid dicent ceteri Concives, quid dicent reliqui contemporanei, ipsi denique
15 posterî nostri, si audierint, si legerint: quod ille idem Societatis Fundator, ille idem inter metum mortis et spem vitae, fortasse inter minas et promissa positus* — fatens, in ipsa hac sua Fassione conceptis verbis adfirmet 1° quod Directoratus quidem oblatu-
20 sit, sed non acceptatus; en ipsa verba: (ich) trug — ihm die Directors-Stelle für Ober-Ungarn an; allein, da ich keinen Catechismus bey der Hand hatte, so unterblieb solches; und ich habe ihn auch an Niemand dieserwegen angewiesen; — 2° quod *non credat possibile esse* — (quis vero, hîc, melior et intelligentior arbiter?) — ut
25 aliquis *absque Catechismo* ad Societatem suscipiatur.

Si commune, et velut *Gregarium* aliquod *membrum suscipi non potest*: quomodo *Director?* — quomodo *Ego?* pro tota superiori Hungaria? —

Non, non me defendam amplius; et, antequam id faciam,
30 declaro: malle me, inmeritum licet, malle me tamen, cruentum carnificis ense, quàm tantam saeculi et Nationis infamiam experiri! — Peream sane! sicut hi, qui nunc circa me gemunt; qui inmentem sibi mortem horrent; — simul, ut finem miserarium, exspectant. Tibi, o Posteritas! vindex, corrumpi nescia!
35 tibi, quam toties menti meae praesentem veneratus fui; tibi me trado iudicandum. Ah! non tali ego ex opere a te nosci

* Diu enim nihil fateri velle, ideoque nonnulli etiam in corpore castigati fuisse dicebantur; id quod et Viennae, et in Hungaria creditum.

cupivissem! Sed — aliter visum superis; non ita libuit Fortuna.
Esto benigna conatui. Suscipe, quod *volui!*

Tu, Vir Optime! chare Madáts! Amice, qui mihi in suprema
hac necessitate mea succurrere lubens voluisti; accipe hanc
Defensionem meam. Accipe ipsam, breviter satis quidem, sed 5
rudi et incondita voce, atque, pro temporis angustiis, rerumque
et objectionum indole, sine ordine, ned ad artis regulas composi-
tam: innocentiam tamen meam, et fidelem erga legitimos Prin-
cipes, pium erga patriam ac insontem animum — et in oculis
aequorum Judicum, in quorum facie acturus es, et coram venera- 10
bili etiam illo, neque ulli Mortalium potentiae temnendo, Opi-
nionis Publicae tribunali, satis, ut quidem sperare licet, testa-
turam. Accipe, inquam, Defensionem hanc, velut unicum adhuc
ultimumque honoris et vitae meae pignus; et, fidei Tuae plena
cum fiducia traditam, perlege, expende, conserva diligenter. 15
Amicitiam, fidem, et fatigia Tua, quô rependam, non habeo.
Pauper sum natus; pauper vixi, nunc — etiam miser. Quod
possum, facio: Aestimo Te, dignumque censeo, cui salutem meam
commiserim. Neque pudori Tibi fuerit vel nunc, vel apud
Posterios, advocatum meae caussae exitisse. 20

Vos vero, qui, ex tot millionibus electi, arbitrium inno-
centiae aut criminum, arbitrium honoris et fortunae, vitae et
necis Concivium Vestrorum, sapientiae integritatique Vestrae
commissum habetis; quos ego, quamvis non omnes, immo
paucos admodum, nossem, Principis tamen et Patriae fiduciâ 25
dignissimos jure credo et suppono; quosve, si non personae
meae, quia propius et Vos me vicissim non noscitis, caussae
saltem, quia justa et aequa est, faventes fore, confido: indulgete
mihi, o Judices! ut, antequam Defensioni huic finem imponam,
ad Vos me convertere, Vos adloqui possim. — Benevolentiam 30
Vestram, non exquisitô aliquô cultu sermonis, ex ore hominum
pridem jam alioquin emortui, nec mihi talem in usum unquam
exerciti; non valentiori aliquâ eloquentiâ, quam non possideo:
sed caussae bonitate primùm, et ingenuô eam enarrandi defen-
dendique animi candore; tùm eâ, quam Principi justo et clementi 35
— cujus maiestatem laessisse; Regnoque libero et independenti
— cujus Constitutionem evertare voluisse, dicor: quam His,
inquam, et mihi ipsi, Eorum subdito et Civi, tot jam antea
fraudibûs circumvento, nunc verò tanti criminis coram Vobis
accusato; ipsi denique ultimo magni hujus seculi decennio, quod 40

dicta factaque nostra secuturis jamjam aetatibus narrabit et tradet, convenire putavi, modestâ libertate, promeruisse cupio. Siquid tamen nefors aures Vestras perstringere contigisset, non Vos propterea offendi decebit. Se enim vel in communi
5 saepe inter Viros sermone, recepta lex est, ut *judicium animi citra damnum adfectus proferatur* (Tacitus): quidni mihi, proprio in metu oranti, memet contra tam multa, etiam insontibus periculosa crimina defendenti — sperare licebit; neminem ex Vobis fore, qui per id se putet offensum, siquid Reo, de recuperando honore, de tuenda boni nominis sui fama, de salute denique ipsa sollicito, praeter intentionem excidisset? — Neminem etiam praeter eos, qui publice noscuntur, aut nosci debent, nominavi; ubi de malis loquendum fit, genus hominum signasse contentus. Sed neque omnia, quae passus sum, enarravi; neque
15 ea, quae, tantam a nomine meo ignominiam repulsurus, adtuli, intendere conatus sum. Silentio transmisi *multa*; multis haud decori futura. Hanc ipsam defensionem invitus suscepi. Testem adpello Ipsum Serenissimum Principem Regium, Regni Palatinum, praeterito mense Octobri Viennaë agentem, quod vel
20 eotum paratus fuerim, receptâ libertate et honore, omni ulterio-ri perpefforum antea damnorum meorum persecutione supersedere; omnes dolores meos, alioquin pro bona causa toleratos, oblivione obruere. Sed vel ego non satis adhuc fuisse judicatus, vel vero adversata fuerit humanissimi, et civis innocentis
25 aerumnas dubio procul aegreferentis, Principis benignitati, mutati jam (ut quidem conjicere fas est) reclamante filios suos Patriâ, temporis ratio. Quidquid sit, jam et haec pertuli; — consedit jam animi maeror; et, si haec quoque mala mea in communem Concivium meorum utilitatem verterint, felicem
30 etiam me judicabo. Gratulabor Patriae, gaudebo mihi, si tristi hoc exemplo meo Illi etiam, qui Imperantibus nostris propiores sunt, edocti fuerint; quanto cum scandalo, quantis et qualibus cum consequentiis, conjuncta sit *vel unius* Civis per malignos oppressio. Gratulabor denique, et unum ex felicissimis mortali-
35 lium me censebo, si per meas quoque injurias — saltem *aliquid!* — lucrata fuerit innegabilis, aeternaque, et nunc, si unquam alias, perspicienda principii hujus veritas: quod, invalidô Legum auxiliô, nulla uspiam sit securitas; hac non existente, nulla etiam existere possit unio, nullus amor, nulla fiducia; quod,
40 praevenire mala, plus intersit Reipublicae, quam punire; quod,

denique, timor et terror, infirma sint vincula charitatis, et fallacia administrandi, retinendique imperii instrumenta.* — Discant haec tandem illi, quos Principes consulendo dignantur; quive adeo, pulcherrimam nacti sunt occasionem, et Regibus, Eorumque gloriae, et patriae suae serviendi; simulque sibi ipsis, 5 et nomini suo, consulendi. Vos praeprimis, ô Hungari! qui solium Regis Vestri circumdatis; qui Ejus consilio adestis; qui in conspectu Imperantis, Patriae Vestrae partes defendere; coram Populo, Illius majestatem et commoda tueri, promovere, debetis: Vos decet, praeter alios, praesentia et praeterita con- 10 ferre, expendere; Patriam et Posteris Vestros cogitare. Vos decet, praeter alios, meminisse: Regis et Regni, Imperantium et subditorum, tam felicitatem, quam incommoda, communia esse; eademque male, et nunquam citra damnum — si non statim, certe cum tempore sentiendum — ab invicem sejungi; Principi, 15 porro, cum neglectu Concivium Vestrorum non bene serviri; Principem Vestrum, Legem observari velle; fortunam cujusque individui, pro conditionis, talentorumque suorum ratione, non modo non impeditam, sed, si per occasionem liceat, etiam promotam cupere; nimiam et absolutam, atque adeo nunquam 20 satis fidam, immo eò ipsò, quod terminos non habet, ipsis eam exercentibus perniciosam, potestatem, nequaquam adpetere; denique, et ultimo, tempora Vos jam longe alia vivere, haec a prioribus decenniis longe diversa, et, cum his, hominum etiam cogitandi sentiendique rationem mutatam, esse, perpetuoque 25 posthac etiam mutari debere — cursu naturae; et rerum, quae geruntur, ordine. Haec, inquam, Vos meminisse oportet; haec a Vobis vel maxime praestari possunt; atque, ut praestentur etiam, Concives Vestri jure volunt et exspectant, — quorum aestimatio ut Vobis, sicut cuique bono, curae et cordi sit, dignum 30 justumque est. —

Itaque, Judices! nonnullas reflexiones meas, fortasse finem in istum non inidoneas, defensionis huic ex occasione interspersisse, ab scopo et re mea haud abfuerit. Interim: homo sum; errare potui. Intentio, certe non laeva fuit. Qui malum 35 mihi animum tribuit, injuriosus est; et inter Vos locum non habet. Sed neque de opinione cujusquam; de *facto* quaeritur. De *hoc*

* *Viribus* parantur provinciae, *jure* retinentur. Igitur *breve* id *gaudium*, quippe Germani victi magis, quam domiti. FLORUS. —

censendum est. *Secundùm facta mea.* Vos de me — Cives de concive, homines de homine — judicabitis. Vos videritis, taline ego sorte fuerim antea dignus. Vos videritis, poenamne nunc quoque, an talem meruerim absolutionem quae et ademptum

5 nomini meo, sine culpa, honorem, restituat; et Scriptoribus etiam Patriis, meò exemplò deterritis, reddat fiduciam. — Ceterum: scitote, me famae meae supersitem esse non velle. —

Quid mihi vita, sine iis, quae *vivere* faciunt? — Eundum est, ô Judices! serius ocyus, eundum est, quo omnes cogimur; illuc,

10 unde redire nemini dabitur. Revolvatur aliquot adhuc vicibus Sol: Vos quoque cursum Vestrum peregistis; et Vos et ego, vivimus. At justitia, at virtus, et veritas, aeternae erunt!

Budae, in Arce, die 28^a Apr. 1795.

Joannes Batsányi mp.

19. [MEGJEGYZÉSEK BAUMBERG GABRIELLA
KÖLTEMÉNYEIHÉZ]

Anmerkung. Die vorliegende Sammlung von den Werken der Dichterin, sammt diesen gehaltvollen, für Dichter und Philosophen, so wie überhaupt für jeden Freund der Kunst, höchst interessanten „Ansichten“ eines der originalsten und scharfsinnigsten Denker des Zeitalters, — hätte schon vor der Ostermesse dieses Jahrs bey J. F. Unger, Buchdrucker und Buchhändler in Berlin, erscheinen sollen. Das Manuscript war (im December 1804.) bereits abgesendet, als die unerwartete Nachricht hier ankam, dass dieser verdienstvolle Mann — mit Tod abgegangen sey!

Die, schon an sich sehr vortheilhaften Verlags-Bedingungen, welche derselbe der Dichterin (noch im Februar 1804.) vorgeschlagen hatte, wusste er durch seine zuvorkommende humane Art noch annehmlicher zu machen. Er mochte es wohl auch erfahren haben, dass diese, seit mehreren Jahren, mit so viel Fleiss und Sorgfalt gemachte Sammlung von Gedichten, keine von den gewöhnlichen Erscheinungen an Deutschlands poetischem Himmel seyn dürfte. Darum hatte er sich, unter andern, auch anheischig gemacht, von derselben zu gleicher Zeit eine sogenannte Pracht-Ausgabe in 4to. zu veranstalten: (Wozu er jedoch „um gegen den, gar nicht zu vermeidenden Nachdruck, für die beträchtlichen Kosten einer solchen Unternehmung, gedeckt zu seyn“ den Weg der Pränumeration gewählt haben würde.)

Bald aber, nach dessen Tode, sah sich die Dichterin (durch Ursachen und Umstände, deren Erzählung nicht hierher gehört,) veranlasst: das Manuscript, von der Wittve desselben ohne weiters zurückzufordern. — Ihr war es ohnehin (wie alle ihre litterarischen Freunde und nähern Bekannten es wissen, und wie es auch in ihren Antworten an Unger zu wiederholten Mahlen ausdrücklich geschrieben steht,) nie um eine kost-

bare, mit Kupfern gezierte, P r a c h t - A u s g a b e; wohl aber, und hauptsächlich nur um eine anständige Existenz ihrer Geistes-Produkte, d. i. um eine ordentliche, korrekte und geschmackvolle Auflage ihrer neu-gesammelten Poesieen, zu thun.

5 In eben dieser Absicht entschloss Sie sich später: dieselben hier zu Wien, unter ihrer eignen Aufsicht, und auf ihre eigenen Kosten, drucken zu lassen. — Die Zwischenzeit benutzte Sie zu einer neuen Uebersicht aller in diesem Band enthaltenen Gedichte, und verbesserte, was Sie daran noch hier und da zu
10 verbessern nöthig, oder rathsam und zweckmässig, fand; so, dass diese, mit aller möglichen Aufmerksamkeit veranstaltete, Ausgabe dadurch am inneren Werthe wenigstens so viel gewann, als es ihr vielleicht am äusseren abgehen mag. —

Diese Anmerkung soll denjenigen unter den Lesern und
15 Leserinnen zur Nachricht dienen, welche sich um die baldmöglichste Erscheinung dieser neuen Sammlung näher interessirten, und die Ursachen einer so unerwarteten Verzögerung nicht wissen konnten.

Wien, den 24. Julius 1805.

AN DAS FRÄULEIN KAROLINA VON GREINER.

Als wir rastlos durch die Hecken drangen,
Ein Vergissmeinnichtchens zu erspähn,
Sonder Anspruch in die Wette sangen,
Unsre leisen Wünsche zu gestehn;
Und, so selig durch die ersten Träume
Froher Jugend, mit geschäft'ger Hand
Namen schnitten in die Ulmenbäume,
Welche Deine B l u m e n k e t t' umwand.*

20 * Diesen Namen führte zugleich eine Idylle, welche die edle, mit Recht geschätzte, Schriftstellerinn, an welche dieses Gedicht gerichtet ist, damahls unsrer Dichterinn zum Andenken „statt des treuen Blümchens, das sie suchten und nicht fanden“ verehrt hatte. Die schöne, herzliche Zuschrift, womit Sie dieselbe
25 begleitete, enthielt eine sehnliche Erinnerung an jene unschuldvollen Gartenscenen und gemeinschaftlich genossenen Jugendfreuden, worauf der Inhalt dieser Antwort sich bezieht. — Die Idylle ist, wegen ihres mindern poetischen Werthes, in die vor zwey Jahren herausgekommene Sammlung nicht aufgenommen,

aber durch eine andere (neuere und bessere) ersetzt worden. —
S. Idyllen von Karolina Pichler, geb. von Greiner. (Wien, 1803.) S. 119.

[B. egy alkalommal elküldte Gabriellának Füger egy képét. Gabriella ebből az alkalomból írta Begleitung, bey Übersendung eines Gemäldes c. versét. A kötetben B. a következő jegyzetet fűzte ehhez.]

Lucius Junius Brutus (der erste Consul von Rom) als Richter seiner beyden Söhne. Ein treffliches Gemählde, von dem grossen historischen Mahler H. Füger, Director der k. k. Akademie der bildenden Künste, zu Wien.

20. [ÍRÁSOK A MAGYAR NYELVRŐL, ÉS IRODALOMRÓL]

I.

Pour mieux atteindre le but que nous nous sommes proposé dans notre entreprise, nous ferons entrer dans le *Mercur* *Etranger* la *Littérature Hongroise*. C'est une mine inconnue, mais très-riche à exploiter. Les écrivains tant Français qu'étrangers se sont peu occupés jusqu'à présent de la langue et de la littérature des Hongrois. On ne peut attribuer cette indifférence pour une nation aussi intéressante qu'à l'ignorance presque générale, où l'on est de sa langue, très-peu répandue en Europe: delà ce silence profond que les écrivains français et autres ont gardé depuis environ 50 ans sur un pays digne d'être mieux connu. Cependant la nation hongroise appartient à la grande famille européenne; elle a des hommes savans et distingués dans la littérature; la poésie est cultivée chez elle avec beaucoup de succès; sa langue est riche et harmonieuse, et parmi toutes les langues européennes elle seule a l'avantage d'avoir une prosodie semblable à celle du grec et du latin.

Dans le numéro prochain de notre *Mercur*, nous développerons le génie de cette langue, et nous tâcherons d'inspirer de l'intérêt pour une littérature dont les productions seront offertes pour la première fois à la curiosité et à l'examen des lecteurs français.

M. *Charles de Bérony*, homme de lettres, connu par des traductions de plusieurs ouvrages importants, qui sait et parle presque toutes les langues de l'Europe, s'est chargé de la rédaction de cette partie du *Mercur Etranger*. Lui seul nous a paru pouvoir remplir dignement une tâche si difficile. C'est ainsi que, pour répondre à l'accueil dont le Public honore déjà notre entreprise, à peine commencée, nous ne négligeons rien pour associer à nos travaux les écrivains qui ont fait preuves de talens et de lumières en divers genres de littérature.

*Notions préliminaires sur l'origine, la langue et la littérature
des Hongrois.*

Avant de parler de la littérature des Hongrois, il est essentiel de donner, autant que les bornes du *Mercur* *Etranger* le permettent, une esquisse sur l'origine et la langue de ce peuple. Des écrivains mal instruits, ou guidés souvent par des intérêts opposés,¹ confondent les Hongrois, tantôt avec les Allemands, 5 tantôt avec les Esclavons, et font partager cette erreur à une grande partie de l'Europe, au préjudice de cette nation qui, depuis plus de neuf siècles, appartient à la grande famille européenne, et qui, sous tant de rapports, est digne d'être mieux connue pour être mieux appréciée.² Le droit qu'elle s'est acquis 10 à la reconnaissance des nations chrétiennes, suffirait seul pour les engager à s'intéresser à son existence politique, à son accroissement, comme à sa décadence. Ne sont-ce point les Hongrois qui ont servi de barrières contre les Turcs et les Tartares, et les ont empêchés d'envahir la plus belle partie de l'Europe? Une 15 grande portion de ce beau royaume a gémi pendant cent cinquante ans sous le joug des Turcs, et ses habitans intrépides et belliqueux, en opposant un rempart insurmontable aux progrès de ces barbares, eurent seuls à supporter tout le poids de l'oppression et de la tyrannie. Mais ces époques sont déjà loin de nous, 20 et l'Europe, aujourd'hui rassurée contre les irruptions des peuples asiatiques, ne pense plus à ses libérateurs!³ Cependant, que de royaumes renversés depuis cette époque, combien de peuples effacés des annales des nations, combien d'autres relevés sur les débris de ces derniers . . . . . ! et la nation hongroise 25 est encore là, jouissant de sa liberté et de son antique constitution, consolidée par l'expérience de tant de siècles.

En parcourant l'histoire des peuples les plus célèbres, nous en trouvons peu qui, par leurs premières institutions et la forme de leur société politique excitent autant la curiosité du monde 30 savant, que la nation hongroise. Il appartient à l'histoire de fixer, autant qu'il sera possible, l'opinion sur l'origine des Hongrois ou *Magyars*.⁴ Leurs anciens historiens prétendent que tous les peuples émigrés du nord de l'Asie étaient originaires de Scythie. Les historiens grecs avaient la même opinion.⁵ Or, 35

comme la Scythie comprenait toutes les régions du nord de l'Asie, les écrivains modernes cherchent les anciennes demeures des Magyars depuis la mer Glaciale jusqu'aux frontières de la Chine.

5   Quoi qu'il en soit, leurs premières conquêtes présentent un tableau vraiment extraordinaire. Un peuple composé de quelques centaines de familles,⁶ quitte, vers la fin du neuvième siècle (884), un sol aride et un climat rigoureux, traverse des régions inconnues et désertes, parvient aux rives du Wolga, 10 passe ce fleuve, arrive devant Kiow, et s'arrête aux environs de cette forteresse le long du Borysthène. Ayant vaincu le duc de Kiow et les Cumans, il leur accorde la paix, et reçoit ces derniers dans sa société. Entraînés par leur exemple, les nobles de Russie suivent la bannière des Magyars. En 886, ils lèvent 15 leurs camps et se dirigent vers le sud. Ayant traversé les Alpes, ils pénètrent dans l'ancienne Pannonie, occupée quatre siècles auparavant par les Huns, et ensuite par les Avares, et habitée alors par des peuples plus nombreux et plus puissans qu'eux;⁷ ils les attaquent successivement, les subjuguent, se rendent 20 maîtres de tout le pays, et s'y fixent enfin par leurs victoires. Arpád, fils d'Almus, distingué par ses vertus militaires, la prééminence de ses mérites, mais sur-tout par sa sagesse, devient le chef suprême de la nation, et, en 897, il jette les premiers fondemens de la monarchie hongroise. Vers la fin du dixième 25 siècle, sous saint Etienne, leur premier roi chrétien, les Hongrois renoncent au paganisme, et un siècle après ils en effacent jusqu'aux derniers vestiges. Les rois de la race d'Arpád régnèrent jusqu'à 1301. André III, dernier rejeton mâle de cette dynastie, mourut cette même année sans héritier. La succession héréditaire au trône est remplacée par l'élection libre du peuple, et les 30 Hongrois eurent, pendant plus de deux siècles, des rois de diverses familles et nations; mais, épuisés enfin par leur lutte continuelle avec les Turcs, ils songèrent à un moyen capable d'assurer et de consolider leur existence politique. La maison d'Autriche était 35 alors (1527) l'une des plus puissantes en Allemagne, et pouvait aspirer à l'honneur d'être appelée à occuper le trône de Hongrie, comme la plus voisine, et par là même la mieux qualifiée pour gouverner ce peuple généreux, fier et belliqueux. C'est sous la puissante égide de cette auguste maison que les Hongrois, avec 40 cet amour, cet attachement à la constitution de leurs pères, qui

les distinguent parmi toutes les nations du monde, se maintiennent, au milieu des bouleversemens politiques, avec un courage et une sagesse qui leur ont attiré l'estime de tout l'Europe. Hereux le monarque dont la destinée est de commander à de
tels hommes!

5

Pendant la nation hongroise avançait en même tems à grands pas vers la civilisation. Déjà, au quinzième siècle, sous le règne de Mathias I, la Hongrie était l'asile des sciences; Bude, sa capitale, était le rendez-vous des savans, et la cour se distinguait, parmi toutes celles de l'Europe, par l'éclat et la magnificence. Mathias était lui-même très-instruit dans les sciences et les langues.⁸ Mais si ce pays est déchu, dans la suite, de sa splendeur et de sa puissance,⁹ et arrêté dans les progrès de sa culture et de sa littérature, il faut l'attribuer aux invasions fréquentes des Turcs et des Tartares,¹⁰ aux guerres intestines,¹¹ et aux guerres avec les peuples voisins, à l'interruption de l'enseignement public, à la perte des bibliothèques, tant nationales que particulières, et enfin à cette fatalité qui ne manque pas de frapper les nations les mieux rassurées contre ses coups destructeurs.

20

Les plus anciens ouvrages imprimés en hongrois, dont les annales du pays fassent mention, ne remontent que jusqu'au commencement du seizième siècle. Tous ces ouvrages roulaient sur la théologie et les livres sacrés.¹² Successivement les productions des écrivains hongrois se multipliaient, et, dans le dix-septième siècle, leurs poètes commencèrent à être appréciés.¹³ Mais il a fallu, pour produire une nouvelle vie dans la littérature hongroise, une secousse aussi violente que celle qui, sous l'empereur Joseph II, a menacé d'anéantir l'existence politique de cette nation, en lui ravissant l'usage de la langue nationale, 30 qu'elle regarde avec raison comme le plus précieux des biens. Ce fut alors que le caractère national s'éveilla et mit en action tous les ressorts du génie et du courage, avec cet enthousiasme et cet amour de la patrie qui semblent appartenir plus particulièrement aux Hongrois. L'élan du patriotisme et de l'orgueil national se communiqua avec la rapidité de l'éclair dans toutes les parties du royaume, jusqu'à l'extrémité de la Transylvanie; et l'on vit, comme par enchantement, sortir une multitude de productions littéraires, dignes de la noble émulation qui animait la nation entière. Depuis cette époque, une seule année a été 40

plus féconde en ouvrages de tout genre que les périodes antérieures de vingt ou trente années. Virgile, Corneille, Racine, Voltaire, Fénelon, Marmontel, Ossian, Milton, Young, et les meilleurs auteurs allemands ont été traduits en vers et en prose; et il a
5 paru un grand nombre de productions littéraires qui prouvent la facilité et le génie des écrivains hongrois.¹⁴

Dans le numéro prochain du *Mercure Etranger*, nous citerons leurs ouvrages les plus estimés, et successivement nous en donnerons des analyses pour mettre nos lecteurs à portée
10 d'en juger par eux-mêmes. Il nous reste maintenant à parler de la langue hongroise.

Beaucoup de savans se sont occupés de l'étymologie des langues modernes; entr'autres, des Brosses, Rousseau, en France; Smith, Harris, Monboddo, en Angleterre; Herder, Adelung,
15 etc., en Allemagne. Les philologues hongrois, de leur côté, n'ont épargné aucune peine dans leurs recherches sur l'origine de leur langue. Les uns croient qu'il y a quelque ressemblance entre le hongrois, le finnois et le lapon; d'autres prétendent qu'elle a une affinité avec le turc, le persan et l'hébreu; enfin quelques
20 écrivains étrangers l'assimilent à l'allemand et à l'esclavon. La vérité exige que nous manifestions une opinion tout-à-fait contraire à celle de ces derniers. Il est vrai, qu'à l'exemple des autres peuples, les Hongrois ont également emprunté des mots étrangers pour nommer les objets qu'ils n'avaient pas connus
25 avant leur transmigration; mais on ne prouvera jamais que leur langue ressemble à l'allemand ou à l'esclavon.

De l'autre côté, soit que l'on considère, dans le hongrois et le persan, la structure des phrases, soit l'usage fréquent des mots composés, avantage précieux dont l'allemand, l'anglais et
30 le grec jouissent également, on est surpris de trouver tant de rapports entre ces deux langues. Il y a encore une grande analogie entre le hongrois et le persan dans la conjugaison des verbes, l'application des pronoms personnels, etc. Par exemple, le persan dit: *reftem, refty, reft*, j'allai, tu allas, il alla; le hongrois s'exprime
35 de même, sans l'aide du pronom personnel: *mentem, mentél, ment*. Cet avantage appartient aussi aux langues italienne, espagnole, portugaise et latine; mais l'application des pronoms possessifs, à l'imitation du persan, est réservée à l'idiôme hongrois seul, parmi toutes les langues européennes. Par exemple,
40 le persan dit: *dily men, dily tou, dily au*, ou bien *dilem, dilet*,

díleche, mon coeur, ton coeur, son cœur; ce qui se rend en hongrois par *szívem*, *szíved*, *szíve*. Le hongrois, comme le persan, n'a point d'article, et l'arrangement des mots est à-peu-près le même dans ces deux langues. Par exemple, *ez schehery biroun refst*, littéralement, *de la ville dehors il alla*, se rend en hongrois, 5
a várasbul ki mentt. Enfin, ils forment leurs comparatifs de la même manière, c'est-à-dire par un ablatif absolu, comme en latin et en italien. Par exemple, *ez khouaher men khoubssoureter est*, *szebb a' nénémnél*. *E' piu bella di mia sorella*. Cependant, quant à la racine des mots, ces deux langues diffèrent infiniment 10
l'une de l'autre, puisqu'on trouve dans le hongrois plusieurs mots persans, comme presque dans toutes les langues d'Europe, sans en excepter le latin.

Quelques philologues ont trouvé de l'analogie entre le hongrois, le lapon et le finnois, dans les mots suivans: 15

<i>Lapon et Finnois</i>	<i>Hongrois</i>	<i>Français</i>	
Ade,	adom,	je donne.	
Aigy,	ágy,	le lit.	
Bausz,	bajusz,	moustache.	
Élam,	élek,	je vis.	
Göre,	görbe,	courbé.	20
Gyerme,	gyermek,	enfant.	
Kop,	kép,	image, visage.	
Loigy,	lágy,	mou.	
Mérgo,	méreg,	venin.	
Nogom,	nyukszom,	je repose.	25
Poik,	pók,	araignée.	
Réte,	rét,	prairie.	
Szuina,	széna,	foin.	
Tsakes,	zsák,	sac.	
Voj,	vaj,	beurre.	30
Vár,	vár,	château, forteresse.	

Quelques autres prétendent que le hongrois a quelque rapport avec l'hébreu, comme dans les mots suivans:

	Hébreu	Hongrois	Français
	Chád,	kád,	sceau, baignoire.
	Chammon,	kömény,	cumin.
	Sakán,	szakál,	barbe.
	Sak	zsák,	sac.
5	Retheth,	retteg,	il tremble.
	Parazi,	paraszt,	paysan.
	Sohár,	súgár,	rayon.
	Pazár,	pazárló,	prodigue.
	Avasch,	avas,	rance.
10	Schabbath,	szombat,	samedi.

A juger par le ressemblance frappante que la langue hongroise paraît avoir avec les trois langues précédentes, et avec le persan par la construction de ses phrases, ainsi que nous l'avons déjà dit, on est porté à croire que toutes ces langues ont une même origine. Combien cet objet serait digne des recherches des savans, dont les efforts réunis ne manqueraient pas de jeter une nouvelle lumière sur l'histoire des peuples!

On reproche à la langue hongroise la longueur de ses mots; mais il faut remarquer que, dans cette langue, un seul mot exprime souvent une phrase entière, ce qui en fait la beauté et la perfection. D'ailleurs elle n'a besoin, dans certains cas, ni de verbes auxiliaires, ni de pronoms personnels ou possessifs, et peut se passer du verbe *pouvoir*, comme dans l'exemple suivant: *meg verném*, je le battrais, *meg verhetném*, je pourrais le battre, *meg verethetném*, je pourrais le faire battre. On ne rencontre, dans le hongrois, ni plusieurs consonnes, ni plusieurs voyelles de suite. Il n'est pas de même de l'allemand et de l'esclavon qui abondent en consonnes, sur-tout ce dernier, comme dans la phrase suivante: *Strè prst skrz krk*, ce qui veut dire, mettez le dé au doigt; ni du portugais, où la rencontre de plusieurs voyelles produit, dans la prononciation, un effet désagréable, comme dans les mots: *capitaò*, capitaine; *cidadeò*, citadin; *toleiraò*, un grand nigaud; et dans les phrases suivantes: *Abo-toai-a*, boutonnez-la; *nahò he maò*, il n'est pas mauvais; *eu naò a lí*, je ne l'ai pas lu, etc.

Les Allemands font une autre objection aux Hongrois, c'est d'avoir adopté beaucoup de mots latins ou allemands;

mais qu'il me soit permis de remarquer en passant que, malgré la richesse de leur langue, les auteurs allemands seraient bien embarrassés sans le secours du grec et du latin, à commencer par le grand philosophe *Kant* qui, dans son traité de philosophie, a entassé une quantité de mots grecs et latins; tels, que *antinomie*, 5
autonomie, *automate*, *anticipation*, *evolutionstheorie*, *praeformationssystem*, *absolut*, *exponiren*, *alternativ*, *ostensiv*, *concurrrenz*, *dependenz*, *empirismus*, *latitudinarien*, *primat*, *postulat*, *priorität*, *personalität*, *real*, *rational*, *transcendental*, *sensibel*, *intelligibel*, *indemonstrable*, etc. 10

Aucune langue européenne ne se prête autant que le hongrois à la formation des mots dérivés d'un seul mot radical. Par exemple, *kérő*, *kérés*, *kéresi*, *kérisetske*, *kérhet*, *kéret*, *kéreget*, *kérelem*, *kéretlen*, *kérlel*, *kérlelhetetlen*, *kérkedik*, *kérkedő*, *kérkedés*, *kérkedség*, *kérkedékény*, *kérkedékenység*, *kéredzik*, *kérődik*, *kérd*, 15
kérdés, *kérdez*, *kérdő*, *kérdező*, *kérdezkedik*, etc., dérivent du mot radical *kér*, et ont tous différentes significations.

La prononciation du hongrois quoiqu'aïssée est néanmoins délicate; on y trouve toutes les nuances des sons articulés dans la langue française: c'est pourquoi, parmi toutes les nations 20 européennes, les Français prononcent le mieux le hongrois.

Nous nous réservons de parler plus amplement du génie de la langue, ainsi que de la littérature hongroise, dans un prochain numéro, dans lequel nous citerons aussi quelques morceaux de poésie, afin de donner progressivement à nos 25 lecteurs des notions, qu'ils ont droit d'attendre de nous, sur cette partie de la littérature étrangère.

¹ On entend parler ici des écrivains autrichiens qui représentent sous un faux jour tout ce qui est à l'avantage de cette nation; et les écrivains étrangers, égarés par l'opinion de ceux-ci, 30 ne font ordinairement que répéter leurs assertions absurdes, comme, entr'autres, Vosgien dans son *Dictionnaire de Géographie*, et Depping dans son *Nouveau Manuel de Géographie*, à l'usage des maîtres et des élèves. L'une et l'autre, en imitant à la lettre quelques ouvrages allemands, soutiennent faussement que le 35 hongrois est un dialecte de l'esclavon. Notre but n'est point

de critiquer ici ces deux ouvrages; mais nous ne saurions passer sous silence les fautes grossières et impardonnables qui se trouvent dans un livre destiné pour l'usage des *maîtres et des élèves*. M. Depping, en parlant du royaume de Hongrie, nous apprend
5 que ce pays est limité par les monts Karpathes, le *Danube*, etc. Depuis quand le Danube fait-il les limites de ce royaume? De quel droit enlève-t-il ainsi, d'une trait de plume, à la couronne de Hongrie, onze comitats* ou départemens, ainsi que Bude, sa capitale, que les copistes serviles des gazetiers et des géographes
10 allemands appellent *Ofen*, et que nos journaux s'obstinent à imiter? Le Danube traverse la Hongrie depuis Presbourg jusqu'à Semlín. C'est sur la rive droite de ce fleuve majestueux que se trouvent Edimbourg, Raab, Bude, Albe-Royale, Vesprim, Cinq-Eglises, et enfin le superbe Balaton que l'on compte parmi les
15 beaux lacs d'Europe; mais tout cela, suivant M. Depping, n'appartient plus à la Hongrie. Plus loin il dit: *La population de ce royaume se monte au-delà de six millions et demi d'habitans*. Certes, au-delà, puisque d'après le dernier recensement elle se
20 montait à 10.274,406, y compris la Transylvanie, contenant un million et demi d'habitans, qui ont la même langue, les mêmes moeurs, et le même costume que les Hongrois, et ne font qu'un seul peuple avec eux. *Ce sont*, continue-t-il, *des Allemands, des Slovaks, des Bohémiens*, etc.; et que deviennent les Hongrois qui constituent la nation principale? Quant aux Allemands que
25 M. Depping place au premier rang, peut-être parce qu'il est lui-même Allemand, leur nombre n'est pas considérable. Les Bohémiens n'existent plus dans ce pays; leur nom même y est inconnu, parce que les Hussites, sortis de Bohême au quinzième siècle, se sont depuis long-tems fondus avec les Slaves ou Slovaks.
30 M. Depping aurait pu trouver tous ces faits dans l'excellente statistique de Schwaradtner, imprimée à Bude; et nous l'engageons beaucoup à vouloir bien corriger ces fautes graves, afin de donner aux maîtres et aux élèves des notions justes qu'ils cherchent à puiser dans son *Nouveau Manuel de Géographie*.

35 * Je mes sers du mot *comitat*, parce que *comtés* ou *palatinats*, termes adoptés par les géographes et les journalistes, mais inconnues en Hongrie, où il n'existe ni comtés ni palatinats, mais bien le titre et les fonctions de palatin, n'expriment point ce que les Hongrois entendent par *vármegye*, ou *comitatus* en latin. La division de la Hongrie propre,
40 en 52 comitats, a quelque chose d'analogue avec nos départemens.

Nous lui recommandons également de rectifier les noms des villes. Le but que M. Depping s'est proposé dans cet ouvrage est louable; mais il n'a pas travaillé pour mériter l'éloge qu'un de ses confrères lui a prodigué dans un des journaux les plus répandus de l'Empire.

² Aussi long-tems que la France et l'Allemagne ont regardé la Hongrie comme le boulevard de la chrétienté, elles se sont intéressées à toutes les guerres et à tous les événemens politiques de ce pays; mais peu-à-peu elles le perdirent de vue, et finirent par le regarder comme une province de l'Autriche. Depuis environ cinquante ans, les écrivains français n'en ont fait aucune mention, excepté Sacy, dans son *Histoire générale de Hongrie*. Mirabeau, dans sa *Monarchie Prussienne*, en parle d'une manière superficielle. Beaufort, dans son *Grand Porte-Feuille politique*, en dit des faussetés. Sané, dans son *Tableau historique, topographique et moral des quatre parties du monde*, en parle peu. Enfin, d'Alembert et Voltaire en font une mention honorable, sans entrer dans des détails particuliers.

³ Mathias I combattait seul avec les Vénitiens toutes les armées turques, tandis que les autres puissances chrétiennes se montraient indifférentes à cette lutte, ainsi qu'il paraît par les vers suivans que ce grand roi a fait adresser, en 1464, à un savant italien, par l'évêque de Cinq-Eglises, Janus Pannonius, à la veille d'ouvrir une nouvelle campagne contre les Turcs:

Nostra virens iterum tentoria campus habebit ;
Forsitan auxilium cetera turba feret.
Ut tamen ipse refers, nemo est sub tegmine coeli,
Qui studeat nostris addere rebus opem.
Gallia dormitat, nec curat Iberia Christum ;
Anglia gentili seditione ruit ;
Improba conventus Germania cogit inanes,
Permutat merces Itala terra suas ;
Nec quemquam, praeter Venetos, ea cura remordet,
Quos jungunt fatis foedera parta meis, etc.

Il s'adresse ensuite aux Italiens.

Si vos nulla movet priscarum gloria rerum,
Proximitas hostis jure movere potest.

*Gallia si dormit, vel Iberia, nîl ego miror ;
 Neutra est instanti nempe propinqua malo.
 Mene adjuturos ausim sperare Britannos,
 Quos procul extremus submovet Oceanus?
 Ipsa autem nunquam favit Germania nobis,
 Quin potius votis obstitit illa meis.
 Vos et communis vicinia certa pericli,
 Mutuus et nobis conciliavit amor.*

Les plaintes de ce monarque étaient d'autant plus justes,
 10 que tandis qu'il combattait pour lui et pour la chrétienté, on
 eut assez peu de générosité pour attaquer ses États.

4 Nous trouvons l'histoire de Hongrie presque dans toutes
 les langues; mais aucune n'est complète, ni exempte d'erreurs
 ou de partialité. On nous assure qu'un homme de lettres s'occupe
 15 dans ce moment à recueillir les matériaux nécessaires pour
 publier une histoire complète de ce pays.

5 Strabon, dans sa Géogr. l. XI, ch. 507, dit que *les anciens
 historiens grecs appelaient tous les peuples septentrionaux, Scythes
 et Celto-Scythes*. Dans le même livre, ch. 492, il ajoute: *Vers*
 20 *l'ouest demeurent certains Scythes errans, vivant sous des tentes ;
 au-delà sont les Sarmates qui sont également Scythes*. Et dans le
 l. II, ch. 114: *Les derniers Roxolans des Scythes connus demeurent
 au-delà du Borysthène*. Pline, l. IV, ch. 12: *Le nom de Scythes
 a passé aux Sarmates et aux Germains*. Procope, de la guerre des
 25 *Goths*, l. IV, ch. 5: *Plus loin demeurent les Gotho-Vandals et tous
 les autres peuples gothiques qui autrefois s'appelaient aussi Scythes*.
 D'où il s'ensuit que le nom de Scythes était commun aux Huns,
 aux Germains et aux Slaves ou Slovacks.

6 Il faut entendre ici sous le nom de familles, des tribus
 30 qui s'étaient placées sous la bannière de sept chefs, ayant à
 leur tête Almus, père d'Arpád. Les historiens nationaux évaluent
 le nombre des combattans à environ 21,000; mais à mesure que
 les Magyars s'avançaient, leur nombre grossissait par l'accession
 des peuples conquis, ou entraînés par l'appât des conquêtes.

35 7 La Hongrie était alors habitée par des Slaves qui existent
 encore aujourd'hui, et qui ont conservé leur idiôme; par des
 colonies que les Romains y avaient laissées, et auxquelles les
 Valaques doivent leur origine; par des Teutons et plusieurs
 autres petits peuples. Il est très-remarquable que le mélange

avec tous ces peuples n'a produit aucun changement dans la langue, les moeurs, le costume et le caractère national des Hongrois.

⁸ Mathias I, fils du célèbre héros Jean de Hunyad, appelé sur le trône par le choix de la nation, sut mériter l'amour non-seulement de ses sujets, mais aussi des peuples vaincus. Sa mort fut sincèrement pleurée par les Viennois qu'il avait conquis quelques années auparavant. La mémoire de ce prince est encore aujourd'hui en grande vénération chez les Hongrois.

⁹ Louis I, roi de Hongrie, possédait le Bosnie, la Serbie, la Bulgarie, la Valachie, la Dalmatie, la Pologne, la Lithuanie. Il avait conquis Venise et Naples; enfin, ce roi a régné sur tous les pays compris entre l'Adriatique, la Baltique et la Mer-Noire.

¹⁰ Les ravages que les Tartares ont commis en Hongrie, en 1241 et 1242, surpassent toute imagination. Ils massacrèrent sans distinction de sexe ni d'âge tous les habitans qui n'avaient pas pu se soustraire à leur barbarie.

¹¹ Depuis le règne de Saint-Etienne, les troubles, les guerres intestines, et les guerres avec les peuples voisins, n'ont pas cessé de bouleverser ce beau pays; et l'on peut dire qu'il n'y a peut-être pas d'endroit en Hongrie qui n'ait été arrosé de sang. Mais parmi toutes les calamités qui ont si long-tems affligé ce pays, la plus grande est celle qui résulta de la perte de la bataille près de Mohács, en 1526. L'élite de la noblesse, et l'armée engagée dans cette bataille, furent détruites. Sept évêques et vingt-huit magnats du royaume y perdirent la vie, et Louis II lui-même y trouva son tombeau. Les Turcs, après avoir dévasté cette partie du pays, emmenèrent 300,000 Hongrois en esclavage.

¹² Il faut excepter quelques excellens poètes, tels que Zrinyi et Gyoengyoesi, dont les productions prouvent que la poésie a dû être cultivée avec succès bien long-tems auparavant.

¹³ Si la culture des sciences et de la langue n'est pas parvenue chez les Hongrois au point où elle se trouve chez leurs voisins, les Allemands, il faut en accuser les guerres continuelles qu'ils ont eu à soutenir contre les Turcs. La Hongrie n'a commencé à jouir du repos que depuis 1718, sous le règne de Charles III; et d'ailleurs, avant cette époque et même quelque tems après, le latin étant presque généralement en usage chez la plupart des nations européennes, on s'en servait dans toutes les transactions publiques, dans les tribunaux et dans les écoles.

Aussi la langue nationale fut-elle négligée, sur-tout en Hongrie et en Pologne, au plus grand préjudice du caractère national, sur lequel elle influe si souverainement. Même en Allemagne, la culture de la langue et de la littérature n'a commencé que
5 vers le milieu du siècle dernier.

Mais il y a encore deux autres causes qui ont arrêté et arrêteront long-tems le progrès de la culture de la langue et de la littérature chez les Hongrois. La première, c'est que les rois de Hongrie ne résident pas au milieu de la nation; et jusqu'à
10 présent les instances les plus pressantes des États du royaume n'ont pu engager les rois de la Maison d'Autriche à transférer leur résidence de Vienne à Bude. La seconde doit être attribuée à l'indolence et à la coupable indifférence des grands du royaume qui, renonçant à la langue, aux moeurs et au costume national,
15 mettaient une espèce de gloire à ne plus ressembler à leurs ancêtres; et il s'en est fallu peu que cette métamorphose ne devînt funeste à la nation. Cependant, depuis environ vingt-cinq ans, entraînés par l'impulsion générale de leurs compatriotes, ils tâchent de donner des preuves éclatantes de leur patriotisme,
20 sous les auspices d'un monarque qui lui-même leur offre tout l'encouragement qu'ils peuvent désirer. Les Hongrois nomment toujours avec gratitude les rois qui ont le plus contribué à relever l'énergie nationale; et la postérité la plus reculée célébrera la mémoire de Louis-le-Grand, de Mathias, de Marie-Thérèse,
25 cette bienfaitrice, cette mère et reine adorée des Hongrois, de son fils Léopold II, et de François I, actuellement régnant.

Autrefois il n'existait en Hongrie aucun ouvrage périodique; les gazettes même ont été publiées en latin jusqu'à 1780. Une société de savans qui s'est formée à Cassovie en 1788,
30 a entrepris de publier un ouvrage périodique, sous le titre de *Magyar Museum*, qui a marqué une nouvelle époque dans la littérature nationale, tant en Hongrie qu'en Transylvanie. L'impulsion que donnait cette société a été d'autant plus forte qu'elle comptait parmi ses membres des hommes illustres et
35 estimés de toute la nation, tels que le général baron Laurent Orczy, le comte Gédéon Rádai, et le comte Joseph Teleky. Cet ouvrage était rédigé par M. Batsányi, homme savant, et l'un des meilleurs poètes hongrois, témoin sa belle traduction des poésies d'Ossian. Bientôt après, une autre société littéraire
40 se forma à Comorn, et ensuite en Transylvanie, sous la prési-

dence du comte Bánfi, gouverneur de cette grande principauté. Le zèle des écrivains nationaux, excité par ce noble exemple, devint infatigable, et leurs efforts sont d'autant plus louables, que ne pouvant compter sur aucune récompense, ils se sont généreusement dévoués à des travaux littéraires, dont il résulte déjà un grand bien, celui d'avoir inspiré aux différens peuples qui habitent la Hongrie, l'envie d'étudier une langue qui, au milieu de leur patrie, leur était entièrement étrangère, et celui de porter un jour la littérature hongroise au degré éminent où se trouve celle de leurs voisins. Des lois sages établies sous l'empereur Léopold II, et sous François I, actuellement régnant, assurent irrévocablement à cette nation l'avantage de rendre sa langue universelle dans toute l'étendue du royaume. Il est prescrit par ces lois d'enseigner la langue nationale dans toutes les écoles; et aucun individu ne pourra être employé à l'avenir, en Hongrie, s'il ne la possède pas. On aperçoit déjà de jour en jour l'efficacité de cette sage mesure dont il résultera de plus grands avantages pour la nation.

¹⁴ Néanmoins, il ne faut pas s'attendre à voir parmi leurs productions des chefs-d'oeuvre, tels que la France, l'Italie et l'Allemagne en ont produit. Les écrivains hongrois, au milieu des nombreuses entraves dont nous avons parlé plus haut, ont fait tout ce qu'on pouvait attendre de leur zèle et de leur patriotisme; mais il leur reste encore une longue carrière à parcourir, pour égaler leurs voisins.

III.

Suite des Notions sur la Langue et la Littérature des Hongrois.

Pour que nos lecteurs puissent juger de l'harmonie qui règne dans les poésies des Hongrois, il est indispensable de dire quelques mots de la prononciation de leur langue.

Les Hongrois, comme toutes les autres nations européennes, excepté les Allemands et les Esclavons, ont adopté les caractères romains. La prononciation des voyelles est la même chez toutes ces nations, si nous en exceptons les Anglais. Les Français ne diffèrent d'elles que dans la prononciation de l'*u* qui est prononcé comme *ou* par tous les autres peuples.¹ La prononciation des consonnes, au contraire, varie beaucoup; elle a été adapté au

génie de chaque langue; ainsi le *j* se prononce différemment chez les Français, les Espagnols, les Italiens et les Anglais. Les cinq voyelles sont d'un usage général dans toutes les langues; mais les Hongrois y en ont ajouté deux autres qui sont *ö* et *ü*.

5 La première se prononce comme *eu* dans le mot *creux*, et l'autre comme l'*u*. L'accent prosodique grammatical est très-marqué chez les Hongrois comme chez les Italiens; mais les premiers ont rendu la prononciation de leur langue plus aisée pour les étrangers, en accentuant toutes les voyelles longues.

10 Notre dessein n'est point de traiter ici des principes de la prononciation de cette langue; mais comme elle est très-peu connue parmi nous, nous croyons nécessaire d'indiquer en quelques mots la manière de prononcer les lettres doubles suivantes, dont la prononciation n'a rien de commun avec celle des autres
15 langues; ce sont *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, *ts*, *tz*, *zs*².

L'usage du *gy* appartient exclusivement à la langue hongroise, et aucune langue européenne ni orientale ne possède de signes propres à en indiquer exactement la prononciation. C'est pourquoi il est difficile de bien prononcer le mot *Magyar*,
20 à moins de l'entendre de la bouche d'un Hongrois. Les Turcs, les Persans n'ont que la lettre *djim* pour en imiter la prononciation; aussi prononcent-ils *Madjar* comme les Européens. Un Français, en mouillant fortement le *di* dans le mot *Dieu*, prononcera le *gy* aussi exactement que possible.

25 Le *ly* se prononce absolument comme l'*l* mouillée dans les mots *paille*, *oreille*, etc.

Le *ny* se prononce comme en français, lorsque ces deux lettres sont précédées d'un *g*, comme dans les mots *Magny*, *Lagny*, etc.

30 La prononciation du *ty* est la même que dans le mot *tiens*, en le mouillant fortement.

Le *ts* se prononce fortement, comme dans *tsúf*, vilain; *tsillag*, étoile, qu'on prononcerait en français *tchouf*, *tchillag*, et en italien *ciuf*, *cillag*.

35 Le *tz* a également une forte prononciation, comme dans *tzérna*, fil, qu'il faut prononcer *tcérna*.

Le *zs* sert pour adoucir l'*s*, dont le son naturel est *esche*, et se prononce comme *ch* dans les mots *chat*, *cher*, etc., ou comme *sch* chez les Allemands. Le *j* dans les mots *Jaques*, *jarre*, etc.
40 répond parfaitement au *zs* des Hongrois.

Nous observerons finalement que l'*h* s'aspire fortement et sans exception, et que le *j* se prononce à-peu-près comme l'*i* dans le mot *hier*, ou plutôt comme les Italiens le prononcent dans le mot *jeri*, et les Allemands dans le mot *Jahr*.

Ces peu de remarques suffiront pour mettre nos lecteurs à même de lire, sans aucune autre aide, les morceaux de poésie que nous insérerons de tems en tems dans le *Mercur*e étranger.

Nous avons dit dans le dernier numéro qu'avant le quinzième siècle il n'existait point de productions littéraires imprimées en hongrois; mais comme toutes les nations se font gloire de citer leurs premiers ouvrages imprimés, nous nous faisons un devoir de dire qu'il nous est tombé depuis entre les mains un ouvrage qui atteste que le premier livre hongrois imprimé a paru déjà en 1484 à Nuremberg; il contient des oraisons et des cantiques en l'honneur de la main droite de saint Étienne, roi de Hongrie³: mais ce ne fut que dans le seizième siècle que les Hongrois songèrent à faire imprimer une quantité de manuscrits qui existaient déjà depuis long-tems. En 1536, Gabriel Pesti a fait imprimer sa traduction de *Nouveau-Testament* et des Fables d'Esopé. Jean Erdőssi, autrement dit Silvester, publia en 1541 un poëme sur la prise de Bude par les Turcs, et la captivité de Valentin Török. On remarque encore parmi ses productions une chronique en vers, où il décrit les guerres qui ont eu lieu en Transylvanie et en deçà du Danube, depuis la mort du roi Jean jusqu'à 1554. Cette chronique contient beaucoup d'événemens remarquables, et il est à regretter que les hongrois ne songent point à la faire réimprimer; elle est déposée à la Bibliothèque impériale à Vienne. André Farkas avait écrit avant lui (en 1538) une chronique sous le titre latin de: *Chronica de introductione Scytharum in Hungariam, et Judaeorum de Aegypto*.

La première comédie hongroise, par Laurent Szegedi, a paru en 1575. Pierre Bornemisza a traduit, en 1580, la tragédie de *Clytemnestre*, d'après Sophocle. Etienne Jilyefalvi est l'auteur de *Jephta*, tragédie en vers, publiée en 1597. La langue développait insensiblement ses richesses sous la plume d'un grand nombre de poëtes, parmi lesquels se sont distingués, dans ce siècle, Jean Erdőssi, Étienne Székely, Michel Libéztz, Valentin Balassa, Pierre Benitzki. Ici suivit une interruption dans les lettres par les guerres sanglantes qui ont si long-tems désolé la Hongrie.

Vers la fin du dix-septième siècle parurent deux grands

poètes, le comte Nicolas Zrínyi, et Etienne Gyöngyösi, qu'on peut surnommer le Pindare hongrois.

Dans le dix-huitième siècle, la Hongrie a compté des hommes remarquables dans les lettres. Le comte Ladislas Haller a traduit *Télémaque* ; son style est pur et même sublime, et les écrivains nationaux regardent son ouvrage comme classique. Le comte Adam Teleki a traduit en vers alexandrins la tragédie du *Cid*. Le baron Daniel Vargyasi a traduit le *Bélisaire* de Marmontel. Jean Illey a fait publier, en 1766, sa traduction de la Philosophie de Boëtius, et a écrit plusieurs pièces de théâtre. Joseph Pétzeli a traduit la *Henriade*, les principales tragédies de Voltaire, les *Nuits d'Young*, et a écrit plusieurs ouvrages de philosophie.

Les poètes les plus distingués du dix-huitième siècle sont, le général baron Laurent Orczy, le comte Gédéon Rádai, les comtes Adam et Joseph Teleki, Jean Molnár, Francois Jaludi [!], Bartsai, Bessenyei, Dugonics, Anyos, le comte Jean Lázár, Nicolas Révai, Versegi, Pétzeli, Rajnis, Szabó de Barót, Batsányi, Virág, et Kisfaludi. Ces cinq derniers sont les plus estimés de tous les poètes vivans, parmi lesquels Szabó de Barót, leur Nestor, s'est particulièrement distingué par ses efforts pour relever la beauté de la poésie hongroise, en adoptant dans ses vers la mesure des vers latins.

On pourrait encore citer un grand nombre d'écrivains qui ont fait preuve de talens dans les divers genres de littérature ; mais nous ne ferons mention que du professeur Dugonics et de Michel Kovács. Le premier a su franchir toutes les difficultés que rencontrent les langues de l'Europe dans la traduction des termes grecs et latins, et il a publié, en 1784, un *Traité de Mathématiques* en deux volumes, où il a fait ressortir la richesse de la langue hongroise qui lui a fourni tous les termes nécessaires. L'autre a composé un ouvrage de chimie, en trois volumes, où il n'entre ni le grec ni le latin, tous les mots techniques étant rendus en hongrois.

Voici quelques vers de Virgile, traduits par le célèbre poète Szabó de Barót, auxquels nous ajoutons les vers latins, pour que les connaisseurs des deux langues puissent juger de l'harmonie de la poésie hongroise, comparée à celle des latins.

MELIBŰ.

Títire! messze terültt ágú bükfának alatta
 Erdei hangzatokon fúvod te heverve furuglyád':
 Mí pedig édes Hazánk' kebelét, 's mezeinket el-hagygyuk;⁴
 Mí szaladunk, 's idegenbe: te, hűs árnyéknak eredvén, 5
 Szép Amarill' nevel feleselni tanított az erdőt.

TÍTIR.

E' nyugtot nekem, oh Melibű! kegyes Jstenem adta.
 Mert ezután, valamíg élek, már Istenem ő leszs;
 'S oltárára szopos bárányt küldözget az aklom, 10
 Ő jóvoltából járkálnak alá 's fel az erdön
 Marháim, 's fúvom magam-is kényemre furuglyám.

MELIBŰEUS.

*Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
 Silvestrem tenui musam meditaris avenâ : 15
 Nos patriae fines et dulcia linquimus arva ;
 Nos patriam fugimus : tu, Tityre, lentus in umbra
 Formosam resonare doces Amaryllida silvas.*

TITYRUS.

*O Meliboe, Deus nobis haec otia fecit. 20
 Namque erit ille mihi semper Deus ; illius aram
 Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
 Ille meos errare boves, ut cernis, et ipsum
 Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.*

Le même auteur a traduit l'*Enéide de Virgile*, dont nous 25
 citerons ici quelques strophes. Il a donné dans cette traduction
 des preuves d'un grand talent; son style est simple et en même
 tems énergique, et il excelle sur-tout dans le genre descriptif.
 Nous choisissons de préférence ces beaux vers connus de tout
 le monde: *Arma virumque cano*, etc. 30

Hartzokat énekelek, 's egy Bajnokot, a' ki ledöndött [!]
 Trójából az örök végzésként útnak eredvén
 Népivel, első jött az Olasz Lávínomi partra.
 Mind földön, mind tengereken sokféle veszélyre
 5 Hagyták őt az Egek, kegyetlen Júnónak öröklő
 Mérge miatt; fárasztották sok hadakkal-is, a' míg
 Megtelepedhetvén várast állíttana végre,
 És kihozott rég Istenit új honnyába lerakná.
 Onnan eredt Latziom' diadalmas népe, 's az híres
 10 Albai Fejedelmek, 's a' nemzetek' aszszonya Róma.

Ce poëte a sur-tout l'heureux talent de si bien saisir
 l'harmonie imitative, que ses vers surpassent quelquefois
 l'original comme on peut juger par les vers suivans de Virgile:

Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
 15 A' bika földre teröl, 's páráját nyögve kifújja.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Tördelik a dobogó paripák körmökkel az ösvényt.

M. Rajnis, l'un des meilleurs poëtes modernes, comme
 nous l'avons déjà observé, a traduit entr' autres l'Ode aux
 20 Romains, par Erinna de Lesbos, d' après le rythme de Sapho.
 Cette traduction est un chef-d'oeuvre et mérite d'être citée.

ODA A' RÓMAIAKHOZ

Téged, o Mársnak daliás Leánya!
 A' ki hartz-értő koronás fejeddel
 25 Már Olimpusrnak tetejét felérted,
 Róma, köszöntlek.

Júpiter régen kezeidre bízza
 A' ditsósséges fejedelmi páltzát,
 Hogy, tsudás lévén nagy erőd, világnak
 30 'Tsak te parantsolly.

Föld' kerekségét fene tengerekkel
 Öszvelántzolván neked általadta;
 Népes országok te-alattad élvén
 Bátran örülnek.

Nintsen állandó dolog e' világon;
Régiség mindent megemészt; de még-is
Néked, oh boldog! kegyetlen fogának
Mérge nem árthat.

Mert ki **nem** fogyhatsz hadi férjfiakból:
Hány kalászt érlel Ceres a' mezőkönn,
Annyi rettentő-erejű vitéznek
Vagy te szülője.⁵

5

Enfin nous terminerons notre article par la strophe suivante, traduite de la Henriade, chant Ier.⁶

10

Róma dörög, ront, veszt: te reád lőtt mennyköves átka
Pörsöli jó híred' szárnyát: zabolátlan haragja,
Melly katonák nélkül szanaszétt feles hartzokat indítt,
Már a' fennlátó spanyolok' tetszésire bírta
Mennyköveit; már a' jobbágyim, régi barátim,
És rokonim, részint távoznak, 's meszsze kerülnek,
Részint felfegyverkezvén vesztemre rohannak, etc.

15

¹ Toutes les voyelles sans exception conservent dans le hongrois leurs sons naturels sans aucune altération.

² Sans cette indication, les vers hongrois les plus harmonieux paraîtraient très-rudes à l'oreille d'un Français.

³ Cette main est conservée encore aujourd'hui à Bude, dans la chapelle du Palais royal. Elle est exposée tous les ans, le jour de Saint-Etienne, à la vénération des fidèles.

⁴ Nous remarquerons que l's précédée de l'apostrophe veut 25 dire *és*, qu'on prononce *éje*, et qui signifie *et*.

5

ΠΑΡΑ ΤΩ ΣΤΟΒΑΙΩ,
ἘΝ Τῶ ΠΕΡΙ ἘΝΑΡΕΪΑΣ ΛΟΓῶ.

Χαῖρέ μοι, Ῥώμα, θυγάτηρ Ἀθῆνας,
Χρυσεόμυτρε, δαίφρων ἄνασσα,
Σεμνὸν ἂ ναίεις ἐπὶ γᾶς ὄλυμπον
Αἰὲν ἄθραστον.

30

Σοὶ μόνῃ πρῆσβιστα δέδωκε μοῖρα
Κῦδος ἀρόρήκτω βασιλείων ἀρχᾶς,
"Οφρα κοιράνην ἔχοισα κάρτος
"Αγεμονεύης

5 Σᾶ δ' ὑπὸ ζεύγλα κρατερῶν λεπάδνων
Στέρνα γαίας καὶ πολιᾶς θαλάσσης
Σφίγγεται· σὺ δ' ἀσφαλῆως κυβερνᾷς
"Αστεα λαῶν.

10 Πάντα δὲ σφάλλον ὁ μέγιστος αἰὼν,
Καὶ μεταπλάσσω βίον ἄλλοτ' ἄλλως,
Σοὶ μόνῃ πλησίστιον οὖρον ἀρχᾶς
Οὐδ' ἀμετάβαλλει.

15 "Ἡ γὰρ ἐκ πάντων σὺ μόνῃ κρατίστους
"Ἄνδρας αἰχματὰς μεγάλως λοχεύεις,
Εὔσταχην δαμάτρος ὄπως ἀνεῖσα
Κάρπον ἀπ' ἀνδρῶν.

⁶ La Henriade a été traduite en 1786 par Pétzeli, et en 1789 par Samuel Szilágyi en vers rimés. La traduction que nous donnons est tirée d'un manuscrit inédit.

IV.

Examen de plusieurs poèmes hongrois, et traductions de quelques fragmens de ces poèmes.

20 Nous pensons que ce ne sera point une chose désagréable aux philologues et en général à tous ceux de nos lecteurs qui aiment à observer le développement et les progrès de l'esprit humain chez les différens peuples, et particulièrement dans les pays si proches de nous et pourtant si peu connus, que de leur
25 offrir quelques fragmens de poésie de plusieurs auteurs à la fois. Ce sera même un moyen de parvenir plus facilement à un résultat sur le rapprochement des traits distinctifs du caractère de chaque peuple. On voit, par exemple, dans toutes les poésies

des Hongrois que leurs poètes s'attachent de préférence à chanter l'amour de la patrie et l'héroïsme et que leurs productions roulent, la plupart, sur des sujets élevés et sérieux, tels que la politique, l'histoire et la religion. Il ne faut pourtant pas conclure que chez un peuple doué de beaucoup de sentimens et de passions nobles, l'amour ne trouve pas ses chantres. La littérature hongroise peut avec raison s'enorgueillir d'en posséder un qui, par l'élévation de ses sentimens, l'élégance du style, et la délicatesse de ses expressions, a mérité d'être surnommé par ses compatriotes, le Pétrarque hongrois.¹

Mais nous avons à regretter que les bornes circonscrites de cette feuille ne nous permettent pas de citer le texte original de quelques morceaux de poésie qui attesteraient le goût et l'élégance de la plupart des poètes hongrois. Dans notre dernier article, nous avons donné quelques fragmens tirés des ouvrages de deux excellens poètes, MM. Szabó et Rajniş; dans celui-ci, nous n'offrirons à nos lecteurs qu'une faible traduction de quelques odes des trois poètes distingués dont nous allons parler; ce sont: Nicolas Révai, Virág et Batsányi.

Nicolas Révai a fait publier le recueil de ses ouvrages à Raab, en 1787. On remarque dans ses poésies des vers pleins d'énergie et d'expressions heureuses; mais on n'y aperçoit pas uniformément ce génie qui distingue un véritable poète, peut-être parce qu'il écrivait mieux en latin qu'en hongrois. Comme philologue et comme grammairien, il s'est acquis une réputation bien mieux méritée, et il est digne d'occuper une place distinguée parmi les philologues les plus savans de l'Europe.

Parmi ses ouvrages philologiques, on peut citer avec éloge ses *Antiquités de la littérature hongroise*; mais celui qu'il a publié sous le titre d'*Elaboratior grammatica hungarica, ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affinium que linguarum adminiculis locupletius illustrata*, mérite l'attention particulière de tous ceux qui cultivent cette branche de littérature, ils y trouveront d'amples notions sur les principes de la langue, qui y sont développés avec beaucoup d'érudition.

S'il y a quelque reproche à faire à cet auteur, c'est qu'il soutint son système avec beaucoup d'animosité contre les écrivains qui ont traité le même sujet, et notamment contre M. Versegi, philologue et grammairien, également savant et auteur de plusieurs ouvrages.² Mais ses rivaux lui pardonnent 40

cette *immodération* à cause de son zèle pour le progrès des lettres, et parce qu'il a inspiré cet esprit de recherches philologiques, qui depuis quelques années est tant en vogue parmi ses compatriotes; et c'est plutôt pour ce zèle que pour ses 5 mérites comme poëte, que M. Mártonfi, évêque de Transylvanie, lui a adressé les vers suivans:

Régi setétségnek rettentő háza' keblében
Rab vagy ugyan még te, o Magyar Euridicze!³
De bizzál : kiveszen lantjának gyenge szavával
10 Révai Orfeusunk, tsak tova vissza ne nézz.

En voici une traduction en vers latins, par M. Zimány:

Hungara Euridice.

Usque gemiscis adhuc, tenebris detenta vetustis
Et disjecta comas, Pannonis Euridice!
15 Sed jam pone modum lacrymis, vultum que serenum
Sume, decet laetas frons quoque laeta vices.
Orpheus ecce venit, qui te beet, atque pudendis,
Si non respicias, eximat e tenebris.

L'ode suivante, dont nous ne donnons qu'une traduction 20 littérale, nous a paru mériter d'être mise sous les yeux de nos lecteurs. Elle est remarquable par ses vers harmonieux, dont nous ne citerons que les quatre premiers.⁴

Traduction.

Ode adressée à un personnage illustre. Sentiment patriotique.

25 O tems, gouffre éternel, incompréhensible! où les siècles s'engloutissent dans une succession constante et régulière, semblables aux flots qui en s'élevant sur la surface de la mer, se poursuivent et se confondent entr'eux, tu suis ta course rapide. En paraissant les uns après les autres dans la carrière 30 de la vie, nous sentons, avant tout, naître l'espoir et la crainte dans nos coeurs, en pensant à l'avenir. L'homme à son réveil

n'aperçoit qu'incertitude, qu'obscurité. — Dissipe enfin les nuages, et après tant de nuits d'amertume, lève-toi dans tout ton éclat, ô soleil de ma patrie ! préside à des jours plus heureux dont la sénérité puisse bannir le vice, et confondre l'homme vil et rampant qui pour un honteux salaire trahit la cause de sa patrie, pareil au vautour altéré de sang, dont la serre cruelle menace la douce colombe . . . Eh bien ! citoyen magnanime, que sens tu à ce tableau ? — Tu lèves tes regards vers le ciel, et tu soupires.

Le second écrivain, dont nous avons à parler, est M. Virág. Ce savant est connu dans la république des lettres comme poète lyrique et comme historien.⁵ Ses oeuvres de poésie ont été imprimées en 1799. Après MM. Szabó et Rajnis, c'est lui qui a employé avec plus de succès, dans les vers hongrois, presque tous les différens mètres lyriques qu'on trouve dans les oeuvres d'Horace, et il est regardé par son érudition, la pureté et l'unité de son style, et le goût qui règne dans ses écrits, comme l'un des meilleurs littérateurs hongrois. Il a traduit plusieurs ouvrages de Cicéron et d'Horace, avec autant de fidélité que de goût.

L'ode dont la traduction va suivre, est regardée comme l'une de ses meilleures productions.

Ode à ma Lyre.

Puisque jusqu'à présent, ô mon humble Lyre, tu as obtenu par mes soins quelque renommée, fais encore resonner tes cordes par des chants hongrois : la Hongrie est ta patrie et non pas la Grèce.

Mais n'espère pas de te voir couronner de laurier ; le sol hongrois n'en produit pas encore, ou s'il en produit, il n'arrive que lentement à sa hauteur.

Tout ce qui sort des mains des hommes est périssable ; mais la vertu rend immortel : elle porte avec elle sa récompense.

Elle a fixé son temple sur la cime d'une haute montagne, dont le sentier hérissé d'épines, est bordé par un fleuve qu'il est difficile de franchir.

Les vents impétueux déchaînent leur fureur contre les rochers suspendus à l'entour, et la foudre du ciel en courroux cherche en vain à les ébranler.

Des peuples innombrables se rassemblent dans le vaste espace qui l'enferme. La Déesse les salue d'un sourire gracieux, et leur dit:

„Venez, approchez-vous! . . .”

5 Cet appel glorieux alarme la Mollesse qui, en rougissant, se dérobe pour regagner son réduit honteux.

Elle y était venue par curiosité; elle a vu que la Déesse au lieu d'un teint délicat, montrait un visage fané par le soleil et le travail.

10 „Venez!” crie-t-elle d'une voix redoublée qui, semblable à la foudre, a terrassé l'ignominieuse Paresse, et j'ai vu ce monstre se renverser.

„Venez!” s'écria-t-elle encore, et alors les héros les plus distingués de l'univers s'approchèrent, ainsi que les plus dignes 15 élèves de Pallas.

J'ai vu le grand Arpád avec ses nombreuses phalanges; j'ai vu Hunyadi avec son fils couronné. Ils vous ont ouvert la carrière, jeunes Hongrois. Qu'attendez-vous? suivez leurs traces!

---

20 M. Batsányi, dont il a déjà été fait mention dans le *Mercur*
Etranger, est regardé par les littérateurs hongrois comme l'un
des poètes modernes nationaux qui se distinguent le plus par
l'énergie et la profondeur de sentimens et par la pureté de son
style. Ayant pris pour modèles les meilleurs poètes anciens et
25 modernes, et possédant un véritable génie poétique, il n'a pas
manqué, dès son début dans la carrière littéraire, de se faire
remarquer. On a recueilli une partie de ses rimes dans le *Musée*
hongrois, dont il avait été le principal rédacteur. Ses autres
productions, où il a employé le rythme grec et latin, portent
30 en général l'empreinte du génie, et l'on aperçoit partout cette
profondeur qui lui est particulière.

Nous avons déjà annoncé dans un numéro précédent du
Mercur
Etranger, qu'il a traduit plusieurs morceaux des poésies
d'Ossian. Nous pouvons maintenant ajouter que ce savant
35 s'occupe depuis quelque tems à refondre entièrement sa tra-
duction faite il y a environ vingt ans, et qu'il a pris pour modèle
l'ouvrage publié à Londres en 1807, et intitulé: *The poems of*
Ossian, in the original Gaelic, with a literal translation in to
latin et published under the sanction of the Highland Society
40 *of London*. 3 vol. in-8°.

G E D I C H T E
von
GABRIELE B. ITSÁVI
geb. Baumberg.

Mit einer Abhandlung über die Lythikanst.
von F. W. M.

W I E N.
Gedruckt bey J.V. Degen. 1805.

Feleségének Baumberg Gabriellának költeményeit
B. rendezte sajtó alá. A könyv címlapja.

LANGUE HONGROISE.

SUITE DES OBSERVATIONS sur la Littérature HONGROISE.

AVANT de parler des ouvrages d'Etienne Gyöngyösi, il ne sera pas hors de propos d'offrir à nos lecteurs la biographie abrégée de ce célèbre poëte hongrois du dix-septième siècle, qui a si justement mérité d'occuper une place distinguée, même parmi les meilleurs poëtes de l'Europe ses contemporains (1).

M. Dugonics qui a publié, en 1796, les œuvres de Gyöngyösi, a tracé en même tems la biographie de cet illustre poëte; mais, malgré ses recherches, il n'a pu parvenir à savoir précisément l'époque de sa naissance. Ayant cependant trouvé dans les archives du comitat de Gömör qu'Etienne Gyöngyösi avait été, en 1653, membre du tribunal de ce comitat (*assessor tabulæ judicariæ*), l'auteur suppose qu'il naquit en 1620. Ayant achevé ses études en 1640, il fut accueilli par le comte Veselényi de Hadad, dans la maison duquel il jouit d'une estime particulière pendant treize années.

En 1653, il se maria, et fut nommé, ainsi que nous venons de le dire, membre du tribunal du comitat de Gömör.

---

(1) Horányi, dans son ouvrage intitulé : *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, qui a paru en 1776, en parlant d'Etienne Gyöngyösi, s'exprime en ces termes :

« *Quantum Tasso Italia, Voltaire Gallia, Opizio Germania, tantum profecto Gyöngyösio suo debet Hungaria. Nihil enim pulchrius ipsius versibus. Carmen ejus nitidum et sponte fluens, cogitationes fecundæ atque acutæ. Omitto elegantissimas descriptiones, affectus amoris, odii, commiserationis, aliasque animi vicissitudines, nativis quasi coloribus depictas, ac fere oculis subjectas, quas per melius aut elegantius vel in præcorum postarum monumentis repertiamus.* »

Il se propose de consulter en même tems l'ouvrage de Macpherson mais plus particulièrement la nouvelle traduction allemande, par M. Ahlwardt, qui a paru à Leipsick, en 1811, et qui est faite également d'après l'original et sur le même mètre. M. Batsányi rendra, par ce travail, un service signalé à la 5 littérature et à la langue hongroise, et remplira entièrement l'attente de ses compatriotes.

Nous regrettons encore une fois de ne pouvoir pas donner en entier le texte original de l'ode dont suit la traduction. On y verrait un style à-la-fois élégant et simple, une conception 10 forte et énergique. Le poète a employé dans cette ode les mètres alcaïques.

Le Prisonnier.

Apostrophe à la Lune. (1795.)

Viens, ô Déesse! qui brilles d'un éclat ravissant au milieu 15 d'un ciel azuré. Parais, ô témoin sensible de mes peines! et dissipe la triste obscurité de la nuit. Relégué loin de ma patrie sur une terre étrangère, ceinte par des montagnes arides, du sein de mon cachot, creusé dans un rocher dont la cime touche les nues, je lève les yeux vers le ciel, et j'attends, en soupirant 20 ton apparition . . . Mais déjà tes doux rayons arrivent jusqu'à moi, et sont témoins des larmes dont je suis inondé. Je te salue, astre bienfaisant qui viens partager ma douleur. Toi seul tu connais les peines de mon coeur oppressé; toi seul tu me regardes 25 et tu écoutes mes plaintes.

⁶ La nuit a déjà parcouru la moitié de sa carrière; le monde est enseveli dans le silence le plus profond. La nature entière repose, et avec elle tous les êtres vivans. Le doux sommeil répand par-tout son baume salulaire, et délasse les mortels fatigués. Mais, hélas! il me fuit; il me refuse sa présence conso- 30 latrice: il ne cherche que les heureux, et ne s'arrête que sous le toit qu'habite le bonheur.

Un triste calme s'est répandu aussi parmi mes compagnons d'infortune; dans leur réduit obscur, ils n'osent point interrompre, par leurs tristes accens, le silence profond qui règne 35 dans ces lieux affreux. Tel fut autrefois le calme parmi les compagnons d'Ulysse dans l'ancre de Polyphème . . . Mais qui

êtes-vous et quel sort adverse vous force à souffrir ici avec moi ! Quel courroux céleste, quelle aveugle destinée nous a rassemblés ici ?⁷

Le vent inconstant erre tristement autour de ce rocher et
5 pénètre jusqu'à moi ; soudain il se dérobe, après avoir mêlé mes
cheveux épars aux larmes qui découlent sur mes joues.

Tout m'abandonne, tout, excepté toi ; et c'est à toi seul que
peut confier les peines extrêmes de son coeur une victime que
tu vois succomber sous le poids de son cruel sort. Mais, que
10 vois-je ? tu me quittes aussi ; tu t'éloignes, ô Phoébé ! ô ma douce
consolatrice ! Oui, il le faut, et puisque tu ne peux arrêter ton
char, poursuis ta course rapide, et porte le calme chez d'autres
malheureux.

Et toi, âme immortelle, qui animes mes tristes dépouilles,
15 arme-toi de patience : ton heure viendra aussi ; souffre jusqu'au
bout de ta carrière terrestre.

Toi aussi, coeur affligé, souffre les peines qui t'accablent.
Le ciel te connaît . . . il aura pitié de toi ; il t'appellera pour
que tu quittes un monde perfide et trompeur.

20 Les quatrains que M. Batsányi a employés dans plusieurs
de ces compositions ne sont plus aujourd'hui en usage chez les
poètes hongrois, sur-tout dans les odes de longue haleine. Cepen-
dant ce genre de versification trouve encore quelque imitateurs.
Il a été introduit par deux grands poètes, Gyöngyösi et Zrínyi,
25 et transmis à leurs successeurs. Il n'y a pas encore long-tems
que M. Horváth, qui paraît avoir une connaissance parfaite de la
langue et beaucoup de facilité dans la versification, sans posséder
le génie ni le goût d'un véritable poète, a composé, en quatrains,
un poème héroïque, à l'imitation de la Henriade de Voltaire.

30 Dans un numéro prochain nous parlerons d'Étienne
Gyöngyösi, que les Hongrois regardent comme leur plus grand
poète épique⁸ ainsi que de Zrínyi et Faludi, poètes non moins
distingués.

¹ C'est M. Alexandre Kisfaludi de Kisfalud, dont nous
35 aurons occasion de parler dans la suite.

² On a de lui entr'autres, une Grammaire hongroise en

allemand, qu'il a composée, il y a quelques années, pour la facilité des étrangers.

³ Le poëte entend sous le nom d'Euridice la langue nationale.

⁴ Titkos örök mélység mellynek kebelébe merülnek
A' nagy idők, 's meg vissza vetődnek; 5
Mint tenger' színén egy hab támadva lenyomja
Szüntelenül a' másikat, úgy jársz.

⁵ Il est auteur d'un excellent ouvrage qui a pour titre: *Magyar Századok*, c'est à dire, *Annales de la Nation hongroise*, 10 pendant les cinq premiers siècles de son existence politique en Europe.

⁶ Nous ne pouvons pas nous empêcher de citer les trois strophes suivantes, où le poëte exprime sa sensibilité dans des vers pleins de verve et d'harmonie: 15

Jm elhaladván úttya' felét az éj,
Némúlva fekszik 's szendereg a' Világ;
Jm nyugszik a' Természet-is már,
'S nyúgoszik ő-véle minden állat. 20

Szárnyára kelvén, széllyel uralkodik
A tsendes Alom: halva pihenteti
A' földnek elbádogyatt lakossit,
Hogy kifogyott erejek' megadgya. 25

Ah! elkerül, 's nem látogat engemet.
Sajnállya tőlem balsama' tseppjeit.
Tsak boldogokhoz mégyen, és azt
Nézi, hová siet a' Szerentse! 30

⁷ C'étaient d'illustres personnages que les événemens de la guerre détenaient dans la même forteresse.

⁸ C'est par distraction que dans l'avant-dernier numéro du *Mercure étranger* nous avons dit qu'il avait surnommé le Pindare hongrois.

Il a été dit dans le même numéro, page 220, ligne 18e, 35 que Jean Erdőssi a publié un poëme sur la prise de Buda. Ce n'est point lui, mais M. Tinódi qui en est l'auteur.

Erdőssi est auteur d'une grammaire hongroise et latine, imprimée en 1539. Il a publié aussi, en 1541, le *Nouveau Testament* qu'il a traduit du grec et du latin. 40

Suite des observations sur la Littérature Hongroise.

Avant de parler des ouvrages d'Étienne Gyöngyösi, il ne sera pas hors de propos d'offrir à nos lecteurs la biographie abrégée de ce célèbre poète hongrois du dix-septième siècle, qui a si justement mérité d'occuper une place distinguée, même
5 parmi les meilleurs poètes de l'Europe ses contemporains.¹

M. Dugonics qui a publié, en 1796, les oeuvres de Gyöngyösi, a tracé en même tems la biographie de cet illustre poète; mais, malgré ses recherches, il n'a pu parvenir à savoir précisément l'époque de sa naissance. Ayant cependant trouvé dans les
10 archives du comitat de Gömör qu'Étienne Gyöngyösi avait été, en 1653, membre de tribunal de ce comitat (*assessor tabulae judicariae*), l'auteur suppose qu'il naquit en 1620. Ayant achevé ses études en 1640, il fut accueilli par le comte Veselényi de Hadad, dans la maison duquel il jouit d'une estime particulière
15 pendant treize années.

En 1653, il se maria, et fut nommé, ainsi que nous venons de le dire, membre du tribunal du comitat de Gömör.

En 1681, à l'âge de 61 ans, il fut envoyé en qualité de député du comitat dans celui de Heves, pour des affaires publi-
20 ques. Ayant rempli cette mission à la satisfaction de ses commettans, il fut député dans la même année à la diète du royaume, assemblé à Oedenbourg.

En 1685, il fut chargé d'une mission importante auprès du comte Antoine Carafa. La relation qu'il en fit à son retour
25 dans l'assemblée des Etats du comitat de Gömör, se trouve insérée dans le protocole de ce comitat.

En 1686, Gyöngyösi, âgé de 66 ans, d'après les voeux de plusieurs grands personnages et de la noblesse, est proclamé vice-président² dans son comitat.

30 En 1687, il fut député de nouveau à la diète tenue à Presbourg.

En 1688 et 1690, il est confirmé dans sa place par les suffrages unanimes des Etats. L'année suivante, accablé par le poids des années, il veut résigner; mais, à la demande générale
35 des Etats, il continue ses fonctions. Depuis cette époque, il remplit cette charge presque sans interruption jusqu'en 1704.

C'est alors qu'après avoir parcouru une carrière des plus honorables, il mourut âgé de 84 ans.

Pendant son séjour auprès du comte Veselényi, il composa un poème en quatrains qui a pour titre: *la Venus de Murány*, et qu'il dédia par reconnaissance à l'épouse de comte, Marie Szécsi. Il y décrit la valeur du comte Veselényi, devenu par la suite palatin de Hongrie, ses exploits contre les Turcs, le stratagème par lequel il s'empara du fort de Murány, alors entre les mains des partisans du fameux Rákóczi; il y chante la beauté, la sagesse de la comtesse Szécsi, renfermée dans ce même fort, l'amour qu'elle avait inspiré à ce héros, et leur hyménée, par lequel le comte Veselényi devint le seigneur du chateau de Murány.³

Ce poème renferme beaucoup de beautés, sur-tout dans le genre descriptif; les tableaux y sont bien tracés, il y règne une grande variété dans les images, ce qui contribue à donner du mouvement et de la rapidité au style. On a seulement à reprocher à ce poète des allégories entassées qui nuisent à l'ensemble et fatiguent. Mais malgré ce défaut, qu'on aperçoit dans la plupart de ses poésies, elles peuvent servir de modèle aux poètes modernes hongrois qui regardent Gyöngyösi comme le premier poète épique de leur nation.⁴

Il composa son second poème sous le titre de *Palinodia Prosofopœia Hungariae*, en 1681, et le dédia au comte Paul Eszterházy, palatin de Hongrie. Le sujet du poème est la décadence de la splendeur et de la puissance de la couronne de Hongrie. Le poète y retrace l'ancienne gloire de sa patrie, et les victoires remportées sur les différentes nations ses ennemies. Il attribue les calamités qui accablaient la nation aux divisions qui régnaient parmi les Hongrois. Il les exhorte à rétablir dans leur pays l'union et la concorde sous les auspices du nouveau palatin auquel le poème est dédié.

Le troisième a pour titre: *Couronne de roses* : il fut publié en 1690. L'entreprise si épineuse de passer de la mythologie à l'histoire sainte, sans que les tableaux profanes de la première nuisent aucunement aux images et aux mystères de l'autre, n'a pas été tentée sans succès dans ce poème. Gyöngyösi, après avoir presque épuisé la mythologie, embrasse le sujet de l'histoire de la vie de la sainte Vierge avec une rare habileté. Ses vers sont coulans, et son style est à la hauteur du sujet qu'il traite.

Le poëme qui a pour titre *Jean Kemény* fut imprimé en 1693. Le poëte décrit le mariage de Jean Kemény, prince de Transylvanie, avec Anne Lonnyai, sa captivité en Turquie, ses exploits militaires contre les Turcs pendant sa souveraineté, et sa mort héroïque. Ce poëme est le plus estimé parmi ses productions. Le charme et l'harmonie qu'on trouve dans ses vers, et la richesse de son imagination en rehaussent infiniment le prix; enfin, le talent rare que le poëte déploie dans le genre descriptif, lui a assuré une place honorable parmi tous ses contemporains.

10 Les deux derniers poëmes de Gyöngyösi sont *Cupidon*, composé en 1695, et *Chariclia*, qui a paru en 1700. Dans tous les deux, on voit le même génie poétique. Dans ce dernier, il a dénaturé, on ne sait pourquoi, les noms grecs tels qu'on les trouve dans Héliodore. Photius et tant d'autres écrivent
15 *Charicléa, Théagènes, Thiamise*, etc., le poëte hongrois a changé ces noms en ceux de *Chariclia, Theogènes, Thiamuse*.

¹ Horányi, dans son ouvrage intitulé: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, qui a paru en 1776, en parlant d'Etienne Gyöngyösi, s'exprime en ces termes:

20 „*Quantum Tasso Italia, Voltaire Gallia, Opizio Germania, tantum profecto Gyöngyösio suo debet Hungaria. Nihil enim pulchrius ipsius versibus. Carmen ejus nitidum et sponte fluens, cogitationes faecundae atque acutae. Omitto elegantissimas descriptiones, adfectus amoris, odii, commiserationis, aliasque animi*
25 *vicissitudines, nativis quasi coloribus depictas, ac fere oculis subjectas, quas vix melius aut elegantius vel in priscorum poetarum monumentis reperiamus.*”

² Dans chaque comitat, et il y en a cinquante-trois, les Etats se rassemblent tous les trois ans, à une époque fixe, pour
30 élire à la majorité des voix, ou plutôt par acclamation, le vice-président (*vice-comes*), le second vice-président et les autres fonctionnaires du comitat. Chaque comitat est gouverné par un président (*supremus comes*), qui est nommé par le roi (*a*). Le président convoque les Etats toutes les fois qu'il a des affaires
35 importantes à leur communiquer, et alors l'assemblée des Etats est générale (*congregatio generalis*). Ordinairement c'est le vice-

président qui fait rassembler les États, et dans ce cas, l'assemblée prend le nom d'assemblée particulière (*congregatio particularis*). Le vice-président a un suppléant qui s'appelle *substitutus vicecomes*. Les autres fonctionnaires sont le premier notaire ou greffier (*notarius ordinarius*), deux vice-notaires, et par chaque district, il y a un juge (*judex nobilium*), un juge-adjoint, un juré (*jurassor* (b)), un receveur particulier, et pour tout le comitat un receveur-général des contributions. Les autres membres (*assessores*) sont choisis, comme les premiers, dans le corps de la noblesse. Les villes libres royales y envoient deux députés qui n'ont qu'une seule voix. L'entrée dans ces assemblées est ouverte à tous les nobles; mais ils n'y ont aucune voix excepté à l'occasion de l'élection des fonctionnaires qui se fait toujours, comme nous l'avons remarqué, par acclamation. Des trois candidats que le président propose, celui qui réunit le plus de voix est proclamé. Les bourgs et les villages y envoient aussi des députés, mais ils n'ont pas le privilège de voter.

a) Il y a des magnats dans les familles desquels la présidence est perpétuelle, c'est-à-dire transmissible aux aînés.

b) Aucun procès ne peut être intenté en Hongrie que les parties ne se présentent, par leurs fondés de pouvoir, devant le juge et le juré du district auquel appartient la partie qui est attaquée. Nous remarquerons en cette occasion que cette forme de procédure a été empruntée à la France, sous Charles I. en 1309. Depuis l'an 999, époque de la naissance du roi saint Etienne, jusqu'en 1309, par conséquent pendant 310 ans, les jugemens se rendaient par l'épreuve du feu et de l'eau bouillante, comme cela se pratique encore dans quelques pays asiatiques, et notamment à l'île de Ceylan, parmi les Cingalais.

³ Le fort de Murány, situé dans le comitat de Gömör, était autrefois regardé comme inexpugnable; il est bâti sur un rocher extrêmement élevé. L'inscription latine qu'on lit sur les murs du fort atteste qu'il a été pris par le comte Veselényi, en 1646. Il n'y a pas longt-tems qu'on y a trouvé plusieurs tombeaux, parmi lesquels est celui de Marie Szécsi, née Drugeth de Homonna, épouse de François Veselényi, palatin de Hongrie; il porte l'épithape suivante:

*Haec ego quondam comes Széchenia Drugeth
Hommonaidum Maria nomine clara fui.
Claudor in angusta, post novissima, tumba,
Nil moror: hic placide nam recubare licet.*

40

Tristes saepe dedi, devoto pectore, planctus,
Extimulans Christum voce gemente meum.
Ingredior terrae gratas jam laeta latebras,
Laetior ad Christi mox oritura tubas.
 5 *Ac licet hoc antro, prostrato corpore, condar ;*
Liber at in coelo spiritus astra movet.
Quisquis es, ut mecum coelo condiscere, nec non
In Domino valeas vivere, disce mori.

Le fort de Murány est bien déchu aujourd'hui de sa célé-
 10 brité. Les palais que en faisaient jadis l'ornement, à peine laissent-ils encore quelques vestiges de leur magnificence. Il appartient aujourd'hui à la famille des comtes Kohári, et l'on a bâti depuis une nouvelle ville au pied du fort qui en a conservé le nom.

4 Gyöngyösi n'a pas été moins apprécié par ses contem-
 15 porains, ainsi que le prouvent les vers suivans, d'ailleurs assez médiocres, qui lui ont été adressés de son vivant.

Virgilius vates Romanae gloria gentis ;
Hungariae nostrae gloria tuque manes.
 20 *Arma virumque tuba grandi musae ille canebat,*
Sic tua belligeros clangit et ipsa duces.
Gyöngyösi tibi quod praeclarum (gemmeus idem ^a)
Majores tribuunt nomen, et omen habes.
Namque tuos quotquis versus expendit amaenos,
Tot gemmas musae colligit illa tuae.
 25 *Atque tuae clarae stirpis tam nobile nomen,*
Virtute, arte auges nobiliore tuum.
Praeclara fateor te stirps tua nomine donat,
Clarius at Vatem Musa adamata suum.
 30 *Nam te mille inter laudes, praeconia mille*
Haec vatum lauro tempora cingit ovans.
Jactet jamque suum spectatum Mantua Vatem,
Assurget Gyöngyös, concinet haecque suum.
Fulge ergo nostrique Polidoctae Hungariae astrum
Ac Gyöngyösiadum gloria sisque decus.
 35 *Semper honos nomenque tuum celebrabitur omni*
Quisque tuas gemmas, carmina docta leget.

a) Allusion à son nom, qui veut dire gemmeus, de perle.

Hongrie. — M. le baron de Colomanne Prónay de Tót Próna a entrepris de publier un écrit périodique, sous le titre de *Magazin économique*, en hongrois. Dans un pays aussi agricole que la Hongrie, cet ouvrage doit produire beaucoup de bien, et répandre toujours d'avantage l'amour de l'industrie qui lui manque encore, pour la faire jouir de cette prospérité dont elle est susceptible, à raison de son climat, de la fertilité de son sol, et du grand nombre de rivières dont elle est arrosée. 5.

— Un jeune savant Hongrois s'occupe dans ce moment de la traduction, en hongrois, de l'Histoire générale, par Jean de Muller. 10.

— L'évêque de Diakovár, M. de Mandich, connu par son zèle à contribuer de tous ses efforts à la culture de la langue hongroise, ayant recommandé à tous les séminaires de son diocèse de se livrer à l'étude de cette langue, a assisté, au mois d'août dernier, à un examen public, et récompensé le zèle de ceux qui avaient fait le plus de progrès dans la langue nationale. 15.

— Pour donner une instruction convenable à la jeunesse illirienne, valaque et greque du rite non-uni, en Hongrie, Syrmie, Esclavonie, Croatie, et dans le Banat, l'empereur d'Autriche a ordonné qu'il y aurait trois écoles principales, l'une à Saint-André près de Bude, pour les Slavo-Serviens (Illyriens); l'autre à Alt-Arad, pour les Valaques; et la troisième à Pest, pour les Grecs. Le conseiller royal Urosius Nestorius a été nommé inspecteur des écoles nationales des Grecs non-unis. 20.

— Les livres suivans ont été récemment publiés à Presbourg. 25.

Historia litterariae rei et bonarum artium in Hungaria. Opus posthumum Cl. D. Georgii Aloysii Belnay. Posonii.

— C'est-à-dire, Histoire des belles-lettres et des beaux-arts en Hongrie. Ouvrage posthume de Belnay. Presbourg. 30.

Svastics (Csétséngi Ignász) Magyaroti [!] Historiája. III tom 8°. — C'est-à-dire, Histoire des Hongrois, par Svastics, autrement Ignace Csétséngi. 3 vol. in-8°.

Tabulae chronologicae quibus regum, primatum, palatinorum, judicum curiae, banorum, caeterorumque baronatum regni Hungariae tali ordine exhibentur, ut regum successio, regnique baronatum administratio uni juxta temporum 35.

seriem obtutui inde ab anno Christi nati M. usque ad
nostra haec tempora repraesentetur. Accedit series regio-
rum Hung. Aulicorum cancellariorum. A Josepho Gros-
sing. — C'est-à-dire, Tables chronologiques des rois, pri-
5 mats, palatins, etc. du royaume de Hongrie, depuis l'an
de Jésus-Christ 1,000 jusqu'à 1806.

VII.

Hongrie. — Le professeur Budai vient de terminer son
Histoire de la Hongrie sous la dynastie autrichienne ; en hongrois,
en 3 vol. On annonce cet ouvrage comme le meilleur de tous
10 ceux qui traitent de la dernière période de l'histoire de la Hong-
rie.

— François Tóth, professeur de Théologie au collège réformé
à Pápa, vient de publier la biographie des surintendans de la
confession helvétique, dans le cercle d'en-deçà du Danube, de-
15 puis la réformation jusqu'à nos jours, ainsi que l'histoire de
l'église réformée, à Pápa.

La *Gazette littéraire universelle* de Hall, en parlant de ces
deux ouvrages, ajoute qu'ils ouvrent à l'auteur une carrière qui
le conduira sûrement au temple de la gloire; que son but est
20 d'éclaircir de plus près l'histoire de l'église et des écoles des
protestans. Le même auteur a déjà publié une histoire de l'église
protestante en Hongrie, dont le premier volume a paru en 1808.
Il se propose de publier aussi l'histoire de l'instruction publique
et des gymnases et collèges de l'une et l'autre confession, ainsi
25 qu'une archive ecclésiastico-historique, ou un Recueil de monu-
mens inédits de l'histoire ecclésiastique en Hongrie.

— *Les Oeuvres d'Alexandre Bárótz*, l'un des meilleurs
prosateurs hongrois, formant 8 vol., sont dans ce moment sous
presse; les 4 premiers paraîtront au mois d'août prochain. M.
30 Kazintzi, l'un des littérateurs hongrois les plus connus, traduc-
teur des *Idylles* de Gessner, de quelque contes de Marmontal,
et de plusieurs ouvrages allemands, a joint à ces Oeuvres le
portrait de l'auteur, ainsi que sa biographie.

— L'une des ouvrages les plus remarquables qui aient
35 paru depuis plusieurs années, en langue hongroise, c'est l'*His-
toire de la langue et de la littérature hongroise*, par M. Samuël
Pápai, assesseur du comitat Wesprim, en 2. vol., qui forment

les IVe et V^e tomes d'une collection qui a pour titre, *Magyar Minerva*, dont nous rendrons compte dans une prochain numéro du *Mercure Etranger*.

VIII.

Hongrie. Il vient de paraître à Bude 1e 2e et le 3e volume de la *Statistique du royaume de Hongrie*, en allemand (deuxième 5 édition, augmentée et corrigée), par M. de Schwartzner, professeur de diplomatique, premier conservateur de la bibliothèque et sous-doyen de l'université royale, à Pest, assesseur du comitat de Pest.

Dans le 1er volume, qui a déjà été publié, l'auteur donne 10 la description du pays, de ses habitans, de ses productions naturelles et industrielles.

La 1ère partie du 2e volume contient des idées générales sur la constitution hongroise, les lois fondamentales et la littérature de ce pays. La seconde traite de la succession héréditaire au 15 trône, de la minorité et de la tutelle du roi, et de son couronnement. La 3e parle de sa personne, sa dignité, son rang et de son titre, des ornemens royaux, des armes, de la résidence, de la cour, de la reine, des princes et princesses. Dans la 4e, il s'agit des droits du roi relativement à l'église et à l'Etat, des Etats, 20 de la diète et de la procédure adoptée dans cette assemblée.

Le 3e volume traite de la division politique du royaume, des départemens (dicasteria), de l'administration de la justice, de l'armée, des finances, des écoles, etc.

Il est superflu d'observer que c'est la meilleure statistique 25 qui ait paru jusqu'à présent sur le royaume de Hongrie, M. Schwartzner a été à portée de puiser, dans les meilleures sources, tous les renseignemens dont il avait besoin pour achever un ouvrage qui doit être apprécié non-seulement dans les Etats autrichiens, mais encore en France, où des écrivains, mal in- 30 struits, n'ont donné jusqu'à présent qu'une idée faible et souvent fausse sur ce pays intéressant. (*Gazette littéraire de Gottingue.*)

— M. Marton vient de publier, à Presbourg, les oeuvres de poésie de Michel Vitez de Csokonai.

Oedenbourg. — A l'exemple de la société hongroise et alle- 35 mande, qui existe depuis plusieurs années dans le gymnase

protestant de cette ville, il s'est établi aussi, cette année, une société latine, qui a nommé, pour son président et directeur, le docteur Rumi, professeur de philosophie et d'histoire. En prenant possession de son fauteuil, le 24 mars, il a prononcé un discours sur *le Beau*. La société se propose de publier, tous les ans, un prospectus de ses travaux.

IX.

Hongrie. — *Nécrologie*. Joseph de Grigely, docteur en philosophie, connu et estimé comme homme de lettres et comme professeur, est mort à Presbourg, le 31 mai dernier, à l'âge de 53 ans. Il naquit à Hamri, dans le comitat d'Arva; il entra de bonne heure dans l'ordre des écoles-pies, qu'il quitta ensuite pour se consacrer à l'enseignement des sciences et à l'éducation de la jeunesse hongroise. Pendant 32 ans, il remplit son emploi honorable avec un zèle qui lui a acquis la reconnaissance de ses compatriotes. Il a enseigné, pendant dix ans, la grammaire dans les gymnases à Pest, Caloaza [!] Neutra et Schemnitz. Il a été ensuite professeur dans le gymnase de Neusohl, et en dernier lieu à Bude: il a obtenu sa démission l'année passée, à cause de la faiblesse de sa santé. Son amour pour les sciences, son zèle et son habileté à les enseigner, conserveront long-tems la mémoire de Grigely parmi ses compatriotes.

On a de lui plusieurs morceaux de poésie en latin. Il a aussi traduit la *Philosophie de Stöger* de l'allemand en latin; mais, ce qui relève encore plus son mérite, c'est d'avoir arrangé les livres classiques latins pour l'usage des gymnases en Hongrie; il avait été chargé de ce travail par les autorités supérieures.

X.

Samuël Mindszenti, ministre de l'église réformée à Comorn, vient de publier, en langue hongroise, un Dictionnaire en deux volumes, contenant la vie et les ouvrages des empereurs, rois, souverains, généraux d'armée, héros, papes, cardinaux, archevêques, évêques, savans, peintres, sculpteurs, etc., et en un mot de tous les hommes remarquables qui se sont distingués dans les tems modernes jusqu'à la fin du XVIIIe siècle.

— On a publié aussi à Presbourg un Recueil d'anecdotes sur Mathias, roi de Hongrie, tirées d'ouvrages tant étrangers que hongrois.

— Alexandre Kovásznai, professeur au collège de Vásárhely, a fait publier sa traduction en hongrois des *Trois livres de Cicéron, sur les devoirs de l'homme envers ses enfans.* 5

Il a paru aussi à Presbourg les ouvrages suivans:

Lettres morales, en vers et en hongrois, par Étienne Csízi.

Dafnis, ou le Premier Navigateur, par Gessner, traduit de l'allemand. 10

Ortus et Occasus Imperii Romanorum in Dacia Mediteranea, cui accedunt nonnullae de monumento quodam e ruderibus coloniae Apulensis erutae opiniones. Un vol. in-8°.

XI.

Pest. — Le choix des membres de l'Université de cette ville a eu lieu à la fin du mois d'août. M. François D'Eckstein, 15 docteur en médecine et en chirurgie, et professeur de chirurgie pratique, a été élu président. Les quatre doyens sont: 1° pour la faculté théologique, M. Jean de Predanotzi, professeur de la théologie morale; 2° pour la faculté juridique, M. Paul Markovics, docteur en droit et professeur des droits naturel et civil; 20 3° pour la faculté médicale, M. Jean de Reisinger, docteur en médecine et en chirurgie, et professeur d'histoire naturelle; 4° pour la faculté philosophique, M. Jean de Keresztúri, docteur en philosophie et professeur d'histoire universelle et de l'histoire pragmatique hongroise. L'année passée, il y avait à l'Université 25 de Pest, 694 étudiants, et au gymnase et à l'école nationale 996, en tout 1690 étudiants.

XII.

M. Pethe de Kissántó[!], ci-devant professeur de mathématiques, d'économie rurale et de technologie, auteur de plusieurs ouvrages importans, vient d'obtenir du gouvernement un privi- 30 lege pour la publication, en langue hongroise, d'un journal économique-technologique. Il a déjà annoncé, dans un prospectus écrit en hongrois, le plan qu'il a adopté. Comme M. Pethe s'est

associé plusieurs savans, on doit attendre de leurs travaux et de leur zèle réunis beaucoup d'avantages pour la Hongrie et la Transylvanie, soit du côté de l'utilité, soit du côté du style, par lequel M. Pethe se distingue particulièrement.

5 — Le premier volume de l'ouvrage intitulé, *Monumenta hungarica, nativo sermone scripta*, par le professeur Rumi, vient d'être achevé, et il est dans ce moment sous les yeux de la censure à Vienne.

Magyar Királyság és Magyar Nemzetiségűek Országgyűlése
Társadalmi Tanácsának Ügyrendje

FÜGGELÉK

FOGOLYK

21. [ABAÚJ MEGYE ÁTIRATA A PESTI MAGYAR
TEÁTROMI TÁRSASÁG ÜGYÉBEN]

NAGY-MÉLTÓSÁGU 's a' t.

Nem kételkedünk benne, hogy a' Pesti Magyar Teátromi Társaság, Nagyságtokhoz, Kegyelmetekhez-is folyamodott légyen, azon könyörgő-levelével, melly által az Országtól egy Nemzeti Játszó-színnek ottan való fel-állítására szükséges segedelmet kér.

5

Ezen Vármegyének egybe-gyűltt Rendei helyesnek, és az egész Ország' figyelmetességére méltónak találták a' megnevezett Társaságnak ebbéli kérelmét, kívánságát. Mert:

A' Nemzeti Nyelvnek és Erköltsöknek állapottyával, együtt jár és változik a' Nemzetnek sorsa. Ez olyan igaz 10 valóság, a' mellyről, mind a' régi, mind az újjabb idők' 's népeknek történeteire tekintvén, nem lehet kételkednünk. Az a' Nemzet, a' mellynek tulajdon és országos Nyelve nints, nem tsak nem s z a b a d Nép, avagy Nemzet, de az Európai okos Világban még tsak arra sem tartatik méltónak, hogy N e m z e t n e k 15 neveztessek.

Már pedig, tudva van, és közönségesen tapasztalt 's megismérrt igazság az, hogy a' Nyelvnek és Erköltsöknek gyarapítására, ki-mivelésére, és a' nemzeti jó szokásoknak fenn-tartására, a' leg-főbb, leg-könnyebb, 's leg-bizonyosabb esz-20 közök közül, e g g y a' jól-rendeltt Nemzeti Teátrum; ha az t. i. olyan, a' millyennek kell lennie. Azért-is neveztetik közönségesen: a' Nyelv' és Erköltsök' O s k o l á j á n a k. Kiki tudgya, mennyit tartottak, mennyit költöttek erre, a' Tudományoknak és Mesterségeknek néhai nagy tisztelőji, az 25 Igazgatásnak fő mesterei, és minden Polgári Társaságoknak olly sok tekintetben követésre-méltó példái: a' hajdani Görög és Római Nép. — Kiki láttya a' mái Világban-is, hogy nints az Európai pallérozottabb Nemzetek közt tsak e g g y - i s,

mellynek Teátroma ne vólna. — — Egyedül M í M a g y a r o k
vagyunk, kik e' nélkül szűkölködünk! Egyedül M í láttatunk,
Nyelvünk' 's Erköltseink' elő-vitelének ezen egyk fő eszköze-
vel nem gondolni! El-nézzük, sőt észre sem akarjuk venni,
5 mi-képpen vesztegetik azokat széllyel az Országban! El-nézzük,
sőt tudni sem akarjuk, mi-képpen nyomattatik saját Orszá-
gunknak fő várossaiban azon jó Hazafiaknak kis Társaságok,
kik ottan, Nemzetünk' 's Nyelvünkhez viseltető buzgó szere-
tetektől gerjesztetvén, játszani kezdetek, és ditséretesen-
10 kezdett foglatatosságokat — olly sok, olly méltatlan akadályok
közt-is — mind eddig folytatták.

Ezektől, 's több efféle okoktól és tekintetektől (mellye-
ket azonban elő-hoznunk nem szükséges) indíttatván, egy
akaratlan el-végeztük: hogy az említett Nemzeti Teátromnak
15 fel-építtésére 's állandó fenn-tartására meg-kívántató summából
reánk esendő részt M í örömmel magunkra vállallyuk, s' meg-
adandgyuk. Erre nézve, meg-is határoztuk, hogy e' köz ha-
szonra tárgyazó szándéknak tellyesíttését a' jövő Ország-Gyűlésre
küldendő Követeink által-is sürgetni fogjuk.

20 Melly Végzésünket Nagyságtoknak Kegyelmeteknek atya-
fiságos barátsággal tudtokra adván, tellyes bízodalommal va-
gyunk, hogy, édes Hazájok iránt viseltető isméretes szeretetek-
hez képest, ebbéli segedelmeket sajnállani nem fogják, hanem
velünk egész hazafiúi készséggel egyet értendenek.

25 Ollyan Királlyal áldattunk-meg, a' ki mint-egy maga
látszatik bennünket únszolni, hogy Nemzetünk' bődogságának
talp-kövét hová hamarább meg-vetni siessünk. Bizonyosan
segélyteni fog Ó Felsége bennünket, hasznos igyekezetünkben.
Ne éllünk-e tehát a' jó alkalmatossággal? Ne igyekezzünk-e,
30 mind Magunk', mind Maradékink' sorsát ez által-is bődogabb
karba helyheztetni? Nyúllunk minden eszközhez, a' mellyel
édes Hazánk' 's Királyunknak javát, ditsősségét, gyarapít-
hattjuk. Külömben, el-tűnik az idő; meg-történhetik ennek
forgásával, hogy hijában lessz minden jó igyekezet. Késő
35 bánat gyötri osztán szívünket; még Onokájink-is kárhoztattyák
túnyaságunkat; 's h a j d a n i s z é p n e v ű n k e t g y a -
l á z a t n y o m j a .

Ezek mellett Nagyságtoknak Kegyelmeteknek atyafi-
ságos barátságokba, 's további hazafiúi szeretetekbe ajánlván
40 magunkat, állandóul vagyunk

KASSÁN, Sz. György' Hav. 10-dik 's követk. napjain,
1793. eszt. folytatva tartatott közönséges Gyűlésünkől.

NAGYSÁGTOKNAK KEGYELMETEKNEK

kész kötelességgel való

Attyokfijai 's Baráti 5

Ns Aba-Új Vármegye' Rendei

22. [ABAÚJ MEGYE FELTERJESZTÉSEI
A SAJTÓSZABADSÁG ÜGYÉBEN]

I.

Serenissime regie haereditarie Princeps, ArchiDux Austriae, et *Palatine!* Excelsum Consilium regium Locumtenentiale Ungricum! Domine, Domini, benignissime, gratiosissimi, colendissimi!

5 Non mediocrem animis nostris incussere solitudinem, complura Excelsi huius regii Consilii Intimata, quibus totidem *libros*, recentius in lucem editos, inter *prohibitos* referri intelleximus.

Ac tametsi suas Excelso huic Dicasterio eos interdicendi
10 *causas* nequaquam defuisse, iure supponere & sperare debeamus: cum tamen eae *in specie* haud adferantur, neque tenor ipsorum *librorum* nobis cognitus sit; e contra vero invalescens ab aliquo tempore *Censurum rigor* passim querelas excitet, quin ipsa etiam *publica* Nationis *opinio* damnetur: hinc iusta nos in-
15 cessit cura, ne *libertas preli*, antequam adhuc suo modo definiri posset, contra expressam Regis et Regni voluntatem in periculum adducatur. Quidquid sit, negari non potest, homines eos, quibus cura reuidendorum *librorum* concredita est, *clavim ipsius culturae Nationis* in manu tenere. Cauendum itaque esse putamus,
20 ne, Principe grauibus *belli* curis avvocato, tam *eminens publicae felicitatis adminiculum*, cum irreparabili reipublicae damno neglectum, et ipsi subin doleamus, et incuriam aut plane *conniventiam* nostram sera etiam arguat posteritas.

Immortalem sibi in patriis non minus, quam exteris
25 *annalibus*, peperit memoriam gloriosus olim Ungriae Rex *Matthias I*, qui introducto in regnum *typographiae* vsu, primus ad delendam gentis barbariem efficacem manum admovit; adapertoque hac ratione Ungris suum excolendi ingenium campo, placide removit necessitatem euocandorum ex oris

exteris Literatorum, qui sua *auctoritate* infelicem et non culpa sua rudem populum, tot saeculis a scopo verae felicitatis detinebant.

Ope eiusdem artis typographicae, quae tanta attulit commoda generi humano, eo iam aetate nostra peruentum est, ut infinitas *preli* vtilitates, malis illis, quae ex *abuso* eius oriri queunt (quaeve contra imprimendi libertatem per quosdam, tam sedule afferuntur) longe praesatre, nequaquam ignoretur.

Bene conscius erat ipse denatus Augustus Imperator Iosephus II, plurimum interesse Principum, ne industria Nationis in scribendis libris suffocetur: et ideo *sacrum* hoc tam civilis quam politicae libertatis palladium, Ungricae etiam Nationi *aeternum* esse voluit; providoque ac salutari hoc facto suo in tantum excitavit patriae filiorum animos, ut novam literaturae, praesertim *Ungricae*, epocham, ad tempus praevigentis Eius gubernii non ingrati referamus. Studium isthoc provehendarum literarum, et augendae linguae nationalis zelus, apud Ungros Scriptores adhuc perdurat quidem, immo his, sub tutela et protectione *articuli* XV^{ti} 1791, non exiguum scribendi stimulum accessisse experimur: illud interim reticere non possumus, quod nisi Excelsi huius *Dicasterii* efficax cooperatio, nimium hunc *Censorum rigorem*, vsque ad subsecuturam etiam Diaetalem provisionem, pro aequo et justo temperaverit, laudabilem hanc patriae civium industriam in ipsa herba exarescere oporteat.

Si libri erroribus et falsis principiis scatentes in publicum prodeunt, hos utique, *argumentis refutari*, ad hominum animos convincendos, quam *supprimi*, longe fuerit sapientius. Hoc ii, quorum interest, tueri et docere veritatem, eo et facilius et citius possunt, cum principia illa, ut falsa, omni careant fundamento. Frustra etiam nobis quisquam persuadere voluerit, eam esse seu hominum sive civium nostrorum perversitatem, ut tenebras lumini aut errorem anteferant agnitae veritati. Ipse enim naturae creator hominem, prout reliquis animalibus praestare, ita et regi, *ratione* voluit.

Neque vero *temporis* ratio aliud suadere potest. Saeculorum experientia docuit, quod *supplicia de studiis sumi*, res semper sit indigna, plena periculi, ac bene ordinatae civitati contraria. Nam, ut sapiens ille *Annalium* romanorum conditor dicit, *punitis ingenii gliscit auctoritas*. Cum autem saepe optimi et praestantissimi quique libri, *prohibitorum* catalogo

adscripti sint: eo jam res devenit, ut interdictos passim et citius nosci et ardentius exquiri et legi videamus. Sed

nec perspicere possumus, cur in Regno nostro scribendi libertas arctioribus constringi deberet limitibus, quam apud
5 reliquos *Europae* populos, quos ea cum summo reipublicae suae commodo frui et gloriari videmus. Genius certe Ungrorum, ad summam Regi et statui publico fidelitatem longe firmius comparatus est, quam ut in contraria deflectatur principia, tametsi haec in talibus libris intermixta subinde reperirent. Principes
10 Regni huius, secundum Leges gubernantes, qui amari quam timeri malunt, securiores sunt, quam ut malignos conviciatorum calamos, ad rumpendum nefors mutui amoris et confidentiae vinculum tendentes, vel in minimo pertimescendos haberent.

Ceterum nec nostra nunc intentio est, *inrestrictram* libros
15 scribendi et imprimendi libertatem inductam cernere. De hac Regnum ipsum cum Rege, dum tempus fuerit, statuet. Id unice urgemus, ut *Censorum arbitrio* limites ponantur; ut scriptoribus patriis, scientias et artes excolentibus, libertas et honor condecens tribuatur; ut denique *lex, mens, ac voluntas*
20 *Nationis*, observetur.

Qui in reliquo Benignitati altisque gratiis commendati manemus

Celsitudinis vestrae regiae,
et Excelsi Consilii Locumten-
25 nentialis regii

Servi humillimi, obli-
gatissimi, obsequen-
tissimi

Vniversitas Comitatus *Abaujvariensis*.
Ex generali *Congregatione* nostra
die 10 Jun. 1793 Cassoviae
celebrata.

II.

30 Serenissime Regie Haereditarie Princeps! Archi-Dux Austriae, et Palatine! Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum! Domine, Domini, Benignissimi, Collendissimi!

In benigna illa Resolutione, quae per Excelsum hoc Dicasterium,
35 quoad tollendas privatas, et priuilegio non gaudentes Typo-

graphias, Iurisdictionibus Regni sub 25. Iunii a. c. Nro 16039. de altissimo Iussu Regio circulariter intimata est, complura continentur, quae non solum cum Legibus conciliari nequeunt, adeoque nouam in Nobis excitant attentionem; sed ipsam etiam Constitutionis Nostrae basim et essentiam ferire videntur. 5

In hoc enim benigno-gratioso Intimato, Primo: id, quod semper ad Legislatiuam Potestatem pertinuisse Leges clarissimae docent, Iuris Regalis esse praetenditur. — Iura Regis, in Constitutione Regni definita, Nobis quidem sacra sunt, et esse debent; verum, vt ea vltra limites suos, Lege 10 descriptos, extendantur, Iurae illa, quae Status Regni, potestate legislatiua cum Rege gaudentes, communia esse voluere, coarctentur, admittere citra generalem, in Comitii Regni manifestandam, Nationis voluntatem non possumus. Iam vero Ius, de editione impressioneque Librorum statuendi, inde ab eo 15 tempore, quo typorum in Legibus primum mentio fit, penes Status et Ordines Regni fuisse, indubium est; et per ipsos etiam ab Excelso hos Consilio citatos Legum articulos, quippe 24-um Anni 1553. et 45-um An. 1599. clare demonstratur. Sed vero, nec peruidere possumus, quonam pacto et fine Leges hae in 20 praefato gratioso Intimato exempli, mostrandique Iuris Regii gratia, adduci potuerint, cum eae disertis verbis contrarium doceant. —

Secundo: In eodem gratioso Intimato ordinatur: ut praedicto „Benigno Mandato Contrauenientes Actione Fiscali 25 conueniantur.” — Hic poenam arbitrarie statui, in aperto est. Neque enim casus ille interdicti veteris Calendarii, pro quo per Legislatiuam Potestatem mille florenorum mulcta in specie dictata fuit, isthic applicari et exemplo servire vllatenus potest; etiamsi, Interpretationem Legum soli Regiae Maiestati non 30 competere, in penultimis quoque Comitii declaratum haud esset. — Ast, quod plus,

Tertio: Nec in toto Iuris Nostri Corpore vsquam vel vestigium reperire est, quod vnquam, Typographiam sine privilegio possidere, Priuatorum cuiquam interdictum fuisset. 35 Quidquid autem Lege non vetatur, id in qualibet bene constituta Ciuitate licere, ac liberum esse, Nostrum cuique perspectum est. Imo, nonnullas idmodi Typographias, citra vllum priuilegium erectas, hodie in Patria Nostra existere et florere, relatum habemus. — 40

Quod porro *E l u s i o n e m C e n s u r a e* attinet: de hac sequentia perdemissa adferre constituimus:

P r i m u m: Omnes ii, qui rem typographicam, commerciumque litterarium, tantisper norunt, eiusdem sunt sententiae: 5
abusui typorum similibus mediis nequaquam consuli. Libri enim, vel perniciosissimi, in priuilegiatis non minus, quam priuatis, Typographiis occulte excudi possunt, et omnem cuiuscunque vigilantiam effugiunt. Vt adeo, non tam eo adnitendum esse censeatur publicae Auctoritati, vt ipsam Librorum impressionem anteuertere velit (quod alioquin, teste longissima temporum et Populorum experientia, nunquam obtinebit) quam, vt clam impressorum, si publicae tranquillitati o m n i n o periculosi forent, distractionem, propagationemque modis c o n g r u i s impedire, et malesanos eorundem authores cognoscere, 10
ac dictatae talibus per Legem poenae subiicere possit. 15

D e i n: Infinitis, iisue quotidianis, exemplis probatum est: eo plura, vehementiorique calamo conscripta vbique locorum in lucem prodire opera anonyma, quo Librorum Censura rigida magis est, et indiscreta. Hinc fit, vt non pauci Scriptorum, 20
celato nomine tales, tamque acerbos saepe in lucem protrudant exasperati animi sui foetus, quales certe, si iisdem aperta, etiamsi fortasse liberiori, fronte in publicum prodire licuisset, nunquam fuissent edituri. Non id quidem bene: sed, quia homines sunt, humana faciunt debilitate; cuius vtique Legislatorem nunquam 25
obliuisci, sed eidem sapientibus mediis occurrere, oportet. In caussas, in originem morbi inquirere opus est; ne medela, non bene adlata, ipso euadat morbo funestior. —

D e n i q u e: quod in benigno-gratioso hocce Intimato silentio praeterire non possumus, est nouum illud periculum, 30
quod Libertati Preli imminere videmus. Haec Nobis (prout iam sub 10. Iunii a. c. vberius remonstravimus) summopere cordi est. Hanc Nos, cum nobiliori, longeque maxima Nationis Nostrae parte, vti et tota, qua late patet, cultiori Europa, velut ciuilis et politicae Libertatis Palladium veneramur. Et, 35
quantopere Eadem in Regno hoc, penes innatam etiam Constitutioni Nostrae publicitatem, necessaria sit: id ipsum nouo ac manifesto esse debet argumento, quod, licet Status et Ordines iam ante integrum fere triennium, annuente Sua Maiestate Regia, Deputationem Regnicolarem, Systema generalium principiorum Nationalis Educationis, et Libertatis Preli, elabora- 40

turam, denominauerint, tamen hodieum — et quidem sub ipsum adhuc XVIII. Seculi exitum! — nostra etiam defensione egere videatur. Quae quidem longe facillima foret; sed Excelsum hoc Dicasterium ea opus non habet. Optime Eidem nota sunt omnia illa, quae hanc in rem adferri possent. 5 Sane, si quis reipsa ignoraret, si quis nosse cuperet, quid Arti Typographicae, quid Libertati Preli debeat Genus Humanum: eum nonnisi circumspicere oporteret; et, quid Nationes hodiernae fuerint olim, quid nunc sint, videre ac iudicare. Si Anglia adhuc libertate sua gloriari potest; si Dania cum Suecia reuiuiscit, et ad summam ciuilem beatitatem admirandis, imitandisque gressibus properat; si Germania, veneranda Philosophiae, aliarumque Scientiarum, ac omnigenarum Artium mater effecta est, et praepriis Saxonia, inter tantas vtrinque procellas, alma pace fruitur, et floret; 10 si Septemtrionalis Americae Status iam nunc viuum quoddam felicitatis civilis exemplar et speculum praebent; si denique Orientales Vicini Nostri adhuc, in tristi, hominibusque adeo indigna barbarie gemunt, et, maximorum perfectae Ciuitatis commodorum expertes, sub vilissimo despotismo iacent: 20 Illi, suam fortunam salutari huic humanae mentis et industriae inuento, eiusque vsui prudenti ac libero; Hi, contra infelicitatem suam eiusdem defectui, adscribendam habent. —

Non immerito igitur Nos sollicitudinem Nostram nuper Excelso huic Consilio remonstrauimus; non immerito nunc quoque ob intentatum tanto bono periculum anxii sumus. 25

Dignabatur quidem Excelsum Idem Dicasterium sub 2. praet. mensis Iulii, Nro 15752 Nos benigno-gratoise de eo securos reddere velle, quod actiuitas Censorum congruis limitibus circumscripta sit, nullumque Libertati Preli per eos inferri possit periculum. At, Nos inde ab eo etiam tempore de nouis Eorundem arbitrariae manipulationis exemplis edocti sumus. Non sine resensu vidimus nuperrime, ipsam etiam Vniuersitatis huius circularem de erigendo Nationali Theatro Determinationem, in Nouis Hungaricis mancam, et per Censorem obtruncatam, in publicum prodiisse. Non sine resensu vidimus et hodie, in conspectum Nostrum produci originales ipsius B u d e n s i s Librorum Reuisoris litteras, quibus idem disertis verbis fatetur, se Orationem vnus ex praestantissimis Patriae Nostrae Ciuibus et Litteratis, „ob unum alterumue episodion, 40

quo in Patriam, laudesque I O S E P H I Imperatoris digreditur Orator, Suae Majestati submisisse. Quasi, in laudes Patriae et Principis excurrere, piaculum foret! —

5. Ex his igitur benigno-gratiose peruidere dignabitur Excelsum hoc Dicasterium, quantopere necessarium sit, vt hominibus his, quibus cura reuidendorum Librorum, adeoque (prout iam nuper dixeramus) ipsa clavis culturae Nationis, concredita est, magis etiam inuigiletur; et quantopere denique intersit Reipublicae, vt efficacissimum isthoc communis felicitatis
10 adminiculum intactum seruetur, ac omni, quo fieri potest, meliori modo custodiatur.

In reliquo Benignitati altisque gratiis commendati persistimus

Celsitudinis Vestrae Regiae

15

et

Excelsi Consilii Locumtenentialis Regii

Ex Generali Congregatione nostra,

Cassouiae die 12. Augusti

1793. celebrata.

20

Servi humillimi, obligatissimi,
obsequentissimi

Vniuersitas Comitatus Abaújvariensis

23. [NAPÓLEON KIÁLTVÁNYA A MAGYAROKHOZ]

PROCLAMATIO

Császári szállásomon, Schönbrunnban,
Püünkösd' hav. 15-dik napján, 1809.

Magyarok!

Az Ausztriai Császár, megszegvén a' Békességet, melyet Velem kötött, 's nem gondolván azon nagy-lelkűséggel, melyet már három ízben, név szerént pedig az 1805-dik esztendőbéli háború' végével, iránta mutattam; megtámadta hadi népemet. Viszszavertem Én az igazságtalan megtámadót: az Isten, ki a' győzedelmeket adgya és a' háladatlanokat 's hitszegőket megbünteti, szerentséské tette fegyveremet; elfoglaltam Ausztria' fővárossát, és már a' Tí határaitokönn állok diadalmas seregeimmel. Az Ausztriai Császár, nem pedig a' Magyar Király, üzent Nékem hadat. Hazai Constitutiótok szerént, nem-is tselekedhetne volna ő ezt a' Tí megegygyezések nélkül. Országotoknak mindig tsak a' Haza' óltalmára intézett egész szisztémája, és azok a' rendelések, a' melyeket ehhez képest az utolsó Ország gyűlésén tettetek, eléggé 's nyilván kimutattyák, hogy Tí a' békességnek fenntartását kívántátok.

Magyarok! Eljött az a' szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségteket. Fogadgyátok-el a' békességet, melyet ajánlok; maradgyon-fenn egész épségében Országotok és szabadságotok; maradgyon-fenn Hazátoknak Constitutója, — akár azon állapottyában, a' mint eddig vala, akár pedig azon változtatásokkal, a' melyeket abban Tí magatok, tellyes tetszéstek 's kényetek szerént, az időknek mostani környülállásaihoz képest jóknak, és saját polgártársaitok' hasznára nézve talán szükségeseknek itélni fogtok. Semmit sem kívánok Én Tí töletek: egyedül tsak azt akarom látni, hogy szabad és valósággal független Nemzetté legyetek. Az Ausztriával- való egygyesítettés vólt a' Tí szerentsétlenségteknék főboka; Ausztriáért folyt a' Tí véretek meszsze országokban; és legbetsesebb javaitok szüntelenül annak örökös tartományai

miatt vóltanak feláldozva. A' Tí Országotok tette az Ausztriai Birodalomnak legszebb részét; és még-is úgy nézték Hazátokat, mint valamelly meghódoltatott tartományt, olyan indúlatok 's mellyékes tekéntetek által igazgattatván mind eddig, mellyek
5 Tí-reátok nézve idegen-természetűek vóltak. Vagynak még Tí-néktek nemzeti tulajdon erköltseitek; vagyon nemzeti Nyelvetek; és ditső eredeteteknek régiségével méltán ditsekedhettek. Szerezzétek most vissza nemzeti lételeteket; légyetek újra, a' kik valaha vóltatok! Válasszatok Királyt magatoknak; olyan
10 Királyt, a' ki Tí-érettetek országollyon, a' ki Hazátoknak kebelében Tí-közöttetek lakjék, és a' kit a' Tí polgártársaitok 's katonáitok végyenek-körül!

Magyarok! Ez az, a' mit Európa Töleték vár, melly most reátok néz; ezt kívánom Töleték Én-is: állandó, bizonyos békes-
15 séget, kereskedésbéli szabad közösülést velem, és tökéletes függetlenséget 's bátorságot. Illy jutalom vár Títeket, ha ditső Eleitekhez és önnön magatokhoz méltók akartok lenni.

Nem fogjátok Tí ezen jó szándékból eredő és a' Tí saját javatokra tárgyazó ajánlásimat megvetni; nem fogjátok tovább
20 haszontalanúl ontani véreteket olly gyenge Fejedelmekért, kiket szüntelenül megvesztegetett Miniszterek igazgattak, olly Miniszterek, kiket Anglia, Európának ezen köz ellensége, pénzzel fizetett, 's e' szerént a' maga gazdagságát az egyedül-való kereskedésre és a' mí visszálkodásainkra építette.

25 Gyülekeztek azért öszve *R á k o s' mezejére*, régi Öseitek' szokása szerént; tartsatok ott igaz Nemzeti Gyülést! és adgyátok tudtomra végzéseiteket.

NAPOLEON.

A' Császár' parantsolattyára

30 Neuchateli Hertzeg, Major-General,

SÁNDOR.

KÖNYVTÁRSÉK JEGYZÉK

JEGYZETEK

1. Kéziratok	1-10
2. Nyomtatványok	11-20
3. Képek	21-30
4. Kéziratok	31-40
5. Nyomtatványok	41-50
6. Képek	51-60
7. Kéziratok	61-70
8. Nyomtatványok	71-80
9. Képek	81-90
10. Kéziratok	91-100
11. Nyomtatványok	101-110
12. Képek	111-120
13. Kéziratok	121-130
14. Nyomtatványok	131-140
15. Képek	141-150
16. Kéziratok	151-160
17. Nyomtatványok	161-170
18. Képek	171-180
19. Kéziratok	181-190
20. Nyomtatványok	191-200
21. Képek	201-210
22. Kéziratok	211-220
23. Nyomtatványok	221-230
24. Képek	231-240
25. Kéziratok	241-250
26. Nyomtatványok	251-260
27. Képek	261-270
28. Kéziratok	271-280
29. Nyomtatványok	281-290
30. Képek	291-300

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- B. = Batsányi János
 BJÖM. = Batsányi János *Összes művei*. I. köt. Bp. 1953.
 Benda = Benda Kálmán: *A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai*. I—III. köt. Bp. 1952—1957.
 C. = cím
 EPhK. = *Egyetemes Philologiai Közöny*
 Erd. M. = *Erdélyi Múzeum*
 HNT. = *Hadi és Más Nevezetes Történetek*
 It. = *Irodalomtörténet*
 ItK. = *Irodalomtörténeti Közlemények*
 K. = kézirat
 Kaz. Lev. = *Kazinczy Ferenc Levelezése*. I—XXII. köt. Közzéteszi Váczy János, a XXII. kötetet Harsányi István, Bp. 1890—1927.
 M. = megjelent
 MHirm. = *Magyar Hirmondó*
 MK. = *Magyar Kurir*
 MKsz. = *Magyar Könyvszemle*
 MM. = *Magyar Museum*
 MMk. = A *Magyar Museum* kézipéldánya, amit B. használt és számos helyen átjavított.
 MNy. = *Magyar Nyelv*
 MTA. = A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára
 MTud. = Batsányi János: *A' magyar tudósokhoz*. Pest, 1822.
 MV. = Batsányi János: *A' magyaroknak vitézsége . . .* Pest, 1785.
 Nyr. = *Nyelvőr*
 OL. = Országos Levéltár
 OSzK. = Országos Széchényi Könyvtár
 PM. = Batsányi János *Poétai munkái*. Buda, 1835.
 Szinnyei = Szinnyei Ferenc: *Bacsányi János*. Bp. 1904.
 Szv. = szövegváltozatok
 Toldy = Bacsányi János *Költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben*. Kiadta Toldy Ferencz. Pest, 1865.
 TSz. = *Magyar Tájszótár*
 Tud. Gyüjt. = *Tudományos Gyűjtemény*

NÉHÁNY SZÓ A KIADÁSRÓL

B. prózai munkái még a szakma szűkebb köreiben sem váltak általánosabban ismertté. Voltaképpen senki sem tudta, mi mindent nem írt. Ami nyomtatásban is napvilágot látott e szövegekből, régi s rendkívül ritka könyvek és folyóiratok lapjain maradt ránk. Szélesebb körök számára csak az lett ebből hozzáférhetővé, amit Toldy felvett a költő emlékét újra felidéző kötetébe (*Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben*. Pest, 1865). Ennek nagyobbik felét a prózai művekből kikerült szemelvények töltik meg: *A' fordítottásról* szóló tanulmány, a *MM. Bé-vezetése*: az Össziánra vonatkozó feljegyzések a Toldytól ismert fordításrészletekkel; a Bessenyei Györgyről, Miltonról s Ányosról szóló értekezések, s tizenhét levél. A Toldy kiadványában közzétett szövegeket Szinnyei Ferenc egészítette ki a linzi hagyaték-ból kiemelt prózai töredékekkel (Szinnyei Ferenc: *Bacsányi János*. Bp. 1904). Levelezéséből az idők folyamán sok minden megjelent ugyan; más jellegű prózai írásai közül azonban csak az *Apológia* (magyarul Szimonidesz Lajos fordításában, *Sorsunk* 1947., latinul Benda Kálmán: *A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai*. II. köt. Bp. 1952. 574–612. l.) és a nádorhoz intézett 1793. ápr. 15-i kérvény (magyar fordítása: B. J. *Válogatott művei* Bp. 1956), meg az Abaúj megyei felterjesztések közül kettő (uo. a sajtószabadságról szóló magyar fordításban). A B. műveit népszerűsítő kiadványok mind ezekből merítettek. A kéziratban maradt prózai írásokat csak a kritikai kiadás elő-készületei közben tekintettük át; nyilván először, mióta a MTA. kéz-irattárába kerültek. Ily módon alakult ki az a helyzet, hogy a költő prózai munkái közül voltaképpen csak azokat tartja számon az irodalmi köztudat, amelyek körül némi vita támadt: főként a fordításról szóló értekezést, az *Apológiát* s — Napóleon kiáltványát, amelyről egyéb-iránt bebizonyosodott, hogy csak stiláris javítását végezte a költő.

Oka ennek részben maga B. is. Bár tisztában volt prózai dolgozatainak jelentőségével, úgy látszik, ezeknél fontosabbnak tartotta verseit. Élete és munkássága aere perennius monumentumának *Poétai munkái* 1835-ös kiadását szánta. Lehet persze, hogy kényszerűségből: mert csak erre tudott kiadót és mecénást szerezni. Hogy összegyűjtött prózai munkáinak kiadására gondolt-e, nem tudjuk. Néhány jel minden-esetre arra mutat, hogy a verskötetet szerette volna valamilyen ahhoz méltó prózai kiadvánnyal is kiegészíteni. 1. Nyomtatásban közrebo-csá-tott írásaiból Linzben összegyűjtött mindent, amit csak elérhetett és

a régi szövegeket aprólékos gondnal átjavította. 2. Kéziratos hagyatékából előkerült néhány olyan töredék, amely arra enged következtetni, hogy a *Verseik* 1827-ben kiadott első kötetének folytatásaként olyan kötetet tervezett, amelyben — ha másként nem, legalább terjedelmes „jegyzésekbe” foglalva — közzéteheti, ha nem is pályája emlékeztető, de legalább legfontosabb tanulságait. 3. Életének utolsó másfél évtizedében újra meg újra nekilátott, hogy egy értekezések formájában megírt könyvben részletesen kifejtse politikai, írói, látói, magyar nemzeti költői szerepének, hivatásának fő mozgató eszméit, értelmezését: — lényegében ugyanazt, amit verseiben a költészet szűkebb szavú tömörségével fogalmazott meg.

Összes prózai műveinek kiadására azóta sem történt kísérlet. Pedig a kortársak s a közvetlen utódok jól tudták, s az újabb vizsgálódások újra bizonyítják, hogy azok a prózai írások egyenértékűek, történeti szempontból pedig nemegyszer fontosabbak a verseknél. Sokan s nem alaptalanul tartották s tartják B. főerejének a szervezőkészséget és képességet. Erre nevelődött, ilyen feladatokkal bízták meg pártfogói. Ezt a munkát végezte ő maga is a legnagyobb lelkesedéssel, kitartással és okossággal. Írói természete erre terelte: ihlete akkor szárnyalt igazi erővel magasra, ha a valóságból, pontosabban: az aktualitásból merített erőt. Szenvedélyesen érdeklődött a vajúdo, átalakuló világ eseményei, eszményei s mozgató erői iránt: a kor, a társadalom, a nemzet, Európa s a nagyvilág forrongásban levő tengerére vetette szemét; nemcsak Párizsra. Toldy joggal nevezte irodalmunk első, a szó szoros értelmében vett politikai költőjének. Megismételhetjük: a prózairó egyenrangú volt benne a költővel. Valóságérzéke, összeköttetések teremtő, felhasználó s megőrző ügyessége és szorgalma, az igazi társadalmi erőket felmérő, tapasztalt értelme, a megvitatásra csakugyan érett és a fejlődés szempontjából valóban lényeges problémákat kiemelő biztos ösztöne, meg a vitákban kifejezésre juttatott műveltsége, határozottsága, mértéktartó, de bátor vivő-erélye igen komoly eredményekre vezették. Megvolt benne minden képesség ahhoz, hogy a poraiból megéledő magyar irodalom vezére legyen.

Politikai elképzeléseinek tartalmát, céljait, szenvedélyét és határait osztályhelyzete és egyénisége, műveltsége és életkörülményei szabták meg. A nagy magyar reformkor azon — bizonyos tekintetben első — hullámával emelkedett fel, amelynek lendületét a Martinovics-per véres színjátékával törte meg az álarcát újra levetett Habsburg-abszolutizmus. E lényegében nemesi reformizmus azon főnemesi vezetőcsoportjának bizalmasaként lépett a közéletbe, amely a felszín alatt forrongó s a XVIII. század második felében újra megerősödő kuruc hagyományokra is támaszkodott. II. József felvilágosult abszolutizmusának kiéleződésével egyre jobban el volt szánva arra, hogy ha kell, fegyverrel is szembefordul a gyarmatosító Habsburg-elynyomással. A harcban, mely akkor egyszerre folyt a magyar nemzeti függetlenségért és az elnyomott osztályok polgári szabadságáért, B. — nyilatkozatai szerint — elvben nem tett különbséget a két harc között. Valóságérzéke, tapasztalata és társadalmi helyzete egyaránt azok mellé állította azonban, akik a nemzet önállóságának kivívását, egyéniségének megőrzését, műveltségének és életformájának megújítását tartották elsősül szükségés-

nek. Ezért is idegenkedett Martinovics elvont, a magyar valóság fölött akkor még nagyonis légiures térben lebegő eszméitől. Hogy meddig jutott volna el a reformok útján akkor, ha ő is, mint francia kortársai, egy erős harmadik rend s egy valóságos forradalom erőiből, tényeiből meríthetett volna ihletet, nem tudhatjuk. Bizonyos, hogy felvilágosodott magas-klérus-ellenességében egy percre sem ingott meg. Az államforma kérdésében az alkotmányos, a nemzet és a király társadalmi szerződésén alapuló monarchia volt a legkedvesebb, amivel elvben megelégedett volna. A nemességet egyre inkább csak a nemzet egy kis töredékének látta, s vezetőnek nem születési, rendi osztálykiváltságok, hanem csak a nemzeti erényekben való megújulása, a műveltségben, áldozatkészségben kiváló deréksége alapján fogadta el. Elég korán eljutott az osztály éles bírálatáig, a nemzeti reprezentációban vindikált kizárólagosságának megtagadásáig, a nem-nemesi rétegek jelentőségének felismeréséig.

A literatúrát: a költészetet és tudományt, meg a politikát: az uralmat és erkölcsiséget soha nem választotta el egymástól. Hogy működése egyre inkább az irodalom területére szorult vissza, körülményei okozták: nyílt politikai szerepre ifjúsága idején származása, később büntetett előélete s aztán száműzetése miatt nem vállalkozhatott, de meggyőződése szerint is a politikai sikerek előfeltétele akkor az volt, hogy az erősen széttagolt magyarságot a jó hagyományaiban megújult, felvilágosult nemzeti műveltséggel egyesítsék. A nemzeti műveltség modernizálásának és egységesítésének előfeltétele pedig szerinte is a magyar nyelv kiművelése volt.

A nyelvápolást sohasem tartotta tehát az általános reformtól elszigetelhetőnek; ezért is fordult oly heves indulattal a nyelvet öncélián, főként stilisztikai, formális igények jegyében fúró-faragó nyelvújítók ellen. Amit Felsőbüki Nagy Pál fogalmazott meg legnagyobb hatással magyarul, azt ti. hogy „nyelvében él a nemzet”, ő jóval korábban s a valóságnak jobban megfelelően, valahogy így fogalmazhatta volna meg: „a nemzet él nyelvében”. Ilyen értelemben igyekezett megújítani azt a latinon nevelődött magyar prózát, amelyet alapos jogász, történelmi és klasszikus irodalmi műveltségének hordozójaként soha nem volt hajlandó egészen elejteni; ily módon kívánta a magyar nyelv géniuszához alkalmazni azt a modern stílust, amelyet a felvilágosodás és az új humanizmus egykorú nagy európai íróinak három-négy nyelven is eredetiben olvasott műveiben megismert.

Korának legműveltebb literátorai közé tartozott; ezt tudta is. Ezért követelt magának tiszteletet, megbecsülést és igazságot. A maga alapos felkészüléssel kivívott eredményeit helyesnek tudta, s érvényesíteni is kívánta; a vitás kérdésekben azonban nem döntött önkényesen; szerkesztői erélyében csak a sértett túlérzékenység láthatott „férhetetlenséget”. Mindvégig azt szerette volna, hogy ítéletei megállhassanak egy országos tekintélyű tudós-kör vitáinak próbáján: a magyar tudóstársaság létrehozásának legerőteljesebb szorgalmazói közé tartozott; s a maga eszközeivel a MM. körül első ízben egyesítette is egy ilyen társaság legfontosabb tagjait. A tudományt az élet szolgálójaként, az ember erejét növelő fegyverként értékelte; ezért is tudott eljutni a természet-tudományos gondolkodás nagyrabecsüléséig.

A valóság volt életeleme, s ezért oly tragikus, hogy az lett végzete, ami ellen minden porcikájával tiltakozott: az elszigetelődés. Már kassai éve idején egyre fokozódó társadalmi és politikai közegellenállással kellett küzdenie. A Martinovics-pör nem törte meg, de következményei kiforgatták sarkaiból életét, s végzetes irányba terelték pályáját. Elzárva a hazai fejlődéstől, egyre légüresebb térben élte át Ferenc abszolútizmusának nehéz éveit. Párizsban csak fokozódott süket magánya. Elszigeteltsége Linzben lett teljessé. Nem a rendőri felügyelet miatt; hiszen, levélben legalább, újra felvehette a kapcsolatot a hazaiakkal. Sorsának paradoxiaiához tartozik, hogy éppen azáltal szorult ki végleg a magyar fejlődésből, ami lehetőséget adott neki a visszakapcsolódásra. Mibe szólhatott bele és miképpen? Az egykori forradalmár a konzervatívok oldalán, egy — sokszor túlzó és ferde, lényegében azonban mégis a polgári fejlődést szolgáló — haladószellemű mozgalommal szembenállva tűnik fel újra a magyar irodalomban. A viták és főként a sebek, amelyeket ezek közben adott és kapott, végleg elszakították a valóságtól: páratlan erejű aktivitása befelé fordult; aprólékos gondnal, megrendítő erőfeszítéssel akarta, régi munkáit újra meg újra átfogalmazva, kifejezni azt, amit örökérvényű igazságnak tartott. Amit azután prózai munkáiban elért, azt már — *Poétai munkáinak* kedvezőtlen fogadtatása miatt — közre sem bocsátotta.

Hagyatékából ennek következtében igen terjedelmes prózai kéziratok kerültek elő. Olyan szövegek, amelyek szorosan kapcsolódnak a linzi évek között tett prózai dolgozatokhoz. Az egész prózai életmű áttekintése közben tehát természetesen vált két főrészre az anyag: ehhez képest rendeztük is el két kötetben.

A prózai munkák első kötetében találtak helyet azok a munkák, amelyeket B. linzi számvetése előtt írt.

A főhelyet ezek közt a MM.-ban közreadott szövegek foglalják el. Az ezekben részletesen kifejtett gondolatvilág és érzület nyilatkozik meg, bár még kialakulatlanul, első művében, *A' magyaroknak vitéségében*. Első, folyóiratban (*Magyar Músa*) közreadott tanulmányának, a fordításról szóló értekezésnek érettebb, továbbfejlesztett változata az, amely a MM.-ban jelent meg. Ez utóbbi folyóirat nemcsak B. életének egyik főműve, hanem az új magyar irodalom első, széles látókörrrel és nagy valóságérzékkel, helyes ítélettel és vasszorgalommal szervezett orgánuma is. Helyesnek láttuk tehát, ha B.-nak minden, a folyóiratban — bárha csak kiadói jegyzetként is — közreadott írását kiadásunk főszövegében közöljük. Minthogy szervesen a folyóirat életéhez tartozik, s minthogy sem B., sem, a kor nem tett a maihoz hasonlóan éles különbséget eredeti mű és fordítás között, idesoroltuk a szerkesztő egyetlen jelentős prózai fordítását is; s mivel tárgyilag ide kapcsolódna és lényegében egy, a MM.-ban kezdődött vállalkozás folytatásának és befejezésének dokumentumai, ebben a részben egyesítettük B.-nak minden Ányosra vonatkozó munkáját. Ilymódon a prózai munkák első kötetébe kerül mindaz, amit a maga igazi elemében levő, az irodalmi élettel közvetlen kapcsolatban álló író hozott létre. Keletkezésük ideje, de jellegük szerint is ídetartoznak azután azoknak a nagyrészt nem magyar nyelvű iratoknak fő darabjai is, amelyek B. közéleti tevékenységének anonim emlékei. Periratainak teljes anyagából két olyan munkáját emeltük ki, amelyeket

nagy írói gonddal készített el (s keletkezésük idején feltehetően közrebocsátásukra is gondolt): első fegyelmije alkalmával írt német nyelvű folyamodványát a nádorhoz, és latin védelmező írását a Martinovicserben. Ebben a csoportban találnak helyet felesége verseinek kiadásához Bécsben fűzött német nyelvű jegyzetei, s azok a magyar nyelvet és irodalmat ismertető francia cikkei, amelyeket Párizsban a *Mercurie Etranger*-be írt. Hogy ezek az ő munkái, egyértelműen bizonyítható. Vannak azonban olyan iratok is, amelyekről csak annyit tudunk, hogy kezdeményezőjük, talán megfogalmazójuk, esetleg csak átjavítójuk volt, életében azonban fontos szerepet kaptak. Ilyenek: Abaúj vármegye egy magyar nyelvű átírata és két latin felterjesztése, meg Napóleon Proklamációjának fordítása. Ezeket függelékként csatoltuk a szövegekhez.

A *kéziratok* kérdésében a BJÖM. I. kötetének jegyzetei élén elmondottakhoz nincs lényeges hozzáfűznivalónk. A jelen kötetben összefoglalt darabok kéziratai csaknem kivétel nélkül elkallódtak; előkerült azonban a MM.-nak B. birtokában volt, s azután kalandos utakat megtett példánya, amelyben a szerkesztő minden saját szövegét gondosan átjavította. Ezeket mindenütt tekintetbe vettük.

B. *helyesírása* tekintetében sem kell lényegbevágó módon kiegészítenünk a BJÖM. jegyzetében mondottakat. A verseket tartalmazó első kötet megjelenése óta lehetségessé vált, hogy a szövegeket betűhíven közöljük; csupán a hosszú *l* jelet helyettesítjük *s*-sel és a hosszú kettőskeresztet jelöljük a mai típussal; B. a két pont közé helyezett vesszőt (*ö, ű*) használta. Magyar nyelvének hangállapotával kapcsolatban véglegesen bizonyítást nyert az a feltevésünk, hogy igen határozott különbséget tett a nyílt és zárt *e* között; olyannyira, hogy összerímeltetésüket igen megróttá; a kérdéssel több ízben részletesen is foglalkozott.

A *jegyzetekben* igyekszünk minden, az egyes darabok keletkezésével, sorsával, értelmezésével, szövegváltozataival kapcsolatos kérdésre feleletet adni. Jegyzeteink mégsem olyan terjedelmesek, mint az első kötetéi. Egyrészt: utalhatunk az ott előadottakra. Másrészt: az elmúlt években örömdetesen fellendült irodalomtörténeti kutatásunk megteremtette azokat az orgánumokat, amelyekben távolabbi vizsgálódásaink eredményeit önállóan is közzétehetjük. (Vö. Tarnai Andor: *A dedákos klasszizmus és a Milton-vita*. ItK. 1959.)

A linzi száműzetés előtti évtizedekből B.-nak kéziratai is alig maradtak ránk, egyéb emléke jóformán semmi. Abban az időben készültek azonban *archépei*. Ezeket egybegyűjtötte, megvizsgálta, s a velük kapcsolatos kérdéseket tisztázta Rózsa György. Tanulmányát, amelynek anyaga szorosan kötetünkhöz kapcsolódik, itt tartottuk helyesnek elhelyezni.

A szövegváltozatok közlésének tipográfiájában eltértünk az első kötettől. Helyesebbnek látszik tudniillik a szerző szövegrészleteit a főszöveggel azonos betűtípussal, tehát antikvával nyomtatni, a mi szövegeinket pedig, a megkülönböztetés hangsúlyosabbá tétele végett kurzívvá.

A MAGYAR NYELVŰ IRATOK JEGYZETEI

1. A' MAGYAROKNAK VITÉZSÉGE.

B. pályakezdő munkáját általában csak futólag szokták érinteni irodalomtörténészeink. E mostoha elbánás érthető is. A kis kötet már megjelenése korában, néhány év alatt feledésbe merült; B. is — tudomásunk szerint — mindössze egyszer említi későbbi éveiben (MM. I. köt. 307. l.). A MV. érdekessége valóban csak fejlődéstörténeti. Létrejöttének körülményei, tárgyválasztása, tartalmi és formai elemzése azonban értékes adalékokat szolgáltat nemcsak B. indulására, hanem általában az 1780-as évek magyar irodalmára nézve is.

1. Közismert és általánosan elfogadott tény, hogy a MV. fordítás; annál nagyobb bizonytalanság uralkodik abban a tekintetben, hogy mi a munka eredetije. Az irodalom két kiadványt tart nyilván ebben a minőségben: az egyik Akai János *Epistolae heroum*-a, a másik egy *Bellica Hungarorum fortitudo* című; mindkettő jezsuita promóciós nyomtatvány. Az elsőt nagyszombati poéták adták ki 1732-ben az új baccalaureusok, a másodikat az ottani rhetorok a neo-doctorok tiszteletére 1745-ben. Az idevágó kutatások bizonytalanságára jellemző, hogy Szinnyei József írói lexikona mindkét munkát említi a MV. eredetijeként. Akai János életét és műveit tárgyaló cikkében (I. köt. 96. h.) az *Epistolae heroum*-ot, B.-ről szólva pedig a *Bellica Hungarorum fortitudo*-t mondja a fordítás eredetijének. (I. köt. 322. h.) A Szinnyeit folytató Gulyás Pál — valószínűleg a Szinnyei Akai-cikke láttán — az *Epistolae heroum* mellett szavaz. (I. köt. 999. h.) Szinnyei Ferenc Petrikre hivatkozva, tehát a szóbanforgó művel való összehasonlítás nélkül, az *Epistolae heroum*-ot tartja az eredetinek (ItK. 1898. 31. l.), s B.-monográfiájában megismétli állítását (10. l.). Az eltérő vélemények között csak a szövegösszehasonlítás tehet igazságot. Ennek alapján azt kell mondanunk, hogy B. a MV.-t az 1745-ben megjelent kiadványból fordította. Ennek teljes címe: *Bellica Hungarorum fortitudo, aliquot veterum exemplis adumbrata, et honoribus Illustrissimorum, Reverendorum, Perillustrium, Nobilium, ac Eruditorum Dominorum, Dominorum Neo-Doctorum oblata ab Illustrissima Rhetorica Tyrnaviensi, cum in alma, ac celeberrima archi-episcopali Societatis Jesu Universitate Tyrnaviensi suprema doctoratus philosophici laurea donarentur per R. P. Michaellem Fodor e Soc. Jesu, A.A. LL. et philosophiae doctorem, ejusdem professorem emeritum, ac p. t. seniozem. Anno 1745. mense Julio, die XIII.* Ezt a kiadványt követi B. fejezetről fejezetre, sőt — bizonyos alább tárgyalandó átalakításoktól és bővítésektől eltekintve — sorról sorra. Az *Epistolae heroum*

már csak azért sem jöhet szóba mint a MV. eredetije, mert verses: disztichonokban írott munka, amely, címe szerint is, heroidákból áll. (Vö. OSzK. kéziratár, Quart. Lat. 62. XVI. köt. 55. f.)

2. Az eltérő vélemények összeviasszaságát tapasztaljuk a *Bellica Hungarorum fortitudo* szerzőjének kérdésében is. Szinnyei József egyformán felveszi a promotor Fodor Mihály és a címlapon nem szereplő Gasó István művei közé; Fejér csak Gasónál említi (*Historia Academiae Scientiarum*... Budae, 1835. 67. l.); Sommervogel felsorolja Fodor művei között is, azzal a megjegyzéssel, hogy a tulajdonképpeni szerző Gasó István. (*Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Bruxelles-Paris, 1890–1909. III. köt. 822. h.) Az igazságot akkor tudjuk meg, ha a kiadvány létrejöttének körülményeit vizsgáljuk.

A jezsuita egyetemeken a hároméves bölcsészeti kar a teológiai tanulmányok előkészítésére szolgált. Tárgyai a logika, fizika és metafizika voltak. A fizika hallgatóiból kerültek ki a második év végén a baccalaureusok, a metafizikusok kapták meg a magisteri (doktori) fokozatot. A baccalaureus- és doktorrá avatások (promotiók) pontosan előírt módon, nagy ünnepélyességgel mentek végbe. Az aktust általában a baccalaureusoknál a második év tanára (professor physices) végezte mint promotor, a doktoroknál a harmadik évé, a professor metaphysices. Az avatási ünnepély utolsó előtti pontja volt a promóciókra készített nyomtatványok kiosztása. Az 1658-ból való *Forma et ratio gubernandi academias et studia generalia in provincia Austriae* ezekről úgy intézkedik, hogy az új baccalaureusok tiszteletére a jezsuita középiskola utolsó előtti osztálya, a poéták, a felavatandó doktoroknak a legfelső osztály, a rhetorok adjanak ki valamilyen munkát. A rendelkezés azt is megállapítja, hogy a kiosztandó nyomtatványok *lehetőleg* egyes lapok legyenek, ne könyvecskék. Nagyszombatban azonban kihasználták a szabályzat nyújtotta szabadságot, s a XVIII. században (1753-ig) mindig kis formátumú, legfeljebb 100 körüli lapszámú könyveket adtak ki. A kiadvány nyomtatásának költségeit azok a gazdagabb diákok viselték, akiket névszerint a felajánlók (offerentes) sorából ismerünk. A szerzőt természetesen nem igen kereshetjük a középiskolás tanulók között. Gyakran előfordul, hogy még a promóciós mű témája sem szerepel tantervükben, vagy legalábbis nem olyan részletesen, mint ahogyan a nyomtatványokból következtethetnők. Előfordul (pl. az 1741-i nagyszombati *Spectacula heroicae in Oriente juvenutis* c. kiadványban), hogy az egyes darabok az offerensek nevét viselik; bizvást feltehetjük azonban, hogy a diákok dolgozatát a tanár (a példában Sajgó István) alaposan átjavította. A promóciós kiadványok íróit — nevük nem lévén a címlapon — maguk a kortársak sem nagyon ismerték. Mikor Kaprinai 1764. ápr. 18-án dobai OSzK-ban, jelzete: 201. 354. A promóciós kiadványok szerzőit később Paintner Mihály állította össze. A jegyzéket Miller Jakab Ferdinánd másolatában használtuk, *Elenchus libellorum gradualium*... Quart. Lat. 62. XVI. köt. 41–70. f. — A fentiekre vonatkozólag l.: Fináczy Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária*

Terézia korában. Bp. 1899–1902. I. köt.; Szentpétery Imre: *A bölcsészettudományi kar története*. Bp. 1935., főként 51–58. l.; *Monumenta Germaniae Paedagogica*, IX. köt. 367. l.)

Hogy tehát a *Bellica Hungarorum fortitudo* szerzőjére következtethessünk, azt kell megállapítanunk, ki tanította 1745-ben a nagyszombati rhetorikai osztályt, amelynek az új filozófiai doktorokat promóciójuk alkalmával kiadvánnyal kellett megtisztelnie. A jezsuita rend sematizmusa szerint, Paintner Mihály adatával megegyezően, ebben az évben Gasó István töltötte be ezt a posztot. (*Catalogus personarum, et officiorum provinciae Austriae Societatis Jesu*. 1745. 25. h.; legfontosabb életrajzi adatait l. Szinnyei Józsefnél, VIII. köt. 1025. h. és Sommervogel, III. köt. 1050–1052. h. — Gasó kétszer töltött Nagyszombatban hosszabb időt, 1737–39-ben és 1752–55-ben. 1745-ben éppen csak egy évet időzött itt; 1744-ben még Besztercebányán volt, 1746-ban már Szakolcán kapott új állomáshelyet.)

Gasó szerzőségét más érvekkel is tudjuk bizonyítani. 1738-ban a nagyszombati poéták tanára volt, s ekkor jelent meg az új baccalaureusok tiszteletére *Omnis felicitas Hungariae e singulari favore Mariae extemporalibus epistolis proposita* c. munkája, egy disztichonokban írott heroida-gyűjtemény. A harmadik rész (41–52. l.) — címe szerint *Bellica Hungarorum fortitudo* — két költői levelet tartalmaz: az egyiket László király írja a nagyváradi Szűznek, a másikat Báthory István a lorettóinak. Ez utóbbi a kenyérmezei csata után, a MV.-ből ismert történeti helyzetben kelt (*Omnis felicitas*, 47–48. l.); a László király levelének prózai bevezetése pedig (41. l.) a MV.-ben tárgyalt hősokeket sorolja fel (I. István, I. Géza, I. Lajos, Ulászló, Hunyadi János, Báthory István, Kinizsi Pál). Az egész *Omnis felicitas* különben a *Bellica Hungarorum fortitudo* második fejezetével rokon. (*Castrensis in Magnam Dominam pietas.*)

3. A latin eredeti megjelenése az osztrák örökösödési háború idejére esik. A jezsuiták, az osztrák kormány politikájának hűséges szolgálói, nem mulasztották el, hogy promóciós kiadványaikkal is hangulatot ne keltsenek Magyarországon a háború mellett. Iskoláikban, főleg Nagyszombatban harcra lelkesítő munkák jelentek meg. A poéták pl. 1743-ban Fonovics János *Hungaria fida Austriae* c. könyvét adták ki, eposzt a háborúban elesett Cziráky Józsefről, akit különben Tóth István magyar nyelven énekel meg és művét az irodalomtörténet „Cziráky-eposz” néven tartja nyilván. Az ausztriai származású Maister József ugyancsak Nagyszombatban *Heroes Hungariae* címen jelentetett meg 1743-ban a rhetorok költségén egy prózai művet; ez csupa „nemzeti hős”: I. István, Hunyadi János, Battyhány Ferenc, Nádasdy Tamás, Forgách Simon, Pálffy Miklós, Erdődy Tamás és Esterházy Miklós érdemeit hirdeti, és buzdítja a felsoroltak utódait, általában a magyar ifjúságot az ősök harci erényeinek követésére. Szolterer József 1747-ben heroida-gyűjteményt adatott ki a nagyszombati poétákkal *Epistolae heroum sub augustis M. Theresiae auspiciis, anno superiore in Italia militantium* címmel.

A jezsuiták jól tudták, hogy a magyarokra főként a híres nemzeti hősök tetteinek felsorakoztatásával hathatnak. Szinte tételszerűen fejezi ki gondolatukat Mátyusovszky Ignác a nagyszombati poéták *Illustrium Hungariae virorum ethopoeiae* című, 1744-ben megjelent

kiadványának ajánlásában: „Excitat animos, non nescimus, peregrinitas, in admirationem saepenumero: res contra domesticae, ni Patriam, quod nefas est, odimus, cum lenius afficiunt sensus, tum vehementius sive in odium sui, sive ad imitandum incendunt.” E felismerés ráirányította ugyan figyelmüket a múlt dicső tetteire, érdeklődésükből azonban magyar nemzeti műltszemlélet csak közvetve, mondhatnók: szándékuk ellenére fejlődött. A jezsuiták kezdetben, rendjük eredeti tantervének megfelelően, mereven elzárkóztak a történelem tanítása elől; a múltat kizárólag példatárként használták fel erkölcsi nevelésük szolgálatában, mélyebb históriai érdeklődés nem vezette őket. Csak a XVIII. század elején, az oktatásukat egyre gyakrabban érő támadások hatására, kénytelen-kelletlen tettek engedményeket a közvélemény és az uralkodó hatalom kényszerének, s vezették be iskoláikba az anyanyelv bizonyos érvényesítésével együtt a történelemtanítást; Németországban 1727-ben, az osztrák rendtartományban (ebbe Magyarország is beletartozott) 1729-ben jelent meg az első, már megjelenésekor elavultnak számító tankönyvük: *Rudimenta historica*. Tyrnaviae, 1735—37. (Szerzője: Wagner Ferenc.) A hatosztályos jezsuita középiskolának megfelelően hat füzetből álló munkában Magyarország története a IV. opusculum-ban kap némi helyet (77—99. l.), de az erre szánt nem egészen 22 lapba zsúfolódik bele az ország földrajzának és alkotmányának ismertetése is. (Balassa Brunó: *A történettanítás múltja hazánkban*. Pécs, 1929. 69—97. l. és *Monumenta Germaniae Paedagogica*, XVI. köt. 105—121. l.)

Jeszuita iskolát végzettek nem is a vérszegény tankönyvből tanulták meg történelmünknek legalább legfontosabb eseményeit, hanem a vallási vagy politikai nevelés céljából magyar eseményeket előadó kiadványokból, az olyanokból, mint a *Bellica Hungarorum fortitudo*. A nemesség, leginkább a köznemesség figyelmét azonban a „kegyesen heroikus” módon ábrázolt hősökben nem a jámborság és vallássság vonásai ragadták meg, hanem a haza, a szabadság védelmének hősi tettei, a nemesi-nemzeti múlt dicső alakjai. Így tehát bizonyos fokig segítették a nemesség nemzeti műltszemléletének megerősödését a magyar jezsuiták is, akik közül többen annak soraiból kerültek ki. Főleg a magyar kultúra és nyelv fejlesztésére irányuló, a rend eredeti szándékaitól idegen törekvések kaphattak hangot a kiadványokban. Gasó István munkájának előszavába belekerült az az akkoriiban már közhelyszámba menő, de a modern nemzeti érzés korai szakaszára jellemző tétel, hogy a magyarok történelmük során megszámlálhatatlan hősi tettet vittek ugyan végbe, de arra nem fordítottak gondot, hogy ezeket írásba rögzítsék, és így örökítsék át emléküket utódaikra; az a feladat tehát, hogy ami ismeretes közülük, népszerűsítsük.

A jezsuiták szándéka és módszere szerint készült munkák magyar nemesi értelmezésének ténye a *Bellica Hungarorum fortitudo* megjelenésekor még éppen csak kitapintható a későbbi fejlemények ismeretében, éppen csak sejthető az olyan panaszok világánál mint Kazinczyé, aki 1790-ben az új igényeknek megfelelő magyar történelem megírását sürgette az *Orpheus*-ban (I. köt. 441—442. l.) A század közepének promóciós kiadványai ugyanis történeti szempontból éppen nem kielégítőek. Forrásanyaguk egyoldalú és szegényes. Bár íróik ritkán említik, honnan merl-

tenek, annyi mégis megállapítható, hogy Thuróczin, Bonfinin, Istvánffy és Révay Péteren kívül csak rendtársaik munkáit ismerik. (L. Mátya-sovcszky id. kiadványát.) Előadásukon rajta van az „iskola pora”: a választékos latinsághoz illő irodalmias forma keresése miatt kedves nekik pl. a dialógus. A *Bellica Hungarorum fortitudo* megjelenése körüli években ilyen az 1735-ös nagyszombati *De institutione juventutis Hungaricae*, amely az azévi tanügyi reform népszerűsítését szolgálja, ilyen az 1746-ban, ugyancsak Nagyszombatban megjelent *Bellicarum in Hungaria calamitatum causae tres*, s ilyen a MV. eredetije is, ahol az előszó végén Gasó külön felhívja a figyelmet: „... veniat in mentem, dialogum nos, non Historiam scripsisse.”

4. A nemzeti hőskultusz a MV.-nek megjelenése idején még korántsem termelte ki azokat az irodalmi műveket, amelyek tartalmi és formai szempontból egyaránt híven kifejezték volna lényegét. Majd csak a II. József kormányzatának második felében szerzett politikai tapasztalatoknak, a korai felvilágosult gondolkodásnak és a szabadságharcos hagyományok felelevenedésének együttes hatására kap hangot a költészetben egyértelműen az évtizedeken át lassan kifejlődő érzésvilág; leghatározottabban magának B.-nak 1790 körül írott verseiben. (*Serkentő válasz; Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz.*) Igaz, hogy ezekben már olyan motívumok is felbukkannak, amelyek túlvezetnek az ihletkór nemesi forrásvidékén.

B. a nemesi-nemzeti érzésvilág történelemszemléletének keresett kifejezést, mikor hozzáfogott a *Bellica Hungarorum fortitudo* lefordításához. A könyv — hősi tettek példatára — megfelelt a nemesi közönség hézagos, epizódok ismeretéből álló történelmi műveltségének. Az a körülmény, hogy a kis kötetet jezsuita írta, aligha játszhatott szerepet a választásban. B. maga a piaristák neveltje volt; az Orczy-család feje, Lőrinc pedig egyáltalán nem volt barátja a rendnek: *Álom* c. versében a leghatározottabb hangon ítélte el tanulmányi rendszerüket; nem szívelte őket Barkóczy Ferenc egri püspök, később esztergomi érsek, az Orczy-versekben magasztalt főpap sem. (Fináczy, *i. m.* I. köt. 285. l.) Az Orczy ház tagjai: Lőrinc, meg felnőtt fiai: László és József sugalmazták a pályakezdő költőnek az új szemléletet, a család adta ki a legfiatalabb férfitagjának ajánlott könyvet: ez a környezet volt az, amely B. költői és politikai fejlődését elindította.

B. fordítói szándékát saját szavai árulják el a legvilágosabban: „E’ jelenvaló könyvetske . . . a’ hajdani százakban éltt Hazánk nevezetesb Bajnokinak jeles tselekedeteit foglallya magában, és . . . kétség kívül minden érzékeny magyar szívnek kedves fog lenni . . .” — írja az ajánlásban. Teljesen feleslegesek tehát számára azok a Mária-tiszteletet hirdető, kegyességet bemutató vonások, amelyekkel Gasó díszítette fel a hazai történet hőseit. B.-nak nincsen semmi köze ezekhez a kellékekhez, de még nem tudja lesöpörni alakjairól a rájuk aggatott díszeket. Tanulmányos, hogy művének méltatóiban is kimutatható az írott szó és értelmezésének kettősége. Horányi Elek, aki az 1790-es nemesség egyik szószólója volt, és *De sacra corona Hungariae* című munkájában II. Józsefet trónbitorlóának („non coronatus inter reges Hungariae locum non habet”, 353. l.), a nemesi szabadság eltiprójának bélyegezte, a *Nova memoria*-ban (Pest, 1792.) így beszélt a MV.-ről: „Optandum

eset, vt Iuvenes praesertim nobiles praeclaro hoc conatu excitati omnem eloquentiae patriae vim, et poeticam facultatem ad illustria facta, ad pietatem commendandam, ad immortalia molimina celebranda, non vero ad decantandas malesanae Cypridis faces referrent!" A pietás és a nemzeti hősiesség tehát akkor még együtt teszik a mű értékét. Berzeviczy Sándornak a MV.-t dicsőítő latin disztichonjai viszont, amelyeket Horányi a fenti nyilatkozat után idéz, már semmit nem tudnak a vallássosságról; a hősök érdeme kizárólag a nemzeti nála: „Hi vita patriam peperere, et sanguine nobis.” (320–322. l.)

5. B. 1784-ben került az Orczy-házzal kapcsolatba, ekkor kezdhett hozzá a *Bellica Hungarorum fortitudo* átültetéséhez is. Az író, aki keszthelyi diákoskodása idején Juranits László szerint még semmit sem tudott a magyar irodalomról (BJÖM. I. köt. 418. l.), leplezetlen ambícióval vallja fordítását írói pályája „első gyümölcsté”-nek és beszél az irodalmi nyelvről, a XVIII. század végének egyik legfontosabb irodalmi problémájáról. A kész munka valószínűleg az Orczy-család költségén, alacsony példányszámban jelent meg. (Terjedelme 183. l.) Csinos nyomása, az egészet bevezető tetszetős metszet a pártfogók ízlését dicséri. Az eredetire az Orczyaknál akadhatott a költő; meg volt halálakor könyvtárában is, ma azonban ez a példány már nem található az OSzK-ban. (Fol. Germ. 1318., 31. f.; a metszetről: Pataky Dénes: *A magyar rézmetszés története*. Bp. 1951.) A magyar fordítás kiadásának külső alakja nem az eredetit utánozza, hanem Horányi Eleknek egy neve nélkül megjelent munkáját, *A' bölcsességnek és jó erköltsnek könyvét*. (Pozsony, 1774; róla: ItK. 1958. 2–3. sz.)

Az író — mint említettük — egyetlen alkalommal beszél a MV.-ről; a Rájnis elleni vitáiratban mondja kis munkájában követett fordító eljárásáról a következőket: „Illyen [nem „igaz” fordítás] az az én kis Könyvetském-is, mellyet ezelőtt egy-néhány esztendőkkel a' *Magyaroknak Vitészégéről* iffíui ész' 's tehetséggel írtam, és közre botsátottam. Többnyire Deákból fordítottam ugyan, mind-azon-által azt igaz fordításnak nevezni nem merném. Sem nem egészen eredeti munka, sem nem egészen fordítás.” (MM. I. köt. 307–308. l., kiadásunkban: 184–185 l.)

A könyvet valóban nem lehet „igaz fordítás”-nak nevezni. — A változtatások sorozata azzal kezdődik, hogy a költő a két barát találkozását, amely az eredeti szerint 1745 nyarán történik, 1784 tavaszára teszi át. Az áthelyezésnek az egyszerű aktualizáláson kívül fontos időszzerű politikai jelentése is van. 1783-ban közelinek tartottak egy orosz-török háborút; ha kitör, II. Józsefnek Katalin orosz cárnő szövetségeseként kellett volna részt vennie benne. Ennek a háborúnak igyekszik a MV. hangulatot kelteni. (Marczali Henrik: *Magyarország története II. József korában*. Bp. 1881–1888. II. köt. 350–356. l.; Kaz. Lev. I. köt. 48. l.) A hadikészületek folytak, s a MHírm. is egyre-másra hozta a katonai szállítások, a csapatmozdulatok, a délvidéki várak megerősítésének híreit, s gyakran felvetette a nagy kérdést, hogy lesz-e háború. Ebből az újságból való B. átdolgozásának első betoldása, a végvidéki katona hőstette. (MV. 5. l. 9–.6. l. 6-ig; MHírm. 1783. dec. 24. 101. sz. 806. l.) A bevezető részt egyébként úgy átalakította, hogy

jóformán csak a két barát találkozása mint keret maradt meg; a fordítás és az eredeti szövegszerű egyezéséről alig beszélhetünk.

B. a MHirm. cikkén kívül két munkát használt fel a negyvenesztendős jezsuita kiadvány felrészítésére. Az egyik Horányi Elek műve: *Magyar Országnak hatalmas és ditsőséges királyainak és első vitézkedő kapitányainak emlékeztető koporsó épülete*, amely Budán jelent meg, évszám nélkül, 1779-ben. A díszes kiállítású könyv a Nádasdy Ferenc-féle *Mausoleum* fordítása. E régi kiadvány XVIII. századi népszerűsödését ugyanaz az ok magyarázza, mint a MV. létrejöttét. A nemesi műltszemlélet egyik eleme jelenik meg benne eleven erővel, az ősi dicsőség magasztalása: „Iszonyúság vala kegyesnek nem lenni az Hazai Nemzetnek olly sok szerelmes *Ankiseseihez*, a' kik vagy a' sok visszszontagságok között kezdődő, vagy a' szörnyű veszedelmek között nevelkedő, vagy a' számtalan nagy háborúk között meg-tartatott *Hazának Atyai*[1] voltak. Méltatlanság vala tisztelet nélküli hagyni azokat, a' kik az ő Nemzetségeknak örök ditsősséget hagytak. Háládatlanság, azoknak hamvaitól a' tiszteletet meg-tagadni, a' kik az ő Hazájoknak épségéért magokat hamuvá-lettekig feláldozták... És ugyan szégyen volna az oly nagy ékességeket a közönséges homály-helyekre tenni, a' kikben Hazánk a' világ írgyiléseig való ragyogó világossággal tündöklött.” (Ajánlás.) A *Mausoleum* elterjedésére jellemző, hogy már Felvinczi György lefordította (ItK. 1954. 337. l.), a XVIII. század közepén pedig kétszer is újra nyomtatták. Előbb 1752-ben Budán jelent meg; ez a kiadás kapott helyet egy piarista publikációban (*Positiones ex universa theologia... quas sub... auspiciis... Ignatii Josephi Hoslpek... Nitriensis Canonici... propugnandas suscepit in... Scholarum Piarum. Collegio Nitriensi anno 1753... Paulinus a Nativitate B. V. ordinis ejusdem presbyter. Praeside P. Chrysostomo a Sancto Disma...*). Egerben Ambrosovsky Mihály kanonok rendezte sajtó alá 1758-ban. A *Mausoleum* előtt itt terjedelmes (9–39. l.) őstörténeti bevezetés olvasható, utána a magyar királyok kronológikus sora és egy archontológia következik. Ambrosovsky — előszava szerint — az utóbbi időben (az 1753-i tanügyi reform után) egyre hatalmasabb léptekkel előrehaladó magyar ifjúságnak szánta könyvét; nagyon valószínű, hogy legalább egyes iskolákban tankönyvül használták. A *Mausoleum* azonban már nem minden tekintetben volt megfelelő a XVIII. század végének magyarjai számára. Igaz ugyan, hogy a régi dicsőséget hirdette, de hiányzott belőle két fontos tényező, amelyet a nemesség nemzeti érzése a XVIII. század folyamán fogadott magába, s amelynek B. a MV-ben — legalábbis az előszóban — határozottan hangot adott. Az egyik, Mars mellett Minerva kultusza, vagyis a tudományos, litteráris haladás szükségességének hangoztatása, a másik a magyarnyelvűség programja.

B. Horányi *Koporsó-épületét* csak a jegyzetekben használta fel. Innen való a 3. (*Koporsó-épület* 60–61. l.), a 4. (63–64. l.), az 5. (56. l.), 6. (193–195. l.) és 7. (92–93. l.) jegyzet.

Már a főszövegbe kerültek részletek Bessenyei György *Hunyadi János élete és viselt dolgai* című művéből. (Bécs, 1778.) Bessenyei munkásságát B. valószínűleg Orczy Lőrinc oldalán ismerte meg. A fiatal író teljes érzéketlenséget tanúsított Bessenyei filozófiai töprengései, reflexiói iránt, melyekkel az végig kíséri Hunyadiját egész pályáján. Az

ilyenféle mondatokat, bekezdéseket egyszerűen kihagyta a MV.-be átvett részekből: kizárólag az események előadására ügyelt. Az elmélkedő részeket valóban nem illettek volna a jezsuita eredeti gondolatvilágába, de megzavarták volna az egész munka propagatív erejét is. B. a következő részekkel bővítette Bessenyei Hunyadijából a MV. főrészét:

35. l. 29–37. — Bessenyeinél: 30–31. l.
50. l. 23–51. l. 39. — Bessenyeinél 43–50. l.
61. l. 16–62. l. 27. — Bessenyeinél 9–13. l.
63. l. 20–31. — Bessenyeinél 13–14. l.

Meg kell említenünk, hogy a Bessenyei munkájából átvett haditettek kivétel nélkül mind megvannak rövidebb előadásban a latin eredetiben is. Az idegen szövegrész beiktatása tehát főként ezek jobb, kimerítőbb ismertetését szolgálja. Az átvett passzusokat, akárcsak a MHírm.-ből kivett epizódot, B. nyugodtan javítja, ahol szükségesnek látja, máskor meg egy-egy Bessenyein alapuló mondat marad idézőjel nélkül. (61. l. 14–15., Bessenyeinél: 8–9. l.) Van úgy, hogy Bessenyei munkájából vett részlet után a latin eredeti fordítása következik. (61. l. 20–26., 62. l. 11–17.) Megtörténik, hogy valamely főrészbe iktatott szöveg folytatása már a jegyzetbe szorul (8. jegyzet, Bessenyeinél 31. l.). Került Bessenyei munkájából jegyzetbe is. (11. Bessenyeinél 39. l.) A 12. jegyzet B. önálló fogalmazványa Bessenyei (39–40. l.) alapján.

Előkerülnek persze a MV.-ben olyan terjedelmesebb részek is, amelyeket maga B. írt. A szinte eredetinek tekinthető bevezetésén kívül ilyenek: 57. l. 23–59. l. 4., 82. l. 3–83. l. 26., meg a hosszabb jegyzetek közül a 13., 16. és 17. számú. Az első hosszabb kitérőben B. a magyar kultúrtörténet három korszakát vázolja fel, úgy, ahogyan ez az ő korában közönségesen elfogadott volt. Azzal az idővel kezdi, amikor az ősök elmulasztották hősi tetteik emlékezetét írásban hagyni az utókorra; „meg-térvén osztán a közzelebb valo idokban a' vérengző Mársnak veszedelmes piattzáról, Apollo templomai felé is kezdettek Őseink fordulni”, tudós hírt és nevet szereztek maguknak Mátyás uralkodása alatt. Az első virágkort a török háborúk szakasztották félbe; „az Amurátesek, Mahometek menkövei verték-ki kezökbol pennájakat.” Mindaddig tartott ez az állapot, míg Mária Terézia, „amaz édes emlékezetü nagy Királyné” idején nem fordult jobbra a helyzet, s most már „a' Tudományoknak akármely nemében is majd Európának leg-tudosabb Nemzeteivel vetélkedhetnénk”, sőt fejlődik a magyar nyelvű irodalom is. — (Néhány év múlva ez önelégült hangot a magyar viszonyok átalakításának sürgetése váltotta fel B.-nál.)

A második hosszabb, B.-tól származó részlet a kötet befejezése. Az eredetihez annyi a köze, mint a bevezetésnek. A bővítésekkel B. ünnepélyesebbé teszi ezt a részt, s a patetikus mondatok közül leplezetlenül kibukkan a nemesi hazafiság: „Eredgy védelmezni Hazádat ... Tudod, mely ditsösséges dolog légyen annak szolgálni: szabadságáért, törvényeiért — olly szépségekért, tudniillik, mellyek annak gyümöltseivel valo szabad élésedet védelmezik, nemesi jóvaidat oltalmazzák, fenn-tartyák — vért ontani, halált szenvedni.”

6. A felsorolt kitéréseken, betoldásokon kívül a költő általában fejezetről fejezetre halad a latin munkában, és legtöbbször mondatról mondatra fordít. E szorosan vett átültető munkában is lépten-nyomon rajtakaphatjuk azonban B.-t, hogy átalakítja a jezsuita kiadványt az egyre erősödő, a vallásos elképzelésektől egyre jobban elszakadó nemesi-nemzeti hőskultusz hatására. Ugyanakkor a magyar fordításban is meghagyja az eredeti népszerűsítő, szélesebb rétegekhez szóló jellegét; emellett mégis nagy gonddal, tudatossággal, írói becsvágygal dolgozik, s már érvényesíti későbbi stílusának egyik nagy erényét, a világosságot, minden homályosság és képzavar gondos kerülését.

A jezsuita kiadványban a hősiesség legtöbbször a vallásossággal összefonódva jelentkezik. Említettük, hogy a fiatal B. 1784–85-ben még nem tudta e szándékának meg nem felelő pietást alakjairól elhagyni, még kevésbé átalakítani hőseit nemesi-nemzeti elgondolás szerint. Figyelemreméltó azonban, hogy ahol lehetséges (mert az események előadását meg nem zavarja), elhagyja a vallásosságot tételszerűen bizonygató részleteket. Így maradt ki a magyar fordításban a Második szakasz végéről (36. l. 33. után) egy teljes bekezdés: „*Sed ne longior sim, verbo complexar: tenera in Magnam Dominam pietas in Hungaria semper pugnavit, vicit, triumphavit. Non aliunde victoriarum seges uberiori proventus hic effloreat. Illustrium certe Heroum syllabo apud nos accensus est nemo, quem non peculiaris in Virginem amor supra vulgus efferret.*” (38–39. l.)

Ennél sokkal gyakoribb, és a nemesi-nemzeti elképzelések akkori állapotában könnyebben keresztülvihető eljárás az, hogy B. az eredeti vallásos tanulságainak egy-két mondatos megtoldásával, olykor csak jelzők cseréjével vagy beiktatásával, a latin szöveg egy-egy részletének új, szándékának megfelelőbb értelmet ad. Jó példa erre a Kupa kivégzéséről szóló részlet. Az eredeti így szól: „*In cadaver dein perfidi justa victoris animadversio desaeviit. Qui rebellionem regnum sciderat, quadrifarium sectus, in diversis regni partibus terrori fuit, paria ausuris.*” (7. l.) B.-nál: „*A' megöltt Vezérnek teste elnyerte Győzedelmesétől érdemlett jutalmát. Mert, a' ki az Országot egymástól osztani, és a' tagokat a' főtől elszakasztani akarta, ő maga a' fejét elvesztette, és felnegyedeltetett fejetlen teteme a' négy végső Városoknak kapuira függesztetvén rettentette, ha kik ollyast kezdeni méréselnének.*” (18. l. 14–19.) E mondatokban a 90 körüli években oly sokszor hangoztatott nemesi egység körvonalai derengenek fel, csak éppen a fő és a tagok viszonyának a társadalmi szerződés szerinti, de nemesi szemléletű értelmezése hiányzik még.

Az Orczy-család égisze alatt a nemesi ősök dicsőségét zengő plebejus származású B. is megszólal egyszer a fordításban. Kinizsi Pálnak a győzelem utáni híres táncát így méltatja az eredeti: „*Miraris Pyrrhicham istam, Ariste? quid vero, si vas illum, curru vix tolerabile, humo sustulisse, si molam frumentarium unam circum egisse, aliaque id genus audias? At haec illi paterna in domo (nam e Pistrino fuerat ortus) olim quotidiana fuere. Sed haec extra chorum.*” (25. l.) B. fordítása — csak a feltűnő bővítményt idézve itt — így hangzik: „*Ezek az atya házában — mert molnártól származott — mindennapiak voltak. De most ötet nem nézzük mint molnár fiát, hanem mint nagy Vitézt 's*

Hazánknak ditső bajnokát tsudálljuk, 's azért illyetén tselekedeteit el-hallgatván, tekintsük azokat, mellyek a' viadalom után történe- nek." (28. l. 20—25.) A latin mondatok a magyar értelmezésben nemcsak világosabbak, közérthetőbbek lesznek, hanem hangsúlyt kap az is, hogy Kinizsivel egy molnár fia, tehát nem nemesi sarj jutott be érde- meivel a nagy nemzeti hősök sorába. A nemesi rend e szerint nem áttör- hetlen falakkal körülhatárolt kaszt; a nem-nemes is odakerülhet érdemei révén. Az igazi nemesnek az előkelő társadalmi helyzet több lehetőséget ad ugyan, de több kötelezettség vállalására is serkenti, és az egyén pusztá helyzetéből érdemet nem kovácsolhat magának. Orczy István „nemes szive nem fő rendü vérből lett származásával, nem Eleitől költsőnezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulaj- donságokkal kíván ékeskedni, tündökleni", olvassuk B. ajánlásában.

Említettük, hogy a nemzeti nemesi hős ábrázolására a latin történetíráson kívül a magyar nyelvű irodalom sem találta meg még akkor a megfelelő eszközöket. A hősi, ünnepélyes stílus megalkotásában B.-nak tagadhatatlan érdemei vannak (*Levél, Szentjóni Szabó László- hoz; Osszian-fordítások* stb.); már itt a MV.-ben is megfigyelhetünk azonban bizonyos elemeket, melyek a későbbi fejlődés csiráinak tekin- tethők. E „hősi stílus”-ra való törekvés egyik megnyilvánulása a fő- nevek jelzősítése, az állítmányok kettőzése, az alább felsorolt esetekben korántsem a szavak jelentőségének erősítésére, egyes fogalmak pon- tosabb körülírására, hanem ünnepélyes, „hősi” hatás elérésére.

Ludovicus... suos... ad spem
excitat victoriae. (32. l.)

Lajos... reménységet gerjesztett
el-rettent szivekben a' nyerendő
diadalom iránt. (32. l. 30—34.)

... Turcarum agmina... se
invicem proterunt, caeduntque
(36. l.)

a' Török seregek... magokat tip-
rattyák, ölik, vagdallyák. (35. l. 5—6.)

Is cum Taurini equitum praees-
set turmae, et non vulgari forti-
tudinis fama claresceret (54. l.)

Ezt, midőn Nandor-Fejérváratt a
Lovas Seregnek elől-járója lévén,
hatalmas erejével 's szive bátorsá-
gával nevének különös híret botsát-
taná mindenfelé (45. l. 22—24.)

E felsoroló jellegű bővítések néhol lírai betétekké, fordító érzel-
meinek kifejezőivé válnak:

... cum jam otium ageret a bellis
(30. l.)

midőn a' hadakozás után a'
viszsa nyertt tsendes békeségnek
karjai közt nyugodna (31. l.
36—37.)

Illucescebat forte Luna (35. l.)

Kezdette már az éjtzakának
homályosságát a' fényes hold tün-
döklő sugáiraival fel-váltani (34. l.
20—21.)

Joanni Corvino Summi Pontificis
Legatum inter et Despotem medio,
Regemque pone secuto, triumphii
honus etiam habitus est. (37—38. l.)

Hunyadinak is meg-adatott a'
győzelem tisztessége, ki a' Romai
Követ és a' Despot között ditsősé-
gének karjain, 's diadalmának bo-
rostyán koszorúkkal szütt szekere-
ben ülven követte a' Királyt, 's
gyönyörködtette a' Magyar Szive-
ket, kik ötet mint Hazájaknak
Attyát érzékenységeikben, édes
fájdalmaikban el-merülve nézték,
és tsudálták. (36. l. 11—16.)

Megfigyelhető, hogy B. a MV. második felében, a Negyedik szakasztól kezdve bátrabban szakad el az eredetitől. Itt találjuk a Károly Róbert király életét megmentő Déseus történetét, melynek leg-
alább egy részletét érdemes összevetni eredetijével.

Nec mora: collectis vasis, vertuntur
Regis edicto signa, exercitusque
diuturna fame admodum debilita-
tus, viam relegit securus. Ventum
erat ad Valachiae fines, quos
praerupta montium, inaque con-
vallium undique constituunt. Jam-
que profundiora sylvarum Hunga-
ros accipere: cum repente hostilis
undique strepitus primum exsonat;
tum rapacissimorum torrentum
instar ab omni jugo Valachi pro-
ruunt. Hungarosque nihil tale me-
tuentes, ac fame jam, difficilique
via penitus delassos, fortiter ado-
riuntur, perturbant, caedunt. (70.
l.)

Semmi késedelem: öszve-szedvén
sátorfáikat a' seregek, vissza-for-
dittatnak a' Király parantsolattyá-
ból a' zászlók, 's a' hosszas éhség-
gel el-lankasztott Katonaság bátor-
ságban követi uttyát. És már oda
érkezett, hol a' kevély hegyeknek,
mellyek szomoru homlokokat a' fele-
legyek közzé rejteni láttatnak, me-
redék nagyságai, 's töveiknél öszve-
hajtott völgyeknek setétes mélysé-
gei határazzák az Országot. Ezen
mélységekben el-terültt roppant
fákból álló erdők vették már kebe-
leikben a' Magyarokat: midön hir-
telen ellenséges zudulás hallatik;
's a' hegyekről, az árjaikból ki-
tsapo sebess folyo-vizeknek mo-
gyára le-ereszkező Oláhok, omolva
esnek a' Magyarokra. Semmit sem
tartván ezek az ellenségtől, vigyá-
zatlan, 's rendetlenül mentenek,
fáradttsággal mozgatván haza felé
el-lankadtt tagjaikat, a' midön az
illy váratlan és kemény ütközettel
meg-támadtattak; kik a' nélkül-is
már az éhség 's nehéz utozás miatt
egészlen meg-fosztattva lévén ere-
jektől, hirtelen meg-zavarván ölték
vágják, és kontzolták őket az
Oláhok. (59. l. 28—60. l. 5.)

Másutt:

Ruebant securi, imo et avidi mortis
per medias acies, velut pestifero
sidere longe, lateque stratas. De-
mum super aggestos cadaverum
acervos gloriosas se victimas Pat-
riae singuli dedere. (86—87. 1.)

Az idézett és a hasonló részletekben 'felbukkannak azok a stílári-
s érények, melyek B.-t pályája későbbi szakaszán jellemzik: a világos-
ság, pontosság, érzékletesség. E sajtáságok jelentkezését főleg ott figyel-
hetjük meg, ahol a fordító az eredetijét javítja, tökéletesíti. Ime néhány
példa:

Nihilo secius Stephanus... suos
intrepide animat ad certamen.
(19. 1.)

... de industria succidit poplitem
jacenti. (59. 1.)

Facile promissa, et verba vicere
victos jam ante metu. (90. 1.)

Et non multo post, vix classicum
intonuit (94. 1.)

Fervente igitur certamine (95. 1.)

Olly nagy hevességgel rohantak
azért ellenségeikre, hogy keresztül
vágván sorjaikon magokat, nem
külömben hullának mérges fegy-
vereiktől a' pogányok, mint ha a'
dögleletes nyavalya borította volna
el az egész táborn. Nem verekedte-
nek már tovább ugyan is életek
meg-tartásáért, hanem el-végezven
magokban azt el-veszteni, annyival
kivánták magokat erről a' világról
el-kisértetni, hogy méltó kedvet
nyerhessenek általok mind a' Vár
oltalmazásában meg-holtt pajtá-
saiknak ditsőült lelkek előtt, mind
pedig a' következő maradéknál
örökös kedvességgel hagynák em-
lékezeteket. Végre, számtalan tsa-
pásoktól sebessítettvén, a' holt
testeknek, mellyek kezeiktől vették
utolsó veszedelmeket, halmain let-
tenek ditsőséges áldozattjai Ha-
zájaknak. (71. 1. 14—26.)

Nem külömben Bátori... rettent-
hetetlenül bátorítja vitézít, elnem
hagyván leg-kevesebbet-is, a' mi
csak vágyakodást indíthatott szí-
vökben a' győzedelemre. (25. 1.
6—9.)

szántszándékkal el-vágja térdben
a' lábát fekvő ellenségének. (48. 1.
19—20.)

Könnyen meg-győzték a' tsalogato-
szok 's szemfényvesztő ajánlások
azokat, kik már régen le-verettettek
rettegéseiktől. (73. 1. 35—38.)

Alig kezdetek egy keveség az-
után a' trombiták harsogni az
öszve-menetelre (76. 1. 19—20.)

Midőn már vérrel izzadna a' hartz
piatz (76. 1. 32—33.)

A MV. stiláris erényei közé tartozik az idegen szavak kerülése. Alig-alig találunk benne ilyet; ami mégis előfordul (ceremonia, penna), abban az időben közhasználatú lehetett. A ceremonia szó a latin eredetiben nincs is meg azon a helyen, ahol B. használja; e solemni Ecclesiae ritu — az Anyaszentegyház ceremóniás rendtartása szerint. Minden mást elkerül, még a kevésbé ismert fogalmakat is vagy használatosabbakkal cseréli fel, vagy egyszerűen elhagyja. A széles körben közérthetőnek szánt könyvből legelőször Aristusnak, a katonának neve maradt el, akinek magasabb iskolát végzett barátja a régiek vitézségeinek példáit elbeszéli. Achates helyett paj- és bajtársat találunk (27. l. 1.); a szászok kivételével elmaradnak azoknak a német törzseknek a nevei, amelyeket Henrik császár II. Géza ellen felfegyverzett (Vindelici, Norici, 20. l. 19.); elhagyja a kevésbé ismert Seianus nevét is; Bajazet neve mellé kiteszi, hogy török szultán (41. l. 21.); az ópium helyett „Liéus tüzesített szent itala”, vagyis a bor szerepel nála (47. l. 28.).

7. A MV. nyelvére a tarkaság a jellemző. A dunántúli tájnyelvet beszélő B. Pestre, az ország középpontjába kerülve, a legkülönbözőbb vidékek beszédét ismerte meg, és sajátját a többiekével összevetve, valamennyit felhasználva, a könyvek nyelvét figyelve igyekezett írói nyelvet alkotni. — Mindenekelőtt dunántúli nyelvének kirívó sajátosságait akarta eltüntetni. Az *l* és *ly* között általában különbséget tud tenni írásában, de még előfordulnak nála *l*-ező alakok (tarsolos, 13. l. 12.); néhol azonban még ott is *ly*-t hajlandó keresni, ahol nincsen (páncély, 30. l. 1.) Ugyanaz a szó több alakban is előkerül nála (segétség, segélytség, segítség; egészen, egészlen); nyelvhasználatának bizonytalanságára jellemző, hogy még *i*-ző alakok is előbukkannak nála (nikie). Tájszava, tájnyelvi szóalakja elvétve akad: dimbolásra fukadván (28. l. 10.); szorgat (sürget értelemben, 74. l. 3.). Néhány szokatlan képzése: könnyű modulag 'leviter' (38. l. 13.); ily formálag folytatván a' verekedésta 'fervente ita praeliis' (41. l. 34.). (Ez utóbbi talán Báróczy-hatás.)

Külön említést érdemelnek az ilyenféle szóalakok: barátságot, bátorságot, gyarlóságot, táncat, fáradságamat, megátalkodottságamat; álmadozom, bálványozó; lakaltak, ábrázálnák, táncolás, láncalt, állatt, vásárlatt; szárnyan, bajviváson, paripákon; vigyázzan, dalgokat; Nem tudjuk megmondani, honnan kerültek B. nyelvébe ezek a közhasználatúaknál nyíltabb szóalakok. (Horányinál is előfordul ilyen: ragyagó.) B.-nál még a MM.-ban megjelent korai prózai írásokban is akad egy-néhány, azután teljesen nyomukvész. Érdekes, hogy egyes szavak nyíltabban és zártabban egyaránt előkerülnek (váras, város), mások viszont a ma használatosnál zártabban jelentkeznek (jovát, jovall; gyorson). (A problémával kapcsolatban l. Benkő Loránd cikkét, MNy. LI, 130—134. l.)

Bár B. örömmel beszél a nemzeti nyelv előretöréséről, s nyoma sincsen nála a nyelv szegénysége miatti panasznak, a munkán nem nehéz észrevenni a fordító küszködését, hogy a még szűk, és kiműveletlen, kevésbé irodalmi nyelven vissza tudja adni eredetijét. — Egyes latin szavaknak nincsen magyar megfelelőjük. B. úgy segít magán, hogy nem egyetlen magyar jelentést keres nekik, hanem a mondat érteleme szerint újból és újból más magyar szavakkal értelmez. Így lesz a trophaeum hol *dítséret-oszlop* (18. l. 23.), hol *örökkétartandó jel* (19. l. 2.); a posteritas

egyszer következő nyom (33. l. 18.), másszor következett idő-sark (33. l. 36.), és maradék (70. l. 20.); az arena küszködő hely (49. l. 9., 40. l. 12.), bajvívó piatz (38. l. 21., 41. l. 19., 46. l. 22.), viaskodó hely (37. l. 20., 50. l. 1.), juttató hely (43. l. 16.); a virtus erkölts (39. l. 34., 43. l. 35.), vitézség (44. l. 9.), vitézi erkölts (70. l. 6.); a fatum végezés (66. l. 34.), mostoha rendelés (70. l. 21.) a plausus-t kezek csattogatásával fordítja (79. l. 8.), nem ismervén még a tapsol igéből elvont taps szót. (A tapsol B. nyelvjárásában mást is jelentett: „tapsolnak sorjain keresztül az ellenségnek”, BJÓM. I. köt. 181. l. 24.) Az is előfordul persze, hogy két különböző latin szó kapja ugyanazt az értelmezést: a consilium éppúgy végezés (20. l. 29.), akár a fatum; az acies sereg (26. l. 28., 40. l. 5., 34.), de a cohors is az (22. l. 36.). — Megfelelő szó híján gyakran úgy segít magán a költő, hogy két hasonló értelmű magyarral igyekszik visszaadni a latint: gens paulo bellicosior: egy kevéssé vitézebb és fegyverkezőbb nemzet (32. l. 6.); inglorius nemtelen 's tehetetlen (37. l. 12.); proclamat kiáltva, bizonyítva (40. l. 24.). Mindezek a jelenségek nem B. gondatlan-ságának jelei. Inkább azt mondhatjuk, hogy műszavak, a pontos, az idegennek állandóan megfelelő magyar kifejezések igénye még nem fejlődött ki benne, vagy ha igen, törekvését nem tudta megvalósítani.

B. stílusérzékére nem nehéz példákat idézni. A latin prózába két alkalommal hexameterek kerülnek: Adeo contra quam olim cecinit Poeta: Casta fides, pietasque Viris Militaribus, apud Hungaros in usu et pretio fuit” (26. l. vö. It. 1944. 14—15. l.) B.-nál (29. l. 1—3.): „El annyira nem teltt-bé nálunk az, a' mit egy Költő hajdan, így énekelvén:

Hit és jámborság nem igen vagyon a' Katonáknál!

Mert:

Betsi volt mindég és kellett a' Magyaroknál!”

A második hely hexameteire B. magától talált rá: „Sic humeros, sic ille manus, sic pectus et arma in aciem ferebat.” (28. l.) Fordítása: „Ugy vállát, úgy ő kezeit 's úgy vitte tsatára mellét és fegyverét.” (30. l. 8.)

Van érzéke a rövid tömör megfogalmazás, a stiláris elegancia iránt is. Jellemző azonban az irodalmi nyelv akkori állapotára, hogy éppen ilyen alkalmakkor követi el a legbántóbb magyartalanságokat. Egy példa:

Ludovicus I. sub eodem Virginis auspicio ad prodigium etiam de Barbaris triumphavit. (31. l.)

Első Lajos király is ugyan azon Sz. Szűznek segedelme által a' Pogányokrol egész tsuda-tételig diadalmaskodott. (32. l. 3—5.)

Vannak persze ügyes, magyaros fordulatai is:

Pone ob oculos, Ariste, rupem aliquam (20. l.)

Képzely, Barátom magadnak egy kö-szalat (26. l. 1—2.)

ultro, citroque cogitationem intendebat (64. l.)

azonn törte, hajtotta gondolatlyát (54. l. 12.)

8. A nyelvhez hasonlóan alakulófélben látjuk a MV.-ben B. helyesírását is. A munka alapján azonban ekkori ortográfiájáról elég nehéz teljes képet alkotni, mert a kurzívval szedett részekben és a harmadik ívtől (33. l.) kezdve a nyomda nem jelölte a magánhangzók hosszúságát (i, o, u, ü). Annyi mégis megállapítható, hogy B. y-ista, a kötőjeleket és az aposztrófokat többé-kevésbé úgy használja, mint a MM. első kötetében. Akadnak persze következetlenségek. A hangjelölésben a zs hang jele ingadozó: hol s-et, hol külön betűjelet, s-et, z-t találunk. A legfeltűnőbb különbözőképpen írott szavak a következők: *egy, eggy, de edgyig* : *uj, új, ujj, újj* ; *féfi, férjfi* ; *bizonyára, bizonynyára*.

Helyesíráskutatásunk mai állásában nehéz megállapítani, honnan tanulta B. a maga helyesírását. Pesti környezetének írótagjai közül legtöbb egyezést mutat az ortográfiája Horányiéval. Ő ugyan keveri az y-t és a jöttát, de akad néhány olyan ortográfiai sajátossága, amely B.-nál állandósul: *olly, a' melly*; a nagybetűk kedvelése.

*

A MV.-nek kézirata nem maradt. Szövegét a nyomtatás szerint közöljük, csak a nyilvánvaló sajtóhibákat javítottuk ki. Az értelemzavaróak a következők voltak:

13. l. 14. és vala olly

66. l. 8. két száz (*latinban : septingenta.*)

79. l. 12. Bátorit.

A lapalji jegyzeteket mi láttuk el számokkal.

2. BARÁTSÁGOS LEVÉL.

A Báróczy Sándorhoz intézett levél — B. első közreadott eredet prózai írása — valószínűleg nem más, mint egy misszilis átsimított, műalkotás rangjára emelt változata. — Nincsen munkája az írónak, ami jobban magán viselné az Orczy-ház irodalmi izlésének hatását. Az olvasmányok és a környezet sugalmazó erejének kétségbevonhatatlan jelei mellett azonban már e korai írásban rámutathatunk néhány elemre, amelyek a későbbi szerkesztő jótulajdonságait sejtetik: a mozgékony-ságot, önálló szervezőkészséget és a magyar irodalom egész területére kiterjedő figyelmet.

Mindenekelőtt műfaja kapcsolja a levelet Orczyék köréhez: a testőrök honosították ezt meg annak idején és avatták követendő mintává, főként francia olvasmányaik, többek között Voltaire és Nagy Frigyes levelezésének példájára. B. jól tudhatta, hogy Orczy Lőrinc, Barsay és Ányos munkáinak javarésze költői levél; a csoport epistoláinak első nyomtatásban megjelent gyűjteménye, *A Besenyei György Társasága* (Bécs, 1777.) kimutathatóan mély hatást tett rá. A felkapott műfaj alapos ismeretével magyarázható, hogy B. a levél négystrófás verses betétjét kerek költői egésszé formálta; látta ti., hogy az ilyen részleteket önálló darabokként másolgatták a magyar irodalom kedvelői, a prózai

mondatokból éppen csak annyit őrizve meg, amennyi a becsültebb rész megértésére szükségesnek látszott.

Nemcsak a műfajt vette át, hanem mintaképeinek gondolatait, sőt magatartását is. — Báróczy nem fukarkodott a dicsérettel, ha fiatal, tehetséges barátainak munkái kerültek a kezébe. Annak idején, mikor Ányosnak adta meg az elismerést, s ezzel mintegy befogadta az irodalomba, a fiatal szerzetes így válaszolt neki (Buda, 1778. márc. 29. *Versei*. Bp. 1907. 193—194. l.):

Igen kegyes hozzám hadnagy uram, ha írásaimnak olly tellyességet ígér, melly még önnön munkáit is fellyül mulja; de ugy vélem, hogy ezzel tsak a költsönt kívánnyá megfűzetni, és a mit én igazsággal irtam hadnagy uram felől, azt emberséggel viszontagolni. — Igaz ugyan, legelső kötelességemnek fogom tartani, hogy édes hazámnak erőfelen tollammal szolgálhassak, de koránt sem hizelkedem magamnak azzal a reménséggel, hogy fényes nyomdokait hadnagy uramnak elérhessem. Igen távol vagyon az a tárgy én tölem, mellyre azok a hathatós szavak rajzoltattak: *Ne tovább!* Noha pedig ehez kellene jutnom, ha tsak legkevesebbé is kérkedhetnék munkáimnak hasonlatosságával.

Ha Ányos és B. szavai között (85. l. 5—22.) ebben az esetben halványak is az egyezések, s ha talán a tartalmi rokonságot eléggé megmagyarázza a két fiatalember helyzetének hasonlósága, azt senki nem vonhatja kétségbe, hogy B. a verses betétet Bessenyei György egyik költői levelének mintájára írta (*B. Gy. a' B. O. árnyékának, mely körülte lebeg és a' melytül sűgároltatik*, megj. *A Bessenyei György Társasága c. kötetben*, 13—14. l.):

Neved nagy Hazánkban, már halhatatlan lész;
Ez az, a' mit érted barátságunk meg-tész;
Énekelni fogunk érdemes létedrül,
Had' tudjanak mások emberi szivedrül.
Lármázza-fel pennánk perelő Hazánkat,
Mutassuk földünknek szép magyarságunkat;
Tanúllják nyelvünket országunk fíjai,
A' míg e' világba széllyel mozoghatunk
Szüntelen dolgozván, érzetessük magunk.

B. versének egyes, a példaképből hiányzó részletei a nemzet vakságának elűzéséről, az anyanyelv értékének elismeréséről és az idegen maszlagról a jozefinizmus alatt szerzett tapasztalatoknak meg a nyelvi rendelet visszhangjának megnyilatkozásai, s ezek versbe foglalása már az ő munkája. (Érdemes megjegyezni, hogy prózai dolgozataiban mindig szívesen felhasználta költeményeinek egy-egy olyan részletét, amelyben a szóbanforgó tárgyról valami lényeges mondanivalót foglalt emelkedett, lapidáris kifejezésekbe.)

Az ügyes és tevékeny ifjút az Orczy-család tagjai és a ház bensőbb barátai afféle irodalomértő titkárként is hasznukra fordították. Ilyen

szempontból próbának tekinthető a MV., s ennek sikeres befejezése után kapta B. azt a megbízatást, hogy Johann Jakob Dusch Báróczy-fordította *Erköltsi levelei* második, pesti kiadásának nyomtatására ügyeljen fel. (Pest, 1786.; első kiadás: Bécs, 1775.) Az új nyomat néhány apró, főként helyesírási eltéréstől eltekintve híven adja vissza az első kiadást, gondosan őrzi Báróczy erdélyies a-zó hangalakú szavait is. Ez utóbbit azért érdemes megjegyezni, mert Kazinczy ilyen tekintetben Báróczy *Minden munkájában* következetesen átjavította a testőr műveit. (Az *Erköltsi levelek* a sorozat VIII. kötetében jelentek meg, Helmecey Mihály „ügyelése alatt”, Pest, 1814.)

B. pesti irodalmi körökben való jártasságát, szervező, intézkedő hajlamát már e korai időben tanúsítja Verseghy Dusch-fordításának ügye. Elfogadott vélemény, hogy Trattner B. rábeszélésére határozta el Dusch azon leveleinek magyarra fordíttatását, amelyek Báróczy könyvből hiányoznak, s az ő ajánlására bízta a munkát Verseghy Ferencre, aki egy évvel később (mivel fordítása végül nem jelent meg) Millot világtörténetének átültetésére kapott ösztönzést tevékeny barátjától. (Császár Elemér: *Verseghy Ferenc élete és művei*. Bp. 1903. 33., 41. l.; BJÖM. I. köt. 388. l.; György Lajos: *A magyar regény előzményei*. Bp. 1941. 255. l.)

A levél bevezetése és verses betétje azt bizonyítja, hogy az ifjú B. teljességgel a nemzeti irodalom pártjára állt, s hogy ide vette mindazt, amit magyar nyelven, tehát az anyanyelvet művelve írtak. Ezzel a kor általános irodalom-felfogását alkalmazta a magyarra: A XVIII. század végén ti. még többé-kevésbé beletartozott az egységes „literatúrába” tárgyra való tekintet nélkül minden, amit latinul jelentettek meg. E felfogás, függetlenül a nyelv kérdésétől, lassanként túlhaladottá vált ugyan, de a latinnyelvűséggel összeforrt irodalomfelfogás százados uralmának örökségeként, a könyvtermés egészének áttekintésére serkentett még, s a magyar írókat arra ösztönözte, hogy az egész magyar nyelvű kultúra öre, ápolója és fejlesztője legyen. Ez a felfogás érteti meg, hogy B. a deák iskolákban tananyagként gyakoroltatott levél-műfaj magyar példagyűjteményeként rámutatott egy közkézen forgó rossz formuláréra (Femer Kilián, igazi néven Klein Efraim: *Minden-napi hözsöneges és barátságos levelek*. Pozsony — Kassa, 1776.) és helyette egy még munkában levő, de máris sokat ígérő újabb példatárat ajánlott. (Mészáros Ignác: *Minden esetekre el-készült magyar szekretarius*. Pest, 1793.)

Az írónak minden oka megvolt, hogy ne lelje kedvét Klein leveles-könyvében, amely teljes egészében: koncepciójában és latin szavakkal terhelt nyelvében egyaránt a múlt elavult maradványának számított már akkor. A könyv *latin nyelvű* előszava szerint elsősorban Magyarország nem magyar anyanyelvű lakosainak használatára készült: „in commodum popularium, quibus per nascendi sortem non est vernacula lingua Hungarica”. A hazai népek békés együttesében, főként a felszabadító háborúk megindította nagy népkeveredés és a civilizáltabb életkörülmények kialakulása után, nagy szükség volt a kölcsönös nyelvi megértésre. A cserediákság intézménye s a nyelvtanítás fellendülése jól szolgált a Magyarországon élő nyelvek elsajátítását. Akkoriban a hivatalos latin szilárd oszlopokon nyugvó boltozata alatt még egyik

népi nyelv sem kívánt elsőbbséget a másik fölött. B. ismeretségi körében azonban az 1780-as évek végén már a magyar hivatalossá tételéről beszéltek (amiben persze része volt a jozefinista németesítés eszméltető hatásának is). Nyilvánvaló, hogy Klein könyve nem tetszhetett e körnek. Emellett ő a polgár és a már régen városba telepedett nemes igényeit tartotta szem előtt, márpedig a jozefinus kor végén az ellenálló és reformokat előkészítő vármegyei nemesség és nemesi származású hivatalnokréteg vitte a szót. Mészáros 1793-ban megjelent könyvében már ennek a súlyban és befolyásban megnövekedett rétegnek szükségletét szolgálta; ő maga különben Ányos Pál levelező-társai közé tartozott. (Vö. MKsz. 1955. 125. 1., Mészáros példatáráról I. May István: *Mészáros Magyar Szekretáriusának forrásai*. ItK. 1939. 393—400. 1.)

A vers-betétről, B. ehhez fűzött jegyzetéről, valamint B. és Báróczy kapcsolatáról I. BJÖM. I. köt. 288., 393—396. 1. Az ott mondottakat azzal egészíthetjük ki, hogy Kazinczy már Gessner-fordítását is Báróczy tisztelőinek akarta ajánlani, de a dedikáció szövege valahogy kimaradt a kötetből. (Kaz. Lev. I. köt. 180. 1.) A *Bácsmegyei* ajánlásáról Báróczy 1788. nov. 25.-én írt Kazinczynak. (Uo. I. köt. 238—239. 1.)

*

B. a MMk.-ban néhol belejavított a szövegbe. Mi e későbbi állapot szerint közöljük a levelet, a kritikai apparátus a MM.-beli állapotot mutatja be. A jegyzeteket mi számoztuk.

M. MM. I. köt. 88—92. 1.

Szv.: 88. 1. 1. a' mi Hazánkban-is

3. Bessenyei* Vajha (*A mondatot berekesztő pont a MMk.-ban is hiányzik.*)

4. Tudósaink-is — Mind (*A pont itt is hiányzik.*)

11. ebbeli fogyatkozásunkat

21. ha talám valamelly

22. akkori távól-létemnek

23. egy Köttet (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

24. Társaságot.

89. 1. 1. világosságra jönni;

2. Cénsurán.

3. bellőlek (*A sajtóhibák jegyzéke így javítja: belöllek*)

8. sergentető ditséreték (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

12. tsélekedted. (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

15. lelmi, — (*B. a MMk.-ban nem javította a vesszőt pontra.*)

16. borúltt légyen-is

19. kegyes Trmészet, (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

20. tőkélletességre (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

3. BÉ-VEZETÉS.

A MM. bevezető cikke egyik legfontosabb dokumentuma a XVIII. század végi magyar irodalomnak és az ekkortájt kialakuló új nemzeti kultúrpolitikának. Szerzője maradandó érdemei közé tartozik, hogy szem előtt tartva a magyar történelem tanulságait és az európai mű-

velődés fejlődését, határozottan kijelölte a legsürgősebb tennivalók sorát, s az idegen udvar és az annak ellenőrzése alatt álló hazai kulturális intézmények helyett az önállóan kialakítandó nemzeti műveltség irányításával — Bessenyei *Jámbor szándékának* megjelenése előtt! — új szervezetet javasolt, magyar tudományos akadémiát; annak lett volna mintegy előfutára a Kassai Társaság, kiadványból, a MM.-mal együtt. A bevezető tanulmányt és vele a jól szerkesztett folyóiratot éppen az emelte tekintélyre a kortársak előtt, hogy olyan írói szervezkedés program-adó orgánuma volt, amely a modern öntudatra ébredő magyarság körében először képviselte teljes következetességgel és szélességgel a nemzeti művelődés ügyét. A körhöz tartozni, *Museumában* helyet kapni kitüntetésnek, íróvá avatásnak számított. — Jelentős a *Bé-vezetés* a folyóirat belső történetének szempontjából is: ezen csapott össze először B. és Kazinczy, s az így szerzett sérelem késztette az utóbbit közvetlenül arra, hogy kilépjen a társaságból és új folyóiratot indítson.

A kassai társaság megalapítását és a *Bé-vezetés* kialakulása körüli eseményeket irodalomtörténetünk általában Kazinczy későbbi nyilatkozatai, főként a *Pályám emlékezetében* foglaltak alapján tárgyalja. (Bp. 1879. 104—106. l.) E források azonban óvatos kritikával használandók. A visszaemlékezésekben könnyeden és világosan előadva találja ugyan a kutató az események rajzát, de nem szabad felednie, hogy Kazinczy — a jelek szerint — az első pillanattól fogva ellen-szenvvel viseltetett B. iránt, s gondolnia kell arra is, hogy e nyilatkozatokat évtizedekkel a történet után vetették papírra, amikor már halványultak a részletek, összemosódott a pontos kronológia, s a hosszú évek alatt az indulatok kényük szerint rendezhették az emlékanyagot. Helyesebb tehát, ha az 1787—88-ból származó adatokat fogjuk vallatóra, s ezekből próbáljuk a valóságot kihámozni, még ha az egykorú feljegyzésekből nem alakul is ki hézagtalanul a folyóirat megalapításának és *Bé-vezetésének* története.

Több egymástól független adat vallja, hogy Kazinczy folyóirat-alapítási szándékát 1787. nov. 13-án terjesztette elő Baróti Szabó Dávid szobájában. E kétségbe nem vonható dátumon kívül az irodalomtörténeti jelentőségű este minden más eseményét csak Kazinczy előadásából ismerjük. Kazinczy nyilatkozatainak állandóan ismétlődő, de soha szándékkal nem hangsúlyozott tétele, hogy ő a terv előadásával nem várta meg Baróti mindennapos látogatójának, B.-nak érkezését, hanem először egyedül az öregedő papnak mondta el szándékát. (Kaz. Lev. XX. köt. 192., 322—323. l.; *Pályám emlékezete*, i. h.) Baróti örömmel hallotta a tervet, érdeklődött Kazinczynak a folyóiratba szánt munkái iránt, s azonnal azt javasolta, hogy B.-t is vonják be a vállalkozásba. E javaslatot véleményünk szerint nemcsak az a szándék sugalmazta, hogy a fiatal író, Orczy Lőrinc bizalmasát is szóhoz juttassa; még az sem elsősorban, hogy az egész kassai magyar író-gárda fogjon össze a vállalkozásban, — hiszen Baróti tanár-kollégája, Szuhányi Ferenc és az ugyancsak Kassán tartózkodó Simai Kristóf elég későn kaptak helyet a MM. lapjain. Sokkal valószínűbb, hogy Baróti Szabó és B. már sokkal előbb beszélgettek Kazinczyhoz hasonló tervekről, és az elhangzott ajánlat a két egymástól független eredetű, de közös célú elgondolás összekapcsolásának óhaját rejti magában. B. azt írta

Apológiájában, hogy Orczy Lőrinc ismételt rábeszélésére valamiféle „societas arcadica” szervezésébe fogott Kassán (I. e kötetben 302. l.); s valóban, amikor Baróti indítványának elhangzása után, mintegy végszóra, belépett a szobába, a Kazinczytól eredő terv, jól átgondolt nézetek, kiforrott szempontok szerint egy társaság által kiadandó folyóirat tervévé kezdett alakulni.

Kazinczy feljegyzéseiből nehéz megállapítani, mit mondott B. a nevezetes estén: azt kötötte-e ki mindjárt, hogy a „Redactio háromból áll, két vótum győz” (Kaz. Lev. XX. köt. 192. l.); azt-e, hogy az első számban csak a három alapító művei jelenjenek meg (uo. 322–323. l.); azt kívánta-e, hogy a kiadvány egységes ypszilonista helyesírással jelenjék meg, vagy mindhárom követelményt egyszerre szegezte Kazinczyinak (*Pályám emlékezete*, 105. l.): a lényeges az, hogy mindjárt kezdetben olyan tervvel állt elő (vagy Kazinczy olyan elgondolásokat tulajdonít neki), amelyek arról tanúskodnak, hogy a fiatal író a szerkesztési munkát oly társaság szabályai alapján akarta megszervezni, amelyben a tagok nem egyszerű munkatársak lettek volna, egynek a fősége alatt.

Kazinczy egy alkalommal úgy nyilatkozik, hogy Baróti Szabó és B. még nov. 13-án együttesen rábízta a tervezett folyóirat bevezető cikkének megírását (Kaz. Lev. XX. köt. 322–323. l.); legutolsó idevágó feljegyzésében pedig azt mondja, hogy régen készenálló program-adó tanulmányát már másnap (nov. 14.) felolvasta társainak, s miután B. egy napra elkérte és áttanulmányozta azt, jóváhagyták a társak.

Vegyük számba az egykorú tényeket: Kazinczy első olyan ismert levele, melyben az új alapításról beszél, dec. 17-én kelt, címzettje a szabadkőműves-testvér Kovachich Márton György. Két bekezdésben ír ebben Kazinczy a tervezett magyar nyelvű periodikus kiadványról. Szempontunkból legfontosabb mondatai a következők: „Ich gedenke hier auch eine periodische Ungarische Schrift auszugeben, dass nichts anders, als die Sammlung von kleinen Ungarischen Belletrie betreffenden Schriften einiger Freunden seyn soll. Dabei ist es bei mir u. meinen Mitarbeitern nicht auf ein Gewinnst gerechnet. Wir wollen einander anfeuern u. eine kleine Aemulation erwecken. Übersetzungen aus den Klassischen Werken anderer Nationen haben hier den Vorzug, u. die Recensionen von Ungarischen Büchern.” (Kaz. Lev. I. köt. 154. l.) Az idézett mondatokban egyedül a munkatársakra utalás emlékeztetheti az olvasót a nov. 13-i tárgyalásra; a tematika és a fordítások közlésének hangsúlyozása egyaránt Kazinczy egyéni elgondolására vall, eszerint tehát ő a szerkesztő, kétségbevonhatatlanul övé a vezető szerep, olyan társaságról szó sem esik még, amelyet B. feltehetőleg kezdetből fogva szorgalmazott. — Kovachichot, mint a *Merkur von Ungarn* szerkesztőjét, érdekelte az új vállalkozás, s mindjárt ajánlotta magát, hogy Kazinczy bővebb tudósítása alapján ismerteti folyóiratában a tervet. Indítványozta még, hogy a kassai író lépjen érintkezésbe az idősebb Ráday Gedeonnal, aki az év nyarán Kazinczyéhoz hasonló szándékáról beszélt neki. Egy másik, később még szóba kerülő indítóok mellett erre a felszólításra, tehát nemcsak Baróti Szabó sürgetésére írt Kazinczy Rádaynak és számolt be neki új alapításáról. (Ráday válasza: 1788.

febr. 15., Kaz. Lev. I. köt. 165—168. l.) Az öreg irodalombarát Kassára adott válasza azért fontos, mert ebben találtuk az első egykorú, tehát hiteles adatot Kazinczy bevezető tanulmányának meglétéről: Ráday ugyanis ehhez mellékelve küldte vissza a szerinte „igen helyes” praefatiót a szerzőnek.

Kazinczy Kovachichnak írott következő levelében (1788. jan. 29.) elkezdődik a munkatársak miatti panaszok hosszú sorozata. Kazinczy és B. személyes ellentéte véleményünk szerint akkor nyilvánult meg először határozottan, mikor az utóbbi szándéka szerint megindult a társasággá szervezkedés, és Kazinczy nem viselkedhetett többé úgy, mint a *Magyar Parnasszus* (ezt a címet szánta folyóiratának) alapítója és fő szervezője. Az említett levélben ugyanis arra kérte Kovachichot, hogy társai rovására, főleg B. miatt, ne emelje ki az ő nevét: „Dass dies Werk eines theils mir seinen Ursprung zu verdanken hat, das die Vorrede meine Arbeit ist, können Sie zwar sagen, doch so, dass Sie meinem Freunde H[errn] Pr[ofessor] Szabó die verdiente Gerechtigkeit erweisen, u. wegen dem jungen Menschen besorgt seyn, ne rumpantur ilia Codro”. (Kassa, 1788. jan. 29. Kaz. Lev. I. köt. 162. l.) Kovachich válasza elveszett; megvan azonban Kazinczynak erre írott újabb levele (Váczy kiadásában az 1791-i dátumozatlanok között, Kaz. Lev. II. köt. 243—247. l.) A *Magyar Parnasszus*ról a *Merkur von Ungarn*-ba iktatandó tudósítás alapjául ezzel a levéllel küldte el tervezett folyóirata előszavát budai barátjának, német fordításban. Most találtuk meg Kazinczy sajátkezü írásában, két levélnyi nyomtatott verssel együtt. (OSzK. Fol. Germ. 5. IV. köt. ff. 327—329.); az Akadémia kéziratárából előkerült magyarul is a praefatio, XIX. századi másolatban, Kazinczy Gábor adta címmel. A két csaknem teljesen egybevágó szöveg közül a magyart közöljük (Tört. 2° 166.):

Előbeszéd a Kassai Muzéumhoz

A mi időnknek vala fenntartva az a dicsősség, hogy benne Hazai Nyelvünk, a szép Tudományoknak elterjedése által, nagyobb tökéletességre, bővségre, tisztaságra kezdjen lépni; s úgy tetszik ha azokra a munkákra tekintünk, melyek egynehány esztendőök óta jöttek ki sajtóink alól, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas mély álmunkból. De ez a késő ébredés nem azt mutatja, hogy a Nemzet a Természettől a SZÉPnek elfogadására elegendő érzékenységet nem kapott; mert Hazai Történeteink bizonyítják, hogy Buda a Hunyadi dicsősséges uralkodása alatt a Tudományoknak virágzásával még a fegyverzörgés közt is egész Európát tiszteletre ragadta; sőt tudjuk, hogy az Attila idejében nekünk is voltak Tyrtaeusink s Bardussaink, kik a magyar fegyver' diadalmait énekkel magasztalták; akár Scythiai szokás lett legyen ez, akár azoknak a Napnyugoti Nemzeteknek himezése, melyeknél az Éneklők már akkor is kedvességben voltak.

Ez az *Elkésődésünk* természetes következése volt azoknak a sok HADAKOZÁSOKNAK, melyekkel Hazánk a régebbi időkben csak nem megszűnés nélkül el volt foglalva. Nem egyedül a Mohácsi csata az a' melyet értünk; néptelen pusztáink emlékeztethetnek azokra az időkre, a midőn esméretlen volt Eleink előtt az Olaj-fa-árnyék, mely-

ben a szelid Músák nyugodni szeretnek. De még nyomosabb okát találhatjuk ennek a közinkbe hozott Deák Nyelvhez való szoros ragaszkodásunkban. Ezen irattatván az akkori közönséges szokás szerint, Törvényeink, ez rendeltetvén Köz-dolgaink folytatására, elfelejtkeztünk Anya-nyelvűnkéről, s ennek tanulására fordítottuk legszebb esztendeinket. Mennyivel bővebb, mennyivel elkészültebb volna most Nyelvünk, ha Törvényeink, Köz-dolgaink, pereink, oskolai könyveink ezen szállhattak volna. Mely kívánságot hogy oly könnyen lehetett volna teljesítésre vinnünk, mint más Nemzetek vitték, bizonyítják a Vármegyéknek régibb Jegyzőkönyvei, némely Társasságoknak törvény szabásai, megavúlt pereink s az azokban hozott Itéletek, bizonyos kézen forgó Vitézi Megszóllítások, a Tudományoknak csak nem minden nemében nem kevés számmal irt, nevezetesen pedig vallást illető Könyveink.

Érzették Eleink Nyelvünknek alkalmas voltát, s Albricusnak azon leveléből, melyet Seraphim Esztergomi Érsekhez irt, s a Kálmán Király törvényei elibe függesztett, úgy látszik, mintha Törvényeink Magyarul lettek volna írva, s azokat (talán hogy elébbeni Királyaink Rendeléseivel egy Nyelven legyenek) Deákra Albricus fordította volna: * de veszedelmesnek tartván minden újítást, nem gondolkoztak arról, hogy a már egyszer bevett rendtartást megváltoztassák. Tudosaink szintén a mostani századig mindent Deákul irtak, s sajtóink alól másodlagos könyveknél, Szentek életénél s halotti predikációknál egyéb — igen ritkán jöven ki, úgy látszott, mintha minden Tudomány ismét a papi Rendnél lett volna, mint régenten az Ostobaság századjaiban a' Szerzetesek közt, letéve.

Megjelené ugyan későbbre Zrínyi Miklós, Gyöngyösi István, Benyiczki Péter s más Rhytmista Társai, Páriz Pápai és gróf Haller, de kevesen voltak még is a kik ezeknek dicső példájokat követték volna. Akkor kezdett végre a Nemzet Nyelve tökéletesítésén gondolkozni, mikor Kedves Asszonyunk alatt elfelejtkezett a vérontásról, s a külső Nemzetek írói nemes büszkeségét vetélkedésre ingerlették. Szükségtelen itt azokat a Neveket említeni melyeket háládatos Maradékink tisztelettel adnak majd el nem fajult követőjöknek szájokba; tekintsünk vissza inkább a helyett két tizedünkre, s nézzük el mit nem mutathatunk.

Nem szöllumk mi most munkáinknak belső érdeméről, sőt nem átaljuk megvallani, hogy még a jobb darabjainkban is, ha szoros ítélet alá vesszük, fogyatkozásokat találunk. De ez nem lehetett másképen; — Plautusnak és Enniusnak ideje nem szült mindjárt Tibullust s Horatiust; s midőn Roma Catullust és Virgiliust mutatott, Caesiusa és Baviusa is vólt. Abban az időben a melyben mi most vagyunk, minden Nemzet úgy bukdosott, mint mi. Sőt ha az élöket tekintjük, a kinknél minden környül állás öszve esküdött a Nyelvnek tökéletes elővitelére; a kik a más Nemzetekkel való társalkodás által Nyelveket csak nem közönségessé tették; a kiknek játszó színnyek, Phidiások, Apellesek vagyon; a kik között még azok az elmék is, a melyek szűk értékek miatt nálunk elsenyvednének, elővitelt, s első próbájok kibocsátása által is

* Colomanni Decr. I. I. §. 6 non in hoc opere proprii arbitrii vestigia figo; verum praevisi alieni itineris visibus insisto — etc. — És: §. 16. Verum tamen tu mi Domine! qui in hujus populi linguae genere minus me promptum consideras, si quid calamus a suscepti itineris tramite declinaverit, etc.

gazdag jutalmat nyernek, e szerént el kezdett utjoknak további folytatása nem csak a halhatatlanság felől való álmodozás, hanem az élelem' keresete által is ösztönöztenek; a kiknek Tudósai a Nemzet Nagyjainak s magoknak a Fejedelmeknek esmerettségekre, társaságokra s belső barátságokra méltóztatnak, — s elnézzük hogy mi mind ezek nélkül szükölködünk; hogy minket nem Nagyjaink megkülönböztetése, nem Nyomatóink adakozása, nem az elhiresedés, hanem egyedül a nemes elmékbe öntött akadályok' meghaladása s a köz haszon kereseti elevenit; hogy mi munkáinkat nyerekedés és jutalom reménylése nélkül, sőt gyakorta önnön költségünk ráfordításával bocsátjuk ki, — s még is ilyen kevés idő alatt ennyit haladtunk, azt tartjuk, hogy ez az öszvehásonlítás nekünk emelést ad. Miket nem mutathatnánk mi most, ha atyáink fogtak volna ahoz a minn mi — talán még nem éppen későn — most iparkodunk.

De a tökéletesség elérésére nem elégséges az, hogy könyveink számát halmonként szaporítsuk; hogy a sok gondolat s tűz nélkül való izetlen verseket irogassuk, szépnek tartván mihelyt sorai egyenlő hangokra nyekenek, vagy a Görög és Római mértéket tóldozva-földozva megütik. Akkor közelitünk majd ahoz, ha egy néhány Hazája szeretetitől megihletett barát együvé áll, s félre tévén minden részre hajlást, sőt nem gondolván azzal a nehézteléssel is, melyet itéleteink egyenes kimondása maga után vonszani szokott, a közrebocsátott munkákat a Critica szövetnekével megvizsgálja, azt a mi benne dicséretet érdemel, megdicséri, a mi távoztatni való, kimutatja, s e szerint Hazafi társait a SZÉPnek és RÜTnek, az IGAZnak és NEM IGAZnak, a TÖKÉLETESnek és HIBÁSnak megkülömböztetésére s eleven érzésére vezérli, s mind azt a mi a szép Tudományoknak elterjesztését, ha bár óldalaslag is, előmozdithatja, közönségessé teszi.

Ezek voltak azok a gondolatok, a melyek ezt a kis Társasságot, ezen munka kibocsátására indították. Mind azt amit itt előszámláltunk, egész mértékben teljesíteni több és erősebb vállak terhének esmérí ugyan: de az a gondolat, hogy mindennek csekély a kezdete, — hogy a félbe nem szakasztott szorgalom és szives igyekezet a törekedőt önnön magával gyakorta meghaladtatja, hogy ez a példa talán másokat is felfog gyulasztani, sokkal kedvesebb reménnyel biztatja, hogysem akár a nehézségnek, s egyéb történhető akadályoknak elképzelése, akár más tekintetek meghatározott szándékától el-ijeszthessék. Ne is nézzék ezt úgy Olvasóink, mint valamely tudós Ujságot, mert erre számosabb Társasság, s hivatalbéli szünetlen foglalatosságtól szabad Tagok kívántatnak; csak úgy tekintsek, mint egy néhány Barátnak egymást serkengető, barátságosan vetélkedő igyekezetét. Örömmel fogunk mi ennek folytatásától megszünni, ha helyünkbe számosabb, alkalmasabb s nyelvünk iránt Hasonlóúl buzgó Hazafiak lépnek elő, s örömmel fogjuk munkáinkat (melyeknek üzésétől különben el nem állunk) kezekhez azzal a kéréssel küldeni, hogy azokat gyűjteményeik közzé iktatni méltóztassanak. Az alatt pedig míg az a boldog idő elérkezik, ígérjük, hogy noha el kezdett munkánkat esztendőt által negyedenként kisebb vagy nagyobb darabokban (mert szakaszainknak vastagságát előre meg határozni nem lehet) idegen segedelem nélkül is kibocsátjuk: ha mind az által valamely érdeemes Hazafi a Nyelv elővitelére czélozó költeményes munkáját a mieink

közzé iktatni kívánna, s nevének alávetésével a *Magyar Parnassus* Íróihoz utasítván, hozzánk akár szabad postán, akár valamely más alkalmazottság által beküldené, azt befogadjuk, s megegyezett akarattal közre bocsátjuk. Önként értetődik azonban, hogy az olyan munka nyomtatásra méltó, semmi személyes vagy vallásbeli versengésbe nem ereszkedett, egy szóval minden illetlen s nem a Nemzet hasznát arányzó alacsony tekintettől ment legyen. Ok nélkül fogna tehát az olyan Író reánk nehéztelni, ha munkáját egy vagy más tekintetből közre nem eresztvén, önnön maga nevének is kedveznénk.

Ha az ég igyekezetünkre olyan áldást terjeszt, a' melyet ennek ártatlansága s a Haza szent szereteti kíván, mely kötelességnek egy részét némi némüképpen ez által teljesíteni akartuk, édes remény biztat bennünket, hogy ennyi késedelem után mutathatunk valamit, a mi régi panaszunkat enyhítheti. Kassán, Társasságunk kötésének estvéjén, Novembernek 13án 1787.

Az *Előbeszéd* eleje, hangütése tagadhatatlanul rokon az akkor jozefinista Kovachich Márton György *Mercur von Ungarn*-jának *Entwurf*-jával: mindkettő az évszázados magyar hadakozások miatti elmaradottságból indul ki. Kovachich azonban németül adta ki folyóiratát: „Die ungarische ist weder allgemein noch kultiviert genug für eine gelehrte Sprache, und der grösste Theil deren, die derselben kundig sind, hat nicht den Beruf, gelehrte Zeitungen zu lesen.” (*Merkur von Ungarn*, 1786. 10. l.) A németnyelvűség mellett az az érv szól még, hogy a szerkesztő a művelt külföldnek akarja bemutatni a magyar művelődést, s az ebből a célból még számbajöhető latin a modern fogalmak és intézmények kifejezésére alkalmatlan. A német nyelv választásának legfőbb oka azonban II. József nyelvi rendelete volt: „Die deutsche Sprache scheint uns die schicklichste zu seyn, und sie ist eben unseren jetzigen Zeitenständen auch die angemessenste, da sie nicht nur im politischen Fache die herrschende wird, sondern auch im Gelehrten den Vortrag künftig in derselben geschehen soll,” s külön haszná lesz a *Merkur*-nak, hogy a magyar olvasók a német szakkifejezéseket és fordulatokat megtanulhatják belőle (Uo. 11—12. l.).

Kazinczy eredeti elgondolása és *Előbeszéde* teljes egészében megfér azon keretek között, amelyeket a jozefinizmus állapított meg a nyelv és művelődés területén. Mindenekelőtt azt nem szabad itt szem elől téveszteniünk, hogy a Habsburg kormányzat sem Mária Terézia, sem II. József alatt nem volt minden viszonylatban ellensége a magyar nyelvnek, mint ahogyan a monarchia más népi nyelveinek az élethez való jogát is elismerte, sőt igyekezett azokat a maga birodalmi céljaira felhasználni. Tudjuk, Mária Terézia fordítottat magyarra Bessenyei Györggyel, s a XVIII. század hatvanas éveitől egyre-másra jelentek meg hivatalos magyar nyelvű kiadványok azzal a céllal, hogy a csak magyarul tudók közegészségügyi és korszerű mezőgazdasági szakismereteket tanuljanak belőlük; ismeretes az is, mekkora jelentőségű e politika a szerb irodalmi nyelv kialakulása terén: ez a régi Magyarország területén, Habsburg támogatással indult fejlődésnek. (B. Unbegaun: *Les débuts de la langue littéraire chez les Serbes*. Paris, 1935.) A népi nyelvek pártolása azonban az egységes birodalmi politikához kapcsolódott, s a monarchia soknyelvű lakosságának éppen legfontosabb s az összbiroda-

lomra legveszélyesebb mozgalmáról, a nemzetinek felismert nyelv kultuszában elsőnek megmutatózó önállósulási törekvésekről nem akart hallani sem. Ezért volt elszánva később a kormány arra is, hogy rendőri rendszabályokkal gátolja meg a nemzeti szellem térfoglalását jelentő nyelvi mozgalmak kibontakozását. A jozefinista politikával jól megfértek a nemzeti nyelvű szépirodalmi kísérletek is, különösen ha azok Bécs József-kori irodalmát terjesztették magyar fordításban. Kazinczy ekkori és későbbi állásfoglalásaival szemben hangzott már el olyan vélemény, amely kozmopolitizmust emlegetett, s olyan tényekre hivatkozott, mint a nagy nyelvújító ellenszenve a nemzeti eposz iránt, valamint a Tud. Gyűjt. és az *Aurora* „neki-dühült” nemzetiségének elítélése stb. (Kaz. Lev. XV. köt. 107. l.; XIX. köt. 485–486. l.) Véleményünk szerint helyesebb lenne ebben a vonatkozásban Kazinczynak a jozefinizmusban gyökerező, s legalábbis kulturális tekintetben az összbíróadalmi határokhoz igazodó szemléletéről beszélni, s arra hívní fel a figyelmet, hogy ő nem magyar irodalmi hagyományokból indult el reformeri pályáján, s 1790 előtt a nagyvilág, pontosabban Bécs irodalmi műveltségét akarta magyarul megszólaltatni. Kazinczy ezért még nem volt „hazafiatlan”. De más úton indult el, mint a hagyományok őrei: II. Józsefhez hasonlóan „felülről” akarta megújítani a magyar hűbéri világot, legszívesebben a jozefinista hivatalnokrétegre támaszkodott és lenézte a „bajuszos” hagyományok védelmezőit, akik pedig — más irodalmi eszközökkel — lényegében ugyanarra törekedtek, mint ő.

A lassan visszavonulásra kényszerülő Kazinczy és a társas szervezés megvalósítása közben kétségtelenül irányító befolyásra vágyakozó B. párharcában is a jozefinista szemlélet és az Orczy–Bessenyei-féle hagyományújító, nemzeti és függetlenségi koncepció vitája bukkan elénk; s ahogy a jozefinizmus tekintélye rohamosan csökkent már az 1780-as évek vége felé Magyarországon, ugyanúgy szorult háttérbe a MM. tulajdonképpeni kiformalása közben Kazinczy felfogása.

Az egykorú adatok azt mutatják, hogy Kazinczy csak 1788 tavaszán vesztette el befolyását, 1787 novemberében még éppen, csak hogy érezhetővé vált a két fiatalember ellentéte. A B. terveinek megfelelő új fejlődési irány első lépését abban a már említett tényben látjuk, hogy Kazinczy Ráday Gedeont társul hívta saját kifejezése szerint a „quasi Tudós Társaságba” (Kaz. Lev. I. köt. 167. l.). Súlyosabb összecsapásra, 1788 március-áprilisában, a tervezett folyóirat címe körüli vita adott okot, s e viszályban már egészen világosan kitűnik a két fiatalember mély elvi ellentéte. Kazinczy, Kovachichhoz intézett levele szerint, a folyóiratot szépirodalmi jellegűnek szánta, s fordítások mellett nyelvi és valláspolitikai kritikákat közölt volna benne (Kaz. Lev. I. köt. 154–155. l.); a túlnyomóan belletrisztikai tartalomnak és a kor izlésének is megfelelt a *Magyar Parnasszus* cím. B. bővíteni akarta a tárgykort, s ezért címül a *Magyar Museum*ot javasolta. Kazinczy a vitában minden valószínűség szerint asztra dobta Ráday Gedeon febr. 15-i levelét, amelyben a tekintélyes öreg teljes egészében az ő tervezetét hagyta jóvá. Így kerülhetett a levélre Baróti Szabó írásával a következő mondat: „Ezen nevezetet [Magyar Museum] azért fogadtuk bé, mivel a Poesison kívül többféle tudományokra vagyon kiterjedése, 's más híres nemzektől is az illyféle munkákban homlokírásúl vétetett fel.” (Kaz. Lev.

I. köt. 166. l.). Kazinczy megpróbált Rádayhoz fellebbezni (Kassa, 1788. máj. 19., Kaz. Lev. I. köt. 181. l.), de ez éppen nem kelt pártjára : „A' szándékban lévő Gyűjteményeknek új neve, mely szerént Museum-nak neveztetik, iteiletem szerént meg maradhat : ugyanis Német Országbanis, hasonló Museum név alatt jó ki egy bizonyos kedves és érdemes Gyűjteményes munka, . . . és a' tzellyára nézve az Urak tzellyához nagyon hasonlitt.” (Pest, 1788. jún. 2., Kaz. Lev. I. köt. 182. l.). Kazinczynak, meggyőződése ellenére, valószínűleg már a társasági szabályok értelmében, engednie kellett.

A cím kérdése persze csak egyik kiemelkedő részlete a folyóirat jellege körüli vitának, amely a szervezkedésnek ebben a szakaszában természetesen a bevezető tanulmány körül dúlt a leghevesebben. Kazinczy úgy adja elő a történeteket, hogy miután a „társak” még 1787 novemberében elfogadták *Előbeszédét*, ő néhány napos hivatalos útra indult. Mire visszajött, „mutatják a' Bacسانی *Előbeszédét*”, s annak kellett a folyóirat élére kerülnie, tiltakozását leszavazták (Kaz. Lev. XX. köt. 322—323. l. ; a *Pályám emlékezete* szerint [106. l.] Baróti mutatta neki B. új előszavát). Az események azonban korántsem követték egymást ilyen gyorsan, s a praefatio átdolgozásának mondott időpontja nem felel meg annak, amit az egykorú adatokból ki lehet hámozni. Először : Kazinczy még 1788 februárjában is mint a maga tervezte folyóirat főszerkesztője küldöztette barátainak a saját *Előbeszédét* ; B. *Bé-vezetése* a nyomtatás szerint 1788 pünkösöd hava, vagyis május 1-én kelt, de már ápr. 22-én vitte a posta Rádayhoz ; a későbbi dátum csak azt jelenti, hogy szerzője akkor már sajtó alatt szerette volna tudni. Világos tehát, hogy az átdolgozásnak 1788 februárja és áprilisa között kellett megtörténnie. Másodsor : Kazinczyt 1788 márciusában valami utazásból várták vissza Kassára, s B. csak az ő visszatérése után akarta Pestre küldeni az első szám kéziratát (B.—Ráday, Kassa, 1788. márc. 11., ItK. 1907. 85. l.). Kazinczy legközelebbi útja tudomásunk szerint a Szepességbe vezetett, de ide csak májusban indult el (vö. Kaz. Lev. I. köt. 176., 191. l.). Áprilisban és májusban tehát minden valószínűség szerint jobbára Kassán tartózkodott. Ebben az időben, május 10-én és 11-én leveleket is írt a folyóirat ügyében Molnár Jánosnak és Szentgyörgyi Istvánnak, s ezekben már MM.-ot emleget (Kaz. Lev. I. köt. 177—179. l.). A dátumok összevetése alapján arra lehet következtetni, hogy B. a *Bé-vezetést* február—márciusban írta, s mikor Kazinczy — március közepén — végre megérkezett Kassára, helyben kellett hagynia az új szöveget, amely jelentős részben az övéből készült, s nem tehetett mást, mint hogy nyelvére tett néhány észrevételt (Kaz. Lev. I. köt. 301. l.). E megállapításnak ellentmondani látszik Kazinczy egy másik levele, melyben Rádayn keresztül arra kéri Földi Jánost, hogy küldje el neki Késmárkra a MM. már Pestre nyomdába küldött *Bé-vezetését* : „Nékem ennek megtekintésére okom vagyon, mert akkor se lévén Kassán, mikor az a' Nyomtatás végett be-küldődött, megtörténhetik, hogy előttem ismeretlen változtatások is mehettek belé.” (1788. jún. 21., Kaz. Lev. I. köt. 191. l.). Ez a nyilatkozat azonban nem ellenkezik a mi véleményünkkel. Kazinczynak, láttuk, márciusi útjáról hazatérve új előszót kellett jóváhagynia a magáé helyett, s most, hosszas távolléte alatt feltámadhatott benne a gyanu, hogy a kassaiak újból alakítottak a szövegen ; hallhatott

arról is, hogy Ráday javaslatára változtattak egyet-mást és lehet, hogy tulajdon szemével akarta látni, hogy valóban B. *Bé-vezetése* jelenik-e meg.

Kazinczy más adat szerint is alávetette magát egy ideig a Társaság szabályainak. A MM. 2. füzetében jelent egy *Bóldog bolondoskodás* c. verse (78–79. l.), melynek egyik tisztázatára néhány eddig ismeretlen mondatot írt a Társaságról meg folyóiratáról. Számunkra a tagok felsorolásán kívül — az a fontos belőle, hogy Tudós Társaságról beszél benne, jobbára B. elgondolása értelmében, csak a kezdeményezést és az irányító befolyást tulajdonítja magának — szerintünk — indokolatlanul. „Me incitatore Cassoviae Societas si Diis placet Eruditorum Hungarorum consurrexit. Opus Periodicum sub titulo *Magyar Museum* imprimitur Colligente me et Sociis meis Professore Szabó et Cancellista Cameratico Batsányi Pesthini typis Trattnerianis. Pars 1. jam prodiit. Membra hujus societatis facta III. Dn. Baro Ráday Pater, et Canonicus Mólnár in Scepusio, B. Nic. Vétsey, qvi ex Gallico aliquid transpositum in scriniis suis habet, ingressum suum jam etiam pollicitus est. Colliguntur in hoc opusculo res Litterarum Hung. imo etiam Culturam Lingvae (etiamsi grammaticales tantum observationes sint) propius concernentes.” (OSzK. Analekta.)

B. átalakító munkájának jellemzésére valóban találó Kazinczy kifejezése, amely szerint ez „öszve bontotta” bevezetését, a régiből „nem hagyván köven követ” (Kaz. Lev. I. köt. 301. l.); nem is ösmerte el a magáénak, „a’ szerint leg-alább a’ mint le-nyomtatattott” (uo.). B. vizsont büszkén vallotta sajátjának, tulajdonaként beszélt róla, a MMkban nevét írta alá. Kazinczy „köveinek” sorai és színei valóban félre-ismerhetetlenek B. *Bé-vezetésén*: a szerkezet vázán, a kifejezéseken és szavakon is ott van Kazinczy keznyoma. Az átdolgozó azonban eredetét is sokat és lényegeset tett az új alkotáshoz, s ezek a cikk tendenciáját és részleteit egyaránt alaposan megváltoztatták. Az új bevezetésből eltűnt a jozefinizmusnak még a nyoma is, egyetlen versidézete Ányostól, a *Kalapos király* költőjétől való (*A szép tudományoknak áldozott versek*, 23–24 sor). Az új motívumok közül legfontosabb az önálló magyar művelődés középpontjának, egy akadémiának terve. Az intézmény feladata a kritika felbátorítása, megszervezése és támogatása, valamint egy magyar nyelvtan megírása. B. *Bé-vezetésében* lényegesen nagyobb helyet kap a hazai történelem, mint Kazinczy *Előbeszédében*. Az átdolgozó munkájában Mohács és az állandó harcok mellett nemzeti sorscsapásként jelennek meg „a’ belső egyenetlenség” és „az Országokat-pusztító Vallásbeli Versengés”. Egészen új a nagy gonddal megírt világirodalmi kitekintés is. A maga igen fontos helyére jut a nemzeti királyság a nemzeti nyelv s az egész nemzeti műveltség emelésében; pontosabban: ennek hiánya a magyar műveltség elmaradottságának okai közt. Mindez nem egyéni ötlet, hanem a nemzeti reformizmus közvéleményének kifejezése. — Érdemes egy pillanatra megállni más szempontból is a szerzőség kérdésénél; a *Bé-vezetéssel* kapcsolatban ti. eklatánsan megnyilvánul B. felfogása s gyakorlata. Ahogy nagy ódáiban és tanulmányaiban nyugodtan átvette antik vagy magyar elődeinek egy-egy fordulatát, kifejezését, gondolattöredékét, hogy a maga új művébe ötvözve, mint az *egész* szerzője, a sajátjaként fémjelezze őket; itt is felhasználta Kazinczy

töredékeit — amelyekben egyébként sok van a kor közirodalmának köz-helyeiből, a közösen megbeszélt eszmékből — s a magáéba olvasztva azokat, az új egészet a sajátjának tartotta.

Mint már említettük, B. a *Bé-vezetést* 1788. ápr. 22-én adta postára Kassán Ráday Gedeon címére. A három szerkesztő „tudósíttás”-nak, afféle hirdetménynek is szánta a cikket, ezért is küldték el jóval az első szám kézírata előtt. Hogy mindkét célra megfelelhessen, két variánsban akarták nyomtatni: a „tudósíttás” a folyóirat címét és dátumul a május 1-et viselte volna: mint előszó *Bé-vezetés* feliratot, keltezésül a társaságkötés napját kapta volna. A két változat abban is eltért volna egymástól, hogy a „tudósíttás”-ban (a 98. l. 31. sorában) *Ezen első Szakaszban* helyett *Az első Szakaszban* állt volna (B.—Ráday, Kassa, 1788. ápr. 22., ItK. 1907. 85. l.). A tervből Trattner ellenkezése miatt semmi nem lett. A nyomdász ugyanis arra hivatkozott, hogy a „tudósíttás” példányait ingyen kellene elosztogatnia, s így költsége kárba veszne. Maga Ráday is ellenezte a szerkesztők tervét: sokallta ugyanis, hogy hirdetményként az egész hosszú bevezető tanulmányt kiadják, s rövid ismertetést javasolt, melyet a magyar újságokhoz mellékeltek volna (Ráday—Kazinczy, Pest, 1788. júl. 8. és Pécel, 1788. júl. 28., Kaz. Lev. I. köt. 193., 195., 198. l.). Erre azután a kassaiak is letettek szándékukról.

B. ápr. 22-i levelében arra is kérte Rádayt, hogy *Bé-vezetését* nyomdába adás előtt olvassa át, s a hibákat, főleg az idézetekben, javítsa ki. Az öreg, művelt főúr meg is tette ezt, a javaslatára történt változtatások mindegyikéről azonban biztos adatok hiányában nem tudunk számot adni. Az eléggé légzagos egykorú nyilatkozatokból ennyi mindenesetre világos: Ráday legfőképpen azon örködött, hogy a *Bé-vezetésben* semmi olyan utalás ne maradjon, ami azt a gyanut ébreszthetné, mintha a folyóirat szerkesztői nem lennének eléggé tájékozottak az európai műveltségben. Helyreigazította B. Malherbe-ről írott véleményét, mert a fiatal poéta „a’ Sans souci Philosophus” nyomán a francia költőt „inkább tsak Verselőnek” nyilvánította. Nagy Frigyes ugyanis Boileau-t értette félre, s így degradálta Malherbe-et közönséges verscsinálóvá. Ráday idézte a *Nouvelle Bibliothèque d’un homme de gout* c. műből a francia költőre vonatkozó részt, s nyomatékul a maga elismerő véleményét is megüzente Kassára B.-nak (B.—Ráday, Kassa, 1788. máj. 13. és jún. 23., ItK. 1907. 86., 87. l., Ráday—Kazinczy, Pest, 1788. jún. 2., Kaz. Lev. I. köt. 182—184. l.). Az európai színvonalra, a tudományos igazságra ügyelve indítványozta azt is Ráday, hogy a *Bé-vezetés* a MM.-hoz hasonló német folyóiratok között említse meg Wieland *Mercur*-ját és a *Deutsches Museum*-ot is (Kaz. Lev. I. köt. 182. l.).

Trattner az első szám nyomtatásához 1788. júliusában fogott hozzá. (Ráday—Kazinczy, Pest, 1788. júl. 28., Kaz. Lev. I. köt. 199. l.) Valami hiba eshetett azonban a szedésben, vagy talán inkább változtatni valók akadtak a *Bé-vezetésben*, mert szept. 22-én azt írta Kassára a nyomtatásra ügyelő Ráday, hogy a folyóirat első két ívét, vagyis azt a részt, ahol B. cikke helyet kapott, újra kellett nyomtatni, „a kívánt változtatásokkal”. Még ezeken a hibákon kívül is javítgatott azonban Ráday: a „Bremai Beytragokhoz” B. jegyzetet csatolt, s ezt olyan könyvből vette, amelyet az öreg nem tartott méltónak az idézésre;

észrevette, hogy becsúszott egy latin szó is, ami ugyancsak nem illett egy purista programmal induló folyóirathoz. (Kaz. Lev. I. köt. 209. l.)

A nagy gonddal, mondhatni: az egész kassai társaság közreműködésével létrejött *Bé-vezetés* fogadtatása megfelelt a ráfordított munkának és B. becsvágának, bár egyesek a cikket, névtelen lévén, az országosan ismert nevű Kazinczynak tulajdonították. (Kaz. Lev. I. köt. 297., 301. l.) Kritikai megjegyzéseket csak Aranka György irt róla egyik levelében, ezek is csupán nyelvi kifejezésekre vonatkoznak. Aranka a folyóirat első számát Zilai Sámuel marosvásárhelyi professzortól kapta meg, ez meg Ráday Gedeontól. A reflexiókat tartalmazó levél Zilainak szövege aztán az öreg gróf kérésére, az eredetit továbbította Pestre. (Megvan a Ráday-könyvtárban; Kazinczy számára készült másolatát Váczy János közli, Ráday 1789. márc. 1-i levele mellett, Kaz. Lev. I. köt. 295—298. l.) Aranka észrevételei valóban „tsak szótskákat illetők”, ahogyan Ráday írta csalódottan Kazinczynak, meg kell hagyni azonban, hogy nagyrészt igazak. B. három kivétellel el is fogadta a korrekciókat, Kazinczy is csatlakozott hozzájuk némi kárörömmel. (Kaz. Lev. I. köt. 301. l., ItK. 1907. 83. l.)

*

B. a *Bé-vezetés* szövegét a MM.-ban stiláris és helyesírási szempontból az írásmód és írószközök tanúsága szerint különböző időben, több alkalommal átjavította. Mi természetesen ezt közöljük, de megjegyezzük, hogy B. éppen nem következetes javítgatásai miatt a *Bé-vezetés* eredetileg sem teljesen egységes helyesírása még tarkábbá vált. A korrekciókról az alábbi kritikai apparátus ad számot. — A jegyzeteket mi számoztuk meg.

M.: MM. I. köt. III—XXIV. l.

Szv.: 91. l. 5. hosszszas mélyl ál munkból;

7. esztendő-százoktól fogva

14. szülő fölgyéről e'

16. ellenségeinek, 's önnön

19. édes Atyáink, Hazájok'

22. az ellen-feleknek el-erőtlenedéséből származott. Szomorú békesség! melly

27. Dunája hajjait!

29. Nagyjainknak szíveket, szüntelenül

92. l. 1. Vallásbéli Versengés,

5. Músák közöttünk

7. hogy Hunyadinak fényes

9. egészsz Európat

10. hogy önnön az Attila' idejében-is voltak

11. diadalmaikat énekekkel magasztalták,

13. Hazájok', szabadságok'

15. mutatni, mitsoda nagy

17. és mitsoda nagy magasságra nem juthatna

21. óhajtott, de soha többé nem reménylett

22. ellenkező Végezéseknek itt-is

24. Az egyéb szó helyett talán más-t javított B., de utóbb ki vakarta.
26. méltatlanul meg-vettettnék, 's le-nyomattatnék. — A Deák Nyelven irattattván Törvényeink, azonn folytattattván köz-dolgaink :
28. leg-szebb ideinket.
31. anyai nyelvökön tanulván, már tudományra
40. függesztett Levelébül, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
93. 1. 1. Deákra (talám azért,
 4. ollyatén újjétást még (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 7. irtak, 's sajtóink
 8. *Halotti Prédikáziók*' 's *Verseknél*
 11. Udvarunk, hogy Nyelvünknek
 20. hajdan szélessen terjedett
 21. a' Deák helyébe
 22. *Hunyadi Mátyásnak* olly nagyon, és valójában méltán, el-híresedett Udvara, Magyarúl beszéllvén, *Vitéz János* 's több *Egy megváltoztatott javítás szerint korábban : Czezinge János*
 29. véres könyvbe borúlnak
 30. úgy-is a' lehetetlenségről álmodozunk? —
 32. jutottak arra
 35. *Mahometnek* győzedelmes pogánysága által
 36. Férjfiak, kik
 38. Napnyúgorra jövének kenyeret (*Az első szó javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
94. 1. 2. ékessen-szóllásnak, böltsességnek drága
 3. világosságra vitetődvén, az újra (*A második szó fölött olvashataiianul áthúzott bejegyzés áll.*)
 7. nemessebb indúlatokra hozattatnának.
 9. titok vólt, minden
 10. Régiségnek Történet-íróji, Költőji, és Böltselkedőji
 13. kedvellőjinek-is száma ; el-annyira
 14. szebb 's tisztább derületre kapnának, hogy-sem
 19. senyvedett vólna.
 20. A' Régieknek Irásai teli források az Újjaknak.
 21. és Anglusok őket,
 22. lehetséges vólt,
 24. Pápának nagyságos párt-fogása 's adakozása,
 28. Görög Ország tsak *Perikles*'
 29. napjaiban ; az hajdani
 32. meg-kedveltette.
 33. Petrarcha. Azután,
 Sannazár 's több örök nevezetű
 35. A' *Mediciseknek*, 's *X. Leo*
 36. *Henrik* Anglus,
 40. virágzottak osztán a' Frantziáknál

95. 1. 1. Ronsard noha
 2. Poétának, tarthatni.
 4. Racine, Despreux, Moliere, la Fontaine,
 5. Pascal, Fenelon, és mások kik,
 10. kiket Britanniának szerentsés
 12. kellett küszködniök,
 13. Német *Litteraturának* nevezetesebb
 16. találtak akkor még követőket.
 17. szövetkeztek-össze egész Német Országon a' legszebb
 18. Lelkek, nyelvöknek mivélésére,
 22. a' *Litteraturának* akármelly
 23. Nemzetekkel vetekedhetnek. —
 25. ezen Nemzeteknek az *Académiák*
 26. nevezetesebb Városaiban fel-állottak.
 28. más ember társaiknál
 29. hogy egygyezetett erővel
 31. honnét a' következett,
 33. Rendbéli nagy embereket egybe-hozván, a' betsültre
 való vágyakodás még
 34. vetélkedésre gyúllasztotta. — *A gondolatjel után a*
MMk.-ban B. §-jelet tett.
 36. minden egyéb mesterségek között leg-első, mely a'
 Nemzeteket vadságokból
 37. a' mélyebb Tudományoknak
 39. tsuda-tételei esmértesek.
 40. el-készítette, 's engedelmességre
96. 1. 1. valamint-szintén *Cvetában-is*
 6. Így mentek
 7. Így mutatták-meg
 10. *A tova szó fölött tintával írott meszsze állt, amit utóbb*
kivakart B.
 11. mutathatunk munkákat, *Tintával írott, és utóbb ki-*
vakart szövegvariáns: munkákat, a' mellyek
 13. a' mi régen-vártt
 14. emlittenünk, kiket háládatos maradékink
 18. dolog bizonynyára, ha
 19. fellyebb- említett környül-állásinkban, a'
 20. Nemzetekhez-képpest,
 21. a' nevezetesebb Írók nem tsak a' Fejedelemnek 's ország'
 Nagyjainak
 22. ébresztetnek a' nyelvnek 's Tudományoknak
 26. ki-botsáttásával-is gazdag jutalmat, 's ditséretet
 nyernek ;
 29. szükölködünk.
 30. nem Nagyjainknak meg-külömböztetése,
 32. Hazának szerelme, gerjeszti.
 39. nem örvendeznünk.
 40. fogyatkozásoktól, kivált belső érdemeikre nézve, menttek
97. 1. 2. fogyatkozásunk volna, gántsainkat nem esmérnünk.
 5. Róma Cattullust és

Caesiussa 's Baviussa-is vólt. *A Baviussa-is fölött olvas-hatatlanná mosódott, ceruzával írott bejegyzés áll.*

8. egybe-állván, Nyelvünknek 's Tudományainknak elő-mozdítására *Egy korábbi, törölt javítás után ilyen volt a szórend: a' Tudományoknak 's Nyelvnek A margón vakarás nyoma látszik.*
13. mind egyéb Magyar
16. próba-kövére húzván,
19. e' szerint
21. meg-külömböztetésére, 's eleven
23. vólna, hogy
25. módgyai fel-találtatnának;
27. Hazánknak környékiben,
28. harmadik Vármegyében már
30. vagy esmeretlenek,
31. Mennyi számtalan szavaink
32. fel nem találkoznak? — *(Javítva a sajtóhibák jegyzéké-ben is.)*
33. Nyelv-könynek nem-létéből következik osztán, hogy *(Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.)*
37. efféle idétlen hosszú szavainkkal rútíttjuk. —
98. I. 4. Tudományoknak 's Hazai
az a' végett
5. vagy holnaponként
9. jeles munkátskáikat, mellyek külömben talám esmeret-lenül
10. közöséges esmeretségre juttatni. *(Az első szó javítva a sajtóhibák jegyzékében. — Az utolsó szóhoz kiadásunk számo-zása szerint*
— a 12. jegyzet tartozik, amit a MMk.-ban áthúzott B.)
12. fogunk mi,
18. gyarapítására, 's a'
19. szolgálnak. *E szóhoz kapcsolódik a — kiadásunk számo-zása szerinti 13. jegyzet. A szerző a MMk.-ban ezt áthúzta. tehát, kik*
22. *Museum Írójához*
25. semmi személyt vagy
26. illetlen, 's nem
27. tekintettől, mentt
35. egy töllünk minden
36. mindgyárt eleintén senki
37. gyűjtését, 's helyes ki-adását, több
38. terhének esmerjük lenni
39. 's hivatalbéli
99. I. 1. példa talám majd
4. édesebb remennyel biztat
5. a' nehézségnek, 's egyéb történhető
7. Reménylyük azt-is,
9. ártatlansága, 's a'
10. panaszaikat enyhíthesse.

13. Ányós.
19. hogy *Vitéz János* valójában
30. *Boileaut az l'Art.*
100. 1. 1. Tudományoknak terjesztésére.
  4. szelíd erköltsöket *Egy ceruzával írott javítás szerint így lett volna* : 's szelíd és *A* következő szó valami jelző, azonban úgy elmosódott, hogy olvasása teljesen bizonytalan (tűrő??), így szövegbe nem iktathattuk be.
  9. tudósította egy a' *A szóban forgó nyomdász Landerer Mihály* (Bessenyei György : *Egy Magyar Társaság iránt való jámbor szándék.* Bécs, 1790. 11–13. l., Kaz. Lev. I. köt. 322–323. l.).
  25. Haza Nyelvünknek
  29. tágasabb mint-sem
  30. széles-értelmű nevezetet. (*Mi javítottuk*).

4. A' FORDÍTÁSRÓL.

B. a fordítás mesterségéről vallott nézeteit három éven belül (1787–89) háromszor fejtette ki egyre növekvő határozottsággal; közleményei minden alkalommal újabb ellenvéleményeket és vitákat váltottak ki. A XVIII. századi heves pennacsaták elültével azután a cikkek értékét általánosan elismerték, a bennük előadott szabályok pedig mindmáig érvényesek maradtak a fordítói gyakorlatban. A viharos fogadtatás onnan származik, hogy a kortárs-írók egy része a B.-étől lényegesen eltérő véleményt vallott a fordítás kérdéseiről; a cikkek érdeme és későbbi egyhangú méltánylásuknak oka, hogy azok a korábbi elgondolásokkal szemben a modern s ma is helyesnek tartott felfogást segítették diadalra. A fordítás mesterségének szabályai és a fordítói hűségről vallott felfogások az irodalom története folyamán korántsem állandóak; az egyes nemzeti litteratúrák is egymástól eltérő válaszokat adtak ezekre a kérdésekre. (A problémakör összefoglalását l.: Paul Merker – Wolfgang, Stammerl : *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte.* Bd. III. Berlin, 1923/29. 397–400. l.) Minthogy B. dolgozatai a kor irodalmának egyik központi kérdését feszegetik, s minthogy nézetei, az akkor uralkodó felfogással élesen szembenállva, úttörő jelentőségűek, szükségesnek látjuk helyüket, szerepüket tágabb összefüggésben megvilágítani.

A magyar irodalom fordítási elméleteinek és gyakorlatának történetében csak egyes korszakok jellemző eljárását s néhány részletkérdést vizsgált meg eddig a kutatás; nagyjából ismerjük azonban a fejlődési folyamatnak azokat a tényezőit, amelyeknek összefüggésében a fordítás mesterségének történetét vizsgálnunk kell. — A középkori : csak egyes szavak visszaadására figyelő vagy szöveget „magyarázó” jellegű átültetések után (Horváth János : *Tanulmányok.* Bp. 1956. 27–47. l.) a szorosabb értelemben vett fordítás története csak az újkor hajnalán, a „magyar nyelv felfedezésével” kezdődik, lefolyása beletartozik a népi-nemzeti nyelv és a latinság évszázados küzdelmébe, amelynek végső állomása politikai síkon a magyar nyelv hivatalos államnyelvvé tétele. (Turóczy-Trostler József : *A magyar nyelv fejlődése.* Bp. 1933. ; Gerédy

Rabán : *Irodalmi nyelvünk kialakulásáról*. Magyar Századok. Bp. 1948. 52–68. 1.)

A hosszú fejlődés kezdetét, valamint bizonyos idetartozó részletkérdések alakulását (pl. a latin metrika és grammatikai rendszer hol példaadó és fegyelmező, hol nemzeti egyéniséget elnyomó és idegent erőszakoló hatását) régtől fogva ismerjük. Máig elég kevésbé kutattuk azonban fel az élő és holt nyelv általános viszonyának XVII. és XVIII. századi módosulásait, alig méltattuk figyelemre az újkori latin stiliztika, poétika és retorika befolyását az újabb kor magyar nyelvű irodalmára. Nem tudjuk még felmérni, hogyan és milyen mértékben érintette a magyar stílus és poézis fejlődését az a nyelvkezelési mód, amellyel a már csak könyvekből megtanulható latin nyelv használói találkozottak, és amelyet iskolai tanulmányaik alatt sajátítottak el e századok műveltjei. Ez utóbbi mozzanatokat a korábbi korok irodalmi fejlődésének mozgató erői között is figyelembe kell venni az öröklött népi-nemzeti hagyományok alakító hatása mellett ; sőt, véleményünk szerint a latin nyelvvel együtt elsajátított praeceptumok még e hagyományozás alakulásában is rendkívül fontos szerepet játszottak.

A nyelvkezelés szigorú kötöttségei, melyek a holt nyelv mintájára az élőt is merev formákba szorították, a hűbéri rend szigorú formáit idézik az emlékezetbe. Ahogyan a feudális rendszert megsemmisítették a „deáktalan” tömegek, ugyanúgy rázta le magáról a népi-nemzeti nyelv és irodalom is a rá nem illő jármot. A praeceptumok azonban a mester tekintélyének hanyatlása után is tovább hatnak a tanítványra. A latin nyelvkezelés hagyományának a magyar nyelvű irodalomban tovább élő, akkor már káros és tulajdonképpen érvénytelenné vált egyik formájára mért döntő csapást B. a fordítás módjáról írt cikkeivel, néhány évvel az előtt, hogy Báróczy Sándor *A' védelmezetelett magyar nyelv* című röpiratában kétségre nem vonható érvénnyel a maguk helyére tette a latin stúdiumokat a magyar művelődés egészében.

A nemzeti nyelv térfoglalása fokozatosan ment végbe. A folyamat első nagy állomásán, a reformáció idején vulgáris nyelven szólaltatták meg a bibliát, s ezzel a köznép nyelve – legalább a vallás területén – a régi „megszentelt” nyelvek, a héber, görög és latin mellé emelkedett. A bibliafordítónak az idegen nyelveket nem értő, de önállóan gondolkodó olvasó elé hiteles szöveget kellett adnia, melyben még a szórend is „mysterium”-nak számított ; nyilvánvaló tehát, hogy a legszigorúbb hűséggel kellett dolgoznia. (Petrus Daniel Huetius : *De optimo genere interpretandi*. Venetiis, 1758. 20. l. ; Johannes Schefferus : *Gymnasium styli*. Jenae, s. a. 15. l.) A bibliafordításon kívül szoros fordítási módot csak görög szövegeknek latinra ültetésében alkalmaztak e régi századokban. Az ilyen fordítások szabályaival foglalkozik Huetius idézett könyve, melynek tanulmányozását – persze már nemzeti-nyelvi viszonylatban – még Gottsched is tanácsolta a fordítóknak. (*Ausführliche Redekunst*. 5. Aufl. Leipzig, 1759. 417. l.)

A magasabb irodalmi nem vallásos területei egyelőre a latinság kizárólagos kezelésében vagy tekintélyi uralma alatt maradtak, s ezeken mai értelemben vett elvszerű fordításról alig beszélhetünk. Maga a *versio* szó is abban a korban éppúgy jelentette a kifejezések csereberéjét, és a nyelvi konstrukció variálását, mint az egyik nyelvről a másikra

való fordítást. A latin-tanítás célja akkor nem a klasszikus szövegek szoros fordítottással ellenőrzött megértetése, hanem a hibátlan és ékes latin írás- és beszédképesség elsajátíttatása volt. A célt a legjobb aranykori aktorok állandó, rendszeres tanulmányozásával és „imitatio”-jával érték el; gyakorlottságra, grammatikai és retorikai exercitiuumokkal tettek szert. A gyakorlatokat a latinból anyanyelvre és anyanyelvből latinra történő, szöveghez ragaszkodó fordításokkal éppen csak elkezdték; s olyan nehezebbekkel folytatták, mint pl. a „versio carminis”: valamely versnek prózába való átírása, a bővítés (amplificatio) és összehúzás (coarctatio), a kifejezések cseréje (variatio), jellemzés, leírás stb. Az iskolákban arra törekedtek, hogy a klasszikusoknál talált vagy a vallásban tanult gondolatokat minél szebben, díszesebben, hathatóssabban, új szükségletekre alkalmazva fogalmaztassák újra a tanulókkal. E nyelvi és tartalmi utánzásra a latin költőknél, pl. Vergiliusnál találtak útmutatást, aki „imitálta” Theokritoszt és Homéroszt, vagyis számos helyüket átvette, és elevenebb színekkel, nagyobb erővel és hatásosabban fejezve ki ugyanazt, a kor véleménye szerint maga mögött hagyta görög mintaképeit. Az eruditio világhírt biztosító tanúságának számított ebben a zárt, iskolás körben Carolus Ruæus vagy Jacobus Wallius teljesítménye, akik Horatius ódáira latin hexameteres parafrázist írtak, párhuzamosan közölve a klasszikus szöveget és a sajátjukat. E költészet ókori tekintély-forrásainak és aktuális törekvéseinek bemutatására nem lesz itt felesleges Quintilianusnak azt a passzusát idézni (Inst. orat. lib. X. cap. 5.), amelyet Wallius is odaírt parafrázisai elé (*Poematum libri novem. Norimbergae, 1647. 111. l.*): „Neque ego paraphrasim esse interpretationem tantum volo sed circa eosdem sensus certamen atque aemulationem. Ideoque ab illis dissentio, qui vertere orationes Latinas vetant quia optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neque semper est desperandum, aliquid illis, quae dicta sunt, melius posse reperiri; neque adeo ieiunam ac pauperem naturam eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel non possit.”

Johann Scheffer, a közmegebecsülést kivívott *Gymnasium styli-*ben Laurentius Humfredus alapján kétféle fordítást különböztetett meg: az egyik a szorosabb (adstrictius), a másik a szabadabb (liberius). A szorosabb fordítás két faja a gyermeki (puerilis, Humfredusnál eredetileg supersticiosa, amely szó ilyen összefüggésben még D'Alembert-nél is előfordul) és tudományos (erudita) versio. Az első szót szóval ad vissza, s csak az egyik nyelv törvényeit nézi; a másikra a tudósok görögből latinra történő átültetéseit hozza fel például a szerző. Az igazi fordítás azonban — szerinte — a szabadabb módszerű eljárás. Ha az interpretátor nem kel versenyre az eredeti írójával, „auctoris mentem exprimit quibuscunque verbis, nec tam orationem exponit, quam sententiam”. Ez vagy kivonatoló, vagy bővítő — akkor ti., ha a fordító az eredeti homályosabb helyeit terjedelmesebben magyarázza. A jó interpretátor túl akarja szárnyalni az eredetit, s ekkor: „non modo sensum sed et omnes virtutes ejus exprimere conatur. Quae ut omnium est difficillima, sic omnium laudata, etiam apud veteres.” (I. m. 14–18. l.)

A B. cikkeinek megjelenésekor Magyarországon dívó fordítási gyakorlat példának valóságos gyűjtőhelye a Szatsvay Sándor szerkesztésében Bécsben megjelentetett *Magyar Músa*, amely egyéb tekintetben

is tanulságos képet nyújt a hazai iskolákat végzett, átlagos műveltségű réteg irodalmi ízléséről. Nemes és nemzeti Szathmári Mihály Horatius első szatírájának tizenkét kezdősorát „bővebb Körül-írás”-sal, több mint hatvan hexameterben magyarázta (1787. jan. 27., 57–59. l.); Póts András egyetlen latin disztichont három megrímelt magyar disztichonnal adott vissza, s átültetéseit „Magyar Fordítás”-nak nevezte (1787. máj. 19., 320. l.); ugyanő „Baudius Poéta” két sorát három strófányi négy-sarkú tizenkettessel tette át magyarra (1787. máj. 16., 310–311. l.); a példákat hosszan folytathatnók. (Színvonalasabbban ugyan, de mégis erre a gyakorlatra hivatkozva írt a fordítás mesterségéről Révai Miklós is. *Elegyes versei*. Pozsony, 1787. 182. l.)

Az újlatin példa nyomán kifejlődött fordítási módot B.-val és a modern nézetekkel szemben bizvást magyar hagyománynak is nevezhetjük. Hívei éppoly makacsul ragaszkodtak hozzá, mint a Gyöngyösire esküvő verselők a négyes rimhez. Ahogyan ti. a négy-sarkú verselés pártolói a nemzetiség elleni támadást láttak minden verselési újításban: a szabad átírás védelmezői a tradicionális magyar költészet stílusát, fráziskincsét és magát a nyelv tisztaságát látták veszélyeztetve a szoros fordítás meghonosodásával. Egy bizonyos S. J. 1788-ban az embernek leírását fordította le a *Magyar Músa* számára „született nyelvének erejére inkább, mint a' szó szerént-való-fordításra figyelmezve”. (Jan. 5. 9–11. l.) A névbetűi mögé rejtőzött verselő azonban egészen mást értett az anyanyelv „erején”, mint B. és barátai. Azt ti., amit Ányos Pál – e tekintetben maga is a hagyomány őrzője – így fogalmazott meg 1782-ben, Batthyány Károly halálát gyászoló, németből fordított versével kapcsolatban: „... szorul szora nem fordítottam, de velejéből semmit sem hagytam el, helyett, helyel önnön gondolataimmal igyekeztem a munkát ékesíteni, más helyett pedig, a hol láttom, hogy több szavakkal, 's versekkel tsak egyet mond a' német, rövidebb ki mondásba foglaltam, a' mint a' Magyar Poezis tulajdonsága parantsolta.” (ItK. 1938. 78. l., OSzK. Fol. Hung. 166. ff. 190–191. l.)

E századok során kifejlődött és nagy költők kezében folyvást gazdagodott kifejezési rendszer a hagyományörzők körében éppoly védelemben részesült, mint az iskolákban a klasszikusan tiszta latinság, s a maga területén éppúgy kötelezte az írókat az imitációra, mint a latin stilisztika. Kortársaival együtt B. is kijárta ezt a stílus-iskolát: mert hogy csak néhány közeli példát említsünk: vajjon más-e a *Báróti Sándorhoz* intézett vers, mint Bessenyei sorainak imitációja; nem iskolás stílusgyakorlat módjára készült-e a *Bíztaás* című vers, Bálintitt János *Kodrúsfordításának* előszava alapján; nem tart-e rokonságot a *Felírás* című B.-vers Mészáros Ignác *Kártigámjának* egyik inskripció-betétjével (5. kiad. 308. l.):

Itt nyúgszol, s változol e világnak szépe,
Ki voltál éltetnek frígyes öröm lépe;
Sándornak víg kedve örök gyászba lépe,
De árva szívémben van hívséged képe.

De B. latinos nyelvi műveltségére is hozhatunk fel példát. A magyar verselésről értekező fiatal költő ama kijelentésében, hogy „A' hallás

leg-kényesebb érzékenysége az Embernek" (*Ányos Pálról*, 110. l. 1—2. sor), a deák retorika emléke bukkan fel, amely az oráció numerózításáról szólva Cicero ítéletére hivatkozott: a hallás „superbissimum iudicium” az emberben. (Io. Gottlieb Heineccius: *Fundamenta stili cultioris*. Ed. XIII. Opera omnia, Tom. I. Genevae, 1771. 71. l., Cicero: *De oratore*, III. 44 és *Ad Brutum orator*, cap. 54-től.)

Az 1780-as években a latin studiumok boltozata alatt fejlődött „hagyományos” fordítási mód egyeduralmát a németes és franciás műveltség terjedése, a kormányzat és a belső erők kezdeményezésére megindult és a korábbinál lényegesen nagyobb számú fordítás-irodalom megjelenése, a szűkebb értelemben vett irodalom területén pedig a testőrök munkássága legalábbis bizonytalanná tette. Már B. cikke előtt is megjelent egy határozott elvi állásfoglalás a fordítás mestersége dolgában. Pétzeli József írta, aki — műveltségének megfelelően — francia minta, D'Alembert értekezése alapján igyekezett tisztázni a helyzetet. (*Observations sur l'art de traduire en général* . . . Oeuvres, Tom. IV. Paris, 1822. 31—42. l.) Pétzeli kétségtelen érdeme, hogy szakított az iskolás latin mintával: ugyanakkor azonban más, modernebb tekintéllyel erősítette meg a hagyományos gyakorlatot. Sokat idézték már azt a tanácsát, hogy a fordítók „mint meg-annyi Bajnokok, víjjanak meg az Irókkal, mellyeket tulajdon nyelvekre által tenni igyekeznek, ezt ténen tzelül, hogy ők azokból a' gondolatokból szint' olyan szép vagy akkor még szebb munkát raknak öszve, született nyelveken, mint sem a' millyent azok tsináltak a' magukén.” (*Henriás*, II. kiad., Elő-beszéd.) Az eredeti íróval a kifejezési eszközök megválasztásában folytatott versengés a hagyományos költészet fráziskincsének megtartását, s ezzel az eredeti hangulatának, stílusának teljes elsikkasztását jelentette a gyakorlatban. Az előbbieknél sokkal ritkábban idézik Pétzelinek azon sorait, amelyek Young-fordításával kapcsolatban ekképpen szólnak: „A' mi a' fordítást illeti, arról merem azt ígérni előre, hogy nem tsak a' Német és Frantzia fordítást [!], hanem magát az Originált-is meg-haladja annyiban, hogy a' Magyar nyelvnek hathatós szépsége nagy részént megtisztította ezt a' Munkát attól a' komor Melánkholiától, a'melly talán némelly Olvasókat el-idegeníthene, és nem hagyott-meg a' leg-gyászosabb gondolatokban is egyebet annál a' szomorúságnál, a' melly olly igen kedvelteti magát minden érzékeny szivekkel a' Racin és Gellert munkáiban.” (*Magyar Músa*, 1787. júl. 14. 446. l.) Hasonló eljárás jellemzi legnépszerűbb fordítását, a *Henriást* is. A munka két kiadása közötti időben, 1789-ben megjelent Szilágyi Sámuelnek az eredetihez híven ragaszkodó fordítása, s a kortársaknak még kéziratban volt alkalmuk a fordítások összehasonlítására. B. ezt írta Pétzeliéről: „ama hatalmas tűzről . . . , mely a költeményt elannyira eleveníti, az olvasót magán kívül ragadja és a poétát a képzelődés által mintegy isteni erővel hordozza, a poétai tűzről, mondom, láttatik Pétzeli semmit sem tudni . . . verseiben Szilágyi meghaladta.” (B.—Orczy Lőrinc, 1787. aug. 20., *Figyelő*, VII. 314. l.) A két fordítás különbségét azonban Csokonai fogalmazta meg klasszikus tömörséggel: „Szilágyi maga előtt tartotta Bourbont és Voltairet, Péczeli pedig a magyar olvasót és saját fordítását.” (*Az epepeárvól közönségesen*. Harsányi—Gulyás-féle kiadás, II/2. köt. 546. l.; újabb összevetések; Tóth Emőke: *Voltaire Henriade-ja és a*

magyar irodalom. Szeged, 1933.; Némedi Lajos: *Adalékok a XVIII. század magyar stílustörténetéhez*. Debrecen, 1936.)

B. közvetlenebb közelében Ráday Gedeon készült írni a fordítás mesterségéről. (Kaz. Lev. I. köt. 77., 87., 94. l.) Cikke azonban soha nem készült el, s így csak néhány megjegyzéséből és gyakorlati példáiból következtethetünk állásfoglalására. Azt tartotta „valósággal igen jó fordítást”-nak, amelyről „alig lehet meg esmerni, hogy más nyelvből fordított”, s az idegen szerző is „ugy írta volna magyarul”. (Ráday—Aranka, Pest, 1789. júl. 22., OSzK. Quart. Hung. 1994. f. 114., Kaz. Lev. I. köt. 243. l.) Ez a nézet a gyakorlatban elég szabad átültetésre vezetett: „Az Auctorokat tsak a’ nyelv tanulásáért kell szórúl szóra fordítani: Imitatióban szabad tőlök el menni”, — írta Kazinczynak 1790-ben (Kaz. Lev. II. köt. 44. l.), s ha nem csalódnunk, gondolatait D’Alembert sugalmazta. Annyi bizonyos, hogy kifinomult ízléssel érezte meg és igyekezett a magyarban is megtartani az idegen író stiláris sajátosságait, kísérletei a modern versformák területén pedig egyenesen lehetetlenné tették, hogy fordításain a hagyományos stílus uralkodjék el.

Kétségtelen, hogy Pétzeli és Ráday egyaránt közeledtek a fordítás mesterségének ama szabályai felé, amelyeket B. fogalmazott meg cikkeiben. Erre haladt már ekkor a gyakorlat is. Az új fordítói stílus kialakulása szempontjából is jelentős, hogy Bessenyei kiírtásra ítelt minden idegen (deák) szót, fordításban és eredeti munkában egyaránt, mert a könyvek miattuk „az együgyű, de olvasni, és tanulni szerető emberekre nézve érthetlennék”; egyéb okok mellett e miatt is hagyta el Orczy Lőrinc Boethius-fordításaiban éppen „a fabulás historiákhoz tartozó hasonlatosságokat”, vagyis a mitológiai képeket, noha ezek a Gyöngyösi-iskola munkáiban a főbb ékességek közé tartoztak; kialakult már, ha nem is minden ízében kidolgozottan, Rát Mátýás szerkesztése idején a MHirm.-ban az a közérthető, szabatos stílus, amely a nép művelésére — ahogyan azt a XVIII. század végi felvilágosodás értette — a legjobban megfelelt. (Bessenyei György: *Egy Magyar Társaság íránt való jámbor szándék*. Bécs, 1790. 21—23. l.; Orczy Lőrinc: *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől*. Pozsony, 1787. 19. l.) Ez az irodalom nem idegenkedett az új fordulatoktól és szavaktól, ha azok a közérthetőség határán belül, s a közhasználat állandó ellenőrzése alatt maradtak, s elítélt minden olyan újítást, amely a közönséget szem elől tévesztve rosszul értelmezett nemzeti büszkeségből irtott minden idegent és faragott a nemzeti nyelv erejének fitogtatására szavakat, melyeket csak a mellékük zárójelben közölt idegen tett érthetővé. Ez a józanul szép, értelmesen magyar, s közérthetően eredeti stíluseszmény jellemzi a kor legjobb fordítójának, Báróczy Sándornak munkáit is. Nem pusztán ékítményül írta tehát B. a *Magyar Músa*-ban megjelent cikke fölé mottóul Barcsay Ábrahám szavait a *Bessenyei Györgynek* című versből (*A Besenyei György Társasága*. Bécs, 1777. 27. l.):

Had’ lássák leg-aláb’ vétkes unokáink
Mire tzeloztanak mostani munkáink.

B. azt mondja, hogy a fordítás mesterségének reguláit Gatterer göttingai professzor után adja elő, valószínűleg olyan értelemben és

akkora szabadsággal, ahogyan a *Magyar Músa* néhány korábbi számában Földi János értekezett a magyar verselésről az ugyancsak göttingai Johann Matthias Gesner nyomán. (*Primae lineae isagoges in eruditionem universalem* . . . Lipsiae, 1774–1775.) A német eredetit már Toldy, Bayer Ferenc és Szinnyei is hiába keresték (48. l.), mi sem akadtunk rá. Ezirányú kutatásaink eredményeképpen mindössze annyi valószínű, hogy nem valami önálló értekezést kell feltételeznünk forrásul, mert ilyen nincsen (l. Johann Georg Meusel: *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller*. Bd. IV. Leipzig, 1804. 32–35. l.). Inkább a világos, jó tankönyveket szerkesztő Gatterer valamelyik kézikönyvében kell keresnünk az eredetit. A *Handbuch der Universalhistorie* második kiadásában (Göttingen, 1765.) az *ars historica*, vagyis a történeti művek írásának szabályai között a nyolcadik, utolsó helyen a történeti iratok fordítása kap helyet, bővebbet azonban ebben a kiadásban nem tudunk meg a tárgyról (1–2. l.). Lehet, hogy a mű valamelyik későbbi kiadásában vagy másutt, hasonló összefüggésben, kidolgozva is megtalálhatók az előírások. Gatterer szövegének ismerete nélkül nem tudjuk eldönteni, mennyi a német szerző része, és mennyi B. érdeme a magyar cikkekben. Ha feltevésünk helyes, alig kételkedhetünk, hogy a forrás nem lehetett terjedelmes, s így B.-nak a cikkek tetemes részét önállóan kellett írnia. B. eredetijének, de mindenképpen önállóan megfogalmazottnak tartjuk eszerint a fordítási szabályok lényegét magukban foglaló és félreérthetetlenül a latinos-iskolás szokás helytelenségét kijelentő részletet (103. l. 13–35.), éppen azt tehát, ami körül a viták felkavaroztak. Gatterer szövegének ismerete nélkül lehetetlen megállapítani azt is, hogy a német szerző milyen források alapján írt, s B. használt-e a bővítésnél valami segítséget. Mindössze annyi bizonyos, hogy a magyar cikkek mai formáján félreismerhetetlenül meglátszik Gottsched fordítási szabályainak nyoma (*Ausführliche Redekunst*. Leipzig, 1759. 416. l.). B. ugyanis, bár nagyon szabad fogalmazásban, Gottsched első két előírásával kezdi cikkét (102. l. 3–17.):

„I. Wähle man sich nichts zum Uebersetzen, darinn man entweder der Sache, oder doch der Sprache noch nicht Gewachsen ist: denn was man selbst noch nicht versteht, das wird man unmöglich in andern Sprachen recht ausdrücken vermögend seyn.

II. Bemühe man sich nicht so wohl alle Worte, als vielmehr den rechten Sinn, und die völlige Meynung eines jeden Satzes, den man übersetzt, wohl auszudrücken. Denn ob gleich die Wörter den Verstand bey sich führen, und ich die Gedanken des Scribenten daraus nehmen muss: so lassen sie sich doch in einer andern Sprache so genau nicht geben, dass man ihnen Fuss zu Fuss folgen könnte.”

A *Különös regulák* között (104. l. 21–35. és 107. l. 1–18., 28–40.) megtalálható Gottsched harmadik és negyedik szabálya is:

„III. Daher drücke man denn alles mit solchen Redensarten aus, die in seiner Sprache nicht fremde klingen, sondern derselben eigenthümlich sind. Eine jede Mundart hat ihre eigene Ausdrückungen, die sich in keiner andern ganz genau geben lassen. Umda muss ein Redner allerzeit etwas gleichgültiges an die Stelle zu setzen wissen, was eben den Nachdruck, und eben die Schönheit hat, als die Redensart des Originals. Endlich behalte man

IV. so sich als möglich ist, alle Figuren, alle verblümete Reden, auch die Abtheilung der Perioden, aus dem Original bey. Denn weil diese sonderlich den Charakter des einen Scribenten, von der Schreibart des andern unterscheiden: so muss man, auch in der Nebewetzung noch, einem jeden Schriftsteller seine Art lassen, daran man ihn zu verkennen pflęgt. Doch wollte ich es deswegen nicht rathen, auch alle weitläufigte Sätze eines Schriftstellers, die sich oft, ohne die grösste Verwirrung, nicht in einem satze deutch geben lassen, in einem Stücke beysammen zu lassen. . . . Nein hier kann sich ein Uebersetzer billig die Freyheit nehmen, einen verworrenen Satz in zween, drey oder mehr Theile abzusondern."

Megjegyzendő azonban, hogy Gottsched a szónokképző stílusgyakorlat egyik fajaként, és nem mint önmagában értékes írói munkáról beszél a fordításról, s hogy szabályai egytől egyik forrásából, Huetius dialógusából valók. (I. m. 86–94. l.)

Akad nyoma D'Alembert értekezésének is. Onnan való az a megjegyzés, hogy jobb először egyvégtében sokat fordítani, s azután csiszolgatni a szöveget (102. l. 35–103. l. 2.). A franciában (id. kiad. 40. l.):

„On ne peut traduire un homme de génie, si on ne le traduit pas vivement et d'enthousiasme; mais si cet homme de génie est en même temps un écrivain profond, il faut du temps pour l'étudier et pour le rendre; il me semble d'ailleurs en général, que pour éviter tout à la fois la froideur et la négligence du style dans quelque ouvrage de goût que ce puisse être, il est nécessaire et d'écrire vite et de corriger longtemps."

Nem lehetetlen, hogy Báróczy példáján kívül D'Alembert közvetlenül vagy közvetve bátorító hatására került B. cikkébe (105. l. 25–106. l. 14.) – az eredetiben található megkötésekkel – az új fordulatokat, kifejezéseket jóváhagyó ítélet (id. kiad. 37. l.).

Sok azonban a nyilvánvalóan eredeti részlet. A már említett leglényegesebben kívül B.-é minden passzus, ami az aktuális irodalmi kérdésekre és a magyar nyelv természetére vonatkozik, s mindenekelőtt övé a dolgozat kifejtő és szabályalkotó módszere. Ne felejtjük el, hogy Gatterer vsz. történeti munkák vagy éppen forrásértékű szövegek átültetésének szabályait fogalmazhatta meg, s B.-nak magának kellett azokat – egyéb segédeszközök feltehető használatával – irodalmi művek fordítására, magyar viszonyokra alkalmaznia, mégpedig úgy, hogy elvei bármiféle tárgyú és formájú fordítási munkában használhatók legyenek.

A fordítás mesterségét tárgyaló első cikk a *Magyar Músa* 1787. szept. 5., 8. és 12-i számaiban jelent meg (559–577. l.). Az író ránkmaradt levelezésében az egyetlen erre vonatkozó utalás Pétzeli és Szilágyi *Henriade*-fordításának összehasonlításával kapcsolatban hangzott el: „a jó fordításnak az eredeti írás hív másának kell lenni, idegen szók nélkül, tiszta igaz magyar szójejtésekkel irattatni és végre tüzének kell lenni". (Orczy Lőrincnek, 1787. aug. 20., *Figyelő*, III. köt. 314–315. l.) Az idézett mondatot – tanulmánya lehető legrövidebb foglatát – akkor vetette papírra a szerző, amikor a cikk már egészen bizonyosan Szatsvay Sándor bécsi szerkesztőségi szobájában hevert, s így ennek legalábbis 1787 nyarán kellett elkészülnie.

E korai változat főleg hosszabb bevezetésével (melyben Ányos is kap egy ossziáni lejtésű mondatot), a kortárs-irodalom készülő vagy

frissen kiadott termékeiről mondott, jó tájékozottságra és éles ítéletre valló nyilatkozataival, végül Horváth Ádámot felvilágosító polémikus befejezésével különbözik a MM.-beli higgadtabb, csak a tárgyra szorító későbbi variánstól. A kitérésekben, példákban hely jut az egész baráti körnek és néhány elvi ellenfélnek: dicséretet kap Rájnis (az idézett hely: *A' magyar Helikonra vezérlő kálaúz*, Pozsony, 1781. 69. l.); megtudjuk, hogy Verseyh a B. kezdett Millot-fordítás előtt Fleury egyik munkáját tette magyarrá (BJÖM. I. köt. 358. l.); jó tanácsot hallhat Horváth Ádám, hogyan fordítsa Vergilius *Aeneisét*; először említetik B. műveiben Koppi Károly (BJÖM. I. köt. 358. l.); Milton, Young és Tasso neve a három kassai vezető író, Baróti Szabó, Kazinczy és B. legújabb fordításaira céloznak (ItK. 1952. 76. l.; MM. I. köt. 98–103. l.; BJÖM. I. köt. 390. l.); a szigorúbban vett nyelvi kérdések közül Barczafalvi Szabó kinnal faragott új szavainak elítéléséről olvasunk (vö. *Magyar Músa*, 1787. júl. 11. 440–443. l. és MM. I. köt. 184–187. l.), és heves támadást látunk Mátyus István ellen, aki afféle paraszti nyelvnek nézte még akkor is a magyart, s B. egy Teleki Ádámtól vett idézettel ügyesen fordította vissza az erdélyi orvosra a tudatlanság és műveletlenség vádját (Mátyus: *Ó és új diaetetica*. 2. kiad. Pozsony, 1787–1793. I. köt. VIII–X. l.; Corneille: *Czid*. Kolozsvár, 1773. Elöljáró beszéd.) A cikk befejező részében egy éppen akkor folyó vitáról nyilvánítja véleményét B. Földi János ugyanis a magyar verseletről szóló tanulmányában — B. szerint helytelenül — úgy vélekedett, hogy a négy Sarkú, sőt a párosrimű tizenkettes helyett, amiben Besse-nyei Hunyadi László tragédiáját írta, és Pétzeli Voltaire *Zairját* fordította, jobb lenne drámai versnek a jambus vagy más rímetlen mérték; Horváth Ádám saját *Hunyadijára* értette a szavakat, s védeni kezdte négy Sarkú verseit a vélt támadás ellen.

A cikk érdemi részével ebben a változatban senki sem szállt vitába. Egyedül Horváth Ádám szólalt meg: elismerte tévedését („kén- telen vagyok minden levél zörgésre tolvajt kiáltani”), s négyes rímekkel készített *Aeneis*-fordítása elejét mutatványul közölve, B. reguláiról mindössze ennyit jegyzett meg: „a' Músának a' fordításokról ki-adott törvényeire már késő vigyáznom, mert régen kész a' mit ki adok”. (*Magyar Músa*, 1787. nov. 21., 735–741. l.)

A fordítás mesterségének magyar történetében az igazi fordulatot a cikk MM.-ban kiadott változata hozta. A tömörebb, csak a lényegre szorított előadás; a megjelenés helye: egy tudós társaság tekintélyének védelme alatt kibontakozó folyóirat, s az a körülmény, hogy a közölt szabályok az egész kiadó társaság véleményét hirdették, sőt a következő számban Kazinczy B.-ra hivatkozva megbíráltta Pétzeli Young-fordítását (MM. I. köt. 100–101. l.); mindez egyszerre napirendre tűzte az évek óta időszerű kérdést.

A hatás az egykorú irodalom különböző rétegei és irányzatai szerint oszlott meg. Két Debrecenben tanult református író, Horváth és Földi azonnal értette a fordítás és követés (imitatio) különbségét, s mint ahogy már előbb Szilágyi szuperintendens, a szoros fordítás pártjára álltak. Az előbbi kerekben megírta Kazinczynak, hogy *Bácsmegyeije* olyan fordítás, „mint a' melyet Rajnis harmadik rendbe tett”, s amely csak míticiónak nevezhető (Kaz. Lev. I. köt. 481. l.); az utóbbi hol nyíl-

tabban, hol burkoltabban ugyancsak értésére adta az említettnek, hogy franciás szabadságú Anakreon-fordításait nem kedveli, s hogy ő a grammatikai hűségű szóhoz, sőt betűhöz ragaszkodó fordítás (amit B. sem pártolt) és az imitáció között középutat igyekszik tartani, s ezt véleménye szerint „az Irónak fő tárgya és a' Nyelv természeti tulajdonságai” együttesen mérik ki (Kaz. Lev. II. köt. 192., 304–305. l.).

A franciás fordítási iskola hívei közül főként a legszorgalmasabb és legtekintélyesebb: Pétzeli érezte magát találva, különösen Kazinczy már említett bírálata óta. Válaszul cikket írt a *Mindenes Gyűjteményben* a fordítás mesterségéről, szorosan D'Alembert értekezése nyomán, s írását a következő, MM.-nak szánt bekezdéssel jellemezte (1789. júl. 25. VIII. sz. 122. l.): „Vannak némelyek, a' kik más törvényeket szabnak a' Fordítóknak, 's azokat úgy meg-kötözik, hogy nem szabad nékik a' rosszat is jobbitani, az éltzelen helyeket szépíteni; hanem a' haszontalan szó szaporításokat a' jó izléssel ellenkező gondolatokat tartoznak szórul szóra által-tenni. Így a' Fordítók olyanok lennének, mint a' Plátó tanítványi, a' kik látván, hogy az ő Mesterek pupos hátú, magok is meg-görbedtek, hátokat kifeszítették, hogy kedves Mesterek' puposágát követhessék.” (Vö. Horváth Á. — Kazinczy, Szántód, 1789. júl. 18., Kaz. Lev. I. köt. 398–399. l.). A franciás szokás mindaddig élt, míg a XVIII. század második felének franciás ízlésű írói el nem tűntek az irodalomból. Fekete János pl. teljesen ezeknek a nézeteknek megfelelően fordította Ovidius *Ars amatoria*-ját:

„A' hajszál hasogatók miatt meg kell vallanom, hogy, itt, amott, egy két Verset bé iktattam fordításomban, a' mely szóról szóra Ovidiusban nem találtatik, midőn gondolatja világosítására szükségesnek ítélttem, úgy, mint azt is, hogy néha négy Versben tágitott gondolatjait tsak kettőre szorítottam; de ezen szabadsággal józanon élvén botsánatot reménylek.

Általjában pedig nem kívántam éppen szóról szóra fordítani, hanem a' mennyire tőlem kitelt, értelmét igazán magyarázni Auctoromnak, és nagyon el kerültem, a' némely fordítóktól szokásba vett elme futtatást, úgymint anya Nyelvünk' helytelen erőltetését.” (OSZK. Quart. Hung. 3725. 202. l.).

*

B. cikkének szövegét a MMk.-ból közöljük; a MM.-beli szöveg-állapotról a kritikai apparátus számol be. A jegyzetek számozása tőlünk való. — *A Magyar Műsában* megjelent első variáns annyira más fogantatású, szövege annyira eltér a végső megfogalmazástól, hogy ennek inkább előzményeül, mint változatául kellett felfognunk, melynek jellegét, egyediségét teljesen felismerhetetlenné tette volna, ha a szöveg-eltérések között, soronként szétördelve adunk számot róla. Úgy tartottuk tehát helyesnek, hogy e korábbi cikket egész terjedelmében beiktadjuk jegyzetünk végére.

M.: MM. I. köt. 6–19. l.

Szv.: 101. l. 1. A' meddig egy

10. szemlélnünk mindenütt

14. mint meg-meg annyi meg-betsülhetetlen kintseket, hová hamarébb nyelvünkre által-tenni,

17. és hamarébb nem
 25. nagy nevenezű [!] Tudós,
 30. annyival-is
 Gyűjteményünknek le-mentében gyakrabban
- 102.1. 1. tudhassák egyszersmind
 5. sem egygyiket, sem a'
 36. *hevenyében pappirosya veti,*
- 103.1. 15. az eredet-irasban van, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 31. Fordítónak az eredeti-írást
 32. különben a'' nagy
- 104.1. 10. és nemtetlen, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 12. hogy nem tsak
 14. Nem jobbittja-meg
 31. váltya-fel őket. Ha
- 105.1. 30. beszédet ki
- 106.1. 5. nyelveknek szépségeikből nekünk-is
 7. igen szembe-tűnő,
 10. különben *Lucanus'*
 31. hathatósága vagy
- 107.1. 37. nintsen, — Ugyan-ez (*Nincsen javitva a MMk.-ban sem.*)
 28. Fordítottó a' a' dolgokat,
 34. és azoknak öszve-kaptsolásában,
 36. Fordítottónak szabadságot adhat
- 108.1. 4. kell őket tartani.
 6. Regulái; mellyeket ide bé-iktatni, hasznosnak lenni találtam. — Keményebbek talám valamennyire,
 8. a' véllek élni akarókat. A' fordítottást közönségen [!] illetik,
 10. szabni, szükség
 16. Közönségessen :
 17. az efféle költsönözésben ;
 19. szó-ejtéseknek követését
 20. állítottam egyszersmind

Hadd lássák leg-alább vétkes Unokáink
 Mire tzeloztanak mostani munkáink.

Bartsai.

Tulajdona az a' nemes léleknek, hogy mennél több viszontagságtól látszik nyomattatni, annál hathatósb erővel 's nagyobb bátorsággal szagasson a' ditsösségre. Szép jeleit tapasztallyuk ennek majd mindennap Hazánkban, mert midön a' sokféle Országunkbéli nyelveknek külömbsege, más idegennek szükséges tanulása, 's egyéb illetén akadályok miatt, Nemzetünknek *közönséges* világosodásáról majd kétségbe kell vala esnünk: akkor láttyuk Apollót egeinken leg-kellemetesebb fénnel 10 fel-virradni. Most igyekeznek Tudósaink leg-inkább, mind a' bölts Regiségnek, mind a' mái fel-derülttebb Népeknek kintseit tulajdoninkká tenni; a' szelid Músákat Hazánkba szállítani; a' tudományt, jó ízlést

terjeszteni. — Nem azt akarom ez által mondani (vétkezném Nemzetem ellen!) mintha tsak most kezdené magát nállunk a' jó izlés mutatni: korántsem! bár miként ítéltének légyen-is némellyek felőlünk balúl vélekedő Szomszédaink közzül, nem tagadhattyák mindazonáltal ortza pirulás nélkül, hogy számosan voltanak Férjfiaink, kiknek Írásaikat magok-is haszonnal 's gyönyörűséggel olvashatták. Voltanak arany Százaink minékünk-is, melyekben nállunk a' szép Tudományok 's szabad Mesterségek sok más akkorbéli Nemzetek felett virágzottak. Voltanak Fejedelmeink, kik valamint Országunkat kin hatalmas fegyverrel őrzötték, úgy itthon a' szelid Músákat atyai kezekkel ápolgatták, védelmezték. — Nem ezekről szóllok; mert régiebb Tudósaink' munkáikat, mint Magyarok, majd nem-is tulajdoníthattyuk magunknak, mivel többnyire mind olyan nyelven irattattak, mely nem a' miénk. — Értem tehát azon mái Íróinkat, kik ettől a' bal vélekedéstől magokat elfoglaltatni nem engedték, hogy *ha ki magának a' tudós világ előtt hírt, 15* *nevet, 's halhatatlanságot szerezni akar, — Deákul írjon, — azokat értem, kik, mint Hazájoknak igaz fíjai, semmi akadályt nem tekintvén, egész erővel támogattyák, ékesíttik hanyatló nyelvünket. — Melly fontos dolog légyen a' haza nyelvnek mívelése, tsak az láttatik még nem tudni, a' ki valamint minden tudományokban idegen, úgy a' polgári Társaság- 20* *nak tulajdonát sem esméri. Olly szoroson vagyon ugyan-is öszve-kaptsolva akármely Hazának állapotja a' maga tulajdon nyelvével, hogy akár jó, akár bal sorsára nézve, mindenkor evvel egy kerekén forogni láttassék mind külső, mind belső szerentséje. „Bizonyítják ezt az el-múlt dolgokat emlékeztető Könyvek: bizonyítják sok szomorú eseteket beszéllő rom- 25* *ladékok: bizonyították edgynehány hatalmas Népeknek meg-nyomorúlt maradékai. Nyelvekkel edgyütt virágzott szerentséjek, nyelvekkel edgyütt el-fogyatkozott. A' M. Helik. vez. Kalauz. Soha semmi Nemet nem jutott közönséges világosságra idegen nyelven; a' Görög Görögön, a' Deák Deákon, az Olasz Olaszon, az Ánglus, a' Frantz — mind a' magáén lett 30* *tudóssa.*

Nyelvünknek szükségét nem okozhattyuk már mi-is, ha tsak önnön tehetetlenségünket vallani nem akarjuk: de hogy sem *Zechenterezen* valaki, inkább-is maradgyon örökös setétségben. — Nyilván megmutatták már Íróink, hogy szintén *olly felséggel* olly tűzzel, olly gyengült 35 *nyájassággal, és tulajdon olly édességgel lehet magyarul-is írni, valamint leg-ékesebb Európai nyelveken. Valameddig a' magyar nyelv Nemzetünk' szájából egészen ki nem hal, betsben leszen *Hallernak és Bárótzinak* magyarsága. — Mennyire nem mentünk már-is a' Poézisban! — — *Rájnis, Szabó, Révai!* — *Faludi, Pétzeli, Gyöngyösi!* — — *szívünkbe írtuk már dűső 40* *neveket!* — — *Anyos!* — — *tégedet nem esmér a' Világ!* el-felejtne nyúgszol sirodban; nints, ki meg-mondaná Hazádnak, hogy benn jövendőbéli edgy diszétől fosztatott meg! — — —*

De tsak a' Poésis ám majd egyedül, a' mellyben nyelvünken a' tökéletességhez láttatunk közelíteni. Egyéb Tudományokban még nem 45 *sok jó munkákat mutathatunk. Vallyon, mikor érzük hát el azt a' bóldog időt, hogy az idegen nyelveket nem értő Magyar Hazafi-is a' magáén olvashasson, magának mindenféle Tudományt szerezhessen? — Isteni Tudományt; Edgyházi, Világi Törvényeket és Történeteket; Orvosi, Böltselkedési, és Hadi Tudományokat elegendőképpen tanulhasson? — 50*

— Ugyan ez az a fontos tzel, melyet már Íróink hová hamarébb el-érni, olly dítséretesen törekednek. Így tettek más Nemzetek-is elsöben; edgyik a' másiktól költöszözte tudományját, nyelvére fordította; magáévá tette. Miért nem kellene minékünk-is így tselekednünk, míg 5 magunk-is viszontag remekeket adhatnánk? — El-jött az idöcsark, melyben minden szempillantás drága; minden halogatás káros, és veszedelmes.

A' fordítás azonban nem ollyan könnyü, nem ollyan tsekély dolog, mint némellyek vélik. Nints ennél nehezebb a' nyelvekre nézve; valamint 10 szintén hogy, a' jófordításnak haszna-is, meg-betsülhetetlen. Azt-is bátran el-lehet mondani, hogy edgy Fordítónak, bár nem annyi értelemmel-is, leg-alább annyi jó izléssel kell bírni, valamint a' Munka' Szerzőjének. Söt még ollyan tulajdonságok-is meg-kívántattnak amattól, melyek nélkül ez el-lehet. A' munkának el-intézete, a' gondolatoknak ki-fejezése, 15 a' beszédnek módgyaiban való rándulások, — — minden tetszésében áll a' Szerzőnek; a' Fordítónak ellenben semmi siuts hatalmában: a' gondolatokban, a' gondolatoknak rendében, a' szókban, a' szóknak öszve-alkotásában, — — mindenütt az eredeti-írást kell követnie, a' könyvszerzőt éppen úgy kell néki ezen az idegen nyelven beszéltetni, a' miként 20 beszél vala, ha maga benne írt volna: az eredetiséget mindenben ki kell pótolnia. Ha tehát az Író az első rendü nagy Elmék közzül való, nagy igazságtalanság lenne, Fordítójának legalább utánna az első helyet nem engedni. — Erre a' betsültre, melyhez a' nagyra származott elmé nem lehet érzéketlen, senki nem juthat, hatsak bizonyos regulákhoz nem alkal- 25 mazzattya magát, melyek edgy olly sikos úton menését bátrabbá tészik, és könnyebbé. A' Mesterség ugyan soha se tsinált még minden ö törvényeivel nagy elmét: születni kell nékie, és már a' Természettől az emberbe öntetödni; szükségések nékie mindazonáltal még-is, bár melly kevesek légyenek-is azok, bizonyos regulák, melyek segélységével tehetségei 30 előbb ki-fejtdödvén, leg-alább hamarább tökéletességre jussanak. — Illy Regulákat akarok én itt: A' Fordításnak Mesterségéről, ama' híres Göttin-gai Professor Gatterer Úr után, a' Magyar Műsának érd. Olvasóival közleni. Nem ollyan Regulák ugyan ezek, hogy öket szolgál módra kellessék követni: nem; sokkal szabadabb a' Tudósoknak Társasága, hogy sem 35 szoros határokat szabhatnék eleibe. Tanátslások ezek inkább, mint törvények; javaslsások olly Hazafiakhoz, kik velem edgyütt a' Nemzetnek hasznát keresvén Hazájak' Magyarainak kedvekért hasznos Könyveket a' nyelvünkre fordítgatnak.

I.

Közönséges Regulák

40 Természet szerént való dolog, hogy az embernek a' nyelvet, a' mellyből és a' mellyre fordítani akar, tudni kell: még-is olly fordítokat látunk gyakran meg-jelenni, kik sem edgyiket, sem a' másikat nem értik.

45 Érteni kell továbbá a' dolgokat, melyek a' fordítandó Könyvben foglaltattnak; külömben lehetetlen, hogy az Írónak értelmét igazán ki-fejezze. Az öregebbik Pliniust p. o. olly Természet-visgálónak kell fordítani, ki edgyzersmind a' Régiségnek mesterségeit-is esméri.

A' Fordítónak olly kész tehetséggel kell birni, hogy mindenik szó-
ejtésnek érdemét, a' dolognak mivoltához képpeszt izenként meg-tudgya
határozni; ne-hogy azoknak választásában tudatlanságát, vagy gondatlan
restségét árúllyá-el; edgy szóval, jó izlésének kell lenni.

Az Író' elméjének természeti indulattyát szorgalmatosan ki kell 5
néki tanulni: másként nehezen fogja az eredetiségnek tekintetét, a' mi
mindazonáltal szükséges, a' fordításnak meg-adhatni. Az Íróknak külömb-
ségre majd a' gondolatokban, majd az írás módgyában, majd mind a'
kettőben edgyszermind mutattya magát. Edgyik rövid, és akarja, hogy 10
Olvasói magok-is gondolkodgyanak. Másik bő szavú, és minden gondo-
lattyát, úgy szöllván, eleibe *Syllabisállya* az Olvasónak. Edgy ír bőltse-
kedve, más elevenséggel. *Curtius* tetszik írása' tsínosságáért, és *César*
sem kevesebb örömmel olvastatik, noha minden piperétől meg-vagyon-is
fosztva. Az Írók' bélyege' illy nagy külömbségének a' fordításban-is 15
szembe kell tűnni.

Tulajdonképpen csak *magához hasonlót* kell az embernek fordítani.
Edgy Magyar *Ciceró* p. o. igen szerentsetlen fordítást adna *Plinius'*
Leveleiből; mivel a' Fordítónak a' Könyv-Író' indulatait, minéműséget,
egészlen magára kell öltözni: miképp' tselekedheti pedig ezt, ha termé- 20
szeti hajlandóságai annak tulajdonságaival nem edgyeznek? — A' régi
Rómaiaknak munkáikból igen keveset mutathatunk még magyarúl; a'
többi közzül talán azon okból-is, mivel a' Deák még eddig mintedgy
második anyanyelvünk lévén, azokat az eredeti írásban olvashattuk.
De ki az vallyon mindazáltal közöttünk, a' ki ugyan azon Deák nyelvnek
méltóságát esmérvén, a' Magyar *Lukánust* annyival nagyobb gyönyörű- 25
séggel nem olvassa? fordításának félben szakadását igaz szívből ne
sajnállyá? — *Corn. Népos*, *Sallustius* alkalmasint vagynak fordítva.
Virgilius annyi Fordítót talált közöttünk, a' mennyihez tsak kevés
Nemzetnél lehetett szerentséje; bátor mind eddig világosságra nem jött-is.
Reménylhetni, hogy *Horváth Ádám* Úr kívánságunknak, ígérete szerént, 30
eleget fog-tenni; — ki még kedvesebb dolgot tselekszik vala, hogy ha a'
négyes Vershez el annyira nem ragaszkodván, annak a' felséges Költe-
mények fordításában inkább a' két sarkút választotta vólna; mellynek,
kiváltt a' fordításra, jobb és alkalmasabb, sőt kellemetesebb vólta,
nyilvánóságos. De mennyivel inkább óhajthatnok, hogy a' Görög és Deák 35
mértékre vett Verseknak ama nagy Mestere, a' szerént a' mint a' *M.*
Hel. Vez. Kalauzában már példáját adta, tovább-is fordítaná? — Mitsoda
betsületére nem válna mind magának, mind a' Nemzetnek? — De a'
tárgyunkra vissza-térvén:

Igen jól tselekszik az ember, ha edgy egész darabnak fordítását 40
eleintén tsak *hamarjában* és mintedgy első *hevenyében papirosra veti*, és
azután *lassanként* úgy jobbitgattya. Így az edgyik által a' fordításnak
eredeti hangozatot ad, a' másik által a' gántsoktól és hirtelenkedés
hibáitól meg-menti. Edgy érdemes Hazafi, minekutánna *Fleurynek* az
Edgyházi Történetekről írtt amaz esméretes *Elmélkedéseinek* magará- 45
zását el-végezte vólna, *Millótnak közönséges Historiáját* illy formálag
fordíttya; olly Férjfiú szerentsénkre, ki az illy edgy munkának fordításá-
hoz meg-kívántató tudományok mellett, a' magyar nyelvet-is tökélle-
tesen birja.

A' Régi Íróknak fordításokban, munkáiknak legjobb ki-adásokkal 50

kell élni, az az, a' mellyek' az Irásnak rendit leg-jobban, leg-igazáiban elő-adgyák, és nehezebb 's homályosabb helyeit jegyzésekkel világosíttyák. Ha a' tanuló Iffiuának vagyon alkalmatossága azon Régi Irót, kit ő idővel nyelvére által-tenni szándékozik, valamely tudós Férjiiú által magának szóval meg-magyaráztatni, igen jól tselekszik, ha azt el-nem múltattya. A' Pesti Fő-Oskoláknál tanuló Iffiaknak ugyan mints okok ez iránt a' panasza. Mennyit nem lehet edgy *Koppitól* tanulni! és melly örömet nem szolgál akárkinek!

A' Régi Iróknak munkáik többnyire már külömb külömb-féle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a' fordítások a' Magyarázónak szép szolgálatot tehetnek; de önként értetődik ám, hogy ha elég alkalmas, azokat használni. Igy vagyon a' mostani nevezetesebb Nemzetbéli Irókra nézve is. *Miltonnak Paraditsomát*, vagy *Tassónak Jérusálemét*, avagy *Youngnak Ejszakáit* (a' Költökről szólván p. o.) ha ki nyelvünken ki akarná adni (a' mint ehhez az útolsóhoz már bizonyos reménységünk-is van) segélytségül veheti a' Frantz, Német, 's t. fordításokat.

Hogyha a' Fordításnak, a' mit senki se fog tagadni, az Eredeti-írás' mássának és jól el-találtt képének kell lenni, tehát azt, a' mi az eredet-írásban van, *mind*, és hatsak lehetséges, *ugyanazon renddel*, ki kell nékie fejezni: se *többet*, se *kevesebbet* nem szabad nékie magában foglalni. Nem szabad tehát a' Fordítónak az eredet-írásához se hozzá adni, se pedig tőle valamit el-venni. Ha többet foglal a' Fordítás magában, tehát *Környül-írás*: ha kevesebbet, *Ki-vonás (Extractus)* következképpen edgyszer sem tulajdonos fordítás. Edgyszóval: A' fordításnak az eredeti-írás' hív és igaz mássának kell lenni. Ezt tartom én minden jó fordítás első közönséges fundamentomának; mellyből minden egyéb különös regulák önként és minden erőltetés nélkül következnek.

A' Fordító az Eredeti-írástól semmit el-ne végyen: tehát ékességeitől se foszsa-meg; és, ha a' két nyelvnek különbsége meg-nem engedné, u gyan azon szépségeket a' fordításba-is által-vinni, tehát a' szépségeket szépségekkel tseréllye-fel.

De az Eredet-írásához toldani se szabad semmit. *Nints* tehát *jussa* a' Fordítónak, az Eredeti-írást *szebbíteni*. Olly írásokban-is, mellyek egyébként a' nagy elmének 's Mesterségnek remekjei, találhatni hamis gondolatokat, lankadt rendeket, idéetlen szó-ejtéseket, erőltetett ugrásokat. *Quandoque bonus dormitat Homerus*. Horat.

II.

Különös Regulák

Hogy a' Fordítás hív, és szorgalmatosan ki-dolgozott legyen, szükséges, hogy elsőben: ugyan azon dolgokat, mellyek az Eredet-írásban vagynak, se többet se kevesebbet; és edgyszersmind: ugyan azon renddel, magában foglalja. Sokasítás, kevesítés, a' dolgoknak máshová helyhez-tetése; hibák, mellyeket a' Fordítónak kerülni kell.

A' fordításban az Eredeti-írásnak gondolatait-is mind, és edgyes edgyig ki kell fejezni, *semmit hozzá toldani*, *semmit ki nem hagyni*, *semmit máshová által-tenni*. Vagyon minden gondolatnak tulajdon *színe*, tulajdon *árnyékozattya*, és tulajdon különös *érdeme*.^{a)} Vagynak igaz, és hamis; hihető és hihetetlen, mély és eleven; nemes és nemtelen; bő és

sovány; világos és homályos; meg-határozott és két-értelmű gondolatok 's t. Meg kívántatik a' fordítótól, hogy nem tsak minden gondolatot közönségesen kifejezzen; hanem annak színét, árnyékozattját, és érdemet is az Eredet-írásnak semmi hibáit: de annak főbb ékessegeit se szabad ám kevesítenie, vagy elmúlasztania. Mivel az embereknek értelmeik minden időben, minden ég alatt, majd tsaknem ugyan az; tehát ritkán fog meg-történni, hogy a' Fordítónak elegendő oka légyen, a' gondolatoknak az Eredet-írásban levő rendétől el-távozni.

Mivel a' *szók és ki-fejezések* képei a' gondolatoknak, tehát igyekez-zék a' Fordító az Eredet-írásnak mássát, 's mennyire tsak lehetséges, ahhoz ezekben-is tökéletesen hasonlónvá tenni. Minden nyelvben vagnak tulajdonos és ábrázoló, hathatós és erőtlén, illendő és goromba, fontos és üres, tüzes és fagyos, természetes és erőltetet, kellemetes és kedvetlen ki-mondások 's t. A' Fordító, kinek az Eredet-írást se szebbíteni, se kortosítani nem szabad, éppen azokat a' szó-éjtéseket keresi-fel a' maga nyelvében, a' mellyekkel a' munka iratodott az eredetiben; és ha talám néha néha nem találja éppen azokat olyankor annyit-érökkel váltja-fel őket. Ha p. o. az eredeti-írásnak felséges hangozattját el-nem érheti, tehát, ha külömben az illetén tserét a' tárgynak minéműsége meg-szenvedi, valamely eleven vagy velős szó-éjtéssel segélyt magán 's t.

Néha a' nyelvnek hajthatatlansága vagy szegénysége nem enged-i meg a' Fordítónak, éppen oda alkalmaztatni valamely szépséget, a' holott az az Eredeti-írásban helyezettett. Illyenkor ezt a' kárt más alkalmas helyen kell ki-pótolni, hogy a' Fordítás, leg-alább az egészre nézve, az Eredet-írásnak szépségeiből semmit se veszjtsen. Önnön-magától értetődik, hogy akármely jó fordításban minden *idegen szókat*, mellyek nállunk polgári jussal még meg-nem ajándékoztattak, mint meg-meg annyi *barbarismusokat*, szorgalmatosan el-kellessék kerülni; nem lehet mind-azonáltal a' Fordítónak vétékül tulajdonítani, ha az Eredeti-írásban általátó *új dolgokat* és gondolatokat ő-is *új szókkal* fejezi ki. Ez koránt se rontya, sőt gazdagítta nyelvünket. De —

A' nyelvnek művelésében különös gondos vigyázással kell lennünk. Tűrhetetlen némelly Újjítóknak szokások, kik az ő tsupa *vény-mény-vány-mány-dilem-dalom* végezetű, 's több efféle két ölnyi hoszszaságú idétlen szavaikkal rúttítyák könnyű folyású nyelvünket; mellyeket nem tsak nem érthetni, de még tsak ki-is alig mondhatni. Valóban e' szót: *Ter-mé-szet-é-de-mé-nyes-ség* félve kell a' született igaz Magyar-nak-is szájába venni, ne hogy kimondásával nyelve ki-fitzamodgyék.

Némelylek ismét annyira ragaszkodnak az idegen, kivált Deák szókhoz, hogy gyakran, a' mit nyelvünken könnyen és jól kiejthetnénk, idegennel feltserélik. Az ilyen hibák, főképpen még most, annyival veszedelmesebbek, mennyivel nevezetesebbek az Írók, kik azokkal kez-denek élni. Héró, Monstrum, Hipokritaság, disputálni, 's a' t.

Mások, mivel nem tudyák, mitsoda Könyvek íratattak már nyelvünken, vagy elégtelenek, avagy leg-alább nem akarják azokat hasz-nokra fordítani, el-bitetik magokkal, hogy, hatsak idegen szavaikkal nem zavarják, az igaz Magyar meg-nem értheti Írásaikat; és, mivel a' nyelvet annak tellyes mívoltában nem esméri, elég vakmerők azt állítani, hogy a' mi nyelvünk a' házi és mezei közönséges dolgokon kívül alig terjedett, légyen, még pedig ha imitt-amott deák szókkal élünk-is; sőt nem általlyák

oktalan büszkeségnek nevezni, ha a' magyar nyelvet a' jelesebb tudományokra nézve alkalmatlannak esmérni nem akarjuk. Az a' Magyar Könyvszerző, ki ezeket írni mérészeli, a' Frantziákat hozza például, kik a' magok nyelvét számtalan Deák szókkal bővíteni igen illendőnek tartották;

5 — tsak az vólt itt még hátra, hogy ebben az *Olaszokat* nevezte volna, vagy mivel közelebb lakik emezekhez az Oláhokat — Én azt tanátsoltam volna ennek az Orvas Könyvszerzőnek, hogy nézte volna meg előbb, ha nem írtnak-é már mások arról a' Tudományról nyelvünken, kik néki az ollyatén szókra útát mutatnának; 's úgy írta volna osztán Magyarúl

10 Magyar *Diaetetikáját*. —

A' Magyar nyelvnek illy igazságtalan ítélőiről tsak azt hozom még itt elő, a' mit *Kornélj'* *Czid* nevű Szomorú-Játékának Méltóságos Fordítója (kinek nagy érdemei közzé azt-is méltán számlálhatni, hogy ő vólt az elsők közzül, kik Nemzetünkkel a' két sorú Verset leg-inkább meg-

15 kedveltették) ez előtt már 14 esztendőkkel mondott vólt: „A' magyar nyelvnek szükségét, 's az erős indúlatok' nyomos ki-fejezésére való elégtelenségét nem hántorgathatod; mert félő, hogy magadat el-árúlod, hogy még született nyelvedet se tudod.”

Minden nyelvben talátnak olly szó-éjtések, nevek, mellyek

20 a' másokra fordíthatatlanok. Ide tartoznak p. o.

1. Többnyire minden különös Tisztségeknek, Méltóságoknak, Rendeknek neveik; úgymint *Ephorus*, *Areopagita*, *Dictator*, *Triumvir*, *Triumviratus* (Hármas Vitézek *Bessenyei György* Ur szerént) *Patricius*, 's t.

25 2. Mértékeknek, fontoknak, pénzeknek, külömb-féle nemeik, mint: *Epha*, *Talentum*, *Sestertium*,^{b)} *Louis d'or*, (ezt *Báróti Sándor* Úr után talám már bátrabban *Lajos' Aranyjának* nevezhettyük) *Sterling*, *Guinee*, 's t.

30 3. Némelly *szabadabb* és néha *otsmány mondások*, mellyek p. o. hajdan a' Görögöknél és Deákoknál minden botránkoztatás nélkül nyilván irattathattak, mi nállunk pedig az illendőségnek törvényeit megsértenék. Ezeket úgy kell fordítani, hogy közöttünk pirulás nélkül olvastathassanak: mindazonáltal jól tselekszi a' Fordító, ha ollyankor, hívségének bizonyságául,

35 azon szókat az eredeti nyelven-is oda-függeszti.

A' Kötelességek, mellyekhez magát az embernek, a' beszédnek módgyaira, és a' szóknak öszvekötésére nézve tartani kell, igen nehezek. Tudgyuk, melly erőssé, melly hathatossá, melly elevenné válhat némelly

40 ki-éjtést, semmi randulást, már akár szépitse, akár kortsosítsa az a' beszédet, ki nem kell hagyni: leg-alább, ha egyébként nem lehet, anyi-érővel kell azt ki-pótolni. A' *Soloecismusok*, hibák, mellyek olly szó-éjtéseknek öszve-kötésökből állanak, mellyek a' nyelvnek különös tulajdonságához képeest egybé nem köttetthetnek, szenvedhetetlenné

45 tészik a' fordítást. Éppen olly kevésé tűrhetők ennek a' termékeny anyának gyermekei, tudni-illik: a' *Graecismus*, *Latinismus*, *Gallicismus*, *Italicismus*, *Germanismus* 's t. Azomban az elmés Fordító a' szóllásnak bizonyos új alkalmazatásaival, mellyekre néki p. o. az eredeti-írásban valamelly különös hathatós mondás, vagy eleven gondolat alkalmatossá-

got át, ékesítheti mindazonáltal, vagy-is inkább az eredeti-íráshoz hasonlóvá teheti fordítását. Szabad igen-is a' pallérozottabb nyelveknek szépségeiből nékünk-is holmit költsőneznünk, tsak hogy az ilyen költsönözés igen szembe tűnő, 's a' nyelvnek természeté ellen ne légyen. Nem keveset nyert már ez által a' mi nyelvünk. A' Magyar *Kassandrának*,⁵ *Erköltsi Mesék'* és *Leveleknek* Írója bizonyára, 's nem különben *Lucanus'* első Könyvének Fordítója-is (kinek a' M. nyelv' mivélésében tett nagy fáradságait 's érdemeit még sokan nem akarják meg-esmérni) olly szerentségen lopnak-bé nyelvünkbe holmi idegen szépségeket, hogy azokat az olvasás közben tsak észre-is alig vészed, 's nem-is mint újságokat,¹⁰ hanem mint már esméretes kedves óságokat úgy nézed.

Igaz ugyan, hogy, a' mennyire tsak lehetséges, szóról szóra kell fordítani: de igen gyakran meg-történik, hogy azt teledkedni nem lehet. Majd a' nyelvnek külömbsege, majd az értelmesség, majd ismét a' jó hangozat akadályoztattya a' Fordítót, az Eredeti-írást szóról szóra kö-¹⁵vetethetni. Vagynak szegény, és gazdag, hathatós és erőtlen, könnyen-hajló és hajthatatlan nyelvek 's t. A' honnét ki-tetszik, hogy nem mind edgyik egyenlőül alkalmas a' fordításra. A' mostani Európai mivelttebb nyelvek között erre nézve az Olaszt tartják könnyebbnek: a' Frantziákéban ellenben majd minden nyomon akadályt talál a' Fordító. A' Németeké²⁰ se nem ollyan nehéz a' Fordításra mint a' Frantzia, sem olly könnyű mint az Olasz; mintedgy a' közép helyet foglallya közöttök. c) A' Görögöknek és Deákoknak tellyes hatalmokban vólt szavaiknak öszve rakása: a' beszédnek hol eleire, hol végire, hol közepire tehettek majd minden szót, a' mint t. i. a' dolognak természetes rendi, vagy a' ki-mondásnak²⁵ hathatósága, vagy a' jó hangozat, edgy szóval, a' beszédnek haszna, kívánta. — Ha már ezek az elő-számláltt nyelvek-is edgy-másra való nézve olly nehézségeket szenvednek a' fordításban: mitsoda akadályokat nem fog találni, ha ki azokból a' mi nyelvünkre akar valamit által-³⁰tenni? a' mi nyelvünkre, mellynek ezekkel semmi atyafisága, semmi köze, semmi hasonlatossága nintsen? — Ugyan ez a' nagy külömbség okozta némeltyekben ama' bal vélekedést, kik a' nyelvnek belső tulajdonát nem tekintvén, tudatlanságok helyett annak elégtelenségét vakmerőül vádalták.

*Az ábrázalatok, az ékes mondások, a' szóknak rendes öszvealkotása*³⁵ 's t. különösön meg-érdemlik a' Fordítónak figyelmettségét. Mivel az Eredet-írásnak főbb ékessége ezekben áll, tehát a' Fordítónak vagy ugyan azon ábrázalatot a' ki-fejezésekben, ugyan azon fényt 's ékességet a' beszéd' módgyaiban, a' szóknak öszve-rakásában ugyanazon természetes rendet kell kifejezni: vagy ha a' nyelvnek tulajdonsága azt nem engedné, ezek helyett hasonló más ékességeket alkalmaztatni; a' nélkül, hogy a' gondolatot vagy a' szóknak szaporításával el-erőtlenítse, vagy azoknak öszve-vonásával meg-homályosítsa. Némeltykor a' nyelvnek tulajdonsága nem engedi, ezeket 's más efféle szépségeket ugyanazon ki-éjtésekhez és beszéd' módgyaihoz ragasztanunk, a' mellyekhez⁴⁵ Eredeti-írásban ragasztattak. Illyenkor szabad a' Fordítónak, az afféle ki-maradt ékességeket más valamelly vagy előtte-lévő, vagy utána következő helyen, a' mint osztán leg-illendőbb lészen, alkalmaztatni, hogy a' fordítás, leg-alább az egészre nézve, annyi szépségeket foglallyon magában, valamint szintén az Eredeti-írás.⁵⁰

A' *Közmondások* különös ékességei az Írásnak, és mivel ezen fellyúl még egész Nemzeteket-is ábrázalnak, tehát a' Fordítónak edgyet se szabad el-múlatni közzülek. Nem könnyen leszen egy olyan nyelv, mellyben ha nem szintén azok-is, legalább annyit-érő Köz-mondások, mint akármelly másokban ne találtattának. De szorgalmatosan el-kell 5 ám e' mellett, a' tárgynak minémúsége szerént, az al-nép köz-mondásait kerülni, mellyek gyakorta alatonok, némellykor motskosok-is. Olyanokkal kell élni, mellyek jó társaságbéli hangozatúak.

Nem elég továbbá, hogy a' Fordító a' dolgokat a' gondolatokat, 10 a' kifejezéseket és beszédnek változásait az Eredeti-írásból annak mássába által-vigye, 's bele foglallya; meg-kivántatik még az-is tőlle, hogy a' kerek-beszédeket (*periodusokat*) ezeknek edgyik a' másikával való össze-kötéseket, a' mennyire tsak lehetséges, változtatás nélkül meg-hagyja: mert az Íróknak külömböztető minémúségek jó részint a' kerek-beszédeknek módgyában, és azoknak edgybe-foglalásában vagon. A' nyelvnek 15 külömbösége, az értelmesség, és a' jó hangozat az egyedül, a' mi a' Fordítónak szabadságot adhat a' változtatásra. A' ki tehát ezen három eseten kívül valamelly *periodust*, bár még olyan hosszú lenne-is az, többre fel-oszt, vagy többekből edgyet tsinál, avagy azoknak kötését el-oldgya, 20 nem fordít jól.

Mivel a' beszédnek részetskéi, kiváltt a' Görög és Deák nyelvekben, nem tsak a' gondolatoknak össze-ragasztására, hanem az egész beszédnek szépítésére-is igen sokat használnak; tehát a' fordításban-is a' mennyire tsak lehet, meg-kell őket tartani.

25 Ezek, az én ítéletem szerént, a' *Fordítás' Mesterségének* főbb *Regulái*, mellyeket *Gatterer* Úr után a' Magyar Fordítókkal közleni, hasznosnak lenni gondoltam. Keményebbek talám valamennyire; de fontos tzélra-is vezérlik a' vélek élni akarókat. A' Fordítást közönségesen illetik 's azért könnyű szerrel lehet őket akárminémű Írásnak magyarázására alkalmaztatni, a' nélkül, hogy arra más különös regulákat 30 szabni, szükség lenne.

Ha kiket talám, az igazságot ki-mondván, meg-sértettem volna, gondollyák-meg, hogy a' haza-nyelvnek kára vagy haszna egyenesen a' Köz-Jót illeti; ennek sérelmét pedig az igaz Hazafi, minden egyéb 35 tekintetnek félre-vetésével, köteles elhárítani. A' betszületesen gondolkodó ember nem veheti azért roszt néven, ha hibáit meg-mutattyák; kész azokat meg-jobbitani, nem pedig meg-átalkodva mind azt jó gyanánt védelmezni, a' mi tsak az ő velejéből származott, vagy a' mit ő már edgyszer jónak állított. A' hibának meg-esmérése soha sem válik 40 kisebbségére; a' fel-fútt maga meg-hittség pedig mindenkor.

Vagynak olyanok, kik szájukat Magyarúl tsak tátani se tudgyák jól, még-is Könyveket, még pedig, a' mi nagyobb boszszúság Versekben fordítanak. Ezeket a' szemteleneket korbáttsal kell Parnaszszus alól el-vernü, hogy annak lakosít ordításaikkal ne háborgassák.

45 A' *M. Músának* XLVII-dik darabja ád itt még edgy szükséges jegyzésre okot. — A' *M. Versnek* sokféle nemeiről a' 29. 30. 31. szám alatt értekező iffiú Poéta azt mondgya: hogy az edgy forma végezetű Versek, nem tsak a' négy, de még a' két sorúak-is alkalmatlanak a' játszásra, 's a' Magyar Teátrumra készültt darabokból a' többi közt a' *Hunyadi* 50 szomorú-játékot vészi például; mellyet ha ki *játszó-szinbe* akar vinni,

kéntelen előbb lántzaiból fel-oldani (236 oldalon). Itt kiki láttya (hanem ha a Magyar Tudományos dolgokban tellyességgel idegen) hogy *Bessenyei György* Őrnak két sarkú Versben írtt, 's már 15 esztendőök előtt vilá-gosságra jött *Hunyadi László* nevű Szomorú-játéka értetődik. A' *Hunyadi János* négy sorú *Vitézi-Versnek* Költője még-is, ezt a' maga munkájára magyarázta; 's ez már elég ok vala néki, a' Négyes Verset tovább-is új okoskodásokkal, 's nem a' kétségbe vett dolognak velejét illető számtalan példáival védelmezni. — A' világosan, 's minden homályosság nélkül ki-jelentett értelemnek illy nyilvánosságos, 's talám önként való másra vonása, gyakorta oly szóbeli villangásokra adhat alkalmatosságot, 10 mellyek koránt sem azon nemes vetélkedések között valók, a' hol az ellenkező értelmeknek öszve-ütődése által a' kétséges dolog bizonyossá tétetődni, az elrejtett valóság pedig világosságra szokott hozatódni.

Ha ki nékem-is valamely szavaimat illy balúl találná felvenni, tehát jelentem előre-is néki, hogy én haszontalan szőzaporításra, vagy 15 éppen alatsónságokra, soha se fogok véle ereszkedni; valamint hogy ellenben, illendő, józan okaira, mindenkor hasonló mértékletességgel kész vagyok meg-felelni.

a) Ez a' három szó-ejtés a' Kép-írás' mesterségéből van költsőnezve. Árnyé-kozat, *Schattirung*.

b) A' Sidó, Görög, Római, és Magyar régi pénznek nemeiről lásd *Páriz-Pápaít* Deák Szó-Tárjának végén.

c) Ez korántsem ellenkezik Ráth Mátyás Őrnak a' német nyelvről jelentett itéletével, ki azt minden ő néki esmértes nyelvek között leg-nehezebbnek lenni állítja; — mert igen nehéz lehet valamely nyelv magában, a' nélkül, hogy azért a' fordításra-is leg-alkalmatlanabb legyen. — Lásd a' Német, Magyar és Deák Szó-Tárról tett *Német Tudósítását*, a' mellyből egyszersmind a' készítettendő munkának mivoltáról-is itél-hetsz.

5. [DOLGOZATOK ÁNYOS PÁL RÓL]

Az Orczy-ház, B. kiröpitő fészke, hazai és külföldi kulturális ismeretekben egyaránt a legjobbbat adta, amit egy fiatalember ebben az időben Magyarországon egyáltalán kaphatott: a költőpalánta igen rövid idő alatt tájékozódott az európai, főleg a német és francia irodalomban, s ami magyar nyelvű irodalmi munkássága szempontjából döntő tényező: személyesen és műveikben megismerte az 1770–80-as évek vezető írócsoportját, a testőrírókat. A mai irodalomtörténet sokkal kevésbé használja e megjelölést, mint a régibb, s hajlamos rá, hogy az egész csoport érdemét legmunkásabb tagjának és az említett évtizedek legkiemelkedőbb magyar gondolkodójának, Bessenyei Györgynek tulajdonítsa. Pozitivistá elődeink viszont aszerint soroztak valakit e csoport-hoz, hogy szolgált-e a testőrségben; ha igen, oda állították, még akkor is, ha az illető irodalmi munkásságának semmi kapcsolata sincsen a Bécsben tömörült törzsgárdához. Ilyen teljesen külsőleges szempont uralma alatt került pl. a testőrírók közé Baranyi László, egyebek között egy magyar nyelvű földrajzi tankönyv írója, holott egész gondolatkörével a hallei pietizmushoz és a XVIII. század közepi Debrecen kultúrájához tartozik. Viszont ugyancsak a formális osztályozás miatt nem kaphatott helyet a testőrírók között a „németes” Ányos Pál, ez évtizedek egyik

legjobb költője, pedig jellegzetesen köznemesi szemlélete, világnézeti problémái, műveltsége, irodalmi formái és műfajai, hazai és külföldi mintái minden kétséget kizáróan oda kapcsolják. Ányos irodalmi hírneve és életműve elválaszthatatlanul összeforrott Bessenyeiével, Barcsayával és Orczyéval; ebben a világiakhoz csatlakozott szerzetesben láthatjuk egyik első képviselőjét az alsópapság ama típusának, amely mint a nemzeti érzület és haladó gondolat harcosa, oly fontos szerepet játszott a jozefinizmussal szemben kifejlődött ellenállásban és a magyar jakobinus-mozgalomban.

A fiatal B. munkáin, tartalmi és formai tekintetben egyaránt, Barcsay hatása mellett az Ányosé érezhető erősebben. Másutt kimutattuk már, hogy B. történeteszméletének alapvető vonásai mind megtalálhatók Ányosnál (I. a *Serkentő válasz* jegyzetét kiadásunk I. kötetében, 293–300. l.). Ha az ott elmondottakhoz hozzátesszük, hogy tudtunkal Ányos volt az első magyar költő, aki – már 1781 nyarán – bírálta II. Józsefet (*Versei*, kiad. Császár Elemér, Bp. 1907. 171. l.), s megírta ellene a *Kalapos király* című verses röpiratát; ha továbbá kiemeljük, hogy már 1782 szeptemberében nemzeti eposz tervével foglalkozott (uo., 185–186. l.); ha végül tekintetbe vesszük énekeinek akkor igen könnyed formáit és modern érzelmességét: együtt állnak azok a legfontosabb támasztékok, amelyek segítségével B. pályája kezdetén az irodalomban és a költészetben tájékozódni kezdett, s amelyekhez csak 1790 után, majd Kufsteinben és később Bécsben fogadott el lényegesen újakat, Osszián, Herder és Klopstock gondolat- és formavilágából.

E mély költői hatás, valamint Ányos nemzeti és irodalmi jelentőségének felismerése indította arra B.-t, hogy legelső nagyobb irodalmi tervei közé iktassa a nagyrabecsült előd összes műveinek közrebocsátását. Maga írja (113. l. 5.), hogy 1785 óta foglalkozott ezzel a tervvel. Az évszám B. Orczyék körül tett szolgálataira utal; Ányos viszont éppen az előző évben, szept. 5-én halt meg. A munka megkezdésének időpontja alapján Orczy Lőrinc hatására, még kifejezett kívánságára is gyanakodhatunk; valószínű, hogy az öreg főúr fiatal barátja verseit annak korai halála után nyomtatásban akarta látni, s esetleg felmerült benne az az aggodalom is, hogy lassanként elkallódik az egész értékes Ányos-hagyaték, amelyből már ekkor eltűnt Orczy *Fehér tatárok országaról* írott munkája. (I. a 22. Ányoshoz írott jegyzetet.)

B. a nála jól ismert szívóssággal fogott a kedvének, hajlamának és pártfogója kívánságának egyaránt megfelelő munkába. A MM.-ban megjelent első közleményében, ebben az Ányos „minden munkájának összevgyűjtése”-s közre-botsáttások iránt tett jelentés”-ben már egy életrajz megírását is kilátásba helyezi. Az Ányosról szóló cikkeket tehát egyetlen nagy vállalkozás foglalja keretbe: látni való, hogy az 1798-ban kiadott kötetben megjelentekre már 1788-ban készült. Nem vétünk tehát az Akadémia kiadási szabályzata ellen, és híek maradunk eddig követett eljárásunkhoz is, ha a MM.-ban megjelent jelentés után mindjárt közöljük Ányos *Munkájának* bevezetését és az életrajzot, majd a B.esztetikája és irodalompolitikája szempontjából gyakran igen fontos kiadói jegyzeteket, s mindezeket a cikkeket közös főcím alatt foglaljuk össze.

A MM. I. kötetének 1. füzetében megjelent felhívás két tekintetben nyújt többet, mint amennyit az ekkoriban szokásos hasonló iratok álta-

lában: három — legalábbis mai tudomásunk szerint — teljes Ányos-verset ismer meg belőle az olvasó; ezek verselési példaként szerepelnek annak bemutatására, hogy mind a Gyöngyösi-féle négyes, mind a testőr-íróktól divatba hozott páros rímmel írhatnak jó verseket a költők, csak műgonddal dolgozzanak és „született valóságos derék Poétá”-k legyenek (110. l. 16.). A felhívás és a kettős megszerzés egyformán élénk érdeklődést keltett az egykorú irodalomban; ugyanakkor Ányos népszerűségét és költői rangját is növelte, mert B. jelentése egyszerűben kiemelte a költőt az alkalmi verselők tömegéből és a kéziratosság nem sokra tartott fokáról a rangos, megbecsült, nyomtatott irodalom szerzői közé iktatta.

B. a tervezett kiadás megvalósítása érdekében mindenekelőtt szövegek, mégpedig lehetőleg sajátkezű kéziratok vagy legalábbis pontos, ellenőrzött másolatok után kezdett kutatni. A kassai szerkesztő ugyan — mint maga mondta — „már jó vastag nyalábot” összegyűjtött, de tudta, hogy a teljes anyagnak koránt sincsen még birtokában. Hogy milyen szövegeket őrzött ekkor, s ezekhez milyen úton jutott, ma már nemigen lehet megállapítani, mert gyűjtésének ez a része nem maradt meg. Annyi bizonyos, hogy ismerte az *Énekek könyvét*. (Pest, 1785.), mert ebből vette át *Az isteni gondviselés* c. verset; második szemelvénye: a Mészáros Ignáchoz 1782. febr. 10-én intézett levél (Császár kiadásában: 174—175. l.), ma ismeretlen kéziraton alapul, mert a jelenleg kéznél levők egyike sem jelöl a 16. sor után cenzúra miatti kényszerű kihagyást, mint a MM. szövege.

A hiteles kéziratokat kérő felhívásra tudtunkkal Horváth Ádám jelentkezett a legkorábban. Horváth Ányost 1784-ben Veszprémben személyesen is megismerte, verset írt hozzá és felhasználta egyik marsa nótáját. (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 222—224., 229. l.) B. szívesen vett minden segítséget, és az Ányos szülőföldjén lakó Horváth jóindulattal viseltetett iránta. A tervezett kiadványt hathatósan elősegítő kapcsolat azonban a két költő között Kazinczy intrikái és Horváth B.-ével ellentétes kiadási elvei miatt nem jöhetett létre. Kapcsolatuk alakulását azonban — minthogy igen tanulságos része a kor irodalompolitikai taktikázásának — érdemesnek látszik ismertetni.

A kassai társaság munkájába Baróti Szabó Dávid útján kapcsolódott be Horváth Ádám. (Vsz. 1788. aug.—szept.-ben, vö. Kaz. Lev. I. köt. 221—224. l.) „Társaságtokba kívánkoznom tudom, hogy szabad dolog; nem kívánkoznom pedig vétek. de ara még gyengének vallo magamat, hogy kívánságomat be-jelentssem” — írta szerényen a „füredi poéta”, aki az első pillanattól olyan tekintélyeseknek tartotta a kassaiakat, hogy eléjük terjesztette elbírálásra a *Hunniás* második részének tervét, s a továbbiakban mindent úgy akart írni, hogy az ő tetszésüket nyerje meg. (Uo. 222., 246. l.) Szabó válaszolt neki, verseket kért tőle, s vele nagyjából egyidőben írt neki a már külön utakat kereső Kazinczy is, ajánlva magát, hogy „bevezeti” a társaságba. (Uo., 334. l.) Ezek után kapta kézhez Horváth Földi Jánostól a MM. első számát, benne B. felhívásával. (Uo., 232. l.)

Valamikor 1788 novemberében írhatott először az Ányos-kiadás ügyében, úgy látszik, nem is B.-nak, hanem Szabónak. Az öregedő pap azonban valószínűleg egyenesen B.-hoz utasította Horváthot. Erre ő 1789. jan. 10-i kelettel, hosszú levelet küldött Ányos kiadójának. „Ányos

Poëssissának tsak-nem imádója vagyok” — vallotta benne. A levél törzse: „jó tanácsai”: egy 15 pontból álló lista, amely Ányosnak a MM.-ban megjelent verseiből azokat a helyeket tartalmazza, ahol Horváth változtatni, jobbítani akart. „... azt akarnám, hogy senki se találjon benne hibát; mert tudod azt, hogy ebben a’ nagyonn írókás világban mindennek hamarébb szemébe tűnik: mi nem jó valami munkában? mint, mi jó?” (MTA. — M. Irod. Lev. 4° 39/I. 12. sz.) — Horváth megjegyzései, mint maga is mondja, négy csoportba oszthatók: kifogásolja egy sereg határozott névelő elhagyását, többször a jottista helyesírást kéri számon, egyszer egy latinizmust pécéz ki, egy más esetben pedig ugyanazon verbum regens alá tartozó két ragos szó összerímeltetését helyteleníti („sirjából... felkelni, halottas honnyából”). Valószínűleg ígérte végül, hogy érintkezésbe lép a közelében lakó Ányos-családdal, s a rokonoktól meg másoktól is próbál B. számára megbízható kéziratokat szerezni. (Ez utóbbiról: Kaz. Lev. I. köt. 285. 1.)

Így állt az ügy, amikor Horváth hírül kapta Kazinczytól, hogy pártfogója, bizalmas szabadkőműves-testvére szakított B.-ékkal, s új folyóirat és társaság alapítását vette tervbe. Kazinczy 1788 végén vagy 1789 elején kezdte döntő elhatározását megirogatni barátainak, nagy körültekintéssel, és korántsem egyidőben mindenkinek. Földi már 1789. febr. 5-i levelében kommentálhatta az eseményt, de neki könnyen meg is írhatta Kazinczy, mert kimaradtak a versei a MM.-ból, s B.-ra egy kritikai megjegyzése miatt is haragudott. (Kaz. Lev. I. köt. 261—267. 1.) Ugyanebben az időben Kazinczy a folyóirattal való szakítást, úgy látszik, egyetlen szóval sem említve küldte meg Prónay Lászlónak, a joze-finista rendszer egyik exponált főúranak a MM. első számát (febr. 2.), s csak ápr. 11-i levelében vallotta meg neki, hogy nem szerkesztő többé (uo. I. köt. 259., 321—322. 1.); az öreg Ráday, noha tagja volt a kassai társaságnak, csak egy 1789. márc. 14-én keltezett levélből értesülhetett, hogy Kazinczy kilépett a társak közül; arról, hogy folyóiratot szándékozik alapítani, csak az év végén (uo. I. köt. 300. és 349., 513—515. 1.).

Horváth Földi után néhány héttel tudta meg Kazinczy elhatározását, s bár már januárban kapott egy levelet, amely nem egészen elismerő sorokat tartalmazott B. elsőnek megjelentetett Osszián-fordítása bevezetéséről (amire persze ő is talált benne kifogásolni-valót), a füredi költő még bízott, hogy barátja lehet B.-nak: „talán idővel öszve gyulólódunk; majd meglátom, mit felel [Ányosról szóló, jan. 10-i] levelemre Batsányi? ha mutat-e olyan serénus szívet, mint a’ millyen a’ Tied; azután én is bátrabban írok neki” — mondta febr. 7-én (uo. I. köt. 272. 1.), s még febr. 9-én is, amikor három versét postára adta Kazinczy címére, azon lelkendezett, hogy most már igazán társa a *Museum*-ban (uo. I. köt. 274. 1.). A következő héten kapott azután egy levelet, amelyben Kazinczy tájékoztatta a történekről. A három szerkesztő közül addig is Kazinczyval állt a legjobb viszonyban Horváth, s talán csodálattal vegyes baráti érzése már magában is elég lett volna, hogy elfogadja az országos híró író érvelését, és helyeselje elhatározását. Kazinczy azonban arról is jónak látta értesíteni, hogy beküldött verseiben B. és Szabó „semmi szépet és méltót látni nem tudtak”, s már ekkor tudatta vele, hogy külön folyóiratot és társaságot alapít, amelybe szíves szavakkal mindjárt társul is meghívta. (1789. febr. 19., Kaz. Lev. I. köt. 280—281.)

1.) Ilyen körülmények között érthető, hogy Horváth Ádám első szóra az *Orpheus* munkatársává szegődött.

Jan. 10-i levelére febr. 20-án kapta meg a füredi poéta B. válaszát, talán egy postanappal a Kazinczyé után. B. kereken megírta neki: szentség-törésnek tartaná Ányost úgy megrongálni; a névelők elhagyásával kapcsolatban elmagyarázta a vers és próza nyelve közti különbséget, és mint szerkesztő, megjegyzéseket tett Horváth verseire. (A levélnek csak egy részletét ismerjük: Kaz. Lev. I. köt. 289—290. l.) — Horváth válaszában biztosan nagyon meglepődött B.: a magát leplezni akaró sértett hiúság ilyen tirádáira és az önigazoló tudószkodás ilyen áradatára nem számíthatott, ilyesmire voltaképpen nem is adott okot. Válaszolt azonban, nem tudni mit. Végül Horváth ápr. 17-i leveléből megtudta, honnan fúj a szél, s megíratta Szabóval a véleményét: „Ezt az embert valaki fel bújtogatta én ellenem, mert a' mennyire Horváthnak magyar szívít ismerem, ily kemény és érdeklő pennával nem illett volna. idegen méreg fekszik szavaiban.” (Kaz. Lev. I. köt. 581. l.) — Horváth érte még ugyan később is, hogy kéziratokat kerít, de az együttműködésből már nem lett semmi. (Uo., II. köt. 37. l.)

Tényleges eredményre egyedül a dunántúli papság körében kezdett tudakozódások vezettek. B. először természetesen a volt pálosok, Ányos régi ismerői és rendtársai segítségét kérte, s ezek meg is tették, amit tehettek. Potyondi Ráfael valami kéziratot másolatot számára a diákjaival, elég hibásan, Virág Benedek életrajzi adatokat ígért. A kiadó azt remélte, hogy az Ányos-családtól is anyagot tudnak majd szerezni, s általában: felkutatják azokat az élő személyeket, akiknél kéziratok lappanghatnak. (B. — Potyondi Ráfael, Kassa, 1790. jan. 22. — OSzK. Levelestár.) Ezen a nyomon jutott hozzá a legfontosabb kódexhez, amely aztán hagyatékával együtt a MTA. kéziratrába került. (R. u. i. 4° 38., Császár Elemér ismertette Ányos *Verseinek* kritikai kiadásában, Bp. 1907. 239—242. l.) E kötet Ányos halála után rendtársa, Bersenyi Kristóf kezébe került; tőle Zsolnai Dávid veszprémi kanonok kérte el azzal az ígérettel, hogy ki fogja nyomtattatni; Zsolnai adta aztán B.-nak II. Lipót koronázásakor Pozsonyban, 1790 novemberében (*A' kiadónak előbeszédgye*, 117. l. 17—26.). Igen valószínűnek tartjuk, hogy kapott B. — legalábbis lemásolásra vagy kópiában — Ányos-kéziratokat Kreskay Imrétől és Szirmay Antaltól is (Kaz. Lev. II. köt. 6. l.). Nyugodtan írhatta tehát ezek után, 1792 nyarán a MM. II. kötetének 3. negyedében Ányosnak egy Kreskayhoz intézett verses leveléhez, hogy kötetét talán már abban az évben kiadhatja. (L. a *Kiadói jegyzések* között.)

Az első felhívás legérdekesebb irodalmi visszhangja Verseghy Ferenc *Rövid értekezések a' musikáról* c. kiadványában rögzítődött. (Bécs, 1791. XII—XIII. l.) A szerző ebben azt fejtegeti, hogy a „rhythmus-talan” kádenciás verseket a cezúra és rím mellett jambikus vagy trochaeikus lejtéssel kell megszépíteni. Példaként Ányos költeménye: *Egy boldogtalannak panaszzai a' halavány holdnál szerepel, Szomorú Tsillagzat* jelöléssel, mert B. a MM.-ban címet nem közölt: „Erről én, rythmusbéli Krízisem előtt, a' mi belső betsét illeti, nyilván meg vallom, hogy azt már többször, de könyhúllatások nélkül még egyszer sem olvashattam” — írja Verseghy, s aztán metrikai elemzésébe kezd; persze, csak egy sorát, a negyediket találja a maga szempontjából helyesnek, mert az véletlenül

trochaikusnak olvasható. (Négyesy László: *A mértékes magyar verselés története*. Bp. 1892. 250. l.; Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 235. l.)

A MM.-ban kezdett Ányos-kultusz érdekes emléke Horváth Jánosnak, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* későbbi kiadójának *Ányos Pál sír halmára című verse A' Pesti Magyar Társaság kiadásainak első darabjában* (91–92. l.). Hogy a szerzőt a kassai folyóirat cikke inspirálhatta, egy másik, ugyanitt olvasható poémájának Ányosból vett mottója és első nyolc sora árulja el (*A Társaság öröm ünnepére*, 79. l.):

Melly különös érzés fogja el szívemet,
Melly kedves hangzatok élesztik fületem,
Hát vissza tér è már Hazánk boldogsága
Fel kél è még egyszer Mátyás Királysága?
Úgy van; Minervának hallom zengéseit,
Ki el hagyván Pindus, 's Parnaszus hegyeit,
El hozta Múzsáit Dunának partyára,
Hogy temjént füstöllyünk szentélt oltárára.

Nem más ez, mint B. *Abauj vármegye örömmünnepére* írott verse első nyolc sorának kópiája. (Horváth és B. későbbi kapcsolatáról l. BJÖM. I. köt. 445–447. l.). — A Pesti Társaság kötetének egy másik Ányosról szóló verse (Jankovich Miklós: *Dütsöült Ányosnak vízi betegségben történt haláláról*) kínos rímjáték inkább, mint valamire való versezet.

B. állásvesztése és fogsága miatt persze késett a kiadvány megjelenése. A költő azonban viszontagságai között is gondosan őrizte a Zsolnaitól kapott értékes kódexet, s mihelyt alkalmá kiálkozott, megvalósította régi tervét. *Ányos Pál munkái* címmel, kiadó megnevezése nélkül jelent meg a munka Bécsben, 1798-ban, mint a Péteri Takáts József szerkesztésében, Festetics György költségén megindított *Magyar Minerva* sorozat első kötete. Az ízléses kötet borítólapját a rajta levő Minerva-mellképpel együtt Czetter Sámuel metszette; B. száz forint jutalmat kapott munkájáért. (*Allgemeine Literatur-Zeitung*, Jena, 1798. nov. 9., 340. sz. 365. h.; Takáts Sándor: *Péteri Takáts József*. Bp. 1890. 104. l.; It. 1952. 81–82. l.)

A kiadás alapjául B. a Bersenyi-Zsolnai féle kéziratot vette. Ányos e saját kezével írott kódexe az egy személy irodalmi munkásságát — mintegy keretbe — egybefoglaló kötetek ama csoportjába tartozik, amelyeknek prototípusa a magyar irodalomban *A Besenyeyi György Társasága* című kiadvány. Fő jellemzője, hogy a saját művek mellett az irodalmi barátokéi is helyet kapnak benne, vagyis mindazoké, akik az összeállítóval irodalmilag „társalkodnak”. Bessenyei kötetét költői levelek kíséretében kiadogatták egymásnak a pálosok (eljutott Révaihoz is), s így érthető, hogy Ányos első verseskönyvét az „esztergári kódexet” már ennek mintájára állította össze, ezt követte Kreskay is köteté megszerkesztésekor (*Ányos Pál Versei*. Kiad. Császár Elemér, Bp. 1907. 238–245. l.), ilyen lehetett Orczy és Barsay leveleskönyve is, amit aztán a kiadó, Révai választott szerzők szerint két külön részre, az újabb ízlésnek megfelelően. (*Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*. Pozsony, 1789.) B. ugyancsak megbontotta Ányos kötetének szerkezetét, s kihagyva belőle azt a húsz költői levelet, amelynek csak címzettje Ányos, a maradékot műfaj szerint osztotta szét.

Kiadványa elejére az „önálló verseket” gyűjtötte. Mint Ányos kéziratosa kötetében, itt is a *Gyöngyösi árnyékához* című áll az élen, egyszerre hangsúlyozva a szerző és szerkesztő irodalmi pártállását. *Az isteni gondviselés, Igaz hazafi és A szép tudományoknak áldozott versek*, az isten — haza — tudomány hagyományos hármassága szerint kerültek egymás után. Ezt a csoportot személyekhez szóló és más alkalmi versek követik, majd a szorosabban vett líraiak. (*Érzékenységem egy kedves atyámfijának idő előtt történt halálán* stb.) A költői levelek szoros időrendben közli B., egyetlen nagyobb, másolási hibára visszavezethető tévedése, hogy a Mészáros Ignáchoz szóló 1779. szept. 1-it nov. 1-ről keletzte, s úgy állította az időrendi sorba.

Az önálló versek és a költői levelek közé *Énekek* címen külön verscsoportot iktatott a kiadó; ezeknek szövegét, talán az *Esdeklés* kivételével, minden valószínűség szerint Kreskay Imrétől kapta meg másolatban. (Vö.: Ányos *Verseinek* id. kiad., 243. l.) A kötet végéhez a levelek után egy Toldalék járul. Ányos Ovidiusból fordított heroidája, az igen kétséges eredetiségű *Érzékeny gondolatok és Érzékeny levelek*, a Bessenyei hatására íródott, vagy vele közös forrásból merített *Az ijjuságról* (vö. Császár kiadása, 387—388. l.), valamint egy prózai munka: *Egy kis-aszszonyinak levele a kedvességhez*, (*Hogy az aszszonyi személyek nem emberek*) sorakozik itt egymás után. A négy versnek ma egyetlen sajatkezü kéziratát, még idegen kéztől való másolatát sem ismerjük, s lehet, hogy a kiadó már akkor is csak valami megbízhatatlan szöveget kapott belőlük. A heroidával kapcsolatban B. azt jegyzi meg, hogy Ányos egy barátja szerint a költő nyolcat fordított le, de ezeket még az sem látta; az *Érzékeny levelek* végén a következő jegyzetet találjuk (240. l.): „Több ilyen leveleket is írt Ányos; de azokat nem vehettem kezemhez. Hol ’s kinél legyenek, nem tudom.” Úgy látszik tehát, hogy e négy mű hitelessége vagy teljessége tekintetében gyanúja támadt, s azért sorolta azokat a Toldalékba. Az *Egy kis-aszszonyinak levelével* kapcsolatban is hasonló lehet a helyzet.

Az *Énekeken* és a Toldalékon kívül három olyan darabot adott ki B. 1798-ban, amelyet nem az „akadémiai kódex”-ből vett: az *Ajánló levelet* a versek előtt, a *Gróf Zrínyi Miklósról* és *A végső óra* című verseket. Az elsőt valószínűleg utólag vágták ki a kötetből, a Zrínyiről szóló megjelent már előbb a MM.-ban (I. köt. 311. l.), a harmadiknak kézirat, korábbi lelőhelye teljesen ismeretlen. Egyetlen vers maradt ki, ami benne lehetett volna: a *Calliroe* (Császár kiadásában *Titkos Polyxena* címmel, 48—49. l., 254—255. l.), amit Kazinczy adott ki az *Orpheusban*. (II. köt. 266—267. l.; vö. Kaz. Lev. XIX. köt. 45. l.)

Szövegközlési elvekkel *A' kiadónak előbeszédgyében* foglalkozik B. Azokon, akik azt kívánták, hogy jobbjítsa meg Ányos „poétai fogyatkozásait”, Horváth Ádámot érti; olyanok, akik betű szerinti hűséget kívántak, talán nem is voltak a valóságban; a vélemény csak mint az előbbi felfogás ellentéte kerül elő. A kiadó — saját kifejezése szerint — a „közép úton” járt: kijavította a valóságos hibákat, a rossz verseket és azt, ami a nyelv természetét vagy a költészet „megszeghetetlen reguláit” sértette. A gyakorlatban e „szabadon és könnyű kézzel” végzett változtatások elseje abban áll, hogy B. vas következetességgel, a rövid és hosszú magánhangzók esetében is, saját helyesírására tette át Ányos költeményeit. — Ányos nyelvi hibáival már az újabb kritikai irodalom

is foglalkozott. Az egyik: Ányos „e szó helyett *bércze*, *bérczei* következetesen *bérczekét*, *bérczekeit* ír.” Császár szerint a költő „a *bérczek* szóban nem érezte a többes képzőt, s egyes számú főnévnek tartotta.” (Id. kiad. 234. l. — Talán az ilyesféle alakok csoportjába tartozik a Barcsaynál előforduló *szigetekes* szó is. *Költeményei*. Bp. [1933.] 26. l.) Ányos másik nyelvi „vétsége” „a birtokos *-nak*, *-nek* ragjának jogtalan elhagyása olyankor, midőn a birtokos és birtokszó közé bele van szúrva az igei állítmány.” (Császár, id. kiad. 234. l.) A példákat Császár kiadása alapján seregestől lehet idézni:

Hol egy borostyán fa enyészél tövében, —

(*Gyöngyösi árnyékához*, 22.)

Éppen a zöld pásit néztem kiességét,

(*Egy Nimfa dütsévi Keményt*, 5.)

Majd ott Óriások felülvén hegyére,

(*Generális Gróff Vurmser*, 6.)

Olly szépen Kártigám irtál esetéről,

(*Kártigám nevezetes írójához*, 34.)

Véleményünk szerint az ilyen eseteket sem a nyelvérzék pillanatnyi zavarával, sem a forma kényszerének nyelvet torzító hatásával nem indokolhatjuk. Helyesen mondja ellenben B., hogy a jelenség tulajdonképpen a köznapi beszéden felülemelkedni akaró költői nyelv egyik eszközének, az inverzióknak számunkra idegen, meg nem honosodott esete. Ányos, költői szabadságként, megengedhetőnek tartotta a megszokott szörend megváltoztatásának ezt a módját, de persze csak versben: kötetlen beszédben soha elő nem fordul nála ilyesmi, mint ahogy *bérceke*, *bércekei* alakokat is csak versben használ, s ott sem mindig. (Pl.: *A szép tudományoknak áldozott versek*, 96.) — Megemlítjük, hogy B. jegyzete nyomán Kazinczy is foglalkozott Ányos költői nyelvének ezzel a sajátosságával: megengedhetőnek tartja az ilyen inverziót: „Igy akarnánk vízzé, lőrévé tenni még a' versek nyelvét is” — írta. (Kaz. Lev. XVI. köt. 209. l.)

Ányos elég gyakran magyarázta verseit jegyzetekkel. B. mint kiadó jó érzékkel és mértéktartással egészítette ki a régieket újabb adnotációkkal. Ezek egy része a versekben említett személyekre (Wurmser, Báróczy, Barcsay, Orczy, Bessenyei), egyes, a MM.-ban vagy önállóan megjelent költemények bibliográfiai adataira, bizonyos darabok eredetiségének kérdésére, a leveleknél előzményekre, egyszer még szövegvariánsokra is kiterjednek. Legértékesebbek persze azok, ahol irodalmi kérdésekről mond véleményt. Pőleg ez utóbbiak miatt láttuk szükségesnek, hogy felvegyük a jegyzeteket kiadásunkba, azokkal a sorokkal együtt, amelyeket magyaráznak, s csak a puszta utalásokat hagytuk el, amelyek a versek MM.-beli megjelenési helyére hívják fel a figyelmet. — Kazinczy e jegyzeteket feleslegesnek tartotta. Mikor Toldy Ányos munkáit készült kiadni, ezt írta neki: „Gondolom, nevetséges Jegyzéseiből, mely[ek]re a' Horázt dicenda tacendája, és non erat his locus egészen rá illik, semmit fel nem vészesz. Én azokat nevetés nélkül soha sem tudom olvasni, 's nem tudnám, ha Batsányit nem ismerném is. Hát feleségének Verseit mint töltötte tele hasonló fecsegésekkel!” (Kaz. Lev. XIX. köt. 91. l.)

Az aprólékos munkába szívesen elmerülő B.-t nem a mesterségbeli vagy technikai feladatok megoldása tette próbára, hanem politikai helyzetéből eredő nehézségek. Két évvel a kötet megjelenése előtt szabadult Kufsteinből, a költő-előd pedig a jozefinizmus elleni nemzeti ellenállás leghatalmasabb szavú költője volt 1790-ig: az uralkodói önkényt és a céltalan vérontást támadó, s ugyanakkor a hősi magyar múltat és a nemzeti szabadságot dicsőítő verseit Ferenc király éppúgy magára érthette, mint II. József, nem is beszélve arról, hogy az egykor szerzetesi ruhát viselő érzelmes poéta egyes pajzánabb soraiba az egyházi rend védelmének jogcímén is beleköthettek a cenzorok. A versek kiadására viszont az általános érdeken kívül az irodalmi életbe való újbóli bekapcsolódás és valamiféle költői hitvallás kinyilvánításának vágya serkentette a Bécsbe szorult B.-t; boldogan dolgozott hát, amikor a régi terv megvalósítására lehetőség kínálkozott.

E kényes helyzetből legelőbb is az következett, hogy a kötet címlapjáról lemaradt a kiadó neve. Gondosan meg kellett rostálni a verseket is. E *kényszerű válogatásnak* négy teljes költői levél esett áldozatul: egy Megyesi Somogyi Jánosnak címzett és három Barcsaynak szóló (1781. júl. 27., dec. 30., 1782. febr. 4.). Jónéhány versből sorokat kellett elhagyni: kimaradt az *Egy jó barátomnak* c. epistola befejező része, pedig egyszer már — a végéhez fűzött prózai megjegyzés híján — az egész szöveg megjelent a MM.-ban (I. köt. 349—351. l.); jellemző a politikai nyomás megnövekedésére, hogy ami megmaradt, az is két jegyzetet kapott a bűnös királygyilkosokról és arról, hogy az 1781-ben készült verseknek semmi közük a francia forradalomhoz. (Kiadásunkban: 20. sz.) A Barcsayhoz intézett 1782. máj. 4-i levélből négy stófát kellett eltüntetnie; az ugyancsak Barcsaynak szóló 1778. aug. 13-iból egy sor hiányzik, s a prózai szövegek sem érintetlenek. (Császár-kiadás, 267. l.) Gondolnia kellett arra is, hogy Ányos pap volt; ezért magyarázza a kiadó aggodalmaskodva *A lenyugvó naphoz* című vers végén, hogy Ányos a lélek halhatatlanságában nem kételkedett. Még így is kiirtásra ítélte azonban a prüd cenzor az *Érzékeny gondolatok* néhány darabját. (BJÖM. I. köt. 320—328. l.) Ezekre a kényszerű elhagyásokra, csonkításokra vonatkozik *A' kiadónak előbeszédgyében* az a diplomatikus utalás, hogy Ányos egyes versei „nem nyomtatni valók”, de még „nyomtatásra alkalmasok” lehetnek. Stílusis, „önkényes” változtatás kevés akad. (Császár kiadása, 234—235. l.)

Ányos verseinek kötetét kiadói előszó és életrajz vezeti be. Az utóbbi persze barátoktól szerzett adatokon alapul. Helyet kapott benne egy levélrészlet is, amelyben Ányos „egyik még életben lévő szerzetes társa” a költő utolsó betegségéről és haláláról tudósít. A meg nem nevezett rendtársat — nem éppen meggyőzően — általában Bersenyi Kristóffal azonosítják (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 219—220. l.); lehet azonban Virág Benedek, Kreskay Imre vagy Potyondi Ráfael is.

A kötet nyomtatásáról, terjesztéséről jóformán semmit nem tudunk. Példányszáma az akkori viszonyok között elég magas volt, legalább 1000 körül járhatott; Péteri Takáts ugyanis egyedül Marosvásárhelyre, Teleki Domokosnak 500-at küldött, s ezek ügyének tisztázására később Aranka Györgyöt kérte fel. (Levele Arankának, Bécs, 1798. nov. 2., ItK. 1935. 54. l.) Kerültek persze árusításra kötetek az orszá-

minden nagyobb városába: Pozsonyba, Pestre, Veszprémbe, Debrecenbe, Kassára, Nagyenyedre és Kolozsvárra is. (*Magyar Kurír*, 1798. júl. 20. III. negyed, 6. sz. 95. l.)

A fiatalon meghalt költő B. kiadásával vonult be a magyar irodalmi köztudatban a halhatatlanok közé. (Kisfaludy Sándor: *Himfy szerelmei*. Buda, 1807. XVIII. l.) Verseinek hasonló teljességű gyűjteménye csak 1907-ben, Császár Elemér gondozásában jelent meg. A *Magyar Kurír* mindjárt a könyv megjelenésekor rövid Tudósításban hívta fel rá a figyelmet, s azt ígérte olvasóinak, hogy utóbb bővebben ír majd róla. (I. h. 94–95. l., a bővebb ismertetést nem találtuk.) Virág Benedek — a költőnek és kiadónak egyaránt barátja — verset írt a kötet üdvözlésére *Ányos Pálnak emlékezete 1798.* címmel, s mindjárt ki is adta a *Magyar Minerva* sorozat III. kötetében. (*Poétai munkái*. Pest, 1799. 67–68. l.) Tudomást szerzett a munkáról a külföldi irodalom is: a jénai *Allgemeine Literatur-Zeitungban* 1798-ban ismertetés jelent meg róla, talán Gruber Károly Antal tollából. (Nov. 9. 340. szám, 365–367. h.) A magát meg nem nevező recenzens beszél a sorozat megindulásának történetéről, benne Festetics György és Péteri Takáts József szerepéről, majd Ányos életét ismerteti röviden, főként Barcsay, Báróczy, Bessenyei és Orczy nevelő és bátorító hatását emelve ki, s a német olvasók tájékoztatására Höltyhez hasonlítja a magyar poétát. Ányos — írja — meghalt anélkül, hogy verseit kiadhatta volna, majd így folytatja: „Diess fiel dem Hn Joh. Batsányi zu, dem vormaligen Herausgeber des Magyar Museums, einem vorzüglichen Dichter und Lieblingsschriftsteller der Nation, dem die Sprache, die poetische Kritik, das Feuer, die Rundung und Fülle des Ausdrucks, und der gute Geschmack ganz zu Gebote stehen. Er hatt seine Handschriften abdrucken lassen, und nur Schreib- und Gedächtnissfehler, oder offenbare Nachlässigkeiten verbessert. Seine Vorreden und seine Noten verrathen ihn durch ihren classischen Stiel und feurigen Ton, obwohl er sich nicht genannt hatt.” (366. h. — vö. Kaz. Lev. VIII. köt. 555. l.)

A viszonylag nagy példányszámban megjelent könyv elég gyorsan elfogyott; Kazinczy legalábbis az 1810-es években alig tudott már példányt keríteni belőle. (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 240. l.; *Ányos Versei*, Bp. 1907. 229. l.; Kaz. Lev. VI. köt. 256., 277., 351. l.) Pedig éppen ekkortájt egyre többen beszéltek egyes dunántúli irodalombarát körökben a könyvről és kiadójáról, akiben a neologizmus elleni harc vezérét kezdték látni. A messze idegenben élő írónak ti. ez volt egyetlen kezük ügyébe eső önálló kiadványa; B. pedig kiadói előszavában a nyelv dolgát is érintette. A „szabadon-született, jól-nevelt, 's minden vizontagságai között-is ártatlanságban maradt szűz Leány” hasonlatára gondoltak elsősorban, s a kiadvány becsét nagyra növelte előttük, hogy Ányosban Kazinczy irányzatával szemben a nemzeti nyelv és lélek klasszikusát méltathatták, B. bevezetésében pedig a nemzeties költészet elvi értékelését kapták meg. Péteri Takáts meg is mondta mindezt Kazinczynak 1815-ben, s a széphalmi mesternek hazatérése után első dolga volt, hogy újból tüzetesen átolvassa B. lapjait. Megtette, s megnyugodott. „... én hálát adok az Istennek, hogy olly tátott-szájjal nem írok... mint az ő Előbeszéde és Ányos' élete” — írta Takátsnak (1815. júl. 10. Kaz. Lev. XIII. köt. 20–21. l., vö. XIII. köt. 15., XIV. köt. 333–334. l.), s a hasonlatot is tovább alakította a maga céljai

szert: „Kimondom . . . , hogy a' lelkes ifjú a' szép Szűzön erőszakot is kész elkövetni, mert tudja hogy annak kedves lesz az erőszak 's érte panaszt nem teszen.” (Uo. XIII. köt. 6. l.)

A nyelvi és formai nemzetiség előmozdítására, mintegy például jelentette meg B. 1824-ben Faludi *Verseit*, s e kiadványt sorozattá bővítendő gondolt arra is, hogy Faludijához hasonló alakban és céllal újból megjelenteti Ányos munkáit. (L. a MTud. és a Faludi-kiadás jegyzeteit.) — Úgyanebben az időben, de állítása szerint B.-tól függetlenül, Toldy Ferenc is készült egy kiadásra. (Kaz. Lev. XIX. köt. 43—44. l.) A tanítvány mesteréhez, Kazinczyhoz fordult támogatásért, a kötet tartalmi vázlatát is elkészítette. „A' n a g y Batsányi pirulva fogja meglátni Kiadásodat” — jósolta a pártfogó. (Uo. XIX. köt. 91., 56—58., 80. l.; Császár Ányos kiadása, 229—230. l.; ItK. 1926. 243. l.) Toldy azonban végül is lemondott a már cenzúrázott kézirat kiadásáról: „... sok kétségeim végre is visszatartóztattak a kiadás eszközlésétől” — írta. (Uo. XIX. köt. 590. l.) Valószínűleg helyesen gondolja Császár, hogy e kétségek főként amiatt támadtak benne, mert végül is a csoportosításon kívül, kéziratok hiányában, szinte semmi újat nem tudott volna nyújtani, s az ismert verseket is kénytelen lett volna B. helyenként változtatott szövegeivel közölni. Újabb, szakszerű kiadás csak akkor vált lehetővé, mikor B. linzi hagyatékaival hazakerült Ányos legteljesebb kéziratosa köteté.

*

A MM.-ban megjelent első felhívás (I.), valamint az Ányos kiadásban megjelent bevezetés (II.) és életrajz (III.) szövegét B. kézipéldányából közöljük. Innen valók az egyes Ányos-művekhez fűzött kiadói jegyzetek is. Ez utóbbiaknál feltüntetjük, hogy melyik vershez tartoznak, és ahol szükséges, idézzük a magyarázott sorokat is. A javítatlan szöveg-állapotot és a jegyzetekhez fűzött tárgyi magyarázatainkat az alább következő összeállítás tartalmazza.

*

M. : MM. I. köt. 62—72. l.

- Szv. : 109. l. 1. Iróink közzül,
 3. hazafi társainknak (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is*)
 110. l. 12. Poétai tálemtommal dítsekedni,
 15. talám még
 17. a' Poézisbann,
 22. Poéta. Melly
 23. a' mélly és
 113. l. 10. tovább miden állatok
 114. l. 22. jövendő napnak éjtszakáját,
 115. l. 1. Mélly hallgatás
 18. völgyeknek mélysege, —
 116. l. 9. szívek fajdalmából?
 10. felém jönne! —
 22. Talám majd valaki jön sírom'
 26. kedvesek lesznek Magyarainknak.

33. Hazafijakat, kiknél
35. valamely munkái találtattnak,

II.

M.: *Anyos Pál' munkái.* Bécs, 1798. V—XIV. 1.

- Szv.:** 117. 1. 2. kiadott egynehány költeményei
13. még-is, a' míg
118. 1. 38. Leány, kinek
39. erőszakot meg nem
Magyar Muzéum.
119. 1. 3. alatt születettél,
9. támadott 's hoszszas
12. vidékire, mellynek
23. határra, mond ezt
24. a' kik szavadat hallani
27. füleinek egygyaránt tetszhető,
29. jussor [!] eszetekbe :

III.

M.: i. h. XV—XX. 1.

- Szv.:** 120. 1. 19. *Esztergáron, Veszprém*
20. Egygy ideig
121. 1. 20. magas bértzes
's mély tsendesség
22. 's egynehány napi
32. halálát egygy még
122. 1. 6. 9 holnapokat, és egynehány napot
7. a' *Franciskánusoknál.* —
26. fíjainak emlékezeteiben, és
élni fog munkájiban.

IV.

1.

A jegyzet mintegy bevezeti B. későbbi, hosszú és szenvedélyes Gyöngyösit védő megnyilatkozásait. — A jegyzetet Anyos versének utolsó sorához függesztette B., de az egész daratra vonatkozik.

M.: i. h. 6. 1.

2.

Az isteni gondviselés eredetije ma nem ismeretes. — B. a jegyzetet a vers végéhez írta.

M.: i. h. 13. 1.

3.

A B. történetfelfogásában oly fontos szerepet betöltő Mohács-képzetkőről l. BJÖM. I. köt. 293—302. 1. és 367. 1. ; Palmáról uo. 464. és 538. 1. Kazinczy egyenesen kívánatosnak tartotta, hogy Palma törté-

nelmét valaki magyarra fordítsa. (Orpheus, I. köt. 441—442. l.) A versidézet B. *Level, Szentjóni Szabó Lászlóhoz* c. verse 22—28. sora (BJÖM. I. köt. 50., 355—375. l.).

M.: i. h. 18—19. l.

Szv.: 124. l. 2. A mellyeket szótól a Historikussa-ig B. saját példányában zárójelbe tette a szöveget.

21. A versidézetet saját példányában zárójelbe tette az író.

4.

Ányos verse nem Kemény Jánosra, hanem a magát Hunyadi Jánosért feláldozó Kemény Simonra vonatkozik, mint már Császár figyelmeztetett (Ányos Pál *Versei* Bp. 1907. 249. l.). — A jegyzet a vers egészére vonatkozik.

M.: i. h. 35. l.

5.

Wurzbach szerint (*Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. LIX. köt. 1—7. l.) Dagobert Siegmund Graf Wurmser 1797. aug. 22-én halt meg. Habelschwerti hadműveletét 1779. jan. 17—18-án hajtotta végre.

M.: i. h. 43. l.

6.

M.: i. h. 54. l.

7.

M.: i. h. 61. l.

8.

A *hanyatlík* szó a vers első sorában fordul elő ;

Hová hanyatlasz, virágzó Hazánk?

Császár (i. m. 279. l.) hibáztatja B. „nagyhangú leczkéztetés”-ét, „ha ugyan nem a censura félrevezetésére volt szánva”, s kifejti, hogy a jozefinista kiadó nem érezte Ányos versének császárelenes, ellenzéki hangsúlyát. — Szerintünk, minthogy B. soha nem volt jozefinista, pontosan tudta, mit hogyan kell érteni ; ő maga is beszélt a haza oszlopinak kidőléséről, teljesen abban a képzetkörben, mint Ányos (BJÖM. I. köt. 367. l.) : a kifejezést azonban túlzásnak tartotta, és nem is ok nélkül. — A jegyzetbe tett Tacitus-idézet pontos lelőhelye : *Annales*, lib. IV. c. 34.

M.: i. h. 84—86. l.

Szv.: 127. l. 8. Íróknak munkájikban-is,

9.

Császár (i. m. 288—289. l.) Bessenyei *Az ifjúságnak hanyatlása* c. versével (*Holmi*, 378—388. l.) veti össze az Ányosét. — Valószínű, hogy mindkettőt közös (talán német) eredeti inspirálta. Bessenyeinél egy másik hasonló esetet is tudunk ; Barcsay és az ő *Unalom* c. verse ugyan-csak közös forrásra mutat (Barcsay Ábrahám *Költeményei*. Bp. [1933.] 19., 125. l., Bessenyei *Kisebb költeményei*. Nyíregyháza, 1931. 25. l.). Ányos szabad fordítási elveiről l. *A' fordításvól* c. B.-cikk jegyzetét.

M.: i. h. 92. l.

10.

Az „igaz magyar” tulajdonságok és a „Politzia, pallérozás” szembeállítására, mely különben kapcsolatos a magyar viselet kultuszával is, számos példa található Orczy és Barcsay költői levelezésében. — Az idézett strófa Schiller *An die Freude* c. költeményéből való; a latin idézetek lelőhelye Horatius: *Sat. lib. I. 4.*, 43–44.; *Epist. lib. II. 2.*, 91–92.; *Ars Poetica*, 367–369, 372–373.

M.: i. h. 94–96. 1.

Szv.: 128. 1. 3. betsmérelni. *E szótól a jegyzet végéig zárójelbe tette szövegét a szerző.*

11.

M.: i. h. 99. 1.

12.

M.: i. h. 101. 1.

13.

B. és Virág viszonyáról, valamint Virágnak a *Magyar Minerva* sorozatban kiadott *Poétai munkájiról* (Pest, 1799.) I. BJÖM. I. köt. 409–414. 1.; It. 1952. 82–83. 1.

M.: i. h. 103–104. 1.

14.

M.: i. h. 108. 1.

15.

M.: i. h. 111. 1.

16.

A jegyzet először a vers MM.-beli kiadásában jelent meg (II. 40. 1.), Batsányi aláírással, másodszor az Ányos-kiadás 118. 1.-jén. A korábbi szöveg eltérései:

130. 1. 4. Az akkori Prusszus háborúból írt volt Ányoshoz ezen ditső Hazafi; s' ime' szókkal rekesztette-bé levelét:

6. visszázkodása!

7. a' fel-támadásért megint

8. vagyok. Miért?

10. reám." *A 's a' t. itt hiányzik.*

17.

B. utalása a *Bessenyei Györgyről, és annak munkájiról* c. cikkére vonatkozik. Kiadásunkban: 135–152. 1.

M.: i. h. 122. 1.

18.

Báróczy Dusch-fordításáról I. B. *Barátságos levelét* és az ahhoz írt jegyzeteket kiadásunkban.

M.: i. h. 145. 1.

19.

Az álnév felvételének „titkos ok”-át nem ismerjük; magáról a névnek eredetéről I. Császár id. kiad. 263. 1.; Ányos nyelvi hibájáról már fentebb beszéltünk. A latin idézet lelőhelye: Horatius: *Epist. lib. I. 19*, 17.

M.: i. h. 171., 172–173. 1.

Szv.: 131. 1. 13. az, írtál;

20.

M.: i. h. 175—177. 1.

21.

B. ismerte az eredeti levelet, amit Ányos Mészáros Ignácnak írt, s amit Császár már nem láthatott. Ebből valók a szövegvariánsok s a verses részhez csatlakozó prózai sorok, amiket Császár „Bacsányi csinálmányának” nézett (Id. kiad. 312. 1.).

M.: i. h. 178—179. 1.

22.

Orczy *A szabadságról* c. hosszabb munkája a *Két nagyságos elmének költeményes szüleményeiben* jelent meg (3—60. 1.).

M.: i. h. 186. 1.

Szv.: 134. 1. 3. Magyar Múzeum,
8. (ki, a' míg

23.

M.: i. h. 199. 1.

24.

Az idézett munka teljesebb címe: *B. Carberi Anna kis-aszszonyinak kedvességhez írt levele. Mellyben meg-mutatja, hogy: az aszszonyi személyek emberek.* Pest, 1785. Trattner. A kézirat, melyből B. kiadta, ma ismeretlen. A kis füzet válasz *Megmutatás, hogy az aszszonyi személyek nem emberek* c., tulajdonképpen tréfás hangú, a biblikus vaskalaposságot és a „módit” gúnyoló röpiratra (1783.). Könnyen lehetséges, hogy mindkettő egyazon irodalomkedvelő társaság jókedvének köszönhető létrejöttét, melynek — ha csakugyan ő a szerző — az ekkor Székesfehérvárott tanárkodó Ányos is tagja volt. — B. szövege nem egyezik meg mindenben az első nyomtatással; Császár B. változatát közölte kiadásában (202—213. 1.).

M.: i. h. 241. 1.

6. BESSENYEI GYÖRGYRŐL, ÉS ANNAK MUNKÁJIRÓL.

B. Ányos munkáinak összegyűjtéséről tett „jelentés”-e után a MM. 2. füzetében a testőr-kör legjelentősebb, legsokoldalúbb alakjáról, Bessenyei Györgyről értekezett. A fiatal író a nagyságot megillető elismeréssel beszél kortársáról, akit a szerencsétlen körülmények falusi magányosságra és hallgatásra kárhoztattak; félreérthetetlen azonban, hogy úttörő *elődöt* tisztel benne. Úgy látta ti., hogy a testőr első műveinek megjelenése óta eltelt tizenhét-tizennyolc esztendő alatt a magyar nyelv és irodalom jelentős előrehaladást tett, s állítása megdönthetetlen bizonyítékeként Rájnis, Szabó és Révai munkáira hivatkozik, akik „Verseiket a' Görög és Deák mértékre venni próbálgatták”, mégpedig akkora sikerrel, hogy ebben a nemben a magyar minden más európai élő nyelvet felülmúl. Olyan vívmány volt ez, amit B. maga is talán csak másodjára tanult meg alaposabban, a formai tekintetben hagyománytisztelő testőrök párosrímű tizenkettőseinek és a magyaros-németes énekköltészetnek el-sajátítása után. Egy költő gyakorlatában egyesíteni a legalábbis kétféle (idegen és magyaros), egymást kölcsönösen kizárni igyekvő verselési

iskola vívmányait, nem kis dolog volt abban az időben; már pedig az akkor fellépő ifjabb nemzedék költői, B.-val az élen; egyre tudatosabban ilyen irányba fordultak a Bessenyei-cikk megírása körüli években (Virág, Verseghy, Földi, Szentjóni Szabó), s azzal, hogy a régi és új formát egyaránt használták, nagy lépést tettek az egész nemzetet közönségének tekintő, művelt magyar irodalom megeremése felé. Ennek az újabb nemzedéknek nevében és öntudatával szól B. Bessenyeihez, kérvén, hogy foglaljon helyet újból az írók között, s kiadatlan munkáit nyomtatásuk előtt „a’ máii időknek, erkölteinknek, és a’ jó ízlésnek állapottjához képest” jobbítsa meg. Az idők II. József korában valóban megváltoztak: enyhült a cenzúra, a protestánsok toleranciát kaptak, s B. egyrészt igyekezett a nemzeti érdekek javára kihasználni a császár-adta szabadságokat, másrészt az ellenállás jegyében tömörülő ország egységének védelmében távoztatni akart minden vallási villongást vagy felesleges irodalmi szócsatát.

Már az Ányos-kiadás „jelentés”-e túlmegy a hirdetések szokott keretein. A Bessenyei-cikk egy író és művei bemutatását vallja céljának, tehát lényegesen nagyobb igényű az előbbi iratnál. Nem teveszthetjük azonban szem elől, hogy ennek javarészt is egy „jelentés” tölti ki: Bessenyei kiadatlan műveket tartalmazó kéziratok kötetének ismeretése. Ez az anyag bővül ki a testőr többi műveinek és munkásságának jellemzésével, de ez is töri szét a növekedő tanulmány kereteit, hogy az végül is egyetlen munka hosszú szemelvényekből összefűzött bemutatásává legyen. Itt is azt figyelhetjük meg, amit a versekben: az alkalmi költemények nemzeti ódákká nemesültek B. kezében. Ezúttal mintha az új könyveket hirdető „jelentés” emelkednék irodalmi tanulmánnyá, az új irodalom egyik fontos műfajává.

Bessenyei kéziratok köteté a pálosok pesti kolostorában került B. kezébe, a cikk megírása előtt „vagy hat esztendővel”, vagyis 1783-ban. A MM. 2. füzeté ugyanis 1789-ben jelent meg (Vö. pl. Kaz. Lev. I. köt. 254–255., 348. l.). Az ellenkező, 1782 mellett síkra szálló felfogás (Bessenyei György: *Hunyadi*. Bp. 1929. XV. l. és Gálos Rezső: *Bessenyei György életrajza*. Bp. 1951. 394. l.) aligha helyes; B. akkor még nem is tartózkodott Pesten (Szinyeyi, 8. l.). Valószínű, hogy a pálosok könyvtárármébe Horányi Elek irányította a költőt; Bessenyei régi barátja és társa az 1779-i akadémiaalapításban. (Csaplár Benedek: *A Horányi Elek tervezte „Hazaifüü Magyar Társaság”*. Bp. 1899.; Császár Elemér: *Bessenyei akadémiai törekvései*. Bp. 1910.) B. ebben az időben gondosan átolvasta a folió alakú kötetet, másolatokat azonban csak az egyetlen benne foglalt verses munkáról, a *Hunyadi*-eposz töredékéről készített. (A kézirat leírása: Bessenyei György: *Hunyadi*. Bp. 1929. XIV–XVII. l.) Így érthető, hogy a benne talált művek címére, tárgyára és azok sorrendjére 1789-ben már nem emlékezett pontosan. Az I. helyen említett darab, amely B. szerint „a’ Törvényről szól közönségesen”, *A’ törvények útjával azonos*, és a kötetben második (megj. Bp. [1931]. Magyar Irodalmi Ritkaságok I.); a cikk szerinti második („a’ Magyar Törvényről van” és „Birodalmunknak tsak elsőb Századait illeti”) a kéziratban első, *A’ Magyar Nemzetnek szokásairól, erkölcseiről, uralkodásának módjairól, és nevezetesebb dolgairól* cíművel egyeztethető (megj. Bp. [1942]. Magyar Irodalmi Ritkaságok 62.), ehhez tartozik az *Egész Europa’ for-*

mája a' XIdik százban című Voltaire-kivonat (vö. Gálos, i. m. 231. l., *A' Magyar Nemzetnek szokásairól*. . . Bp. [1942.] 5. l., *Hunyadi*, XV. l.); a harmadikul elősorolt már csakugyan harmadik és itt a cím is helyes (*Tudós Társaság*, megj. Bp. [1931.] Magyar Irodalmi Ritkaságok 1.) A kötet negyedik tagjaként találta B. a *Hunyadi* című „Vitézi Költeményt”.

A cenzúra annak idején mind a négy munkától megtagadta a kinyomtatási engedélyt. Az első háromnál maga Bessenyei jegyezte a kéziratra a papi könyvvizsgálók döntését, amit a kiadások aztán csonkítva közöltek. A *Hunyadi* sorsáról egy hozzáintézett francia levélből értesülünk (*Die Geschichte der Einsamkeit*. Wien, 1777. 79–80. l.). Valószínű, hogy a közös sors miatt kerültek egy kötetbe, egymás mellé a darabok, s ezért adta be azokat Bessenyei a pesti pálosok kolostorának könyvtárába.

B. jól ismerte a testőr minden fontosabb munkáját: a főszerzőben és a bibliográfiai felsorolásban (9. sz. jegyzet) a magyar nyelvű művek közül csak a *Galant levelek* maradtak ki; a könyvészeti adatokból azt lehet sejteni, hogy B. nem olvasta el a két parancsra fordított vallásos iratot, mert a címüket összekeveri (7. és 8. szám). — A cikk megvilágítja, hogy a közvetlen utókor mit talált Bessenyei műveiben értékesíthető és továbbfejleszthető elemnek. Bessenyei korszakot nyitó érdeme B. szerint is a tudomány: a „közönséges világosság” terjesztése és a magyar nyelven való írás összefüggéseinek világos felismerése és megfogalmazása. Természetes, hogy a fiatal író szavai Bessenyei *Magyar-ságát* juttatják eszébe olvasójának, mikor erről ír (136. l. 20–26.). Figyelemre méltó, hogy e szakasz után a nagy feladatokat kijelölő előd erkölcsi bátorságának az előbbinél sokkal terjedelmesebb, idézzel súlyosított, ünneplésnek is beillő méltatása következik. Mintha B. már ekkor a nemzeti költő látói hivatásának megfogalmazására készülne. (A citátum lelőhelye: *A Bessenyei György Társasága*. Bécs, 1777. 84. l.; Ferencz deákról Bessenyei *A magyar nézőben* beszél, 55–56. l.)

A magyarnyelvűség programját tárgyaló bekezdésnél terjedelem, eredetiség és az eljövendő irodalmi harcok szempontjából egyaránt nagyobb jelentőségű a kritika fontosságáról szóló rész. Kétségtelen, hogy B. ebben a tekintetben is sokat köszönhet Bessenyeinek (*A holmi*. Bécs, 1779. és *A magyar néző*); tény azonban (s e probléma új vetületének felismerése már a fiatal utód érdeme), hogy a testőr első munkáinak megjelenése óta eltelt jó másfél évtizede a kialakítandó irodalmi bírálatra fontos új feladatokat is rótt. Az alkalmi versfaragók, fűzfapoéták és kántor-költők verselményei ellepték az irodalmat, leoninusok tömege látott nyomdafestéket pl. Szatsvay Sándor *Magyar Műsá-jában*, s még szólni is alig lehetett ez időtlenségek ellen, mert szerzőik a magyar nyelv fejlesztésével, a haza javának hangoztatásával védtek torz elmeszüleményeiket. Ezek ellen kellett harcba indulni, az új irodalom színvonala érdekében, Bessenyei tekintélyével. A kritikus szerepe persze kényes volt: vigyázni kellett, hogy ne sértse a hazafiúi érzelmeket, nézze a kevéske hasznot is; legfőbb feladatának tehát a jóízles terjesztését és nevelését kellett tartania. B. olyan alaposan átgondolta mind-ezeket, hogy „a' fáradhatatlan és jó-igyekezetű” Kónyit még a nagyra-becsült Bessenyeivel szemben is védelmébe vette, s helyette Zechenter

Antalnak, e „kába firkáló”-nak adta meg a magáét, akinek egyik művéhez éppen Bessenyei írt előszót. (12. sz. jegyzet; Bessenyei Kónyi Jánosról: *A philosophus*. 2. kiad. Bp. 1881. 123–124. l.; Zechenterről: *A' hitető Mahomet*. Pozsony, é. n.; Zechenternek *A' magyar Anakreonja* Prágában, 1785-ben jelent meg.) Lehet persze, hogy bátorságát Ráday Gedeon véleménye növelte, aki 1788. jan. 4-én írt Kónyiról Kazinczynak, s ezt B. is olvashatta: „... Bessenyei Uram rövidséget tett neki, midőn a' Filoosfusában a' Versei közül a' leg roszzabbakat ki-választotta, és tsúfság képpen hozta elő...” (Kaz. Lev. I. köt. 158. l.)

A pálosok kolostorában talált Bessenyei-kéziratok közös sorsa és a József-kori viszonyok magyarázzák a cikknek a cenzúráról szóló részletét. Nem II. József dicsőítése itt a cél, hiszen a terjedelmes történeti példa is Erzsébet angol királynőről beszél, s az uralkodó és nemzet viszonyát — az önkénnyel szemben — a nemzeti véleményformálást biztosító magyar alkotmány szellemében magyarázza Teleki József verse; az író inkább a „világosság” terjedésére és az új helyzet adta lehetőségekre akar rámutatni. (A részlet utóéletéről l. a Ráday-nekrológ jegyzetét.)

A cikkben főként azt hiányolhatja az olvasó, hogy egyetlen szó, még célzás sincs benne Bessenyei filozófiai iratairól, s azt is kérdezheti, miért éppen a Hunyadi Mátyásról szóló eposzt tartotta érdemesnek B. a bőséges ismertetésre. Mondhatni ugyan, hogy a fiatal költőpalánta 1783-ban nem érdeklődött még túlságosan az elméleti problémák iránt, hogy főként a versek vonzották, s hogy az idézett háború- és egyházellenes részek az aktuális politika főkérdéseit illették. Ismerünk azonban olyan adatot is, amely szerint B. foglalkozott filozófiával, a latinok után megismerte a fontosabb újkori gondolkodókat — köztük Kantot —; emellett a tanulmány elején csupa prózai idézetet hoz elő. (Kaz. Lev. IV. köt. 389., XX. köt. 323. l.) Figyelembe kell venni — véleményünk szerint — egy Bessenyei környezetében, a legközvetlenebb barátok körében kialakult nézet hatását is. A híres szépember Barcsay és a gyakorlatias, reális szemléletű Orczy nem szívesen nézték Bessenyei folytonos tépelődéseit, visszahúzódo magányosságát; s aggódtak érte, mikor ilyen sorait olvasták (*A Besenyei György Társasága*. Bécs, 1777. 35. l.):

Barátom kérdezed, mondjam-meg mint vagyok :
Mozgok a világban, nézek és hallgatok

Hasonló nyilatkozatot még jó párat találhattak (I. m. 40–42. l.; *A holmi*, 384. l.). Nem költői tárgyként, közhelyszerűen irogattak tehát neki a mértékletességről Barcsay és Orczy, később pedig tanítványuk Ányos (*A Besenyei György Társasága*, 3–9. l.; 16., 19–22. l.; Ányos Pál *Versei*. Bp. 1907. 152–153. l.). Olvasták ugyan ők is Bessenyei filozófusait, de főként a gyakorlati vagy a közélettel kapcsolatos problémákkal foglalkoztak (háború, egyház, vallás, művelődés stb.), és keveset sápasztotta őket a végső kérdések gondja. Barcsay egyenesen azt ajánlotta Bessenyeinek, hogy drámákat írjon, és a franciás divat bolondjait pellengérezze ki, Ányos pedig a nagyvilág bekalandozása után a „Gellért tetejére”, a magyar múlt nagy eseményeihez vezetni vissza barátját, „kellemetes” témákat emleget, s azt javasolja, hogy a szépre tanítsa a

magyarokat. B. nyilván ismerte ezeket a véleményeket, s talán már a MV.-be átvett Bessenyei-idézetekből is ezért mellőzte az olyanféle bölcselkedő kitéréseket, amelyek az ő cselekvő természetétől és gondolatvilágától is távol állottak. Annál közelebb érezhette magához a négy kiadatlan munka közül a *Hunyadit*. Bessenyei történetfelfogása alapvető vonásaiban megegyezett barátaiéval, akiknek hagyatékát később a fiatalabban fejlesztette tovább. (*Die Geschäfte der Einsamkeit*, Wien, 1777. 68—69. l.; *A holmi*. Bécs, 1779. 186., 260—268. l. stb. B. szemelvényeit a *Hunyadi* 1929-i kiadásában l. a 10—12., 20—21., 54—57. és 60—63. l.-on; magáról az eposzról: Gálos i. m. 113—118. l.)

Úgy látszik, a cikk új érdeklődést keltett Bessenyei iránt, még olyan körökben is, ahová azelőtt nem jutottak el a művei. Fejérváry Károly, a felvidéki régiségbúvár pl. B. iratának hatására kérte meg csak hírből ismert könyveit Kazinczytól (Kaz. Lev. I. köt. 402. l.). — Kazinczy reflexiója ezúttal is tanulságos adalékul szolgál annak bemutatására, hogy mennyire más tájékról indult el pályájára, mint riválisa. Jellemző, hogy őseként, úttörőként sehol nem emlegeti Bessenyeit, s ennek egyéniségéhez és műveihez soha nem tudott közel férkőzni. B. cikkének megjelenésekor ezt írta a testőrrel: „Bessenyei Tudomány nélkül affectálta a legsublimisabb Philosophust, s dagály lett. Illyen ő Lucanusában, hol a' Gallusokat Gauloknak, Ausoniát Lausionának nevezi tudatlanságból, akár mit mond Batsányi a' Museum 2dik darabjában. Igaz, hogy ha Bessenyei Deákúl tudott volna, nem hiszem, hogy Lucanus jobb fordítóra akadhatott volna, mert mind a' kettőt a' dagályra szülte a' Természet.” (1789. júl. 10., Kaz. Lev. I. köt. 397—398. l.) A Bessenyei-cikk írásakor még B. barátai, párthívei közé tartozó Virág Benedek viszont még 1811-ben is büszkén vallotta Bessenyeiről: „... ő az, a' kinek tolla 's esze engem, hogy magyarul kezdenék írni, felébresztett. (Kaz. Lev. VIII. köt. 304. l.; vö. uo. III. köt. 55. l.)

*

A cikket a MMk.-ból közöljük; B. jegyzeteit számokkal mi láttuk el. A javítatlan szöveg a következőkben tér el ettől:

M. : MM. I. köt. 106—133. l.

Szv. : C. : munkajiról. *Az a a MMk.-ban is ékezetlen maradt.*

135. l. 2. nap-fényre hozatódni kezdett,

5. miként Hazájok'

7. egészen el-felejtkeztenek,

13. szépségenek ;

22. lenni, ha-ki RÁJNISnak,

23. tagadni mérészelné,

136. l. 3. ha szükséges lenne,

13. az egészsz Nemzet

17. kiknek hamvaikat kellessék

20. soha Nemzetünk idegen (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is, a következő megjegyzéssel : Mindenütt rövid ü-vel az effélékben, úgy-mint : nyelvünk, népünk, üdvözülünk 's a' t.*)

24. miként írásainak

- 137.1. 12. el-vennem, melly
 15. *Eszterházi Vigasságokat*,
 19. nevezetesebbek, mivel
 30. folyó 's Vers-béli beszédben
 32. nevezetes zikkelyek, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 35. Könyv-szerzésben szükséges figyelmetességre
 39. lehetett, és kellett-is
- 138.1. 1. való meg-ítélése
 3. (bár még olyan nagy
- 139.1. 5. Külömben igen (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 18. nem mondhatya!
 20. koronájával, mit e' világra
 22. ő mélytségben,
 egygyenlő természeti van
 26. kellene annak-is
- 140.1. 1. miségét gyermekségeiktől fogva
 3. páltzát szerelmes Fejedelmének
 4. Annak kegyelmétől várja,
 11. nem különösen a' maga'
 14. II. József, 's fel-szabadítottá
 21. tellyes mivóltában a' Trónus
 25. *Voltaire Henriád'jának* formájára
 29. darabnak mivóltáról (az
- 141.1. 1. fényes újjaival
 29. Minden-némű állatt enged (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
- 143.1. 30. ő vélle az
 32. hartzoló tűzében tsendesül,
- 146.1. 23. esztendőbe. (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében.*)
- 148.1. 19. tsudálljuk
- 149.1. 6. Olvasókat talám meg-is-sérthetnének.
- A jegyzetek nagy része át van húzva a MMk.-ban.*
- 149.1. 31. Ábrahám talám még
- 150.1. 16. érdemlik-meg, kik

7. TÓLDALÉK . . .

B.-nak a MM. harmadik negyede *Tóldalék*aként megjelent vita-iratát természete és tárgya miatt már a kortársak legtöbbet emlegették az író prózai munkái között, s az utókor irodalmi köztudatában is. — *A franciaországi változásokra* írott vers mellett — máig ez tartja fenn leginkább az író emlékezetét. A jelentős és a korai prózák között terjedelmével is kitűnő cikket abból a célból írta szerzője, hogy Miltont, Baróti Szabót és saját fordítási reguláit megvédje Rájnis támadása ellen. Az alábbiakban a *Tóldalék* létrejöttének és hatásának történetét vizsgálva, főként a két utóbbi témakörrel foglalkozunk. (A Milton-vitával kapcsolatban vö. Tarnai Andornak az ItK. 1959. 1. számában közölt

cikkét.) A vitairat az egykorú irodalom rég számon tartott jelenségei között legszorosabban a prozódiai harc eseménysorához kapcsolható : a mű történetét nekünk is ennek rövid vázlatából kiindulva kell kezdenünk.

1. Mikor Szabó Dávid 1774-ben megtudta Holló Mártontól, hogy volt rendtársa, Rájnis József is irogat új mértékre vett magyar verseket, költői levélben ajánlotta fel, hogy együtt lépjenek próbálkozásaikkal a nyilvánosság elé (*Új mértékre vett küllömb' verseknek három könyvei*. Kassa, 1777. 170. l.). Rájnis azonban, már készen álló könyvére és Barótiétól eltérő prozódijára hivatkozva, hallani sem akart a tervről ; a két költő vitatkozni kezdett, Holló közbenjárása sikertelennek bizonyult ; végül is Szabó 1777-ben önállóan jelentette meg kötetét. Őt magát is meglepte verseinek sikere, amely egyszerre országos híré költővé tette, új irányzat atyjává emelte a közönség szemében, s csak lassan tájékozódott váratlan szerepében. Inkább a közvélemény, mint személy szerint Szabó az oka, hogy Révai szükségesnek tartotta mentegetni önálló felépését, és magyarázgatni előtte prozódijuk eltéréseinek okait (*Elegyes versei*. Pozsony, 1787. 59—62. l.). Baróti ti. — saját nyilatkozata szerint — kedvvel olvasságta a *Magyar alagyákat* (Kaz. Lev. I. köt. 16. l.). Mikor azonban 1781-ben, kilenc esztendei állandó javítgatás után megjelent Rájnis *Kalauza*, szerzője elsőségének hangzatosával, eltérő verstani nézetekkel és két jegyzettel, melyek félreérthetetlenül ellene : prozódijája és inverziói ellen irányultak, kötelességének érezte, hogy válaszadjon. Vitairata 1783-ban már elkészült ; a közös jóbarátok, Molnár János, Jós Gergely, Nagy János hiába igyekeztek csillapítani : hajthatatlan maradt és 1787-ben kiadta a feleletet (*Ki nyertes az hang-mérséklésbenn?* Kassa, 1787. ; Kaz. Lev. I. köt. 173. l.).

B. nem ok nélkül mondta Szabó vitairatáról 1788-ban : „Bár sohasem írta volna. De ebben a jó férfiúban is meg vagyok valamennyire még a — jezsuitizmus. Kár érte. Derék, jó szívű magyar ember más-ként. Rájnis is jezsuita. Nagyralátó, keményfejű, nagy poéta, és a mi annál rosszabb, nagyon ismeri tehetségeit és tudja, hogy a maga nemében még eddig nálunk övé az elsőség.” (Levél Orczy Lőrinchez, Kassa, 1788. ápr. 15., *Figyelő*, VII. 317. l.) Rájnis könyve ugyanis ekkor már elismerést, vitája a nála műveltebb és korszerűbb felfogású Rát Mátyással figyelmet keltett (*A' magyar Helikonra vezérlő kalauzhoz tartozó meg-szerzés*) ; Révai, a másik deákos is hibáztatta már 1783-ban, egy Kreskay Imréhez intézett költői levélben Szabó Rájnisnál először szóvá tett inverzióit, és félreérthetetlenül a másik ex-jezsuita után tette a költői ranglistán (*Elegyes versei*, 89—97. l. ; Hattyuffy Dezső : *Költői levelezések Kreskay Imre hagyatékából* . . . Bp. 1906. 96—101. l.) ; ugyancsak ő 1786-ban, a *Vers-koszorú* megjelenése alkalmával hosszú verses epistolában fejtegette ki véleményét Szabó latinus szabadságú szörendjéről, melyet nyelvrontásnak, a magyar nyelv ellenségei számára önként szolgáltatott érvnek minősített, s bírálatát azzal tetézte meg, hogy Rájnisra mint fő példára hívta fel benne a figyelmet (*Elegyes versei*, 103—114. l.) ; Révai nyomán felszólt az inverziók ellen Horváth Ádám is (uo. 265—266. l.). Nem hallgattak persze Szabó és hívei sem. Kazinczy 1786 októberében catullusi modorban gúnyolódott Révai levelén, versét megküldte Rájnisnak ; Szabó ingerülten válaszolt Révai második epistolájára, a

kritikát szörszálhasogatásnak, széleskedésnek minősítette és kiadta vita-iratát (Kaz. Lev. I. köt. 113—114. l., 171—173. l., Révai *Elegyes versei*, 266—267. l.).

Baróti Szabó mindkét deákost engesztelhetetlen haragra lobbantotta könyvével. Révai a vitairat megjelenése után Orczynak és Kazinczynak prózában, Nagy Jánosnak versben nagy nyomatékkal írta meg véleményét Szabó nyelvrontásáról, Rájnis pedig hozzászólott a „méltó” válasz elkészítéséhez (*Figyelő*, XIII. köt. 354—355. l., Kaz. Lev. I. köt. 171—173. l., ItK. 1925. 98—99. l.). — A kortársak úgy tudták, hogy a két Győrben lakó pap többé-kevésbé együtt dolgozik a feleleten és nem is tévedtek: ma is megvan Révai 1788-i levele, amelyben azt írja, hogy Baróti „nem tsak másokat nem ért, de még magát sem”, s ez nem más, mint Rájnis *Mentő-írásának* egyik tétele: „Meg mutatom azt-is, hogy ő kegyelme ollyan Író, kinek írásából nyilván meg tettzik: abban, a’ mit a’ Kőszegi Poéta írt, sőt abban-is, a’ mit ő kegyelme maga írt, tellyességgel semmit-sem értett.” (Kaz. Lev. I. köt. 172. l., *Mentő-írás*, 24—25. l.) — A két író ekkori együttműködéséről Kazinczy 1794-ben azt híresztelte, hogy az egyébként békés természetű Rájnist az „éles” és „irigy” Révai tüzelte az otromba hangú vitairatra, majd 1810-ben B.-nak tulajdonította az állítást, azzal, hogy 1804-ben tőle hallotta Debrecenben (vö.: Kaz. Lev. I. köt. 518. l., II. köt. 341., 364. l., VII. köt. 303. l., BJÖM. I. köt. 385. l. B. vallomását l. kiadásunk III. kötetében).

Mire Rájnis elkészült a felelettel, az addig kétségtelenül neki kedvező helyzetet lényegesen megváltoztatta B. fellépése: Baróti fiatal barátja irányításával és támogatásával akkor már új, az előbbieknél összehasonlíthatatlanul különb kötetének sajtó alá rendezésén dolgozott, lefordította Milont, és fenségre törő verseit fiatal szerkesztőtársa vette védelmébe ellenfeleinek támadása ellen. (A részleteket l. ItK. 1959. 1. sz.)

2. B. tisztelte és becsülte Szabó ellenfeleit: Rájnis *Kalaúzá*nak egyik mondatát (69. l.) idézte a fordításról írott *Magyar Músabeli* cikkében, s ugyanott helyeselte magyar *Aeneis*ének tervé; Révaival legalább 1787 óta ismeretségben és kapcsolatban volt, hiszen ez is az Orczyház kliensei közé tartozott (B.—Orczy, Kassa, 1787. aug. 20., *Figyelő*, VII. 314. l., 1788. ápr. 15., no. 317. l.). Már idéztük azt a levelét, amelyben kijelenti, hogy nem ért egyet Baróti Szabó feleletének megjelentetésével; úgy érezte azonban, hogy pártját kell fognia barátjának, ha olyan oldalát éri támadás, amely az ő hatására, újabb fejlődményként mutatkozott meg költészetében. — Kassán már 1788. ápr. 15-én tudták, hogy terjedelmes replika készül Győrött, ismerték a válasz alaptételeit is: „Szabó tudatlan ember, nem poéta, sőt még nem is magyar”, talán részben Révai Kazinczyhoz intézett ápr. 2-i leveléből (B.—Orczy, *Figyelő*, VII. 317. l., Kaz. Lev. I. köt. 171—173. l.). Legkorábban, 1789. márc. 28-án a *Magyar Músa* jelentette Rájnis Vergilius-fordításának megjelenését a Barótinak írott felelettel együtt, amely *A’ magyar Virgiliushoz tartozó sisakos pajzos kardos mentő-írás* címmel, új lapszámozással (1—92. l.), az előbbihez csapva látott napvilágot. A vitairathoz, mintegy függelékül, de a kötettől külön, egy kis kétéves füzet is megjelent ekkor (*Tóldalék, melyben a magyar Virgiliusnak szerzője a kassai Magyar Muzéumról jelesbben pedig az abban foglaltatott fordítás mesterségének reguláiról-való*

ítéletét ki nyilatkoztatja. Pozsony, 1789.), Kazinczyhoz és B.-hoz, a két fiatalabb szerkesztőhöz címezve. Az irat voltaképpen nyomtatásban adott vélemény a MM. első számáról. (Ezt a kassaiak szivességéből Földi Jánostól kapta kézhez Rájnis). A neolatin minták szerint levél formában írott értekezés két témával foglalkozik; a Szabó iránti megvetés nyilatkozik meg az elején, ahol „furtsasággal” vádolja a kassai szerkesztőket, a második rész elég szelíd hangon B.-t oktatja a fordítás mesterségének reguláira. A „furtsaságon” azt kell érteni, hogy a fiatalok első helyre tették a folyóiratban a „lomha” Baróti Szabó rossz versét, hogy az ő „gyorsaságuk” annál jobban kivilágolják, és Milton elejétől végéig hibáktól hemzsező eposzát fordították vele, míg maguknak a sokkal jobb Klopstockot és Ossziánt tartják még — ugyanabból a célból. A fordítás mesterségének kérdésében tagadja B. alaptételét („a’ Fordítás... az eredeti-írás’ mássa és jól-étaláltt képe”), mert e szerint „a’ leg-jóbb fordítások-is hibások volnának”. Rájnis háromféle fordítást különböztet meg: „rabi fordítást”, mely az újlatin irodalmi terminológiában az interpretatio (versio) puerilis-nek felel meg, a „köz-fordítást”, amely Gottsched elvei szerint készül (idézi is ezeket magyarul), végül a „jeles fordítást”, amely az interpretatio virilis-szel azonos. Befejezésül Scaliger-idézetek kíséretében kifejti, hogy a fordítónak versengenie kell eredetijével; ezt nem tehetné azonban, ha B. fordítási reguláinak „rab-láncai” nyűgöznék erejét. (Rájnis felfogásának neolatin kapcsolatairól l. A’ fordításról írott B.-cikk jegyzetét.)

Rövidre fogva mindössze ennyit mond a régies, példázgató stílusban megírt vitairat, de az előzmény: a Baróti Szabónak adott válasz, meg amiatt, hogy a nagyigényű, egy tudós társaság tekintélyével fellépő folyóirat első számát megbírálta és egyik szerkesztőjét kioktatta, nagy feltűnést keltett; a kortársak már a jó vitatkozó hírében álló Rájnis személye végett is nagy érdeklődéssel várták a további fejleményeket. Horváth Ádám helyeselte vagy legalábbis jól értette ugyan B. fordítási reguláit, de most az ügy igazságának mérlegelése helyett inkább a vita esélyeit latolgatta: „Batsányi... arra elégtelen, hogy vagy Rajnissal, vagy Révaival ki tegyen, Révaiban elég hiba van; de tíz az esze, ’s nem is üres a’ feje, Batsányi soká tanul annyit, mint a’ mennyit már amaz tud.” (Kaz. Lev. I. köt. 342. l.). Pétzeli József 1789. aug. 8-án levelet írt Rájnisnak, s egyetértéséről biztosította a fordítás mesterségének ügyében: „Örülök... hogy úgy meg egyezünk a’ szabadabb fordításnak oltalmazásában. A’ Kassai regulák-szerént a’ leg-jóbb fordítások lesznek örökké a’ leg-rosszabbak.” (Rájnis: *Apulėjus’ tüköve*. Bévezetés. MTA. R. u. i 4° 19/I, Tud. Gyűjt. 1823. IX. 15. l.). Miltonról valószínűleg nem szólt a levélben (Rájnis nem említi), mert ebben az ügyben a teljesen konzervatív felfogású ex-jezsuitával szemben körülbelül Neumann és Denis nézetét vallotta. Nagyon tanulságos Kazinczy állásfoglalása. Említettük, hogy 1786-ban gúnyolódó verset írt Révai ellen, a MM. 2. füzetében pedig B. nézetei alapján bírálta Pétzeli Youngfordítását. Közben azonban összekülönbözött B.-val, eltávolodott az ehhez szító Baróti Szabótól, és szakított a folyóirattal (1789. márc., Kaz. Lev. I. köt. 300. l.). Úgy tett tehát, mintha Rájnis *Tóldaléka* csak figyelmességéből lenne hozzá is címezve, s ápr. 8-án, alig hogy elolvasta a vitairatot, udvarias levelet küldött a szerzőjének: „En

részemről örvendek azon, hogy Muzéumunk javallásodat meg nyerhette : és személyem iránt mutatott barátságodat igen nagyra betsülöm.” (Rájnis: *Apulėjus' tüköre*, i. h.).

B.-nak tehát, a MM. nevében is, egyedül kellett felvennie a harcot Baróti, Milton és a fordítási regulák védelmében. Azt mindjárt elhatározták, hogy Szabó nem válaszol, mert Rájnis „garázdálkodási” nem méltók erre, s különben is eléggé megfelel neki Szabó sajtó alatt levő kötete ; a fiatal szerkesztő pedig támogatás, szövetséges után nézett. Lefordította barátjával Vergilius I. eklogáját, hogy példán mutathassa be, ki a jobb költő a két deákos közül, s alig hogy elkészült vele Baróti, megküldte Orczynak ; irt Rádaynak is : érdeklődött Rájnis *Tóldalékáról* vallott véleménye után, igyekezett meggyőzni ellenfele szócsavarásban kimerülő, goromba módszerének gyengeségéről, rá akarta beszélni, hogy az öreg főúr a folyóirat 3. negyedében, tehát egy számban az ő feleletével, cikket írjon Rájnis prozodiájának hibáiról ; felkérte, hogy az ő készülő feleletét majd a kinyomatás előtt bírálja meg (B.—Ráday, Kassa, 1789. ápr. 11., ItK. 1907. 89. l., l. még a máj. 9-i és jún. 9-i leveleket, no. 91. és. 92—93. l.). A vitairatot az alája irt dátum szerint május utolsó napján fejezte be B., de valószínű, hogy később is dolgozott még rajta, mert a 3. negyedből ezt cenzúráztatta utoljára, és az egész szám kézírata után juttatta el a nyomdával kapcsolatos ügyeket intéző Rádayhoz (B.—Ráday, Kassa, 1789. júl. 18., ItK. 1907. 207. l.).

B.-nak mindenekelőtt a helyes modort és módszert kellett megtalálnia a felelethez. Rájnis ugyanis főleg ezzel döböntette meg kortársait : Földi azon csodálkozott, hogyan egyeztethető össze vitastílusú vérszegény érveivel, műveltségével és papi hivatásával (Kaz. Lev. I. köt. 503. l.); Kazinczy egyik nyilatkozatából az sejthető, hogy irodalmi körökben szólásmondásszerűen emlegették a „Rájnisi módot”, melynek lényege : „Gáncsot keresni a’ más munkájában.” (Kaz Lev. I. köt. 439—440. l.) Egyesek, mint Horváth Ádám, attól tartottak, hogy B. vagy Szabó „bosszút áll” a sérelmekért (Kaz. Lev. I. köt. 335—336., 583. l.) ; Aranka attól félt, hogy a válasz Rájnis önfejűsége miatt amúgyis teljesen céltalan lesz, pedig amit az a fordításról irt, „az olyan semmi, hogy azt a Világ eleibe merni bocsátani felette nagy bátorság volt.” (Levél Rádayhoz, Marosvásárhely, 1789. szept. 26., a Ráday-levéltárban). B. kezdettől fogva vigyázott *Tóldalékának* az irodalom méltóságához illő stílusára, és egészében jellemző munkájára, amit maga jegyzett fel róla : „Minden epe és illetlenség nélkül vagyon meg-írva ; mert alacsonyokra ugyan soha sem fogok vetemedni, bár miként meg-bántson-is mind engem’, mind Múzeumunkat. De azt-is szükségtelennek lenni itéllem (’s mások-is), hogy olly garázda emberrel sok ceremoniát tegyünk.” (B.—Ráday, Kassa, 1789. jún. 9., ItK. 1907. 92. l.). A szerkesztő valóban sehol sem személyt sértően éles, de Rájnis joggal magára vehette az értékezés mottóját (Horatius, *Epod.* VI. 9—11.), és zokon eshetett neki — ha az ő irata után nem is jogosan —, hogy dicsőségvággyal, hirtelenkedéssel, diktátori hajlammal, az elsőség kérdésében irigységgel vádolják (*Apulėjus' tüköre*, Bevezetés).

Ami a „furaság” vádját illeti, B. ennek első részével, Szabó első helyre állításával könnyen végzett, kijelentvén, hogy semmiféle értékelésről szó nem volt, a megtisztelő hely szerkesztői szempontok miatt

jutott Szabónak (vö. Kaz. Lev. I. köt. 247. l.). Ez is jellemzi B. tervszerű szerkesztési munkáját; — jellemző a korra, hogy Kazinczy két évvel később egyenesen büszkélkedett vele, hogy az *Orpheus*ban a darabok sorrendjének eldöntését a nyomdászra bízta (Kaz. Lev. II. köt. 182—184. l.). — Fordítási reguláinak védelmére B. megegyeszer elmagyarázta felfogását, s döntő bizonyítékul Rájnis fegyvertárából, a jezsuita költészet egyik ünnepelt alakjának könyvéből idézett annak bizonyítására, hogy ellenfele még saját pártja nézeteit sem ismeri jól (35. jegyzet). A citátumot azonban tévedésből tulajdonítja Walliusnak: a jezsuita parafrázisai elejére tett, előszónak szánt idézetgyűjteményből való ti.; írója Manutius (*Poematum libri novem. Norimbergae, 1697-i kiadásban* „Gravissimorum virosum de paraphrasi judicia” cím alatt). Tanulságos megfigyelni, hogy Rájnis is különbséget tett a gyakorlatban fordítás és imitáció között, mégpedig nem dörgő hangon hirdetett elvei, hanem a magyarországi, a szó szoros értelmében vett iskolai gyakorlat szerint. A *Magyar Virgiliusban* — mint maga mondja — „a köz-fordításnak reguláját” követte, azt az eljárást pedig, melyet Theokritosz és Vergilius Scaligernél kifejtett viszonya alapján a legjobbnak tartott, a *Magyar Parnaszszus* IV. részében levő Plautus-átdolgozásában követésnek nevezi. (Eredetije: OSzK. Quart. Hung. 221. Ismertetése: Tési Edit: *Plautus Magyarországon*. Bp. 1948. 41—47. l.) A két fordítási mód velejében nem más, mint egyrészt a tanulóktól megkivánt hű, de magyarul jól hangzó tolmácsolás, másrészt az a gyakorlat, amellyel a tanárok az iskolai színpad számára „expurgálták”, „magyarították” az ókoriak és az újabb szerzők műveit. (Jó példákat hoz Tési i. m.-ban; így dolgozott egész életében például Dugonics.) — *Tóldaléka* végére B. Vergilius első eklogáját iktatta Szabó és Rájnis fordításában, a latin eredeti kíséretében, hogy az olvasók összevethessék a szövegeket, és megállapíthassák, melyik a jobb magyar tolmácsolat. A vergiliusi textus a kor színvonalán álló, kifogástalan helyesírással jelenik meg; a foglalat allegóriakeresése és egy szövegvariáns Rájnis felfogását tükrözi.

Rájnis az *Apulėjus' tükörében* és 1809-től kezdve Kazinczy is a következő történetet terjesztette Szabó fordításával kapcsolatban: B. kezéhez kapta Landerertől (vagy talán Kazinczytól) Rájnis Vergiliusának egyik ívét; azonnal szaladt vele Barótihoz, és azt tanácsolta neki, hogy tegye magyarrá az első eklogát, más előadás szerint mind a tízet; „szem előtt tartván a' Rájnis fordítását”, igyekezzék azt meghaladni, „s nyomtattassa könyvébe, mintha azt ő a' Rájnisének látása előtt dolgozta volna.” (Kaz. Lev. VI. köt. 189., XVIII. köt. 97., XX. köt. 73., 323. l.). Mint B.-val kapcsolatban mindig, Kazinczy most is részben igazat, részben valótlant állít. Az egykorú adatok nem szólnak semmiféle ívről: a könyv 1789. márciusának végén jelent meg, április elején vitte meg a kész nyomtatványt Kassára Landerer (ItK. 1907. 89. l., *Tóldalék*, 155. l. 16—17. sor); az viszont bizonyos, hogy Baróti Szabó B. kérésére fordította az első eklogát április elején; kétségtelen az is, hogy a munkát B. — saját szavai szerint — összehasonlítás alapnak szánta: „kiki lássa, mellyik legyen közülök méltóbb a' poeta névre” (i. h., Szabó *Költeményes munkái*. Kassa, 1789. I. köt. 173. l.); kétségbe nem vonható, hogy Szabó éppen sajtó alatt levő, de csak júl. 4-én elkészült kötetében a latin szöveg kíséretében helyet kapott az új fordítás (ItK. 1907.

206. 1.). Mindehhez azonban Landerernek nem kellett nyomdaiveket vinni B.-hoz. Nézetünk szerint az itt a lényeges, hogy B. a magára talált Barótival már fel merete vétetni a versenyt Rájniszal szemben, akit 1788 áprilisában még ő maga is a legjobb deákos költőnek tartott.

A Rájnis-vita során B. és Kazinczy viszonya még jobban elmérgesedett. Szabó és védelmezői úgy tudták ugyanis, mégpedig Győrből, hogy Kazinczy még betegsége, vagyis 1789 tavasza előtt „Rájniszal titkos szövetségbe esett” (B.—Ráday, Kassa, 1789. júl. 4., ItK. 1907. 207. 1.). Az ügyről csak annyi bizonyos, hogy Kazinczy a *Magyar Virgilius Tóldalékának* megjelenése után udvarias levelet írt Rájnisnak, amelyből az egyetlen ma ismert mondatot már idéztük fentebb. Hogy ebből származott-e a „titkos szövetség” híre vagy volt-e más alapja is a gyanakvásnak, adatok híján nem lehet eldönteni. Tény, hogy a kassai vitázók komolyan vették a vádat: B. 1790. elején egy Horváth Ádámmal intézett levelében is foglalkozott vele, s megfenyegette Kazinczyt, hogy „böven meg adya majd az árát”. (Kaz. Lev. II. köt. 36. 1.)

3. B. *Tóldalékának* megjelenésével éppen negyedszázadra hallgatott el a vita a nyilvánosság előtt, s mikor újból előkerült, Rájnis *Georgikonában*, már csak a fordítás kérdéséről esett szó. Levelekben és kiadatlanul maradt művekben persze tovább folyt a disputa, főként Rájnis részéről, akinek állapotát találóan jellemezte Kazinczy: „Meg-vólt bántva, 's nem sír ha bántják, hanem vág.” (Kaz. Lev. I. köt. 518. 1.). — A MM. 3. negyede 1789-ben, a nyár végén vagy már ősszel jelent meg, Rájnis tehát 1790 elején újból hozzálátott, hogy választ írjon B.-nak (*Apulėjus' tüköre*, Bevezetés, Kaz. Lev. I. köt. 404. 1.). Kassán Kazinczy beszélt elsőknek a készülő műről; B. májusban húsz árkusra menő munkáról tudott, amely az ő „büdös hírét” költi; hallotta azt is, hogy a készülő irat a szerző életrajzáit is magában foglalja (ItK. 1907. 209. 1.). A felelet, címe szerint: *Apulėjus' tüköre. Mellyben a' kassai Próteusnak képét, és annak sok-féle tsúfos tünését láthatni*, végül is nem jelent meg nyomtatásban, valószínűleg el sem készült teljesen. Különös címe *Apuleius Platonius Madaurensis De Magia* (Apologia) c. könyvének egyik mondatán (cap. 14.) alapul, ahol a „a' Tükörnek ditséreté”-re ez áll: „In eo visitur imago mire relata, vt similis, ita mobilis, et ad omnem natum hominis sui morigera. Eadem semper contemplantibus aequaeva est ab ineunte pueritia ad obeuntem senectam.” (Rájnisnál: 5. 1. magyar fordításban 6. 1.). Az irat eredetileg 32 „jelenés”-ből (képből) állt volna; utóbb Rájnis 27-re csökkentette számukat; Fejér György 24-et ismert, a többi — véleménye szerint — „tollban maradt” (Tud. Gyűjt. 1820. VIII. 6. 1.); a ma ismert akadémiai kéziratban, amely Toldy Ferenc bejegyzése szerint Fejér hagyományából került oda 1850-ben, csak 15 van meg, az utolsó csonkán.

Bevezetése úgy jellemzi B. *Tóldalékát*, hogy annak foglalatja nem egyéb, mint „gorombaság, tudatlanság, és nevetésre-méltó kevélység”, aztán felsorolja a maga sérelmeit és kifogásait: a mottó értelmé szerint őt B. kutyához hasonlítja; azt állítja, hogy felelete „ditsőségre kellenél felettébb vágyakodó” elméjének „hirtelenkedve hozott gyümöltse”; diktátori hatalmaskodással vádolja; „korpázza” Vergiliust; Scaligert „agg-dadának nevezi”; vádolja Voltaire-t; „Szabónak rossz fordítását okatlanul ditséri”; „tudatlanhoz illő akadozással” akarja őt „tzi-

gáunnyá tenni"; „Oszszián' tiszteletére bolondúl vesztegeti a' tömjént"; helytelenül beszél a kritikáról és jóízletről; ok nélkül tartja Theokritoszt legjobbnak a pásztori költésben; nem tudja megkülönböztetni a fordítást és a követést; „hiúságos kérdésre fakad"; hevességgel és irigységgel vádolja; megveti a tőle kapott dicséretet s ráfogja, hogy több nagynevű íróat megsértett; azt bizonyítja, hogy az ő műveiben hibák vannak; a befejezésben végül azt állítja, hogy a *Kalauzt* senki nem hiányolta, a magyar költészetnek egyenesebb útja is van az abban megjelölnél, s arra inti, hogy ne vitakozzék folyton, ha pedig már rászánja magát, illendő hangon beszéljen ellenfeleivel. A gravámenek hosszú felsorolása után nekilát Rájnis, hogy a jelenésekben megcáfolja B. állításait és elégtételt vegyen a bántalmakért.

Az *Első jelenés* önéletrajz, melynek végén a mottóval kapott dőfést vad fenyegetéssel viszonzozza az író: „Te engem' olyan kutyához hasonlítottál, ki, minekutánna a' liget meg-telt rettentő ugatásával, a' neki-vetett kontzot szagolván halgat. — De, hidd el, meg bánod. Jóbb lett volna az író-tolladat *de papyro ad chartam, vagy de charta ad papyrum describendo* koptatnod, hogy-sem mint a' nagy ténta-tartóba-mártott otromba görtsös botoddal bé-mázoltt írásodat világra botsátanod." A *Második jelenés*ben B. fordítási elveinek helytelenségét Kazinczy Klopstock-fordításán mutatja be: ha az nem követte volna szóról szóra eredetijét, a magyar szöveg nem lenne tele ugyanazokkal a teológiai hibákkal, mint a német — mondja — s hosszú bibliai idézetekkel bizonyítja a tévedéseket. A két következő jelenésben a hebehurgyaság vádjá ellen tiltakozik: míg ő Pozsonyban Vergiliusát nyomatta, Pesten nézeiteivel ellenkező fordítási elvek jelentek meg, s ha ezt szó nélkül hagyja, félt, hogy helytelenül ítéli meg munkáját. Még egyszer világosan jellemzi tehát fordítói eljárását: „Nem fáradtam abban, hogy Virgiliusnak Deák Munkáját szóról szóra Magyarra fordítanám, hanem abban, hogy a' fordításomat az eredeti írásnak igaz értelméhez, és a' Szerzőnek szándékához alkalmaztatnám. Mert tudva nagyon, hogy akármely Poétának munkájiban-is sok szó találtatik, mellyel maga-sem élt volna, ha azt szükségessé nem tette volna a' versnek mértéke: igen hihető az-is, hogy néhol több szókkal éltek volna a' Poéták, ha azokat a' versnek mértéke ki nem szorította volna. Tehát senki sem kényszerítheti a' fordító Poétát, hogy ezekre-nézve semmi változással ne éljen. Tellyes szabadsága van ebben: hozzá adhat, ki hagyhat valamely szót, egynek helyébe mással élhet, tsak arra vigyázzon, hogy a versnek értelme, ereje, szépsége épen maradjon. Így fordította Virgilius Teokritusnak Görög verseit Deákra; így fordítottam én-is Virgiliusnak Deák verseit Magyarra. A' jobbítást nem tartottam véteknek; azokért, a' mi homályos a' Deákban, azt a' Magyarban nagyobb világosságba helyeztettem." (*Negyedik jelenés.*) Az *Ötödik jelenés*ben *Tóldaléka* fenyegetőzéseit mentegeti, a *Hatodik*ban a diktátori hajlam vádját cáfolja. A *Hetedik jelenés*ben a kassai szerkesztők „furcsaság"-ával foglalkozik. Kijelenti, hogy az senkinek eszébe nem jutott, amivel B. indokolja Baróti Szabó versének első helyre állítását; mindenki más így gondolkozik: 1. nem vették észre, hogy hibás; 2. észrevették, szóltak, Szabó nem javította ki, s erre hagyták, mert nem az ő dolguk. Íme, ezt nevezi ő „furcsaság"-nak. A *Nyolczadik jelenés*ben Miltonra tér. Fenntartja elítélő véleményét,

s ügyesen B. gyengéjére tereli a beszédet : ha az ő fordítási elvei szerint nem szabad rövidíteni, miért adta Szabó kezére Neander kurta átdolgozását? Büszkén mondogatja, hogy ő tud teljes latin fordítást (*Paradissus demissus, Latine redditus* interprete Josepho Trapp. Vol. II. Londini, 1741—1744.), de nyugodtan hozzátehetjük, hogy színét sem látta a könyvnek ; mindazt, amit tud róla, a *Nova Acta Eruditorum* 1748-i kötetében megjelent recenzióból vette (160—163. l.); innen való a 19 sornyi idézet is, amit mutatványul közöl a munkából. A Milton ellen korábban felhozott kifogásokat itt még azzal toldja meg, hogy a bukott angyaloknak az anyag teremtése előtt nem lehettek anyagból készült eszközeik, mint Milton írja, s kitér az idevágó bibliai helyek ismertetésére. A *Kilentzedik jelenésben* Scaligert védi : légiónyi tekintély és könyv citálásával magyarázza Vergilius dicsőítésére írott versét. A *Tizedik jelenésben* Vergilius védelmére kel. Tudtunkkal ő az egyetlen a magyar irodalomban, aki teljes mellel kiáll a modernek ellen az antikok védelmében, s összegyűjti az idevágó korábbi adatokat is. Azzal kezdi, hogy Vergilius napként ragyog. „De nem minden szemnek-való ez a Napként-ragyogó fényesség. Váltak mindenkor, 's most-is vannak, a' kik örömeztöbb néztek, 's néznek olly munkákra, mellyek tsak a' tsillagokként, vagy a' hóld-ként fényeskednek. — Illyen volt egy Felsőges Író, kinek itéletét ama' nagy-érdemü T. T. Idősb Szilágy [!] Sámuel Superintendens Úr az ő Magyarra-fordítottatott Henriásának Előljáró beszédében ki-nyilatkozattatta ; holott ezeket olvashatni : »A' Frantzia Poéta (Voltér) a' Deákat (Virgiliust) igen nagyon feljül mülja, a' ki a' maga Éneisét koránt-sem végezi olly fontoson, mint el-kezdette ; és már utóljára tsak némelly szikráji látszanak annak a' szép elmebéli tűznek, a' mellyet az olvasó annak a' verzesetnek kezdetiben annyira tsudált.« — Illyen volt maga az említett Fordító-is, ki Adissonnak [!] tulajdonítván a' verset, mellyet Proptertzius [Eleg. lib. II. XXXIV. 65.] szerzett, azt írta a' Fordításának eleibe : Cedite Romani scriptores, cedite Graii ; 's ezen versnek értelmét így magyarázta :

Sem Virgil, se Homér Voltérnak elébe nem hághat,
Sőt ez Versezete mind azokét haladá.

Illyen volt amaz egyéb-aránt érdemes Hazafi-is, ki a' Holmi-nevű könyvében [331. l.] ezeket írta : »Ha már Virgiliusba szót, nyelvet, természetnek, élő állatoknak, indúlatoknak le-rajzolását nézed, tsudálkoznod kell, de mihent mély tudományt, böltsességet keresel benne, mindjárt oda lesz mind tsudálkozás, mind ditséret. Az Anglus Popének akár Jungnak száz versébe több böltsesség van, mint Virgiliusnak ezer verseiben.« — De ez még mind tűrhető ; mert Jung, Póp és Voltér jeles Írók, kiket, Virgiliushoz — ama ragyogó Naphoz-képest-is, kit-kit a' maga nemében, méltán ditsérhetni, és nem tsak a' költőnözött fényvel tündöklő hóldhoz, hanem a' Napnál kisebb tsillagokhoz-is hasonlókhöz mondhatni. — De ki tehet róla, hogy a' Természet a' sas-szemet soknak meg irigylette? Nem csoda tehát, hogy B. Ossziánba találja kedvét, „kinek durva paraszt munkája néhány szépségekre-nézve ugyan a' setétben gyönyörűn fényeskedő tsillagokhoz, a' többire-nézve pedig tsak a' világoskodó reves tőkékhez hasonló.”

A *Tizen-egyedik jelenésben* az ex-jezsuita Voltaire-t védelmezi, aki B. szerint „Kereszténységet, Mythológiát egybe kevert”, mikor Eris istennőnek nagy szerepet juttatott az *Henriade*-ban. Rájnis szerint a kassai szerkesztő még a poétai ábécét sem tudja, a költői nyelvet sem érti, melynek tulajdona, „hogy a' Jóságot, a' Vétket-is stb. eleven személy-gyanánt festi; kinek azután élő tselekedeteket, és beszédeket tulajdonít... Nem véték ez — folytatja, s ezzel voltaképpen Révai megszemélyesítéseit veszi pártfogásába —, hanem Poétai ékesség, szinte mint az-is, hogy Voltér a' Vallást, a' Politikát, a' Szerelmet elevenen festette.” A *Tizen-kettedik jelenés* Baróti Szabó Komáromi földindulásával foglalkozik, és kimutatja, hogy a legújabb természettudomány szempontjából — képviselője Grossinger János *Dissertatio de terrae motibus* c. könyve (Jaurini, 1783.) — miben hibás. A *Tizen-harmadik jelenés* Ujvári Imrének, Rájnis barátjának bécsi levelét tartalmazza B.-ék „rökáskodásáról”. A költött személy kassai hírekre hivatkozva Baróti ekloga-fordításának előbb már említett történetét mondja el, az ottanihoz képest azzal a különbséggel, hogy nála Szabó kapta az ívet Landerertől, azután részletesen összehasonlítja a két fordítást. A mérleg természetesen Rájnis javára billen. A győztes poéta saját válaszát is közli (Nagy-Győr, 1789. dec. 23.): elismer és javít három hibát, két latin szövegkritikai kérdésben fenntartja előbbi véleményét. A *Tizen-negyedik jelenésben* a fordítás reguláival foglalkozik Rájnis. Tártyilag újat nem mond: hangsúlyozza, hogy B. módszerével „rabi” fordítás készül, s „hogy jobban fordít az, a' ki Gotsed Úrnak rövid szókba foglalt reguláját követi; hogy jelesen fordít az, a' ki Pliniusnak javaslatát követvén, arra igyekszik, hogy az eredeti Írásnak szerzőjét fellyúl haladja.” Meglepő azonban a modor szelidülése: „... ne neheztelj, hogy a' Magyar világ előtt meg szégyenítettelek. Kötelességem ez, hogy jó híremet védelmezzem. En azt kívánom, hogy ennekutánna semmi olyant el-ne kövess, a' miért pirúlnod kell; de ha még ezután-is olly merészségre találsz vetemedni, hogy valamelly vétket ok nélkül reám fogván jó erköltsömet piszkáljad, hidd-el, hogy meg leled, a' mit kerestél.” A következő, *Tizen-ötödik jelenés*, a ma ismert kéziratban csonka; teljes szövege egy további jelenéssel együtt Fejér György közlésében maradt meg. (Tud. Gyűjt. 1820. VIII. 3—51. 1.) Mindkettő Osszian kritikáját tartalmazza; ezzel már korábban foglalkoztunk (BJÖM. I. köt. 534. 1.).

Minden valószínűség szerint igaza van Fejérnek: az *Apulėjus*⁺ *tükörét* soha nem fejezte be Rájnis; egy dunántúli pap, Tatay János kezében már 1818-ban töredékesen fordult meg a kézirat (Levele Horváth Jánoshoz, Szombathely, 1818. jan. 14., OSzK. Levelestár). Meglehet, azért maradt fragmentum, mert 1790 után elment Rájnis munkakedve; nem lehetetlen, hogy a formát nem találta már helyénvalónak (Kaz. Lev. II. köt. 145. 1.). Elveit azonban soha nem adta fel: 1800-ban, mikor arra számított, hogy verseit kiadhatja Takáts József *Magyar Minervájában*, *A' Magyar Parnaszszus* címen újra dolgozta *Kalauzát*. (OSzK. Quart. Hung. 221.; Takáts ajándékaként, Sághy Ferenc közvetítésével került a könyvtárba.) A szerkesztőhöz intézett levélben ekkor még azt írta, hogy perének vége nem szakadt, kötetéhez tehát a B. elleni vitáirából akar részleteket mellékelni. Takáts a következő értekezések közül választhatott volna:

Milton' vesztett Paraditsomáról	2. Árkus
Sk aligernek verseiről	1.
Os zsiánnak munkájiról	4.
Sz abónak Komáromi Föld-indulásáról	4.
Virgilius I. Eklogájának Fordításáról	4.
Virgiliusról, és Teokritusról	2.
Ge sznerről	1.
A' Magyar Múzeumnak Előljáró Beszédgyéről	4.

A listából úgy látszik, hogy az *Apulėjus' tükörét*, a keretet elhagyva, önálló tanulmányokra készült szétbontani, vagy már meg is tette akkor, s csak Takáts intését várta, hogy melyik részt öntse végleges formába.

A fordítás reguláinak kérdése az ex-jezsuita *Georgicon*ának előszavában bukkan fel utoljára. Rájnis a kötet megjelenésekor (Pest, 1814.) már nem élt; műve, mint ő maga is, mikor állást vállalt Festetics György keszthelyi gazdasági iskolájában, a dunántúli művelt papság kultúrkörébe került, s ennek egyik tagja, Kondé József Benedek adta sajtó alá a költő iránti kegyeletből a fordítást. Amit itt Rájnis elmond, nem új, csak bizonyító érvei számosabbak, s még élesebben kirajzolódnak belőlük elavult műveltségének vonásai. Mikor példákat hoz arra, hogyan „fordította” Vergilius Theokritoszt, szövegeit Scaliger poétikájából kölcsönzi (*Poetices libri septem*. Ed. 2. 1581. 628., 545–547. l.); csak természetesen, hogy mesteréhez híven Vergilius versét jobbnak találja a görögnél. Mint újabb keletű mintát Benjamin Neukirch *Télémaque*-fordítását veszi elő. (*Die Begebenheiten des Printzen von Ithaca* . . . — Az 1731-i Berlin—Potzdami és az 1762-i nürnbergi kiadást ismerjük.) A német író verse szedte Fénélon klasszikus tisztaságú prózáját, hogy a könyv üdvös erkölcsi tanácsait könnyebben meg lehessen tanulni; fordítása módját így jellemzi: „Meine Absicht ist gewesen, dem Leser allzeit deutlich zu bleiben, und ihn in beständiger Bewegung zu erhalten. Zu dem Ende habe ich die Französische Perioden gar oft verkürzt, und aus einem zuweilen zwey, oder auch drey gemacht. Man wird es auch finden, dass sich unsre Sprache viel besser schickt, eine Sache kurz und Heldenmässig, als mit erborgter Künstlung auszudrücken. Inzwischen habe ich mir doch die Poetische Erlaubniss genommen, verschiedene Gedanken mit einzumischen, welche nicht in dem Texte stehen, aber doch mit der Materie selber verbindlich seyn.” Ha még hozzávesszük, hogy a regényt három részre, s Homérosz mintájára 24 könyvre osztotta, előttünk áll a „jeles” fordítás, amit Rájnis szerint (XXII. l.) magasztaltak a nürnbergi tudósok. Hozzátehetne volna, hogy csak azok, akik az imitáció az idegen nyelvből való fordítást is értették. Rájnis ez utolsó irata már semmi hatást nem tett. Az irodalomban Kazinczy és hívei uralkodtak a magyar *Georgicon* megjelenésekor: ismerték az előzményeket, tudták, hogy a bevezetés János deákján B.-t kell érteni, de már csak nevettek az öreg pap ósdi felfogásán és érvein (Kaz. Lev. XI. köt. 190., XII. köt. 336. l.). A széphalmi mesternek egyébként nem tetszett Rájnis fordítása. Nem lehetetlen, hogy azért, mert Takáts dicsérte előtte, s mert az ex-jezsuita élete végén a dunántúliakhoz csatlakozott (Kaz. Lev. XV. köt. 241. l.).

B. és Rájnis személyes viszonyát a vita ellenére sem a harag és gyűlölködés jellemezte a továbbiakban, mint Kazinczy állítja (Kaz. Lev. XVIII. köt. 97. l.). A győri költő féltékeny szemelvényt küldött Kassára *Henriás- és Aeneis*-fordításából, írt egyszer B.-nak azért is, hogy Révait pártfogolja egy „Bétsi kis gyülekezetben”, ahol valószínűleg az akadémia-tervről tanácskoztak (Kaz. Lev. II. köt. 145. l.). B. dicsekedett Ráday Gedeonnak, hogy Rájnissal ismét barátságos viszonyba került (ItK. 1907. 82—83. l.). Igaz persze, hogy az ex-jezsuitának hosszú levélben kellett védelmeznie *Aeneis*-t B. ellenvetéseivel szemben, s igaz az is, hogy a pap Kazinczyval sokkal jobb kapcsolatot tartott, mint a MM. szerkesztőjével; munkatársa lett az *Orpheus*-nak, megküldte neki B.-nak írott levelét másolatban; s szinte túlzott hangon beszélt nemeslelkűségéről (Kaz. Lev. II. köt. 145—151. l.). Kazinczy viszont már 1789-ben azzal mentegette új barátja goromba írásait, hogy „nem olly durva, nem olly mérges ő a' millyennek mutatják írásai” (Kaz. Lev. I. köt. 518. ; II. köt. 341., 364. l.).

B. Párizsban élt, mikor Rájnis *Georgicon*-fordítása megjelent. Visszakerülése és spielbergi fogsága után a Tud. Gyűjt.-ben találkozott újra régi ellenfele nevével, ahol 1820-ban Fejér György kiadta az *Apulejus' tüköre* két jelenését (VIII. 3—51. l.). Ugyanott a következő év második füzetében (101—103. l.) egy ismeretlen azt kívánta, hogy az egész iratot adják ki nyomtatásban: „Az efféle Munkákat nagy nyereségnek tart-hatni, már tsak azon tekintetből is; mint hogy a' Poézist tanító Iskola-könyvek, és az e' tárgybeli Magyar Értekezések rend szerént tsak a' száraz Prosodiával, 's holmi rideg példákkal terhelik az emlékezetet; jobbára tsak a' külső kéreg körül bibelődnek; az *érzést* pedig, és a jobb *izlést*, mellyek a' Poesisnak lelkét teszik, ugy a' *Criticát*, . . . igen melles-leg, 's minteggy futva érdeklík, és azért kevés is a' látszatjok.” Az indítvány válasz nélkül maradt. — Mihelyt B. Juranitssal levelezni kezdett, mindjárt érdeklődött a Tud. Gyűjt. cikke nyomán Rájnis kiadatlan munkái iránt. A régi barát lemásoltatta a *Magyar Parnaszszust*, és 1826 szeptemberében elküldte Linzbe. Az *Apulejus' tükörének* nem akadt nyomára. Igaz, tudtunk szerint, Fejérnél nem is kereste. (Juranits—B., *Értény*, 1823. aug. 1., 1824. febr. 7., ápr. 24., szept. 14., 1825. júl. 10., 1826. júl. 9., szept. 18., MTA M. Irod. Lev. 4° 152.) A továbbiakra vonatkozólag I. kiadásunk III. kötetét.

*

B. a MMk.-ban néhány helyen belejavított a szövegbe. Kiadásunk ezen alapul. Az eredeti, MM.-beli szövegállapotot az alábbi jegyzék mutatja be.

- 155. l. 12. léendő
- 156. l. 31. lehetséges, 's szükséges
- 157. l. 20. el-ijeszthetné az
- 158. l. 3. tsak magát
- 5. mértéklettséggel
- 25. valaki olly vélekedésben
- 39. *vétéknek* nevezél vala,
- 160. l. 40. ha kivált a' tárgyra

161. 1. 16. éppen az az a' két
38. *Böltességnek*
162. 1. 11. mélyységnek
19. mélységbe,
165. 1. 31. Nemzetnek meg meg annyi
166. 1. 37. a' maga *gustussát*,
167. 1. 6. vaktába, és
9. annyiban veszszük,
40. képpest
168. 1. 8. képpest
170. 1. 10. a' Könyv-szerzőnek, hanem a' Fordítottó elméje' szüle-
ménnyé
172. 1. 12. Iró
173. 1. 17. mint meg meg annyi
175. 1. 13. által-tétetődtek,³⁸
176. 1. 17. meg-vallom azt, hogy én ugyan a' meg-érdemlett, 's
önként-jövő
32. vólnának-is, hogy-sem
181. 1. 27. kedvetem Oszszíánban
182. 1. 15. nevezetesebb Költőink közül :

A Rájnis és Szabó verseihez tett megjegyzéseket és javításokat nem közöljük.

8. FELELET.

Bessenyei György testvére, Sándor, 1790-ben levelet írt a MM. szerkesztőinek. A bátor hangú, szókimondó és katonás levél annyira megnyerte B. tetszését, hogy nyilvánosság elé kíváncsozó részeit a MM. II. kötete 2. negyedében, az első helyen közölte :

Levél a' M. Museum' ki-adójához. (1790.)

— Ha meg fognám tölletek érteni, hogy Museumotokban az Igazság és gondolkozó Lélek olly szabadon lebeghet, mint a' vértse a' levegőben: úgy talán adhatnék el-kezdet épületekhez, ha nem szegelet-követ-is, leg-alább töreket és polyvát, mellyel sarat gyúrhatnátok. Ha, mondom, meg fogjátok írni, hogy az Igazságot veletek (mint természetes, és nem iskolai Filozofusnak) énekelni szabad: akkor némelly darabjaimat fogom veletek közleni. De, meg-vallom, tartok, hogy úgy ne járjak, mint egy, nem tudom mitsoda, vad Királyról olvastam; a' kinek ha Miniszterei az igazat meg-mondották, a' szájokat bé-varratta; ha pedig hallgattak, a' füleikig hasították. Az elsőt a' *Censura*, a' másikat pedig tí tselekedhetnétek velem. — Igaz ugyan, hogy már a' *Bastille*' helyén Szabadság' Templomát építettek; — de valyon áll-e már Kassán a' Fanatismus' és rab-gondolatok' helyén épített Szabadság' Temploma? ezt nem tudom. Ha erről bizonyossá tesztek, fogadom, hogy őszibetsavarodott fejemről a' Márs' sisakját óltáratokra függesztem; és mikor M — barátommal a' Horvát-kúti borból jól fel-hörpentek, Anakreonként még a' Szerelemről-is dúdolok; — de keveset, mert *turpe senex miles, turpe senilis amor*. Ha ki-józanodom pedig, akkor Póppal, Szenekával, János Jakabbal (*Rousseau-val*), Helvétzius-sal, 's több szomorú józan Filozofusoknak árnyékaikkal-is társalkodni tudok; — mert meg

kell vallanom, hogy már a' Múzsám többször rántzollya-öszve homlokát, mint-sem mosolyog. Ha ilyen társnak hasznát vehetitek, írjátok-meg; — fogjátok tapasztalni, hogy barátotokat azon lélek elevenítte, a' mely titeket: t. i. az Igazságnak és Hazájának szerelete; 's tsekély szerzett talantomát a' véka alá nem fogja rejteni. Tsak határt ne szabjatok lelkemnek, melynek *karaktere* határ-nélkül-való. — 's a' t. —

Addig-is, hogy róllam ítélhesetek, íme el-küldöm egynehány verseimet:

M — — *Barátomhoz*

Sem azt, hogy a' lelkem, sem azt, hogy a' testem
Mít mivel, és mint van, Barátom, nem festem;
Mert ezen két létnek belső kerekai,
Az Istennek titkos bölts végezései.
Ha ezt meg lehetne fogni az embernek,
Azonnal társai lennének az Istennek.
Halandó embernek nints arra szüksége,
Hogy néki fel-nyíllyon a' titkoknak vége.
Elég az, hogy birunk minden tehetséggel,
Szerentsésen élni. M'ért vagy hát kétséggel?
Hogy talán a' lelked testednek rossz törvényt
Szabott, és ez-által készített neked örvényt?
Ne hidd ezt, Barátom! mert a' test és lélek
Egymással egészek, egymás nélkül felek.
Ezek hívek együtt; egy ösvényen járnak;
Soha ellenkezést egymástól nem várnak. —
Nem-de nem látod-e, hogy belénk öntötte
Létünk' fenn-tartását lelkünk, 's meg-kötötte?
Ellenkező törvény hogy' lehet hát bennünk? —
Ezen két baráttal, hidd-el, kell egyeznünk.

Úgy adta a' környül-állás, mikor ezeket a' tsekély verseket írtam, hogy tsupán tsak mint Filozofus, nem pedig mint Theologus, írjak; azért meg ne botránkozzatok. — — Ide írom még egy a' *Magánosságról* készített munkátskámnak (mellyet idővel, ha tetszik, meg fogok küldeni) utolsó verseit:

Boldogságomat én tsak ebben találok,
Hogy-ha lelkem tsendes, mikor meg-visgálok.
Egészség, szép asszony, jó barát, bor, kenyér,
Az egész Világnál, 's kintsénél, többet ér.

BESSENYEI SÁNDOR
Dragonyos Kapitány.

A szerkesztő *Felelet* címmel iktatta utána A' *ki-adók* válaszát, amit kétségtelenül ő maga írt, s amely épp úgy egy misszilis részletének látszik, mint az előzménye. — Jellemző B. taktikai okosságára az utolsó mondatok óvatos megfogalmazása. A *Felelet* tartalmának és B. egyéb ekkortájt írt műveinek kapcsolatáról l. a *Beszéllgetés* jegyzetét. A Besse-nyei levelében említett M — — Márfy Lipóttal azonos, aki előbb maga is

testőr volt, majd ugyanabban a lovasezredben szolgált, mint Bessenyei; 1792-ben Baranya megyei főadószedő, majd Bács megye főjegyzője, 1807-ben országgyűlési követ lett. (Bállagi Aladár: *A Magyar Királyi Testőrség története* . . . Pest, 1872. 239. l.)

A szöveget a MMk.-ból vettük. *A javítatlan nyomtatvány* mindössze egy helyen tér el ettől.

M.: MM. II. köt. 126–127. l.

Szv.: 200. l. 7. nyomtattathattuk egészen,

9. NAGY-MÉLTÓSÁGÚ GRÓF FORGÁTS MIKLÓS ÚRHOZ.

1790 nyarán egy ideig úgy látszott, hogy a jozefinizmus bukása után (1764 óta először) összeült magyar országgyűlés beváltja azokat a reményeket, amiket az ország leghaladóbb politikusai és írói fűztek munkájához. A magyar nyelv ügye már az első napokban a tanácskozások tárgya lett, s a kezdeti sikerek további eredményeket ígértek. A státusok és rendek mindjárt a megnyitó ülésen kinyilvánították kívánságukat, hogy az országgyűlés diáriumát magyarul vezessék, döntést azonban ekkor még nem hoztak. Másnap, június 11-én újból elővették a tárgyat: „az Egybegyűlt Rendei, közönségesen a' Magyar Anya Nyelvhez hajlottak, sőt sokan eztet, nem tsak ezen naponként való Jegyzéseknek írására, hanem általlyába, mind az Ország Gyűlésén, mind az után, minden Közdolgoknak folytatására, az eddig Szokásban volt Deák Nyelv helyett elfogadni akarták”. (*Naponként-való jegyzései az 1790dik esztendőben . . . Buddára . . . rendelt, 's 1791dik esztendőben . . . béfejezett Magyar Ország gyűlésének*. Bécs, 1791. 31. l.) Felmerültek persze a nehézségek is: a magyar nyelv befogadásával az ország magyarul nem tudó lakosai ki lennének zárva a közügyekből; a sokszázados használat a latint „mintegy Törvényessé tette”, s azért senkinek vétkül nem róható, ha nem tud magyarul; a tervezett intézkedés akadályozná Galicia és Ladoméria visszacsatolását, mert a tartományok lakossága, „ezen külön Nemzetbéli Nép, tulaidon Hazájában, mintegy Jövevénynek tétetne”; a horvátok ezenfelül arra is hivatkoztak, hogy mikor „a' Magyar Korona Birodalma alá adták magokat,” a közügyek és a törvénykezés nyelve a latin volt, s ha „a' Deák Szó egészszen ki-tiltatnék a' Köz-dolgok folytatásából, ezen Ország, az első Szövetségnek nyilvánosságos sérelmével, Szavától-is megfosztattatnék.” A státusok és rendek nagyobb része azonban szem előtt tartva „más nagy Nemzeteknek ditsőséges Példájokat, mellyek az Anya Nyelvet, a' Köz-dolgoknak folytatására bé-évén, az által aztat rövid idő alatt virágzó állapotba helyezetttek, és az egyes Nyelv által, az Egyességet-is, és Haza-Fiúi szeretetet, Polgárjainak Szívekben be-öltötták, szükségesnek, sőt elkerülhetetlennek itélték, az Anya Nyelv bé-hozásának kezdetét már egyszer meg-határozni.” Elhatározták tehát, hogy az országgyűlésen a tárgyalások magyarul folyjanak, utána „a' Köz-dolgok folytatása-is, minden Tisztségek előtt Magyar-Nyelven szabad legyen,” és törvényt készültek hozni alkalmas időben, II. József nyelvi rendeletének hatására, „hogy a' Magyar Anya Nyelv, minden Magyar Koronához tartozando Részekbe, szintén a' szerént, mint az elébbeni Országlás alatt a' Német Nyelv, a' leg alsó Oskolákba tanittatni kezdődjön.”

A magyarul nem tudóknak megengedték azonban, hogy mondanivalójukat akár „e’ jelenvaló Ország-Gyűlésén, akár pedig a’ Tisztségek előtt” latinul adják elő. Ami a diárium nyelvét illeti, a magyar mellett döntöttek; a magyarul nem tudók számára hiteles fordítás készíttetését határozták. Kimondták azt is, hogy ezután a felső táblához küldendő üzeneteiket is magyarul teszik írásba és minderről értesítik a felső táblát. (Uo. 31–34. l.)

A harmadik ülésen (jún. 12.) a horvátok az előző napi döntéssel kapcsolatban követeik számára a latin nyelv használatának engedélyezését kívánták, és javasolták, hogy a diárium „Deák nyelven szinte úgy, mint Magyarúl” folytattassék. A rendek az első kérést teljesítették, a másiknál ragaszkodtak ugyan, hogy a magyar legyen az „eredendő” szöveg, de elrendelték a hiteles latin fordítás kiadását. E közben érkezett meg a főrendek küldöttsége a tekintélyes Eszterházy Károly egri püspök vezetésével, s hírül hozta az alsó tábla előző napi üzenetére adott választ: a felső tábla teljes egészében elfogadta a státusok és rendek javaslatát. (Uo. 47–52. l.)

A horvát követek röpiratban is kifejtették álláspontjukat. (*Declaratio ex parte nunciorum regni Croatiae, quoad inducendam Hungaricam linguam.*) A latin nyelv felfogásuk szerint alkotmányossá (constitutionale) vált Magyarországon a századok folyamán. Az ok nem az egyházi befolyásban vagy a magyar nyelv fejletlenségében keresendő, hanem abban, hogy a magyarság a történelem folyamán az ország lakosságának állandóan kisebb részét alkotta (jelenleg alig negyedét), s így a soknyelvű ország kormányzata megköveteli a latin közvetítő nyelv használatát. („Hungari causae publicae bene consuluerunt, quod in tanto Idiomatum diversitate, in tam restricto Linguae Hungaricae usu, Latinam Linguam in pertractationem publicorum negotiorum, adoptaverint . . .”) E helyzet 1790-ben is fennáll, s ezért a magyart hivatalos nyelvvé tenni nem lehet. (Bő ismertetését az előzményekkel együtt I. Marczali Henrik: *Az 1790/1-diki országgyűlés.* Bp. 1907. I. köt. 362–380. l.; Miskolczy Gyula: *A horvát kérdés.* Bp. 1927–28. I. köt. 58–62., 427–429. l.; a röpirat szerzője Skerlecz Miklós.)

A magyar nyelv térfoglalásának hírére a legkiválóbb magyar írók szólaltak meg. Pétzeli József a főrendeknek mondott köszönetet; Kazinczy a vershez fűzött jegyzetében Eszterházy Károlyt méltatta (először HNT. 1790. júl. 27. III. szakasz, 106–108. l., utána *Orpheus*, II. köt. 194–198. l.); Verseghy Ferenc önállóan kiadott költeményben ünnepelte a nap szónokait (*Emlékeztető Oszlop azon Hazafiak Tiszteletére, a kik az Ország előtt Juniusnak 11 és 12. Napjain 1790, a Haza nyelvnek bévétele mellett szollottak*); ezt Kazinczy – valószínűleg a szerző tudta nélkül – átvette *Orpheus*ába (II. köt. 119–122. l., vö. Benda, I. köt. 171. l.) és a *Heliconi virágok*ba (8–9. l.); B. Forgách Miklóshoz intézett nyílt levéllel reflektált az eseményre.

A címzett (1731 vagy 1732–1795) a II. Józseffel szemben szervezkedő nemesi ellenállás egyik elismert vezéralakja volt. Népszerűségét politikai, jogi és közgazdasági ismeretei, külföldi kapcsolatai mellett főként annak köszönhette, hogy nyitrai főispánként meggyéje élén a legelszántabban szegült szembe 1784-ben a császári konskripcióval, s e miatt elvesztette méltóságát. 1788-ban névtelen röpiratot adott ki, melyben a nemzetföldi példára hivatkozva felszólítja a császárt, adja vissza Ma-

gyarország szabadságát: „Wie schmeichelhaft, wie beruhigend, und wie vortheilhaft wird es demnach für Sie, gnädigster Monarch, seyn — írja — wenn Sie die Gemüther einer ganzen Nation, welche Sie durch den Umsturz ihrer Gesetze von sich entfernt, sich wieder zueignen. Denn itzt können Sie nur auf die Wenigen rechnen, (wenn sie es anderst verdienen, dass man auf sie Rechnung mache,) welche theils aus Noth, theils aus unüberlegten, und auf falschen Grund gebauten Ehrgeitz, zu dem gänzlichen Umsturz mitwirken.” 1790-ben visszakapta főispáni székét, az országgyűlés idején a főrendi ellenzék vezérének tekintették, s azt rebesgették róla, hogy nem minden esély nélkül aspirál a nádori méltóságra. Ekkoriban kiadott röpiratában a nemesi szabadságot vette védelmébe, Magyarország és az örökös tartományok egyenjogúságát hangoztatta. (Marczali i. m. I. köt. 126—127., 291., 336., 385. l.; és uő.: *Magyarország története II. József korában*. Budapest, 1882—1888. II. köt. 375—379. l.; Forgách M. legrészletesebb életrajza: bártfai Szabó László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom, 1910. 618—620. l.; röpiratai: *Patriotische Vorstellung an den Monarchen, in Betreff der Wiederstellung der vormaligen Regierungsform in Ungarn*. Presburg, 1788.; *Ab optimo principe candida postulata*. 1790.) Jellemző hírére, hogy Rájnis neki címzett versben támada II. Józsefet. (*Forgách Miklós ditsérete, A Magyar Parnaszuszban*, 41—42. f., egykorú kiadása: MK. 1790. ápr. 2. 19. sz. 366—368. l.; egy másik, Rájnis hatása alatt íródott Forgáchhoz intézett vers uo. 1790. máj. 28. 605—608. l.-on jelent meg.)

Ez a politikai múlt indította a kassai szerkesztőt arra, hogy az országgyűlés elején, tehát még a haladó és maradi erők frontjának kialakulása előtt nyílt levéllel forduljon Forgáchhoz. B. azonban Verseyhyvel és Pétzellel ellentétben nem a nevezetes napot ünnepli, hanem arra emlékezteti Forgáchot, mit vár a haza az országgyűléstől a magyar nyelv ügyében, s ez nem kevesebb, mint egy magyar tudós társaság megalapítása. — Az előbb említett írók saját ügyükben szóltak. B. levéllel kapcsolatban azt kell kiemelnünk, hogy tudomásunk szerint ez az első írásmű irodalmunkban, amely a „Magyar Íróknak nevekben” szól egy befolyásos politikushoz.

B. és a főispán korábbi kapcsolatáról nem tudunk; a későbbiről annyi bizonyos, hogy az író nála vonta meg magát, miután Kassán elvesztette állását. B. — *Apológiája* szerint — 1794 tavaszán Bécsben tartózkodott márc. 1-i kérvénye ügyének egyengetése végett; valószínű tehát, hogy Forgách mellé csak az év nyarán került. (Vö. Benda, II. köt. 583. l., BJÖM. I. köt. 362—363. l.) Kazinczy azt írja, hogy B.-t „secretáriusává tette” Forgách, s így tartja számon ma is az irodalomtörténet (Benda, III. köt. 389. l.), B. azonban ilyen formában sohasem beszél a főispán oldalán eltöltött időről. Érdemes idézni *Védőíratának* idevágó mondatait, már csak azért is, hogy a nagy hazafi iránti háláját bemutassuk velük: „Praebuit mihi asylum vir, cuique bono patriae hujus civi, cuique vere fideli regis sui subdito, vel sola nominis adpellatione venerandus; mihi semper quidem magni aestimatus, nunc tamen, a quo singulares ejus virtutes et excelsum animum proprius nosse datum est, majori etiam, atque aeterno cultu prosequendus: Excellentissimus Comes Nicolaus Forgách de Gyemes.” (Benda, II. köt. 584. l. és e kötetben, 311. l.)

B. elfogatásának körülményei és Forgách ekkori viselkedése ismeretesek. (Benda, II. köt. 176. l.) Irodalomtörténetünkben azonban nem említették még, hogy az író könyveket hagyott Forgáchnál, aki ezeket a nádor intézkedésére Budára szállíttatta. (Benda, III. köt. 66., 92., 110. l.)

A levél, megjelenésekor, még Kazinczy tetszését is megnyerte: „Batsányi Urnak levele Forgács Miklóshoz sok jó és helyes tanácsot foglal magában” — írta Rádaynak 1792. febr. 13-án. (Kaz. Lev. II. köt. 249. l.)

Érdeemes figyelmeztetni arra a körülményre is, hogy B. a nyelv ügyét sohasem tekintette a nemzeti élet egész folyamatától elszigetelt dolognak; ahogy az irodalom, a színház, a sajtó, a politika: a nyelv is mindig — ebben a levélben is — a nemzeti erkölcsiség tartozéka számára. „A nemzeti nyelvnek el-hagyatásával el-hagyattatnak a nemzeti erköltsők, szokások, a Nemzetnek egész tulajdona, meg-külömböztető bélyege.” Mindez Bessenyei s a testőrök programja.

*

A szöveget a MMk.-ból közöljük; a MM.-beli állapotot a következő változat-jegyzék mutatja be:

M.: MM. II. köt. 159—164. l.

Szv.: C: Nagy-méltóságú G. F. M. Úrhoz.

201. l. 1. Hála-adatos mély tisztelet,
11. mérészem Exc.ádat
202. l. 12. sok tekéntetre nézve különböző
20. szemeit fel nyitni,
24. hivatalyaiktól, kenyereiktől meg-fosztatni;
27. méltatlanul el-hagyattatott arany-bányát! —
203. l. 11. Horvátok 's Tótok-is,
17. és leg-alább
23. erőltseinket is
24. illik dedig,
27. pedig, kik

10. A' VÉDELMEZTETETT MAGYAR NYELV.

A HNT. szerkesztősége a lap 1790. márc. 2-i számában (280—281. l.) három kérdést tűzött ki megfejtésre a magyarnyelvűség programjának köréből, júl. 13-i határidővel; a pályadíjat 20 aranyban állapították meg, amiből utóbb Pézeli József még 10-et ajánlott fel. (Uo. márc. 12., 344. l.) A harmadik tétel a magyar és latin nyelv jövődöbeli viszonyának tisztázását kívánta az anyanyelv uralomra jutása után; homályos fogalmazása miatt azonban egy ismeretlennek jó alkalmul szolgált arra, hogy 16 pontba foglalja a latinság melletti érveket és beküldje azokat az újságnak. A szerkesztőség márc. 12-én kénytelen volt pályatételét bővebben megmagyarázni: „A' Kérdés nem hozza ugyan tellyességgel kéttségbé a' *Deák* nyelvnek, Nemzetünkre nézve való szükséges voltát; sőt akarja azt okokkal is támogattatni: de az is egyszersmind a' tzelja, hogy az *Anyai* Nyelvnek meg adassa méltó jussal az *Elsőséget*, nem tsak az Osko-

ákban; hanem a' főbb 's alsóbb Polgári és Törvény Székekben is." (I. h.) A pályázat hirdetői minden biznnyal az országgyűlés közelgő megnyitására tekintettel szabták viszonylag rövidre a határidőt, s nyilvánvalóan a rendeket akarták a díjnyertes munka kiadásával a magyar nyelv befogadására hangolni. Látva a szándékukkal merőben ellenkező elaborátumot, és a terminustól is szorongattatva, úgy döntöttek, hogy a bécsi magyar írókör legtekintélyesebb tagját, Báróczy Sándort kéri fel, írjon a lehető leggyorsabban egy röpiratot a beküldött 16 pont: tehát voltaképpen a konzervatív latinisták érveinek megcáfolására. „A' Magyar Litteratura' édes Attya" — ahogy a HNT. nevezte Báróczyt — vállalkozott a fontos feladatra, s alig három hónap alatt, valószínűleg jó latin tudású barátai támogatásával, megírta a *Védelmestett magyar nyelvet*. (Uo. 1791. jan. 25. IV. szakasz, 89—90. l.)

A pályatétel helyes kidolgozását és publikálását igen fontosnak tartották a jozefinizmus tanulságait megszívlelő reformisták táborában. A kérdés az volt, hogy sikerül-e visszazoritani a császár halála körüli hónapok szélsőséges restaurátorait, akik mindenben a régít akarták visszaállítani, s a magyar nyelv bevezetésének tervében II. József német nyelvi rendeletének példája nyomán az ősi nemesi alkotmány veszedelmét látták, sikerül-e megnyerni a rendek többségét a magyar nyelvi programnak. A haladó erők ugyanis az egységes birodalmi nyelvet életbe léptető dekrétum teljes kudarcát nem a latin eltörlésével, hanem a magyar nemzeti nyelv számításán kívül hagyásával magyarázták, magát az intézkedést pedig például fogták fel, hogyan lehet a magyart a hazában általánossá és kötelezővé tenni. Rendkívül jellemző a korra, amit e gondolatmenetről az akkori Európa egyetlen latin újságában, az *Ephemerides Politico-Litterariae*-ban olvasunk, egy kassai levelező tollából: „Si sub Iosephino Regimine Lingua Germanica, quae suae florentissimae genti vernacula est, tot, et tantas tenebras, praeiudicia, superstitiones, abusos e laribus nostris propulsare potuit, si illa interprete et duce tam pulchros progressus Philosophia in patria nostra fecit, quid? dubitabimus de Hungarica, quae vt materna et fervidius discetur, et ardentius propagabitur. Nempè perspicatiores fiunt in dies populares nostri, et animaduerunt Linguam Romanam non esse amplius seu prudentiae ciuilis, seu eruditionis vniuersalis clauim.” (1791. júl. 5. 2. sz. 16. l.)

B. korán értesülhetett Báróczy röpiratának készültéről, s jún. 9-én már azt gondolta, hogy nyomdába is adták Bécsben. (B. levele Rádayhoz. ItK. 1907. 210. l.) Nem sokat tévedhetett: az *Ephemerides Budenses* júl. 20-án (30. sz. 301. l.), a HNT júl. 23-án (III. szakasz, 104. l.) hirdette először a könyv megjelenését. A barátok és a magyar nyelv hívei kitörő örömmel fogadták a csinos kis kötetet, mely címlapjának vignettájával, az egymás ellen hadakozó darvak és a föléjük nyúló isteni kéz képével: Aristoteles egyik passzusán alapuló allegóriával intette a nemzetet belső egységre a külső ellenséggel szemben. (Aristotelest idézi Báróczy, 9. l., utána B. is; az ábrázolás politikai háttérére l.: Barcsay Ábrahám levelét Széchényi Ferenchez, 1784. szept. 7., *Történelmi Tár*, 1904. 543—544. l. és Forgách Miklós névtelen röpiratát: *Ab optimo principe candida postulata*, 1790.) A röpirat sikeréről Barcsay leveléből kaphatunk képet: „Éljen a Darvos könyvnek szerzője, én a miolta kétszer el olvastam, vissza nem kaphatom, már egész Szerándot és Hunyad vár-

megyét meg járta, most újra Déván van. Mikor és hogy kaphatnék eleget ide? Köszöntsé és tsókold ötet [Báróczyt] szómmal ezerszer...” (Danczkaynak, 1790. júl. 27., ItK. 1937. 59. l.) Kazinczy magától a szerzőtől kapta meg a munkát: „Csak nem el-fakadtam sirva érzékeny levelén. Irni fogok néki ’s megköszönöm, hogy barátságának zálogára méltóztatott ’s magát velem mint ezen betses munka Írója esmertette.” (Kaz. Lev. II. köt. 120. l.) Egyedül a szerző nyilatkozott szerényen a munkájáról: „Bízván ellenkező feleim indító okainak gyengeségében, bátorokd-tam magam is, több érdemes Hazánkfia között, született nyelvünk mellett ki-kötni; vajha reménységem felett kívánt végét érhetné reá fordított fáradságom! de tartok, ne hogy falra hánytam légyen a’ száraz borsót.” (Uo., II. köt. 88. l.)

A kis könyv névtelenül jelent meg, de a szerző személye nem sokáig maradt titok a kortársak szélesebb tábora előtt sem: a HNT. már novemberben felsorolta Báróczy művei között, mikor főstrázsamesteri előléptetése alkalmával érdemeit méltatta (nov. 12. III. szakasz, 586. l.), 1791. áprilisában Nagy János ünneplő versének jegyzetében ugyancsak megírták a lap szerkesztői, kitől való „a’ Deák-Magyar ellen irtt” könyv. (Ápr. 12. IV. szakasz, 442–443. l.)

A HNT. irányítói Báróczy röpiratával elérték céljukat, s ezért nyugodtan hagyták elmúlni a pályázat határidejét. Akkor vették ismét elő az ügyet, mikor az országgyűlés eloszlni készült, s a deputátusoknak búcsúzóul ismét lelkükre akarták kötni a magyar nyelv ügyét. A két beérkezett pályamunkát, Gáti István és Vedres István értekezését tehát a jutalmul feltett 30 aranyból kinyomatták (*A’ Magyar Nyelvnek, a’ Magyar Hazában való szükséges vóllát tárgyazo hazajui Elmélkedések*), s egyik emberükkel, a Széchényi Ferenc költségén tanuló Berkeny rézmetszővel 500 példányt küldtek Pozsonyba szétosztásra. (HNT. 1791. márc. 22. IV. szakasz, 357–59. l.; uo. 1791. máj. 1. IV. szakasz, 541. l.; Fraknói Vilmos: *Gróf Széchényi Ferenc*. Bp. 1902. 187. l.)

Azt mondottuk, hogy Báróczy a szerkesztőség bizalmából és kérésére vállalkozott a röpirat megírására. E gyűjtőnéven Görög és Kerekes személyén kívül mindazokat értjük, akiknek a lap szerkesztésében, pályázatainak kiírásában szavuk lehetett, s akik maguk is egy tágabb, részletkutatások nélkül ma pontosan alig meghatározható, de bizonyosan sok tekintetben közös véleményt valló, írókból és politikusokból, honorátorokból és főurakból összekerült, némileg elmosódott kerületű kört alkottak. A legfőbbek közülük az előbbiekből már szóba kerültek: Barcsay Ábrahám, Forgách Miklós, az „iffjabbik Abbaujvári Megyés”: Orczy László; ezekhez tartozik Széchényi Ferenc és valószínűleg még jónéhányan, akiket B. részint még az Orczy-házból, részint későbbi bécsi útjaiból jól ismert, szeretett, s akik támogatták a megbízható, tehetséges fiatalembert. Nyilvánvalóan az ő közvetítésével talált kapcsolatot hozzájuk Baróti Szabó is: a kassai tanár B.-nak köszönhetette, hogy 1789-i kötetét az „első tsinos Magyar Könyvnek” nevezték a HNT. szerkesztői, és saját költségükön kimetszették hozzá a szerző arcképét, aki viszont hálából vállalkozott a lap előfizetési díjainak gyűjtésére. (HNT. 1789. dec. 10. I. szakasz, 594–597. l., 1790. júl. 27. III. szakasz, 120. l. és u. itt a sajtóhibák jegyzéke után; 1791. jún. 21. IV. szakasz, 753. l.; a bécsi körrel kapcsolatban a felsoroltakról, a jegyzeteinkben itt-ott el-

szórtakon kívül I. *Történelmi Tárban* Barcsay Széchényihez írt leveleit, 1904. 539—557. 1.) Magából a *Védelmeztetett magyar nyelv*ből is következtethetünk azonban a nagy befolyású kör létezésére. A szerző kétszer hivatkozik ugyanis Decsy Pannóniai Fénikszeré, a csoport e nagy jelentőségű, akkor még meg sem jelent programirátára (32., 41—42. 1.), Báróczy B. ismertetésében felsorolt 5 pontja is igen szorosan kapcsolódik a későbbi röpirathoz; egy apró történet elbeszélésében az Sz. Ferenc betűjel valószínűleg Széchényi Ferencet, a kör bőkezű mecénását rejti a testőr könyvében (64. 1.).

Nyilvánvaló tehát, hogy a MM.-ban Báróczy röpiratával foglalkozni kellett, s ezt egyedül B. tehetette kellő tekintéllyel és határozottsággal. A szerkesztő cikke a szó szoros értelmében vett ismertetés, mégpedig túlnyomórészt a szerző tulajdon szavaival. (Sorrendben Báróczy következő lapjairól: 3—5., 9—10., 60—63., 63—70., 73—74. 1.) B. még sajtóhibát is átvész (verset futnak *versent* vagy *versenyt* helyett, Báróczy-nál 73. 1.), elfogadja a *gazdálkodás* és *gazdáskodás* közötti különbségtételét (69. 1.); igaz viszont, hogy az eredeti egyik latin idézetét megváltoztatja (*virtus non habet osorem, nisi ignorantem*, 60. 1.), önálló és B.-ra jellemző megjegyzést mindössze egyet találtunk, a vakbuzgók elleni kifakadást. (207. 1. 14—19. sor.) Valószínűleg az ismertetés szigorú, tárgyhoz ragaszkodó módszerének tulajdonítható, hogy Kazinczy nem találta elég elismerőnek a szerző iránt. „Recenziója . . . jó, csak hogy kevés dicséret Báróczy-nak azon munkájáról, mely ad Auctores Symbolicos Litteraturae hungaricae tartozik.” (Kaz. Lev., II. köt. 249. 1.) Báróczy munkáját egyébként többször is idézi B. (I. egyebek közt a Tudósítás egyik jegyzetét; kiadásunkban 264—265. 1.)

B.-t valóban a tárgy: a latin- és magyarnyelvűség kapcsolata érdekelte elsősorban. Előbb már egyszer kitért rá: Baróti Szabó Dávid Splényi Gábor szabolcsi főispán beiktatására írott verséhez fűzött jegyzetében. (*Örvendező vers Tekéntetes Nemes Szabolts vármegye' örömnépére. Pünkösöd havának 30-dik napján 1791. Kassán Ellinger Jánosnál*; a beiktatáson Orczy László volt a királyi biztos.) Az alkalmi költemény költői és politikai érdemeinél fogva megjelenésekor méltán tartozott a sokat emlegetett kiadványok közé. Az *Ephemerides Politico-Litterariae*, fentebb már említett kassai levelezője a vers eleganciáját, sublimitását és népszerűségét emeli ki: „In Laudes Auctoris perennituras id cedat, quod Splényium, tantum Heroem is vnus et dignus, et aptus fuerit, qui hoc Poemate reapse Heroico celebraret. Elegantioris oppido Artis, et sublimioris Mentis opus! quod etsi hic Cassouiae lucem viderit, eius tamen Exemplaria iam irritum quaesieris: ita auide, et subito direptum! Typographus fere quotidie ad reimpressionem ab iis sollicitatur, quorum politiori palato adrisit.” (1791. júl. 1. 1. sz. 8. 1.) Virág Benedek az ossziáni hangot vette észre benne (I. BJÖM. I. köt. 533. 1.), s ugyanilyen stílusú ódával válaszolt költőtársának (HNT. 1791. okt. 25. V. szakasz, 530—531. 1., javított formája: MM. II. köt. 139—141. 1.)

Hallám, Barátom! tárogatód' szavát,
S' szent harsogását; mellyet ama' vitéz
Szabolts' ditsősséggel-virágzó
Vérei' tiszteletére fűjtál.

Melly tűzbe hoztad szívemet, oh Magyar
 Hazánk' szerentsés *Bárdusa!* Nemzetünk'
 Diszére termett *Osszidnunk!*
 Mennyei hangozatú Poétánk!
 Meg-értt korodnak napjaiban, mikor
 Lankadni szoktunk, olyan az éneked,
 Mint egy dagadt felhő' nyögése,
 Melly dörög, és az-után magából
 Széllyel halálos mennyköveket lövell;
 'S így a' puhúltság' karjai közt magok'
 Vesztekre nyugvóknak szemekből
 El-veri a' veszedelmes álmot.

A HNT. B. jegyzetét tartotta legérdemesebbnek kiemelni, s nevén nevezve az íróját, idézett is az elejéből. (1791. jún. 14. IV. szakasz, 750–751., júl. 12. V. szakasz, 63–64. l.) B. teljes szövege Baróti Szabó versének néhány sorával együtt így hangzik:

----- Nyelvünket ajánlom!
 Ősinkről maradt leg-főbb kíntsünket ha vesztjük,
 El-vesztünk! Ne kövesd azokat, kik mostan-is halnak
 A' vendég ajakért. —*

* Hogy minden szó-szaporítást, 's Tudatlanoktól vagy rossz szivektől származhatandó gyáva ellen-vetést meg-előzzünk; szükséges, itt világos szókkal meg-jegyeznünk, hogy: Mikor az értelmesebb Hazafiak a' Nemzeti Nyelvnek ki-miveltetését, 's folyamatba-való hozattatását javallyák és sürgetik: nem azt akarják, hogy ez leg-itten bé-hozattassék, a' Deák ellenben tellyességgel ki-töröltessék. Éppen nem! Ez egy okos, tanúlt embernek soha eszébe sem jutott; nem-is juthatott. A' Deák Nyelvnek érdemét, hasznos, sőt szükséges voltát, mindenek felett leg-inkább ő láttya, ő isméri. De, hogy a' Magyar Nemzet önnön maga' Hazájában, tulajdon maga' nyelve nélkül legyen, 's a' magáé helyett egy idegent fő-póltzra emeljen, és illy-képpen (mivel-hogy idegen nyelvonn egy egész Nemzet soha közönséges világosságra, és maga' valóságos jussai' 's hasznainak ismérésére nem juthat) régen-óhajtott boldogságától maga magát meg-fossza: semmi-féle józan-eszű ember nem igazolhattya. — Mi akadályoztatta már egynéhány száz esztendőktől fogva Nemzetünknek boldogulását? mi rongálta Hazánkat? Nem-de a' Vallásoknak 's Nyelveknek nagy külömbsege, melly, szüntelen-való egyenletlenséget szülvén, Hazánk'-fijait, mint ellenségeket, egymásba veszette? — Országunknak bölts Attyai, e' két veszedelmes akadályt el-hárítani kívánván, a' közelebb-múlt közönséges gyűlésen kegyes Királyunknak atyai segedelmeskedése által számtalan fáradttságaik után ugyan-tsak végre vivék; hogy, félre tévén a' Vallásbéli kárhozatos gyűlölséget, ezután egymáshoz, mint úgy-is vérséges Atyafiak, 's jó Keresztények, igaz szeretettel viseltessünk; és egyszer-'s-mind édes anyai nyelvünket a' maga' természeti méltóságába vissza-helyeztetvén, Magyar-Országban Magyarok legyünk. És íme! nyíl-ni-kezdő boldogságunknak belső ellenségei még most sem szünnék-meg. A' helyett, hogy

anyai nyelveknek gyarapításán, terjesztésén, 's hová hamarabb lehetendő folyamatba-való hozattatásán (mert, hogy a' Magyar Sz. Koronának minden birtokaiban most mindgyárt bé-vétetődgyék, senki sem kívánnya) köz erővel dolgoznának: ki-gondolható szín-okokat előkeresnek 's hordanak, hogy a' Deák mellett maradhassanak. Ti, kik édes Hazai Nyelvünknek fel-emeltetése miatt a' *Religió' nyelvét* féltitek, és ebből, a' ti következtetéstek szerint, a' *Religió'nak* tsonkúlását jövedőlitek! (Balgatag vélekedés! iszonyu tsalás, és tsalattatás!); és ti, kik ezen idegen nyelvnek tudása által a' közönséges hivataloknak el-nyerésében más Polgár-Társaitokonn elsőséget nyerni reményletek (mert miért ne fedezném-fel világosan alaton szándéktokat, hogy-ha kedves Hazának ügye 's haszna úgy kívánnya?) gondollyátok-meg, mit tselekesztek! gondollyátok-meg, hogy álmélkodásra 's bosszonkodásra gerjeszt minden betsületes embert méltatlan igyekezetetek! Bámúl ezenn, 's szánakodik Hazátokon minden józanúl-gondolkodó Nemzet; kesereg minden igaz Hazafi; örvend, 's tapsol az Irígy; látván, miként siettek ti-magatok már pázsintyában meg-fojtani nyíló szerentsénket. Így mellözitek-el az árnyékért a valóságot. Így adtok önként alkalmatosságot külső köz ellenségeinknek, hogy ál horgaikat a' zavarosban újra meg-vessék. — Térjeteek már valahára magatokba; és, hogy-ha Hazátoknak használni nem tudtok, leg-alább ne ártsatok néki; ne kényszerítsétek tiszteletreméltó Gyűléseinkben értetlen tsevegéseitekkel hallgatásra okosabb Hazafi-Társaitokat, kik a' Nemzetnek köz hasznán igyekeztén, titeket-is böldeggabbakká tenni akarnak!

B. jegyzetéhez, a klérus és a nemesi felfogás elleni támadás szélesebb háttérének megvilágítására a már többször említett kassai levelező néhány mondatát fűzzük, aki a magyar nyelvűség előnyeinek leírása után így folytatja: „Haec paucula hac tempestate, qua bonis auibz sensim nostri populares non iam in priuatum, sed communem singulorum Ciuium felicitatem, cuius cardo praecipuus est, cultura Patrii Idiomatis, euigilant, non abs re fuerit dixisse, vt eorum quoque ora claudantur, qui ex inductione Eiusdem in scholas, et Politica Tribunalia, nescio, quae ingentia, irreparabiliaque damna Religioni Catholicae obuentura ariolantur partim, partim minantur. Si Humaniores Litterae non mechanicè, sed libere traditae fuerint ex latinis Classicis Scriptoribus, florebit potius latius sermo, et fructus auitae Romanae Sapientiae carpemus vberimos. An dein Religionem Catholicam inter Hungariae, et Galcae [!] Ruthenos, vel Transilvaniae Armenos florere inficiabimur, qui non ritu duntaxat, sed et Lingua differunt a Catholicis Latina Sacra sequentibus? vel etiam in ipsa Italia negotia publica politica, et ecclesiastica in terris Pontificiis Italica Lingua tractari, silentio praeteribimus? Et tamen Roma exemplo aliis fruit nationibus, neque aliud praeter exteris nationibus mitti consueti Decreta latine tractatur.” (*Éphemerides Politico-Litterariae*, 1791. júl. 1. 1. sz. 7—8. l.)

*

A MMk. szövege egyetlen ponton tér el a javítatlan nyomtatványtól.
M.: MM. II. köt. 217—229. l.

Szv.: 210. l. 3. ellenben, kik

16. öszve-akotva; (A betűhibát mi javítottuk.)

11. GR. ID. RÁDAY GEDEON TÁRSUNK' HALÁLÁRA 1792.

Ráday Gedeon, a Kassai Magyar Társaság legtekintélyesebb tagja, minden magyar literátor atyai pártfogója, 1792. augusztus 6-án távozott az élők sorából. (Máig legjobb jellemrajzát Négyesy László írta: *A mértékes magyar verselés története*. Bp. 1882. 38—41. l. — Legújabb, sok eddig ismeretlen adatot hozó életrajzát l. Zsindely Endre: *Ráday Gedeon élete és munkássága*. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 1955. Bp. 1956. 36—45. l. Soksz.) Ráday már kora fiatalságától verselgetett, fejlesztette apjának rámaradt könyvtárát, s a literatúra területén országos tekintélynek számított, mielőtt még egyetlen sora napvilágot látott. Legelső versei a *Magyar Műsában* jelentek ugyan meg (1787. 168., 183—184., 198—199., 215—216. l.), neve helyett később is használt betűjelekkel (A. I., N. V.), igazában azonban a MM.-ban lépett fel íróként a nyilvánosság előtt. (Így számították már kortársai is: HNT. 1791. ápr. 12. IV. szakasz, 441—442. l.)

A kassaiak mindjárt társaságuk létrejötte után gondoltak Ráday megnyerésére, s az öreg főúr felkérésével Kazinczyt bízták meg, aki már előbb ismeretségben állt és levelezett vele irodalmi ügyekben. (L. még a *Bé-vezetés jegyzetét*.) Ráday 1788. febr. 15-én választott és készségesen csatlakozott a fiatalokhoz. (Kaz. Lev. I. köt. 165. l.) A szerkesztők nagy nehezen azt is elérték, hogy minden számban egy darabja alá kitegye a nevét. (Uo. I. köt. 246—247., 255—257., 260—261. l.) Ráday sokat dolgozott a folyóirat érdekében: a MM. első kötetének minden negyede az ő kezén át került sajtó alá, felügyelt a tipográfus munkájára, törődött a folyóirat terjesztésével, s nyugodtan mondhatjuk, hogy ebben az időben tett érte annyit, mint maguk a Kassán lakó szerkesztők. (Lehet különben, hogy B. — egyéb okok mellett — e sokszor igen hasznos, olykor azonban mégis csak terhes gyámkodás alól akart szabadulni, mikor elhatározta, hogy a II. kötetet Kassán nyomtatja.)

A MM. Baróti Szabó és Virág versével, meg az ezekhez csatolt, B.-tól származó szerkesztői megemlékezéssel búcsúztatta Ráday Gedeont. A két vers már előbb megjelent a MHÍrm.-ban, egy Székesfehérvárról, nov. 4-én keltezett levél kíséretében. (1792. nov. 16. II. szakasz, 730—731. l.) A beküldő (valószínűleg Virág Benedek) szerint Szabót szabadsága idején, Vírten érte a gyászhir; innen küldte át Fehérvárra alkalmi költeményét, amihez azután Virág hozzátette a magáét és a kettőt együtt továbbította Bécsbe, illetve Kassára.

Bátran kijelenthetjük, hogy nem halt meg Ráday előtt főúr Magyarországon, akit, grófi rangját semmibe véve, ilyen egyértelműen mint tudós és literátort gyászoltak kortársai. Az öreg főúr személye iránti országos tiszteletben nem csekély része volt annak sem, hogy éppen ezidőtájt emelkedett fel családjával a köznemesség soraiból a mágnások közé, a Józseffel szembeni ellenállásban izmosodó nemzeti-függetlenségi politika hívei pedig a feléledő kuruc hagyományok egyik letéteményesét láthatták benne. — Szabó verse szerint az előkelő cím a „leg-kitsinyebb ék” Ráday egyéb érdemei között (MM. II. köt. 397. l.), Koppi Károly szerint: „privatus et ab omnibus muniis publicis, et honoribus remotus natales suos multo reddiderat illustriores”. (*Oratio quam viro gratis patriae civibus commemorabili seniori Gedeoni comiti de*

Rada monumentum esse voluit. Pestini, 1792., 8. 1.), s Gabelhofer is, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója (mellékesen rendőrspicli, I. Benda, II. köt. 38. 1.), a közjó csendes, szívós munkálásának polgári erényét és a könyvgyűjtést találta kiemelendőnek életéből. (*Oratio piis manibus illustrissimi comitis Gideonis a Raday.* 1792. 4–5. 1.) A MM. szerkesztői természetesen mint magyar írók búcsúztatták. Ugyanilyen értelemben írt róla Spielenberg Pál, az *Ephemerides Politico-Litterariae* okos és művelt szerkesztője, ezért kapott helyet nekrológja, csaknem egész terjedelmében, Virág versének utolsó sorához ragasztott lábjegyzet formájában, B. reflexióitól kisérve a MM.-ban. Szerkesztői jegyzet voltaképpen ez, és mint ilyen, azok csoportjában kellene helyet kapnia kiadásunkban: oly szorosan kapcsolódik azonban B. nekrológjához, annyira kiegészíti azt, és terjedelme is úgy kiemeli a többi kiadói megjegyzés közül, hogy célszerűnek tartottuk szövegét II. szám alatt, a tulajdonképpeni megemlékezés után közölni. B. mindössze egy rövid bekezdést: a nekrológot befejező mondatot és a temetésre vonatkozó tudósítást hagyta ki a latin szövegből. Spielenberg ebben Rádáról mint költőről és saját, személyes veszteségéről beszél: „Ammiserunt patriae litterae in Viro hoc nestorem Consiliis valentem. Ammiserunt amoeniores hungaricae litterae, et musae Cultorem perdiligentem, vt qui extremis adhuc annis diuersis, iisque facetissimis, et elegantibus metris; et poematiis hungaricam poesim ditauerat. Ammisit Ephemeridum harum Redactor in beato Comite Platonem suum, ad quem inde a biennio, et quod ultra est, velut ad vium omnis litteraturae promptuarium accedebat; e cuius familiaribus in litteratura sermonibus plus intra paucas horas discere, quam intra plures menses legendo assequi potuit.” A nekrológ utolsó mondata és a temetésről szóló tudósítás így hangzik: „Hungariae vero vniuersa luge vnum eruditissimum Tuorum Tiberium Tibi ereptum. — Exiuit eius ad auitam Mausoleum, quod Péczelini est, die 12ma Augusti per moerentem filium Intimum Status Consiliarium et Tabulae Septemuiralis Assessorem, nurum, et nepotes binos reponentur.” (446. 1.)

Spielenberg a kassai írókörhöz tartozott: így emlegette a MK. 1790. márc. 5-én (18. sz. 259. 1.) egyik Kassáról keltezett irodalmi tárgyú levelében, ami utóbb Schlözer ismertetésének szolgált alapul (*Staats-Anzeigen.* Göttingen, 1790. XIV. köt. 175–177. 1.); B.-ék városában és nyomdászánál jelent meg röpirata (*Szabad elmékedések A' Földeknek ki-mérése szerént fel-állítandó adózás' tökéletlenségéről.* 1790.), ahol az előszóban másfél lapnyit idéz a MM.-ból, éppen B. Bessenyei-cikkének cenzúrárt támadó részét. (1814. jan. 20 táján bekövetkezett haláláról és temetéséről I. Bernolák Alajos levelét Gedeon Ferenchez, 1814. január 23-ról, OSzK. levelestár.)— A jegyzet második felében idézett vers a *Búsongás* korai változatából való (BJÖM. I. köt. 320–328. 1.) — Az utolsó sorokban említett Koppi Károly halotti beszéde valóban megfelelt B. várákozásának. (Koppiról: BJÖM. I. köt. 358. 1., Benda, I. köt. 88–92. 1.) A piarista egyetemi tanár az oratio-formában írott értekezés első részében a Ráday-család kiemelkedő alakjaival, a másodikban az elhunyt Gedeon érdemeivel foglalkozik, széles történeti perspektívában. Könyvtáráról megállapítja, hogy Mátyás óta nem gyűjtött össze ekkora kincset magánember a hazában, s értékét a magyarnyelvűség program szempontjából méri fel. Rádaynak a MM.-ban megjelent darabjairól a

következőt írja: „Leguntur passim, ejusdem ingenii poetica specimina, tum alibi, tum vel imprimis in Musaeo Hungarico, quod Sodalitii viro- rum, patriae litteraturam spectantium, cujus singulare membrum Radajus fuit, collectas litterarias Symbolas in lucem edit, quodque ea etiam, quae alii de Radajo censuerint, luculenter expressit.” (40. l.)

Feltűnő, hogy a temetési beszédek közül a két református papé, Kármán Józsefé (az író apjáié) ti., és Lukáts Istváné (OSzK. Quart. Hung. 617.) nem jelent meg nyomtatásban; úgy látszik, mintha a nyugtalan, szorongatott értelmiség alkalmul használta volna fel az öreg gróf halálát szabad és demokratikus elvei hangoztatására. Ebből a szempontból a rendőrspicli Gabelhofer nevének felbukkanása még csak jellemzőbbé teszi a helyzetet. Az elnyomó kormányhatalom azonban nem tétovázott, hogy országos, sőt európaivá dagadt botrány közepette csapjon le Koppi Károlyra. (A fejleményekről: BJÖM. I. köt. 358. l., Benda, I. köt. 779. l., Kaz. Lev. II. köt. 313–315. l.; Gabelhofer beszédéről: *Ephemerides Politico-Litterariae*, 1792. 59. sz. 457–458. l.)

A B. – Ráday viszonyt levelezésük alapján zavartalannak tudjuk, s ezért gyanakvással nézzük Kazinczy állítását: „er (Batsányi) in mich drang dem verehrten Greis Ráday zu schreiben, seine Verse wären nichts nutz . . .” (Levél Kovachich Márton Györgyhöz, 1789. szept. 19., Kaz. Lev. I. köt. 471–472. l.) Tudomásunk szerint csak Földi János vallott rossz véleményt Ráday verseiről, de jóval később, 1793. aug. 12-én mondta ki: „. . . én soha egy Versét sem szerettem az öreg Rádaynak, és többet nyert volna Poésisunk, ha ő nem írt volna, mint hogy írt, mert tovább kell Poétai reguláinak megállítással küszködni.” (Kaz. Lev. I. köt. 306. l.)

*

Mind B. nekrológjának (I.), mind a Virág verséhez függesztett szerkesztői jegyzetnek (II.) megmaradt a kézírata a MM. egész utolsó negyedét tartalmazó kolligátumban. (OSZK. Quart. Hung. 1245. 12–13. f.) B. tisztázta le a nyomda számára Baróti Szabó és Virág versét is. (11–12. f.) Lényegesebb változtatást csak a jegyzetben találunk, ahol eredetileg a *Búsongás* más sorait idézte B. (BJÖM. I. köt. 322. l. 47–48. sor a hozzátartozó szövegkritikai jegyzettel és 31–34. sor a 321. l.-on) A latin idézet általában pontos: B. csak egy szót toldott bele (13. sor: eiusdem Prouincia), olykor nem követte mindenben Spielenberg helyesírását (migravit – migravit, caeterum – ceterum, moesti – maesti), és a mondatokban gyakrabban alkalmazott a megértés megkönnyítésére vesszőket. – Kiadásunkban a MM. szövegét közöljük; egy sajtóhibát a kézirat alapján javítottunk ki.

I.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 12. f.

M.: MM. II. köt. 400–402. l.

II.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 12–13. f.

M.: MM. II. köt. 399–401. l.

- Szv.: 212. 1. 22. Germanicae, Slavonicae, Italicae (MM.; a K.-ban és az *Ephemerides*-ben Slaucicae áll, nyilvánvalóan sajtóhiba tehát a MM.-beli alak. A szó a szlovák nyelvet jelenti.)
32. A cessant szó után B. a leragasztott lapon tovább másolta a latin megemlékezést a horas discere szavakig, s ez után írta az idézet lelhelyét a közölt alakban. A folytatás a következő:
- Szerentsés az a' Hazafi, a' kinek [neve halála] utánn-is kedvességben marad.

Bóldog, ki napjait oly-képp' rekesztheti,
H[ogy ő]t fellyül-éli jó emlékezeti;
Ha pályá-futását úgy el[-vé]ggezheti,
Hogy koszorút nyernek hív igyekezeti!
Mert:

Ki állhat ellent Halál' hatalmának?
Nints határozattya bús birodalmának! —
Valakik e' földön valaha valának,
Ámbátor részei Természet Urának; a)

a) Participatio Diuinitatis; — a' Stoikusok szerint.

213. 1. 4. A versszöveg mellett a margón függőlegesen a köv. nyomdásznak szánt utasítás áll: NB. Diese Verse mit petit.

12. BESZÉLLGETÉS.

1. B. Wieland-fordításával mindeddig keveset foglalkoztak az író életének és munkásságának kutatói. Egyeseket közülük nyilván az a szélteben eluralkodott feltevés tett iránta közönyössé, amely az eredeti műveknél jóval kedvesebbé taksálja a fordításokat. E vélemény — mondhatni előítélet — okozhatta, hogy bizonyos szembeszökő külső jelek sem keltettek érdeklődést a *Beszéllgetés* iránt. Pedig ez a fordítás a MM. keretei és a szerző ekkortájt írott egyéb prózai művei közül már terjedelmével kitűnik; B. életművében, aki kortársaihoz képest tudvalevően keveset fordított vagy dolgozott át idegenből, éppen nem-eredeti vallással érdemel figyelmet; végül különösen érdekessé teszi, hogy egy időből származik két nagy politikai verssel (*Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz; Az európai hadakozásokra*), és 1790—91 után, az egyre nyomasztóbbá váló légkörben B. utolsó nagyobb, prózában írott, publicisztikai szándékú megnyilatkozásai közé tartozik. — Mások tartózkodásában Váczy Jánosnak és Császár Elemérnek lehetett része, akik a fordítás alatti B. betűjel alapján csak valószínűsíteni merték, hogy a *Beszéllgetés* B.-tól való. (Váczy János: *Kazinczy Ferenc és hora*. I. köt. Bp. 1899. 444—445. l.; Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században*. Bp. 1913. 69., 121. l.)

Az említettek a *Beszéllgetés* magyar tolmácsolójának személyét illetőleg nem nagy fáradtsággal kétségbevonhatatlan bizonyítékokat találhattak volna B. akkor már nyomtatásban is olvasható leveleiben. A *Tóldalékon* kívül nincs is prózai munka, amit többet emlegetne az író barátaihoz írt bizalmasabb megnyilatkozásaiban. — Az első nyom B.

¹1792. jún. 1-én Ráday Gedeonhoz intézett levelében maradt ránk: „Kétség kívül fogja ismerni Nagyságod Wielandnak ime' munkáját: *Neue Göttergespräche*. Ebből, a' 12dik szám alatt való darabot magyarra fordítva a' Museumnak mostani Negyedébe tettem. Szükségünk vagyon az ilyen darabokra. A' nyelv is hadd törődgyék az Országos dolgokról való elmélkedésre. Nem méltóztatnék-e Nagyságod tudtomra adni, mit ítél Wielandnak azon darabjáról?” (ItK. 1907. 214. l.; Ráday válaszáat nem ismerjük.) 1793. febr. 10-én Arankának ugyanezt javasolta az író az Erdélyi Nyelvművelő Társaság kiadványába való felvételre, még ez év márc. 19-én pedig ugyancsak neki a következőképpen írt róla: „Szerettem volna itéletet hallani a' *Beszélgetésről*-is különösbben, mind a' benne foglaltatott dolgokra 's gondolatokra, mind a' fordításnak minéműségére nézve. Én úgy tartom, hogy nagy szüksége van Nemzetünknek az olyan darabokra. Szeretném, igen nagyon szeretném, ha Kedves Barátom Uram-is küldene valamit affélet Gyűjteményünkbe.” (OSzK. Quart. Hung. 1994. 98. f.; Toldynál az idézett részlet környezetével együtt helytelenül szerepel a 258. l-on, a máj. 6-i levél utóirataként.) B. máj. 6-i leveléből kitűnőleg Arankának egyáltalán nem tetszett a fordítás: úgy találta, hogy „*Wieland tsak Pedant*”, s „*hogy az egész Beszélgetés többnyire tsak Sophisma a' fundamentomában.*” (Quart. Hung. 1994. 97. f., Toldy, 257. l. — A szövegezésből kivehetően mindkét passzus szószerinti idézet Aranka leveléből.)

A citált helyekből az világlik ki, hogy B. a német eredeti tartalmi értékei, a magyar szöveg megjelentetésének időpontja és az abban megvalósult nyelvi teljesítmény miatt egyformán fontosnak tartotta fordítását, s igyekezett annak a MM. lapjain kívül is nyilvánosságot biztosítani. A következőkben legalább néhány probléma feltárásával igyekszünk a *Beszélgetéssel* foglalkozó további kutatást megkönnyíteni: elhelyezni azt a kor irodalmában, megindokolni B. nagyrabecsisülését, és legalább megközelítőleg tisztázni helyét az író gondolkodásának fejlődésében.

2. Wielandot már a megújuló magyar irodalom legelső munkásai kedvelték, és fordítottak is egyet-mást műveiből. Ányos különösen szerette *Érzékeny leveleit* a német író *Die Grazien* (177.) c. munkájának hatása alatt írta, egyes szakaszokat szószerint átvett belőle; Orczy Lőrinc a *Geschichte des Agathon* utolsó könyvének néhány lapját ültette át magyarra, igen szabadon (a vallásosság szükségességét bizonygató hosszú betoldással), még 1778-ban, s munkáját B. folyóiratában jelentette meg. (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 121., 134., 156. l.; Ányos Pál *Versei*. Kiad. Császár Elemér. Bp. 1907. 95–96., 131–132., 295–296. l.; Hattyuffy Dezső: *Költői levelezések Kreskay Imre hátrahagyott írataiból*... Bp. 1906. 36. l.; Kaz. Lev. I. köt. 247. l.; MM. I. köt. 204–211. l.; Török Konstantin: *Orczy és Boethius*. ItK. 1893. 169–170. l.) A kellemek egyébként, ahogy Csokonai a *Die Grazien*-t fordította, a bécsi franciás műveltségű körök kedvelt könyvei közé tartozott. Valószínűleg onnan jutott, testőr-barátai közvetítésével, Ányos kezébe a munka; magyar és osztrák jóismerősök elismerése nyomán lelkesedett talán Fekete János is a német író *Musarion*-jáért;... . noha énis hatvanodik esztendőmön tul járok el mult novembertől fogvást, nem tagadhatom, hogy az egész philosophiám, még mostis 's holtomig-

lan lészen, a' Wielandnak minden más munkáit fel hallado Musárióny-nyában tréfára vonot, 's ugy nevezet Gráziák philosophiája . . ." (Levél Aranka Györgyöz, d. n., vsz. 1801-ből. — OSzK. Levelestár.) — B. kassai környezetében a közelebbi ismerősök között Kazinczy, Szentjóni Szabó és ivánkai Vitéz Imre fordítgattak 1790 körül Wieland munkáiból. (Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században.* Bp. 1913. 120—122. 1.)

Az említett érdeklődés és az elismerések Wielandnak mint felvilágosodott, racionalista írónak szóltak. Írthető tehát, hogy 1792-ben és a következő években a magyarországi hatóságok már nem szívesen olvasták a nevét fordítások címlapján. Jellemző a hazai állapotokra, hogy a német író művei közül csupán a fiatalkori *Empfindungen eines Christen* jelent meg két kiadásban a század folyamán (Kassa, 1789., 1791.), Vályi K. András tolmácsolásában. B.-nak már vigyáznia kellett, hogy fordításának egyetlen kitétele se sértse a hatalom érzékenységét, s még csak sejtetnie sem volt szabad, hogy a *Beszélgetésben* egy Habsburg uralkodóról, II. Ferdinánd császárról is szó esik: hiába pontozta ki a nevet óvatoskodva a kassai szerkesztő (F— —d, 235. l. 6.), csak a beavatottaknak jelezve így, kiről beszél az eredeti, a cenzor (Sahlhaussen Móric) ezt sem tűrte el. B. jól tudta, hogy csak a magyaroknak nem szabad ezt olvasniok, s egy évvel később, saját tapasztalatából írta a könyvrevizorokkal bajlódó Kovachich Márton Györgynek: „Ergo Viennensens aeternum sibi vindicant, ut, quid et quando scire liceat, ipsi determinent!” (Benda, I. köt. 960. l.; BJÖM. I. köt. 357. l.) Valóban: ugyanez a kormányrendszer 1821-ben megengedte, hogy a magyar fordításból törölt szavakat németül minden változtatás vagy szépítés nélkül kinyomtassák. (Wieland: *Sämmtliche Werke.* XXXIII. Bd. Wien, 1821. 242. l.) Kazinczy Wieland-fordítását (*Szókratész mainomenosz. Az az a szinopei Diogenesz dialogusai.* Pest, 1793.) 1794-ben betiltották, azzal az indokolással, hogy a német író munkái kizárólag az összes művek sorozatában terjeszthetők, egyes darabok árusítása tilos. (Benda, I. köt. 1060. l.)

Ha Wieland műveit csak az átlagon felüli műveltségű réteg olvashatta, ismerhette, és becsülhette is Magyarországon, minden olvasó magyar találkozhatott már a *Beszélgetés* megjelenésének idején elysiumi jelenetekkel. A felvilágosodás korában igen népszerű lett ez a Lukianosz mintája nyomán kialakult műfaj, melynek legelterjedtebb képviselője a Moritz Flovius Trenck von Tonder szerkesztésében megjelent *Neuwider Zeitung*, közkeletűbb és jellemzőbb címén a *Göttergespräche im Reiche der Todten* volt. A magyar nyelvű újságok, főleg a *Magyar Kurir*, fordították, kivonatolták a német lapot (1787—1810.), s itthon, Trenck nem nagy öröme, német (1789.), magyar (1792.), és latin nyelvű (1804.) utánnyomatok vagy teljes fordítások készültek belőle (D'Ester Karl: *Egy német újság magyarországi pályafutása.* MKsz. 1926. 363—367. l.; Tolnai Vilmos: *Halottak beszélgetése.* EPhK. 1927. 165—167. l.; Waldapfel József: *A hazai hírlap- és folyóiratirodalom történetéhez.* MKsz. 1930. 88—89. l.; Szekeres Margit: *Regnum Mortuorum.* Uo. 1955. 131—134. l.)

3. „...sein dichterisches so wie sein literarisches Streben war unmittelbar auf's Leben gerichtet, und wenn er auch nicht gerade immer einen praktischen Zweck suchte, ein praktisches Ziel hatte er doch nah

oder fern vor Augen" — mondta Goethe pályatársáról, Wielandról. Írói jellemének parancsa szerint s mint egy sokat olvasott folyóirat szerkesztője egyenesen kényszerült arra, hogy feszült érdeklődéssel kövesse a francia forradalom eseményeit, és időről időre összefoglalja német olvasói számára, lukianoszi beszélgetésben vagy tanulmányban, a század legnagyobb történeti eseményeinek tanulságait. Wieland nem volt forradalmár: az alkotmányos, felvilágosult reformokat megvalósító monarchiát tartotta a legjobb kormányformának, és természetesen a német állapotoknak megfelelően kialakult eszménykép szerint ítélte meg a franciaországi eseményeket is. Őszinte, minden fenntartás nélküli lelkesedéssel helyeselte a nemzetgyűlés kezdeti politikáját, de aggodalmát váltotta ki a királyi hatalom — nézete szerint — túlságos megnyirbálása, helytelenítette a nemesi címek eltörlését, kezdettől fogva elítélte a jakobinusokat, ha elismerte is eljárásuk céltudatosságát és következetességét, és szilárd elhatározottsággal vallotta, hogy Németországban nem szükséges, de nem is lehetséges a dolgok megszokott rendjének olyan erőszakos felforgatása, amilyent Franciaországban szemlélhettek a kortársak. Az eseményeket azonban, akár helyeselte azokat, akár nem, szükségszerű tényeknek fogta fel, a forradalmat a 25 milliós nagy állam belügyének tekintette, s éppúgy elítélte a porosz-osztrák koalíció háborúját, mint a jakobinus propagandát, amely Európa minden népét a francia példa követésére buzdította. A forradalom nagy tanulságát a németek és — mint kozmopolita — az egész világ számára a következőkben foglalta össze: „Die Cultur und Ausbildung der Menschheit, die seit dreyhundert Jahren in dem grösseren Theile von Europa von einer Stufe zur andern empor gestiegen ist, hat endlich unvermerkt eine beynahe gänzliche Umänderung der alten Vorstellungsarten, Meinungen und Gesinnungen hervorgebracht. Eine Art von allgemeiner *intellectueller* und *moralischer Revolution*, deren *natürliche Folgen* mit Gewalt aufhalten zu wollen vergeblich, und um so *unpolitischer* wäre, da sie durch Gerechtigkeit und Klugheit so geleitet werden können, dass die, ohne heftige Erschütterungen zum grössten Nutzen des menschlichen Geschlechts überhaupt und der einzelnen Staaten insonderheit ausschlagen müssen, wofern *die rechte Zeit* und die rechte *Art* einer so weisen und nöthigen Operation nicht versäumt wird.” (A Goethe-idézetet l.: *Rede zum Andenken des edlen Dichters, Bruders und Freundes Wieland, am 18. Februar 1813.*; Wielandról: Paul Reimann: *Hauptströmungen der deutschen Literatur. 1750—1848.* Berlin, 1956. 96—106., 285—286., 300. l.; az idézet a *Betrachtungen über die Lage des Vaterlandes* c. tanulmányból való, *Sämmtliche Werke*, XXXV. Bd. Wien, 1821. 216—217. l.)

B. a *Beszélgelés* címéhez függesztett jegyzetben pontosan megjelöli a helyet, ahol eredetije található. (213—268. l.; az OSzK-ban őrzött példány Vuchetich Mátyás könyvtárából való, aki a MM. megjelenésének idején a kassai akadémián tanárkodott, és az ottani haladó értelmiség tekintélyes alakjai közé tartozott. I. Benda, I. köt. LIII., 1069. l.) E XII. elysiumi beszélgetés (az idézett bécsi Wieland-kiadás XXXIII. kötetében XIII., B. eredetijében sajtóhibából XI.) egyetlen célja, hogy az alkotmányos monarchia kormányformájának előnyeit kifejtse. Előzménye, amire Juno bevezető szavaiban hivatkozik, B. kiadásában a IX. számú darab (152—169. l.). Az ég királynője ebben férje segítségét kéri

az uralkodók megmentésére; Jupiter kijelenti, hogy nem tehet semmit az érdekükben, mert az istenek uralmát a Nemesisé, a szükségszerű történelmi erőké váltja most fel, s ő csak végrehajtója lesz azoknak a törvényeknek, melyeknek uralma alatt az új, szaturnuszi aranykor köszönt az emberiségre. (165—167. l.) A XII. jelenet végére ezért került a tanácskozó istennőknek az a döntése, hogy — hatásosabb eszköz híján — álmat küldenek a monarchákra, s ebben mutatják meg nekik tennivalójukat. B. szándékosan hagyta el e befejezést, mert az összefüggés és a „történelmi erők” természetének közelebbi ismerete nélkül az eredeti befejezés a magyar olvasók szemében az egész *Beszélgetés* hatását, a benne kifejtett gondolatok súlyát és hitelét veszélyeztette volna.

Márpedig e „történelmi erők”-nek Wieland és — hozzátehetjük — B. gondolkodásában igen nagy a jelentőségük. A német író 1792 januárjában így nyilatkozott: „Die Französische Staatsrevolution ist — eine *geschehene Sache*. Die Frage, ob die Nation dazu *berechtigt* gewesen sey? scheint mir, da geschehene Dinge nicht zu ändern sind, eben so *überflüssig* zu seyn, als sie, wegen des Missbrauchs, oder von *Bejahung* oder *Verneinung* derselben gemacht werden kann, *gefährlich* ist. Genug sowohl für uns, als für die, welche *Gewalt über uns haben*, — dass Staatsrevolutionen überhaupt *nichts sehr ungewöhnliches* sind; — dass sie (wie alle andere Weltbegebenheiten) Wirkungen natürlicher Ursachen sind, und in den meisten Fällen nach einem so *nothwendigen Naturgesetz* erfolgen, dass ein Kenner und scharfer Beobachter der menschlichen Dinge beynache mit Gewissheit vorher sagen könnte, *wo und wann* dergleichen sich ereignen müssten.” (*Sendschreiben an Herrn P. E. in K. Im Januar, 1792*. Id. kiad. 132. l.) Az a tétel, hogy a forradalmak szükségszerű természeti törvény módjára következnek be, egy másik nagy író eszmévilágára utal, akitől nyilvánvalóan Wieland is kölcsönözött a gondolatot, s akinek ismerete éppen a *Beszélgetés* lefordításának idejétől állapítható meg minden kétséget kizáróan B.-nál: Johann Gottfried von Herderére.

A német felvilágosodás e vezető alakjának *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* című művére gondolunk közelebről, amiből B. *Az európai hadakozásokra* című verse első ismert kéziratában, jegyzetben idézett pár mondatot 1792 nyarán, mégpedig olyanokat, amelyekben szó esik „az emberi nem természeti törvényei”-ről. (BJÖM. I. köt. 353. l.)

4. Herder történetfilozófiája a német felvilágosodás legnagyobb teljesítményei közé tartozik; hatása — a népi egyéniség gondolatával — a közép-európai kisnépek XIX. századi újjászületésére eléggé ismert. Az alábbiakban a könyv egy másik eszméjének befolyására próbálunk rámutatni, amely a sajátos magyar viszonyok között, az 1790 körül éveken, a korai magyar reformizmust képviselő értelmiségi-nemesi csoport merész és határozott reformpolitikai terveinek elméleti igazolásul szolgált.

E polgári történetfilozófia az egykorú német társadalmi viszonyokból nőtt ki; alapgondolatainak csirái két nagy előd, Leibniz és Kant hagyatékából valók. Az első a monádok tanával Herder „népi egyéniség”-koncepciójának kialakulására hatott döntően, az utóbbi, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* (1755.) című értekezésével, fejlődéselméletére. Kant fiatalkori munkája, amit Herder 1762—64-ben, königsbergi egyetemi hallgató korában, a filozófus tanítványaként ismert

meg, a naprendszer keletkezésének elméletével megdöntötte a természet abszolút változatlanságát feltételező korábbi nézetet, a világot — elsőnek a modern tudománytörténetben — fejlődési folyamat eredményeképpen szemlélte, és felvetette e folyamat történetének kérdését. Herder Kant elméletét fejlesztette tovább, mikor azt a Föld későbbi történetére alkalmazva, a szervetlenekből a szervezettek, az egyszerűekből a bonyolult élőlényeket vezette le, és a természeti törvényektől irányított fejlődési folyamat végső állomásául az embert tette meg, akinek az a célja, hogy ugyanazon Természet törvényei szerint történelme során fokozatosan megvalósítsa a humanitást.

A német társadalom a XVIII. század végén nem érett még meg a hűbéri állapotok gyors és gyökeres megváltoztatására; Herder sem hirdett ilyen eszméket és a fokozatos fejlődés híveként, a különböző történeti szinteket képviselő intézmények és gondolatok, változtatást sürgető tervek és megdönthetetleneknek látszó történelmi képződmények között élve, mély megértést tanúsított a múlttal szemben. Ki kell emelnünk filozófiájának ezt az oldalát, főként a franciákkal szemben (Voltaire), akik ismerték ugyan a fejlődés gondolatát, de a történelem korábbi korszakait a történelem feletti Ész, tulajdonképpen a jelen, vagyis a forradalmi erőktől duzzadó harmadik rend akkori törekvései szerint ítélték meg, illetve ítélték el. Herder vezetésével a múlton elmélkedő ember korától teljesen idegen, távoli korszakokba és fejlődési állapotokba képzelhette magát vissza, megérthette ezeknek az ő jelenétől merőben különböző eszméit és viszonyait: ebben múlta felül Herder összes elődei és kortársait. Ilyen értelemben bírálta a német gondolkodó pl. Winckelmannnt, aki az egyiptomi művészetet azért nem értette, mert — görög szemüvegen át nézte.

A magyar irodalomra fordítva a beszédet: Martinovics azért találta az 1790 körüli évek magyaros ruhádivatát barbárságnak, mert nem élt együtt a magyar társadalom mozgásával, s a mindenható, egyetemes Ész szempontjából ítélkezett. B. átvette a lényegében nemesi gondolkodás szerint alakult magyar műltszemléletet, mert másféle nem is igen élt a kortársakban, elmélyítette azt, s átélve a magyar történelem viharos századait, belőlük igyekezett levonni a jelen átalakításának legfontosabb alapelveit. Herder munkájának megismerése éppen azért siettetett annyira gondolkodásának végleges kiforrását, s azért is tehetta a német író gondolatait egész életére magáévá, mert a II. József halála körüli évek bonyolult, „átmeneti” társadalmi viszonyai és politikai harcai között, vele együtt minden világosan gondolkodó magyar fő látta már a feudális társadalmi rend avultságát, s a legjobbakat a nemzethalál víziója kinozta. Akkor még nem tűnt fel az a réteg, amely a gyökeres fordulatot ténylegesen végrehajthatta volna. B. akkor a német gondolkodó nyomán a haladás kérlelhetetlen és feltartóztathatatlan törvényeit hirdette, s a nemzet érdekében szívós és kemény reformmunkára, az adott lehetőség kihasználására szólította fel a legjobbakat. (Herderről: Wolfgang Harich: *Rudolf Haym und sein Herderbuch*. Berlin, 1955., főként 155—195. l., Reimann i. m. 232—255. l., a Látó fogalma ugyancsak megtalálható Herdernél; Martinovicsról: Benda, I. köt. LXIII—LXVI. l., BJÖM. I. köt. 357. l.)

Herder nem volt forradalmár a szó szoros értelmében. Egy 1792-ben

megjelent tanulmányában a politikai és morális intézmények, berendezések, alkotmányok, rendek és testületek öregedésével, illetve megifjodásával foglalkozva kifejti, hogy a természetben revolúció csak a szó eredeti, szabályosan visszatérő mozgást jelentő értelmében van, s hogy a természet földi célja: erejének lassú, gyakran észrevétlen kifejtése, az evolúció. Országok, népek nem vénülnek el, csak az államok és intézmények: a kor szülöttei, melyek növekednek és elhalnak; az ember e folyamatot előmozdíthatja vagy késleltetheti ugyan, de nem állíthatja meg; állam és uralkodó feladata pedig, ha meg akarják előzni a teljes felfordulást, nem lehet más, mint hogy érvényesülni hagyják az erőket: „Früher oder später muss die stärkste Maschine diesem Kampfe unterliegen; die Natur aber altert nie, sie verjüngt sich periodisch in allen ihren lebendigen Kräften.” (A *Tithon und Aurora* című tanulmányban, I. Johannes von Müller kiadásában, Herder: *Sämliche Werke. Zur Philosophie und Geschichte. Dritter Theil. Stuttgart—Tübingen, 1827. 1—28. 1.*)

5. B.-nak a MM. megindításakor még Iselin volt történeti tanácsadója, aki Voltaire-hez hasonlóan a jelen felvilágosodása alapján ítélte meg a korábbi „barbár” századokat, s akinek fejlődésrajza láttán, — mint Herder gúnyosan mondta: „jedem Liebhaber seiner Zeit das Herz lacht.” (Auch eine *Philosophie zur Bildung der Menschheit*. Id. kiad., 91. l.; Iselinről: Harich: i. m. 115. l., B. a *Bé-vezetésben* idézi, kiadásunkban 99. l. 27—30.) Irodalmi kérdésekben Michael Denis vagy — a *Tóldalékban* — Moses Mendelssohn a követett vagy citált példakép. A francia forradalom, a jozefinizmus kudarca és az 1790—91-es országgyűlés eseményei arra készítették, hogy levonja a tízéves kormányrendszer magyarországi tanulságait. Az Ocзы-ház régi bizalmasa ekkor egyrészt a határozott és bátor reformizmus felé tolódt (Batthyány Alajoshoz), másrészt a nemzeti történelem terén szerzett ismereteit hitelesítette mély élményekkel. (Serhentő válasz.) Herder-ismeretéről, mint említettük, első biztos adatunk 1792 nyaráról való. A német író hatásának tulajdonítható még, anyagából ugyanebből az időből, az a belátás, hogy képtelen vállalkozás Ossziánt Denis mintájára hexameterben fordítani. (BJÖM. I. köt. 532. l.)

1792 közepétől B. műveiben lépten-nyomon olyan mondatokat, bekezdéseket találunk, amelyeket nem magyarítottunk meg kellőképpen. Úgy gondoljuk, itt az ideje, hogy összegyűjtsük e nyilatkozatokat, és amennyire kiadásunk célja, kerete és előbbi kötetünkben követett eljárásunk engedí, szembe nézzünk velük.

A MM. utolsó negyedében jelent meg B. Ráday-nekrológja. Noha ebben a kötetben egész terjedelmében helyet kapott (211—213. l.), szükségesnek tartjuk, hogy itt is idézzük egy mondatát:

„Bóldog lenne a' Haza, ha most s o k ilyen Fijai vólnának! Nem kellene az erőszakos fel-háborodástól tartania, 's — ki tudja? — talán végső romlásától rettegnie.”

Ismertebb az a részlet, amit B. [1793.] febr. 10-én Arankához intézett leveléből szoktak idézni:

„Itt a' Franczia módon gondolkodó emberekre nagyon vigyáznak; 's a' józanúl okoskodó és beszéllő embereket-is hamar Jacobinusoknak nevezik. A' Papok különösen úzik régi mesterségeket; meg nem gondolván a' vakok, hogy annál inkább ártanak rossz ügyöknek, 's annál inkább

siettetik bizonyos veszedelmeket. Én azokból, a' miket történni látok, hallok, nem hozhatok ki egyebet, hanem hogy el-múlhatatlan a' mi Hazánkban is a' Revolutio; még pedig, mivel az észnek józan világoossága előre nem ment, *Revolution à la Hora és Gloska* fog lenni. De mit gondolnak ezzel, ha szinte által-látnák-is, az ilyen emberek? — Nékem azt merte ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: *Mintsem a' mi religyi[ónk]ban legkevesebb változás légyen* (tudgyuk, mit értenek ők a' 'Religio' neve alatt) inkább vesszen-el az egész Magyar Haza — —"

B. forradalommal kapcsolatos elgondolásainak bemutatására hivatkozunk végezetül az író 1793. ápr. 15-én Sándor Lipót nádorhoz küldött kérvényének egy passzusára. (Szövegét l. előbb, 291—292. l.) Az irat szavahihetőségét, a benne foglaltak őszinteségét a legkritikusabb szemlélő előtt sem csökkentheti az a körülmény, hogy írója azt hivatalos fórumhoz, maga-mentésére írta: ügyét ui. példának, sikerét vagy bukását a sajtószabadság és az irodalom szabad fejlődése szempontjából a jövőt messze meghatározónak látta, tehát szándéka szerint teljes határozottsággal lépett fel benne, és kérvényét még nyomtatásban is meg akarta jelentetni. (Id. kiad. 304. l., Benda, I. köt. 959—960. l.)

Az idézett részletek, sőt a német kérvény terminológiája is kétségtelenül bizonyítja, hogy B. 1792 közepétől kezdve a Herder értelmében vett reformizmust vallotta, s a forradalmi, erőszakos cselekvést csak akkor és csak azért tartotta lehetségesnek, ha a kormányhatalom az emberiség általános fejlődési törvényeivel szembeszegülve gátolni igyekszik azok szabad érvényesülését. A parasztfelkelés ebben az értelemben B. véleménye szerint fenyegető rossz, amit okos, józan és határozott reformpolitikával lehet és kell is megelőzni. 1792-ben, a reakciós erők megerősödése és ellentámadása idején ezért félti hazáját a katasztrófától, és azért kíséri aggódo figyelemmel az országgyűlési bizottság munkáját, mert reméli, hogy ezek elaborátumai nyomán megindul majd a magyar világ megújulása.

6. Van azonban ez állásfoglalásnak másik oldala is. Olyan nyilatkozatokra gondolunk itt, mint amelyet B. Bessenyei Sándorhoz intézett levelében találunk (kiadásunkban: 200. l.):

„Az okos, betsületes-szívű, tudós Hazafi, ki igazán akar használni Nemzetének; mindenkor vigyázva, 's valami kis félnék bátorsággal ír; mindenkor szorgalmatos figyelmetességgel meg-fontollya vallyon, hazafitársainak mostani gondolkozások' módgyához, erköltsi állapottyokhoz, 's természeti hajlandóságokhoz, — és különösen az időnek környűl-állásaihoz képest, mitsoda foganattya lehet közre-botsáttandó munkájának? — Vagynak p. o. olyan igazságok, melyeknek fel-fedezése gyakorta ártalmas lenne, és a' melyeknek eleven festése néha egész Országokat tűzbe hozhatna.” Tanulságos tudni, hogy a B.-nál óvatosabb és tartózkodóbb Wieland is foglalkozik ezzel a problémával — mégpedig időben a kassai író után — és hasonló eredményre jut. (*Worte zur rechten Zeit an die politischen und moralischen Gewalthalter* c. tanulmányában, *Sämtliche Werke*, XXXV. köt. Wien, 1821. 279—280. l.) Ebbe a kérdés-csoportba tartozik az a távolabbi összefüggések ismerete nélkül B. szájából talán különösen hangzó mondat, amit 1793. dec. 23-án Abaúj és

Zemplén megyének a katonaborzást megakadályozni hivatott döntéseihöz fűzött: „Ich glaube, dass dieser Schritt der benannten zwei Comitete, dem ganzen Lande eine Impulsion geben wird. Ich wünsche, dass man der Würde der Nation und des Königs nicht vergessen, und dass keine Übereilung, kein unzeitiges Aufbrausen dabey Statt finden möge! — —” (OSzK. Quart. Lat. 43. IX. köt. 182. f.; Benda, I. köt. 961. l., ahol Ung megye „buzgalma” azért érthetetlen, mert a szövegben *impediat* helyett sajtóhibából *impetrat* áll.)

B. tehát fogsága előtti utolsó, nyomtatásban megjelent vagy nyilvánosság elé szánt munkáiban és bizalmas magánlevelekben elszórt nyilatkozatai szerint a Herder értelmében vett reformizmus hívének mutatkozik. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy nem volt „francia módon gondolkodó ember”, hogy nem járt ki neki is a jakobinus jelző 1793–94-ben, mikor a reakció emberei ennek bélyegezték a miskolci gimnázium civil tanárait — egyszerűen azért —, mert világi létükre tanítani merészelték, mint ahogy a magyar történelemből a *Babel* és a *Ninive* c. hirhedt röpiratok szerzőjeként ismert Leopold Aloys Hoffmann Wielandot forradalmárnak minősítette, és mint ahogy megkapta a forradalom legdühödtebb védelmezője megtisztelő címét Herder is. (A miskolci adatot I. Tertina Mihály Kovachichhoz intézett, 1794. jún. 14-i levelében, OSzK. Quart. Lat. 43. X. köt. 160–161. f.; Hoffmannról: Benda, I. köt. 540. l., Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. II. köt. Bp. 1954. 325–326. l.; Wielandról és Herderről: Reimann i. m., 299, 304. l.) Korántsem jelenti azt sem, hogy B. a *ki nem mondható és időszzerűen igazságai között nem őrzött republikánus-forradalmár nézeteket (A látó)*, s főként nem jelenti azt, hogy, ha tervei és vágyai szerint az 1790-es években megindul az erőteljes reformmunka, nem lett volna, talán rövid idő múlva, valóságosan magyar jakobinussá. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a reformok megvalósítása utáni kérdésekről a magyarországi radikális demokratáknak még elég homályos elképzeléseik voltak csak. (L. a Martinovics kátéit és Benda véleményét, I. köt. LXXIV–LXXVII. l.)

Hú maradt B. ismertetett elveihez fogsága alatt is; sokszor megcsodált szókimondása és bátorsága éppen onnan származik, hogy reformizmusát az állandó, szükségszerű és feltartóztathatatlan természeti törvényekkel igazolta, s büszkén, a haladásba és igazságába vetett hittel védekezett a vádak ellen. A végeredményben egyéves fogságát okozó *Védőírat*ában a francia forradalom jelentőségét a kereszténység megalapításával hasonlította össze, hivatkozott Wielandra, aki 1789-ben helyeselte a franciák nagy megmozdulását (valószínűleg *Über die Rechtmässigkeit des Gebrauchs, den die Französische Nation dermahlen von ihrer Aufklärung und Stärke macht* c., 1789 augusztusában írt tanulmányára gondolt), idézte Schmettau röpiratát (*Patriotische Gedanken eines Dänen*...), ugyanazt, amit a német író is dicsérettel említett, s amelynek kivonatát B. vádiratához csatolta az ügyész (Benda, II. köt. 588–589., 574., 603. l.); *Apológiájában* Herder értelmében fejtette ki a fejlődésről vallott nézetét (kiadásunkban 344–345. l.): „... *lentam revolutionem, quisque bonus cupere, quisque optare et velle; insidiosus vero, et non nisi ad conflandam bonae causae, ejusque amicis invidiam et odia tendentes, malignorum interpretationes, pro merito despiciere debet; — eodem*

nempe constanti veritatis et publicae utilitatis studio, quo furiosas ineptissimorum hominum declamationes aspernantur, qui non habita *verae libertatis* notione... ipsi naturae cursui praescribere, ipsum terrarum orbem ex cardine vertere, et velut per fenestram ejicere volunt." Herderhez illeszkedve írta meg, hogyan kell a fejlődés e feltartóztatáhatatlan folyamában a kormányoknak viselkedniük (uo., 317. l.): „Infelices illi imperantes, infelices illi ministri, qui naturae, rerumque humanarum trahentium sese, et propellentium invicem, indole non perspecta, caussarum cum effectibus, et horum cum illis nexu reciproco, actione item et reactione non intellecta: fatalem opinionum torrentem imbecilla et temeraria manu *repellere*, quam *intra debitos canales et terminos derivare* malunt, nitunturque."

7. 1792-től kezdve, s még inkább a per és a fogság idején Herdernek az a másik gondolata is jelentőssé válik lassanként B. gondolkodásában, amely az ártatlanul szenvedő író t azzal vigasztalja, hogy előbb-utóbb győzedelmeskednie kell a fejlődés törvényeit felismerő s követő észnek és erénynek. (Herder: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Leipzig, 1821. II. köt. 257–265. l.) „Ego virtute mea me involvo” – írta 1793-ban Arankának és Kovachichnak az üldözött író, igazsága és feddhetetlensége tudatában. (Benda, I. köt. 960., Toldy, 253. l.) „Non, o Virtus! cujus arduam inter tot mala semitam premere non destiti; non, o sacrosancta Veritas! cui quaerendae tot labores, tantum vitae meae, impendi; non ego, vestrum fuisse me cultorem et comitem, unquam abnegabo. Sequar vos, utcunq; praeceditis. Amico vestro, quomodocunq; casura res sit, nihil timendum, nihil sperandum est” – fejtette ki bővebben a gondolatot; egy más helyen az ismert szavakat is megismételte: „... inexplicabilem esse consolationem viro justo, si omnibus iniquitatis humanae telis expositus, at sibi ipsi probatus, virtuteque sua involutus dicere queat: *eripere mihi vitam potest, mortalium potentia: conscientiam recti, non potest.*” (Kiadásunkban 315. l.)

A fogság élményeiből táplálkozó versek egyik csoportjából az ártatlanul szenvedő, de a maga és az emberiség sorsának törvényszerű jobbrafordulásában rendíthetetlenül bízó ember hangja szólal meg. *A Szerencséhez*, a *Felelet* és a *Készület* címűekre gondolunk, s idetartozik *A bujdosók* is, aminek legkorábbi sajátkezű kéziratát kiadásunk első kötetének megjelenése után, Verseghynek egyik, a kufsteini börtönben használt könyvében találtuk meg. (L. a III. kötet függelékét.)

Nem lett hűtlen B. Herderhez bécsi éviben sem: *Herder képe alá* írt latin epigrammája félreérthetetlenül a történetfilozófust ünnepli a nagy kortársban. A verset egyébként beírta az *Ideen* már idézett, 1821-i lipcei kiadásának könyvtárában őrzött példányába is. Herder hatásának elmélyülését elősegítette Bécsben B. Johannes von Müllerral kötött barátsága. A svájci származású történetíró személyes ismerőse, jóbarátja, később pedig kiadója volt a közösen tisztelt nagy példaképnek. (L. még a *Der Kampf* jegyzetét kiadásunk I. kötetében.) Herder gondolatainak befolyása kihatott ettől kezdve a magyar író nyelvűműveléssel kapcsolatos elgondolásaira is.

8. B. Wieland-fordítása olyan hű az eredetihez, ahogyan a szoros fordítás első magyar szorgalmazójától elvárhatjuk. Mondatról mondatra halad, egyetlen szó sem hull ki, egyetlen szerkezet sem sikkad el, s a

fordító mindent elkövet, hogy a mondatfűzésben még kevésbé hajlékony, legfeljebb prédikatori terjedős szóaradathoz szokott nyelvünket hozzáidomítsa Wieland finom érzékkel kiegyensúlyozott, latinos-franciás eleganciájú körmondataihoz. A Kazinczy-kutató Váczy talán ez utóbbi fáradozást találta sikertelennek, és ezért bélyegezte B. fordítását „nehézes”-nek. Kazinczy 1793-i Wielandja első olvasásra valóban könnyedebb (de magyartalanabb is); az eredetivel összevetve azután kiderül, hogy szöveghűség tekintetében össze sem hasonlítható B. fordításával: minden lapja telve kihagyásokkal, áthidaló megoldásokkal; a hosszú német mondatok gyakran több darabra szabva, megcsonkítva szólalnak meg magyarul. E változtatások persze Wieland stílusától távolítják, és Kazinczyhoz közelítik a munkát.

Politikai témáról magyarul, európai színvonalon, polgári fogalmakkal beszélni nehéz feladat volt a XVIII. század végén. B.-nak a magyar nyelv iránti határtalan szeretetét mutatja, hogy e szegénységet és a fordítás közben emiatt felmerülő szinte legyőzhetetlen nehézségeket célra törő optimizmussal abban foglalta össze, hogy az anyanyelvnek még hozzá kell „törődnie” a tárgyhoz. De hogy is lehetett volna könnyen írni magyarul modern politikáról, mikor olyan szavak hiányoztak még, mint *állam, kormány, alkotmány, korlátozott és korlátlan (monarchia), jog, tulajdon és alapelv*? A fordítónak a szó szoros értelmében munka közben kellett megalkotni a nyelvet, a hagyomány és a kortársak írásban megörökített vagy élő beszédben használt nyelvanyagából.

B. célja nyelvileg közérthető, irodalmi tekintetben hű fordítás megalkotása volt. Nem faragott tehát terminus technicusul új szavakat, mert nem tudományos munkát fordított. Ha valamilyen fogalomra nem talált bevett magyar kifejezést, olyat használt, amiből olvasói az egykorú nyelvhasználatból tudhatták, mire céloz. A német *Staat* szót fordította *tartomány*nak (217. l. 18.), *ország*nak (217. l. 39., 219. l. 12., 233. l. 7.), *társaságnak* (228. l. 15.) és *polgári társaságnak* (220. l. 24.); a *Verfassung*-ot *állapot*nak (219. l. 24.), *igazgatás módj*ának (230. l. 27.), *igazgatás s rendtartás*nak (216. l. 37.), *igazgatás*nak (219. l. 27.), a *Staatsverfassung*-ot — egy alkalommal — *polgári alkotvány, szerződés*nek (238. l. 5.). Hasonló a tarkaság a *Grund, Grundsatz, Regierung* stb. magyar megfelelőinek esetében is. A például felhozott megoldások persze csak alkalmilag, adott esetben segítik elő az eredeti megértését, mert — hogy csak néhány példát említsünk —, a *polgári társaság* idegen megfelelője a *Staat* mellett lehet a *bürgerliche Regierung* is (223. l. 4.), de a *Verfassung* értelmű *igazgatás* szó ugyancsak jelenthet *Regierung*-ot (224. l. 11.).

Javasolhatta volna valaki, hogy a fordító idegen szóval segítsen magán. Segített is, mert már korántsem volt olyan következetesen purista, mint a MV. magyar tolmácsolása idején, de közérthetőség lévén a célja, az évszázados magyar hagyománynak és az egykorú műveltségnek is megfelelően csak latinokkal, s ezek között is csak olyanokkal, melyek akkor mint szakkifejezések általánosan használatosak voltak. Megmaradt ezek szerint a *monarcha*, a *demokrácia*, némi haborás után a *tyrannus*, a *Recht*-et végig következetesen *ius*-nak nevezte magyarul, de csak egyszer lett a *Grundsatz* értelme *principium* (215. l. 40., másutt: *sarkalatos törvények*, 218. l. 30., ami azonban *Grundgesetz*-et is jelenthet, 239. l. 8.).

Előfordul, hogy B. a ma is alkalmazott szót használja, de a magyart még nem érzi elég erősnek az idegen teljes jelentésének hordozására, ha egyedül, magában állóan bizza azt rá: a német *Eigentum* egyszer *érték*, másszor, a *gemeines Eigentum der Menschheit* kifejezés tolmácsolásában, az *emberségnek közönséges java s tulajdona*. (234. l. 25., 226. l. 36.).

Művelt magyar körökben az 1790-es évek első felében aligha beszéltek más témáról többet, mint a francia forradalomról, s megfigyelhető, hogy a *revolutio* akkori magyar egyenértékésének alakja — legalábbis B. használatában — módosult. A híres vers címe *A franciaországi változásokra*, amelyben a *változások* szó többes száma ellenére nyilvánvalóan az egyes számú *revolutio*-val egyértelmű. A Franciaországban végbemenő változásokról kiderült 1792-ig, hogy ezek sorozata egységesen szemlélődő nagy világesemény, s a magyar szó, egyes számban, *változás* alakban, továbbra is *revolutio* értelemben mint terminus technicus állandósult. (Nem egészen ezt jelenti, s a németben is többes számú a 218. l. 29.)

Rendkívül érdekes viszont, hogy az *Aufklärung* szónak B. fordításában nincsen állandóan egy alakban használt megfelelője. Előfordulásai: *észnek megvilágosodása* (221. l. 26.), *megvilágosodás* (222. l. 6., 226. l. 24.) *világosodás* (227. l. 3.), az *Aufklärung und Freiheit des Geistes* magyarul: *az ember értelmének felderülése és szabadsága* (228. l. 13.). Jó lenne tudni, miért alakult ki viszonylag későn az idegen szó magyar megfelelője nyelvünkben, s mikor vált a mai *felvilágosodás* terminus technicussá.

*

A *Beszéllgetés* második, kisebb részének kézirata a MM. egész nyomdába adott utolsó negyedével együtt ma az OSzK-ban van. (Quart. Hung. 1245. 29—34. f.); másolatnak látszik, amelyen azonban a fordító tisztázás közben gyakran változtatott. E javításokról az alábbi szövegkritikai jegyzékben számolunk be. A kézirat alapján a nyomtatott szöveg néhány sajtóhibáját is sikerült megállapítanunk és jobbitanunk; beavatkozásunk nyomát ugyancsak megtalálja az olvasó a jegyzetben.

M.: MM. II. köt. 327—365., 452—463. l.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 29—34. f., csak a második közlemény (233. l. 33. sortól).

Szv.: 233. l. 34. nem-léte mint-sem (MM.)

35. Orvos kézre (MM.)

234. l. 2. de mint-hogy (MM.)

3. híveid (MM.)

6. tsak nem (K.)

16. hol vagyon az (K.)

23. fel-bontó törvényeket tészen? ha ő maga'

37. *Evedetileg*: Ha a' Monárkha egy kegyetlen Uralkodó (K.)

40. Nérók (K.)

235. l. 6. *A Lajost szó után pirossal áthúzza*: egy II-dik F — — — d Császárt (K.)

13. országokat, (K.)

23. alkalmasínt (K.)

236. 1. 26. *Eredetileg: előttünk-valók (K.)
országlottunk — (MM.)*
27. megromlott Nép (K.)
36. nékiek (K., MM., javítva a MMk.-ban.)
237. 1. 2. Nemzetnek (K.)
4. azt közölni (K.)
12. igazgató Urakat (K.)
34. *A K. szerint eredetileg itt nem kezdődött új bekezdés.*
238. 1. 9. Anárkhiának (K.)
24. azonn-kivül (K.)
239. 1. 26. Pásztorait (K.)

13. ELEGYES DOLGOK.

E címmel a MM. utolsó negyedében, 1792 végének feszültséggel teli napjaiban, B. a legidősebb kulturális és politikai kérdésekről mondott véleményyt. A négy, egymással tartalom szerint össze nem függő részből álló cikk a szó legszorosabb értelmében publicisztikai megnyilatkozás, és mint a magyar politikai újságírás egyik első emléke is figyelmet érdemel. A mai napilap és vezércikk e korban még ismeretlenek lévén, a közügyekről vallott különféle vélemények olykor sorozatosan kiadott, gyakran egymással felelő röpiratokban nyilatkoztak meg; a hazai újságírók ritkán irtak mai értelemben vehető cikkeket (s ha igen, főként irodalmi, nyelvi kérdésekről), politikai nézeteiket általában a napi események előadása során közvetett megjegyzések, az összefüggésből ki nem emelt reflexiók formájában közölték olvasóikkal. B. ezt a gyakorlatot fejlesztette tovább, részint azzal, hogy e glosszákat — bár szorosan egy-egy hírhez kapcsolódva — önálló cikkekcskékké bővítette, részint azzal, hogy nem kötve magát a naponként előadandó eseményanyaghoz, témáit fontosságuk szerint maga válogatta meg.

1. A *Böls Rendelés*ben Lipót intézkedésén a helytartótanács 1791. szept. 16-i leiratát kell értenünk, amely az egri püspök által fenntartott iskolák állami ellenőrzését mondta ki. Az előzményekhez az tartozik, hogy Eszterházy Károly a jozefinizmus bukása és a császár halála után azonnal újjászervezte áthelyezett vagy megszüntetett iskoláit az egri Liceumban: a teológia már az 1789–90-i tanév második felében ott működött, a jogi és filozófiai tanfolyam 1790 őszén indult meg. Eszterházy azonban nem jelentette be intézkedéseit az illetékes hatóságnál, s a helytartótanács emiatt 1791. márc. 8-án jelentéstételre szólította fel. Az Egerből 1791. máj. 5-én elküldött válaszra érkezett aztán a szept. 16-i keltezésű leirat a B.-nál ismertetett tartalommal. (Udvardy László: *Az egri Érseki Jogliceum története*. Eger, 1898. 77–104. l., a leirat szövege a 774–775. lapon.)

B. a helytartótanács intézkedésében a jozefinista egyházpolitikai elvek újbóli jelentkezését látta, s örömmel üdvözölte azt, mert a tízéves kormányrendszer alatt szerzett tapasztalatok és a francia forradalom tanulságai alapján egyedül az államtól várható hathatós segítséget a klérus reakciós elemei ellen, melyek ebben az időben mindent elkövettek, hogy régi hatalmukat és befolyásukat visszaszerezzék. Az egri püspök

egyházmegeyébe tartozó Kassán különösen nyomasztó volt a helyzet. Tertina Mihály majdnem két évvel B. *Böls Rendelésének* megírása előtt, 1791. febr. 25-én így panaszkodott Kovachich Márton Györgynek az állapotokról: „Et quid scripsissem? praeter communes scholasticorum Secularium querelas, quos in his partibus Ex-Jesuitae, aliique Excucullati, qui per restitutionem Sectarum suarum Doctrinam iuuentis sibi adpropriari volunt, adeo populo exosos et suspectos reddiderunt, ut omnis Religionis et Eruditionis expertes passim et palam clamemur, imo ut praetensi [!] adolescentiae Corruptores incusemur. Hinc omnis conuersatio, confidentia, honor, verbo omnis erga nos charitas per sacerdotes extincta est. At quid agendum? ferendum, quod emendari non potest. Hic erudite loqui, est Naturalistam, Illuminatum, vel Fraimaurerum esse, et nisi Sacerdotum cliens sit, perit. Sunt sunt vasto in gurgite rari nantes pro felicitate sentientes, sed ne hiscere audent.” (OSzK. Quart. Lat. 43. VII. köt. 148. f.) B. fel merete emelni a szavát akkor is, amikor még feszültebbé vált a helyzet, s nyilatkozatát különösen élessé teszi, hogy azt Eszterházy püspök egyházmegeyéjében tette közzé. Korábban kiemeltük már, hogy B., sok más társával együtt, korántsem utasította el mindenestől a jozefinizmust. Most a reakciós klérussal szemben a császár egyik legradikálisabb egyházpolitikai intézkedésének felújítását, „generalis seminariumok” állítását javasolta, melyekkel II. József a papnevelést teljesen állami ellenőrzés alá helyezte. (Mihályfi Ákos: *A papnevelés története és elmélete*. Bp. 1896. I. köt. 269–276. 1.)

A kormányban azonban B.-nak és elvbarátainak hamarosan csatlódniok kellett. A legközelebbi évek tapasztalatai megmutatták, hogy az állam az egyház reakciós elemeivel szövetségben csap le a haladás képviselőire, a különböző árnyalatú reformistáktól kezdve a jakobinusokig mindenkire, aki a feudális Magyarország megújítását tervezte.

2. A kor egyházpolitikai viszonyaival kapcsolatos a következő cikk is, és az előbbihez hasonlóan jozefinista emlékeket idéz. — Valószínűleg Bydeskuty János c. egri kanonok, Szepsi-i plébános haláláról van szó; Spátzai (Spátzay) László Bydeskuty esperesi kerületében, Somodiban plébánoskodott. (*Calendarium dioecesanum V. Cleri Agriensis ad annum... 1790, 1794.* — A sorozat az OSzK-ban is hiányosan van meg.)

3. 1792 második felében az első magyar szintársulat adósságai és előadások tartására alkalmas helyiség hiánya miatt súlyos válságba jutott. — A színészek 1792. aug. 8-án a nádortól épület vagy színház emelésére alkalmas telek kijelölését kérték; egy hónappal később 1200 forintnyi adósságuk kifizetéséért folyamodtak a hazafiakhoz; október 1-én a társulat a szeminariumi épület egy használaton kívüli részének átengedéséért kérvényezett, 15-én pedig a megyékhez fordult, hogy támogassák e kérést; pénzübeli segítségüket várta a helyiség felszerelésére és régi tartozásainak kifizetésére is. Ekkor szólt fel B. a magyar színház érdekében, s a megyei politika vezetőinek pártfogását kérte a társulat számára. (Bayer József: *A magyar nemzeti játékszin története*. Bp. 1887. I. köt. 137–145. 1.) E válsággal kapcsolatos egyébként Spilenberg Pál nevezetes cikke is az *Ephemerides Politico-Literariae*-ban. (1792. okt. 29. 80. sz., Appendix; újabb megismérlése: 1793. febr. 20., Appendix, 107–112. 1.) — Ebből az időből származik Abaúj megye felhívása is,

amelynek létrejöttében, megfogalmazásában is nyilván része volt B.-nak; ezért kötetünk függelékében közöljük.

Az *Elegyes dolgok*nak erre a pontjára Virág Benedek még egy évtizeddel később is emlékezett. Kazinczyhoz intézett, 1803. febr. 12-én kelt levelében ezeket olvassuk: „Most jut eszembe: A' téatromról nagyon ugyan már egy két szó a' Museumban is, p. o. hogy az a' nyelvnek, Erkölsnek oskolája; de ez nem elég arra, hogy a' régi fanyarságban, 's bal ítéletben megrögzötteket szelíd érzésre, 's jobb vélekedésre hozzassa, és végre arra, hogy kiki megismérje annak hasznát, 's méltóságát.” (Kaz. Lev. III. köt. 7. l.)

4. A *Vélekedések és Javallásban* immár másodszor írt B. a MM. II. kötetében a cenzúráról. Előbb, a Bessenyei Sándornak adott *Feleletben* arról beszélt, hogy az írónak jól meg kell választania valamely igazság kimondásának időpontját (l. a *Beszéllgetés* jegyzetét); ezúttal arról, hogy, ha az igazságot valamely okból ki nem mondhatjuk, hallgassunk, és ne írjunk parancsszóra olyat, ami nem igaz. A témát általában a cenzúra megszigorítása tette időszerűvé, amit a kormányzat az 1791-i országgyűlés 15. törvénycikke megsértésével kezdeményezett és hajtott végre; az *Elegyes dolgok* között kiadott megjegyzett közelebbről talán olyan intézkedések tervének híre váltotta ki, amelyet Saurau rendőr-miniszter javasolt a magyar újságírók ellen: mivel Görög és Kerekes, (a reformpárthoz közel álló *Magyar Hirmondó* szerkesztői) csak immelámmal harcolnak az „új eszmék” ellen, „die nützlichsten Einrichtungen und landesväterlichen Anstalten in selbe [*Magyar Hirmondó*] entweder gar nicht einrüken oder nur so obenhin berühren”, neveztesék ki felügyelő a magyar lapok mellé (Benda I. köt. XLVIII. l.).

A cikk gerincét a magyar fordításban és francia eredetiben egyaránt közölt idézet alkotja. Leőhelye: Guillaume-Thomas Raynal: *Histoire philosophique et politique des Établissements et du Commerce des Européens dans les deux Indes*. A Genève, 1780. I. köt. 3. l. Ezt támogatja az *Ephemerides Bodenses*-ből vett citátum is, melynek névtelen szerzője ismerte, sőt szem előtt tartotta Raynal mondatait. A latin újságból kiragadott részlet egyébként egy Spilenberghez intézett, névtelen levélből való, amely a kassai értelmiségi körök egyik belső vitájával kapcsolatos. A szereplő személyek Tertina Mihály, Kovachich Márton György és Kazinczy Ferenc (*Orpheus*, I. köt. 184–190. l.), s nem lehetetlen, hogy az ügy a B.–Kazinczy ellentéttel is kapcsolatos. (Az idevágó anyagot l.: *Ephemerides Bodenses*, 1791. jan. 28. 8. sz. 65–68. l., 1791. ápr. 5. 27. sz. 224–226. l.; Kaz. Lev. II. köt. 175–177., 180. l.)

*

Az *Elegyes dolgok* kézírata a MM. második kötetének 4. negyedével együtt maradt meg. (OSzK. Quart. Hung. 1245. 18–21. f.) Jellege szerint éppúgy másolás közben sok helyen javított tisztázatnak látszik, mint az e kötetben megőrzött többi B.-mű. A két idézet ezúttal sem betűszerinti átvétele az eredetinek. A kézirat alapján sikerült kijavítanunk a nyomtatott szöveg néhány sajtóhibáját. Ennek és a nyomtatott szövegnek viszonyát részletesen az alábbi összeállítás mutatja be.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 18–21. f.

M.: MM. II. köt. 414–422. l.

Szv.: 240. l. 11. az mind (MM.)

17. Religió! — — (K.)

241. l. 2. szóllittá-meg (K.)

4. Reformata Ns. Ekklesiájának

6. Tizen egygy (MM.)

9. vólna. (K., MM.; javítás a MMk.-ban.)

11. Ezekiel (K.; a bibliai hely pontos megjelölése itt lapalji jegyzetben.)

14. nyúgodgyanak-meg veled (MM.)

242. l. 2. Köz Jónak (K.)

32. születtem; (K., MMk.) születtettem; (MM.)

243..l. 7. között (MM.)

14. alattsonkodást (K., MM.; javítva a MMk.-ban.)

19. ottan 's arról, a' hol 's a'miről (K., MM.; javítva a MMk.-ban.)

21. tousjours (K.)

25. j'exercais (MM.; javítva a MMk.-ban.)

42. ut (K.)

14. [KIADÓI JEGYZÉSEK]

A MM. II. kötetét már Kazinczy és Ráday befolyása nélkül, önállóan szerkesztette B.—Szabó, a folyóirat szerkesztőségének harmadik alapítótagja, a fiatal, határozott író mellett nem szólt bele az ügyek vitelébe. Ebben az időben a MM. néhány közleményéhez szerkesztői jegyzeteket fűzött B.; s ezek általában a kiadók nevében, egyszer B. aláírással jelentek meg. (Nem az ő szövegezése: MM. I. köt. 394. l.) Össze-
gyűjtésüket — a pusztá bibliográfiai utalások kivételével — kiadásunk teljessé tételén kívül az indokolja, hogy az író e gondosan, megfontoltan papírra vetett megjegyzésekben olykor kora lényeges irodalmi kérdéseiről mondott véleményt, kiegészítette velük saját műveit, kritizált és bátorított, s nem egy közülük élénk visszhangra talált az egykorú irodalmi életben.

Kiadásunkban apróbetűs szedéssel, szerzőt és címet feltüntetve, közöljük azokat az idegen szövegeket, amelyekhez B. sorai tartoznak. Az alábbiakban néhány tárgyi tudnivaló kíséretében, a jegyzetek lelőhelyét adjuk meg, és néhány szövegváltozatot közlünk. A szerző ti. saját példányában néhol a jegyzetek szövegébe is belejavított.

I.

Kreskay Imre levele megjelent MM. II. köt. 85–95. l.; B. jegyzetei a folyóirat 88–94. l.-ján találhatóak. A levelet a MM.-belitől némileg eltérő szöveggel Hattyuffy Dezső adta ki: *Költői levelezések Kreskay Imre hátrahagyott irataiból*... Bp. 1906. 118–122. l.

Szv.: 247. l. 2. irtak, 's írnak

31. úgy-nevezett Leoninum versekre,

II.

Ráday darabjának címe a MM.-ban (II. köt. 138—139. l.) *A' róka, és holló*; az utolsó szó névelőjét B. a MMk.-ban toldotta be. — A megjegyzésről l. B. Rádayhoz írt 1791. márc. 17-i levelét, ItK. 1907. 211. l.

III.

B. az a) jegyzettel kapcsolatban a következőket írta Ráday Gedeonnak 1792. ápr. 2-án: „A' mi a' *Szeretet* és *Szerелеm* iránt tett jegyzést illeti: azt rossz néven senki sem veheti; valamint szintén a' többi jegyzéseket-is. Ha-kinek azokban valami nem tetszik, ne sajnállya okait elő-adni ellene; mi örömet bé-teendgyük. A' Publikum légyen osztán közöttünk bíró. A' Museumban el-múlhatatlanul szükségesek az afféle jegyzések, sok okokra nézve. Egyedül arra kell figyelmetesen vigyáznunk, hogy helytelenek ne légyenek. A' *Szeretet* és *Szerелеm* között való külömbséget illető jegyzésünkben pedig nyilván ki-tettük: a' mi *ítéletünk-szerént*. Ez sincs tehát *decisivè* mondva. Azonban felette nagyon sajnállanánk, ha Mt. G. Teleki Úr valójában kedvetlenül találná fogadni!” (ItK. 1907. 213. l.) Ráday elfogadta B. nézetét és verset írt *Két Vénus*. 'S *külobbözö két Fijok* címmel a két szó jelentéséről (*Orpheus*, II. köt. 387—89. l.), jegyzetben figyelmeztette, hogy „A' Magyaron kívül, egy Nemzet sem külömbözteti-meg, a' *Szeretetet* a' *Szerелеmtől*.” — B. megjegyzései a MM. II. köt. 146. és 150. l.-ján találhatók.

IV.

E megjegyzésnél érdemes utalni rá, hogy a MV.-ben B. maga is pogányoknak nevezte még a törököket.
M.: MM. II. köt. 158. l.

V.

M.: MM. II. köt. 196—198. l. A szöveg egy sajtóhibáját (9.: nagy tsudatlanság) a 2. negyed borítólapján közölt jegyzékben találtuk kijavítva. B. későbbi javítása:
250. l. 15. (Illyenek vóltanak a' Kuukok;

VI.

A jelentésről l. az Anyosról szóló B. iratok jegyzetét.
M.: MM. II. köt. 263. l., Anyos versének utolsó sorához kapcsolva.

VII.

B. Takátszal bécsi éveiben került szoros kapcsolatba. (BJÖM. I. köt. 396—397. l.)
M.: MM. II. köt. 481—482. l.
Szv.: 252. l. 11. Ifjak, *quorum de*

15. [A MAGYAR MUSEUM ISMERTETŐ SZÖVEGEI]

A szerkesztői jegyzetek után összegyűjtöttük a folyóirat kiadásával kapcsolatos hirdeteményeket és felhívásokat is. Az idesorolt és az előbbi csoporthoz hasonlóan kétségtelenül B.-nak tulajdonítható iratok sorozata akkor kezdődik, amikor a szerkesztő maga vette kezébe a nyomdai munkák irányítását és saját költségén, a kassai Ellingernél állíttatta elő folyóiratát. Míg Trattner adta ki a MM.-t, tudunk szerint nem jelent meg róla hirdetemény; B. egy Rádayhoz intézett levelében emlegette ugyan, hogy valami közleményt kellene elhelyezni az újságokban, de nem tudunk róla, hogy ez megtörtént. (A „budai magyar újságot”, amit B. említ, a *Magyar Mercurt* nem tudtuk kézbe kapni.) Ha megjelent és lappang is valahol ilyen, szövege aligha származik B.-tól. (Hasonló hirdetés-tervekről l. a *Bé-vezetés* jegyzetét.) Ami ebben az időben az egykorú hírlapokban a MM.-ről megjelent, újságírói érdeklődésnek és a magyar nyelv ügyében fáradozó jóbarátok buzgóságának köszönheti létrejöttét. (*Magyar Músa*, 1789. márc. 28., 99. l.; HNT. 1789. dec. 10., 594—597. l., 1790. ápr. 27. II. szakasz, 542. l.)

A B. tolla alól kikerült első jelentést az I. köt. 4. negyedének végén (458. l.) találtuk; hírül adja benne a szerkesztő, hogy az első kötet befejeződött, és igéri — elég bizonytalan hangon — a folytatást. (I. I. szám alatt).

A Kassára költöztetett folyóirat első számát B. 1790. máj. 17-én cenzúráztatta Novák Istvánnal és júniusra nyomatta ki. (BJÖM. I. köt. 305. l., B.—Ráday, Kassa, 1790. jún. 9., 1790. júl. 2.; ez utóbbi levelet kiadója helytelenül 1796-ra dátumozta, ItK. 1907. 215. l.) A negyed ekkor készült borítólapjáról való a II. szám alatt közölt *Tudósíttás*. A borítólap egyetlen ismert példánya B. 1793. ápr. 15-én a nádorhoz intézett kérvényének F) mellékleteként maradt meg. (OL. Vertr. A. 40. Fasc.) A szöveget innen vettük. — A második kötet 1. negyedének megjelenése után közölt egy hirdeteményt a HNT. is. (1790. júl. 9. III. szakasz, 32. l.) Az újság a borítólap *Tudósíttás*ának négy pontját vette át. Ugyancsak e *Tudósíttással* lehet kapcsolatos az *Ephemerides Budenses* közleménye, 1790. szept. 28.-ról. (50. sz. 462. l.)

*

A MM. akkor vált modern értelemben veendő folyóirattá, amikor a szerkesztő elhatározta, hogy a postával küldi szét és előfizetést hirdet rá. A tervről először B. 1791. márc. 17-i, Rádayhoz intézett levelében olvassunk (ItK. 1907. 210—211. l.) Kevéssel rá, márc. 29-én a HNT. lapjain a széles olvasóközönséggel is tudatta szándékát B. A hírlapi közlemény szövegét hitelesnek tekinthetjük, mert idézőjelbe foglalva adták ki a HNT. szerkesztői. (IV. szakasz, 380—381. l.; hasonló értelemben írt az *Ephemerides Budenses*, 1791. jún. 24-én, 48. sz. 402. l.) A tudósítást (kiadásunkban III. sz. alatt) B. a már említett Novák István nekrológiájával kapcsolta össze. Az elhunyt cenzor a MM. kiadóinak kedves és készséges barátja volt, akit, úgy lehet, csak korai halála mentett meg a B. cenzúrapereiből rá háramló kellemetlenségektől. (BJÖM. I. köt. 304—307. l. — Novák haláláról az *Ephemerides Budenses* is megemlékezett: 1791. márc. 18. 22. sz. 184—185. l.) Novák utóda a könyvvizsgálói

tisztségben Sahlhaussen Móric lett. Vele már 1791-ben, kineveztetése évében meggyűlt a baja B.-nak (Az új cenzorról: *Ephemerides Budenses*, 1791. júl. 1. II. félv., I. sz. 6. l., HNT. 1791. júl. 5. V. szakasz, 30. l.). A cenzor viselt dolgaival kiadásunk első kötetében foglalkoztunk (359–361. l.); az ott elmondottak kiegészítésére hadd álljon itt a HNT. egyik Sahlhaussennel foglalkozó közleménye, annál is inkább, mert az újság szó szerint idézi egy kassai levélből, melynek nem lehetetlen, hogy B. az írója. (1791. szept. 2. V. szakasz, 293. l.)

„Kassáról, August. 20-dikán. Az ide való Akademiának Al-Igazgatója, újra azon hijjános, és ártalmas okoskodásnak formáját kezdette el a' Tanulókkal, mely a' versengés (disputátzió), vagy igazában szólván veszekedés által szokott meg esni. Tartok tőle Uraim, hogy ha ez másútt is így talál lenni: úgy, rák' módjára fog haladni a' mi Nemzetünk a' jóban. A' hasznos igazságoknak tsendes vérrel való vizsgálása formállyá az Embert, és a' Polgárt: nem holmi sovány nevezeteknek lármás viatása.”

*

B. Rádaynak küldött, említett leveléből érdemes szó szerint idézni a következőket: „Örömmel jelenthetem Nagyságodnak, hogy már találta egy Hazafit, a' ki a' Museum nyomtatására nékem *erga restitutionem suo tempore* 200. forintot ad. Esztendő't által Négyszer fogok a' Subscribereknek nyomtatványokat küldeni. Az expedítiót magára vállalja az itt-való Posta-fő-Hivatal. Nem sokára Tudósíttást fogok ki-botsáttani e' végett. Addig-is igen szeretném, ha Nagyságod nem sajnálná bölts tanátsával segélyteni, hogyan intézzem-el ezt a' mi Hazánkban még eddig igen szokatlan dolgot. Praenumeratiora nem akarom eresztelni, mivel semmi hitele sints már ennek. A' Subscriptio pedig talán nem bátorságos. Tsekély ítéletem tehát az vólna, hogy a' Vevőknek tetszésekre hagygyam; azon esetre, ha nem találják bátorságosnak, pénzüket előre ki-adni tsak *Subscribállyanak*. Hogy az Eleintén tsak 3. 4. száz vevő találkozik-is (hogyne találkoznék pedig a' két hazában?) meg-elégedhetünk talán vele.” (ItK. 1907. 210–211. l.) Rádaynak nem tetszett az elgondolás, de B. rendíthetetlenül és megfontoltan haladt a maga útján. (B.—Ráday, Kassa, 1791. márc. 24. — Károly Gy. Hugó: A „kassai magyar társaság” keletkezése- s működésében és hatásában. Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, V. [1872.] 31–33. l.) Előfizetési felhívást persze mindaddig nem bocsáthatott ki a szerkesztő, míg engedélyt nem kapott a postai szállításra. 1791. júl. 4-én úgy tudta, hogy kérését már a „király eleibe” terjesztette a helytartótanács (Toldy, 244. l.), és így szeptemberben végre megírhatta Tudósíttását.

A kutatás csaknem teljesen figyelmen kívül hagyta ezt a B. szerkesztői pályájára, de az egész magyar sajtótörténet fejlődésére nézve is igen fontos szöveget. Érdemes a MM. *Bé-vezetésével* részletesen összehasonlítani. Nemcsak az derül ki ennek nyomán, hogy B. mennyire ragaszkodott kezdetben kitéűzött szerkesztői elveihez, hanem méginkább az, hogy tapasztalatait komolyan leszűrte, s nagy hozzáértéssel hasznosította. Ami ott inkább csak óhaj volt még — egy, az egész nemzeti műveltséget átfogó, a nyelvet is mint a nemzeti erkölcsiség, tudomány, humanitás kifejezőjét, hordozóját művelő tudós társaság hivatástudatá-

nak, munkakörének és szervezetének kimunkálása — itt már az egész programot meghatározó gyakorlat. Közben 3 év telt el; nem könnyű, de nem is sikertelen. „Alkalmasint elértük, a mit reménylettünk”, írja a folyóirat szíves fogadására, hatására, a pártfogók, munkatársak, követők, sőt konkurrensnek komoly számára joggal büszke szerkesztő. Tapasztalatokon edzett valóságérzéssel látja a nehézségeket is. A latin nyelv híveit okos tapintattal nyugtatja meg, a vallási vizslakodást higgadt nyugalommal hártja el, a haladás, a reform ügyében oly eréllyel foglal állást, amely nem kihívó s csak nehezen támadható. A viták homlokterébe a művelődési feladatokat állítja, az alkotmány s a hatalom kérdéseiről csak áttételesen a „józan filozófia” kereteiben szól. Figyelemre méltó, milyen tágasra szabja a folyóirat tárgykörét: hat pontjába belefér mindaz, amit a következő század művelődéspolitikája lényegesnek tartott. Hogy a literatúra ágazatainak első helyén a poézist szerepelteti: a politikai helyzet, de a maga hajlandósága is eléggé indokolja.

A *Tudósíttás* megfogalmazásának idején már sűrűsödik ugyan a levegő Kassán, de a fiatal szerkesztő s a vele egyetértő párthívek még tele vannak reménységgel. B. bizik abban is, hogy megkapja a segédelmet, mely „egy illy tagadhatatlan-hasznú munkának el-kezdésére” s folytatására szükség-képpen meg-kívántatik”. Nem a segedelem régi formájára, egy-egy érdekeltté tett nagy úr támogatására, hanem a közösségre: az előfizetők részvételére számít. Nem is fogadott el semmi olyan segítséget, amely szerkesztői szabadságát az általa is helyesnek ismert feladattól eltérő cél szolgálatába kényszeríthette volna. A MM.-ot az önálló értelmiségi vállalkozás egyik jelentős első példájaként is érdemes szemügyre venni. Figyelemreméltó az az erőfeszítés is, amellyel B. a hírverésnek és terjesztésnek akkor legmodernebb módszereit felhasználni igyekszik.

Az Ellinger műhelyében nyomtatott, egy ívnyi terjedelmű füzet cenzúráztatása alkalmával csapott össze B. először Sahlhaussennel. A cenzor ugyanis a gyorsan, sok javítással írott felhívás kéziratát olvashatatlannak találta, és szept. 23-án levelet írt B.-nak: „officiose requiro, quatenus, si illud revideri cupit, munde ac correcte describi curet, atque modalitate quae officio meo regio revisionali competit, descriptum dum et quando pro revisione praesentare non graveretur.” B. válasza szept. 24-én kelt: a cenzor kívánsága szerint letisztázta és újból benyújtotta ugyan a kéziratot, a jövőre vonatkozólag azonban szükségesnek tartotta közölni a következőket: 1. a kézirat nyomda számára készült, s a szedő, aki egy szót sem tud magyarul, el tudta olvasni; nyilvánvaló tehát, hogy olvashatatlan nem lehetett. 2. Mint író ismeri a cenzúra hatáskörét, s ezért kéri: „in futurum similibus locum non habentibus difficultatibus, faciendis que molestiis supersedere dignetur;” ellenkező esetben olyan cenzort fog kérni, „qui nobis, consequenter et litteraturae patriae contra intentionem Regis et Regni impedimenta ponere non studebit”, annál is inkább, mivel: „particularia hujusmodi Revisoratus Officia . . . ad promovendum litterarium progressum fundata sint.” A sértett cenzor erre szept. 27-én tanúsítványt íratott Schwajczér Ferencel: nevezett szept. 23-án látta a kéziratot, s azt kevésbé olvashatónak találta. (OL. Helytt. lvt. Dep. Rev. Libr. 1793. fons 56.; B. levele Sahlhaussen másolatában maradt meg.)

A *Tudósítás* október közepén került ki a sajtó alól, az *Ephemeres Budenses* okt. 14-én (31. sz. 239. l.), a HNT. okt. 21-én és 25-én ismertette (V. szakasz, 525–528., 542–543. l.). A megyéknek, folyóirata legfőbb pártfogóinak és a nádornak maga a szerkesztő küldött nyomtatványokat. A felhívás az előbb még aggályoskodó Ráday tetszését is megnyerte, s az öreg főúr maga is gondot viselt terjesztésére. (B.—Ráday, Kassa, 1791. okt. 24.. ItK. 1907. 211. l.; B.—Aranka, Pest, 1791. nov. 26., OSzK. Quart. Hung. 1994. 129. f.)

A szöveg egy hibájára maga B. figyelmeztet: „Sajnálom, hogy a sietés miatt hiba esett benne. Novembert Mind-Szent Havának kereszteltem. Azonban, későbbre észre vévén, azon nyomtatványokban, melyeket a vármegyékre és a Nádor-Ispánhoz küldöttem, meg-jóbbítottam ezen hibát. Attól tartok még-is, hogy Rájnis, vagy más valaki, a légyből elefántot fog tsinálni. Külömben ugy látszik, hogy ez botsátandó vétek. Jobb volna, kálan egy általlyában a rövid Deák nevezeteknél maradni, November, December, October etc. mint-sem azt a sok szentet előszámolni.” Ennek megfelelően a 262. l. 26. sorában Sz. András Havát iktattuk be. Magától B.-tól javított példányt nem ismerünk. — Az előfizetési felhívás teljes sikerrel járta be az országot, s B. 1792. elején, új borítólapal, valószínűleg már a 2. negyed társaságában szétküldte folyóirata új számaint. (BJÖM. I. köt. 305. l.; B.—Ráday, Kassa, 1791. okt. 24., 1792. febr. 2., ItK. 1907. 212. l., és egy dátumnélküli levél, ItK. 1907. 82. l. — Az első negyed új borítólapját nem ismerjük.)

*

Az V. sz. alatt közölt hirdetmény a MM. 3. negyedének borítólapján maradt meg.

*

A VI. sz. közlemény a MHírm. 1792. nov. 9-i számában jelent meg (712. l.), s az Utolsó Negyed késedelmét indokolja. Feltehető ugyan, hogy a bécsi újság szerkesztői változtattak, leginkább talán rövidíthettek a hirdetmény eredeti szövegén, kétségtelennek látszik azonban, hogy az magától B.-tól származik.

*

A VII. és VIII. sz. hirdetmények a folyóirat Utolsó Negyedének borítólapján jelentek meg. A VII. szövege csaknem azonos az V.-ével, rövidebb azért lett, hogy az Utolsó Negyed késését indokló passzus elférjen alatta. A késedelem egyébként nem lehetett hosszú: Sahlhausen 1793. jan. 25-i keltezéssel küldött belőle példányokat a Helytartótanácsnak. (OL. Helytt. lvt. Dep. Rev. Libr. 1793. fons 6.). — A VII. és VIII. közlemény alapján jelent meg a MHírm. 1793. márc. 1-i számának közleménye (289–290. l.).

*

A IX., utolsó közleményünk a MHírm. 1793. aug. 2-i számának Toldalékában jelent meg (179–180. l.). Figyelemre méltó, hogy B. első személyben, mint a MM. szerkesztője tájékoztatja benne az olvasóközönséget. — A hirdetményre Kókay György hívta fel a figyelmünket.

Az 1798-ról keltezett *Beszéd* az Ányos-kiadásban foglalt előszó, életrajz és jegyzetek mellett B. fogság utáni éveinek első prózai írásai közé tartozik. A két munka közös dátumon kívül szövetségűen is szorosan kapcsolódik egymáshoz: a *Beszéd* első bekezdése ugyanis Ányos előszavából való; éppen az a passzus ez, amit legtöbbet emlegettek az író barátai és ellenfelei (l. az Ányos-kiadás jegyzetét). A *Beszéd* voltaképpen az ott klasszikus általánosságban, hasonlatba burkoltan nyilvánított véleményt fejti tovább, mintegy kiegészítésül, bővebb magyarázatként. Az elmondottak irodalompolitikai fontosságát domborította ki a szerző azzal is, hogy az 1808-i kötetben a versek után helyezte el, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy befejezésül, az *Előszóval* átellenben, mégegyszer, nyomatékosan kifejtse literátori hitvallását.

Maga a forma, ha hangsúlyozottan töredék is, mert nem foglalja magában hiánytalanul az antik szabályok szerint felépített rhetori mű minden alkotórészét, első látszatra azt a gondolatot keltheti, hogy a *Beszéd* valóban elmondott szónoklat részlete, s ezen a nyomon természetesen felvetődik az a kérdés is, hogy hol, mikor, kik előtt hangzott el teljes alakjában. Károly Gy. Hugó, a *Beszéd* első kiadója, két feltevéssel próbálkozik: az Ányos-előszó egy bekezdésének átvételéből arra következtet, hogy az író ezzel buzdította barátait a *Magyar Minerva* sorozat megindítására; második lehetőségként azt veti fel, hogy a magyar testőrök Remény nevű irodalmi társaságában mondta el, amelynek létezéséről Korponay János 48-as ezredes kéziratgyűjteményéből értesült. Ami az első feltevést illeti, ma már ismerjük a *Magyar Minerva* történetét és tudjuk, hogy Pestetics Györgyön, a sorozat mecénásán kívül senkit nem kellett megindítására buzdítani (Takáts Sándor; *Péteri Takáts József*. Bp. 1890): az említett kör neve és a szabadságharc katonájára való hivatkozás viszont azt a gyanút ébreszti, hogy a „Remény” valamikor a reformkorban alakult, amikor B. már nem mondhatott beszédet az ülésén (*Figyelő*, 1875. 3–4. sz. 26–30., 40–44. l.). Véleményünk szerint nem kell elmondott szónoklat töredékét látnunk a *Beszéd*ben. Az évezredes antik hagyományt őrző műfaj újabbkori továbbélése folyamán régen elvesztette már feltétlen kapcsolatát az élő szóval, s igen gyakran csak keretül szolgált a legkülönbözőbb gondolatok irodalmi formában való előadására. Martinovics politikai röpiratokat írt oratio formában; — kézenfekvő, hogy B. hozzá hasonlóan választotta az igényes irodalmi publicisztika műfaját a szónoki beszédet. A klasszikus műformák XVIII. század végi bomlását általában, közelebbről pedig B. olvasmányának, főként talán Herdernek hatását mutatja, hogy az író töredéket írt és adott ki; a töredék egyébként önálló műfajként szélteben divatozott a XVIII–XIX. század fordulóján Európában.

A Párizst elítélő sorokat az író szorongatott helyzete indokolja. Az ezeket követő kijelentésre l. a *Beszéllgetés* jegyzetét.

A *Beszéd* egyetlen tisztázata az 1808-i verseskönyv kéziratának roncsai között maradt meg (R. u. i. 4° 85.; leírása: BJÖM. I. köt. 249–253. l.). Mint minden irományát, ezt is többször átjavította B. A főszövegben az utolsó állapot szerint adjuk a szöveget, az alábbi jegyzék az 1808-i változatot mutatja be. A hagyatékban megőrzött kéz-

iratot egy helyen csonkította meg a szerző: levágta a h) jegyzet után következő, valószínűleg Párizsban írott néhány sort. — A versidézetről
1. az *Imhol ma is* ... jegyzetét, BJÖM. I. köt. 400–406. 1.

270. 1. 4. tiszta erköltse 's ennek
7. ha illendő módgyát
9. járúlly hozzája, ne
10. mert szégyennel-tele kosarat kapsz! "a
11. hányan vagynak ma-is,
14. tudnák, miként? vagy miért?! *A bekezdés ezzel fejeződött be.*
15. Egygyik — mivel oskolába járt, 's írni és olvasni
17. szóll, 's magyarúl
19. a' levelén, sőt néha
20. talán maga a' tanítója sem
24. volna ennek valósággal még szüksége?
27. sovány szüleménnyét, úgy
30. szókkal, nevekkel tarkázza, 's keveri beszédgyeit. Tudniillik:
271. 1. 4. nevetséges piperében.
5. között több olyanok,
11. vaktában, szolgálai módra követi őket;
12. mely nagy a' belső és külső természetzi
14. Írónk (exemplar vitiis imitabile) példát-is
15. és hetedik grammatikából grammatikát tsinálnak: jó
17. minden logyika, és
18. különösen vizsgáló, és felfordíthatatlan *principiumokra* építő
's támaszkodó filozofia nélkül; — roszsznak,
21. bomlott 's magában-is ellenkező zavaros szisztémákkal
23. jobb és tehetősebb, de
24. sok és majd elháríthatatlan nagy
25. kedvével egygyütt letészi reménységét, 's hallgat! A' nemzeti nyelv pedig, illy szerentsétlen firkálókra hagyattatván, napról napra fogyatkozik, még közönségesebben megvettetik, és elvégre kihál! *A bekezdés ezzel befejeződött.*
32. ne tegyük mi le soha reménységünket. Gondollyuk-meg, hogy majd így volt ez, eleintén, több más nemzeteknél-is. Hídigyük tehát inkább és mondgyuk mink-is, a' bal szerentsével küzködvén: *Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo!* Mert
272. 1. 1. méltó nagy hazafi*
2. hogy „a' míg sok roszsz magyar könyv nem leszsz, sok jó sem leszsz!”
4. Az élő nyelvet
8. termékeny a' földgye, 's jó
10. bimbójikból, többnyire már
15. hasznokért, 's a' hazai nyelvnek ditsósságéért bévehetik tanátsunkat!) hogy, minekelötte tanítani akarnak, tanúlyanak!
19. és írásbéli nevetséges
21. versfaragás, 's más illyféle haszontalan szeles erőlködés — az értelmes és bölts Olvasónak szemében nem egyéb, hanem egygy olly elrejtethetlen és tagadhatatlan
24. szárnya-szegett elméjeknek tehetetlenségét;

29. a' mi rososzabb, Magyarorszáiban (mert a' gazdagabb, tehetősebb birtokos uraknak más-nemű
34. 's hagygyuk oda
273. I. 1. által mondatnia) nem
2. azok a' jeles elméjű
4. vagy felette-való nagy jószágból 's szívbeli
6. kintsük hazai nyelvünknel! — — —
8. örökségünkről, 's ennek mostani és jövendőbeli sorsáról, azaz, nemzeti nyelvünknek állapottyáról és előmenetelének
11. ama' ritka, tehető, jeles, és még-is
12. azokról az ifjúság' sziklás
15. a' kiktől, legtöbbet várhatnánk ezen tekintetben; — mint-hogy valóban legtöbbet tehetnének, 's legjobban használhatnának. Nem
19. kellene-e nékik nyilván
22. tsak magoknak élnek? . . Mert, ha ők magok nem igyekeznek, tehetségekhez és
26. azokat rososz polgárságokért?
27. ritkább tálentómmal birunk,
30. neveltettünk, 's emberkorra jöttünk, 's ezen
33. akármely időben élünk) mindenütt 's mindenkor részei, tagjai vagyunk.
36. névre, illendő jutalomra
274. I. 1. vársz: a' legszebb, legillendőbb jutalom
3. egygyetlen egy méltó
5. találhatsz-fel!
7. szükségesebb foglalatosságaid vagynak?" —
12. egész erődöt megkivánnya — egygyik legszebb
14. a' miben tehetségedhez 's környülállásaidhoz képest talán
15. 's kellene-is mutatnod,
19. természetnek egész országában soha semmi el nem enyészik, hanem tsak változik, (formájára nézve)*; úgy az
29. szorgalmatosságodat — azok, a' kiknek
30. áldanád 's még
34. többé egészlen helyre
275. I. 1. Soha nem volt
3. Kánnai szerentsétlen ütközet után! ^d
7. ellenségeidtól rágalmazást, kárt, gyalázatot, 's szégyent <és gyalázatot> tapasztalsz; —
9. gyermekeidől ezer meg ezer bajt és üldözetet szenvedsz?" —
11. búsittya a' jó hazafit;
12. hátráltattya szándékiban. De,
15. pályájának bármely nehéz, bármely bajos és szövevényes úttját.
16. valaha tsakugyan meg kell ismérnie mindeneknek. Hány
18. tisztelünk 's tsudálunk
19. az egygyidőbeliek gyűlöltek,
21. rendre a' legjobb, legigazabb embereket, a' Világnak legnagyobb
26. Görög- és Angol-Országnak

32. királyai, vezéri 's egyeb nevezetes Vitézzei, most
 33. homályába temettetve volnának, — számtalan sok szenvedé-
 seik
 36. hazájok' földgyén,
 38. polgári jó erkölcsöknek szóval
 276. 1. 1. példája, a' hajdani
 3. A' homályba merültt
 6. feltaláltt Világ
 9. látván, — nem
 11. De szótól a 16. sor végéig a szöveg át van húzva.
 hazáját fellyül
 15. Bálványá? vérzik
 18. panaszkodik! Brútus, a' Virtusról, a' Mennybéliek' igazsá-
 gáról kételkedik! . .
 22. ah! dákost látok *Cato'*
 25. hazájokon; melyet
 33. elvetemedett onokájuk, a' kiknek hajolhatatlan büszkeségek
 kis
 33. népeknek 's királyoknak (holott baráttyok 's jóltévőjök
 277. 1. 4. A l. 21. soráig a szöveg át van húzva.
 14. tudmányt 's jobb erkölcsöt! . .
 27. Nemzetet 's Királyt egygyütt szerető, eggyaránt szolgáló, hős
 Magyarok! fogadgyátok-el szeretve tisztelő polgártársatoknak
 34. rajtok. Az árulóktól őrizkedgyünk ;
 40. az ő vélekedésöktől függ
 278. 1. 3. futhatnók, tsakugyan
 5. mennyünk nyugodott lélekkel
 15. Magyar Parnaszszusra. Idővel megismérte maga-is és ki-is
 18. szállottam a' Magyar
 20. esztendőb.
 279. 1. 1. egyszersmind vigasztaló, és az
 2. tekintetben ditsóítható
 4. szenvedhetik; a' tehetős,
 6. mindenütt 's mindenkor betsűlik, tisztelik, és szeretik
 10. *Osszsián*-is
 12. élete' kedves párját
 Dante Alighieri

AZ IDEGEN NYELVŰ IRATOK JEGYZETEI

17. [MENTŐIRÁS A NÁDORHOZ]

A MM. II. kötetének 1. negyedét B. 1790 májusában hagyatta jóvá Novák István cenzorral. Az 1790-ben engedélyezett számot azonban csak 1792-ben küldte szét. Akkoriban egyetlen év is korszaknyi változást jelentett, a szám kinyomatása és szétküldése közt eltelt időben megszületett a Habsburg-abszolútizmus és a francia forradalom hatásaitól megrettent magyar nemesség szövetsége; amit tehát II. Lipót trónra lépésének engedékeny légkörében még veszélytelennek ítélt a jóindulatú cenzor, azt a maga érdekeit féltve felerősödő vármegyei reakció már mint lázító, a békét és köznyugalmat veszélyeztető megnyilatkozást jelentette fel. A feljelentést Sáros megye 1792. dec. 1-én Eperjesen tartott közgyűlésén tette Péchy József főszolgabíró. A helytartótanács 1793. jan. 15-én Rietaller Mátyás budai cenzorra bízta a könyv felülvizsgálását. A volt jezsuita élesen bírálta az elítélendőnek kijelölt közleményeket; azt javasolta, hogy a kötetet kobozzák el s indítsanak vizsgálatot az ügyben. Az eljárás folyamán B. először nem szolgáltatta ki a nála talált példányokat; nyilatkozatot adott a város küldötteinek, aztán kérvényt intézett a nádorhoz, hogy változtassa meg az elkobzási rendeletet. A kérvénynek nem lett eredménye; a helytartótanács, a király jóváhagyásával, B. felelősségrevonását kívánta, — most már Abaúj megyétől. A megye számára B. 1793. jún. 12-én kelt nyilatkozatot írt, s ebben újra összefoglalta az ügyben már addig előadott érveit. A megye védelmébe is vette a MM. szerkesztőjét, sőt — nyilván B. aktív részvételével — alkalmul használta fel az ügyet arra, hogy a sajtószabaság biztosítása érdekében lépéseket tegyen és kezdeményezzen (l. az idevágó jegyzetet e kötet függelékében). — A hajsza tovább tartott, s a nyomozás megszüntetése sem tett pontot rá. A költő ellen indított újabb eljárásokban ismételten felbukkant a kérdés; B. maga utoljára az *Apológiában* tért vissza rá. (Az egész anyag részletes ismertetését l. BJÖM. I. köt. 302—315., 355—375. 1.)

A ránk maradt periratok közül két okból emeltük ki a nádorhoz intézett kérvényt: 1. ez fejt ki legrészletesebben, legszabatosabban s legnagyobb írói igénnyel B. idevágó mondanivalóit; 2. B. — minthogy közérdekűnek ítélte — nyomtatásban is közzé akarta bocsátani az iratot. Aranka Györgynek 1793. máj. 6-án írt levelében részletesen beszámolt erről: „A' múltt napokban egy Apológiát készítettem a' Nádor-Ispányhoz: mert denunciálva vagyok, a' Museummal. A' Lőjólíták' Lágája itt nagy és hatalmas. El akarja rontani Institutumunkat: külö-

nösen pedig engem nem szenvedhet. — Nem tudom, mi foganattya léssen mentő-írásonnak, melyben mindazáltal nem annyira magamat igyekeztem ki-menteni vádgyaik alól, mint-sem Hazámnak egyetemes szolgálatot tenni. Az Udvar-is parantsolatot küldött már a' Consiliumra irántam; mert a' Felsőg előtt-is gyanússá akartak tenni. A' Hazának Főbb Emberei azonban, a' Locumenteniale Consiliumnál, mind mellettem vannak. Ha tehát kárt szenvedek, vagy valamelly szerentsétlenség ér: az a' veszedelmes Papi tzimbora fogja tselekedni, melly a' mostani időkhez képest hatalmassá tudta magát tenni a' Fejedelmi Udvarok előtt. — Az én Apologiám 5. arkusra megy columnaliter, német nyelven. Valaha nyomtatásban-is ki fog jőni. Látni fogja akkor a' Világ, hogy — én nem voltam rossz Hazafi. Nemzetem java mellett akkor szólottam, mikor mások hallgattak, tudván, hogy az igaz Embernek nints nagy szerentséje." (OSzK. Quart. Hung. 1994. 96. f., Toldy, 256—257.)

A mentőírás tisztába írt példánya megmaradt (OL. Vertr. A. 40 fasc.). Megvannak a hozzácsatolt mellékletek is. Ezek, nem lévén írói szándékú szövegek, a költőnek egy későbbi kötetben összegyűjtendő hivatali írományai közé tartoznak; itt csak rövid ismertetésüket adjuk. A) A helytartótanácsnak a kötet lefoglalását s a vele kapcsolatos vizsgálatot elrendelő irata. B) B. nyilatkozata, amelyet a város küldötteinek átadott. C) A MM. 1791. máj. 5-én kelt tervezete. D) Tiszta Ferenc, Abaúj megye főjegyzője bizonyítja, hogy a MM. II. köt. 1. negyedét Novák István akkori kassai cenzor 1790. máj. 17-én approbálta; a jóváhagyott kézirat megegyezik a kinyomtatott szöveggel. E) Ellinger János József nyomdász bizonyítja, hogy a MM.-nak az ő műhelyében készült négy füzetét cenzúráztatta. F) A szóban forgó kötet tudósítása azt tanúsítja, hogy az elkobzásra ítélt számot — amelyet egyébként a szerkesztő maga küldött fel, amikor a postára való kézbesítés engedélyezését kérte — nem 1792-ben nyomtatták ki. G) A MM. inkriminált kötete. H) Egy Kassán kinyomtatott s a szabadkőműveseket támadó egyleveles irat.

A német nyelvű mentőírást Keresztury Dezső fordította le magyarrá.

Fenséges Királyi Herceg! Főherceg és Nádor!
Kegyelmes Uram!

A most folyó hónapnak ötödik napján az itteni városi tanácsnak két kiküldöttje jött el hozzám, mint a Magyar Museum című magyar negyedévi folyóirat szerkesztőjéhez és kiadójához, és a magas Helytartótanácsnak azt a folyó év február 19-én 4503 számmal kibocsátott rendeletét mutatták fel, amelynek másolatát A alatt legmélyebb tisztelettel mellékelem, s amellyel az említett városi tanácsot megbízzák, hogy az említett negyedévi folyóirat második kötetbeli első füzetének összes, a kiadónál megtalálható számaint lefoglalják, s azután azt is vizsgálják meg, hogy megtörtént-e, s ki által ezen szám előírással cenzuráztatása.

Meglepődve ettől a váratlan eljárástól, de még inkább a fent idézett magas határozat tartalmától, amely szerint az említett füzetben állítólag többrendbeli lázadásra uszító és a köznyugalomra káros írás

található, az előljáróban említett két kiküldöttnek, mint szerkesztő a B alatt hiteles másolatban csatolt nyilatkozatot adtam: ebben bennfoglaltatnak ellenállásom visszaverhetetlen indító okai; — olyan ellenállási, amelyet minden természeti és polgári jog igazol, amely csupán jogos tulajdonomnak a további magas rendelkezésig elhalasztott átadására vonatkozik, s amelyet Királyi Fenséged is biztonnal jóvá fog hagyni, mihelyt az okokba és körülményekbe kegyesen betekinteni méltóztatik. Sietek tehát ezeket Királyi Fenségednek legalázatosabban és a lehető legnagyobb rövidséggel előadni, már amennyire tudniillik ilyen nagy terjedelmű és fontosságú tárgyat röviden előadni lehetséges anélkül, hogy el ne mulasszuk azt a jelentőségéhez mért fényben és tekintetek szerint megvilágítani.

Teljes bizodalommal, egy becsületes ember, egy olyan igazságos és tisztességes állampolgár öntudatával, aki vállalkozásaiban csaknem önmagát is elfeledve, semmi másra nem célzott, mint hazája javára és dicsőségére, ezzel az öntudattal és bizodalommal fordulok Királyi Fenségedhez, és kérem azt az igazságtételt, amelyben nekem, de bárki másnak is ebben az országban részesülnie kell.

Nagy és dicső Herceg! Kétszer ért az a kitüntetés, hogy Királyi Fenségeddel személyesen beszélhettem, s közelebből megismerkedhettem. De végtelen sokszor, és a hazafi mély érzésével örültem nemzetem szerencsés választásán, amellyel Fenségedet, Kegyelmes Herceg, szabad akaratából maga fölé, a szeretett királya után következő első helyre emelte. Mert felismertem magas küldetését, s lelkemben előre láttam, mennyi szerencsében, mennyi jótéteményben lesz majd részünk egy ilyen herceg jóvoltából, akiben ilyen nagy lehetősége van annak, hogy milliók ember-istenévé legyen. És habozhatom-e csak egy pillanatig is, hogy a legteljesebb bizonyossággal várjam: Fenséged és a törvények hatalmas védelmében semmi jogtalanság sem történik velem? Lehet-e egyáltalán hinnem, hogy ebben az immár valóban nem olyan sötét országban, egy meglehetősen jól elrendezett államban, békesség idején ily könnyen veszélybe kerülhet, ily könnyen megsérülhet a tisztesség, a személy biztonsága s a tulajdon joga? Nem, Kegyelmes Uram! itt nincs helye kétségnek, s így közelebb lépek célomhoz.

Nem csupán folyóiratunknak egyetlen, a magas kormányzók előtt oly veszélyes és gyűlölködő módon lefestett füzetéről van szó. Nem: az egész intézmény megsemmisítése vagy további léte forog szóban. Az egészséges felvilágosodás, a hazai nyelv és irodalom ügye, a sajtószabadságé, amely pedig mindenki kívánsága, s a nemzetnek és királynak már három évvel ezelőtt egy valóságosan érvényben levő törvény által ki nyilatkozottatott akarata, és végül a magam politikai létének ügye az, ami kockán forog.

Az intézmény, vagyis a nemzeti nyelv és irodalom néhány barátjából álló Társaság, amely a Magyar Museum c. folyóiratot kiadja, már 1788 óta fennáll. Tervezetét nekem, a szerkesztőnek, már 1791. május 5-én, egy ugyanazon év ápr. 5-ről kelt 5494 sz. magas rendelet értelmében az itteni királyi kamarai igazgatóság útján a nagyméltóságú kormányzókhoz fel kellett terjesztem. Mivel pedig ez a tervezet ezen időszakos mű egész végcélját és elrendezését magában foglalja, bátorkodom azt ismételtén, C alatt csatolni.

Azt a füzetet, amelyet, hallomásunk szerint, tekintetes és nemes Sáros vármegye feladott, és éppen ez idő szerint olyan gyűlölködő módon lefestett s amelyet most el kellene kobozni :

1. a cenzúra jóváhagyásával,
2. már 1790-ben nyomtatták ki, és
3. mind Magyarországon, mind Erdélyben mindenütt nyilvánosan árusították.

Az 1.-hez tartozó bizonyítékokat D és E alatt legalázatosabban csatoltam. Továbbá: az E alatt csatolt füzet kiadásának dátumából is kiviláglik, hogy azt nem 1792-ben nyomtatták ki, amikor a példányokat postán szétküldték az előfizetőknek. Csupán mivel a meglehetősen nagy számban kinyomtatott példányokból még elég nagy mennyiség visszamaradt, kezdtük ezzel az évfolyamot és nyomtattuk újra a már nem megfelelő címlapot. Sőt éppen ezt a füzetet választottuk a fentemlített tervezetet megvilágosító példának, amikor arra kértünk legmagasabb engedélyt, hogy a jövőben a lapot postán küldhessük szét, s ezt meg is kaptuk. Különös és meggondolásra érdemes tehát, hogy egy önmagában is oly hosszú időn át minden gyanútól mentes, sőt azt mondhatom, szokatlan tetszéssel fogadott művet csak most, kiadása után négy évvel adnak fel mint veszélyest, és a köznyugalmat megzavarót.

Egészen világos, és hitelesen igaz tehát, hogy én ennek a füzetnek, mint egyáltalán az egész műnek, kiadásával nem vétettem, a cenzúra-előírások ellenére nem cselekedtem, gonosz célzat legkevésbé sem vezetett; ennek következtében a még meglevő példányok tőlem jóvátétel nélkül semmiképpen el nem kobozhatók anélkül, hogy jogos és valóban minden vonatkozásban nagyon is drágán megszerzett tulajdonomon — amelynek pedig minden polgári társadalomban szentnek és sérthetetlennek kell lennie — a közbiztonság nem kis kárára sérelem ne esnék. Bizván így álló ügyem jogosságában, teljesen Királyi Fenséged magas bölcsességére és a nagyméltóságú Helytartótanács igazságszeretetére bízom magamat. Meg vagyok róla győződve, hogy ömagasságaik, miután tájékozódtak a dolgok valóságos állásáról, nem fogják megengedni, hogy egy gondjaikra bízott állampolgárt ok nélkül megsértsenek, s még kevésbé, hogy a hazának tett szolgálataiért — tűnjenek fel azok bármilyen jelentékteleneknek — károsodással jutalmazzanak, és a közjó előmozdítását célzó fáradozásaiért üldözzenek.

Nem mulaszthatom el azonban, hogy legalázatosabban arra ne kérjem Királyi Fenségedet, kegyeskedjék nekem itt még csupán egy kérésre és megjegyzésre szabadságot adni; oly kérésre, melyet hazám jóléte diktál, s oly megjegyzésre, amely véleményem szerint az általános tapasztaláson alapul. Feltéve, hogy a sokszor említett füzetben található egyik vagy másik darab ma az annyira megváltozott korviszonyok közt valóban megbotránkoztató, vagy félremagyarázható volna, nem lenne-e — még ebben az esetben is — előnyösebb, a politikai szabadság alapelveinek (amelyek nélkül pedig egyetlen nemzet sem érdemlí meg, hogy szabadnak, egyetlen alkotmány sem, hogy jónak, rendezettnak és biztonságosnak nevezzék), nem lenne-e ezen alapelveknek megfelelőbb, hogy egy ilyen füzet irányában, magának Józsefnek legbölcsőbb ítélete, dicső példája és kifejezett akarata szerint is, türelemmel legyenek, és megengedjék, hogy azt akadály nélkül elküldjék az előfizetőknek, mint

hogy azt néhány gonoszul magyarázható, vagy esetleg valóban élesen hangzó részlete miatt erőszakkal elnyomják, hogy mind az olvasók, mind a kiadók tulajdonát elragadják, s egy ilyen tilalommal a közönség figyelmét és kíváncsiságát éppenséggel felkeltsék? Hiszen ismeretes és a következmények által számtalanszor igazolt tény, hogy ilyen esetekben nem alkalmasak az erőszakos eszközök, hogy a kényszer oktan és mindig a céllal ellenkező hatást vált ki. Jelen eset is világosan és a kelle-ténél jobban is bizonyítja ezt. Amikor híre terjedt, hogy az említett vármegye egy valaki besúgására helyesnek találta és elhatározta a Magyar Museumot felsőbb helyen feladni, kezdetben kitalálásnak vélték és mosolyogtak rajta. Mert azt, hogy napjainkban odáig juthatunk, hogy egy olyan mű elnyomását kívánják, amelyet öt év óta füzetenként kinyomtatnak, mindenféle nyilvánosan árusítanak, amelyet a hazai iro-dalom minden barátja egész Magyarországon és Erdélyben legalábbis névről régóta ismer: olyan művet, amelyben minden rangú és feleke-zetű, kiváló érdemű és közismerten becsületes férfiak, akik minden gyanúsítás fölélt állnak, nevük aláírásával adták közre munkáikat: — egy ilyenféle kíváncsalom valódiságát senki sem akarta elhinni. Amikor azonban ez a hír azzal a kiegészítéssel újult fel és nyert igazolást, hogy a II. kötet 1. füzetét csakugyan feladták, és úgy látszik, be is tiltják, akkor általánosan felébredt a kíváncsiság. Még azok is olvasni akarták, akik különben nem nagy barátai az irodalomnak. Azok pedig, akik már régebből jobban ismerték a művet, újra elővették. Olvasták és elgon-dolkoztak, de semmi mást nem találtak, mint a XII. sz. alatt egy már 1789-ben elmondott és 1790-ben közrebocsátott, azért azonban semmi-képpen nem büntetendő jóvendölést, azután két költő panaszát, akik a panaszt örömmel és aggodalommal vegyítették ugyan, de mégsem kemény szavakkal fejezték ki, akik valamivel szabadabban lélegzetek, s ha izgatott érzéseik árja talán el is ragadta őket, mégis egyetértésre, óvatosságra, valóságos derék hazafiságra intettek, és minden elhamarkodott lépéstől óvtak; manapság persze, hidegebb vérrel és érettebb ésszel, saját magunk is ferdének és egyoldalúnak gondolhatnánk némely olyan kijelentésüket, amelyeket azonban menthet a kedélyek akkori általános hangulata, sőt a jogról és szabadságról még uralkodó, nem mindig tisztult elképzelés; ezek egyébként is olyan kijelentések, hogy a tekintetes és nemes vármegye rájuk nem gondolhatott. Ilyesmit tartalmazott a feljelentett két, illetve három darab. És valóban túl szigorú és igazság-talan dolog volna, bennük más értelmet keresni és találni. Az emberek tehát elgondolkoztak, s mindenütt úgy látták, hogy a hazánkban már egyébként is túlságos erővel és akármelyik civilizált európai országnál talán sokkal jobban korlátozott gondolat- és sajtószabadságnak még egyre szűkebb határokat szabnak, ahelyett, hogy a nyilvánvalóan haladó műveltségnek és felvilágosodásnak arányosan megfelelő lépésekkel előre mennének. Kegyelmes Herceg és Nádor! Úgy vélem, s talán nem jog-talanul, hogy hazám jobb és tekintélyesebb részének érületéről, kedély-világáról s hangulatáról némi ismeretet szereztem. Ennek tudatában, ennek a tapasztalatnak birtokában, s azzal a legjobb, legártatlanabb szándékkal, amely egy becsületes embert s tisztességes hazafit vezethet, bátorodom kimondani: „A felvilágosodás jótékony fénye már annyira elterjedt Magyarországon, hogy a sajtószabadság még nagyobb korlá-

tozása napról napra terhesebb lenne és hamarosan — talán hamarabb, mint bizonyos emberek gondolnák — általános elégedetlenséget hozna magával.” Azok a férfiak, akik megfigyelték nemzetük művelődésének haladását, szellemi képességeinek kifejlődését, azok a férfiak, akiknek helyén van az eszük és szívéjük, s akik oly szerencsések, hogy Fenségeddel együtt ülhetnek az állam kormánykerekénél, ők döntsék el, igazat mondtam-e ebben, vagy tévedtem. Bizonyos, hogy József igaz, de általánosan félreismert szándékait napról napra jobban megismerik, legbátrabb tetteinek, halhatatlan jócselekedetének értékét egyre erősebben és erősebben méltányolják, mind komolyabban és komolyabban becsülik az emberek.

Ezzel be is fejezném jelen legalázatosabb önigazolásomat; mint szerkesztő bizvást bocsátanám folyóiratunk sorsát Királyi Fenséged és a nagyméltóságú Helytartótanács legkegyelmesebb ítéletére, és mindenestre bizalommal várnám a körülményeknek megfelelő döntést: ha nem lennék egyúttal azon két költő egyike, akiknek verseit mint veszélyeseket és izgatókat feljelentették. Mert a 63. lapon található XIII. számú második, pontosabban harmadik darab szerzője egy ex-jezsuita. (Amely körülményt azért tartom itt szükségesnek legalázatosabban megemlíteni, mert túlságosan is jól tudom, milyen messzire képesek egyesek elmenni, akik fontosnak találják, hogy olyan becsületes és tevékeny férfiakat, akiknek gondolkodásmódja és törekvései nem felelnek meg az ő ízlésüknek, mindenfelől gyanúba keverjenek; — egyesek, akiknek megdondatlan gyűlölködésére új példát mutat a H alatt csatolt, s itt Kassán kinyomtatott hasznosnak szánt Retorsió. Ebből a darabból látni lehet, hogy milyen gyűlölködéssel és kaján rosszindulattal írják az előjáróban közölt verszetet egy egész rend terhére; amelynek pedig nyilvánvalóan tisztességes szándékai vannak és kell hogy legyenek; amely rend tagjának lenni azonban nincs szerencsém.)

Igenis, bölcs és dicső Herceg! megvallom, hogy én vagyok az 56-tól a 62. lapig közölt költemények szerzője. Azt sem akarom egyáltalán kétségbe vonni, hogy az első, az 56. lapon levő, valóban élesen hangozhatik. Ezért manapság, hogy félreértésre alkalmat ne adjak, nem is bocsátanám közre. Mindezt nyíltan megvallom, ugyanakkor azonban lelkem mélyén jól érzem, hogy nem érdemlek ezért büntetést. Kegyeskedjék Királyi Fenséged kegyelmesen meghallgatni, és a következő körülményeket bölcsen mérlegelni. Fenséged szelleme túl nagy, és minden felülemelkedő, hogysen egy oly férfi szerény bátorsága miatt megsértődnek, aki elrejtve azon sötét helyzetben, amelybe a sors állította, s az igazság tiszta szeretetétől vezetettve a nagyvilág finomabb nyelvét soha nem tanulta.

Az első darab (No XII.) tehát, amelyet most, 1793-ban veszélyesnek és lázítónak minősítenek, amint a rajt levő évszám nyilván bizonyítja, már 1789-ben készült és a D alatt csatolt végzés értelmében 1790-ben cenzúrázva nyomtatott ki. A körülményeknek ilyen állása eléggé megmutatja, hogy a verset egészen más tekintetből kell megítélni.

Immár a harmadik kormány az, amely alatt ennek a darabnak megjelenése óta élni, és a belső nyugalmat élvezni szerencsések vagyunk. Már maga ez eléggé figyelemre méltó.

Amikor továbbá ugyanez a kis költemény a II. kötet 1. füzetében 1790-ben nyilvánosságra került, valamint amikor ugyanezen füzet még

el nem kelt példányait 1792 elején az előfizetőknek postán szétküldtük, még Lipót uralkodott, a bölcs, jóságos emberbarát, a jótékony, általánosan szeretett és tisztelt király. Hogyan és miért magyaroznának tehát e költeménybe olyasmit, ami nincs benn? Miért tulajdonítanak nekem olyan, a közbékére káros szándékot, amely nem vezetett? amely nem is vezethetett? olyan szándékot, amely azon kormányzat idején semmi más, mint nevéstés nem lehetett volna? Eszeveszettek kellett volna lennem, ha, olyan király alatt, olyan körülmények között, a kedélyek olyan hangulata közepette (1792-ben); békekesség idején káros szándék vezetett, s ha egyetlen nyolcsoros kis költeménytől olyan hatást vártam volna. És ilyesmit talán mégsem tételez fel rólam a tekintetes nemes vármegye; különösen akkor nem, ha olvasta többi, ugyanazon folyóiratban megjelent verseimet és dolgozataimat, amelyekben nem lehet fel nem ismerni egy hazájához, királyához és a monarchiához hű állampolgár becsületes érzületét. Mi van tehát az említett kis költeményben, ami ennek — az egyetlen — tekintetes vármegyének (amelynek buzgalma iránt egyébként köteles tisztelettel viseltetem) annyira szemet szúr, holott folyóiratunkat, amint ezt szerkesztőként bizonyosan tudom, éppen ott ismerik és olvassák a legkevésbé.

Ez a kis költemény nem más, mint annak a talán túlzott erővel kifejezett érzésnek verse foglalása, amely minden emberbarátot, minden gondolkodó, érző, szabadságszerető férfit eltöltött annak a nagy, népeket megrázó eseménynek láttára, amely négy évvel ezelőtt egész Európát csodálatba ejtette. Egy költő érzései ezek, aki az emberiség történelmének birodalmát kutató szemmel és érző szívvel bevándorolva, már régóta gondolkodott a szenvedő emberiség méltatlan sorsán, s akit ez a nagy, még soha nem látott és hallott világraszóló esemény hirtelen meglepett. Jaj neki, ha nem érzett volna együtt vele! ha lelke olyan rettenetes látvány előtt érintetlen maradt volna! Akkor nem lett volna már sem értelemmel megáldott társadalmi lény, sem gondolkodó ember, sem magyar. És jaj a megvetésre méltó nézőnek, az alacsonylelkű rab-szolgának, aki költőnek véli magát, de ilyen látvány előtt érzéketlen marad! Az emberiség csalárd ellensége ő, az erkölcs és igazság ellensége. Megvetésre méltó, önző teremtés, aki mindenütt a maga drága énjére tekint; eladó mindenkinek, aki megveszi.

Vagy hogyan! — lehetséges volna, hogy egy nemzet körében, amely pedig szabadnak érzi magát, egy országban, amelynek már régóta olyan alkotmány van, amilyennel sok más nemzet nem dicsekedhetik, és amelyet egy szomszédos, immár elnyomott nép annyi véres kísérlet s minden erejének megfeszítése árán, egész politikai létének kockára vetésével sem tudott kivívni és biztosítani! lehetséges volna, hogy egy ilyen országban, egy szelíd és általánosan szeretett király alatt valóban ne legyen szabad az írónak — a más országokban is legyőzött kényuraság bukásán hangosan örülnie, és a maga szerencsésén annál szivesebb érzellemmel örvendeznie? És egyáltalában, valóban büntetésre méltó-e egy szabad nép költője, ha sikerült neki, hogy azt a halhatatlan gyűlöletet, amelyet mindenféle igazságtalanság és tirannizmus iránt érez, olvasója kebelébe is átplántálja, hogy benne önnön méltóságának érzését, az okos, a természettel és a társadalom céljaival összhangzatos szabadság szeretetét, a hazaszeretetet és következőképpen a haza fejének és védőjének,

a jóságos és emberséges királynak szeretetét is felkeltse? Büntetésre méltó lenne-e ezért valóban? — Isten, aki szabadnak és értelmesnek teremtette az embert, mentse meg hazám fiait az ilyen érzülettől.

Valóban óvakodni fogok tőle, hogy ama rettenetes anarchiának és mindazon szörnyűségeknek dicsőítőjévé legyek, amelyek ezt a kezdetben minden más korábbi állam-átalakuláshoz mérten oly szép, oly sok jót ígérő forradalmat kísérték és meggyalázták. Nem, bizonyosan nem ez a szándékom. Ellenkezőleg! világos és félreérthetetlen szavakkal kijelentem, hogy — meggyőződésem és belátásom szerint — nevetséges bolond vagy cégezés álmodozó lenne az, aki Magyarországon a dolgok ugyanilyen felforgatását kívánná, s megvalósulva látni akarná. Hisz aligha lenne boldogtalanabb ország a földön, alig lehetne valahol rettenesebb káoszt elképzelni, mint ha a magyar monarchiában forradalom törne ki! itt, ahol annyira eltérnek egymástól a népcsoportok, annyira különbözőnek nyelvükben, vallásukban, nevelésükben és az ezekkel együtt magukba szívott gyűlölködő előítéletek és érzületek által, ahol annyi eltérő, alig egyesíthető szándék és érdek oly erősen keresztezi egymást — ahol csak a közelmúltban kezdett nyilvánvalóbban kifejlődni a közszellem; s ahol végül — qui utilitatem civium sic tuerentur, ut quidquid agunt ad eadem referant, oblii commodorum suorum — ahol, ezek az önmegtagadó, valóban nemes férfiak, akik azon beláthatatlan bajokkal, — amelyekkel a boldogtalan visszavonás szelleme a hazát fenyegeti — a törvények értelmében és védelme alatt szembeszállni képesek, még olyan ritkák és elszigeteltek. Mennyi baj, mennyi pusztulás következne ebből! — és mégsem állhat emberi hatalom jót a jövőért. Mert erre a most látzólag oly nyugodt államra is rákerül a sor. A változások a természet művei, amely soha meg nem áll. Beletartoznak a teremtés nagy tervébe. S hol van az isten, aki ezt megváltoztatná? Igen, eljön biztosan az idő — előbb vagy utóbb — amikor a körülmények nyomásának nem lehet többé ellenszegülni. Most kell tehát okos, a korszaknak és a nép jellemének megfelelő eszközökkel megelőzni a bajt. Lassan kell ugyan és biztosan, mint a természet, előrehaladni, és az emberek lelkiületét előkészíteni. Az értelmet kell felvilágosítani, az észet meggyőzni, hogy az akaratot vezetni lehessen. Ezt nem lehet másképpen elérni, csak az ész és jószándék általános elveinek megfelelő és a társadalom célját szolgáló nevelés által és sok jó fejjel és szívvel megáldott férfiú együttműködése által. Boldog az ország, ahol ez történik, és dicső a kormányzat, amely az ilyen férfiakat megvédelmezi. Ahol az emberek az államhoz való kapcsolataikat, a társadalmi lét előnyeit felismerték, és az ezekből származó kölcsönös kötelezettségeikről világos fogalmát alkottak — ahol szabadon hozott, s az általános jólétet biztosító törvények uralkodnak; ott nem kell semmiféle felfordulástól félni, ott egyesek hangja nem kelthet általános elégtelenséget, és nem zavarhatja meg a nyugalmat. Hazai történelmünk különböző korszakai elég bizonyítékot szolgáltatnak ehhez, ha nem beszélne elég érthetően már minden idők és népek közta-pasztalata.

Második költeményemre vonatkozóan sem tudok mást mondani azon kívül, hogy több olyan kijelentést tartalmaz, amelyeket most már, érettebb ésszel (amint ezt fentebb már említettem) magam is kárhöz-tatok; ezek azonban éppen olyanfélék, hogy a többször említett vár-

megye feljelentésében nem lehetett róluk szó. Ezt a költeményt ugyanabban az évben (1790) háromszor, és mindig engedéllyel nyomtatták ki, és pedig nemcsak az itteni cenzúráéval, amelyet ezért talán figyelmetlenséggel lehetne vádolni, hanem magával — a valóban nem engedékeny bécsi cenzúráéval. Sőt még a Hadi Történetek című újságban is megjelent akkor (1790. 586. l.). Ezek a versek tudniillik oly ártatlanok voltak akkoriban, és a közvéleménnyel annyira megegyeztek, hogy álmában sem jutott volna senkinek eszébe a szerzőnek büntetésre méltó szándékot tulajdonítani. Ebben az örömeinkben is vannak ugyan panaszok, de valóban elszenvedett, és nem költött bajok miatt. Ezek a panaszok tehát sem nem igazságtalanok, sem nem ártalmasak. Le mecontentement qui s'évapore, n'est pas celui qu'il faut redouter. Les révoltés naissent de celui qui renfermé s'exalte par la fermentation intérieure, et se développe par des effets aussi prompte que terrible. Même dans un État despotique il faut laisser au peuple la liberté de se plaindre, qu'il soulage. Röviden: az sértette meg a nemzetet, aki az ezekben a költeményekben kifejezett — méghozzá későbbi törvények által igazolt — panaszokat büntetésre méltónak tartja.

És most méltóztassék Királyi Fenséged a következő okokat és körülményeket még egyszer legkegyelmesebben figyelembe venni, azután pedig magas bölcsesége, az igazságosság és méltányosság alapelvei szerint ítélni.

1. Folyóiratunk feljelentett számát, ahogyan ezt már alaposan megmutattam:

- a) 1790-ben,
- b) a cenzúra engedélyével nyomtatták ki, és
- c) mindenfelé nyilvánosan árusították, de
- d) mégsem tartották sehol gyanúsának, s még kevésbé zavartkeltőnek, ellenkezőleg.
- e) mint egy nyilvánvalóan a közjót szolgáló intézmény művét kitüntető elismeréssel fogadták, és
- f) megjelenése óta csak egyetlen vármegye, és ez is csak most, állította ilyen hamis fénybe; pedig hiszen,
- g) a Magyar Museumot minden más megyében hasonlíthatatlannul többen olvasták.

2. h) A fent nevezett költeményekben semmi sincs, ami királyomnak akár legfelségesebb személyét, akár fenségét megsérthetné.

Sőt abban az egész kötetben nincsen egyetlen füzet sem, amelyben ne lennének megtalálhatók az ellenkezőnek bizonyítékai, és annak az őszinte szeretetnek és mély tiszteletnek kinyilvánított jelei, amellyel jóltémény, emberséges királyunk iránt viseltünk. A kis nyolcsoros költemény általában a kényurak ellen szól; az emberiség azon ellenségei ellen, akik játékszernek, semminek tartják alattvalóik életét és nyomorúságát. Hogy vannak ilyenek, azt bizonyosan nem vonja kétségbe senki sem. A művész oly képet festett róluk, amelyen kevés, de találó vonással vannak jellemezve. És ha jönne egy szentségtörő, s a legjobb, a legemberségesebb királyra alkalmazná a képet, hogyan, a művész lenne akkor a bűnös? Semmiképpen nem esett tehát

i) ezáltal sérelem a fennálló államalkotmányon, az erkölcsön vagy valláson. Ez világos, mint a nap. Egyáltalában

k) semmi sincs ebben a munkában, amit bármely jónevelésű és olvasni szerető magyar más nyelveken ezerszer ne olvasott, és mindennapi beszélgetésben ne hallott volna. És

l) csak a nemzeti nyelven lenne tilos hasonló dolgokat olvasni? Békétlenebbek vagyunk mi, mint mások? Kevésbé szabadok vagyunk?

Szomorú és lesújtó lenne ez minden magyarra, minden gondolkodó emberre nézve! — De nem, az állam kormánya túlságosan is jó kezekben van, hogysem valaha is idáig fajulhatna a dolog. Az értelem, az egészséges józan ész, a méltányosság és a közjó ellenségei itt nem győzedelmeskedhetnek.

Legalázatosabb kérelmem tehát, amellyel Királyi Fenségedhez fordulok, a következő: méltóztassék Fenséged kegyesen elrendelni, hogy vagy

1. hagyják meg birtokomban egész tulajdonomat, és engedjék meg a még fennmaradt hetvenöt példány elküldését azoknak, akik meg akarják venni ezeket, annál is inkább, mivel a betiltás célját úgysem lehet már elérni; emellett folyóiratunk olvasói az előfizetők kinyomtatott névjegyzéke szerint olyan helyzetűek és műveltségűek, akiknek körében még szabadabb szellemű munkák sem tennének rossz hatást; tehát ebben semmi veszélytől nem kell tartani. Vagy ha mégis ok lenne az aggodalomra, akkor azt kérem legalázatosabban, hogy

2. a betiltást a megbotránkoztató művek kiszakítására korlátozzák, hogy a nyomtatványokat legalább csonkán szét lehessen küldeni. Abban az esetben azonban,

3. ha a füzetet összes indokaim ellenére is elkobozzák, azt kívánom, hogy jogos tulajdonomat megfizessék; éspedig úgy, hogy ne csupán ennek a hetvenöt példánynak megszabott árát (darabonként huszonnyolc krajcár) térítsék meg, hanem a többi három füzetből is ugyanannyi példányt ugyanazért az érért vegyenek meg, mert a mű különben csonka és eladhatatlan lenne.

A legalázatosabban, de bizalommal telve könyörgök Királyi Fenségednek ezért az igazságtevésért; és teljességgel alázatos kérésem jogos voltára hagyatkozom. A folyóirat további sorsa, valamint polgári boldogulásom most már attól a legkegyelmesebb ítéllettől függ, amelyet Királyi Fenséged, vagy maga Őfelsége kimondani kegyeskedik.

Azt gondolom egyébként: nem kell aggódnom amiatt, hogy magában ebben az én mostani önigazolásomban bármi is túlságosan bátor szavakkal elmondottnak tetszhetnék. Olyan férfi, aki ennyire nyíltan szól, nem törhet gonosz célra, nem lehet rossz polgár. Minden tisztességes embernek kötelessége, hogy ott, ahol szükséges, úgy nyilatkozzék, ahogyan gondolkozik. Az én vélekedésem jó, szándékom tiszta. Lehet, hogy helytelenül fejeztem ki magamat, az is lehet, hogy tévedtem; de beszeenyeztem volna lelkiismeretemet, ha másképpen írtam volna, s úgy gondoltam, hogy félreismertem, vagy megsértettem volna Királyi Fenséged fennkölt gondolkodásmódját, ha azt, amit igaznak ismerek és tartok, elhallgattam, vagy méntségemre el nem mondtam volna. Tudom ugyan, hogy bátor nyíltságommal még több és gonoszabb ellenséget szerezhetek magamnak. Hatalmuk, befolyásuk káromra lehet. De azt is tudom, hogy ügyem igazságos, hogy minden becsületes ember, minden jóhíszemű magyar ügye. Hazámnak akartam szolgálni. Felvilágosodá-

sának előbbrevitele volt végcélom, tetszése dicsőségem ; és annak tudata, hogy helyesen cselekedtem, egyetlen édes jutalmam. Boldog leszek, hogyha még károm is neki szolgálhat. Ha, amint remélem, igazságot szolgáltatnak nekem, s ha azt a magasabb védelmet, amelyre ilyen vállalkozásnak okvetlen szüksége van, nem tagadják meg tőlem : nem fogok megszűnni, hogy a közjó szolgálatában, barátaimmal együtt, legjobb erőm és tudásom szerint a jövőben is tevékenyen közreműködjem. De ha olyan szerencsétlen leszek, hogy nem részesülök kedvezőbb ítéletben, akkor óvakodni fogok attól, hogy továbbra is olyan mű szerkesztője legyek, amelyet hazám legfőbb helye veszélyesnek és elkobzásra méltónak tart ; jöllehet ez az első, és immár egyetlen ilyenféle folyóirat, amelyet a hazai irodalom felmutathat.

Királyi Fenségednek

legalázatosabb szolgálja,
a Magyar Museum szerkesztője

Batsányi m. k.
kamarai kancellista

Kassa, 1793. ápr. 15-én.

18. [MENTŐÍRÁS A MARTINOVICS-PERBEN]

B. elfogatását egy névtelen feljelentés és Martinovics 1794. aug. 11-i vallomása alapján rendelte el az uralkodó. Egy hónapig azonban hiába keresték az író a nyomozó hatóságok; végül szeptember 10-én, köröztetésének hírére, maga B. jelentkezett pártfogója, Forgách Miklós levelével a zsebében a nádornál, s ez, megnyugtató szavai, ígérete ellenére még aznap éjjel elfogatta, és azonnal Bécsbe vitette.

Ebben az időben már súlyosoknak tetsző vádpontok merültek fel az író ellen. Martinovics Ignác szeptember 5-i vallomásában a következőket mondta róla: „In Betreff des schon oft benannten Bacsanyi mus ich Folgendes anmerken: Nicht lange vor meiner Arrestirung habe ich demselben meinen ganzen Revolutionsplan in Ungarn entdeket, und als ich sah, dass er hiemit einverstanden war, so trug ich ihm die Direktorstelle für Oberungarn an; allein da keinen Katechismus bei der Hand hatte, so unterblieb solches, und ich habe ihn auch an niemand dieserwegen angewiesen; die Institutsregeln aber diktirte ich ihm in die Feder; ich glaube aber nicht, dass er ohne Katechismus Mitglieder werde aufnehmen haben können. Diesem mus ich beirücken, dass Bacsanyi ein besonders vertrauter Freund des General Fekete seye, von dem er mir erinnerte, dass er sich die Miene gebe, als wolle er die Rolle des General Koziusko in Ungarn spielen.” (Benda, II. köt. 152–153. l.)

Az utazástól megtört író már megérkezése napján, szeptember 12-én kihallgatta a vizsgáló bizottság. B. ekkor tett vallomását 13-án írásbeli nyilatkozatban, 15-én újból a bizottság előtt szóban, 16-án beadványban egészítette ki. — November 26-án aztán visszaszállították

Magyarországra, s 1795. január 17-én a királyi tábla vizsgáló bizottsága elé állították kihallgatásra. A nyomozó hatóság részben a Martinovics vallomásaiban foglaltak, részben a cenzúrán meghurcolt versek felől faggatta a bebörtönzöttet, aki állhatatosan megmaradt első állításai mellett: Martinovics vallomása alapján nem lehet a szövetkezés titkába beavatottnak, vagy éppen valamelyik társaság tagjának tekinteni, mert a katekizmust még csak nem is látta, a felajánlott igazgatói tiszt elfogadása elől kitért; versei pedig, melyek miatt állását veszítette, annak idején a cenzúra jóváhagyásával jelentek meg.

A mi szempontunkból ezúttal az a jelentős, hogy az író már első írásbeli vallomásának tanúsága szerint készült egy nagyobb védekező beadvány szerkesztésére. Szeptember 13-i nyilatkozatának végére ezt írta: „Wie meine Grundsätze beschaffen seyen, zeigen alle meine Reden, Schriften und Aufsätze; ich habe es auch dieser meiner Erklärung oben, so wie auch gestern [szept. 12.] mündlich zu erkennen gegeben; ich bin auch, wenn man es verlangen sollte, bereit, ein politisches Glaubens-Bekennniss abzulegen.” (Benda, II. köt. 181. l.) A szeptember 16-i beadvány utóiratában már cím szerint egy apologia tervéről írt a megvádolt költő: „Ich behalte mir vor, wenn man mich (wie ich erwarte) schuldig finden wollte, *meine Apologie selbst aufzusetzen.*” (Uo. 185. l.).

A hónapok óta tervezett *Védőírat* megírására a vádirat kiadása, 1795. április 17-e után került sor. A nyolcadik hónapja bebörtönzött író töretlen szellemi erejéről, kivételes munkabírásról tanúskodik, hogy április 28-án már pontot tett terjedelmes mentségének végére. — Az *Apológia* elsősorban védőírat, s mint ilyen, magában foglalja mindazt, amit B. korábban a cenzori önkény ellen versei érdekében, újabban pedig, a jakobinus-per folyamán, írásban vagy szóban tett vallomásaiban az ellene emelt vádak ellen felhozott; ugyanakkor — az 1793. április 15-én a nádorhoz benyújtott irathoz hasonlóan és fentebb idézett nyilatkozatához híven — magában foglalja politikai hitvallását is, — olyan őszintén és határozottan megfogalmazva, hogy a Hétszemélyes Tábla e miatt sújtotta a szerzőt egyéves várfogsággal. Ami az írókat akkor Kufsteinba juttatta, abban látjuk és tiszteljük ma az *Apológia* legnagyobb értékét. A mentő-íratot őszintesége, írójának a nagy önvallomásokra emlékeztető heve és erkölcsi nemessége emeli ki a periratok tömkelegéből, és juttatja B. prózai művei között előkelő helyre. Az író maga is irodalmi alkotásnak tartotta az *Apológiát*, bár jól látta rendeltetéséből származó szerkezeti hibáját: az ügyész vádiratának objectióit cáfoló responsiók teszik terjedelmének javarészét, s ezek hosszá sora úgy széttagolja a munkát, hogy annak legfőbb értékei folyamatos, egészzé kerekedő előadásban csak alkalmanként érvényesülhetnek.

B. azonban tudta, hogy még így is jelentőset alkotott: *Apológiája* fogalmazványát még bécsi éveiben is őrizgette, s ebből írt egy mondatot a Virág Benedeknek ajándékozott Horatius-kiadásba. (BJÖM. I. köt. 409. l.) A *Védőíratnak* ettől kezdve nyomavész; sem az író nem említette, sem a hagyatékban nem akadunk rá. Egyetlen példánya a periratok között maradt meg. (OL. Vertr. A. 48. fasc.) Legelőször Szimonidesz Lajos közölt belőle terjedelmes részleteket, számos helyen hibás vagy pontatlan magyar fordításban; eredeti szövegét — néhány apró kihagyással — Benda közölte. (II. köt. 573–612. l.). Az egész *Apológia* és annak

teljes magyar fordítása, Kövendi Dénes tollából, kiadásunkban jelenik meg először nyomtatásban. — B. perének lefolyása a vallomások, a védő Madách Sándor és a vád tekintetében Benda Kálmán kiváló forráskiadványára utalhatjuk az olvasót. Az író cenzúrától megbélyegzett verseivel és állásvesztésének körülményeivel mi foglalkoztunk legrészletesebben kiadásunk első kötetében. (302—310., 355—375. 1.)

A Benda forráskiadványának második kötetében közölt vallomásokon és nyilatkozatokon kívül az *Apológia* megértéséhez szükségesnek tartottuk, hogy teljes szövegében közöljük a B. ellen 1795. ápr. 17-én kiadott vádirat szövegét. (OL. Vertr. a. 48. fasc.)

Ad hoc, ut sciri possit, quibus viis, ac Subsidijs Invinclatus Incattus Occultae Societatis illius, quae in perniciem Regis, ac Regni, subversionemque totius Monarchiae conspiravit, partem acceperit? praemittenda sunt nonnulla Ejus Manuscripta; quibus excussis videbitur quasi ex speculo, quis Eidem sit Genius, et Character — quis Spiritus, et quae Familiaris Cogitandi Ratio? —

Invinclatum Incattum Poesi addictum fuisse — Hungaricos Versus cecinisse — publice notum, sed materia Cantus ante Annum 1789. saltem Fisco Regio ignota est. —

Primus Ejusdem Faetus ad Musaeum Hungaricum quocunque demum fatò, relatus prodiit in Lucem praedicto Annò 1789. quò amplà, et vastà versificandi occasione ab exemplo ardentis jam eotum Galliarum Regni nactà, in Poeticis suis Exercitationibus Versus plures, et quidem Paginà 9nà ad communem Animorum Exacerbationem; pag. 56à ad concitandos Subditorum Animos — ad ciendum in Dominos Terrestres Odium, et ad excutiendum utriusque Potestatis jugum; Pag. 58à ad irritandos, et ab Aula alienandos Popularium Animos ut sub No 3° conscripsit, sicque Principia Paci, et Tranquillitati Publicae perniciosae, infelicemque Malorum Catenam post se trahentia sparsit. —

Altera est Epistola ad Ladislaum Szabó hic aequè Invinclatum Annò 1793. scripta sub No 4° In cujus parte primà id potissimum agit, ut Sacerdotio, tanquam Omnis Illuminationis Hosti Invidiam; In Illos autem Viros, qui salutares circa Censuram Librorum emanatas Resolutions Regias secundant, odium conciliet: — Parte autem 2dà phantasticis Patriae Malis, eorumque dolore pressus Author e Socio suo quaerit, quid dubiis his Temporibus expectet, et quid judicet? — quid prospiciant Regiae Budensis Arcis Incolae? et ad quid se parent? —

Demum plura alia intersertis Interpunctionibus, divinanda relinquendo, quoniam suspitio quaerit, quis, et quomodo procelloso Mari commissam Fortunae suae, et Sociorum Navim gubernare posset? An praecipuae Columnae adhuc consistant? An Novi Nationis Solones, qui ante Triennium electi sunt, adhuc Budae degant? — quomodo ad excelsum illum finem intendant? — Num jam Templum Patriae paratur? aut saltem Lapis fundamentalis positus sit? —

Haec, inquam, quaerit, et Sibi responderi petit ab Amicis suis, et quidem Illis, qui in gremio Regni, quamvis hinc inde dispersi, vinculo tamen Amoris adstricti ad eundem finem collaborant!

Ex quibus omnibus, licet diversimode qualificentur, qui est, qui gliscentem sub cineribus ignem non animadvertat? et occultam quandam Conspirationem non videat? —

Exercitationibus poeticis, ut collimari potest, hic tantisper abruptis, Artem Dicendi Invinculatus Incattus propriam Sibi reddere voluit. — Hunc in finem praecipua Nationalis Conventus Parisini Decreta, — Acta, et facta, ignotum an ex Moniteur, aut occultis Correspondentiis secretâ Viâ horsum penetrantibus adnotavit; — Declerationem Jurium Hominis, et Civis; — Articulos Constitutionales; — Verbò, molem Actorum (si e re fuerit, dum et quando producendorum) conscripsit, seu verius, Semina Revolutionis in Unum collegit. — Haec, ut explicit, ac Juris Publici faciat, conscribendae de Revolutione Statûs Dissertationi semet accinxit, ut sub No 5°:

Dicit in hac, — aliam esse pacificam per Illuminationem; — et aliam tumultuariam Revolutionem: — Immemor ejus, quod inter Tales, qualis etiam Invinculatus Incattus est, inquietus, et turbulentos Nationis Solones, et Novatores pacifica Revolutio tam parum possibilis sit, quam parum possibilis est Chymera Libertatis, et aequalitas in Natura.

Perstringit demum ultrò Pressuram Aulae Gallicae, et Thesim illam defendit, quod Milliones Hominum Avitam Constitutionem mutare, et novam Sibi deligere volunt, exigua Aristocrataram Massa conticere, et victas manus dare debeat. —

Peculiaria profectò Illuminationis, et pacificae Revolutionis fomenta, ac Principia! — Quibus expensis, quisque facile perspiciet, Invinculatum Incattum sponte suâ ad Ligam Actionalis Conspirationis devenisse. —

Cognita haec erant Abbati Martinovics Revolutionarium Societatum Fundatori; — Unde Eum, qui Naturâ ad Revolutionem pronus erat, pervasionibus ad communionem Conjuracionis pertrahere Opus non erat!

Testatur hoc uberius Fassinio Authentica Abbatibus Martinovics sub No 6to juxta quam Invinculatus Incattus intellectò Revolutionis Planò, Assensum mox praebuerat, et oblato in Superioribus Regni Partibus Directoratu, Regulas Institutionis, seu susceptionis, dictante praefatò Martinovics, descripserat: — Catechismò, cum talem Idem prae manibus suis non habuerit, cum Eodem communicari nequeunte. —

Testatur propriò pugnò conscripta, et Viennensi Commissioni exhibita Declaratio sub No 7° Ex cujus suplemento peculiariter notari merentur §pho 5to adductae Reflexiones, in quibus impendentia Reipublicae Hungaricae Mala commemorat, Materiam Revolutionis adesse, in aenigmate insinuat.

Testatur denique hic coram Jure elicita Ejusdem Fassinio sub No 8° quae pandit Invinculatum Incattum Existentiam Utriusque Societatis ex Ipso Fundatore scivisse — Signa ejus recepisse — Regulas susceptionis descripsisse — oblatum Utriusque Societatis Directoratum accepisse.

Et in his consistit Summa Conspirationis, quam Invinculatus Incattus quidem pro ridiculo Mure; sed Leges Actionales pro Laesae Majestatis, ac Perduellionis Crimine habent. —

Hujus Vindictam clamat Vox Populi — Vox Dei! — Cui idcirco in sensu Actionis deferri petit. —

A vádirat mellékletei: 1. sz. az ügyész vádlevele, 1794. nov. 28.; 2. sz. ifj. Huszár József tanúsítványa Batsányi törvényes megidézéséről, nov. 29.; 3. sz. Batsányinak a Magyar Museumban megjelent versei, hfv.

másolat; 4. sz. Batsányi Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz c. versének sk. kézírata; 5. sz. Batsányi jegyzetei: Über Staatsrevolution; 6. sz. Martinovics bécsi vallomásának Batsányira vonatkozó része, hiv. másolat; 7. sz. Batsányi bécsi vallomásai; 8. sz. a Tábla vizsgáló bizottságának jegyzőkönyve Batsányi 1795. jan. 17-i kihallgatásáról.

A latin nyelvű *Mentőírás* fordítása Kövendi Dénes munkája.

A felségsértéssel és hazaárulással vádolt

BATSÁNYI JÁNOS a maga ügyében

A természetes méltányosság megkívánja, hogy a bizonyítás súlya a vád nagyságával arányos legyen. Még egyszer intünk arra, hogy a bizonyítékoknak a váddal arányosnak kell lenniük: ha a vád nem jelentéktelen, a bizonyítékoknak sem szabad ilyeneknek lenniük.

Montesquieu

Sokaktól és sokszor hallhatod emlegetni azt, kitűnő Férfiú, hogy az isteni hatalom játékot űz az emberi dolgokkal. — Én a magam részéről ezt a nézetet az igazi bölcshez méltatlannak, és szigorúan véve, istentelennek tartom. Arra sem lehet rávenni, hogy némely régieket követve — akiket pedig nagyon bölcseknek tartanak — elhiggyem, hogy az emberi dolgokat valamely változhatatlan szükségyszerűség, vagy az egymást követő jelenségeknek amaz örök és megmásíthatatlan sora és láncolata sodorja magával, melyet ugyanezen bölcselők végzetnek neveztek el; de azt sem hihetem, hogy az égieknek semmi gondjuk sincs reánk és dolgainkra. Hiszen akkor semmi más nem maradna az emberi nem számára, mint hogy lemondva az észnek minden képességéről és segítségéről, aminél pedig semmi istenibbet maga az Isten sem adott néki,* arra bízta magát, hogy a dolgok vak esetlegessége úgy hánnya-vesse, mint valami hitvány, zsinoggal táncoltatott fabábot.

Ha azonban a dolgoknak ezt a zavaros, a természet rendjével folytonosan ellenkező, de mindenütt érvényben levő folyását veszem figyelembe; — ha meggondolom, hogy nemcsak hogy jóformán semmi különbséget nem tesznek jó és rossz között, és nemcsak hogy úgyszólván számba sem veszik sem a hibát, vétket, bűnt, sem pedig az érdemet, hanem még az erények igaz értelmét is kiforgatják, hogy mindenféle alávaló és egyben bárgyú ember a szerencsének és a társadalomnak legdúsabb javait élvezzi, — ezzel szemben pedig a becsületes, feddhetetlen ember, a hasznos és szerény, jó polgár, egy szóval: az igaz ember csaknem szüntelen küszködik az ellenséges viszonyokkal meg emberekkel, és miközben arra törekszik, hogy a természettel összhangban éljen, önmagának és polgártársainak hasznára legyen: mint az ádáz sorsnak erre rendelt játékszere hánnyodik,

* Cicero: De officiis.

hijával még a polgárosultság negatív javainak is, végül pedig áldozatul esik mások hitványságának, amely majdnem mindenütt büntetlenül garázdálkodik: — mondom tehát, ha mindezeket és efféléket figyelmesen megfontolok, lehetetlen, hogy szívből ne gyászoljam az emberek szomorú sorsát, és meg ne bocsássam annak a filozófusnak emberi tévedését, aki a legnemesebb teremtmény számtalan siralmas bajától gyötörve, lelkének keserűségében ezt kérdezi: hát csakugyan oly sok jót hozott az emberi nemre a polgárosultság és állam rendje? Innen származnak-e hát a tudományok, művészetek, a kultúra és a vallás ama nagyszerű és annyiszor magasztalt gyümölcsei? Vajon nem lett volna-e jobb az erdőkben és pusztákban kóborolni, a nomád népek, vagy éppen vadállatok módjára?

Ime éppen én, aki már gyermekkoromtól a szerencse majdnem minden csapását megpróbáltam, a mai napig 33 éven át bűnöktől tiszta életet éltem, és az élet helyes berendezésének amaz első szabályától: „tiszta lelkiismerettel élni, bűntudattól nem sápadni”, mint valami ércfáltól körülvéve, az ifjúkor számtalan veszélyét kikerültem, s a súlyos szegénységet, amint illik, bátran elviselve, arra törekedtem, hogy valamennyi derék ember becsülését és jóindulatát megnyerjem, — én, aki ember létemre kétségkívül átestem emberi dolgokon, — gyakrabban is, mintsem fájlalnom nem kellene — (ám ki az, aki gyarlóságát annyira fel sem ismerné, vagy arról annyira elfeledkezne, hogy magát mindenkinél jobbnak, és minden hibától mentnek állítani, és az első követ rám vetni merészelné?), — tehát, mondom, átestem ugyan némely emberi dolgon, de meg vagyok győződve róla, hogy úgy teljesítettem az ember és polgár kötelességeit — azon bíró ítélete szerint, kit a Teremtő belém adott —, hogy ha most távoznom kellene az életből, nem hinném, hogy ez az élet olyan lett volna, amelyet bármely derék embernek szégyellnie vagy megbánnia kellene: — s *íme éppen én úgy vagyok lefestve, mint hálátlan, hűtlen ember, aki megvet istent-embert, vakmerő, elvetemült, bűnös gonosztevő.* Ime énrólam, aki soha semmi rosszat és igazságtalanságot polgártársaim ellen tudva és készakarva el nem követtem, aki megelégedve azzal a helyzettel, amit a sors számomra kijelölt, senkinek javát és birtokát meg sem érintettem, senkitől tisztségeit, címeit, érdemeinek bármiféle jutalmát, vagy külső jeleit meg nem irigyeltem, sőt inkább polgártársainnak használni, s e drága hazának, amelynek polgárul büszkén vallom magam, erőim gyarlóságához képest szolgálni igyekeztem: énrólam állítják azt, hogy *összeesküdtem nemcsak törvényes királyom jóléte és méltósága ellen, hanem az egész ország elpusztítására, alkotmányának és törvényeinek felfogatására, amelyeknek oltalma alatt biztonságban éltem: fajségsértéssel és hazadúlással vádolnak*; halálbüntetést és becsületemtől való megfosztást kívánnak fejemre kimondatni. Természetesen, miután már előzőleg elvettek tőlem mindent, amit az ember javainak szoktak nevezni: a biztonságot, tisztséget, szabadságot, s már csak ez a pusztá és múlandó életem maradt — ha ugyan életnek lehet nevezni azt, ami azon javak nélkül az embernek csak terhére van. Mondom, ez maradt meg pusztán nekem, ámde láthatod: odajutottam, hogy még ez is váltságba került...

Így van: törvény és bírói ítélet nélkül megfosztottak mindentől, ami számomra becses lehetett; úgyannyira, hogy méltán elmondhatom

magamról: csak a büntetésből tudtam meg, hogy egyáltalán vádlott voltam. —

De közeleg már végre az én napom is. Közeleg az idő, amikor lehetőségem lesz rá, hogy engem is meghallgassanak, és kell, hogy meghallgassanak; amikor megadatik nékem is, hogy védekezhessen, megismerhessem és megcáfolhassam ama hamis vádakát, melyekkel tudtom nélkül behálózta; hogy ha nem érhetem is el megpróbáltatásaim végét, de lemoshassam a nevemre sütött gyalázatot és visszanyerhessem azon polgártársaim előbbi megbecsülését és jóindulatát, akiknek becsülését, mint saját jó lelkiismeretem után munkálkodásom és törekvéseimnek első és legkedvesebb gyümölcsét, mindenek előtt óhajtom, — tehát megadatik, hogy ismét visszanyerhessem nevem jó hírét.

De (talán ezt mondhatod), hogyan fogom én azt a sok bajt, igazgatalanságot, amit már évek óta eltűrtem, hogyan fogom annyi szenvedéseim sorozatát, amely nélkül ügyem természetét megismerni nem lehet, — hogyan fogom én mindezeket elbeszélni anélkül, hogy most új utakat ne keressenek elpusztításomra hatalmas ellenségeim, akiknek eddig is szabadságukban állt, hogy engem büntetlenül üldözzenek, attól való félelmükben, hogy én támadom meg őket és teszem ki a nyilvánosság ítéletének? — ezek az ellenségek, akik nem átalították visszaélni a legjobb, valóban legkegyelmesebb fejedelem nevével és tekintélyével (aki, ha halandónak ez megadatik, szíve mélyéből azon lenne, hogy minden alattvalóját boldoggá tegye) —, akik tehát, mondom, nem riadtak vissza attól, hogy a mit sem sejtő, vagy legalábbis hamisan tájékoztatott király nevével visszaéljenek, s akik éppen azt a hatalmat, amelyen a polgárság egysége és léte nyugszik és amelyre — minthogy mindenkinek megadja, ami megilleti és mindenkit megvéd az őt megillető javak birtokában, — a közjólét támaszkodik, az a közjólét, amely — (mint ahogyan ezt minden tanult és nem-tanult ember úton-útfélen hangoztatja) — a legfőbb törvény, de amely csupán a törvényeknek folytonos, és semmiféle ürüggyel soha meg nem szakítható érvényessége által tartható fenn, — oly törvények érvénye által, amelyek a társadalom céljaival összhangban vannak, és mind a közösség boldogságának, mind az egyes egyének boldogulásának előmozdítására törekszenek, — ezek az ellenségek, mondom, akik a fejedelemnek ezt a legfelső hatalmát az ártatlanság elnyomására használták föl? — De hát az ilyen szempontokat a derék polgárnak — bármennyire nagy veszélyben forogjon is — semmiképp sem szabad figyelembe vennie. Ellenségeim különben sem fognak soha föltagyni azzal, hogy vesztetre törjenek; — már csak azért sem, mert — ahogyan ezt Tacitus, szokása szerint, oly találon megmondta — az emberi természet sajátága, hogy gyűlölje azt, akit megbántott. Különben sem szabad nékem, és nem is szándékom, hogy — elhallgatván mindazt, ami velem történt és oktalanul, hogy ne mondjam esztelenül mellőzvény magam iránti kötelességeim tekintetbevételét — megszegjem azt a hűséget, amellyel hazámnak és fejedelmemnek tartozom. Nos tehát, ha mindeddig, nem félve a rossz következményektől, az állam közhaszna érdekében talán kevésbé elővigyázatosan (ahogyan ez sokak szemében látszik, akik elővigyázatosság címén gyávák), mint amennyire ez sorsomnak javára volt, úgy viselkedtem, mint az igazságnak és — ami már bűn kezd lenni — a szabadságnak nyílt és őszinte

barátja: vajon most, ebben a végső szükségemben, gyáva szökevényként az ellentáborhoz pártoljak át? — Nem! ó Erény, akinek meredek ösvényét annyi baj közepette szüntelenül tapostam; nem, ó Szentséges Igazság, akinek felkutatására annyi fáradságot, életemből oly sokat áldoztam; — nem, én sohase fogom megtagadni azt, hogy a Ti tisztelőtök és társatok voltam. Követlek benneteket, bárhogyan vezettek is. Aki egyszer a Ti barátotok, annak — akárhogyan is fordul a kocka — semmitől sem szabad félnie, és semmit sem szabad remélnie.

Ha a jogok a jogtalanságtól való félelem gyümölcsei, ha a törvény a polgári lét közös biztosítója, ha épp azért vagyunk a Törvény szolgálói, hogy szabadabbak lehessünk, és ha végül „a király az elnyomottak oltalmául adatott”: akkor minden józaneszű ember beláthatja, hogy itt nem csupán az én sorsom van válságban; — az én ügyem mindazokra tartozik, egyenként és összesen, akiket átölelve véd ennek az országnak törvénye. Egyenesen érdekében van tehát mindenekelőtt magának Ő Királyi Felségének, továbbá mindazoknak, akiknek a közügy bárhogyan is szívéükön fekszik, végül különösen érdekükben van hazánk ama fiainak, akik, szolgálni akarván szellemükkel és iparkodásukkal polgártársaiknak, életüket a honi nyelvnek és honi Múzsáknak szentelték vagy ezután szentelni akarják; mindezeknek érdekükben van, hogy viszontagságaim sorozatát, módját és okaát megismerjék.

Ha tehát úgy tűnnék fel, hogy a kelleténél szabadabban mondom meg valamit, ha bátrabban és netán nem mindenki által gyakorolt őszinteséggel adok elő egyet-mást: ezt jó bírám nyilván méltányosan tekintetbe veszik, s ha már nem dicsérhetnek is meg engem, aki a törvényes uralkodók iránt köteles és meg nem szegett hűséget, hazám iránt pedig gyöngéd kegyeletet tanúsítottam, legalább mentségemre fogják felhozni, hogy életem védelmének kényszerében jártam el így.

Te tehát, Derék Férfiú, akinek az ügyek vitelében való páratlan szakértelmét mindenkitől magasztalni hallom, becsületességét és hűségét, s irántam való jóindulatát pedig magam ismerem jól; légy segítségemre és hallgass meg, oltalmazd és véd meg védencedet, aki nemcsak e mostani egész összeesküvésben ártatlan, hanem a többi, csak rosszakarói által alkalmasszerűleg koholt vádakban is, és egyáltalán semmi köze semmiféle titkos társasághoz; itt, ahol szükség van rá, véd meg és oltalmazd. Tudd meg különben, hogy a bosszúállás minden vágyáról letettem, sőt a rajtam esett jogtalanságok miatti fájdalmat is elnyomtam magamban, minthogy már valamennyire visszanyertem testi egészségemet (csupán attól féltém és amiatt aggódtam ugyanis, hogy a halál elragadja tőlem a védekezésnek oly sokáig halogatott alkalmát) —, hogy aztán majd az idő, a bajok e legjobb orvosa és a bűnök biztos megtorlója törölje ki ezeket, ha lehetséges, még emlékezetemből is. Röviden szólva: úgy intézd ügyemet, ha teljesen megcáfoltad az ellenem fölhozott annyi és oly súlyos vádat, amelyek ha igazak volnának, sehol és semmiképpen nem volnának tűrhetőek, hogy nyugodtan tartózkodjál sérelmeimnek bármilyen törvényes úton való megtorlásától, sőt — ami még nekem is, aki mindezt átéltem, és a tényeket elbeszélem, alig megengedhető — még a kifejezések ridegségétől is. S hogy mindezt megfelelően végbe vihessed, ime a tényállás:

1787-ben Kassára mentem. A kamara mindennapi munkáival elfoglalva, azokat az órákat, melyeket a sorstól juttatott kis hivatalom szüntelen járó gépezete meghagyott számomra, az irodalom tanulmányozásának és elhanyagolt, akkor még úgyszólván minden semmirekellő közönséges gyalázkodásának kitett hazai nyelvünk művelésének szenteltem. Mivel előre láttam, hogy saját erőmből elszigetelten semmit, vagy igen keveset fogok használni, hiszen nem voltam megáldva a szerencse oly adományaival, melyek szükségesek lettek volna ahhoz, hogy nemzetem közjára iránti lángoló buzgalmam és törekvésem dúsabb gyümölcsöt hozhassam napvilágra, követtem Orczy Lőrinc báró tábornoknak, e halhatatlan emlékezetű férfiúnak tanácsát, — akit alig emlegethettek könnyek nélkül, de sohasem szabad említenem hálás lellem gyöngééd megilletődése nélkül, s akit több éven át jó és gondviselő atyám gyanánt tiszteltem. Ő, midőn Pestről az említett városba távozóban voltam, több ízben tanácsolta és lelkemre kötötte, hogy társuljak az irodalom ottani művelőivel, név szerint jelesül a híres hazai költővel: Baróti Szabó Dávid tanárral; és valami árkádiai társaságfélélt alapítsunk azért, hogy az irodalom ügyét közös erővel mozdítsuk elő, és más honpolgárok-nak is ösztönzést adjunk példánkkal, s idők múltával talán valami effajta nagyobb vállalkozásnak alapjait is megvessük.* Tehát barátainkkal tanácsot tartva, abban állapotunk meg, hogy a mondott célt előmozdító művecskéinket összegyűjtjük és nyomtatásban is elszélesztjük. Ennek az időszakonként megjelenő, *Magyar Museum* néven ismeretes munkának első füzeté 1788 elején látott napvilágot. Az eredmény meg is felelt szívbeli törekvéseinknek. Alig lehet elhinni, hogy mekkora lelkesedéssel fogadták a derék és a nemzeti költészet iránt nem közömbös honpolgárok mindenütt törekvésünknek ezt a szerény kísérletét, hiszen jól tudták, hogy a nagy dolgoknak általában milyen észrevétlen és kicsiny a kezdete. Nem mondom el, hogy mindez mennyi időmbe, fáradságomba és pénzembe került, minő és mekkora akadályokat kellett leküzdenem; ha elbeszelném mindazt, ami csupán csak *előttem*, mint a munka kiadója előtt ismeretes, túllépnék a hihetőség határán. Nem festem le annak a kornak elszomorító előítéleteit, a rosszakaratú emberek erőlködéseit, irigykedését, gyűlöletét; csak annyit mondok, hogy midőn „először feszítettem ki karomat a rohanó ár ellen”, acélos kitartásra volt szükségem; végre aztán állandó munkával és fáradhatatlan szorgalommal oly sikert értünk el, hogy hazai irodalmunk más arcot öltött, és úgy tetszett, a Magyar Museummal irodalmunk új korszaka kezdődött meg. E példától ösztönözve országunk más részeiben is mintegy fölébredtek az irodalmi emberek, és munkásságukat a mi törekvéseinkkel megegyező célra egyesítették; mint ahogy neveik a Museumban kinyomtatva is olvashatók. Hasonló buzgalomtól indítatva, rövid idő múlva művelt férfiak más városokban is hasonló társaságokat hoztak létre; ezek között tiszteletből meg kell nevezni a komáromiakat. Ugyanaz az üdvös lelkesé-

* Hasonló irodalmi vállalkozás alapítását már Mária Terézia dicső királynőnk uralkodása alatt megpróbálták, s annak elnökeül ugyanezt a nagy férfit választák: de ez a terv — minthogy hazai nyelvünk és irodalmunk végzeté másként akarta — nem valósulhatott meg.

dés járta át a különféle akadémiákon és gimnáziumokban még csak tanuló ifjakat is, és arra vette rá őket, hogy egyéb tanulmányaik mellett a hazai nyelvet is ápolják; ezek közül különösen a soproniak érdemlik meg a dicséretet és a gyelmet.

Törekvéseinknek ilyen sikerétől és gyümölcsétől lelkesítve, és főleg az ország Karainak és Rendeinek ama nevezetes 1790 június havi határozatától indítatva (amely később a törvénybe 16. cikként vétetett föl, és az 1792. 7. törvénycikkben kiterjesztett), melynek ereje visszaállította a nemzeti nyelv iránti köteles tiszteletet és visszaadta annak méltóságát (eloszlatva végre a szerencsétlen, s az agyakat a köznek annyi századon át alig helyrehozható kárára megülő sötétségnek éjszakáját):* újult erővel mélyedtem bele megkezdett munkámba. Ismeretes a könyvkereskedésnek — különösen azon ágának, amely a nemzeti nyelvű termékek árusításával foglalkozik — országunkban való nyomorúságos állapota. Ebben a zivatáros időben még súlyosabb volt ez a helyzet. Ismeretes dolog továbbá, hogy Európa műveltebb népei valamennyien mekkora sikerrel mozdították elő érdekeiket és felvilágosodásukat időszakonként közrebocsátott írásművek által. Elhatároztam, hogy én is erre az útra lépek, ezt a példát követem.

Ezért 1791-ben az akkor uralkodó Felsőházhoz folyamodtam és kifejtve törekvésem célját, arra kértem engedélyt, hogy a Magyar Museumot postán küldhessem szét olvasóimnak. Mielőtt az engedélyt elnyerhettem, a nagyméltóságú királyi Helytartótanács útján azt az utasítást kaptam, hogy munkánk és vállalkozásunk tervét mutassam be; hogy ennek eleget tegyek, az ügynek nagyobb hitelül és törekvéseink világosabb bizonyítékául a második kötetnek már 1790-ben kiadott első füzetét mellékeltem és példa gyanánt benyújtottam. Ily módon, az egész ügy érett megvizsgálása után, a nagyméltóságú Helytartótanács által 1791. augusztus 23-án 15.401. sz. alatt kiadott határozat alapján meg is kaptam a kért engedélyt. Itt tüstént meg kell jegyeznem, hogy ebben a füzetben foglaltattak mindazok a versek, amelyeket most vádkeppen hoznak fel ellenem. Annyira nem jutott tehát akkor még eszébe senki emberfiának, hogy valami bűnt szimatoljon egy oly műben, melynek csaknem minden lapja mintegy kétségtelen tanúbizonyosság ugyanannyi derék, a közügy szeretetét sugárzó olyan polgár mellett, akik Senecával együtt bűnnek tartanak azt, ha képességük szerint nem akarnának fényt árasztani hazájukra.

Munkánk fentírt módon való folytatásának hazánk különböző törvényhatóságaiba eljuttatott hírére olyan élénk örömmel és tetszéssel fogadták, amelyet alig remélhattünk. Több vármegye meghagyta tisztviselőinek, hogy törekvésünket mindenfelé közhírré tegyék, de ezen felül néhány táblabírást is kijelölt, hogy az előfizetőktől a díjat összegyűjtsék, és a kiadónak elküldjék.

* Azt mondjuk, hogy *eszünk* által vagyunk különbek az okatlan állatoknál. Ám hogyan lehetnének különbek *beszéd* nélkül? Ugyan micsoda az ember e nélkül? Nemde, ahogyan jól megmondta Horatius, *csak néma és idomatlan állat*. — Helyesen mondta, hiszen a *beszéd* — mint ahogyan azt a tudós Sulzer meghatározta, nem egyéb, mint maga a *testi jelekkel kifejezett és azokba öltöztetett gondolat*. — Hát akkor *mi lehet és hol van a hazai nyelve nélkül a nemzet?* — Ime én, nyelvünk megbecsüléséért, szabadságáért, sőt léteért, én a magyar, magyarok előtt, országunk alapítása után *kilenc századdal, nem-hazai, sőt holt nyelven* vagyok kénytelen könyörögni!

Ámde a jó ügy örvendetes sikerét nem bírta elviselni a rosszakarató embereknek csak annál hevesebben fellángolt irigysége. Tudod, derék férfiú, hogy sokan vannak, akik látni, és akik a nap fényére kilépni nem akarnak. A tudatlanság megrettent azoktól a fegyverektől, amelyekről azt hallotta, hogy őellene készülnek; félelmetes, szörnyű, torz szörnyeteg az, amelytől elvették a szemvilágát. A sötétség barátai semmit sem hagytak megkísérletlenül, hogy a maguk részéről is el ne torlaszolják a felkelő világság útját, és el ne veszítsék bármi módon a gyűlöletes munka szerkesztőjét is.

Mérgük kiöntésére meg is jött végre a rég várt alkalom. Sáros vármegye, melynek kebelébe — nem tudom, mily végzet folytán — Museumunknak említett füzete eljutott (*hiszen ott olvasóink egyáltalán nem voltak*), Sáros megye — mondom — egy oly férfiúnak a följelentésére, aki kétségkívül szellemének erejéhez és természetéhez mérten kiváló érdemeket akart szerezni a közügy terén, vállalkozásunk megkezdésétől számított hat év múlva a Karok és Rendek közgyűléséből külön fölterjesztésben úgy ismertette a kormányzó hatósággal a Magyar Museumot, mint valami új, és éppen ezért mindjárt keletkezése pillanatában elfojtandó veszélyes művet, amely sok fölbújító, az ország nyugalma és békéjét sértő irást tartalmaz.

Mikor e különös dolognak híre eljutott hozzánk, senki se állotta meg nevetés nélkül. Dajkamesének és valami éretlen ember koholmányának tartották. Ám először némelyek féktelen öröme, majd maga az eredmény megmutatta, hogy nem volt ez üres szóbeszéd. A kassai polgári hatósághoz ugyanis rendelet érkezett a Helytartótanáctól a még egyáltalán létező példányok elkobzására. Mikor a nyomdász a szerkesztőre hivatkozott, akkor a hatóság énhozzám küldte megbízottait a kapott rendelettel, és miután ezek a dolgok állását a tőlem adott válasz szerint jelentették, megérkezett a nagyméltóságú Helytartótanácsnak Abaúj vármegyéhez intézett rendelete, amely erre bízta az egész ügy megvizsgálását.

Az ügyet tehát Abaúj vármegyének közgyűlésén fölvetették a tárgyszerűszozatba, s törvényszerű módon megvizsgálták és megtárgyalták (az addig még el nem adott példányokat az ügy kimeneteléig zár alá vették), és hogy milyen ítéletet hoztak mind a vizsgálat alá vetett műről, mind énrolam, és hogy minő bizonyosságot tettek az én erkölcsi jellememről Abaúj vármegye Karai és Rendei, az kiviláglik annak az NB. NB. alatt mellékelt fölterjesztésnek másolatából, melyet e tárgyban 1793. július 12-i kelettel az említett Helytartótanács hozott. E bölcs férfiak — jól tudva azt, hogy a közügyre mennyire ártalmasak az ilyen nyomozások — megadták ártatlan, sőt éppen a közjó iránti buzgalma folytán veszélybe jutott polgártársuknak azt, ami megilleti, és vele együtt gondoskodtak nyelvünkéről, az irodalomról és ennek művelőiről, sőt önmagukról és jövődjükről is, már amennyire ez rajtuk állott. Ez a megye nem szorul az én dicséretemre. Övé lelkiismeretének megbecsülhetetlen jutalma. De ezen felül remélni lehet, hogy a jövődjő kor törődni fog annyira a múlttal, hogy ismerni akarja a mi fény, múzsák és erények iránt annyira ellenséges korunkat, és mindenkinek megadja a megillető dicséretet.

Rosszakaróim vakmerősége, minthogy ártatlanságomnak ez a

nyilvános diadala visszaverte, más, rejtettebb utakra fordult. Alig van olyan állam, alig akad oly birodalom, ahol a feljelentők — az embereknek ez a gyáva, szörnyű, valóban közveszélyre született fajzata — többé-kevésbé ne garázdálkodnék és minden jó polgárnak gyakran kellemetlenségeket, de nem ritkán romlást is ne okozna. Szerencsétlen az oly uralkodó, szerencsétlen az oly alattvaló, akinek hazájában az ilyenek meghallgatásra találnak, sőt, anélkül, hogy félniük kellene az igazság szigorúságától s a rágalmazásnak kijáró büntetéstől,* még hitelt is adnak nekik. Ezek okozták romlásomat; — méghozzá olyan uralkodó alatt, aki uralkodásának éppen a kezdetén bizonyosságot tett róla, mennyire óvakodni akar a névtelen följelentésektől. A vádak természetét, amelyekkel gyanúsítva annyi bajt türtem el, később — a második részben — fogjuk látni. Most az időrendet követem és olyan röviden, ahogyan csak tudom, kifejtem, hogyan jutottam ebbe a helyzetbe, amelyben most látsz.

1793 szeptember havában beküldtem azt a költeményemet, melyet most a vádirat 4. sz. alatt foglal magában, az ottani cenzornak átvizsgálás végett, hogy így azután kinyomtatassék. Minthogy hosszára nyúlnék a teljes tényállást itt újra kifejtenem, hivatkozom arra a kérvényemre, melyet ugyanezen évben és hóban a nagyméltóságú Helytartótanácsnak küldtem. Ebből nyilvánvalóan kitűnik ennek az embernek rosszhiszeműsége, aki a *Királyi Akadémia helyettes igazgatójának* s a könyvek királyi felülvizsgálójának tetszetős címeivel ékeskedik, ám valójában Minerva kedve ellenére született, semmiféle tudással, semmiféle nyelvel sem rendelkezik, még külső megjelenése folytán is megvetés tárgya, de említett hivatalos titulusai folytán bárgyúan vakmerő.** Mindenki látja és tudja, mily keserves a sorsa az irodalmi embernek, a nem éppen ismeretlen írónak, aki nem is keres holmi búvóhelyeket, sőt nevét inkább széles körben elterjeszti, és aki nemcsak arra kényszerül, hogy szellemének és fáradozásának közhasználatra szánt gyümölcseit ilyen emberek döntésének és ítéletének vesse alá, hanem arra is, hogy ízetlen és sokszor gyerekes zaklatásaikat eltűrje; — ez a kassai cenzor azonban mindenki számára különleges és szomorú bizonyítékul szolgál. Kénytelen voltam vagy igáját elviselni, vagy teljesen lemondani célomról. Minthogy jól tudtam, és tudom is, hogy a magánember, akármennyire is fel van ruházva azzal az elvitathatatlan joggal, hogy szerényen ugyan, de mégis szabadon kimondja véleményét bármiről, ami a közügyre, így tehát mint a közösség tagjára, őreá is tartozik, hogy feltárja a tévedéseket és ha tudja, megmutassa a helyesebb utat:*** mindezek ellenére nem száll-

* „Ha azok, akik egy embert vádolnak, ezt a közjóra való tekintettel tennék, akkor nem a fejedelem előtt vádolnák be, aki könnyen befolyásolható, hanem az illetékes tisztviselők előtt, akiket olyan szabályok kötnék, amelyek csak a rágalmazók számára félelmetesek. Az a körülmény, hogy nem akarják a törvényeket önmaguk és a vádlott között érvényesíteni hagyni, annak bizonyítéka, hogy van okuk a törvényektől félni: a legkisebb büntetés, amellyel őket sújtani lehet, az, hogy egyáltalán ne higgyenek nekik.” Montesquieu.

** Egy bizonyos báró Zahlhaus Móric.

*** „Hangosan gondolkodni egyáltalán, és különösen a közösség javáról beszélni, az alattvalónak nemcsak joga, hanem egyenesen kötelessége. Az uralkodó fogadja hálással, ha az alattvaló, bár nem hivatása és nem kap érte fizetést, tanácsosai sorába lép, és a magasabb kötelességek legsekélyebb megsértése nélkül, megvizsgálja a soha nem csálhatatlan kormány rendszabályait, felkutatja a hibákat, és javaslatoakat tesz, melyeket az uralkodó hatalom még mindig tetszése szerint elfogadhat, elvethet, vagy megvetően figyelmen kívül hagyhat.” Schlötzer, Általános államjog, 108. l.

hat szembe a dolgok elfogadott és közös rendjével és *köteles* cselekedeteiben ehhez a renchez alkalmazkodni; ebben a tudatban semmit sem adtam nyomdába úgy, hogy előzetesen ne mutattam volna be a cenzornak felülvizsgálás végett. És valóban: ha a király, ha nemzetem nem tartja önmagához méltatlannak, hogy *ezeknek* a megítélésére bízzák annak eldöntését, mit olvashatunk az egyik vagy másik nyelven, mit bocsáthatunk közre vagy mit nem a magyar királyság területén: akkor ki vagyok én, hogy szembe merjek szállani, vagy ellene merjek szegülni az ő legfőbb akaratuknak? Náluk van a végső döntés a dolgok felől: nekünk — polgároknak és alattvalóknak — az engedelmesség dicsősége jutott. Ismétlem, ez az igazság: soha semmit sem nyomattattam ki a cenzor tudta nélkül; így ezt a költeményt sem, amely most nyomozás tárgya (arra a *költői levélre* gondolok), noha csak néhány barátom, mint költői munkáim szakértőbb bírái számára, csak húsz-harminc példányban akartam kinyomattatni (amint ez a kéziratra rá is volt jegyezve a nyomdász számára), hogy egyszersmind az új betűk próbájául szolgáljon, és mi több: legnagyobb részében már helyben is volt hagyva, mégpedig *az is*, amit később *kétes értelműnek* mondtak.

Hogy megelőzzem a többször említett egyénnek — ha már a felsőbb hatalmaknak így tetszik — a *könyvek cenzorának*, vagy inkább (hiszen megérezttem és észrevettem Joáb. kezét) az ő tanácsadóinak nyilván káromra irányuló szándékát, egyszersmind már annyiszor ingereltetve mindenféle — mint említém — teljesen gyerekes zaklatások által, melyekért ilyen emberen bosszút állni magamhoz méltatlannak véltem —, hogy magamat legalább a jövő számára biztosítsam és szabadá tegyem, benyújtottam említett kérvényemet a nagyméltóságú Helytartótanács-hoz, melyet legott azzal a meghagyással küldtek át az ottani tankerület főigazgatóságához, hogy ez amaz annyiszor említett *cenzort* eljárása felől számadásra kötelezze.

Midőn az ügyet végül a Felsőes Udvar elé terjesztették, a nagyméltóságú Udvari Kancelláriától az a váratlan és csaknem hihetetlen döntés érkezett a Király felséges nevében: hogy én — elmondjam-e, vagy inkább eltitkolhatom-e azt, ami mindenki szemeláttára történt? — hogy én, mint királyi hivatalra méltatlan, veszélyes elvekkal megfertőzött, minden gazságra hajlandó, lázadó és az állam nyugalma veszélyes polgár, először is mozdíttassam el viselt hivatalomtól, továbbá, akárhol is legyek, éber szemmel őriztessem stb. stb. Így hát anélkül, hogy bármely törvényszék előtt kihallgattak és védekezhettem volna, anélkül, hogy akármilyen bíró akárminő vádat rámbizonyított volna, megfosztottak kényeremtől, becsületemtől, biztonságomtól, és a kassai kamarai hivatalhoz, az ottani városi hatósághoz, valamint az Abaúj megyei alispánhoz küldött rendeletben (amely, amint értesítettek, valamiféle *Szent Jóbhoz és Szent Lászlóhoz* tőlem írott szatíráról is említést tesz!) hasonló sötét színekkel festettek le, és így mint valami kiközösített lényt hazám kellős közepén, legtöbbször békében köztirtózatnak, gyaláztatnak és minden gazember ellenem szabadjára hagyott féktelenkedésének tettek ki. De halld tovább és ámulj! Arról is értesítettek — és pedig, *mielőtt* ezek bekövetkeztek volna —, de saját érzéseimnek is alig tudok hitelt adni a dolognak teljesen hihetetlen és páratlan volta miatt — mondom, *arról értesítettek*, hogy *Móric*, ez a bizonyos cenzor, azt kérte és

akarta, hogy példát adjanak az én esetemmel más írók elrettentésére is. Így is történt. — S ekkora vádak bizonyítékai a következők voltak: *nyolc verssor, amelyeket hat évvel ezelőtt, a cenzúra engedélyével nyomattattam ki, s amelyek már azelőtt ártatlannak ismertek el, és ama költői levél, melyet főntebb említettem, kétes értelme miatt.**

Pestre jöttem. Itt és Budán fölkerestem azokat, akiket kellett, s a törvény segítségét kértem. Mindenki jól látta a dolgot és ártatlanságomat, mindenki ámulva ismerte föl büntetésem súlyos és egyben pártatlan voltát —, de okát senki sem ismerte, nem értette; annyira, hogy olyanok, akiktől ilyesmit legkevésbé várhattam, ismételten azt mondták és erősítették nekem, hogy a *Felsőes Udvarnak különleges és csupán előtte ismeretes okokból kellett így cselekednie.*

Fölöslegesnek tartom, hogy e szavakhoz és a pörömben követett eljárás egész módszeréhez megjegyzéseket fűzzek, noha engem, becsületemet és létérdekeimet érintik, és ehhez az egész bűnperes eljáráshoz mintegy kulcsot adnak. De legalább annyit kérek: kegyeskedjenek megengedni, hogy tiltakozhassam szavaimnak bárminő igazságtalan elcsavarása ellen, és megkérdezhessem: vajon tőlem (vagy bárki másától, még a köznép legalsó rétegéhez tartozó legutolsó embertől is) lehet-e jogosan rossz néven venni, ha az ország kormányzékétől azt reméltem és vártam, hogy engem legalább addig védelmébe vesz, míg a *maga törvényes útján megtudhatom, hogy mivel érdemeltem meg ekkora megbecsületlenítésemet? mik is az ellenem emelt vádak és ki bizonyította be azokat? Továbbá vajon e nagyméltóságú Kormányzéknek, látván a király igazságszeretetét, s azt, hogy a király egyetlenny alattvalóját sem akarja szerencsétlenné tenni, senkitől sem akarja a törvény segítségét megvonni, látván, hogy ő nyilván nem tud ekkora igazságtalanságról, és rosszul van tájékoztatva (hisz hogy is láthatnának az uralkodók mindent a saját szemükkel?), sőt akárki által is, de egyenesen tévedésbe van ejtve: vajon, mondom, mindezeket látva, nem lehetett, sőt nem kellett volna-e e Kormányzéknek, még mielőtt rendeleteit — *ilyen rendeleteket!* — ténylegesen kiadja, ily súlyos ügyről a király Őfelségéhez *fölterjesztést tennie* számos törvényünk értelmében, melyeket itt idézni fölöslegesnek tartok, hiszen különben is mindenki előtt ismeretesek? Ha egyik vagy másik — nem mondom, hogy osztálynak, de akár magánszemélynek nyújtott *előjog* megsértését is, intézményének természetéből kifolyólag, orvosolni tartozik: vajon a polgárok *becsülete* egy királyságban értéktelenebb dolog egy kiváltságnál? vajon ez utóbbit inkább és könnyebben lehet megsérteni? Vagy talán csak én és a többi, az én osztályomhoz tartozó polgár, vajon csupán csak *mi* nem érdemlünk semmi figyelmet? Pedig nekem, aki szerény szülőktől származom, vagyon és segédforrások híján vagyok, csak annál nagyobb szükségem volna biztonságra és a törvény segítségére; becsületem, melyet nem őseim erénye által szereztem, s nem származásom fénye árasztott rám, hanem munkámmal, odaadó buzgalmmal vívtam ki, nekem nem kevésbé drága, mint nektek a magatoké; az erény szeretetében, az uralkodó iránti hűségben, hazám iránti kötelességtudásban, erkölcsi feddhetetlenségben, életem tisztaságában közü-*

* Akik az előadó tanácsosnak a nevét is ismerni akarják, tudják meg, hogy (teljes címmel) Lányi N. volt ő, a tanulmányi ügyek előadója az udvari kancelláriánál. Akkor Bécsben volt a cenzor is, b. Zahlhaus Móríc.

letek senkinél nem vagyok alábbvaló. De ha nem törödtetek sem velem, sem többi hozzám hasonló polgártársammal, akik ugyanúgy és közösen részesülnek az engem sújtó büntetésben: legalább akkor nem lett volna szabad hallgatnotok, amikor a dolgok helyes és minden jól berendezett államban érvényesítendő rendjének s általában a polgári társadalomnak összes alapelveit felforgatták. Ha most viszont én kérdem tőletek — ha én mint *ember*, aki éppen ezokból emberi szenvedélyeknek vagyok alávetve, nem volnék ily szilárd elvekkkel felruházva, mint aminőkkel valószínűleg rendelkezem; ha tehát oly szörnyű módon ingereltetve, bosszúra törekedtem volna; ha szörnyű sérelmeimet saját erőmmel akarván megbosszúlni, összeesküdtem volna uralkodóm és hazám ellen, és most akaratlan bűnöm büntetését a hóhér keze által kellene lerónom: akkor vajon milyen szemmel és milyen lelki nyugalommal szemlélnétek vérem kiontását? Van-e közöttetek, aki ne bánná, hogy kétségbeesésemre alkalmat adott — legalább azzal, hogy *nem akadályozta meg*, amíg lehetett volna? Hol van az a pokolbeli fajzat, aki örülne pusztulásomnak és ne átkozná inkább azokat, akik a ti vétkeitekre is alkalmat adtak, akik szerencsétlenségemnek és bajaimnak elsőrenden okozói? Kétségkívül szörnyű dolgok ezek; de akinek legalább valami fogalma van az emberi dolgokról és saját természetéről, akiben van értelem és józan ész: az igaznak találja mindezt. Nem adom elő büntetésemnek (ha ugyan büntetésnek nevezhető az oly eljárás, melynél a bíró és a vád hiányzik) következményeit és hatásait. Nem számolok be azon rosszakaratú emberek gaz erőködéseiről, izetlen rágalmaidról, akik az állásukhoz illő jellemről, erkölcsről, szerénységről megfélemlkezve, szégyenletes hazugságokra vetemedtek, hogy a tudatlanokat megcsalhassák, és reám kaján gyűlöletet árasztanak. Arról is hallgatok, hogy mi mindent kellett éreznem, eltűnnöm és csendben kiállanom. De azt legalább kimondom: nem hiszem, hogy bármelyik hatalmasnak *még akkor is* okot adtam volna arra, hogy jogosan panaszt emeljen ellenem; ezt épp azok tapasztalhatták legjobban, akik akkoriban minden lépésemet, minden beszélgetésemet oly buzgó figyelemmel kísérték; egymás között talán *ezt* tartották leg súlyosabb bűnömnek, hogy nem szolgáltattam kezükbe fegyvert teljes tönkretételre, mint ahogy akkor az ingerelte őket legjobban, hogy *a jók gyászoltak*.

Emlékszel, Derék Férfiú, hogy az elmúlt év tavaszán Bécsbe távoztam tőletek. Ott akartam bevárni a királyi elhatározást új kérvényemre, melyet NB. NB. alatt mellékelek, s melyet valamivel előbb a felséges királyi hercegnek adtam át, aki akkor itt Ófelségét helyettesítette; s akkor végre, kérvényem eredménye alapján, gondoskodni akartam további sorsomról. Azt sem nem vártam, sem nem kértem, hogy visszaadják hivatalomat, melyet elvettek tőlem, s amely különben is alig volt elégséges életem fenntartásához, de folyton járó gépezetével naponta az egész embert lefoglalta, s ami több, ennek ellenére sem akárminő tehetségeim, sem érdemeim, sem szolgálati éveim alapján nem ígért külön helyzetet. Ámde, ha valamilyen megfelelőbb alkalmazásomat nem is, de legalább becsületelem helyreállítását joggal reméltem.

Vége itt volna helye annak, hogy kifejtsem, minő helyzetben voltam akkor, micsoda és mekkora veszélyeket kellett kikerülnöm. De röviden végzek ezzel, mert csupán egy példa is elég lesz. Elég lesz ennyit

mondanom: Bécsben nemcsak hogy rosszakaróim olyan cselszövényeitől, hitvány mesterkedéseitől nem voltam megkímélve, amiket már Kassán és Pesten is tapasztaltam, de még szállásomon se voltam eléggé biztonságban. Ez az igazság: még magát a házat is, ahol laktam, megszállották; szállásom belsejébe is behatoltak s ott titkos kutatásokat végeztek, melyek azonban mégsem maradtak titokban. Később tudtam meg, hogy mindezt már megérkezésem előtt megkezdték. A házfelügyelő kérdésére azt felelték, hogy ellenségeimnek ezek a bűnös, vakmerő eljárásai a rendőrségre tartoznak, amint az elhihető is. S a házfelügyelő meg is győződött arról, hogy az ügynökök egyike ismeretes előtte. Bizony, töprengésre bő anyagom volt!* — Akárhogy is áll a dolog, aki azt a nyilatkozatomat fogja olvasni, melyet a bécsi nyomozó hatóságnak múlt év szept. 13-án benyújtottam, és amely itt a vádirat mellett 7. sz. alatt olvasható, annak be kell vallania, hogy én ily körülmények között, vagy valósággal úgy éreztem és vélekedtem Martinovics apáttal való ismerettségemet illetően, ahogyan ott kifejtettem, vagy pedig nemcsak meggon-dolatlanoknak, hanem józan eszem használatától teljesen megfosztottnak kellett volna lennem.

Midőn már hosszabb ideig tartózkodtam Bécsben, hírül adták, hogy említett kérvényemre elutasító válasz érkezett. Ekkor mégegyszer Őfelsége elé járultam, és ügyem állását kifejtven előtte, igazságot kértem. Azonban — jóságos égi hatalmak! — mit kellett hallanom, mit kellett éreznem, mikor azt láttam, hogy sejtelmemet maga a kegyes és tisztalelkű király immár teljes bizonyossággá emeli. Ez az igazság: Őfelsége szavaival kifejezetten és ismételten arról méltóztatott biztosítani, hogy mindezek nemcsak hogy Őfelsége akaratán, hanem *tudán kívül* is estek meg velem.

Úgy vélvén, hogy engednem kell a körülményeknek, elkezdtem immár nem a rajtam esett sérelem jóvátételén gondolkodni, hanem arról töpreknedni, vajon nem kellene-e — elhagyva hazámat, ahol nézetem szerint nemcsak hogy elvették tőlem a jobb sorsnak minden reményét, hanem még személyes biztonságom is mindenféle véletlen és emberi gonoszság veszélyének van kitéve — Európa valamely más tájára elköltözni. Hiszen némelyek *már azon* mesterkedtek, hogy még magánalkalmaztatásom elől is elzárják az utat (pedig ilyent nem is akartam elfogadni mindaddig, míg ügyem kimenetele a magas királyi választól függött). Ó, ha ezek és oly sokan a hozzájuk hasonlók közül, akik nagy embereknek érzik magukat, mert a mindenféle társadalmi helyzetű *csócselők* ilyennek mutatja őket; ha ezek tetteiknek valódi és sajátos értékét felismerhetnék, és azt is láthatnák és érezhetnék, hogy mily aprók ők a becstületes emberek szemében!

Győzött a hazaszeretet. Ezen a földön születtem: itt akarok élni és halni. Ennek az ölére bízzák hamvaitam! Bármit is tehet ellenem a sors: itt fogadom, itt várom be csapásait. — Így éreztem, és visszatértem hazámba.

Menedéket nekem az a férfiú nyújtott, akit tisztelni kell a haza minden jó polgárának, királya minden hú alattvalójának, még nevét is

* Az a ház, melyben laktam, a Stock-am-Eisen téren van, az Ezüst Kereszt mellett. — A tény igazsága könnyen ellenőrizhető.

tisztelettel kell említenie; akit mindig nagyra becsültem, ámde most, mióta megadatott nekem, hogy páratlan érényeit és fennkölt lelkét közelebről megismerjem, még nagyobb, sőt örök tisztelettel kell öveznem: nagyméltóságú gymesi Forgách Miklós gróf. Ilyenek azok a férfiak, akiknek tetszését megnyerni, és becsülésükre méltónak lenni vágyom. De jaj, talán *ő is* megváltoztatta véleményét! talán *őt is* tévedésbe ejtette fogságomnak ilyen hosszú volta, és a királyi ügyésznek ez a súlyos vádja! talán *ő is*, és hozzá méltó hitvese, ez a valóban tiszteletre méltó hölgy, aki fölötte áll minden dicséretnek, mondom: talán még *ők is* megvetnek most, mint hitvány képmutatót, és fájjalják, hogy kegyükben részesítettek! — Őszintén megvallom: igen sokszor a filozófia minden tanítására szükségem volt, hogy immár *nyolc hónapja* börtönbe zárva, úgyszólván megfosztva minden emberi közösségtől, a védekezés minden lehetőségétől, mindig újra e keserű és más hozzájuk hasonló gondolatokra virradva, teljesen át ne adjam magamat lelki fájdalomnak!

Nyugodtan éldegéltem ennél a nagy polgárnál, Újlakon, mikor egyszerre csak azt a baljós hírt hozták, hogy *engem is* felségsértéssel vádolnak! Minthogy semmiféle hibámról, még kevésbé bűnömről nem tudtam, semmi félnivalóm nem volt. Ámde nyomasztott elmúlt vagy inkább mindig jelenlevő, és lelkembe újból és újból visszatérő viselkedésem és nyomorúságaim emlékezetet. Fenyegedett ellenségeim féktelen szemtelensége, melyet már annyi és oly szüntelen sikereik alapján ismertem. Végül rémített a mai zivataros idők tekintetbevétele is. Mitévő legyek? mely istenséghez forduljak, ha már minden földi hatalom elfordult tőlem? Ha a törvény *éppen most* nem nyújthat segítséget, ha *engem is* külföldre hurcolnak: vége az életnek!

Úgy véltem, hogy minél gyorsabban szembe kell szállnom a veszéllyel. Még aznap elindultam tehát, és egyenesen ide Budára siettem, hogy még egyszer, és még a csapás pillanatában, kegy gyanánt: a törvények segítségét kérjem. A Fenséges Királyi Herceghez, országnak nádorához járultam, hisz belé vetettem egyetlen és utolsó reményemet. Hiszen Ő Királyi Fensége már azelőtt is gyakran méltóztatott kegyesen megvigasztalni, és kegyes szavaival annyi bajtól megtört, beteg lelkemet fölemelni, és ez alkalommal is hasonló jóindulattal kegyeskedett fogadni kérésemet.

Ó Főherceg, aki méltó vagy fenséges származásodhoz, és ennek a nagylelkű nemzetnek lángoló ragaszkodására, szeretetére és bizalmára — ennek akaratából állasz az élen, hiszen mint védszellemét tisztel Téged — s méltó vagy arra, hogy fennkölt lelked és teljességgel ritka *emberséged* miatt — márpedig ez az első érény Tibennetek, kik ott fenn a magasban töltitek életeteket — mindenek csodáljanak; Te, aki akkor is, ha a sors nem helyeztet volna ama magas csúcsra, megnyerted volna annyi és akkora lelki-teszt adományoddal minden derék ember tiszteletét, s akit én — ha ilyesmi meg volna engedve szegény szülők sarjának, ha a végzet nem látta volna jónak, hogy bennünket a világban örökre elszakítson — egyedül az Érény iránti odaadó lelkem egész melegével szeretnék: Ó Főherceg, mért is vagyok kénytelen a következőket elbeszélni, miért kellett mindezeket tapasztalnom? mivel érdemeltem azt, hogy nem láttad jónak, legalább *nyíltan* és őszintén tárgyalni velem, aki a Te védőszárnyaid alá menekültem, és aki mint már annyiszor előbb, most is még

egyszer és utoljára, csak a törvény oltalmát kértem, és éppen a vizsgálatot sürgettem! mivel érdemeltem, hogy azzal a parancssal bocsáss el, hogy legyek nyugodt, és másnap a döntésért térjek vissza Hozzád? Ha úgy vélték, hogy most a törvénynek hallgatnia kell, mert netán így követeli az idő parancsoló kényszere, ha engedelmeskedned kellett felséges testvéred, a Király határozott akaratának, mely semmi késedelmet vagy meggondolást nem enged meg: miért kellett, hogy én erről semmit se tudjak? Hiszen elmentem volna oda, ahová parancsolod, s azt a helyet nem hagytam volna el magamnak is szörnyű, nemzetemnek is köz- és nyilvános gyalázatára! De nem tudom, és nem is akarom kifürkészni a Te rejtett gondolataidat! Kétes és még nem engedett vállalkozás volna ez. Azonban azt az egyet mégis buzgón kérem királyi Fenségedtől, annak a bizalomnak megfelelően, melyet szívednek nemcsak annyiszor tapasztalt méltányosságába, hanem páratlan jószágodba is vetek, hogy tekintetbe véve annyi szenvedésemet és ártatlan voltomat, ami — bízom benne és remélem — immár senki előtt sem kétséges, méltóztatással eltávolítani lelkedből minden felőlem táplált balvéleményedet vagy ellenszenvet, amelyet ugyan soha meg nem érdemeltem — tanúul hívom Azt, ki az emberek szívét fürkészi; és még azt kérem, hogy ha a jövőben valaki hazámfiai közül, aki szintén áldozatul esik a sors igazságtalanságának és rosszakarói üldözésének — amelyek sose fognak megkímélni egy derék embert sem, különösen, ha az irodalmat és a felvilágosodást szereti —, mondom, ha ilyen valaki polgártársaim közül a jövőben abba a helyzetbe jut, hogy Tőled kell kérnie törvényes segédelmet, méltóztatással az én példámra visszaemlékezni!

Itt Budán, a Vizivárosban pihentem egy vendéglőben, a hosszú utazástól kimerülve, gondúzó álomba merültem. A szeptember 10-ről 11-re virradó éj első órája volt, amikor egyszerre csak valóban pokoli lárma és kiabálás ver fel; ajtómat feltárva katonák és polgári ruhás emberek tömege ront szobámba; fegyveres kézzel állnak körül; amint nyugodtan, de a dolog szokatlan voltán méltán csodálkozva, szeliden azt kérdem, ugyan minő felhatalmazással cselekszenek, megragadnak, alig hagynak időt arra, hogy ruhámba bújjak, és mint valami gonosztevőt, akit már régóta keresnek, s most végre ellenséges földön elcsíptek, mint valami erdők mélyén hurokra kerített rablót, kocsira tesznek, s Magyarország nádora nevében külföldre hurcolnak. De vesszen e csúfos éj emlékezete! ne jusson el még azokhoz se, akik az ilyesmiben gyönyörködnek! Nem beszélem el, milyen látványosság voltam a közutakon, fegyveresek között, nyitott postakocsiban szállítva, vagyis inkább a lehető legnagyobb sebességgel tovaragadva, mind Magyarországon, mind különösen az ausztriai városokban a mindenfelől összecsdülő népség számára. Csak azt az egyet mondom, és mivel meg vagyok róla győződve, szilárdul és teljes hittel állítom: az a tanácsadó, aki azt ajánlotta, hogy így kell bánni a magyarokkal, aligha volt királyunknak őszinte barátja.

Magam is jól tudom, hogy nem szabad minden vak és kósza szóbeszédnek hitelt adni. De előttem, aki már annyi és oly szörnyű bajt kiállottam, nem tűntek fel hiú szóbeszédnek s még kevésbé elvetésre méltónak mindazok a dolgok, amiket a bécsi nyomozási eljárásról — mely a törvények előtt teljességgel ismeretlen, és éppen ezért nem tudja elnyerni a népek oly szükséges bizalmát — az általános, állandó, sőt immár

mindenkinek a jövőtől rettegve, szorongó lelkébe napról napra belopózó hírverés terjesztett; mert annak a szerencsétlen lengyelnek földi maradványait, aki — amint most felteszem — lemondván róla, hogy életének megkegyelmezzek, vagy talán azzal az eltökéltséggel, hogy nem fogja elárulni társait, maga emelt kezét magára a börtönben, miután előbb a temető útjával szomszédos karóra meggyalázó táblával nyakában felakasztották, épp azon a napon földelték el, midőn engem arra hurcoltak. Letévé tehát minden reményről, hogy valaha is igazságot kapok, s még inkább arról, hogy annyi bajom orvoslásra talál — és már-már bizonyos lévén benne, hogy itt kell hagynom az életet —, engedtem, hogy csak hurcoljanak, mint ellenségeim ármányainak és őrzöngésének áldozatául szánt barmot; és amikor ama félelmetes és titkos nyomozóhatóság színe elé vezettek, annak három vagy négy tagja között, mintegy összes sérelmeim betetőzéséül, ott találtam legádázabb ellenségeim egyikét, aki évek óta elviselt bajaimnak elsőrendű okozója és eszköze.*

Ó Barátom, mikor az elmúlt esztendőben Pesten Veled egy házban laktam, balszerencsém közepette is nyugodtnak láttál; láttad, hogyan viseltem el azt a meg nem érdemelt csapást. De egyáltalán nem láthattad lelkem belső érzéseit. Ismerhetsz tehát; adj ezért hitelt nekem, aki már kétszer megpróbáltam, mit jelent meghalni; kifejezhetetlen vizsg az igaz ember számára, ha az emberi igazságtalanság minden nyilván kitéve, ám önmaga becsületét megőrizve, és erényébe burkolózva elmondhatja: *életemet elvabolhatja az emberek hatalma, de jó lelkiismeretemet nem!* Nem panaszkodom azonban tovább sorsom igazságtalan voltáról. Bilineimben is szabad vagyok, minthogy visszanyerve hazám törvényeinek védelmét, és igazi bírakat nyerve, ártatlanságom diadaláról is bizonyos vagyok.

Második rész

1. vádpont. „Átvizsgálván a vádlott kéziratait (úgymond a királyi ügyész), mint valami tükörből, láthatóvá válik, hogy milyen az ő szelleme és jelleme, érülete és megszokott gondolkodásmódja.”

Feleletem az 1. vádpontra: Szelleme: sohse kereste a rejteketakat; nem került senkinek tekintetét, és nem riadt vissza attól, hogy bárkivel is szembenézzen. Jelleme: keményen és részrehajlás nélkül keresi az igazságot, követi az erényt. Inkább lenni akar derék ember, mint látszani annak; és jobban szeret világosan látni, mint sötétben botorkálni. Mint a sötétség ellensége, erejéhez képest világosságot terjeszt. Barátja a szabadságnak, ellensége a szabados féktelenségnek: ezek különböző voltát megtanulta és jól ismeri; a törvényes uralkodókat, ha igazságosak, kegyelmesek és humánusak, tiszteli, szereti, becsüli: — talán jobban, de

* Úgy vélem, hogy az igazságnak és igazságosságnak rovom le tartozásomat, amikor jól meggondolt szavakkal tanúsítom, hogy a bécsi nyomozásról szállongó hírek nem voltak megalapozottak. — Továbbá Schilling úr, aki ezen vizsgálat jegyzőkönyvét vezette, kiváló férfiú, és teljesen méltó arra, hogy ily humánus fejedelem alattvalója és tanácsosa legyen; és követendő példát adott ama két magyar egyikének arra (a másikat nemes jelleműnek és polgártársai iránt emberségesnek ismertem meg), hogyan kell bánnia embernek emberrel, férfiúnak férfiúval, külföldivel is, különösen hivatalos ügyekben. — Hasonló dicséretet érdemel az a bánásmód is, melyet a rendőrség részéről tapasztaltam.

bizonyosan őszintébben, mint azok, akik már a szabadság és a filozófia pusztá nevéől is borzadnak (mert a filozófiát nem is ismerik, és ezért hálátlanul üldözik), a jog és igazság eszméit teljesen kiforgatják lényegükből, végül bárgyú, meggondolatlan rágalmozó-szenvedélyükkel, mellyel minden derék embert megtámadnak, többet ártanak, mint általában hiszik, még az igazságos fejedelmek jó ügyének is, amely nyilván nem szorul ilyen fegyverekre. — Gyűlöli és elátkozza az álnokságot és a zarnokságot, mint az emberi nem legborzasztóbb és legvéresebb ostorait.

Ez hát a vádlott *érzülete*, ilyen gondolkodásmódja, minden kendőzés és minden kerülgetés nélkül föltárva; szavaival, műveivel s előbbi életének egész berendezésével ezt bizonyítja; *kézírataiban* sem nyilvánult ez meg másképp, mint itt; és végül nem szorul semmiféle *tükörre*, különösen görbe tükörre nem.

2. *vádpont*. 1789 előtt szerzett verseinek tartalma a királyi ügyész számára ismeretlen, a vádlott első szellemi terméke valaminő végzet révén a Magyar Museumhoz jutott el, s a nevezett évben került nyilvánosságra; a vádlott ekkor számos verset írt, a lángban álló Franciaország példájából bő és roppant alkalmat nyerve a verselésre.

Felelet a 2. vádpontra: Költeményeim és egyéb nyilvánosságra hozott munkáim, miként bárki más: a királyi ügyész számára is nyitva álltak és állnak.

Szellemem *első terméke* nem az, amit a vádló említ, nem is *abban az évben* került kiadásra, s a Magyar Museumban olvasható költeményem sem *végzet* folytán került oda, hanem a már akkor megszokott rendes úton: a *törvényeink számára azelőtt ismeretlen* cenzúra tudtával és beleegyezésével nyomtatattott ki, amint ezt már máskor kimutattam. *Első* verseim, amelyeket a *nyilvánosságra* méltóknak tartottam, a következők — már 1783-ban írtam és 1784-ben adtam ki azokat:

Hazájáért élni, szenvedni, 's jót tenni;
Halált, vagy rabságot érte fel sem venni;
Barátom! olly dolgok, mellyek az embernek
Ditsőség' mezején oszlopot emelnek! —

Így éreztem, így gondolkodtam *ifjúkoromban*; hogy férfikoromban hogyan érzek és gondolkodom hasonló dolgokról, ezt a következő, alkaioi versmértékben írott töredék mutatja meg:

.....Úgy van!
Szép, a' Hazáért tűrni, viselni rab-
Lántzot, 's halált szenvedni, ditsó dolog.
A' melly halandó él 's vesz érte,
Nemzeteket nemesített nevével! —

Aki mindig így érzett, s akinek ez a „megszokott gondolkodásmódja”, az *nem esküszik össze hazája ellen*.

Igaz továbbá; a franciák példája *bőséges alkalmat* adott mind a *verselésre*, mind az írásra és *gondolkodásra*; a költőknek nem kevésbé, mint a szónokoknak, filozófusoknak, történészeknek, politikusoknak, teológusoknak; az uralkodóknak és az alattvalóknak, a népeknek és a fejedelmeknek; általában mindazoknak, akik ésszel megáldva nemcsak tengődnek, hanem, ahogyan emberekhez illik, élnek és gondolkoznak is.

Az, ami Párizsban történik és történt, természetesen feszült érdeklődést kelt, és kell is, hogy keltsen mindenütt a föld kerekességén; s az emberek lelkében nem keltett, és különösen a jövőben sem fog kelteni kisebb forradalmat (különösen, ha a háború még soká el talál húzódni), mint maga — (távol legyen a sanda rosszhiszeműség szavaimtól, hiszen mi filozófusok *holt nyelven* beszélünk, melyet a köznép nem ismer — s ez nagy érv a latin nyelv hívei számára! — s azok, *akiknek számára* ezeket írjuk, meg fogják érteni szavaink helyes értelmét) — tehát kimondom: mint maga a *keresztény vallás alapítása!* — Tovább folytatom — mint-hogy használni szeretnék — és kijelentem: Szerencsétlenek azok az uralkodók, szerencsétlenek azok a miniszterek, akik a természetnek és az emberi dolgoknak egymást kölcsönösen visszahúzó, de előre is hajtó minéműségét által nem látva, s meg nem értve az okoknak az okozatokkal, s ezeknek amazokkal való kölcsönös összefüggését, hatását és visszahatását: a vélemények végzetserű árját gyöngé és vakmerő kézzel inkább szeretnék és akarnák *visszafelé tereelni*, mint *megfelelő csatornákon és korlátokon belül levezetni*. Ezeket csak az *alkalomból kifolyólag*, elvontan és általában mondtam olyan férfiak számára, akik józanul szoktak gondolkozni.

Egyébként: az 1789. évi francia forradalmat minden nemzet legkiválóbb férfiai helyeselték; közönséggé tett műveikben beszéltek róla és ünnepelték; mindnyájuk helyett és példának okából álljon itt közülük Wieland, ugyanaz, aki csak tíz esztendővel azelőtt a *királyi felség isteni eredetéről* szóló tételt védelmébe vette. És tudomásom szerint mégsem fogták egyiküket sem perbe, még kevésbé büntették meg! Hárítsák el a mi fejünkről is a felsőbb hatalmak az ilyen nyomozásokat, melyek természetüknél fogva arra törekszenek, hogy elvegyék az emberekől még az *eszmecsere lehetőségét* is — azt pedig, hogy ez még a *szolgádságnak is legvégső joga*, méltán mondotta a régi államférfiak legnagyobbika, a Trajanus császár korához méltó író, akit hogy ősei közé számíthat, nem ok nélkül hirdelte dicsekedve a római birodalom egyik legnagyobb uralkodója, Tacitus császár.

Ezek a vádaskodások minden figyelemre méltók, mivel, ha maguk a törvényszékek tüstént vissza nem utasítják őket, rövidesen új korszakot vezetnek be Magyarországon; hiszen ha egyszer megvetik az ily vádaskodások alapját, s elterjednek az ilyenfajta bizonyítékok és érvelések, kell, hogy a gondolatoknak, sőt a dolgoknak is új rendje következék el.

Így hát e *hamis vádaskodások igazi bajokat* vonhatnak maguk után, s netán az én hibám és nemtörődömségem folytán is káros példaul szolgálhatnak idővel. Annál elszántabban állok hát talpra ellenük; és amennyire helyzetem s az idő rövidsége engedi, tollat ragadok az ügyész törekvései ellen, hogy ezzel is teljesítsem a jó polgár, a hű és igazságos fejedelmével szemben kötelességtudó alattvaló feladatát.* De nem fogom a dolgot hosszadalmas *okoskodásokkal* nyújtani és késleltetni, megelé-

* „Szerencsétlenség az államra nézve, ha nem akad a közösség jogának egyetlen védelmezője sem! Az ilyen királyság — vagyonával, kereskedelmével, fejeivel és polgáraival együtt csakhamar a kikerülhetetlen anarchiába zuhan! Törvények, törvények kellene ide, hogy megmentsenek egy nemzetet a pusztulástól, és az irás szabadsága, hogy megőrizze a törvényeket!” — Raynal.

szem azzal is, hogy olyan tekintélyeket és példákat, s olykor párhuzamokat hozok fel, amelyek ily vádakkal szemben különben is többet érnek, és e bünper természetét is jobban megvilágítják. Tehát :

Az, ami — nem azt mondom, hogy hallatlan Angliában, amelynek szabadságát már oly sok kiváló férfiú s már annyiszor megcsodálta, de amely ennek ellenére a tények tanúbizonysága és számos író nem megvetendő tekintélye alapján nekünk úgy látszik, már sokat, sőt nagyon is sokat veszített alkotmányának életerejéből; — az tehát, ami, nem mondom, hogy hallatlan Angliában, nem mondom, hogy hallatlan Németország szabadabb tartományaiban, ahol tudásom szerint az írás szabadsága csakugyan valódibb, mint bárhol másutt; — de ami hallatlan még Svédországban, Poroszországban és Dániában is, ami még e nem szabad országok írói számára sem tilalmas: az a vád tárgya most én ellenem, Magyarországon, a királyság kezdete után (körülbelül 897-től számítva) kilenc évszázaddal! Ellenem, magyar író ellen, hat év elteltével nyolc verssorocskát hoznak fel, ami az egész tárgyról még annak idején, mégpedig a *cenzor jóváhagyásával* jelent meg; ellenem, magyar polgár ellen, a filozófia századának 95-ik évében, a törvényszék előtt e *nyolc verssorocskát* hozzák fel vádul, hogy a hazaárulás vádját *rámbizonyítsák!* De íme, nagy pártfogóm van ügyemben: azt a forradalmat, főleg annak gyümölcsét és *eredményét*: az alkotmányt helyeselte maga *II. Lipót* római császár, a magyarok királya is!

3. vádpont. A „Magyar Museum” II. kötetének 9. lapján közölt versek a lelkek általános elkészerítése végett irattak.

Válasz a 3. vádpontra: Az az egész költemény, melynek ez a helyéről és összefüggéséből kiragadott néhány sor csak egy részét alkotja, 37 versszakból áll. Miután a költő ott felsorolta a múlt idők bajait, a jelenlegieket csak 2 versszakban röviden érinti, intézi el. Majd barátját szólítja fel, akihez verseit intézte, őt buzdítja egy jobb jövő reményében a hazai nyelv és irodalom ápolására. — Továbbá:

Ha azok a tények, amelyeket ott érintek, közismertek és az emberek szemeláttára történtek: igazat írtam, és nem a magam, hanem hazám és királyom bajait és nehézségeit fejtettem ki (habár azok az enyémekek is) — hiszen a király kára és nehézségei mindnyájunkkal közösek, és ő, bár jóhiszemű, de nyilván megtevesztették, és — ahogyan olykor megesisik — önmagának és másoknak helyrehozhatatlan kárára megveti azoknak a jó tanácsait, akik pusztán az igazság és közjó szeretetétől indítva merészkedtek véleményüket föltárni; tehát: hazám és királyom bajait és nehézségeit fejtettem ki, és ezzel meggyőződés szerint a jó polgár kötelességét teljesítettem. De nem is szabad a költőnek oly szándékot tulajdonítani, amely nem volt meg benne, sőt nem is lehetett meg benne. Hiszen nemcsak a jelen számára, hanem az eljövendő kor számára is ír. Jól tudja, hogy költeményeinek híre, nevének dicsősége nem az éppen most élőknek pillanatnyi tapsaitól függ. Tolla révén élni fog az utókorban is, vagy együtt hal meg annak termékeivel. Tehát ennek a költőnek költeményei, akit én jobban ismerek, mint a vádló, nem a lelkek felháborítása végett vannak írva. Sőt: ki nem látja, hogy ily módon a királyi ügyész az egész nemzet ellen indít pert? Ki ne látná, hogy ezáltal azt, amit *mindenki* érzett, mondott, írt és cselekedett, most *egy ember ellen vádként* hozzák fel, vagy legalábbis egynek vetik *bán*

gyanánt szemére? Ilyet az ügyésznek nem szabad tennie. Kell, hogy szent és sérthetetlen legyen előtte a nemzet joga és becsülete, akárcsak a saját joga, hiszen ez amattól alig különbözik, sőt ugyanazon forrásból ered; úgyhogy ez amazok nélkül érvényben sem maradhat, egyenesen semmis. — Ami itt meg van írva, azt nem lehet egy embernek felróni úgy, hogy a többiek is meg ne éreznék; nem válhatik egyetlen ember szégyenére úgy, hogy másokra is ne hozzon gyalázatot. De elég erről ennyi. Én azonban ezen túlhaladva még azt is elismerem és megvallom, hogy azokat, amiket akkor írtam — noha azóta sok dologban jobb belátásra jutottam, és sok dolgot az összes tudományok és művészetek tanítómesterének: a tapasztalásnak segítségével jobban átlátok — mondóm, azokat, amiket akkor írtam, mindig tekintetbe véve, ahogyan méltányos, a körülményeket, — ma se bántam meg. Sőt ellenkezőleg: nagy dolognak tartom, hogy csekély létemre nagy dolgokra törekedvén, használtam hazámnak; megnyertem polgártársaim tetszését; hazám sorsa felől akkor sem estem kétségbe; sok mindent előre megmondtam azokból, amik bekövetkeztek; végül őseik elkorcsosult unokáit ugyanolyan állhatatossággal vetettem meg akkor, mint ahogyan később, a megváltozott körülmények között rosszaltam balga felbuzdulását azoknak, akik hajdan gyáva tespedtség szennyében heverték, most viszont — ahogyan ez már történni szokott — túlságosan hetyke szavakkal és abban a hiszemben, hogy a jó polgár minden érdeme pusztán a *bajusszal*, s a szabadsággal való üres kérdésben áll, a *hazafi* szent nevét megszenteltetik.

Egyébként, hogy ne adjak alkalmat rosszindulatú félremagyarázásokra, kijelentem: noha fenntartom, és erősen meg vagyok győződve arról, hogy az uralkodóknak még jót tenni sincs joguk *erőszakkal, népük akarata és ellenszegülése ellenére* — mégis hálás lélekkel tiszteltem II. József emlékezetét, aki pedig gyakran vétett *ez elv ellen*, és tudatában vagyok annak a számtalan sok jónak, amit a rosszak mellett cselekedett. Sőt határozottan állítom, hogy *ő már pusztán azzal is, hogy a gondolkodás és írás szabadságát* (az embernem eme szentséges és sérthetetlen jogát) visszaadta a végzetes tespedtségből felocsúdott népeknek, megérdemelte örök hálájukat, és megszerezte nevének halhatatlan dicsőségét. Sok fejedelmet mint jelentékteleneket, a feledésnek ad át az utókor; sokakat (ahogyan már mi is tesszük az ókor ama *Nagynak* nevezett rablójával — akit a maga korában csak a szkíthák értékelték helyesen és igazságosan, s figyelmeztették jövőre —, valamint az ő hitvány és átkozott utánzóival) mint a földkerekség kirablóit és a nemzetek elnyomóit átkaival fog kísérni; ellenben arról nem fog az utókor megfeledkezni, hogy II. Józsefnek megadja az őt megillető, *erényével és példaadásával* megérdemelt dicsőséget, és őt az emberi nem kimagasló jótevői közé számítja.

4. *vádpont.* Az 56. lapon olvasható vers az alattvalók lelkének fölizgatására, a földesurak ellen való gyűlölet szítására és avégett íratott, hogy a nép rázza le mindkét hatalom igáját.

Válasz a 4. vádpontra: Úgy látszik, hogy a kérdéses, már gyakran emlegetett vers további védelemre nem szorul, hiszen minden kifogáson felülálló magyarázókat szerzett — amint ez az NB. NB. alatti mellékletből kitűnik.

De amit az ügyész a földesurakra és mindkét hatalom igájának lerázására vonatkozólag felhoz ellenem, az új és valóban különös vád. Ugyanezek a verssorok, amióta följelentették, és nyomozás tárgyává tették őket, annyira híressé váltak (s éppen ez az ilyen tilalmak szükség-szerű gyümölcse), hogy mindenfelé száz meg száz ember idézi őket: mindeddig azonban tudtommal senkinek nem jutott eszébe, hogy ilyes-mit keressen és találjon azokban. Talán arra való ez a vád, hogy ellenem szítsa a földesurak gyűlöletét is? — Először sok pap tételezte föl, hogy rájuk vonatkoznak e sorok, és panaszkodott emiatt. Majd az uralkodó figyelmébe ajánlották, hogy torolja meg e versek féktelen szabadosságát. Most pedig a királyi ügyész a földesurak gyűlöletét irányítja ellenem. Már csak ez az egy hiányzott. — De mit bizonyít mindez? Az én rosszhiszeműségemet-e, vagy inkább a magyarazókét?

De ha mégis úgy vélnék, hogy e verssorok még védelemre szorúlnak, nem fogom cserben hagyni ügyemet. Védeni fogom verseimet, és elérem, hogy ne kelljen őket tovább vizsgálat tárgyává tenni.

5. vádpont. Az 58. lapon olvasható vers a nép lelkének felizgatására és a királyi udvartól való elidegenítésre alkalmas.

Felelet az 5. vádpontra: Nem akarom azt kérdezni, vajon érvényes és megengedhető-e a vádolás és érvelés azon módja, hogy helyükről és összefüggésükből kiszakított különböző verssorok bizonyíték gyanánt használtassanak. De azt minden olvasó láthatja, hogy itt a megyegyűlésekről és a főispáni tisztségről van szó, melyeket azelőtt ténylegesen és rendeletek által felfüggesztettek, de most törvényes érvényükbe és hatás-körükbe visszaállítottak. Ha a Karok és Rendek mindig megtarthatták volna gyűléseiket, s nem szüntették volna meg a közügyeknek annyi század óta tiszteletben tartott nyilvános megtárgyalását, akkor az állam ama felforgatása sohsem következett volna be. — Nyilvánosság az állam alkotmányának első támasza; e nélkül a szabadság csak üres szó! Nyilvánosság nélkül, ismétlem, nem jöhet létre lelki egység, semmiféle kapcsolat, semmiféle kölcsönös bizalom a polgárok között, semmiféle közszellem; enélkül pedig nincs nemzet sem! Bizonyára éppen a királyi udvar életbevágó érdeke, hogy meg ne romoljék egy nemes nemzet szabad közszelleme; — hiszen az tartja és őrzi meg a monarchiát sértetlenül fényében és fenségében; és főleg ez idézi elő, hogy a fenséges Ausztriai Ház első mindama uralkodóházak között, melyek a föld kerekességét birtokolják.

Különben is ezt a költeményt háromszor nyomtatják ki, háromszor cenzúrázták, sőt megjelent a Bécsben közrebocsátott magyar hírlapban is, amely akkor még nem volt oly nyomorúságos, és még a köznép lelkületét is megrontó.

6. vádpont. A vádlott az itt szintén őrizet alatt levő Szabó Lászlóhoz intézett levele első részében, mely a vádirathoz 4. szám alatt van csatolva, főként arra törekszik, hogy ellenszenvet szítson a papsággal, mint minden felvilágosodás ellenségével szemben; hogy gyűlöletet szítson azon férfiak ellen, akik segítik a könyvek cenzúrája tárgyában kibocsátott oly üdvös királyi rendeletek végrehajtását.

A második részben pedig a haza képzeletszülte bajaitól, s a fölöttük érzett fájdalomtól gyötört szerző azt kérdi társától: mit vár ezekben a válságos időkben, mint vélekedik? mit várnak a jövőtől a budai Királyi Vár lakói, és mire készülnek?

Felelet a 6. vádpontra : E költői levelet 1793-ban írtam. Annak a barátomnak a neve, akihez intézve van, ismeretes a Magyar Museum olvasói, sőt mindazok előtt, akik csak egy kissé is törődnek hazai irodalmunkkal; — s ezt joggal föl lehet tenni éppenséggel azokról, akik ezt a hexameterekben írt költői levelet olvasni fogják. — Bebörtönöztetésének, amint ezt a bírának jól kell tudniok, semmi köze sem hozzám, sem költeményemhez; legfeljebb talán annyi, hogy sorsomnak — barátja sorsának — ismerete és emléke egyike lehetett azon távoli okoknak, amelyek őt ama társaságba való belépésre ösztönözték és készítették. Egyébként nem tagadom, hogy barátja voltam, és most szívből fájdalom sorsát; — sőt megvallom, hogy barátaim sorsa újra felszítja és szerfölött fokozza lelki fájdalmamat, minthogy ők bizony jobb sorsra érdemesek. — De meg kell jegyezmem, hogy több ily nevű író van, s ezért őket vagy előnevükkel, vagy szülőhelyük nevével különböztetik meg. Így van *Baróti Szabó, Bartzafalvi Szabó, Sz. Jóbi Szabó*. A két elsőnek még a keresztnévük is közös: *Dávid*. E körülményekre eleve tekintettel kell lenniük a bírának, hogy annál világosabban átláthassák és felbecsülhessék ama *tanulmányi előadó* megbízhatóságát, aki már a Magyar Museum alapján javasolta elítéltetésemet, és ezt a vádat koholta ellenem, hogy valamiféle szatírát írtam Szent Jób és Szent László ellen (mint ahogyan ezt nekem is hírül adták, és ahogyan ez abból az emlékezetes, a Nagyméltóságú Tanácshoz intézett betiltó végzésből is ki-világlik).

Bár az igazságszeretet, az irodalom gondja, a tisztület polgártársaim iránt, kik annyi mendemondát hallhattak e költeményről, végül pedig az ügy természeté is azt követelné tőlem, hogy ezt az egész levelet részletesen fejtegessem; — mégis, minthogy meg vagyok győződve róla, hogy annak értelme oly nyilvánvaló, hogy csupán a magyar szavak eddig használatos jelentésének izetlen, balga és még a középkor sötét századaiban is hallatlan értelmezés szerinti elferdítése által lehet elcsavarni, úgy vélem: megsérteném bíraimat, ha e költemény hosszabb védelmére vállalkoznám. Montesquieu így szól erre vonatkozólag: „Ha ily világos dolgok bizonyításáról van szó, biztos lehet az ember, hogy senkit sem győz meg.” — Így hát elégnek gondolom, ha néhány, a kitűzött célra tartozó tudnivalót előrebocsátva, a dolog lényegét fejtem ki, adom elő; majd az egész költeményt, úgy ahogyan van, a vádiratból ide másolom, s végül egyik-másik fönt idézett vádra megfelelek.

E levelet *költői műként* kell tekinteni, és a költészet ama műfajába kell sorolni, amelyre hajdan Horatius adott oly ragyogó, közülünk alig valaki által utánozható példákat akkor, midőn az idők kegye — a Város és a Föld kerekiségének annyi, oly hosszú és szörnyű viszályai után — a haldokló római szabadság ama nem remélt, utolsó javait ajándékozta az emberiségnek —, amikor *Augustus császár alatt szabad volt Catót dicsőíteni!* Igaz, hogy néki is nem kevésbé, mint e korban minékünk, akik kiválóságban és érdemben kisebb (bár remélhetőleg nem teljesen méltatlan) csodálói vagyunk, folytonosan meg kellett küzdenie az ostoba Fanniusok, Demetriusok, Tigelliusok és más effajta izetlen kritikuskok bárgyú bírálataival, sőt, amint panaszolja, *csaknem az összes hozzá nem ritó szentátorok lármájával* is. Azonban, minthogy pártfogóiu megnyerte Maecenasokat, Agrippákat és Polliókat, Serviusokat és Bibulusokat,

a művelt előkelők egész seregét, sőt minthogy maga a császár is elismerő bírálatban részesítette: nem kellett félnie, mint most nékem, az ügyész vádjától, holmi tanulmányi előadó gyűlöletétől, vagy a Móricok félremagyarázásától. Így eshetett meg, hogy ő, minthogy biztosítva volt számára azoknak helyes ítélete és erős barátsága, akiknek jóindulata — az utókor megbecsülésén kívül — szívéen feküdt, s így védelmeztetve volt a helyeset fel nem ismerők gyűlölködése ellen, nyugodtan bízhatott úgy, ahogy akart, és nyíltan ki is mondhatta, és lantjára bízhatta, amit gondolt. Mert bizony a Brutus katonájáról feltehető, hogy ellenkező viszonyok között inkább akart volna mélyen hallgatni, és isteni lángelméjében meg sem mutatkozni, mintsem holmi Hermogeneseknek tetsző műveket írni. Így hát: a pajzsok rég eltűntek, nevüket és a tógát már alig méltatjuk emlékezetünkre; Jupiter vára is átengedte méltóságát a Vatikánnak; Flaccus lantja azonban túlélte Vesta örök tűzét, legyőzte az idők zordonságát, és bennünket s korunkat gyönyörködtetve int, bájos zengésével az erény s a haza szeretetére hív, felgyújt, és a századok szüntelen múlása közben erőben mindig gyarapodva, mindenhol és mindenkor gyönyörködtetni fogja a legjobb, legkülönb halandókat! — De ímé a költőt kelleténél messzebb sodorta a nagy látnok iránti szent szerelme, a filozófust a múlt emlékezete.

Nos hát, e költői levelemnek, amely — mint a mottó mutatja —, rapszódikus szellemben íródott, terve és tartalma a következő:

A költő költő-barátját, aki a honi nyelv művelésében és a Magyar Museum szerkesztésében munkatársa volt, és hosszú hallgatásba merült, megkérdezi: vajon visszatért-e már ide Budára a Mohácsra kiküldött bizottságból, melynek jegyzője volt.

Van-e magyar ember, ki meg ne indulna e mezőváros gyászos nevének hallatára? aki ne sóhajтана fel, ha ama végzetes és meggondolatlan csata emlékét földidézi, nemzetének annyi bajára gondolva, melyek innen eredtek? Ki ne ismerné, ki ne átkozná egész lelkéből okait és értelmi szerzőit e vereségnek, amely tönkretett bennünket? amely barbár hatalom igájába döntötte hazánkat, hogy csak századok múltán, számtalan halál, mérhetetlen vérontás által szabadulhasson fel. — Mind ezt a költő tudta és érezte; és hogy a pártviszályok átkait, minthogy ebből az alkalomból szembeszökően megmutatkoztak, láttassa és megéreztesse, versben fejezte ki. (Az író nem csupán azért ír, hogy olvassák, de azt akarja, hogy *együtt gondolkozzanak, együtt érezzenek véle.*)*

A vers-szerző ezután kifejti, hogy mitől fél. Érinti és korholja a rossz polgárok fondorlatait, zavarkeltéseit és vétkei, úgy, ahogyan ez minden becsületes író kötelessége; de egyetlen egyént, egyetlen társadalmi osztályt sem nevez meg, noha ezt is tehetné, hiszen a közügynek fontos érdeke, hogy *megismerje a gonoszokat*. Most megindulva azokon, amiket felsoroltam, rátér az emberi sors fölötti elmélkedésre; számbaveszi az emberi élet rövid voltát, de azt is, hogy az élet az érdemek által a halálon túl is kiterjeszhető. Végül arra hív fel, hogy tegyünk eleget emberi és polgári kötelességeinknek, hogy munkálkodással bizonyítsuk be ember- és hazaszeretetünket, s erre a dicsőség reményével is lelkesít. — *Ezek foglaltatnak az első részben.*

*, „Nem arról van szó, hogy olvasásra, hanem, hogy gondolkodásra bírjuk az embereket.” Montesquieu.

Második rész : A költő a jövőtől rettegve, mikor reng körülöttünk a világ — s miért ne félne két tűz között, mikor már közelünkben ég Ucalegon, mely, ha nem vagyunk okosak, valamennyiünket kétségkívül elnyel lángjaival? hogyné félne, mikor a költő ezt a rémes áradatot, mely a Volgát és Doñt már régóta a Dunával akarja összekötni, s már azzal fenyeget, hogy a várat, ahol ezt írom, talán az utolsó gátakat is áttörve, megszállja —, amikor nyitott szemmel látja ez áradatot mindazokkal együtt, kiket a természet nem tett tompaelméjűvé? — nos, a költő megrendülve a jövő fölötti aggodalomtól, kérdi: ugyan mit várhatunk e kétséges időben? Hol a remény, hol a menekvés?

Az államokról, amint tudod, két úton lehet gondoskodni. Az első az, hogy külállamokkal szövetséget kötünk, és erős fegyveres hatalmat szervezünk a véletlen és hirtelen eshetőségek ellen (s ezt legalábbis Európa mostani állapotában szem előtt kell tartanunk). Ilyesmivel *egyedül az uralkodók* bölcsessége foglalkozik (illetve amaz *alkotmány* jellege szerint, amellyel összhangban kell működniük, gyakran azon *polgárság tudtával*, melynek élén állanak). Otthon: a társadalom céljainak megfelelő, az idők változásához alkalmazott törvényekkel, s ezeknek mindig biztos és készen álló segítségével lehet gondoskodni a közügyek helyes folyásáról. Ebben már az *alattvalóknak* is megvan a szerepük.

S ha ez így van, ha napról napra növekszenek itthon és a külső háborúban a közbajok — ugyan ki az, aki ezt ne tudná, ne látná? aki ne röstellné, hogy ezt tagadja nekem? ugyan kik azok — kérdem —, akik túlságos jólétükben annyira elvesztették eszüket, hogy azt vitatnák: nincs itt mitől félni, nincs itt szükség — ha valamikor, hát most van — nagy lelki egységre és aggodalomra a jövő felől? akik úgy vélekednének, hogy nem kell visszاسzorítani a világosság ellenségeinek ezt a vétkes vakmerőségét? Pedig a nemzeti jobb része nem fogja tovább tűrni, hogy a felvilágosodást az emberi hitványság bárminő mesterkedése elragadja tőle. — Én bizony, mondá Cato Catilina ama furfangos védőjének, annál sokkal jobban féltem hazámat és önmagamat.*

Ha mindezeket így átlátjuk, ugyan honnan várhatná a bajok orvoslását, kikből meríthetne reményt a jobb idők eljövetelére a magyar író — (aki jól ismeri hazája ügyeit, de azt is, ami másutt történik), mint onnan és azokból, ahol és akik a közjóról gondoskodnak? Mint azoktól, akik, a jelenvalót a múlttal serényen és előrelátóan egybevetve, a jövőt a múlt alapján előre látni, az állam fenyegető bajaival így idejében szembeszállni képesek is, akarnak is, kötelesek is? Természetesen itt azokra gondolok, akik 1. az állam kormányrúdjánál ülnek, és így némileg a lelkek gyepőlőt is kezükben tartják; és ki ne látná, hogy ezt Magyarországon s a *budai Várban* (ahogyan a költemény kifejezetten mondja is) másokra, mint a *királyi vár lakóira*, és mindenekelőtt a *királyi hercegre* („Buda-Vára' Királyi Lakossi'") ép ésszel vonatkoztatni nem lehet? 2. azokra, akik azt a megbízást nyerték, hogy az ország alkotmányát jobb rendbe hozzák, s e végből mindazon tárgykorokat, amelyek a törvényhozói hatalmat jellemzik, és amelyekre vonatkozólag e hatalmat gyakorolják, maguk között felosztották, s akiket a magaszos cébra,

* Lásd Caesar és Cato beszédét Sallustiusnál Catilina összeesküvéséről szóló művében.

melyet a legbölcsebb halandók is csak megfeszített munkával érhetnek el — (hiszen mi lehetne magasztosabb, mint határozni nemcsak a most élő milliók jóléte, hanem a következő korok boldogsága felől is? én nem látok magasztosabb célt) már három évvel azelőtt, a költemény írásától visszafelé számítva, a nemzet általános szavazatával kiválasztottak, mint megannyi Solont : s akikről úgy hírelt, hogy ide Budára és Pestre fognak összegyűlni, mint ahogyan ez az egész ország előtt ismeretes. — Tehát ezekbe veti a költő is reményét : ánde éppen hazája gyöngéd szeretete s a múltaktól való iszonyodása folytán aggodalom és szorongás fogja el. Ezért kérdezi (mint már föntebb kezdte) és szeretne bizonyosságot szerezni afelől, mit lehet várnunk, miben reménykedhetünk akkor, ha esetleg új hullámok űznék a tengerre államunk törékeny hajóját? (itt egy szóval sincs valamely magántársaság *említve*, s ilyesmire *hely és alkalom* sincs itt, ahogyan pedig a vádló mégis *feltételezi*). Vajon ott vannak-e nemzetünk ezen említett új törvényhozói? (*Ők vagyunk-e Népünk' új Szólói?*) s milyen az érzületük, egységük és összhangjuk? — S hogy ez a kérdés oda nem illő és fölösleges-e, vagy joggal van-e föltéve, azt bíránk közül azok tudhatják legjobban, azoknak van erre nézve tapasztalatuk, akik akkor vettek részt e bizottságok számos tanácskozásában, amikor még az *alapelvek* megállapításáról volt szó, mintegy a *haza fölépítendő templomának alapvetéséről*, hogy abba majdan elhelyezék az állam eme szent, most készülő palladiumát : — egyszersmind ők fogják megítélni tudni, vajon szabad-e a versszerző géniuszt, aki a költő tiszteletre méltó nevét, ahogy illik, meg tudja becsülni, s aki nem gyermekeknek, nem a bármely társadalmi osztályhoz tartozó műveletlen *tömegnek*, mely különben sem törődik az effélékkel, hanem érett embereknek, férfiaknak és az utókornak énekel — vajon szabad-e a költő géniuszt szűk határok közé szorítani, szárnyaitól megfosztani, és bármiféle izetlen magyarázó nevétséges igája alá vetni.*

Ezeket röviden elmondván, a költő egyéb barátaihoz fordul kitérésként, akik Magyarország különböző részeiben élnek, s akik személy szerint nagyrészt nem is ismeretesek előtte, de akik, mint ugyanazon haza polgárai, ugyanazon drága anya fiai, és az erény növekedéi, a barátság és kölcsönös szeretet kötelékeivel vannak vele összekötve, és mint ugyanazon műzsák papjai, vele egy célra törekszenek. Bennük találta már azelőtt is gyakran vígaszát, s most is tőlük kéri ezt ; néme-

* A kritikának az a faja, amelyről beszélünk, a világon a lehető legalkalmasabb arra, hogy a nemzeti géniusznak hatáskörét korlátozza, és — ha szabad ezzel a kifejezéssel énem — összegét csökkentse. — Nincs olyan szellem, akit ne bénítana meg, ha kicsinyes, hiábavaló aggályok milliójával zárják körül. A világon legjobb szándékaid vannak? Arra fognak kényszeríteni, hogy temagad is kételkedjél bennük. Nem törekedhetsz többé arra, hogy jól és szépen szólj, ha megdermeszt a rémület attól, hátha rosszul szólsz; és ha ahelyett, hogy saját gondolatmenetedet követhetnéd, csupa olyan kifejezésen kell törnöd a fejedet, amelyek kikerülhetik a „kritikák” szörzálhasogatását. Főköztöt raknak a fejünkre, hogy minden szavunkba így vagianak: Vigyázz, mert elesel! — úgy akarsz beszélni, ahogy szoktál, — én pedig azt akarom, hogy úgy beszélj, ahogyan én! Éppen a magasba lendültél? Ruhádba csimpaszkodva húznak vissza. Van még életelő? Tűszúrással fosztanak meg tőle! Egy kissé a magasba emelkedtél? Készen áll ez a népség, veszi singjét és rófjét, nyújtogatja a fejét, és utánad kiabál, hogy ereszkedjél le, hadd méricskéljenek meg. Tovaszárguldasz pályádon? Azt kívánják, hogy tarts számon minden kavicsot, amit hangyák hordtak utadba. Nincs tudomány, nincs irodalom, hogy ellen tudjon állni ennek a „pedánság”-nak. Századunk megalkotta az akadémiákat, — s ezek szeretnék, ha visszatérhetnének bennünket a „sötét századok” iskoláiba. Montesquieu.

lyeket aztán megnevez és kérdi, min dolgoznak; s mindezekről attól, akinek ír, értesítést kérve, bezárja levelét. — Ezt a költői levelet most a maga egészében, úgy ahogy van, ide leírom; alávetem bármely illetékes, méltányos bíró tekintetének és szigorú vizsgálatának, s nyugodtan várom ítéletét. Nem utasítom el azok dicséretét, akiknek tetszését meg szeretném nyerni, mivel ez megtisztelő; nem riadok vissza bárki gáncsától sem, mert tudatában vagyok jó szándékomnak; sőt, ha egyáltalán várározásom ellenére, úgy vélnék bírám, hogy büntetést érdemlek, ezt sem akarom könyörgéssel elhárítani.

[Itt közli a *Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz* c. verset.]

A papságról. — Ha ama jellemvonások magától értetődően 1. gyűlöletet kell, hogy keltsenek, s egyáltalán gyűlöletre méltók; 2. ha épp a királyi ügyész alkalmazása és értelmezése szerint fel lehet ismerni, hogy éppenséggel a *papságra* illenek és ennek sajátosságai: akkor igazán semmi ellenvetésem nem lehet. S ha ez így van, akkor a papság azon tagjaihoz, ama vezetőihez fordulnék, akik rendjük többi tagjainál már születésük körülményeinél fogva is külön nevelésben részesültek, és így kell, hogy értelmesebbek legyenek, és elől járjanak a jó és a papi renchez illő példaadásban és kötelességteljesítésben, — tehát hozzájuk fordulnék, és ama nagy írónak következő szavaival, aki az írók azon szent és tiszteletre méltó sorából való, kik halhatatlan műveikkel legtöbbit használtak a világnak (az uralkodóknak és a népeknek), s az emberiségnek és koruknak örök, magasztos becsületet szereztek, — e nagy férfúnak következő, szintén papokhoz intézett szavaival — oly papokhoz intézett szókkal, akik pusztá véleménykülönbség miatt az Isten, a béke és a szeretet nevében ártatlanok vérént ontották, és a filozófia csecsemőkorában még a koronás fők számára is félelmetesek voltak — ekképpen szólítanám meg őket:

„Ha az igazság birtokában vagytok, ne rejtsetek el azt előlünk a mód által, ahogyan élénk terjesztitek. Az igazságnak az a jellemzője, hogy diadalmaskodik a szíveken és a szellemeken, nem pedig az a tehetetlenség, amit ti azáltal ismertek el, hogy az igazságot halálbüntetés és kínzás által akarjátok elfogadtatni. — Oly században éltek, amelyben a természet fénye elevenebb, mint valaha is volt, amelyben a filozófia megvilágosította a szellemeket, amelyben evangéliumotok erkölcsisége már ismeretesebb lett, és amelyben az embereknek egymás fölötti kölcsönös jogai, az az uralom, amit egyik lelkiismeret a másik fölött gyakorolhat, jobban körül van határolva. Tehát, ha nem józanodtok ki régi előítéleteitekből, amelyek, ha nem vigyáztok, már szenvedélyetekké válnak, akkor el kell ismerni, hogy javíthatatlanok vagytok, képtelenek minden szellemi világosságra és tanulásra; és szerencsétlen az a nemzet, mely tekintélyt kölcsönöz olyan embereknek, aminők *Ti vagytok!*”
(A Törvények Szelleme. XXV. könyv. XIII. feje.)

Azonban én ezeket az elviselhetetlen vétkeket, melyeket egyesek követtek el, bárha még oly sokan voltak is, sosem tulajdonítottam az egész testületnek! Pedig nagyon sokan vannak, akik szüntelen tevékenységükkel bizonyítják a tiszteletre méltó klérus amaz — először a legutóbbi öt évben, az egész világ szemeláttára kifejezetten nyilvánított — törekvését és szándékát, hogy *nem engedelmeskedik a törvénynek*, sőt a fejedelem és a haza tekintélyének sem (lásd az 1790/91. évi 26. törvény-

cikk tanúbizonyságát); sohasem vetettem a tiszteletreméltó klérus szemére (melynek tagjai között számos jó, kiváló és kitűnő férfiút ismerek és becsülök) oly súlyos bűnt, mely a keresztény vallás szemével is egyenes ellentétben van, s az egész emberi nem átkára méltó; sohasem neveztem a papságot *minden felvilágosodás ellenségének!*

Imádd Istent, tiszteld a törvényt, szeresd felebarátodat! — ezek azok az alapelvek, amelyeknek minden jól berendezett *államban* a társadalom alapjaiként szentnek és sérthetetlennek kell lenniök; ezeket kell tiszteletben tartania minden oly *vallásnak*, mely nem merőben ellentétes az ésszel, az ember céljaival és a politikai testület egységével. Ezek azok az alapelvek, melyeket szavával, működésével, példájával tanított, melyekre egész tanítását fölépítette az Igazságnak ama nagy, isteni Követe. De noha az Embernek Fia — kedves és gyakran használt neve ez néki! — ki életével és szavaival az emberek szeretetreméltó testvéreinek tanúsítja magát, nem akart *uralkodni*, sőt maga volt a szelídség és a tiszta *szeretet*: némelyek inkább félelmetesnek akarták őt bemutatni. Innen azok a könnyek!

Ami a *könyv-cenzúrát* illeti, már fentebb, az I. részben kifejtettem, hogyan vélekedem róla. — Pártfogóinak pedig, ha ugyan pártfogásnak nevezhető az a módszer, amely még a jó ügyet is, mivel az a suta védelemmel mindig csak veszít, gyűlöletessé teszi (persze nem beszélék a királyi rendeletekről, hiszen tudom, hogy nekik azzal az engedelmességgel tartozom, melyet megkövetelnek, és erről soha meg nem feledkeztem) —, nos, ezeknek a férfiaknak, akik — amint mondják — a cenzúrát támogatják, azt tanácsolom, hogy ha a fejedelemnek, a hazának, az utókornak és önmaguknak használni, és mindezek előtt kedvesek lenni akarnak, akkor gondolják és tanulják meg, hogy minden egyes dolgot minő fegyverekkel, minő ügyességgel vagy erővel kell védelmezni; nehogy a dolgoknak hangzatos, de oda nem illő elnevezést kölcsönözve, a józan észet megzavarják; nehogy a szabados féktelenség cégerét felhasználva (hiszen ezt egy becsületes ember sem óhajtja) és ezzel visszaélve, a szabadságot sodorják veszedelembé; inkább értsék meg, mit kíván maga a nemzet a maga részére, kérjenek tanácsot a nemzet közvéleményétől; — végül pedig ennek okából a többi megyék másfajta, minden figyelemre méltó fölterjesztései között olvassák el újra meg újra *Szabolcs vármegye* múlt nyáron írott fölterjesztését, és az abban foglalt, magából az ország alkotmányából bőven merített érveket, s aztán hasonlítsák a fölterjesztést alaposan össze — hiszen az ellentétek egymás mellé állítva sokkal nyilvánvalóbbak! — *Sáros vármegye* föliratával, melyet Ófelségéhez (akinek még a *jelvénye is el van itt ferdítve*) ugyanezen a nyáron, ha nem csalódom: július havában küldtek föl, sőt ki is nyomtattattak, — mely szerint: a Tudományegyetemet Pestről máshová kell áthelyezni; az ifjúság nevelését *el kell venni a világi férfiaktól*, és *vallásos emberekre* kell bízni; a tanulmányok és az irodalom irányítását ugyancsak el kell venni országunk ama kormányzékétől, melynek útján most honi törvényeink szellemében a legfelső királyi felügyelet joga gyakoroltatik, és egy új, az országgyűlés Karain és Rendein kívül álló, és tisztán római katolikus egyénekből szervezendő Tanulmányi Igazgatóságra kell bízni, stb. stb.; — mindkét fölterjesztést az igazság, az állam, az emberiség szeretetétől áthatva vizsgálják meg, és mérlegeljük újra meg újra.

7. vádpont. „A szerző interpunkciók közbeszúrása által sok más is sejtetni enged!”

Felelet a 7. vádpontra: Ez a vád, különös volta folytán, külön, sajátos választ kíván.

Az az író, aki egyedül a közjó szeretetéből, csupán hazája, az irodalom, s az igazi dicsőség iránti buzgalmatól vezetettve, nem törődve a sok fáradsággal, amit szellemi tehetségeinek kiművelésére kell áldoznia, nem törődve az akadályokkal, melyeket le kell küzdenie és amelyekben túl kell emelkednie; — sőt félretéve anyagi boldogulásának gondját is (mert hogy ezt írásai által előmozdítsa, arra semmi reményt, semmi példát nem lát), szükségképpen örökké a rossz polgárok vétkeivel, úgymint irigységükkel, tudatlanságukkal, gyűlöletükkel, rágalmaikkal és az üldöztetés, sőt pusztulás lehetőségével küzd meg: — az ilyen író nyilván joggal követelheti és várhatja el, hogy legalább azok, akikre ez főképpen tartozik, s akiknek kötelességük, hogy a gonoszok vakmerőségét fékezzék, hogy minden egyes polgárt — legyen az bár a legutolsó és legszűkebbrendű — megvédjenek, és akiknek éppen ezért az orvoslásnak véghezvitelére elég hatalmuk van: mondom, legalább ezek, ha nem a neki járó szigorú igazságossággal is, de legalább természetes méltányossággal viseltessenek az író iránt; és ha netán emberi gyarlósága folytán megessett véle, hogy *tévedett* vagy *hibázott*, legalább a becsületét őrizték meg,* már csak azért is, nehogy jó szándéka jutalmául a maga személyében is szerencsétlen, s a köz számára is haszontalan, sőt — amire mindenütt számtalan példa van — káros emberré váljék. Mindenekelőtt pedig már államérdekből is óvakodni kell attól, hogy az író műveinek, melyek az egész nyilvánosság betekintésére nyitva állnak, rossz, helytelen, az író érzületével és céljával nyilván összeférhetetlen értelmet tulajdonítsanak. — Mindezeket — egészen röviden — nem azért említem és bocsátom előre, hogy újra panaszkodjam sérelmeim miatt, vagy hogy bárkiben is szánalmat keltssek, vagy hogy műveim, s különösen e szóbanforgó költeményem számára jobbindulatú értelmezést érjek el, hanem csupán azért, hogy ez alkalommal is felmutatván annak szükséges voltát, hogy minél előbb gondoskodni kell a honi múzsákról, hiszen még bölcsőjünkben nyöszörögnek, és minden emberi segítség híjával vannak: sorsom példája lehetőleg közhasznára váljék az irodalom ügyének, — s így én, ha már erőim gyarlósága folytán másként nem tudok használni, legalább most, mikor alkalmam van rá, hogy magamért szót emeljek, amennyire rajtam áll, előmozdíthassam azoknak jobb sorsát, akik én utánam jönnek.

Nagyobb dologról van itt szó, mint amire netalán általában gondolnak; de ez egyelőre még nem érint bennünket. Sokszor kicsiny és észre sem vehető kezdetekből súlyos bajok burjánoznak el, melyeket aztán, ha egyszer már gyökeret verve megerősödtek, nem lehet egykönnyen kiirtani. Hiszen mit használnak a csüggedt panaszok, a hiábavaló törvények akkor, amikor már hiányoznak a jó erkölcsök?

* „A fejedelem a forrása majdnem minden *jónak*, ami történik; s csaknem minden *büntetés* a törvények számlájára irandó.” — „A fejedelmeknek örülniük kell, ha vannak olyan alattvalóik, akiknek *becsületük* drágább, mint életük, és *becsületük éppúgy indok a hűségre, mint a bátorságra.*” A Törvények Szelleme, XII. könyv, XXIII. XXVIII. fej.

A múlt idők példáit, másoknak, mind népeknek, mind egyéneknek bűneit és erényeit, rossz és jó, hasznos és káros tetteit és szavait azért jegyezték fel minden idők és nemzetek legnagyobb férfiai, és ezek azért jutottak el hozzánk írásban följegyezve, hogy lássuk: mit kell követnünk és mit kerülnünk, hogy ezzel mások tapasztalatát a magunk hasznára fordíthassuk. Amit csak valaha emberek jól cselekedtek, és bölcsen mondtak vagy gondoltak: az mind a tiéd, ha megtanultad helyes fölhasználásukat. Kövesd, ami bevált: kerüld, ami másokra vészt hozott.

A római köztársaságnak és császárságnak sorsát és sorsfordulatait s ezeknek okait számos nemzet nagyérdemű férfiai kutatták és írták meg.* Undor fogja el az embert, és szégyenli ember-voltát, ha elolvassa és meggondolja azoknak — az emberi nem szörnyetegeinek — viselt dolgait, kik Augustus után uralkodtak a föld kerekéségén, és az olyanok hitvány, elvetemült szolgálékúségét, kik ezeknek kedvükben jártak, s elnyomva minden eszes lényt megillető szabadságot, nem szégyelltek és átalították polgártársaik vérént ontani. De honnan esett ily nagy népnek ekkora megváltozása? honnan az emberi ész és természet e süllyedése? Mik az okai ily szomorú és szörnyű következményeknek? — Az első és legfőbb okok közé számítható: a felségsértésről szóló törvény, amelyet Tiberius újított fel.** „Ennek neve a régiéknél ugyanez volt — mondja az Annales írója, Tacitus — de más ügyek kerültek bírói vizsgálat alá: ha valaki árulással ártott a hadseregnek, vagy lázadás szításával a népnek, — végül ha a közügyek bűnös intézésével a római nép méltóságát csökkentette. Csak tetteket vontak vád alá, — a szavak büntetlenül maradtak. Először Augustus indított vizsgálatot a rágalmozó gúnyiratok tárgyában e törvény címén, felháborodva Caius Severus féktelenségén, amellyel kiváló férfiakat és nőket szentelen írsaiban megrágalmazott. Majd Tiberius, midőn Pompeius Macer praetor megkérdezte, vajon hozzanak-e felségsértési ítéleteket, — azt felelte, hogy alkalmazni kell a törvényeket. Ugyanis őt is elkeserítették az ismeretlen szerzőktől származó, közkézen forgó gúnyversek, melyek kegyetlenségéről, gőgjéről, és anyjával meghasonlott lelkületéről szóltak. Nem lesz fölösleges előadni a Falanius és Rubrius, e két középszerű római lovag esetében felhozott vádakát: hogy kiderüljön, minő kezdetekből, Tiberius mekkora ravaszsága révén lopódzott be ez a súlyos baj; azután kissé megfékeztek, de végül újra fellángolt, és mindent elárasztott.” — Nem volt fölösleges, hogy ezt itt e nagy író saját szavaival adtam elő. Hiszen e törvénynek a rómaiak írásaira és szavaira való ily módon történő kiterjesztése a vádaskodásnak oly elburjánzó és csaknem általános szenvedélyét vonta

* Az újabbak közül Montesquieu, Gibbon, Ferguson stb.

** „Semmi sem volt végtetesebb a római szabadságra nézve.” Montesquieu: A Törvények Szelleme, XII. k. 13. fejezet.

„Tiberius belekapaszkodott ebbe a törvénybe, és nemcsak azokra az esetekre alkalmazta, amelyekre megalkották őket, hanem mindenre, ami csak gyűlöletét vagy gyanakvását szolgálhatta. Nemcsak tettek ezután e törvény hatásköre alá, hanem szavak, sőt gondolatok is. Nem volt többé tisztelen őszinteség a lakomákon, megszűnt a bizalom a rokonok között, a hűség a rabszolgákban: a fejedelm tettetése és komorsága mindenütt elharapózott, — a barátságot kellemetlen akadállyal, a naiv őszinteséget meggondolatlanságnak, az erényt színlelésnek tekintették, amely az emberek lelkébe visszaidézheti a múlt idők boldogságát.” A rómaiak nagyságáról és hanyatlásáról való elmélkedések. XIV. fejezet.

maga után, hogy ez minden polgárháborúnál nehezebben sújtotta az államot (ahogyan Seneca mondja: De beneficiis, I. 3.). Idők múltával e törvénynek ilymérté kiterjesztése tette lehetővé, hogy eltették láb alól Junius Rusticust, ezt a római állam legszebb korához méltó férfiút, pusztán azért, mert Paetus Thraseát és Helvidius Priscust — a szomorú idők két tündöklő alakját — szent férfiakként merete nevezni. — Ezeket így felhólván, hogy most már közelebb jussak saját ügyemhez, még egy példát fogok említeni.

Cremutius Cordus — pusztán az ő elítéltetése örök szégyenbélyeget égetne annak az eszes és kegyetlen zsarnoknak nevére, ha nem tette volna magát egyéb számos gáztettei által is az egész utána következett és következő utókor előtt gyűlöletessé — Cremutius Cordus tehát azon „új és akkor először hangoztatott vád alapján idéztetett törvény elé, hogy évkönyveit kiadván, azokban dicsérőleg emlékezett meg Marcus Brutusról, és Caius Cassiust az utolsó rómainak nevezte. — Vádlói voltak Satrius Secundus és Pinarius Natta, Sejánus kliensei.” Ideirok néhány mondatot abból a híres beszédéből, melyet az a nagy író, akinek szavait és tekintélyét felhasználom, miközben a kegyetlen parancsokat, szüntelen vádaskodást, csalárd barátságokat, ártatlanok pusztulását felsorolta, — a maguk egészében iktatott be halhatatlan művébe, hogy sok — mások sorsán okulónak hasznára legyen: „szavaimat teszik vád tárgyává, — szóló Cordus — őh szenátorok, — annyira ártatlan vagyok tetteimben. De ezek sem irányulnak sem a fejedelem ellen, sem a fejedelem apja ellen, akiket véd a felségsértési törvény: hiszen azt mondják rólam, hogy Brutus és Cassius dicsértem. Márpedig ezek tetteit számosan megírták ugyan, de senki sem emlékezett meg róluk tiszteletlenül. — Vajon Brutus és Cassius fegyverfogásának és a philippi mezőkön való táborozásának emlegetésével népgyűlésen uszítom-e a népet polgárháborúra? — Az utókor adja meg kinek-kinek a kellő tiszteletet. Lesznek olyanok, ha a vádaskodás elharapózik, akik nemcsak Cassiusról és Brutusról, hanem rólam is meg fognak emlékezni.” — Kívonulva a szenátusból (teszi hozzá Tacitus), életét önkéntes éhhalállal végezte be. A szenátorok javaslatára könyveit az aedilisek égették el,* de elrejtve fennmaradtak és ki is adták őket.

S ha az ember ily módon idézi emlékezetébe ezeket a történelmi tényeket, melyek arra szolgálhatnak, hogy ügyem súlyosságát kellően megvilágítsák, de egyébként — előre óva intek mindenkit — csak elvontan kell őket fontolóra venni; ugyan ki lesz, aki föl ne ismerné, hogy sorsom nemcsak hogy hasonlatos az Igazság és Szabadság e nagy mártírjainak sorsához, melyet az ókor legnagyobb elméi élénk és jellemző színekkel ecseteltek, hanem, a halált kivéve (mely ugyan engem is fenyeget!) még siralmasabb is azokénál? — *Azok* zsarnokok: Tiberius,

* Tiberius szintén a szenátusra hárította mindazon ügyekben az ítélkezést, amiket felségsértési vád címe alá lehetett vonni. Ez a testület a lealacsonyodás kifejezhetetlen állapotába süllyedt; a szenátorok élen jártak a szolgaságban. Sejanus kegyének árnyékában a legelőkelőbbek is hivatásos feladókká aljasodtak. — (Emlékedések a rómaiak nagyságáról és hanyatlásáról. XIV. f.) Emlékezetek, hogy maga Tiberius, ahányszor csak kilépett a Tanácsszobából, görögül így szokott kifakadni: „Óh emberek, kik minden szolgaságra készek vagytok!” Hiszen már ő is, bár nem akarta a közszabadságot, undorodott a szolgaságnak ily elvetemült túrésétől. Tacitus, Annales, I. 3.

Domitianus alatt szenvedtek ily méltatlanságokat; *nékem* a legembersé-
gebb, legkegyelmesebb fejedelem alatt kellett lakolnom. *Azok* tehetség-
ben, tisztségekben, tekintélyben bővelkedtek, születésük fénye és vagy-
onuk bősége folytán megvolt a befolyásuk, népes és hatalmas rokonságra
támaszkodtak, sok és tehető barátai összekötötték és segítette és támogatta
őket, s így birtokában voltak minden eszköznek, amellyel a hazájukra
nehezedő zsarnokságot lerázhatták, — méltán rettegtek tehát tőlük
az uralkodók, akik egy abszolút, erőszakkal és kegyetlenséggel fönntar-
tott, de folytonos és nyilvánvaló veszedelmek közepette szorongó hatal-
mat tartottak kezükben, s ezért nem ok nélkül féltették szármalmas és
bizonytalan méltóságukat; *én* viszont mindezek híján, egyszerű és szerény
polgár létemre, semmiféle párthoz nem tartozva, kevéssel beérve, semmi-
féle tisztségre nem vágyakozva, filozófus létemre címek után nem kapasz-
kodva, senki felett uralkodni nem kívánván, még legszerényebb polgár-
társamat sem veszélyeztethetem, — és még annál kevésbé okozhatok
tehát bármiféle kellemetlenséget törvényes fejedelmeknek, ennek az
emberséges, alattvalóitól hön szeretett uralkodónak, hiszen oly szabad,
független nemes nemzetet kormányoz, amely nem áll mögötte egyetlen
népnek sem az uralkodója iránti hűségben és szeretetben. *Azok* továbbá
műveik által, amelyeket persze nem a cenzor megkérdése után adtak
ki, s amelyek az ily nagy dicsőség reménye által új ösztönzést adhattak
a veszedelmeknek a hazáért való bátor vállalására — e hősök életben-
maradt unokáinak, valóban veszedelmessé válhattak a császárokra nézve,
kik életüket amúgy is szorongásban töltötték ellenségeik ennyi ármánya
közepette, s akik a demokratikus szellemtől, melyet az ő szörnyű vad-
ságuk még inkább felszított, kígyónál és kutyánál is jobban remegtek.*
Minálunk *mindezekről szó sem lehet!* De erről elég ennyi.

De mindez nem volt elég a vádlónak. Megtörtént, aminek lehető-
ségét is tagadtam volna. A királyi ügyész arra vállalkozik, hogy jogot
formáljon lelkemre is. *Gondolataimat* nyomozza, és gonosz gondolatokat
tétélez föl rólam. Eddig csak azt tette vád tárgyává, amit megírtam, —
most már azt is, amit nem írtam meg. Erre a következőket felelem:

1. Egy halandónak — bárminő hatalommal is légyen fölruházva —
nincs *joga* a másíknak lelkiismeretével szemben, és éppen ezért

2. Gondolataim felől engem is csak az vonhat számadásra, aki
e romlandó és nemsokára veszendő testembe halhatatlan lelket lehel,
és amikor akarja, ismét visszaveszi azt. Tehát

3. A vélemény s ennek nyilvánítása, amíg nem jár véle tilalmas,
a törvények által körülírt és meghatározott *cselekedet*, szabad, és nem esik
egy hatóság vagy bíróság kutatási körébe sem, — egyszóval: a törvénye-
ket csak cselekményekre, mégpedig, ismétlem, csupán a törvényekben
világosan körvonalozott és meghatározott cselekményekre lehet alkalmazni.
Ennek az elvnek minden polgári társadalomban, minden ország-
ban, mely nincs teljesen híjával mind a polgári, mind a politikai szabad-
ságnak, érvényesnek kell lennie. Ha ezt még több szóval bizonyítani
akarnám, éppen a vádlót sérteném meg.

* Életük aggodalommal volt teljes; ellenségeik cselvetéseire gyanakodtak
szüntelen; saját gaztetteik önkínzó büntetésükké váltak. Tiberiust sem a sors kegye,
sem a magány nem védte meg attól, hogy be ne vallja lelkiismeretének gyötrelmeit és
önmagától származó büntetését. (Tacitus)

De hadd lássa mégis a vádló, hogy ebben „a fűvemben sem lap-pang kigyó”; ezért tehát azt az egyetlen vessort, mely ott hiányzott, ide íktatom, hogy összefüggésében és rendjében lehessen olvasni, ezért egy másik vessort bocsátok eléje, amellyel a következőkkel együtt összefügg:

..... Buda Vára' királyi lakossi
Mít várnak, mire készülnek? 's mibe' volna reménynek,
Hogy ha megint valamelly szélvész támadna? Ki fogná,
Ah ki, 's miként fogná kormányozhatni szerentsénk'
Fereteges tengerre bocsátott gyenge hajóját? stb., stb.

Egyébként tüstént óvást emelek az ellen, hogy ez a tiszta szán-dékom, mely még gondolataimat is föl akarja tárni, bárkinek is alapul és például szolgálhasson arra, hogy jogot formáljon bárkinek a lelkiismeretéhez. Sőt élek jogommal, melyet kérdésessé tettek, és állítom: még a szerzők kiadatlan kézíratait is sérthetetleneknek és védetteknek, és csak gondolatoknak kell tekinteni, — már csak azért is, hogy szerzőik — ha netán jobb belátásra tértek — kijavíthassák, megváltoztathassák, vissza-vonhassák és a nyilvánosságtól elvonhassák őket. —

S hogy végül ne lehessen e költeményemben megdicsért barátaimat énniattam, ki oly súlyos pörbe vagyok fogva,* vétkük nélkül ez ügybe bármiképp bemártani, ideírom azt a pár vessort, melyek később, de ugyanabban az évben készültek, s onnan kimaradtak; ezek azt az egyet-len jelzöt, mely a tudós Koppiról, a pesti egyetem történelem-professzoráról olvasható, világosabbá és a rosszindulatúak belemagyarázásai ellen, akik (hiszen ilyen embernek lehetetlen, hogy ne legyenek irigyei) netán a szavak jelentését is kiforgatják, — védetté fogják tenni. Íme:

Mit mivel a' böls Koppi? miként nevedeknek alatta
A' haza jobb tsemetéji? miként gerjednek erőre
Bajnokaink' unokáji, midőn a' régi világnak
Nagy példáját festi? *Hová lett Versegi?* stb.

Ha *magánember* hozott volna fel ily vádakát ellenem, őt nem is érdemesítettem volna nyilvánosságnak szánt válaszra. Ha *magánbeszél-getés közben* vetett volna ilyeneket valaki szememre, a nagy *Montesquieu*-nek az ilyen kritikusok ellen szóló következő szavait használtam volna válaszul:

„Midőn egy író szavaival vagy írásaival, szavainak képmásaival fejezi ki magát, a józan ésszel ellenkezik, hogy figyelmen kívül hagyva gondolatainak e külső jeleit, gondolatait kutassuk: hiszen csak ő maga ismerheti gondolatait. S ez annál rosszabb akkor, amikor gondolatai jók, és rossz gondolatokat tulajdonítanak neki.

Ha egy szerzőnél általában jó szándékot látunk, akkor ritkábban fogunk tévedni, a általános szándéka, intenciója szerint ítélünk meg bizonyos helyeket, melyeket kétértelműeknek hiszünk, mint hogyha különleges rossz szándékot magyarázunk beléjük.

* A felségsértés vádja mindig félelmetes, még az ártatlanság számára is. A Törvények Szelleme. XII. k. 12. f.

Ez a módszer, hogy egy oly dologban, melynek természetszerűen megvan a maga jó értelme, megtaláljuk mindazon rossz értelmet, amit csak oly szellem adhat nékik, mely nem okoskodik méltányosan, nem hasznos az emberek számára: akik ezt űzik, olyan hollókhöz hasonlósak, melyek elkerülik az eleven testeket, és szanaszét röpdösnek, hogy hullákat keressenek.”

Mondom, ezt feleltem volna magán-kritikusoknak. A királyi ügyészek, a népek ugyanezen törvényhozójának más szavaival tartozom felelni, — s ezzel egyszersmind le is zárom verseim védelmét:

„Ha egy szerző ellen írunk, és fel vagyunk ingerülve ellene, őt illető minősítéseinket kell tények által bizonyítanunk, nem pedig tényeket minősítések által.”

8. *vádpont.* Amint gyanítani lehet, költői gyakorlatát ekkor egyelőre félbeszakítva, a szónoklás művészetét akarta a bebörtönzött vádlott elsajátítani.

Felelet a 8. vádpontra: Hát tilalmas ez? bűn ez? Iázadó lélek bizonyosága ez? — Úgy van: gyakran „verseket költök és egyéb játékokat űzök; azt kérdem, azon aggódom, mi az igaz és illő, teljesen ebbe merülök;” végül: nem a szónoklás, hanem a becsületes élet művészetét akarom elsajátítani.

9. *vádpont.* Ebből a célból feljegyzí a párizsi Nemzeti Konvent legfontosabb határozatait, aktáit és intézkedéseit, — nem tudni, vajon a Moniteur-ből vagy pedig oly titkos levelezés alapján, mely tilos úton jutott be ide. A polgár jogairól szóló deklarációt, az alkotmány cikkeleit, egyszerűval: akták tömegét írta össze (ha az ügy érdeke megkívánja, a maga idejében elő fogom azokat terjeszteni), vagy helyesebben: egybe gyűjtötte a forradalom magvait. Hogy ezt kifejthesse és közkinccsé tegye, az állam felforgatásáról szóló értekezés írásához készült.

Felelet a 9. vádpontra: Ha a Moniteur postával, sőt a királyi kincstárba befizetett összeg révén kapható s olvasható volt: mi szükség *titkos levelezésre, tiltott utakra?* Továbbá, ha az összes benne található végzések és hírek, az összes beszédek, proklamációk, jó és silány deklamációk, — ha az indítványok, melyek részben okosságuk, műveltségük, művészetük, mély emberismeretük, bölcsességük, nemkülönben Görögország és Róma legszebb korához méltó ékesszólásuk által tűntek ki, részben ellenkezőleg botorságuk, vadságuk, nyilvánvaló rágalmaik, örültségük és hazugságaik által, — ha, mondom, mindezeket mindenki teljességgel, és hogy úgy mondjam: tiszta *természetes valóságukban* láthatta, olvashatta, újra olvashatta, következőképp le is írhatta (hiszen, ha a nyomtatás művészete ismeretlen volna, ma is mindent írának), miért ne lett volna szabad legalább *főbb pontjaikat leírnom?* — Továbbá: ha mindenki olvashatta az ember és polgár jogairól szóló deklarációt, amelyet közöltek a hírlapokban is, — s ezek mindenféle nyelven, mindenféle, egész Németországban is megjelennek, — vajon csupán énnekem, aki szintén ember és polgár vagyok, magyar ember, s az irodalom művelője, aki szintén akar, sőt köteles jót és rosszat egyaránt elolvasni, és megtudni, — egyedül nekem nem volna szabad ezeket leírnom, és magamnál tartanom? — Bárcsak az *egész Moniteurt* megszerezhetném! — Ezt a folyóírást nem lehet eléggé megbecsülni. Az emberi elme tárháza, az elmúlt tíz év *tévedéseinek és igazságainak* gyűjteménye. De a

szerencse mostohaanyám volt. Nem tudok évente 52 rénes forintot kiadni érte, és ha tudnék is, most már *meg sem engednék*, — s ezt semmi képpen sem tudom dicsérni. Egészen bizonyos, hogy a Moniteur olvasása értelmes embereknek nem árthatott; hiszen abban, mint valami színházban, látni lehet, mily szörnyű viharok között kell hánykolódnia az állam hajójának, ha — míg kormányosai alusznak — váratlanul forgószél ragadja meg, s az emberi szenvedélyek erőszakos hullámainak játékává lesz; látni, mekkora és mily szörnyű veszélyekkel kell megküzdeniük az emberek annyi millióinak és mennyi időkéig! — ha az *államgépezet* gondatlanság vagy a vezetők járatlansága, esetleg rosszakarata folytán, *kijordul sarkaiból*. Arról pedig lehetne gondoskodni, hogy ne olvassák olyanok, akik még gyógyfűből is mérget szoktak szívni. Azért még, mert a tűzvész tűzből támad, azért, mert a víz falvakat, városokat, emberek ezreit sodorja el áradatával, azért még nem tilthatjuk meg az elemek használatát, sem a Dunát nem terelhetjük el más tájak felé. De (hogy megkezdett tárgyamhoz visszatérjek) — ha esetleg még valaminő, akár képzelt, akár hazámnak még nem felelő alkotmányt *irtam*, sőt, ha az *én birodalmamban köztársaságot* alapítottam volna is (mely halandó lehetne oly vakmerő, aki halhatatlan lelkem elé korlátokat *merészelve* szabni? még a Dionysius tyrannusok közül is ki volna oly esztelen, hogy korlátozni akarna ebben?) — nos, mi történhetett volna, ha képzeletben köztársaságot alapítottam volna? Vajon, ami Platónnak, Aristotelésnek, Cicerónak, az ókor e lángelméinek, vajon ami másoknak, hajdan és újabban, sőt kortársaimnak is, ami minden nemzet legnagyobb férfiainak mindig szabad volt, szabad, és szabad is lesz, — azt csak *nekem* tiltják meg? Csak *énnekem* kell őrizkednem attól, hogy utánozzam őket, és ha lehetséges, hogy szerény szellemem, mely visszariad attól, hogy Daedalus módjára törjön a magasba, képes, hogy a „*Matinus-hegyi méh szokása és módja szerint, mely sok fáradtsággal szív mézet a kedves mézfűből*” — e legkiválóbbak legkiválóbb gondolatait mindenfelől összegyűjtse, sőt ha lehetséges, hogy még *versenyre is keljen velük*, — és *kicsiny létére sok munkával járó költeményeket alkosson*, — nekem ettől óvakodnom kell? Mi nem helyeseljük ezt a tilalmat; sőt azt hisszük, hogy becsületes polgárnak (amilyennek munkálkodásom által én is bizonyítottam magamat) még az *álmait* se szabad megvetni! Ezek az álmodozások kedvesek az élőknek s díszére válnak a holtaknak. — Kérlek, ne *vegyétek el tőlünk azt, amit halandó nem adhat halandónak!* Mert vajon a tudatlanság, a dolgok nemismerése fog-e tartós gátat emelni a *gondolatok* ilyen és ekkora *áradata* ellen?

Első renden: ilyenféle fegyverek *nem is illenek* emberhez, ésszel megáldott teremtményhez. Az ilyen fegyverek *haszontalanok*, sőt (mint-hogy ilyen vesztélyben már árt, ami nem használ) egyenesen *károsak*. Hiszen mindazt, ami a végzetes földrengéstől megrázott és odaszegzett tekintettel figyelő földkerekség szeme láttára történik és történt, úgysem lehet eltitkolni. Továbbá *másodsorban:* E fegyverek éppen azokra lehetnek veszedelmesek, akik használni akarják őket, minthogy az emberi szellem szabadságával ellentétben állva, cselekvésükkel visszahatást szülnek, hiszen mindnyájan „*a tilalmasra törekszünk*”, — és mennél nagyobb a hatás, annál nagyobb a visszahatás. Örök törvénye az a Természetnek, mindenütt éreztette és érezteti erejét, mindenhol érvényben

van. A Természet nem érvényesül jobban a fizikai világban, mint az erkölcsi életben (hiszen ez amattól nem *különbözik*, és helytelenül szokták őket *elkülöníteni*), s „úzd ki bár a természetet vasvillával, mégis újra meg újra visszatér”; s az *emberi elme* természete olyan, hogy századokig szunnyadhat, és álmokóros lomhaságbán tengődhet: de ha egyszer — erőszakos megrázkódás folytán — felébred, nem hajtja egyhamar újra álomra fejét; halad az igazság fénye felé, amelyet első pillantásra megszeretett, és haladása közben új erőt nyer. Ne nyúlj hozzá! — Ez a bekövetkezendő — bár előre senkinek, még a legbölcsebb embernek éleslátása által sem meghatározható — dolgoknak bizonyos és vitathatatlan rendje; ez az örök és megmásíthatatlan sorozat és láncolat, mely saját magát görgeti és fűzi össze a következetesség azon örök rendje szerint, amelyből össze van illesztve: ezt hívták *végzetnek* a régiek. (Lásd Gellius 6.) —

Innen van az, hogy a vélemények harcai oly szörnyűek voltak és lesznek mindig. A vélemény, a meggyőződés elfoglalja az ember egész elméjét, amely az ilyen viharoktól felkorbácsolt szenvedélyek igen nagy és változatos hullámverésében hanyódik; lenyűgözi a lélek összes képességeit, és ezeket egész roppant hatalmával hajszolja, s szent örülettel izgatja fel és tölti meg. — De végül is a mindenféle törekvések, vélemények, vágyak, ármány és cselszövés, jó és rossz, igaz és hamis, bölcsesség, előrelátás, batorság és örültség e szörnyű összecsapásából (ahogy egykoron abból a formátlan, rendezetlen kaoszából, amelyben hideg a meleggel, nedves a szárazzal küzdött, született meg a Mindenség) fog kipattanni — ahogyan kell — az Igazság, amelynek diadala, mennél lassúbb, annál bizonyosabb!

„Ha egyszer az Igazság elhatározta, hogy bevonul egy országba, el tudja végezni, hogy előtte a kapuk feltáruljanak; minden eszköz jó neki e célra. — Amikor éppen akar, áthatol tengereken, folyókon és hegyeken; ezek nem olyan akadályok, hogy meggátolhatnák bevonulását. Oltsatok be íranta a lelkekbe ellenszenvet: ő legyőzi majd ezt az ellenszenvet; tegyék rendszeressé a szokásokat, formáljátok meg a modort, tegyék közzé rendeleteket, alkossatok törvényeket; ő diadalmaskodni fog az éghajlaton, a törvényeken, melyek ebből származnak, s a törvényhozókon, kik ezeket alkották.” — Montesquieu.

Ez mindenféle igazságra vonatkozik, — hiszen ha egyszer megmutatkozott, szükségképpen tündöklék és úgy ragyog, mint a felhőket szétszóró Nap az égbolton. — *Annyit jelent ez, kérdezhetné valaki, hogy helyeseljük mindazt, mit a franciák cselekszenek? — Nagyon is durva értelmezés volna így beszélni,* — felelem én. Nem, nem helyeslem, amit tesznek; ám mindezt ők sem tették volna sosem, ha a letűnt kormányzat alatt *nem tiporták volna lábbal az erkölcs minden elvét*, ha nem vetették volna meg, sőt gyakran: nem torolták volna meg úgy a legkülönbek oly sok panaszát, mint nyughatatlan alattvalók rosszindulatú képzelgését. Nem helyeslem tetteiket; sőt egyenesen gyűlölöm a demokrácia fanatikussait és a nép megrontóit, kígyónál és kutyánál jobban irtózom tőlük, — nem kevésbé tudniillik, mint az emberek más félvezetűitől! —

Mindezeket, amiket itt felhozok (ha, bár akaratom ellenére, újra beszélnem kell arról a forradalomról, annak okairól, és ez okok nyomán bekövetkező hatásairól), nem beteg ember lázálmai, nem üres, hiú ábránd-

képek. — „S hol vannak bizonyítékaid?” A természet könyve és egész tárháza; minden idők és népek minden emlékezése! — Egyébként újra védekezem a rosszhiszeműek ellen, és újra meg újra figyelmeztetek rá: gondoljunk a vizsgálatra, és értsük meg: én arról szólok itt, azt kutatom, *mitől kell félnünk, milyen ellenséggel, milyen időben kell küzdenünk, minő fegyverekkel kell harcolnunk.* — Továbbá:

Az az értekezés, amely az *aktáknak* felőlem kellő időben nyugodtan bemutatható *tömegéből* 5. szám alatt van mellékelve (a vádló tudhatná, hogy bármely irodalommal foglalkozó embernél iratok hasonló tömege található), s amellyel kapcsolatban azzal vádol, hogy én azt nyilvánosságra akarom hozni, s amely „*a törvényes uralom felforgatásáról*” szól, az az értekezés *nem is az én művem!* — tehát nem is szorul az én védelmemre. Ez csak *kivonata* egy könyvnek, melynek címe: „Egy dán ember hazafias gondolatai.” Ennek függeléke és folytatása: „Magyarázó kommentár egy dán hazafi gondolataihoz.” Dániában jelent meg. Gróf Schmettau a szerzője e kitűnő s irodalmi körökben jól ismert műnek. Ez a férfiú, ki már több tudós műve folytán híres, és akit több Akadémia jutalmával tüntetett ki, nem szorul az én dicséretemre. Az ő *elvei* jók; nyilván nem olyanok, hogy bárki ellen a föld műveltebb részén, Európában, bűnvádi perben vád gyanánt lehessen őket felhozni. Bárcsak meghallgatták volna az ilyen férfiakat az uralkodók és miniszterek; bárcsak ne vetették volna meg tanácsaikat! Az események megmutatták, hogy sokat megjósolt közülük. Ha gondolatait hiteltre méltatták volna, nem tartották volna — mint főntebb panasztam — jakobinus elvekkel megméltéyzett emberek üres és veszélyes téveszméinek, és nem nézték volna le őket, mennyi bajt el lehetett volna kerülni! és mennyit abból, ami még ezután jön!

De persze: hasztalan jajveszékelt Priamos leánya, — Apolló akarata teljesült: nem adtak hitelt a látnoknak. Pöltárta a csejt, megmutatta a veszedelmet, — kiáltott, őrvjögött a szerencsétlen Laokoón, de jaj, senki se hitt neki, bár négyszer megcsörrentek a fegyverek. „Csak mese ez?” De nem volt mese a Braunschweigi herceg kiáltványának szomorú eredménye!

Helyesen mondja Schmettau: „A felvilágosodás, — éppen a jótékony felvilágosodás, mely a néppel emberi jogait, az uralkodókkal atyai kötelességeiket ismerteti meg — az Ég leánya és adományja; s aki gúnyolja azt, az *Istent* káromolja!” Persze, ő arról a lassú, már előbb jól megfogalmazott szavakkal és világos jellemvonásokkal leírt forradalomról beszél, melyet a szellemi képességeknek *ésszel* megáldott teremtményhez illetlen eszközzel nem akadályozott szabad kifejtése, a józan észnek szabad, hallás, olvasás, elmélkedés, végül folytonos élettapasztalat által erősített használata idéz elő az emberi lelkekben, — egyszóval: a *felvilágosodás*, mely az éj fekete sötétségét elűzi és szétszórja, — *világít, de nem kelt tűzvészt.* — „Példát” akarsz erre? Ez a felvilágosodás idézte elő, hogy manapság már megvetéssel tekintünk a *Gergely pápák* nevetséges és vakmerő izetlenségére, akik azt állították, hogy hazánkat minden joggal és hatalmával együtt *Szent Péternek ajánlották fel és adták át hódolattal*, és akik dölyfösen ingerelték királyainkat; hogy ma már ámulunk az esztergomi érsek vakmerőségén, ki az *egész magyar nemzetet kizárta az egyházból*, — vagy talán már nem is csodálkozunk rajta; — hogy a

lutheránusokat ma már nem *égetik meg*; — s végül, hogy — de ki sorolhatná fel még rövid összefoglalásban is a sötétség sokféle borzalmát! — hogy többé nem áldoznak fel annyi ezer ártatlan lelket az *igazság-szolgáltatás fórumai* az úgynevezett mágia bűne miatt a babona szörnyű példájaként! Továbbá: politikai igazgatásunk terén ugyane felvilágosodás idézte elő, hogy nem hurcolnak bennünket Carafa-féle törvényszék elé, hanem magyar vádlottakat magyar bírák ítélnék meg; hogy királyainkat határtalan bizalommal tiszteljük és szeretjük, ők viszont érdemünk szerint megbecsülnek és szeretnek bennünket! —

Az ilyen felvilágosodást, vagy ami ugyanaz: a *lassú forradalmat* minden becsületes ember kívánni, óhajtani, akarni tartozik; — viszont érdemük szerint meg kell vetnie e szó álnok és rosszhiszemű értelmezéseit, melyek csak arra törekcszenek, hogy gyűlöletet szítsanak a jó ügy s ennek barátai ellen; — megvetni azzal az állhatatos igazságszeretettel s a közjó iránti lelkesedéssel, amellyel visszautasítják olyan balga emberek őrzőngő deklamációit, akik — fogalmuk sem lévén az *igazi szabadságról* (persze, e gyászos tévedésükre a szabadság ellenségeinek szerencsétlen butasága a d kitűnő alkalmat) — maguk akarnának a természet folyásának előírásokat adni, magat a földkerekséget sarkaiból kifordítani, és így mintegy az ablakon kidobni. Ugyanez az igazságszeretet, a jogosnak ugyanez a szerelme, ugyanez az állhatatosság okozza, hogy az igazságos ember egyik felekezetet kegyét sem nyeri meg (ezt különben, mint az erény öre és szilárd kísérője nem is keresi, s keresni nem is tartja magához méltónak), ellenben megszerzi mindkét fél irigységét, gyűlöletét és dühét; gyanússá teszik az uralkodók előtt, mint lázongó, hűtlen alattvalót, a nemzet előtt, mint rossz polgárt, s így végre a jó ügy nagy kárára, áldozatul esik a hitvány embereknek.

Nos, ez az a *lassú forradalom*, melyről a vádlónak fogalma sincs, — vagy nem akar róla fogalmat nyerni, mert vádra van szüksége —, de amely idővel nyilván nálunk is el fogja érni, hogy nem indítanak többé a jelenlegihez hasonló bűnpereket Magyarország legfőbb törvényszékei előtt.

Egyébként, miután mindezeket a szükségesnél talán kissé terjedelmesebben kifejtettem, azt hiszem, remélhetem, hogy a vádlónak többi itt olvasható vádpontjára már nem kell bővebben válaszolnom. Ha mégis továbbra is ilyenekkel méltóztatnék zaklatni, általában fogok felelni, és elmondom, hogyan vélekedem a *szabadság és egyenlőség* ama „chimaerá”-járól, ahogyan ő kifejezi magát, — az elnyomásról és zaklatásról, a *tételről* (amelyet ott védtem, — ugyanis a vádló tévesen beszél és bizonygat itt egy tetre vonatkozólag, holott csak egy tétthez való jogról volt szó), az *újítokról* (ez *hajdan* gyűlöletes név volt, de a helytelen alkalmazás és túlságos visszaélés folytán már majd hogy tiszteletreméltóvá nem lett); tehát hogy hogyan vélekedem mindezekről, — elő fogom adni azzal az őszinteséggel, mely *magyar férfhoz* illik. — Észjárásomban, érzületemben — tehát: míg az igazság megismert alapelvei szerint olvasok, elmélkedem és összehasonlítok, — soha meg nem rendít sem jogtalanság, sem remény, sem felsőbb hatalom.

Mindez, amiről én most — amennyire az idő rövidege engedte — védekezésem e szakaszában elmélkedni tartoztam, nyilván nagy és bő anyagot ad az elmélkedésre, s éppen ezért már megtárgyalták Európa

hírneves írói, mindenféle a legkiválóbb szellemek. Kell, hogy olvassák, hogy nagy buzgalommal vizsgálják az ő műveiket és a bennük foglalt elveket, a megmozdulások ott kifejtett okait, és az azonos okoknak mindig azonos, vagy legalábbis nemigen különböző hatásait, amelyeket ők világosan bebizonyítanak, és a történelem emlékeiből teljes megbízhatósággal kifejtene; vessék alá mindezt becsületes és erre alkalmas szellemek szigorú ítéletének, vitájának; kell végül, hogy megfogadják az ilyen írók tanácsait, akiket majdnem mindennap igazoltak az események, akik tehát figyelemre és bizalomra méltók, hogy mérlegeljék azokat, és amennyire az időre, helyre, éghajlatra és a dolgok jelen állapotára való tekintet engedi, valósítsák meg. Hogy ez megtörténjék — ezt ajánlom és tanácsolom mindazoknak, kik akár születésük körülményei révén, akár más úton és érdemek által abban a szerencsében részesültek, hogy ott ülnek az állam kormányrúdjánál, és közelebb juthatnak uralkodóinkhoz, tanácsolom ezt azon tiszta hűségemből és tisztéletemből kifolyólag, mellyel törvényes királyomnak tartozom, aki alattvalóinak boldogságát minden igyekezetével előmozdítani vágyik (s aki méltó arra, hogy a maga teljes isteni mívoltában megismerje az igazságot, a birodalmaknak és polgári közösségeknek ezt az — ismétlem — egyetlen főntartóját); — de azon kegyeletes kötelességemből kifolyólag is, mellyel az egész emberi nemnek, — de különösen azon részének tartozom, mely az Isten után hozzám legközelebb álló hazának határai közé van zárva, tanácsolom lelkem egész őszinteségével, mely híjával van minden félelemnek vagy reménynek, — egyszersmind tiltakozom az ellen, hogy bármily rosszhiszemű s ezért a méltánytalan gyanúsításokra mindig hajlandó ember szavaimat, azok egyenes és nyílt értelmével ellenkezve, félremagyarázza.

10. vádpont. Ha mindezeket mérlegeljük, könnyen beláthatjuk, hogy a bebörtönzött vádlott a maga jószántából jutott be a vád tárgyát képező összeesküvő társaságba.

Felelet a 10. vádpontra: Valamely tény minősítését a tény létének kell megelőznie. — Tehát mindenekelőtt az a kérdés: vajon egyáltalán bejutott-e abba a társaságba? — ezt kell a vádlónak bizonyítania, mégpedig nem jelentéktelen, hanem világos és meggyőző bizonyítékokkal. Csak ez után lehet és kell azt kutatnia: a maga jószántából, vagy akarata ellenére jutott-e oda? Ha ez már megvan, egy humánus bírónak akkor is meg kell még vizsgálnia: ha a maga jószántából, akkor ugyan miért, milyen okok következtében? — ha pedig akarata ellenére, miért, minő okoktól kényszerítve cselekedett? Éppen ez a vádlott, körülményeinek ebben a helyzetében, ilyen elvektől áthatva, miért tett így és nem másképpen? Miért kellett éppen így és nem másképpen cselekednie? — Evégből az ember lelkének ismeretére van szükség; ennek birtokában „bárki könnyen beláthatja, hogy a bebörtönzött vádlott a vád tárgyát képező összeesküvő társaságba” — melyről egyébként e pillanatig, amidőn ezeket írja, semmiféle egyéb tudomása nincs, mint amit 1. elfogatása előtt szóbeszédből és magánértesülésekből merített mind Bécsben, mind Magyarországon, — 2. elfogatása után, a vizsgálatok során, és magából a vádiratból, végül pedig e mellékelt jegyzőkönyvekből tudott meg; sőt a társaság alapelveit és alapelemeit sem ismeri s ezt minden és mindenféle ligára, összeesküvésre, és egyéb titkos társaságra kell érteni; —

e társaságba sem önszántából, sem szándékán kívül nem jutott be, sőt, még ha barátja volna is az erőszakos forradalmaknak (ami ilyen embernél, aki át van hatva az ebben a védőiratban is bőven bemutatott elvekkel, ha nem is lehetetlen, de bizonyára nem valószínű), körülményeinek abban a helyzetében (amint ez védőiratának első részéből és a bécsi nyomozóhatóságnak adott nyilatkozatából is kiténik) legalábbis ép elmével nem léphetett be.

11. *vádpont.* Ezek ismeretesek voltak Martinovits apát, a forradalmi társaságok alapítója előtt.

Felelet a 11. vádpontra: Ezek, amelyekről eddig (védőiratomnak ebben a részében) tárgyaltunk, aligha, sőt egyáltalán *nem lehettek előtte ismeretesek.* Sem személyesen, sem irodalmi összeköttetés révén nem ismertük egymást. Kézirataimat, még ha gyönyörködött volna is hazai irodalmunkban, annál kevésbé ismerte. De sorsom, minthogy — nem az én hibámból s nem az én révémen — közismertté vált, mint ahogyan mások előtt, előtte is ismeretessé lehetett; hiszen ismeretes lesz majd azok előtt is, akik utánunk következnek, és a honi irodalom és törvények ezen évtizedre vonatkozó történetét olvasni, kutatni és műveikben másokkal is megismertetni akarják.

12. *vádpont.* Mindezt bőségesen tanúsítja Martinovits 6. szám alatt csatolt hiteles vallomása.

Felelet a 12. vádpontra: Hogyan ismerkedett meg velem Martinovits apát, hogyan történt az egész dolog? — ezt elismételnem hosszas és fölösleges volna; bőven le van írva abban a gyakran emlegetett nyilatkozatomban, mely 7. szám alatt van mellékelve.

De ehhez a *nyilatkozatomhoz* meg kell jegyeznem, hogy ez (miként a helyzet is mutatja, és nincs is letisztázva) az olvasó méltányosságára szorul, hiszen sebtében és mintegy „égő házban” fogalmaztam; úgy kell tehát tekinteni, mint (ha szabad a költőnek ilyen kifejezést használnia) olyan tisztas anyja koraszülött gyermekét, akit erőszak fenyegetett. — De ezt nem az ott előadott *tényekre*, hiszen ezek úgy és nem másként történtek, hanem bizonyos kifejezésekre és ítéletekre kell érteni, amelyeket belőlem, aki akkor jöttem ki a vizsgálóbizottság tüstént megérkezésünk után tartott első üléséből, szinte akaratom ellenére váltott ki az oly nagy jogtalanságok felett érzett friss és jogos fájdalom. (E vizsgálatról lásd a védőirat első részének végét.) Ezt most oda is irtam sajtókezűleg e nyilatkozatomhoz, *egy olyan* kifejezést bővebben megmagyarázva, mely például szolgálhat.

Szörnyű dolog felségsértés vádjá alá kerülni, éppily súlyos megfosztva lenni a törvény segítségétől; súlyos dolog, ha külföldre hurcolják az embert; — ám még súlyosabb és szomorúbb, ha mindezt egy ember *kijelentése* alapján szenvedjük el, oly ember kijelentésére, akit börtönbe vetettek, aki halálfélelemből, a kegyelem reményében talán összevissza vall igazat is, hamisat is, és vallomását sem aláírásával, sem másféle bizonyítékkal és tanúsággal nem erősíti meg.

Martinovits tudta, vagy legalább (mert, ahogyan ezt az előző pontból láttuk, sorsomat ismerte) remélte, hogy kedves dolgot cselekszik, ha engem, bár ártatlan vagyok az összeesküvésben, belekever saját veszedelmébe, és társai között megnevezve azok kezébe ad, akikről tudta, hogy már régen vesztetre törnek.

Talán azt is hihette, hogy ha a vád sokakra kiterjed, e nagy társaságban nagyobb biztonságban lesz.

Talán (ami nem valószínűtlen) avégből, hogy a fölfedezett tervnek szabályosabb formát adjon, még egy igazgatóra volt szüksége.

Végül talán — hisz ki láthatna be az emberi szív összes rejtekeibe és zugaiba, ki kutathatná ki azokat? — mivel hogy rendkívüli vétket követet el, tetszelgett is vétke áhított jutalmában, abban a hírnévben, hogy ő Európa első monarchiáját akarta felforgatni; talán, mondom, tetszelgett vállalkozása nagyszerűségében, és a nevének ebből kijáró dicsőségben —, (hiszen dicsőség ez azok szemében, akik ilyesmiket akarnak, óhajtanak, becsülnék; hiszen ők már a kiállott veszedelem nagyságából dicsőséget merítenek: a rettenthetetlen léleknek járó jutalmat), — s evégett éppen igazgatókra volt szüksége, mégpedig elegendő számban, minél több embert igyekezett tehát följelentésével behálózni, hogy így megnyerje azok tetszését, akikére ekkora veszély leleplezésének szolgálatával törekedett. — De akárhogy van is, nem értem, hogyan jelölhetett ki engem *Felső-Magyarország igazgatójává*, mikor én szilárdan eltökéltem, hogy hivatalom elvesztése és dolgom eladása után oda soha többé nem térek vissza.

E célból, hogy csejt és csapdát vessen nekem, és így behálózva a rendőrség kezére adjon, amelynek állítólag belső osztályához tartozott, — ez volt az, amitől féltem, amitől félnem kellett, és barátaim kifejezetten figyelmeztettek is, hogy az ő részéről ettől kell tartanom; ez volt továbbá az, amit mind több nyilatkozatom, mind szóbeli vallomásom és mindaz, amit egész fogságom alatt mondtam vagy írtam, világosan tanusít: — hogy tehát a rendőrség kezére adjon, a végből jelvényekre és más efféle kendőző eszközökre volt szüksége. Ugyanis nem lehetett józan ésszel föltenni, hogy az, akit szellemi tehetsége egyenesen kijelölt a rendőrség kijátszására (Martinovits tehetsége oly nagy, hogy méltán lehet Európa első szellemei közé sorolni), hogy ez az ember, aki már azelőtt annyi cselszövénnyel volt körülvéve, és mindenféle ügynökök összes cselvetéseit ki tudta kerülni, nem lehet feltenni, hogy ő egyszerre úgy elvesztette volna minden ítélőképességét, hogy ne tudná, miszerint semmiféle titkos társaság nem forrhat össze, és nem állhat fenn jelvények nélkül. Nyilatkozatom mutatja, hogy én önszántamból kértem, közölje ezeket velem, — de amit kértem, nem tudtam megkapni: *nem ismerhettem meg a mozgalom eredetét, alapelveit és elemeit, az ezekre alapozott tervet, az eszközöket, hogy mikor és mely úton-módon akarja célját elérni, a társaság fejeit, hogy külföldön netán kik tudnak róla és kik segítik, — és nem tudtam meg semmit mindabból, ami nemcsak hogy lényege az ilyen óriási vállalkozásnak, hanem, amit még kisebb fontosságú ügyben is szükséges és kívánatos föltételezni. De minthogy nem értek a színlelés művészetéhez, Martinovitsnak észre kellett vennie: nem vagyok olyan ember, akiről felteheti, hogy sérelmeinek megbosszulására törekszik, legyenek bár azok mégoly nagyok és bántóak. Tehát nem teljesíté kívánságomat, s ez még jobban megerősített előző gyanúmban és véleményemben, ami nemcsak a magamé, hanem általánosan elterjedt volt. Bárcsak föltárta volna előttem terveit! akkor mindezek, melyeket most velem együtt szenved (velem, ki úgy kerültem ebbe az egész ügybe, mint Pontius Pilatus a Credóba!), sohasem következtek volna be, s nem kellene*

félnie a törvény szigorától. Mert azt gondolom: remélhetőleg oda irányítottam volna, hogy társaságát ő maga fedezze föl a különben is oly kegyes uralkodónak; s az bizonyára nem tagadta volna meg kegyét attól, aki töredelmes vallomást tesz! Fáj a szívem, ha meggondolom, hogy a köznek mekkora kárára fognak elveszni e férfiúnak ekkora s ily ritka talentumai, ha csakugyan bekövetkezik az, hogy elszenvedi annak a vádnak törvényben kiszabott büntetését, mellyel gyanúsítanak bennünket. Bárcsak a király és a miniszterek ne törődnének azoknak az embereknek lármájával, akik előbb üldözték őt, most pedig talán vérere szomjaznak, és akiket én innen a börtönből, mintegy távolbalátó szemmel látok, és hallom, hogy még a józan ész használata ellen is vak dühvel tombolnak, és diadalmenetükben — amely amilyen tetszetős a tudatlan és éppen ezért több bünt gyanító, vagy inkább valami szabadságának kedvezőt sejtő nép szemében, éppoly hamis és meggyalázó a józaneszűiek számára —, hallom, hogy minden átkot rámondanak a *felvilágosodásra*, amely ilyen összeesküvést eredményezett —, pedig talán épp ők vetették el a baj csíráit, és főként ők adtak okot rá; bárcsak, mondom, ne törődnének ezeknek az embereknek lármájával (a vádló hamisan a *nép hangjának* nevezi ezt) és érdeme szerint megvetnék azt, — a legkegyelmesebb király pedig élne felségjogai legszebbikével!

Mindezeket lelkem egész hevével kérem, mind a köz, mind Martinovits érdekében, akinek élete többet használna a köznek, mint halála. Ennek a férfiúnak, bár ekkora veszélybe és gyalázatba döntött, nemcsak hogy megbocsátok, hanem — minthogy éppen e pillanatban, midőn e sorokat írom, hallom, hogy *már el van ítélve* — lelkemből fájlalom sorsát, és mind az ő, mind a többiek gyászos sorsát hulló könnyekkel siratom!

Martinovits tehát mindazt, amit én meg akartam ismerni és tudni, eltitkolta előttem. Sem semmiféle katekizmust nem mutatott meg nekem, sem semmit fel nem olvasott belőle, bármennyire unszoltam. *Ez* a körülmény, amelyet akkor az egész dolog koholt és csalárd volta új bizonyítékának tartottam, most annál inkább meggyőz az ő irántam való bizalmatlanságáról. Mert azt már mégsem lehet elhiteni velem, hogy ő, a társaság alapítója és szerzője a katekizmusnak, amely kétségkívül magában foglalta az egész mozgalom lényegét és természetét, egyáltalán semmit *sem tartott abból emlékezetében*, mikor pedig óriási, és én nálam sokkal jobb emlékezőtehetsége van. Ehhez járult az is, hogy senkit se nevezett meg nekem azok közül, akikkel Magyarországon bensőbb barátságban és összeköttetésben volt. Bécsben leginkább nyilvános helyeken, száz meg száz ember közepette jöttünk össze, és politikáról, irodalomról, meg ezekhez hasonló tárgyakról — amik bőséges anyagot nyújtanak férfiak társalgására —, de gyakran semmiségekről is beszélgettünk —, hiszen Martinovits igazán annyira bővelkedik az emberekkel bánni-tudás művészetében, hogy nincs az az ember, akit ne tudna az illető lelkületéhez alkalmazkodva szórakoztatni. Nem ismertem azokat az embereket, akikkel ott beszélgetni láttam, egyetlenegy ottani polgáron kívül, akit nyilatkozatomban leírtam. Hogy Gotthardival bizalmas viszonyban volt, ezt is véletlenül, szolgájától tudtam meg; ez csak új okot adott volna nekem az óvakodásra, ha egyáltalán említés vagy megemlékezés történt volna előzőleg bárminő társaságról. Hiszen Gotthardi is a rendőrséghez tartozott, és olyan hírben állott, hogy nincs valami

nagy jóakarattal honfitársaink iránt. Egyébként ezzel a Gotthardiva¹ soha semmiféle ismeretségben nem voltam.

Martinovits, aki különben is élesen látó ember, jól láthatta — ha nem mondtam volna is —, hogy nem vagyok barátja a titkos társaságoknak, akármilyen céljuk van is. Mondom, *nem szeretem* a titkos társaságokat. Ezzel azonban korántsem akarom hálátlanul megtagadni tőlük azt a dicséretet és dicsőséget, amely — elismerem — közülük nem egynek kijár. De azt kimondom (helyesen-e vagy helytelenül, nem tartozik a dologra), hogy nekem sokkal jobban tetszenek azok a társaságok, amelyek Angliában oly nagy számban s már régóta virágzanak, és eleven életet élnek nemcsak hazájuknak, hanem az egész emberi nemnek igen nagy hasznára. Az *ilyen* társaságok az állam igazi céljaival és a közjog helyes alapelveivel is összhangban vannak, és a kormányzóhatalom számára is hasznosak. Nálunk pedig — nem mondom, hogy szükségesek, de bizonyára nem kevésbé jók, hasznosak és üdvösek is volnának (persze, mindig a megfelelő óvatossági rendszabályok kíséretében a visszaélések ellen, amelyek a legjobb dologból is, a legjobb intézményekből is kisarjadhatnak). Pusztán a törvényekkel — még ha érvényben vannak is — nem lehet mindig és mindenütt minden *bajjal* szembeszállni; és pusztán a törvényekkel nem lehet minden *jó ügyön* mindig segíteni. A lelkeknek az állam közjávára irányuló nemes versenye, a dicsvágy, mely oly hasznos a hazának és uralkodónak, az irodalom és művészet, a földművelés és kereskedelem szeretete, stb.: mindezeket könnyű szerrel el lehet érni ilyen társaságok útján, melyeket az állam alkotmánya megenged, amelyeknek létét biztosítja; egyszersmind az őket alkotó egyének, s a haza egyéb jó, szellemben és szorgalomban kitűnő polgárai védelmet találának bennük a tudatlanság és rosszakarat támadásai ellen, holott most, *amíg elszigetelten harcolnak, mindannyian kudarcot vallanak.* —

Mínthogy így áll a dolog, midőn innen Budáról Bécsbe vittek el, azzal az őszinteséggel, amellyel élni szokásom, mindent nyíltan és világosan elbeszéltem; sőt hogy az ügyet jobban megvilágítsam, talán bővebben is körvonalaztam, mint kellett volna. Hiszen ha különben bármit is tagadni akartam volna, mi kényszeríthetett volna vallomásra? — a halálra el voltam készülve, és maguk a nyomozók mondhatják el legjobban, hogy tapasztaltak-e félelmet bennem. De becsülöm önmagamot, követem lelkiismeretemet, és ettől a bírótól biztosítva, a *hazugságot* azoknak hagyom, akik kénytelenek önmagukat is megcsalni, hogy biztonságban élhessenek. A derék embernek még törvényre sincs szüksége. Azt, amit a Felvilágosodás, a Természet e tiszteletre méltó segítője és anyja jónak és érénynek anyja, egyedül ad meg, azt csakis Ő adhatja meg egyedül.

Tehát most ismét és egyszersmindenkorra kinyilatkoztatom: „Én mindeddig a pillanatig, amikor most ezeket írom, soha semmiféle titkos társaságnak sem tagja nem voltam, sem ilyesméről tudomásom nem volt, egyáltalán sejtelmem sem volt semmi ilyenről; és különösen ennek a társaságnak, amely miatt már *nyolc hónapja* szenvedek, még alapelveit és elemeit sem ismerem.” — Ugyanezt a nyilatkozatot tettem Bécsben is; és itt a vizsgálat idején, a Tekintetes Bizottság előtt ismételtén és több ízben elmondva, kértem, hogy vegyék be vallomásomba — amint azt az alperes számára ugyanez a bizottság bizonyíthatja; ennek

a bizottságnak tanúbizonyságára ismételten is annál inkább hivatkozom, minthogy vallomásom másolatában, mely az aktákhoz van csatolva, nem tudom, mely végzet folytán, e nyilatkozatomat *mellőzve*, vagy legalábbis nem a saját szavaimmal kifejezve látom.

A tények illetén állásából mindenki látja, hogy bármit is vallott ellenem Martinovits, annak, minthogy híjával van minden bizonyítéknak, tanúbizonyságnak, és következőképpen minden hitelnek, egyetlen törvényszék előtt sem volna semmi érvénye, még barbárok között sem. S mégis *csupán csak az ő* vallomását hozzák fel ellenem, hogy *rám bizonyít-sák a hazaárulást*. De mit szólnak majd a bírák, a többi polgárok, a kortársak, s mit fognak szólni utódaink, ha majd hallják és olvassák: hogy amikor a társaság alapítója, s ő is csupán a halálfélelem és az élet reménye között lebegve, s talán fenyegetések és ígéretek hatása alatt vallott,* még e vallomásában is kifejezett szavakkal azt állította, hogy 1. az igazgatóságot felajánlotta ugyan nekem, de én azt nem fogadtam el;** 2. hogy *nem tartja lehetségesnek*, (de melyik jobb és értelmesebb bíró tarthatná lehetőségek?), hogy bárki is *katekizmus nélkül* a társaságba fölvétségék.

Nos, ha *közönséges, közrendű tag nem vehető fel*, hogy volna fölvehető valaki igazgatónak? hogy vehettek volna fel engem? *igazgatónak egész Felső-Magyarország számára?*

Nem, nem védekezem tovább; de mielőtt abba hagynám, kijelentem, hogy inkább akarok, bár meg nem érdemeltem, inkább akarok a hóhér véres bárdja alatt elveszni, semmint századom és nemzetem ekkora meggyalázását átélni! — Vesszek hát! miként ezek, akik most körülöttem sóhajtoznak, akik a fenyegető haláltól borzadnak, de várják is, mint keserveiknek végét. Néked, ó Utókor, te megvesztegethetetlen büntetőbíró! kit annyiszor tisztelhettelek, amint lelkem előtt megjelentél, tenéked adom át magam ítéletre. Nem kívántam volna, hogy Te ilyen mű alapján ismerj meg engem! De másképp látták jónak az égiek; nem így tetszett a szerencsének. Légy jóakarattal törekvésem iránt. Folytasd, amit én *akartam!*

Te derék ember, drága Madáts! Barátom, ki szívesen siettel segítségemre végszükségemben, fogadd e védőiratomat... Fogadd, — noha elég röviden, nyers és csiszolatlan stílusban, és időm rövidsége folytán, a helyzet és a vádak természete következtében rend nélkül és nem az írás-művészet szabályai szerint van szerkesztve; de remélem, mégis eléggé tanúsítani fogja ártatlanságomat, törvényes fejedelmeim iránti hűségemet, hazám iránti forró szeretetemet és büntetlen lelkületemet, — mind méltányos bírám szemében, akik előtt szót fogsz értem emelni, mind a közvélemény ama tiszteletre méltó törvényszéke előtt, amelyet emberi hatalom nem vethet meg. Fogadd hát e védőiratomat, mint becsületem és életem egyetlen és utolsó zálogát; — teljes bizalommal adom át a Te hűségednek, olvasd el, mérlegeld, őrizd meg gondosan. Nincs, amivel viszonyozzam barátságodat, hűségedet és fáradozásodat.

* Azt mondják, hogy sokáig semmit sem akartak vallani, és ezért néhányan testi fenítékben is részesültek, — s ezt Bécsben és Magyarországon is így hitték.

** Ime Martinovits saját szavai: „Felajánlottam neki Felső-Magyarország igazgatói állását; ámde, minthogy katekizmus nem volt kezem ügyében, abbamaradt a dolog, és nem is utasítottam őt emiatt senkihez.”

Szegénynek születtem, szegénységben éltem, most nyomorult is vagyok. Csak azt teszem meg, amit tehetek: becsüllek, és méltónak tartalak arra, hogy Rád bizzam életemet. És nem fog szégyenedre válni sem most, sem az utókor előtt, hogy vállalkoztál ügyem védelmére.

Ti pedig, akiknek az a megbízatásotok, hogy annyi millió közül kiválasztva, bölcsességeitek és becsületek szerint döntsetek ártatlanság vagy vétek, polgártársaitok becsülete és sorsa, élete és halála fölött, akikről hiszem és föltételezem, hogy méltók is vagytok a fejedelem és a haza bizalmára — bár mindnyájatokat nem, sőt csak keveset ismerek közületek —, s akikben bízom, hogy jóindulattal lesztek, nem személyem iránt — hiszen közelebről kölcsönösen nem ismerjük egymást —, hanem igazságos és becsületes ügyem iránt: engedjétek meg, ó Bírák, hogy Hozzátok forduljak, hozzáatok szóljak, még mielőtt e védőíratomat befejezném: — Szeretném megérdemelni jóindulatotokat; nem stílusom valamilyen választékosságával, ami különben is rég kiveszett már az emberek közül, s amit ily célból sohse alkalmaztam; nem is az ékesszólás erejével, ami hiányzik belőlem, — hanem első renden: ügyem igaz voltával, meg előadásom és védekezésem nyíltszívű őszinteségével, — továbbá azzal a mértéktartó szabadsággal, amely — úgy hiszem — éppúgy illik a mi igazságos és kegyelmes uralkodónkhoz, akinek felségét állítólag megsértettem, mint szabad és független hazánkhoz, melynek alkotmányát állítólag fölforgatni akartam, s illik enmagamhoz is, az ő polgárukhoz és alattvalójukhoz, akit már azelőtt annyi ármánnyal vettek körül, s aki most ily súlyos váddal terhelve áll előttetek, s illik végre e szabadság e Nagy Század utolsó évtizedéhez, mely szavainkat és tetteinket el fogja beszélni és át fogja adni az utánunk következő koroknak. Ha netán mégis úgy esett volna, hogy valami bánatáná ítéleteket, nem illenék, hogy emiatt sértve érezzétek magatokat. Hiszen ha a férfiak közötti mindennapi beszélgetésben is elfogadott szabály az, hogy *lehet a lélek meggyőződését a kedélyek megsértése nélkül elbadni* (Tacitus), akkor hogyne remélhetném — én, aki félelmetes helyzetemben emelek szót, s annyi, még az ártatlanokra is veszélyes vád ellen védekezem —, hogy senki sem akad közöttetek, aki sértve érezné magát, ha a vádlott száján akarata ellenére kicsúszik valami, hiszen ő becsületének visszaszerzéséért, jóhírének megvédéséért, végre pusztá életéért aggódik. Senkit nem neveztem meg azokon kívül, akik közismertek, vagy kell hogy ilyenek legyenek, — ahol gonosz emberekről kellett szólnom, megelégedtem velem, hogy az emberek e fajtáját jelöltem meg. Nem is beszéltem el mindazt, amit elszenvedtem; amiket avégből említettem, hogy nevinről lemossam a gyalázatot, azokat sem akartam túlzásba vinni. *Sok mindent* — ami nem vált volna díszükre sokaknak — mellőztem. Ebbe a védőíratba is akaratom ellenére fogtam bele. Tanúul hívom fel magát a Felső Hercegi Királyi Herceger, országunk Palatinusát, aki a múlt októberben Bécsben tartózkodott, hogy akkor is kész lettem volna elszenvedett sérelmeim minden megtorlásától elállani, ha visszakapom szabadságomat és becsületemet, — és minden fájdalmamat — hiszen jó ügy érdekében szenvedtem el — a feledés fátylával borítani. De vagy úgy látszott e kegyes hercegnek, hogy ügyem még nincs eléggé megvizsgálva, vagy e humánus s oly ártatlan polgár szenvedéseit kétségkívül nehezen elviselő herceg jószágával ellenkezett volna, hogy — mint gyanítható — tekintetbe

vegye az idők megváltozását, mikor a haza visszakívánta fiait. Akárhogy van is, ezt is elviseltem; elült már lelkem fájdalma, sőt boldognak tartom magam, ha ezek a szenvedéseim polgártársaim közhasznára válnak. Szerencsét kívánok hazámnak, és örvendezni fogok, ha szomorú példámon okulnak azok, akik uralkodóinkhoz közelebb állanak; ha megtanulják: mekkora botrányjal jár, milyen súlyos következményekkel egyetlen polgár elnyomása is rosszakarói által. Végül a boldog halandók közé fogom számítani magam, ha a rajtam esett sérelmekből legalább *valami* hasznot húz annak az elvnek tagadhatatlan, örök igazsága (s ezt ha valaha, most kell belátni): hogy sehol sincs biztonság, ha gyöngö a törvények segítsége; e nélkül nem élhet lelki egység, szeretet, bizalom; hogy az államnak inkább érdeke megelőzni a bajokat, mint büntetni a vétket, és végül: hogy a félelem s a rettegés vajmi gyöngö kötelékei a szeretetnek, és csalóka eszközei a hatalom gyakorlásának és megtartásának.* Tanulják meg mindezt végre azok, akiket fejedelmeink arra méltatnak, hogy tanácsot kérjenek tőlük; akik így jó alkalmat nyertek, hogy szolgáljanak királyunknak, az ő és hazánk dicsőségének, — s egyzersmind arra is, hogy jó szolgálatot tegyenek mind önmaguknak, mind nevüknek. Különösen *Ti*, magyarok, akik körülveszitek királyunk trónját, akik ott vagytok tanácsában, akik az uralkodó előtt hazátok ügyét védeni, a nép előtt viszont az ő felségét és érdekeit óvni, előmozdítani tartoztok: — Tihozzátok illik mindenki előtt, hogy a jelent és múltat összehasonlítsátok, mérlegeljétek, hazátokra és az utókorra gondoljatok. Elsőrendűen Tihozzátok illik meggondolni: a királynak és az országnak, az uralkodóknak és az alattvalóknak boldogsága és szerencsétlensége közös, ezeket egymástól elválasztani nehezen lehet és sohasem olyan kár nélkül, amelyet, ha tüstént nem is, de idővel meg kell érezni; rosszul szolgáltok tehát a fejedelemnek, ha elhanyagoljátok polgártársaitokat; fejedelmetek maga is azt akarja, hogy tiszteletben tartsák a törvényt, és azt kívánja, hogy minden polgár boldogulása, vagyoni helyzete és képességei szerint, ne csak ne akadályoztassék, hanem, ha van rá alkalom, elő is mozdíttassék; ő nem törekszik abszolút és túlzott hatalomra, amely sohasem megbízható, sőt éppen mert korlátlan, a vele élőkre is veszélyes; — végre, gondoljátok meg, hogy *Ti* már más időket éltek, olyanokat, amelyek a múlt évtizedektől merőben különböznek, és tudjátok, hogy velük együtt az emberek gondolkodásmódja és érzülete is megváltozott, és örökké változni is fog a természet folyása és az események rendje szerint. Kell, hogy mindezt figyelembe vegyétek; mindezt *Ti* teljesíthetitek, és polgártársaitok joggal kívánják és várják, hogy teljesítsétek is, mert hiszen méltó és jogos, hogy polgártársaitok becsülését *ti* is, mint minden becsületes ember, szívetek ügyévé tegyétek.

Tehát, óh bírák, nem lehet kárára céloznak és ügyemnek, hogy védőiratomba alkalmilag oly elmékedéseket szőttem bele, amelyek ennek céljától tán nem idegenek. De ember vagyok és tévedhettem. Szándékom nyilván nem volt rossz. Aki rosszhiszeműséget tulajdonít nekem, igazságtalan, és nincs helye köztetek. De nem akarókinak a véleményéről: *tettekről* és *tényekről* van itt szó. *Ezekről* kell ítélnetek. *Tetteim szerint*

* Tartományokat erőhatalommal lehet megszerezni, de csak joggal és igazsággal lehet megtartani. Tehát rövid ideig tartott az az öröm, hisz a germánokat legyőzték ugyan, de nem hódították meg. Florus.

fogtok rólam ítélkezni. Ti, polgárok, polgártársatokról, Ti, emberek, embertársatokról. Látni fogjátok: ilyen sorsra voltam-e méltó, látni fogjátok: büntetést érdelek-e vagy oly fölmentést, mely visszaadja nevem becsületét is, melyet hibám nélkül vettek el tőlem, és amely visszaadja az önbizalmat honi íróinknak is, akiket most példám megremített. Egyébként tudjátok meg, hogy jó híremet nem akarom túlélni.

Mit ér az élet számomra azok nélkül, amik az életet *életté* teszik? Mennünk kell oda, óh Birák, ahová előbb-utóbb mindnyájan eljutunk, ahonnan senki vissza nem térhet. A Nap még néhányszor elvégzi kerin-gését, és *Ti* is bevégzitek pályafutástokat. *Ti* is, én is csak éltünk! Ám az igazságosság, az erény s az igazság örökké él!

Budán, a Várban, 1795. április 28-án.

Batsányi János s. k.

19. [MEGJEGYZÉSEK BAUMBERG GABRIELLA KÖLTEMÉNYEIHEZ]

B. nagyra értékelte feleségének, „Bécs Sapphó”-jának költé-szetét; ezt azzal is kifejezésre juttatta, hogy az ő verseinek is Quintiliusa lett: megbírálta s átdolgoztatta azokat, amelyekben hibát talált. Gabriella verseinek 1805-ben megjelent kiadását ő készítette elő, és saját írói hagyatékát, főként könyvtárát azzal a kikötéssel szánta a Magyar Tudós Társaságnak, hogy az felesége hátrahagyott verseinek kiadásáról gondoskodjék. A nagy műgonddal szerkesztett és nyomtatott kötetet — amely sokban mintául szolgált B. verseinek 1827-es kiadásához is — először Berlinben, Johann Friedrich Unger-nél (1753—1804) akarta megjelentetni. A jónevű nyomdász azonban meghalt, mielőtt még a terv megvalósíthatott volna; a nyomdász özvegye pedig — maga is író — nem vállalta már a versenytárs művének közrebocsátását. B.-ék ebben az ügyben a bécsi baráti kör támogatását is igénybe vették. Johannes v. Müller, a nagytekintélyű történetíró-politikus a nyomdász-nál lépett közbe; Fr. W. Meyern (Mayern) (1760—1829) az osztrák had-sereg egyik érdekes pályát futott, nagy irodalmi és bölcsészeti érdeklődésű, felvilágosodást és romantikát vívóva egyeztető tiszte pedig terjedel-mes előszót írt a könyvhöz. (Az idevágó leveleket l. Zadányi Éva: *B. és J. v. Müller*. Bp. 1941.) B. megjegyzése ezekhez a mozzanatokhoz fűződik; a könyvben Meyern bevezető írása után következik. A megjegyzésen kívül két jegyzetet is csatolt a versszövegekhez. Az első Gabriellának Caroline Pichlerhez intézett versét magyarázza, a második egy Füger-festményre utaló célzást világít meg. (Gabriella és Caroline Pichler viszonyára egyébként l.: Berde Julianna Mária: *Batsányiné... Kvár*, 1912.) és főként: C. Pichler: *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*. Mün-chen, 1914. I. 491—492. l.)

A kötetnek — legalábbis Magyarországon — nem volt különösebb visszhangja. B. felvette bele feleségének azokat a verseit is, amelyek vele, s kettőjük kapcsolatával foglalkoznak. Kazinczy nagy riválisának ezt a megnyilatkozását sem állhatta meg szó nélkül (l. Kaz. Lev. VII. 321—322. l.).

Az Anmerkung magyar fordítása:

Megjegyzés. A költő műveit összegyűjtő jelen kötetnek és vele korunk egyik legeredetibb és legélesebb elméjű gondolkozójának ezen tartalmas, költők és bölcselők, de általában a művészet minden barátja számára fölültebb érdekes „*Nézetei*”-nek — már ezen év húsvét ünnepe előtt meg kellett volna jelenniök, *J. F. Unger* berlini könyvnyomató és könyvkereskedő kiadásában. A kézirat (1804. decemberében) már úton volt, amikor megérkezett a váratlan hír, hogy ezt az érdemes férfiút — elragadta a halál!

A már magukban is igen előnyös kiadói feltételeket, amelyeket (még 1804 februárjában) a költőnek javasolt, előzékenységgel és humanus modorával még elfogadhatóbbakká tudta tenni. Nyilván értesülhetett róla, hogy ez az évek óta annyi szorgalommal és gondossággal készülő versgyűjtemény nem lesz csak egyike a német költészet egén feltűnő megszokott jelenségeknél. Ezért is ajánkozott, hogy a gyűjteményből egyidejűleg egy úgynevezett díszkiadást is készít negyedrében. (Amihez persze, „hogy az ilyen vállalkozással együttjáró elkerülhetetlen terhek és tetemes költségek tekintetében fedezze magát”, az előfizetők gyűjtésének útját választotta volna.)

A költő azonban e férfiú halála után hamarosan (oly okok, és körülmények miatt, melyek elmondása nem ide tartozik) indíttatva érezte magát, hogy a kéziratot minden további nélkül visszakérje az özvegytől. — A költő különben sem törekedett (amint ezt minden irodalmi barátja és közelebbi ismerőse tudja, és ahogy ez *Ungernek* írt válaszeveleiben ismételtlen meg van írva) sohasem egy drága, metszetekkel díszített díszkiadásra, hanem inkább és főképpen szellemi alkotásainak tisztességes lételére, tehát újonnan egybegyűjtött költeményeinek rendes, pontos és izléses közrebocsátására. Éppen ezen tekintettől vezérelve határozta el magát azután, hogy ezeket itt Bécsben, saját gondozásában, saját költségére nyomtattatja ki. — A közbeeső időt a jelen kötetben található összes költemények új átnézésére használta fel és kijavította mindazt, amit itt-ott kijavítani szükségesnek vagy tanácsosnak és célszerűnek látott; úgyhogy ez a minden lehető gondal létrehozott kiadás legalább annyit nyert belső értékben, mint amennyit talán veszített a külsőkben.

Ez a megjegyzés szolgáljon híradásul azoknak az olvasóknak és olvasónőknek, akik közelebről érdeklődtek e gyűjtemény lehetőség szerint hamaros kiadása iránt s ennek az annyira váratlan halasztásnak okát nem tudhatták.

Bécs, 1805. július 24.

Az An des Fräulein Karoline von Greiner című vers „Blumenket” (virágfűzér) szavához fűzött jegyzet fordítása:

Ezt a címet hordozta egy Idill is, amellyel a nemes, joggal nagyra becsült író, akihez ez a vers intézve van, annak idején költőnőnkét megtisztelte. Az a szép, szíves ajánlás, amellyel a verset kísérte, vágyakozó emlékeztést tartalmazott azokra az ártatlanságokkal telt kerti jelenetekre és közösen élvezett gyermeki örömökre, amelyekre jelen válasz tartalma vonatkozik. — Az Idillt, mivel költői értéke csekélyebb, nem vették fel a két évvel ezelőtt megjelent gyűjteménybe, de egy másik-

kal (újabbal és jobbal) helyettesítették. — L.: Pichler, szül. von Greiner *Karolina Idilljei* (Bécs, 1803.). 119. l.

A Begleitung bey Übersendung eines Gemäldes c. vershez fűzött jegyzet fordítása:

Lucius Junius Brutus (Róma első konzulja) mint két fiának bírása. Kitűnő festmény; H. Fügernek, a nagy történelmi festőnek, a bécsi művészeti Akadémia igazgatójának műve.

20. [IRÁSOK A MAGYAR NYELVRŐL ÉS IRODALOMRÓL]

Kiadásunk jegyzeteiben többször utaltunk rá, hogy B. más kassai s főként bécsi éveiben kimutathatóan befolyásolt bizonyos cikkeket, amelyek külföldi lapokban a magyar irodalmat ismertették, vagy annak újabb műveit bírálták. Nem lehetetlen, hogy ilyen ismertető cikkeket maga is írt. Ilyen irányú munkásságának felderítésére épp hogy az első lépések történtek csak meg. Párizsi tartózkodása alatt tovább folytatta e munkásságát, és tudtunkkal honfitársai között elsőnek számolt be a francia közönség előtt tájékozottan és megbízhatóan a magyar irodalomról. B. francia nyelvű cikkeit Kont Ignác fedezte fel és ismertette elsőnek az EPhK. 1899-évfolyamában (869—889. l.); teljes szövegük kiadásunkban jelenik meg először Magyarországon. Valamennyi a *Mercure Etranger*, c. jónevű folyóirat I. és II. kötetében, 1813-ban látott napvilágot. Az idegen irodalmak ismertetésére alapított, 1816-ban megszűnt orgánium későbbi köteteiben hiába kerestük a további tanulmányokat, pedig B. nem egy helyen ígerte magyar irodalommal foglalkozó cikk-sorozatának folytatását. A folyamatosság váratlan megszakadásának okát Konttal együtt mi is Napóleon vereségeiben, bukásában és a politikai viszonyok megváltozásában keressük, közelebbi adatokat azonban erre nézve nem ismerünk.

A cikkek Charles de Bérony aláírással jelentek ugyan meg, B. szerzősége azonban olyan kézenfekvő, hogy Kont érveket sem igen hozott fel bizonyítására, s azóta sem akadt senki, aki azt kétségbe vonta volna. Valóban: az előadott vélemények és ítéletek mind megtalálhatók B. előbbi és későbbi munkáiban; ő volt az egyedüli a magyarok között, aki tudott a francia folyóiratról és a benne lenyomatott közleményekről, sőt egy feljegyzésében azokat magáéinak is vallotta. (BJÖM. I. köt. 491. l.) Most előkerült egy papírlap is, amely B. párizsi éveire tehető kézírásával Virág Benedek ódájának francia fordítását és az ezt bevezető sorokat hordozza (383. l. 10—384. l. 17.). Feltehetően az író egyik könyvében maradt meg, s így került az OSzK. kéziratárába. (Quart. Hung. 1118. 2.f.) Sajnos, nem állapítható meg róla határozottan, hogy a szöveget a cikke megjelenése előtt vetette-e papírra az író, vagy valami célból már a nyomtatványból másolta le. Szövege egyébként néhány alább részletezett apróságtól eltekintve megegyezik a kinyomtatottal.

A *Mercure Etranger*-ben megjelent magyar irodalmi tárgyú közlemények két csoportra oszlanak. Egy aláírás nélküli, de minden valószínűség szerint B.-tól származó, cím nélküli tájékoztató után (I. 104—105. l.) négy hosszabb cikk következik az idegen olvasó tájékoztatására

(I. 174—188. 1., 218—225., 355—363. 1., II. 32—37. 1.). Közlésünkben eredeti címükkel közöljük valamennyit, azzal a megjegyzéssel, hogy a harmadik darabét az I. kötet tartalomjegyzékéből vettük (398. 1.). E hosszabb történeti jellegű dolgozatokat a folyóirat *Gazette littéraire* rovatában a magyar irodalom újabb eseményeiről tájékoztató hírek egészítik ki (I. 261—263., 393—394. 1., II. 63—64., 120—121., 190—191., 252—253., 380. 1.). Noha aláírás nélkül jelentek meg, minden valószínűség szerint ezeket is B. szövegezte, mert a hosszabb cikkek sorozatának megszakadásával, a II. kötet végén ezek is megszűnnek. Az író a rovatban megjelent közlemények anyagát hírlapokból és folyóiratokból, legnagyobbbrészt német irodalmi újságokból szedhette össze, lehet azonban, hogy magyar forrásokból és baráti levelekből is merített. Az apró, egymással össze nem függő híreket megjelenésük sorrendjében közöljük. Az egész anyagot közös címmel láttuk el, az egyes különálló közleményeket római számokkal (I—XII.) jelöltük meg.

Az irodalmi hírek esetében nyilvánvalóan csak a francia nyelvű megfogalmazást végezte B. Kérdés persze, hogy ezeknél, de a hosszabb cikkeknel is a stílus korrekt franciaságát nem ellenőrizte-e valaki, talán maga a szerkesztő, s nem ő adta-e meg a szövegeknek az utolsó simítást. Már Kont is felvetette ezt a kérdést, s az idegen képtől származó utolsó javítás lehetőségét vele együtt mi sem zárjuk ki.

B. cikkei vitát is váltottak ki. Depping, az egyik B.-nál kifogásolt földrajzi mű szerzője levelet írt a folyóirat szerkesztőségének könyve védelmére. A választ itt közöljük (I. 256—257.):

Le N° III. du *Mercur*e étranger contient une note où M. de Berony relève quelques erreurs qu'il a cru apercevoir dans l'article *Hongrie* du *Manuel de Géographie*, publié par M. Depping.

M. Depping nous a écrit, à ce sujet, une lettre que sa longueur nous empêche de publier. Entre autres réponses qu'il fait à la note de notre collaborateur, il prétend qu'il n'a point donné, comme on le lui a reproché, le *Danube pour limites à la Hongrie* : mais qu'en nommant toutes les limites naturelles ou politiques de ce royaume il n'a pas dû omettre le *Danube qui borde la Hongrie avant de pénétrer dans l'intérieur* : qu'ainsi l'on a mal interprété ses expressions.

Il représente aussi que s'il n'a fait monter la population de la Hongrie qu'à six millions et demi d'habitants, quoique la population s'éleve, d'après les derniers relevés, à dix millions, c'est qu'il n'y a point compris la population de Transylvanie, de l'Esclavonie et de la Croatie, qu'il désigne dans les articles où ces provinces sont décrites.

Nous n'extrairons point de sa lettre, quelques autres observations moins importantes, et dans lesquelles il se montre, à se qu'il nous semble beaucoup trop sensible à des critiques dont l'auteur n'avait certainement pas l'intention de se désobliger. Quand M. Depping aurait commis quelques erreurs au sujet de la Hongrie, pays qui jusqu'à présent a été décrit si inexactement par la plupart des voyageurs et géographes, son *Manuel de Géographie* n'en serait pas moins un ouvrage très-estimable. Ce n'est point déprécier un livre utile, que indiquer deux ou trois erreurs, que l'on peut facilement corriger dans une seconde édition. L'auteur, alors, au lieu de se plaindre, doit remercier le critique.

Magyar fordítása: A *Mercurz Etranger* III. számában van egy jegyzet, melyben Charles de Berony rámutat néhány hibára, melyet Depping *Földrajzi Kézikönyvének* Magyarországra vonatkozó cikkében vélt fölfedezni.

Depping írt nekünk e tárgyban egy levelet, melyet terjedelme miatt nem közölhetünk. Munkatársunk jegyzetére adott több más válasza mellett azt is kifejti, hogy a *Dunát nem tette meg Magyarország határvának*, mint ahogy azt a szemére vetették; de nem hagyhatta ki az ország összes természetes és politikai határainak felsorolásából a *Dunát sem, mert az előbb szegélyezi, s csak azután hatol be az ország belsejébe.*

Elmondja azt is, hogy azért állapította meg Magyarország népességének számát hat és félmillióban, noha a legutóbbi adatok szerint számuk tízmillió körül van, mert nem számította hozzájuk Erdély, Szlavónia és Horvátország lakosságát, — azokban a cikkekben adva róluk számot, melyek e tartományokról szólnak.

Nem idézzük levelének néhány kevésbé fontos észrevételét, melyekben véleményünk szerint túlságosan érzékenynek mutatkozik azokkal a kritikai észrevételekkel szemben, melyeket szerzőjük bizonyára nem sértő szándékkal tett meg. Még ha Depping elkövetett volna is néhány hibát Magyarországgal, vagyis egy olyan országgal kapcsolatban, melyet mind ez ideig annyira pontatlanul írt le az utazók és geográfusok többsége, *Földrajzi kézikönyve* annak ellenére igen becses mű marad. Nem jelenti egy hasznos munka lebecsülését az, ha az ember rámutat két-három tévedésre, melyek könnyen kijavíthatók egy második kiadásban. A szerző, panaszkodás helyett inkább hálás lehet a kritikáért.

A magyar fordítás Hankiss Elemér munkája. Az ismertetett versek francia próza fordítását természetesen nem fordítottuk vissza magyarra; ahol kell, csak utalunk a magyar eredetire.

Az OSzK-ban őrzött és már említett kézirat töredék a következőkben tér el a nyomtatott szövegtől.

383. 1. 12. *A jegyzet itt hiányzik.*

23. *A ma Lyre. Ode.*

384. 1. 5. *Bekezdés e sorral nem kezdődik.*

14. *l'Univers*

I.

Hogy jobban elérjük a célt, melyet e vállalkozásban magunk elé tűztünk, beiktatjuk a *Mercurz Etranger*-ba a magyar irodalmat is. Ismeretlen bányá ez, de nagyon gazdagon kiaknázzható. Mind a francia, mind a külföldi írók elhanyagolták a múltban a magyarok nyelvét és irodalmát. Ezt a közömbösséget egy annyira érdekes nemzet iránt csak annak lehet tulajdonítanunk, hogy nyelvét, mely Európában igen kevésbé terjedt el, jóformán egyáltalában nem ismerik: ez az oka annak, hogy a francia és az idegen írók idestova ötven éve mélyen hallgatnak erről a népről, mely méltó arra, hogy jobban megismerjék. Mert a magyar nemzet a nagy európai családhoz tartozik; tudós és kiváló emberei vannak az irodalomban; a költészetet szép eredménnyel művelik; nyelvük gazdag és harmonikus, s az egyetlen az összes európai nyelvek között, melynek megvan az az előnye, hogy a göröghöz és a latinhoz hasonló prozódiaja van.

A *Mercure* következő számában megvilágítjuk majd e nyelv szellemét, s igyekezni fogunk érdeklődést kelteni egy olyan irodalom iránt, melynek alkotásait most tehetik először érdeklődésük és vizsgálatuk tárgyává a francia olvasók.

A *Mercure Etranger* e rovatának szerkesztésére Charles de Bérony író vállalkozott, aki több fontos művet fordított és Európa jóformán összes nyelvét ismeri és beszéli. E nehéz feladatkör betöltésére csak öt láttuk méltónak. Mert azzal akarunk válaszolni arra a fogadtatásra, mellyel a közönség megtisztelte még épp hogy csak elindított vállalkozásunkat, hogy mindenáron igyekszünk megnyerni azoknak az írónak a közreműködését, akik tehetségről és tisztánlátásról tettek tanúbizonyságot az irodalom különböző területein.

II.

Előzetes tudnivalók a magyarok nyelvről és irodalmáról

Mielőtt a magyarok irodalmáról szólanánk, feltétlenül szükséges, hogy — már amennyire a *Mercure Etranger* keretei engedik — vázlatosan ismertessük e nép származását és nyelvét. Rosszul értesült vagy gyakran ellenséges érdekektől vezetett szerzők¹ egyszer a németekkel, másszor a szlávokkal zavarják össze a magyarokat, s e tévedésüket az európaiak jelentős részével elfogadtatják annak a nemzetnek a kárára, mely több mint kilenc évszázad óta a nagy európai családhoz tartozik, s mely oly sok tekintetben megérdemelné, hogy jobban megismerjék, s következőképpen jobban megbecsüljék². Jogot szerzett a keresztény nemzetek hálijára, s e jog önmagában is elég lenne arra, hogy érdeklődést ébreszsen bennük politikai léte, fölvirágzása és hanyatlása iránt. Nem a magyarok voltak-é, akik gátként szolgáltak a törökök és a tatárok ellen, s így megakadályozták Európa legszebb tartományainak előzönlését? E szép királyság jókora hányada százötven éven át nyögte a törökök igáját, és rettenthetetlen, harcos szellemű lakói, bevehetetlen bástyaként állva a barbárok előretörésének útjában, egyedül viselték az elnyomás és a zsarnokság teljes súlyát. Ámde ezek a korok már távol vannak tőlünk, és Európa, immár biztonságban lévén az ázsiai népek betöréseitől, nem gondol többé megszabadítóira³! Mindennek ellenére, hány királyság megdőlt már azóta, hány népet kitöröltek a nemzetek évkönyveiből, s hány új nép emelkedett fel romjaikon . . . . .! de a magyar nemzet még fennáll, élvezve szabadságát és ősi alkotmányát, melyet hosszú századok tapasztalatai tettek szilárdná.

Ha áttekintjük a leghíresebb népek történetét, kevés olyanra bukkanunk közöttük, kik ősi intézményeiket és társadalmuk politikai formáit tekintve annyira felkeltik a tudós világ érdeklődését, mint a magyar nemzet. A történelem feladata, hogy — már amennyire egyáltalában lehetséges ez — véglegesen eldöntse a magyarok származásának kérdését⁴. Korai történetíróik azt állítják, hogy minden Észak-Ázsiából kivándorolt nép Scythiából származik. A görög történettudósok ugyanezt vallották⁵. Így hát, tekintettel arra, hogy Scythia Észak-Ázsia minden területét magába foglalta, az újkori szerzők a Jeges-tengertől egészen Kína határáig mindenfelé keresik a magyarok ősi lakóhelyét.

Bárhol is lett légyen az, első hódításaik egészen sajtáságos képet mutatnak. Egy néhány száz családból álló nép⁶ a kilencedik század vége felé elhagyja e száraz talajt, rideg éghajlatú tájakat, ismeretlen és puszta vidékeken halad át, míg eljut a Volga partjaihoz, majd átkelve e folyón elérkezik Kiev alá és megállapodik a Dnyeper mentén fekvő erődítmény közelében. Majd miután legyőzte Kiev hercegét és a kunokat, békét köt velük, s ez utóbbiakat befogadja a maga társadalmába. E példát követve Oroszország nemes urai is a magyar zászló mögé sorakoznak. A magyarok 886-ban fölkerekednek és dél felé vonulnak. Átkelve a hegyeken, behatolnak a hajdani Pannóniába, melyet négy évszázaddal korábban a hunok, majd később az avarok tartottak megszállva, s ahol a magyaroknál nagyobb és hatalmasabb népek laktak ekkor⁷; megtámadják őket, egyiket a másik után leigázzák, az egész országot meghódítják, s győzelmeikkel végleg megszilárdítják hatalmukat. Árpád, Álmos fia, aki harci erényeivel, érdemeinek kiválóságával és elsősorban bölcsességével tűnt ki, a nemzet legfőbb vezére lesz, és 897-ben megveti a magyar királyság alapjait. A tizedik század végén, első keresztény királyuk, Szent István alatt, a magyarok lemondanak a pogányságról, s egy évszázaddal később eltűntetik utolsó maradványait is. Az Árpád nemzetségéből való királyok 1301-ig uralkodtak. Ebben az évben halt meg utód nélkül III. András, utolsó férfi sarja e dinasztíának. Az örökösödés alapján történő trónutódlás átadta ekkor a helyét a nép szabad választásának, s a magyaroknak több mint két évszázadon keresztül különböző nemzetekből és családokból való királyaik voltak; de eljött az idő, mikorra már annyira kimerültek a törökökkel való állandó harcokban, hogy olyan megoldásra kellett gondolniuk, mely biztosítja és konszolidálja politikai létüket. Az osztrák ház Németország egyik leghatalmasabb uralkodó háza volt ekkortájt (1527), s mint közvetlen szomszédja Magyarországnak, pályázhatott arra a megtiszteltetésre, hogy fölkérjék a trón betöltésére, s ugyanennél az oknál fogva alkalmasnak látszott arra, hogy vezesse e nagylelkű, büszke és harcoss népet. E fenséges ház hatalmas égisze alatt élnek azóta a magyarok, azzal a szeretettel és ragaszkodással atyáik alkotmányához, mely a világ minden népei közt megkülönbözteti őket, és a politikai fölfordulások közepette olyan bátorsággal és bölcsességgel tartják fenn magukat, mely egész Európa megbecsülését kivívta számukra. Boldog az az uralkodó, kinek az a végzete, hogy ilyen embereknek parancsoljon!

Időközben azonban a civilizáció útján is nagy lépésekkel haladt előre a magyar nemzet. Már a tizenötödik században, I. Mátyás uralkodása alatt, Magyarország a tudományok menedékhelye volt; fővárosa, Buda, tudósok találkozó helyévé lett, s a királyi udvar fényben és pompában az összes többi európai udvartartás közt kitűnt. Mátyás maga is igen járatos volt a tudományokban és a nyelvekben.⁸ S ha a későbbiek folyamán elvesztette dicsőségét és hatalmát ez az ország,⁹ és ha műveltségének és irodalmának gyarapodása félbeszakadt, akkor ezt a törökök és tatárok gyakori betöréseinek kell tulajdonítani,¹⁰ a belső háborúknak,¹¹ a szomszéd népekkel való küzdelmeknek, a közoktatás szünetelésének, a nemzeti és magánkönyvtárak elpusztulásának és végül annak a végzetszerűségnek, mely a romboló csapások ellen legjobban felvértezett nemzetekre is lesújt.

Az ország évkönyveinek tanúsága szerint még a legrégebb magyar nyelvű nyomtatott könyvek sem keletkeztek korábban, mint a tizenhatodik század elején. A teológiáról s a szent könyvekről szoltak mind-ezek a munkák.¹² A magyar írók alkotásai fokozatosan sokasodtak, s költőiket a tizenhetedik században már kezdték elismerni.¹³ Am, hogy új élet támadjon a magyar irodalomban, ahhoz egy olyan heves megrázódtatásra volt szükség, mint az, amely II. József császár uralkodása alatt következett be, aki megsemmisüléssel fenyegette a nemzet politikai létét azzal, hogy megfosztotta nemzeti nyelvének használatától, melyet joggal tekint legféléttetebb kincsének. Ekkor történt, hogy a nemzeti jellem fölocsúdott és mozgásba hozta a tehetségnek és bátorságnak minden rugóját, azzal a lelkesedéssel és hazaszeretettel, mely úgy látszik, különösképpen jellemzi a magyarokat. A hazaszeretettel és a nemzeti büszkeségnek lendülete villám gyorsaságával jutott el az ország minden zugába, egészen az erdélyi végekig; s tanúi voltunk annak, hogy mintegy varázsütésre, irodalmi alkotások sokasága támad, méltóak megannyian arra a nemes versengésre, mely az egész nemzetet lelkesítette. E korszak óta egyetlen év termékenyebb volt az alkotások minden műfajában, mint annak előtte húsz-harminc éves korszakok. Lefordították versben és prózában Vergilius, Corneille, Racine, Voltaire, Fénelon, Marmontel, Osszián, Milton, Young s a legjobb német szerzők műveit; és olyan alkotások egész sora jelent meg, melyek bizonyítják a magyar írók tehetségét és művészi jártasságát.¹⁴

A *Mercure Etranger* következő számában idézni fogjuk legjobban megbecsült műveiket, és a továbbiakban elemezni fogjuk őket, hogy olvasóink maguk is véleményt alkothassanak majd róluk. Most még a magyar nyelvről kell szólnunk.

Sok tudós foglalkozott a modern nyelvek etimológiájával; sokakkal együtt Des Brosse és Rousseau Franciaországban; Smith, Harris és Monbodo Angliában; Herder, Adelung és mások Németországban. A magyar filológusok sem kíméltek a maguk részéről semmi fáradságot nyelvük eredetének felkutatásában. Akadnak közöttük olyanok, akik azt hiszik, hogy van valamely hasonlatosság a magyar, a finn és a lapp nyelv között; mások úgy vélik, hogy inkább a törökkel, a perzsával és a héberrel rokon; és végül, néhány külföldi szerző a némettel és a szlávval rokonítja. Az igazság azt követeli, hogy ez utóbbiakkal homlokegyenest ellenkező véleményt hangoztassunk. Kétségtelen, hogy amint más népek is tették, a magyarok is kölcsönöztek idegen szavakat olyan tárgyak megjelölésére, melyeket nem ismertek vándorlásaik előtt; de az sohasem lesz bizonyítható, hogy nyelvük hasonlít a némethez vagy a szlávhoz.

Másrészt, ha a magyarban és a perzsában a mondatok szerkezetét, vagy az összetett szavak gyakori használatát figyeljük meg — ez utóbbi értékes előnyt a német, az angol és a görög nyelv is élvezi —, meglepetéssel tapasztaljuk, hogy mennyi hasonlóság van e két nyelv között. Erős analógia van a magyar és a perzsa között az igék ragozásában és a személyes névmások alkalmazásában is. A perzsa például így mondja: *reftem, refty, refst*, vagyis, franciául: *j'allai, tu allas, il alla*; a magyar is ugyanúgy fejezi ki magát mint a perzsa, személyes névmás segítségével nélkül: *mentem, mentél, ment*. Ez az előnye megvan az olasz, a spanyol, a portugál és a latin nyelvnek is; de a birtokos névmás perzsa mintára

való használata az összes európai nyelvek közt egyedül a magyar nyelv sajátja. A perzsa példának okáért így mondja: *dily men, dily tou, dily au*, vagy pedig *dilem, dilet, dileche*, franciául *mon coeur, ton coeur, son coeur*; ugyanez magyarul így hangzik, hogy *szívem, szíved, szíve*. A magyarban, akárcsak a perzsában, nincsen névelő, s a szórend is nagyjából azonos a két nyelvben. Például az a mondat, hogy *ez schéhery bíroun refst* míg szerinti francia fordításban így hangzanék, hogy *de la ville dehors il alla*, s a magyarban így, hogy *a városból ki mentt*. Egyformán képezik végül a melléknévek középfokát, mégpedig egy ablativus absolutus-szal, ahogy a latinban és az olaszban is van. Például, *ez khouaher men khoub-soureter est, szebb a' nénémmél. E' piú bella di mia sorella*. Ami azonban a szavak gyökerét illeti, e két nyelv végtelenül különbözik egymástól, jöllehet sok perzsa szó akad a magyarban, mint ahogy majdnem minden európai nyelvben, a latint sem kivéve.

Néhány filológus analógiát talált a magyar, a lapp és a finn között, a következő szavakban.

[Az összehasonlító jegyzéket l. a francia szövegben.]

Mások azt állítják, hogy a magyar és a héber közt van valamely kapcsolat, mint pl. a következő szavakban:

[Az összehasonlító jegyzéket l. a francia szövegben.]

Annak a meglepő hasonlatosságnak az alapján, mely a magyar nyelv és az inénti három nyelv között, valamint a magyar és a perzsa mondat szerkesztés között található, az ember hajlandó elhinni, hogy e nyelvek eredete közös. Mennyire méltó volna e tárgy a tudósok kutatásaira, kiknek közös erőfeszítése minden bizonytalanságot új fényt vetne e népek történetére!

Szemére vetik a magyar nyelvnek szavai hosszúságát; de tudni kell azt, hogy e nyelvben egyetlen szó néha egész mondatot fejez ki, s épp ebben rejlik szépsége és tökéletessége. Emellett, bizonyos esetekben nincs szüksége sem segédigékre, sem személyes vagy birtokos névmásokra, és nélkülözni tudja a *pourvoir* igét, mint például a következő esetben: *meg verném*, je le battrais, *meg verhetném*, je pourrais le battre, *meg verethetném*, je pourrais le faire battre. A magyarban nem fordul elő több mássalhangzó, vagy több magánhangzó egymás mellett. Nem így a németben és a szlávban, melyek bővelkednek mássalhangzókból, különösen az utóbbi, mint ahogy a következő mondat is példázza: *Strè prst skrz krk*, ami annyit jelent, hogy *húzza a gyűszűt az ujjára*; és más a helyzet a portugállal is, melyben több magánhangzó torlódása kellemetlen hatást kelt beszéd közben, mint például a következő szavakban: *capitad*, kapitány; *cidadao*, városi polgár; *toleirad*, hatókör; és a következő mondatokban: *Abotoai-a*, gombolja be; *nahò he maò*, ő nem rossz; *eu naò a lí*, nem olvastam azt, és így tovább.

A németek még azt is szemére vetik a magyaroknak, hogy sok szót vettek át a latinból és a németből; de legyen szabad futólag megjegyeznem, hogy a német szerzők, nyelvük gazdagsága ellenére is nagy zavarba jönnének a görög és a latin segítségével nélkül, kezdve egészen Kanttal, a nagy filozófussal, aki egész sor görög és latin szót halmozott föl filozófiai értekezésében, ilyeneket, mint *antinomie, autonomie, automate, anticipation, evolutionstheorie, praeformationssystem, absolut, exponiren, alternativ, ostensiv, concurrrenz, dependenz, empirismus, latitudina-*

rien, primat, postulat, prioritát, personalitát real, rational, transcendental, sensibel, intelligibel, indemonstrable, etc.

Egyetlen európai nyelv sem alkalmas annyira egyetlen tő-szóból képzett szavak alkotására, mint a magyar. Például, *kérő, kérés, kérészi, kérésiske, kérhet, kéret, kéveget, kévelem, kévetlen, kérel, kérellehetetlen, kérkedik, kérkedő, kérkedés, kérkedés, kérkedékény, kérkedékénység, kérkedik, kérődik, kérd, kérdés, kérdez, kérdő, kérdező, kérdezkedik*, stb., mind a *kér* tő-szóból ered, és mindannyinak más a jelentése.

Jóllehet egyszerű, mégis finom a magyar kiejtés; megtalálható benne a francia nyelvben képezett hangok minden árnyalata: ezért van az, hogy az összes európai nemzetek közt a franciák ejtik ki legjobban a magyart.

A magyar nyelv és a magyar irodalom szellemének bővebb ismeretetését egy későbbi számra tartogatjuk, melyben néhány verset is idézünk majd, hogy fokozatosan olyan ismereteket adjunk olvasóinknak a külföldi irodalom e területéről, melyeket joggal elvárhatnak tőlünk.

¹ Azokra az osztrák írókra célozunk itt, akik hamis fényben mutatják be mindazt, ami előnyére szolgálna e nemzetnek; véleményük megtéveszti az idegen írókat, akik általában nem tesznek egyebet, mint hogy megismélik az ő képtelen állításaikat, mint többek között Vosgien *Földrajzi szótárban*, és Depping *Új földrajzi kézikönyv, tanítók és tanulók használatára* című munkájában. Betű szerint ismételve valamiféle német munkákat, azt állítja tévesen egyik is, másik is, hogy a magyar a szláv-nak egy dialektusa. Nem célunk e helyt bírálatot mondani e két műről; de nem mehetünk el mégsem szótlanul olyan durva és megbocsáthatatlan tévedések mellett, melyek egy, a *tanítók és tanulók használatára* szánt könyvben fordulnak elő. A magyar királyságról szólva Depping tudomásunkra hozza, hogy a Kárpát-hegységek és a Duna határolják ezt az országot, stb. Mióta alkotja a Duna e királyság határait? Milyen jogn vesz így el a magyar koronától egyetlen tollvonással 11 vármegyét,* valamint az ország fővárosát, Budát, melyet a német hírlapírók és geográfusok szolgálai utánzó *Ofennek* neveznek, amiben a mi újságjaink is makacsul követik őket. A Duna Pozsonytól Zimonyig haladva átszeli Magyarországot. E fenséges folyam jobb partján fekszik Sopron, Győr, Buda, Székesfehérvár, Veszprém, Pécs, és végül a csodálatos Balaton, melyet Európa legszebb tavai közé számítanak; de M. Depping szerint mindez már nem tartozik Magyarországhoz. Később azt írja: *E királyság lakosainak száma hat és fél millió fölött van*. Meghíszem azt, hogy fölötte, hiszen a legutóbbi népszámlálás szerint 10 274 406 volt, beleértve Erdélyt másfél millió lakosával, kiknek ugyanaz a nyelvük, ugyanazok az erkölcsi-cseik és szokásaik, mint a magyaroknak, s egy és ugyanazt a népet alkotják velük. *Lakosai, folytatja, németek, szlovákok és csehek*, stb.; és

* A *vármegye* (comitat) szóval élek itt, mert a geográfusok és újságírók által használt *hercegség* vagy *palatinatus* ismeretlen fogalmak Magyarországon, ahol nincsenek sem hercegségek sem palatinatusok, s a palatinus címe és funkciói egyáltalában nem fejezik ki azt, amit a magyarok vármegyének, illetve latinul comitatus-nak neveznek. Magyarország fölosztása 52 vármegyére bizonyos tekintetben analóg a mi département-rendszerünkkel.

hova lett a magyarság, az ország első nemzete? Ami a németeket illeti, kiket M. Depping a legelső sorban említ — talán azért, mert ő maga is német —, számuk nem jelentős. Csehek már nem élnek az országban; még a nevük is ismeretlen, mert a husziták, akik a tizenötödik században vándoroltak be Csehországból, már régóta összekeveredtek a szlávokkal, illetve szlovákokkal. M. Depping megtalálhatta volna ezeket az adatokat Schwaradtner kiváló statisztikájában, melyet Budán nyomtattak; és nagyon szeretnők rávenni, hogy korrigálja e súlyos tévedéseket, annak érdekében, hogy a tanítók és tanulók igaz ismereteket meríthessenek *Új földrajzi kézikönyvéből*. Ajánljuk neki azt is, hogy helyesbítse a városneveket is. Dicséretre méltó az a cél, melyet M. Depping kitűzött maga elé e műben; de az elvégzett munka nem szolgált rá arra a dicsőnimuszra, melyet egyik kollegája pazarolt rá a Császárság egyik legelterjedtebb újságjában.

² Mindaddig, míg a kereszténység bástyájának tekintették a franciák és a németek Magyarországot, érdeklődéssel figyelték minden ottani háborút és politikai eseményt; de lassanként szem elől tévesztették, s végtére már csak Ausztria egy tartományának tekintették. Mintegy ötven éve már egyetlen francia író sem említette meg, kivéve Sacy-t, a *Magyarország általános története* című munka szerzőjét. Mirabeau felületesen ír róla *Porosz monarchiájában*. Beaufort Nagy *politikai tárcájában* tévedéseket állít. *A négy világrész történeti, topográfiai és erkölcsi képe* című munkájában Sané alig szól róla. Végül d'Alembert és Voltaire tisztes említést tesz róla, anélkül hogy részletekbe bocsátkoznák.

³ I. Mátyás egyedül harcolt a velenceiekkel szövetségben a török hadak ellen, miközben a többi keresztény hatalmak közönyösnek mutatkoztak e küzdelemben, ahogy ez ki is derül a következő verssorokból, melyeket e nagy király 1464-ben íratott egy olasz tudóshoz a pécsi püspök, Janus Pannonius által, egy újabb török elleni hadjárat előestéjén:

Sátraink fedik ismét a zöldelő mezőt, talán küld segítséget a többi nép. Bár, mint magad irod, senki sincs az égbolt alatt, aki helyzetünkön segíteni igyekeznék. Gallia szendereg, Ibéria sem törődik Krisztussal, Angliát polgárháború dönti romlásba; a hűtlen Germánia hiábavaló gyülekeket hív össze, Itália földje áruit csereberéli. senkit sem emészt a mi gondunk, Velencét kivéve, melyet szövetség köt sorsunkkal össze.

Aztán az olaszokhoz fordul:

Ha már nem indít meg hajdani dicsőségtek, ám jogosan megrendíthet az ellenség közelsége. Gallia ha szunnyad, vagy Ibéria, nem csodálom, hisz egyikük sincs közel a fenyegető vészhez. Hogy merjem remélni, hogy a brittek segítenek rajtam, kiköt a messze Óceán választ el tőlem? Maga Germánia sem állt sohasem mellém, sőt inkább szembeszállt kéréssel. Ám titeket a közös veszély fenyegető szomszédsága, s a kölcsönös szeretet is összekötött velünk.

Az uralkodó panaszai annál is inkább jogosultak voltak, mivel azalatt, amíg ő önmagáért és a kereszténységért harcolt, akadtak, akik nem átalították megtámadni országait.

⁴ Csaknem minden nyelven megtalálható Magyarország története; de egyik sem teljes, és egyik sem mentes hibáktól vagy elfogultságtól. Úgy hírlík, hogy egy író most foglalkozik annak az anyagnak az összegyűjtésével, mely szükséges ahhoz, hogy ezen ország teljes történetét közrebocsáthassa.

⁵ Strabo azt mondja földrajzkönyvében (XI. könyv. 507. fej.), hogy a hajdani görög történészek minden északi népet szkitáknak, vagy kelto-szkitáknak neveztek. Ugyanebben a könyvben (492. fej.) még hozzáfűzi: Nyugaton sátorlakó, vándor szkiták laknak; túlnan pedig a szarmaták, akik ugyancsak szkiták. És a II. könyv 114. fejezetében: Az utolsó szkita roxolánok a Dnyeperen túl laknak. Plinius pedig IV. könyvének 12. fejezetében: A szkiták neve átszállt a szarmatákra és a germánokra. És Procopius a gót háborúkról (IV. könyv 5. fejezet): Távolabb a got-vándorok laknak, s az összes többi gót törzs, melyeket hajdan szkitáknak hívtak. Mindebből az következik, hogy a hunok, a germánok és a szlávok vagy szlovákok közös neve volt egykor a szkita.

⁶ Családokon itt nemzetséget kell érteni, melyek hét vezér zászlaja körül csoportosultak, kiknek feje Árpád apja, Álmos volt. Nemzeti történéseik 21 000-re becsülik a harcok számát; ám ahogy előrehaladtak, számuk egyre nőtt a meghódított népek beolvadásával és olyanokéval, akiket a hódítás lehetősége ragadott magával.

⁷ Magyarországot abban az időben szlávok lakták, akik még ma is megvannak, s megőrizték nyelvüket is; ezenkívül ott voltak a rómaiak által elhagyott kolóniák, melyeknek a románok köszönik eredetüket; végül pedig teutonok éltek ott és több kisebb nép. Igen figyelemreméltó az a tény, hogy a mindezekkel a népekkel való keveredés nem okozott semmiféle változást a magyarok nyelvében és erkölcsében, sem pedig nemzeti viseletükben és jellemükben.

⁸ I. Mátyás, a híres hősnék, Hunyadi Jánosnak a fia, kit a nemzet választása emelt a trónra, ki tudta érdemelni alattvalói szeretetét, sőt a legyőzött népekét is. Halálát őszintén megsiratták a néhány évvel korábban meghódított Bécs lakói. Ez uralkodó emlékét még ma is nagy tiszteltben tartják a magyarok.

⁹ I. Lajos magyar király birtokában volt Bosznia, Szerbia, Bulgária, Oláhország, Dalmácia, Lengyelország és Litvánia. Meghódította Velencét és Nápolyt; e király végtére az Adria, a Balti-tenger és a Fekete-tenger közt fekvő összes országokon uralkodott.

¹⁰ Az a pusztítás, melyet a tatárok vittek véghez Magyarországon 1241 és 1242 között, fölülmúl minden képzeletet. Nemre és korra való tekintet nélkül legyilkoltak mindenkit, aki nem tudott elmenekülni barbizmusuk elől.

¹¹ Szent István uralkodása óta nem hagytak nyugtot e szép országnak zavargások, polgárháborúk és a szomszéd népekkel való háborúskodások; és elmondhatjuk, nincs egyetlen talpalatnyi föld Magyarországon, melyet ne öntözött volna vér. De mindazon viszontagságok között, melyek oly hosszú időn át kínozták ezt az országot, a legsúlyosabb az volt, mely a Mohácsnál 1526-ban elvesztett csatát követte. Elpusztult a nemesség színe-java és el a csatában résztvett hadsereg. Az ország hét püspöke és huszonnyolc főura vesztette el ott életét, s maga II. Lajos is ott lelte halálát. A törökök, miután elpusztították az

országnak ezt a részét, 300 000 magyar embert hurcoltak el rabszolgaságba.

¹² Kivéve néhány kiváló költőt, mint amelyen Zrínyi és Gyöngyösi volt; műveik bizonyítják, hogy már jóval előttük is kellett lenni írónak, kik a költészetet sikerrel művelték.

¹³ Hogy a tudományoknak és a nyelvnek művelése a magyaroknál nem jutott el oly magas fokra, mint szomszédaiknál, a németeknél, annak a törökkel folytatott örökös háborúskodás az oka. Magyarország csak 1718 óta, III. Károly uralkodása óta élvezzi a nyugalom áldásait; és különben is, e kor előtt, sőt egy darabig még utána is, a latin beszéd volt szokásban az európai nemzetek többségénél; latin beszéd járta a közügyek intézésében, a bíróságokon és az iskolákban is. A nemzeti nyelvet következőképpen elhanyagolták, főképp Magyarországon és Lengyelországban, legnagyobb kárára a nemzeti karakternek, melyre a nyelv oly roppant befolyással van. A nyelv és irodalom művelése még Németországban is csak a múlt század derekán kezdődött.

De még két további ok is van, melyek a magyaroknál meggátolták, és még sokáig meg is gátolják majd a nyelvnek és az irodalomnak a művelését. Az első az, hogy a magyar királyok nem élnek népiük között, és az ország rendjeinek leghatározottabb előterjesztései sem tudták mind a mai napig rávenni az osztrák házból való királyokat arra, hogy székhelyüket Bécsből Budára tegyék át. A második okot az ország nagyjainak nemtörődömségében és bűnös közömbösségében kell keresnünk, akik lemondtak a nemzeti nyelvről, szokásokról és viseletről, s egyfajta dicsőségnek érezték, hogy nem hasonlítanak már őseikhez; ez az általuk kis híján rávenni a gyászossá vált a nemzet számára. Ámde honfitársaik általános lelkesedése magával ragadta őket is, és mintegy huszonöt év óta igyekeznek feltűnő bizonyítékait adni hazafiasságuknak, uralkodójuk védőszárnyai alatt, ki minden lehető bátorítást megad nekik. A magyarok mindig hálával emlegetik azokat a királyaikat, akik legtöbbet tettek a nemzet erőinek kibontakoztatása érdekében; a legtávolabbi utódok is hálával emlékeznek majd meg Nagy Lajosról és Mátyásról, meg Mária Teréziáról, a magyarok jötevőjéről, anyjáról és szeretett királynőjéről, valamint fiáról, II. Lipótról, és I. Ferencről, a jelenlegi uralkodóról.

Hajdanában nem volt Magyarországon egyetlen időszaki nyomtatvány sem; 1780-ig a hírlapok is latinul jelentek meg. 1788-ban egy tudós társaság alakult Kassán; ez *Magyar Museum* címen egy időszakonként megjelenő munka kiadásához fogott, mely új korszakot nyitott a nemzeti irodalomban mind Magyarországon, mind pedig Erdélyben. A lendület, melyet e társaság adott, annál is inkább erős volt, mert az egész nemzet által megbecsült, kiváló embereket számíthatott tagjai közé, olyanokat mint báró Orczy Lőrinc tábornok, gróf Rádai Gedeon és gróf Teleky József. E munkát Batsányi szerkesztette, aki tudós ember és egyik legjobb magyar költő volt, amiről Osszian verseinek szép fordítása tanúskodik. Nem sokkal ezután egy másik irodalmi társaság alakult Komáromban, majd később egy harmadik Erdélyben, Bánfi gróf elnökletével, aki e nagyfejedelemség kormányzója volt. E nemes példától nekitüzesedve, fáradhatatlanná vált a nemzet íróinak lelkesedése, s erőfeszítéseik annál is inkább méltók a dicséretre, mert nem számíthatva jutalomra, önzetlenül szánták magukat irodalmi munkásságra; mindennek máris

megvan az a jótéví eredménye, hogy Magyarország különböző népeiben kedvet teremtettek arra, hogy foglalkozzanak azzal a nyelvvel, mely hazájuk kellős közepén, teljesen idegen volt nekik, — és eredménye lesz az is, hogy a magyar irodalmat arra a magas fokra emeli majd egy napon, melyen ma szomszédai irodalma van.

II. Lipót császár és a jelenleg uralkodó I. Ferenc bölcs törvényei visszavonhatatlanul biztosítják e nemzetnek azt az előnyt, hogy nyelvét az egész ország területén általánosan használttá tegye. E törvények előírják, hogy a nemzeti nyelvet minden iskolában tanítsák; s a jövőben senki olyat nem lehet alkalmazni Magyarországon, aki nem sajátította el e nyelvet. Napról napra jobban érezhető e bölcs intézkedés hatása, melyből a legnagyobb előnyök származnak majd a nemzetre.

¹⁴ Természetesen nem lehet arra számítani, hogy olyan mesterművek akadnak alkotásaik között, mint amelyeket Franciaország, Olaszország és Németország hoztak létre. A magyar írók, számtalan békiyóik közepette, melyekről fentebb már szólottunk, mindazt megették, amit lelkesedésüktől és hazaszeretetüktől elvárhattunk; de még hosszú utat kell megtenniök ahhoz, hogy utolérjék szomszédaiikat.

III.

További tudnivalók a magyarok nyelvéről és irodalmáról

Hogy olvasóink véleményét alkothassanak arról a harmóniáról, mely a magyarok költészetében uralkodik, feltétlenül szükséges néhány szót nyelvük kiejtéséről szólanunk. A magyarok, mint az összes többi európai nép, kivéve a németeket és a szlávokat, a latin betűket tették magukévá. A magánhangzók kiejtése, az angoloktól eltekintve, ugyanaz mindannyioknál. A franciák is csak annyiban különböznek másoktól, hogy az *u*-t *ü*-nek ejtik és nem *u*-nak, mint ahogy az összes többiek.¹ A mássalhangzók kiejtése azonban már igen változatos, hozzáidomult a különböző nyelvek szelleméhez, a *j*-t például másképp ejtik ki a franciák, a spanyolok, az olaszok és az angolok. Az öt magánhangzót általában minden nyelv használja, de a magyarban még két további magánhangzó is előfordul, az *ö* és az *ü*. Az előbbit úgy ejtik ki, mint a franciák az *eu*-t abban a szóban hogy *creux*, s a másikat úgy, mint a franciák az *u*-t. A prozódikus nyelvtani hangsúly igen határozott a magyaroknál, akárcsak az olaszoknál, ám azzal, hogy minden hosszú magánhangzót hangsúlyoznak, az előbbieket könnyebbé tették nyelvük kiejtését az idegenek számára.

Nincs szándékunkban ez alkalommal a magyar nyelv kiejtésének alapelveiről értekezni, tekintettel azonban arra, hogy igen kevésé ismerik minálunk, úgy hisszük, szükséges, hogy néhány szóval ismeressük azoknak a kettős hangzóknak a kiejtését, melyeknek semmiféle megfelelőjük sincs a többi nyelvekben, ezek a következők: *gy, ly, ny, ty, ts, tz, zs.*²

A *gy* használata kizárólag a magyar nyelv sajátja, és egyetlen európai vagy keleti nyelv sem rendelkezik olyan betűvel, mely alkalmas volna arra, hogy pontosan jelölje kiejtését. Ezért olyan nehéz helyesen

ejteni azt a szót, hogy *Magyar*, hacsak nem hallottuk előbb egy magyar ember szájából. A törököknek és a perzsáknak csak a *djim* hang áll rendelkezésükre, hogy utánozzák kiejtését; úgy is ejtik csak, hogy Madjar, mint az európaiak. Egy francia akkor közelíti meg a lehető legjobban a gy kiejtését, ha erősen lágyítja a di-t abban a szóban, hogy Dieu.

Az ly pontosan úgy hangzik, mint a lágyított l ilyen szavakban, mint *paille*, *oreille*, stb.

Az ny úgy hangzik, mint a franciában olyankor, ha e két betűt g előzi meg, mint pl. ezekben a szavakban, hogy *Magny*, *Lagny*, stb.

A ty ejtése ugyanaz, mint abban a szóban, hogy *tien*, erősen lágyítva.

A ts-t erősen ejtjük, mint abban a szóban, hogy *tsuf*, franciául *vilain*; tsillag, franciául *étoile*, mintha franciában így lenne írva, hogy *tchouf*, tchillag, vagy olaszban *ciuf*, cillag.

A tz-t hasonlóképpen erősen ejtjük; azt a szót pl., hogy *tzérna*, franciául *fil*, úgy ejtjük, hogy *tzérna*.

A zs betű az s zöngésítésére szolgál; ez eredetileg úgy hangzik, hogy *esche*, és úgy ejtjük, mint a ch-t azokban a szavakban, hogy *chat*, *cher*, stb., vagy pedig mint az sch-t a németben; a j hang abban a szóban, hogy *Jaques*, *jarre*, stb. tökéletesen megfelel a magyar zs hangnak.

Megjegyezzük végül, hogy a magyarban minden h kivétel nélkül erősen hehezetes, s hogy a j-t úgy ejtik, mint a franciák az i-t abban a szóban, hogy *hier*, vagy még inkább, ahogy az olaszok ejtik abban a szóban, hogy *jevi*, és a németek abban, hogy *Jahr*.

E néhány megjegyzés elegendő arra, hogy olvasóinkat, minden további segítség nélkül képessé tegye azoknak a költeményeknek az elolvasására, melyeket helyel-közzel beillesztünk majd a *Mercurve Etranger*-ba.

Előbbi számunkban azt mondtuk, hogy a XV. század előtt egyetlen nyomtatott magyar nyelvű kiadvány sem létezett; ámde tekintettel arra, hogy minden nemzet büszkén hivatkozik első nyomtatott könyveire, kötelességünknek tartjuk elmondani, hogy időközben kezünkbe került egy munka, mely bizonyítja, hogy az első nyomtatott magyar könyv már 1484-ben megjelent, Nürnbergben; egyházi beszédek és énekeket tartalmaz Szent István magyar király jobbjának tiszteletére³, de csak a tizenhatodik században gondoltak a magyarok arra, hogy kinyomassanak több, már korábban elkészült kéziratot. 1536-ban Pesti Gábor kinyomatta Ujtestamentum fordítását és Aesopus meséinek fordítását, Erdőssi vagy másképpen Silvester János pedig 1541-ben adott ki egy költeményt Buda török általi bevételéről és Török Bálint elfogatásáról. Munkái közt van még egy verses krónika, melyben azokat a háborúkat írja le, melyek Erdélyben és a Dunántúl folytak János király halálától 1554-ig. Ez a krónika sok figyelemre méltó eseményt foglal magába, s így kár, hogy a magyarok nem adják ki újból: a meglevő példány a bécsi császári könyvtárban található. Farkas András megelőzte őt krónikájával, melyet 1538-ban írt a következő latin címmel: *Chronica de introductione Scytharum in Hungariam, et Judaeorum de Aegypto*.

Az első magyar vígjáték 1575-ben jelent meg, Szegedi Lőrinc írta; 1580-ban Bornemisza Péter lefordította Sophocles *Klytaimnestra* című tragédiáját; egy 1597-ben megjelent verses tragédiának pedig, a

Jephtának, Illyefalvi István a szerzője. Költők hosszú sorának tolla nyomán lassan kibontakozott a nyelv gazdagsága; Erdőssi János, Székely István, Libéty Mihály, Balassa Bálint és Benitzki Péter tűntek ki közülük a leginkább ebben a században. Az író-munkát félbeszakították ezután azok a véres háborúk, melyek oly hosszú ideig pusztították Magyarországot.

A tizenhetedik század végén két nagy költő tűnt fel, gróf Zrínyi Miklós és Gyöngyösi István, akit magyar Pindarosznak lehetne nevezni.

A tizennyolcadik században figyelemre méltó embereket tartott számon a magyar irodalom. Gróf Haller László lefordította a Télémaquet; stílusa tiszta és fenkölt, s a magyar írók klasszikusnak tekintik e munkát. A Cid-et gróf Teleki Ádám fordította le alexandrinusokban. Báró Vargyasi Dániel pedig Marmontel Bélisaire-ét fordította le. Illey János 1766-ban adta ki Boethius Filozófiájának fordítását, és több szindarabot írt. Pétzeli József lefordította az Henriade-ot, Voltaire legfontosabb tragédiáit és Young Éjszakáit, több filozófiai munkát írt.

A tizennyolcadik század legkiválóbb költői a következők: báró Orczy Lőrinc tábornok, gróf Rádai Gedeon, gróf Teleki Ádám és József, Molnár János, Faludi Ferenc, Bartsai, Bessenyei, Dugonics, Ányos, gróf Lázár János, Révai Miklós, Versegi, Pétzeli, Rájnis, Baróti Szabó, Batsányi, Virág és Kisfaludi. Ez utóbbi ötöt becsülik a legtöbbre az élő költők között, köztük Nesztorukat, Baróti Szabót, kinek az volt különös érdeme, hogy a magyar költészet szépségét kiteljesítendő, igyekezett meghonosítani verseiben a latin versek mértékét.

Idézhetnénk még számos íróat, akik mind tehetségről tettek tanúbizonyságot az irodalom különböző műfajaiban; de csak Dugonics professzort és Kovács Mihályt említjük. Az előbbi le tudta győzni mindazt az akadályt, mellyel az európai nyelvek találkoznak a görög és latin kifejezések lefordításánál, és 1784-ben egy kétkötetes Matematikai Értekezést adott ki, melyben kidomborította a magyar nyelv gazdagságát azzal, hogy minden szükséges kifejezést belőle merített. A másik tudós egy háromkötetes kémiai munkát írt, melyben a görög és a latin elő sem fordul, mert minden szakkifejezésre került magyar szó.

Baróti Szabónak, a híres költőnek fordításában bemutatjuk itt Vergiliusnak néhány sorát a latin eredetivel együtt, hogy azok, akik mindkét nyelvet ismerik, a latinnal összehasonlítva alkothassanak maguknak véleményt a magyar vers harmóniájáról.

[A magyar és latin idézeteket nem ismétljük meg. A 4. sz. jegyzetet l. ott.]

Ugyanez a szerző fordította le Vergilius Aeneisét is, melyből idézünk itt néhány sort. E fordításban nagy tehetségről tett tanúbizonyságot a költő; stílusa egyszerű és mégis erőteljes, s mindenekelőtt a leíró műfajban tűnik ki. Mivel mindenki ismeri őket, ezért választjuk legszívesebben e szép sorokat: *Arma virumque cano*, stb.]

[A magyar idézetet nem ismétljük meg.]

E költőnek olyan különös tehetsége van a hangutánzó és hangfestő hatások keltésére, hogy versei gyakran az eredetit is fölülmúlják, ahogy ez Vergilius következő soraiból tűnik ki:

Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
A' bika földre teröl, 's páráját nyögve kifújja.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Tördelik a dobogó paripák körmökkel az ösvényt.

Rájnis, aki mint mondtuk, egyike a legjobb modern költőknek, lefordította a leszboszi Erinna Óda a rómaiakhoz című sapphói strófiákban írt költeményét. Remekmű ez a fordítás, méltó arra, hogy idézzük.

[A vers szövegét és az 5. sz. jegyzetet l. a francia szövegben.]

Cikkünket egy, az Henriade első énekéből vett részlet magyar fordításával fejezzük be.⁶

[Az idézetet l. a francia szövegben.]

¹ A magyarban kivétel nélkül minden magánhangzó a legkisebb módosulás nélkül megőrzi eredeti hangzását.

² E rövid ismertetés nélkül a legharmónikusabb magyar versorokat is durvának érezné a francia fül.

³ Ezt a kezét még ma is őrzik Budán, a királyi palota kápolnájában. Szent István napkor minden évben, hódolattal járulnak elébe a hívek.

⁴ Megjegyezzük, hogy az s betű, ha hiányjel előzi meg, úgy ejtendő, mintha franciául az volna írva, hogy éje, s azt jelenti, hogy és.

⁵ [Rájnis ódájának görög eredetijét l. a francia szövegben.]

⁶ Az Henriade-ot 1786-ban Pétzeli, 1789-ben Szilágyi Sámuel fordította le rimes sorokban. Az itt közzétett fordítást kiadatlan kéziratból vettük.

IV.

Több magyar költemény elemzése, és néhány részletük francia fordítása

Úgy hisszük, hogy ha egyszerre több költő verseiből mutatunk be néhány részletet, ez nem lesz a filológusok és mindazon olvasó kedve ellenére, akik szívesen figyelik meg a különböző népeknél az emberi szellem fejlődését és haladását, különösen a hozzánk oly közel fekvő, de mégis oly kevéssé ismert országokban. Ez egyben eszköz is lesz arra, hogy könnyebben és eredményesebben hasonlítsuk össze egymással a népek megkülönböztető karakter-jegyeit. A magyarok egész költészetéből látható például, hogy költőik szívesen hajlanak a hazaszeretet és a hősiesség megéneklésére, s hogy alkotásaik többsége emelkedett és komoly tárgyak körül forog, mint amilyen a politika, a történelem és a vallás. Mindebből mégsem szabad arra következtetnünk, hogy egy oly sok érzéssel és nemes szenvedéllyel megáldott népnél a szerelem nem találja meg a maga dalnokait. A magyar irodalom méltán büszke arra, hogy magának mondhat közülök egyet, ki érzéseinek emelkedettségével, stílusának eleganciájával és kifejezéseinek kecsességével megérdemelte, hogy honfitársai magyar Petrarcának nevezzék.¹

Sajnálunk kell, hogy e lap megszabott keretei nem engedik meg, hogy néhány költemény eredeti szövegét idézzük, melyek bizonyítanak a magyar költők többségének izlését és eleganciáját. Legutóbbi számunkban néhány töredéket mutattunk be két kiváló költőnek, Szabónak és Rajnisnak műveiből; mai számunkban három kiváló költő néhány ódájának csupán gyenge fordításával szolgálhatunk olvasóinknak; a három költő, kiről szólni kívánunk: Révai Miklós, Virág és Batsányi.

Révai Miklós 1787-ben, Győrött adta ki munkáinak gyűjteményét. Verseiben erőteljes duzzadó és találó kifejezésekkel teli sorokra bukkan az ember; de nem mindenhol található meg benne az a géniusz, mely az igazi költő megkülönböztető jegye, talán azért, mert latinul jobban írt, mint magyarul. Mint filológus és grammatikus inkább rászolgált nagy hírnevére, és méltó arra, hogy előkelő helyet foglaljon el Európa legtudósabb nyelvészeinek sorában.

Filológiai művei közt dicsérettel említhető az *Antiquitates literaturae hungaricae*; de az a műve, melyet *Elaboratio grammatica hungarica, ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affiniumque linguarum adminiculis locupletius illustrata* címen adott ki, különösen megérdemli mindazoknak a figyelmét, akik az irodalomnak ezt az ágát művelik; a nyelv alapelveire vonatkozólag bőséges és nagy erudícióval kifejtett ismereteket találhatnak benne.

Ha van valami, amit szemére vethetünk a szerzőnek, akkor az az, hogy rendszerét nagyon is hevesen védelmezte azokkal az írókkal szemben, akik ugyanezzel a tárggyal foglalkoztak, nevezetesen a filológus és grammatikus Versegi ellen, aki maga is tudós ember és több munka szerzője.² De ellenfelei megbocsátják neki e mértéktelenséget, mert igen lelkes híve volt az irodalom haladásának, s mert ő teremtette meg azt a filológiai kutató szellemet, mely annyira általános manapság honfitársainál; inkább e buzgalomnak, mintsem költői érdemeinek köszönheti, hogy Mártonfi erdélyi püspök a következő verssorokat intézte hozzá:

[A verset és a 3. sz. jegyzetet 1. a francia szövegben.]

Zimány fordította le e verset latinra.

Magyar Eurydice

Még mindig sóhajtozol, régi sötétségbe zárva, kibomlott fűrtiddel, pannón Eurydice! Immár azonban szabj határt könnyeidnek, öltösd derült arcot, hisz vidám fordulathoz vidám arc is illik. Ím jó Orfeusod, hogy boldoggá tegyen, s kiragadjon a szégyenletes homályból, csak ne nézz sohse hátra!

A következő ódát, melynek csupán szószerinti fordítását adjuk, méltónak találtuk rá, hogy olvasóinknak bemutassuk. Figyelemre méltóak harmonikus sorai, melyekből magyarul csak az első négyet idézzük.⁴

[Itt a *Hazafiúi érzés*. Űj esztendő alkalmatosságával a' nagy magyarhoz c. vers francia prózai fordítása következik. (*Elegyes versei*. Pozsony, 1787. 173–174. l.)]

A következő író, akiről beszélnünk kell, Virág Benedek. Lírai költőként és történetíróként tartják számon e tudóst az írók köztársaságában.⁵ Verses művei 1799-ben jelentek meg. Szabó és Rajnis után magyar versekben ő alkalmazta a legnagyobb sikerrel Horatius majd minden lírai metrumát, és erudíciója, stílusának egysége és tisztasága, valamint a műveiben uralkodó izlés a legjobb magyar irodalmárok közé emelik Cicerónak és Horatiusnak több munkáját lefordította, nagy hűséggel és nem kevesebb izléssel. Azt az ódát, melynek fordítását itt közöljük, egyik legjobb művének tartják.

[Itt a *Lantomhoz* c. óda (Poétai munkái. Pest, 1799. 88—90. l.) francia prózai fordítása következik.]

Batsányit, akiről már történt említés a *Mercure Etranger*-ban, azok közé a modern nemzeti költők közé számítják a magyar írók, akik legjobban kitűnnek érzéseik erejével és mélységével, valamint stílusuk tisztaságával. A legjobb régi és új költőket választva példaképül, s valódi költői tehetség lévén, már irodalmi pályafutásának legkezdetén felhívta magára a figyelmet. Verseinek egy része a *Magyar Museum*-ban található, melynek ő főszerkesztője volt. Többi munkái, melyekben a görög és a latin ritmust alkalmazta, általában magukon viselik a tehetség nyomát, és mindenhol felfedezhető az a mélység, mely e költő sajátja.

A *Mercure Etranger* egyik korábbi számában már beszámoltunk arról, hogy Osszián költeményeinek több darabját lefordította. Hozzátehetjük ehhez most azt, hogy e tudós nemrégiben hozzálátott húsz évvel ezelőtt elkészült fordításának teljes átdolgozásához, s hogy alapszövegül az 1807-ben, Londonban megjelent kiadást választotta, melynek címe: *The poems of Ossian, in the original Gaelic, with a literal translation in to latin and published under the sanction of the Highland Society of London.* három kötet, 8°.

Ezzel egy időben Macpherson munkáját is tanulmányozza, és különösképpen azt az 1811-ben, Lipcsében megjelent új német fordítást, melyet Ahlwardt az eredeti alapján és annak versmértékében készített el. E munkával jelentős szolgálatot tesz majd Batsányi a magyar nyelvnek és irodalomnak, és teljesen ki fogja elégíteni honfitársainak várákozását.

Újból sajnálnunk kell, hogy nem közölhetjük teljes eredeti szövegét annak az ódának, melynek fordítása itt következik. Előkelő és egyszersmind egyszerű stílust, határozott és erőteljes koncepciót fedeznénk fel benne. A költő alkaioszi mértékben írta meg e versét.

[Itt *A holdhoz* c. vers francia prózai fordítása következik a 6. és 7. sz. jegyzettel.]

A négyes strófákat, melyeket Batsányi több művében alkalmazott, ma már nem használják a magyar költők, s különösen nem hosszabb lélegzetű ódáiban. Bár néhány követője van még e verselésnek. Két nagy költő, Gyöngyösi és Zrínyi vezette be, s tőlük vették át utódaik. Nincs hosszú ideje annak, hogy Horváth, aki tökéletesen ismeri a nyelvet és igen jártas a versírásban, anélkül, hogy igazi költő tehetsége és izlése volna meg benne, írt négyes strófákban egy költeményt, Voltaire Henriade-jának mintájára.

Egyik következő számunkban Gyöngyösi Istvánról fogunk beszélni, kit a magyarok legnagyobb epikus költőjének tartanak,⁸ valamint Zrínyiről és Faludiról, kik ugyancsak kiváló költők.

¹ Kisfaludi Kisfaludi Sándor e költő, akiről a későbbiekben lesz alkalom szólanunk.

² Az ő műve többek között egy magyar nyelvtan német nyelven, melyet néhány évvel ezelőtt írt a külföldiek segítségére.

³ Eurydicén a nemzeti nyelvet érti a költő.

⁴ [L. a francia szöveg 4. jegyzetét.]

⁵ Egy kitűnő munka szerzője, melynek címe: *Magyar századok*, vagyis franciául *Annales de la Nation hongroise*; a nemzet politikai létének Európában töltött első öt századáról szól.

⁶ Nem tudunk ellenállni a vágnak, hogy idézzük azt a három strófát, melyben ihletett és harmónikus sorokban fejezi ki érzékenységét a költő:

[Itt a magyar vers három strófája következik a francia szövegben.]

⁷ Híres személyiségekről van itten szó, kiket a háborús események tartottak vissza e várban.

⁸ A *Mercure Etranger* utolsó előtti számában tévedésből mondtuk azt, hogy a magyar Pindaros-nak nevezték.

Ugyanezen szám 220. oldalán 18. sorában említettük, hogy Erdőssi [Sylvester] János egy költeményt tett közzé Buda bevételéről. Nem ő, hanem Tinódi ennek szerzője.

Erdőssi egy magyar–latin nyelvtan szerzője, melyet 1539-ben nyomtattak. 1541-ben pedig közreadta az *Ujtestamentum*-ot, melyet görögből és latinból fordított.

V.

További megjegyzések a magyar irodalomról

Mielőtt Gyöngyösi István műveiről szólanánk nem lesz haszontalan, ha rövid életrajzával szolgálok e tizenhetedik századbéli híres magyar költőnek, ki nagyon is megérdemelte, hogy előkelő helyet foglaljon el Európa legjobb korabeli költői közt.¹

Gyöngyösi műveit Dugonics adta ki 1796-ban, s egyúttal életrajzát is fölvázolta e híres költőnek; ám hiába kutatott, nem tudta megállapítani születésének pontos dátumát. Gömör megye levéltárában azonban rábukkant arra, hogy Gyöngyösi 1653-ban a megyei törvényszék tagja volt (assessor tabulae judicariae), s ennek alapján feltételezi, hogy 1620-ban született. Miután 1640-ben befejezte tanulmányait, gróf hadadi Veselényi fogadta magához, kinek házában tizenhárom éven át megkülönböztető tiszteletnek örvendett.

1653-ban megnősült, majd, mint már mondtuk, kinevezték a Gömör megyei törvényszék tagjává.

1681-ben, 61 éves korában közügyek intézése végett követként Heves megyébe küldték. Megbízóinak megalégedésére látván el e küldetést, még ugyanabban az évben az országgyűlésre delegálják, mely Sopronban gyűlt össze.

1685-ben fontos megbízással gróf Carafa Antalnál jár el. A vármege hivatalos jegyzőkönyvébe iktatták be azt a beszámolóját, melyet visszatértek erről az útjáról Gömör megye rendjeinek közgyűlésén elmondott.

Több fontos személyiségnek és általában a nemességnek kívánságára 1686-ban a megye alispánjává² választják meg a 66 éves Gyöngyösit.

1687-ben újra követ, ezúttal a pozsonyi országgyűlésen.

1688-ban és 1690-ben, a rendek egyhangú szavazattal megerősítik e tisztségében. A következő esztendőben nagyon érezve immár éveinek súlyát, le akar mondani, de a rendek egyöntetű kérésére folytatja működését. Ettől az időtől fogva, jóformán megszakítás nélkül tölti be hivatalát egészen 1704-ig. Ebben az évben halt meg, egy minden tekintetben tiszteletre méltó pályafutás után, 84 esztendő korában.

Abban az időben, mikor gróf Veselényi udvarában élt, egy négyes strófában írt költeményt szerzett, melynek A murányi Vénusz címet adta, s hálából a gróf feleségének, Szécsi Máriának ajánlotta. Leírja benne Veselényi grófnak, Magyarország későbbi nádorának kiválóságát, a törökök elleni haditetteit, és azt a hadicselt, mellyel a híres Rákóczi híveitől sikerült elfoglalnia Murány várát; megénekli benne a várban körülzárt Szécsi grófnőnek szépségét és bölcsességét, azt a szerelmet, melyét a hősnő keltezt, s a frigyét, mely Veselényi gróftól a murányi várkastély urává tette.³

Sok szépséget rejt magában a költemény, főképp leíró részeiben; képei szépen szerkesztettek, metaforái változatosak, ami mozgalmassá és lendületessé teszi stílusát. Csupán az allegóriák halmozását vethetjük a költő szemére, mert ez fárasztó és árt a költemény egészének. E hibát legtöbb versében észrevesszük, de költeményei ennek ellenére mintául szolgálhatnak a modern magyar költőknek, akik nemzetük első epikus költőjének tekintik Gyöngyösit.⁴

Második költeményét *Palinodia Protopopeia Hungariae* címmel, 1681-ben írta, és Eszterházy Pálnak, Magyarország nádorának dedikálta. E vers a magyar korona dicsőségének és hatalmának hanyatlásáról szól. A költő felidézi hazája régi dicsőségét, és a különböző ellenséges nemzeteken aratott győzelmek emlékét. Az országot sújtó viszontagságokat a magyarok közt uralkodó széthúzásnak tulajdonítja. Arra buzdítja őket, hogy állítsák helyre országukban az egységet és az egyetértést az új nádor védnöksége alatt, kinek e vers ajánlása is szól.

Harmadik költeményének címe: *Rózsakoszorú*; 1690-ben jelent meg. Siker koronázta itt a költőnek azt a nehéz vállalkozását, hogy a mitológiából kiindulva eljusson a bibliai történetig, anélkül, hogy az előbbi profán képei bármiben is ártanának az utóbbi képeinek és misztériumainak. Gyöngyösi, miután majdnem teljesen kimerítette a mitológiát, szokatlan ügyességgel ragadja meg a Szent Szűz élettörténetének témáját. Verssorai szépen folynak, és stílusa a feldolgozott tárgy magaslatán áll.

Kemény János című költeményét 1693-ban nyomtatták ki. A költő leírja Kemény János erdélyi fejedelem házasságát Lónyai Annával, törökországi fogságát, a törökök elleni haditetteit fejedelemsége alatt, és végül hősi halálát. Ezt a költeményt becsülik a legtöbbre művei közt.

Verseinek bája és harmóniája, valamint képzeletének gazdagsága végtelenül növelik értékét; s végül az a ritka tehetség, melyet a leíró műfajban mutat, összes kortársai közt tiszteletre méltó helyet biztosít neki.

Gyöngyösi két utolsó verse a *Csalárd Cupido*, melyet 1695-ben szerzett, és az 1700-ban megjelent *Chariclia*. Egy és ugyanaz a költői génusz fedezhető fel mind a kettőben. Ez utóbbiban, nem tudni miért, kiforgatta a görög neveket eredeti formájukból. Heliodorusnál, Photiusnál és másoknál Charicléa, Théagénes, Thiamise szerepel, a magyar költő azonban megváltoztatta őket a következőképpen: Chariklia, Theogenes, Thiamuse.

¹ Horányi, *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum* című művében, mely 1776-ban jelent meg, Gyöngyösi Istvánról írva e szavakkal fejezi ki magát:

Amennyit Tassónak Itália, Voltaire-nek Franciaország, Opitznak Németország, annyit köszönhet Gyöngyösinek Magyarország. Hiszen nincs szebb az ő verseinél. Verselése ékes és önként ömlő, gondolatai bőségesek és szellemesek. Nem is említem szép leírásait és azt, hogy a szerelem, gyűlölet, szájalom érzelmeit, s a kedély egyéb hullámzásait mily természetes színekkel festi, s csaknem szemünk elé tárja, úgyhogy jobban és finomabban a régi költők műveiben se találjuk megrajzolva azokat.

² Minden megyében — ötvenhárom van belőlük — három évenként gyűlnek össze a rendek, meghatározott időpontban, hogy megválasszák szótöbbséggel vagy még inkább közfelkiáltással az alispánt (vice-comes), a másod-alispánt és a megye többi tisztviselőjét. Minden megyét egy főispán (supremus comes) kormányoz, akit a király nevez ki.^a A főispán összehívja a rendeket, valahányszor fontos közlendője van velük, ezt nevezik a rendek közgyűlésének (congregatio generalis). Egyébként az alispán szokta egybegyűjteni a rendeket, és ilyenkor kisgyűlésnek (congregatio particularis) nevezik gyűlésüket. Az alispánnak van egy helyettese, akit úgy hívnak, hogy *substitutus vice-comes*. A többi tisztviselő a következő: főjegyző vagy nótárius (*notarius ordinarius*), két segédjegyző, járasonként egy főszolgabíró (*judex nobilium*), egy másod-bíró, egy esküdt (*jurassor*^b), egy számvető és végül minden megyében egy adószedő. A további tagokat is (*assessore*s), akárcsak az előbbieket, a nemes-ség köréből választják. Minden szabad királyi város két követet küld, de kettőjüknek együtt van egy szavazatuk. A rendi gyűlésen minden nemes szabadon megjelenhet; de semmiféle szavazati joguk sincs, kivéve a tisztújítás alkalmát, ami pedig, mint említettük, mindig közfelkiáltással történik. A főispán három jelöltet javasol, akik közül az

a) Vannak olyan főúri családok, melyekben a főispánság öröklődik, vagyis mindig a legidősebb fiúra száll.

b) Egyetlen pert sem lehet megindítani Magyarországon anélkül, hogy a felek, törvényes megbízottak útján, ne jelentkeznének a sértett fél járásának bírájánál és esküdtjénél. Megjegyezzük ezzel kapcsolatban, hogy ezt az eljárási formát a franciáktól vették át, I. Károly francia király uralkodása alatt, 1309-ben. 999[!]¹óta — Szent István király született ebben az évben —, egészen 1309-ig, vagyis 310 esztendőn át, tűzpróba vagy forróvíz-próba alapján hozták az ítéleteket, mint ahogy az ma is szokásban van még néhány ázsiai népnél, nevezetesen a ceyloniaknál és a szingalézeknél.

nyeri el a tisztséget, akire a legtöbb szavazat esik. A városok és a falvak is küldenek be követeket, ezeknek azonban nincs szavazati joguk.

³ A Gömör vármegyében fekvő Murányi erődítményt hajdanában bevehetetlennek tartották; egy roppant magas sziklára épült. A várfalon látható latin felírás bizonyítja, hogy gróf Veselényi 1646-ban foglalta el. A közelmúltban több sírt találtak a várban, köztük a Homonnai Drugeth családból való Szécsi Máriaét, aki Veselényi Ferenchez, Magyarország nádorához ment nőül; a következő sírfelirat van itt bevéve:

Itt nyugszom én, ki hajdan Homonnai Drugeth Mária, Széchi grófnő néven oly híres voltam. Rendkívüli életem után e szűk sírba vagyok zárva: Ám nem bánom, hisz csöndesen lehet itt megpihenni. Gyakran alázatos lélekkel, szomorúan sóhajtoztam, nyögve szólítva Krisztusomat. Immár derülten lépek a föld kedves rejtekébe, hogy majd még örvendezőbbben támadjak fel Krisztus harsonájára. S rejtsé bár ez az üreg elterült testemet, lelkem az égben szabadon mozgatja a csillogokat. Bárki vagy is, tanulj tőlem meghalni, hogy az Úrban élhess és okulhass vélem az égben.

A murányi vár ma már jobbára elvesztette régi hírnevét. A palotákból, melyek régen legszebb díszei voltak, ma már pompájuk nyoma is alig maradt meg. Ma a Kohári grófok családjának birtokában van a vár, de a hegy lábainál azóta egy új város épült, amely megőrizte a vár nevét.

⁴ Gyöngyösit kortársai sem becsülték kevésbé, mint ahogy azt ez a még életében hozzá intézett, egyébként meglehetősen közepszerű vers is bizonyítja:

Vergilius, a vátesz, a római nemzet dicsősége; Magyarországunk dicsősége pedig Te maradsz. Amint ő Múzsájának nagy harsonájával fegyvereket és vitézt énekelt, úgy zeng a Te Múzsád is hadviselő vezéreket, Gyöngyösi, dicső neved, melyet őseidtől kaptál,^a előjel is, hisz magad is igazgyöngy vagy, hiszen, aki kedves vessoraidat izleli, Múzsádnak mennyi gyöngyszemét gyűjti össze. Dicső nemzetséged nemes nevét még nemesebb művészetteddel s erényeddel magasabbra emeled. Kimondom: dicső nemzetséged nevével ajándékoz meg Téged, ám a szeretett Múzsza még dicsőbbé teszi költőjét, mert ezer dicséret és magasztalás közepette ujjongva övezi halántékodat a költők babérijával. Dicsekedjék immár Mantua hírneves költőjével, Gyöngyös is fölemelkedik, és zengi dalnokát. Ragyogj hát egünknek, a művelt Magyarhonnak csillaga, s légy a Gyöngyösiek dísz-dicsősége. Örökké magasztalni fogja dicsőségedet és nevedet mindenki, aki csak olvassa gyöngyeidet: kiművelt énekedet⁴.

VI.

Magyarország. — Báró tótprónai Prónay Kálmán egy magyar nyelvű folyóirat kiadását indította meg Gazdaságbéli Gyűjtemény címen. Egy annyira mezőgazdasági országban, mint Magyarország, e vállalkozás bizonyára igen hasznos lesz, és egyre szélesebb körökben

a) Utalás a nevére, mely azt jelenti, hogy gyöngyből való.

terjeszti majd az ott még hiányzó ipar szeretetét, hogy élvezhesse majd ez az ország azt a jólétet, melyre megvan minden lehetősége, tekintettel éghajlatára, talajának termékenységére és folyóinak nagy számára.

— Egy fiatal magyar tudós most készíti Johannes von Müller *Allgemeine Geschichte* című munkájának magyar fordítását.

— Mandich, Diakovár püspöke, kit a magyar nyelv művelése terén kifejtett lelkes erőfeszítései tetcek ismertté, már korábban buzdította egyháznegyének minden szemináriumát, hogy lásson hozzá e nyelv tanulmányozásához; ez év augusztusában, egy nyilvános vizsga alkalmából, megjutalmazta buzgalmokért mindazokat, kik a legnagyobb előmenetelt tették a nemzeti nyelvben.

— Hogy a Magyarországon, a Szerémségben, Szlavóniában, Horvátországban és a Bánátban élő és a független görög egyházhoz tartozó illír, román és görög fiatalság megfelelő nevelést kapjon, az osztrák császár elrendelte, hogy állítsanak föl három főiskolát, egyet a Buda melletti Szentendrén a szlavonok és szerbek (illírek) számára; a másikat Ó-Aradon a románoknak; és a harmadikat Pesten, a görögöknek. A független görög nemzeti iskolák felügyelőjévé Urosius Nestorius királyi tanácsnokot nevezték ki.

— A következő könyvek jelentek meg a közelmúltban Pozsonyban: *Historia litterariae rei et bonarum artium in Hungaria. Opus posthumum Cl. D. Georgii Aloysii Belnay, Posonii.* — Vagyis: Az irodalom és a szépművészetek története Magyarországon. Belnay hátrahagyott munkája. Pozsony.

Svastics (Csétséngi Ignáosz) Magyaroti Historiája. III tom. 8°. — Vagyis: A magyarok története, írta Svastics vagy másnéven Csétséngi Ignác. 3 kötet, nyolcadrét.

Tabulae chronologicae quibus regum, primatum, palatinorum, judicum curiae, banorum, caeterorumque baronatum regni Hungariae tali ordine exhibentur, ut regum successio, regnique baronatum administratio uni juxta temporum seriem obtutui inde ab anno Christi nati M. usque ad nostra haec tempora repraesentetur. Accedit eries regionum Hung. Aulicorum cancellariorum. A Josepho Grossing. — Vagyis: Magyarország királyainak, primásainak, nádorainak stb. időrendi táblázatai, Jézus Krisztus után 1000-tól egészen 1806-ig.

VII.

Magyarország. — Budai professzor most fejezte be *Magyarország históriája* című munkáját, magyar nyelven, három kötetben. Az a hír járja, hogy ez a legjobb mindazon munkák közül, melyek Magyarország történelmének legutolsó korszakáról szólnak.

— Tóth Ferenc, aki teológiai professzor a pápai református kollégiumban, mostanában adta ki a dunántúli körzet helvét hitvallású szuperintendenseinek élettörténetét, a reformációtól kezdve egészen napjainkig, s kiadta emellett a pápai református egyház történetét is.

A Halleban megjelenő *Allgemeine Literatur-Zeitung* azt írja e két műről szólva, hogy a szerző előtt minden bizonnal megnyitották a dicsőség templomába vezető utat; s hogy célja az volt, hogy közelebből

megvilágítsa a protestáns egyház és a protestáns iskolák történetét. Ugyanez a szerző megírta már a magyarországi protestáns egyház történetét; e munka első kötete 1808-ban jelent meg. Úgy tervezi, hogy megírja a közoktatás és mindkét hitvalláshoz tartozó gimnáziumok és kollégiumok történetét is, és kiad egy egyháztörténeti archívumot, vagyis, más szóval, a magyarországi egyháztörténet kiadatlan okmányainak tárát.

— Egyik legjobb magyar prózáíró, Bárótzsi Sándor *Munkái* most vannak sajtó alatt; összesen 8 kötetben jelennek majd meg, ebből az első 4 most augusztusban. Kazintzi, egyike a legismertebb magyar literátoroknak, aki Gessner Idilljeit, Marmontel néhány meséjét és több német munkát fordított magyarra, a szerző portréjával és életrajzával egészítette ki ezt a kiadást.

— Az utóbbi években magyar nyelven megjelent legfigyelemre-méltóbb művek egyike Pápai Sámuel, Veszprém megyei assessor *A magyar irodalom eszmérete* című munkája, mely két kötetben jelent meg a *Magyar Minervának* nevezett gyűjtemény IV. és V. köteteként; e gyűjteményt a *Mercure Etranger* egyik későbbi számában ismertetjük majd.

VIII.

Magyarország. — Most jelent meg Budán a *Statistik des Königreichs Ungarn* 2. és 3. kötete, németül (második, bővített és javított kiadás); a munka szerzője Schwartzner, a pesti királyi egyetem diplomatika-professzora és helyettes dékánja, a könyvtár első őrje és Pest vármegye assessora.

Az első kötetben, mely már korábban megjelent, az országot, az ország lakosait, természeti kincseit és ipari termékeit írja le a szerző.

A második kötet első része általános ismertetést tartalmaz a magyar alkotmányról, valamint az ország alapvető törvényeiről és irodalmáról. A második rész az örökösödés útján való trónutódlásról, a király kiskorúságáról, gyámságáról és megkoronázásáról szól. A harmadik rész a király személyéről, méltóságáról, rangjáról és címéről, a királyi díszekről és fegyverekről, a királyi székhelyről és udvarról, a királynőről, a hercegekről és a hercegnőkről szól. A negyedik részben a király jogait elemzi az egyházzal, az állammal, a rendekkel és az országgyűléssel kapcsolatban, s végül a rendi gyűlésben meghonosult eljárási módokat ismerteti.

A harmadik kötetben az ország politikai felosztásáról ír, valamint a kormányzóságokról és az igazságszolgáltatás, a hadsereg, a pénzügyek, az iskolák és egyebek igazgatásáról.

Feltesleges megjegyeznünk, hogy ez a legjobb statisztika, mely Magyarországról mindeztideig megjelent; Schwartzner a legjobb forrásokból meríthetett, s minden szükséges adat a rendelkezésére állt ahhoz, hogy befejezze ezt a művet, melyet nemcsak az osztrák államokban kell majd megbecsülni, hanem Franciaországban is, ahol az írók, téves értesülések birtokában, mindeztideig csupán halvány és gyakran hamis képét adták ennek az érdekes országnak. (Göttingische Gelehrte Anzeigen.)

— Márton most adta ki Pozsonyban Csokonai Vitéz Mihály verses munkáit.

— *Sopron.* — A magyar és német társaság már több éve működik a város protestáns gimnáziumában; ennek mintájára egy latin társaság is alakult ez évben, mely doktor Rumit, a filozófia és a történelem tanárát választotta elnökéül és igazgatójául. Székfoglaló beszédét március 24-én tartotta meg, a *Szép-ről*. A társaság úgy tervezi, hogy minden évben beszámolót ad ki munkásságáról.

IX.

Magyarország. — *Gyász hír.* Grigely József, a filozófia doktora, akit mint tudóst és mint professzort ismertek és szerettek, ez év májusában, 53 éves korában, Pozsonyban elhunyt. Hamriban született, Árva megyében; korán belépett a piaristák tanító-rendjébe, melyet később elhagyott, hogy a tudományok tanításának és a magyar fiatalság nevelésének szentelje életét. 32 éven át buzgalommal töltötte be hivatalát, kivíván ezzel honfitársainak háláját. 10 évig nyelvtant tanított Pest, Kalocsa, Nyitra és Selmecbánya gimnáziumaiban. Később a besztercebányai gimnáziumban volt tanár, és végül Budán: a múlt évben vonult vissza, gyenge egészsége miatt. A tudományok iránti szeretete, valamint az a buzgalom és rátermettség, mellyel tanította őket, sokáig megőrzik majd Grigely emlékét honfitársai körében.

Írt néhány latin verset. Lefordította Stöger *Filozófiáját*, németből latinra; de még inkább növeli érdemeit az, hogy a magyarországi gimnáziumok használatára sajtó alá rendezte a klasszikus latin szerzőket; a fölüttes hatáságok bízták meg ezzel a munkával.

X.

Mindszenti Sámuel, a komáromi református egyházközség lelkesze, most adott ki egy magyar nyelvű kétkötetes szótárt, melyben megtalálható a császárok, királyok, uralkodók, tábornokok, hősök, pápák, kardinálisok, érsekek, püspökök, tudósok, festők és szobrászok életének és munkásságának leírása, egyszóval mindazoké a híres embereké, akik az újkor kezdete óta egészen a XVIII. századig kitüntették magukat.

— Megjelent Pozsonyban egy Mátyás magyar királyról szóló anekdóta-gyűjtemény is, melyet részben külföldi, részben magyar művek alapján állítottak össze.

— Kovásznai Sándor, a vásárhelyi kollégium tanára, kiadta magyar fordításban *Cicerónak az embernek tisztéről és kötelességeiről a maga fiához írt három könyveit.*

Ezekon kívül még a következő könyvek jelentek meg Pozsonyban: Csizi István *Erkölcsei levelei*, magyar nyelven, verses formában írva.

Dafnis és az első hajós Gessnertől, német eredetiből fordítva.

Ortus et Occasus Imperii Romanorum in Dacia Mediterranea, cui accedunt nonnullae de monumento quodam e rudibus coloniae Apulensis erutae opiniones. Egy kötet, oktáv formában.

XI.

Pest. — Augusztus végén választották meg e városban az egyetemi tanács tagjait. Eckstein Ferencet, az orvostudomány és a sebészet doktorát, a gyakorlati sebészet professzorát választották meg rektornak. A négy dékán a következő: 1° a teológiai fakultáson Predanotzi János, az erkölcsstan professzora; 2° a jogi fakultáson Markovics Pál, jogi doktor, a természetjog és a polgári jog professzora; 3° az orvosi fakultáson Reisinger János, az orvostudomány és a sebészet doktora, a természetrajz professzora; 4° a filozófiai fakultáson Kereszturi János, a filozófia doktora, az egyetemes történelem és a magyar oknyomozó történelem professzora. Az elmúlt évben 694 hallgató volt a pesti egyetemen, és 996 a gimnáziumban, valamint a nemzeti iskolákban, összesen 1690 diák.

XII.

Kissántói Pethe, aki korábban a matematika, a mezőgazdaság és a technológia tanára volt és több fontos művet írt, most engedélyt kapott a kormánytól arra, hogy egy magyar nyelvű gazdasági és technológiai lapot adjon ki. Egy magyar nyelven megjelent prospektusban már közzé is tette munkatervét. Pethe sok tudóst megnyert magának, s így munkájukból és egyesült buzgalmukból sok jó származhat Magyarországra és Erdélyre, nemcsak a gyakorlati hasznot hanem a stílust illetőleg is, mert e tekintetben Pethe különösen kiváló.

— Rumi professzor most fejezte be *Monumenta hungarica, nativo sermone scripta* című művének első kötetét; a kézirat most fekszik a bécsi cenzúra előtt.

A FÜGGELÉK JEGYZETEI

21. [ABAÚJ MEGYE ÁTIRATA A PESTI MAGYAR TEÁTRÓMI TÁRSASÁG ÜGYÉBEN]

Kelemen László 1790-ben Pesten megalakult színjátszó társulata hamarosan növekvő nehézségek közé került. A nehézségeket támasztó germanizáló hatalomtól a nemzethez fellebbezett, s főként a nemzeti ellenállás vezetőerői, a megyék felé fordult segítségért. A segítség nem is maradt el; a megyék — mindenekelőtt az ellenzékiek, Szabolcs, Szatmár, Zemplén, Zala stb. — sorra keresték fel egymást s a Helytartótanácsot átirataikkal, illetve felterjesztéseikkel. (Vö. Bayer József: *A nemzeti játékszín története*. Bp. 1887. I. 54—172. l.) Ezek sorába illeszkedik Abaúj megyének — a kör általános szokásától eltérően magyar nyelven kinyomtatott — átirata is. A megyében akkor még Orczy László körül csoportosuló nemzeti reformista nemesség volt a hangadó; Batsányi is ehhez a körhöz tartozott. Tudunk róla, hogy főként a kulturális ügyekkel kapcsolatos iratok létrejöttében, fogalmazásában szerepe volt. A nemzeti színjátszás érdekében kifejtett agitáció intézője annál inkább lehetett, mert hiszen sok szál fűzte Kelemen társulatának fő támazsaihoz, Ráday Pálhoz, Kazinczy Ferenchez és Kármán Józsefhez. Az átirat kinyomtatása és szétküldése után egyébként a MM.-ben is visszatért az ügyre: az *Elegyes dolgok* (lásd kiadványunk 13. darabját) harmadik tételében Magyar Teátrum címen írt buzdító írásában mint megtörtént eseményről számol be a megyék ezirányú lépéseiről. A lelkesítő és intő írás néhány mondata pontosan megegyezik az átiratival. Ennek szövegét az OSzK. Aprónyomtatványtárában őrzött eredeti, kétrétegbe hajtott foliopapíron készült nyomtatvány alapján közöljük.

22. [ABAÚJ MEGYE FELTERJESZTÉSEI A SAJTÓSZABADSÁG ÜGYÉBEN]

Sáros megye 1792. dec. 1-én kelt feljelentésének alapján a Helytartótanács utasította Kassa város tanácsát, hogy a MM. inkriminált számaikat koboztassa el és indítson vizsgálatot a szerkesztő és a nyomdász ellen (l. a *Mentőírás a nádorhoz* jegyzetét). Miután ez nem tudott kellő hatállyal eljárni, a Helytartótanács a megyéhez fordult. Ez 1793. jún.-ban lefolyt közgyűléséből tett jelentést: nagy eréllyel megvédte a folyóiratot és szerkesztőjét. A megye vezető embereinek figyelmét ez az eset is felhívta arra, hogy az alig néhány éve kivívott szabadságjogok egyik legfontosabbika, az amúgy is korlátozott sajtószabadság forog

veszélyben. B., aki belső embere volt a megye felvilágosult, reformista vezetőinek, a maga helyzetét is erősítette, amikor mindent elkövetett, hogy a megye a sajtószabadság védelmében foglaljon állást. Nyilván része volt abban, hogy a megye jún. 10-én tartott közgyűlésén, két nappal B. ügyének tárgyalása előtt foglalkozott a kérdéssel, s a sajtószabadság elvének sorozatos megsértése miatt felterjesztést küldött a Helytartótanácsnak. Ennek gondolatmenete, érvelése, helyenként megfogalmazása is igen rokon B.-nak a nádorhoz küldött mentőírásával; valószínű tehát, hogy a felterjesztés formábaöntésében is része volt. Emellett szólhat az a körülmény is, hogy a szöveg megjelent Schlözer *Stats-Anzeigen*-jében; annak pedig minden valószínűség szerint B. vagy legalábbis egy hozzá közelálló személy volt a kassai levelezője. A kérdés élénken foglalkoztatta az egész politikai közvéleményt. Az egyre reakciósabb kormányhatalom tervszerűen zárta el a szabadabb közvéleményformálás útjait; Abaúj megye második, ugyanazon év augusztus 12-én kelt felirata két fontos idevágó mozzanatra is reflektál: a nehezebben ellenőrizhető kisebb nyomdák megszüntetését elrendelő, 1793. jún. 25-én kelt rendeletre és a Helytartótanács júl. 2-án kelt leiratára, amelyben az — nyilván a felterjesztésre válaszolva — csitítani igyekezett a nyugtalankodó megyei vezetőket. Ennek a második felterjesztésnek elkészítésében is komoly része lehetett B.-nak; a visszaélésekre felhozott példák, a beavatkozás elvi igazolása ellen előadott érvek mind erre utalnak.

Az első felterjesztést a Schlözer folyóiratában megjelent szöveg (*Stats-Anzeigen*, 18. köt. Göttingen 1793. 370—373. l.), a másodikat az OSzK Aprónyomtatványtárában őrzött eredeti, kétrébe hajtott foliónyomtatvány alapján közöljük; fordításukat Kövendi Dénes készítette.

I.

Fenséges Örökös Királyi Herceg! Ausztria Főhercege és Nádor! Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács! Uram, Jóakarátú, Kegyes és Tiszteletreméltó Uraim!

Nem csekély gonddal töltötte el lelkünket a nagyméltóságú királyi Helytartótanács több rendelkezése, amelyekből tudomásul vettük, hogy több újabbban megjelent könyv a tiltottak közé soroltatott.

És ámbár joggal föltételezni és remélni tartozunk, hogy a Kormány-széknek semmiképp sem hiányoztak okai e művek eltiltására: az illető könyvek tartalma nem ismeretes előttünk; a *cenzoroknak* egy idő óta fokozódó *szigora* viszont mindenfelé panaszolkodást kelt, sőt a *nemzet közvéleménye* általánosan elítéli azt: ennél fogva jogos gond szállott meg bennünket, hogy a *sajtószabadság*, még mielőtt megfelelő módon szabályozható volna, a király és ország kifejezett akarata ellenére veszélyben forog. Bárhogyan áll is a dolog, tagadni nem lehet, hogy azok az emberek, akikre a könyvek felülvizsgálásának gondja bízva van, egyenesen a *nemzeti kultúra kulcsát* tartják kezükben. Véleményünk szerint óvakodnunk kell tehát attól, hogy mialatt fejedelmünk figyelmét a *háború* súlyos gondjai elvonják, a közboldogulásnak ily jelentős támaszát, a köznek helyrehozhatatlan kárára, semmibe vegyék; ezt hamarosan mi magunk is fájlnánk, de a késő utókor is méltán kárhozzatná gondatlan-ságunkat, vagy éppen szemethúnyó viselkedésünket.

Halhatatlan emlékezetet szerzett magának mind a hazai, mind a külföldi történelem évkönyveiben ama hajdani dicsőséges magyar király, *I. Mátyás*, aki a könyvnyomtatásnak országunkba való meghonosításával elsőnek tett hathatós lépést nemzetünk műveltségének megszüntetésére; ily módon a szellemi művelődés terét megnyitván a magyarok előtt, észrevétlenül megszüntette annak kényszerűségét, hogy külföldről hívjunk be tudós férfiakat, akik *tekintélyük* súlyával ezt a szerencsétlen, önhibáján kívül tudatlan népet annyi századon át az igazi boldogulás célpontjától visszatartották.

Éppen a nyomdászat mesterségének segítségével, mely annyi jót hozott az emberi nem számára, korunkban immár eljutottunk oda, hogy semmiképpen sem lehet többé szemet hunyni az előtt, hogy a *sajtóból* származó végtelen sok haszon jóval felülmúlja azokat a károkat, melyek a véle való visszaélésből származhatnak (s amiket a sajtószabadság ellen némelyek oly buzgón sorolnak fel).

Maga az elhunyt felséges II. József császár nagyon is tudatában volt annak, hogy a fejedelmeknek elsőrendű érdekük, hogy a nemzetnek könyvek írására irányuló buzgalma el ne fojtassék, és éppen ezért azt akarta, hogy a polgári és politikai szabadságnak e *szent* védbástyája *örökkévaló* legyen a magyar nemzet számára is; s ezzel az üdvös, előrelátó tettevel annyira felbuzdította hazánk fiainak lelkét, hogy szívesen és hálásan tehetjük az irodalomnak, különösen a *magyar* irodalomnak új korszakát az ő virágzó kormányzásának idejére. Az irodalom fölrendítésére való törekvés és nemzeti nyelvünk fejlesztésének buzgalma magyar íróinknál mindmáig tart ugyan, sőt azt tapasztaljuk, hogy az 1791. 15. *törvénycikk* oltalma és védelme nálunk nem csekély ösztönzést jelentett az írásra: azonban mégsem hallgathatjuk el, hogy ha a magas *Kormányzók* hathatós közreműködése a *cenzorok* mai túlzott *szigorát* — legalábbis az országgyűlés által a közeljövőben történő szabályozásig — a méltányossághoz és igazságosságához képest meg nem fékezi, a haza polgárai eme dicséretreméltó buzgalmanak gyöngé fűként el kell fonyadnia.

Habár tévedésektől és hamis elvektől hemzsegó könyvek is kerülnek kiadásra, mindenesetre még ezeket is jóval bölcsébb dolog az emberek lelkének meggyőzése céljából *érvekkel megcáfolni*, mintsem elfojtani. Ezt azok, akiknek érdekük, annál inkább szem előtt tarthatják, és annál könnyebben és gyorsabban feltárhatják az igazságot, minthogy azok a bizonyos elvek, éppen, minthogy hamisak, minden megalapozásnak híjával vannak. Arról pedig bárki is hiába próbálna meggyőzni bennünket, hogy akár általában az embereknek, akár a mi polgárainknak akkora a romlottságuk, hogy többre becsülik a sötétséget a világosságnál, vagy a tévedést a felismert igazságnál. Hiszen maga a természet alkotója is azt akarta, hogy az embert, minthogy különb a többi élőlénynél, az *Ész* irányítsa és kormányozza.

S az idő tekintetbevétele se tanácsolhat mást. Százados tapasztalat tanított meg arra, hogy a *tanulmányokat büntetéssel sújtani* mindig méltatlan, vésteljes, és a jól rendezett állam alapelveivel ellentétes dolog. Hiszen, miként a római *Annales* ama bölcs szerzője mondja, a *megbüntetett géniuszoknak csak nő a tekintélyük*. Ha pedig gyakran éppen a legjobb és a legkiválóbb könyvek kerülnek a *tiltott könyvek jegyzékébe*,

akkor már éppenséggel oda fejlődik a dolog, hogy szemmel láthatólag mindenfelé hamarabb megismerik s lázasabban keresik és olvassák a tiltott könyveket.

De azt sem tudjuk belátni, miért kellene az írás szabadságát a mi országunkban szűkebb korlátok közé szorítani, mint Európa többi népeinél, akik — látjuk — a köz javára büszkén használják fel a sajtószabadságot. A magyarok szelleme egész bizonyosan sokkal szilárdabb a király és az állami közösség iránti hűségben, mintsem hogy ezekkel ellentétes elvek felé hajoljon, még ha ismételten találna is efféléket ilyen könyvekben elhintve. Ennek az országnak fejedelmei, akik a törvények szerint kormányoznak, és inkább azt akarják, hogy szeressék őket, mint azt, hogy féljenek tőlük, sokkal nagyobb biztonságban vannak, mintsem hogy akár a legcsekélyebb mértékben is félniük kellene a rágalmazók rosszakarató tollától, amely netán a kölcsönös szeretet és bizalom kötelekének elszakítására törekszik.

Egyébként korántsem az a szándékunk, hogy úgy tekintsük a helyzetet, mintha a könyvek írásának és kinyomtatásának szabadsága már korlátlanul be volna vezetve. Efelől maga az ország a királlyal együtt fog határozni, mikor az ideje eljön. Mi csupán azt sürgetjük, hogy szabjanak határt a *cenzorok önkényének*: hogy azoknak a hazai íróknak, kik a tudományt és irodalmat művelik, adják meg az őket megillető szabadságot és tiszteletet, s mindenestre vegyék figyelembe a *nemzet törvényét, érzületét és akaratát*.

Egyébként jóindulatukba és magas kegyeikbe ajánlva magunkat, maradunk királyi Fenségednek és a nagyméltóságú királyi Helytartótanácsnak alázatos, lekötelezett és készséges szolgálói.
1793. jún. 10-én Kassán tartott közgyűlésünkből.

Abauj vármegye közönsége

II.

Fenséges Örökös Királyi Herceg! Ausztria Főhercege és Nádor!
Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács! Uram, Jóakarató,
Kegyes és Tiszteletreméltó Uraim!

Abban a kegyelmes rendeletben, amelyet a nagyméltóságú Kormányzó a kiváltságot nem élvező magánnyomdák megszüntetése tárgyában f. é. június 25-én 16039. sz. alatt az ország törvényhatóságainál legfelsőbb királyi parancsból köröztetett, több olyan foglaltatik, ami nemcsak hogy nem egyeztethető össze a törvényekkel, és így bennünk különös figyelmet ébreszt, hanem magának alkotmányunknak alapját és lényegét is sújtani látszik.

Ez a legkegyelmesebb rendelet ugyanis először: azt, amit félreérthetetlen törvények mindenkor a törvényhozó hatalom jogkörébe utalnak, királyi jogként adja elő. — Előttünk is szentek az ország alkotmányában meghatározott királyi jogok, és kell is, hogy azok legyenek; de mihelyt ezek a törvény által megszabott határaikon túlterjednek, vagy ha olyan jogokat korlátoznak, amelyeket az ország rendjei — a törvényhozó hatalomban a királlyal együtt részesülve — közöseknek határoztak meg, ezt az országgyűlésen nyilvánítandó nemzeti közakarattal hiányában,

nem fogadhatjuk el. Márpedig a könyvek kiadásáról és kinyomtatásáról való döntés joga attól fogva, hogy a törvények először említik a nyomdákat, kétségtelenül a Karokat és Rendeket illette meg; és ez magukból a Nagyméltóságú Tanács által idézett törvénycikkekéből, mégpedig az 1533. évi 24. és 1599. évi 45-ből világosan kiténik. Valóban fel sem foghatjuk, hogy az említett kegyelmes rendeletben példaként és a királyi jog igazolására felhozott eme törvényeket hogyan és mi célból lehet előhozni, mikor ékes szavakkal éppen az ellenkezőt tanúsítják.

Másodsor : Ugyanez a kegyes intézkedés elrendeli, hogy az előbb említett „kegyelmes rendelet megszegői ellen fiscalis actio indíttassék”. — Szemmel látható, hogy itt a büntetés önkényesen állapíttatik meg. E tekintetben ugyanis ama betiltott régi naptár esetét, amely miatt a törvényhozó hatalom ezer forintos pénzbírságot vetett ki, itt alkalmazni és példaként felhozni semmiképpen nem lehet; még akkor sem, ha a legutóbbi országgyűlés nem mondotta volna is ki, hogy a törvények magyarázatára a királyi felség egymagában nem illetékes. De mi több,

Harmadsor : Egész Corpus jurisunkban sehol még csak nyomára sem lehet akadni annak, hogy kiváltság nélkül nyomdát birtokolni bármely magánszemélynek valaha is tilos lett volna. Amit pedig a törvény nem tilt, az mindnyájunk előtt nyilvánvalóan minden jól rendezett államban szabad és korlátozás nélkül gyakorolható. Sőt arról is tudomásunk van, hogy hazánkban jelenleg több ilyen kiváltság nélkül állított nyomda létezik és virul.

Ami pedig a cenzúra kijátszását illeti, erre nézve a következőket határoztuk alázatosan előadni :

Először : Mindazoknak, akik a nyomdaügyet és könyvkereskedelmet mindezideig ismerik, az a véleményük, hogy a sajtó visszaélésén az ilyenféle eszközök semmiképpen nem segítenek. A könyveket ugyanis, még a legveszedelmesebbeket is, a privilegizált nyomdáknak titokban épp úgy ki lehet nyomtatni, mint azokban, amelyek kiváltsággal nem rendelkeznek, és azok minden éberséget kijátszanak. Eszerint tehát a közhatalomnak nem annyira arra kell törekednie, hogy megelőzze a könyv kinyomtatását (ez különben az idők és népek régi tapasztalatai szerint úgysem lehetséges), mint inkább arra, hogy a titokban kinyomtatottaknak — ha a köznyugalomra egyáltalán károsak lennének — széthordását és terjesztését megfelelő eszközökkel meg lehessen akadályozni, botor szerzőiket ki lehessen kutatni, és őket a törvényesen megállapított büntetéssel sújtani.

Továbbá : Számtalan és nap mint nap tapasztalható példa bizonyítja : annál több és annál hevesebb tollal írott névtelen mű lát mindenütt napvilágot, mennél szigorúbb s oktanabb a könyvcenzúra. Ezért van, hogy sok író, nevét elrejtve, gyakran elkeseredett lelkének olyan epés szüleményét hozza napvilágra, amilyeneket, ha szabad lett volna nyíltan — még ha talán szabadabban is — nyilvánosságra jutniok, bizonytal soha sem adott volna közre. Ez bizony nem helyes : de mivel emberek, emberi gyengeségből cselekszenek ; erről a törvényhozónak sem szabad megfeledkeznie, hanem bölcs eszközökkel küzdenie kell ellene. Az okokat, a betegség gyökerét kell felkutatni, nehogy a helytelenül alkalmazott orvosság magánál a betegségnél is ártalmasabbnak bizonyuljon.

Végezetül : amit ebben a kegyelmes rendeletben nem hagyhatunk szó nélkül, az az új veszedelem, amelyről úgy látjuk, hogy sajtószabadságunkat fenyegeti. Ezt mi (amint f. é. június 10-én bővebben kifejtettük) igen szívünkön viseljük. Ezt mi nemzetünk nemesebb és messze legnagyobb részével, valamint az egész műveltebb Európával egyetemben, a polgári és politikai szabadság palládiumaként tiszteljük. Arra nézve pedig, hogy ez ebben az országban, a mi alkotmányunkkal is egybeforrott nyilvánosság mellett milyen szükséges : az a körülmény szolgálhat újabb és nyilvánvaló argumentumul, hogy bár a Karok és Rendek majdnem teljes három évvel ezelőtt ő Királyi Felsége beleegyezésével a nemzeti művelődés és a sajtószabadság alapelvei rendszerének kidolgozására Országos Bizottságot neveztek ki, még most is — és még-hozzá éppen a XVIII. század végén! — a mi védelmünkre is rászorulni látszik. A védelem igen könnyű lenne, de a Nagyméltóságú Kormányzéknek erre nincsen szüksége. Nagyon is ismeretes előtte mindaz, amit e tárgyban fel lehet hozni. Bizony, ha valaki valóban nem tudná, ha valaki tudni óhajtaná, mit köszönhet az emberi nem a nyomtatás mesterségének és a sajtószabadságnak : annak csupán körül kell néznie, s láthatja és megítélheti, mik voltak hajdan a mai nemzetek és mivé lettek most. Ha Anglia büszkélkedhetik még szabadságával ; ha Dánia és Svédország feléled és csodálandó és követésre méltó léptekkel halad a legmagasabb polgári boldogság felé ; ha Németország a filozófiának és egyéb tudományoknak, valamint a különböző mesterségeknek tiszteletre méltó anyjává lett, s kiváltképpen ha Szászország a mindkét oldalán dúló töméntelen vihar közepette szelid békének örvend és virágozik ; ha az Északamerikai Államok már most is a közjólétnek szinte élő példáját és tükrét mutatják ; ha végezetül keleti szomszédaink még mindig gyászos és emberhez olyannyira méltatlan barbárságban nyögnek, s híjával lévén a tökéletes állam legfőbb előnyeinek, a megvetésre legméltóbb zsarnokság igájában sínylődnek : azok szerencséjüket az emberi elme és szorgalom eme üdvös találmányának, s e találmány körülbtekintő és szabad alkalmazásának ; ezek ellenben boldogtalanságukat ugyanezek hiányának tulajdoníthatják.

Nem ok nélkül hoztuk tehát a minap nyugtalanságunkat ezen Nagyméltóságú Tanács tudomására ; nem ok nélkül aggódunk most is az ekkora javunkat fenyegető veszedelem miatt.

Ugyanezen Nagyméltóságú Kormányzék az elmúlt július hó 2-án 1752. sz. alatt ugyan méltóztatott bennünket kegyes jóssággal biztosítani, hogy a cenzorok tevékenysége megfelelő korlátokkal van körülhatárolva, és miattuk a sajtószabadság semminemű veszedelemben nem forog. De mi azóta is szereztünk tudomást önkényes eljárásuknak új példáiról. Nem minden visszatetszés nélkül tapasztaltuk nemrégiben, hogy még a vármegye közönségének a Nemzeti Játékszín létesítése tárgyában kiadott körlevele is hiányosan és a cenzor által megcsonkítottan jelent meg a Magyar Újságban. Nem minden visszatetszés nélkül láttuk ma is saját szemünkkel a budai cenzor sajátkezű levelét, amelyben világos szavakkal elismeri, hogy ő hazánk egyik legjelesebb polgárának és literátusának szónoki beszédét „egynémely kitételek miatt, ahol a szónok a hazára és József császár dicséretére tért ki”, felterjesztette Őfelségéhez. Mintha bizony a haza és az uralkodó dicséretére kiterjeszkedni vétek volna!

Mindezek után kegyeskedik majd a Nagyméltóságú Kormányszék belátni, mennyire szükséges, hogy azok a férfiak, akikre a könyvek cenzúrája és így (amint már korábban mondtuk) magának a nemzeti kultúrának kulcsa rá van bízva, fokozott felügyelet alatt álljanak; és végül, hogy mily nagy érdeke az államnak, hogy a közjő leghathatósabb eszköze sértetlen maradjon és minden lehető módon megőriztessék.

Egyebekben jóakaratukba és magas kegyükbe ajánlván magunkat, maradunk

Királyi Fenségednek

és

a Nagyméltóságú Királyi Helytartótanácsnak

Kassán, 1793. augusztus 12-én

tartott közgyűlésünkben

Alázatos, lekötelezett és engedelmes
szolgái:

Abaúj vármegye közönsége

23. [NAPÓLEON KIÁLTVÁNYA A MAGYAROKHOZ]

Napóleon taktikájának lényeges része volt, hogy igyekezett ellenfeleinek ellenzékét a maga pártjára állítani. Amikor döntő csapást akart mérni a Habsburgokra, a Monarchia nyűgéből szabadulni vágyó, nemzeti érzésükben és öntudatukban megerősödött népekhez fordult. Függetlenséget és szövetséget kínált nekik, ha gyarmattartóik ellen felkelnek. Miután Bécszet elfoglalta, ilyen értelmű proklamációt intézett a magyarokhoz is. Ez a kiáltvány döntő szerepet játszott B. életében. A Bécsbe vonuló franciák elől nem menekült el, sőt kapcsolatba került egykori kufsteini fogolytársával, Maret-vel, aki időközben Bassano hercege, Napóleon minisztere lett, s igen fontos munkakört látott el a megszállott osztrák fővárosban; egyebek közt rá volt bízva a proklamáció ügye is. A kiáltványt három nyelven: franciául, latinul és magyarul nyomtatták ki egy falragasznyi lapon. B.-nak annyi része volt elkészülésében, hogy a magyar (s talán a latin) szöveget átnézte és stílusában megemelte. Kiderítetlen, hogy tett-e más szolgálatokat is a franciáknak; bizonyos, hogy a magyar ellenzék embereivel együtt ő is bízott a Habsburg-hatalom megdöntésében, vagy legalább megingásában, az önkényuralom megszüntetésében vagy legalább fellazulásában. A visszavonuló franciákkal együtt Párizsba menekült, s Napóleonról élete végéig folyósított évjáradékot kapott. A proklamáció létrejöttében való részességének kérdését alaposan megvizsgálta és tisztázta Schuy Gilbert: *B. J. és Napóleon 1809-i proklamációja a magyarokhoz*. Bp. 1914. A szöveget az OSzK. Aprónyomtatványtárában őrzött eredeti három nyelvű plakát alapján közöljük.

Rózsa György :

BATSÁNYI JÁNOS KÉPMÁSAI

A B. külsejére vonatkozó forrásanyag két csoportra oszlik. Megörökítették testi mivoltát egykorú leírások, és maradtak fenn természet után készült, tehát hiteles képmásai. Az írott források közül történeti hitelesség szempontjából kiemelkedő fontosságú két ránkmaradt személyleírása. A Martinovics-mozgalomban vállalt szerepének következményeként az osztrák rendőrség állandóan szemmel tartotta, és amikor a Napóleon-kiáltvány átdolgozása miatt gyanúba került, pontos személyi adatai rendelkezésre álltak. A kortársak benyomásait rendszerint a rokonvagy ellenszenv befolyásolja, az embert mindegyikük másként látja, megállapításaik ennél fogva nem mindig objektívek. A hivatalos személyleírás ezzel szemben azért készül, hogy a közölt adatok alapján az illető felismerhető és azonosítható legyen, tehát lehetőleg pontosnak kell lennie. B. külső alakjának rekonstruálásánál ilyen körülmények között kedvező helyzetben vagyunk.

Az 1810. április 6-án kelt első személyleírást Zemplén vármegye levéltárából először Kazinczy Gábor közölte.¹ Teljes terjedelemben érdemes ideiktatni: „Personae Descriptio. Joannes Bacsányi, Concipista antehac Aulicus, est 48 annorum, catholicus, in Hungaria natus, altae staturae, fuscae faciei, longum proportionatum nasum, oculos nigros, modice jam canescentes, anterieus abscissos, a tergo vero ligula involutos crines habet; cothurnos hungaricos cum calcaribus, atro-coeruleas hungaricas caligas, ejusdem coloris Kaputt, et petasum rotundum ordinarie, pro festivo autem habitu, seu gála, hungaricas nigras vestes et triangularem petasum gestat. Vultus ipsius, prout et totus ejusdem agendi modus, est superbus.”

A másik személyleírást a brünni vizsgálatról készített feljegyzések között találjuk. Dátuma 1816. március 8. Adatai

részben megerősítik a korábbiakat, részben újabb részletekkel teszik teljesebbé a költőről alkotott képünket.² Magyar fordításban így hangzik: „igen magas, sovány alak, éppúgy sovány, oválalakú, hosszúkás arccal, mely barna színűből a haloványba megy át; lenn előreálló ajak hosszúkás, kissé széles orr fekete szemekkel; haja fekete, mely azonban erősen vegyül már az őszbe. Viselete sötétszürke posztó géhrokk, ugyanoly színű gombokkal, hasonló, de világosabb hosszú pantalló téglaszínű mellény keskeny fehér és kék stráfokkal, kerek kalap és cipő . . . Beszéde gyorsmenetű, nyomatékos.” A két személyleírást anynyiban kell B. ránkmaradt, festett arcképei alapján helyesbíteniünk, hogy a költő szeme barna színű volt.

Ezekhez, a képes dokumentumok vallomását hasznos adatokkal kiegészítő hivatalos személyleírásokhoz csatlakozik a harmadik írott forrás, a linzi remeteségben élő öreg költő barátjának, Hafner Józsefnek jellemzése.³ Ő már az aggastyánt állítja elének: „Végzetlenül nemes kifejezésű vonásai voltak, karcsú, s több mint 80 éve dacára, fenthordott fővel, egyenesen járó.” Ez a leírás nem hivatalos célból készült. Hangja a visszamlékezésé, amely a huzamos együttlét régimúlt idejét eleveníti fel. A vonások közül válogat, egyszerűsít, nem megy a részletekbe. Ha adatait a hivatalos személyleírásokkal egybevetjük, nyilvánvaló rokonszenve ellenére pontosnak találjuk. A költőről az eddigiek során kialakult képhez új vonásokkal járul hozzá.

Az írott szó azonban egy, a történelem színpadáról rég letűnt személy külső alakjának felelevenítéséhez csak mankó, támasz lehet, ereje az embert csak bizonyos határokon belül képes új életre kelteni. A legszemléletesebb leírás sem tudja pótolni a képet. Csak akkor jut döntő szerephez, ha az illetőről hiteles képmás nem maradt fenn. B.-nál azonban szerencsére nem ez az eset. Külsejének leírásai csak megerősítik, magyarázzák életében készült és ránkmaradt három képmásának tanúvallomását.

A sort egy pontozómodorú rézmetszet nyitja meg.⁵ A lapon a költő derékig látható, jobbra fordultan ül, kissé ábrándos tekintettel néz jobb felé. Arca beretvált. Hátrafésült, természetes haját, hátul copfot visel, melynek szalagja látszik a képen. Sötétszínű kabátja alatt fehér mellényt, nyakán körülcavart fehér nyakravalót látunk. Kezét térdén nyugtatja, a jobban nyitott könyvet tart. Ruházatát a térdén átvetett köpeny és

a jobbra mellette látható kalap egészíti ki. A tájképi háttérrel balra vastag fatörzsek, jobbra hatalmas szikláról lehulló vízesés alkotja. A kép keletkezésének idejét pontosan nem tudjuk. Datálása Baumberg Gabriella *Das Portrait* című, 1799-re keltezett költeménye és a költőnek egy hozzá címzett, 1799. december 27-én írott levele alapján lehetséges. A vers egyes részletei kétségtelenné teszik, hogy a most leírt képről van szó.⁶ A levélből pedig szintén arra következtethetünk, hogy a kompozíció 1799-ben már készen volt. A levélben Batsányi ezt írja Kiningerről:⁷ „Für diese Portrait vill[!] er von mir durchaus nichts annehmen. Er will, das es ein Denkmal seiner Freundschaft und ein Gegengeschenk für meinen M[antua] (den ich ihm gab) seyn soll.”

A regensburgi születésű és Bécsben működött Vincenz Georg Kininger (1767—1851), aki a képhez a rajzot készítette, rajzoló, rézmetsző és litográfus volt. A költő benső barátai közé tartozott. A bécsi képzőművészeti akadémián Schmutzer, majd Jacobé volt a mestere; az igazgató, Füger pártfogolta. Később maga is tanára lett a mezzotinto eljárásnak, s ebben a technikában nagy sikereket ért el.⁸ B.-val Bécsben, valószínűleg a történész Johannes von Müller révén ismerkedtek meg.⁹ B. Kiningernél ismerte meg feleségét.¹⁰ Egész életükön át tartó barátságuk bizonyítéka többek között Kiningernek a költőhöz intézett és ránkmaradt négy levele az 1820—1826 közötti időből.¹¹ Carl Hermann Pfeiffer (1769—1829), az arckép rézmetszője, szintén személyes kapcsolatban állott B.-val. Tőle is fennmaradt hat, 1826-ból származó levél. Ezek a Versek 1827-es kiadása címképének szintén Kininger rajza alapján készülő metszésére vonatkoznak.¹² Pfeiffer John után a pontozó modor legjelesebb bécsi művelői közé tartozott.¹³

Ismerjük a képmásról magának B.-nak véleményét. Kazinczynak írja 1802. június 16-án kelt levelében:¹⁴ „Nem annyira fizetésért, mint barátságból metszette ezt a képet, Kininger jó barátomnak remek rajzolatja után.”. . . „A munka szép, azonban csakugyan nem találta el jól a fejét és abban a belső, lelki karaktert — holott a rajzolatban éppen ez a fődolog, elannyira, hogy ez az én kedves, és szeretve tisztelt Prometheusom Kininger, szinte testi szemmel láthatóvá tette lelkemet benne, mind mások ítélete, mind a magam érzete szerint. Maga is érzi ezt a hibát Pfeiffer és mihelyt ideje lészen, újra is fogja a képnek ezen fő részét metszeni.” Aztán a portré keletkezési

körülményeit világítja meg. Nem hivatalos megrendelésre készült, nem is az írói népszerűség velejárójaként a közönség érdeklődése hívta életre. Baráti kapcsolatoknak köszöni létét: „ha mind a két művész jó barátom nem lett volna, soha eszembe sem jutott volna nékem a képemet kimetszteni; noha sok jó barátim s más ismerősim több ízben kívánták, hogy legalább az utánunk jövődők számára maradjon fenn. Most sem engedem, hogy közre menjen; teljességgel nem! Csak jó barátimnak s más egynéhány olyanoknak a kiket becsülök, számokra nyomtattatok talán majd mintegy százat, s azután összevágattatom a rézképet.” Sajnos, Kininger eredeti rajza nem maradt ránk, így B. ítéletét a metszet és az előkép közötti különbségről nem tudjuk ellenőrizni. Ahogyan ma ismerjük, a képmás nem tartozik Kininger legjobb művei közé. A jellem kifejezése elég gyengén sikerült. Az ember ábrázolását szinte elnyomják a tájképi háttér részletei, amelyek azonban nem egy látott tájat örökítenek meg, inkább a hangulat aláfestésére szolgálnak.

A költő második arcképéről írásos feljegyzések nem emlékeznek meg. Ennek ellenére, a többi képpel való összevetés alapján nem lehet kétséges, hogy B.-t ábrázolja.¹⁵ Niedermann 1802-ben festett olajfestménye egykor Ernst Lajos magyar történelmi gyűjteményében volt.¹⁶ A gyűjtemény szétszóródása óta mostanáig lappangott, és csak legújabban került a Magyar Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe párdarabjával, Baumberg Gabriella képével együtt, amely a szignatúra bizonyosága szerint 1800-ban keletkezett. A költő képe emlékeztet a Kininger—Pfeiffer-féle kompozícióra. Az alak derékig látható, ül, balra fordul, a szemlélővel szembenéz. Kabátja sötétkék, köpenye sötétbarna. Haja, ruházata, a kezében tartott könyv és a térdére vetett köpeny is az előbb tárgyalt arcképet idézi emlékeztünkbe. A háttérben látható táj is hasonló, de Niedermann festményén nem nyomja el az arc finoman jellemzett vonásait, az emberi alak nagyobb hangsúlyt kap. Az előző képhez képest a költőt valamivel idősebbnek mutatja, s ez megfelel a két kép keletkezése között eltelt időnek. A festő, Johann Niedermann (1759—1833) és a költő kapcsolatáról semmit sem tudunk. Tekintve, hogy Gabriellát két évvel korábban festette le, igen valószínű, hogy ő ajánlotta a költőnek. A művész Poroszországból származott, Varsóban is dolgozott, végül Bécsben telepedett le. Leginkább arcképeket festett, többször dolgozott magyar

megrendelők számára is. Főleg írók és tudósok keresték fel (Kis János, Bredeczky Sámuel, Glatz Jakab, Unger Károly János stb.). A kevésbé jelentős bécsi arcképfestő sikerült műve fontos darabja B. ikonográfiájának, de párdarabjával együtt a mester oeuvre-jének is díszére válik.¹⁷

B. ráánkmaradt arcképei közül időrendben Fügernek a Magyar Történelmi Képcsarnokban levő olajfestménye az utolsó, de művészi tekintetben ez a legkimagaslóbb.¹⁸ A kiváló képmás megfestésénél a művész egyszerű eszközöket használt. A tájháttér helyett semleges drapériával teszi a fejet kiemelkedőbbé, plasztikusabbá. Csak mellkép kivágást ad, s ezzel a jellemábrázolás feladatát teljesen a fejre hárítja. A kezek elhagyásával együtt elmaradt a kézben tartott attributumszerű könyv is, helyette a balra hátul látható asztalra helyez néhány fóliánst és egy irattekercset. Az alak a képen balra fordul és balra néz. Markáns arca beretvált, haja őszes. Sötétzöld, prémgalléros, zsinóros kabátjának a háttérben a függöny sárgásbarnája felel meg. A ruházatot körülcsavart fehér nyakravaló egészíti ki.

A heilbronni származású Friedrich Heinrich Füger (1751—1818) Bécsben korán elnyerte a hivatalos körök elismerését. A képzőművészeti akadémia, majd a császári képtár igazgatója lett. Kiváló pedagógus volt, esztétikai felfogása érdekében a tollat is forgatta. Oeuvre-jének legkiemelkedőbb része arcképfestészete, főleg a miniatürfestészet volt.¹⁹ B. Kiningerhez hasonlóan Fügerrel is szoros barátságot tartott. Arcképe megfestetésére már 1800-ban gondolt, s feleségét is szándékában volt Fügerrel megfestetni.²⁰ Felesége képe készült el elsőnek, 1807-ben.²¹ 1808. április 8-án Gabriella képéről ír Johannes von Müllernek és egyben utal a sajátjára is²²: „Der grosse Mahler Füger (vorher Direktor der k. k. Akademie der bildenden Kunst[e] [!] jetzt der Bildergallerien im Belvedere) hat das Portrait meiner Gabriele gemahlt, in dem ersten Moment der Begeisterung, wie sie ihre Lyra ergreiff[t] um ihre Gefühle im Gesang auszutönen. Dieses Bildniss gehört zu den ersten u. besten die dieser einzige Seelenmahler jemals gemahlt hat. Es ist himmlisch! Die Künstler Wallfahren zu uns, um es zu sehen u. anzustauen. Kenner schätzen es auf viele tausende Gulden. Mir wäre es nicht um 10 000 fl. feil. Füger [Jäger téves olvasása helyett ez a helyes] will nächstens mein Portrait als Gegenstück zu mahlen. (Er ist mein vieljähriger guter Freund.)”

Saját képéről is azt írja, hogy látására „seregesen mentek a bécsi művészek.”²³ Még Párizsból is érdeklődik a neki oly kedves kép sorsáról.²⁴ Feleségének írja 1810. február 26-án²⁵: „Die zwey grossen Portraits von F. verwahre wohl” . . . „Sie sind beyde, wie du es weisst, treffliche Stücke; ob es gleich an äusserer Ähnlichkeit auch manches noch fehlen mag. Es können doch auch noch Zeiten kommen, wo man dieselben auch in einer anderer Beziehung, und nicht nur als Kunstwerke, schätzen u. ehren dürfte.” . . . „Und wir beyde müssen jetzt mehr als je den Muth haben, zu hoffen und unser Gemüth gegen die Ungechtigkeiten und gehässigen Leidenschaften mächtiger Menschen damit stärken, dass manche bessere und edlere Seele uns einst auch noch im Bilde achten und ehren werde.” A képeket Linzbe is magukkal vitték. Onnan a költőé barátjához, Juranics László pécsi kanonokhoz került,²⁶ aki 1851-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Baumberg Gabriella képmását pedig a kassai (košicei) múzeum szerezte meg.

Füger képéről Friedrich John, a neves bécsi rézmetsző még 1808-ban vagy 1809-ben rézmetszetet készített.²⁷ B. Párizsban kapta meg a levonatot, onnan írta meg róla véleményét. Túl komolynak és sötétnek tartja, szerinte idősebbet mutat koránál. Ezt írja ezzel kapcsolatban feleségének:²⁸ „Grüsse von mir recht herzlich den edlen u. trefflichen Künstler, u. bitte ihn in meinem Namen, dass er so gut seyn möchte, die letzte Hand daran zu legen. Man glaubt, dass das gar zu Düstere an dem unteren Theile der Stirne u. zwischen den Augenbraunen um etwas moderirt, das Jochbein unter dem linken Auge ein wenig gedeckt u. dadurch das zu sehr hervorstechend Eckige daran, so wie auch die etwas grellen Zeichen des Alters unter den Augen, oder dem sogenannten Thränensack, gemildert werden könnten. Eben so scheint es auch, dass (ungeachtet der Stellung des Kopfes und der ganzen Attitude) das rechte Auge etwas zu klein gehalten u. nicht ganz in der richtigen Proportion mit der Grösse der Linken seyn dürfte.” Érdekes ezzel egybevetni Kazinczy Ferenc véleményét B. képmásairól. 1815. augusztus 15-én írja Döbrentei Gábornak John rézmetszetéről²⁹: „Annyira idealisált, hogy B-ra alig lehet ismerni. 'S haragszik, mint a' tragikus Schiller büsztje. A' gondolat Fügerben igen helyes volt.” . . . „Batsányinak két képe van rézre metszve, az egyik folio nagyságban Kininger által

Pfeiffer után [elírás, helyesen fordítva]. Itt B. frakkban vagyon, czopffal, egy fa alatt; kezében könyv, az aljban egy kősziklás táj, egy omló patakkal. — A' másik nyolczad rét nagyságú négyszegben Füger után John által — mentében, kezek nélkül. Füger ezen annyi erőt akara adni a' fejnek, hogy B.-ra nehezen lehet rá-ismerni. Amaz hasonlóbb." Az ítélet mérlegelésénél tekintetbe kell vennünk, hogy leírása idején B. és Kazinczy már nem voltak jóban, így a túlzott idealizálás (szépités) elítélése fakadhat féltékenységből is. Bár a hasonlóság eldöntésénél Kazinczy kétségtelenül előnyösebb helyzetben volt nálunk, hiszen ismerte a modellt, szerintünk Füger képe ebben a tekintetben is felülmúlja Kiningert, nemcsak művészi színvonal dolgában.

Füger a maga korában idejétmúlt esztétikai felfogást képviselt, ezért mint akadémiai igazgatót sok támadás érte a romantikusok részéről, akiknek elvi ellenfele volt. Művészete a rokokó stílus dekoratív maradványait menti át a XIX. századba, bár saját művészi gyakorlata nem mindig felel meg eklektikus esztétikájának. Tehetsége, egészséges ösztöne nem mindig engedi, hogy a látott valóságot a vértelen elvek háttérbe szorítsák. Ez az eset B. képénél is, melyet az idealizálás ellenére is igen kiváló képmásnak kell tartanunk.

A B. életében készült képek során végigtekintve meg kell még emlékeznünk három képről, amelyek szerepelnek ugyan az irodalomban, de vagy nem maradtak fenn, vagy nem hitelesek. Egy 1799-ben keletkezett árnyékrajzról a költő levelezéséből van tudomásunk. A kép eddig nem került elő.³⁰

Az irodalomban többször szerepel egy tusrajz mint B. arcképe Kiningertől.³¹ Jelenleg a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya őrzi. Hátán „gezeichnet im März 1802” felirat, első felén lent: — „Kininger seinem Freunde Batsánji” ajánlás olvasható. Mindkét feljegyzés a művész kézírása, csak talán nem egy időben kerültek a lapra, innen ered a vonalvezetés kis eltérése. Eddig egyedül Szinnyi Ferencnél merült fel kétely az iránt, hogy a rajz B.-t ábrázolja.³² Ha Kininger 1826-ból származó, szignált önarcképével összehasonlítjuk,³³ nem tarthatjuk kétségesnek, hogy a rajz Kininger önarcképe. Erre vall a szemek mereven a szemlélőre szegeződő tekintete, a tükörből készült önarcképek jellemző sajátysága. De ezt igazolja a fejforma, az arcnak és a hajviseletnek a B.-étől eltérő volta is.³⁴

Szinnyei idézett műve 147. lapján egy profilképet közöl Ernst Lajos gyűjteményéből, amely a hátlapján olvasható felirat szerint B.-t ábrázolná. Már Szinnyei is „állítólagos” jelzőt használt a képalírásban.³⁵ A kép jelenleg ismeretlen helyen van. Amennyire a reprodukció alapján meg lehet ítélni, az ábrázolt személy fiziognómiai adottságai teljesen eltérnek B. vonásaitól, így ezt a képet is ki kell rekeszteni a költő hiteles képmásai közül. Ezt látszik igazolni az a tény is, hogy az Ernst-gyűjtemény későbbi leírásaiban, legalábbis B. neve alatt, hiába keressük.³⁶

B. képmásának a költő halála utáni továbbélését vizsgálva két tényt állapíthatunk meg. Először azt, hogy három egykorú képe közül a legjobbat, a Füger-félét fogadta el az utókor a leghitelesebbnek, legtöbbször ahhoz fordultak a költő alakjának megelevenítésekor. A másik tény, hogy nyilván hányatott életének eseményei miatt, a XIX. században B.-ről irodalomtörténetünk nagyjaihoz mérten rendkívül kevés kép készült. Közvetlenül halála után igen kevéssé ismerték. Az abszolutizmus, de még a kiegyezés korában sem volt ajánlatos a Habsburg uralkodóház elleni „összeesküvés” résztvevőjének alakját népszerűsíteni. A néhány kivétel nem mond ellent ennek a megállapításnak. Jellemző, hogy először Arany János *Koszorújának* 1865-ös évfolyamában jelent meg egy litográfia, Rohn és Grund kiadásában, a Magyar költők arcképei sorozat XIV. lapjaként, ismeretlen mestertől.³⁷ Ez is Füger kompozíciójára megy vissza, ugyanúgy, mint Ruzs Károlynak az eredetihez képest fordított állású fametszete, amely 1872-ben jelent meg a Vasárnapi Újságban.³⁸

A költő hiteles képmása így a XIX. és XX. században nem kapta meg az őt megillető széleskörű népszerűséget.³⁹ Ennek a hiánynak pótlása a mi korunk feladata, mint ahogyan ránk várt műveinek teljes tudományos feldolgozása is.⁴⁰

JEGYZETEK

¹ Új Magyar Múzeum. II. (1851–2) I. köt. 446. l.

² Másolata : OSzK. Kézirattár. Fol. Hung. 1315. V. köt. 198. f. — Pontatlanul közölte : Horánszky L. : *Bacsányi János és kora*. Bp. 1907. 394. l.

³ Hafnert Szinnyei nyomán (Szinnyei F. : *Bacsányi János*. Magyar Történelmi Életrajzok. Bp. 1904. 151. l.) az eddigi B.-irodalom szobrászként említi. Ez a tévedés valószínűleg úgy keletkezett, hogy a mezzotinto

eljárás, a rézmetszet egy fájának német nevét félreértették (Schabkunst, Schabkünstler). Josef Hafner (1799–1891) valójában miniatürfestő, rézmetsző és litográfus volt, a bécsi képzőművészeti akadémián Kininger tanítványa. Ha szobrász lett volna, ahogy eddig állították, ez utóbbi adat nehezen lett volna megmagyarázható, mivel Kininger a mezzotinto technikát tanította, ezt pedig a szobrászoknak nem kellett tanulniok. Vö.: Thieme—Becker: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. XV. köt. Lpz. 1922. 449. l.

⁴ Thaly K.: *Bacsányi sírja és emlékezete Lincben. Figyelő* III. (1878) 251. l.

⁵ Felirata a kép alatt kalligrafikus betűkkel: „Batsányi”. Jelezve: „G. V. Kininger del^t. — C. Pfeiffer sc^t.” Lemez mérete 41,5 × 29,1 cm.

⁶ Batsányi János *Összes Művei. I. Versek*. Sajtó alá rendezte Keresztury D. és Tarnai A. Bp. 1953. 516–517. l.

⁷ Vajda I.: *Batsányi János és Baumberg Gabriella*. I. 1799–1809. Bp. 1938. 32. l.

⁸ Thieme—Becker i. m. XX. köt. Lpz. 1927. 331–332. l.

⁹ Zadányi É.: *Batsányi János és Johannes von Müller*. Bp. 1941. 6. l.

¹⁰ Thaly K. i. m. 248. l.

¹¹ MTA. Kézirattár. M. Irod. Lev. 4 r. 152. sz. Kininger 1826. okt. 11-én kelt levelében a „vorige Vignette” kifejezés Faludi Ferenc B. kiadásában megjelent verseinek címlapjára vonatkozik. Erre Tarnai Andor hívta fel a figyelmemet. A levél részlete megjelent: Rózsa, G., *Ein unbekanntes Selbstporträt von Vincenz Georg Kininger in Budapest. Acta Historiae Artium*. V. (1958) 176. A Faludi-kötet címlapjának képe: Szinyei i. m. 134. l.

¹² MTA. Kézirattár. M. Irod. Lev. 4 r. 152. sz.

¹³ Thieme—Becker i. m. XVI. köt. Lpz. 1932. 529. l. — Itt kell helyesbíteniünk Wurzbachnak azt a tévedését, mintha Pfeiffer a B.-képet Füger után metszette volna (Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. XXII. köt. Wien, 1870. 185. l.). Nyilván John metszetére gondolt, így keletkezett az elírás.

¹⁴ Új Magyar Múzeum. II. (1851–2) 451–2. l.

¹⁵ Jelezve a hátapon: „J. Niedermann pinxit 1802 Viennae”. Olajfestmény, vászon. 44 × 34 cm. Magyar Történelmi Képcsarnok lt. sz. 56. 5.

¹⁶ Az Ernst Múzeum leíró lajstroma. I. Külföldi mesterek magyar vonatkozású művei. Bp. é. n. (1919) 47. sz. (képpel) — A Magyar Nemzeti Múzeum kiállításai. VII. Ernst Lajos magyar történelmi gyűjteménye. Jegyzékbe vették és leírták Varjú E. és Höllrig J. Bp. 1932. 119. l. — *Arverési Közlöny*. XX. (1939) 1. rendkívüli sz. 425. sz. — Garas K.: *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Bp. 1955. 239. l.

¹⁷ Rózsa Gy.: *Johann Niedermann magyar vonatkozású arcképei. Folia Archeologica*. IX. (1957) 237–241. l.

¹⁸ Jelezve balra lent: „Füger p. 1808.” Olajfestmény, vászon. 68 × 54,5 cm. Magyar Történelmi Képcsarnok lt. sz. 95. — A Magyar Nemzeti Múzeum képtárának festményei és grafikai állaga. I. füzet. Bp. 1909. 572. l. — A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma. Bp. 1907. 117. l. — A Magyar Történelmi Képcsarnok katalógusa. Bp. 1922. 342. sz.

NÉVMUTATÓ

- Adelung, Johann Christoph 364, 606
 Agrippa, M. Vipsanius 215, 323, 575
 Ahlwardt, Christian Wilhelm 385, 617
 Akai János 420
 Ákos (Ákun) kun vezér 30—32
 Alberik (Albricus) 92—93, 441
 Alembert, Jean le Rond d' 246, 369, 454, 456—461, 609
 Ali budai pasa 48, 66—68
 Alkibiadész 229
 Álmos magyar vezér 362, 370, 605, 610
 Ambrovszky Mihály 426
 Amurates török szultán 22, 58, 84, 427
 Anakreón 150, 488
 András I. magyar király 39
 András III. magyar király 362, 605
 Antonius, M. 230
 Ányos Pál 109—134, 149, 251, 278, 376, 415, 418, 434—435, 446, 451, 455, 456, 459, 463, 471—485, 486, 488, 517, 532, 537, 614
 Apellész 441
 Apuleius, L. Madaurensis 496
 Aranka György 448, 479, 517, 525, 536, 541
 Arany János 640
 Ariosto, Lodovico 94
 Arisztotelész 166, 206, 341, 587
 Árpád magyar vezér 362, 370, 384, 605, 607
 Asinius Pollio, C. 189, 323, 575
 Aspasia 214—239
 Attila hun király 92, 147, 150, 178, 448
 Augustus, C. Iulius Caesar Octavianus 94, 161, 189, 229—232, 323, 334, 335, 575
 Bajazid (Bajazet) I. török szultán 41, 432
 Bakits Mátyás 68—69
 Balassi Bálint 375, 614
 Bálintitt János 455
 Bánffi Bálint 47—48
 Bánfi (Bánffi) István 51—52
 Bánffy (Bánfi) György 373, 611
 Baranyi László 471
 Barczafalvi Szabó Dávid 322 460, 575
 Barcsay Ábrahám 88, 121, 128—130, 137, 149, 187, 249—250, 376, 434, 457, 462, 472, 476, 478, 479, 480, 483, 484, 488, 508—510, 614
 Bárdossy (Bárdosy) János 263
 Barkóczy Ferenc 424
 Báróczy Sándor 88—90, 106, 120, 129, 131, 135, 137, 149, 204—210, 246—247, 264—265, 394, 432, 434—437, 453, 455, 457, 463, 468—469, 478, 480, 484, 507—512, 623
 Baróti Szabó Dávid 135, 149, 155—199, 245, 302, 322, 376, 381, 383, 438—448, 460, 463, 473—475, 485, 490—501, 509—512, 513, 515, 531, 559, 575, 614, 616, 617
 Basarába (Bazarád) 59
 Báthory István 24—29, 422, 431
 Batsányi Jánosné Baumberg Gabriella 357—359, 599—601, 635—636, 638
 Batteux, Charles 166, 173, 186

- Batthány Ferenc 422
 Batthány Károly 455
 Baudier (Baudius), Dominique 455
 Beaufort 369, 609
 Bavius, M. 97, 441, 451
 Béla I. magyar király 39—41
 Béla IV. magyar király 76—77
 Belnay György Alajos 393, 622
 Belos (Bel) 21
 Beniczky Péter 375, 441, 614
 Berkeny rézmetsző 509
 Bernolák Alajos 514
 Bersenyi Kristóf 117, 475, 476
 Berzeviczy Sándor 425
 Bessenyei György 85, 88, 120, 130, 135—152, 278, 376, 415, 426—427, 434—435, 437, 438, 443—444, 452, 455, 457, 460, 468—469, 471—472, 476, 477, 478, 480, 483, 484, 485—490, 498, 502, 614
 Bessenyei Sándor 502—504, 523, 530
 Bibulus, I., Calpurnius 323, 575
 Boccaccio (Bokkács), Giovanni 94
 Bodmer, Johann Jakob 95
 Boëthius, Aunc Manlius Torquatus Severinus 376, 457, 517
 Boileau-Despréaux, Nicolas 95, 99, 447, 450, 452
 Bonfini, Antonio 424
 Bornemisza Péter 375, 613
 Bossuet, Jacques-Benigne 95
 Botond magyar vezér 38—39
 Braunschweigi Károly Ferdinánd herceg 344, 589
 Bredeczky Sámuel 637
 Breitinger, Johann Jakob 95
 Brosses, Charles de 364, 606
 Brutus, L. Iunius 359, 601
 Brutus, M. Iunius 15, 276, 323, 336, 540, 583
 Buda hun vezér 150
 Budai Fitzsaiás 394
 Busiris 234
 Bydeskuty János 529
 Caesar, C. Iulius 102, 114, 276, 325, 465, 577
 Camoens, Luiz 279
 Caraffa, Antonio 344, 388, 590, 619
 Cassius, C. Longinus 127, 336, 583
 Catilina, L. Sergius 325, 577
 Cato, M. Porcius 276, 323, 325, 540, 575, 577
 Catullus, C. Valerius 97, 441, 450
 Cervantes Saavedra, Miguel de 279
 Choerilosz 110
 Cicero, M. Tullius 65, 102, 172, 187, 188, 341, 383, 397, 456, 465, 555, 587, 624
 Corneille, Pierre 95, 149, 364, 460, 468, 606
 Cremutius Cordus, Aulus 127, 336, 583
 Cromwell, Oliver 132
 Curtius, Qu. Rufus 102, 172, 465
 Curtius, M. 55, 63
 Csák Máté (trencsényi) 64
 Cseréy regisztrátor 263
 Csizi István 379, 624
 Csonkai Vitéz Mihály 395, 456, 517, 624
 Cziráky József 422
 Dániel halicsi és ladoméri fejedelem 76
 Daniel István (vargyasi) 376, 614
 Dante, Alighieri 94, 279, 540
 Decsy Sámuel 510
 Demetrius 323, 575
 Démoszthenész 94
 Denis, Michael 493
 Depping, Georges-Bernard 367—369, 602—603, 608—609
 Descartes, René 276
 Déseus I. Hédervári Dezső
 Despréaux I. Boileau-Despréaux
 Dienes (Dionisius) nádor 59—61
 Domitianus, Titus Flavius 234, 337, 584
 Doria, Andrea 225
 Dózsa György 45—46
 Döbrentei Gábor 638
 Dryden, John 95
 Dugonics András 376, 388, 495, 614, 618
 Dusch, Johann Jakob 89, 149, 436, 484

- Eckstein Ferenc 397, 625
 Ellinger János József 510, 535, 542
 Ennius, Qu. 97, 173
 Epikurosz 111
 Erdődy Tamás 422
 Erinna 378—380, 615
 Erzsébet I. angol királynő 151, 214, 239
 Esterházy Károly 505, 528
 Esterházy Miklós 422

 Faianius (Falanius) 335, 582
 Falaris I. Phalarisz
 Faludi Ferenc 135, 149, 376, 386, 463, 481, 614, 618
 Fannius, Quadratus 323, 575
 Farkas András 375, 613
 Fejér György 421, 496, 499, 501
 Fejérváry Károly 489
 Fekete János 461, 517—518, 551
 Felsőbüki Nagy Pál 417
 Felvinczi György 426
 Femer Kilián I. Klein Efraim
 Fénelon, François de Salignac de la Mothe 95, 364, 450, 500, 606
 Ferdinánd II. magyar király 235, 518, 527
 Ferenc I. francia király 94
 Ferenc I. magyar király 310—311, 372—373, 418, 565—567, 611, 612
 Ferguson, Adam 334, 582
 Festetics György 476, 480, 537
 Fléchier, Esprit 95
 Fleury, Claude 460, 465
 Florus, Iulius 355, 598
 Fodor Mihály 420—421
 Fonovics János 422
 Forgách András 77
 Forgách Miklós 201—203, 311—312, 504—507, 508—509, 551, 567
 Földi János 247, 263, 445, 458, 460, 473, 474, 486, 493, 494, 515
 Freisingeni Ottó 251
 Frigyes III. német császár 53, 85
 Frigyes II. Nagy, porosz király 99, 129, 138, 434, 447
 Friné I. Phrüné

 Füger, Friedrich Heinrich 359, 601, 637—639, 641—642
 Fülep Gábor, (öri) 263
 Fülöp II. spanyol király 235

 Gabelhofer (János) Gyula 514—515
 Galilei, Galileo 276
 Gasó István 421—424
 Gáti István 509
 Gatterer, Johann Christoph 101, 457—458, 464, 470
 Gedeon Ferenc 514
 Gellert, Christian Fürchtegott 456
 Gellius, Aulus 342, 588
 Geréb Mátyás 42—44
 Gergely VII. pápa 344, 589
 Germanicus, Nero Claudius Drusus 36
 Gervasius Tillberiensis 251
 Gessner, Salomon 156, 180, 186, 394, 397, 437, 500, 623, 624
 Géza magyar vezér 39, 84
 Géza I. magyar király 41, 76, 78—79, 422
 Géza II. magyar király 20—21, 432
 Gibbon, Edward 334, 582
 Giskra János 134
 Glatz Jakab 637
 Goethe, Johann Wolfgang 519
 Gotthardi Ferenc 350, 594
 Gottsched, Johann Christoph 453, 458—459, 493, 499
 Görög Demeter 509, 530
 Grigely József 396, 624
 Grossinger János 499
 Grossinger (Grossing) József 394, 622

 Gruber Károly Antal 480
 Gyöngyösi István 123, 124, 371, 376, 386, 388—392, 441, 455, 473, 477, 482, 611, 617, 618—621
 Gyöngyösi János 248, 463
 Gyula magyar vezér 18—19

 Hafner, Josef 634, 640
 Haller, Albrecht von 95
 Haller László 135, 149, 376, 441, 463, 614

- Harold, Osszián-fordító 187
 Harris, James 364, 606
 Hédervári Dezső 59—61
 Hédervári Poth Lőrinc 76—77
 Heineccius, Johann Gottlieb 456
 Héliodórosz 390, 620
 Helmeczy Mihály 436
 Helvetius, Claude 502
 Helvidius Priscus 335, 583
 Henrik II. osztrák herceg 20—21, 432
 Henrik IV. francia király 95
 Henrik IV. német császár 78—79
 Henrik VIII. angol király 94, 449
 Herder, Johann Gottfried von 364, 472, 520—525, 537, 606
 Hérodotosz 279
 Hésziodosz 186
 Hochmeister Márton 263
 Hoffmann, Leopold Aloys 524
 Holló Márton 491
 Home, Henry 138, 166, 180, 184
 Homérosz 103, 128, 160—162, 166, 172—173, 181, 183, 185, 279, 454, 500
 Horányi Elek 390, 424—426, 432, 434, 486, 620
 Horatius, P. Cocles 80
 Horatius, Qu. Flaccus 97, 103, 110, 121, 123, 135, 151, 154, 181, 184, 186, 188, 255, 278, 323, 327, 383, 441, 455, 466, 484, 494, 552
 Horváth Ádám 386, 460—461, 465, 473—475, 477, 493, 494, 496, 617
 Horváth János 475
 Hoslpek József 426
 Huet (Huetius), Pierre-Daniel 453, 459
 Humphrey (Hunfredus). Lawrence 454
 Hummel, David 204
 Hunyadi János 22—24, 34—37, 50—51, 55—56, 61—63, 84—86, 144, 150, 152, 371, 422, 426—427, 430, 471, 483, 610
 Hunyadi László 152, 460, 471
 Huszár József 554
 Illei János 376, 614
 Illyefalvi István 375, 614
 Iselin, Isaak 99, 522
 István I. magyar király 17—20, 84, 362, 371, 379, 391, 422, 605, 610, 615, 620
 Istvánffy Miklós 424
 Iunius Rusticus 335, 583
 Iuvenalis, Decimus Iunius 127
 Jaksits Demeter 44—45
 Jankovich Miklós 476
 Janus Pannonius (Cesinge János) 93, 99, 369—370, 609
 John, Friedrich 635, 638—639, 641
 Jósa Gergely 491
 József I. magyar király 93
 József II. magyar király 93, 140, 286, 320, 363, 405, 410, 415, 424, 425, 443—444, 472, 486, 488, 504, 505, 507, 513, 521, 528—529, 544, 573, 628, 631
 Juranits László 425, 501, 638
 Jurisics Miklós 75—76
 Kálmán magyar király 92, 99, 441
 Kálvin János 149
 Kant, Immanuel 367, 520, 607
 Kapisztrán János 55
 Kaprinai István 421
 Kármán József, id. 515
 Kármán József, az író 626
 Károly I. francia király 391, 620
 Károly III. magyar király 93
 Károlyi Sándor 421
 Katalin II. orosz cárnő 425
 Kazinczy Ferenc 180, 394, 423, 436, 437, 438—448, 457, 460—461, 473—475, 477, 478, 480, 482, 488, 489, 491, 492, 494, 495, 497, 501, 505, 507, 509—510, 513, 518, 526, 530, 531, 623, 626, 633, 635, 638, 639
 Kazinczy Gábor 440
 Kázmér (Kazimir) András IV. lengyel király 146
 Keán (Sámuel) bolgár cár 19
 Keglevics Péter 46—47
 Kelemen László 626
 Kemény János 124, 390, 483, 619

- Kemény Simon 61–63, 483
 Kerekes Sámuel 509, 530
 Keresztúry (Keresztúri) József
 397, 625
 Kéri (Csery). Balázs 46–47
 Kininger, Vinzenz Georg 635–639,
 641–642
 Kinizsi Pál 24–29, 80, 422, 428
 Kis János 637
 Kisfaludy Sándor 376, 381, 386,
 480, 614, 615, 618
 Klein Efraim 88, 436–437
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 138,
 156, 160–161, 172, 185, 472,
 493, 497
 Kokles I. Horatius, P. Cocles
 Kolumbusz Kristóf 276
 Komjáti (Komjáthy) Ábrahám 263
 Kondé József Benedek 500
 Konrád II. német császár 19
 Kónyi János 150, 487–488
 Koppány magyar vezér 17–18,
 428
 Koppi Károly 213, 263, 330,
 338–339, 460, 466, 513–514,
 585
 Korponay János 537
 Kosciuszko, Tadeusz 551
 Kovachich Márton György 439–
 440, 443–444, 515, 518,
 524–525, 529–530
 Kováts (Kovács) Mihály 376, 614
 Kovásznai (Tóth) Sándor 397, 624
 Kreskay Imre 130, 245–248, 475,
 477, 479, 491, 517, 531
 Kupa I. Koppány
 Kurtzius I. Curtius, M.
 Kuthen kun vezér 86
- Lajos I. magyar király 32–33,
 81, 250, 371, 372, 424, 429,
 433, 610, 611
 Lajos II. magyar király 371, 610
 Lajos XII. francia király 235
 Lajos XIV. francia király 93 94,
 165, 202, 235
 La Fontaine, Jean de 95, 450
 Landerer Mihály 155, 452, 496
 Lányi József 308, 564
 Lányi Sámuel 263
- László I. magyar király 29–32,
 41, 76, 79, 84, 422
 László IV. magyar király 250
 Lázár János 376, 614.
 Leibniz Gottfried Wilhelm 250,
 520
 Leó X. pápa 94, 449
 Leonidasz 65
 Lethenyei János 263
 Libétz Mihály (vilmányi) 375, 614
 Likurgosz 96
 Lipót I. magyar király 86
 Lipót II. magyar király 240, 289,
 318, 372, 373, 475, 528, 514,
 547, 572, 611, 612
 Livia Drusilla 214–239
 Lívius, Titus 172, 173
 Logodi Simon 65–66
 Longinosz, Kassziosz 159, 181,
 185
 Lónyai Anna 390, 619
 Losonczy (Losontzi) Benedek 51
 Lotharingiai Ferenc 93
 Lotharingiai Károly 86
 Lucanus, M. Annaeus 106, 115, 121,
 137, 150, 462, 465
 Lucretia 15
 Lukáts István 515
 Lukianosz 518
 Luther, Martin 149
- Macpherson, James 175, 187, 385,
 617
 Madách Sándor 553
 Maecenas, C. Cilnius 189, 215,
 323, 575
 Maister József 422
 Malherbe, François de 95, 447
 Mandich Antal 393, 622
 Manutius, Aldus 496
 Maret, Hugues-Bernard, bassanoï
 herceg 632
 Márfy Lipót 503
 Mária magyar királynő 250
 Mária Terézia magyar királynő 58,
 302, 372, 422, 441, 443, 559, 611
 Markovics Pál 397, 625
 Marmontel, Jean-François 149, 364,
 376, 394, 606, 614, 623
 Marot, Clément 94

- Martinovics Ignác 311, 347—352, 417, 521, 524, 537, 551—552, 592—596
 Márton József 395, 624
 Mártonffy (Mártonfi) György 382, 616
 Masenius, Jacobus 181
 Mátyás I. magyar király 24, 28, 42—44, 53—54, 56—57, 92, 93, 140—148, 152, 363, 369, 371, 372, 397, 404, 440, 448, 486, 488, 514, 605, 609, 610, 611, 624, 628
 Mátyasovszky Ignác 422, 424
 Mátyus István 460
 Mayern (Meyern), Friedrich Wilhelm 599.
 Mendelssohn, Moses 185, 522
 Mészáros Ignác 88, 131, 133, 436—437, 455, 473, 477, 478, 485
 Metastasio (Metastasius), Pietro Bonaventura 245
 Mezd (Metzet) bég 61—63
 Miksa magyar király 47
 Miller Jakab Ferdinánd 421
 Millot, Claude-François 460, 465
 Milton, John 95, 156—188, 279, 364, 415, 430, 466, 490, 493, 494, 500, 606
 Mindszenty Sámuel 396, 624
 Mirabeau, Honoré-Gabriel Riquetti 369, 609
 Miciszláv (Mitzislo) II. lengyel király 39—41
 Mohammed próféta 132.
 Mohammed II. török szultán 55—56, 58, 93, 427
 Molière 95, 450
 Molnár János 376, 445, 446, 491, 614
 Monbodo, James Burnett 364, 606
 Montaigne, Michel Eyquem de 95
 Montesquieu 278, 297, 305, 324, 326, 331, 333, 334, 335, 338, 339, 342, 555, 562, 578, 579, 581, 582, 585
 Müller, Johannes von 393, 522, 525, 599, 622, 635, 637
 Nádasdy Ferenc (megh. 1671) 84, 426
 Nádasdy Ferenc (1708-1783) 126
 Nádasdy Tamás 72—75, 81, 422
 Nagy Ignác 121
 Nagy János 491, 492, 509
 Napóleon I. francia császár 411—412, 415, 419, 601, 632
 Nepos, Cornelius 188, 465
 Nero, Lucius Domitius 234, 276
 Nestorovics Stefanovics Uros 393, 622
 Neukirch, Benjamin 500
 Neumann (Neander), Ludwig Bertrand 493, 498
 Newton, Isaac 181
 Niedermann, Johann 636, 641
 Novák István 254, 533
 Opitz, Martin 390, 620
 Opos, Bátor 41, 78—79, 434
 Orczy István 8—11
 Orczy József 424
 Orczy László 424, 510—511
 Orczy Lőrinc 10, 121, 134, 211, 301, 372, 376, 424, 426, 434—435, 438—439, 444, 456, 457, 459, 471—472, 476, 478, 484, 485, 488, 491, 492, 494, 517, 559, 611
 Osszián 121, 156, 166, 175—176, 181, 183, 187, 279, 364, 372, 384, 415, 429, 472, 493, 497, 498, 499, 500, 502, 510—511, 522, 540, 606, 611, 616
 Osváth Lajos 263
 Ovidius, P. Naso 120, 274, 461, 477
 Paintner (Antal) Mihály 421—422
 Pálffy Miklós 422.
 Palma Károly Ferenc 124, 482
 Pápai Páriz Ferenc 97, 108, 441, 471, 623
 Pápay Sámuel 394
 Pascal, Blaise 95, 450
 Pearce, Zacharias 181
 Péchy József 541
 Periklész 94, 214, 225
 Pesti Gábor 375, 613
 Péter magyar király 39
 Pethe Ferenc 397, 625

- Petrarca, Francesco 94, 381, 449, 615
Pézteli József 183, 263, 376, 380, 456—461, 463, 493, 505, 507, 614
Pfeiffer, Karl Hermann 635—636, 641
Phaedrus 156, 179
Phalaris 234
Pheidiasz (Phidias) 441
Photiosz 390, 620
Phrүнé 188
Pichler, Caroline, geb. Greiner 358—359, 599—600
Pinarius Natta 126—127, 336, 583
Peiszisztratosz (Pisistratus) 225
Platón 188, 266, 341, 587
Plautus, T. Maccius 97, 495
Plinius, C. Secundus (Maior) 102 370, 464, 610
Plinius, C. Caecilius Secundus 246, 499
Plutarchosz 100
Polükleitész (Policletus) 232
Pompeius Macer 335, 582
Pope, Alexander 95, 137, 498, 502
Póts András 455
Potyondi Ráfael 475, 479
Predanóczy (Predanotzi) János 397, 625
Prokopiosz 370, 610
Prónay Kálmán 393, 621
Prónay László 474
Propertius, Sextus 498
- Quintilianus, M. Fabius 184, 454
- Racine, Jean de 95, 364, 450, 456, 606
Ráday Gedeon 211—213, 248, 272, 372, 376, 439—440, 444—448, 457, 474, 488, 494, 501, 513—516, 517, 531—532, 533, —534, 536, 611
Ráday Pál 626
Rájnis József 135, 149, 155—199, 245, 248, 376, 378—380, 381, 383, 425, 460, 463, 485, 489, 490—502, 506, 614, 615, 616 617
- Rákóczi György I. erdélyi fejedelem 389
Rát Mátyás 264, 471
Ratiszláv (Rátislo) csernigovi fejedelem 76
Raynal, Guillaume-Thomas 242—243, 318, 530, 571
Reisinger János 397, 625
Révai Miklós 134, 135, 149, 150, 155, 183, 186, 245, 247, 346, 381—383, 455, 463, 476, 485, 491—500, 614, 616
Révay Péter 424
Rietaller (Riethaller) Mátyás 541
Ronsard, Pierre de 95, 449
Rousseau, Jean-Jacques 243, 364, 502, 606
Rue (Ruæus), Charles de la 454
Rubrius 335, 582
Rumy Károly György 396, 398, 624, 625
Rusz Károly 640
- Sacy, Claude-Louis-Michel de 369, 609
Sághy Ferenc 499
Sahlhausen (Zahlhaus) Móric 306, 308, 323, 518, 534—535, 562, 564, 576
Saint-Gelais, Merlin de 94
Sajgó Ignác 421
Salamon magyar király 76, 78—79
Sallustius, C. Crispus 325, 465
Sándor, Nagy, makedon király 36, 110, 114, 152
Sándor neuchateli herceg 412
Sándor Lipót főherceg, nádor 283—296, 312—313, 354, 404—410, 415, 523, 542—551, 627—631
Sané, Alexandre-Marie 369, 609
Sannazarius, Jacobus 94
Satrius Secundus 126—127, 336, 583
Saurau, Franz Josef 530
Scaliger, Julius Caesar 157, 161, 172—174, 185, 495, 496, 498, 500
Scheffer, Johann 453

- Schiller, Friedrich 484
 Schilling, Franz 314, 569
 Schlözer, Ludwig August 306, 514, 562, 627
 Schmettau, Woldemar Friedrich 343—344, 524, 589
 Schwájcz Ferenc 535
 Schwarztner Márton 368, 395, 609, 623
 Scipio, Cornelius Africanus (Maior) 225
 Seianus, L. Aelius 127, 336, 432 583
 Semiramis 214—239
 Seneca, L. Annaeus 269, 335, 502, 583
 Seprahim 1. Szerafin
 Servius 323, 575
 Severus, Cassius 335, 582
 Shakespeare, William 95, 166, 279
 Simai Kristóf 438
 Skerlecz Miklós 505
 Smith Adam 364, 606
 Somogyi János (megyesi) 479
 Spátzay László 240, 529
 Spencer, Edmund 95
 Spielenberg (Spilenberg) Pál 212, 514—515, 529—530
 Splényi Gábor 510
 Stansith-Horváth Márk 48—49
 Stachel (Stahel) József 263
 Stöger, Bernhard 396, 624
 Strabo 100, 370, 610
 Sulzer, Johann Georg 303, 560
 Svastics Ignác (csécsényi) 393, 622
 Sylvester (Erdőssi) János 375, 387, 613, 614, 618
- Szathmári Mihály 455
 Szatsvay Sándor 454—455, 459, 487
 Széchényi Ferenc 265, 508—510
 Szécsi Mária 389, 391—392, 619, 621
 Szegedi Lőrinc 375, 613
 Székely István (benczédi) 375, 614
 Székely János 52
 Székely Sámuel (dobai) 421
 Szekeres 263
 Szentgyörgyi István 445
- Szentjóni Szabó László 250, 322—331, 486, 518, 553, 576, 579
 Szerafin (Seraphim) esztergomi érsek 92, 441
 Szilágyi Sámuel 380, 456, 459—460, 498, 615
 Szirmay Antal 475
 Szkander bég (Kasztrióta György) 50—51, 85
 Szókratész 229
 Szolimán II. török szultán 65, 69—70 73—76
 Szolón 326, 578
 Szolterer József 422
 Szondy György 66—68
 Szophoklész 375, 613
 Szuhányi Ferenc 438
- Tacitus, Cornelius 127, 172, 173, 300, 317, 336—337, 483, 557, 571, 582, 584
 Tacitus, M. Claudius római császár 317, 571
 Takáts József (péteri és tėti) 251—252, 476, 479, 480 499, 500, 532, 537
 Tarquinius Superbus 15
 Tasso, Torquato 94, 279, 390, 460, 466, 620
 Teleki Ádám 135, 137, 376, 460, 614
 Teleki Domokos 479
 Teleki József 151, 266, 372, 376, 488, 532, 611, 614
 Terentius, C. Varro 278
 Tertina Mihály 524, 529—530
 Thalész 96
 Theokritosz 172—173, 185, 186, 454, 495, 497, 500
 Thræsea, Paetus 335, 583
 Thukididész 279
 Thuri György 47
 Thuróczy János 424
 Tiberius Claudius Nero 127, 235, 335, 336—337, 582—584
 Tibullus, Albius 97, 441
 Tigellius 323, 575
 Tinódi Sebestyén 387, 618
 Tiszta Ferenc 542
 Toldy Ferenc 478, 481, 496

- Tóth Ferenc 394, 622
 Tóth István 422
 Török Bálint 375
 Trajanus, M. Ulpius 317, 571
 Trapp, Josephus 498
 Trattner Máttyás 88—89, 436, 447, 533
 Trenck von Tonder, Moritz Flavius 518
 Türtaios 92
 Ulászló I. magyar király 33—37, 422
 Ulászló II. magyar király 44, 81, 146
 Unger, Johann Friedrich 357—358, 599—600
 Unger Károly János 637
 Valerius Maximus 55
 Vályi K. András 518
 Vargyasi Daniel I. Daniel István (vargyasi)
 Varro I. Terentius, C. Varro
 Vedres István 263, 509
 Vencel I. Wasserburgi Vecelin
 Veresmarti Mihály 174
 Vergilius, P. Maro 97, 115, 121, 138, 140, 161, 164, 172—173, 180, 181, 185, 186, 189—199, 364, 376—377, 392, 441, 454, 460, 495, 496, 497, 498, 500, 606, 614, 621
 Verseggy (Versegi) Ferenc 330, 339, 376, 381, 436, 460, 475, 486, 505, 585, 614, 616
 Virág Benedek 129, 263, 330, 376, 381, 383—384, 475, 479, 480, 486, 489, 510—511, 513, 515, 530, 552, 601, 614, 616, 617
 Vitéz Imre (ivánkai) 518
 Vitéz János 143—146, 152, 449 1
 Voltaire 138, 140, 163, 364, 369, 376, 379, 386, 390, 434, 456—457, 460, 487, 496, 498, 499, 521—522, 606, 609, 614, 615, 617, 620
 Vondel, Joost van 279
 Vosgien 367, 608
 Vuchetich Máttyás 519
 Wagner Ferenc 423
 Wallius, Jacobus 186, 454
 Wasserburgi Vecelin 18
 Weisz Ferenc 421
 Wesselényi (Vesselényi) Ferenc 389, 391, 619, 621
 Wieland, Christoph Martin 100, 214—239, 317, 447, 516—528, 571
 Winckelmann, Johann Joachim 521
 Wurmser, Dagobert Siegmund 125 478, 483
 Xenophón 185, 279
 Young, Edward 364, 376, 456, 466, 493, 498, 606
 Zahlhaus I. Sahlhausen
 Zápolyai (Zápolya) István 53—54
 Zápolyai (Zápolya) János 73—74, 375
 Zechenter Antal 463, 487
 Zilai Sámuel 448
 Zimányi (Zimány) Lajos István 382, 616
 Zrínyi Miklós, szigetvári 69—72
 Zrínyi Miklós, a költő 125, 371, 376, 386, 441, 477, 611, 612, 617, 618
 Zsigmond magyar király 41—42
 Zsolnai Dávid 117, 475, 476

TARTALOM

MAGYAR NYELVŰ IRATOK

1. A' magyaroknak vitésége	7
2. Barátságos levél	88
3. Bé-vezetés	91
4. A' fordításról	101
5. [Dolgozatok Ányos Pálról]	109
6. Bessenyei Györgyről, és annak munkájiról	135
7. Tóldalék a' Magyar Museum' III-dik Negyedéhez	153
8. Felelet	200
9. Nagy-méltóságú Gróf Forgáts Miklós Úrhoz	201
10. A' Védelmeztetett Magyar Nyelv	204
11. Gr. id. Ráday Gedeon társunk' halálára 1792.	211
12. Beszélgetés	214
13. Elegyes dolgok	240
14. [Kiadói Jegyzések]	245
15. [A Magyar Museum ismertető szövegei]	253
16. Beszéd 1798.	270

IDEGEN NYELVŰ IRATOK

17. [Mentőírás a nádorhoz]	283
18. [Mentőírás a Martinovics-perben]	297
19. [Meggjegyzések Baumberg Gabriella költeményeihez]	357
20. [Írások a magyar nyelvről és irodalomról]	360

FÜGGELÉK

21. [Abaúj megye átírata a Pesti Magyar Teátrumi Társaság ügyében]	401
22. [Abaúj megye felterjesztései a sajtószabadság ügyében] .	404
23. [Napoleon kiáltványa a magyarokhoz]	411

JEGYZETEK

Rövidítések jegyzéke	414
Néhány szó a kiadásról	415
A magyar nyelvű iratok jegyzetei	420
Az idegen nyelvű iratok jegyzetei	541
A függelék jegyzetei	626

RÓZSA GYÖRGY: BATSÁNYI JÁNOS KÉPMÁSAI 633

NÉVMUTATÓ 645

A kiadásért felel
BERNÁT GYÖRGY
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

✱

Műszaki felelős
FÜLÖP ANTAL

✱

A kézirat beérkezett: 1960. I. 20.
Példányszám: 1000. Terjedelem: 41 (A/5) papír ív + 9 melléklet

✱

Akadémiai Nyomda, V. Gerlőczy u. 2.

Felelős vezető
BERNÁT GYÖRGY

második és harmadik kötete: Batsányi prózai műveinek együttese. A második kötetben Batsányi első korszakából származó írásai jelennek meg. Ezek a munkák a magyar irodalom és politikai gondolkodás megújulásának mozgalmaiban tevékenyen részt vevő fiatal író, s a haladás nagy eseményeiért az üldöztetésben is helyt álló érett férfi írásai. A közeljövőben napvilágot látó harmadik kötetben a száműzetésbe kényszerült „nemzeti költő” vitairatai kerülnek — részben kéziratból, most először — kiadásra. Ezek az írások egy, a fejlődés valóságos társadalmi erőitől elszigetelt nagy szellem erőfeszítéseinek megrázó emlékei. Ugyanakkor azonban a nyelv s a közösséget szolgáló irodalom jelentőségéről, a költő eszközeiről és hivatásáról szóló magyar irodalomnak is igen fontos alkotásai.

A gondos szövegkritikai vizsgálódások alapján sajtó alá rendezett szövegeket részletes jegyzetek kísérik. Ezek a XVIII. és XIX. századforduló magyar irodalmának történetét jelentős új adatokkal gazdagítják.

Ára: 90,— Ft